

ସଂସ୍କୃତି

અનુક્રમણિકા

૧	દાનદત્તિ...	ગુરુદાસ ચમિલક
૩	આપણું છે કામ નહીં...	'મવાસી'
૪	પરિભ્રમણ...	'આશુતોષ'
૬	હિનનો ધર્મ...	દેવેન્દ્રકુમાર પાંડત
૧૧	ચંદ્ર-દર્શી રમ્યાલુ આને રાત્રિને તો...	નરસિંહજી દેસાઈ
૧૨	માળકનું શિક્ષણ અને વિરોધી સંસ્કારો...	આચાર્ય રમણીજી
૧૩	કર્તવ્યનિષ્ઠાની મૂર્તિ....	'મવાસી'
૧૭	કિશોરાવરયાની ચારી ફેન દિની...	મણુદાસ ગાંધી
૨૦	સુગંધ...	સતીશચંદ્ર વૈષ્ણવ
૨૩	મે જીવંચિતો...	અનુકુળ પટેલ
૨૪	ધનનાસંહ ..	કાલિદાસ રાહ
૨૬	અધુર વાણી બોલીએ ...	વિનોબાજી
૨૭	ગ્રેરજાની પરમ...	વિનોબાજી
૩૦	અનન સમી નહિ દેરના ..	કાલિદાસ પાંડત
૩૨	અગાનનો શોક.	મલયાનંદ

સ પાદક : નવીન ગાંધી

મુશ્મલ

(આકાશને)

હર માસની બારમી તારીખે આ મસિદાં થાય છે.

૪૬મી કુખીમાં આ ૬ ન મળે તો પોરબાં બોલિયામાં લપાસ કરી પછી કાપી લખને જમ્યાવડ. આંક શિક્ષકમાં હરો તો મોકલાયો.

મમે તે મહિને બાદક થઈ શકાય છે

'આ માસિકમાં મસિદાં થયાં વિચારો' એ તે લેખકોના છે. સંસ્કાર તો વિચારોમાં સમત છે જ તેમ માનવું નહિ

(લેખકોને)

'જેમજીવન'માં સંસ્કૃતિ, કળા, શિક્ષણ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેખકોમાં આવે છે.

લખાણ સાફ મોલિક, લાભુ' દોષ મેલી અવેશ રહે છે કાવળની એક બાજુ લાલીથી લખવડ.

મસિદાં થયેલી સામગ્રીની બોર્ડરિન્ડસ સાથે આ ૬ અને યોગ્ય પુરસ્કાર મસિદાં પછી મોકલાય છે.

લખાણ

દેશમાં (વરસનું) છ રૂપિય પરદેશમાં બારે શિલિય

'જેમજીવન'

૨. રામજીવનમરે
રાજકોટ-૨

દાન-વૃત્તિ

શુરુદવાસ મરિલક

જીવનમાં ધર્મ અને કર્મ, શાંતિ અને ક્રમ સાથે સાથે થાય છે. એ પ્રધુ રસપૂર્ણ હોયું તો ભોધએ જ. એ રસ ન પડે તો કોઈ પણ કામ સારું નહિ થાય. એ રસોઈ નીરસતાથી, આનંદ વિના કરવામાં આવે તો તે ખોરાક પુષ્ટિકારક ન બને. એ જ રીતે જાળમાં વિદ્યાર્થીઓ ત્યારે જ બરાબર શિક્ષણ પામી શકે, જ્યારે શિક્ષક પોતાની શીખવવાની પદ્ધતિ રસપૂર્ણ બનાવે. આમ ત્યારે જ થઈ શકે, જ્યારે શિક્ષક સાધના કરીને આત્માને અતુલ્ય, અંતરનો રસ પોતાની શિક્ષણ-પદ્ધતિમાં ઉમેરે.

શુરુદેવ જીવનની સંપૂર્ણતાના આદર્શમાં માનતા હતા અને ધર્મ તેમ જ કર્મને એક સાથે સંલગ્ન થયેલા ગણતા હતા. આ વસ્તુ ખીજી ભાષામાં કહીએ તો, 'લેવું અને દેવું. આપણે આખો જન્મભરે દેવાની વૃત્તિમાં જ પસાર થઈ જાય છે. 'મને આપો, મને આપો,' 'આ મારું છે, આ મારું છે.' એવી જ આપણી વૃત્તિ હમેશા રહે છે. દેવાની વૃત્તિ જ આપણને ચલી નથી. પરંતુ જ્યાં સુધી દેવાની વૃત્તિ આપણે કેળવીએ નહિ ત્યાં સુધી આપણે પ્રભુની સાચી ભવિષ્ય પ્રાપ્ત કરી શકીએ નહિ.

દેવાની આ વૃત્તિ વેળાએ કોઈ પ્રકારનો

લેહભાવ ન હોવો જોઈએ. ભીંચ - નીચનો પરિત - મૂર્ખનો એવો કથોય લેહભાવ ન રાખી સૌને સરખાં ગણવાં જોઈએ. કારણ કે પ્રભુ આપણને પ્રેમ કરે છે ત્યારે આવો લેહ-ભાવ કદી કરતો નથી. આ પ્રમાણે ઝહુંતા ઉપર એક સરખો પ્રેમ કરવો એનો અર્થ જ દેવું, ધરમાં કોઈ કમાનારું હશે અને કોઈ અપંગ હશે. જા તો બન્નેને સરખો જ પ્રેમ કરશે; કદાચ અપંગને વધારે કરશે કારણ કે એવું કરવામાં પોતે વધારે ધર્મ પાળી રહી છે, એમ તે માનશે.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે, દરેક માણસ આપી શકે ખરો? અને આપવું પણ શું? તો તેનો જવાબ એ છે કે, કોઈ વ્યક્તિ એવી નથી જે કાંઈ ને કાંઈ ન આપી શકે

સ્વર્ગમાં એક વખત મજૂર ગયો. લગવાને પૂછ્યું. 'જ્યાસ વધું હુનિયામાં રહીને તેં શું કહ્યું?' એનો મજૂર જાલ્યો : 'હું તો શું આપી શકું, પ્રભુ? હું તો રાજા જે આસ આનંદ કમાવાવાળો મરીલ મજૂર! પણ મહાર જનો ત્યારે હંમેશાં હાથતો રહેનો. હમીને મારાં કામ કંતો' પ્રભુની નજરમાં આવી વૃત્તિની ઘણી કિંમત છે. ખીજને પ્રેમથી, આનંદથી સહાનુભૂતિથી જોવા તે લાખો રૂપિયાના દાન કરતાં પણ વધારે કીમતી છે.

ખીજો એક માણસ હતો તેણે ધર્મશાળા બંધાવી, વિધવાઓને સહાય કરી, મંદિરો બંધાવ્યાં, વિદ્યાર્થીઓને શાસ્ત્ર-વૃત્તિઓ આપી વગેરે ઘણાં ધર્મકાર્યો કર્યાં. તે માણસને ભગવાને 'પૃથ્વુ' : 'આ બધું તે' કયું' તો ખરું; પરંતુ એ તો તે તારા અહંકારને પોષવા તૃપ્ત કરવા કયું. આમાં તે તારું પોતાનું તો કંઈ આપ્યું જ નહિ.'

દાન તો પોતાની વસ્તુનું હોઈ શકે. ભગવાનની સામે ફળ, ફલ ધરીએ છીએ તે તો ભગવાને જ આપણને આપેલાં હોય છે! આપણે આપણું પોતાનું શું આપીએ છીએ? મંદિરમાં બધાંએ છીએ ત્યારે આપણે માથું નમાવવું પડે છે. કોને અર્થ એ થાય છે કે, આપણે ભગવાનને માથું અર્પણ કરીએ છીએ. માથું અર્પણ કરવું એટલે આપણે અહંકાર, આપણું અભિમાન આપણે પ્રભુને અર્પણ કરીએ છીએ. આપણી પોતાની આ જ વસ્તુ પ્રભુને અર્પવાની છે.

શુરુદેવના આ કાવ્યમાં એક માસણ રાજા ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગીને પોતાનું શુભશાન ચલાવતો હતો. એકદિવસ તે રાત્રાની બાજુએ બેસો હતો, ત્યારે સોનાના રથમાં બેસીને દોઈ મહારાજાઓ તેની તરફ આવતો દેખાયો. પેલા ભિખારીને થયું કે, બસ આજ તો માડું ભાગ્ય ફળશે. મહારાજાઓ આવે છે. પછી મળવાનું શું બકી રહે! એવામાં રથ તેની પાસે આવીને બેસો રહ્યો. ભિખારીના આશ્ચર્યની વચ્ચે રાજાએ પોતે જ રથમાંથી બેઠારીને ભિખારી સામે યાચક બનીને હાથ લાગે કર્યો! પેલા ભિખારી તો વિચારમાં પડી ગયો. શું આપું? શું આપું? એમ એને થાય છે. હોભ આવીને તને લલચાવે છે. આપવાનું મન થતું નથી. પણ રાજા હાથ ખેંચે ખેંચતો જ નથી. પેલા ભિખારી છેવટે પોતાની ઝેળીમાંથી એક દાણો કાઢીને રાજાના હાથમાં મૂકે છે. રાજા તો દાણો લઈને ચાલ્યો

જાય છે. ભિખારી વિચારવા લાગ્યો કે, વાહ, રાજા, વાહ! મારી ખીચડીમાંથી તે એક દાણો જોડો કર્યો! દુઃખ સાથે તે ઘેર ગયો. અને ઝાળ ખાલી કરી તો, તેમાં એક સોનાનો દાણો દેખાયો. તેની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવે છે અને તેને થાય છે : અરે રે, મેં મારી આખી ઝોળી શા માટે તારી આગળ ઠાલવી ન દીધી?

આપણી પણ છેવટે આવી જ દશા થાય છે. આપવાના શુભવખતે આપણે કંઈ આપતા જ નથી. અને જ્યારે વખત વહી જાય છે ત્યારે પસ્તાવો કરીએ છીએ. એનું કારણ એ છે કે, જે આવે તે સઘળું ભેગું કરવાની વૃત્તિ જ આપણામાં વધારે હોય છે. પરંતુ જે શરીર એવો નિયમ કરે કે, જે કંઈ ખાઈએ તે ભેગું જ કરવું, તો તેની શી દશા થાય! નદી પણ પાણીને વહેવા ન દે અને બધનમાં રાખે તો પાણી ગંધાઈ જાય. પ્રકૃતિ પણ આપણને આપવાનું જ શીખવે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, તારાઓ રાત્ર આપણને તેજ, પ્રકાશ, શીતળતા આપ્યા જ કરે છે, પણ કંકત માણસ જ એક એવું પાણી છે જે માગ માગ કર્યાં કરે છે! કેઈ વખતે એમ થાય છે ખરું કે, અસુક પ્રાપ્ત થઈ જાય પછી આપણે કંઈ વધારે મેળવવાની ઇચ્છા કરીશું નહિ. પરંતુ એ વિચાર યોગ્ય નથી. ઇચ્છાઓના તો આદો જ નથી. એકમાંથી બીજી એમ ઇચ્છાઓ વધતી જ જાય.

વળી આપવાની બાબતમાં પ્રમાણ-આપણે કેટલું આપીએ છીએ-એ મહત્ત્વની વસ્તુ નથી. સાચા દિલથી આપણે આપીએ છીએ કે નહિ એ મહત્ત્વનું છે. એક મંદિર ખાંધવા માટે કાળો ભિખારીના અનેક નાનાં પોતાં કાનો આવી પડ્યાં પરંતુ તે બધાય કરતાં એક ડોશીમાએ પોતાની પાસે એ પેલા જે તેનું સર્વસ્વ હતું તે અર્પણ કર્યાં તેનું દાન જ મહત્ત્વનું ગણાયું. તેની કિંમત બધાં કરતાં વધી ગઈ. કીકુળ ભગવાનને જૂબ લાગતાં સોનારૂપાનાં કીમતી વાસણોમાં બધાં દૂધ,

હોઈ વગેરે લઈ આવ્યા. પરંતુ ભગવાને તો એક ડોશીમાના ભાંગેલા માટીના વાસણમાંની ખાટી છાશ જ સ્વીકારી. કારણ કે એ છાશ ડોશીમાનું સર્વસ્વ હતું.

સુખ્ય વસ્તુ તો એ જ છે કે, આપવાની વૃત્તિ કેળવવી ખીયું કાંઈ આપવા જેવી સ્થિતિ ન હોય તો પ્રેમથી કોઈની સારવાર કરવી, માથું દાખવું, પગ દાખવા એટલું તો થમ શકે એમ છે. છેવટે કંઈ નહિ તો ખીખના લલા ખાતર પ્રાર્થના કરી શકાય. આમ કરવાથી મન મોટું થાય છે અને સાચો આનંદ અનુભવાય છે. બુદ્ધ ભગવાન પણ કહેતા કે, કંઈ ન થઈ શકે તો સવાર સાજ થોડી ક્ષણ માંદાઓ માટે, પડોશીઓ માટે શાંતિ અને સુખની કલ્પના કરો; તેમની સાથે ગૌત્રીભાવ કેળવો.

આપણું શરીર પણ આપણને એકઠું

કરવાનું શીખવતું નથી. પૈટનો કચરો બહાર કાઢી નાખીએ તો શરીર સાચું રહે અને આપણને પણ શાંતિ મળે. તેવી જ રીતે માણસ જ્યારે દેવાની વૃત્તિ, અર્પણ કરવાનો ભાવ કેળવે છે, ત્યારે જ તેને ખરી શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. ભગવાન અને કુદરત બંને આપણને અર્પણ કરવાનું જ શીખવે છે. ભગવાનની અર્પણ કરવાની રીત આપણે સમજી શકતા ન હોઈએ તો આપણે આપણી ખાતું નિત્રી ક્ષણ કરવું. બા કેવી પોતાનાં બાળકો માટે અપ્યા જ કરે છો! અને તે પણ કશા ભેદ-ભાવ વિના. ખાતું હેયું તો સારા તેમજ ખરાબ દીકરા માટે હંમેશા ખુદકું જ હોય. તે પોતાનું વહાલ બધા દીકરા પર સરખું જ વરસાવે. એવી જ ભાવનાથી, એવી જ મનો-વૃત્તિથી આપણે અર્પણ કરવાની વૃત્તિ કેળવવી જોઈએ.

આપણું એ કામ નહીં

સકળને કાઠે એક લગ્ય ઈમારત બિલી હતી. એા તસ બગીચામાં ભાતભાતના પુષ્પો ખીલી ઉઠ્યાં હતાં.

“આ વળી કેનો રાજમહેલ બંધાણો?” સકળ ઉપરથી પસાર થત રહેવા થોડા શ્રામવાસીઓના વન્દમાંથી એક જણ બોલી બીક્યો.

“હજી તને રાજમહેલના સ્વપ્ના આવતા લાગે છે. પણ હવે એ જમાનો ગયો. આ તો આપણા પંથકના લોકોના કલ્યાણ માટે સ્થપાયેલ સેવા કેન્દ્રનું મકાન છે.” એક શિક્ષિત બજારના શ્રામવાસીએ ખુલ્લો કર્યો.

સેવા કરવાવાળાનેય મન છે હો! આવા રાજમહેલ જેવા મકાનમાં રહેવા મળતું હોય તો કેને સેવા કરવાનું મન ન થાય?” બીજા એક જણે ટંકાર કરી.

“એની જ તાણ છે. સેવા કેન્દ્રનું મકાન બાંધવા માટે દાન મળી ગયું” અને મકાન પણ બંધાયું. પરંતુ સેવાભાવી કાર્યકર્તાને અભાવે સેવા પ્રતિ અર્થ શરી નથી. મકાન ખાલી પડ્યું છે. થાય છે મરજી?” શિક્ષિત શ્રામવાસીએ અગ્ર કર્યો.

આગળ વધતા રોજામાંથી જનામ મળ્યો : “તો તો બોટનો ધને ત્રમે કે, આપણુ એ કામ નહીં.”

— પ્રવાસી

પરિશ્રમણુ

‘આશુતોષ’

નંદલાલ બોઝ

હલાશુરુ નંદલાલ બોઝનું શાંતિનિકેતન ખાતે ૮૩ વર્ષની ઉંમરે અવસાન થયું છે. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના અંતેવાસી, અને અવનીન્દ્રનાથના તેઓ શિષ્ય. ૧૯૨૦ થી ૧૯૫૦ સુધી શાંતિનિકેતનમાં ચિત્રકલા વિભાગમાં પ્રિન્સિપાલ તરીકે રહ્યા. એક હજાર ઉપરાંત તેમના ચિત્રો ભારતીય સંસ્કૃતિના પ્રાણી ૨૦ પેલા છે. ભારતની ચિત્રકલા ઉપર પાશ્ચાત્ય અસરનું આક્રમણ યવા લાગ્યું તેને ખાળવામાં નંદલાલ મોખરે રહ્યા હતા એટલું જ નહિ તેમનો વિશાળ શિષ્યગણ આજે પણ એ વાતનું ગૌરવ લઈ શકે છે કે ભારતની આગવી ચિત્રશૈલીને દુનિયાભરમાં ખ્યાતિ અપાવવામાં નંદલાલની ચિત્ર-કલાએ (વિશિષ્ટ પ્રદાન કર્યું) છે. શાંતિનિકેતન સંસ્થા દુનિયાભરમાં એક સંસ્કૃતિક ધામ તરીકે અજોડ રહી છે અને તેની સરખામણી પ્રાચીન નાલંદા અને તક્ષશિલા જેવા વિદ્યાધામો સાથે કરવી પડે. એમ તો આપણે ત્યાં ધુનિવર્સિટીઓનો તોટા નથી. અને હિન્દુ શિક્ષણ આપતી કોલેજોની સંખ્યા દિવસે નહિ તેટલી રાત્રે, અને રાત્રે નહિ તેટલી દિવસે વધતી જાય છે. પણ એકંદરે સરવાળો ખીંડું છે. જ્યારે શાંતિનિકેતન સંસ્થાએ જે પ્રણાલિકા રચાવી છે તેને પરિણામે સો ટકના સોનાની નગદ મહોરો જેવા પંડિતો, કલાકારો અને નિષ્ણાતો દેશને મળ્યા છે. તેનું મુખ્ય મારણ એક જ છે. કર્તવ્યનિષ્ઠા અને ચેતાનો પ્રાણ સંસ્થાને આપનારા મહાન આત્માઓ તેને સાપડતા રહ્યા છે. નંદલાલ આવા એક મહાન પ્રુરુષ હતા. તેમના મૃત્યુથી ભારતે અને ચિત્રજગતે એક વિરાટ નિહિત ગુમાવી છે.

‘ઉત્તરાયન’ના કવિ

શુજાતને એક જ કાવ્યસંગ્રહ જીવનની ઉત્તર-પરવશમાં અર્પનાર કવિ દેશજી પરમાર એક ભારે

માનવતાવાદી અને ભૈરવીશીલ વ્યક્તિ હતા. તેમના જેવ કાવ્યોની મીઠાશ આમ તો શુજાતે અવાર-નવાર ચાર દાયકાઓ સુધી માણી છે. દેશજી પર-મારનું જીવન સંઘર્ષમય રહ્યું હતું અને આજીવિકા માટે ઝઘમઘું પડેલું. નિધિની વક્તાએ સૌથી મોટા પ્રહાર ત્યારે કર્યો જ્યારે તેમની ચતુરતા તેજ હણી લીધું. કવિની છેલ્લી અવસ્થા દરેક કવિની પેઠે કરુણ જ રહી. અનેક અંજવાતો સામે દેશજી ઝઘમઘા અને જીનારાઓએ તો હંમેશા બાળસુલભ નિર્દોષ ખડખડાટ દ્વારા જ તેમના મોં પર જોયું છે. એ હંસ્ય હવે વિશી થયું છે.

મરણોન્મુખ

‘વિક્ટોરિયા’ ગાદી એ પચ્ચરંગી મુંમઈ સહેરનું આગવું વાહન છે. આમ તો ત્યાં બદલતન વાહનોની ખોટ નથી. ધસેકટાંક ગાડી, જે માળની બસ, લક્-ઝરી બસ, ચોટર રેકરી, રફ્ટર બવાઈ અનેક આધુનિક વાહનો રાત અને દિવસ મુંમઈના રાજ-માર્ગો પર દોડધામ કરતા હોય છે. આ બધામાં ‘વિક્ટોરિયા’નો ભારે વટ પડે છે. તેને વળાંક લેવા હોય ત્યારે રસ્તા ઉપર જાને બાજુ અન્ય વાહનો થઈ જાય છે. અને ધોડાને ચાબૂક મારતો બધી કાચગીન ભારે સિફતથી ધોડાના દાપડાના તાલ સાથે મુંમઈના જીવનનો તાલ મેળવે છે. પણ તેની સ્થિતિ હવે કફેડી થતી જાય છે. આવા જૂનવાણી વાહનમાં બેસનારાઓની સંખ્યા હવે ઘટતી જાય છે. મશીનની સામે ધોડાની હરીશર્ષ ક્યાં સુધી ટાઈ વળાંક વિક્ટોરિયા’ ગાડી તેઓ ભાડે લઈને ફેરવના હોય છે અને ખૂદ માલિકને રોજના વીઠ થી ત્રીસ રોપયા આપવા પડે છે. તેથી તેમણે પોલીસ કમિ-સ્નરને અરજ કરી છે ‘સાહેબ, હવે પંજી લાઇસન્સ આપશો નહિ- રીજાઇ રીજાઇને મરવા કરતાં આ ધંધો જ બંધ કરવા જોઈએ.’ મુંમઈમાં દ્રોમે વિદાય લઈ લીધી છે અને વિક્ટોરિયા પણ જઈ

રહી છે ત્યારે તેના જનજલ્પમાન ઇતિહાસની મોંઘ ડોણ રાખશે? અને વિકરાશિયાની વિદાય ઉપર આસુ ડોણ પાડશે? મુખ્યમંત્રી આધુનિક યાવ તેની સામે ડોષને વિરોધ નથી પણ તે માનવતાને ન જૂને તેટલી જ વિનંતિ વિકરાશિયા હાકિનારાઓ જીવનનિર્વાહન સાધન શોધે છે

વીરશ્રી

ભારત અને સિલોન વચ્ચેની રર માધ્ય પહોળા દરિયાઈ ખાડી કલાકમા જોળાઈને થી. મિહિરસેને 'હબ'નો અણનમ વિગ્રમ રચાયો છે અત્યાર મુધીના તરવેયાઓ ફાન્સ અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચેની ઇંગ્લેન્ડ ખાડીમા જ વિગ્રમ નોધાવતા હતા એ હિસાબે ભારતને સિલોનથી અવગ પાડતી પાલકની સાક્રમુધીની દુનિયામા મહત્વ ધારણ કરે છે વળી આ ખાડીમા મત્તખ માટે ભેખમી ગણાતી શાકે માછલીઓ વસે છે અને સમુદ્ર પણ તોફાની છે શ્રી મિહિરસેને અગ્રેજ ખાડી પણ આળંગી છે અને વિવની બે અલગ ખાડી તરનારા તેઓ સર્વપ્રથમ ભારતીય છે એ વાતનુ ગૌરવ દેશ અવસ્થ અનુસરશે ને કે તેમના ઉપર અભિનંદનની વર્ષો યોમેરથી થઈ રહી છે તે નિશ્ચય તેમના ઉત્સાહમા ઉમેરો કરશે, પરંતુ ભારત જેવા વિશાળ સાગરકાંઠે મહાન નદીઓ અને વિશ્વનો જીવો પવન ધારાતા દેશ માટે તેની વીરશ્રી દળુ અનેક રીતે અદ્યતન ગિરે તે દિવસની અપેક્ષા રાખવી પણ હિચિત લેખાશે અમતગમત, વ્યાયામ અને શરીર સ્વાસ્થ્ય એ કોઈ પણ મહાન પ્રગતિના આવરણ મુલો છે અને તેમાં ભારતનો વધુ પુરુષાર્થ જરૂરી અને છે

વિદેશયાત્રા

દરેક વ્યક્તિ માટે તેનું આગતુ ક્ષેત્ર હોવું જરૂરી છે ઇન્દિરા ગાંધી માહિતી અને પ્રસારણ ક્ષેત્રમા નવી વિશિષ્ટતા દર્શાવી શક્યા નહી તેમજ વડાપ્રધાન બન્યા પછી પણ કોઈ પ્રભાવશાળી દેખાવ ક્યો નહી પરંતુ વિદેશયાત્રામાં, પિતાને પગે પુત્રીએ માત પાડી બતાવી પેરિસ, વોશિંગ્ટન, લડન અને મોસ્કો એમ દુનિયાના ચાર પટનગરને

એક જ ફેરફારડીમાં પુરા કરી તેમણે રિયતિરચાપકના તેમજ પીઠ મુત્સદ્દીગીરીના દર્શન કરાવ્યા છે ખાસ કરીને અમેરિકન પ્રમુખ સાથેની મુતાકાત વસમી હતી કેમકે ભેનસનની મદદ આપવાની નીતિ સહેતુક હોવાથી, તેમજ વિથેટનામના પ્રમુખ અમેરિકન પ્રમુખની લાગણી છછેડાઈ જતી હોવાથી, ઇન્દિરા ગાંધીએ સાવચેતી રાખવાની હતી તે તો તેમણે રાખી પ્રમુખને અણુગમતી વાત તેમણે ઉચ્ચારી નહી તેમજ ભારતને અણુગમતી વાતનો ઉચ્ચાર થવા ન દીધો વળી એશિયામાં, ચીન સામે અગર કોઈ મોરચો માંડીને બેઠું હોય તો તે ભારત એકજ છે અને તેથી તેને અપાતી મદદ ચીન સામે લોક શાહીના રક્ષણ માટે છે એ પ્રતીતિ અમેરિકન લોકો સમજા કરાવી શક્યા ન્યૂયોર્કમાં આપણા વડાપ્રધાનનુ ભાષણ ગૌરવપૂર્ણ બની રહ્યું એટલું જ નહી તેમની મોહક પ્રતિભાએ જ્યા ગયા ત્યા જલ્દ પાચધુ" વળી મદદ માટે તેમણે જોજા પાચથેઈ ની પણ એવી હવા ઊભી કરી કે અમેરિકા તેમજ બ્રિટનને મનમા ઠસી ગયું કે ભારતને મદદ તો કરવી જોઈએ રશિયા તો તારકદ કરારથીજ આપણી પડખે છે આ વખતે ફાન્સની મદદનો સહયોગ અમુક ક્ષેત્રે મળ્યો તે વધારાની સિદ્ધિ છે વળી વિદેશયાત્રા અંગે પોતે પાલોમેન્ટમા જે નિવેદન કયું તેમા વડાપ્રધાને જણાવ્યું કે તારકદ કરારના પાલનમા પાકિસ્તાન તરફથી જે ગેરેફે યાવ છે તે જલ્દ કોસિગિને કોઈ રશિયન મુત્સદ્દીને ત્યા મોકલેવ છે એટલે પાકિસ્તાની અડપલા માટે રશિયાએ ચિતા રાખવી પડશે.

સંતાકૂંડી

ગાવા કોંગ્રેસ પ્રમુખ શ્રી પુરુષોત્તમ કોઠારને વૃદ્ધાવયમા બાળકની જેમ રમત કરવાની હઠ્ઠા બળી તે સ્વાભાવિક છે ને કે તેણે એટલા બધા વૃદ્ધ નથી તો પણ વૃદ્ધત્વ એ બીજું બાળપણ છે અને નાના બાળકો ધબ્બીવાર રમત રમે છે અને આગળ પાછળ સત્તાઈ જાય છે અને કોઈક તેમને શોધી કાઢે ત્યારે "હાઉક" કરીને બહારનીપુર્વક

બહાર પડે છે. શ્રી. કોડેડકરે આ સ્મરતું પુનરાવર્તન કહ્યું છે. અને કપિશેના સૌમ્ય વાતાવરણમાં સુખાનંદ માણી રહ્યા છે. જ્યારે દેશબરમાં તેમની શેષ પોલીસ ચલાવી રહી ત્યાં સુધી તેમણે સળૂરી પટ્ટી અને પોલીસ યાત્રી, ત્યારે આપમેળે બહાર પડ્યા છે. આશા રાખીએ કે જે આધ્યાત્મિકતાનો રંગ તેમને સાંપડ્યો છે તેની મદદથી તેઓ ગોવાની અને દેશની વધુ ઉત્તરવળ સેવા કરે.

મજૂરપક્ષનો વિજય

હેરોલ્ડ વિલ્સન બસલાગી છે. હેલ્થી ચૂંટણીમાં મજૂર પક્ષે કોલેસા ઉપરની બહુમતી મેળવીને અત્યાર સુધીની ડ્યુમથ રિયલિતે મજૂરતા બનાવી દીધી છે. મજૂરપક્ષ બારે સાંકડી સંખ્યાથી સત્તા ઉપર આવ્યો હતો અને બે વાર અવિશ્વાસની દરખાસ્ત વખતે કટોકટીશયો મામલો બન્યો હતો. એટલે સત્તાના સમય દરમ્યાન મજૂર પક્ષે જૂથો સુધારી લેવા જહેમત અચૂક ઉઠાવી છે. રહેડેશિયાના પ્રમુખે બ્રિટિશ સરકાર માટે મોટું મામાણગ ઊંચું કહ્યું છે. બારતને હાથેબળે છે ત્યાં સુધી ગયા સપ્ટેમ્બરના અનુભવે હિંદ અને બ્રિટન વચ્ચે બારે કહુતા ઉદભવી છે. પાકિસ્તાનનો ઉધાડો પક્ષ લઈને વિલ્સને બે દેશો વચ્ચેના સંબંધો ઉપર છીણી મારી છે. બ્રિટનનું ચૂંટણી પાસું બારે પ્રતિકૂળ છે એવા સંજોગોમાં વિલ્સન સાહેબ જે રીતે નાવ ઢંકારી રહ્યા છે તેનાથી ત્યાંના પ્રજામતને હૈયાધરપત મળી ગઈ હોય તેમ હાથે છે.

ધરતર

વાવ'ટોળના તોફાનની જેમ અચાનક જ ખસ્તરનું પ્રકરણ આલેખાઈ ગયું. આદિવાસીઓ પદમ્બર રાજવીતા નેતૃત્વ તળે 'કર્ક' કરવાની વેતરણમાં હતા. રાજ્યસરકારે ત્વરાથી કામ લીધું અને ગોળી-બારતો આશરો લેવા પડ્યો. જે મૃત્યુ થયાં તેમાં રાજની બંજરેવનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેથી બારે સનસનાદી ફેલાઈ ગઈ. પાલનિન્દમાં વિરોધ-પક્ષોએ એવા ગોળીશ મચાવી દીધા કે સંસદના

૧૮ વર્ષના ઇતિહાસમાં અજેડ અને અશૂતપૂર્વ રીતે મોકુફ રાખવી પડી અને રપીકરનું પણ કાંઈ આલ્યું નહિ. જોકે ત્યારપછી સાતમી એપ્રિલે લોકસભામાં જે ચર્ચા થઈ તેમાં ગૃહપ્રધાને મક્કમ-પણે આ વિષયને રાજ્યસરકારના અધિકારની ગણાવી, વચ્ચે પડવા ના પાડી દીધી. મધ્યપ્રદેશની સરકારે તપાસપંચ નીમી દીધું છે પણ નંદાજના કહેવા પ્રમાણે સફળત રાજની આ કમનશીમ બનાવ માટે જવાબદાર હતા. તપાસપંચનો અહેવાલ આવે ત્યાં સુધી રાહ જોવી રહી.

કર્મજુથેપુધિકારસ્તે

કાર્મ પણ કામ હલકી ઠોટનું ગણાય કે કેમ તેનો નિર્ણય બે સંપ્રત બનાવોના સંદર્ભમાં કરવો રહે છે. બ્રિટનના એક ગામમાં મીના નામની હાથ-ણીને, ખીન બે બચ્ચાઓની સહાય આપી વૃક્ષઉદન કરી, જમીનને સપાટ કરવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું. કેમકે જૂતકાળમાં આ કામ તેણે સારી રીતે કરેલ હતું. પ્રાણી સમહાલયમાં રહીને આ પ્રવૃત્તિ તેને માટે જૂતકાળની એક વાદ બની ગઈ હતી. મીનાના વડપણ નીચે તેમને સોંપેલું કામ કરવાની હાથીના જૂથે સત્યાગ્રહ કરીને ના પાડી ત્યારે સત્તાવાળાઓ બારે અચળામાં પડી ગયા હતા અને આપું કામ કરાવવાનું માંડી વાળ્યું હતું. આની સરખામણીમાં મુંબઈના ફેશનેબલ બાણુઓ, પોતાને મળતાં પગાર અને મોંઘવારી અપૂરતાં છે, તે બનાવવા જૂટપાલિસ કરવા બેસી ગયા અને એ રીતે જાહેર જનતાની સહાનુજીત જન્યત કરવા તેમજ આવક અને જાવકના બે છેડા સરખા કરવા નાનીશી કમાણીની પણ ટેલવી કિંમત છે તેદર્શવવા, પાટિયાં અને ચમકનાં સાધનો સાથે મુંબઈ જવા શહેરમાં હાપરે ચડ્યા તે વિચારણા મળે છે. અમુક કામ પોતાના મોભાનું નથી એમ જો મીના જેની હાથણી સફળતાપૂર્વક કહી શકે તો મુંબઈના બાણુ કેમ હારી જાય છે? જૂટપોલિસ ક્યાં સિવાય, ખીજે રસ્તે પોતાનો અજાજ શુલ્ક કરી શકતો નથી? હાથીને સમાન હોય તો માનવીને કેમ નહીં? જે સ્વાત્રયની

કાત હોય તો કાઠ કામમાં નાનક નથી - ગાંધીજી પણ જાણે હાથે સાફ કરવામાં સાનતા હતા. પણ જ્યારે મોંઘવારીનો પ્રશ્ન જોડવામાં આવે છે ત્યારે પ્રશ્નની વ્યાખ્યા કરી જાય છે. કાઠ, કામ કયો જાય... કળ તો મળશે જ !

ચીન-વિયેટનામ-પાકિસ્તાન

દક્ષિણ વિયેટનામમાં ફરીથી આંતરવિગ્રહ જેવી પરિસ્થિતિ બટકી ગઈ છે. લશ્કરી શાસન સામે બૌદ્ધધર્મી વર્ગનો વિરોધ હજી શરૂ થયો નથી. એર વાઈસ માર્શલ કી કાંકિ કૃષ્ણા પડ્યા છે અને વહીવટી સુધારા દાખલ કરવા તેમ જ પ્રજાકીલ શાસનનું બંધારણ ઘડવા સંમત થયા છે. અહીં અમેરિકાની રૌવારી દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે. છેવટે કાંકિ પ્રદેશમાં તો ચીનનો યુક્તજનો કરવો જ પડશે તે અમેરિકા જાણે છે. તાજેતરમાં ચીનના પ્રમુખ પાકિસ્તાનની સુલાકાતે જઈ આવ્યા તેની પાછળ ત્રણ રહસ્યો છે. તાજેતરમાં આફ્રિકામાં તેમજ ઇન્ડોનેશિયામાં ચીનના વળતાર પાણી ઘસા છે અને શુભવેશી પ્રતિજ્ઞા પાછી મેળવવા તેણે પાકિસ્તાનમાં દેખાવ કર્યો છે. વળી ચીને એવી કોશ્સ પણ મારી છે કે ચાલુ વર્ષે અથવા આવતા વર્ષે અમેરિકા સાથે અણકામણ અનિવાર્ય છે. એટલે ચીનનો ધરડો અજિએશિયા તેમજ ભારતની ભૂમિપર ઘુલે એવી હેવાનો હોધ રહે. ચીન એટલું તો જાણે છે કે ભારતમાં બહુ પોકું છે ને વાગે છે. એટલે બે મોરચા જોડાય તો ભારતને પરાજય આપી એશિયામાં ચોતાની વાહ વાહ બેલાવી શકાય. પાકિસ્તાનને જે સમય મળ્યો છે તેનો સફળયોગ કરી શરૂઆત જની રહ્યું છે. ઇસ્લામી જૂથ રચીને તે મધ્યપૂર્વમાં નાસર - વિરોધી રાજ્યોના સહકાર મેળવી રહ્યું છે. વળી તાલકંદ ક્ષાર નીચે પકિસ્તાન રહિયા પાસેથી પણ કાંકિ અવસ્થ મેળવશે. અત્યારે પાકિસ્તાનને આવકની ચાર જાણ છે. અમેરિકા, ચીન, ઇસ્લામી જૂથ અને રહિયા. અમેરિકા પછી ચીનનો કોઈ કદર શરૂ હોય તો જાન ૧૯૭૬ લોકસભાને નામે એશિયામાં ચીનને આગ્રહ વધતું બટકાવવા તેણે એ જ હાથ બીડી છે. અમેરિકાને વિયેટનામમાં

રોકો રાખીને, ચીન-પાક ધરી, આ બાબતુ હવિષ્યમાં શું કરી શકે તેના તરફ રાજદ્વારીઓ અને લશ્કરી નિષ્ણાતોની ચોકર દૃષ્ટિએ ઝીણવટભરી નજર રાખતી ઘટે છે. એમ પણ બને કે અમેરિકા અને બ્રિટનની મદદ આપી પહેંચતાં મોકું ઘામ, ઘણી જ તાકીદનું સ્વાવલંબન ભારે અગત્યનું છે.

ગુરુદક્ષિણા

કોલેજે તેમજ યુનિવર્સિટીના અધ્યાપકોના જે નવાં પમાર ધોરણ શ્રી. આગલાએ જાહેર કર્યાં તે આવકાય છે. હૃદય સિસુણનું ધોરણ જીવું લાવવા વિદ્વાન અને ડેળવાયેલ પ્રાધ્યાપકોની જરૂરત અનિવાર્ય બને છે. કોઈ વિષયમાં નિષ્ણાત બનવું સહેલું નથી. શુદ્ધિમતા ઉપરાંત પૈસાની પણ જરૂર રહે છે. એટલે સારા પ્રમાણમાં વિદ્યા પ્રાપ્ત કરનારને જે દ્રવ્યબ્યય થાય છે તેના વળતરની આશા રહે જ છે. પહેલાના જમાનામાં શિષ્યો ગુરુદક્ષિણા આપતા તેથી ગુરુજીનું ટકું આલવા કરતું. પરંતુ કળિકાલમાં, બીપણ મોંઘવારી ગુરુજનો ભરડો લઈ નાખે છે ત્યારે મધ્યસ્થ સરકારે ચોથી પંચવર્ષીય યોજના સુધી ૮૦ રકાં પૂર્વે મોગલીને પણ રાજ્યોની યુનિવર્સિટીને જે મદદ કરી છે તે એક સ્વતંત્ર અને હિંમતભર્યું પગલું છે. હવે રાજ્યોએ પાંચવર્ષીના ગાળામાં તૈયાર ઘસ જવું પડશે, અને વધારાના ખર્ચને પહેંચી વળવા પગલાં વિચારી રાખવા પડશે.

વિશ્વ આરોગ્ય દિન

પાકિસ્તાન આ દિવસની સરખાત સારી રીતે કરી છે. રાજ્યો દેલાંબે જઈ મારફત સવિશેષ યાચ છે અને ખાસ કરીને માખીઓ એક બપોર પ્રચાર જઈ બની રહે છે. ચીન આ દુસ્મનને ઝાંખે કરી શક્યું છે. તેનો રીતસરનો નાશ કરવાની યોજના ચીનમાં અમલી છે. પાકિસ્તાન માખી મારવાની ઝુલેય શરૂ કરી છે અને તેને માટે બહોળો જાહેર કર્યો છે. કામ વમરના માણસો માટે આ લેખક કામગીરી છે. રાજ્યનાર વિનિવમ કાંઈવચ અ જાહેરાત કરે તો, તેની યાદીમાં કોઈ પણ નામ બાકી ન રહે તેટલા પ્રમાણમાં ઉમેદવારો મળી આવે તેમ છે. વળી

રાજીનો દર પશુ ઝંડુ પ્રભાજી વધુ જોડો રાખી શકાય. ચોમાસામાં માખીઓ ખૂબ થાય છે ત્યારે એક શેર વજનની માખીનો રૂપિયો હોય તો સિયાળામાં જે રૂપિયા દર રાખી શકાય.

માખી ઉપરાંત મચ્છર, વાંદા તથા ઉંદરને પણ આ નિયમ લાગુ કરી શકાય. તેનાથી જનાજની બચતમાં કાળો અપાશે. આને માટે, દરેક સહેર અને ગામમાં, એક જૂથની રચના કરી હોય જે દરેક ઘેર ફરીફરીને જાંતુનાશક દવા આપવા ઉપરાંત સક્રિય મદદ પણ આપે. આટલું જ નસ નથી. દરેક મકાન, દરેક મહોલ્લો તેમ જ શેરીમાં ફરીને જ્યાં ત્યાં થતી ગંદકી તરફ તે તે લક્ષ્યાંક રહેવા-સીએવું ખ્યાન ખેંચી નાખી કરાવી શકાય. ચોખ્ખાઈ એ સંસ્કૃત પ્રવ્રત્તો યુધ્ધ છે અને જેમ માણસ સુશિક્ષિત હોય તેમ ચોખ્ખા આદતવાળો હોય તે એટલું જ જરૂરી છે. સ્વચ્છતા અને ચોખ્ખાઈની રૂઝ પાડો - સમજાવટથી અને પછી કાયદાથી.

બાગ્યોદય ભીંડો

ભારત ખાતેથી વાંદરાની નિકાસ જે ડઝન જેટલા દેશોમાં થાય છે, અને તેનાથી લાખો રૂપિયાનું હુડિયામણું મળે છે. કાંપેરાજનું રયાન ભારતના આર્થિક માળખામાં મહત્વનું છે. તેવી જ રીતે મનુષ્યના વાળનો 'લીંગ' બનાવવા માટે તેમજ અન્ય ઉપયોગ માટે પરદેશમાં નિકાસ થાય છે. કુંભમેળામાં રનાન પહેલાં માથે ટોકો કરાવવાનો હોય છે અને લાંબોતરી સખ્યામાં લોશ વાળ ઝેતરાવે છે. આવે સમયે નિકાસ માટેની ઉમદા તક દીર્ઘદૃષ્ટિ વાળા વેપારીઓ શોધે છે. તાજેતરમાં દિલ્હીના એક વેપારીએ લંડન ખાતે ભારતીય ભીંડાનું જાનર શોધો કાઢ્યું છે અને દર બહુલાડિયે હવાઈ જહાજ પારસત એક ટન ભીંડો મોકલી શકે છે. નમણી નારીની ચોળાફળી જેવી અયુલિયો સાથે ભીંડાનું સામ્ય હોવાથી, તેમજ તેનું અંગ્રેજીનામ Lady's Finger હોવાથી, આ શાક તરફ ઝેટન વાસીઓ ઝુગ્મ બન્યા હશે. પણ જે ભીંડાની માંત્ર વધી બધે તે

ભાદરવાનો ભીંડો બૂનાકાળની વસ્તુ ગતી જશે. કુંકમાં વિકાસ માટે જાનર તો તૈયાર છે. પણ જુદાં જો આશે તો ભીંડામાંથી બાગ્યોદય સરજી શકાય છે.

દરદી અને ચિત્ર

દિલ્હીની વિલિંગ્ડન હોસ્પિટલને મુંબઈના ચિત્ર કલાકારોએ ભીંડાપર ચોપવા માટે કલાકૃતિઓ મોકલી તે ઘટના તત્કાલિનતથી બચાવે છે. ઇસ્પતાલમાં દરદી ખાટલા પર સૂતો સૂતો દિવાલ સામે શુન્ધમ-નરક તાકી રહે અથવા મૃત્યુના જોળાનો તેને ભ્રમ થાય તેના કરતાં કાંઈ સુંદર ચિત્રોમાં તેની દૃષ્ટિ ધરાવાય તો ! ચિત્રની વસ્તુ મને અસામાન્ય ન હોય — મી કુખ્ય કે ઇશુ ખ્રીસ્તાની છબી જ હોય — પણ તેના દર્શન માત્રથી અને પડ્યાં પડ્યાં દરદીમેષ તેના રટણથી, દરદીને એક ભાતની સાંત્વના અવશ્ય મળશે. તે એકાકી હશે તો તેને ઘરો જ કે જાનને નાય તેવી જાનર લે છે. કાંઈ નારિનક હશે, તેને આખ્યાત્મિક પ્રેરણા મળશે અને કાંઈ આરિતકને તો સ્વર્ગ મળ્યા જેટલો આનંદ ઘરો. જે કે હોસ્પિટલનું જાનરત તંત્ર આવા ચિત્રોને દિવાલ પર ટાંગવા દેશે કે કેમ જે બીજે સવાલ છે. પણ એક સુંદર ચિત્ર માનવજીવનમાં જે સંવેદન જગાડી શકે છે તે, ડીમીધારી, પરદેશ જઈ આવેલ સરજન કે રપેશિઆલીસટ ભાગ્યે જ કરી શકશે. આ વાત લોકોએ ઉપાડી લેવી જોઈએ. વળી ઇસ્પતાલને દરેક વસ્તુનું કાન અપાય છે તેમાં ચિત્રોનો પણ સમાવેશ થવો જોઈએ. આમાં એક બીજી મજાની વાત અભિપ્રેત છે. કલાકારને આમાં અહ્યન રહેલું છે. મરજોન્નુપ માનવી કલાકાર પાસે શાની આશા રાખે છે ? તે મૃત્યુ સામે ઝંખૂમતો હોય છે — જીવનથી દારી ગયો હોય છે અને દવાખાનું કદાચ તેને યમધર જેવું લાગતું હોય છે; આવી કંઈ લાખો નિરાશામાં અમર આશા, કલાપીની જેમ તેને કોણ આપી શકે ? કાંઈ માનવતાવાદી ચિતારો !

[અનુ. પાન ૨૬ પર]

જૈનનો ધર્મ

દેવેન્દ્રકુમાર કાલિદાસ પંડિત

જેમ ધરેની ચિત્તાંતિ જેવું નિસ્તબ્ધ અધાર્મ
અરવા ગિરનારની ટૂંકો અને સોરઠની સેંજલ નદી-
એના નીરને સ્પર્શતું રાજકોટની ધરતી પર રેળાઈ
રહ્યું હતું. સંતોના સ્વચ્છ હૃદય જેવા તારલાં જી
નિખિડ અધાર્મમાં ટચટચી શોભા આપી રહ્યા
છે. રાજકોટની ધરતીના બોખડધજ ઝાડવાંએ
ઉપર થઇ પવન ધુમરીએ લઇ રહ્યા છે. તે ટકિવે
એક ધરમા બે પુરુષો વાતો કરી રહ્યા છે.

‘ઈ ન્યાયધીશ આજ અર્ધ રાજકોટ બચ્ચો
છે હો !’

‘કેને કહ્યું ?’

‘કાં વવાણિયેથી આપણા જાણેજ રાયચંદ
એની ભેગો આવ્યો.’

‘તમે રાયચંદને પૂછ્યું તું ?’

‘હા પૂછ્યું’ ને એણે કહ્યું કે હું મેરમીના
આપણા નાતીલા ન્યાયધીશ ધારણીભાઈ બેગો રાજ-
કોટ આવ્યો.’

‘તો હવે ?’

‘હવે શું ટૂંકો કરી નાખીએ.’

‘કે દિ ?’

‘કાલ જ.’

‘હા, આપણું ફટલપટલ મેરમીના એણે
ક્યું છે, મેં સોગંદ ખાધા છે એને મારવાના.’

‘પછી મારનારા...’

‘સ્પર્ધામાં જલ્લ કરી આવ્યાં ને એજ મહે
નતાણાના પૈસા ફરાવી રાખ્યા છે.

મધરાતના કાજલ ઘેરા અધિકારમાં આ કાળી
રોજના નોકી ધર્મ. પણ આ વાત બીજું કોઈ
સાંભળતું હતું.

એ હતા લવિષ્ઠમાં શ્રીમદ્ રાયચંદના નામે
મહામથક પર બનનાર વાત કરનાર એક મામાનો

સગો ભાણેજ રાયચંદ.

ઊંચર નાની. સાવ નાની હતી. પણ પરભવના
સંસ્કાર જન્મર હતા. જૈનધર્મના સિદ્ધાંતો બચ-
પણ્યાંય અચળમાં ઉતરી ગયા હતા. દયા એ પુણ્ય
અને હિંસા એ ધોર પાપ આ વાત એના હૈયામાં
જડેલી હતી.

એણે આ બધી વાત સાંભળીને એના હૈયામાં
હલ-પાયલ ચાલી, જૈનનો દીકરો પ્રત્યક્ષ થતી
હિંસાની વાત સાંભળી એને રોડવા કદીમદ
ન થાય તો એ જૈન નહિ. વળી ધારણીભાઈનો તો
એનો પર ઉપકાર હતો. મેરમીથી ખાસ મંજણ-
પૂરક એની જગીમાં બેસાડી રાજકોટ લાખ્યા હતા.

એણે જેવું કેવરની આગ હૈયામાં સંધરી બેય
મામા જીવી ગયા છે.

રાજકોટમાં પ્રથમ આવેલ. કદી જોયેલ નહિ.
પણ ધારણીભાઈના ઘરેથી મામાના ઘરે એનો
પટાવાનો મૂર્છા ગયેલ આટલી ધરતી જોયેલ. ભાવીના
દશાવધાની ને સતાવધાની શ્રીમદ્ના અંતઃકરણમાં
આ માર્ગ જણાઇ ગયો હતો.

એજ-સી કોઠીના કાંચરે સત્રીએ ઝાલર પર
ખારના કંકા માયો. એનો અણઅણાટ રાજકોટ પર
જાઈ ગીરમી ગયો કે રાયચંદ હળવેથી ઊઠ્યો. ધીરેથી
બધ ખડકી ઉઘાડી ને અંદરની સાકળ હાથ માટે
નાખી દહ લગવાન મહાવીરનું નામ રટતા એણે
દિવસે જોયેલ ધારણીભાઈના ધરની વાટ પકડી.

ધર કોઠી કાઢ્યું. જ્યને શાતા વળીને હળવેથી
કમાડ પર ટોડા માર્યા : ટક : ટક : ટક :

અંદરથી અવજ આવ્યો : ‘કાણુ છે ?’

એ અવાજ ધારણીભાઈનો હતો. રાયચંદે
હળવેથી કહ્યું :

‘ધારણીભાઈ જરા કમાડ ખેલજો.’

‘કાણુ રાયચંદ !’

‘હા, હું રાખચંદ છું.’

‘અમારે મોટી રાતે ! એકલો !’

‘ખડુ જરૂરી કામ છે. ખોલો ધારશીભાઈ.’

હળવેથી ધારશીભાઈ ન્યાયધીશે કમાડ ખોલ્યું. રાખચંદ અંદર ગયો. એણે આથેરા ઝોરડામાં જઈ બેસીતળિયે બેઠા. ધારશીભાઈએ દીવાની વાટ સતેજ કરી.

‘હાં રાખચંદ, શું કામ છે કહે.’

‘તમારે ને મારા મામાને કાંઈ અણુજનાવ છે ?’

પળવાર ન્યાયધીશ ચૂપ રહ્યા ને પછી બોલ્યા :

‘હા.’

‘તમે મેરખીયજના ન્યાયધીશ છો ?’

‘હા.’

‘તો જુઓ તમને કાલે મારા મામાએ મારાએ પાસે મારી નખાવવાના છે. જરાય ગાફિલ ના રહેશો.’

દીવાના અજવાળે આ જાનાકે વાત ઉચ્ચાર નાર રાખચંદના મોં સામે ધારશીભાઈ એકીટસે જોઈ રહ્યા. નાનકડો ઉગીને જીભો થતો બાળક, આવી મધરાતે અજણા શહેરમાં સ્વજન સમા મામાની ગોપનિય વાત મને મારો જીવ બચાવવા કહેવા આગ્યો છે.

‘રાખચંદ તને અહીં કહેવા આવવાનું કેમ કીધું ?’

‘વડીલ ! જેનધર્મ કહે છે. દિંસા સાંભળવી એ પાપ છે તો દિંસા થતી હોય એ કેમ સહી છડું ? વળી આપે મારા પર ઉપકાર કર્યો છે અહીં રાજકોટ પહેંચાડવાનો એથી તો મારો આ વાત કહેવાનો એવડો ધર્મ બને છે.’

બાળક રાખચંદના બેઠે પૂમ પકડી ધરંશીભાઈ બોલ્યા :

‘ભાઈ છું માનવ નથી, માનવના દેહમાં છુપાયેલ જીવ આત્મા છે, તારી આંખોમાં, મોંની રેખા. ઝોમાં, વાણીમાં, શ્વાસ શ્વાસમાં માનવતા નીકળે છે. કોઈ બાળકને આવું સૂઝે નહિ ને સૂઝે તો આવી મધરાતે એજન્સીના વહીવટમાં આવડે દૂર એકાઠી આવવા હાથ ન કરી શકે.’

‘મુરખી ! મને વંદના કરી પાપમાં નાખોમાં. હું તો તમારા પુત્ર સરખો ગણાઉં, હવે મારો અહીં આવવાનો કામ લેણે લાગ્યો અને મોટું પુણ્ય હાંસલ કર્યું ને હાંસલ કરવા જીવતરમાં કોઈ જ આવી ધડી આવે છે. એટલે એ પુણ્ય મને અપાવવા બદલ મારે આપને વંદના કરવી જોઈએ.’

કહી બાળક રાખચંદે ધારશીભાઈના ચરત્રે પોતાનું મરતક ચૂકાવ્યું.

ધારશીભાઈની વાણી ચૂપ થઈ ગઈ. એની આંખમાં આનંદના આંસુ છલકાયા.

‘જમવાન મહાવીર તમારું કલ્યાણ કરો.’

‘મારું તમારું અને સૌ માનવસમાજનું પણ પંખી કીટ પતંગ સાનું—હવે મને રજા થયો મામા જમી જઈ કલમ પધારી જોશો.’

કહી બાળક રાખચંદે ચૂક્યો. પાછળ ધારશીભાઈ ચૂક્યો. હળવેથી દાર જથાડી દેવદર સમે બાળક રાખચંદે અધકારમાં ઝીંગળી ગયો.

ને આલ્યા જતા એ નાના દેકધારીમાં વસેલા જીવ આત્માના દર્શન કરવા આત્માના ઝોવારે ટમટમતા તારલા નખી નખી એવી ટચુકડી કાયા પર પોતાના તેજ ઝોળી રહ્યા હતા.

પંજબમાં રમખાણ અને શાંતિસેના

નારાયણ દેસાઈ

પંજબી સૂચા અંગે જે રમખાણો થયાં તે રાજનૈતિક જ હતો. માયા કે સંપ્રદાય સાથે એના આંદો સંગ્રહ નહોતો. છેવટ સુધી પંજબના આગેવાનો એમ કહેતા હતા કે ‘પંજબી સુખે બનશે તો અમારી લાશ પર બનશે.’ અચાનક ટ્રેઝર વર્કિંગ કમિટીના ડાયરથી આ વચ્ચે બદલાઈ ગયું અને એને લીધે પોકલાહીનો એક મુખ્ય સ્વરૂપ આગળ આપ્યો. સવાલ એ હતો કે પોકલાહીમાં રાજ્યકર્તા પણ જે ઠરાવ કરે તેને અવધમાં ચૂકના પહેલાં એવા ઠરાવ કરે કે જેને લીધે નિર્ણય લેવા પર લાદવામાં ન આવે, એમને માટે એ રવાનાવિક બની રહે.

ઉપરથી લાદવામાં આવેલો નિર્ણય જે ૧૯૬૬ ન હોય તો તેનો વિરોધ કઈ રીતે કરવો કે નથી વિરોધ તો બહેર પાષ, પણ પોકલાહીનાં ચૂલ્લો ન બેખામ, એ બીજો પ્રશ્ન હતો.

દુર્ભાગ્યે બંને સંબંધિતપણે પાસે આ પ્રશ્નોના સંતોષકારક જવાબ નહોતા. પરિણામે પંજબના નામને કલંક લાગી ગયું. ઠેર ઠેર ચોકાના ટેળાં-એએ મધ્યસ્થ સરકારની ભાલિયીની વસ્તુઓને તોડી ફોડીને બાળી, બહિષ્કાર દુકાનેને બાળી કે લૂંટી; પાણિપતમાં આજ એક અગ્નિકાંડમાં ત્રણ ટ્રેઝરીઓને જીવતાં બાળી દીધા. પોલીસ તરફે ઠેર ઠેર લાડી, અશ્રુગેસ અને ગોળીખારનો ઉપયોગ થયો. લોકો તરફે ઈંટ પથ્થર અને સોડાબોટરની બાટ-લીઓને.

શાંતિસેનાએ પંજબમાં સંગઠિત રીતે કામ ૧૩મી તારીખથી આરંભ કર્યું. પ્રત્યક્ષ ક્રિયા ૧૨મી સુધીમાં થઈ. ચંચુ ચૂકી હતી. તેથી પ્રત્યક્ષ અસાંતિ

ચમનનું કામ તો એક બે જગાઓએ જ થયું. પણ લોકોનાં ઉત્તેજિત મનોને શાંત કરવાનું કામ શાંતિ-સેના ધણે અંશે કરી શકી. ભૂમિયાણામાં શાંતિ-રોનિક થી. અમરનાથ લારડાને તથા તેમની સાથે ટેટલીક શાંતિસેનાઓએ જે બીડામાં પોલીસ જવાની હિમ્મત નહોતી કરતી તેમાં ધસી જઈને સરકારમાં લોકોને ખાર ખાધો. પછી તેમને શાંત પાડ્યા. બીજા શહેરમાં શાંતિની અપીલ લઈને હજારો નાગરિક પાસે પકેટી તેમનાં મનમાંથી કોષ અને ભવ કાઢવાનું કામ મુખ્ય હતું. ઘેર ઘેર જઈ લોકોની માલો ખાઈ, વગર રિમ્ત પીરસી ચર્ચા કરવાનું મન હોય તો પોતાની કુકડીના આગેવાનો પાસે શાંતિસેનાની બાવણીમાં આવવાનું નિમંત્રણ આપવું એ સ્વયંસેવકોનું કામ વધુન ઉપરથી લાગે છે એટલું સહેલું નહોતું.

અમૃતસર, જલંધર, ભૂમિયાણા, બટાલા, દિસાર અને અંજાલામાં શાંતિસેનાએ કામ કર્યું. પાણિપતમાં શાંતિસેના મોડી પડી. પરંતુ અત્યારે લોકોના મનને ભવ દૂર કરવાનું કામ તે કરી રહી છે. આ કામમાં લગભગ સવાસો લોકોએ સહકાર આપ્યો. આટલા લોકો લોકોના કામની પણ પંજબના માનસ ઉપર સારી છાપ પડી. ઠેર ઠેર શાંતિકેન્દ્ર સ્થાપિત કરવાની માગણી થઈ.

પંજબના રમખાણોનું એક ધ્રુવ લક્ષણ એ હતું કે રમખાણોને કોમી સ્વરૂપ ન મળ્યું. વળી રમખાણો શહેરો પુસ્તાં જ અપાદિત રહ્યાં - ગામડાનાં ન ફેલાયા. પણ લોકોના મનમાં ઉત્કેરક હજી બારેલા છે. પંજબના બધા શાંતિપ્રેમી તરતેએ એ બાબત બાબત રહેવું પડશે.

બાળકનું શિક્ષણ અને વિરોધી સંસ્કારો....

આચાર્ય રત્નનીરાજ

પ્રશ્ન : બાળકો પર ધર્મ કે આદર્શની માન્ય, પ્રચલિત વાતો લાદવી એ એ શિક્ષકનો સાચો માર્ગ નથી તો બાળકની જ્ઞાન-ચેતના કેવી રીતે જગાડી શકાય ?... ધર્મનું શિક્ષણ ન આપવું એટલે તો બાળકને શું શિક્ષણ આપવું ?

ઉત્તર : મળ એ છે કે શિક્ષણ આપવામાં 'ઉપદેશ' આપવામાં ભારે રસ આવે છે. ઉપદેશ અને શિક્ષણમાં જે રસ છે તે અહંકારનો છે. તમે બાળકના જીવનને બદલવામાં, તેને સત્ય પ્રત્યે જાગૃત કરવામાં નહીં પણ તેને શિક્ષણ આપવામાં ઉત્સુક છો.

ઔર ગળેથી પોતે ધારેલા શિક્ષણને લાદવા માટે ૩૦ બાળકોને જેલમાં રાખ્યા હતા અને તેના પર જબરદસ્તીથી લાદતો હતો.

વિચારો કે ત્યારે તમે કોઈને શિક્ષણ આપવા ઇચ્છો છો ત્યારે તમારી ઉત્સુકતા શી હોય છે ? જે તમને તેના જીવનમાં રસ હોય તો તેને 'જીવનને બચાવવાની' પ્રતિભા આપો, પ્રેમ આપો, પોતાની 'સમજ' કે 'ઉપદેશ' નહીં ! તમારી સમજ, તમારું શિક્ષણ, તેને જઈ કરી દેશે.

પછી તમને પ્રશ્ન થાય છે કે બાળકમાં 'બાધ' કેવી રીતે જગાડવો ?... પણ પહેલાં પોતાના 'બાધ'ને જગાડો તો તમે બધુએ કે 'બાધ બાગવાના નિયમ શા છે ? ત્યારે તમે પ્રેમ વડે એ વિચારોન પરિચિત કરાવી શકો છો. પણ પરિચિત કરાવવામાં, આપણે જે દલીલો છીએ એ સાચું છે એવું ન લાડો. ઠીક લાગે તો તેઓ કરે. તમે તેમને જે શીખવવા ઇચ્છો છો તેમાં હકીકતમાં તમારા અહંકાર એ છે કે, બાળકોને પોતાના જેવા

બનાવીએ. હરેક પેઢી આવનારી પેઢીને પોતાના જેવી બનાવવા માગે છે એ ઉપદ્રવ છે. એટલે નહકી કરવું રહે કે બાળકો પર લાડવું નથી પણ તેમને આપણા વિચારોથી મુક્ત કરવા છે બાળકો એ લીટ લીટો માળાપ જેવાં થશે તો દુનિયા દૂબી જશે. એટલે બાળકો માળાપથી આગળ જઈ શકે તેવું થવું એટલે. બાળકોને આગળ જવાની સ્વતંત્રતા આપવી એટલે. તમારા જીવનમાં તમે કેવી કેવી અસફળતાઓ મેળવી, સફટો સફાં અને કેવા કેવા પરિવર્તનો થયા-એ બધું તમે તેને બતાવો - આશ્ચર્ય રાખ્યા વગર અને તેમને બાધ્યા વગર ! ભાગ્યે જ એવાં માળાપ મળશે કે જેઓ બાળકોને આમ કહેતા હોય ! 'તમે મુક્ત થઈ જાઓ, અમારાથી બાગળ વધો, અમારી પેઢીનું દુઃખ તમારું ન રહે...' !

બાપ જીવનભર અહંકારથી, કામવાસનાથી પીડિત રહે છે અને બાળક પર આદર્શની વાતો લાદે છે. આ બોલું શિક્ષણ છે. પોતાના જીવનને જગાડીને ઉઘાડો. બતાવો કે જીવન શું છે. વિનમ્રતાથી પોતાનું હૃદય ખોલી દો ! બાળકનું નિર્માણ એ એક અદ્ભુત ઘટના છે. તેના સાથે રમત ન કરો. પોતાના જીવનથી તમે જે શીખ્યા છો એ બાળકોને બતાવો. છુપાવો નહીં, પ્રમાણિક રહો. જે માળાપ બાળકોની સામે પ્રમાણિક નથી તે બાળકોને નહીં શીખવી શકે. વાસ્તવમાં બાળકને 'શીખવવાનું' હોતું નથી પણ તેના સાન્નિધ્યમાં બધું 'ખોલી દેવાનું' હોય છે. તેને એ બતાવો કે કેમ તેનું ચિત્ત ચાંત થાય, કેમ તે વિચારથી 'ઉપર' ઊઠે, કેમ તેનામાં સાહસ બાજે, કેમ તે 'સંતુષ્ટિ'થી મુક્ત બને. તેનામાં તમે જીવનભર 'બ્રહ્મ' ઉત્પન્ન ન કરો. તમે તે

બાળકને 'સત્ય બોલો' એમ પણ કહેવા ઈ હો છે અને તેને સુખી ને પદ-પ્રતિષ્ઠાવાળો પણ બોવા ઝંખો છે. તમે ઈચ્છો છો કે એ સત્યવાદી પણ હોય અને સુખી પણ હોય ! આ બન્ને વાતો વિરોધી છે, દ્વંદ્વયુક્ત છે બન્નેને એક સાથે જોડીને તમે બાળકના જીવનમાં 'દંદ' ઉત્પન્ન કરી દો છો સંભવ છે કે, સત્ય બોલવાવાળાને સુખ અને પ્રતિષ્ઠા વગેરે ન પણ મળે ! તેને અનિવાર્યપણે સુખ ઈત્યાદિ મળે એ શક્ય નથી એણે તો ફના થવું પડે છે સત્ય બોલવાવાળાને સઠકે પર ભીષ પણ માગવી પડે છે, એટલે નકકી કરો કે તમે સત્ય શીખવવા ઈચ્છો છો કે 'સુખી' જીવન ઈચ્છો છો ? એ સત્ય બોલતા શીખવવ છે તો જે વસ્તુથી સરળતા આવે, સત્ય આવે, એવા પીકા, અપમાન, સ્કંટ, હુબ, કબ્બ વગેરે સહન કરવા માટે તેમને તૈયાર કરો. તેમને સાહસિક બનાવો !

તાર્પથમાં મારે કહેવાનું છે છે કે બાળકને આપણે વિરોધી સંસ્કારોથી, દ્વંદ્વોથી ભરી દઇએ છીએ. સરળ બાળક મા-બાપની 'કૃપા' થી દ્વંદ્વ-યુક્ત બની જાય છે આ વસ્તુનું નિવારણ કરવા માટે જેમ જેમ બાળક મોટા થવા લાગે તેમ તેમ તમે તેમને પોતાની ખામીઓ બતાવી દો તેઓ કેમ શાત થાય, અદ્વંદ્વ (દ્વંદ્વ વગરના) થાય, સાહસિક થાય

એવો માર્ગ કાઢો. બાળકને 'સાહસ' શીખવી દો તો બધું શીખવી દીધું એમ હું સમજું છું. આપણે સાહસ લગીરે નથી શીખવતા. આપણે બાળકને દમ્ભાવીએ છીએ, લાદીએ છીએ, વિરોધ કરે તો મારીએ છીએ અને એમ કરીને તમે બાળકને શીખવો છો શું ? બળની સામે ઝુકવાનું ! કેમકે જ્યાં મળે છે તેને માનવાની અને તેના સામે નમવાની વાત તમે તેને શીખવી ! થવું તો એ જોઇતું હતું કે સુખ સંગવડને માટે અસત્યના બળની સામે ઝુકવાનું શીખવવાને બદલે તમે તેને સત્ય થા ધર્મને માટે જીવન પણ નષ્ટ થઈ જાય એવું સાહસ શીખવો ! હું કહીશ કે તમે બાળકને 'સાહસ' અને 'વિવેક' શીખવો. " શુ સાચું છે અને શું ખોટું છે "—એ તમે ન કહો પરંતુ એ પોતે જ સાચા—ખોટાને (કેમ) જરૂરી થકે એવું શીખવો આખી દુનિયા જોના વિરોધમાં જીવી ધર્મ જાય તો પણ એ ટૂટે નહીં, ઝૂકે નહીં, એવી ક્ષમતા તેનામાં ઉત્પન્ન કરી દો. એટલે હું ભાર દઉં છું 'સાહસ' અને 'વિવેક' પર, સત્યને માટે મરી ફીટવાની તત્પરતા પર અને સાહસ—વિવેક એ બન્ને ચીજો મોટા ભાગે તમારા બાળકોમાં નથી હોતી, કેમકે એ તમારામાં નથી હોતી !

—અનુવાદક : ડૉ. પ્રતાપ જી. રાસિયા.

*

ગાંધીજીને પત્રની લંફેરીઓમાં સામેના વક્ષો જોતા હું એકો હતો મેં જ્યુ કે નિત્ય પરિવર્તન પામના આ મહાન વક્ષોની અદર એવું કંઈક છે જે ચિરકાળ ટકી રહે છે દરેક પાંદડાનું પોતાનું અગ્ર જીવન હોય છે. એ ખરી પો છે અને કરમાન જાય છે, પરંતુ જાડ જીવતું રહે છે દરેક જાડ પણ કાગે કરીને અથવા તો ઘાતકી કુદાડીથી ચરણને સરણ થાય છે પરંતુ જગત, જેનો આ જાડ એક ભાગ છે, તે જીવે છે આપણે પણ માનવરક્ષના આરા પાદડા જ છીએ આપણે કરમાઈ જઈએ પણ આપણામાં જે સત્તાતન છે તે અનતકાળ સુધી પરિવર્તન પામ્યા વિના ટકી રહે છે.

— ગાંધીજી

કેતલેચનિષ્ઠાની મૂર્તિ

પ્રવાસી

તુલસીસ્વામીના સાન્નિધ્ય, સુંદર, પવિત્ર તીર્થધામમાં ત્રણ દિવસ માટે સાધના શિબિર યોજવામાં આવી છે જેમ નળુના મળતાં મેં પણ એક શિબિરથી તરીકે આ શિબિરને લાલ ઉણવવાનું નક્કી કર્યું. અને ત્રીજા તારીખે જુનાગઢથી તુલસીસ્વામી માટે ખાસ ઉપરેલી બસમાં રવાના થઈને સમયસર શિબિરમાં પહોંચી ગયો. વિદારદામની બાજુમાં આવેલી એક ટેકરી ઉપર 'કેવલધામ' નામ આપીને અમારે માટે ખાસ ઊભા કરવામાં આવેલ મંદિરની એક કુટિરમાં ઉતારા મેળવીને ત્યારથી જ હું શિબિરના કાર્યક્રમમાં ગૂંધાઇ ગયો.

ગીરના જન્મઠમાં રૂપાળી ટેકરીઓની વચ્ચે આવેલું તુલસીસ્વામીનું રમણીય ધામ એ જમાનાથી લાવિયો અને યાત્રીઓ માટે એક આકર્ષણ રહ્યું છે. દરિયુરૂંધ અને ચોળના પૂર્વેક નવનિર્માણ અને વિકાસ ખર્ચી રહેલ આ તીર્થધામ યાત્રીઓ અને પ્રવાસીઓ - સોને માટે વિશેષ આકર્ષણનું ધામ બની રહ્યું છે. હાંચ સાધનો અને અધીરિત સગવડો વચ્ચે ચારસો જેટલા શિવિરાર્થીઓને ઉતારા, ભોજન, રનાન, વ્યાખ્યાન, સાધના, સંસ્કાર અને અન્ય સેવાઓની પૂરી સગવડ મળી રહે છે માટે વ્યવસ્થિત રીતે અને દાંડપૂર્વેક કરવામાં આવેલી રચનાને કારણે વિશેષ રાજધામ જેવું આ તીર્થધામ સાચા અર્થમાં શાન્તિ અને આનંદ આપનારે રચાન બની રહ્યું હતું. ખરું શિબિરના દિવસો પૂરતું તો સોથી વિશેષ અને મહત્વનું આકર્ષણ હતું. આત્માર્થી રી રમનીશક્તિના મુળથી એભી સાધના અને ચિંતનના મિત્રોડ રૂપે પીરસાતા અને મીઠી, મધુરી, ચરત વાણીમાં વહેતા, પણ જીવનને દોહાળી નાખતા અને દલચલ મચાવી મૂકતા એમના કાન્તિકારી વ્યાખ્યાનો સાંભળવાનું. બીજા કાર્યક્રમોની, સગવડોની અને સેવાઓની મજા માણતાં માણતાં જી શિવિરાર્થીઓ તો વ્યાખ્યાનના કાર્યક્રમમાં ઘડિવાળને કાઢે હાજર થઈ જતા, પણ સાથે સાથે શિબિર અંગેની જુદી

જુદી વ્યવસ્થાઓની જાણકારીને લાર વહેતા કાર્યક્રમો અને સેવાઓ પણ અને એટલી અતુલતા મેળવીને વ્યાખ્યાનના કાર્યક્રમોને લાલ ઉણવવા પ્રયત્ન કરતા.

એતએતામાં શિબિરના મે દિવસ પૂરા થઈ ગયા. ત્રીજા અને હેલ્લા દિવસે સાંજભોજન બાદ ચી સમામંડપમાં ભઈ પહોંચ્યા, મેસપ્રધાનથી ઉત્પન્ન થતી વીજળીના ઝળહળાટમાં, સુગંધિત ધૂપથી મહેકતા સાન્નિધ્ય વાતાવરણમાં મધુર ભજનથી કાર્યક્રમ રાસ થયો. શિબિરનો એ હેલ્લો કાર્યક્રમ હતો. આત્માર્થી રમનીશક્તિ એ ઉત્કૃષ્ટ પ્રવચન હતું.

શિબિરની સુંદર રચના, સંતોષકારક વ્યવસ્થા અને જાતાવરણની જમાવટ કરવાને જેમને થયું પટે એમાંના એક શ્રી જયમલ્લમજીએ સમામંડપમાં મજબી, વ્યાસપીઠની જાણુમાં આવેલા ઝાડના ઘડની એથે ઊભા રહીને સજા ઉપર પોતાની ચક્રોર નજર ફેરવી અને મને અંગૂળોને ધસારે કરીને એમની પ એ બોલાવ્યો.

"તમારા કાર્યક્રમમાં થોડો વિસ્તેષ તો પાડું છું. પરન્તુ એક કામ કરશો? ભોજનાલયમાં જયમાહ હશે, એમને વ્યાખ્યાનમાં એક પણ વખત મેં એમના નથી. એમને બોલારી આવડે?!" કાંઈ પણ શિવિરાર્થીને ખબર ન પડે એ રીતે શિબિરની વ્યવસ્થાના કાર્યમાં પરાવી લેવાની એમની કળા ભેઈને છું મુગ્ધ થઈ ગયો.

ભોજનાલયમાં જમને ભેઈ છું તો બધા શિવિરાર્થીઓના ભોજનનો કાર્યક્રમ પતારીને જગુભાઈ બીજા દિવસે આપવાના ઉપાધારની મશામણમાં પડયા હતા.

"મને લેખું કામ હોય તો પણ છોડીને થોડા સમય માટે તમને સમામંડપમાં આવી જવા જયમલ્લ ભાઈએ કહેવાર્યું છે." મેં જયમાહ પાસે જઈને સંદેશો આપ્યો.

"સમામંડપ સાથે ચારે કંઈ સંબંધ નથી. ત્યાં મને બોલાવવાનું કંઈ પ્રયત્નન જાણુ મળ્યું છે?" કામમાં દટાયેલા જયમાહએ પાણુ જિંડું કરીને જવાળુ પણ આપ્યો અને પ્રથમ પણ કહે.

“તમે એક પણ વ્યાખ્યાનમાં આવ્યા નથી અને અત્યારનું વ્યાખ્યાન છેલ્લું છે માટે તમને બોલાવ્યા હશે.” મેં રખડતા કરી.

વ્યાખ્યાન સાંભળવા મને બોલાવ્યો હોય તો તો નહીં આવું તોય આવશે. કહેજો કે અત્યારે મારાથી એક ક્ષણ પણ બોજનાલય છોડી ચકાચ કેમ નથી.” જુથમાઇએ કહ્યું.

“તમે અહીં આવ્યા જ છો તો થોડા સમય માટે પણ સિનિરનો લાભ હાથવાળું મન થવું નથી ?” મેં જુથમાઇને પ્રશ્ન કર્યો.

“સાચું કહું ? સાધના સિનિરનો મેં તો પૂરો લાભ ઉઠાવ્યો છે. અરે જોતા તો તમે બધા કટકે કટકે લાભ ઉઠાવો છો.” તત્કાલા ધીનિ ડબ્બો ઠાલવતા ઠાલવતાં જુથમાઇ થોડી વાર ચળીને મારી સાચું જોઈ હાસ્ય વેરી રહ્યા.

“મેં તો તમને ક્યારેય આ બોજનાલયની ખુદશ નીકળતા જોયા જ નથી.” મેં આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું.

“એટલે જ તો હું કહું છું કે હું આ સાધના સિનિરનો પૂરો લાભ ઉઠાવી ચકાચો છું. જમ્મદી સભામંડપમાં જઈ પહોંચ્યો, નહીં તો તમે નાહક વ્યાખ્યાનનો લાભ શુભાવરો.” જુથમાઇએ ભોટ જોખવાતું સાર કરતા કરતા કહ્યું.

“મારું મન ત્યાં જ છે પણ તમારી વાત પણ સમજવાનું મન થયું છે. ચોવીસે કલાક બોજનાલયમાં રહીને તમે સિનિરનો પૂરો લાભ ઉઠાવ્યાનું કહો છો એ સમજાવું નથી.” વ્યાખ્યાનના જવાબી મને ઉતાવળ હોવા છતાં મારાથી આ પ્રશ્ન પૂછાઈ ગયો.

“એમાં કમજવા જેવું શું છે ? તમે સૌ મિત્રો આચાર્ય રજનીશંકરના વ્યાખ્યાનો સાંભળવાના ઉદ્દેશથી આ સાધના સિનિરમાં આવ્યા છો. તમારે માટે ખ્યાનપૂર્વક વ્યાખ્યાનો સાંભળવા, સમજવા અને પચાવવા એ સાધના ગણાય. હું સિનિરની ભવચર્યામાં ઉપયોગી યવાની દૈષ્ટી અહીં આવ્યો છું. અમને યોગ મિત્રોને બોજનાલયમાં ભવચરા સોપાનમાં આપી. તમને સૌને નિવસિત રીતે સાર, સ્વાસ્થ્ય બોજના આપવું એ અમારું

કર્તવ્ય. બીજે કયાંય મનને રજળવા દેવાને બદલે, લાગે આવેલું કર્તવ્ય સ્થિરપણે અડા કરવું એ અમારી સાધના ગણાય. કોષ કોષ વખત વ્યાખ્યાન અને બીજા કાર્યક્રમમાં જવાનું મને પ્રયોજન નથી થયું એમ તો હું નહીં કહું. પણ ઈધર કુપાથી મનને રોજીને મારા કર્તવ્યને રજળી રહી શક્યો છું માટે જ કહું છું કે હું સિનિરનો પૂરો લાભ ઉઠાવી ચકાચો છું.” મેલા થેલા હુગડામાં રસોયાઓની વચ્ચે બેઠેલા અને અમરુવાને મન રસોયા જેવા લાગતા જુથમાઇમાં આટલી જાગૃતિ, કર્તવ્યનિષ્ઠા અને સાધનાદૃષ્ટિ જોઈને હું તો આશ્ચર્યમાં ડુબી ગયો.

સભામંડપમાં જઈને એક ઉંડે ઉચક મને બેઠેલ જયમલ્લસમને મેં જણાવ્યું કે જુથમાઇ આવવાની ના કહે છે. એટલે તેઓ હળવેકથી બીડીને સભામાંથી ચરકી ગયા. ચાર મન તો વ્યાખ્યાનમાં જ હતું. પણ જુથમાઇએ પણ મને એટલો જ આકર્ષી હતો. વિચારાવૃત્તિથી હું પણ જયમલ્લસાધની પાછળ પાછળ બોજનાલય તરફ ગયો.

બોજનાલયના એક ખુલ્લામાં રસોયાઓની વચ્ચે કામમાં ગળાડૂમ બેઠેલા જુથમાઇ પાસે જઈને જયમલ્લસાધ લેવા રહ્યા.

“કા લાઇ ! જમવા નેટલો વખત ન હોય તો થોડો નારતો કરી લેજો છે ? અમે પણ તમારી રાહ જોઈને હજી ખાઈ નથી.” જુથમાઇએ જયમલ્લસાધ સાથે જોઈને હસતા હસતા પ્રશ્ન કર્યો.

“હું જમવા કે નારતો કરવા નથી આવ્યો. પણ તમને એક પ્રશ્ન પૂછવા આવ્યો છું.” જયમલ્લસાધએ ગંભીર બનીને વાત સાર કરી.

“મને પૂછવા વિના વળી તમારું કંઈ કામ અહીં પડ્યું ? જુથમાઇ મરક મરક હમી પડ્યા.

“તમે અહીં નેટવું કામ સંભાળીને બેઠા છો એ કમ માટે બીજા પાંચ જણાને મોકલું તો તેઓ એ સંભાળી શકે ?” જયમલ્લસાધએ દાખલો પૂછતા હોય તેમ પ્રશ્ન કર્યો.

“પાંચ જણા શું, ગમે તે એક જણ પણ સંભાળી શકે. પણ આવો પ્રશ્ન કેમ પૂછવો પડ્યો ?” જુથમાઇએ આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું.

હું ખીખે પાચ માઈએને તમારા કામ માટે મોકલુ પછુ તમે થોડો વખત વ્યાખ્યાનના કાર્ય-ક્રમમાં હાજરી આપવા મારી સાથે ચાલો.” જય-મલ્લમાઈએ જશુભાઈને હાથ પકડ્યો.

“ મને નહીં કાંવે. હું ત્યા આવીશ તેમ મને એન નહીં પડે. સવારે સિમિરયાંએ વિદાય લે ત્યાર પહેલાં નારતામાં શુ આપવું” એની ગડમથલમાં અમે છીએ. તમે અમારી ચિંતા કરો મા.” જશુભાઈએ શાન્તિથી ઉત્તર આપ્યો.

“ તમારી ચિંતા હું કરતો નથી. હું તો મારી ચિંતા કરું છું. તમે અરધા વેળે મદદ કરવા બધી આવી પહોંચ્યા અને ભોજનાલયમાં જ તમારે ગોઠાઈ રહેવું પડ્યું. તમે એક પછુ વ્યાખ્યાનમાં હાજરી આપી શક્યા નથી એનો અમારા મન ઉપર અને ખાસ કરીને રત્નભાઈના મન ઉપર ખૂબ જ ભાર રહે છે. અમારો ભાર દળવો કરવા માટે પછુ થોડો વખત તમે વ્યાખ્યાનના કાર્યક્રમમાં આવી જાઓ અટલી મારી વિનંતી છે. તમને એમ હોય તો તમારા કામ માટે, તમારે બદલે હું બધી રોકાઈ” પછુ તમારે અમારા સંતોષ ખાતર પછુ થોડો સમય વ્યાખ્યાનના કાર્યક્રમમાં જવુ જ પડશે.” જયમલ્લમાઈએ આમકેપૂર્વક જણાવ્યું.

“ ને ભોજનાલયમાંથી હું બહાર નીકળુ તો મહીના કામમાં કરી મુશ્કેલી નહીં આવે એમ તમને લાગતુ હોય તો મારે વ્યાખ્યાનમાં જવાને બદલે એક વિનંતી કરવી છે.” જશુભાઈને અવાજ બદલાઈ ગયો.

“ વિનંતી શુ કામ ! તમે તો હુકમ કરી શો એવો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો છે.” જયમલ્લમાઈએ જશુભાઈ પ્રત્યેના પેતાનેા આદર વ્યક્ત થવા દીધો.

“ તો હવે મને ઘેર જવાની રજા આપો.” વિદાય માગતા હોય એમ મે હાથ નેડીને જશુભાઈ બોલ્યા.

“ આટલા દિવસે અત્યારે એકાએક ઘર ત્યાં આવી ગયું.” જયમલ્લમાઈએ વિનંદ કયો.

“ ઘર તો વાદ શુ આવે ! પછુ ત્રણ દિવસ પહેલાં ઘેરથી સમાચાર મળ્યા છે કે મારા દીકરાને

મુદતિયો તાવ આવે છે. અને એના ઉપચાર માટે મારી ત્યાં જરૂર હોઈ ચો મારી ત્યાં જોઈ રહ્યા છે. પછુ ભોજનાલયનું” મને સોંપેલું” કામ છેડીને બઈ શકું” એવુ લાગે તો જ મારાથી જઈ શકાયને ! હવે તમને લાગતું હોય કે હું ભોજનાલયમાંથી બહાર નીકળુ” એમાં વાધો નથી અને તમે રજા આપતા હો તો હું ઘેર જાઉં.” જશુભાઈએ રવરથ ચિત્રો વાત કરી.

જશુભાઈની વાત સાંભળીને મારા આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહીં. અમે તો જાણતુ થવા માટે સાધના સિમિરમાં ગયેલા. જશુભાઈ તો સિમિરમાં આવ્યા પડેના જ જાણતિની અવરજા પામી ચૂક્યા હોય એમ જણાવુ. થોડે દૂર ભિમા ભિમા મનેમન કન્યાનિષ્ઠાની મૂર્તિને પ્રણામ કરી રહ્યો.

“ કલા માણસ ! દીશને મુદતિયો તાવ છે એવા ખુબર આપ્યા તો પછુ ત્રણ દિથી કંઈ એનાના નથી ! કાલના નારતાનુ ને થવુ હશે એ ઘરો. એની ઉપાધિ છેડી સામઠા થઈ જાઓ. ફાળુને પછુ વિલગ કર્યો વિના તમારે ઘેર પહોંચી જવું નેવએ.” જયમલ્લમાઈએ જશુભાઈને લઈને ભોજનાલયમાંથી બહાર આવતા કહ્યું.

થોડી વારમાં જશુભાઈને ઉના જતા વાહનમાં બેસાડી, બાવજરી વિલાય આપી આભારવણ અને લાગણીવણ મનેલા જયમલ્લમાઈ સક્ષાત્કર તરે ચાલ્યા હું પછુ એમની પાછળ પાછળ સમામંડપમાં જઈ પહોંચ્યો. આવ્યાં રજનીશઠનું” અધુ” વ્યાખ્યાન મેં શુભાવ્યુ, પછુ એનો મને અરસોસ ન થયો. કારણ કે એના મલ્લમાં મને એક સાચા, નિઃશ્વાસ, સેવાભારી, કન્યાપરાયણ અને જાણતુ એવા સાધકનો પરિચય પામતાની તક મળી. જશુભાઈની વાત સાચી. એમના શબ્દો કયાંય સુધી કાનમાં ગૂંબ્યા કર્યા : “ સાધના સિમિરનો મેં પૂરા લાભ ઉઠાવ્યો છે.”

ન્યારે ન્યારે આ પ્રસંગ તાલે થાય છે ત્યારે ત્યારે મેલાધાલુ લગ્નકામાં પેતાનુ કામ સંભાળીને બેઠેલા જશુભાઈમાં હું એક જાણતુ અને સાચા સાધકના અને કન્યાનિષ્ઠાની મૂર્તિના દર્શન પામું છું.

કિશોરાવસ્થાની મારી દૈનંદિની

મણુદાસ ગાંધી

પ્રાસ્તાવિક :

અમદાવાદમાં કૌચરમ ગામનાં એટલે વચ્ચે શ્રી. જીવણલાલ મજરાય બેરિસ્ટરના બંગલામાં ઈ. સ. ૧૯૧૫ના ઉનાળામાં બાપુજીએ સત્યાગ્રહ આશ્રમનો આરંભ કર્યો. એ સરૂ થયા પછી બે ત્રણ મહિને આશ્રમવાસીઓના માર્ગદર્શનને સારુ એક નિદમાવસિ છપાવી. એમાં એમણે આશ્રમવાસીઓની ત્રણ કક્ષાઓ દર્શાવી. પ્રથમક, ઉમેદવાર અને વિદ્યાર્થી.

આશ્રમના કડક ચમ નિયમોનું પૂરેપૂરું પાલન કરવાનો તથા નવરૂપે અનુભવે એમાં ભંગ ન થવા દેવાનો સંપૂર્ણ-અનુત્તર પ્રવૃત્તિ જે કરે અને પ્રતિગ્રા પૂરક મતધારી અને તે પ્રથમક આશ્રમવાસી ગણાય.

પ્રતિગ્રા લેતાં પહેલાં ચમ નિયમોનું વિધિવત્ આચરણ કરી તે પાળવાની આત્મબદ્ધ કેળવે તથા એ દિશામાં અનુભવનું ભાનું સંધરી મતધારી બનવાની અહર્નિશ તૈયારી કરે તે ઉમેદવાર આશ્રમવાસી લેખાય. અને,

સત્ય, આહંસા, અહમય, અપરિમલ, અભય, અસ્ત-સ્વદેશી, સ્તરીરૂપ આદિ મતોના પરિચય મેળવી તે દિશાએ ચાલવા માટે જરૂરી રેવો કાઢી ઉંમરથી જ કેળવવાનું તન-મનથી સ્વીકારે તે આશ્રમવાસી વિદ્યાર્થી કહેવાય.

આ ત્રણે કક્ષાના આશ્રમવાસીઓએ સાચે મળી એક જીનનો સડકાર વધારી બાપુજીના સ્વપણું શમણત્વ ભારતમાં ફેલાવું કરવાને જૂઠાણું હતું તથા શમણને અનુકૂળ સમાજરચનાની પરંપરા સ્થાપવાની હતી.

આશ્રમવાસી વિદ્યાર્થીએને કેમ ભણાવવા, ક્યાં ભણાવવા અને શું ભણાવવું એ બારે કંઈ મેયકો હતો. જૂની ધરંગના નિશાળમાં મોક્ષવાનું કે એવી મહાઆધુ સાળા આશ્રમમાં જ સરૂ કરવાનું બાપુજીને જરાયે પસંદ ન હતું. સત્ય-આદિસા અને અપરિમલ-સ્વદેશીને પામે જ આશ્રમમાં વિદ્યાર્થી-

એને કેળવણી આપવાનો બાપુજીનો દંઠ આમલ હતો. એટલે આશ્રમનું આયુ સામુદિક જીવન બાપુજીએ ઉદ્દેશની પૂર્તિની દૈનંદિએ ઘડી રહ્યા હતા. એ અંગે હીક હીક તૈયારી કર્યા પછી ઈ. સ. ૧૯૧૭માં કૌચરમ આશ્રમમાં રાષ્ટ્રીયશાળાનો પાયો નખાયો.

કૌચરમમાં શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે એટલે જગ્યાની જલ્દી જેવ પડવા લાગી. ઉઘોમો ચલાવવાને સારુ જમીન કે સ્થાન નહીં જેવા જ હતા. એટલે ઘણી શાધાશોધ પછી જેલની પાસે સાજરમની નડીને કાઢે, સત્યાગ્રહ આશ્રમને સાફ જમીન ખરીદવામાં આવી અને ૧૯૧૭ના ઉત્તરતા ચોમાસામાં કૌચરમ આશ્રમમાંથી આયુ આશ્રમ સાજરમની તીરે રહેવા ગયું. એ જમીનમાં એ વખતે આવળ, બાવળ અને આકડા સિવાય ઝાડોમાં કેવળ એક એકલવયો ટચુકડો આબો જ હતો. બળબળની રેતી, પાર વિનાની ઉમ્મઝ અને પાગલે પગલે ગાખાના કાંઠાથી આખી ધરતી છવાયેલી હતી. ટાકક આપનારાં કેવળ સાજરમનીનાં નિર્મળ નીર હતાં. આ જમીન ઉપર જલજલી કાંકરાળી સડકની પશ્ચિમે, સડકની સમ રેખાએ રાષ્ટ્રીયશાળા માટે જમીનનો કટકો જુદો માપવામાં આવ્યો અને તે પર વાસની બનેલી સાદીનાં ઝૂંપડાં બીમાં કરવામાં આવ્યાં. અને તેમાં અમારી રાષ્ટ્રીયશાળા અવસ્થિત રહેવાનું થયું.

રાષ્ટ્રીયશાળાના શિક્ષકોમાં એ છપે અચારક હતા. બી સાકળચંદ્રમર્ષ સાહ. યુગરાતમરમાં તેઓ કુશળ વિદ્યાનશારત્રી લેખાતા. એકની સાથે અખ્યા-પોમાં, કાકાસાદેજ દાલેલકર, નરહરિમય પરીખ, કિશોરાવસ્થામય મસરવાળા, વિનોબા ગાવે હત્યાદિ હતા. બાપુજી પોતે દેશના કામને માટે ઘણો વખત આશ્રમની બહાર પ્રવાસમાં રહેતા. પણ ૧૧ થી જ્યારે જ્યારે આશ્રમમાં આવે ત્યારે

તીમજ વિદ્યાર્થીઓને સમય આપતા અને માર્ગદર્શન કરાવતા. વિદ્યાર્થીઓમાં તે વખતે આચાર્ય કૃપવા-
નીના ભત્રીજા ગિરધારી કૃપલાની, કિશોરલાલરાઈના
ભત્રાજી નીલકંઠે મરાઠવાલા અને ગાંધી કુરુનગર
અને નાનામોટાં ભાષ્યહેનો તથા ખીજા પણ
અનેક કિશોર-કિશોરીઓ હતાં.

અમારી આ રાષ્ટ્રીયશાળા ઘણી જ અનનવી
હતી. મિડિલ સ્કૂલો અને હાઈસ્કૂલો સાથે એના
કરો મેળ ન હતો. અમારું બહુતર એકધારું 'ઓક્સ'
ચાલતું. નવા-નવા અનુભવો અમારે જાગે જાવના.
આથી અમારા મનમ કાદા અકાદા, આરા નિરાશા-
ના શિકરા આવતા અને મનમા તેની જોડી અસર
થતી. એ પરથી મને રાજ્ય-રાજના અનુભવો
શોડા-શોડા નોધી લેવાનો વિચાર મનમાં જાગ્યો.
એટલે એક જાડી મળની આકેલા પાનાની નોધ-
વહી મેળવી મેં રાજરાજની વાત લખવા માંડી.

આને હવે એ વાતને લગભગ અર્ધો રોજ પૂરા
થવા જાયો છે. આટલો સમય વીત્યે મારી એ સી
પહેલી દૈનંદિની વાંચતા કપક રમૂજ અને કપક
રસ જણાય છે. એટલે ગૈરજીવનના મિસિકના
સંપાદકની માગણીથી થોડું થોડું છાપવાને આપવાનું
વિચાર્યું છે. મૂળ લખાણમા જોડણીની ભૂલો પાર
વિનાની છે. કપાક કાવાની અરખટતા છે. તેટલા
પૂરતું સુધારી આ લખાણ જેમનું તેમ આપુ છે.
[સંપાદક આશ્રમ સંપાદકતા] -લેખક

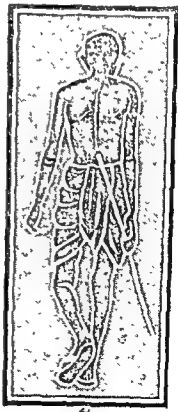
(૧) કાગળ સુક ૧, છુદવાર, સર્વત ૧૯૭૪
(૧૩-૩-૧૯૧૮)

સવારે પાંચ વાગ્યાના ઘંટ પડી જાયો. કસરતમાં
મેડો થયો. પરમદિવસે રાતે સહેરમાં ગયો હતો.
ત્યાંથી બાપુજી સાથે મોડાં આવ્યો. અને બાર
વાગ્યે થતો તેથી કાલે કસરતમા ગેરહાજર રહ્યો.
અને મંગળનો ઉજાગરો હોવાથી આને પણ મોડો
ઉઠ્યો. પાં વાગે કસરત કરવા ગયો અને નાહ્યો.
અને પ્રાર્થનામાં મેડો થયો.

પ્રાર્થનામાં પહેંચ્યો ત્યાં બાપુજી મિસિસ
એસંટનો લાભ મે લેવાય તે કહેતા હતા. તે સમ-

ભાવ્યા બાદ શિક્ષકો ઉપર સહેરમાં કપારે જવું તેને
નિમ્મય કરવાનું નાખીને તેઓ સહેરમાં ગયા. શિક્ષ-
કોએ સાગામાં રજા પાળવાનું નક્કી કર્યું અને
અને બધાં છોકરાંઓ તથા શિક્ષકો એનીજાઇનું
ગેળવણી ઉપરનું લાવણ સાંમગવ ગયાં. છોકરાઓ
સહેરમાં જ-એની હાર કરી ચાલ્યાં. સમામંડપ
આગળ ઘણી જીક હતી. રાધા* તથા સાકગચંદ-
લાઇ અમારાથી નોખા પડી ગયાં, તેમની છત્રો
જોવાઈ ગઈ. અમે પણ માક-માંક મંડપમા ગયા
અને ટેબલ પાસે બેઠા. થોડી વારમા મિસિસ એસંટ
અને બાપુજી આવ્યા. આરા બાપુ તથા બા ત્યાં
જાવી ગયા હતાં. અમે એટલેકાં ઉપર ચડી હિંમતમાં

* સુધાબહેન ગાંધી. ચમત્કલ્પ ગાંધીના મોટા
પુત્રી.

અથ માતૃશ્રુતિ ગાયુ' હતું. ત્યાં અર્થાતિ બહુ હતી.

ખાપુલને પ્રમુખ નીચવામાં આવ્યા પછી પ્રમુખે લોખને શાંત રાખ્યા. તેમણે એક વચન એ પશુ કહ્યું કે સૌ ડાહ્યા રહને બેસી જાઓ. એકબીજાને બેસવાનું ન કહે. તે કહેવાને અધિકાર તમે હાવને માટે મને આપ્યો છે. પ્રમુખના શ્વાપણ પછી મિમિસ બેસે? અંગ્રેજમાં શ્વાપણ કહ્યું. તે કું લગમગ સમજી શક્યો. તે બાપણનો સાર ગુજરાતીમાં મગન-ભાષ્ય બેરિરટરે, જે તે સજાના સેકેટરી હતા, તેમણે સમજાવ્યો. એ તીચે પ્રમાણે છે.

‘હિંદુસ્તાન સિવાય બીજે કોઈ પણ દેશ નથી ન્યાં શિક્ષણ આપવાનું કામ વિદેશી વૃદ્ધોના હાથમાં હોય. એ કામ તે સ્વદેશના જ વડો પાસે હોવું જોઈએ. દરેક દેશમાં સ્વભાષામાં જ શિક્ષણ આપવું જોઈએ, અને તે હિંદુ સિવાય બધે બપાવ છે. રામમાં કે કૃષ્ણમાં (વદાથી) એના મેજ ઉપર બેસો તો દેખાશે કે તે પોતાના દેશના મહાન પુરુષોના નામથી ચીતરાજેલા હશે અને હિંદુમાં બેસો તો શેઠસંપિયર,

વગેરેના નામથી ચીતરાજેલા હશે. વગેરે...વગેરે...’

શ્વાપણ પુરું થયા પછી અમે અનસુયાબહેનને ત્યાં જઈ કુળાદાર કર્યો. ત્યાં મારા સેન્ડલ સમા કરાવવા રાખી આવ્યો. અમે પછી અંબાલાલભાઈને જંગલે ગયા. જંગવાની બહાર રસ્તા ઉપર બેઠા. થોડો વખત બેઠા પછી અંદર જતા હતા ત્યાં મોટર આવી પહોંચી તેમાં મારા માતા-પિતા આવેલાં. પછી અમે મિસિમ બેસંટને મળ્યા. મે મિનિટ જ.

અંબાલાલભાઈના ખગીયામાં થોડો વખત બેસી ત્યાં એક, એક સંતડું ખાધ અમે બધાં અહીં આવ્યાં. અહીં આવી હું નાહવા ગયો. આને સવારે ચાખા અને મગનકાકા વચ્ચે સભામાં જવા વિષે સંગદ આવ્યો હતો. નાહી આવી થોડું સંગીત લખી જમ્યો. રાત્રે બને દાતર ગોઠવ્યાં અને મૂનો.

૪ સાચા સાહેબ અર્થાત્ શ્રી. વિઠ્ઠલ લક્ષ્મણ રહે, પ્રખર હરિજન સેવક.

★

એક અમીર આર ધામની યાત્રાએ નીકળ્યો. સાથે એક ગરીબ નોકર હતો. તે તેને રસોઈ બનાવી જમાડતો.

પૂરા ત્રણ વર્ષ એ અમીરે આખા વારતની યાત્રા કરી. બધાં તીર્થોમાં સ્નાન કરી તે ઘેર પહોંચ્યો કે તરત જ તેણે જાંઆ દરે ગરીબોને રૂપિયા ધીરવાનો ધ ધો શરૂ કરી દીધો.

નોકર ગરીબ હતો. પણ જુદું નહોતો. તેણે માલિકને એક અજબ શાક ખવડાવ્યું. શાક ખાતાં માલિકે પૂછ્યું : “અરે તે આ શાતુ શાક બનાવ્યું છે. આમાંથી તો અસહ્ય દુગંધ આવે છે.”

“હિ, સરકાર! એવું કાં બોલો છો? આપને તો મેં પવિત્રમાં પવિત્ર શાક ખવડાવ્યું છે.”

શેઠ આશ્ચર્યથી નોકરનું મોં તારવા લાગ્યો. ત્યારે નોકરે મહારોદ્ધમપ્રભુ, મહુડું, “શેઠજી! જ્યારે આપણે તીર્થયાગએ નીકળ્યા હતા ત્યારે મેં બશેર બટારા સાથે લઈ લીધા હતા. આપે જે જે તીર્થોમાં સ્નાન કર્યું ત્યાં ત્યાં મેં તેપને પણ સ્નાન કરાવ્યું હતું. ગંગા, યમુના, ગોદાવરી, નર્મદા, સિંધુ કાવેરી સર્વ નદીઓમાં પવિત્ર બનાવી તેનું શાક તમને ખવડાવ્યું છે. તેને તમે ગંદ કહો છો? તમે સૌ તીર્થોમાં નાહ્યા છો તો તમે ગંદા છો?”

શેઠ સાનમાં બોધપાઠ સમજી ગયા : “તીર્થસ્નાન કરવાથી કેઈ પવિત્ર થઈ શકતું નથી પવિત્રતા તો સાફ દિલની વાત છે.”

—વિનોબાજી

મુગંધ

સતીરાચ દ્વ વેષણ

આમય સાયતની ઓફિસના ચોપડા તપાખી માંડ સાજના પાંચ વાગે ફારક થયો. સરખચે ધણા જ વિતયથી હવે પછીના કાર્યક્રમ પૂછ્યો. એ વિચાર્યું કે અત્યારે છપમા ઘેર જના નીકળું તો પછુ રાત તો કોઈ ખીજ જ ગામમા ગાળી પડશે એના કરતાં અહિં જ એક રાત શુ કામ ન શેકાઈ જાવુ એ કહેલું 'હ સાડા હ સુધી હુ જરા બહાર ફરી આવુ સાતેક વાગે તહન સાડુ જમનાવું' તૌયાર રાખજો'

ગામકાના ખેતરોની વચ્ચેથી ડામરની પાતળી સડક ચાલી જતી હતી એ સડક પર હુ મદ મદ વહી જતો હતો જાણે મદ વહેતા પવનનું અનુકરણ કરતો ન હોઉં. વીલા કુળર ખેતરો પર નયનને ટેરવી એક જાતની તૃપ્તિ પામી રહ્યો હતો. શત એકાંત ચોમેર હતુ. ખેતરોમા ખેડૂનોના બોલાચ આછી હવાના આવરણમાંથી ચળાઈ ચળાઈને આવતો હતો.

માફનેજ રોડન આશ્ચો ત્યા ખેસવા માટેની પદ્ધતરની બેઠક જોઈ હુ બેઠો. આજુબાજુના ખેતરો જ્નેવા લાગ્યો. પ્રતીતી તરફના ખે ખેતરે માફુ ધ્યાન ખેચ્યુ એક ડ્રગર જરા વધુ ઢોળાવવાળું હતુ ત્યા ધડિં જુમી રહ્યા હતા ત્યારે બાજુનું ખેતર સાવ સ્વંત હતુ. તે જ ખેતરને એક ખૂલે ગમ-એક જાતનું ઘાસ ઊગેલી હતી.

મને દણ આશ્ચર્ય થયુ. પાસેપાસેન જ એ ખેતરોમા પછુ કેવી પાકની બાજતમા વિસવાદિતા છે. પછી તો હુ દેશની અનનસમરમાને વિચારે ચડ્યો ત્યા મારે કાને સંજો અચકાયા 'રામ રામ' બાપુ !

મારી સન્મુખ એક ખેડૂન ઝેનો હતો લાલ લાલ આબેમાથી પરખાતી સાધુતા, અને મોની મોટી મૂંછોના વાળોમા મેખજતા છુપાઈને બેઠો હતી.

એ પછુ રામરામ' કયાં.

"બાપુ, હ કોર છુ જોઈ રહ્યા છો?"

"હ તો આ ઢોળાવવાળા ખેતરમા ધડિંનો મમવખ પક અને એની બાજુના ખેતરમા માવ ગદન જ."

"હા હા હા હા," તે હસ્યો. મારી સામે બેઠો. થોડીવાતમા જ એ ગભીર થઈને મોટો : 'બાપુ, હ ધડિં ને હ ગદન જુનતા જુનતા થોડાક જ ફન પેવા થયેવ બનાવની વાતુ કરી રહ્યા છે."

"જેટને?"

'માણસાઈનું જીવનુંભગવું સત બનાવી રિયા છે-હ ધડિં ને હ ગદન !"

'તમે કઈ સરખી વશ કશે તો ખજર પડે"

પેલા ખેડૂને "થો ત્યારે પાટને માડીને જ તમારી પાસે વાત કરુ" કહી વાત દાર કરી.

"સામેનુ ઢોળાવવાળુ ખેતર હુ ને હ ખેતર પરમતનુ છે હ પરમત બાપુ ! બાપુ વરહનો થયો ન થયો ત્યા અ જ ગામના જેન્તી શેક ધને મુખાઈ લય આ'તા ધને ત્યા એક ફરસાણવાળાને ત્યા નોકરીએ લગાડી દાધે'તા તે પૂરા વીસ ને માથે પાચ વરહ મુર્તમા રિયો માલો કુલારનો છોકરો પછુ કાચ ફરસાણ બનાવે કાચ બનાવે જયભવા પછુ મોમા બાગળા ધાવી જાય 'આટલા બધા વરહ એ મુર્તમા જેની અનજપુરીમા રિયો પછુ ધને નહિ દાર-બીડીનુ કે ચાનુ બધાણુ ફરસાણ પછુ હ કટકીયે નો બાચ રાજ મજરકે જમીને આર માળા ફરવી હો પટે દાથે માજરાનુ ઢેમર બનાવી હ ઢેમરને દહિનુ જાવિયુ-હ ખઈ-પીને જાય તો રાતે આવે રાતે પાશેર દુધ ધપટાવીને સુઈ જાય આજ એની રેવ એને નહિ ઢોળી કે નહિ [તાગી સાતમ આઠમે બધા વરહ એકનુ સામટુ ખચ પછુ ધને બાજરાનુ' ઢેમર ને દહિં હ જ પકવાન !"

આવી નથી સાદાઈને લીધે માળાએ થોડાક જવ

પણ ભેગા કર્યો ને થોડાક વરહ પેલા એ ગામમા આવ્યો - મુખને સમરામ કરીને । બધાએ છને ગામડામા ફરસાણની ફાળન જોલવાનુ કીધુ પણ ઇ વટના કટકાએ કીધુ 'હુ' હાથે કરીને 'જેવુ' તેણુ ખવડાવીને મારા ગામના લોકોની તબિયત નય ખગાડુ ' સારી ખેડતી જમીન મગે તો ઇ ખેતી કરવાનો'તો. પણ સારી જમીન ઠેક હમણા મળી તિથા સુધી પરમત જેવા કામનો કીડો નવરો કવમ ખેડી શકે । ઈ આજે શંભુ ગોરની જમીન ખેડતી શરૂ કરી. શંભુ ગોરે ખેતી કરી કે ફસલ સારી ઉતરશે તો જ સાર મેતાણુ મળ્યશે નીતર જોણુ પરમતે પણ રાત-દન એક કરીને એક પડી એક પાક તો એવા ઉતારવા માડમા કે ગનડા શંભુ ગોરના મો પર લોહી જમમતુ ગુ । ને બાપુ । પરમતેય એવા એક આદમી કે શંભુ ગોર ને આપે છનેથી જ રોડતી લ્યે અણુહકત આતા તો જરાય ન થીખ્યો ।

" હરે વાત ઇમ મય કે શંભુ ગોરના ખેતરની બાજુની જ જમીન એક ડાળીએ વેચવા તોયારી ખતાવી. પરમતને શુ કે લાવને થોડો છવ જો તો આ જ જમીન લય લઉ । ને ઇ જમીન લય પણ લાધી."

" ઘેવર જેવા ફૂણા પરમતે શંભુ ગોરને બારતો કથી આ વાત કરીને કોધુ . ' હુ મારીયે જમીન ખેડીસ ને તમારીયે જમીન ખેડીશ એક દાણો જોણો ઉતરને તો હુ મારી ઉપજમાથી આની દહશ' પણ ઇ શંભુ ગોરનો કરોધ તો વાત દાલગના જ સાતમે પાતાળે પોચ્યો. કશના ગળકા યુકતે યુકતે શંભુ ગોરે પરમત બચારને સાત પેડી સુધી ગાળા દીધી ને પરમતને કાઢી મેલ્યો. પાછુ ઉપર જતા શંભુ ગોરે કીધુ 'હુ તો કોઇને રાખી લઇશ પણ જો કુલારડા ને જે તને ખેતરમા એક દાણો પણ નો પડવા દઉ '"

ને વચ્ચે કણુ - " તે પરમતની ડોળાવવાળી જમીનની પાસેની જમીન શંભુ ગોરની છે "

" ઇ જમીન શંભુ ગોરની હતી । પણ ઇ ગલકા શંભુ ગોરનો સવમન એવા વેગી તે પરમત

પર વેર લેવા ઇ જમીન આ ગામના એક ખેતાની દાદુબાને પચાસ રૂપિયા જોણા લઇને વેચી દીધી. વેચતા એવી જોતી કરી કે ઇ દાદુબા પરમતને દેરાન કર્યો કરે ને દાદુબાને ભેધએ પણ શુ ? "

" દાદુબા દરગાર ? " મને આશ્ચર્ય મયુ : " ને સાચ્યુ છે કે છતો બે વાર જલમા પણ . "

" એવાર નય બાપુ બાર વાર કે ? " દાદુબા તો પોતાના ખેતરમા કાચ વાવે નહી ને પરમતને મેલ કેમ બગાડવો એના જ વચાર કર્યો કરે કોકતાર પાણીનું નાણુ બાગી નાખી પાણી પોતાના ખેતરમા આવે ઇમ કરે કોકતાર વાક તોડીને ધણુ પાછુ" આવે તવારે ગાય-નેસને પરમતના ખેતરમા ધૂસારે પચુ બાપુ' મારે કણુ' જોશે ઇ પરમત હેમાગે ભેપ લ્યો । દાદુબાના તોફાન વધતા આ ઇમ ઇમ પરમતને શાત સ્વમાવે વધતો ગયો । સુખડિયા લાકડાને જમ જમ ધણો ઇમ ઇમ છની સુગંધ વધતી જય ઇમ પરમત પણ વધુને વધુ નરમ થાતો ગયો "

" કોક મનખાને પરમત પર કયા આવતી તો ઇ કે'તો . ' લલલા મારા ઇ જ દાદુબાને એક દિ' તો પોતાની બૂલ સમજશેને । મે' દાદુબાનું શુ બગાડયું' છ તી મને વધુ દેરાન કરવાનો છ. પાણી ઉપરવાગો આજે આધળો નથી હો. " દાદુબા બ્યારે આ વાત સાબળતો તિથારે માળાને સમુકનો વધુ મોરસ મલતો ઇ બેવડૂક ઇમ માનતો હતો કે એક દિ' પરમત છને આફરડો પગે પડતો આવશે."

" જોમાસુ આ યુ ને ગુ ' દાદુબા તો પોતાના ખેતરમા કાચ વાવા માગતા ન'તા. પણ છના ધર-વાળાએ દેરાને ખવડાવવા મદદ વાવી. દાદુબાને પચાત શુ હોય ? છના લખણુ પણ એવા કે ઇ ભૂખે નો મરે । ગમે તિથારી હાથફેરો કરી લ્યે ! પરમતે તો મુઠી ફાટે એવા ઘડિ વાળ્યા. ઇ સનનો આદમીને તી વરસાદ સાથે ન થ્યો તી આખા ગામના ખેતુતોના ઘડે' જયોગર ન થ્યા તિથારે પરમતના ઘડે' થોડાક જ દિવસમા છિયા આવી આ । ઘડે' ના ફૂડમા મોટો મોટો દાણો ભેધને દાદુબાની આજુ મા ડેરની ટસડ ફૂંડી."

“દાદુભાએ વચાર કર્યો કે રાતે છતુઠાનું પરમતના ખેતરમાં ધૂસીને ઊભા મેલને દિવાસળી લગાડી દેતી ને ધાસતેલ છાંટી દેતું.”

“દાદુભાએ એ કામ પૂરું પાડવા ચાર સામ-રીતોને તૈયાર કર્યો. એક દિવસ નકકી પથ્થુ ઘસ એલે. પથ્થુ ઉપરવાળાને કસ્ટુને ખાણું. ઈ ખાતથી પરખતને પહેલો ગયે! પરખત તો ચાંત જ રિયો. નવ પોલીસપરેલને કીધું કે નવ સરખંચની મદદ માગી હ કહે : “ભય ને ધમ કરવાથી દાદુભાના હેવાને શાંતિ મળતી હોય તો ભયે ઈમ કરે. હ જ ઈ કામમા મદદ કરીશ !”

“ને માનશો ખાણું! હ પરખત રાતના આઠ પથ્થુ ન’તા થયાને તિમાં દાદુભાને ઘીરે પહેલ્યો! હ ટાણે દાદુભા લુગડાના કાકડા વાળી રહ્યો’તો. પરખતને ભેધને દાદુભા તો હેમતાય જ ગયા. તિયાં પરખત કે દાદુભા તમે કાકડા આ વાળો. હજી બહિ વે’કું છે, જરા ખાર તો આવો.”

“દાદુભાને ધમ કે હ કુંભારડો છું કરી લેવાનો હ, તે જાતી કાઠીને પરખત સાથે મારે ગયો! પરખત એના હાથ ડાળીને સીધો એના ખેરયે લય ગયો! ખેતર જેમ જેમ ખાકે ને ખાકે આવતું થું ધમ ધમ દાદુભાનું ભર ઝાકસર લાગ્યું. પરખત પોતાના ખેતરની બદર જય ને કે, “દાદુભા ઊભા રિયો, મારો મેલ સળગાવવાનું કામ કાચ મોઢું નો કેવા’મ. નકામા મધરાત સુધી જગતુ ને દોસ્તા-ફને આવવા નાના કામ માટે નોતરવા! વળી દાદુભા આપણે તો ગરીબ માણસ કેવાઈયે, માંડ એ છેડા સાધતા હોમયે તિયા ધાસતેલના ડખાના ભાવ આપણને કિંમ પોસાય! એના કરતા લ્હો આ દિવાસળી!” એમ કહી પરખતે કેડીલામાંથી બાકસ કાઢ્યું ને દિવાસળી સડકનારી સળગાવીને દાદુભાને હાંધમા આપતા કહ્યું : “લ્હો દાદુભા હું ગેમો છું તમવમારે મેલને ચાખી લો” !”

વાત કરનાર ખેડૂતની આંખમાંથી આંસજો ટપક્યા. તે સાફ કરતે તે આગળ વધ્યો : “ખાણું, દાદુભા તો દીનો હર ઘણું ગયો! દિવાસળીનો ધા કરીને હ પરખતને પથે પડ્યો!

“ખાણું, આજ વચારે જમણ થયો હ મિત્રો જાણે, વચાર જમણમાં તો દાદુભાના આપખામાં વચાર પલટા આવી ગયા. પેલાનો દાદુભા તો જાણે ખદલઈ જ ગયો. દાદુ-જીવારનું બંધાણ મેલી દીધું. લોહોને રજગવાનું છાંટી દીધું. પરખતનું નામ લેતાં લેતાં ને લોહોના આશીર્વાદ લેતા લેતાં આપણું પડું કરવું એવો દાદુભાએ વચાર કરી લીધો છે.”

સૂરજનારાયણ બદરજ થયા હતા. સંધ્યાનો રંગ આકાશમા પથરાયો હતો. રાત પડવાની પૂરે-તેવારી ઘણી ચૂકી હતી. અમારી વાતો આલતી હતી ત્યાં જીવ આવીને ગેમી રહી! તેમાંથી મારો ક્રાંધવર ઉતરીને મને કહે : “સાહેબ, કેટલી વાર છે હવે! જમવાનું તો ક્યારનું થઈ ગયું છે! સરખએ મને ખાસ મોકલ્યો આવો ઝડ !”

ક્રાંધવરના મોટેથી ‘સાહેબ’ શબ્દનું સંબોધન સાંભળી પેલો ખેડૂત જરા ચમક્યો પછી મને કહે : “તિયારે સાળાં રામરામ! આ વીતકકથા છે. અને આ છે ઘડે’ના ખેતરની ને ગદબના ખેતરની કથની! આનો તિયારે કું મારે ખેતર જાઉં.”

હું જીવમા ગોઠાવ્યો, ક્રાંધવરે રિટપરી’મ સંભાળ્યું. જીવ આપુ થઈ. “આની સાથે સાહેબ શું બેઠા’તા! વાતું કરવા બીજું મેલ ન મળ્યું?” ક્રાંધવરના આ શબ્દોએ મને ચોકાવ્યો.

“કા! એ માણસ સારો નથી?”

“મારા સાહેબ, કું આ જ ગામનો વતની છું. આ ગામની એકે એક વ્યક્તિને કું જનમથી જાણણું છું. તમારી સાથે એને બેઠેલો ભેધને મને કાળ પડી! જ આ પથકેનો હરામખોરમાં હરામખોર માણસ દાદુભા દરનાર છે. એના નામે આજ સુધી કેટલાય ડી એસ. પી.એની બે ધ હરામ કરી હશે!”

મને આશ્ચર્ય થયું : “શું એ દાદુભા હનો?”

ક્રાંધવરની ‘હા’ સામજના જ મે એને જીવેનો ટન લેવાનું કહ્યું. થોડીવારમા અમે ટોળાવાળા ખેતરની બાજુના ખેતર પાસે ઊભા રહ્યા. આકાશમા કાળા વાદળો વિધીને ચદ પોતાનું મુખ પડું ખતાવતો હસુ હસુ કરી રહ્યો હતો.

બે શબ્દચિત્રો

મધુકુંજ પટેલ

બે આગણા.
રોજ સ્વચ્છ રહે
બે શ્લોકો
રોજ ખાટનો ઢાળો એમાં આરામ કરે
બે નેની પુત્રવધૂઓ બે આગણા સાફ કરે અને
ખાણી છોટે

બે ને શ્લોકો એવા સ્વચ્છ આગણામાં બેઠેલા
જોતા આનંદ ઉપજે
પરંતુ એમના દેખાયા પ્રવેશવા માટે પ્રભાતનું
દરમ નીરખવું પડે
પ્રભાત—

‘વડુ બેટા, આ આગણુ સાફ કરજો તો જરા’
‘હા, કરીએ છીએ રોજ ઊઠ્યા કે આગણુ,
એમાં યુ ધૂળ ભરાઈ જાય છે! કંઈ છુ હમણા
આ જરા દાતણ-પાણી કરી લેવા દે’
‘સરજ શીજે એ પહેલા આગણું વળાવ-ઝુણવ
તો સારું’

તમે જ્યો ના આર્થા કરો તમારે તો કહેવાનું
ને મારે તો કરવાનું મતે કરવાનું હોય ત્યારે
ખબર પડે,

‘એમ નહિ, હું તો એમ કહેતો હતો કે આજે
જુની ના જશે!’

‘નહિ જુનું. એક વાર કહ્યું કે સાફ કરું છું’
છવ ના ખાશે’

‘વારુ, તમને ઠીક લાગે તેમ કરો.’

‘રોજ કદા વગર ચેન નથી પડતું તમને
કરીશ જ તો માથે પડવું છે તે કાઢ કર્યા વગર
છૂટકે ચોડે છે! ટાટકારો નહિ કરવો કુ મારી
મેજે કરીશ ને ધાંમાં કામ વધી પડે તો રડી પણ
મન, આગણાને યુ ચાટવું છે!’

શ્લોક મીન સેવે છે

સાવરણી લઈને પુત્રવધૂ આગણુ સાફ કરે છે
કેઢલા ધૂળ ધારમાં ઝીંચે છે.

ઝટ ઝટ આગણું વાળાને ધરના એક ખૂણામાં
સાવરણી ફેંકાય છે.

પુત્રવધૂ બમડે છે, ‘લો આ વળા નાખ્યું.
સવારમાં બેઠો ત્યારથી છવ ખાધ જાયો છો હવે
ચલું!’

તેની આખમાંથી અગ્નિ વરસે છે
આજો તતકાવતી તે શ્લોક સામે ધુરંદર છે
પતી બીજું કામ કરવા ધરમા દોડી જતી છે
હવે બીજી આગણુ

ત્યાંનું પ્રભાત—
‘અરે વડુ બેટા, આજે તો બહુ વહેના ઊઠ્યાં?
અત્યારથી શી ઉતાવળ છે?’

‘ના બાપા, આગણુ ગદ્ગદ રહે એ મને મને
નહિ ચોખ્યું ચટ આગણુ ભેળંને જોનારતું હોયું કરે’

ચાતચિત્તવળા પુત્રવધૂ નાની સરખી સાવરણી
લે છે ધીરજથી ચીવટપૂરક આગણુ સાફ કરે છે
ધૂળ તો નામની જ ઊંડે છે

શ્લોક કહે, ‘વડુ બેટા, તમે હો ત્યારે મારે
આટનું સખ રોજ સવાર-સાજ આગણું સાફ રહે
છે કેવું ચોખ્યું ચદન જેવું બનાવી દે છે!’

‘એ તો બાપા ચોખ્યું ધરનું આગણુ, ચોખ્યો
ધરનો ચોક’

આખુ આગણુ સાફ કરીને વાગનારી એના
પર બરાબર નજર ફેરવી લે છે

અતે ‘લો બાપા, અડી ખાટનો ઢાળો આપુ,
બેસો નિરાતે.’ કવી હસતી હસતી ધરમા ચાલી
બીધે છે

આ બે શબ્દચિત્રો.

પહેલામાં પૃ. ૨૨૨૭ આગણામાં એક શ્લોક
નિરાતે બેઠેલા છે ખીજમણ પણ એવું જ છે
પરંતુ એમના હેઠામાં પેસીને જુઓ
આગણા જેવી નોખાનાઈ અને પ્રમાન જેવો
ઉલ્લાસ પડેલા શ્લોકના હૃદયમાં કરી ખરો!

એકાએક જોનારને ‘બે શ્લોકો સરખા લાગશે
પ્રભાતનું વાતાવરણ જોયા પછી બનેલા
તરતરત જણાશે.

ધન્નાસિંહ

ધન્નાસિંહ શિખ હતો. પંજાબના માધ્યમથી નામના ગામમાં તેનો જન્મ થયો હતો. તે શરીરે બળવાન હતા. સાહસ અને ઉત્સાહ એની નસો નસમાં ભરેલાં હતાં. ખીક કી ચીજ છે એ તો તે જાણતા જ નહિ.

શુરકા ગામમાં અકાલિયો ઉપર બ્રિટિશ સત્તાવાળાઓએ જે અત્યાચાર કર્યા, એ જોઈ એમની આંખમાં લોહી તરી આવ્યું. તેમને પ્રતીતિ થઈ ગઈ કે પરદેશી સરકાર હિંદોએના શાંતિમય આંદોલનની કદી કદર કરવાની નથી અને તેનું કષ્ટ જ પરિણામ પણ આવવાનું નથી. માટે જેવા સાથે તેવા થયું જ પડશે. એ વખતે ખીજ કેટલાક શિખ દેશબંધો ભારતને અંગ્રેજોની નાગવ્યૂઠમાંથી છોડાવવા ડોઈ ખીજે જ માખે પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા. એ વખતે બખ્ષર અકાલી આંદોલનની યોજના થઈ અને ધન્નાસિંહે પણ સરખાતથી જ એમાં હુકાવી દીધું.

પ્રચારકાર્ય અને સંગઠન એ વસ્તુ આ આંદોલનના પાયામાં જ પડી હતી. પણ સાથે સાથે જે લોકો દેશદોહી બની વિશ્વાસઘાત કરી સરકારને ખાતમી પહોંચાડે તે દેશબંધોને ગિરફતાર કરવામાં મદદ કરે તેમને ઉચિત દંડ દેવાની નીતિ પણ આ આંદોલનમાં રવીકારવામાં આવી હતી. પટવારી અમુક નસિંહ પોલીસ સાથે મળી અકાલીઓને દરેક રીતે તુકસાન પહોંચાડી રહ્યો છે એ વાત જાણવામાં આવતા ધન્નાસિંહ અને એના સાથીદારોએ એને યમસદન પહોંચાડવા પ્રયત્ન કર્યો અને આખરી પ્રયત્નમાં તેમને સફળતા પણ મળી.

એક દિવસની વાત છે. ધન્નાસિંહ અને એના સાથીએ પોતાના ગુપ્તવાસમાં બેઠા બેઠા બખ્ષર અકાલી આંદોલન અંગે વિચાર કરી રહ્યા છે એ વખતે એક સાથીદારે કહ્યું “ભાઈ દમલ્લા રાખી ચાલુના જમાદાર બિસનસિંહે બહુ ઉપાડો લીધો છે. આપણા કામમાં તે દરેક રીતે ખચ નાખી

રહ્યો છે ને આંદોલનને દબાવી દેવા પૂરી કોશિશ કરી રહ્યો છે.”

“તો એના પણ દિસાગ પતાવી લઈએ.” ધન્નાસિંહે કહ્યું.

અને એ પછી થોડા દિવસમાં જ એટલે ૧૯૦૩ના ફેબ્રુઆરીની ૧૦મી તારીખે ધન્નાસિંહ અને તેના એક સાથીદાર અન્તામિંદને હાથે બિસનસિંહ માર્યો ગયો. એ પછી તુરત જ ક્રાંતિકારી મયકેથી જાહેર કરવામાં આવ્યું કે બિસનસિંહ દેશ-દોકનું કામ કરી રહ્યો હતો. એ બગડી ગયો હતો. એને સુધારવા માટે જ આ દુનિયામાંથી રખ આપવામાં આવી છે. હવે એ પૂરપૂરા સુધારીને નવો જન્મ ધારણ કરશે.”

ધન્નાસિંહ ધારિયા અને ધન્નાસિંહે સાથે મળી ‘જુટ’ નામના ગ્રુપી (અગ્રદાર)ની કલ્પા કરી હતી. કારણ આ જુટએ કેટલાયે નિર્દોષ અકાલી વીરોને પોલીસની ભગમમાં ફસાવી હેરાન પરેશાન કરી દીધા હતા. ૧૯૦૩ના માર્ચની ૧૬મી તારીખે ધન્નાસિંહે ત્રણ સાથીઓના સાથ લઈને ‘મિલી’ લામિંદને ‘સુધાર્યો’ એ પછી એના જ મામલો હાજરા નામનો માણસ જેવેલા નીકળ્યો અને અકાલી વીરોની નીતિરિતિ અંગે તેમજ આંદોલન સંબંધમાં બીજા ઘણી ખાતમીએ સરકારને પહોંચાડવા લાગ્યો તેના સાથે સીધી લડાઈ કરીને તેને પૂરો કર્યો. એ પછી ‘બખ્ષર અકાલી’ નામની પત્રિકામાં એ વિષેની ખબર નીચે મુજબ આપવામાં આવી...

છનામ ! છનામ ! છનામ !

આજે માર્ચ મહિનાની સતાવીસમી તારીખે હાજર સિંદને અકાલી વીરો વિરુદ્ધ બ્રિટિશ સરકારને ખાતમી પહોંચાડવાના કામ માટે ત્રણ વીધા જમીન-એટલે કે ત્રણ ગ્રોળા છનામમાં મળી છે

આ પ્રમાણે વિશ્વાસઘાતી અને દેશદોહી ખાતમી-દારોને એમના અપરાધનો દંડ દેવા તથા બખ્ષર

એકાલી આદોલનનું પ્રચારકાર્ય કરતાં કરતાં એક દિવસ ધન્નાસિંહ સરકારી ગિસ્તને હાથે ઘેરાઈ ગયા. એ દિવસે ૧૯૨૩ના ઓક્ટોબરની ૨૫મી તારીખ હતી. ધન્નાસિંહને તેના જ એક સાથીદાર જ્વાલાસિંહે દંગો દીધો હતો. અને એ કારણે જ એ આ રીતે ફસાઈ ગયા હતા.

ખબર અકાલી વીર તરુણ દિલીપસિંહ જ્યારે સરકારની પોલીસને હાથે પકડાઈ ગયાના સમાચાર ધન્નાસિંહને કાને આવ્યા ત્યારે એ પોતાના સાથીદાર જ્વાલાસિંહને મળવા ગયા. તેને પૂછ્યું કે તરુણ દિલીપ કેવી રીતે પકડાઈ ગયો? જ્વાલાસિંહે જવાબ આપ્યો. “ મને પણ એની જ નવાઈ લાગે છે. ઘરના મેદિયા સિવાય આ બાતમી સરકારમાં કાંઈ પહોંચાડી શકે નહિ. જરૂર કોઈએ દંગો દીધો લાગે છે. આપણે તેની તલાશ કરવી જોઈએ.”

ધન્નાસિંહ જ્વાલાસિંહની વાતથી ભોળવાઈ ગયા. ખરી વાત એ હતી કે તરુણ દિલીપસિંહ સાથે પોલીસને બાતમી આપનાર જ્વાલાસિંહ પોતે જ હતો. તે સરકારના જમણે સાથે મળી ગયો હતો અને બીજા અકાલી વીરોને પકડાવવાનું સરકારને વચન આપ્યું હતું.

એ પત્રી જ્વાલાસિંહે ધન્નાસિંહ સાથે વધુ ને વધુ મળવાનું ચાહ્યું રાખ્યું. એક દિવસ બંને જમણે એક ગામની સીમમાં શેરડીના વાટમાં સતાઈને બેઠા હતા. ત્યારે કંઈક કામનું બહાનું બતાવી જ્વાલાસિંહે ધન્નાસિંહને કહ્યું : “ તમે અહીં બેસો હું હમણા જ ગામમાંથી થોડા નારંગો લઈને આવું છું ધન્નાસિંહ બિચારા તેની વાટ જોઈને બેઠા રહ્યા.

આ બાજુ જ્વાલાસિંહે પોલીસ યાણમાં બંધને ખબર આપી કે ધન્નાસિંહ ગામની સીમમાં શેરડીના વાટમાં બેઠો છે. આ ખબર સામગ્રી પોલીસ સમ ઇન્સ્પેક્ટર ગુલ્જારસિંહે દોશિયારપુરના ગેરો પોલીસ ઉપરીને બાતમી પહોંચાડી પોલીસ ઉપરી સિ. ઢાટને દુરત જ સુનંદ પોલીસોની ટુકડી તૈયાર કરી ને જ્વાલાસિંહને કહ્યું કે તમે કાંઈ રીતે ધન્નાસિંહને સીમમાંથી ગામમાં લઈ આવો. જ્વાલાસિંહ નારંગો

વગેરે લઈ સીમમાં આવ્યો. બંનેએ નારંગો પાણી કર્યા પત્રી ધન્નાસિંહને કહ્યું, “ગામ આવું” અકાલી આદોલનની તરફેણમાં છે વળી મારા બે ત્રણ લાઈન ધો છે. આપણે ગામમાં જઈને રાત રડીએ. જ્યારે આટલી સગવડ છે ત્યારે નકામાં ખેતરમાં રાત શું કામ પીતાવડી?” આમ કહીને ધન્નાસિંહને તે મનનહાના નામના ગામમાં લઈ આવ્યો. ને એને ગેરો બેસાડી કહ્યું કે હું હમણાં જ મરી તૈયારી કરીને આવું છું એ પત્રી કમ્પેસિંહ નામના એક ગામડિયાને ત્યાં એ લોકોનું ઘેરના વડામાં ખુદના ફળિયામાં બે વાટ ઉપર પધારી દરી બંને જમણે સૂતા. ધન્નાસિંહને તો કંઈ જ વહેમ ન હતો. ઘણા દિવસના ચાકોનોપાકોનો એટલે પધારીમાં પડતા જ તેને ઊંઘ આવી ગઈ

નકડી કરી મુજબ જરાબર મધરાતનો ગજબર લાગ્યો એ વખતે પોલીસના માણસોએ આવીને કમ્પેસિંહના વાડાને ઘેરી લીધો પોલીસના માણસોને આવતા જોઈ જ્વાલાસિંહ ત્યાંથી ધીમેધી સરકી ગયો આ પત્રી હવચક થતા જ ધન્નાસિંહ પણ ભગી ગયા ને વાટ ઉપરથી ઉતરી જ્વાલાસિંહ ને રસ્તેથી નાસી ગયો તે રસ્તેથી તેણે પપ્પા નાસવાની કોશિશ કરી. પણ ત્યાં ખુણામાં જ ગુલ્જારસિંહ હાથમાં લાકડી લઈ સતાઈને બેઠો હતો સામેથી પોલીસને આવના જોઈ ધન્નાસિંહે આત્મરક્ષા માટે દુરત જ કમરેથી રિવોલ્વર કાઢવા હાથ મૂક્યો. પણ હજી એ રિવોલ્વર કાઢે એ પહેલા જ ખુણા ઉપર સતાઈને બેઠેલા શેજાદાર ગુલ્જારસિંહે તેના ઉપર લાકડીના ફટકા માર્યા. આ અચાનક ફટકાથી તે એકદમ જમીન ઉપર પડી ગયો. એટલામાં ચારે બાજુથી પોલીસો છૂટ્યા અને તેના ઉપર ઢગો મઘ પડ્યા. ધન્નાસિંહે અમીથી છૂટવા કોઈને લાન, કોઈને મુકકા વગેરે મર્યાં પણ પોલીસો ધણ દતા અને પોતે એકત્રે હોતો એટલે છેવટે પોલીસો ફળ્યા અને તેને જીવલે જાવી લીધો દુરત જ એના ગળામાં દોરકું અને હાથમાં હાથકડી નાખી લીધી. પોલીસ અફસરોના હુકમોના પાલ ન હોયો. તેમના મનમાં હતું કે બખ્તર અકાલી આદોલન અંગે દબે

મગત્યની ખાતમી આ માણસ પાસેથી મેળવી શકશે.

આ ખાનુ ધન્નાસિંહના મનમાં ખીજ જ વિચાર યોગ્ય રહ્યા હતા. તેને પોલીસના મારની ત્રાસની, રીખામણીની કંઈ જ પડી ન હતી. પણ પલાયને પાંજરે પુરાયેમો સિંહ જે સ્થિતિ અનુભવે એ સ્થિતિ ધન્નાસિંહની હતી. એક તો પોતે સાથીદારના દગાથી આ રીતે જીવતા પકડાયો એ અપમાન તેને યજ્ઞની જેમ ખટકવું હતું. તેમાં પોતે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે મારા શરીરના ભવે દુકામ થઈ જાય પણ હું પોલીસના હાથમાં કદી જીવતા નહિ પકડાઉં તે પ્રતિજ્ઞા પૂરી ન થઈ શકી તેવું દુઃખ લાગ્યું. અધૂરામાં પૂરું પોલીસ અમલદારો તેની મરકરી કરવા લાગ્યા તેણે બળતામાં ધી હોયું.

ધન્નાસિંહે ક્ષણવારમાં જ બધા વિચાર કરી લીધો ને પોતાની પ્રતિજ્ઞા ચરિતાઈ કરવા શું કરવું એ મન સાથે નક્કી કરી લીધું. એના હાથમાં હાથ-કદી હતી. આરે ખાનુ પોલીસો ઘેરા વળીને ઊભા

હતા એ સ્થિતિમાં તેણે હાથકડીવાળા હાથે જ કમરમાં મોણીથી એક ઝટકો માર્યો. ઝટકો મારતાં જ કમરમાં ઘૂપ રીતે રાખેલ એક ભથ્ઠર બોંગ ફાટ્યો. દિવાળીના દિવસોમાં જેમ બંબોટિયો ફાટ ને એના ચુંવા થઈ જાય તેમ બોંગ ફાટતાં જ ધન્નાસિંહના શરીરના કુરચે કુરચા ઉડી ગયા. તે ભ્યાં મેડો હતો ત્યાં જ લોહી માંસ અને દાઝકાનો દમતો ઘાઈ ગયો. એની સાથે જ ખીજ પાંચ સિપાહીઓના પણ કુરચા ઉડી ગયા. ખીજ ત્રણ અક્સર હાર્ટન પણ હલે. ધરાયેલા ત્રણ જાણુને મુરત જ હોરપીટલમાં હાખલ કરવામાં આવ્યા. ત્યાં મિ. હાર્ટનનું તેમજ એક ખીજ સિપાહીનું મૃત્યુ થયું. આ રીતે દુસ્મનના હાથમાં પડવા છતાં ધન્નાસિંહે વીરતાથી છેવટ સુધી દુસ્મનોને લાડાઈ આપી અને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરી શરીરને વર્ષો.

✱

મધુર વાણી બોલીએ

એક સરદાર જ્યોતિષી પાસે ભવિષ્ય પૂછવા ગયો. જ્યોતિષી મહાશય સત્યવક્તા હતા. સ્પષ્ટવક્તા પણ તે પૂરા હતા. તેમણે સરદારનો હાથ ભેધ કહ્યું :

“ તમારા મરતા પહેલાં જ તમારાં સર્વ સગાં મરી જશે. ”

એ સાંભળી સરદાર ખૂબ ગુસ્સે થયો. પણ ક્ષત્રિયને પ્રહારકૃત્યા ન ચોલે. તેથી તે ગુસ્સો પી ગયો. ને ગમ ખાઈ ખીજ જ્યોતિષી પાસે ગયો.

આ જ્યોતિષી શુદ્ધિમાન હતો. તેણે હસ્તરેખા વાંચી કહ્યું : “ સરદારજી ! આપ નશીબ-દાર છો. તમારું આયુષ્ય ઘણું લાંબું છે. ઓછામાં ઓછા નવ દશકા જીવવાનું તો તમારા લાગ્યમાં લખાયેલું છે. ”

જાને જ્યોતિષીના કહેવાનો ભાવ એક જ હતો. પણ સાચા અલગ અલગ હતી.

માટે જ શાસ્ત્રોમાં સાનું પણ શ્રિય બોલવાની આજ્ઞા છે.

ખરેખર, જેવી ભાષા તેવી અસર.

— વિનોબાજી

પ્રેરણાની પરખ

વિનોબાજી

મમતા તો માતાની

એક માતાને છ દીકરા હતા.

સૌ દીકરા એક દિવસ રમવા ગયા. રમતાં રમતાં એક જગમગમાં ખોવાઈ ગયે.

માતા ખૂબ દુઃખી થઈ. દીકરાને શોધી કાઢવા વિના તેને ચેતન પડે તેમ નહોતું.

તે પોતે શોધવા નીકળી પડી અને પાંચેય દીકરાને પણ શોધવા મોકલ્યા.

સૌએ ખૂબ શોધ કરી. પણ તે ન મળ્યો. તેથી આ રાત-દિવસ રડી રડીને વિતાવવા લાગી. માનું દુઃખ ભ્રષ્ટ્ર દીકરા કરી શોધમાં નીકળી પડ્યા.

ધણી શોધને અંતે બાંધ મળ્યો.

ખોવાયેલો દીકરા મળતાં માને ખૂબ ખુશી થઈ.

માની એ પ્રસન્નતા ભ્રષ્ટ્ર પાંચેય પુત્રોએ પૂછ્યું :
“મા ! ત્યારે અમે પાંચ દીકરા તારી પાસે હતા ત્યારે તું આટલી પ્રસન્ન નહોતી કેમકરી ? બેટલી ખોવાયેલો એક મોટા મળતાં અત્યારે તું દેખાય છે ! તો તું પછુ તું પક્ષપાત કરે છે ?”

“દીકરાઓ ! આમાં પક્ષપાત નથી. એ તો માની મમતાની વાત છે, માનો દિલની વાત છે. તમે અત્યારે માનું દિલ ઓળખતા નથી માટે પક્ષપાતની વાત કરો છો.

“તમે પાંચેય માની પાસે હતા ત્યારે સુખી હતા. પણ જે મારી પાસે નહોતો તે દુઃખી હતો. ખતિ મળ્યા બાજીની જેમ તે તરખોળે હતો. તેનું તે દુઃખ કયું કરી વિના માને ચેતન કેમ પડે ?”

અંતરની કીડી લાગણીને સંબંધ હોય ત્યાં દલીલ માટે જગ્યા રહેતી નથી.

લાલ ખાવાની આગાહી

એક અમીર ખૂબ ખાઉંધરો હતો. આખો દિવસ ખાધ કરતો.

ખાતો ગયો તેમ રોગ વધતો ગયો અને દવાની જાટલીઓ પણ સાથે સાથે વધતી ચાલી.

આખરે તે દવા પીને ખૂબ કંટાળ્યો કંઈ સ્વપ્ન પડતી નહોતી. ત્યારે એક દૃઢ ઉપાય બતાવ્યો :

“ભાઈ, ખેતરમાં જઈ, ખુસ્સા થરીરે થમ કરો. નખમાંય રોગ નહીં રહે.”

અમીરે એ સલાહ માની. ખેતરમાં થમ કરવા શરૂ કરી દીધો. થોડા દિવસમાં જ તેનું થરીર નિરોગી થઈ ગયું. થરીર શક્તિશાળી અને ચહેરો તેજસ્વી બની ગયો.

ખસ હવે જે કામને દવા ખાતા દેખે તેને પોતાની બનુભવસિદ્ધ આગેવસાધના બતાવવા લાગ્યો. શાશીઓ જોડીને થમ કરવાની શિખામણ આપવા લાગ્યો.

ત્યારે લોકો ટાણા મારવા લાગ્યા : “બંદો તો શક્તિશાળી દવાની જાટલીઓ પીને મરત જન્યા છે અને અમને ના પાડે છે” !

જગત આડું છે. થોડા ટાણા જ ખીખના બનુભવનો બોધપાઠ લે છે. મોટાભાગના લોકોને તો સ્વાનુભવની ઠોકરો કે લાતો જ ભ્રષ્ટ્ર.

આનું નામ છે-કોઈક આચારની આગાહી.

ચોરી કરવા આવ્યો, સાધુ બનીને ગયો

ગામની આરે બાજુ લીલાંબ બેનરા લકેરાતા હતાં. મગલજી અન્ન પાકતું હતું. રજા-ઝાઝની વાડીઓ હતી. કેળાં અને ધેરીનાં પાક તો તે ગામની ખાસ વિશિષ્ટતા હતી. ધેર ધેર દટીયા થેર દૂધ દેનારી બેંસો હતી. કાકારો અન્નથી ભરપૂર હતા. શેરડીનો પાક લહેરતો દતો.

એવા એ ગામમાં મધરાતે એક ચોર જઈ ગયો. તે ઘણાં ઘણાં ઘરમાં ધૂસો પણ દમડી હાથ ન લાગી. સર્વને ત્યાં અન્ન, દૂધ અને ફોતો પડ્યાં હતાં. ચોરે વિચાર્યું : “અડીચી લઈ જવા લાયક તે કંઈ નથી મળવાનું” તો લાવતે પેટ ભરી ખાઈ લઈ.”

એમ વિચારી તે ખાવા લાગ્યો. અચાજ સાંભળી મુઠિણી ભરી. તેના મનમાં

ચોરની કલ્પનાય ન આવી. તેણે તો તેને અબજો
મહેમાન માન્યો. ને ઘરમાં જે કાંઈ સાડું ખાવાનું
હતું તે લાવીને પીરસતાં બોધી :

“અરે ભાઈ, આમ મધરાતે એકલા કેમ
આવ્યા ? ધરના સૌને લઇને દિવસે સાથે આવ્યા
હોત તો ત્રી સાથે જમવાનો અમને અપાર આનંદ
યાત. અમારે ત્યાં અન્ન કે ઘી-દૂધની જરામ જોટ
નથી.” એમ કહી તે ઘરમાં ગઈ ને સુંદર સ્નાત્રિષ્ટ
કરીઓ લઈ આવી. ને પ્રેમથી પરોણાને ખવડાવવા
લાગી.

ગામની અન્ન-દૂધ વર્ધન પ્રધાન સંસ્કૃતિમાં
બિચારો ચોરી કરવા આવ્યો હતો, પણ સાધુ બનીને
ગયો. બહેનના પ્રેમથી ગામનો ભક્ત બની ગયો !

જ્યારે આપણુ અર્થતંત્ર ધન-પ્રધાન નહીં પણ
અન્ન-દૂધ વર્ધન-પ્રધાન બનશે ત્યારે ચોર ચારી નહીં
કરી શકે. એમ પ્રધાન સંસ્કૃતિમાં જ જનતાનાં દિલ
એવાં દિલાવર બની શકે.

અન્ન-દૂધ-પ્રધાન અર્થતંત્ર થવું જશે તેમતેમ
ચોરી, લૂંટ અને કથેશ ધટશે.

જરૂર છે એ માગે મક્કમ ડગલાં બરવાની.

દ્રષ્ટિ મંગળ તો સર્વ મંગળ

એક માણસને પોતાનું ઘર અમંગળ લાગ્યું,
તે ઘર છોડી ગામમાં ગયો. તો ગામ મંદુ
લાગ્યું.

તે જગ્યામાં જઈ એક વિશાળ વૃક્ષની છાયામાં
બેઠો. ‘હાલ અહીં ઠીક છે’ એમ સાંત્વળ વોળે હતો
ત્યાં ઊપરથી એક કાગડો રિપ્પા કરી, બરાબર તે
માથા પર પડી.

“અરે ! આ જગલ પણ અમંગળ છે.”
એમ કહી તે નીચા પવિત્ર નીરમાં આંધી ઊતર્યો.

પણ ત્યાં તાની માલનીઓને ચોટી ખાજીઓ
મળી જતી નોંધ. તેથી તે ત્યાંથી પણ છાગ્યો.

તેને સર્વેન અમંગળ દેખાતું હતું. તેથી તેણે
આખરે મરવાનો વિચાર કર્યો. સ્વચ્છાનમાં જઈ ચિતા
ખડકવા લાગ્યો. પણ અમંગળ દષ્ટિ માનવીને
સર્વત્ર ફળેતો જ કરે છે ને !

પાસે કાંઈ મઠદું કે માણસ ન નેતા એક
લલા માણસે તેને પૂછ્યું: “કેમ કાંઈ કેને બાળ-
વાની તૈયારી ચાહે છે ?”

“મારી જાતને.”

“કેમ લાઈ, આપલાત કરવા તૈયાર થઈ ગયા
છો ?”

“અરે, આ જગત જ અમંગળ છે. તો શું
કરું ?”

“અરે ભાઈ, તો તો તારા દેહ બાળવાનું જ
બંધ રાખ.”

“કેમ એમ કહો છો ?”

“નેતે લાઈ, એક વાગ બળે તો પણ કેટલી
બધી દુર્ગંધ ફેલાય છે ! તો આટલા મોટા તારા
દેહની ચરબી ચર ચર બળવાથી તો કેટલી બધી
દુર્ગંધ ફેલાશે ? અમે પણ પાસે રહીએ છીએ. એ
દુર્ગંધ કેમ સહી શકીશું ?”

“અરે ! તો તો આ જગતમાં નથી જીવવાની
સમજ કે નથી ચરવાની જગ્યા. હાલ ! ક્યાં ભડે ?
શું કરું ?” પેલો માણસ બોલ્યો.

આઝાદીનું એકમાત્ર રહસ્ય

એક રાક્ષસ હતો. લારે તમોગ્રણી હતો. તમો-
ગ્રણી એટલે હોય છે. એટલે રાક્ષસે પોતાનું કામ
કરાવવા એક માણસને યુદ્ધમાં પકડ્યો.

રાક્ષસ તેની પાસે ખૂબ કામ લેતો હતો. દિનરાત
કામમાં નેતરી રાખતો હતો.

રાતદિવસ કામ કરનાં માણસ થાયતો, તેને
થોડો આરામ કરવા બેઠેલો દેખતો કે રાક્ષસ બરાડતો.

“અરે ! બેઠો છે કેમ ? કામ કર. નહીં તો
ખાઈ જઈશ.”

રાતદિવસ કામ કરવા છતાંય ખાઈ જવાની
ધમકી !

ધમકી સાંભળી માણસ કંટાળી ગયો. ડરતો
માર્ગો સરીરે કંટાળી ગયો. રવે વિચાર્યું, “આખરે
એક દિવસ તો મરવાનું જ છે. તો આમ કાંઈ

ફેરે અને કંચે કંચે શા ચાટે મરણ ને શરણ ચાલે ?”

તેણે રાક્ષસને સંભળાવી દીધું - “અરે ! દરેક જાણ જાણ, ખાઈ જઈશ કહે છે તો લે ખાઈ જા. આ શીલો.” એમ કહી તે રાક્ષસ સામે ફેર્યાનથી જાતી કાઢી ઊભો રહ્યો.

રાક્ષસ તેને ખાઈ જવા માગતો નહોતો. પશુ ધમકીથી કામ કરાવવા માગતો હતો. પાવ જાવ તો કામ થાય કરે ? તેથી રાક્ષસ તો ચૂપ થઈ ગયો. તેણે જરા નરમાશયી કહ્યું :

“અરે ! એમ નાજી શા ચાટે યાવ છે યાજી

ગયો દોય તો જા આરામ કર.”

માણસ સમજ્યો કે આ ખરી તક છે, જરાય ડરીશ તો સેતાન ચિર પર સવાર થઈ જશે. તેથી તેણે બેધડક કહ્યું : “ના, મારે હવે કામ જ નથી કરવું. લે અને ખાવો દોય તો ખાઈ જા.”

ડર ગયો કે સેતાની ધમકી ગઈ. બધા સંકટ દૂર થયા.

મરણનો ભય ગયો કે માનવી આઝાદ થશે માનવો.

[સં. પરિભાષે છે. પટેલ]

★

પરિભ્રમણ

[પાન ૮ થી ચાલ]

પ્રકીર્ણ

ભારત પાકિસ્તાન વચ્ચેની પ્રધાનકક્ષાની પ્રથમ બેઠક લગભગ નિષ્ફળ ગઈ છે તેમ કહી શકાય. પાકિસ્તાનની ટીમમાં જનામ જૂને અગગપડના દના અને કાસ્તિરનો પ્રેમ ચર્ચાવનો તેમનો હાલ-અહાલેના મત્રણાઓ આગળ વધી કાઢી નહિ હવે પડીની બેઠક નથી દિલ્લી ખાતે આગ્રહ આસ દરમ્યાન ચેતરી.

આનાથી કિલકું, ભારત અને જાપાન વચ્ચેની પ્રથમ ઉચ્ચ કક્ષાની વિચાર વિનિમય મત્રણા કીક સફળ થઈ. દુનિયા સમક્ષના તમામ રાજદ્વારી પ્રેતો ઉપર બે દેશના વિચારો વચ્ચેનું અતર બહુ નથી. આવી બેઠક ચેત્રવાથી બે દેશો થયા નહતે આવી શકે છે. પડિત નહેરુ જાપાન ગયા ત્યારે તેમની અર્થ પૂર્ણ થઈ હતી હવે પડીની આવી બેઠક રોકિયો ખાતે વર્ષાન્તે મળશે.

પશ્ચિમ બંગાળના નાદિવા જનતામાં પરિવર્ધા કાળ જહાર મ્હ છે અને સરકરી મિલકત તેમ જ જલેર મિલકતો પર કુમતાઓ થાય છે વળા આ અને લુટકાટના જનાવો પશુ બન્યા છે ખાસ કરી કુશુનપર, સાતપુર અને ચણાધાટ ખાતે મામલે બકાળ બન્યા છે, ત્રણ ચેત્રીસતાં મુલુ થયા અને હરકર બે લાવણુ પડ્યું છે. આનાજના પ્રમય લોકનામણી ઉરકરી ચિંધાયાઓ મારદત ઉદ્ધામ વાહાઓ આ કરાવી રહ્યા છે. આ રાહ સાચો નથી

બર્માના જનરલ ને-વિન ભારતની મુખેવધ મુલાકાતે આવી ગયા. આ ત્રિયકુલ પુરુષ તિય રીને ભારતની રાજ્યનીમાં આવીને આદિમયન તાજ કરી જાન છે જો કે આ મુલાકાત શાંતી ત્યા ગયા, અને આમત્રણ આપેનું તેના જવાબા હતી. ચીન અને ભારત વચ્ચે મર્મા એક માર રાજ્ય છે, અને તેથી ચેત્રીસ રિપલિ મુલુ વર્ષ ચેત્રીસી જેવી છે.

★

હતી અંજો થણું લેના મનુ લેણુ નથી જમમાં

નજરની આ કલ્પા વિલુ બીને અધાર શું શોધ ? અનિય

★

અન્ન સમો નહિ દેવતા

કાલિદાસ પંડિત

આદિતાબના ઝોલાતા ઝોજસ પણ વધુધરાને સોનેરી પ્રકાશમાં જતાં જતાં જગજોગી રૂપ હતા ત્યજ છે તે દીકરે સોરાના દાસાર વિભાગના મેરાણા નામે ગામના પાદરમાં શિવાલય પડખેના નાના આવા-સમાં પૂજારી અને તેનાં પત્ની હજવેથી વાતો કરી રહ્યાં છે.

‘તમારે હવે વિચાર કરવો ઘરે.’

‘શાનો ?’ પુરૂષ જવાબ પાળતો હતો.

‘આ કાનડગરના કાંઈ વાવડ નથી પાંચ પાંચ વરસ થીયા. દીકરી જીવન ધર્ષ છે.’

‘હા. ધ વાત તો સાચી.’

‘બસ તો આપણી નાતમાં ક્યાં મૂર્તિવાનો ફોર છે ખીને વેવિશાળ કરી દઈ. એ બજૂત ઝોગી રૂચ મંડનરનો બરામો શું ? મારી રખરખના અંબાર સમી દીકરીનો જાત મારે નથી જમાડવો ?’

‘હાલે ધ સગપણ ફોક કરી બીને પરણીએ.’

‘હા, ને જટ કરો. કાલે જ કપાક જામો ને રેકણું નકકી કરી આવો.’

‘હે યંકર !’ કરી પુરૂષ પૂછ કરવા ગિર્યો કે ‘ત્રી પાસે ફોક હજવેથી આવી ભેતી ગયું.’

‘કેમ ભેટ ?’

‘તમે વાત કરના હતાં એ એ જ બધી ચે સાંભળી છે મારી.’

‘તે તારા બાપને એ એ સાર જ કાલ જહારમાય જવા કહ્યું છે.’

‘પણ એમ નથી કર્યું’

‘કેમ ?’

‘એ નેની ચુંદડી ઝોની, નેની ચૂડીઝો પહેરી ને ચાલિસો ક્યો, એ હવે આખો અવતારેય ન આવે તો કાંઈ નહિ. એમ મારો જીવનકાંચથી મ્મ ! હાલે વિવાહ ન થયો હોય, હિંદુ કન્યાનું વાગ્દાન એ બેવશવનો વિવાહ જ છે. મારા બાપને ના કહી દેને.’

‘વાનુ ધાપ વાંસનાં ?’ જાણી તો ધાવનું દેવ એમન ધાપ.’

‘ના મારી, એવી વાતેય ફરી વાર કરશો મા નીકર...’

ને વાલજાપના મોં પરની રેખાઓ દદ બની આંખોમાં તેજ તળજી આવ્યું. માએ એ ભેટું ને વિચાર્યું કે દીકરી સાચી વાત કરે છે, સગપણ ફોક નહિ ધાપ.

‘કાંઈ નહિ જાણ, વાલજાપ કાંઈ નહિ, તારી વાત રહી છું’ કે એમ. અમારે શું ?’

દીકરીને ધરપત આપી આ બીડી.

એ પછી કહીએ માળ્યે સગપણ રદ કરના વાત ન ઉચ્ચારી.

આમ ને આમ બીજા પાંચ વરસ ગયાને વાલજાપના એ જાણુ મધુવનને ખજર થવા કે, જંગાળના સંત બજોત આરતી સાથે જંગાળા મયેલ તમારા જમાઈ પાછા આવ્યા છે ને ઝીંકુકામાં જગવા રથાપી રથા છે.

મધુવન ઝોલાઈ ઝીંકુકા ગયા, નવલખી જંદરથી આયમથી દરેકે દરવાકાંદા પર આવેલ આ મામે મધુવન જગમગ પાસે આવ્યા.

કાનડગરને તો આ સગપણ દક્યું હશે તેરી શ્રદ્ધા ન હતી. પણ સાભળીને તો એ હેરાત પામી ગયો.

મધુવન સાથે વિવાહનો દિવસ નકકી થયો ને વાલજાપ પરણીને ઝીંકુકા આવ્યાં.

સ્વામીની મધુવીએ તો માથેના જતન, કાકિત નો પ્રવાહ અને અન્નદાનનું ઝરણું વહેતું હતું.

અનાજ વખર આજની જેમ તડપના દેશવાતી-એને સદનસામે તે કાળે ‘અન્ન સમો નહિ દેવતા’ ના જાન ગાનારા અન્નદાનને જીવનકાર્ય ગણનારા જાત બેજંદરા આ ધરતીના ગામે ગામ હતા.

વાલજાપ રજામીનાં આ ધર્મકાંચમાં સક્રમણી જનમાં પણ અચાનક થોડી મંદગીથી માન તેત્રીસ વરસની ઉંમરે કાનડગર જત્ય પામ્યા.

વાલજાપને સ્વામીના અવસાન પછી ચરોર પર ઝેર્યા વરો પહેરી કપાળે લામ લગારી દીધી.

માનવો જાપર આ બરમાઈ જ જાળવાના છે અને આથી જ માનવ દેહ પરાયા કાળે છે ॥ સતત યાદ જાણે એમનું હરમણકેતુ સલાટ જાણે દેવું હતું.

એ સાચા અર્થમાં અર્ધાંગના બન્યા. રવામીનું અમદાનત કામ એમણે મંદ પડવા ન દીધું. અભ્યાગતો માટે એ પ્રથમના જેમજ રોટલા જાતે ટીપવા બેસતા.

થોડો જ સમય ગયો ને સંવત ૧૬૫૬ના રાષ્ટ્ર વ્યાપી કારમો દુકાળ પડ્યો. સદાય અનાજની ધેંચ અનુભવતા સૌરાષ્ટ્રવાસીઓને આ દુકાળ સાક્ષાત મરણ સમો હતો. નાણા દેનાર મળતા પશુ અનાજ આપનાર તે વખતે જવડને જ હતા.

વાલનાઇએ આ જોયું ને જગ્યામાં આવનારા અભ્યાગતો માટે આ દુકાળમાં ગાર ગાર મહિના રોટલા પૂરા પાડવા એમણે હાથ ભીડી.

એ નારી માઠું ભેડાવી બહાર નીકળી. ભેળા એકતારો, મછરા ને સાધુસમાજ સીધો. એ કાળે નવલખી બદર ન હતું પણ કીમત રાજ્ય હતું જન્મસ્થાન વચાધિયા ધીખતું બદર. વચાધિયામાં માતનર વેપારીઓ વસે વાધિયા, હુઠાણા ને ભાટિયા.

વાલનાઇ વચાધિયા જ્યાંયા. ચાકુકાગેને વિનતી કરી, 'જગા સાં ધન નહિ, અનાજ આપો.'

વચાધિયામાં અનાજની મોટી મોટી વખારો હતી. કરાન, અરગરનાન, જવા, સુમાત્રા ને જારતના અન્ય દરિયાકાંઠાના બદરો ભેટે વેપાર કરના વેપા રીઓને આ અનાજ વ્યાપુ કંઠ્યું ન હતું.

વચાધિયામાંથી છ મહિના ચાને તેટલું અનાજ ઝીઝુડા પકોચાડ્યું.

ત્યાંથી ભેડીઆ ગયા.

ભેડીઆ પણ એ કાળે ધીખતું બદર. ત્યાં પણ માતનર વેપારીઓ.

વાલનાઇએ સાધુ સમાજ સાથે ત્યાં જઈ જુખ્યા-એ સાર અનાજની રેલ નાખી.

ત્યાંથી પણ ઠીક પ્રમાણમાં અનાજ મળ્યું.

વાલનાઈ પાછા આગ્રમે આવ્યા.

પણ જગ્યામાં રોજબરોજ જેટલાંતે જુજુકિતો

શિકરાવા ચાંડ્યા કે તેમના રોટલા માટે લોટ પૂરો જ ના પડે.

ધાગધા તે વખતે પત્થરની ખાણો માટે મજદૂર.

વાલનાઇએ ધાગધાથી પત્થર સાથે સતારોને ઝીઝુડા બોલાવ્યા ને બે જાળદથી ફરે તેવી મોટી ધંટી બનાવી જેમાં કલાકે પાંચ મણ અનાજ પીસાવું.

પૂરા એક વરસ આ ધંટી ફરતી રહી. લોટ પીસાતો રહ્યો ને જુખ્યાએને એ લોટમાંથી જાતે રોટલા બનાવી વાલનાઈ જમાડતા રહ્યા. રવામીને અધૂરો અન્નદાનનો મહાવર અર્ધો ગિની તરીકે એ જાણે પૂરો કરતાં હતા.

છપનની આખી સાલ જુખ્યાઓની દુવા એમણે મેળવી.

એ પડી એમી જનાએ નીકળ્યા, પથુ સ્થાનમાં નિત્ય ભોજન લેવા આવનારા સાચા તીર્થંકુપ જુખ્યાઓ માટે એ જરૂર અનાજ પૂરતા ગયા ને આ વ્યવસ્થા એક બાઈને સોંપતા ગયા.

છ મહિને જાત્રા કરી પછા વળ્યા ત્યારે એમણે જોયું તો અનાજ હમતમ જેમનું તેમ હતું. વ્યવ સ્થાપકગાઈને બોલાવી પૂછ્યું.

'કેમ અનાજ મીને કયાથી આવ્યું હતું ?'

'ના.'

'તો હટ્યું કેમ નથી ? અભ્યાગતો નહોતા આવતા ?'

'અવતાંતા પણ દું એ જાણે એક દિવસ પડી બીજો જ દિવસ રમ આપી દેતો હતો.'

સાક્ષી વાનનાઈને શારે દુખ થયું. એને થયું કે હથરપ્પ આ માનવોની સેવા જે ચડિયાતી છે તે મૂંઝી બીજે ગઈ તે મારો જ આ દોષ છે. આ જીવ અદ્યત્ત છે હથર અને માર નહિ કરે.

આ દોષ ઠાળવા એમણે આવેનુઓને મહિના મહિના પચાત રોજી રોજી મીઠા કોળનોખવડા થા સવવ ૧૬૫૫માં જાત વાલનાઇ કાળધર્મને પાત્રા.

જમનગર જિલ્લાના ભેડીઆ તાલુકાનું એ ઝીઝુડા ગમમાં આજ એ કાનગર-વાનનાઈનું સ્થાન હયાત છે ને સંવત ૧૬૫૬ના દુકાળમાં-દુકાળમાંએ માટે લોટ પીસવા જન વેલ જાળવી ફરતી ધંટી પણ હાલ ત્યાં મે જુદ છે.

અજ્ઞાનનો શોક

કે સત્યાનંદ

ભગવાન છુદની ધર્મપતાકા સઘળે
સે કરતા હાજી હતી. સવાર પડતાં જ સેંઠડો
ભિખીયો ગામરાં અને ગહેરામાં શુદનો
સંદેશો ફેલાવવા નીકળી પડતા હતા પુરત-
રકિયા ધર્મને ઠેકાણે બધે જ મનુષ્યધર્મનું સન્મા-
ન થવા લાગ્યું હતું. બધા લોકો ધીમે ધીમે
સરજવા લાગ્યા હતા કે દુઃખ અને અશાંતિનું
મૂળ કારણ અજ્ઞાન છે.

આ વખતમાં, કાશી નગરીમાં ભિખી
વગૌતમ કિક્ષા હેવા નીકળ્યા હતા. બધા જ
ઘરેથી એમને કિક્ષા મળી. પણ એક ઘરથી કશો
જ ઉત્તર ન મળ્યો. ત્યાં રમશાન જેવી શાન્તિ
હતી. બોટલા ઉપર એક આધેક માવસ વિપાદ
અને નિરાશાની મૂર્તિ બનીને બેઠો હતો.
ભિખીનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. પ્રેમથી એને
પૂછ્યું :

‘ભાઈ ભગવાન છુદને સંદેશ તેં નથી
કાઠિયો શું ? માણસથી મોટું કંઈ જ નથી.
કેવું શું થયું છે કે તમે આટલા દુઃખી
જવાઓ છો ?’

‘જાઓ ભિખી’ તમે અમારા દુઃખોની
કલ્પના પણ કંઈ રીતે કરી શકો ? આજે મેં
મારું સઘણું જ ધન ગુમાવ્યું. જે શાહુકારને
ત્યાં રાખ્યું હતું તે ઉંચે દેવાનો જ દગલ
કરે છે.’

‘ત્યારે તમારી પાસે ખાવા થ કંઈ નહિ
બચ્યું હોય ?’ ભિખીએ હસીને પૂછ્યું.

‘ખાવા સારું તો છે.’

‘તો પછી પહેરવા કપડાં નહિ હોય ?’

‘ના, કપડા તો છે - આ ચાર પેટી
મરી પડી !’

‘તો તો પછી રહેવા ઘર નહિ બચ્યું
હોય ?’

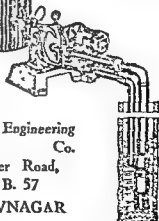
ભગવાનની કૃપાથી પેલું મોટું ઘર છે
તે મારું છે. - આંગળી ચીંધીને ઘર બતાવતા
તેણે કહ્યું.

ભિખીનું મો હની ઊઠ્યું. ‘તો ભાઈ,
તારે જે વસ્તુનો શોક છે તે વસ્તુ તો નિરાળી
જ લાગે છે. જે ધન તેં શાહુકારને ત્યાં રાખ્યું
હતું, તે હજુ સુધી ત્યાં જ રાખ્યું છે. તે તો
રાખવાનું જ હતું તે રાખ્યું પડ્યું છે. ચાહે
જ્યાં પણ હોય ! તારા ઉપયોગમાં તો તે
આવડું નહોતું, તેથી તેનું હોવું ન હોવું તારા
માટે કોઈ મહત્વનું નહોતું જ. તો પછી તેના
જવાથી તારું શું થયું ? તારે તો તારા આ
અજ્ઞાનનો શોક કરવો જોઈએ.’

એ પછી ભિખી એ ચેતાની ઝોળીમાંથી
બધી જ ભિક્ષા તેના આંગણમાં પ્રસારી દીધી
અને પ્રસન્ન થઈને ખીલ ઘર ભળી ચાલ્યા.

Ejecto
Automatic
Water Systems

Economy Engineering
Co.
Bunder Road,
P. B. 57
BHAVNAGAR

... ના સૌજન્યથી

જાલનાથ

સાગર ખેડુઓનો રખેવાળ

શ્રી રત્નાકર સાગરની મહેર હોજો

રિયોન લક્ષ્મણ વહાણવીમેણુ અદેનિય જાતલ ક૨ છે. વિજાની
કેવી રીતને વધાર બાધેય સિધિયા અનુનિ અને પેઢી
જાલો મુશ્કેલી મપ્ત સકામલી, મુખ અને સગવડ સાચવે છે.
કરતમ સોયી મેડો સિધિયાને વેપરી નૌકાપ્રાણે દેખા કાળા
અને દરિયપરના દેશો સાથેના આપણુ બાપરુ મહાવરુ અમ છે.

સિધિયાના જાલો રાખુની કાચરવાવાનો પૂરી પાર છે

—શ્રી મા પ ન—

છેલ્લા મહિનાઓથી 'વૈષ્ણવજન' નિયત સમયે પ્રગટ થઈ શકતું ન હોવાથી કેટલાક વાચકો તથા મિત્રોનો રોષ અમારા પર સારી રીતે ઉતર્યો છે.

પણ ...

જૂનાગઢથી રાજકોટ કાર્યાલય તથા પ્રેસ ખસેડવાની અગવડતાએ અમે સમયને ન પકડી શક્યા, એનું દુ.ખ છે. બે મહિનાનો સંયુક્ત અંક બહાર પાડીને સમયનો ગાળો પૂરી શકાત પણ વર્ષમાં ૧૨ અંકો આપવાની અમારી લાલચે અમે એ ન કરી શક્યા.

હવે ..

બધું ગોઠવાતું જાય છે. અમને આશા છે કે બે ત્રણ અંકો પછી અમે નિયમિત અંક આપને આપી શકીશું.

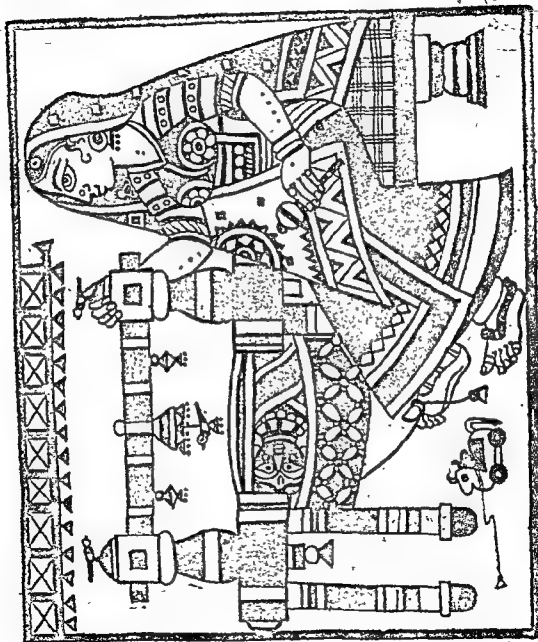
ત્યાં સુધી ..

વાચકો, મિત્રો અમારી આ ઢીલને નિભાવી લેશે તેવી આશા છે.

ପୌରାଣିକ

ସାଂସ୍କୃତିକ ସମନ୍ବୟ ଉଠିବୁଁ ଆସିବୁଁ :

‘હિ નરોત્તમ; હે નરોત્તમ.’ સંભોગવશાત્ પેલા ખેડૂતનું નામ પેણ નરોત્તમ જ હતું. પરંતુ જગીરદારના મનમાં આ દર આવતા અવાજે જુદી જ અસર ઉત્પન્ન કરી. એને તો થઇ આપુ’ કે. મારો પ્રભુ મને ક્યારેનો નરોત્તમ નરોત્તમ, કદીને બોલાવી રહ્યો છે; પંણ હું તો આ બધી માયામાં કસાઈ રહ્યો છું. તરત જ એને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને એ તો બધું તજીને પ્રભુનો લકત બની ગયો. આમ કેઈ બીજાનાં જ અવાજમાં એણે પ્રભુનો આદેશ સાંભળ્યો.

આવો એક બીજો સાચો પ્રસંગ મને યાદ આવે છે. એક પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ હતો. તે રાતે જુદે જુદે સ્થળે ચોક્કી કરતા સિપાઈઓની હાજરી લેવાં સાંચકલ પર બેસી નીકળતો હતો. ચોક્કી કરતા સિપાઈ પાસે જઈ સાદ પાડતો : ‘રામચંદ્ર !’ તરત જ પેલો સિપાઈ જવાબ આપતો. ‘જી હાજર સા’બ !’ પછી વળી આગળ જઈને સાદ પાડે ‘મહાદેવ !’ તરત જ બીજો સિપાઈ જવાબ આપતો ‘જી હાજર સા’બ !’

આમ એ દરરોજ તપાસ કરવા, નીકળે. એક દિવસે એ એક સિપાઈ પાસે જઈને બોલ્યો : ‘બાલકૃષ્ણ !’ પેલા સિપાઈએ જવાબ આપ્યો, ‘જી હાજર સા’બ’ અને આપું તો એ દરરોજ સાંભળતો, પણ આજે કોણ બલે કેમ આ સવાંલ અને જવાબે એના ઉપર નાકુંબ અસર કરી. એ તો એકદમ વિચારમાં પડી ગયો. તેને થયું મારો પ્રભુ પણ, મારું નામ લઈને સાદ પાડી મારી હાજરી લઈ રહ્યો છે, પણ હું તો કોઇ જવાબ જ આપતો નથી ! બસ એને તો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થઈ ગયો. એણે તો બીજે દિવસે રાજીનામું આપી દીધું. મોના અમલદારો એને ખૂબ સમજાવવા લાગ્યા. વધારે મોટી પદવી આપવાની લાલચેય આપવા લાગ્યા, પણ પ્રભુના આદેશ આગળ આ બધું તુચ્છ લાગ્યું. અને એ બધાનો ત્યાગ કરીને

પ્રભુને જવાબ આપવા નીકળી પડ્યો.

બીજો એક પ્રસંગ પણ સાથે સાથે કહી દઉં. એક માણસ હતો. તેને ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા ન હતી. ઇશ્વરના અસ્તિત્વમાં પણ એ માનતો ન હતો. એક દિવસે એને ઇશ્વર પર એવી તો ચીડ ચડી કે એણે ‘પોતાના ઘરમાં મોટા’ અક્ષરે લખ્યું. ‘God is nowhere’

પછી તો એ પરણ્યો. એને એક બાળક પણ થયું. છોકરા ધીમે ધીમે મોટો થવા લાગ્યો. એને નિશાળે મૂક્યો. ધીમે ધીમે એ વાંચતા શીખ્યો. અને અક્ષરો વાંચતા આવડ્યું કે એના બાપુજી સાથે એ બહાર નાથ, ત્યાં રસ્તા પર લગાડેલાં પાટિયાં પર લખેલાં અક્ષરો વાંચી એ કહે, ‘બાપુ આ ‘B’ છે, ‘બાપુ આ ‘M’ છે !’ આમ પોતાનું અક્ષર જાન બ્યકત કરવા લાગ્યો, ઘેર પણ કહે, ‘બાપુ આ ‘G’ છે, ‘આ ‘O’ છે, ‘બાપુ, આ ‘D’ છે.’

પછી તો એ શબ્દો પણ વાંચતા શીખ્યો. એક દિવસે એ એના બાપુ પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો : ‘બાપુ, બાપુ, હવે તો મને વાંચતાં આવડી ગયું. આ સામે બી’ત પરશુ’ લખ્યું છે એ વાંચું ? ‘God is now here’

આ સાંભળીને પેલો માણસ એકદમ ચમકી ગયો. એના બાળકે ઉચ્ચારેલા શબ્દોમાં એણે નવો જ સ્વર્ન સાંભળ્યો. બાળકે જુદામાં ‘Nowhere’ એ શબ્દ એક સાથે વાંચવાને બદલે ‘Now’ here’ એમ સિન્ન શબ્દો વાંચ્યા. અને આમ એક શબ્દને બે શબ્દોમાં વિભક્ત કરી વાંચવાથી આખા વાક્યનો અર્થ જ ફેર્યો ગયો. ‘God is now here’ (ઇશ્વર હંમણાં અહીં છે) અને એ વાક્યે પેલા માણસના મનમાં નવો જ તલુખો મૂક્યો. એ તો તરત જ પ્રભુને માનતો થઈ ગયો અને ખૂબ લાવથી પ્રભુની ભક્તિ કરવા લાગ્યો.

આ બોધને એના સ્વભાવ બદલનારા પૂજવા લાગ્યા : ‘કયા ગુરુના પ્રતાપે તમારામાં આટલું

પોરવતન આંબુ ?' ત્યારે આગળી ચીંધીને
છાકરાને તે ખતાવે અને જાણે કહેતો હોય :
'આ મારો છાકરો જ મારો ગુરુ છે !'

આમ ગુરુનાં દર્શન કર્યારે ચાય છે એ
કંઈ કોઈને પહેલાંથી સમજાતું નથી. અંગ્રેજીમાં
કહેવત જેવું છે : 'If the disciple is ready,
the master is at hand.' એ શિષ્ય

તૈયાર હોય તો ગુરુ હાજરાહજર જ છે. એને
ચોક્કસ આમ તેમ જવાની જરૂર નથી. આપણે
જો તૈયાર હોઈએ, આપણામાં એટલી તીવ્રતા
હોય તો આપણને ચોક્કસ માર્ગે દારનાર ગુરુ
મળી જાય છે. આપણામાં એટલી વાલાવેલી
તીવ્રપણે થતી હોવી જોઈએ, તો પ્રભુની આપ-
ણને ઝાંખી યાવ, અને એના આદેશને પણ
આપણે સમજી શકીએ.

“માનવશરીર”

એક દિવસ ભગવાને ચંદ્રનું સ્થિત, શુભાળની મુગ્ધ અને અમૃતની મધુરતાને
એક સાથે મેળવી તેને એક માટીના બોળિયામાં કરી દીધાં. બોળિયામાં ચમકે આવી. દેવદૂતો
તો આશ્ચર્યથી ભેળે જ રહ્યાં. એકે પૂછ્યું તો ભગવાને કહ્યું, “મેં આ એક નવી ચીજ બનાવી છે.
એનું નામ છે જીવન. દુનિયાની સર્વોત્તમ વસ્તુઓમાંથી એ બનાવ્યું છે.” પણ વાતને વચમાંથી
જ અટકાવતાં એક ઘરડા દેવદૂતે કહ્યું, “વૃદ્ધતા માટે સ્થમા કરજો પ્રભુ ! દુનિયાની શ્રેષ્ઠ ચીજોમાંથી
આપે જીવનનું સર્જન કહ્યું એની પ્રશંસા કરવામાં આવે તેટલી જોઈ છે, પરંતુ તમે એને
માટીમાં કાંનાખ્યું ? માટી તો સૌથી વૃદ્ધમાં વૃદ્ધ અને જડમાં જડ વસ્તુ છે !” એ સાંભળતા
જ ભગવાનના હોઠો પર એક મધુર હાસ્ય વિલસી રહ્યું. હચીને ભગવાનને પેલા દેવદૂતને જવાબ
આપતા કહ્યું “એજ તો જીવનનું રહસ્ય છે. માટીના શરીરમાં મેં સંસારનું બધું જ સુખ-સૌંદર્ય
ઢાળી દીધું. છે જડમાં આનંદનું પ્રમયૈતન્ય અગટાખ્યું છે. આ અમૃત્ય સંયોગનો જે તે ઉપયોગ
કરી શકે છે. શરીરને જ મહત્ત્વ આપનારો માટીની જડતાને ભોગવશે, અને આનંદ માણશે.
પણ તે માટીના ઘર પેઠે ધાણિક હશે. એટલા માટે જીવનની દરેક ક્ષણ મૃદ્યપાન છે. જેટલું
ઉંઘશે તેટલું શુભારશે.

ભગવાનના ખુલાસાથી ઘરડા દેવદૂતની યંકાતું તો સમાધાન થઈ ગયું, પરંતુ એક
ખુબ દેવદૂતની જિજ્ઞાસા ચાંત ન થઈ. તેણે ભગવાનને પૂછ્યું, “પરંતુ ભગવાન ? આપે
પરમ સુખ-સૌંદર્ય આપનારી એ દુર્લભ ચીજો, ને જીવન જેવા જીવનને, માટીમાં કાં ઢાળ્યાં ?
સોના જેવી કિંમતી માત્રમાં નહિ તો લોખંડમાંય ઢાળ્યાં હોત તો ?”

ભગવાને સૌમ્યભાવે કહ્યું “વત્સ ! તું માટીના અવગુણો જ જુએ છે. શુભો કાં નથી
જોતો ? તને ખબર છે ને કે માટીમાં જ અંકુર ફૂટે છે ? મેં શરીરને કર્મક્ષેત્ર બનાવ્યું
છે એમાં કર્મોનાં અંકુર ફૂટશે એ રીતે મેં મનુષ્યની જેવી ખુદ એના પોતાના હાથમાં
સાપી છે. જેવું વાવે તેવું લેશે.

બી. એમ. વેદ

અમૃત-કણ

૨૦મી શતાબ્દી

સત્ય

જેમ લાવેલે કહ્યું છે : 'સત્યને હમેશાં શૂની ઉપર લટકેલું અને અસત્યને હમેશાં સિંહાસન પ્રાપ્ત કરતું' એવામાં આવે છે. 'હું' કહ્યું છું કે આ વાત સાચી છે પણ, પૂરેપૂરી નહીં, અધીં સાચી છે કારણ કે સત્ય શૂની ઉપર લટકેલું હોવા છતાં પણ સિંહાસન ઉપર હોય છે અને અસત્ય સિંહાસન ઉપર બેસેલું હોવા છતાં શૂની ઉપર લટકેલું હોય છે.

અહિંસા

અહિંસા એવા હૃદયમાં વાસ કરે છે જે સારાથે જગતમાં ઉત્પન્ન થતા કૂલોને સમાવી શકે એટલું વિશાળ હોય પણ એક પણ કાટો, રક્ત, પામી શકે એટલી એમાં જગ્યા ન હોય.

અપરિશ્કૃષ્ટ

'હું કોણ છું' એ ન જાણવામાંથી જ પરિશ્કૃષ્ટ પેદા થાય છે. અંદરની સંપત્તિ જ્ઞાન ધર્મોની સાથે જ બાહ્ય સંપત્તિ વિપત્તિમાં પરિણમતી હોય છે. જેની પાસે હીરા મોતી નથી હોતા એ જ કાકરા વિજયવામાં સમય બરબાદ કરી શકતા હોય છે.

અજ્ઞાન

અજ્ઞાનને છુપાવવું હોય તો બીજા પાસેથી થોડું જ્ઞાન શીખી લે. પરંતુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો એ માર્ગ નથી. વસ્તુતઃ બીજાના જ્ઞાનથી જ્ઞાની બનવાની એટલેથી 'બીજું' કોઈ મોટું અજ્ઞાન નથી. ધર્મ

શું એ ઉચિત નથી કે તમારો ધર્મ તમારા ધર્મ-અર્થમાં અને ધર્મ-ધ્યાનોમાં નહીં પણ તમારામાં જ દેખાયા કરે? એ પણ કેવળ તમારી વાણીમાં જ પ્રગટ થયા કરે? તો એ અસત્ય છે. સત્યનું પ્રમાણ શબ્દ નહીં પણ કેવળ જીવન હોય છે. કાયલર-કહ્યું છે, દીપક બેલતો નથી, બળ્લી જાલે છે. ધર્મ પણ પોતાના જીવનમાં પ્રકાશ છે ત્યારે જ બેલતો થાય છે.

આત્મ વિશ્વાસ

બીજા કોઈમાં શ્રદ્ધા રાખવાની વાત હું કરતો નથી. બીજામાં શ્રદ્ધા રાખીને આલવામાંથી જ સર્વ પ્રકારના પાપક પેદા થયા છે. વસ્તુતઃ કોઈએ કોઈનું અતુકરણ કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે દરેક બ્યકિત બીજા જેવી થવા માટે નહીં પણ બોલે પ્રગટ થવા માટે નિર્માણ થયે છે.

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

ગોખલે શતાબ્દી

નવમી મે ૧૯૬૬ - ગોખલકૃષ્ણ ગોખલેજીના જન્મદિને ૧૦૦ વર્ષ પૂરા થયાં. દેશભરમાં રજા પાડીને તેની ઉજવણી થઈ. જે બાદશે ખાનગર ગોખલકૃષ્ણ જીવ્યા અને મર્યા તેનું નામનિશાન કયાંય દેખાતું નથી. ગાંધીજીએ તેમને શુદ્ધ માન્યા હતા. અંગ્રેજો પણ ગોખલેની પ્રસંગિક ક્ષતિ યાદ કરતા નથી. દેશ માટે મરી શકનાર સમાજ સ્થાપકોની તેમની નેમ હતી, અને 'સર્વન્ટસ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટી' એ તેમનું સન્માન. આજે તો રહ્યાખરડા જૂના સભ્યો સિવાય તેને કોઈ યાદ કરતું નથી. પરીક્ષામાં પ્રશ્ન પૂછાય તો કદાચ જવાબ લખવા પૂરતું આજના શુદ્ધાંતને તેનું જામ દેશે. પૂછ્યું ગોખલેજી એક કાચ માટે સંજ્ઞાન થાય અને આજના ભારતવાસીઓની હીન મનોદશા જુએ તો તેમના આત્માને ડેલી શ્વાનિ થાય! જેના ઇન્દ્રિયોનું જાન સિનેમાના નટનટીઓના અંગત જીવન પૂરતું સ્પર્ધિત છે. અને જેનો એક માત્ર ધધો હથેલી શેટીના ચંદ્ર ચિત્રો ભેવાનો છે તે આજનો યુવાન, ગોખલેજીની સંસ્થામાં સભ્ય થવા અને દેશ માટે જોગવાઈ કરવા થપ્પ લેવારે? આવી શતાબ્દીનું મહત્તર ડેલી ટપાલખાતાએ ગોખલેની સ્મૃતિમાં ટિકિટો કાઢી તેનું યોગ્ય વેમાણું પરી. માસિકો તથા દિનિકાને જે ચાર દિવસ માટે સામગ્રી મોકલે, કોઈ નેતાં જોને જાણવું કરવતો ગોખા મળી રહે! કદાચ સિનેમાના નિર્માતાએ તેમનું ચલચિત્ર જનાવવાનું બીડું ઝાડ્યે. તેમના જીવન પ્રસંગો દર્શાવવાને આજની પેઢી સમજી શકવામાં આવે. અમરગીરમાં ગોખલે દિન નિમિત્તે જે જાણવું રાજ્યમાં આવેલું તેમાં ગોખલેજીની સંખ્યા દર એક લાપે જે જણની હતી! પૂર સા પૂજી નહિ! જે કમનસીબ પ્રજા આપણી સમજી છે-અથવા કહે પ્રજોનો પ્રજા-તે આ છે : બીજે ગોખલે ૧૯૨૧ ક્યારે પેટા કરશે?

અથવા કરી શકશે? બીજે, ગાંધી-બીજે જગદર બીજે શાસ્ત્રી..... જવાબમાં નકાર!

યમન

સંસ્કૃત આરમ્ય પ્રાંતપતાક તર્પા માટેની એરેમિયા કમનના પ્રજે અપદ્યમણમાં સંઘાવામાં છે. ઈજાને પોતાનું અમુક લક્ષર તર્પા રાખ્યું છે. સાહિત્ય એરેમિયાના રાજ દ્વિગતને-પશ્ચિમી રાષ્ટ્રો તેમજ ઇરાન જેવા દેશોનો રોમ છે અને નાસરનું વચ્ચેનું રથપાન ન જાય તે ખાતર જમીન-આસમાન એક કરી રેલાં છે. વાસ્તવમાં સહજે અપદ્યમણનો અનુભવ મોને ચકવી મુકે છે. અને તેથી નાસરે લખકરી કુદરતીયા ધીમે ધીમે પાછી બેઠીને, વાત્સરણ દળતું કરતા પ્રવાસ કર્યો છે. ૧૯૬૬ના નવેમ્બરમાં જનમલ ચોર્જાની અગાઉની દરખાસ્ત ગીબીજ છે અને તેના અનુસંધાનમાં નાસરે શુભ પડેલ કરી છે. આરમ્ય સામે આરણનું લોહી રેલાં તેનો ઇજાનું ગભરાત્વ વિરોધ કરે છે. અહીં તેનું રાજકારણ છે. પશ્ચિમી રાષ્ટ્રોને જૂના સામંતશાહી અવરોધો મદદ કરી રજા છે તેમાં નાસરનું સમાજવાની રાષ્ટ્રીયકરણ આવી નાંચ તો મુજેકની નકર જેવું અને.

જેવી કરતી.....

પ્રજાના પ્રમુખ અન્દુપ સહામં મદમદ આરીકનું વિમાની દુર્ઘટનામાં અવવાન થયું અને તેમની માથેના પ્રજાનો મળી બીનું દસ મૃત્યુ થયાં. એમ દેહગ્રાહ છે કે તેમના રેવિગીપ્ટર ઉપર કુદી જળવાયોશની નકર હતી, ઇજાનના પમુખ નામરને તેમજે વિશ્વાસ અપાદન કર્યો હતો. ઇરાકમાં જે પણ વચ્ચેનો જમગ્રાદ નેસા નથી. જનરન કામીમ સામે બંડ થયું અને તેમને મૃત્યુનો દંડ થયો ત્યારે, અહીંને મદમંથી અચાનક રાંમીયે, જીવન માટે કોકુલી કરી હતી જે નજારી કામમાં આવી હતી અને કામીમને ગાંધી દેરાખા અવગત. દેને નવા પ્રમુખ તરીકે સદગતના ભાગ્ય મેજર જનરન

અબ્દુલ રહેમાન આરીફ સુપ્રાઇઝ આપ્યા છે. રક્તપ્રાતથી ખ્યાતનામ થયેલ આ દેશમાં સુખ, સમૃદ્ધિ અને શાંતિ વિસ્તરે એવી સૌ ઠાણની હુમ્મણ હશે. નાસર તરી રાખ્તની ધુરા સંભળી રહ્યા છે; તેમના પડોશીઓ (નેડેન્ડ તથા ઇરાન) નાસરના વિરોધી એ છે, જેમાં હવે યમન અને સાઉદી એરેબિયા જણ્યાં છે.

વિધના ખાલો

સૂરત જીલ્લાની વાન ચમડી છે. પોતાની પાનીને સાંકરે નદી મોકલતાં, જમાઈરાજ શ્વસુર-છુટે આવી ચડ્યા અને પત્નીને પોતાની સાથે મોકલ-કી લઈને પૂરા કરવા સસરાજીને સમજાવ્યા. સામાન્ય રીતે આવા પ્રસંગમાં વાગવુદ્ધ જમી પડે છે. જેટલે હલીલનાજીમાંથી લામણીનો ઉજ્જેરાટ જ્યારે વધી પડ્યો ત્યારે સસરાએ પોતાની પુત્રીને જાદને ઝેર મૂક્યું. જમાઈ બાલુક હતા અને મીરાજાહને કિસ્સો નજર સમક્ષ હતો : “અમૃત જાણી મીરા પી ગયાં, જેને સકાય શા વિધનો નાથ”-હાખના એ ચરણને આધારે જમાઈ ઝેર તો સ્વાહા કરી ગયા પણ જા હરિની મદદ આવી પહોંચે તે પહેલાં સ્વધામ પધાર્યા. હવે કાપડાની અદાલતમાં જટકપ્રારીઓ હોય છે તેના લાભ, શ્વસુરને અવરજવ મળશે પણ પોતાની પુત્રાદૃ સૌભાગ્ય પોતાને જ હાથે જૂરેડી જતા સુધી તેમને શી જરૂર પડી હશે? અને જમાઈએ આટલા બધા લામણીશીલ થવાની કંઈ જરૂર?

સાહચર્ય ?

ભારત-અમેરિકા પ્રતિબ્ધાનતા પ્રશ્ને જાગર જાગરિયો ચમ્પો છે. અને ચમ્પો જોઈએ. જેણે જાગરો હોય અને જાણ જાગરો-તો પણ પાતને વખતમાં ફસાવી ધૂમરી ખવડાવવામાં આપણે નિપુણ છીએ. કેમવણીના શેરે અમેરિકા મદદ કરવા તૈયાર છે. પરંતુ પાલમિ-ટની ડબલ પણ ન હોય તેટલી સ્વતંત્રતા તેને જોઈએ. વળી જે નિષ્ણાનો, પડિસો અને વિદ્વાનો આવશે, તેમની અસરનીએ આપણું સત્ત્વ નહીં રહે-આપણે ડાહ્યા જાઈએ તેવા જાય ધણીને રહે છે. ભારતને અમેરિકન વિચારસરણીથી પ્રભાવિત કરવાનો આમાં હેતુ છે,

અને રાસાયણિક કારખાનાઓની બાબતમાં, ભારત હંમેશા અમેરિકાનું ગરજવાન રહે તેવી ઓદ્યોગિક નીતિ છે તેમ આ કેમવણી બાબતમાં, બીજા ક્ષેત્રમાં, પણ સંચાર દોવાલું કુશળેનન જ્યાં ભુદિવાદી પણ માની રહ્યા છે. ખરી રીતે વિચારીએ તો આપણામાં પગપર થવાની કોઈ લાગણી અસર અસર વર્ષમાં આપણે જતાવી નથી. સરકારને અંકુશો મુકવા પડે અને ઝોનખી કરવી પડે એટલી હદ સુધી કાળા જાળરની નંદાઈ કરી છે અને લોકશાહીના અચળા નીચે મુકત જાળરની વાત કરી છે. અનાજ આપવા કરવું પડે, દેશ-પરદેશો પાસે બીજા માગવી પડે એવી સ્થિતિમાં સરકારને મુશી છે પરંતુ દરરોજ એક ટંક અનાજ જવું કરીને, એકને બદલે બીજા અનાજથી ચલાવીને, બાણમાં એકાદ વાનગી ઝોડી કરીને, ભારતનું ગૌરવ સ્થાપવાની કોઈ વાત દરગીઝે મજૂર નથી! રેરેલિનના કોટપાટલુંન માટે પૈસા છે, હલકી ક્રિટિવા દરેક ચલચિત્ર જોવાં પૈસા છે; આ-પાન સિગારેટ માટે પૈસાની કમી નથી પરંતુ નાની ખર્ચત થોજનામાં રોકવા એક રૂપિયો નથી! રેનેલેસ રીલના વાસણનો સેક વસાળ્યો છે પરંતુ દરિદ્રતાચણીની મુક્તિ સમા વિનોનાજીના ‘જૂમિયુન’ માટે રૂપિયાં નથી અને અમેરિકાની મદદની વાત આવે ત્યારે કોણ જાણે કયાંથી રાષ્ટ્રમાવનાની સર વાણી કુટી નીકળે છે કે જાણે ચડાવીને સરકારને ઉપદેશ આપવા તૈયાર થાય છે! અરે બાઈ, તારી ભુદિવું માપ તો કાદ-યુમ્મા ખાતે એક હજાર કુટ જીએ ચડે તેવું રોકે તારા પિસ્તાનીય કરાક માથી કોઈ મનાવી શકે તેમ નથી, અને જે આવતી કાલે ચંદ્ર ઉપર ઉતરાણું કરશે તેનાથી કે છે શા માટે? વિદ્યા જ્યાંથી મને ત્યાંથી લેવાય, તેમાં રાષ્ટ્રનો, બ્યક્તિનો, જાતિનો કોઈ બાધ નથી. પાકીસ્તાને અમેરિકાની મદદ લઈ, આપણી સામે શત્રો વાપર્યાં તે તેની દ્રષ્ટિએ કેટલું દુર દેશી ભણું? ગુલામી કોઈ મદદ આપે તો લેવાની પણ એક કળા છે.

ડો. રઘુનાથ પરંજપે

જાણીતા ગણિતશાસ્ત્રી, પ્રખર કેમવણીકાર, સમાજ સુધારક અને શુદ્ધ રાજકરણના દિમાપતી

ડે. પરાંજપેનુ ૯૦ વર્ષની ઉંમરે પુના ખાતે
અવસાન યથુ છે ૨૫. ગોખને અને રાનડેની વિચાર-
સરણી ધરાવતા આ સ્વચ્છદિલ મહાનુભાવે વ્યાસપીઠ
ઉપરથી ગજનાઓ ઠરી નથી- પોતાની વિદ્વાતાની
સૌરભ શાત અને નિરભિમાનપણે ફેલાવી છે.
આગળને વેદે અણી શક્ષ્ય એટલા 'રંગર' માંથી
ભારતે એક સમર્થને યુગા યો છે, જે વિષયમાં
ભારતને તજગોની ખોટ છે, ત્યાજ તેની રહીસહી
સંપત્તિ છુટાટી જાય છે તે ભાષાના અવસાન પછી
આ બીજા ફેટકા લાગ્યો છે પોતાની એકની એક
પુત્રી માટે ડે પરાંજપે એ કશુ રાખ્યુ નથી-તમામ
સ પતિ રાષ્ટ્રને ચરણે ધરી દીધી છે. અનુપામિત
મિલકત સત્તાનો માટે રાખવાના તે વિરાધી હતા
વળા મરણોત્તર ક્રિયા માટે જે સુખનાઓ વીધમાં
લખતા ગયા છે તેમાં મુધારકની દષ્ટિ જોઈ શકાય છે.
અન્દ્રની કઠણાયા

અન્દ્ર ઉપર પહોચતા માટે રણિયાની તોવારીઓ
જેર પકડતી જાય છે અન્દ્રને ફરતી જમણકક્ષામાં
ધુના-૧૦ મોકલોને તેણે અમેરિકાની ચિતામાં વધારો
કરી દીધો છે પ્રેસિડેન્ટ જોનસને કહ્યું છે કે અન્દ્ર ઉપર
પહોચ્યા પછી લશ્કરી તોવારીઓ ન કરવા તેમજ
માલિકી હક્ક રજુ ન કરવા ફરીકે રાષ્ટ્રો વચ્ચે સમજૂતી
કરવાની જરૂર છે. અન્દ્ર ઉપર માનવી પહોચે તે
પહેલાજ શક-કુશકાનુ વાતાવરણ ઊંચુ ચઢ
રહ્યું છે, તો પછી બે રાષ્ટ્રોના પ્રતિનિધિઓ ત્યા
હાજર પગ માટે તો શું થશે? માનવીના આગમનથી
તેની હોસાણ સીધી અને તેની અપૂર્ણતાથી અન્દ્ર
ફિક્કો પડી જશે, તેની આહવાદક શીતલતામાં
માનવયુદ્ધની ગરમી પ્રસરી જશે. પણ અન્દ્રનો જે
કાચ છે તે ગોણુ ખતી જશે અને પૃથ્વીના યુદ્ધનો
આ માનવતાનો કાચ, ખીજ નક્ષત્રો, દવા ભરી રીતે
નિર્દેશ કરશે।

રેવરન્ડ સ્કોટ

આ કટારોમાં માનવીય પાદરી સાહેબનો ઉદ્દેશ
પૂર્વે થયો છે રાડયા પછી સરકારને ડહાપણુ સહે
છે તેનો એક વધુ પુરાવો-નાગાપ્રન્નમાં વધેલા દોહ
ડહાપણુ કરવાની સરકારે તેમને છૂટ આપી અને

ખેતે બહુ લોકશાહી છે તેવુ દુનિયાને દેખાડ્યુ।
નાગા અને ખીજે મળાને, ચીન તથા પાકિસ્તાનની
સહાયથી હવે શુ નહી કરે તે જ જોવુ રહ્યુ.
આપણે કંઈ જ કરવાનુ નથી રેવરેના બે પડકાર
યથા અને નિર્દોષ યાત્રીઓ માર્યા ગયા તે માટે
દુ ખ દર્શાવવાનુ; પૂર્વે પાકિસ્તાનમાં બડખેરાને
તાનીમ કયા અપાય છે તે આપણી જાણમાં છે,
વળા વિદેશી સત્તાઓ ભાગફોડમાં મદદ કરે છે તે
આપણે કયા નથી જાણતા।

તદુપરાત પાદરી સાહેબે જતા જતા ધમકી
આપી કે 'ભારતમાંથી હદપાર કરો છો તેથી શું
ચક્ર ગયું' લડનમાં બેકા હુ મદદ કરીશ।'
તેનાથી આપણે ઘોડા ડરી જવાના હતા? ખીજ
કાંઈ દેશ હોય તો પાદરી સાહેબને હાથકડી પડેરાવી
ઠોટમાં કામ ચવાસત અને જલમાં ગોધી રાખત
પણ આપણી લોકશાહીની આજરુ જોટલી બીચી છે
કે નાગા, ખીજો જેવી ટેકરીઓ જતી કરીને પણ
ચાલિતુ મૂલ્ય રચાવતુ જોઈએ

લૂલીબાઈ

કટારીમાં ૭૫ વર્ષની પતિએ ૭૨ વર્ષની
ચેતાની પત્નીની જીમ કાપી નાખી કેમકે તે બહુ
બેનબેન કરતી હતી અને એના કંઈક અવાજથી
પતિ વાજ આવી ગયો હતો. હવે સવાલ એ છે કે
અટના વર્ષે ચલાવ્યા પછી, ૭૧ વર્ષે, રહીરહીને
તેની ધીરજ કેમ ખૂરી હશે? આથી સોચે આ
ખાતત ગભીરાતાથી વિચારવાનો સમય આવી ગયો
છે એથ તો ભારતની સ્ત્રીઓ પણ મોલકણી છે
અને ગરરી યુજરાતણુ તો બહુ જ બટકોની છે
'તમારા ભાઈ'ની રામચણુ શરૂ કરે તો અત
આવતો જ નથી તેમાં જો બે શુજરાતણો સામ-
સામી 'તમારા ભાઈ'ની વિવેચના મડે તો કામના
છે એ રસ ખુરી પડવાના પણ પતિ સાથે જો
જમાલેડી ચાલે તો માત્ર હુદતો રસ પ્રધનપ.
જોગવે છે ઈંગલીના પતિએ જે કંઈ તે અગ્રી ન
જને માટે લૂની સજાભો।

આપત્તિ કાળ

ભારતમાં લોકો જન્મે છે ત્યાંથી માડીને

મુખી આપઘાતી ઘેરાયેલા રહે છે. જન્મ, જરા કે મૃત્યુ ડાઘ રિયાત તેને માટે આનંદદાયી નથી. ગરીબ દેશના કંગાળ વાતાવરણમાં તે જીછે છે; દારૂચરબદ કેળવણી પામે ન પામે, ત્યાં જીવનના સંઘર્ષમાં ભેટરાય છે, પરણીને - પણ્ય કંગાલોની સંખ્યામાં ઉમેરો કરે છે, સંતાનો માટે લાગ્યે જ કાંઈ કરી શકે છે; પેટિયું નળી જેમતેમ મૃત્યુ મુખી પહેલે છે. તેના જીવનમાં ડાઘ ચિરત નથી; ડાઘ આદર્શો તે દિમાયતી નથી; ગમે ત્યાં ગમે તેમ રહી શકે છે અને ગાઝરિયા પ્રવાહમાં તણાતા કાષ્ટના દુઃકાની જેમ બહી થી તલ્લી નિરસકે રજળપાટ જેવું તેવું જીવન બની રહે છે. 'ધમર-જન્તી' જેવી હોય, તેમાંનાગરિકે શું કરવાનું અને શું નહિ તેનું બધું બાહ્ય જ્ઞાન ચોટાલાગના જન સમાજને છે. તે હોય કે ન હોય-બધું ફેર પડતો નથી. તેને ઉશ્કારી લેવાની માગણી શા માટે થાય છે? હો રહે-કાંઈ નહતર કરે છે? આપણી 'ધમર-જન્તી' શિંગડા વમરની છે; વળી તે કાંઈ મારકણી નથી પણ ગરીબ ગાય જેવી છે-એક ખૂલે છે પડી રહેતો!

કેાંયડો

ન્યૂયોર્કના માર્ગોએનની મુજબજીનો પાર નથી. તેમના પતિના મસ્તકમાંથી ચિત્રવિચિત્ર અવાજો તેને સંભળાય છે; ક્યારેક સિસોટી જેવો, ક્યારેક શેતી લીંગલીના જેવો, તે વળી ક્યારેક દેકકાએ "ફ્રાઉ" ફ્રાઉ" કરતા હોય તેવો-વળી અવાજ દસ ફૂટ દૂર સુધેથી સંભળાય છે. એમ કહેવાય છે કે તેમના પતિને અકસ્માત માથામાં ધ્રુજ ચવાથી મગજની શિરાઓ રચનાબદ્ધ ચવાથી લોહીના પરિભ્રમણમાં અવરોધ ચવાથી આમ બને છે. તે પછી લોહી વાહિની શિરાઓની થોડી મરામત કરવામાં આવે અને ને અવાજ અસંબંધ સંજીતરૂપે નીકળે તેનું નિયંત્રણ કરી; પિયાનો અથવા સિતારની સુરાવલિના રત્નરૂપે તે પ્રગટ થાય. તે માર્ગોએનને કાંઈક રાહત થાય. અલગત આને માટે વૈજ્ઞાનિકો તથા સંજીતશાસ્ત્રીઓ સહી બેસીને સંશોધન કરે છે. અવાજનું પ્રકારમાં ફાંટા મારવા, અવાજ

તેમજ કિરણોની મદદથી ચંદ્ર ઉપરથી પૃથ્વી ઉપર ફોટા મોકલી ચકાવ તે મનુષ્યના મગજમાં વિચારનાં મોઝાનું આવબકરણ કેમ ન થાય? હજી વિજ્ઞાન આગળ વધ્યું નથી પણ એ સમય દૂર નથી ન્યારે મનુષ્યની સમક્ષ એક નાજુક યંત્ર મુકી દેવાથી તે તેના વિચારો મોઢી લેશે અને રહ્ય રહ્યાની માફક તેમાંથી બહાર પડશે! દરમ્યાન શ્રીમતી માર્ગોએનનાં હોયડાં ઉકેલ મારે છે અને ભારતમાં ડાહ્યને આમાં રસ હોય તે આગળ આવવાની તક છે.

વિસ્મયકારક !

ઈટાલીમાં એક રેડિયો શોખીન બાઈએ સંજીતની તન્ સાલજવા સ્વીચ ફેરવી તે એક અપીલ સાંભળી "જુ વર્ષની એક બાળાની જન્મદી બચાવવા જીએ-નોસ એસ" ખાતે તાકીદના ઓપરેશન માટે બધુક દવા માત્ર રચિયા ખાતે જ મળી શકે છે તે રૂઠ્ઠા કલાકમાં પહેાંચાડી શકે તે માનવતનો સાદ છે." તે બાઈએ તરત જ રોમના આંતરરાષ્ટ્રિય રેડિયોન મચકનો સંપર્ક સાધી, મેરકો મેળધુ. ત્યાંના રેડિયોન ઓપરેટરને વાત કરી, રચિયન ડોક્ટરને વિનંતી પહેાંચાડી, દવાનું પાસંલ હવાઈ રસ્તે મોકલી આપવા બરજ કરી. રચિયન રેડિયોન તન્ તાત્કાલિક ડોક્ટરને વાત કરી. પાસંલને હવાઈ રસ્તે લંડન મોકલ્યું અને ત્યાંથી બીજી હવાઈ સર્વિસ મારફત જીએનોસ એસ પહેાંચાડ્યું. બીજી દિવસે એક રેડિયો ઉપર હોકરીના માતપિતાનો રચિયાના માનવતાવાદી ડોક્ટરનો આભાર માનતો લાગણી-વશ સંદેશો લહેરાતો હતો! ક્યાં મેરકો અને ક્યાં જીએનોસ એસ? વચ્ચે ફેરા-પરેસના રેડિયોન તનો! સંદેશો ઝીલનાર એક ઇટાલિયન! સેવાઓ આપનાર વચ્ચેની રેડિયોન ગદસ! એકમેકને ભેટતી બે ત્રણ દેશની હવાઈ સર્વિસ! અને જતાં સંગો-પાંચ પાર જીત્યું એ નવાઈ નથી! ધારો કે આવી ડાહ્ય અપીલ આકાશવાણી મુનબ કેનથી પ્રસારિત થઈ હોત, અન કાશ્મિરમાં કાંઈ દરદી માટે મદાસથી બીધિ મગાવી હોત તે આદર્શી ત્વરિત કાર્યક્ષમતા ચકાવ બની હોત! [અનુ. પાન ૬૪ પર]

સમાજસેવા અને પ્રભુભક્તિ

રામજી

કેટલાક યુવાનો એક વાર લગવાન રામ-કૃષ્ણ પરમહંસ પાસે ગયા અને જણાવ્યું કે, 'અમે સમાજસેવા કરવાનો વિચાર કર્યો છે'.

આ ઉત્સાહી યુવાનોને શ્રી રામકૃષ્ણે કહ્યું : 'તમારો નિર્ણય સાચો જ પ્રશંસાપાત્ર છે. સમાજસેવામાં શુદ્ધાઈ જવું એ સારું કામ છે. પણ પહેલા પ્રભુની ભક્તિ કરો, પ્રભુનું ધ્યાન ધરો, તમારું હૃદય પવિત્ર કરો, પછી સમાજસેવામાં ભેગાઓ, લગવાનની ભક્તિપૂર્વક પ્રાર્થના કરશો તો તમને સત્કાર્યો કરવાની પ્રેરણા પ્રાપ્ત થશે. પરમાત્માની કૃપાથી તમે તમારું કામ સારી રીતે કરવા શુદ્ધિ અને સુવિધા મેળવશો. પ્રભુની સતત પ્રાર્થના કરો, એના વહાલા ભક્તોએ ગાયેલાં લજનો ગાઓ અને ત્યારે જ તમને સામાજિક કાર્યો સારી રીતે સંપંદશે.'

પ્રત્યેક દેશભક્ત જે સમાજસેવા કરવા ઇચ્છે છે તેણે રામકૃષ્ણદેવની આ આગત્યની શીખ ધ્યાનમાં રાખવી ઘટે. સમાજની શુષ્કાકારી કરવાની વધારે પડતી ઇચ્છાથી 'હું' આ કરીશ ને 'તે' કરીશ' એમ કહેતાં કામની શોધમાં ભટકરો નહિ; પણ જે કાર્ય હાથ પર છે તે જ દિલ લગાવને કરને નામ અને યશ કમાવાની ઇચ્છાથી આ કામ પેલા કરતા હોવા પ્રકારનું છે એવા ગાણા ગાતા ફરશો નહિ. સમાજ માટે કામ કરવું એટલે યશ અને લાભના વિચારો બધા જ છોડીને દર્શન બળવડું. સકલભાવ કેળવવા અને હૃદયની પવિત્રતા બળવડા એકાગ્રતાપૂર્વક પ્રભુની પ્રાર્થના કરતા રહો.

દેશની સેવા જુદી જુદી રીતે થઈ શકે. બે સમાજસેવા કરવી, એ સારું તો છે જ;

પણ એનો પ્રારંભ કીર્તિ કમાવાની આશા સાથે ન થવો ઘટે. કોટકટીના સમયમાં કીર્તિની આ આશા સમાજના કાર્યકરોના પ્રયત્નોને અવરોધશે. યશની ઇચ્છા અથવા તો એવી ખીલ કોઈ સ્વાર્થી આસક્તિ હૃદયના ખૂણામાં છુપાયેલી હશે તો ગમે તેવા ઉમઠા પ્રયાસોનું પરિણામ શૂન્ય જ આવશે.

કેટલાક દેશભક્તોને આપણે કહેતા નથી સાલગતા કે "મેં ખીજ માટે આટલું કર્યું" પણ મને કરો જ લાભ ન થયો." આ પશ્ચાત્તાપનું, મનની આ ઠંડવાશનું કારણ શું? અમુક ઇચ્છાથી કામ કરવાની વૃત્તિ અને એ ઇચ્છાની પરિપૂર્ણતા. દેશની અથવા તો પોતાના સમાજની સેવા યશ અને નામના મેળવવાની ઇચ્છાથી કરવાની જે કોઈ શરૂઆત કરે છે એણે અંતે હું ખી જ થવું પડે છે. અપવિત્ર એવી આ અભિલાષા કોઈ પણ સારા કાર્યને બગાડશે. આપણે ખીજના ભલા માટે કાંઈ કરીએ અથવા સમાજસેવા કરીએ ત્યારે એનું ફળ દયારાધીન કરીને આપણે એમાંથી મુક્ત બની જવું જોઈએ. જો આપણે આમ કરીશું તો જ સફળતા આપણને મુગ્ધ નહિ કરે, અને નિષ્ફળતા હતાશ નહિ કરે.

આપણને લાભ થાય અથવા તો નામના મળે એવી ઇચ્છા મનમાં રાખીને આપણે કાર્ય કરીએ; તો એ સાચી નેવા નથી એ તો એક પ્રકારનું ધંધાકીય વલણ છે એ સાચું છે કે દેશની સેવા કરનાર કેટલાક દેશભક્તોને નામ અને નામના બંને મળ્યા છે. મનની આ કીર્તિ અને વિગયનું રહસ્ય નિષ્કામ ભાવે સેવા કરવાની વૃત્તિમાં છુપાયેલું છે આપણે ઘણીવાર ભેંધેએ છીએ કે આ સત્યને જૂઠી બંધને આવા પ્રકારની કીર્તિ મેળવવા કેટલાક

લોકો પ્રયાસ કરે છે, તેઓ ભારે નિરાશાનો અનુભવ કરે છે.

કેઈ પ્રશ્ન કરશે કે સામાજિક કાર્યમાં નામના અથવા બદલીની આશા વિના પરાંવ લું કેવી રીતે શક્ય અને? આવી શંકા કરનારાઓ પોતાના નિત્યના કર્તવ્યમાં વળગેલ રહે અને આસક્તિ-રહિત જીવન ગાળે, તો જોકે રીતે એ પણ સમાજની સારી સેવા થયેલી જ ગણાયે. તેમણે સામાજિક સેવાના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશવાની અને પરતાવાના તથા કડવાશના ભાવો અનુભવવાની કેઈ જરૂર નથી.

આસક્તિ અને આકાંક્ષા વિના સમાજ-સેવા કરવી મુશ્કેલ તો છે જ. અને બાકી જ શ્રી રામકૃષ્ણે કહ્યું: 'તમે સેવાના કાર્યમાં પરાવાઓ તે પહેલાં પલુની કૃપા પામો. પ્રથમ પ્રભુને પ્રાર્થના કરો, "હે પ્રભુ!-મારું હૈયું ભક્તિભાવથી ભરી દે".'

સમાજના કાર્યમાં રત રહેનારાઓ માટે શ્રી રામકૃષ્ણની આ ચેતવણી અતિ અગત્યની છે. કેટલાક આવા હુ:ખનો અનુભવ કરે છે કે તેમણે કરેલી મહેનત અને તેમણે ખર્ચેલા પૈસા નફામાં ગયા છે. આતું રહસ્ય માનસિક વલણની શરૂની ભૂવમાં રહેલું છે. આ ભૂત્રની અસર હૃદી'નો એક ફેરો ખ્યાલામાંના દ્વંધમાં પડે ને બધા જ દ્વંધને હૃદીમાં ફેરવી નાખે તેના જેવી થાય ■ થય અને નામની અભિલાષાના પાયા પર આધારિત સ્મારકતું ભવિષ્ય બીજું શું હોઈ શકે? એ તો બિખાડી જ પાડે અને હુ:ખ જન્માંવે. અને આથી જ રામકૃષ્ણ ભગવાને કહ્યું: 'સામાજિક સેવાનો આરંભ કરો એ પહેલાં પ્રભુને પ્રાર્થો. ભક્તિ-ભાવના જળથી તમારું મન પવિત્ર કરો, પછી કાર્યની શરૂઆત કરો. એ પાયો સલામત હોય તો પછી ઇમારત ગમે એટલી બિંચી હોય તો પણ તેને આંચ નહીં આવે.'

શસ્ત્રક્રિયાના આરંભ કરતાં પહેલાં સરજનો શું કરે છે? જંતુનાશક પદાર્થોથી તેઓ હાથ અને હાથિયારો ધૂએ છે. આ રીતે જ સમાજ

સેવાના કાર્યની યોજના કરનારે તેમનાં મન પવિત્ર કરવાં ઘટે. પછી પ્રભુની કૃપાથી બધું પાર ઉતરી જશે. કાર્યની સફળતા અને મનની શાંતિ માટે બીજું સાધન નથી. થંથના મંત્રો બોલવતી પ્રભુ પ્રત્યે પૂર્ણ ભક્તિભાવ નહીં પ્રગટી શકે. શુષ્ક વિધિઓ કરવાથી કાંઈ નહીં વળે. સાચી ભક્તિ હૈયામાં ભગ્ની ભેંઈએ, આ થયા પછી જ કેઈએ પણ સમાજના કેઈ પણ કાર્યનો આરંભ કરવો ભેંઈએ. પ્રભુની સહાય પ્રાપ્ત કર્યા વિના પ્રારંભાયેલું કેઈ પણ કાર્ય આભારી તથા ઉત્તરામણું બનશે અને હુ:ખ, ક્રોધ તથા ઈર્ષ્યાને જન્મ આપશે.

સમાજની સેવા અને પ્રભુની ભક્તિ એ બે ભુદી બાળતો છે એમ માનવું ભૂલ મરેલું છે. પ્રત્યેક કાર્ય પ્રભુની ભક્તિ રૂપે જ થવું ભેંઈએ. ઇશ્વર વિશેનો વિચાર કેઈ પણ કાર્યમાં બાધક નહિ બને. પ્રભુ પ્રત્યેના ભક્તિભાવથી થનારું દરેક કામ આપણને આનંદનો અનુભવ કરાવે છે. એનાથી આપણા કાર્યમાં બુદ્ધિમત્ત ઉત્તેરાય અને ઉત્સાહ પુરાય છે હું શ્રદ્ધાપૂર્વક કહી શકું છું કે મહાત્મા ગાંધીજીની સફળતાતું પણ આ જ રહસ્ય હતું. જે કેઈ કાર્ય તેઓ કરતા, જે યોજના તેઓ ઘડતા, તેમાં તેમજ કેઈ પગલું તેઓ લેતા; ત્યારે એની સાથે ઇશ્વર રહે છે એમ એમના હૈયામાં ઈશ્વર વિશેના વિચાર રહેતા. આ વિચારે એમનાં કાર્યમાં ક્યારેય થ વિન બિલું નહોતું કહ્યું. બિલડાતું એ જ એમની સફળતાતું મૂળ કારણ બની રહ્યું જે કેઈ નાનાં કામો પણ આપણે કરીએ છીએ, ત્યારે ઇશ્વર વિશેના આ વિચાર આપણી સમીપ પડછાયાની જેમ બિલો રહે છે અને આપણને શાંતિમાં સહાયરૂપ બને ■ સમાજનો સેવક પોતાના ચિત્તમાં પ્રભુનું સતત સ્મરણ કરતો રહી મહેનત કરે; એ અતિ આવશ્યક છે. શસ્ત્રક્રિયા માટે જેટલી જંતુનાશકત કાઢેલું જ અસરકારક કાર્ય માટે આ અનિવાર્ય છે. પવિત્ર મન મોટી આપણ છે કહી નિષ્કળ ન નિવડનારી સાધના છે. ભક્તિ એ જ એને પામવાનો માર્ગ છે.

આ કંઈ નિશાળનું ભણતર હશે ?

મત્સરી

દુઃ ભાવનગરથી મેઠલમાં રાણપુર જઈ રહ્યો હતો. ઘોળા આવ્યું. સડસડાટ ફોફી જતી ગાડી આવ્યો પાછોને જોતો રહ્યો. ખરા જંપોરનો સમય, માથું ફાટી નાખે એવો તડકો, ગરદીનો ઠોમ પાર નહીં, ધાધા ઉતાડેમોની દોડમદોડ અને ફેરિયાઓના ખુમજરાણા, રેલન ધમાલથી ગાંજી ઉઠ્યું.

મારો ડાબો લગભગ છેનારે હતો એટલે ત્યાં પ્રમાણમાં કંઈક ધમાલ ઝોળી હતી. તો પશુ ઉતરનારા કરતા ચડનારાની સંખ્યા વધી ગઈ. પહેળા થકને બેરેલા ઉતાડેમોને કોચવાના કોચવાતા સંકેતો પડ્યા.

સૌ કંઈક ઘાતે પડ્યા ત્યાં દક્ષિણ ફેરિંગા એક બહેને મારા ખાનાનું બારણું ઉઠાડ્યું અને “આઈ મારગ છે, આવતા રહો.” એમ રાડ પાડી. એટલે ખૂબ જ બહેનો આવી પહોંચ્યા. એક ગોળ ડાબો, એક અડધિયું ડાબું અને એક પોટયું એટલો સામાન લઈને ત્રણ બહેનો મારા ખાનામાં દાખલ થયા.

“માણસ પશુ કિડિયણની જેમ ઉતરાય છે.” એક બહેને પાટથી નાચે ડાબો અને અડધિયું ગોળના ગોળના કળું.

“પણ તોય આપણે માગશાળી. મેલવા જેટલી જગ્યા તો મળી ગઈ.” બીજી બહેને મારી અને એમની વચ્ચે પોટયું ગોળના ગોળના નિર્ણયનો દમ બેસ્યો.

પોટયાને મારગ કરી દેવા મારે થ સારી પેઠે સંકેતો પડ્યા.

નાની ઉંમરના એક બહેને સફેદ કિનારીનો કાગળ સારો અને દાયમા કેવળ સોનાની બંધડી પહેરી હતી. ત્યારે પોટ ઘણા જ બહેનોએ રાત્રી કિનારીના ટાળા આડવા અને દાયમાં નીચ વિનાયક હાથ પહેર્યા હતા. મોના કપાળ ડોરા હતા.

ગોળની આ નિશાનીઓ ઉપરથી કુટુંબમાં ઠાડ મરણ થયું હોય એમ લાગતું હતું.

ત્રણે જડેનો મારગ કરીને ગોઠવાઈ ગયા.

“માસીના! ગાડી ઉપરને હજી વાર દશે. પોટલામાંથી કગરો કાઢીને પાણી મળે તો બરી લઈ. મારું તો ક્યારનું ગળું ચોડવાઈ ગયું છે.” એક જડેને બારીમાંથી ડોકાડને બહાર ભેગા ભેગાં કર્યું.

‘પાણી તો પીને પણ તે સવારનું કંઈ ખાધું નથી. રેંકડીચાળો નીકળે તો કાંઈ ગાંઠિયા, બજિયા લઈ લે! બોટાદ કપારે પોગયું અને કપારે ખાવા ભેગા ચાણું એનું કાંઈ કેવાય નહીં.” માસીમાએ પોટયું ઊડીને લોટા કાઢતાં કર્યું.

“તમે અને ફરંગા કાંઈ ખાવ તો લેવાનું મન થાય. મને એકનીને ગળે શે જીરે?” બહેને કહ્યું.

“તને ખવડાવતા અને થ બે છોકરા બરડું. બેટાં ચાનું! કાળને ગમે એવો લા લાગ્યો હોય તોય દેવને બાકુ ચૂકાવ્યા વિના છૂટો છે?” ફરંગાએ બજરની ડાબીમાંથી ચપડી બરીને સડાકો લેતા લેતા કર્યું.

બાજિયા ગરમ!

દાલ મેસાને!

તા ન, માચના સિંદોરી પેંડા!

મીઠા મધ પોપેયા!

એક પગ એક રેંકડીચાળો પસાર થઈ રહ્યા હતા. ટાનુનજડેને અડધે ચોર ગરમાગરમ બજિયા બંધાવ્યા. પાગેર પેંડાનું પડીકું બંધાવ્યું. અને પીકું હગદર જોડું ભેડીને એક પોપેયું લીધું. સાડયાને છેડે બાવેરી મંઠ ઊડીને પેસા ચૂક્યા.

“આટલામાં પાણીનો નળ કયાં દેખાતો નથી. ગાડી ઉપરને હવે વાર નહીં દોય. દોમ ઉતરીએ

અને ગાડી ઉપરે તો આપણે બાઇ માણસથી થોડી હડી કદાચ છે ?” શાન્તુબેન મૂંઝવણ અનુભવી રહ્યા.

ગાડી ઉપડવાને હજી વાર હતી, પણ પાણીનો નળ થોડે દૂર હતો. એમની મૂંઝવણ ટાળવા એ એમનો ઘોરા માગીને પાણી લાવી આપ્યું.

બે પાટલી વચ્ચે ડબ્બો ગોઠવી એની માથે અડધિયું મૂકી એના ઉપર પડીકા છોડી ત્રણે બહેનોએ ખાવાનું શરૂ કર્યું.

“જીવાન જેવું દીકરાને બે દિ’ના મદવાડમાં કાળે બરખી લાંબી.” માસીબાએ મોઢામાં બળિયું મૂકતા મૂકતાં કહ્યું.

“પૂંલડા જેવી વઠૂ ધૂળને દગલે જઈને ગેડી” ફક્તાએ પેડાનું બટકું બાગતા બાગતા નિસાસો નાખ્યો.

“આપણા”જેવાના ધ કાળજી વાઈ જાય છે ત્યારે એના માવતરને શું થાયું હશે ?” ફક્તાની સુદીથી પોપૈયું સમારતાં સમારતા શાન્તુબેન બોલ્યા.

“મગન શેઠ અવતા લાગે છે !” માસીબાનું ઝેકાઝેક પેટેટોમ ઉપર ખાન ગયું.

“આપણને બાળશે એટલે આઠ આઠા વિના નહીં રહે.” ફક્તાએ ફડકા અનુભવ્યો.

“શાન્તુ ! ઝડ પડિકા લાંબી કે !” માસીબાએ સાડલાના છેડાથી મોઢું લૂતા લૂતા સચના આપી.

શાન્તુબેને અડધિયું ઉધાડી, ઉતાવળે ઉતાવળે એમાં બળિયા, પેડાના પડિકા અને સમાઈયું પોપૈયું ઢાકી દીધા. બધાએ ધૂમટા તાણી લીધા અને પાટલી ઉપર તરતર ગોઠવાઈને બેસી ગયાં.

મગન શેઠ જેવા ડબ્બામાં અડધા, કે માસીબાના અને ફક્તાના દિવકા શરૂ થઈ ગયા.

“કાળે કેર થઈ ગયો, મગન શેઠ ! અંધકને નખમાંય રોગ નહીં અને બે દિ’ના મદવાડમાં હાલી નીકળ્યો.” માસીબા કુસકાં ભરતાં ભરતાં બોલ્યાં.

“આવી ખજર હોત તો લગનની ઉતાવળ શીદ કરત ! પછડા જેવી ગમત જાળકીનો અવતાર રોગઈ ગયો. એનો જનમારો શે જઈશે ?” ફક્તાએ કંપતા અવાજે અને લાંબે લાંબે ખરખરો કર્યો.

શાન્તુબેન કુસકા ભરતાં, સડકા મોલાવતાં બેસી રહ્યાં.

“સમતા રાખો બેન ! આપણા કરમ ફૂટેલા. જલતે જનમારે અંધકના માળાપને આ દુઃખ જોવું સરખણું હશે. નહીં તો કલેશ કુંવર જેવો દીકરો બે દિ’ના મદવાડમાં આમ થોડો હાલી નીકળે ?” મગન શેઠ ઉધરસ ખાતા ખાતાં આશ્વાસન દીધું.

બે ત્રણ મિનિટ ખરખરાના અને આશ્વાસનના વાક્યોની આપ લે થઈ એના ઉપરથી એટલું કળી સકાયું કે બોટાદના કાઈ સુખી કુટુંબમાં તાલ જ પરણેલા કાંઈ જીવાનનું બે દિવસની માંદગીમાં અવસાન થયું છે. અને એ સમાચાર સાંભળીને એમના સંબંધીઓ ત્યાં લોકો કે જઈ રહ્યાં છે.

મગનશેઠની સાથેના બીજા અંધીઓ શાન્તુના ડબ્બામાં બોલા હોઈને, ગાડી ઉપડવાનો સમય થતાં ધીરજ અને સમતા રાખવાની ફરીને સલાહ આપી ઉતરી ગયા. અને જેવી ગાડી રવાના થઈ કે તરત જ ત્રણે બહેનોએ ધૂમટા દૂર કર્યાં. આબો ઠોરી હતી. પાણીનો એક ઘૂંટડો પીને ગળું સાફ કરી લીધું. શાન્તુબેને અડધિયું ઉધાડ્યું અને એમણે ચોવાય ગયેલ ચોપૈવાની ચીરેને તેમજ બાકી રહેલા બળિયા, પેડાને ન્યાય આપવો શરૂ કર્યો.

“સાફ થયું મગનશેઠ ઉતરી ગયા.” માસીબા બોલ્યા.

“કમ” શાન્તુબેને પૂછ્યું.

“કમ શું ? એ બેઠા હોત તો તારા બળિયાં, પેડા અને પોપૈયું અડધિયામાં ફડકા રેત અને ઘૂં રેત ખાધા વિનાની. બેગદ પોચા પછી તો કાણ માથી પરવારશું ત્યારે ધાન પાણી પામશું.” ફક્તાએ પેડાનું છેલ્લું બટકું મોઢામાં મૂકતાં મૂકતાં ફેડ પાડ્યો.

બોટાદ આવતાં પહેલાં ત્રણે બહેનો પરવારીને કાણ માટે સાળદા થઈ ગયાં.

મનેમ થયું કે સાફ થયું, મગનશેઠ ઉતરી ગયા. નહીં તો આ તાલ અને તમાસાના છેદને જાગ જોવા મળત નહીં. પણ સાથે સાથે પ્રમ થયો કે “આ કંઈ નિસાણું બાજુનર હશે ?”

પ્રેરક પ્રસંગો

રુશવત

જનનુભારી, “૬૬માં સોલજા ગયો ત્યારે જાનુઆરી નામના એક ભાષ્યને બોલો યથો હતો.

જાનુઆરી ખુબ પ્રભાવશાળી હતો. વાનગીત દરમિયાન તેમણે જણાવ્યું હતું : “૬” આફ્રિકામાં યુગાન્ડામાં વેપાર કરું છું. મારા પિતાજી માંસ પકવ્યા એટલે જરા ખજાર કાઢના આવ્યો હતો.”

દેખાતા જ એ સુખી જણાતા હતા. ત્યાંની રીતસરનો જાણવાની જિજ્ઞાસાથી એ એમની સાથે ખેલદિલીપુરક વાતો કરવા માંડી. સામેથી તેમણે પણ ત્યાંના લોકો અને છૂટથી વાતચીત કરી. તેમ છતાં તેમનું વલણ જરા જુદું હતું. તેમને તે લોકો વિશે વાત કરવા કરતાં ખોતાની વત કરવામાં વધારે રસ હતો.

પોતાની રીતસરનો અંગે પોતે જણાવવા લાગ્યા. ‘મારું તો ખાતું જ જુદું. ત્યાંના પદા અધિકારીઓ સાથે મારે જોબિસ દેશ-વિદેશની નરી-નરાધની ચીજો આવે એટલે પહેલી મારે ત્યાં પહોંચતી થઈ જાય.’

‘એ શી રીતે ?’ એ પૂછ્યું.

‘મેં ! એટલું થત સમજાયા બધા માણસ ! મારે ને અધિકારીઓને ‘જોબિસ’ રહી એટલે એટલી સરખ એમને ન પડે ?’

‘જોબિસ’ તો કંઈ જુદું મોટી વાત થઈ ગઈ ?’ એ પૂછ્યું.

‘તમે કાંઈ સમજાવ નહીં. આ ‘જોબિસ’ કાંઈ નેતી તેની નહિ. આ હું અહીંથી યુગાન્ડા જઈ ત્યારે અહીંથી સારું કાપડ, મુદર ચુથરી વગેરે રહેતર વચેરે ‘મારા કુટુંબના માણસો મારે છે’ એમ જણાવીને લેના જઈ ને પછી પેના અધિકારીઓને ત્યાં પહોંચનાં કરું. તે મિથદરા વિવેક ખનાર એની કિંમત પૂરે. હું કિંમતે થ કહું પણ હું કહું નહિ. પછી તમે જ કહો, એ પણ બ્યવહાર ચુ ખરા ?’

મને થોડી સમજ પડી.

એ પૂછ્યું : ‘આને તમે બ્યવહાર કરો છો ?’ તે અકળાયા.

બોલ્યા ‘તમે તે કેવા માણસ છો ! જગતમાં રહેતું હોય તો સારાસારી રાખતાં રીખવું પડે. તમે શું ધર્મો કરો છો ?’

હું ચિદ્ધ છું.

હં... ત્યારે જ આખું પૂછો છો, પંડિત રજા ને, તમને આટીલુંટીની કશી ગમ ના પડે. તમતમારે માતરગીરી જ ક્યાં કરવાના .....’ એ તિરસ્કાર ભર્યું હતું.

મારે તો બોલવાનું જ શું રહ્યું

***

આ પ્રસંગ વાદ આવે છે ત્યારે મને બીજો પણ એક પ્રસંગ સંભરે છે.

મારા પિતાજી જેની કશાં છે. ગયે વર્ષે કપાસની સીડન આપની હતી ત્યારે મારે વનમાં જવાનું થયું હતું. ખેતરમાં કપાસ વીંચીરા માટે આંદ મજૂર ક્યાં હતાં. એક દાગી (મજૂર) તો અમારે કાવચ રાખવાનો જ હોય છે એટલે આંદ અને એક એમ નર જણ પર્વા.

પેલા આંદમાં એક તો અગારા દાગીનો દીકરો જ હતો, હજો બાઈક વર્ગનો.

છરત ધરીગંધ વીંચવાની હતી. એટલે કે સાજ પડે જેણે એટલો કાવચ વીંચેલો હોય તેટલા પ્રમાણમાં તેને પૈમા મગ એક ધરી (૨૪ કિલો. પ્રમા) નો દોઢ રૂપિયો દર રાખેલો.

સાજે છેની માંસદીઓ જોખવાનાં આવી. પેના દાગીની ગામડી દિસાવનાર મેળ ખાતર જો મ વામા આવી, નહિ તો એને કંઈ જુદા પૈમા ચુકાવના ન હતા કરવુંકે એ તો આખા વર્ગના દિસાને જંધારેલો મજૂર હતો. પણ એના દીકરાની માંસદી જોખતા તે ત્રાસ કિંદે પ્રાપ્ત થઈ

નવાસ !

જાણને દિસ જ પ્રમાણે પૈમા ચુકાવના રાત્રે મારી મોટીનદેત કહેતા લગી : ‘નામ, મંગાને કપાસ ત્રીપ કિંદે થઈ ! એમાં કાંઈ કંઈ પે જુ’

લાગે છે. બીજા મોટા મોટા ચરદોય પચ્ચીસ સતા-
વીસ કિલો વાળી લાવે છે ને આ બાર વર્ષના
છોકરા ત્રીસ કિલો લાવે !

‘હું’ પડે !

‘એમ નહિ. પેલો એનો બાપ છે ને, એણે
પોતાનો કપાસ મંગાની ટગલીમાં નાખ્યો દરો.’

‘એ ય પચ્ચીસ કિલો તો લાગ્યો છે.’

‘તો ય શું ! મને તો એમ જ લાગે છે.’

મને ય શંકા ગઈ

બીજો દિવસે ટેલકાઠ મજૂરોમાંથી મેં એક
જણને કહી રાખ્યું, ‘તપાસ રાખજો. મંગાના
કપાસમાં એનો બાપ કેળવતો નથી નો’

‘ના બાપ ! એવું અમને ના આવડે. અમારું
લોક પરચેવાના પૈસા લે છે. એ કાઠ દિ’ એવું ના
કરે. મંગા તો છે જ દોસિયાર. એ બીરી નથી
પંતો. તેથી અમે સી બેસીએ ત્યારે પછુ એ વીણતો
જ રહે છે. બહુ ઉતાવળો વીણે છે, અમારી આગળ
ને આગળ રહે છે !’ હું સંજ્ઞક થઈ ગયો.

* * *

ક્યાં પેલા ‘ગ્રીકમેસ’ વાળા બાઇ અને ક્યાં
‘આદિવાસી’ ગણાતા મજૂર !

પોચી પુરી

અમારા આચાર્યે વર્ગમાં કહેયો એક પ્રસંગ
ધણે વેધક હતો.

એક દિવસ એમની પાંચ વર્ષની બાળકીએ
પોતાની મમ્મીને કહ્યું, ‘મમ્મી આપણી પુરીઓ
ન બહુ કાક છે. પોચી ના બને ?’

‘કેમ ?’ મમ્મીએ પૂછ્યું.

‘કેમ શું ? પુરીઓ બહુ કાક છે.’

બાળકી બાળક દિરે રોજ જાય ત્યારે પ.એક
પુરીઓ એક નાનકડા ડબ્બામાં લેતી જતી હતી.
તેને અગે આ વાતચીત ચાલતી હતી.

‘પણ છે શું ? તારા દાંત તો નવા છે. તારાથી
ચવાતા નથી ? તકવીફ પડે છે ?’

‘એમ નહિ, મમ્મી.’ કહીને બાળકી ધડીબાર
તો મમ્મી સામે સ્થિર નજરે એક રહી.

પછી ધીમે રહીને આંખો નચાવતી એ બોલી,

‘મમ્મી, હું બાળક દિરે જાઉં છું ને ત્યારે પેલા
લાઈટના ચાંબલા આજળ એક ડોળી બેઠેલી હોય
છે. હું રોજ એને બે પુરીઓ આપું છું. કાંતે એ
ડોળીને પુરીઓ ચાવતાં વાર લાગીતી. હું જીભી
ગીભી ભેટીતી. મમ્મી, ડોળીનું મોં બોણું છે. હેં !
પોચી પુરીઓ હોય તો ઝટ ઝટ ખાવા ને !’

મમ્મી તો પોતાની બાળકીની આ સદસાવેના
જરી વાત સાંભળીને આનંદ અનુભવી રહી.

તેની આંખો દર્શાવતી હવકાઈ ગઈ.

બાળકી આંખો નચાવતી મમ્મી કામે એક રહી
હતી.

સાડીના ખલ્લયા આંધુ લૂનતા મમ્મીએ કહ્યું,
‘એમ ! કારં. આજથી હું પોચી પુરીઓ બનાવી
આપીશ હોં !’

ને બાળકી કૂદતી કૂદતી બીજા ખંડમાં સરકી
ગઈ.

.. ને એ પીગળી ગયે!

૧૯૬૫ના ડીસેમ્બરમાં બનેલી આ સાચી વાત
છે. વલ્લભલિધાનગરની એમ. બી. પટેલ રોયલ
એફ એલ્યુમેનના એક ખંડમાં પ્રાથમિક થી,
મોતીબાઈ દી. પટેલ પ્રવચન કરી રહ્યા હતા.

તેવામાં એમની નજર એક જિંદગા વિદ્યાર્થી
પર પડી. બાકડા ઉપર માથું ટેકવીને એક વિદ્યાર્થી
ઝાંઝાં બેસતો દેખે

મોતીબાઈએ બાધુના વિદ્યાર્થીને ઊઘાનાને
જગાડવા સૂચવ્યું. પેલા બાઇ જાગ્યા. મોતીબાઈએ
જણવ્યું, ‘કેમ કાઈ, જિંદગા આવે છે ? મોતું
ધોઈ આવે, જાગે.’

પેલાનો પિતો ગયો.

એ બોલ્યો, ‘ઝીઘીને પણ ખરા. તમારા
બાપનું શું જાય છે ? સ્વતંત્ર દેશમાં બહુ જ
કરી લકાવ.’

મોતીબાઈ સરિમત તાકી રહ્યા.

પછી બોલ્યો, ‘જિંદગા. હું માનું છું કે તમે
થેર જાને જિંદગી તો વધારે આરામથી જિંદગી.’
પેલાનો મિજાજ ગયો.

તે બોલ્યો, ‘જિંદગી તમે તમારું કામ કરોને.’

બીજા વિદ્યાર્થીઓએ એ વિદ્યાર્થીને બહાર
ભૂતી આવવા તૈયારી જવાની. પણ મોતીભાઈએ
ધીરજપૂર્વક જોયા કરવાનું જણાવ્યું. એમના ચહેરા
ઉપર જરા પણ યુગ્મો ન હતો.

વિદ્યાર્થીને તેમણે કહ્યું, 'એ ભાઈ, હું તારો
શિક્ષક છું. હું તને ન બેંધવાનું કહેવાનો જ.
બહાર નીકળીશ ત્યારે પણ તારે ખભે હાથ મૂકીને
આ વાત હું તને કહીશ જ. બીજું આ જગતમાં
તને કંઈ પણ જાણ ?'

વિદ્યાર્થી સમસમી રહ્યો. તેણે મૌન સેવ્યું.

પરીક્ષા આવી.

આંતરિક મૂલ્યાંકન થયા આડ્યું.

વિદ્યાર્થી પેલો જ, પરીક્ષક મોતીભાઈ.

મોતીભાઈને પૂછ્યું, 'કેટલા યુગ્મ મળ્યાં?'

વિદ્યાર્થીના ચહેરા ઉપરથી તુર જોડી મળ્યું.

પણ મોતીભાઈએ વાજની કરતા પણ એ યુગ્મ
બધારે મૂક્યા.

એ દિવસ થી એક એક મોતીભાઈ પેલા
માઈનું ઘર શોધના શોધના એક બગરવા ફળિયામાં
પ્રવેશ્યા.

વિદ્યાર્થીએ નરમાસથી તેમનો સંકાર કળે.

તપસ્વિની બગર પડી કે, તે વિધુર હતો તેને
ત્રણ બાળકો હતાં જ્યાં તે રાંચીને અવગણતો-
પીવાવતો.

હવે મોતીભાઈને પેલી બેંધનું કારણ સમજાયું.
વિદ્યાર્થી તેને પગે પડ્યો.

સહમાનનાના ફળ મળ્યા બગર રહેતા નથી.

-અધુરું જ પડેક

સંસ્કાર કોના ?

એક વખત હું અમદાવાદથી મુંબઈ જઈ રહી
હતી. શુભરાત મિષ્ટાન્ન ઉપજવાને દસ મીનીટની
વાર હતી ત્યારે જ હું રેલવેને પહોંચી. બહુનો
માટે રેલ્વે ક્લાસમાં મારી જગ્યા રીઝર્વે મધ દોઢ
હું તે ૩૦મા તરફ ગયું. ત્યાં પહોંચીને મારી સીટ
પર નિસ્તરો પથરાતી તેમ જ બીજે સામાન સીટ
નીચે ગોઠાવી મેં કુચીને પેસ આપી છૂટા કર્યો.

૩૦મા છ સીટનો હતો. ત્રણ નીચે અને ત્રણ
ઉપર. સામેની નીચેની સીટ ઉપર એક બહેન બેઠેલી
હતી. તેમનો ચહેરો તથા પહેરવેસ અત્યંત આકર્ષક
હતા. જ્યોત્સ્નાવાદિક રીતે જ તે તરફ મારાંથી
જોવાઈ ગયું. તેમણે પહેરન હીરાના દાગીના ઉપરથી
પેસાદાર કુટુંબનાં તેઓ હશે એમ માનવામાં
ચડાને રચાન ન હતું. ઉપરનાં સરસ સાડી,
ગાંઠ, ધાવી-લીપરટીક તેમજ શાંતિનિતનના
કમાત્મક ચપલ તરફ મારી નજર ફરી વળી. તેમનો
સ્નેહાળ ચહેરો, હાસ્ય ઝરતી માંજરી આંખો તેમજ
મહાકર્તા બંજર પડતા ગાલો હજી મારી આંખ
સામે તરવરે છે. પરંપર અમારી નજર એક થતાં
તેમણે મને અંગ્રેજીમાં પૂછ્યું : 'માડી ઉપજવાને
રેલ્વે વાર છે.' મેં અંગ્રેજીમાં જ કહ્યું : 'પાંચ
મિનિટ. ત્યાં તો સ્ટેશન ઉપર દોઢામ વધી ને
દિલ્લી મેઈલના પેસેન્જરો શુભરાત મેઈલ પકડવા
માટે દોઢાકેડ આવતા જણાયા. બે પુરુષો અમારા
૩૦મામાં આવ્યા ને ફટકેટ સામાન ગોઠવવા મંડી
મળ્યા. તેમની પાછળ અત્યંત જરૂરેસરથી લકાપેથ
બે ઓછા ચડી. તેમણી એક બહેને એકાદ વધેના
એક બાળકને તેડેલું હતું. બધા જ સામાન અમારા
૩૦મામાં મૂકી તે બહેનોને ત્યાં ગેસારી સીટી વાગતા
તે બંને પુરુષો, 'અમે અને ત્યાં ચડી બેસીશું,'
કહી ઉતરી ગયા.

આ બંને બહેનો મારવાડની જણાની હતી.
તેમનો પોપાક જ તેમનું વસ્ત્ર કહી આપતો હતો.
તેઓનો સામાન એટલો બધો હતો કે આખા
૩૦મામાં વચ્ચે જરા સરખી જગ્યા ખાલી ન રહી.
આથી મારી સામે બેઠેલ બહેન મારી સામે જોઈ
ફરીથી અંગ્રેજીમાં જ કહ્યું : 'એણે મુંબઈની રેલ
છે તે! આટલો સામાન છે તો એકમાં મુકાવના
શું થાય? જરા સરખો પણ બીજાના જગલ કરે
છે! મેં અંગ્રેજીમાં જવાબ આપતાં કહ્યું : ઉના-
વળ હોય ને ટ્રેન ચૂકી જવાય તેમ હોય એટલે
એકમાં કઈ રીતે મુકાવા જાય? ત્યાં તો તે બહેન
લાડૂડી ઉઠ્યા : 'તો બીજી દુકાન પકડી જોઈએ,
આ તે કઈ જોડાડીન શોધું છે? પાંચ મિનિટમાં

તો બળે શુ હલેનો મચાવી દીધો કે બસ બળે તેઓ એક જ મુસાફરી કરનાર છે" કુ" તો ચૂપ જ રહી. સામે બેઠેલ બન્ને મારવાડી બહેનો આ વાત સાંભળી શકે તેટલું નેરથી તેઓ બોલ્યા હતા અને હવે કે હમબુ તેઓ તાકુડી ઉઠશે ને અડી વાગયુદ્ધ બેલાશે પણ ધ્રુવરની મહેરબાની કે પેના બન્ને બહેનો કંઈ પણ બોલ્યા નહીં. તેમના મો ઉપરના ભાવધી અને લાગુ કે કદાચ તેઓ અગ્રેજ સમજતા નહીં હોય નહીંતર સ્વભાવિક રીતે જ કંઈક બેલ્યા હોત.

થોડીવાર બંને મારવાડી બહેનોએ કંઈક કંઈક બોલવા માંડ્યું યરમોસ કાઢ્યું ને તેમાંથી પાણી કાઢી તે બાળકનું મો ડબ્બામાં જ સાફ કરી લૂગી નાખ્યું થોડીવાર પેતુ બાળક રડ્યું એટલે તેને બીરફીટ કાઢીને આપ્યું તે તેણે આપુ પણ પછુ રડવાનું શરૂ કર્યું એટલે તેની માએ તેને ધવરાવવા લીધું કુધ પી લીધા પછી બાળકે કંઈક તોશન શરૂ કરતા તેની માએ ચોકનેટ કાઢીને આ પી લ્યા તો આપુદ રોશન આપ્યું ને ટ્રેઇન બીજી રહી ફરી બાળકે રડવા માંડ્યું એટલે તેને એક ડેણ આપ્યું. ડેણ થોડુંક આઈ બાળકે ફેડી દીધું ને પાછું રડવાનું ચાલુ કર્યું તેથી તેની માએ ફરી ધવરાવવા મડ્યું. આ બધું બ્રેઇ મારી સામે બેઠેલ બહેને ફરી મારી સાથે અગ્રેજીમાં વાતચીત શરૂ કરી તેમણે મને કહ્યું, "ભેયુ ! ડેણ ગદ્દ કરે છે ? બાળકને તો બસ દીધા જ કરે છે માફ પડી જશે" મેં કહ્યું 'હા' ત્યાં તો તેઓ બોલ્યા 'બાળકને કેમ ઉછેરવું તેનો જરા સરખો પણ ખ્યાલ લાગતો નથી' પારખી પચાતમા નહીં પડવાના મારા વિચારને કારણે મેં હાસરમાં માથું જ હલાવ્યું થોડીવાર તેઓ પેલા બન્ને બહેનો શુ કરે છે તે જોતા મુગા રથા ટ્રેઇન ઉપડી તેમની વાતમાં મેં ખાસ રસ ન દર્શાવ્યો કે ગમે તેમ પણ તેમણે સુવાની તૈયારી કરી હાસ અનુભવી મેં પણ લખાવ્યું.

અમને આમ બાળકના રડવામાં ને તેની માતાના તેને શાંત રાખવાના પ્રયત્નોમાં ધીક બમના ને

ધીક શ્રેયતા અમારી રાતે પસાર થઈ ને બ્યારે ટ્રેઇન બીજી રહી ત્યારે ભેયુ" તો બોરીવથી રોશન આવેતુ હતું. મારા સામેની સીટ ઉપર બેઠેલા મહેને ઉઠા થઈ યથા કયુ". પદ-પાવડર કરી મથુ બેઠ્યું ને કપડા બદલાવીને ગિસ્તરે બધ કરી તૈયાર થઈને તેઓ મેકા ત્યાં તે એક લઈ કંઈક મોટા પોટકા જેવું તેમને આપી ગયા પોટકું દેવાની રીત ઉપરથી લાગતું હતું કે તે બહેનના તેઓ નિકટના સગા કે રોઢી હોવા બ્રેઇજ ટ્રેઇન બોરીવનીથી બીપડી તે મારી પાસે આવીને બેઠા તેમની સાથેની વાતો ઉપરથી બજવા મથુ કે તેમને જે માળક છે ને બળે છે બાળકે ના ઉઠેર ને સરકાર માટે તેઓ કેટલો ખ્યાલ રાખે છે તે પણ તેમણે વિચારથી મને કહેવા માંડ્યું ને કહેતા કહેતા સામે બેઠેલ મારવાડી બહેનો તરફ જોઈ મને કહે 'કેટલા પૈસાદાર છે પણ છે કંઈ સરકાર કે સુધડના ?' મેં કહ્યું 'દરેક પોતાના માળકમાં મારા સરકાર કેમ આવે તે માટે તેમની રીતે ચલન કરતુ જ હોય' તેમને માડુ કહેતું કે હા મથુ હોય તેમ ન લાગુ કારણ તેઓએ ત્યાર પછી મોન જ ધારણ કર્યું

હાફર આવ્યું, તે બહેન પોટકું લઈ નાથરમમાં જઈને જુરમો પહેરીને સડસડાટ નીચે ઉતરી ગયા. પોટકું આપી ગયેન લાઈ પણ આની પહેાચેલ તેમણે મજૂર પસે સામાન ઉતરાવવા માંડ્યો અને પછી પેની જુરખાવાળીની પાછળ ચાનવા માંડ્યું. આ મધુ એટલું બધું ઝડપથી એક આખના પવ-કાસમાં બની મથુ કે આ જુરખાવાળું ડાણુ ઉત્યું તેમ વિચારે ત્યાં તો પેની એ મારવાડી ભીંઓને વાતો કરતી સાંભળી એકે કહી રહી હતી ભેયુ હતી કેવી અમુડેકેટ મેં ઉપર પાઉડર લાધી લીપરડીકના ગમે તેટલા લપેડા કરે પણ તેના જૂના સરકાર કંઈ ટાક્યા રહે ? આજના જમાનામાં હજીએ આવ્યા પડ્યા છે"

આ સાંભળી હું વિચારતી જરહી, સરકારિતાને દાવો ડાણુ નથી કરતુ ?

-જયાબહેન દોશી

સોરઠી ધરોત્ત ધાવણ

બાણુભાઈ પેથાણી

“ કેમ દરનાર હવે કેટલી વાર છે બા ? ” મલે કાઠીવાવડી પાધડી ગાયેલ ને અચકનનો લાગેો ડગેો પહેરેલ રામજી શેઠે મદારસંગની દોઢીમાં પગ યુકતા કહ્યું.

“ અરે આવો આવો શેઠ, હવે વાર શીની આ જરા મદકનો કદો ને ખરીતો ભરી લઉં, બસ.” જુવાન મદારસંગે જવાબ આપ્યો.

“ પણ દરનાર જનના ગાડા જૂતી ગયા હો. ” રામજી શેઠના મુખ ઉપર દરનારની દીકાસનો કચવાટ હતો.

“ ત્યો શેઠ, આ થઈ ગયું ” કહેતા ઉતાવળે જીતાવળે કામ આગેપત્રા માડયું ખમે જ દૂક લટકતી, ભેટમાં જાંત્રીયો ખોર્યો, કેડે તત્તર પાધી ને બીજી બદક પણ ખમે લટકાવી. ને સાથે જ ઉમેયું - ‘ જોગાજોગી બે’ક સટ હોડાની લઈ લઉં શેઠ, તો લગણુમાં તમે જનના ગાડાઓને ઝંપે હાકો વાટમાં ટેમ નહ મળે ને કુ રીયો પાછો બધાણી કેને ખજાર છે ..”

“ માળા દરનારકાચોત્રે આમ હોડામાં જ રાજ ખોયા છે ને ! નહર કાંઈ ચૂંકસમાની ગાદી ઝીંકતીના બાપનો બાપ અવે તોય થક આપે ! ” શેઠ અનોમન બગાડ્યા. ને ઉમેયું “ વીક દરનાર, પણ હવે અટ કરજે હો ફરી અમારે યાદ દેવરાવવા આવવું ન પડે ” આમ કહી રામજી શેઠ આલતા થયા. હતુ તો ડેલીએ પ્રુખા દગે ત્યાજ કંઈ યાદ અવતા પાછા વળ્યા ને કયું - “ જુલોને બાપુ ! જાત્રે વાત એમ છે ને .... ” ને રામજી શેઠે અડખેપડખે જોયું જાલે દોડી દરવજાના પથ્થરો પણ સામગ્રે નહિ તેમ ધીમેકંથી મદારસંગની કાનમાં કયું. “ દરનાર, જો ત્યો કાળકુખો કાઠુજો વડીને પૂચાડે ગો છે એવો તમને .. ”

“ હા હા ” મદારસંગનું મુખ મનકડું.

“ તે હું કંઈ છું કે જરા એવજ આવવું સારું.”

મદારસંગ કયું ન બોલેો ને રામજી શેઠ તેના મુખ સામે તક્ષી રહ્યા. થોડા ખસિયાણા પડી ગયા પણ પછી મેટ્ટી કયું - “ પણ દરનાર, તમારું જોજાણુ હોય પછે અમારા પેટમાં પાણી નો હવે બાપુ ! તમારી જાથ છે એટલે તો અમે નિર્ભય થઈ કાઠુજાના બા’રવડા છે તોય ફરીયે - ફરીયે છીએ. પણ આ તો થેડનો કાઠો, જોજત નદીની બી ડી બી ડી કદરાઓ ને કુંગરાણ પ્રદેશમાંથી આપણે કાલરાત્રી છે ને ઉપરથી કાઠુજાનું બા’રવડું ...”

રામજી શેઠ વાત વાતમાં કાઠુ બહારરટિયાને ઉડેખ કરતા હતા મદારસંગને લાગુ કે શેઠ કાઠુના નામથી પૂરેપૂરા ભાડી ગયા છે.

“ અરે રામ રામ કરો શેઠ ! અરણીનારીની જન વખતે એને ભો બારી કરાવી’તા એ તમને કયા ખજાર થઈ ? ”

“ હા એ ખડું.”

“ ને રામજી શેઠ તમારા બાપુ ને મારા બાપુ ભાજી લ દતા કેમ ખરે ને ? ”

“ હા ...”

“ તો તમે એમ માને છો કે હું વાણિયા જાણજુનો દીકરો છું ? ”

“ નારે બાપુ ! એમ કેમ કૈવાય ? ”

“ બસ તો શેઠ ધરવા રાખજે મારા જીવના રામજી મેળા દીકરાની જરા તુટાય તો તો મારે જીવના વખ ધોળવા પડે હો. તમારી તથા પેડીનો અનનો દાણો અમારા પેટમાં છે ..”

ત્યાજ ડેલીએ ફરી રાડપ સભગામી, “ એ બાપુ હાતો હાતો જન ઉધવી મઈ. હવે તો નીકળો ! ”

મદારસંગ ક્યેલો ચૂંકસમો રપૂજત હતો. અમને રડે આપે એવું સોરઠડું ગૌરવ એનામાં

અંજીકતું હતું. થેડ અને નાથૈરામાં એનું વૉળાવું વંખ-
ણતું. તે બે બંદૂક બાધતો અને એના નિશાન
અચૂક હતા. એની બંદૂકમાથી છૂટેલી ગોળા કઢી
ખાતી ન જતી. અરીથના પાશેર પાશેરના દડા છૂટે
હાથે વેરાતા. એની દોડીએ કાલમ કસ્યાની ઠોર
બેસતી. ચારણ, ગદવી, મીર કે ભાટ ગામમા પગ
મુકતા જ પહેલા મદારસ ગની દોડી પુછતા ને ઉતરતા.
આખા ઘેડ, ખરડામાં ને કહો તો સોરઠ આખામાં
એની કીર્તિ ફેલાયેલી હતી. ચોર, પુટારા કે બહાર
વડિયા એના નામથી ડરતા

રામજી શેઠના દિકરાની જાન કેશોદથી માધુપુર
પરણવા જતી હતી. વરરાત્રે માધાવળા લાલ
ચંદ્રવા બધ વેલડામા લાલ ચણેલી જેવી પાધડી
બાધી બેઠો હતો. ને બાજુમા જોતપુરાના પટોળાને
મનમાં ભાતીગળ ચૂદડીઓ ઝોઢી જાનડીઓ મીઠા
ચુરે ગીત ગાતી હતી.

મોર જાગે કાગળે દેશ,

મોર જાગે આયમભે દેશ,
વળતા જાગેરે વેવાયુને માડવે હો રાજ.

જાણે મરનમા ઘૂટાકને સોનાની ધટડી જેવા
મીઠા સૂકા વગડાને ભરી દેતા હતા. પાછળ બે
ગાડા પશુ ચાંચા આવતા હતા, તેમાં પશુ સ્ત્રી
વર્ગે ચોતાના બાળકોને લઈ કોમલની માફક ટહુકતી
આવતી હતી.

જરા દૂર રહીને જાણના પાંખ જેવી ધોળી
ધોડીને રામમા રમાડતો ને મૂકે તાવ દેતો મદારસગ
વૉળાવીઓ સાથેસાથ બાધતો હતો. એની જાને
બગવામા એક એક બંદૂક ગેસ કરતી જાય છે. શીના
જેવી જાની યરાતનથી વેત વેત કુળી મધ છે.
અગેઅગમા જુવાની નીતરી રહી છે.

મદારસગની આ મગરમી ઉપર વરરાત્રના
ડામા બેઠેલ એક સ્ત્રી વારી મધ અનોમન મવ
તી જાય છે. ને લીરછી નજરે જોતા એનું દેખું
પ્રેમથી ડાસેડાસ બરાંચ જાય છે. વાહ જરાન વાહ
પુરુષ ધડયો છે ને પ્રથમે માધવો નર. તે અનોમન
આને ઝાંખી રહી.

પીપળા-ગમ વંદાવ્યા પંઝી, હરણી જેમ આખો
નયાવતાં એ સ્ત્રીએ મદારસગનું પશુ બે ત્રણ
વાર ધ્યાન ખેંચતું હતું. પશુ આ બધા માણસોનો
સમૂહ જોઈ તે ઝેડુ ઘાતી જતો હતો. જના મનમાં
માઠય વાળી હતી કે માધુપુર જઈને એની બગર
લઈ નાખવી.

[૬] જળવજ્રળ રહ્યા ત્યારે જાન માધુપુર પડોચી
ગર્મ. સામેના ઘણા, ઉનારો દેવાયો ને રાત્રે ફેરા
પશુ ફેરાવા લગન ધામધૂમથી ઘડ ગયા. જાનને બે
દિવસ શેકરામા આવી

બીજે દિવસે જાનના બધા માણસો મોડે ગયાં
હતા મદારસગ એકને બેઠો બેઠો ઉનારે બંદૂક
સાફ કરતો હતો. ત્યારે બારણામાથી શાત મક્કમ
પથને એક સ્ત્રી પેઠી. પદસચાર થતા મદારસગે
એના તરફ જોયું.

“ગુણુ, માણેક ?”

“હા...”

ને કશું જ નવું ન હોય તેમ ફરી બંદૂક
સાફ કરવા લાગ્યો. થોડો એક બે વખત ઉચો
નીચો કરી તેણે બંદૂકની નાળ્ય નિશાન મેળવતો
કોવ તેમ, લીલાલ તરફ તાપી.

માણેકની ધીરજ ખૂટી. તેણે મીઠા જના કરડાઈ
મરેના શબ્દોમા કહ્યું “હા દરમર, કાંઈ બધું ફાટય
ચડી છે ?”

“ચડી હશે ..” એજ અઢાથી મદારસગે કહ્યું.

માણેક ખડખડાટ હતી પડી “દરમાર રના-
માથી જ મેં તો પરખી લીધું હતું કે તમે લપટાણા
હો હો...”

જના પશુ મદારસગ કશું ન બોલ્યો.

ને સ્ત્રીએ આગળ વધી તેના તરફ નજર નોધતા
ઉગેયું “દરમાર હું ખરું જ કહું છું, તમારા તરફ
રાજ પ્રણી માફક જેવા કડું છું. આજ ત્રણ ત્રણ
મહિનાથી તમારા નામની માળા જુડું છું. પશુ તમે
તો સાવ નિંમુર થતા જાય છો. મારા સામુ કીચી
આખ્ય કરીને પણ જોતા નથી.” ને થોડી વાર

અટકી ફરી કહે : “અરે મે” તો તમને ન્યારથી નેવા છે ન્યારથી જ મનમાં અંદાશ...”

“હા-હા-હા-” કરતો અદારસંગ હાથમાં ખંદક લઇ બેઠો થઈ ગયો.

“નિઠુરતા નથી માલોક ! પણ આખર ને લોહી ના સંસ્કાર છે. સોરઠી ધરાતું ઉછળુ ધાવણ ધાવ્યો છું. એ ધાવણ તારા જેવી માટે જોઈ નાખવા તૈયાર નથી. જે દિવસે સોરઠનો સુપત તારા જેવી ઓઝોના હંદમાં ફસકાસે તે દિવસે સોરઠની ધરતી ઉપર વીર પુરુષો પાકતા બધ સશે.”

આ શબ્દો સંકળતા માલોક ખસિયાણી પડી ગઈ. રુમુદના ફીણની માફક ઉભરાતો પ્રેમ વિરહના પૂરથી એકદમ શાત થઇ ગયો.

“માલોક તું તો મારી બેન કહેવાય જીવણ ફોની હાકરી ને મહાજનની વફા દોકરીઓ બધી બહેન બણાય” મરકતા બુલે અદારસંગે કહ્યું.

“અરે ! હ... હ... દરબાર !”

“ખબરદાર.. એક શબ્દ પણ ઉચ્ચાર્યો છે તો !” અદારસંગના ડોળા લાલ ત્રાખા નેવા થયા.

“દરબાર પંરમેલી યાળી હોયો છો તો પછી પદતારી હો...”

“પરતાવાતું” તો હું નથી થીયો, બહેન ! પણ મને એટલી ખબર છે કે જે દિવસે રુમુદ બચ્ચો દમી આવુ કામ કરશે, તે દિંથી મારી ધરામાંથી રસકસ જશે, ધરણી બગારો ફશે. ડેલીએ ડેલીએ ને ઘેર ઘેર માયકાગલી પ્રભા પાકશે પણ મદ રાખજે” ને દરબારનો સીનો ટટાર થયો એક કગલ આગળ રંધી તેલે હાલું :

ખજા ધુખળ રણ આગ હાથ દગ મોતી હણે, મરને કેસાર મરમજ, તુલુને ન ભણે કોઈદિ’

હું ચૂડાસો રુમુદ છું. સોરઠી ધરાનું રુમુદ છું. સિંહ કડી તરણ ખાશે નહિ.

રવાની ઉગારી રણ રહે એ રુમુદના રીત, અંધાં લગી પાણી આવડે, ત્યાં લગી દુધ ન ચીંત.

રુમુદની રખાવટમાં જે દિ’ ફેર પડશે તે દિ’ રુમુદનોમાંથી રુમુદનાઈ જશે, શરવીરતા જશે ને માણસો માથે યુક્શે. બહેન માટે તને ચેતવું કે હવેથી આવું કરીશ તો ગોળાએ દઈશ.”

માલોક રડી પડી.

“બહેન” અદારસંગે માલોકના વાંસમાં હાથ મુકતા ઉમેયું : “જા તારે જે દિ’ જર પડે તે દિ’ આ ધરમના બાઈને યાદ કરજે. તે દિ’ રખાવટમાં પાછી પાની કરું તે યુક્તે આ બાઈના નામ ઉપર...”

માલોક કુશળતા પે પાછી વળી ગઈ. મનને ઉત્તરે દહતાથી કળાવીને, ત્યારે જનને ઉધલાવવાની તૈયારી થઈ રહી હતી. પણ જનના કામ એટલે કિતાવળ કરતા કરતા પણ મોડું થઇ ગયું રસ્તાપર પંપળાને પાદર દિ’ આધમી ગયો. છતાં અદારસંગ નેવા લોળાવીયે મેળો એટલે રામજી શેઠ ને ભોં (ખીક) નેવું તો હવું જ નહિ.

પંપળાથી જન નિકળી ત્યારે દૂર દૂરથી ચિયાળવાની લાળી સળગાઈ, જનમાં અંદરેઅંદર વાતો થવા લાગી “માણુ ભો નેવું તો કંઈ કળાય છે હો.. વિદ્ય રૂંક ચેતલો. એલા અધોરી માલોક અંદર ચેતલો. જુલો સામે ધારમાં ટપકા કળાતા હોય એમ લાગે છે.”

“એવા માણુ તું તો હામુક ફોસી જ છો” એક કજુ ને ખીજાએ ઉમેયું. “દરબાર મેળો છે પછે શું ઉપાધિ છે. જાણે પટારમાં પડ્યા છીએ. ખેના નામથી મકરાણી કાઢીયો મ રાડ નાખે તમને ખબર નહીં હોય જીવણ હા.”

“હા. હા. એ વાત ખરી છે અમારા શોદનું નાક છે દરબાર હો. નકર તો કેટલીય વાર કાઢી મારતુએ રેયાદ લાંગીને વુંટાઇ ગયું હોય. પણ પ્રભુને પરતગે અમારે તો લીલાવેર છે શોદના.”

“અરે શર્મા અમારી અરખીવારી મામમા તે રાત પડે ને માણસો પાંદડાની માફક થરથર.”

તે થરથરે જ ને તમાગી અરખીવારીએ દોષના રખોપા થોડા છો”

ત્યાંજ ગાડાઓ ધારનેા પકાર ઉતરી ગયા. સામે બીજી ધાર આવતી હતી. રાત ધીમે ધીમે જામતી જતી હતી, તમગાના અવાજ કાનને ભરી દેવા લગ્યા. પીપગની ધાર એટલે દિવસમાં પજુ સુમસામ લાગે. રાતે એકલ-હોકલ માણસને નીકળવું એટલે મોતને નોતરવા જેવું. એવી એ વંડી જગ્યા. ફર... ફર... કેશોદ દેખાય ને પશ્ચિમે કોંડી કોંડી પીપગીના ઝાંખા ઝાંખા ઝાડવા કળાય.

અધારના ઝાંખા ઝાંખા તેજમા" ગમછ શેકે સામી ધાર ઉપર કંઈક ઠળાયું. તે ગોડામથી ઠેકડા મારતા ને બોખારતા ફરવાર પાસે આગા.

તેજે સમી ધાર તરફ આંખથી ઝીંધી સૂચવ્યું. "દરવાર સામે માણસ જેવું પોળકાચ છે. બે પાંચ માટી હેય એમ લાગે છે. બો છે હો દરવાર."

મદારસંગ જવાનમાં ફરયો.

"દરવાર દાંત કાઢવાનો વખત નથી હો," ને વળા વિચાર કરીને તેજે ઉમેયું: "આ તો કાઢુનાના બારવટાની ભોં. દરવાર જાનમાં નેખમ છે હો!"

"તમ તમારે ધરવત રાખો શેઠ" મદારસંગે કહે કહેને જવાબ દીધો.

"પણ દરવાર કાઢીને નામે અટાલે આટસવા દિવા કુત્રી પડ્યા છે હો.. કાઢુ હોય તો તમારું મોઢું રાખે પણ..."

"અરે શેઠ એવ મોળા વેણ કાં કાઠો! તમારે મારું નામ બેળાવવું છે?" ને તેજે સામે ઝીણી નજરથી જોઇ ઉમેયું, "શેઠ તમરો કે જાનના કોઈ વાળ વાઠો કરે તો જાણ્યો કે દરવારનું દૂધ બીજું હતું. પણ મારા જીવતા સુધી હો..." આમ કહેતા મદારસંગે તેજજીને ગાડાઓની આમળ લીધી.

ગાડાઓ બરાબર નેજમાંથી નીકળી ધારના પડવારમાં ચડ્યા ત્યાંજ પાંચ માણસે જુકાની બાધેલા ચીકામાં આડા ઉભા રજા.

"એલા કેણુ છ માટી," ગર્જિણીના ગમ ફરી પડે એવી ત્રાડ મદારસંગે નાખી.

જવાનમાં નરી ગુન્મતા જ વ્યાપી ગઇ.

દરમિયાન એક જેડે શિયાળાનાની લાગી જેની લાગી કરી, ને એ લાગીના જવાજ રૂપે બીજા પાંચ જુકાની બાધેલા માણસો જડે જમીનમાંથી ઉઝી નીકળ્યા દોષ તેમ ટપોટપ ઉપમી આગ્યા. બધાના દહયામાં જમમરી વાગી બંદૂકો હતી.

ધાડાના મોવડીએ કહ્યું: "મદારસંગ આજ તો જા અને જાન લૂંટીને જ જઇ" દો. તારી સરમ બંદુ રાખી. બેલી દવે અમથી નઈ રીયે."

મદારસંગ જવાજ જોળખી ગયો.

"કાફ, મારી રખારટમાં ફેર તો પડે દો. મારા જીવતા જાન લૂંટાય એ પડેલાં દુ" માયુ પટ્ટી મોતને માગી લેવાનું વધારે પસંદ કરે છું," એમ કહેતા તેજે બંદૂકનો ભડાકો મચો.

કાફ નામ સાંજળતા તો જાનવાજોનું ભોડી કંડું પડી ગયું બધા ઘરઘર ધ્રુજવા લાગ્યા. ને થોડા તો ભડાકાની માથે જ રું થયું એ ગજરાટે નિજંવ પુનળા જેવા જડવત જાણે જમીન સાથે જડાઈ ગયા.

"એલો આટલું બધું ગુમાવ."

"કેમ નઈ કાફ, મારું મોત મરદને દાવે થશે, તો સરમ (રંગ) મગશે. સોરકની ધરામાં પાળીયા તરીકે પુનરાતું વધારે પસંદ કરું છું."

"દરવાર નકામે ચૂપાઈ જઇશ."

"એમા કું મારી નાનપ નથી સમજતો કાફ. આજ તો બંને ઘણ જાણુ છુમાકા. આ વોળારીયા. તુવ પાણી માપતો જા જા."

ને બીજી જ પળે ધીંગાણું જમી ગયું.

અપાડની ગાંડી બનેલી રંગળી તણ તણ કટકા કરીને ધરગી માથે ઝળુ બે ને પાછળ મેઘની હળુળુ ગેડાડી સાથ તેમ ધારના પડવાર બંદૂકોના બારથી ધણુધણી ઉડ્યા...ગાડામાં બેઠેલા આલેરા પણ આડા લઈ કુત્રી પડ્યા.

બંદૂકો ખાતી ઘણ એટલે તલવારો ઉઠાળા. ભાડા ને જરહી પણ ચક્રી.

જેનજેતામાં તો મદારસંગે મે'કને તો ટીમી નાખ્યા. મકરાળીઓ ઝડુને ચડ્યા "મારી વીજો

મારી વોલે" એવા પાક્કરા કરેતા એક સામટી વૂઠી પડ્યા.

"પકડો...પકડો" એવા રીડીયા ને ઘોડાના ડાખલા ધારની પડયારમાં સંભળાયા. જુનાગઢની ઝીંટા ધાસારી ગામ તરફથી અવાજ સાંભળી ધસી આવી હતી.

બહારવટિયા ચેલ્યા. કામિયો રચ્યો...અને મહારસંગની ગ્રીસ સંભળાઈ....મહારસંગને છેતરીને પાછળથી ભાગતા બહારવટિયાઓએ ધસ...ધસ... મહારસંગના પડખામાં બરછી ભોંંટી દીધી હતી. ને ચાલતો જોધાર લઈ બહારવટિયા ધારેના પડયાર ઉતરી ગયા, અંધારામાં જોગળી ગયા.

હરી ચન્પતા પ્રસરી ગઈ.

એજ પહે જનના માડામાંથી એક સ્ત્રી આવી. તેના મુખ ઉપર નરી ગમગીની હતી. અંતરમાં ઉઠતા હતા ધરમના ભાષ પ્રત્યેના છેલ્લા અભિયેકના પાયા ને પેતાની જૂન પ્રત્યેના છેલ્લા પરતાવાના એ આસુના દીપાની ભાઈની છેડની વીર વિદાયની

ભાષ...તે હતી ચાલુક.

મહારસંગે તેના સામે જોયું ને તે જ ધડીએ તેણે મુખ ફેરવી લીધું."

માલુકના દિલમાં સેરડો પડ્યો. અચાનક જ મુખમાંથી શબ્દો સર્પા: "ભાઈ, આ છેડની પહે પશુ તું મારું મુખ જોવા ચાલ નથી." અને તે રડી પડી.

જનના માણસોને કંઈ સમજ પડી નહિ.

મહારસંગે રામજી શેઠ તરફ જોયું ને હરી જન તરફ જોઈ તેણે હાથ ઝેંચો નાંચો કર્યો. તે જોઈ કહેતી હતી કે શેઠ જન તે સહામત છે ને ?

પાસે બેઠેલ માલુકના કપાળમાં મહારસંગે લોહીનો ચાંદલો કર્યો. ભાષ તરીકેનો ક્રમ અજા કરવા તેણે માલુક માથે હાથ ફેરવ્યો...ને થોડી જ વારમાં તે ચીરાંતડામાં પોતી ગયો.

આજે પશુ પીપગીની ધારમાં મહારસંગના પાળિયો સિંદૂરે રંગાયેલ વીરતાના પ્રતીક રૂપે નીતિના, રક્ષક, રખાવટ તેમજ વધાર વળાવવા તરીકે અગ્ર અજુનમ જોસા છે.

*

એક વખત ચેતન્યદેવનાં જોવામાં એક લખત આપ્યો. તે જ્યારે એક પંડિતજી ગીતાજી વાંચતા હતા, ત્યારે આજો વખત રહ્યા કરતો હતો. આ લખતને કહ્યો પશુ આવડતો ન હતો, ગીતાના એક પશુ શબ્દનો અર્થ તે સમજતો ન હતો. તેને જ્યારે પૂછવામાં આવ્યું કે તમારી આંખમાં આંસુ કેમ આવે છે ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો, "એ વાત ખરી કે હું ગીતાનો એક શબ્દ પશુ સમજતો નથી. પશુ ગીતાજીનું વાંચન ચાલતું હવું એ જાયો વખત કુરુવેતના રણમેદાનમાં એક રથમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનની આગળ બેઠેલા છે, અને તેને ગીતાજીમાં એકજ થયેલા બધા ઉંનત વિચારો સંભળાવી રહ્યા છે, એવું હૃદય ખાતે. ખાતસ્તિક થયું ચાલે રથજી દેખતું હવું. એ બેઠેને મારી આંખોમાંથી આનંદ અને પ્રેમનાં અક્ષ વહેતાં હતાં."

આ માણસ તદ્દન નિરક્ષર હોવા છતાં પૂર્ણ જ્ઞાની હતો. કારણ તેનામાં ભગવાન મારે વિશુદ્ધ પ્રેમ હતો અને તે ભગવાનને આલસકાર કરી ચક્ર્યો હતો.

નિર્વિચાર ચૈતનાના અનંત સાગરમાં....!

આચાર્યશ્રી રત્નસિંહજી

કું પરમાત્માને શોધતો હતો. તેના મંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો વિના જીવનનો અર્થ મૃત્યુના સિવાય બીજો કરો નથી. અને શું મૃત્યુ પણ કોઈ અર્થ છે? ઇચ્છાએ મંદિરોમાં ગયો, પરંતુ કોઈ પણ રેતું મંદિર ન હતું. પથર ત્યાં હતા, પરમાત્મા નહીં! ... સાર્થોના સ્મશાનમાં બેઠકો. મૃત શબ્દ હતા ત્યાં, જીવંત સત્ય નહીં. અને ત્યારે મન નિરાશ થવા લાગ્યું. શું સત્ય છે જ નહીં? પરંતુ મારી સામે તો બે જ વિકલ્પ હતા : પરમાત્મા અથવા મૃત્યુ. અમૃતને પામ્યા વિના જીવન એ જીવન નથી. આવી જ અધાર-અવસ્થામાં વિદ્યુતની જેમ એક વિચાર ચમક્યો : “ક્યાંકે એવું તો નથી કે કું જ તેનું મંદિર છું?” અંધારું ધેડું હોય તો તેનું ધેરાપણું જ પ્રકાશનું દારૂ બની જાય છે. એક નવી દિશા ખુલી. સ્વર્ગમાં જ શોધવા લાગ્યો. પરંતુ શોધવા—‘જોજવાનું’ શું હતું? ‘જોહવાનું’ જ હતું! ચિંત પર ઇચ્છા આવરણો હતા, ઇચ્છા પ્રકારના પક્ષપાત હતા. અને સત્ય તો ત્યારે આવી શકે છે કે જ્યારે પૃથ્વી નિત્યકાંક્ષિત ચિંત તેના સ્વાગતને માટે તૈયાર હોય! શાશ્વ અને સિદ્ધાંત ઊડવા પડ્યા. કારણકે તે જ એ સિંહાસન પર બેઠો હતા કે જ્યાં સત્યને બેસવાનું છે. આ કાળે હતું અતિકલ્પિત, કારણ કે યાનનો અદ્ધાર ઊડવો હતો અને સ્વપના અગાનનો સ્વીકાર કરવો હતો. અગાનની સ્વીકૃતિ એ જ્ઞાનભણી પેરેનું અનિવાર્ય પરિણામ છે. વિવેક પ્રાપ્ત કરવા અટે વિશ્વાસ ઊડવો જ રહેશે. અધ્યાપાની રાખ પર જ તો જાંબનો જન્મ થઈ શકે છે! વિશ્વાસ અને અવિશ્વાસ બન્ને જ અવરોધો છે. એકમાં પડવાથી ફૂલો અને બીજામાં પડવાથી ખાઈ છે. માર્ગ છે બન્નેની મધ્યમાં અને મધ્ય છે બન્નેથી મુક્ત! ન આસ્તિક ન નાસ્તિક—એવું ચિંત જ જ છે તેને શોધવામાં સમર્થ થાય છે. વિચાર માત્ર ઊંડી ટીધા તો કિનારો છૂટી ગયો અને અઘાત સાગરની સફર શરૂ થઈ. નિર્વિચાર ચૈતના અનંત સાગર જ છે. શબ્દની નોકા અને અઘાત ચૈતનનો સાગર પગના નીચેથી ભૂમિ ખસી ગઈ. બધા સદાશ દૂરી ગયા. બધા આધાર બોલાઈ ગયા. નિરાધાર થઈ ગયો અને જાણે અન્ય ખાઈમાં પડ્યા લાગ્યો. પડતો જ જતો હતો—પડતો જ જતો હતો, લાગ્યું કે જાણે અમૃતની શોધમાં મૃત્યુના જ મેમાં આવી ગયો હતું! બાકીનું ‘જહું’ તો બોલાઈ જ ગયું હતું. કું જ જાણે હતો એ પછી અંતે સ્વપનાની જેમ વીખારાઈ ગયો. પછી ‘કું’ પણ ન રહ્યું અને ‘સર્વકાઈ’ બની ગયો. પરમાત્માનું મંદિર આવી ગયું હતું. કું જ હતો સોપાનવળો, કું જ હતો સોપાનું અવરોધ અને કું જ હતો એ જેને કે સોપાનું હતું! આ કેવું રહસ્ય છે? પામ્યો કે જ્યાં સ્વપન હતું ત્યાં જ સર્વ છે. જાણે કે જ્યાં મૃત્યુ હતું ત્યાં જ અમૃત છે. પછી શ્વાસ-શ્વાસમાં અનંદ રહેવા લાગ્યો અને પ્રેમ વહેવા લાગ્યો. અદર આનંદ, બહાર પ્રેમ. ધર્મ આ જ છે. સત્ય આ જ છે.

અનુ. પ્રતાપ ટોલિયા

‘પણુ’નો પાળનાર

હનુમાઈ કે. શાહ, ‘કનક’

“ના શેહીયા, હું ન બને; તમારે કંઈક ‘પણુ’ તો લેવું જ પડશે!”

“પણુ બાપુજી, હું સાતક માણસ; એટલે તમારી છાતી સાગે ‘પણુ’, લઈ’ ને ન પગાય તો તમારો ને મારો રોયનો આત્મા દુઝાય મારે મને બ્રાહ્મ કરો મા!” ગામના નગરગેઠ જેવા ગણાતા ઝોતમચંદ શેઠે બે હાથ જોડ્યા.

“શેઠ ‘પણુ’ લઈને પાળવું કે પાડવું’ હું મારે તમારો આત્મા વહેતોમ કરજો પણુ અત્યારે મારી સામે તો તમારે ‘પણુ’ લીધા વગર છૂટકો જ નથી.” મહારાજના અવાજમાં દલતા હતી.

“મહારાજ, કૃપા કરી છૂટકો છોડી દ્યો હું વેપારી માણસ. કંધા બાપે હું બધું ન પરવડે બાપજી ને ગામ બાબાએ ‘પણુ’ લીધું છે પછી એક દુકાન લઈ તો શેા વાલો?” શેઠે વેપારી લાઇનની વાત કરી.

“જસ માડું” એમ જ કહેવું છે કે પળવા પશાંવતાથી મીઠીને પરસોતમ મુખી સુનીના બધાએ ‘પણુ’ લીધું છે ને તમે જ કેમ બાકી?”

મહારાજ ખરેખરા ટરે લરાયા હતા.

સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાનું એ નાનકડું ગામ, ગામ ગણો તો કસળો કહેવાય ને કસળો કહેા તો ગામ ગણાય એવું સાઇકેક ધર કણુનીના, પાત્રીસ-આત્રીસ વાંજીયાના, એન્ડર મુસ્તમાનના, હિન્દ-પાકિસ્તાનના ભાગલા વખતે કરામીથી બાગીને બાવેલા એક સરદારજી, થોડાક કાઠીય વરણીના ને ઢેઠ, અચાર, લંગીના.

દરેક ગામના બને છે તેમ આ ગામમાં નાન-જાતના ઝગડા ખરા પણુ એક વાંતે એ બધાવથી છુટું પડે. ત્યાં ધર્મની ધાધલ ન મરે નગરગેઠ ઝોતમચંદ, જુમખને ભેટીને હતી ‘મુજારકાવી’ આપે ને જુમખ ઝોતમચંદ શેઠના આર્વમિલ ઉ.સવમાં ભાગ દ્યે ને એ બને ભેગા થઈ ને પરસોતમ મુખી ને ત્યાં થની સત્યનારાયણની કથા સાંભળીને અતિ મક્તિભાવે સત્યનારાયણના શીરાનો પ્રસાદ પ્રહણુ કરે.

વળી પ્રસંગોપાત સરદાર ગ્રીતમસિંદને ત્યાં કીતન હોય તોય ગામ આણું હિમટી પડે.

આવા અજનબી ગામમાં એક અજનબી મહારાજ પધાર્યા.

એમને અગમ્યક વ્રત. કોઈ પ્રદાપૂર્વક આપી જાય તો જમતું ને ન આપે તો બૂખ્યાપેટે હરિમજન કરવું પણ કોઇની સામે હાથ ન લખાવેા ને લેવામાંય પાછો નિયમ ને સંયમ. પેટ પૂરતો પ્રસાદ લેવાય પણ ધનના ઢગલાને હાથ ન લગાડાય. જરૂર હોય તો જ ભગવાનો દુકડો ખપે પણ કપડાનો તાકો ન ખપે.

આ મહારાજ ગામમાં હરિકથા શરૂ કરી.

આ અજનબી મહારાજની કથામાં ય અજનબી.

એમાં, ખભે કાવડ લઈને હરિદ્વાર ને મયુરાવૃદાવન કરતા અવલુની વાત પડ્યુ આવે ને દોકરી કુવરમાઈના મામેરા વખતે મૂંઝાવેલા મહેતાજીની મૂંઝવણ દૂર કરવા સાક્ષાત ભગવાન દામોદર શેઠ બનીને પધાર્યા હતા તે વાત પણ આવે. એમાં, ગરૂડપુરાણે ય ગવાય ને શેઠ સમાગણાય સંભળાવાય. એમાં, રામાવલુના રામ હનુમાનજીને લઈને પધારે ને કનૈશે સારથિ બનીને કુરુવંસતું નિકંદન પણ કાઢી નાથે. એમાં, મહાવીર રવામીને ય મહિમા ગવાય ને શુદ્ધતી ય બોધખલા યાય.

કથા અવલુ કરવા આવતું ગામ, મહારાજ કથના હતા કે મહારાજ લખુશ છે કેટલું તે નહોતું બહુલું ને મહારાજની સીની, સાદી, સરળ પણ અવિરત સાંભળવા જ કરતાવું મન થાય તેવી ભાષા સાતકત્યા પછી એ બહુવાની મેઠાએ પરવા પણ નહોતી કરી. જસ, એક જ વાત. રાતવું વાણું-ખાણું જખટમેર પનારી આકડીયા હનુમાનની મઢીમાં પડોથી જતું તે ઠેક રતે એક વાગે ‘સામગેવાનું’ સમરજી કરતાં સૂઈ જવું.

ને આમ સાત દિવસ પૂરા થયા ને ‘જન્મનમ-કેસવનું’ થયું.

જાળી અજળની મદારાજે અજળની પ્રતીવ
રજ કયે.

“સખાદશર કોલી મારી મહેનત કું ત્યારે
સફળ થયેલી માનીશ કે ન્યારે ગામના બધાવ લોકો
મારી સમક્ષ કંઈક ‘પણ’ દ્યે, કંઈક ‘બાધા’ દ્યે.”

ને તણાએ દરજ સામે, દરજએ જવણ સામે,
જવણે જુસમ સામે, જુસમે જોતમચંદ શેઠ સામે,
ને જોતમચંદ શેઠે પરસોતમ મુખી સામે બેધુ.
ખાજા બધાં વધાવત યર્ષ ગયા.

“મદારાજ, બાજથી બાપણે દોકા - પાણી
બધા !” દોઢીક પગે પછી પરસોતમ મુખી જીભ
થયા.

“મદારાજ, બાજથી બાપણા....રા....સરાન
બધા !” આરતે આરતે જીભ ચપેલા ને બોલતાં
હોમ અનુભવતા સરદાર પ્રીતમસિંહ આટલું બોલી
ઝડપથી બેસી ગયા.

“મદારાજ અપની ભાગ્યી લોટી જૌર માંજી
કલી બધા !” શમળીરી બાવો કીર્યો, બોલ્યો ને
બેસી ગયો.

પછી તે પગસો પસાયતો, દરજ, તભો, જવણ,
જુસમ એમ બધાવ વારાફરતી જીભ થયા. જીભા
થકને ‘પણ’ લીધું ને ‘પણ’ લકને બેસી ગયા. ને
જોતમચંદ શેઠ...? એ તો જીભા જ નહોતા થયા
ઝટકે બેસવાનો સગલ જ નહોતો.

“કાં મદાજન, તમે કાઈ ન બોલ્યા ?” મદા-
રાજે જોતમચંદ શેઠને પૂછ્યું.

“મદારાજ મેં, તો આપની કયા અવણ કરી
એ થયું છે. ‘પણ’ લેવાનું કામ મારું નહિ, બાપજી.”
જોતમચંદ જોતમચંદ.

“તો શેઠ, હું તમને ‘પણ’ લેવાવા વગર ત્યારે
જ છોડીશ કે ન્યારે મારો આત્મા છોડી ચકીશ ?”
અલમત, મદારાજનો સર સત્તાવાલી હતો પણ તેમાં
મારોમાર લાગણી જરી હતી.

“હા શેઠ, કંઈક તો બોલવું જ પડશે !”

“જોતમ શેઠ, મદારાજની વાત માનો !”

“મદારાજને દુભવો મા શેઠ !!!”

મદારાજના સરમાં માથેલોઠોનો સર ભગ્યો.

જોતમચંદ શેઠ મૂંઝાયા.

“મદારાજ, તમે નહિ જ માનો ?” શેઠ પૂછ્યું.

“ના શેઠ, કાંઈ વાત નહિ.” મદારાજે જવાબ
બાધ્યો ને જોતમચંદ શેઠ બેંડા વિચારમાં ગરકાવ
થઈ ગયા. પાથડી સમીનગી કરી, સરી ગયેલો બેસ
અને નાખી જોતમચંદ શેઠ ધીરે રહીને જીભા થયા.
‘શેઠ શું ‘પણ’ દ્યે ?’ એ સાંભળવા મામ લોકોએ
કાન સરવા કયો.

“મ....હા....રા....જ....” ગંદી શરામાંથી કાંઈ
જુગ-જુગજના બેગીનો અવાજ આવતો હોય
તેવો અવાજ શેઠના ગળામાંથી નીકળ્યો. “મદારાજ,
હું ‘પણ’ લઉં છું કે, ” શેઠે, ચોપાસ બાંબો
ફેરવીને મદારાજ સામે રિયર કરી. “મારે મારા
કાળા કે જમણા હાથથી રાત્રને કાંઈ પણ પ્રકારનું
કાન ન આપવું.” શેઠ બોલ્યા પણ ‘માર વર્ષ
બાવો બોલ્યો, જા બગ્યા, નખોદ જમણા’
એના બેધુ.

શેઠ બેસી ગયા, ને મામ લોકોએ ઢીચણને
જીમાં થક, પહેલાં કાંડી આંખે શેઠ સામે બેધુ ને
પછી ગીણી આંખે મદારાજ સામે.

“બલે શેઠ, એમ તો એમ ! મેં તો તમને
કાંઈ પણ પ્રકારનું ‘પણ’ લેવાનું કહ્યું હતું. પરંતુ
‘પણ’નો પ્રકાર તમારે નક્કી કરવો હતો. ભગવાન
તમારું કલ્યાણ કરે ને ‘પણ’ ભગરી રાખવાનું
બળ આપે !” શેઠ, વાચકોનું ‘અકલ્યાણ’ છુટી
થેર ગયા ને મદારાજ શેઠનું ‘કલ્યાણ’ વાળી
ખીરે મામ.

“જો અંગા બોવાકી !” સાધુ રામ-શાહી માટે
આવે,

“આશ્રમવાળા છીએ, શેઠજી.” બહારમાંથી
અનાથ છોકરા આવે;

“ધર્મલાલ” જોમલાલ માળવા આવેલા મદા-
રાજ જોતરી પહોરવા આવે.

પણ...પરંતુ આંગણે કીળીને આશાએ ફેલાવેલી
ઝાળા કે મહારાજીનું પાત્ર, 'મે' કોઈને કેલપણ
પ્રકારનું 'દાન' ન આપતું 'પણ' લીધું છે' એમ
કહી શેઠ નિરાશાથી બરી છે.

ને આમ કરતાં, કાળની ચપાટે વીસ વર્ષ,
વખતનાં વહેણમાં વહી ગયા.

"શેઠ, હવે આપણે જીવવાન મટી ઘરડાં થયાં
ને છોકરાંઓ છોકરાં મટી જીવવાન થયાં!" શેઠ,
એક દિવસ જમીને હિંડોળા પર વામકુક્ષી કરતાં હતા
ત્યાં 'નફ-હોકારાં આધાપાછા છે' તેની ખાતો કંઈ
પછી શેઠાણી વડે.

"સાચુ!" ધોળા ઘસેલાં વાળ ઉપર હાથ
ફેરવી શેઠે મોઢું ખગાસુ ખાધું.

"હવે આપણે વડવાશ્વર્યને મોકળાશ આપીએ!"

"હું...એટલે?" શેઠાણીના ધડાકાથી શેઠ
અમકીને બેઠા થઈ ગયા.

"એટલે કે આપણે જાત્રાએ નીકળીએ."

શેઠાણી ચાંતિથી બોલ્યાં.
"તથે...તથે" તે કીક!" શેઠને ચાંતિ થઈ ને
વળા હિંડોળાપર આકાશ પડ્યા.

"ને જાત્રા પણ કેવી?"

"તમે જ કયો ને! કેવી?" શેઠે સૂના-સૂના
જ પૂછ્યું.

"પાલીતાણા ને દેલવાડા, હરદાર ને કાશી;
શેઠનાથ ને દારકા એમ જાણ્ય તીરથની જાત્રા
કરીએ. આ ગામમાં રહીને આપણે જાણ્યના ધરમ
પાળવા છે તે જાત્રા પણ જાણીય કરવી જોઈ ને!
હાં, બોલ્યા નહિ!" શેઠાણીએ કહ્યું.

"સાચુ, સાવ સાચુ." પડેલા ક્યા જમું? શેઠે પૂછ્યું.

"કાશી" શેઠાણીએ કહ્યું.

"જાણે, પહેલા કાશી જાણે; કરાવે તમારી
ને હું જરા પેટીએ જાણે છોકરાંએને વહિવટ સમ-
જાની આણું." શેઠે ઉગા થઈ પેટીએ ગયા.

ચારેક નોકર, અનાજ, પાણી, મસાલા, કપડા
ને બીજી જરૂરિયાતની વસ્તુ સાથે સંધે ઉપાસે.
એ જાત્રાનામાં માડી નહિ એટલે જવાનું પગપાળા.

હરિચંદ્રેણ કરતા જામ ને વાટ કાપના જામ.
એમ કરતા બે મહીને કાશીને દરવાજો આપ્યો ને
પ્રાહરણનું રોણું શેઠના સંધને વીંટળાઈ વળ્યું.

"શેઠ, જામના; આલો અમારે ત્યાં."

"જીજી લાઈએ," શેઠે પ્રાહરણના રોળાને કહ્યું
"અમે અહીં ધર્મચાળામાં જ ઉતરવાનું નક્કી
કયું છે. એટલે તમારે કોઈને ત્યાં નહીં આવીએ.
જતાથ એક વાતની ખાતરી રાખીએ કે, અમે તમારે
ત્યાં નહિ ઉતરીએ તોય, અમે બે દિવસ પછી
ગંગાસ્નાન માટે આવીશું ત્યારે તમને જાણ્યને
તમારી દાન-દસિણા મળી જશે" શેઠે પ્રાહરણને
જેમ તેમ કરી વિદાય કર્યાં.

'સાચુ', આ તો ભારે થઈ! અહીંના પ્રાહરણો
દાન-દસિણા લીધા વગર કોઈ રીતે ગામમાંથી
જહાર નહિ નીકળવા દે ને મારે માનું 'પણ' સાચવવું
ભારે થઈ પડશે!" શેઠ ધર્મચાળામાં બેઠા બેઠા
વિચાર કરે છે.

"કોઈ રસ્તો તો કાઢવો જ પડશે ને!" શેઠે 'પણ'
સાચવવાને ઉપાય વિચારે ને ખૂબ વિચાર કરતાં
મળી ગયો.

"આલો જ્યાં ઉઠો, સામાન ખાલો. આપણે
હમણાં ને હમણાં જ ગંગાસ્નાન કરીને આગળ
જવાનું છે!" ત્રણેક દિવસ વીતી ગયા પછી ચોથા
દિવસની રાત્રે શેઠે જાણ્યને ટકોળ્યા. શેઠના હુકમ
એટલે 'ખુદાઈ અકલમે' ડબલ નહિ' એના જેવું.
ગંગાકિનારે ચાલના જાય છે. ખૂબ દૂર નીકળી
ગયા પછી શેઠે આણુપાણુ જોયું. સાંચ નિજાનું
કોઈ કરતા કોઈ ન મળે.

"અસ'બકી જ ગંગાસ્નાન કરી, લઈએ."

શેઠે કહ્યું ને જાણે ગંગાસ્નાન કરવામાં પડ્યા. 'વાહ
પ્રભુ, વાહ!' જાત્રાની જાત્રા થઈ! ગંગાસ્નાનનું
પુણ્ય મળ્યું ને 'પણ' પણ જાણ્યાનું તે નકામાં.
શેઠે સ્નાન કરતાં જાય છે ને પોતે અજાણ્યેથી
શુક્તિથી મનમાં દરખાવાં જાય છે. ગંગાસ્નાન
પતાવી શેઠે કિનારે જાણ્ય ને ચરીર લૂંટવા માંડ્યા.
ત્યાં જ પાછળથી અજાણ્ય સંભળાયો.

“ શેઠ તમે ગંગાસ્નાન કરી લીધું, હવે હાથે દક્ષિણા ! ” ને સિકારીને ભેઈ સમઢું ” ચમો તેમ શેઠ અવાજ સાંભળી ચમક્યા. પાછળ ફરીને ભેઈ તો એક અત્યંત વૃદ્ધ, લગભગ અર્ધ ગૂંચે, દીર્ઘ યજ્ઞ ગૂંચેલ શરીરવાળો ને ડાબ મોટા શેગનો બોમ વડે પડેલો હોય તેવો બાલો, અતિ દયાદ મોં મનાતી, તેમની પાસે હાથ ફેલાવીને બેઠો હતો.

“ મ... મહારાજ, ત... ત... એ... તમે ક્યાંથી ? અને અહીં આવ્યા તમારે તો ડાહ નડોલું !! ” શેઠની આંખોમાં નડું અચરજ તરલું હતું.

“ શેઠ, આપ અને પધાપી તમારે હું મારા ઝૂંપડામાં જ હતો. જુઓ, સામે રતું મારું ઝૂંપડું ” બાવાએ આંગળી ધીધી. સામે જ થોડે દૂર ઝૂંપડું હતું.

શેઠ વિચાર કર્યો, : ‘ સાચું મેં તો આરે બાજુ ચાર-ચાર વાર નજર ફેરવી હતી પણ કંઈ નડોલું દેખાયું ને આ અચાનક ઝૂંપડું ક્યાંથી ઉઠ્યું યજ્ઞ ગયું ને આ મહાદાસ બાલો ક્યાંથી ફરી નીકળ્યો ? કદાચ, કદાચ એમ પણ બને કે બધાંયમાં એટલે દૂર મારી નજર ન પડેલી હોય ! હ તો ઠીક પણ હવે શું કરું ? ’ ને પછી, થોડીવારે બોલ્યા.

“ જુઓ મહારાજ, ” શેઠ બાવાને બે હાથ ભેંસ્યા “ અને કાચીએ જતા કરવા બાબના છીએ છું સાચું, અને ગંગાસ્નાન કર્યું છું પણ સાચું ને તમે દાન-દક્ષિણા ઉઠારે બાબા તે પણ એટલું જ સાચું. પરંતુ બાવાજી, વાત એમ છે કે, મને આ જગ્યામાં પાલો કરતાં ખરચ થઈ ગયો જમણા ને મારા મામની વાટ છે લાંબી એટલે બે તમને દાન-દક્ષિણા ઉઠાવે તો વાટમાં અમારે બધાંયને યુરોલીયાં મૂકાવું પડે. ” શેઠે ગોળો મળાડ્યો.

“ કાંઈ વાલો નહિ દાતાર, તમારા મામનું, તમારું ડેકાલું લખી આપતા આવ. ત્યાં બાવીને લઈ જઈશ. તમારા માથેથી દક્ષિણાનો ઝણુમાર તો જાણે કરાવે જ પડશે ને ! ” બાલો માથાનો નીકળ્યો.

શેઠે જરા પણ અચકાયા વગર મહાદાસ બાવાને પોતાના ઘરનું ડેકાલું આપ્યું. એ વિચારે કે, ‘ મારા મામની વાટ, જીવનકા માથુસ માટે જ સાચું દિવસની

છે ને બાવાની મરત-મરત નેનાં તેની છંદગી વધુમાં વધુ દય-પંદર દિવસની છે. ’ શેઠના ઘરનું ડેકાલું લઈ બાલો પોતાના ઝૂંપડામાં ગયો ને શેઠ, બીજી ઘણી જાનાઓ કરી આઠક મંદિને ઘેર પડેલા.

વળી વળી વીલી ગયું.
“ ને મંગા મેલાઈ, શેઠ ! ” શેઠ દેરાસર પૂજા કરતા જતાં દર્બા ત્યાં જ એક અભાગત દેખાયો ને શેઠના હાથમાંથી, પૂજન-ચર્યનની સામગ્રી બરેલ ચોનાની ડબ્બી પડી અડ. “ આ તો કાચીના ગંગા સ્નાન વખતે મળેલો જ બાલો ! આ મહાદાસ બાવલાએ તો અજાન કર્યો !! ”

શેઠે પોતાના એક ખાસ વાલોતરને એક બાજુ બેલાવીને કહ્યું : “ આ બાવાને તારા ઘેર લઈ જ. બે દિવસ એની સારી આગના-સ્વાગતા કરને ને પછી તારા ખિસ્સામાંથી પાંચ રૂપિયા એને આપીને કહેને કે ‘ બાવાજી, થયો આ તમારી દક્ષિણા ને હવે તમારે એકાદ દિવસ વધુ રોકાવું હોય તો રોકાવ. ’ સમજ્યા ? ”

“ જી, ” વાલોતર જવાબ આપી બાવાને પોતાને ઘેર લઈ ગયો અને શેઠની આટા પ્રમાણે તેની બે દિવસ સુધેર આગતા-સ્વાગતા કરી, તેના તરફ પાંચ રૂપિયા રોકડા ધરીને કહ્યું : “ બાવાજી, થયો આ તમારી દક્ષિણા ને હવે તમારે એકાદ દિવસ વધુ રોકાવું હોય તો રોકાવ, સમજ્યા ? ”

“ બાઈ એકાદ દિવસ વધુ રોકાવ ન રોકાવાતું તો જાણે સમજી ગયો પણ આ દક્ષિણા મારે તમારા હાથેથી ન લેવાય. ” બાવાએ જવાબ આપ્યો.

“ દક્ષિણા મારા હાથેથી લેવાય ! કાં ? ” વાલો-તર અર્થજામાં પડી ગયો.

“ ના, દક્ષિણા તમારા હાથેથી ન લેવાય પણ જેણે ગંગાસ્નાન કર્યું હોય તેના હાથેથી જ લેવાય. ” બાવાએ કહ્યું ને બાવાનો જવાબ સાંભળી વાલોતર શેઠ ખસે ગયો ને વાત કરી.

“ સાદ્યો બાવલો, સાદ્યો લેખો હાથે છે ! તું કહે એને તારા ખિસ્સામાંથી દસ રૂપિયા આપીને કહેને કે ‘ આ શેઠે જ આપ્યા છે ને શેઠ માંદા હોઈ એ જાણે બાવીને તમને દક્ષિણા આપી શકે તેમ

નથી કારણ કે વેંઘે તેમને ધરમાંથી બહાર નીકળવાની ના કહી છે. મારે તમે જાવ. સમજ્યો !”

“સમજ્યો” વાણેતર સમજીને ગયો. બીજે દિવસે તેણે બાવાની સામે દસ રૂપિયા ધરીને કહ્યું : “મહારાજ, હો આ દસ રૂપિયા તો ઘણા કહેવાય, હવેને જાવ. શેઠ માંદા છે ને વેંઘે તેમને ધરમાંથી બહાર પગ મૂકવાની ના કહી છે.” પણ બાવો તે બાવો જ નીકળ્યો. તેણે જવાબ આપ્યો :

“લાઇ, રૂપિયા વધુ-ઝોણા કોને કહેવાય તે તમે વેવારી જાણો. મને બાવાને એમાં કાંઈ ખબર ન પડે. હું તો એક જ વાત સમજું કે શેઠ પોતે બાવાને મને જે આપ્યું હોય તે આપે. ને શેઠ માંદા હોય અને વેંઘે તેમને ધરમાંથી બહાર નીકળવાની ના કહી હોય તો સાજા ઘાય ને ગેલ ધરમાંથી બહાર નીકળવાની રજા આપે ત્યારે વાત ! આપણે કાંઈ ઉતાવળ નથી !!”

ને વળી વાણેતરે શેઠને જાહેર વાન કરી.

“જે હવે તું એમ કર, બાવાની કાસે સવારે તારા ખિરસામાંથી ધ બાવલાને પચીસ રૂપિયા બાળીને કહે કે, ‘શેઠ, અર્ધકાસે રાત્રે યુજરી ગયા, હા, મધ કાસે રાત્રે યુજરી ગયા ને તમે હવે આ પચીસ રૂપિયા લઈને જાવ’ સમજ્યો ?” શેઠે કહ્યું.

“પણ શેઠ, એવું કેમ સમજાય ! તમે તો સાબ નરવા...”

“અર્ધ તું હવે કાઠો યયા વખરે કહું તેમ કર, જા !” શેઠે વાણેતરની વાતને કાપી નાખતા કહ્યું. વાણેતર ગયો. તેણે પોતાના ખિરસામાંથી પચીસ રૂપિયા કાઠીને બાવા તરફ ધર્મ અને કહ્યું :

“માવાજી, શેઠ તો ગુઠાલે રાત્રે યુજરી ગયા ને તમે હવે આ પચીસ રૂપિયા લઈને જાવ.” પણ બાવાએ વાણેતરે ધરલા રૂપિયા સામે તજવર પણ ન કરી અને અત્યંત જગમગા અવાજે બોલ્યો :

“શેઠ મધકાસે રાત્રે યુજરી ગયા એમ ને ! જાજા યધ ગયો ! ! જાજાન, જાજાન ; આ તો માઠી યધ. ગિયારા બહુલકા માણસ ! જાજા

દાતાર !!” બાવાએ ‘ખરખરો’ કર્યા પછી કહ્યું :

“લાઇ, હવે હું ન જઈ શકું !”

“હવે નહિ જઈ શકો ! કાં, શેઠની ગાદીએ બેસવાનો વિચાર છે ?” વાણેતરની કમાન છટકી. કારણ કે રાણી ને ગણિતા બાવાના ધામા એને ઘેર હતો.

“ના લાઇ, શેઠની ગાદીએ તો એના હોકરા બેસે, હું નહિ. આ તો બિમાર શેઠ આટલા દિવસ સારી રીતે બંધી મને રાખ્યો.....”

“માવાજી, તમને શેઠ નહિ પણ મેં સારી રીતે રાખ્યા છે.” વાણેતરે બાવાને બોલતો અટકાવીને કહ્યું.

“લાઇ, એ સાવ ખરું પણ તમે મ વાણેતર તો શેઠના જ ને ! એટલે શેઠે જ રાખ્યો ગણ્યા !” બાવાએ કહ્યું.

“ચાલો એમ તો એમ ! પણ તમારે હવે બંધી શું કામ છે ?” વાણેતર ખૂબ આક્રમણે હતો.

“લાઇ, હવે તો બીજું શું કામ હોય ! પણ શેઠે મને આટલા દિવસ સારી રીતે રાખ્યો તે હવે તો તેમના મગદાને અગ્નિદાહ દેવાશે પછી જ જઈશ !” બાવાએ જવાબ આપ્યો ને સાંભળીને વાણેતર જાવ ભાગ્યો શેઠ ધાસે. તેણે બંધી વાત કરી. સાંભળીને શેઠ પણ ધડીતર તો અસ્વસ્થ બની ગયા. થોડીવાર પછી તેમણે કહ્યું :

“કાંઈ વાંધો નહિ. તમે હવે વધુ વાત કર્યા વગર ગાજના દસ-ત્રીસ માણસ ભેગા કરો ને નવામીને સામાન પણ લેના આપો. મારે મારી જગ્યા કાઢી આ બાવાને મારા દાણે કાઢ ન આપો ! ‘પણ’ જગવણુ છે. તું જા, જરૂરી જા ; વાર ન લગાડ.”

વાણેતર ગયો ને શેઠની આજ્ઞા પ્રમાણે ગયો જાહેરના કરી લાગ્યો. નવામી બધાં. સમજાન-વાના નીકળી ને બાવા પણ તેમાં જોડાયો. સમજાન આન્યુ એટલે બાવા જ્યાં કાણુજોધી જરા વધુ દૂર જઈને બેઠો. શેઠને ચિન્તા પર સુવાડયા, ઉપર દગવા-દગવા લાકડા બેઠ્યા-શેઠને મન ન યાવ તે રીતે,

“ જો, બાવો તો હજીય બેઠો છે ! ”
વાણીતરે ધીમેથી કહ્યું.

“ તમે એમ કરો, તેને તમારા ખિરસામાંથી
પચાસ રૂપિયા આપીને કહેજો ‘ બાવાજી, હવે તમે
આ દક્ષિણા લઇને જાવ. અમે શેઠની ‘ નિધિ ’
પતાવી લેશું. ’ સમજ્યો ? ” શેઠે ચિત્તામાં સુતા સુતા
કહ્યું.

“ જી ” કહીને વાણીતરે અંધ બાવા પાસે તેણે
બાવા સામે રૂપિયા ધરીને શેઠની સચવા પ્રમાણે
કહ્યું પણ બાવાએ રૂપિયા ન લીધા અને બોલ્યો :

“ હવે મારે દાન દક્ષિણા ન ભેંધએ ! ”

“ તો ? ” વાણીતરેને થયું કે વળી બાવા કષ્ટક
નવું તું પેલા કરશે. ને થયું પણ તેમજ. બાવાએ
કહ્યું :

“ મારે શેઠના અસ્થિ ભેંધએ ? ”

“ શેઠના અસ્થિ ! વાણીતરની આજો પહોંચી
થઈ ગઈ.

“ હા બાપ, શેઠના અસ્થિ ! ટાઢી દરશે એકલે
હું અસ્થિ લઇને જ જઈશ ” એવા પવિત્ર માણસના
અસ્થિ ગંગામાં પધરાવવા પડશેને ? તે હું જ લેતો
જઈશ. ”

ને વાણીતર દોડતો ગયો. તેણે ચિત્તા પાસે બર્ધ
ધીમે અવાજે કહેને વાત કરી.

“ મારો બેટો, આ બાવો તો લોહી પી ગયો !
‘ પછુ ’ કહેતા થ શરૂ છું. તું તારે આપ દિવાસળી,
બંધે એ મારા અસ્થિ લઈ જાવ ને ગંગામાં પધરાવે !
મરી જઈશ પર તુ માટું ‘ પછુ ’ નહિ મરવા દજી ! ”
શેઠે ફાત બીસીને કહ્યું.

“ પછુ તમને જીવતાને મારાથી..... ” વાણીતરે
બોલતા અચકાયા.

“ હું તને પગાર આપુ છું તે મારા ટુકડા
માનવા, સામે દસીત કરવા માટે નહિ, સમજ્યો ?
આપ, દોઢાસળી ચાંપી દે ! ” શેઠે હુકમ કર્યો ને
વાણીતરે દીવાસળી આપી. ચિત્તા બહમત જળવા
લાગી. ચેતના દેહને ઝાળ અડી ને કાગળી જળવારા

ઘિપડી ખરતું શેઠ પોતાનું ‘ પછુ ’ જાળવવા વેદના
સદન કરીને ચૂપ જ રહ્યાં. તેમણે ન ચીસ પાડી
કે ન દલ્યા.

...ને...ને... ત્યાં જ બાવો બેઠો હતો ત્યાં
અચાનક ઝળહળાટ થયો. ડાબુઓએ પાછળ ભેંસું.
તેમની આજો કાંઈ તેજસ્વી પ્રકાસથી અનન્ય ગમ.
બધાય ડાબુઓ ‘ ...જુત....જુત ’ કરતાં ભાગ્યા.
ખાસ વાણીતર પણ ચિત્તા હોડીને ભાગ્યો.

પેતો તેજસ્વી પ્રકાસ, અતિ તેજસ્વી બનીને
આગળ વધ્યો. એ જૂન નહેતું પણ સાક્ષાત કાચી
વિશ્વનાથ ભગવાન હતા. તેમણે ચિત્તા પાસે આવી
સગવળી ચિત્તા સામે હાથ ઢીચે કર્યો ને તે
દરી ગમ. તેમણે પોતાના હાથથી લાકડા ખસેડી
શેઠને ચિત્તામાંથી બહાર ઉપાડીને મૂક્યા.

“ પ્રભુ, મારાદેવ; આપ ! ” શેઠ ભગવાનને
ઝોળખી ગયા, તેમણે ભગવાનના પગ પકડી લીધા.

“ ઉંઠે વત્સ, તું મારી કસોટીમાંથી પાર થયો
છે ! ” ભગવાને શેઠને બે હાથ પકડીને ઉઠા કર્યા
‘ પછુ ’ લેનાર તો ધણી ભેયા છે. પરંતુ તારી
જેમ પાળનાર ઝોણ બપુવા છે ! ”

“ પ્રભુ, આપના આશીર્વાદ...! ” શેઠ હૃષીથી
ગળગળા બની ગયા.

મારા આશીર્વાદ ભેંધએ તો જેવી પરાયણતા
તે તારા ‘ પછુ ’ મારે રાખી તેવી જ મારા મારે
રાખ તો તુ મોદાને પામીશ ! ” એમ કહી પ્રભુ
અંતર્ધીન થઈ ગયા.

શેઠ થેર આખા. તેમના મોપર અપૂર્વ ને પરમ
તેજ હવું. તેમણે પોતાની મિલકતમાંથી અડધી
હોઠકાએ વચ્ચે વડે ચી દીધી ને જાડીની સત્કાર્થ મા
વાપરી નાખી ને પ્રભુપરાયણ થવા પતની સાથે
દિઆલજની વાટ પકડી.

[‘ હનુમાન જયંતિ ’ (તા. ૫-૪-૬૬ મંગળવાર)
નિમિત્તે સુરેન્દ્રનગર ‘ શ્રી પીજીઆઈવા હનુમાન મંદિર ’
ના આશ્રમે કીર્તન કરવા આવેલા આમ્ય કીર્તનકાર
શ્રી અમરામ ભગવાન સૌજન્યથી - લેખક.]

સત્યાગ્રહ આશ્રમની રાષ્ટ્રીયશાળાના એક વિદ્યાર્થીની દેનંદિની

પ્રભુદાસ માંધી

(૨)

કેમણે કહ્યું બીજા ૧૯૭૪ ગુરુવાર તા. ૧૪૩-૧૯૧૮

આજે પછુ મોટો ઊઠયો. મગનકાકાએ આગલા દિવસનો ચાક હશે એમ માનીને મોટો ઊઠાડયો. કસરત કરી પ્રાર્થનામાં ગયો. ત્યાં છવટે બાપુજીએ મિ. એસંટ વિષે કહ્યું કે, “તબાએ પોતાનું લગભગ બધું હિન્દુસ્તાનને અર્પણ કર્યું છે; ‘લગભગ’ શબ્દ પછુ તમારે માટે તો ઠાઠી નખાય. અને બીજું તેમનામાં એ એક મોટો ગુણ છે કે તેમના મનમાં એક કશુ પછુ બીજો ખ્યાલ નથી આવતો. ફક્ત હિન્દુસ્તાનને સ્વરાજ કેવી રીતે અપાવવું તેનો જ વિચાર કરે છે.”

બાપુજીએ કહ્યું કે, “હું જોઈ શક્યો કે તે જ્યારે જમવા બેઠાં ત્યારે તેમને બહુ જ અજાણમણ થઈ. અને મને તો તેમણે કહ્યું કે ‘આ લોકોએ (અમદાવાદના શહેરના નાગરિકોએ) અંગ્રેજોની ખરાબમાં ખરાબ રીતો બહુ કરી છે.’ સાંજે જ્યારે વાણી કરતી વખતે તેમની સાથે નજામી વાતો થવા લાગી ત્યારે તે બાઈ અજાણને ઊડી ગઈ. અને મને સાથે લઈ સ્ટેશને આવી ગઈ.”

બાપુજીએ કહ્યું કે, “આવી બાઈ તેનામાં બીજા ગમે તેટલા અવશ્ય હોય તો પછુ પૂલ્ય છે.”

પ્રાર્થનામાંથી ઊઠ્યા પછી શાળામાં ગયો ત્યાં નિત્યનિયમ પ્રમાણે ચાલ્યું હતું. વિનોબા આજે સાંજે આવ્યા છ. સારે અંગ્રેજી લખીને નવ વાગ્યે સૂતો.

કેમણે કહ્યું, ત્રીજા ગુરુવાર (૧૫૩-૧૯૧૮)

આજે સવારે સાડાચાર વાગ્યે ઊઠ્યો હતો. પાંચ વાગ્યે કસરતમાં પહોંચ્યો હતો. સવારે

નાહ્યો. પ્રાર્થના બાદ વિનોબાએ પોતાના ફોફ વર્ષના (૧) અનુભવ વિષે એમ જણાવ્યું કે ‘એકાંતવાસ જેવું બીજું સુખ કાંઈ છે જ નહીં.’

પ્રાર્થના પછી નાસ્તો કરી શાળામાં ગયો. વિજ્ઞાનના વર્ગમાં દાખલા ગણ્યા. શુજરાતીના બંને વર્ગોમાં વ્યાકરણ, સ્તત્ત્વજ્ઞાન તથા હારમાળા (૨) થઈ. પછી શુક્રવાર હોવાથી રજા મળી ગઈ.

દરયા પછી મિલ ખજૂરો (૩) કેવી રીતે કર્યાં, શું કામ કરે છે તે જોયું અને નદીએ નહાવા ગયો. ત્યાં હું કેશુદં (૪) પહેરણ પોતો હતો તે વખતે કેશુ પાસે મેં માડું પહેરણ માગ્યું અને કહ્યું કે તેના ખિસ્સામાં જે હોય ત્ રૂમાલમા બાંધી મારા ખિસ્સામાં મૂકી દે. નાદા પછી પુરુષોત્તમને (૫) તે તોફાન કરતો હોવાથી વાંચા ઉપર એક ચપ્પડ મારી. તેથી તે ખૂન થયો. નાહીને ઘેર આવ્યો. કપડાં સૂકવ્યાં પછી મને ખબર પડી કે હું મારા ચશ્મા નદીએ બૂલી આવ્યો છું. તેથી નદીએ ગયો પછુ એ ન મળ્યા. એની ચિંતામાં જમવા બેઠો.

લગભગ જમી રહ્યો ત્યારે એક માણસે ખબર આપી કે સભામાં (૬) પૂલ્ય બાપુજીએ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે કે, “૩૫ ટકા (૭) નહીં મળે ત્યાં સુધી હું ખાઈશ પછુ નહીં” ને મોટરમાં પછુ નહીં બેસું.” આ સાંભળીને અને બધા હેબતાઈ ગયા.

મેં જમી લીધું ત્યાં કૃષ્ણે (૮) કહ્યું કે ‘બાપુજી આવ્યા છે અને તમને મારે ઘણી છત્રીઓ (૯) ઝોલાડેલી છે.’ ત્યાંને ત્યાં યાત્રી રાખીને ઊઠ્યો

ને દોડયો. ને ત'બૂમાં (૧૧) આવ્યો ત્યાં જોયું
તો બાપુજી બધા મજૂરોને પૈસા ૧૧ આપવાની
ગોઠવણ કરતા હતા અને અનસૂયાબહેન (૧૨)
રોતાં હતો.

આ જોઈ માડું મન પણ રડવા લાગ્યું.
આંખનું રૂંથું તો મેં ખાળ્યું. આ બધું જોઈ
હું મારા વાસણ ઉટકી આવ્યો ને કપડાં લેવા
ગયો. ત્યાં મને માડું ધોતીયું ન મળ્યું.
કારણ કે તે કોઈ મજૂરે ચોરી લીધું હતું.
મને પુરુષોત્તમે આવીને કહ્યું કે તમારા ચરમા
મળ્યા. તે નદીમાં દાટેલા હતા, પણ અનાયાસે
મળી ગયા.

' પછી હું આમતેમ ફરવા લાગ્યો. મજૂરો
સાથે થોડી ટોપલીઓ (૧૩) ઉપાડી. શિક્ષકો
પાસે બેઠો. જેમ બધું કયું પછી હું જોાક-
સમાં (૧૪) ગયો. ત્યાં મજૂરોની બહુ લીડ
હતી. અને એક મજૂર કહેતો હતો કે,
"અનસૂયાબાઈ તમારે તો જમવું જ પડશે
નહીં જમો તો અમે પચાસ જણ તમારી
પાછળ મરશું. જુઓ આજ સાંજ
સુધીમાં તો તમે મને જીવતો નહીં જુઓ."
આમ કહી કેટલી જગૈયો કાઢ્યો ને બતાવ્યો.
"આ રહો, આનેથી હું મારા પ્રાણ છોડીશ."
આ બધું સાંભળી અનસૂયાબહેને ધે-ત્રણ
પેશી બજૂર ખાધો ને બધાને ખવરાવ્યું.
પછી અમે નાહી ખાસ સલામાં ગયા. ત્યાં
સલા બલાસ થઈ હતી. ત્યાં મારાં મા-બાપ
મળ્યાં તેમણે અપવાસ કર્યો હતો. પણ બાપુ-
જીએ તેમને ખવરાવ્યું. પછી અહીં આવી કેટ-
લીક ટોપલી ઉપાડી પ્રાર્થના કરી. વહેલો સૂઈ
ગયો. રાત્રે મહાદેવભાઈ દોઢ (૧૫) વાગ્યે આવ્યા
હતા તે અરધી ઊંધમાં બેસ્યું. બાપુજી રાત્રે
નહોતા આવ્યા.

(૧) શ્રી. વિના બાવે ડાયરજ આશ્રમમાં બાપુજી
પાસે આવેલા અને રથાથી આશ્રમવાસી બનેલા, પોતે
સંસ્કૃતના બારે વિદ્વાન હોય વાતચીતના અમને શ્રેયોક્ત
સંભળાવતા ને શીખવતા. અમારા જેવડા કિશોર જેવા

જ દેખાતા, મૂંઠા પણ નહીં જેવી. પણ પુષ્કળ
તેજસ્વી એટલે અમે એમને બાપુજીના શ્રેષ્ઠ તથા
અમારી વચ્ચે સૌથી ચડિયાતો વિદ્યાથી માનતા.
એમના સંસ્કૃતના અધ્યયનમાં વેદાંત અંગેનો કેટલોક
અભ્યાસ બાકી હતો, તે પૂરો કરવા માટે બાપુજીની
રજા લઇને અમદાવાદથી વાઈ-પૂના અને મદાનલેખર
વચ્ચે કૃષ્ણા નદીને કાંઠે દક્ષિણ ભારતનું કાશી ધામ
ગણતું ગામ-મજુના ગયા. ત્યાં નરહર શાસ્ત્રી પાસે
બ્રહ્મસૂત્ર ભાષ્યનું વિનોબાએ અધ્યયન કર્યું, ધણજ
તપ સવચથી રહ્યા. અને આદર્શ વિદ્વાન તથા
બ્રહ્મચારી જની દોઢ વરસે પાછા આવ્યા. આ
અભ્યાસમાં તેમણે એક વર્ષ ગાળ્યું એવું વિનો-
બાએ પોત ના ઇવન અંગે જણાવ્યું છે. પણ અહીં
દોઢ વરસ મારી ડાયરીમાં લખેલું છે. તેઓ પોતેજ
તે દિવસે પાચનામાં દોઢ વરસ મોઢ્યા હશે.

(૨) એ રમચે શુભરાત્રી પાંચપુસ્તકો નહીંવત
હતા. અમારા વર્ગમાં નરસિંમહેતાની દારમગા
બણાવાતી. જેમાંનું ગૌણવજન તો તેને કહીએ, જે
બંબન આશ્રમનું મુખ્ય ભજન બનેલું.

(૩) પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ વખતે તે કાળના હિંસાએ
બળરમા મોધારત વધી ગયેલી. એયુદ્ધ પહેલાં વીસ
બારીસ રૂપિયે મળુ (ચાકીસ રતન) થી મળતું તે
પંચોતેર એકો જેટલે પહોંચેલું. બ્યારારીઓ ભાવ
ચાકીને પુષ્કળ કમવા હતા. અમદાવાદના મિત-
ભાષિકોએ કાપડના ભાવના વધારાને કારણે ખૂબ
નરા કરેલા. અને મિત મજૂરો માટે મજૂરી વધારેની
નહીં. એમની માગણી માંલકો કાને ધગ્યા જ ન
હતા. તે અંગે વધતા મજૂરો હડતાવ ઉપર ઉતરો.
આ હડતાલનું નેતૃત્વ બાપુજીએ સ્વીકારેલું અને
હડતાલ પૂરેપૂરી અહિંસક રીતે લડાય તેનું રીતસર
ચિહ્ન એમણે આપેલું. આ વેળાનો વિખતવાર
ઈતિહાસ નવજીવન દ્વારા પ્રકાશિત મહાદેવભાઈએ
લખેલી ચોપડી 'એક ધર્મયુદ્ધમાં' મળશે. હાલમાં શ્રી.
ચંદ્રનાલભાઈ બે કરે લખેલું 'મીધીજીની મજૂર પ્રતિષ્ઠા-
નું' પુસ્તક નવજીવને બહાર પાડ્યું છે તેમાં વધારે
ઝીણવટથી વિખતો મળશે. મજૂરોએ માગણી
કરેલી કે એમના મૂળ પગારમાં ૩૫ ટકા મોંઘા

વધારો- જોનસ- મજે. શિલમાલિમને એથી અધુર
આપવાનો આગ્રહ હતો. એટલે હડતાલ લખાઈ
જતી હતી.

મિત મજૂરો જુખા ન મરે તે માટે સાગર-
મતી આશ્રમમાં લજ્જાટશાળાના મકાન માટે નદીમાંથી
રેતી લેવાની લાવવાનું તથા ઈંટા લઈ જવાનું કામ
તેમને સારું જોઈતવામાં આવેલું. સે કડો મજૂરો એ
કામે આશ્રમમાં કામ કરતા હતા. (૪) મારા કાકાના
દોકરા નાનાભાઈ, ડેડુભાઈ અનન્યાલ ગાંધી (૧)
માગ ખીજા કાકાના દોકરા, નાનાભાઈ પુરુષોત્તમ
નારણદાસ ગાંધી. (૬) મજૂરોને સમજાવ્યું આવવા
શાહપુર ભાગેગે આમની નીચે રોજ સાંને બાપુજી
સભા ભરતા.

ઉમજૂરો જુખા દુઃખના આર્થા દીનાપરી ચિનમાં કામે
અડવા લાગ્યા હતા આમ થાય તો અહિંસા લડાઈ
થી કશું વળગું નથી એકું જ સૌ સમજે. અહિંસક
લડાઈમાં રહેવાએ વધારે ને વધારે કષ્ટ વેઠવા પડે
તે માટે મજૂરોના સંકર મેળો પડેના બેઠા બાપુજીની
અંતર્લગ્ના વધી ગઈ હતી. એવામાં મજૂરોની
ચાવીઓમાંથી મારા પિતાશ્રી વા ૧ લાગ્યા કે મજૂરો
મુજાયા છે. કહે છે કે અમારું દુઃખ અમે બાપુજીએ
તમે રોજ જમો ને મોઢરમાં ફરો તેમને અમારા
દુઃખની શું ખજર પડે આ વિવરણ સામગ્રી મજૂરો
નેતિક બગ ટકાવી રાખવા બાપુજીએ અનસન
કરવાની અને પાહન ન વાપરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.
(૮) મારો નાગે લાઈ, કુશ્વદાસ હજનલાલ ગાંધી.
(૯) પ્રતિજ્ઞા લેતાની સાથે બાપુજીએ તેનો અમલ
કર્યો. એ વખતે અમરાવાદ શહે માંથી સાગરમતી
આશ્રમમાં આવવા માટે એનિમલિજ ઉપર ચઢતે
હીને આવડું પડ્યું. બાપુજીએ આર માર્શલ ચાલવું
પડ્યું. અપવાસી હતા બાપુજી એટલું ચાનના.
અથમમાંથી શહેરમાં ચાલીને જના અને આવજ.
એની પ્રતિજ્ઞાની એટલી જીલ્લો અસર મજૂરો પર
ચર્ચ કે બાપુજી ચાલીને આવ્યા ત્યારે અનેક મજૂરો
એમને માથે હાડી જાની તાખી આખે રસતે રાખા-
બધ સાથે ચાલ્યા. (૧૦, એ વખતે આશ્રમ તંજ

એમાં વરસું હતું. બાપુજી માટે એક ઉધારો તંખ
હતો. ત્યાં બેસી તેઓ કામ કરતા (૧૧) મજૂરોને રોજ
રોજની મજૂરી તત્કાળ ચાઇયે પાંચ ચૂકનાઈ જમ એવો
બાપુજીએ પ્રજાઈ કરેલો. (૧૨) આ બાપુજી હડતાલના
મૂળમાં અનસુયામહેન હતા. એ એક ત્રેમયુદ્ધ હતું
મજૂરોને પહેરે મોટાંમહેન અનસુયામહેન સારાભાઈ
અને મિતમજૂરોને પહેરે મુખ્ય બકિન નાના ભાઈ
અંબાલાલ સારાભાઈ. અનસુયામહેને મિતમજૂરોનો
અપાર ત્રેમ મેળવ્યો હતો. (૧૩) મિતમજૂરો રેતીની
ટાપનીએ ઉપાડે અને એરી મજૂરોમાં નાનમ ન
અનસુયામહેને તે માટે અમારી સાળાના શિક્ષકો અને
વિદ્યાર્થીઓ પણ નદીમાંથી ટાપનીએ ભરી વીસેક
કુડ લેવાઈએ લજ્જાટશાળાની મતીમાં ઠંધવા. (૧૪)
આદિસના કામ માટે જુલે નાનકડો તંખ હતો.
(૧૫) મહાદેવભાઈ હતું નવા જ આશ્રમમાં આવેલા,
અને તેઓ આખો વખત બાપુજીની મદદમાં રહેવા
લાગ્યા હતા. બાપુજી શહેરમાં અનસુયામહેનના
મિતમજૂરોના અગત્યમાં બેસી હડતાલ મંચાવ-
નું કામ કરતા. રોજ મુસને આશ્રમમાં જ આવતા.
પણ તે દિવસે જુલે મોડે લગી કામ ચાલ્યું હોવાથી,
તમા ઉપવાસને કારણે એમને મિતમજૂરોમાં જ
રોકાઈ જવું પડ્યું.

[અનુ. પાન ૪૦થી આશુ]

તરફડિયાં

ઈન્ડોનેશિયામાં નવું તંત્ર કામગીરીમાં ગૂંવાઈ ગયું છે અને ધીમે ધીમે પથરા ચાલી રહ્યો છે. સિંગાપોરને માન્યતા, મલેઝિયા સાથે અથડામણ નિવારવાની વત, ભારત સાથેના સંબંધો સુધારવાની ઈચ્છા-આ બધા લક્ષણો શબ્દપલટાને આભારી છે. ભૂતકાળની ભૂલો નવું તંત્ર સુધારી રહ્યું છે. ત્યારે આ બધામાં, પોતાના જૂના સ્વાનમહેલના ખરેખરાં સુકષ્મ એકલા જ રહી ગયા છે. તેમના પ્રયત્ન વ્યર્થિતત્વ તેમ જ લોકપ્રિયતાને કારણે તેમને એકદમ સ્થાનભેદ કરવાનું શક્ય નથી ત્યારે અહમ્ અને વૃદ્ધત્વથી પીડાતા આ રાજનર્તક, રાજપુરુષ માટે સત્તાના સુત્રો છોડવાનું ભારે દુઃખદ બની રહ્યું છે અને તેથી અવારનવાર તેમને દુઃકાર કરવા પડે છે! “હું સુકષ્મ”, તમારો પ્રભુ; કાન્તિનો પ્રભુના-આઝાદીનો મસાલચી- ખગ કર્દા- દુઃકાર પ્રમુખ મટી ગયો નથી-પશ્ચિમના અખખારો આવી વાતો ફેલાવે છે-સામાન્યવાદીઓ અને મૂડીવાદીઓ પણ હું તો તમારો પ્રમુખ છું જ.”-આ છેલ્લા હવાતિર્કા છે. ઈન્ડોનેશિયાની પ્રજા શાણી છે. ચીન જેવા સમર્થ રાષ્ટ્ર સાથે તેણે ધડીના હાથ લાગ્યાં સંબંધો તોડી નાખ્યા. એટલે એક વખતના પોતાના નેતા તરફ તે આદર શખરી પણ તેની આપખુદી

સહન નહીં કરે, તેણે જીવનભર પ્રમુખપદનો તેમનો દાવો પણ નહોતો સ્વીકારે.

સાહિત્યકાર-પત્રકાર

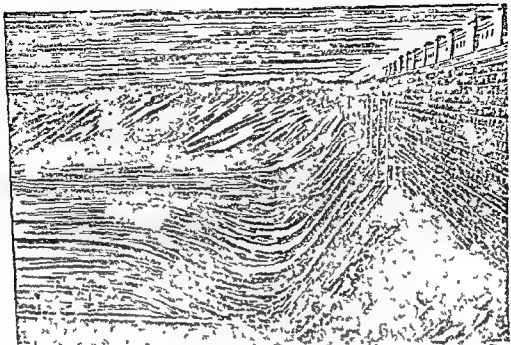
શ્રી. સુનીલાલ વર્ધમાન સાહની જેવડી કારકિર્દી લગભગ અઝેડ રહી. ‘પ્રબંધ’ સાથે તેમનો લગભગ ચાર દાયકાનો સંબંધ. નીડર અને તટસ્થ પત્રકાર તરીકે તેમની સેવાઓ જેનમન રહી. ‘સાહિત્યપ્રિય’ ના ઉપનામથી યુજરાતી સાહિત્યના વિવેચન ફોગે તેમણે જે ફાળો આપ્યો છે તેની નોંધ સાહિત્યને હરમોઈ અબનાસી લે છે જ. પરંતુ સુનીલાલ સાહની ખરી પ્રતિભા તો સાહિત્યના લલિત અંગોમાં ઝાકી જોડે છે. તેમની નવલકાઓ અને નવલકથાઓમાં સ્વસ્થ શૈલીનું સુધક આલેખન તેમને માટે વિશાળ વાચકગણ જીતો કરી શક્યું. સામાજિક તેમજ ઐતિહાસિક બન્ને ફોગે, તેમનાં સર્જનો ચિરંજીવ અસર મૂકી શક્યા. તેમની ઐતિહાસિક નવલકથાઓમાં ઇતિહાસ મરોતો આચ્છન્ન નોખનીય છે. ‘કંટ’ કલાથો પથ’ મા યુજરાતની સો વર્ષની સામાજિક ઇતિહાસ કરી મળી રહે છે. ‘જીમર અને અમી’ તેમની ખૂબજ વચ્ચેથી નવલકથા છે અને ખીજી બાજાઓમાં પણ બાપોતર મધુ છે. તેમની શૈલી પ્રસન્ન અને રેચક હોવાથી વાચક તાદાત્મ્ય સાધી શકે છે. તેમના અવસાનથી યુજરાતી સાહિત્યે જૂની પેઢીનો એક વડું પ્રતિનિધિ ગુમાવ્યો છે.

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા બાપુ — ૧-૨-૩-૪ — ૨-૦૦
ગાંધી-ગુરુ — — ૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫
અદલાહના ખંદાઓ — ૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં — — ૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા — ૦-૩૫

ગુજરાતમાં સિંચાઈ

ત્રીજી પંચવર્ષીય યાજનાના ચાર વર્ષમાં ગુજરાતે સિંચાઈના લક્ષ્યાંકના ૬૭ ટકા સિદ્ધિ હાંસન કરી છે અને ગુજરાતની ધરતીને વધુ ઉત્પાદક બનાવવાનો પરિશ્રમ હજી ચાલુ છે.

ગુજરાતની ત્રીજી પંચવર્ષીય યોજના

ગુજરાત સરકારના માહિતી ખાતા દ્વારા પ્રકાશિત

ଶୈଳାବଳୀ

, સાંસ્કૃતિક સમન્વય અંબત્ત' માસિક : ૪૮૧ ૧/૮૬૬

પ્રેમ-પ્રસાદ

ચુરુદયાલ મનિક

ત્યાં સુધી આપણે પ્રભુ સાથેના આપણો સાચો સંબંધ સમજતા નથી હોતા ત્યાં સુધી ઘણી ઘણી ઈચ્છાઓ આપણે માટે સેવીએ છીએ અને પ્રભુ પાસે, આપણા પરમ પિતા પાસે એવી માગણી કરીએ છીએ, 'હે પ્રભુ તું મારી આટલી ઈચ્છા પૂરી કરજે.' ખરી રીતે આમ માગીને આપણે પ્રભુ પ્રત્યેના આપણા પ્રેમનું અપમાન કરીએ છીએ, કયા સાચો પ્રેમ હોય ત્યાં માગણી એ અંતરાયરૂપ છે; એ પ્રેમમાં કયાશ જતાવે છે. કારણ, સાચા પ્રેમમાં તો એવી અદ્ભુત શક્તિ રહેલી છે કે એને તો આપણને શાની જરૂર છે એ પહેલાંથી જ જાણ હોય છે. અંગ્રેજીમાં યથાર્થ જ કહ્યું છે, 'Love anticipates'

નાનું બાળક 'ઊંઆં' કરે એટલે માતરત સમજી જાય છે કે તેને દૂધ પીવું છે. વળી એ પાતુ 'ઊંઆં' કરે કે તરત મા સમજી જાય કે એને પેશાબ કરવો છે. એમ માત્ર એક શબ્દ 'ઊંઆં' જ બાળક ઉચ્ચારે છે પણ એની જુદી જુદી જરૂરિયાતો મા આ એક શબ્દ પરથી જ સમજી જાય છે. તેમ આપણને પણ ઈશ્વર પ્રત્યેના પ્રેમમાં સાચી નિષ્ઠા હોય તો આપણા પિતા સમાન ઈશ્વર આપણી બધી ઈચ્છાઓ, જરૂરિયાતો સમજવા હોય છે, અને

આપણને શાની જરૂર છે, આપણું હિત શામાં રહેલું છે એ જાણના વિચાર કરીને આપણને તે આપે છે. પાતુ આપણે એ સમજી શકતા નથી અને પૂત્ર અધીરા બની જઈ આપણે જે ઈચ્છતા હોઈએ તે ન મળવાથી અકળાઈ જઈએ છીએ, અને પ્રભુને દોષ દઈએ છીએ, 'હે પ્રભુ, તું બીજને સુખ આપે છે, તો હોઠાને જે ભોંઠે છે તે આપે છે, અને મને જ કાં તું આમ નકારે છે? ત' બહુ જ પક્ષપાતી છે.' પરંતુ આ આપણી ભૂલ છે.

એક વાર અને ટ ઇફેઈઝ થયો હતો એ'શી દિવસે તાવ ઊતર્યો. દાકતર ખાસ માંથીને કહે 'માંડગી ઘણા દિવસ લંબાયેલી છે. પેટમાં અન્ન ગયું નથી. હવે તાવ ઊતરી ગયો છે, માટે એને ભૂખ છૂટશે અને ખાવાનું માગશે. પણ તમારે એને કંઈ આપવું નહિ. જો કંઈ આપશો એને કંઈ થઈ જાય તો તમે જાણો. અને પૂછવા આવશો નહિ.' અને તો તાવ ઊતરતા પૂત્ર ભૂખ લાગવા માંડી. હું માંથીને કહું : 'માંડગી, મારે મનમાં ખાવા છે.' 'માંડગી, મારે સેવ ખાવી છે.' પૂત્ર માંથી તો કહે : 'ના, ના. તારાંથી એવું ન ખવાય. દાકતરે અને ના પાડી છે.' અને મનમાં તો મનું કે માંથી બહુ ખાગ છે. બીજને જે ભોંઠે તે ખાવા આપે છે, અને મને તો

ના પાટે છે ! પણ માશીનાં એ નકારમાં મારું
કલ્યાણ રહેલું હતું એ મને તે વખતે સમજાતું
ન હતું એ માશી થોડા નરમ થઈને હું જે
માગતો હતો તે આપત તો ફરીને તાવનો
ઊંચકો આવત અને મારી દૃશ્ય ખૂરી થાત
પણ મારું હિત શામા રહેલું છે એનો વિચાર
ફરીને જ મને માશી તો 'આવાતું' આપતા,
પછી ભલેને એ વસ્તુ મને ન ગમતી હોય

એ રીતે આપણે પ્રભુ પાસે માગીએ છીએ
ત્યારે પ્રભુ પણ આપણને જે જોઈએ તે આપતો
નથી જ્યારે આપણે કંઈક ઇચ્છતા હોઈએ
છીએ ત્યારે એમા માત્ર કલ્યાણનો કે લાભનો
વિચાર હોય છે, પરંતુ પ્રભુ તો સર્વના
કલ્યાણમાં આપણું પણ કલ્યાણ જળી જાય એ
રીતે જ આપણને આપતો હોય છે આમ
ત્રેયસ અને ત્રેયસની વાત આવે છે આપણે
ત્રેયસને ઇચ્છતા હોઈએ છીએ જ્યારે પ્રભુ
ત્રેયસને અનુલક્ષીને આપણી ઇચ્છા પૂર્ણ કરતો
હોય છે.

પ્રભુ પાસે માગવું એ પ્રભુના પ્રમતુઅપમાન
છે, અને પ્રભુ પ્રત્યેની શ્રદ્ધાની પણ ઊલુપ
જતાવે છે એ પ્રભુના સાચા ભક્તો જરાબર
સમજે છે તેથી એ લોકો કંઈ ઇચ્છા જ કરતા
નથી પ્રભુની કૃપા હશે એમ થશે એવી શ્રદ્ધા
એ લોકોમાં હોય છે આમ જ તોમા Desire
lessness અનિચ્છા હોય છે એ અનિચ્છા
Asceticism સન્યાસમાં પરિણમે છે ખરી
પણ એમાં આત્મતિકતા Extremity સુધી
ન જવું જોઈએ જેમ ચિતારના તાર બહુ ઢીલા
હશે તો એમાંથી સૂર નીકળશે નહીં બહુ જ
એ ચવામાં આવશે તો તૂટી જશે પણ તારને જરૂર
જેટલા જ ચઢાવવા જોઈએ વળી Desireless
ness એ જડતાનું પરિણામ ન હોવું જોઈએ
'મારા નસીબમાં જે થવાનું હશે તે થશે' એવી
Negative નકારાત્મક વૃત્તિ પણ ન હોવી
જોઈએ. આપણને જેવી આપણા માખાપમાં
આસ્થા હોય છે, તેમજ જે કંઈ કરશે તે આપણા

સલા માટે કરશે એવી નિષ્ઠા હોય છે, એવી
જ પ્રભુમાં હોવી જોઈએ અને એમાંથી જ
detachment અનિચ્છા ઉદ્ભવવી જોઈએ.

પ્રભુમાં આવી શ્રદ્ધા જ આપણને ઇચ્છાના
વમળમાંથી બચાવી શકે છે. જેમ આપણે મોટા
ચતા જઈએ તેમ માખાપ આપણા ભવિષ્ય
વિશે વિચાર કરી આપણે માટે વ્યવસ્થાના
વિચાર કરતા હોય છે. છોકરી મોટી થઈ હોય
તો એને વિશે વિચાર કરી માખાપ એને પોતે
કેટલા ઉપયોગી થઈ પડીએ તેના પહેલાથી
વિચાર કરતા હોય છે એ જ રીતે ઇશ્વર પણ
આપણને શાની જરૂર ક્યારે પડશે એનો
વિચાર કરતો હોય છે બાળક માના પેટમાં
હોય છે ત્યારે એને ત્યા ખોરાક વગેરે મળી
રહે છે, પણ બાળક એમ વિચાર કરવું નથી
કે હવે હું માના પેટમાંથી બહાર નીકળીશ
ત્યારે આ અભિપ્રાય પ્રદેશમાં મને કાણ જોળ-
ખશે ? મારું શું થશે ? માટે હે પ્રભુ, મને
એક એવી બલામણુ ચિદ્રી લખી આપો કે જેથી
મને કાંઈ ત્યા જોળખી શકે પરંતુ એ જેવું
માના પેટમાંથી બહાર નીકળે છે કે એની
આની આસપાસ નહીં હોય તો એ તે તરત જ
પોતાની માને જોળખી કાઢે છે અને એને
માટે દૂધની વ્યવસ્થા પણ હોય જ છે આ
જ પ્રમાણે આપણા જીવનનો વિચાર કરીએ
તો અવરથ આપણી કેટલીએ તુચ્છ ઇચ્છાઓ
વિગલિત રઈ જાય છે અને આપણું શ્રેય શામાં
રહેલું છે એ આપણે સમજી શકીએ છીએ.

ઘણી વાર આપણને એવું થાય છે કે પાંચ
વર્ષ પહેલાં હું જે ઇચ્છા કરતો હતો તે જો
તે વખતે સફળ થઈ હોત તો ખરેખર આજે
મારી અધોગતિ જ થઈ હોત, તેથી મારું થયું
કે તે વખતે મારી ઇચ્છા પૂર્ણ ન થઈ પ્રભુએ
ખરેખર મારા ઉપર ઉપહાર જ કર્યો છે. આમ
ઘણી વાર આપણે આપણું શ્રેય શામાં રહેલું
છે એ અત્યુક્ત સમય પછી જ સમજી શકીએ
છીએ. પરંતુ આવી કીરજ આપણામાં હોતી

નથી અને આપણી ઈચ્છા પૂર્ણ ન થાય એટલે તરત જ આપણે પ્રભુને કોપ દેવા મંડી પડીએ છીએ.

કેદાર કેદાર વાર માણસને કેવી વિચિત્ર જાતની ઈચ્છા થાય છે એ પણ જાણીને આપણને આશ્ચર્ય જ થાય છે. પ્રથમ વિશ્વ-યુદ્ધ વખતની એ વાત છે. હું તે વખતે કેલેબ્રના પહેલા વર્ષમાં હતો. જરૂરી સ્વકાવરકરે તે વખતે એવી અપીલ બહાર પાડી હતી કે લડાઈમાં ધાયલ થઈને આવેલા સૈનિકો આગળ છાપું વગેરે વાંચવા તેમ જ તેમની સાથે વિનોદ-વાતો કરવા કેલેબ્રના વિદ્યાર્થીઓ પાતાનો થોડો ઘણો સમય આપે તો આ ધાયલ સૈનિકોને બહુ જ સહાયક થઈ પડશે. મેં તો મારું નામ તરત જ એવા સ્વયં-સેવક તરીકે નોંધાવ્યું અને હું નિયમિત હોસ્પિટલમાં જવા લાગ્યો. એક વાર હોસ્પિટલમાં એક સૈનિકને લાવવામાં આવ્યો. એના બન્ને પગ અને એક હાથ કપાઈ ગયા હતાં. એ બિચારાને ખૂબ પીડા થતી હતી. એને જોઈને મને થતું કે એ બિચારો વધુ વાર લીધી શકે તેમ નથી. સાંજે હું તેની પથારી પાસેથી જતો હતો. તેણે મને બોલાવ્યો. હું એની પથારી પાસે ખીચે ધીમે બયો. તે ધીરે સાદે પરંતુ આત્મ અવાજે મને કહેવા લાગ્યો. : 'બાપુજી મુझे तड़पूय जाना है.' હું તો એ સાંભળી ખમથાયો. આ માણસને કેટલી પીડા થઈ રહી છે. વળી એ મરણને આદે આવીને બેસે છે, અને એને માત્ર તરખૂચ ખાવાની જ ઈચ્છા રહી ગઈ છે. મેં કહ્યું : 'હું દાક્ટરને પૂછી જોઉં. એ જો હા પાડે તો એક શું, જે તરખૂચ લાવીને ખવડાવીશ.' મેં દાક્ટરને પૂછ્યું. દાક્ટર અને નર્સ મારા પર ચિડાઈ ગયાં અને કહેવા લાગ્યાં કે આવી સ્થિતિમાં તરખૂચ કંઈ અપાતું હશે ? હું તો બીજે ગોદે પાછો ફર્યો.

બીજે દિવસે જોડ તો એની પથારી ખાલી

હતી. મને થયું કે એતો સમયરણ થયો હશે. મેં બાથુમાં પડેલા સૈનિકને પૂછ્યું કે એવું શું થયું. તે કહેવા લાગ્યો : 'એ તો ગઈ કાલે સુજરી ગયો. પણ મરતાં મરતાં બોલ્યો કે બાપુજીને કહેજો કે એણે મને તરખૂચ ન ખવડાવ્યું !' આ સાંભળીને મને મારે આઘાત થયો. અરે, બિચારાની છેલ્લી ઈચ્છા પણ મેં પૂર્ણ ન કરી ? છાનામાના એને તરખૂચ લાવીને ખવડાવ્યું હોત તો શું થાત ? દાક્ટર કે નર્સને પૂછવાની શી જરૂર હતી ? આમ એ બિચારાની છેલ્લી ઈચ્છા મારે લીધે જ અપૂર્ણ રહી ગઈ ! પરંતુ આમ વિચાર કરવો એ પણ ભૂલભરેલું છે. પ્રભુની શી ઈચ્છા હોય છે એ આપણે સમજી શકતા નથી. અને બધો ભાર આપણા માથા પર જ આપણે ઉપાડી લઈએ છીએ.

વળી જ્યારે આપણે આપણી ઈચ્છાને પધારે મહત્ત્વ આપીએ છીએ ત્યારે જીવનમાં વિષ્વાદિતા ઉત્પન્ન થવાનો ઘણો સંભવ રહે છે. સમૂહ સંગીત (orchestra) માં ગદ્યાં વાદ્યો એક સૂરે વાગે તો જ એમાંથી મધુર સંગીત ઉદ્ભવે અને સુસંવાદિતા (Symphony) બનાવર જળવાય. પરંતુ જો હું વાયોલિન વગાડતો હોઉં અને અને થાય કે મારી વાયોલિનને અવાજ જ બધા વાદ્યો કરતાં મોટો આવે. જોઈએ અને મારી વાયોલિન વગાડવાની સિદ્ધિથી બધા થોતાઓ મુગ્ધ થઈ વાહ વાહ કરે તો કેવું સારું. અને ધારો કે મારી વાયોલિનના અવાજથી બધા મુગ્ધ થઈ જઈ મારાં વખાણ કરવા લાગે અને મને શાભારી પણ આવે. પરંતુ એનાથી આખા સંગીતની સુસંવાદિતા (Symphony) તો તૂટી જ ગયેલી હોય છે. એ જ રીતે જગતમાં પણ બધું સુસંવાદિત હવર નહોતું છે. જો હું મારી ઈચ્છાના સૂરને વધુ મહત્ત્વ આપવા મનુ' તો પછી સમગ્ર જીવનની સુસંવાદિતા જ નાશ પામે. તેથી જ મનુ એ સુસંવાદિતામાં આપણે

કેટલો કિસ્સો હોય શકે એ નક્કી કરીને જ આપણી ઇચ્છાઓને મૂલ્ય કરવા દે છે. તો જ જગતનું સંગીત સુસંવાદી રહી શકે ને? આ વસ્તુ એ આપણને સમજાય તો જ ઇશ્વરનો હેશ સમજી શકાય અને અધીશ ન બની ધીરજ ધરી આપણે સમગ્ર જીવનનું આયોજન સમજી શકીએ.

પરંતુ એવી ધીરજ કે પ્રભુમાં એવી શ્રદ્ધા આપણામાં કયે વખતે જાગી જાય એ આપણને સ્પષ્ટતા નથી આ વાત સૂઝી ફફડીને અને બાઉલ સાધુઓ બરાબર જાણતા હોય છે.

હિન્દુઓ પૂર્વોક્તિપુરુષ રહીને વંદન કરશે, મુસલમાનો મકકા તરફ જોઈને નમાઝ પઢશે. પરંતુ બાઉલ તો ચારે દિશામાં નમસ્કાર કરશે. એનું કારણ એ જોને પૂછીએ તો એ કહેશે, 'કોને ખબર છે કે મારા પ્રભુ કઈ દિશાએથી આવા પહોંચશે? માટે બધી જ દિશામાં નમસ્કાર કરીએ તો કયાંથી પણ તે આવશે તો દેખાશે' એ જ રીતે આપણા જીવનનમાં પણ ઇશ્વર પ્રત્યેની અહમ શ્રદ્ધાની વૃત્તિ ક્યારે જાગી ઊઠશે એ કહી શકાય અમ નથી.

*

સાધારણ રીતે બધા જ લોકો પોતાની પસંદગી પ્રમાણે, પોતાનું ઘર શક્ય તેટલું શુભગાર છે એ જા માટે તે પોતાની રુચિ અનુસાર ફર્નિચર, પહાડ, ચિત્રો વગેરે ખરીદે છે.

શુભગારવાનું આ કામ આપણે આપણી જાતના સંબંધમાં કેમ નહિ કરતાં હોઈએ? એની સાથે તો આપણે આખી જિંદગી જાળવાની હોય છે.

પોતાની જાતને શુભગારથી જોડે છે વિવેકને જાણુ ન કરવો. આ માટે આપણે મગજમાં એવી ભાવનાઓને સ્થાપન આપવું જોઈએ, જેને આપણે પસંદ કરતાં હોઈએ. આ શુભગારના સંધનો છે શાંતિ, પ્રેમ, ધૃતિ, સહનશીલતા, દરેક સ્થાને શુભ શોધવું તે અને પ્રસન્નતા.

આશ્ચર્યની છતા સાચી વાત છે કે બહુ થોડા લોકો એવા હોય જે, જે પોતાનું કામ પ્રસન્નતા મેળવવા માટે કરતા હોય. પ્રસન્નતા જીવનનું ચિહ્ન છે. એની વૃદ્ધિથી મનુષ્યની શક્તિ વધે છે.

શાંતિ, પ્રસન્નતા અને પ્રેમ-આ વસ્તુઓની જ આપણને જરૂર છે. તમે જોને શોધો, એ મળશે એની ઇચ્છા કરો, એ તમારી પાસે આવશે.

હજી અજગૃત માણસો મગજમાં ભય, ઝલવ, રોગ ધૂણા, ટીકા જેવી વસ્તુઓ ભરી દે છે, એ કાંઈ એમની પસંદગીની હોતી નથી. એના વિષે વિચાર કરી કરીને આદત દ્વારા તેઓ એ પ્રાપ્ત કરે છે એ લોકો જોને કાંઈ વરદા નથી મમજતા, શાપ જ સમજે છે, છતા આપણને તો એ જ વસ્તુ મળે, જેનું આપણે ચિંતવન કરતા રહીએ.

ઘરનો ન ગમતો સામાન આપણે કાઢી નાખીએ છીએ. આ જ નિયમ આપણે આપણા મગજને પણ લાગુ પાડવો જોઈએ, મગજમાંથી ચીજો ત્યારે નીકળી જાય, જ્યારે આપણે જોને પોષણ ન આપીએ. એની ઉપેક્ષા કરીએ, એના સ્થાને એની વિરોધી રસી વસ્તુઓ લાવીને બેસાડીએ.

- સ્વામી કૃષ્ણાનંદ

નરસિંહ સાહિત્ય સભા

‘કવિસોહન’ નું ‘ચોથું’ કાવ્યસત્ર તા. ૩, ૪, ૫ જૂન, જૂનાગઢ ખાતે મળી ગયું ત્યારે નરસિંહમહેતા ની આ ભૂમિમાં તેના નામવારી સાહિત્યસભાનો પણ પુનર્જન્મ થયો. પુનરર્પિ મરણમ્ - પુનરર્પિ જન્મનમ્ એ તો સદિનો ક્રમ છે, એ ન્યાયે સાહિત્યની દૃષ્ટિએ મરુભૂમિ જેવા પ્રદેશમાં આવી પ્રવેશનો ઉદયારત આશ્ચર્યજનક નથી. વળી કાવ્યસત્રમાં કવિઓની બેઠાણી હાજરીની ધારણા સામાન્યજને રાખી હતી તે કમારી નીવડી. અનામિકાના વેદ ગણી શકાય તેટલા કવિઓ આસપાસ કાવ્યસત્રની ચર્ચાઓ ભરતી રહી; અને વિદ્વા તેમજ અજ્ઞાસને ઠેરાવે મૂકી, અભિપ્રાય દર્શનનું મહત્વ પ્રધાન રજુ કરીને એક લાખ થવા જતી જૂનાગઢની પ્રજાને સાહિત્યને રસસ્વાદ અપાડવા અને મરુભૂમિમાં સાહિત્યનો ઊંડ રાપવા એકલે હાથે કમર કસી આવું સાહસ સંગોપાંગ પાર પાડનાર મહાકવિની કોલેજના પ્રો. તખ્તસિંહ પરમાર અભિન દનના અધિકારી બને છે.

જયંત યૌધરી

ભારતના સરકારી મરસેનાપતિ શ્રી જયંત યૌધરી એ નિરૂપિત લીધી છે. તેઓ કેનેડા ખાતે ભારતના હાઈકમિશનર તરીકે કામગીરી બજાવે છે. જનરલ યૌધરીની કારકિર્દી અસાધારણ સફળતાઓથી ભરપૂર છે. જાણ તેમજ કારકિર્દીમાં આપણી ફેલ તેમને આભારી હતી. તેમને જીંદગીનો સુઝી મેળો પણ પાકિસ્તાન સામેની લડાઈમાં મળ્યો. અત્યંત સરકારી સામગ્રી તેમજ આધુનિક લડાઈક વિમાનો અમેરિકા પાસેથી મેળવ્યાં છતાં, બ્યારે ભારતના સરકારે પાકિસ્તાનની આખી આર્મી કોન્ટ્રોલ હિંમત કરી નાખી, અને પેટન ટેકને ચીનમાંની જેમ રમદોળી નાખી, ત્યારે પશ્ચિમના સરકારી નિષ્ણાતો મોખા આંગળ નાખી ગયા, અને જનરલ

યૌધરીના યુદ્ધ નૈયુષ્યને આશ્ચર્યથી નિહાળી રહ્યા. પાકિસ્તાન સામેથી તેની સર્વપ્રથમ સફળ અથડામણમાં ભારતીય સરકારનો, તેના જુસ્સા અને હિંદીવીનો જીતને અર્થ મો પમાડે તેવા પરિવ્રજ આપનાર અનેક સેનાની સરકારમાંથી વિદાય લઈ, રાજકીય ક્ષેત્રે ગયા છે. તેમના અનુગામી શ્રી કુમાર સંગઘમ્ ટેન્કની લડાઈના નિષ્ણાન નથી પણ બંદૂક સારી ફેંકી બેસે છે. છેવટે, સરકારમાં તો કામગીરી કામ છે.

નવું કાંઈ નથી

શિવિયાના અરમુદ્દવને હાહાકાર મચાવી દીધો છે, અને છઠી જૂન સવારના બે વાગ્યાથી શિવિયાની કમનખતી રાજ થઈ છે. વાસ્તવમાં તો એક શિવિયાની કિંમત કોઠી જેટલી વર્ષોથી થઈ ચૂકી છે. ભારતનો દરેક માનવી, તેની પાસેનો એક રૂપિયો લખને બજાર યંત્રે ગળ્ય છે ત્યારે એક આના જેટલું વગર માલસે મેળવેને આજે વર્ષોથી પિતાઈ રહ્યો છે. બાર આનાની મણુ બાજરીના આજે તે વીટ રૂપિયા આપે છે; રૂપિયે બરોર મળના લીના સોળગણા વધુ લાભ ચૂકે છે; આં આને વાર મળી લાલેપોડા અપ અપ્રધ જવાની મોટીને બહલે તે આજે ૪૦ રૂપિયે વાર ટેરેલિન વટથી પહેરે છે. જેટલી રકમમાં એક નવું મકાન તોપાર થઈ ગળ્ય છે. તે તે ધરમાંકું ચૂરે છે. દેવના મંદિર પહોં પેસાને બદલે ઓછામાં ઓછું પાચિયું તો તે અરજી ધરે છે. અને ભારતનો આજનો બિમારી પણ તે સિકકા સિવાય નાનાને હાથ બડાડે નથી. સો ટકા, બસો ટકા, અરે પાચમે ટકા જેટલું અરમુદ્દવન તો આજના આદમીને ડેરની જેમ પચારી દીધું છે એ પડી જીરૂક ટકાની વાહિયાત વાતથી કાણુ ફેંકી મરતાનું છે! જાણવાળા સીદને મોડી ન્યૂન લેન્ટ ચર્ચા પાછળ જવાડી રહ્યા છે! જવંદાઓનો પણ સમવની જરવાડા કરી રહ્યા છે. અને રિત-મંત્રી વલુમાળી સલાહ દે છે કે વાંકે બે દેખેનો

હોય તો-માહકનો-છે તેજ કાળા બગને ઉત્તરજન
આપે છે; દાદી રાખવાને બદલે વધુ પૈસા આપી
બેઠક ખરીદે છે-પણ બેરીસ્ટર સાહેબ ! બારતના
૪૦ કરોડ પ્રજાજનોએ તો એ પીધા છે ભણી ભણી
તેમને તેમ એક રૂપિયાનું ૦ ૧૮ માંને બદલે ૦.૧૧
ગ્રામ સોનું આપશે તો કાંઈ એર ધોળવા નહીં મેસ-
કૃપા કરી, આ બધા બકવાદ બધ કરો-એમાં નવું
કાંઈ નથી.

સ્વપ્નસિદ્ધિ

ગયા કેબુઆરીમાં રશિયાએ ઇયુના-લુનું સહી
સહાયત રીતે ચન્દ્ર પર ઉતરાણ કરાવ્યું અને ત્યાંથી
મોકલેલા ચન્દ્રની સપાટીના ચિત્રો મેળવ્યા ત્યારે
કૃતિમાં સ્તબ્ધ બની ગઈ હતી. આ પ્રિદિને પણ
ઝાપ્પી પાડે તેવી હેરતભરી સકળતા અમેરિકાને
સાપડી છે. અને જૂનની બીજી તારીખે તેજે મોકલેલા
આગાધવાન 'સર્વેયર' વધુ ૨૫૪ અને વિગતવાળા
સામાન્ય પદ ચિત્રો મોકલી, તેના ટેલિવિઝન કેમે-
રાની અભેડ સિદ્ધિ જ્યોતને ખતાવી છે એ મ માનવુ
છે કે 'સર્વેયર' પાંચ હજાર કરીરો મોકલી શકશે
અને આ સધળા પ્રાપ્ત થશે ત્યારે ચન્દ્રની ધરતી
વિશે વિદ્યાનિષ્ઠા અવનવી આદિતી મેળવી શકશે
વળા જે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતા રશિયાને આર વખત
નિષ્ફળતા મળી હતી તેમા અમેરિકાનો પ્રથમ પ્રયાસે
વધુ મોકલસાઈ બધો વિજય થયો છે. હવે એ સમય
દૂર નથી જ્યારે મનુષ્ય સાથે જ અવકાશવાન ચન્દ્ર
ઉપર મોકલી શકશે અને પાછું મેળવી શકશે
પૃથ્વી પાંચથી ચન્દ્ર તરફ જવું કઠિન છે પણ ચન્દ્રથી
પૃથ્વી તરફ આવવું વધુ સરળ થશે, એમ વિદ્યાન
શાસ્ત્રીઓ માને છે

જેતું છેવટ સારું.

મોડે મોડે પણ ઇન્ડોનેશિયાને ડહાપણ સૂચ્યું
અને મહેઝિયાને કચડી નાખવાને બદલે તેની સાથે
શાંતિમય જીવન નિરવાર કર્યો તે મોટો જનાવ છે.
ઇન્ડોનેશિયાની નવી સરકારે સિઆપુર રીકૃતિ આપી
છે, અને તે જ ધોરણે મહેઝિયા સાથે સુખદ સંબંધ
સ્થાપવાની વકી છે. વાજેતરમા જ એક લોકરી પ્રતિ-

નિધિ મંડળ બકાતારી કાલાલમ્પુર જઈ આવ્યું.
મંત્રણાઓ બારે મિત્રતાભર્યા વાતાવરણમાં થઈ. હવે
પછી મહેઝિયાનું પ્રતિનિધિ મંડળ બકાતારી ગઈ.
વળા ઇન્ડોનેશિયાના પરદેશ મંત્રી આદમ મલીક
ભારતના પ્રવરે પણ આવવાના છે અને ત્યારે બન્ને
દેશો વચ્ચે વધુ સારા સંબંધો વિકસાવવાની ચર્ચા
થશે. વળા અગ્નિ એશિયામાં ભારતે અગ્નિધેનુધાર્મ
રહ્યો છે ત્યાં તે પરિસ્થિતિમા સુખદ પલટો આવશે.

ચીન

ચીનમાં કાનક બની રહ્યું છે. કારિ અને પ્રતિ-
ક્રિતિની વાતે ત્યાં ચીન રહી છે માઓના વિગ્રહી
ઓની ધરખાડ થઈ રહી છે શુદ્ધિવાળી વખતે દૂર
દૂર નિર્જન એકનતામા ધોરી દેવામા આવે છે.
મથુ હિચકરા કેઈ પડ્યું પ્રાનિયત બળને લવાનું
જડ અને લામણીવિહોન વરકરી તત્ત રાક્ષસી મળી
પરજવ કરવામા જ માને છે બારે મોટી હકાક
આથી હોરા છતાં ચીન, રશિયા તથા અમેરીકા
બન્ને સામે ધુરંકિવા કરી રહ્યું છે ચીન કળુ પડ્યું
એમ માને છે કે તેની મહો વાળા સામ્રાજ્યનો
પ્રચાર એશિયા અને આફ્રિકાના નવોદિત રાષ્ટ્રોમા
સકેશકથી થઈ શકશે; ચન્દ્રવમા મોકા આગળ રાષ્ટ્રો
ચીન તરફ શંકાની નજરે જોવા થઈ ગયા છે

પરીક્ષકની પરીક્ષા

નામપુર યુનિવર્સિટીએ એક નવીન પ્રકારની
મોજાશી કરી તેનું અનુકરણ મહારાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી
કરવા હારે છે. પરીક્ષા પરીક્ષાર્થીઓના જવાબ તરફ
તપાસે છે તે વિગેરી આ મોજાશી હતી, અને તેમા
એવું મક્કમ પડ્યું છે કે ખંભીર કાનિઓ આવા
કામમા રહી જતી હોય છે. ૪૦ ટકા જેટલા પત્રોમા
માકંસનો સરવળો ખોટા હશે. કેટલાક કિસ્સાઓમા
સંપલના જવાબે ના માકંસ આપવામા આગમ ન
હતા. થોડાક કિસ્સાઓમા વિદ્યાર્થીઓએ તપામ
સવાનોના જવાબ લખ્યા હતા, બધા પ્રશ્નોત્તર
મકંસ આપવામા આગમ હતા. પરીક્ષકોની જ
મોજાશીનું આનું પરિણામ જણાતા, તપાસ રાજ્યોએ
પોતાપોતાની યુનિવર્સિટીની કાર્યક્ષમતા તપાસવાની

રહેશે. એકલો વિદ્યાર્થી જ ઠોઠ હોય છે જુવું હમૈયા નથી બનવું પરીક્ષક પણ ઠોઠ હોય શકે છે હવે સવાલ એ હશે આય છે-પ્રશ્નપત્ર તૈયાર કરનાર તુરિઓથી ચુકત છે? નથી?

અર્થશાંતિ

પૂર્વ પાકિસ્તાનમાં અસ તોય અને અસ્થિતિ વધી રહ્યા છે. લસ્કરી સરમુખત્યારી હોવા છતાં, ત્યાં સરકાર સામે મદદરમા વિરોધ રથી રહ્યો છે અને “બંધ” નો પત્રન ક્રૂરકાંડ રહ્યો છે તે સૂચક છે. પાકિસ્તાનની પૂર્વ અને પશ્ચિમની બે પાંચો વચ્ચેનું અંતર વધતુ જ રહ્યું છે, કેમકે સરકારમાં કે લસ્કરમાં પૂર્વનું પ્રતિનિધિત્વ નહીંવત છે; પશ્ચિમ પૂર્વ તરફ આશાકાંક્ષી નજરે જુએ છે. જેમ ખીચો, ખાસી અને નાગચૂમિયા કારણ સામે વિદોહ ફેલાવવા પાકિસ્તાન બળાખોરોને શત્રો પૂરા પાડવા ઉપરાંત, તાલીમ પણ આપે છે, તેમ ભારતે હવે આશાથી ધકો લઇને, આગળ વધવા વિચારતું બેઠ્યું.

ઇરાન

જે રાષ્ટ્ર તરફ મનુ જ આવે રાખવું પડે, ખાસ કરીને ભારતે, તે ઇરાન દેશ છે. તેવની અંજાણ સમૃદ્ધિ ત્યાંના સહેનસાહના વગ ચૂમે છે. નાસરના આરમ રાષ્ટ્રવાદનો વિરોધ કરનારાઓમાં ઇરાન મોખરે છે. પશ્ચિમની સસ્તકાલ મેળવવામાં ટુકી પડી ઇરાનનો નબર આવે છે. સાઉદી અરેબિયા, ઇરાન અને પાકિસ્તાન મળીને ઇસ્લામી જલ્લુ કરવા માટે તેમાં ઇરાનનો આશય ભારત સામે પાકિસ્તાનને મજબૂત કરવાનો છે. અથા વર્ષના પાક-ભારત સંધર્ષ વખતે, ઇરાને પાકિસ્તાનને મનસા વાચા-કમંચા ધણી મદદ કરી હતી અને હજુ પણ ચલુ છે. રાજકીય ક્ષેત્રે સક્રિય કાગો આપનાર ભારતના એક માત્ર પત્રકાર રસી કરંજિયા (જની-ટક) આરબ દેશોમાં ઘૂમી, રાજ્યોના વડાઓની સુતાકાત નિયમિત પત્રો લે છે અને ગ્રાહકો ભાવી પ્રતો પૂરી, ભારતનો પ્રમાત્ર ઈડતા પ્રવલો કરે છે. તન્જરમાં ઇરાનના સાહની તેજુ મુલાકાત લીધી હતી અને પ્રતોની દારમાળા ખરી કરી હતી.

પરંતુ ઇરાનના સાહે જ ચાલકો ભાવી જવાબી આપ્યા તેમાં ચોતે ભારતની વિરુદ્ધ કોઇ પ્રવૃત્તિમાં બેસાયા નથી પણ નિર્દોષ પ્રવૃત્તિઓ-અને તે પણ પાકિસ્તાન ચીનની સોડમાં ન કરાય નેટલા ખાતર કરતા હોવાનું જણાવ્યું છે વળી ઇરાન પાસે એટલી લસ્કરી સામગ્રી નથી કે પાકિસ્તાનને આપી શકે-પણ ચીન પાસેથી લસ્કરી સરંભમ મેળવવા ખાતર લાલચ ન ચાવ એટ કૂચ નહી તે પાખડી, ઇરાન આપતું હશે અને ઇસ્લામી જુવ એ તેા સાર્વત્રિક મમન-વચના હેતુવાળી નિર્દોષ સંસ્થા છે જેવચીનું પ્રમાણ કેમ વધે, રામનજુદી કઇ રીતે થઈ શકે, ઉચ્ચ શિક્ષણમાં પરસ્પર વિનિમય કેમ થાય હત્યાદિ. ઇરાન તેા ભારતનું મિત્ર છે અને તેની મૈત્રીની કિંમત ઉંચી આકે છે અબાસીઓ બેઠા શકશે કે સાહની બાધામાં રાજક રણની પૂર્મીઓ અને ભાકા છે-અથ કેમ ધડાવવા તે પ્રેમકેન્દ નાસર બલુ છે.

બાબા પછી

વિદ્યાન ક્ષેત્રે શુભરાત ગોરવ લઇ શકે છે કેમકે રત્ન ભાલાનદ અનુભવી તરીકે ડૉ. રત્નમ સારાભાઈની વચ્ચે થઈ છે. તેમણે થી બાબા સાથે ટ્રીન્કેની સંસ્થામાં તેમજ અલ્લુલકિતપત્રમાં કામ કર્યું છે. તેમજ બે મનોરમા સી વી રામન સાથે રહીને સંશોધન ક્ષેત્રે કામચીરી બજવી છે અપકાલ સશી-ધનની દિશામાં, અમલવાહને તેમજ ડેરાખાના શુભાને વિદ્યાનના નકશા ઉપર ચક્રવામાં તેમને કાગો મોડો છે. અ્ય શુભાને વિદ્યાનસાહી ઇતરક્ષેત્રે -લલિતકામાં એટનોજસ્ય ધરાવે છે. જીવનસાધીની પસંદગી કરવામાં પણ આજ દરિ મોખરે રહી હશે. ભારતવાદયના પ્રજા પુરસ્કૃતો શ્રીમતી મૃણાલિની તેમના ધર્મપત્ની છે એ સુવિદિત છે. રત્ન ભાલાવે સ્થાપેલી ઉચ્ચ પ્રલાલિખાને તેઓ ઉત્તજાગ બનાવે અને ગુજરાતની શાન બઢારે એવી અભિલાા સદ્ય છે.

માટુઆ ખાટેનો બે પરાની ગાડીનો અકસ્માત
ભારે આધાતજનક છે. સુઅધ્યા વીજળી ગાડીઓ
કેટલે વર્ષોથી ચોવીશે કનાક ભારે સહુકાઈભરી
રીતે છેડતી રહી છે અને સો ઉપરાત વર્ષોના ક્ષતિ
દાસમાં કોઈ અકસ્માતે આવે કો જો કેર વર્તો યો
નથી ચાર વર્ષ પૂર્વે ગર્નાશેડ પાસે થયેલ અક-
સ્માતમાં બે પરાની ગાડીના પાછલા જાગને અક્ષર
થઈ હતી અને મુ યુને અક આર થવા પામ્યો
હતો તે પહેલા પ્રાન્ટરોડ આગળ એક ગાડીના
ઉતાનુઓ કામાં આગ લાગવાના કારણે નીચે કૂદી
પડતા, બીજી ગાડી નીચે કચકાઈ ગયા હતા. પરંતુ
સામસામી બે ગાડીઓ અથડાઈ પડી હોય તેવા આ
પ્રથમ અકસ્માત છે, અને ખાસ કરીને માનવીની
જૂલ તેના કારણમાં હોય તો ભારે શોચનીય છે,
કેમકે જે અમૂલ્ય માનવ જીવની આ હોનારતે ભરખી
હીધી છે તેની ખોટ આપતજનો જૂલી ચકશે નહીં.
તેલવે અકસ્માતોનું પ્રમાણ ચિતાજનક માત્રાએ જઈ
પહેચ્યું છે ભાગદોડના બનાવને બાદ કરતા, અન્ય
કિસ્સાઓ એ વતનો નિર્દેશ કરે છે કે જે કર્મચારીઓ
ઉપર, માનવીની જીવદેરી લટકી રહી છે તેઓ
સર્વથા જાગૃત અને કાર્યક્ષમ માનસ ધરાવે છે?
ગાડીના એકધાર પથુથી તેમની તકેદારી સિયલ
નથી બનતી ને? દાકતર વડે તેની નિયંત્રિત
ચિકિત્સા થાય છે? ખાસ કરીને જે કર્મચારીઓને
કચકાઈમાં નિર્જીવ લેવાના હોય છે, અને અજા-
નાક માનસિક ગૂંતિ દાખવવી પડે છે, તેમની
ખાખતમાં ઉપરજાળ સંભળ તો છિ ને? 'દાકે
રાખો, રાજના કાંમ છે' એવું તો નથી બનતું ને?

S. S. C નું પરિણામ ભારે મોટી વિટબણા
છે. પ્રથમ તો તેને તૈયાર કરવું એ જ ભગીરથ કાર્ય
છે અને તૈયાર કરીને જહાર પાડવું અને ઠેર ઠેર
પહોચવું કરવું તે પણ દુષ્કર છે. હવે જેમને માટે
આ પરિણામ જો તેમની સ્થિતિ પણ દયાજનક
છે નિષ્પૂજ ગયા હોય તેમને હાગેહાડ લાગી આવે
જો અને સફળ થવા હોય તેમની ચિતાને તો કોઈ
આશો જ નથી. માર્કેસ મેળરવા, ટકાવારી જાણીને
પ્રવેશ માટે આગળની 'લાઈન' નહીં કરે; વળી
આઈસની કિંમત કાંઈ નહીં રહી હોવાથી વિદ્યાનની
કોલેજોમાં ચકકાઈ લાગવાવા, બહુ ખ્યાતિવાળી કોલેજ
હેય તો, પાછા ફરવું, વળી બીજો કયાક ચાન્સ
લેવો, અને ટેકનિકલ, એન્જિનિયરીંગ તથા મેડિકલ
જેવા ક્ષેત્રોમાં અથડાતા, કુટાતા, લાગવગની ચીટીઓ
થેનીમાં ભરી બહીથી તવી, ગુજરાતમાંથી મહારા
પ્રમા, મહારાષ્ટ્રમાંથી મુ પીમા, તેમજ દિલ્હીમાં
અને રાજસ્થાનમાં, એમ ચારેઝર ભારત દેશનું
વિશાળતાનું દર્શન કરવું અને છેવટે આ બધી
પગપડીમાં કયાક પણ નજર લાગી જાય તો જાણે
સમજ્યા કે મહેનત સફળ, પરંતુ માન 'એડમીશન'
ખાતર જે આટલા વિતરે સહન કરવાના હોય તો
આગળ લખવા માટે જીવંતમાં ઉપરાત શોડાક બહાર
દુષ્ણોની પણ જરૂર પડશે, જે હિમ્મત ડેળવણીના
પાવાના પરધરમાં અપશે? અમેરિકા 'કાઉન્સેલન'
પછી, પરિસ્થિતિમાં સુધારો થશે ખરો? S. S. C.
ની પરીક્ષામાંજ એવી જાતનું વર્ગીકરણ કરવામાં,
અને પરિણામ આગળ પાછળ રખામાં આવે, તો
જુદા જુદા વિશાલોમાં જનનાર વિદ્યથીઓ આપો-
આપ પહેચાઈ જાય અને પડાપડીમાં કાંઈક રાહત
થાય પ્રથમ ચિચારવા જેવા ચતો જાય છે.

અને બુદ્ધિ આત્મસમર્પણ

સતિ, અચંદ્રિત, વૈચલ્ચ્ય

સિત્તેરક વડે પહેલાની વાન.

જગન્ના નકશા પર અનેક વચન ચમકી ગયેલ
કૃષ્ણી દેસ.

આ દેશના ઉત્તર ભાગ ઉપર ઓરિસ્સાનો
અધિકાર હતો.

કૃષ્ણાની એ ભાગમાં લોખાડીનો એક પ્રદેશ.
અસ એ જ લોખાડીનો એક બાળકની વાન
કૃતિકાસના પૃષ્ઠ પર સુવચ્છ અક્ષરે લખાયેલી પડી છે.

સત્તા પાસે સંસ્કારનું કંઈ ચાલતુ નથી
જાપાનીઓ કેવા ? તેમની સંસ્કૃતિ કેવી ? સંસ્કાર
કેવા ? અને...તેમનું કારિયા પાતું શાસ્ત્ર કેવું ?
એજ સંસ્કારી જાપાન, એજ સંસ્કૃત જાપાન
એશિયાનું કલક કહેવાયું. ઓરિસ્સાનોના હાથમાં
સત્તાનો દોર હોવાથી તેઓ અત્યાચાર આચરી સકતા
કામદેસર. લોખાડીના રહેવાસીઓને હેરાન પરાણ
કરી મૂક્યા. માનવીની જીવન જરૂરી વસ્તુઓ પર
અકુશ આવે છે; એના આત્મા પર અપારે પરત
જતાડી ફધામણ આવે છે ત્યારે માનવી બળવે
કરે કિ ફાસ દેશની મદદ અને દેશપ્રેમની ચૂકીથી
લોખાડી ઓરિસ્સાના સામે બળવો કર્યો. અને...એક
કુલમાં એ રિદવાવાસીઓને ઊરનો 'હાર' રવીકારવો
પડ્યો. જનશક્તિ આનું નામ !

એક દિવસની સવાર.

નાજુક સમયની નાજુક પગો...ખડખડ...ખડ
ખડ કરના કૃષ્ણાનિધનો થોડા દોડાવતા આવી રજા
હતા થોડેસવારો ચારે તરફ ભેટા હતા; છત્રોએ
શોધતા હતા.

રસ્તામાં એક ઘર આવ્યું ઘર પાસે એક છોકરો
ઊભો હતો. બાર વર્ષની તેની ઉંમર. બહી ખૂબ
સૂરત તેની આબ હતી. ચુલાખી ચક્રેએ અને વિચાળ
કપાળ. અરે બાપુ એક તનું અજન્મ સંગીત કર-

મરતું હતું તેની વચ્ચે આ છોકરો અદ્દમ વાગીને
ઊભો હતો...નાનું પક્ષી પણ પોતાની પાખતો
ફરફાટ સજ્જાવતુ ન હતું. ઘરમાં રહેનારાઓ દુઃખ
નોના-ઓરિસ્સાના-ભવથી અગાધી જ નારી
ગયા હતા પણ...એ ઘરની એક બારીમાં કૃષ્ણાની
વાવટો કાંઈ હરખચેલાં માનવીના હૃદયની જેમ ફરક
ફરક ફરકી રહી હતો.

એ છોકરાને એકયો ઊભેનો નિંદાળો થોડેકવા-
ગના ઉપરીએ એક લરકરી સંકેત કર્યો. બધા
સવાગે થભી ગયા. ઉપરીએ પૂછ્યું : "એના
છોકરા ! તું સૂઈ ગયો'તો તે એકયો રહી ગયો ?
બધા સાથે તું કેમ નાહી ન ગયો ?"

છોકરાના મુખ પર સિવાળામાં કમળ પર
જાળેલ આકર્ષનિંદુની જેમ અનુજો દમકી ઊભા

'મારે કાંઈ નથી.' તે બોલ્યો : "હું અનાથ
હું. સાહેબ; લડાઈ ભેલા મારે બહી રોકાયો છું"

"તે કાંઈ એ ગિંધાવાસીઓને બહીથી નીકળતા
ભેલા છે ?" અધિકારીનો પ્રશ્ન.

"સાહેબ; હેલા ત્રણ દિવસથી બહી' હું
એકલો છું. મેં એક પણ દુરમતને ભેલ્યો નથી.
ઓરિસ્સાની દવા પણ પપાર થતા મેં ભોઈ નથી"

લરકરી વ્યુહોમાં રામતા તે અધિકારીના મુખ
પર છોકરાની જગ્યા દેવાની દમ નેતા દુરકારાદેની
આંખી લલરી ફરકી ગઈ. તે હસતો થોડા પરથી
નીચે ઉતર્યો બાહીના સવારોને ત્યા જ ઊંઘવાની
અગા આપી તે અધિકારી ઘરની બહાર ગયો. અને
અગાથી પર ચડી ચારે તરફ બારીકાઈથી ભેઈ તે
નીચે આવ્યો. નીચે આવીને છોકરાને પૂછ્યું : "દવા,
છોકરા; તું ચારી પેટે ભોઈ શકે છે ?"

છોકરાએ દરમિને જવાબ આપ્યો :

"મારા સાહેબ ! ખૂબ સારી પેટે, એક ગાઉ
દૂર ઉડતા પક્ષીને જોળખી ખતાયું કે આ કંઈ

પક્ષી છે !”

અમલદારે પોતાની સામે ઉંઘા આડને બતાવી પૂછ્યું ‘ તને ગાઠ ઉપર ચડ્યા આવડે છે ?’

છોકરાએ એકે એક પક્ષી કહે “ આખી પીગીને બોલશે ત્યાં તો હું આડની ટેવે ચડી જઈશ !”

ઉપરી અમલદાર ખૂબ ખુશ થતો બોલ્યો

‘ તો પક્ષી ત્યાં ચડ્યા બાદ તને સંતુષ્ટોની સેના, તોરો સગીન વગેરે જે કંઈ દેખાય તે તું મને તરત જ કહી બતાવીશ ?’ છોકરાએ હા કહી

અમલદારે પૂછ્યું “એ કાચના બદલામાં તું શું લઈશ ?’

છોકરાના મૂખ પરની રૈખા તમ બની તેના બધા ચડી યા એ નેણામાં દેશપ્રેમની અલક વરતાઈ અને તેણે સાચા સપુત્રની બદાથી કહ્યું ‘ મારા વહાલા સાહેબ ! તમે મારી ટેડી કાં ઉડાવો ? હું સોન્નાડીને જ રહેનારો છું સોન્નાડી પટાલીનો ભાગ જ ને ! આપણે બધા ઝોરિયાના ત્રાસથી મુકન થવા માગીએ છીએ હું પણ મારી સકિત પ્રમાણે મદદગાર થવા ઇચ્છુ છું તો મને મારા કાર્ય બાદલ વળતર આપવાની વાત કા કરો ?”

અમલદારે છોકરાની પંક ધાપડતા કહ્યું “બહુ સારું, દેશભક્તની અત્યારે અમારે ધણી જરૂર છે આઠ ઉપર ચડી જા”

છોકરા તેણે અગાઉ કહ્યા મુજબ આપના પલકારામાં આડની ટેવે પહેાળીને નીચે બેઠેલા અમલદારને પૂછ્યું બોલો સાહેબ શી આગ છે ?”

“ સીધા સામેની બાબુએ નજર નાખ ” અમલદારે આગ કહી

છોકરાએ આવતા પ્રકાશને રોકવા આખ આડી હથેલીની જાળવી કરી કહ્યું “ સાહેબ સડક ઉપર બે ઘોડેસવાર છે ”

“ ઘોડેસવાર ! કેટલે દૂર ?”

“ જુ હા અરધેક માઈલ દૂર હશે ”

“ તોએ આ બાજુ આવી રહ્યા છે ?”

“ ના, ના, પૂર્વમાં જઈ રહ્યા છે ”

“ બહુ સારું ” અમલદારે કહ્યું ; “ જમખી તરફ ફરીને જો ”

“ કચરતાન છે કચરતાની પાસેનાં આડોમાં કંઈક ચમકી રહ્યું છે !”

‘ શું ચમકે છે તે જોખખી સીધા ” અમલદારને અધીરાઈ થઈ રહી

‘ હા મને બહુમની સગીનોની ચમક દેાય તેમ લાગે છે ”

‘ માણસો દેખાય છે ?”

‘ ના, પણ દુકોની પાછળ બેતરેમાં માણસો દેાય તેમ લાગે છે !”

ત્યારે ---

ધડામ

સનનન કરતી એક ગોળી આવી ધરતી પાછળના જાખમાં ઝડપી !

અમલદાર ખૂબ પારી ગોકો ‘ છેકરા ! એવ છેકરા ! નીચે કિતર દુસ્મનેએ તને જેઠ લીધો છે જોખખી લીધો છે મારે હવે કંઈ મંદિની જોડતી નથી તું જલદી નીચે આવ !”

છોકરાએ કહ્યું સંકેત ગમરાવ મા કું કરતો નથી યુદ્ધમાં ગોળીનો ભય હોય ?”

‘ તો ડાબી તરફ જઈ જોજો !”

છોકરા ડાબી તરફ જોતા થઈ ત્યાં ધડામ હવા ચીસની બીજી ગોળી આવી છોકરા પાસેની નીકળી ગઈ !

‘ હવે તો તું નીચે આવતો રહે ! નકામે જોતના મૂખમાં પોચાઈ જઈશ !”

‘ હ મથુઆવા સાહેબ ! ડાબી માણુ દેવળ છે સાધારણ જોડું દેવળની પાછળ હા, પાછળ કંઈ ”

ધડામ ધડામ

વાક્ય પૂર થાય તે પહેલા ત્રીજી, ચોથી ગોળી

આવી. છોકરો ઝાડની ડાળની નાગી પડ્યો. પણ...
ચોડીવારમાં તે નીચે પટકાયો.

અમલદારના મોઢામાંથી ચીસ નીકળી મઠ.

બિચારો !

અનાથ !

છોકરો લશ્કરી અમલદારને માંહતી આપવા
શ્રત્યુને વધો !

તેના ડાબા પડખામાંથી લેહડી ધગ... ધગધગ
.... વહેતું હતું.

અમલદારે હથારત કરી. બે પોડેસવારો અને સાર-
જંટ આપ્યા. અમલદારે ખમિસના જટન ઉઘાડ્યા.
ગોળી ફેરસામાં વાગી હતી. અમલદારની આખમાં
આંધુ આપ્યા.

" બિચારો ! દેહાગત ! શ્રત્યુને સામે ચાલીને
ઝેટયો ! "

" ના; સાહેબ ! દજી મર્યો નથી. આંખના
પોપચા હલે છે. " સારજંટના શબ્દો પૂરા થયા
જને છોકરાએ આંખ ઉઘાડી. અમલદાર સામે
સ્થિર કરી. પણ... ધગદગ બે કે ત્રણ ફેણમાં
આવીને તેનો પ્રાણ લઈ ગયા.

અમલદારને ધણું દુઃખ થયું, તે દુઃખમય પગથે

ધરમાંથી ચેલો વાવેલો લઈ આવ્યો. એ વાવટામાં
સપ્તને હપેટયો. તેડું યુગ્મ ધુલું રખાયું. પછી
તેણે સારજંટને કહ્યું : " આ છોકરો સાચો દેહાગત
હતો. તેને દેશની સેવા કરવાનો અત્યાર સુધી સમય
મળ્યો ન હતો. મળેલી તકનો પૂરો લાભ ઉઠાવી તે
શ્રત્યુને જોટયો છે. એટલે કે આ છોકરો એક સિપાઈ
ના મોતે મર્યો છે. માટે તેની દફનાંકિયા પણ એક
રૌનિકની નેમ થશે. "

અને તે પોતાની ટુકડી લઈને ત્યાંથી પાછો ફર્યો.

સાંજનો સમય.

એક મોટી સેના તાલમદ રીતે આવી પ્રત્યેક
રૌનિક છોડવાને સલામી આપી પ્રત્યેક રૌનિકો એના
ઉપર કુવળી દટિ કરતા ચાલ્યા ગયા.

આ પ્રમાણે એ વીર બાળકનું યૌગ્ય સન્માન
થયું.

ચાલ્યો, દેવાની મીડેલી ભોગળ આપણે ઉઘાડીએ,
આપા બાળકોના જીવનના પ્રસંગો સાંભળી આપણે
ધન્યતા અનુભવીએ. અને આવા પ્રસંગો સદાયે
રમરમપડે પર રાખીએ જીવનના એક વરામરવાનનું
મહત્ત્વ સમજીએ.

✱

ગુલાબી ગાલ પર ભવિષ્ય

એક વખત સુભાષગણુની આસપાસ મંત્ર-મંડળી જામી હતી. તેજ-ટપ્પાં તેમ જ
કડના-મોઢા અનુભવની વારાફરતી લઢાણી ચાલતી હતી.

સુભાષગણુનો વારો આવ્યો. ત્યારે તેઓ કહે :

" નાનપણમાં હું ભારે ચેતન તેમજ ક્રાંતિલ વિનોદી હતો. ક્યારેક મેઝાંમે પણ ઉડાનો
નહીં. એટલે એક વખત એક વડીલની મજાક કરી બેઠો. તેઓ ભારે ગુસ્સે થયા.

" સનનન કરતોએ એક લાશે તેમને અને લગાવી દીધો. જતાં જંદા આસ્તથી લાચાર.
વળી પાઠો મે' એક દિવસ મશ્કરીના આગળો તેમણે ચોડી દીધો.

" ને જલ્દયામાં અને જનને ગાલ પર બે લાશ પડ્યા. એ લાશ એટલા સુરેખ હતા કે મારા
ગાલ એક એક ભવિષ્યવેદનાં પેલા વડીલનું બાવિ વાંચી આપેલું ! " —હરીભાઈ પટેલ

ધર્મ કિંચે ધન ના ઘટે

કાળીદાસ પંડિત

‘બધુંય સારું વડીલ ! જેનું છેવટ સારું ?’
 ‘તમે શું કહેવા ઇચ્છો છો, વહુ ! કાંઈ સમજાય નહિ.’
 નાનાભાઈ તેજપાળના પત્ની અને પમાને જેઠ વસ્તુપાળે કહ્યું.
 ‘ઉત્તરાવસ્થામાં જાત્રા કરવી જોઈએ.’
 ‘હું જાણતો તો જ કે તમે આવું જ કંઈક કહેવાના છો. તેજપાલને પૂછ્યું.’ એણે શું કહ્યું !
 ‘મોટાભાઈ કહે તેમ કરવાનું.’
 ‘સાર’, ને આપણા મારે તો તમે કહો તેમ ચાલવાનું. કહો, કયા જઈશું જાત્રાએ ?’
 ‘સિદ્ધાચળ (શેત્રુંજે)’
 ‘ક્યાં ?’
 ‘સારા કામમાં વિલંબ ના હોય. આ સપ્તાહમાં જ.’
 ‘ઠીક, હું થોડી પાલખીઓ, અને સુખ-પાલને એકાદ રથની આસા આપી આણું.’
 ‘એમાં કેટલા જીવો બેસી શકશે ?’
 ‘આપણે કુટુંબમાં છીએ કેટલાક ? તમે, તેજલ ને લાવણસિંહ, તમારા બેઠાણી, હું, અને થોડાક સેવકો.’
 ‘જૂલે છે વડીલ.’
 ‘વળી આમાય મારી જૂલ. છ સાતથી આપણે કેટલી વધારે હતા ?’
 ‘આ જૂમિમાં વસતા અન્ય જીવો આપણા કુટુંબી નહિ ?’
 ‘જેટલે !’
 ‘એ સહુ પ્રભુના સંતાનોનો આપણી સંપત્તિમાં અને આપણા ધર્મભાગમાં હિસ્સો નહિ ?’
 ‘કાંઈ સમજાય નહિ અને પમા.’
 ‘સંપત્તિ થેયારે’ છે, આપણા ધનથી અન્ય જીવો ભલે આપણી ભેળા સિદ્ધાચળ આવતા.’

‘જેટલે સંઘ કાઢવો છે, કહો ને ?’
 ‘એ તો એ પ્રથમ જ કહ્યું વડીલ કે સંપત્તિ આપણા અને અન્યના થેયારે છે. ધર્મ અર્થે છે.’
 ‘જહું સારું, સંઘ કાઢશું.’
 ‘તો વડીલ જનસમાજના જેન અને જેનેતરને વિચારતી પાઠવે સંઘમાં સામેલ થવાની.’
 વસ્તુપાળે જાત્રાળું સંઘમાં પોતાના ખર્ચે સામેલ થવા દંદેરા પીટાવ્યો.
 થોડા જ દિવસોમાં વિધાન મંત્રાલય મહેરા-મજૂ સાથે સંઘ સિદ્ધાચળ બચી આવ્યો.
 વસ્તુપાળ તેજપાળ પામે અનર્ગળ દ્રવ્ય હતું. ને સોરઠ એ વખતે જોર હુંટારાનો મુલક ગણાતો હતો જેટલે બેઠે ભાઈઓએ યાત્રા-સંઘના ખર્ચ પૂરતું રાખી બાકીનું વળતા પાછું લઈ જઈ શકાય એ રીતે સોરઠ શુજરાતના સિમાકા પર દ્રવ્ય ઠાટવા નકકી કર્યું.
 ધોળકાથી નેત્રલ્ય પૂજામાં સાકા બાર માછી દૂર હડાળા નામનું ગામનું આવ્યું. આ ગામ પાસેના એક પીંજાના યડ તળે ધન ઠાટવા ખોદકામ માંડ્યું.
 ખોદકામ આગળ નીચું ગયું ને કોઈક ધાતુ પાત્ર સાથે કાંચ અથડાઈ.
 વધારે ખોદકામ થયું તો બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે સોનામહોરોથી ઠાસોઠાંસ ભરેલ સૂવર્ણ પાત્ર દેખાયું. તે ખોદાર કાઢ્યું.
 આગળ ધરતી ચીરી તો એક પછી એક ખીજ છ સૂવર્ણપાત્રો સોનામહોરો ભરેલ નીકળ્યા. સાનેય સૂવર્ણપાત્રોમાં ગણ્યું ગણાય નહિ તેટલું દ્રવ્ય નીકળ્યું.
 ‘જેવું વડીલ ! આપણે ધરતી માતાને ધન આપવા જઈએ છીએ પણ મા વસ્તુધરા આપણને અદકેર આપે બાક છે. શા માટે કહેયો ?’
 ‘ના બાપા એવા, અર્થ લેદ હું નથી જાણતો.’

‘ધર્મ’ માર્ગ સાડુ. આપણે ધન અન્ન-
દાનમાં અને તીર્થક્ષેત્ર કાળે વાપરીએ છીએ. એ
માર્ગ વણુધર્યો આગળ ધપાવવા સાડુ જિન-
પ્રભુ આ સંપત્તિ આપે છે.’

‘આ તો એલી કહેવત સાચી પડી વહુ
કે ‘ધર્મ’ કિચે ધન ના ઘટે’ પણ હવે આ ધન
શામાં વાપરવું ?’

‘ધન માત્ર ધર્મ અર્થે જ છે. વળી ધન
સંચરવા જઈએ છીએ તો સાચું મળે છે. માટે
આ દ્રવ્ય ધરતીથી જીએ પહાડ પર પાથરીએ.’

‘મતલબ !’

‘શેત્રુંજી, ગિરનાર અને આણુ ઉપર લાવ્ય
દેવાલયો બંધાવીએ. પ્રત્યેક જીવમાં જિનેશ્વર
પ્રભુ પ્રત્યે અનુરાગ પ્રગટાવવા આ દેવાલયો
સદાયલુપ્ત થશે.’

એક લાકડાંએ આ વાત માની ને પાળી.
ત્રણેય પર્વતો પર દેવાલયો બંધાવા લાગ્યા.
પોહિયા પર પથ્થરો સરાવા લાગ્યા, કડિયાના
હથોડાને ટાંકણાના અવાજ રાત દિવસ ઝૂમ-
નના ઘુમ્મરમાં પડવા પડવા લાગ્યા.

અનોપમા એક દિવસ જેઠાણી લલિતા
સાથે આ જોવા આવ્યાં

પથરમાં ટાંકણાવતી કલા પૂરી પ્રાણ પ્રગ-
ટાવતા શિદ્ધીઓના સમૂહ પાસે આવી એ
ઘાસ બની ગયાં.

લલિતાએ જોયું કે ડાહી હમરી દેરાણી
ઘાસ બની ગઈ છે.

‘કેમ અનોપમા ! મૂંગા બની ગયાં ?
આટલું બધું રૂકું ને શ્રેયસ્કર બને છે તોય
ઘાસીનતા કેવી ?’

‘એક દૃશ્ય સહાતું નથી.’

‘શું ?’ આશ્ચર્યસહ લલિતાએ અનોપમા
સામે જોયું.

‘શિદ્ધીઓ પ્રભુપ્રાસાદ ચણે જીવું ?’

‘એમાં વળી પૂછવાનું શું છે ?’

‘આ બધા લોજન કેમ લેતા હશે !’

‘નવરા યાચ ત્યારે જમી લે !’

‘અહીં પર્વત પર તેને યથેચ્છ લોજન

તો નહિ મળતું હોય !’

‘ક્યાંથી મળે !’

‘એ બધાય સાડુ મિષ્ટ લોજન
આણ્ણી લોજનશાળાએ અપાય છે તેમ તાંસ-
ળીએ ઘી પીરસી જમાડવાની મારી ઉત્કંઠા
છે. મજરો, શિદ્ધીઓ અને કટાકારોની આન-
રડી ઠરશે’

‘સાડુ અનોપમા, તમારી વાત અમે હાઈ
શું ટાળવાના છીએ !’

‘અને બીજું.’

‘શું !’

‘આ લોકોને રોજ કામના તો અમુક
દ્રવ્ય મળતા હશે.’

‘હા’

‘જોના બદલે એમ કરવું છે; કારીગરો
પથરની કૌતરણી કરતાં જેટલી ભૂકડી પાડે
તેટલા વજનનું બારોભાર રૂપું તેમને આપવું.
આ તો પ્રભુ પ્રાસાદ આપવાનો છે. સામાન્ય
માનવીના આવાસ નથી ભ્રમા કરવા એટલે
પુરસ્કાર પણ દેવત્વ ભર્યો અપાય. આથી
જોનામાં છે તેથી અનેક ગણે ઉત્સાહ ને ઉમંગ
પ્રગટે. દેવાલય સાચા અર્થમાં દેવાલય બને.
સંતોષી કલાકરો જ સાચું નીપજાવી શકે.’

લલિતાએ આ વાત વસ્તુપાળને કરી.
વસ્તુપાળ અને તેજપાળે અનોપમાની આ વાત
માન્ય રાખી. આણુ, શેત્રુંજી અને ગિરનાર
એમ ત્રણેય સ્થળે કારીગરોને કૌતરણીમાં
ખરતા પથરના ભૂકા બારોભાર રૂપું આપ
આપવાનું ઠરાવ્યું. ને કંસાર પર તાંમળીની
ધારે ઘી પીરમીને લોજન આપ્યું

શુજરાનના કવિઓએ આ જાણ્યું અને
તેજો અનોપમાને ઉપમા આપવા મન્યા.
લક્ષ્મિ, પાર્વતી, ઇંદ્રાણી, ગંગા, રતી અને સર
સ્વતિ આમ અનેક સાથે સરખાવ્યા તોય
તેમનું સ્થાન એથી ચડિયાતું જણાયું. આ
એકેય ઉપમા ચોગ્ય ન ઠગી એટલે કણુ :
“અનોપમાને ચોગ્ય એકેય ઉપમા મળી નહિ
એટલે જોનું નામ અનોપમા સાર્થક છે.”

ત્રેશુની પરખ

વિનોબાજી

કેવલ રાજા માટે .

મહાત્મા શેખસાહી પાસે એક રાજા ઉપદેશ લેવા ગયો. ત્યારે તેમણે વક્ર ચહેરા કરી કહ્યું :

“આપ તો રાજા છો. રાત્રે કેટલા કલાક ઊંઘો છો ?”

“બે ત્રણ કલાક પરણે ઊંઘુ છું.”

“તો તમારે રાત્રે અગિયાર કલાક ઊંઘવું જોઈએ.” કહી શેખસાહીએ પૂછ્યું :

“અને તમે દિવસે કેટલું ઊંઘો છો ?”

“બાગ્યે જ અર્ધો કલાક આડો પડું છું.”

“તો તો તમારે દિવસેય દશ કલાક ઊંઘવું જોઈએ.”

શેખસાહીની અવગ વાણી સાંભળી રાજા ચમક્યો. તેણે પૂછ્યું “બીજી કોઈ નહીં ને આપ અને આટલું બધું ઊંઘવાની કેમ સલાહ આપો છો ?”

શેખસાહીએ ઠાવકે ચહેરે સમજાવ્યું

“રાજા જાગતો હોય છે ત્યારે પ્રજાને ખૂબ પીડા દે છે. માટે તે જોટલો વધુ ઊંઘે તેટલું વધુ સાફ કેમ કે જાગતા તો તે પાછો પીડા જ દેવાનો.”

લોક ચર્ચા

એક વખત શંકર તથા પાર્વતી મંદી પર ભેરીને ફરવા નીકળ્યા. તેમને જોતા ડોહડે ટીકા કરી :

“અરે, આ કેવા નિર્લજ્જ અને નિષ્કુર છે ? જાનવર પર તે આટલો બધો જોજ લદાતો હશે ?”

તે સાંભળી પાર્વતી કેવી ઉતરી ગયાં. પગે ચાલવા લાગ્યા.

તે જોઈ ટીકા સંભળાઇ : “કેવો નિર્લજ્જ પુરુષ છે ! સુકોમળ અબજાને પગે ચઢાવે છે અને પોતે ચઢા જેવો બળદ પર બેઠો છે !”

ટીકાથી બચવા શંકર ભગવાને પાર્વતીને બળદ પર બેસાડ્યા અને પોતે પગે ચાલવા લાગ્યા.

થોડે દૂર જ ગયા હતા. ત્યાં ટીકાનો હથોડો ટીકાનો મંભાગાયો : “કેવી બે શરમ બાઇ છે ! પતિને પગે ચઢાવે છે અને પોતે બળદ પર ચડી બેઠી છે !”

ટીકાથી બચવા શંકર-પાર્વતી બંનેય પગે ચાલવા લાગ્યાં.

ત્યારે નારદજીએ હમતાં હસતાં ટંકાર કરી “અરે હવે તો બિચારા બળદને જ બંને માથા પર ઠકાવી લો. હવે એમ કરવું જ બાકી રહ્યું છે”

શંકર-પાર્વતી ચેત્યા. પહેલાંની જેમ બંને નદી પર પાછા સવાર થઈ ગયાં

માગવા જેવું દુઃખ

ભગવાન કુન્તી માતા પર પ્રસન્ન થયા. વરદાન માંગવા કહ્યું. કુન્તીએ માગ્યું :

“વિપદ સંતુલન શાસ્ત્રતા” - મારે સહા દુઃખ જ રહે !”

ભગવાને આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું : “અરે, આ તું કેવું વરદાન માગે છે ?”

કુન્તીમાતાએ ધીર-ગંભીર જવાબ આપ્યો : “દુઃખ હોય છે ત્યારે દિવસો દયા હોય છે અને દુઃખી તરફ હમદદી પહોંચે છે. નિત્ય ધર્મચરુ સ્મરણ રહે છે.

“સુખ આવે છે ત્યારે દુઃખ નિષ્કુર થઈ જાય છે. કર્ણા કંઠાર થઈ જાય છે. ભગવાનને શૃતી જવાય છે.

“હું ખમાં ભગવાનનું” નિત્ય સ્મરણ થાય છે, માટે હું” પ્રથમ સમજીને જ હું ખ માણું છું.”

કુન્તી માતાની ભવ્ય ભાવના જોઈ પ્રભુ પ્રસન્ન થયા.

માલિક કે ગુલામ ?

પેદી ધમધોધાર ચાલતી હતી દીકરો લલેલો નહોતો. અમીર માટે તે અંતઃ રૂળ લેતું.

ભાઈ પ્રેમમાં ઉછેરો. ગૌભવ વિલાસ ચાખ્યો. કામ કરવાની કે કમાવાની જરૂર ન રહી. તેથી દીકરામાં અકકલ ખીસી નહીં. મોટો થતાં તેને કોઈ કામ કરવાની સૂઝ પડતી નહીં.

એ હયાસગડીમાં અમીર જલહી મરી જયો.

પેદીનો કારોબાર ચલવવા એક કુશળ સુનીમ રાખ્યો.

સુનીમ છુદિશાળી હતો. દીકરાનું પોલ પામી જયો.

પછી તો સુનીમ જેમ કહે તેમ માનવું પડતું. કરે તેમ કરવું પડતું. કઠીક શેઠ સુનીમના કથા પ્રમાણે કરવાની આનાકાની કરતો તો સુનીમ નોકરી છોડી દેવાની ધમકી આપતો.

ન્યારે ન્યારે નોકરી છોડી ચાલ્યા જવાની ધમકી સાંભળતા કે શેઠના મોતયા મરી જતા. શેઠ પ્રથમ કરી જતા વિચારતો : “અરે ! સુનીમ ચાલ્યો જશે તો પેદી ફૂળી જશે પછી ખાકશું શું ?”

જેમ વિચારી સુનીમ કહે તેમ શેઠ કરવા લાગી જતો !

ખરેખર ! એ પરિસ્થિતિમાં સુનીમ નોકર નહોતો, માલિક હતો. માલિક લાચાર હતો.

આમ જ આજના ચૂંટી મોકલેલા મંત્રીઓ, પ્રધાનો પ્રજાના માલિક બની બેઠા છે !

ગુલામી માનસ

એક અમીર હતો. ભારે એહી હતો. આખો દિવસ આરામ સુરથી પર પડ્યો

રહેતો. બધું કામ નોકર પાસે કરાવતો.

તેને એક વખત ધૂમ તરસ લાગી.

નોકરને ધુમ મારી. નોકરે આવીને કહ્યું : “જી સરકાર પાણી હમણાં જ હાજર કરું છું.”

કહી તે ગયો તે ગયો. બે ત્રણ કલાક થયાં તોય દેખાયો જ નહીં.

અમીર અકકલ હતો. હાથ-પગ ચલાવવાની ટેવ નહોતી. માલિકથી તે નતે ઊડી પાણી પીવાય ? એમા શાન રી ?

બિચારો શુરસે થતો તરસ્યો બેસી રહ્યો.

ખાસા તથા કલાક બાદ નોકર આવ્યો. ત્યારે પાણી મળ્યું.

પણ નોકરને બે કડવા ટાંઢો પણ માલિક ન કહી શક્યો. નોકર તેનો હાથ-પગ હતો. ભાગી જવાનો ઠર હતો. માટે લાચારીવશ મૌન હતો.

આમ માલિક પોતે નોકરનો ગુલામ બની ગયો હતો !

ન્યાં દરત્વ અને સત્ત્વ નહીં, અમ-નિષ્ઠા નહીં, ત્યાં ગુલામી.

સફળ હું ટારો અને અસફળ હું ટારો !

બાદશાહ સિકંદર સામે એક બહારવટિયાને ખડો કરવામાં આવ્યો.

સિકંદરે પ્રશ્ન : “તું શું કરે છે ?”

બહારવટિયાએ છાતી કાઢી સમર્થ કહ્યું : “તું જે કરે છે તે હું કરી રહ્યો છું.”

સિકંદરે શુરસે ભરાઈ કહ્યું : “અરે તું હું ટારો અને હું બાદશાહ. તારી ને મારી તે સરખામણી કેમ થઈ શકે ?”

ત્યાં હું ટારો હસતાં હસતાં બોલ્યો ! “તું જે કામ કરે છે, તે જ હું કરું છું, પણ તું સફળ હું ટારો થઈ શક્યો છે, ન્યારે હું અસફળ રહ્યો છું.”

“ચોર તો હું અને તું બંને છીએ. પણ તું સફળ ચોર છે એટલે તું સિંહાસન પર બેઠો છે. હું અસફળ છું તેથી તારી સાથે બિલા છું.”

“પણ તું એ બરાબર સમજી લે કે તારી અને મારી ચોગ્યતા તથા કામ તો સમાન જ છે.”

બહારવટિયાની નિર્ભય અને સ્પષ્ટ વાણી સાંભળી સિકંદર અવાક થઇ ગયો. હૃદયના બેડાણમાં ઉતરી ગયો.

લકીરના ફકીર

સવારનો સમય હતો. ગરમીના દિવસો હતા. પિતા-પુત્ર કંઈક કાંઈ જઈ રહ્યા હતા. ગરમી વધતી જતી હતી. પુત્રે છત્રી ઉઘાડી. બરાબર માથા ઉપર રાખી બાલવા માંડ્યું.

પિતાએ ટકેર કરી : “બેટા ! છત્રી પૂર્વ તરફ ઢળતી રાખ.”

પિતાની આજ્ઞા પુત્રે માની. બંને તાપથી બચી ગયા.

પાછા વળતાં પુત્ર એકલો હતો. સાંજનો સમય હતો. સૂર્ય પશ્ચિમમાં તપતો હતો. બપોર પછાનો તાપ ભારે ઠરડો હતો.

પુત્રે છત્રી ઉઘાડી તેને પિતાની યાજ્ઞા યાદ આવી પશ્ચિમમાં સૂ્ય હતો તો પણ પૂર્વમાં જ છત્રી રાખી. આજ્ઞાકિત પુત્ર પિતાની આજ્ઞાનું શબ્દકાં પાલન કેમ ન કરે ?

બાવતા જતા હોડો તેની છત્રી ભેઠ હસવા લાંબા. કેટલાકે પશ્ચિમમાં છત્રી રાખવા શુચ્યું. પણ આજ્ઞાકિત પુત્ર શે માને ?

શબ્દ - પુત્ર પુત્રને સત્ય શે સમજાય ? લકીરનો ફકીર ભાવાર્થ કેમ મહેલુ કરે ?

આખરે શિખામણ આપવા પિતાએ પોતે આવડું પઢ્યું !

સાચી કદરદાની

સત્રાટ સિકંદરે એક વિશાળ સંમહસ્થાન બાંધ્યું હતું. તેમાં દેશવિદેશના મહાપુરુષોનાં બેનમૂન પુતળાં હતાં. તે દરેકની નીચે તમના નામની તકતી હતી.

સિકંદરને ત્યાં એક દિવસ એક મોટો પરાક્રમી મહેમાન આવ્યો. સિકંદરે જાતે ફરી તેને સંબોધાય ગતાવ્યું. મહેમાન પૂછતો ગયો : “આ મહાપુરુષ કોણ હતો ?” ને સિકંદરે ત્યાં મુકેલા દરેક વીરના પુતળાનો પરિચય કરાવતો ગયો.

મહેમાન તો એ ભેદ મંત્રમુગ્ધ થઈ ગયો. તેણે સાશ્વત્વ પૂછ્યું : “અરે ? આટલા બધા વીર પુરુષોમાં માત્ર તમારી મૂર્તિ જ કેમ નથી મૂકી ?”

“મૂર્તિ નહીં મુકવાનું પણ એક ખાસ રહસ્ય છે.” સિકંદરે સસ્મિત વદને કહ્યું : “એ મારી મૂર્તિ મૂકી હોત અને તેની નીચે નામ કેતવું હોત, તો દરેકે પૂછત કે આ સિકંદર કોણ હતો ?

“એના કરતાં ઉત્તમ તો એ જ છે. એહી મારી મૂર્તિ ન હોય ને હોડો આશ્ચર્ય સાથે પૂછે કે એહી પરાક્રમી સિકંદરનું પુતળું કેમ નથી ?

“સિકંદર કોણ હતો ?” ને બદલે ‘સિકંદરની મૂર્તિ’ શા માટે નથી ?’ એમ પૂછાય તેને હું વધુ પસંદ કરું છું.”

સિકંદરનો સચોટ જવાબ સાંભળી મહેમાન મિત્ર ખૂબ પ્રસન્ન થયો. [સં. હરિશ્ચાપ પટેલ

કલ્યાણ ધર્મ

દેવેન્દ્રકુમાર કાલીદાસ પંડિત

શીખોના ગુરુ અર્જુનદેવને શેર માટીની ઝાટ છે. ગુરુપત્નીને સંતાન નથી. આખા પંજાબમાં પૂજનીય છે. ધર્મના નોખનોખા ને નિત્ય નતીન અર્થો ઉત્કલનારા સ્વામી નિત્ય સંગાથી છે. પણ આ સમરથા હલ થતી નથી.

કેંક જ્યોતિષીઓ પાસે જોઈ જોડાયા. કેંક મનો, ઉપવાસો કર્યા, દેવી દેવતાઓને આરજી કરી, અનંતના સ્વામીને યજ્ઞ સજા ઝેટવી આજીજી કરી પુરાણો-સંહિતાઓનાં વાંચનો શ્રવણ કર્યા. સોનાં રૂપા, ગાય ને પુટલીનાં દાન કર્યા પણ રે ! બધું જ નિરૂપયોગી નીવડ્યું.

અને ગુરુપત્ની સામે એક જાંત તરવરો. શીખોના ગુરુઓ પણ જેની સલાહ પ્રમાણે આલતા. વૃદ્ધ કરચળીવાળું ઉધાકું સરીર... પગ ઉધાકા. ઝૂંપડીમાં ગામ બહાર રહે છે, પથ્થુ દુજતા ધરે ને હાથે એ દરરોજ બાંગણામાં જૂંપ્યાઓને બેસાડીને ભોજન લખ્ખુ-સખ્ખુ ભોજન કરાવતા. એનાં અછંડાં વાસણો ઉપાડી એ જાતે સાફ કરતા.

મધ્યાહ્ન પહેલાં જ માર્ગના કઠિ ભલા રહેતા. અને જતા આવતા ડાઘ પથુ નાત જાતના ભેદ વગરનાના બે હાથ ભેડી વિનવતા : 'ભોજન થેવા પધારો, તમે જમશો તો હું રાજી થઈશ.'"

હંમેશની એમની આ પ્રક્રિયા ચાલુ જ રહેતી. લોહા એમના દર્શને જતા. એમના ચરણે જતા. એમના ચરણે ધાન્ય ધરતા ને એ પ્રસન્ન થઈ દુવા દેતા. ને કહેવાય છે એ કુરાથી લોકોનું કલ્યાણ થઈ જવું.

ગુરુપત્નીને ખગર હતી કે, એ સંત હજીએ નગરની બાગોળે છે. પ્રભુ વજ્રન કરે છે ને જૂંપ્યા-એને ભોજન આપે છે.

એક દિવસ તેમણે આ સંતની દૃશ્ય મેળવવા નક્કી કર્યું. ને તૈયારી આદરી. પંજાબના ગુરુનાં પત્નીને શેરો એવાં સોનાનાં યાજ લીધા. બહુમુલ્યા

વસ્ત્રો ને અલંકારો ધારણ કર્યા. સાથે દાસદાસીઓને લીધા. ને ઘણું બધું દ્રવ્ય લીધું.

અને એ એવા સમય હતો કે સંત જૂંપ્યાઓને ભોજન લેવાડાવી શીખી સાંજે ઝૂંપડીમાં ખેસી માળા કરતા હતા. ગુરુપત્નીના સેવકોએ સંતને સમાચાર આપ્યા : 'ગુરુ અર્જુનદેવના પત્ની આપના દર્શને આવે છે.'

માળાનાં ચણકા ફેરવનાં ફેરવનાં વગર બોલે સંતે ડાકું હવાવી રજા આપી. ગુરુપત્ની ઝૂંપડીમાં આવી, નમી, પેટું દાન સંતના ચરણે મૂક્યું ને બોલ્યા : 'આશીર્વાદ દો. મારી મનોવાંછના ફળે.'

ધીરથી આખો ઉધાકી, ગુરુપત્ની તરફ ફેરવી એ બોલ્યા :

'માં ! આ મને શું કામ આપે છો ? હું અકિં ચન સાધું, આ દ્રવ્યને શું કરીશ ?'

'એ દ્રવ્યનું અનાજ લઈ ગરીબોને આપજો, એથી માટું કલ્યાણ થશે.'

ને સંતની આંખમાં જરાક તેજ ઝમક્યું. જરા સ્થિર થઈ એ બોલ્યા :

'શું કહ્યું મા ? ફરી કહે જાઉં !'

'મારા કલ્યાણ સાથે આ દ્રવ્યનું અનાજ લઈ ગરીબોને ખવડાવજો.'

'કેમ કેમ ? કલ્યાણ કરી શકે ખરા મા ?'

'તમે સંત છો, કરી શકો.'

'સંતપણું કેને કહો છો મા ? ત્યામીને ! ઝૂંપડીમાં વસનારને ! ભાજન કરનારને ! અહોનિચ લોકોને આશીર્વાદ આપનારને !'

'એવું મનાય જ છે ને !'

'એ સરાસર જાણું છે મા ! સંત તો બીજાના દુઃખ સાથે જાન ધરી નિઃકામપણે જીવન સમર્પણ કરનાર પામર જીવ છે. એ એની ભક્તિ છે. એ એની અર્ચના છે, પૂજા છે ને નેગેશ છે મા !

હાથરસનથી દુઃખી માનવજાતની આત્મપ્રસન્નતા અર્ધે જે ધર્મ શકે તેવું આચરણ કરનાર સંત છે. જે એ આત્મપ્રસન્નતા અનનંદાનમાં દીડી ને એ કર્તવ્યની મશાસ પંતળાની ધરતી પર બેઠતી રાખે છે. મા ! સંતને આ પ્રકાર છે. દીર્ઘા ટપકા ને આલ્લે દેખાવથી સંત નથી થવાડું ?

‘તેવું અનનંદાન આ કામથી કરભે.’

‘પછી ?’

‘પછી મને દુવા દ્યો. મ.ડું કલ્યાણ થાય.’

‘મા ! ચોતાતું કલ્યાણ બીજાના હાથમાં સોંપવું એ મુખીતા નહિ ?’

‘કાંઈ સમજતું નથી.’

‘સમજાય એવું જ છે. કલ્યાણ, માનવની દુવા રહે સતત એમરે વરસ્યા જ કરે છે. એ ઝીલવા દુષ્ટિ ભેદીએ.’

‘કંઈ રીતે દુવા મેળવું કું નારી ?’

‘અહોહો મા ! નારી તો વિષ્ણુનેતા, અનનૂલ્લે તમે કરી શકો એ ત્રિલુપનમાં મોઈ નહિ કરી શકે. એક જ ધર્મ આચરો, જેમાં બધાં ધર્મો સમાઈ જાય છે. જૂખાઓને અનન આપી વાત કરો. તેમને આત્મા પ્રસન્ન થશે. માનવની પ્રસન્નતા એ હાથરની પ્રસન્નતા છે. હાથરની પ્રસન્નતામાં અનનંત કલ્યાણ છે.’

‘આ ધન !’

‘લઈ જાઓ પાકું મા ! અખતિમહાપદું એ સાધુતારું પહેલું સોપાન છે. ત્યાગ એ મોહું ધન છે. મારી સન્નુપ હંમેશ નમરવાસીઓ અનન થરી જાય છે. ને એ કું જૂખાઓને આપું છું. અનનંદાન આપવા ધનસંચય કરવા જેવો સમય આવે ત્યારે સાધુઓની સાધુતામાં એટલી ઊણપ છે ચા !’

સેવક પાસે બધું ધન ઊપાધારી વંદના કરી શરૂબત્તી પાઠાં વળ્યાં.

આવાસે આવી તમામ બહુભૂલા વજો આજુપણે ઉતારી નાખ્યાં બિલકુલ સાદા વસ્ત્રો પહેરી આંગળાંમાં ચૂલા પર ભોજનની દેખ ચડાવી શુદ્ધિયોને,

આભરોને, તળએલાઓને, વટેપામુંઓને, જાત્રાણુઓને ભોજન લેવા પોતે જાતે સાદે દીધા. આવેતુ અભ્યાગતોને એણે જાતે ભોજન પીરસ્યા, પાણી આપ્યા ને એમના અજઠાં વાસણે ઉપાડી જાતે માંભ્યા, ફામ દારીઓને આ કામમાં ભાગ લેવા ન દીધેલું.

રાત્રે હાથમાં ચન પોરવું. હાથરને વીનવણીઓ કરી : હે જગતપિતા ! પરમાર્થના આ કામથી હું કદીએ પાછી ન વળું. એવું સામર્થ્ય મને દેજે. એ માગું કલ્યાણનો છે.

બીજે દિવસે ફરી એ જ અદાથી ભોજન તૈયાર કર્યું.

પહેલે દિવસે જરાજર શવટ નહોતી બાવી. યાક લાઓંતો. તનને, મનને નહિ. આજ કંઈક વધુ ઉલ્લાસ હતો. કામમાં વધુ સમગતા બાવી હતી. અખેમાં એ રપષ્ટ દેખાડું હતું. એ જ અદાથી અભ્યાગતોને ભોજન દીધાં, અજઠાં વાસણ માંભ્યા, અગણ્યામાં આત્મપ્રસન્ન નાવરોની દુવા મેળરાવા માંડી.

રોજ સંખ્યાકળે સંતને આ સમાચાર મળે છે. ને માણ ફેરવતા, હોદમાં મરક મરક હસતા એ આંખો મીંચી જાય છે. એના દેવામાં પ્રસન્નતાને પરમ બોધ ઉઘે છે.

આમને આમ દિવસો ગયા. કામ સહેલું ન હતું કંઈક હતું. મોટપ, માન, અદકારનો હુદો કરી આ કામ કરવાનું હતું. કામ કોઈ જૂખા આવેતુઓ મીડાના.

‘મા ! દાંત નથી. આવે કંઈક બોરાક અને ના ખાઈ શકીએ.’

કામ આજર કહેતો : ‘મા, અમને માંદાને આવે બોરાક હોય !’

કામ માળાએ તજ દીસેલ બાજક બેલી બીટો : ‘મને મા દેતી એવું ખવાતું દે.’

આ બધાના કંઈક સોર વચ્ચે પણ ગભરાયા વગર, એને એ કાલે : તમારા સ્વર પોતી રસોઈ બનાવું છું હો દાદા !’ તો વગી બીજ પાસે જઈ

‘તમને તોવમાં ન નડે એવું ભોજન પીરસું છું હો !’
તો બાળક પાસે જઈ, ‘તારી મા આપતી એવી
જ રસોણ કરી જમાડીશ હોં ? !’

યુગુપત્ની બધાને સંતોષપ્રદ ભોજન પીરસી દેતાં.
વજ્રચંદ્ર આ મંડપમાં દિવસો ચાલ્યું. ‘
શુરુતો આવાસ જૂખાઓની દુવાએ ગિરણાઈ
આવ્યો.’

તે આ અતીત થતા રાજ-પંખીની પાંખે ચડી
એક સમાચાર પંતળમાં કરી વજ્રા કે શુરુ
અનુનંદનને વારસ જન્મે છે.

પેલા મહુલીમાંએણ સંતે આ સમાચાર સાંભળ્યા
ને પ્રસન્નતાથી એમણે આખી રાત્રિ ઠંઠરની માળા કરી.

સત્ત અકાલના વારસનું નામ પડ્યું દરગોવિંદ.
એક દિવસ યુગુપત્ની નાના દરગોવિંદને થઈ
સંતની ઝૂંપડીએ ગયા. નખી દરગોવિંદને ચરણમાં
મૂક્યો. સંત બોલ્યા :

‘મા ! નારી વિધવનેલા મની મૂખમાંએની
મા બની એની બધી મહત્ત્વકાંક્ષાઓ પૂરી કરી
શકે છે. કોઈ તીર્થ, મન, તપ ને ગેમામના કરતા
નારીએનો ઘીર ધર્મ મૂખમાંએને બન્નદાન આપવાનો
ને અન્યને અત્તદાનને મારે પ્રેરવાનો જ રહ્યો.
એ કલ્યાણમાર્ગ એ મારે જવારા હરેકનો છે. તમે એ
પાળ્યો, બગાડ્યો તે હંધરની કરણ તમારા પર વરની.
એ જયવોવના ચોમેર દિશાએઆ પડ્યા ગઈયા.

અને ૧૯૫૧ની સાલ હતી. એ માસની છઠ્ઠી તારીખ હતી. દિલ્હીમાં કોંગ્રેસની
મહાસંમિતિની બેઠક મળી હતી. સારાય દેશમાંથી નાનામોટા કોંગ્રેસી નેતાઓ
દિલ્હીમાં આવી પહોંચ્યા હતા.

વિશાળ મંડપમાં મહાસંમિતિની બેઠક મળી. એક પગી એક પ્રવચનો થવા માંડ્યાં.
અજયભા મુદાઓની નેધિ થવા માંડી. ક્રમ પ્રમાણે જરાહરલાલ નહેરૂ ભાષણ કરવા
બિલા થયા. તેમના મુખ ઉપર આજુ સ્થિત ફરકી રહ્યું હતું. આંખોમાં નરી નિહોળતા
રમતી હતી. આખી મેદની ઉપર તેમણે નજર ફેરવી લીધી અને સભાને ઉદ્દેશીને બોલ-
વાનું શરૂ કર્યું.

જવાહરલાલ નહેરૂની તેજહાર બાપાએ એકે એક હૃદયને કબજે કરી લીધું હતું
ભાષણ આટોપીને નહેરૂ પોતાના રથાન ઉપર બેસી ગયા.

નહેરૂના ભાષણ પછી પછ વોકોના દિલમાં એની એ જ વાત રમી રહી.

ભાષણો સમાપ્ત થયાં. નાસ્તાનો સમય થયો. ત્યારે સારાયે દેશમાં અવાજની
ભારે અછત હતી; એટલે નાસ્તામાં મુખ્યત્વે કેળાં અને ફળફળાઈ હતાં

સૌ કોઈ નાસ્તાને ન્યાય આપવા બેસી ગયા. આગળ ઉપર થઈ ગયેલા ભાષ-
ણોની સારાય મંડપમાં ચર્ચાઓ આવી રહી હતી.

હવે વ ત એમ બની કે, નાસ્તામાં જે કેળાં હતાં તે ખાઈ ખાઈને કેટલાક
કાર્યકર્તાઓએ કેળાંનાં છાતરાં મંડપમાં જ્યાં ત્યાં નાંખવા માંડ્યા. થોડી જ વારમાં તો
આખો ય મંડપ કેળાંના છાતરાંથી પથરાઈ ગયો.

જવાહરલાલ નહેરૂથી આ ગંદકી સહન ન થઈ.

તેઓ કોઇને પણ કહ્યા વિના નાસ્તો કરતાં કરતાં બિલા થયા. અને મંડપમાં
પડેલા કેળાંનાં છાતરાં ભલે જ એકઠાં કરવા મંડી પડ્યા.

વોકોને પોતાની બૂલ સમજાવ્યી. સૌ કોઈ શરમાયા. સૌને પોતાનું ‘વિસરાયેલું’
કર્તવ્ય યાદ આવ્યું. સૌ કોઈ છાતરાં વીજવાનાં કાર્યમાં લાગી ગયું. થોડી વારમાં
તો સારાય મંડપ હતો તેવો જ ચોખ્ખોચ્ચટ બની ગયો.

કહેવા કરતાં ભલે કાર્ય કરવાની કેટલી ધારી અસર પડે છે.

બહુજનહિતાય

સરૈઠ

એમ કહે ॥ કે મનુષ્યની જેમ જગ્યાના પશુ
દાયકો આવે છે હજી થોડા સમય પહેલાં જે જગ્યા
માવ અનુષ્ઠ દત્તી તની નામના ટેર ટેર સમજાવા
લાગી. માનતાનો પાર નદી જેસુમાર જનાણુઓ
આવતા થયા રેલવે રેશન મેડનું કરવું પડ્યું ખાસ
મસની વ્યવસ્થા થઈ ગામમાં ધર્મશાળાઓ બધાઈ
વેપારીઓએ વસવાટ કર્યો લોજવાળા, હોટલવાળા
ને મીઠાઈઓવાળાને સારો તડાકો પડવા લાગ્યો.
પરીસ વર્ષ પહેલાની અવાજ જગ્યા આરસપહાણના
આજણાથી સોડી રહી

તેમા અચાનક વીજળી પડે તેવા સમાચાર
આવ્યા જગ્યાની બહુમા મોટી નદી વડે તેના
નીરને નાચવા, નહેરો ઓદરી આજુબાજુના
માખોને પાણી પાવા અને તે માટે નદીમાં મોટા
બંધ બાંધવો, તેવી યોજના સરકારે ધરી યોજનાની
વાત તો બહુ સારી પશુ આ બધ બગાડર
એક માંધલ ઉપવાસ બાંધવો તેમ સરકારે નકેડી
કહ્યું અને તેમ થાય તો આજુ ગામ, જગ્યા
સુદા દૂમી તથ તેવી રિથિત ગેબી થઈ.

આ યોજનાની બહુ થતા જગ્યાના ભાવિકોમાં
ખડમડાટ મચી ગયો ભાવિક પશુ થોડા આજુ
બાજુના ગામડાના જ છે? છેક બાંદ્રા સુધી આ
જગ્યાની નામના પહેલેનું કુતર કલકતા ધર્યાદિ
મોટા શહેરો ઉપરાંત મોગાસા, નૈરામીયા પશુ આ
જગ્યાના ભાવિકોની સખ્સ ઓછી નહીં સરકાર
પર તાર ઉપર તાર છૂટ્યા કે આ યોજના બધ
રાખો થોડે ઉપરવાસ બધ બાંધો કે વધ રે નીચા
ધુમાં પશુ આ રીતે બધ બાંધી જગ્યાને જળશયી
કરશે મા વિનતી સયોસાર ધમકી પશુ ઉચ્ચ
રાષ્ટ્ર કે અમારા ધરમનો સવલ છે અમારી ચલાને
વિચ છે વાટાઘટ દેઈ શકે જ નહીં સત્યામકને
આશ્રય હોય, જગ્યા સાથે અમે પશુ કુનો જથ્થ
સરકાર વિમાનજુમાં પડી ધજનેરોની કોન્ટેર

ન્સો ભરી, નિષ્ણાતો બોલાવ્યા, વિશેષ મત્રણાઓ
કરી બીજી જગ્યાઓના પ્લાનો બનાવ્યા. એક જ
મત પડ્યો કે બધ બાંધવો હોય તો બધી જ
બાંધી શકાય, પાણી છીનવા માટેની અનુદા જગ્યા
બધી જ ॥ અને બધીથી જ બને પાત્ર માંડતો
સુધી નહેરો જઈ શકે તેમ છે સરકારે મુરોગી
દરોગુ નિવેન નહાર પાડ્યું અને રકાવટ ન કરવા
અપીલ કરી. પશુ બધુ ય વ્યથે ભાવિકોની એક
જ વાત, અમારા આશ્રમરેવને તમે પાણીમાં
કુનાડી સાર નહીં અને કુનાડવા જ હોય તો અમને
પશુ કુનાડી દો ત્યામ ભારે મકામક બધાઈ ગઈ

જગ્યાના મહત્ત્વ ફક્કક ધનચારી. શુરુ ચેલા
પરપરાથી મહત્ત્વ મને જગ્યાધારી હોવા છતા
લગતો નિરેધ મહત્ત્વને પશુ ભારે સમસ્ત્યા જીમી
થઈ શુરુ મે મે પેન જગ્યાને જળદારી કેમ થવા
દેવાય? વરસેથી જેની સેવા પૂજા કરેલ છે તે
મૂત સાથે જળસમાધિ લીધા સિવાય ઉપાય
પશુ શો? આજે રાંતે જગ્યાના મોવડી મંડળની
સમા છે સરકાર મધ્યમ છે તે સામે શુ ઉપાય
યોજવો તેની વિચારણા કરવાની છે મહત્ત્વ વહેવી
સત્તરથી પૂજા બડમા પ્રરાધ ગયા ગદગદ કેટ
ઈંગ્લેન્ડને પ્રાથના કરી ‘કાર્ક રરતો બતાવો,
દીનાનાથ!’ ત્રણેક કનાકે તે પૂજા ખડમાથી
પાછા ફર્યા મો. પર મધ્યમ નિર્ધારની રેખાએ
તણાયેલ હતી મેત દડીથી મોડતો મહત્ત્વ પડ
છદ દેલ આ રેખાઓથી વધારે ફર્થેલાગતો હને
આખો અણે અતારા મતી ગયેન મહત્ત્વ સામે
મીટ માડી જતી ન હતી

રાતે સભાખડ ચિકોર ભરાઈ ગયો દેવ દેસા
વરના સોડિવા હાજર થયા અ ય ભાવિકોની
સખાનો સુમાર નથી સહુના મો.ામાં એક જ
વાત છે લડી લેયું. અમ રા આશ્રમરેવનું આણુ
અજમ ન નદી સડીએ, સાથે જળસમાધિ લેયું.

સભાખંડમાં એક જાણુ ગાદીઓની હાર છે. વચ્ચે ગાદી પર પોતાનું આગ્રયમ જિજ્ઞાસી મહંત બેઠા. આજુબાજુ ક્ષીમંત રોડિવાઓએ બેઠક લીધી. કાચવાદીની રજૂઆતમાં એક પ્રતિષ્ઠિત સેટે સમાનું પ્રમુખરયાન લવા મહંતશ્રીને પ્રાર્થના કરી. બીજા એટલા જ પ્રતિષ્ઠિત સેટે તે પ્રસ્તાવને રેડા આપ્યો. મહંતે હાથ નેડી પ્રણામ કરી પ્રમુખપદનો સ્વીકાર કર્યો. ત્યાં સભાખંડના દરવાજા પાસે હલચલ મચી. સહુની દૃષ્ટિ ત્યાં ગઈ. સરકારના આયોજન ખાતાના પ્રધાને હળવે પગે સભાખંડમાં પ્રવેશ કર્યો. આખા સભાખંડમાં ક્ષણભર સન્નાટો. ડવાઈ ગયો. પછી બંદરોબંદર વાત કરવા દાખ્યા અને તેના અવાજે આખા સભાખંડને ભરી દાધો. મહંતે બિશા યદ્ય પ્રધાનને આવકાર આપ્યો. કચ્ચાતે અને બાજુ પથુ બિશા થયા. ક્યાંકથી બિશા રવરે અવાજ આપ્યા, હિમંત તો જુઓ. શુ જોઈને આવ્યો હતો? દુશ્મનને બહાઈ કેલે આવવા દીધો? ખરો બહાદુર છે, તેવો પથુ રાફ અવાજ આપ્યો. ત્યાં મહંતનો ખીર ગંભીર અવાજ ગાજી ઊઠ્યો, સભાની કાર્યવાહી શરૂ કરીએ.

પ્રથમ જગ્યાની કાર્યવાહી સમિતિના પ્રમુખે જગ્યાનો ઇતિહાસ કહ્યો. જગ્યાના આરાખરેલ પ્રત્યેની ભક્તોની આરથા વણૂંરી. ભક્તો પર હજી દેવે વરસાવેલ કૃપાનું બ્યાન કયું. જગ્યાનું માહાત્મ્ય દર્શાવના પરચાઓનું વિગતવાર વણૂંર કયું અને ભાવી જગ્યા બાજુ હોય તો બતાવે તેમ પરકાર કર્યો. પછી આ જગ્યાને જળસાગી કરવાનો વિચાર કરનાર સરકારને કેવી કહેતી, તેનો નિષ્ક્રિય શ્રોતાવર્ગ પર મૂકી તે કહી બની શકશે નહિ તેવો મહંત નિર્ધાર રજૂ કર્યો. પછી નાટકીય રીતે શ્રોતા એને પુછ્યું, “આનું કદીય બનશે?” શ્રોતાવર્ગને જવાબ આપ્યો, “કહો ય નહીં, કહો ય નહીં.”

અવાજ શમી ગયા વકતાએ શ્રોતાઓને ફરી પૂછ્યું, “સરકાર હંક કરશે તો?”

ભેરદાર જવાબ આવ્યો, “સત્યાગ્રહ.”

વકતા બલે શ્રોતાઓને ચગાવવા માગતા હોય તેમ ભેરથી બોલ્યા, “સત્યાગ્રહ નિર્ધન જશે તો?”

વધારે ભેરથી જવાબ આવ્યો “પ્રાણત્યાગ.” ખાતાવરણ શરૂ ઉશ્કેરાટમય યદ્ય ગયું. કોઈ ધસમસતો પ્રવેશ આગળ વધવાના કુકમની રાફ જોઈ બલે અર્થ પથે બિશો રહી ગયો છે. બારે મેધ વૃદ્ધી પડવાની તૈવારીયા હોય અને આકાશમાં નેવાં ચેર બો મંડાય તેવો ચેર બો મંડાય ગયો. નવાયોગ વાતાવરણ જમાવવાના સંતોષ સાથે કાચવાહી સમિતિના પ્રમુખ પોતાની જગ્યા પર બેસી ગયા.

પછી તો એક પછી એક વક્તાની ઉમતા વધતી જ ગઈ. વાતાવરણ વધારે ને વધારે ઉષ્ણ બન્યું. તેમાં પથુ ભારે એક વક્તાએ વહાની જમીન ન મળવાના કારણે રાખે મળજામરી કરવાના બદલે તળાવને બેડેળ રાખ્યાનો દાખલો રજૂ કર્યો ત્યારે સભાખંડની ચારે બાજુથી તાળીના મગગડાટ થયા અને તે જ વક્તાએ બાજુની સરકારને ઉદ્દેવ્ય કર્યો કે સાર્ય સરમ ના પોકારોથી સભાખંડ ગાજી ઉઠ્યો.

છેલ્લે મહંત તેમનું વક્તવ્ય રજૂ કરવા બિશા ચતા હતા ત્યાં પ્રધાને તેમના કાનમાં કંકક કયું. મહંતે બિશા યદ્ય તેમના ખીર ગંભીર અવાજે શ્રોતા વર્ગને ઉદ્દેશી કયું, “ભક્તો અને ભવિષ્યને, હવે પ્રધાન સાહેબ કહ્યું કહેવા માગે છે. આપણે તેમને સામનિએ.” ઠેર ઠેરથી અવાજ આવ્યા, નહિ નહિ, તેમનું કહેવું નથી સામનનું. મહંતે કયું, “પ્રધાનશ્રી આપણા અતિથિ છે. અતિથિ સત્કાર આ જગ્યાનો ધર્મ છે. આપણે તેમને સમિજવા જોઈએ.” કચ્ચાટનો મણમણાટ ધીરે ધીરે શરૂ થયો. પથુ પ્રધાન બોલવા બિશા થયા કે ચારે તરફથી બેસી જાવ, બેસી જાવ, ના અવાજે ધયા. મહંતની શાંતિ ચામવાની વિનંતાઓ નિર્ધન મહં. આખર પ્રધાન બેસી ગયા.

પછી મહંત પોતાનું પ્રવચન કરવા બિશા થયા કે સભાખંડમાં નીરવ શાંતિ ડવાઈ ગઈ. મહંતે ગંભીર અવાજે પેલાનું પ્રવચન શરૂ કર્યું, “શાંતિએ. આપણે આ જગ્યાનું મહંતર સુખાંશુ તો નથી કે ખેર! ને થયું તે થયું. પથુ પ્રથમ હું ને બાનત આપણે અહીં ઉપરિચિત થયા છીએ તે બાબતમાં

પ્રધાનમંત્રીએ જે વિચારો વારંવાર રજૂ કરેલ છે તે હુંકમાં તમારા સમક્ષ રજૂ કરીશ. તેમાં બે કોષ સુદો રહી ગયે તો તે તરફ પ્રધાનશ્રી મારું ધ્યાન દોરશે તે તેમનો આભારી થઈશ. સરકારનું પ્રથમ કહેવું એ છે કે આ રાજ્યમાં દર પ્રજાજનને પોતાની ધાર્મિક માન્યતાને અનુસરવાની સંપૂર્ણ છૂટ છે. સરકાર આ બાબત કંઈ જ દબાવગીરી કરતી નથી. આપણે એમ માનીએ છીએ કે સરકાર આ બંધ બાંધી આપણી ધાર્મિક માન્યતામાં દબાવગીરી કરી રહી છે. “મહંતે પ્રધાન સાધુ ભેયું.” તે નીચું ભેષ બેસા હતા.

મહંતે પોતાનું વકતવ્ય આગળ ચલાવ્યું, “સરકારનું બીજું કહેવું એ છે કે આ બંધ મીજે બાંધી શકાય તો તેમ કરવા પુરતી તબવીજ શયેલ છે. પણ આ બંધ તબવીજના પરિણામે જણાયેલ છે કે તે શક્ય જ નથી. આ પરથી સરકાર એમ કહેવા માગે છે કે હવે પ્રજા એ જ છે કે બંધ બાંધવો યા જગ્યાને વધારિયત રહેવા દેવી. સરકાર એમ માને છે કે બંધ બાંધવો ભેષજે.”

મારે તરફથી અવાજ આવવા લાગ્યા, બંધ કેમ બંધારો ? કેટલાય મત્રીસભ્યોના બોલ દેવાશે.

મહંતે ભેયું તો પ્રધાન હજી નીચું ભેષને જ બેસા હતા. તેમના સુખ પર ઘેરા વિવાદની બધા હતી. મહંતે મેદનીના અવાજને ઝોસરી જવા દઇ આગળ ચલાવ્યું, “સરકારનું કહેવું છે કે દેશમાં અનાજની અછત છે. ઉત્પાદન વધારો સિવાય છૂટા નથી. બે ગણા પાક લેરા હોય તો નહેર દ્વારા જળસ્ત્રીઆઇ આવશ્યક છે. આ માટે વહેતાણુ નદીઓમાં બંધ બાંધ્યા સિવાય ઉપાય નથી. કેમ ખરું ને, પ્રધાન સાહેબ ?”

મહંતે પ્રધાન તરફ ફરી પૂછ્યું. પ્રધાને મારું જીંચું કરી કહ્યું, “એ જ વાત છે.”

મહંતે શ્રોતાવગં તરફ ભેષ કહ્યું. “હવે આપણે નિર્ણય કરવાનો છો ? બંધ બાંધવો અવશ્યક છે કે જગ્યાનું રહેવું આવશ્યક છે. બંધ થાય તો જગ્યા ભય અને જગ્યા રહે તો બંધ ન થાય, ત્યારે શું કરવું એમ અણાય ?”

સમાખંડમાંથી છૂટક અવાજ આવ્યા, બંધ ન થાય, જગ્યા રહે.

મહંતની સુખચુદ્રા ફરી ગઇ. તેમણે પોતાની જટાને રચયું કયો. તેમના અવાજમાં વિશેષ ગંભીરતા આવી. તેમણે કહ્યું, “શુએ ભાઇ, હું રહ્યો ફક્ત. અવધૂત. અહીં આવ્યો ત્યારે આ જગ્યા ઉત્તરક ટીબો હતી. હવે ફાલી કુલી, મકાનો બન્યા. ધામધુમ થઈ ગઇ. પણ એ બધું કાના માટે ? માણસ માટે જ ને ? ત્યારે માણસના સુખ માટેની જગ્યા માણસના દુઃખનું કારણ નહીં બને. જગ્યા ભય તો ભાવિકને દુઃખ થાય તેની સંખ્યા કેટલી ? બહુ બહુ તો લાખે લેખાં થાય. ત્યારે ખીજ બાજુ સરકારની ચેજના કરોડોના લાભમાં છે. તેમાં ફકાવટ કરીએ તો આપણા આરાધ્ય દેવ પણ ન સાખે. અને ભદ્રચો, આ જગ્યાની રથાપના પહેલાં આપણા ઇષ્ટદેવ નહોતા ? એ તો હતા જ. ત્યારે આ જગ્યા જતાં છું તે ચાલ્યા જશે ? કદી ય નહિ. માટે હું તો એક લંચોટીમર અહીં આવેલા અને સાથે હવું આ આશ્ચર્ય. આજે એક જ લંચોટી અને એ જ વ્યાવ્રચર્મ સાથે આ જગ્યાની વિદાય લઉં છું.”

આટલું કહેતાં મહંત પોતે આદેશ ભગવું
 કપડું ફેંદી હાથે અને ગાદી પર બિછાયેલ
 વ્યાઘ્રચર્મ વીટી વાળી બજલમાં ગયું. સભામાં
 સન્નાટો જવાઈ ગયો. ન કોઈ બોલે કે ચાલે.
 મહંતે પોતાની વાત આગળ ચલાવી, “આપણા
 હૃદયે ની મૂર્તિની પૂજા શુરેવે અને સેવિલ તેની
 પૂજા થઈ શકી ત્યાં મુખી કરી. હવે ધાય તેમ નથી.
 દેવની મૂર્તિને અપૂજ્ય ન રખાય. અપૂજ્ય રહે તેણે
 સંભવ હોય તો જળમાં પધરાવવી જોઈએ. બધને
 લાઈ આ જગ્યા જળશાયી ધાય તે પહેલાં જ હું
 શુરેવે આપેલ છટ દેવની મૂર્તિને જળમાં પધરાવવું
 પછી તો રહેશે ખાલી મકાનો. હરકાર સુખેથી
 તેનો બંધ બંધાવે. પ્રાણી માત્રના દિતમાં રત
 ભગવાન અને ભગવાનના ભકતને એ જ મંજૂર
 હોઈ શકે. આજે સર્વે આપણા હૃદયે એ જ
 આદેશ અને મગેલ છે. માટે ખમરદાર, કોઈ બાકે
 આવ્યા તો, જય મહારાજ, જય હૃદયેર”

આખી સભા મહંતને ધીર અને મહાત્મ પગલે

સભાખંડમાંથી મંદિર તરફ જતાં જોઈ રહી. જાણે
 કોઈને શ્વાસ લેવાની પથ્થ સેા નથી. થોડી જ
 ક્ષણોમાં મહંત મૂર્તિ સહિત મંદિરમાંથી નીકળ્યા
 અને નદી તરફ ચાલ્યા સહુ કોઈ તેમને અનિમેષ
 નયને જોઈ રહ્યા. ત્યાં અચાનક કોઈ અવાજ ગાળ
 કીધો, હૃદયેરનો જય હો! મહંત સાહેબનો જય
 હો! ગગન ગજવતો પડવો પડ્યો, હૃદયેરનો જય
 હો! મહંત સાહેબના જય હો.

મહંત છિન્ના રહ્યા. પાછા ફરી આશીર્વાદ સચક દ્વાય
 ઊંચા કર્યો. સાથે મૂર્તિ પણ ઊંચી થઈ. નવો
 હૃદયેરે પથ્થ આશીર્વાદ આપ્યા. ફરી ગગનગાંધી
 અવાજ ગાળ્યો, હૃદયેરનો જય હો, મહંત સાહેબને
 જય હો! મહંત નદીનાં ઢોળાણમાં અદશ્ય થયા
 ત્યાં સુધી આ અવાજ ગાજતા રહ્યા. ભવિક
 સમૂહ ધીર ધીર વિભેસયો. કોઈના મનમાં રંજ
 ન હતો, ખુસાલી હતી. સદૃશી વિશેષ આરોજન
 પ્રધનના મનમાં. તે સમયે જનસમુદાયના પ્રતિનિધિ
 હતા ને!

પાટુકા-પુરાણ

સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી નવલકથા સરગદ શરદભાણુ એક સાહિત્ય સંમેલનમાં બેઠા
 હતા ત્યાં તેમની પાસે બેઠેલા સજ્જનના તફન નવા શુદ્ધ ચારાઈ ગયાની વચ્ચા ચાલી.
 શરદભાણુએ તે સાંભળી.

શાણુ શરદભાણુ! બીજાના અનુભવનો લાભ ન લે તેવા મૂર્ખ નહોતા. બટપટ
 ઊઠ્યા. બહાર જઈને, પોતાના છુક સમાચર-પત્રમાં લપેટી, સુદર બંડેલ બનાવી,
 બગલમાં તે દબાવી, પાછા પોતાની જગ્યાએ આવીને ચાંત ચિરો બેઠા.

કોઈએ આ બાબતનો સ્વી-દ્રનાથ ટાગોરને ઘસારો કર્યો.

સ્વીબાણુ પથ્થ પાપે જ બેઠા હતા. તેમણે કાવકુ મોં કરી પૂછ્યું :

“શરદ, બગલમાં કયો કીમતી ચંદ્ર ખૂબ સંભાળીને રખાયો છે? જરા મને
 બોવા તો દો ને?”

“કંઈ જ નથી... છ... એક મામુલી ચીજ છે.”

“પથ્થ એવા તે અમૂલ્ય ચીજ કંઈ છે? તે ખૂબ સંભાળીને સાચવી રાખી છે?”

શરદભાણુ શેા જવાબ દે! ઉત્તર શૂન્ય! બોચી ખજવાળવા લાગ્યા!

ત્યારે સ્વીબાણુએ ખડખડાટ રૂસતાં કહ્યું :

“અરે! એમાં આટલા બધા ગમરાવ છે શાના? કહીદોને કે ‘પાટુકા-પુરાણ’ છે!”

— ફરીઆઈ પેલ

સાચર ફૂટથો સાંખડા

પિંખળશી મેધાવૃંદ મદયી

એક તો દારમીરના કટકા જેવી ગોઠિલ-
વાડની ધીંગી ધરતી. એમાં વળી રિદ્ધિસિદ્ધિ-
થી લચી પડતું પદિયારકા જેવું ગામ. ચારેય
ખાતુ નીક કંજાર વાડિયું. વાડીએ વાડીએ
વૃક્ષની ઘટા ને એમાં પંખીઓના મીઠા કંઠરવ.
આખી ઝીમમાં પોપટથો મહાસાગર હિલોળા
હઈ રહ્યો છે. આ હીલા નાંચેરનું આંબેરનું
હુકી હુકીને ધરતીને ભેટી રહ્યો છે. પાદરમાં
ખિલેરી કાચની જેમ બાંધ મારતું સાંખડાસર
તળાવ ઉછાળા મારતાં અમૃત જેવાં જળ પાળ
સાથે અચ્છાદાઈ અચ્છાદાઈને ટાડી લહેરૂં વરસાવી
રહ્યાં છે. માલીપા મખમલના બાલિયાના છુટા
જેમ કમળ ખીલીને શોભા આપી રહ્યાં છે.
કોશ હાંકીને કોશિયો, પાણત કરતો પાણ-
તયો, ગાને ચારતો ગોવાળ ને ભાત લાવતી
લથવારીનાં હેયાં કળાધલ મોરની જેમ નાચી
રહ્યાં છે. આ અમરે લયાં ગામને આવી બધી
મજામાં હુખ હોય તો એટલું જ કે ગામને
ધણી ૬ રગારી "સાંખડો પદિયાર." કાળમીંદ
પદ્યરમાંથી ઘડ્યો હોય એના કંઠણું હૃદયનો,
તેનું દિવ કોઈનું દુઃખ ભેધને કોઈ દિવસ
હુઆયું નથી. આખી છુંદગીમાં એની આંખ-
માંથી આંસુનું એક ટીપું પડ્યું નથી. કોઈ
દિવસ પોતે રાયો નથી, તેમ એના ગામમાં
કોઈને રાવા દેતો નથી.

ગામમાં કોઈ જુવાનએધનું મરણ થતાં
કાગળફાટ વલોપાત થઈ રહ્યો છે. સ્ત્રીઓએ
છાતી કુટી કુટીને પાંસળીઓ ભાંગી નાખી છે,
રોઈ રોઈને આંખો સોભવી દીધી છે. પાણ
પડળી નય એવું કડુણ આકંદ થઈ રહ્યો છે.
આ વલોપાત સાંસળતા દરવાજના સાદ ઉપર
બેઠેલ સાંખડો પદિયાર તાડૂરી બેઠયો. "ખજર
દાર! કોઈએ સાદ કાઢ્યો છે તો. માણસ મરી
નય એમાં વળી રાવાનું શું? મોત આવે તો

મરી નય અને મરી નય એને ખાળી દેવું;
ફાટવું હોય તો ફાટી દેવાનું એમાં વળી આવે
દેકારો થેનો! પોકો મૂકવી ને છાતી કુટવી
ને ચોકારો લેવો ને આખા ગામને લયલીત
કરી મૂકવું એ મને નથી ગમતું. એવી રાતર
વસતી મારે ન ભેઈએ. સાંખડાના ગામમાં તો
બડનાં દીકરાં રોધ એને જ રહેવાનું છે. ગમે
તે થાય પણ આંખનો ખુણો ભીંજવો ન
ભેઈએ. જેને રોધ હોય તે મારું ગામ છોડી
ને રતે પડે. એની મરણ પડે ત્યાં જઈને રહે
મારા ગામમાં નહીં. મારા ગામમાં આજથી
રાવાની બધી છે."

મદિયારકા ગામમાં ત્યારથી ગમે તેવું
મરણ થયું હોય તો પણ આથી દીકરાની
પાછળ કે બંદનથી લાઇની પાછળ રોઈ રસ
હળીને છાતી હળવી ન થાય. બાઈઓ, બાઈ-
ઓ શ્રમલમાનની જેમ કુનકુન હાંધ્યાં નય
ને હાંધ્યા આવે. જ્યાં પ્રાણપેક મૂકવાની
પણ બધી છે ત્યાં સગાં સાગવાંને લૌકિક
કરવાની તો વાત જ ક્યાં રહી.

આવા જુલમી હુકમથી ગામની બાઈઓ
રાવાનાં વેણ અને મરશિયાનો રાગ પણ ભૂલી
ગઈ છે. છાતી પાં દૂધી દખાવી દખાવીને
ફેટલાંકે તો અડધા ગાંઠા થઈ ગયાં છે. પણ
થાય શું! સાંખડાની આજી કોઈથી લોપાય નહીં.
માયું વાંજ નય, છવતું જમીનમાં ગળત
કરી નાંજે એવી એની હાક વાગે. આખા
પંથકમાં સાંખડા પદિયારની ફેં ફૂટે, નામ
સાંખળતાં છોકરાં છાનાં ગહે. સાંખડો ગઠમાં
ઉધરસ વિચે ત્યાં ઘરમાં બેઠા બરમા બરમા
કરડું પડે.

સાંખડાની કઠોરત નું એક કારણ છે. એને
આજ દિવસ ત્રીડી કાળ મનો મા લાગ્યો નથી.

એને ખબર નથી કે ઘરપધોરી ઉતરે ત્યારે ત્યારે બધું ઠાપણ પણ જુલાય બધ છે. બહાલાની વેદના તો વીતી હોય તે બલે. દાખ્યા વિનાં દુઃખની ખબર કયાંથી હોય! એ બલુતો નથી કે શીખામણ આપવાવાળાને જ છાતા રાખવાં બારે થપ પડે છે. એટલે સાંખડાના હૃદયથી કદેણા બહુ છેડી રહે છે.

આ સાંખડા પઢિયારને સોનિંગ નામે એક દીકરા છે. ચોતાની આંધેક ઉંમરે દીકરા આવતાં બારે લાક કાડમાં ઉમેર્યો છે સોનિંગ પણ બારે દેખાવડો છે. દૈવ્યના ચક્રર જેવો. જોતાં જ હુશમતની છાતી ઠરીને હીમ થાય એવો. સોનિંગના અંગ ઉપર અવસ્થા આવતાં મોઢા ઉપર જુવાનીની ચુમકિયું પડે છે. પૂનમના ચંદ્રમા જેવું ગોળમટોળ મોઢું, હેમના પાસા જેવો વાન, માટીમાટી અણીકાર આંખો, ગોઠણ સુધી અજાનબાહુ, આમ થોકે થોકે રૂપ બધું છે.

સાંખડાને દીકરા સોનિંગ ઉપર અનહદ પ્રીતિ છે, એવું મન નારાજ ન કરે. સોનિંગની હાથે હા ને નાએ ના. ગામના માણસોને પણ નેટલી સાંખડા ઉપર કડવાશ એટલો જ કુંવર સોનિંગ ઉપર લાવ છે. લાક વાઈ કરતાં આખા ગામનો સાદ સુકાય.

સોનિંગની કાયામાં અવસ્થાએ પગરણ માંડી દીધાં છે. પચીસેક વરસનાં ઠણુ લાગી ગયાં છે. રૂંવાડે રૂંવાડે જૂવાની ઉછાળા ભારી રહી છે.

સાંખડાની ઉંમર હવે પાકી ગઈ છે. પંડય માથે ધોળા ધળગરા કૂંગકૂંગવા લાખ્યા છે. ઘડપણમા ચેરાતા ત્રેનાનો ગોળ ઉપડ્યો કે દીકરા સોનિંગને એના જેવી જ રૂપાળી વહુ ગોતીને લગન કરી હડ. આગે ગામ રૂપવંતી કન્યાની તપાસ કરાવે છે.

તપાસ કરતાં આઈ હોલના અનોખા રૂપની વાત સાંભળી ને સોનિંગ હોલ સાથે પરજુવાની

હઠ લઈ બેઠો.

સાંખડા પઢિયાર લાકકવાયા સોનિંગને નારાજ કરી ચકે એમ નથી. જેમ કહે એમ કરવા તૈયાર છે. એટલે હોલની પાસે આવીને સોનિંગનું માથું નાખ્યું.

આઈ હોલને વાત સાંભળતા એક વખત તો કળ બળ કોધ વ્યાપ્યો. આવી માગણીથી આઈનું દિલ દુબાણું અંતરમાંથી કદુવા નીકળી. ફરીને જરાક હુમ્મને કયું કે :

માઠા તરે મોલ સમઘર સોનિંગ તણા હસીને બોલી હોલ, સાચું મન્યે સાંખડા.

સાંખડા! બટ ઘીરે જા, તપાસ કર. તારો સોનિંગ છે કે નહિ! હોય તો અઠવાડિયા પડી ખુશીથી આવજે."

હોલની આવી આપિત વાણી સાંભળતાં સાંખડા ધૂણુ ઉઠ્યો. તુરત જ પાછો વળ્યો. જીવ થોળો પોરા થવા લાગ્યો. ઘીરે કપારે પોગીશ. મારા સોનિંગનું શું હશે ?

અહિં પઢિયારકા ગામથી સાંખડા માથું નાખવા રવાના થયો ને ત્યારથી સોનિંગના અંગમાં અજુધારી પીકા ઉપડી. મંદવાડે એક દમ ઘેરી લીધો. કયાય રહેવાતું નથી. માથું ફાટે છે, માથું ફાટે છે, બેઠમાં બળતરા થાય છે એમ કાળા અસહ નાખે છે. કયાંય રહેવાતું નથી. માણસો કંઈક સારવાર કરી રહ્યાં છે. પણ વળતર થતી નથી. સાંખડા આવીને જુવે છે તો દીકરા મરણ પધારીએ પડ્યો છે. જોતાંજ સાંખડાની કઠોરતા બોસરવા લાગી. શું સાચે દીકરાને ? સવાણ્ય નહિ થાય ? સાંખડા રાતને દિવસ દીકરાના ડોલિયા પાસે કપાળે હાથ મૂકીને બેઠો છે. સોનિંગને છેવટ સુધી વળતર ન થઈ. આઠ જ વિવસના હુંકા મંદવાડમાં એક દિવસ એચિંતો કઠાકો ધોલ્યો કે સોનિંગ ગુજરી ગયો. વાત સાંભળતાં આખા ગામમાં પ્રાસકો પડી ગયો. છાતીઓ

જેસવા લાગી પણ હેળવી કેમ કર્યો. રાવાની
તો બંધી છે. સૌ એક ખીજની સામે જોઇને
ડધાઈ ગયાં છે.

ગામના માણસો લોળાં યધને મૂઝે મોટે
ગઢમાં આવ્યાં. ઠાળમીંદ સાંખડાતું હૃદય
જીડે જીડે નીતરવા લાગ્યું છે પણ આંખમાંથી
આંસુ પડવા દેતો નથી. પોતે જ બંધ કરીને
જોડો છે, રડાય કેમ ! પણ જે ઘડીએ કંધો-
તર સોનિંગની કંચનવણી કાયાને ઉપાડીને
નનામીમાં મૂકી તે ઘડીએ સાંખડાની છાતી
ન રહી. ચીરાય પડી. મોટે સાદેથી કુસકે
મૂકીને રડવા લાગ્યો ને ગામના માણસોની
સામે જોઇને બાલ્યો કે, " મારો સોનિંગ

જેવો દીકરો મરી ગયો ને તમે બધાં આમ
સૂનસૂન કાં બિમાં ? "

ઠાણુએ કહ્યું કે, " શું કરીએ દરબાર !
છાતી ફાટી પડે છે, કયાંય રહેવાતું નથી પણ
કેને કહીએ ! તમારા ગામમાં રાવાની બંધી
છે. અમે તો આવાં કંઈક કંધોતરને મુઝે
મોટે વળાવી દીધા છ; બીજો સાઠ કાઢ્યો
નથી. "

સાંખડે પદિયારે પોકેપોકે રડતાં તે દિવસથી
ગામના માણસોને રાવાની રજા આપતાં કહ્યું કે:
"સો રજો સંસાર, આ વેળા મો વાળી કરી,
કોસે બંધાતું પાપય, સાચર કુદયો સાંખડા."

✽

પૂજનાં પુખ્ત

એક વખત મહાત્મા જેમ્સ એલનને એક પ્રોફેસરે પૂછ્યું :

" પ્રભુને ખુશ કરવાનો સરળ ઢીમયો કયો ? "

એ મહાપાત્રનો સચોટ જવાબ હતો :

" સદા પ્રસન્નચિત રહેવું એ પ્રભુની પૂજા કરવા સમાન છે. "

" આવી ક્ષાદો ઉપાય ? " કહેતાં પ્રોફેસરે દસવા લાગી.

" પ્રત્યક્ષને પ્રમાણુ શું જોઈએ ? પાંચ દિવસ પ્રયોગ કરો એટલે ત્રદા જામશે. " એલને

પણ દાસ્યનો વળતો ધા કરતા જવાબ આપ્યો.

ભાણુદાસ બાપુ

‘રનેદ્યોગી’

બાપુ, ‘સંતનુ’ લક્ષણ શું ?

‘સુખ અને દુઃખમાં સમતા રાખે તે સંત.’

‘અને તૃપ્તિ કેમ મટે ?’

‘મનના યોગ ધરતાં બધે થઈએ એટલે તૃપ્તિ મળી જાય.’

સવારનો ૨ મથ હનો સૂર્યનારાયણ ઉગીને યોગ ઉઠ્યા ચડ્યા હતા. લોભ પોત પોતાને ધણે ચડી ગયા હતા. બરાબર તે વખતે ખંભાળિયા ગામની બજારમાં એક હાટડીના ઝોટલા પર બેસી બે બચ્ચિત સત્સંગમાં મથગૂંબ હતી.

એક હતો સાધુ ભાણુદાસ અને બીજો હતો રવજી શેઠ. ભાણુમાં લોટ મંગવાની કવડ પડી હતી. વાતોની મરતીમાં સાધુ લોટ મંગવાનું પથ ભૂલી ગયા હતા.

ખંભાળિયા ગામ બહાર એક નાની સુદર ટેકરી ઉપર ભાણુદાસ તથા તેની પત્નીએ આશ્રમ બાંધ્યો હતો. ત્યાં મળતું નાચુંકું મંદિર પણ હતું. પતિ પત્ની ખૂબ જ મહેનતુ ગાયોની મેવા કરે, વાળા ચોળી આશ્રમને ચોખ્ખું અને સુંદર રાખે. દીન દુઃખીઓને મદદ કરે અને વખત મળે મંદિરના ચોક્કામાં રામ નામની ધૂન મચાવે.

આશ્રમમાં આવનાર અતિથિ કદી પાછો ન કરે. લોટ પૂરતો ન હોય તો પોતાના ભાગમાંથી પણ પતિ-પત્ની હેંસથી આવનારને ખમર ન પડે તેમ પ્રેમથી જમીડે. અતિથિઓ, બે માર્ગચોળી સંજ્યા વધવા લાગી. સાધુ ભાણુદાસે આ બધા માટે કવડ બનાવી લેટ માગી લાવવાનો નિયમ નક્કી કર્યો. દરરોજ સવારમાં કાંતર બંને નાખી સાધુ ભાણુદાસ લોટ માગવા નીકળી પડતા. રામ નામની ધૂન મચાવે જતા અને લેટ, દાળ ખીચડી જે મળે તેમાંથી આશ્રમમાં આવનાર અતિથિઓને ભોજન પીરસતા.

સાધુ ભાણુદાસ કવડ લઈ રવજી શેઠની દુકાને પાસેથી પસાર થતા ત્યારે રવજી શેઠ અચૂક તેમને શેકતા ઝોટલા પર બેસાડતા અને બંને બધા ધર્મ વિશે ઘણીવાર તો કલાકો સુધી ચર્ચા કરતાં. બાપી વાતોમાં બંને એવા તો મથગૂંબ બની જતા કે સાધુને લોટ મંગવાનું પથ યાદ ન રહેતું. અને રવજી રહેને દુકાને બાવલા ધરાકને માલ આપવાનું મન થતું નહિ. લગભગ દરરોજ આમ બનતું. ચર્ચાની મરતીમાં સાધુને ખૂબ જ મોડું થઈ જતું. તેથી રવજી શેઠ લોટ દાળ, ચોખા વગેરે સાધુ ભાણુદાસને આપીને વિદાય કરતા.

સાધુ પત્ની-કંડારી-ખૂબ જ વહેવાર કુશળ હતાં ઝૂંપડીને ધર્મ કદીએ જવા દાધો ન હતો. ઝૂંપડીમાં આવનારને જમાડવા વગર કદી રવાના ન કરતાં.

આમ લગભગ બે વરસ વીતી ગયા. વિવાળીના દિવસે આવ્યા. રવજી શેઠે દુકાનનું ‘સરગૈયુ’ કાઢ્યું. ખાતાનો હિમાળ તપાસ્યો તો ભાણુદાસ સાધુના ખાતામાં બે હજાર ઠેકરી આડી નીકળતી હતી. શેઠ વિચારમાં પડી ગયા. આટલી મોટી રકમ સાધુ પાસેથી વસુલ લેવી ક્યાંથી ? અને સાધુને ભરોસો પણ શું ? ખાવો શીંદો બગલમાં હાથ । બાજ અહીં ને કાલ બીજે ક્યાંક જવો રહે તો પછી આ મોંગણી રકમનું શું ?

રવજી શેઠને પસ્તાવો થવા લાગ્યો. ધૂનમાં ને ધૂનમાં લગભગ દરરોજ બે વરસ સુધી લોટ, દાળ અને ખીચડી આપે જ રાખી પરંતુ ક્યારેય પણ ઉધાણી કરી નહિ અને અંતે ખાતું થઈ ગયું ‘મોડું’. પરંતુ હવે જો થયું તે ખરું હવે આજથી દોટ, દાળ આપવા બધ. અને આજ ભાણુદાસ બાપુ આ બાજુ આવે ત્યારે હિસાબ પણ સંલગાવી દેવા અને નામાની મોંગણી પણ કરી લેવી.

એ પ્રમાણે મનમાં નિર્ણય કરીને રવજી શેઠે

કુદાન ખેડીને બેઠા. રાજના નિયમ મુજબ બાણદાસ આપુ કાવડ લઈને "ધનુષ્ય ધારી રામ" ના નામની ધૂન જગાવતા રંગીની નીરબ્યા. તેમના મુખ પર હંમેશના ભેડુ જ દાસ્ય હતું.

રવજ ફેંટના મોઢા પર આજે ગલાની હતી. હંમેશા ધમ્ સંબંધે સત્સંગ કરવાનો જે ભાવદોષ છે તે આજ દેખાવો નહિ બાણદાસ બાપએ જોયું છતાં પોતાના મન પર આ બાબત જણાવા દીધી નહિ.

"બાપુ" આજ તમને એક વાત કરવી છે " રવજએ પસે આવી જીભેલા બાણદાસ બાપુને કહ્યું.

"શું વાત છે રવજ ?" બાપુએ પૂછ્યું.

"બાપુ ! જાણે વાત એમ છે કે હેલ્લા જે વરસથી હું તમને લોટ દાળ, ખીચડી વિ. બાપુ" છું. તમારે ખાતે માંડીને હું બાપુ" છું. જે વરસથી હું ઉધગણી કરતો નથી તમારે ખાતે જે હજાર ફેરીનો ઉપકાર થાય છે " રવજએ હકીકત જણાવી.

"પ... જુ...ર...વ...જ..." સાધુના અવાજમાં ફૂંજારી હતી. પોતાને ખાતે જે હજાર ફેરીનું નામ જાણી સાધુ બ્યાકુળ મની ગયા "બાપુ" જે વરસમાં મેં તમરી પાસે ઉધગણી કરી નહિ એ મારી ભૂલ. અને જે વરસમાં તમે એક પાઇ પણ આપી નહિ તે તમારી ભૂલ પરંતુ હવે એ વાત માદ કરવી નકામી છે જે હજાર ફેરીનું નામું ધીમે ધીમે ભરપાઈ કરી દેશે. અને જ્યાં સુધી આ આમણું નામું ચોખ્ખું નહિ કરે ત્યાં સુધી તમને લોટ, દાળ, ખીચડી કંઈ પણ આપી શક નહિ." રવજ શેઠે મનની વાત કહી નાખી.

સાધુનું હસતું મુખ રાત્રી બની ગયું એના મોઢાથી એક સખદ પળ નીકળ્યો નહિ. એનું મન ખિન્ન થઈ ગયું. અને એક પણ સખદ બોલ્યા સિવાય કાવડ લઈને પાછા વળી ગયા. આજે લોટ મંગવા જવાની જરૂર પણ ઘૂંઘા રહી નહિ.

હજુ તો દેમણી જ ધવડ લઈ લોટ મંગવા ગયેલા જગત પાદા આવતા એક સાધુપત્ની અચ્ચે પાખ્યાં સાધુએ કાવડ ખીતી માથે ટેકાવી પોતે

ભગવાનના મંદિરમાં જતા રહ્યા. એની આંખેમથી આંસુની ધાર વહેતી હતી.

સાધુપત્ની કાવડ પાસે ગઈ. કાવડના બંને સુડલા ખાલી બેથા અને હકીકત શું છે તે જણાવા ભગતની પાછળ મંદિરમાં જઈ ઊભા.

"કેમ આજ કાવડ પાત્રી આવી ભગત !" તે બોલ્યા. "લંડારી ! તમે જુઓ છો કે દિવસે દિવસે આંતરિક્ષેઓને આરોગ વધી રહ્યો છે. રવજ શેઠે જગ્યાને ખાતે જે હજાર ફેરીનું નામું કાઢ્યું છે. અને જ્યાં સુધી આ નામું ભરપાઈ ન થાય ત્યાં સુધી કંઈ પણ લોટ, દાળ આપવાની ના પાડી દીધી છે તો હવે શું કરશું ? મુડિયાને કુકડો કેમ આપશું ? બૂંપડીનો ધરમ કેમ સંચવાશે ?" ભગત ગળગળા થઈ ગયા એની આંખોમાં આંસુ હતું.

"ભગત ! તમે જુઓ છો. બૂંપડીનો ધરમ તો બૂંપડી બંધાવનારે રાખશે. તમારી અને મારી શું શકત છે ? આપણે તો સૌ એના ચાકર છીએ. મુડિયાને કુકડો ખવડાવવાની ભગવાનની મરજ હશે તો લોટ દાળ આપશે અને ન આપે તો તેમાં આપણે શું ? લાજ એની જશે ! બૂંપડી એણે જ પાત્રી છે છ હજાર હાથવાળો છે ખોટી ચિંતા આપણે શા માટે કરવી ?" સાધુ પત્નીને પરમાત્માની શક્તિમાં અચળ થઈ હતી.

"પણ..."

"પણ શું ?" હું કરુ એને મેં કહ્યુંની કલ્પના છોડી દો. કરનાર તો હજાર હાથવાળો છે અને ભગવાનનું ભજન કરો." સાધુ પત્નીએ સાચી હકીકત જણાવી.

અને ત્યારથી એમ કહેવાય છે કે સાધુ અને સાધુપત્ની ભગવન ભજનમાં બેસી ગયાં. અને આમ આજો દિવસ અખડ ધૂન ચાલી. રાત્રી પડી ગઈ. આજો આજો અધકાર થઈ ગયો. અને ભગવાનના કાનમાં ભજનના સુન્દે પડ્યા.

પરમાત્મા ગ્રીણ થઈ ગયા. એમણે બાણદાસ બાપુનું રવજ લીધું અને હાથમાં ડાંગેલી લારી

કોયળી લઈ રવજી શેઠની દુકાન આગળ આવી ઊભી. રવજી શેઠ આખા દિવસનો વેપારનો મેળ કરી દુકાન વધાવવાની તૈયારી કરતો હતો. ત્યાં તેની દષ્ટિ સમક્ષ ભાણુદાસ બાપુ દેખાયા, ભગવાન દેખાયા.

પરંતુ હોશી વાહિયો જગનાનને જોળખી શક્યો નહિ, એના મનમાં તો એમ થયું કે સાધુની ઝૂંપડીએ યુડિયા જાણ્યા હશે અને તેને ખવરાવવા કાઢી નહિ હોય તેથી ભાણુદાસ બાપુ લોટ દાળ લેવા આવ્યા હશે.

“બાપુ ! હવે અત્યારે તો મેળ બંધ કરી દીધો છે, અત્યારે હવે કાંઈ આપીશ નહિ.” હુલ્લવા બાવ મુખમાં લાવી સૂઝાવી દીધું. “રવજી ! હું કાંઈ લેવા આવ્યો નથી, તારું નામ ચૂકવવા આવ્યો છું. મારે ખાતે કેટલી કોરી નીકળે છે ?”

“બે હજાર.” રવજી બોલ્યો.

ભગવાને પોતાના હાથમાં રહેલી કોરીથી ભરેલી કોયળી રવજીના બોળામાં ફેંકી. રવજી ઉત્સાહમાં આવી જઈ કોરી ગણવા લાગ્યો. આજે એ આનંદમાં આવી ગયો હતો.

“બાપુ ! આ તો ચાર હજાર કોરી થાય છે, તમારું નામ તો બે હજાર કોરીનું છે.” રવજી કોરી ગણવા પછી બોલ્યો.

“તો એમ કર રવજી ! નાણુ માડી વળ અને વધારાની બે હજાર કોરી તારો પાસે જમા રાખી ન્યાયે જોડે ત્યારે લોટ દાળ આપજો.” ભગવાન બોલ્યા.

રવજી તો ખૂશ ખૂશ થઈ ગયો. આજે ભાણુદાસ બાપુ બે હજાર કોરી વધારે આપતા હોવાથી આનંદમાં આવી ગયો.

“બાપુ !”

“શું રવજી ?”

“આજ હવે તમને જવા નહિ દઉં. આજ તમે અહિં રોકાઈ જાઓ. આજ તમે મારા મેમાન બનો. આપણે ચત્રમા ભજન કરવું.” રવજી બોલ્યો.

“અરે પણ રવજી ! તું આ શું બોલે છે ?

તું તો જાણે છે કે જાણ્યા ગામ ગઢાર છે. વળી તારા માતાજી પણ એકલા છે. કોઈને કાંઈ યુડિયો આવી ચડશે તો હુકરો પણ ખવરાવવાનો બાકી છે. માટે રવજી ! હું અહિં રોકાઈશ નહિ.” ભગવાન બોલ્યા.

“બાપુ ! તમે મને તેમ કહો. પરંતુ હું તમને અત્યારે જવા દઉંશ નહિ.”

એમ કહી રવજી ઊભો થયો. ભાણુદાસ બાપુના રૂમાં ભગવાન ઊભા હતા ત્યાં આવ્યો. ને ભગવાનને પકડી રાખતા માટે ત્રાથ ભરી. પણ આ શું !

ત્યાં કાંઈ ન હતું.

ભાણુદાસ બાપુ કયા ? રવજીની બથમાં કેંઈ ન હતું.

અને રવજીનું મન વિવહળ બની ગયું.

ભગવાન અનોપ થઈ ગયા હતા.

નંચે કે કુના પગલા પડ્યા હતા,

રવજી શેઠ સધળી હડીકન જળી ગયો. અને એના મનમાં ભગવાનને ન પારખી શકવા બદલ

પરતાવો થયો એના આત્મા ઉપરનો સુસારનો મોહ
રૂપી મેલ ધોવાઈ ગયો. આત્મા ભગૃત બની ગયો.
રક્ષુના દર્શન પછી એના દેહમાં ભજનની તાલાવેલી
જન્મી.

અને રવજી શેઠ સુરીયુ વાળીને દોડ્યો દુઃખના
ખાત્યા બધ કરવાતું જાન રહ્યું નહિ. દુઃખના
પોઠેલી ચાર દબર મેં પશુ તજ્જેરીમા સુકવા
જેટલી પશુ હજી રહી નહિ આજ એને ખરું
જ્ઞાન થઈ ગયું હતું સાચા નાણાના દર્શન થઈ
ગયા હતા પછી પોતા નાણાનો મોહ શા કામનો?
આજે એણે લોકતત્ત્વ જગત્તરને કામ કરતા નજરે
નજર જેવું હતું અને એના રક્ષુ ખુલ્લી ગયા

“ભાણું! ખોલો. ખારણા ખોલો”

રવજીએ ખૂંસ પાડી ભાણુદાસ બાપુ રવજીનો
અવાજ એળખી ગયા એના મનમાં શકા જન્મી
શુ રવજી અત્યારે ઉધરાણીએ આવ્યો દર્શો

અને રવજી ભાણુદાસ બાપુના પગમાં પડી ગયો

ગાતો રહીશ

સાવ મામૂલી વસ્તુ પણ કોઈ વાર માણસની દૃષ્ટિને જલ્દી નાખે છે એક વાર ચિંતાને
મૂઝવણના બોળ તળે લદાયેલો હું સુખચાપ સડકે પરથી જઈ રહ્યો હતો કારખી આશકાએ
મારા હૃદયને ભરડો દઈ રહી હતી, નિરાશા માફ ગયું દબાવી રહી હતી

તે વખતે મારી આંખ ઉપર છીડી મારી સામે ચીડનાં જિયા જુએની બે લાખી કતારો હતી.
સડક, બેચાઈને છૂટેલા તીરની મારફ સામેના અતરને વંધવી દૂર પહોંચતી હતી અને આ
સડક પર, માતથી માત દસ ડગલાં આગળ, ચઢીતું એક આણું કુડે બ મોઢકે નિશ્ચિંતાથી
પાખો ફરડાવતું બેઠલું હતું. વજાતના રૂપેરી તડકાએ એમના પર જળે ચાડીનો ટોળ મદાવ્યો હતો

એમાંથી એક ચક્રો તો મસ્ત રીતે એટલું ગાઈ રહ્યો હતો, જળે દમણા જ તેતું ગળું
કાઠી જતો. હાતી આગળ કાઢી, અપક [યમને તે આલાપતે હતો જળે ખીજનો ઠીક, ખુદ
ધમરાજનો પણ એને કર ન હોય વિશ્વવિજેતા આ જ શબ્દ એને માટે યોગ્ય હતો

પણ એ જ વખતે ઉપર આકાશમાં એક જાજ આટા મારી રહ્યો હતો, જળે લાગ્યે એને
આ વિશ્વવિજેતાને ઝડપી લેવા માટે નીચે હોય.

મેં આ જણુ જેવું, કું હસી પડ્યો, ને મેં જોઈથી ખબા દલાવ્યા મારા ગમખીન
વિમારો દવામાં છીડી ગયા. એની જગ્યાએ સાદસ, નિશ્ચયતા અને સહૃદય આભ્યા.

મારા માથા પર જાજ છો આટા મારા, કું તો ગાતો રહીશ, ઝખૂંમતો રહીશ.

ધવાન ગુપ્તનેવ

અને આળોટવા લાગ્યો. પાસે પડેલ પાણીનો પ્યાનો
પી ગયો એની આખમાંથી આસુ વહેતા હતા.

“પણ રવજી આ શું?”

“ભગત! કન્ય છે તમને.” રવજી બોલ્યો.

“પણ હું શું રવજી?” ભગતે પૂછ્યું :

અને ત્યારે રવજીએ બધી વાત વિગતથી કહી
સંજ્ઞાવી. ત્યાં ભજનમાં બેઠેલા સોના મુખ આનંદ
મા આવી ગયા અને એક લોકતત્ત્વ ભગવને કરેલા
કામની વાત સાંભળી સૌ ખુશ ખુશ થઈ ગયા.

સાધુ ભાણુદાસની જય બોલાણી. ભગવાનની
જય બોલાણી અને આખી રાત ભજન થયા.

અસ ત્યારથી રવજી શેઠ મઠી રવજી થયો. અને
ઉવરે રવિ સાહેબ થયા.

આજે પણ રવિ સાહેબના ભજનો આપણે
સાંભળીએ છીએ આજે પણ ખમાળિયામાં રવિ
સાહેબના ચમત્કારની લોક મુખે ધણી ધણી વાતો
સાંભળવા મળે છે

મન એ જ પરમેશ્વર

રશ્મિભન મહેતા

કોઈ કોઈ વખત માણસના જીવનમાં એકાદ એવો નાનકડો પ્રસંગ જની જાય છે; જે જીવનની સફળતાનો પાયો નાંખી જાય છે. અત્રે જે પ્રસંગ રજૂ કર્યો છે તે સાહિત્ય ક્ષેત્રે નોબેલ પારિતોષિક પ્રાપ્ત કરનાર ભણીતા બર્નન લેખક હરમન હેડના જીવનનો છે. તેના પોતાના જ શબ્દોમાં રજૂ કર્યો છે.

એ વખતે હું દશ વર્ષનો હતો.

અમારા ઘરનાં બધાં માણસો ભગવાનને લોળા ભજનારાં હતાં. જૂના મતનાં હતાં.

દરેક જ અમારાં ઘરમાં પૂજા - અર્ચના વગેરે વિધિ બહુ વ્યવસ્થિતપણે થતી હતી. પરંતુ મારા મન પર એ ધાર્મિક વાતાવરણની કંઈ અસર થતી જ નહોતી.

ઈશ્વર પૂજા પર મને વિશ્વાસ બેસતો નહોતો. ઉલટું આ બધા આકબરો પ્રયત્ને મને શુદ્ધો અકતો હતો એની સાથે બંધ પોકારી ઉઠવાનું મને મન થઈ જતું હતું.

આપણે જે કંઈ સારા કામ કરીએ છીએ તેનો કર્તો-કારવતા પરમેશ્વર અને જે કંઈ ખરાબ કામો કરીએ છીએ તેની જવાબદારી માત્ર આપણા ઉપર એવી વિચારસરણી મારે બળે ઉતરતી નહોતી.

આ બધું મને બહુ વિચિત્ર લાગતું હતું.

હું કહેતો હતો કે આપણે જે કાર્ય સારું કે ખરાબ કરીએ છીએ તેની સઘળી જવાબદારી કાં તો ઈશ્વર ઉપર નાંખીએ ત્યાં માણસ ઉપર નાંખીએ. પણ એની આમ કાળવણી ના કરે.

મારા ઘરના માણસો સમગ્ર મેં મારી આ વાત એક વખત રજૂ કરી; પરંતુ તેઓ કંઈ ઉત્તર આપી શક્યા નહિ.

સ્વાભાવિક રીતે જ મારું મન પરમેશ્વરથી વધારે વિમુખ થઈ ગયું.

એક વાર અમારે ત્યાં મારા પિતાજીને મળવા માટે તેમના એક મિત્ર આવેલા. વાત-ચીતમાં મારી વાત નીકળી. પિતાજીએ તેમને કહ્યું કે હું નાસ્તિક હતો.

એ મિત્રએ મારે વિશેની બધી માહિતી પિતાજી પાસેથી લીધી. છતાં પણ તેઓ મારા ઉપર ચિંકાયા નહિ.

ઉલટું બધી હકીકત સાંભળી લીધા પછી તેમણે મને પ્રેમથી પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને કહ્યું: “બેટા! તું કહે છે તે તદ્દન ખટું છે. આપણે જે કંઈ સારું-ખોટું કરીએ છીએ તેની સઘળી જવાબદારી પરમેશ્વર ઉપર જ હોવી જોઈએ; પણ બેટા, આ સારું અને આ ખોટું એટલે શું એ તો મને કહે. જેને આપણે મન સારું કહે છે તે સારું અને ખરાબ કહે છે તે ખરાબ; એમ જ ને ?”

મેં હા પાડવા માટે માથું હલાવ્યું એટલે તેઓ હસ્યા અને કહ્યું:

“તો પછી આજથી તારું મન તને જે જે કહે તે સાંભળતો જા. ઈશ્વર પર શ્રદ્ધા રાખ કે ન રાખ. પૂજા-અર્ચના કર કે ન કર, પણ મનના હુકમ બરાબર પાળતો જા. તું જો તારા મનને જોળખી શકે તો તે ઈશ્વરને જ જોળખ્યા છે એવું માનજે. કારણ કે મન જ પરમેશ્વર છે.”

મારા પિતાના એ મિત્ર આવે કયાં છે; એની મને ખબર નથી. પરંતુ એના એ અમૃતતુલ્ય મધૂર શબ્દો આજે પણ મારા કાનમાં ધૂમે છે અને મુવ તારાની જેમ મને માર્ગદર્શન કરે છે.

સુખની ખાણ

પરિભાષિત પટેલ

હિરામ-આરામ

પાકિસ્તાનમાં એક નહેર જોદાતી હતી.
પાંચ દિવસ બેકાર રહ્યા પછી એક મજૂરે
સુકાદમને વાત કરી :

“હજુ સુધી મને ત્રિકમ નથી મળ્યો.
કામ શી રીતે કરું ?”

સુકાદમ દમ બીડાવતા કહે : “બરે ! તેમાં
તારા બાપડું શું જાય છે ? તને તારી મજૂરી
તો મળે છે ને ?”

“હા. સરકાર.”

“તો બસ, મજાથી આરામ કર.”

“પણ સરકાર ! આરામ શી રીતે કરું ?
મારા તો બિભાં બિભાં પગ જ દુ.ખી જાય છે.
ત્રિકમ અપાવો તો તેને ટેકે મજાથી આરામ
કરું ને ? બધા ત્રિકમના ટેકે આરામ કરે છે.
ને મને હજુર ! વારંવાર માગ્યા છતાં ત્રિકમ
મળતો નથી.”

ત્રણ ચરમા !

આઈન્સ્ટાઇન ભારે ભુલકણા હતા.

મિત્રો તેમના આ સદગુણથી પરિચિત
હતા. તેથી તેમના ‘ખરસામ’ ત્રણ ચરમા બેઇ
એક મિત્રને આશ્ચર્ય થયું.

આઈન્સ્ટાઇન એક પછી એક ચરમાને
લઈ હસતાં હસતાં બોલ્યા :

“આ ફરની વસ્તુઓ બેવા માટે.”

“આ નજીકની ચીજો માટે.”

“અને આ એ બન્નેને શે ધવા માટે.”

જમાઈ કે જમ !

શ્રી ભુલાભાઈ દેસાઈની વકીલાતના પ્રારં-
ભિક દિવસોની વાત છે.

તેઓ એક કેસની સુનાવણી વખતે દલીલ
કરી રહ્યા હતા, ત્યારે જજ સાહેબને આ નાના

નમણા નવજવાનને બેઇ મળક કરવાનું મન
થયું :

“મિ. ભુલાભાઈ ! તું આર એ વ્યાધક
ઈન હો !”

ચાલાક ભુલાભાઈએ જવાબ આપ્યો :

‘તું આર રાઈટ માય લોર્ડ ! તું આર
ફાધર ઈન હો.’

જજ માર્મિક વિનોદ સમજ્યો પણ શું
કરે ? શુરસે થાય તો ભુલાભાઈ ફાધર ઈન
હો’ને ‘પિતા-તુલ્ય’ અર્થ કરી બતાવે ! ને
ચૂપ રહે તો સૌ તેમને જમાઈ માને !

બિચારા જજ ! કરવા મવા કંસાર ને
કરી બેઠા થઈ !

અંગૂઠા છાપ

શ્રી બ. ક. ઠાકોરને એક સમેલનના
મુખ્ય મહેમાન તરીકે નિમંત્રવાનાં આવ્યા
હતા

સમેલન પૂરું થયું. સૌ વિખરાવા લાગ્યા.
ત્યારે તેના વ્યવસ્થાપક ઠાકોર સાહેબને આપ-
વાની રકમના વાઉચર પર સહી લેવા આવ્યા.
વાઉચરની રકમ વાંચી ઠાકોર સાહેબને
આશ્ચર્ય થયું. પહેલેથી નક્કી કર્યા કરતાં તે
બાકડો બોલે હતા. તેથી ઠાકોર સાહેબે કંઠોર
ચર્ચને કહ્યું :

“આ પર હું સહી નથી કરી શકતા.”

તે કાંલાળી પાસે બેઠેલા એક કવિએ આંખ
ઠેલાળી સૂચવ્યું :

‘ઠાકોર સાહેબ સહી ન કરી શકતા હોય
તો કંઈ વાંધો નહીં, અંગૂઠા પડાવી લો.
અંગૂઠા-છાપ ચાલશે’

આ મર્મિક ઉદ્દેશથી ઠાકોર સાહેબની
હાજરીમાં સૌ ખડખડાટ તો ન હતી શક્યા.
પણ કેટલાકે માં ફેરવીને તો કેટલાકે મૂંઝા-
માં મલકી લીધું.

अर्जुन भाड भाटे

नोर्थ जिहार सुगर (मिल्स, लिमटेड

जिहारा अइकसुयेल

कलकत्ता-१

होन २२-१०७२ आम NOBISUCE

मि १ स्थान

रेलवे स्टेशन, थगड़ा,

पे ८ ओ नारायणपुर

जि २ पारख (जिहार)

(आम KANORIA)

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા વ્યાપુ — ૧-૨-૩-૪ — ૨-૦૦
ગાંધી-શુરુ — — ૧-૨૫
ગીતાંગલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ — ૦-૩૭
મસ્તીની પૂજામાં — — ૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા — ૦-૩૫

વૈષ્ણવજા

સાંસ્કૃતિક સમન્વય અંગત્ર માસિક : જુલાઈ, ૧૯૬૬

અનુક્રમણિકા

૯૬ સાબળવા છે અંતરનાં જોશ...	મુશ્કેલાઈ મરિયલ
૯૭ પરિભ્રમણ	'આશુતોષ'
૧૦૧ સોનમ	'શિવપ્રકાશ'
૧૦૬ દાસ સરો કહે	સંગદ
૧૦૬ હરસામ અને જ્યોતિષ	સત્યાનંદ
૧૧૩ સોન કંધારી	પિંજણથી મઠવી
૧૨૦ અતિથિસત્કારનું ફળ	સતિશચંદ્ર દિ. વેશ્વર
૧૨૨ જોશ પ્રધરસ...	કલુભાઈ માઠડ
૧૨૫ એક વિવાદાની દૈનંદિની	મણુકાસ ગાંધી

સંપાદક : નવીન ગાંધી

મુદ્દત

(આકાશને)

૥ આસની બારમી વારીએ આ
મસિદા થાય છે

પરમી કુધીમાં આંખે મળે તે
શ્રીશ્રી યોદિશમાં તથા આંખે પાંખી મળી
લખને જણાવડ આંક સિદ્ધિમાં હશે
તો શ્રીશ્રી

મમી તે મહિને મોઢાંપણ લાગાય છે

આ મસિદામાં મસિદા થતા વિચારો
એ તે દેખાતા છે આ સ્થા તે વિચારોમાં
સ મળે છે, તેમ જ મળે નહિ.

(દેખાશે)

'દેખાવળ'માં આ સ્મૃતિ, આસ્થા,
શ્રીશ્રી અને આદિત્ય વિષયક લખાણો
દેખામાં આવે છે

લખાણ આટ, મોહિત, લોકીય હોય
એવી અપેક્ષા રહે છે કામગીરી એક બાજુ
શાહીથી લખવડ

મસિદા પછી સામગીરીની યોદ્ધામીને
સાથે આંખે જોયે શ્રીશ્રી પ્રકાશ મસિદા
પણી મોઢાવાય છે

લખાણ

દેખામાં (વરસડ) < શ્રીશ્રી

પરદેશમાં સોળ સિદ્ધિ

"વૈશ્વવર્ણ્ય"

૨, શ્રીમદ્ધર્મનંદર

૧૯૭૬-૨

સાંભળવા છે અંતરના બોલ

શુદ્ધચાલ મનિતક

અંતરના બોલ કેમ સંભળાતા નથી ? એકાંત નેહએ. તે એકાંત આપણે મેળવતા નથી. જરા નિરાંત હોય ત્યાં બીજા સાથે વાતો કરવાનું મન થાય. કોઈ ન હોય તો રડિયો વગાડીએ.

કોઈ કોઈ વાર માણસને લાગે છે કે એકલો બેઠો હશે તો પ્રભુને હિસાબ આપવો પડશે. એકાંતમાં અનેક સારા નરસા વિચારો આવે છે, અને બીક લાગે છે. રોજ રોજ તે પોતામાં રહે છે. પોતાની હકીકત નથી જાણતો. પોતાના સંબંધમાં, હું એક સારા માણસનું વિધાન છું. લોકો મને માન આપે છે. સમાજ નો નેતા છું એવી રીતે હું પૂજાઉં છું. ગેસાવાળો છું.

પણ એ જે છે તે પ્રભુ તો જાણે છે. પણ એણે પણ જાણવું નેહએ. એ જાણવા એકાંત નેહએ. એકાંતમાં મૌનની ટેવ પાડવી.

આજ કાલનો યુગ તો ગરમડનો યુગ છે. ચૂપ બેસવાનું ગમતું નથી. કલ્પો અને રમત-ગમતના સ્થાનો આજનાં બેઠલાં પહેલાં ન હતાં. ત્યારે તો દૈનિક જીવનમાં સત્સંગ, મૌન બેસવું, અનુભવી માણસ કંઈ કહી રહ્યા છે જે સાંભળીને સાંભળનારને પોતાના સંબંધમાં એક સાથે પંથ કાઢવાનો મળશે.

બીજી કારણ પણ હોઈ શકે છે કે આપણે બીજાની સોજતમાં એની સાથે વાતચીત

કરીએ. એ આપણો શબ્દ સાંભળે આપણે એને સાંભળીએ યામડીએ, એ બધાં પ્રકોભને છે. એને પહેલાં એવાં પંચી સ્વીકારવા અને કાણુ મેળવવા માટે મૌનની જરૂર છે. સુગંધ, ગડમધત્ર થાય ત્યારે એક જ રસનો મૌનમાં બેસવાનો છે. વિલંબીને પરીક્ષાના દિવસમાં મૌનનું મહત્ત્વ સમજાય છે.

શાંતિમાં શક્તિનો વધારો થાય છે એવું વિજ્ઞાને કહેવું છે. ગરમડવાળા વાતાવરણમાં રહેવાથી શરીર પર અસર થાય છે એવું દાકતરોએ કહ્યું છે. મોટાં શહેરનાં માનવીના શરીર અને મન વહેલાં ઘસાઈ જાય છે.

ગામડાંમાં જ્યાં પ્રુદ્ધ વાતાવરણ છે, એકાંત છે, એમનાં મન પ્રકુલિત રહે છે. વધે છે. એને શહેરના માનવીની જેમ દાકતર પાસેથી વિદામીન મેળવીએ નથી લેવી પડતી. શહેરી પાંચળાં બને છે. એ ક્લોઝ જવા માટે પણ રીક્ષ, ટેક્સી, જાણે એમને પગ જ નથી.

પ્રભુએ આપેલાં અંગોને ન વાપરવાં એતો પ્રભુનું અપમાન છે. રિનોબાજી બે ઉકિત છે. “દરેક જણ રોજ ખાસ કરીને ગા કલાક કે કલાક ફરવામાં કાઢો.” ઇચ્છા હોય તો સમય કાઢી શકાય. આ ફરવામાં ભેડી નહિ એકલાં. એકલાં ફરતાં મનની સાથે વાતો આવે છે. મનની હકિતઓનો ખ્યાલ આવે છે. મૌનમાં એ ખ્યાલ વિશેષ આવે છે. [અનુ. પાન ૧૨૬ ૫૨]

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

પાણી ! પાણી !

સુખપ્રએ અશૂતપૂત પાણીની કટોકટી અનુભવી. આનું ક્યારેય બન્યું નથી. એક રીતે આ અનુભવ જરૂરી હતો. સુખપ્ર મહેસર વચ્ચે સરદરને તમજ કૃષ્ણના પાણીનો વિવાદ ચાલુ જ છે અને તેની ઉમતા રાજબરોજ વધતી જાય છે. તેની જ રીતે નર્મદાના પાણી માટે શુભરાત, મહારાષ્ટ્ર અને મધ્ય-પ્રદેશ ખાંચે ચડાવી રહ્યા છે. ચોમાસાની અનિયમિતતા હવે એટલી નિયમિત થઇ ગઇ છે કે પાણીના પ્રશ્ને નિહાળવા ગૈરનિયમિત તેમ જ દીર્ઘદષ્ટિ નાને જરૂરી બનશે. જે રાજ્યો એવો દાવો કરી રહ્યા છે 'આ નદી અમારા બાપની; આ પર્વતો અમારી માસિકાની; આ પ્રદેશ અમારા પૂર્વજોનો' તેમને ખ્યાલ આવી જવો જોઇએ કે તેઓ હુદ્દ બંધુથી પણ વધુ હુદ્દ છે. નદીમાં પાણી છે માટે ખરો વિવાદ પડે છે-પણ જો કાશર ઉડતા હોય તો એક ખીજ રાજ્યો ઉરિશ્ચ કરશે ! ભારતના લોકોના સહનશીમે દરેક રાજ્યમાં મોટી નદીઓ છે. જે તમામ નદીઓનાં પાણીને નાયવાની વિરાટ યોજના, જેથી કરીને એક ગેલન મીઠું પાણી સમુદ્રમાં ન જાય, આજ નાહિ તો કાલ ધડપી પડશે. એકબીજી નદીઓનું જોડાણ સાધી, નહેરો વાટે દુર્ગમ વિસ્તારોમાં ગારે માસ પાણી મળે તે વિચારવાનું જરૂરી બનશે. જેવી રીતે યેતીવાડીના અને અનાજના પ્રશ્ને સર કારનું સમગ્ર ધ્યાન ચેંચી રાખ્યું છે તેવી જ રીતે આ પાણીનો પ્રશ્ન હલ કરવા અદ્યક્ષ પોસો, વિરાટ સાધનો અને માનવ હુદ્દિમતાની જરૂર પડશે જ; છત્રનેરાની જરૂર પડશે અને આનંદશક્તિની પણ જરૂર તો રહેશે જ. સુખપ્રમાં બન્યું તે કલકતા, દિલ્હી અથવા મદ્રાસમાં પણ બની શકે છે. ભારતનો ગ્રામ્ય માનવી સહનશીલ ■ એટલે ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં આજે તકલીફો છે જ. પ્રતિવર્ષ રાજસ્થાનનાં ગામડાઓમાં, સેંકડો હજારો સીપુરો રાત્રે ચાલીને દૂર દૂરથી પીવાનું પાણી માથે ચડાવીને લાવે છે

ત્યારે પીવા મળે છે. સુખપ્રને એક દિવસ તકલીફ પડે તો દરેક છાપામાં છપાય અને સરકાર ઝોડિ-નન્સ બહાર પાડે અને મુખ્ય પ્રધાન રેડિયો ઉપર ભાષણ કરે ! પણ ગામડાંનું શું ? ગામડાંની પ્રશ્ન મણસ નથી ?

ભુતોની વિદાય

પાકિસ્તાનના નામચીન વિદેશ પ્રધાન ઝુલ્ફીકાર ભુતોએ છેવટે પ્રધાનમંડળમાંથી વિદાય લીધી છે, સંભવ છે કે બહારના દયાશુને વશ થઇને આ પગથું ભરવામાં આગ્યું હોય. અથવા નેમને વિદાય આપવાનો દેખાવ કરીને, 'હવે બધા વંક ભારતને છે' એવી હવા ઊભી કરવાનો હોય. તેમની વિદાયથી ભારતને કાંઈ ફાયદો થવાનો નથી. કેમકે તેમની શક્તિનો અન્વય વધુ જગદ ઉપયોગ પાછલે બારણે થઈ શકશે. રાજકારણમાં સંજ્ઞાનતાને અવકાશ નથી, પણ દુર્ઘન પૂરેપૂરો ખીલી કોઠે છે તે ભૂતોએ બતાવી આપ્યું છે. બહુ જ નાની વયમાં રાજકારણની ટૂંટીનીતિ ઉપરનો તેમનો કબૂ પાકિસ્તાન માટે આસીરદેહ હતા. કેમકે એક તો ધર્મજનની રાષ્ટ્ર; દ્વેષ અને ક્રોધની માડણી પર તેનું સજ્જન; અને ભારતને વિરોધ કરવો એ જ એનો આદર્શ. આ યોજનામાં ઝુલ્ફીકાર એવા આગાદ બેસી ગયા હતા કે અમેરિકાની મદદ અને ચીન સાથે સંબંધન, એ બંને, તેઓ સાધી શક્યા. રાજકારણમાં અસ્થિરતાની વિદાય અને તેમનું અગમન થયા જ કરે છે તેથી પરિસ્થિતિમાં ફેર પડતો નથી.

કોલ્હાપુરી

અહીં ઝોળની વાત નથી, ચપલની વાત છે. કોલ્હાપુરી ચપલની જગતી માગ અમેરિકાથી લીધી ■ અને લાખો રૂપિયાના ઝોડર મળ્યા છે. સામાન્ય રીતે, મહારાષ્ટ્રની બહાર આ ચપલ અપહૃતા નથી. તેમ તેનો આકાર, દેખાવ કે રૂપરંગ કાઢજ આક-

પૈક નથી-બહુ મેડાળ છે. પરંતુ આમના એક જ ટુકડાથી તે અને છે અને બારે ટકાઉ છે. પહેરવામાં સરળ છે અને મજબૂત હોવાથી ખૂબ ચાને છે. યુગ્મદર્શી બાળક પારખવામાં હોશિયાર એવા અમેરિકનોએ આ ચપત્તી ઉગ્રણી બાળકોને તો સ્વીકાર કરી છે આપણે રસિક માને છુટ-નેડા મોકલીએ છીએ અને અમેરિકા અને ચપત્તી આપાન આપણે ત્યાંથી કરે, તે એક મેડા ઉદ્યોગ હોયો ચાલે તેમ છે નિકાસ માટેનું ખર્ચ વિદેશમાં લીધું કરવું તેને ટકવી રાખવું અને હરિશ્ચંદ્ર સામે ટકી રહેવું આ એક વાણિજ્યની બનાવેલી કલા છે.

કાંમીર

કાંમીર કહોળાયેલા વાતાવરણમાં યુવાન મહાદ બક્ષીએ નવી શોધ કરી છે. જ્યારે પોતે પ્રધાનપદે હતા અને વિરોધ પક્ષને તથા વિરોધીઓને દાબી દેવા માટે ખાતિ પામ્યા હતા તેમને હવે નવું ક્ષમણ લાકડું છે કે ત્યાં તદ્દરત વિરોધપક્ષની જરૂર છે તેમનાં મનદર-સંતુ, પ્રદેશ પ્રેમ સમિતિમાં રૂપાતર સચવાતાર શ્રી બક્ષી આજે મોહાના મસુરી તથા 'પેમીસાઇટ કન્ટ' માથે ભેઠાણ સચવી વિરોધ પક્ષની હિમાયત કરે છે એટલે તેમના મત પ્રમાણે તે શંખ બળદુશ્મને મુકિત આપી વિરોધપક્ષ રચવાનું આમ તથા આપવું ભેદજી. ખરી વાત એ છે કે સાદીક સરકાર, તેની પુરોગામી સરકારના દૂષણો જૂઠી રહી નથી. બક્ષી સામેના આલેખો જમજહેર બની ચૂક્યા છે, અને તેમાંથી છટકાયા અને રાજકીય સોદાખાલમાં ભે કાઢી મળી શકે તેમ હોય તે હવાતિયા નાખવાની આ એક ચાલ છે એટલે છે-ને જે બનાવો બનાવે છે તેના સંદર્ભમાં નવળી અવધા ઢીની નીતિ ભારતને માટે વધુ આશ્વ લાવનાર બનશે.

સફળ ઓપરેશન

હૃદયનું ઓપરેશન મુસ્લીમો ગણાય છે અને અમેરિકા તથા રશિયામાં જ્યારે જ્યારે તે ચાલે છે ત્યારે અખબારોમાં ચમકી જાય છે. મુબઈ ખાતે

તથા ભારતીય દાકતરોએ તાજેતરમાં આવા અરુન્ડે નામની ૨૪ વર્ષની યુવતીના હૃદયનું સફળતાપૂર્વક કાઢી કાઢીને બહેનમથુ ઓપરેશન કર્યું હતું. આ કિસ્સામાં આ બહેનના હૃદયમાંથી લોહી પરિભ્રમણ અથે મુત્રાણના ભાગ તરફ જઈ શકતું ન હતું અને તેથી શ્વાસોચ્છાસની તકલીફ - ચક્રકર આવવા વગેરે વિટાવણા હોયતા પીડા આપતી. હૃદયના ઉપરના ભાગમાંથી એક વધારાની શીરા દાખલ કરી, મુત્રાણ સુધી ભેડીને, લોહીના પરિભ્રમણની તકલીફ દૂર કરી હતી. હવે આ બહેન હરીફરી શકે છે, ખોરાક લઈ શકે છે અને ૪ માસની બેબીની સારસભાળ પણ લે છે. આ પહેલાં પણ સર્જનીના ક્ષેત્રે ભારતના દાકતરોએ મથરની પરિણામે બનાવ્યું છે. તેમને અભિનંદન!

વિરાટમાનો એક

સહુભાગે ભારતના બધા જ પ્રમો વિરાટભય હોય છે કેમ નાનકડા નથી. એટલે તેના ઉદ્દેશ માટે પણ વિશ્વમાંથી ટહેવ નાખવી પડે છે ભારતના વસતિ-વધારાને પ્રથમ ચિન્હ છે, તેવાજ પ્રથમ ખોરાક અને આનાજની તમીને છે. ઉપર લખ્યું તેમ પાણીનો પ્રથમ પણ ગૃહચક્રમ યતો જાય છે, આમાં કેળવણીનો પ્રથમ ભેરોએ તે વાધો નથી. પાછળથી તબીબી સારવારનો ભેરો શકાય ખોસના સમિતિનો કેળવણી રિપચક અહેવાલ બહાર પડ્યો છે અને તેમાં આ ક્ષેત્રે ક્રાંતિકારી આમવામ ફેરફાર ચાલ્યા છે વિદ્યાર્થીઓની અને શિક્ષકોની સંખ્યા અપખ્ય ભારતીય ધોરણે ખ્યાલમાં લઈએ તો આ પ્રશ્નના ગંભીર સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવી શકે. એક નાનકડો ફેરફાર કરવો હોય, વિદ્યાર્થીદાક એક રૂપિયાનો સવાલ હોય કે શિક્ષકદાક હોય- કુલ આકરો કરોડ સુધી થવા જાય છે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક કેળવણીની વાત હજી તે ચાલે છે. એથી આગળ વધીને વિદ્યાર્થીની કેળવણીની વાત કરવી હોય અને તે પણ વિજ્ઞાનની, તે રાષ્ટ્રની ત્રેવડ નહીં વતે છે- ભારત- અમેરિકન પ્રતિષ્ઠાનમાં મૂળભૂત સિદ્ધાંત સમૃદ્ધ રાષ્ટ્રોની સહકારમય મદદ લેવાનો છે એકનું અમેરિકા પણ આપણને મદદ કરવા અસમર્થ છે.

દુનિયાનાં ધનિક રાષ્ટ્રોના સહકારથીજ આપણે ગાહું આગળ ચાલી શકે તેમ છે. આમા ને પ્રથો આનુ-
 પત્રિક છે તે આ રજાના પ્રાથમિક ધોરણે બાળકોનો
 પહેલેલો- આળકોને નાસ્તો; પાકેલ પુસ્તકો; તેની
 છપાઈ, છપાઈ માટેના કાગળ; છપવા માટે પ્રેસ;
 શાળા અને કોલેજોમાં વર્ષવાર સાધનો. ફનીચર,
 મકાનો; વિજ્ઞાનના સાધનો; દરેક દરજ્જાના શિક્ષકો,
 શિક્ષકોની તાલીમ; ઉચ્ચશિક્ષણ માટે યોગ્યતા
 ધરાવતા પ્રોફેસરો, જરૂરી વિદ્યાર્થીઓ અને તેને
 માટેનું સ્વાધ્યત્ત તંત્ર; શિક્ષકો અને પ્રાધ્યાપકોના
 યોગ્ય વેતનો. હવે જો ફેરફાર કરવો હોય ફેળવણીની
 પ્રથમા, તો તત્કાલાવાર થઈ શકે. પચીસ વર્ષની
 સમય મર્યાદા જોઈએ. કેમકે શિક્ષકોએ વધુ નવી
 ફેળવણીને અનુરૂપ બનવું જોઈએ. વળી નાણાકીય
 સાધનો આપણે ઊભા કરી ન શકીએ તો જે કાંઈ
 મદદ આપવા તૈયાર હોય તેનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ.
 ફેળવણી વિષેનો યોગ્ય સમિતિનો અહેવાલ એક
 બાબત છે. તેનો અમન બીજી વાત છે.

મિત્રોની શોધમાં

ભારત મિત્રો ગુમાવી રહ્યું છે? તેની વિદેશ
 નીતિમા ખામી છે? ખાસ કરીને પાકિસ્તાન સાથેના
 છેલ્લા સંઘર્ષ બંધ પછી, મહાસાગરોના વલણમાં
 ફેરફાર થયો ■? પાકિસ્તાનને મદદ આપનાર રાષ્ટ્રો
 વધી શક્યા છે? રશિયાના વલણમાં ફેરફાર દેખાય
 છે? આ બધા પ્રશ્નોનું મહત્ત્વ હમણાં વધી રહ્યું છે.
 રૂપિયા અવમૂલ્યન પછી એવી અસર ઊભી થઈ છે
 કે અમેરિકન દેખાણ હેઠળ આપણને તેમ કરવા
 ફરજ પડી છે. ધોરણની બાબતમાં તો અમેરિકાએ
 દેખીતી મદદ કરી છે અને આપણે આભારપૂર્વક
 સ્વીકાર કરવો રહ્યો, પરંતુ આજે રાષ્ટ્રો અને મધ્ય
 પૂર્વમાં તેમજ અગ્નિ એસિયામાં તટસ્થ ભારતની
 શાખ પહેલાં જોઈ રહી નથી. જો કે મધ્યેશિયા તથા
 ઇન્ડોનેશિયા તરફથી કાંઈ ચાલત થઈ છે. પરંતુ
 મોટી હપ્તિ રશિયા તથા ચીનની છે. તુર્કિ તથા
 ઇરાન દેખીતી રીતે સુરક્ષીત રાષ્ટ્રીયતાના અચળા
 હેઠળ પાકિસ્તાનનો પક્ષ વધુ લે છે, અને જોડાઈ
 તથા સાઉદી અરબિયનો તેમને સાથ ■ જ. આજે

જાતે નાણુક થાય તેટલા ખાતર ઇઝરાયેલી
 મિત્રતા આપણે કરી ચકતા નથી. પરિસ્થિતિને
 લાભ દેખીતી રીતે જ પાકિસ્તાનને મળે છે. કેમકે
 રશિયા- ભારત મહાયોગમાં તે ફાયર મારી શકે તો
 તેની મદદન સિદ્ધિ લેખાશે. પછી તો આપ મનસપી
 પશ્ચિમી રાષ્ટ્રો સિવય બીજો કયાંય આશરોનું સ્થળ
 સ્પેશ નહિ. તાજેતરમાં આપણા પ્રધાનેની દારમાળા
 રશિયાની મુલાકાતે જઈ આવી છે અને સીએ
 ત્યાં એવી છાપ ઊભી કરવા મથામણ કરવી પડી છે
 કે અમારી તટસ્થતા તો જોતી ને તેવી કાયમ રહે છે.
 શું કરીએ- માથે દેવું વાળ નેટનું વધી ગયું છે-
 નિકાસમાં મીડુ છે- પરદેશી કુટિયામણ કાઢવું
 કયાંથી? એટલે દયા ધાત્રીને મિત્રતા ટકાવી રાખવી
 પડે છે. પરંતુ આ મિત્રતા બીજા મતલબી છે અને
 રાજકરણી છે. ભારત સાથે જે કાંઈ મદદબાજી કરે
 છે તે પોતાના સ્વાર્થ ખાતર કરે છે. મિત્રો વધારવા
 હોય તો ભારતે એટલા ચકિતશાળી બનવું જોઈએ
 કે સો સામેથી મેનીતો હાથ લખાવે.

વિયેટનામ

વિયેટનામની પારસ્થિતિ સ્ફોટક બની રહી છે.
 અત્યારે તો અમેરિકાનો ઉપર હાથ છે. વીયેટનામનું
 જોર નરમ પડ્યું છે. પરંતુ છેલ્લા યોગ્યમાર પછી
 રશિયાએ દેનોઈને વધુ સહાયનું વચન આપ્યું છે,
 અને અમેરિકા મક્કમ છે એ જોઈ, આ ગળગળાહના
 લંબાણ સિવાય બીજી કાંઈ દૃષ્ટિગોચર થતું નથી.
 ઈદિરા નહેરુની છેલ્લી દરખાસ્ત સમયોચિત નિવેદન
 સિવાય અન્ય મહત્ત્વની નથી. આવી દરખાસ્તોને
 મદદન રાષ્ટ્રો ખિસ્સામાં મૂકી દે છે અને ઉપર
 ઉપરથી મગરના આસુ સારે છે. જ્યાં કાંઈ પણ
 પક્ષ અચક આપવા તૈયાર નથી ત્યાં સમાધાન કેવું
 તટસ્થતાની છાંય પાડવા કાંઈ બોલીએ તેની
 કિમત કેટલી?

નિકાસ

આની નિકાસની બજારમાં નાનકડાં સિયોને
 ભારતને હક્કવી લીધું છે અને આપણે પહેલો
 નળર આંચકી લીધો છે. આ એક ચેતવણી છે.

[અનુ. પાન ૧૨૭ પર]

સોનલ

‘શિવ પ્રકાશ’

ભારતમાં આવીને સોનાપુર ગામનું આતિથ્ય માણવાનું મારા લશાઈ લખાણું હતું અને આ દેશના પડેલા જ હિનાગાનો અનુભવ છું કરી રહ્યો હતો. ઉપજી ઠટ્ટિયાના દેશના દવાખાન વિષેની માહિતી છું મેળવી ચૂક્યો હતો પણ એ વાતને અનુભવની સારાણે અગવવાનો યોગ પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તોખાઈ કહેવું પડ્યું ! છતાં એક મોટું આશ્વાસન મારા માટે થી સહાય તેની સોનલ નદી, આ ગામને ફરતી વીંટળાઈને વહી જતી હતી. જ્યારે મોંઘ અનાદ અવકાશમાથી નીકળી, તેના સર્પકરના અર્ધચક્રમાં ગામને ભરકા લાઇ, કાળની અનંત મર્તામાં ડૂબકી મારવા જતી હોય, તેવી તેની ભટા લાગતી. ગરમ આબેહવા ધરાવતા દેશમાં ગામ કે સહેરને પાકર હોય તે મહાન આશીર્વાદ તરીકે લેખાય છે. તદ્દપરાત આવી નદી અથવા લોકમાતાને એ કોઈ નિરાળો હિતિદાસ હોય તો પછી સોંદરગ્રા કલાનો પશુ ઉમેરો થાય છે.

જે ભાતીય મિત્રનો છું મહેમાન હતો તેમનું નામ અવિનાશ હતું. તેઓ ધણીવાર અને પાણી વગરની આ સૂકી નદીના રેલાળ પટમાં ફરવા લાઈ જતા અને સોનલની રેશમ જેવી સુવળી રેતીમાં આડે પડ્યો યઈ, ધણી સંધ્યાઓ અને ચર્ચામાં પસાર કરતા. ક્યારેક વળી, જાને હથમાં ઝીણી ખેડુનો કુકો બરી, કલાકચીશીની પેટે, હાથમાથી ધીમે ધીમે સરકાવતા. અવિનાશ ક્યારેક ભારતીય વાનગી સાંજના નારતા તરીકે લાઇ આવતા, તેમાં ખાસ કરીને ‘ભજવ, મે’ રવાદ મારી ડાને રહી ગયો છે ! નારતા પછી જે ચર્ચા થાય છે તે જીવંત બની રહે છે, અને જાને રાજકારણથી સર કરીને મારના ગૂઢ સફીવાદ સુધી પહોંચી જતા જો કે મારા અહીંના ગે.કાણ દરમ્યાન સ્થાનિક રહેણીકરણી તેમજ કુટુંબ વ્યવસ્થાનો અજાણસ કરવાનો એકજ દેશ હતો ; છતાં જે અલૌકિક અન્યતાઓ અહીંના

લોકજીવનને તાણાવાણામાં વણી લીધું હતું તેમાં મને ભારે કુતુહલ રહેતું.

એકવાર વાતવાતમાં અમે નદીઓ ઉપર ઉતરી પડ્યા. અવિનાશ અને મુખ્ય :

“મિ. જોન્સ અદમ, તમારે અમેરિકામાં નદીઓનું રચન લોકવાયકામાં ખરું ?”

“જરૂર, અમારે ત્યાં વ્યક્તિઓ ઉપરથી ઘડેશના અને નદીઓનાં નામ પડે છે; ધણીવાર આ રીતે મહાન વ્યક્તિઓના નામ અમર બને છે પણ મેં જોયું કે અહીં સોના નદીઓ સાથે તાદાત્મ્ય વધુ રાખી શકે છે !”

“તેનું કારણ કયામાન હોઈ શકે. અ.જ નદીમાં આજે કંકરા છોડે છે પણ જેનું ચોમાસુ આવશે કે બે કલાકા વહેલી થઈ જશે ત્યાર પછી શિયાળામાં તેનો પ્રવાહ આછોપાતળો થયો છે તે જૂનામાં જૂન થઈ જશે. નદીના મિત્રજ સાથે કાંઈ વસનારાઓના ચિત્તજ પણ ફરત રહે છે. ચોમાસામાં મરત હિનાળામાં દીનહીન !”

“મિ. અવિનાશ, તમારી નદીઓની પાછળ ઇતિહાસ ખરે કે ? જૂળામાં મેં ધણાં નામ વાંચ્યાં છે-જંગલ, કમુલા, કાલપુત્ર, ગોદાવરી, કાવેરી...”

“વાહ ર. મિ. જોન્સ, તમે તો અમારી નદીઓનાં નામ જો કે કરી નાખ્યા છે ! તમે જે નદીઓ કહી તે અમારી પવિત્ર લોકમાનાઓ છે તેમાં સ્નાન કરીને લોક પોતાને ધન્ય માને છે અને તેમના પાપ ધેવાઈ જાય છે !”

“તમારે ત્યાં જ્યું જ પવિત્ર લાગે છે ! ગાય પવિત્ર, નદી પવિત્ર, સાપ અને ગંદરા તો પૂજ્યા થેગ ! અને લાગે છે ભારતીયો લઘુ-પ્રમિયી પીડાતા હોવા જોઈએ !”

“સચ્ચી વાત તેમની મિલકત વિરૂદ્ધ છે, મિ. જોન્સ ! આખી દુનિયામાં ભારતની સંસ્કૃતિ એક જ

એવી જો કે જે માનવજીવનની પ્રતિષ્ઠા રચાવવા સાથે કુદરતે સર્જનાં અન્ય જીવોને પોતાની પાંચતમાં મેસાયા છે. માત્ર ગાય, સાપ અને કૃષિ જ નહીં, અમારા દેવોએ પ્રથમથી જ સમજાવ્યાદ સ્વીકાર્યો છે. અમારા ગણપતિ મુકત રાજે જે અંજામાતા વાઘ ઉપર સ્વારી કરે છે; યમરાજને પાડો વહાવો છે; વિષ્ણુ નેટ પેન નેવા મૂડને પસંદ કરે છે; પણ સમુદ્રમાં સ્થળ કરતી વખતે શેષનામને સ્થાન આપે છે; ગજગજ લક્ષ્મીજીને નમન કરે છે; અને ધન્વ ઐશવત ઉપર આસીન છે. મિ. બેન્સ, હવે પછી તમે અમેરીકા પાછા ફરો ત્યારે તમારા દેશવાસીઓને સમજાવજો કે જે દેશના રીતરિવાજોની તમે હાસી કરો છો તે વાસ્તવમાં તો માનવજનતા માટે દીવાદાંડી બની શકે તેવી પાવકબળો છે! અમારા એક કવિએ ગાયું છે—

‘વિશાળે જગવિસ્તારે, નથી એકલ માનવી,
પશુ છે, પખી છે, વનોની છે વનસ્પતિ’

આ છે અમારી સરકુતિનો સંદેશ! ”

મારાથી બોલાઈ ગયું : “કમાલ કરો છો, મિ. અવિનાશ. અમારા કાંવ રાખટ ફેરવટથી પણ તમે આગળ નીકળી ગયા છો! પણ આપણે નદીઓની વાત કરતા હતા. હું ધારું છું આ સોનલને પણ આવા જ કોઈ ઇતિહાસ હશે જ. ”

અવિનાશે કહ્યું : “બોલસ છો. અને મેં જે સાંકળેશો છે તે મારા દાદા પામેથી; તેમણે તેમના દાદા પામેથી. જેટલે તમારી અમેરિકા સંશોધનજાતને બોલસ સમય પ્રમાણ આગે તો... ”

મેં વચ્ચે જ કહ્યું : “તેની ફિક નથી. અને તમારી રહસ્યમય કથાઓ પસંદ પડે છે ભારતમાં રહીને રહસ્યવાદ સામે સુગ રાખવી ચાલી શકે નહીં. અંજામનું નામ સોનાપુર-નદીનું નામ પણ સોનલ એમ લાગે છે કે મહેવર કહાણી આ નામાલિધાન પાછળ છે અને પરંપરાગતતમે સાંકળતા આવ્યા છો. ”

અવિનાશ યોડીવાર વિચારમાં પડી ગયા અને દૂર ક્ષિતિજ તરફ તાપી રહ્યા. તેમની દિશાનું ચાર-સંધન નોડી, મેં પણ ત્યાં ઠટ્ટિ કરી—બીજા સોનલ

નદી વળાંક થયે છે, અને આકાશને ભેટ્યા, જાણે જળી ગય છે—અને ફેલ ચડાવેલા નાગની જેમ ફેટલાંક નાળિયેરીનાં વૃક્ષો ટટાર ગેમાં છે, અને તેની રાત્રે પાંડડાઓ વચ્ચે છુપાએની ઠાંધ રડીખડી ડાયલોગ પચમચર વાતાવરણને કવિતા અને આછી વેદનાના મિશ્રણથી ભરી દે છે; અને તેમાંથી જ પ્રેરણાનો આ સ્વાદ લેતા હોય તેમ અવિનાશે સહ-આત કરી :

“કહાણી તો છે જ અને હું કહીશ પણ ખરો. પણ એક વાત નજરમાં રાખવાની છે. ભારતનો માનવી પરંપરાગત વાતને નિયંત્રિ રૂપે સ્વીકારે છે—સંકુચકાથી તે પીડાતો નથી. સોનલ અને સોનાપુરના મુળમાં છે સોના. સોનું એટલે પીળા ધત્તુ—તેની સાથે કાંઈ લેવાદેવા નથી, પણ અસરોનું માન મૂકાવે એવી એક સર્વાંગસુંદર ઠાંધરી કન્યાની આ કથા છે. એમ લાગે છે કે એ સુદરીનું રૂઝાનું આ સોનલ નદીએ ચોરી લીધું છે! ”

એને લાગ્યું પ્રોત્સહન આપવાથી વાત ઝોર જામશે તેથી સોનલ નદીની પ્રશસ્તિમાં મેં મૂક પૂરાવ્યો : “વાન સાચી છે. ભારતમાં આવીને જે ને નદીઓ મેં નેપ છે તેમાં મોનનું રૂપ આપે વસી ગયું છે! ”

અવિનાશની વાતનો પ્રવાહ આગળ ચાલ્યો. “લણા વર્ષો યદ ગયા છે. કંઈ પેરીના વખતમાં આ જન્યુ તેની નોંધ કોઈકે રાખી નથી. તમારે ત્યાંના પાદરી જેવી અમારી એક બાલ્ય કોમ હોય છે, તે મદિરમાં પૂજા કરે; કથાઓ વાંચે; કમંકાંક, પૂજાપાઠ અને સારનસ પ્રસંગે સાંજોગત વિધિઓ બાલ્યજીને હાથે જ ચાવ. એટલે એ પૂજનીય મુજાવ, અને સૌ તેના પ્રત્યે માનજારી નજરે પડે. આવા એક બાલ્યજીને એક પુત્રી હતી. સોના તેનું નામ, અને જેમ જેમ તે મોટી થતી ગઈ, તેમ તેમ તેનું સૌ દર્શન પૂરુંકદાએ પહોંચવા લાગ્યું. તે બાર વર્ષની યર્ધ ત્યારે તેની મતાતુ અવપાન થયું, અને એકવા બાપ ઉપર બધી જગમદારી આવી પડી. હવે દૈવને કંરવું, તે દાડા સમય પછી બાપ પણ જીરસેજી મદગીમાં સંકાષ્યો. માદગી લખી માલી. સોના મોટી

દત્તો ગઈ તેમ તેમ આપને ચિંતામાં વધારે થતો હતો કે પોતાના મૃત્યુ પહેલાં સોનાને પરણાવી નહીં ચક્રે તો કુલુડું શું થશે ?”

વચ્ચે મેં પ્રશ્ન મૂક્યો : “નવાઈની વાત છે ! અમારે ત્યાં આવી કેઈ બુવણુલ જેવી કન્યા હોય તો કુલો પકાપકી કરે ?”

“અમારી પ્રણાલિકા જ જુદી છે, મિ. જેન્સ ! કહીં મોખને પકાપવી કરવા દેવામાં આવતા નથી ! કુલોની રત્નીની આમન્યા અમારે ત્યાં જેટલા છે તેટલી બીજે ક્યાંય નથી. પ્રાપ્ત પરવાનાઓ સમા આસપાસ બહીં ચક્રર લગાવી શકતા નથી. જેટલે તે વૃદ્ધ પ્રાણજીની રિયલિ ઉત્તરેતર દલાજનક બનતી ગઈ. સાજા થવાની તે મોઢાં આસા હતી જ નહીં પણ મૃત્યુ પણ દૂર ઠેલાઈ ગયું. ગામજનોને ખજર પડી કે ગોરમાપાના દિલમાં મોક વાત વસી રહી છે અને તેમને છુટો થતો નથી જેટલે અમણી મહા-જન તેમની કને જઈ ચડ્યું, અને પૂછ્યું :

‘શું સેવા કરીએ, માનવર ? કેઈ વાતે મંજાઓ છો ?’

પ્રાણજીની વાતચીત કાચ કે બોલાય તેમ પણ ન હતું. તેણે માત્ર દલાજનક રીતે પોતાની છુટ્ટા કરતી પુત્રી તરફ જોયું. મહાજને વાત જાણી લીધી. પાંચ અમણી માણસોએ ત્યાં જ પાણી મૂકી પ્રતિજ્ઞા લીધી : ‘તમારી દીકરી હું અમારી દીકરી; ગોર વાપની દીકરી જેટલે ગામની દીકરી. તેને લાપક ધર ગોલીને પરણાવવાની જવાબદારી અમારી; અને તેનું લગ્ન ધામધૂમથી ન કરીએ ત્યાં સુધી ગામમાંથી મોઢાં આજથી ગળપણ નહીં ખાય !’

મેં આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરતાં કહ્યું : “ગમશેઠની આવી આત્મચતા ખરેખર વિરલ ગણાય !”

“મિ. જેન્સ, અમારો જૂનકાળ તો આવી ગોરવકાચોથી ભરપૂર છે. તમારી સંસ્કૃતિએ હવે અમારા ઉપર અસર કરવા માંડી છે. ભારતની દાલ માટે હું કંઈ કહી શકતો નથી. પણ ગામલોકોએ જે વૃદ્ધ પ્રાણજીને દેવાધારણ આપી ત્યારપછી સુખેથી તેણે છેવટનો શ્વાસ મેલ્યો. અને મૃત્યુ પડી ચોખ સમયે, સોનાને અનુરૂપ એક સિન્થિત અને

સોદામણે મુરતિયો શોધી, આરંભધૂમથી વિવેક કરી આપે, અને ચોડા વખત પછી સાસરે વળાવી ત્યારે તો ગામ આજુ ઘેરું બન્યું. મા અને આપ વિગતની પ્રાણજીની દીકરી જેટલે સૌને થયું કે પોતાની કલ્પ જામવવી જ નેજાએ કરવાવરને મંજ ગભે ખડકાઈ ગયો ! સુતરાઈ અને રેશમી વસ્ત્રોનો તો પટારો ભરાઈ ગયો—ગોના, ચાંદી અને હીરામણેકના દાગીના નેજાને તો અનાય મોના હેમતાઈ ગઈ ! તાંબા પિત્તળના વાસણોનું તો એક ગાડું નેડ્યું પડ્યું. ! સોણે શણગાર સળગીને બપોરે સોનાને પાલખીમાં બેસાડી ત્યારે જલ્દે રાજવાડીને વિદાય અપાતી હોય તેની લગ્ન રાત્રીક ખડી બ્રહ્મ મઈ ! તે વખતે લાંબી મુસાફરી માટે, નેખમ હોય ત્યારે, વળાવિયા રાખવા પડતા અને સોનાની સાથે પણ બે જ દેકધારીઓનું રમેણું ગામલોકોએ ગોઠવ્યું હતું. કન્યા સાસરે જતી હોય ત્યારે પિયરની વિદાય વસમી લાગે છે. પોતાના માતાપિતાની ગેરહાજરીમાં ગામલોકોએ જે અપાર લાગણી અને મમતાનું દર્શન કરાવ્યું તેથી સોના આભારવચ્ચ બની ગઈ હતી અને ગામલોકોને પણ જાણ્યો બધા ક્યાંને આનંદ હતો.

“તે જમાનામાં ડાકુઓનો ત્રાસ ભારે. તેમની ચક્રર દંડિ સિમરની બેજામાં ધૂમતી. સોનાપુર પંચકમાં ડાકુ બીમની રોળા સકિંપ હતી અને આજુ વળાવેલી પ્રાણજીની ઊંઠરી સોનાપુરથી નીકળને આગળ જવાની છે તે વાન આ રોળાએ મેળવી હતી. જેક પૂરો ધવા આવ્યો હતો. આપાદની અધીના એ ધાણ આપતાં કાળા બગ્ગર વાદળો રાજ આકાશમાં ચડી આવતા, અને ક્રીષ્મની પ્રખર ગરમીમાં ધૂળની ડમરીઓ આકાશમાં ચઢતો તો ક્યારેક વળી બીજના ચમકારા થઈ જતા. મોમમની પ્રથમ વર્ણનું તેક્કન અમાનક પુટ્ટી ઉપર બેલાઈ જવું, અને કમોસમી પૂર સોનલના બે કાંઠામાં વડી જવું. આજુ પણ બનવું. ઉપજ કટિંગધમાં આવેલા દેશોના ક્રીષ્માન્ત વાવરોળ જેવા તેક્કની હોય છે.

“આ તરફ નવરધૂ સોનાની પાલખી, નહીને સમાંતરે ચાલી જાય છે; અંદર મેડેલી ટોના સોનેરી તરખો નેઈ રહી છે પાછળ ચાલ્યા આવના ગાડાના જગડની ધુધરીઓના રૂપેરી રબૂકાર વગડામાં જલ્દે

કવિતા રેલાવી રહ્યો છે બીજી તરફ ભીમની ટાળીના ડાકુઓ સાનના ઊભા છે અચાનક વાતાવરણમાં પલટો થાય છે, ઠંડા પવનની આપણે શરૂ થાય છે અને વદળોના ઝોરોઝોટા ચડી આવે છે વરસાદના ફાગળ પડવા લાગે છે, સાથેસાથે મેધમજાના - વીજળીના ચમકારા અને સમી સાજનું અધાર - ઝડપના આગ અણુધામો ફેરફારથી સૌ કંપાઈ જાય છે, અને પાલખી ઉપાડનારા એક ધગદાર વૃક્ષ નીચે આશરો લેવા જાય છે ત્યાં જ અચાનક અવાજ સાંભળી ચોંટી બેઠો છે

‘અખરાર, આગળ વધના છો તો’ ને હોય તે સોખી દે’

શુ બધું તે સમજાય તે પહેલાં બન્ને વગોવિયા અને પાલખી ઉપાડનારાઓના હાથપમ બહાઈ જાય છે । હવે તો મુશળધાર વરસાદ શરૂ થયો છે સોના એકબી થરથરતી બીજતી પાલખીમાં બેઠી છે ટાળી નો આગેવાન ભીમ આગળ આવે છે સોનાના શરીર ઉપરના દાઝીના ભ્રેષ્ઠ અંગે યોગ છે । આવેલ શિકાર જિંદગીભરમાં હાથ આવ્યો નથી । ટેડાઓની ભાળ રાખવાનું પોતાના માથુસોને સો પી સો રાને બે હાથે ઉપાડી ધોડા ઉપર મારી મૂકે છે અને મુખ્ય માર્ગ ચાતરી, નદીમાં આડે ફાટે છે નદીમાં પાણી ફોલેફોલે વધી રહ્યું છે ડાકુના હાથમાં સપ ડાઁસેલી સોના ત્વરિત નિશ્ચય કરી ભીમ સાથે દંડ ખેતી ધોડા પરથી નીચે ફેંકાઈ જાય છે ધોડા ઉપરથી ભીમ ત્રાડ પાડે છે

‘આગળ જા મા છેકરી તારું મોત બને છે’

પણ સોના ગણકારતી નથી માના બોળામાં આવેલો દવા જટલી નચિતપણે બાળકદોટ મૂકે તેમ તે પાણીમાં આગળ વધે છે- કમરડું-છતીડું-ગળાડું હવે તે માત્ર તેના માથાના વાળજ દેખાય છે- અને સાંઠ અદશ્ય ।

‘નદીએ કંઈમને માટે પોતાના અકમા તેને સમાવી લીધી બીજે દિવસે તેનું શબ સોનાપુર ગામના પાદરમાં તજાઈ આવેલું રંગુ ભ્રેષ્ઠને જ ગામલોડા સ્તંબ બની ગયા હતા મધ્ય કાલે જ આજુ વજાવી વિદાય કરેલી અને એક ચાંત નથી ગઈ ત્યાં જ

“ડાકુ ભીમની ટાળીના કત્તોકોની બીજે દિવસે અખરાર પડી લોકો થરથરી ગયા હવે શું થશે ? આજુ વજાવેલી આનજુની કુચારી દીકરી- સોના ઠોડ મનમાં રહી ગયા- અને દૃઢ બ્રહ્મણે વચન આપેલું સોનાને પરણાવીને અને ઘર વસાવીને પત્ની જ મામ ગળ્યું મોઢું કરશે- આ તે કાગો ડેર થડ ગયો । અવગતે ગયેના અસતુષ્ટ આત્માનો શાપ ગામને લાગશે તો ?

‘અને તે ચોમાસામાં આ નદીએ ડેર વર્તાવેલું’ ગામ સાંકે ઘડમયુ ધરવખરી અને ટોરટાખર તજાઈ ગયા અને પચ માનવીનો ભોગ લીધો તરત જ ગામ આજુ ભેગું થયું સામરે જતી કપાના ઠોડ અધૂરા રહ્યા અને તેનું જ આ પરિણામ છે માટે નવી માતાવી પૂજા કરી- શીશુ અને ચુદડી પધરાવ્ય- તે દિવસથી ગામનું નામ સોનાપુર, અને નદીનું નામ સોનલ સપ્તમી”

આટલી વાત પછી મે અવિનાશને જરા અટકાવ્યા

“તે પહેલાં ગામનું અને નદીનું નામ શું હતું ?”

અવિનાશે કહ્યું “તે તો હું પણ જાણતો નથી. પણ રાક કારણે વર્તમાન નામ પડ્યા તે પ્રતિહાસ તમને કશો હવે નવાઈની વાત એ છે આ સોનલ નદી પ્રતિવર્ષ એક માનવીનો ભોગ અરક્ષ્ય બે છે આને કષ્ટક વર્ષોની તેમ ઘનુ આવું છે અને તેમાં ક્યારેય અપવાદ બનેલ નથી ।”

મે લાગતો પ્રશ્ન કર્યો : “તમે એમ કહો છો કે એ વાત આજે હજુ પણ બની રહી છે ?”

જવાબ આપવને બદલે અવિનાશે મનુ ખાત પશ્ચિમના આકાશ તરફ દેખું સૂર્યોત્થાન થતું ચુકો દેતો કાગી જામર વાદળોમાં એક મૂંઝૂકે બીજે ચડી રહ્યું હતું તે ગતાતી અવનાશે કહ્યું

‘તે સમય સોનાની વાતને હતો તે જ આ નેકે અસ છે બે દિવસ પછી આટ એટને અમારી વર્ષાનો માસ બેસે છે”

વાત પૂરી કરીને અમે ગામ લાડી જવા નીકળ્યા. પણ અવિનાશે કરેલી વાત મારા મનમાં ધોળાતી રહી જારતના ચોમાસાનો પણ મારે મારે છંદગીમાં

પહેલો અનુભવ હતો. અપાઠી બીજ આવી એટલે અવિનાશે મને ચેતવી દીધો.

“મિ. લેન્સ, આજે સોનલ નદી ભોળા માગશે!”
અને તેના જવાબમાં હોય તો એક ભયંકર મેઘજળના-
એ વાતાવરણને જાણી દીધું. બીજા જ સત્તે, પૂર્વથી
પશ્ચિમ સુધી સમગ્ર આકાશને આવરી લેના આખને
આંજી નાખે તેવો વીજળીનો ચમકારો થયો અને
તેની પાછળ એક સાથે હજાર તોપ ફુટતી હોય
તેવો કડાગો થયો, અને અરે તે હાજી ગમડી ગયાં!
હું બોલી જાયો :

“નહી કંપાંક વીજળી પડી હશે! જમાવ માટે,
રક્ષણ માટે તમે કાંઈ કરતા નથી!”

“અમારે ત્યાં લાખો બેઠો અત્યારે ખેતરમાં
ખુદશા કરી રે જોવા હશે- વીજળી જ્યાં જોના કુપર
પડવાની હશે ત્યાં પડશે- કોઈ બેઠા કુપર-જગદ
કુપર કે વટેમાગું ઉપર. અમે કુરન સાથે બાચ
બીડતા નથી. આ કારણ છે, મિ. લેન્સ!”

“I see! કહો તમે બીજા હો, આકાંક્ષિત
હો, અલોક્ય હો!”

એટલામાં તો સંમિલની ધારે વરસાદ શરૂ થયો.
વરસાદનું ભર જોઈને મારું અભિમાન ગળી ગયું.
હા મારે ભારતવાસીઓ પ્રારબ્ધગદી છે તે હું સમજ
શક્યો. To rain cats and dogs એનો પ્રત્યક્ષ
અનુભવ કર્યો.

આ મુશ્કેલીવાર વરસાદ સાથે વીજળીના અમરારા
તથા મેઘજળના સાથે જ હવે આખી રાત વર
સાદ વરસ્યો અડધી રાત્રે હું અચાનક જાગી પડ્યો
ત્યારે સોનલના ધૂપવના પૂરનો સ્પષ્ટ અવાજ મારા
કાને અચડ્યો. મને હર લાગ્યો કે કદાચ રાતદરમિયાન
સોનલ માથે ધસડી જશે તો! છેવટે અવિનાશે જે
વાત કરી હતી કે સોનલ ભોળા માગશે તે છેક કાઠી
નાખવા જેવી તો નહીં જ. એ નદી આજું વિસ્ફોટ
રચપ રચે તો એક નહીં-સો ગણદાન પણ એજા પડે!

બીજે દિવસે સવારે આકાશ એ.એમ. હતું અને
સુર્યપ્રકાશ જગદગતો હતો. અવિનાશ સાથે હું લગ્ન
મારવા નીકળી પડ્યો. ગામમાં કાલ અને કાલકાલ વર્ષ

પડ્યો હતો અને ટેકાંનું સામ્રાજ્ય રાતોરાત સ્વપાઈ
ચુક્યું હતું! નામાપૂર્ણ છોકરાઓ જ્યાં ત્યાં ખાખો-
ચિવામાં કુદી રહ્યાં હતાં. નહીતું પૂર એસરી ગયું હતું
અને ગાયો અને બે શેા તેમાં પડી પડી પ્રથમ પુરને
આ સ્વાદ લઈ રહી હતી. થોડેદૂર ખેતરમાં એક ટાળું
એકઠું થયું હતું તે તરફ અવિનાશે મારું ધ્યાન દોર્યું.
અમે ત્યાં જઈ ચડ્યા. પૂરમાં તથાજ ગયેલી એક
ચોદ પંદર વર્ષની છોકરીનું શમ ત્યાં પડ્યું હતું
અને તેના માંખાપ કાચ અકંઈ કરી રહ્યા હતાં

“તને આ ટું સૂચ્યું- મારી માવડી સોનલ!
તારી તો માનતા રાખી હતી- તને બધું જ થયું.”
નાળિયેર, મુદ્દડી અને કુંવારી કન્ય ની દબલી આંગળી-
માંથી લોહીના ટીપા પણ હંટ્યા- તોપ મારી
ચંદનને ટું ભરખી ગયું! હાપ હાપ રે સોનલ!”

ત્યાં જિએલ સોની આખમાં આંસુ હતાં. મેં
અરિનાસ તરફ જોયું તેની આખો સજ્જ બની
હતી. છેવટે હું પણ ભારતવાસીઓ વચ્ચે રહેતા આખો
હતો અને જે કાંઈ બન્યું તેમાં કુદરતની ખફીનો
[અનુ. પાન ૧૨૭ પર]

દાસ સવો કહે

સરોહ

નૂતવાણી બજને મંડાણા હોય ત્યાં સો એ નવ ઘું ટકા " દાસ સવો કહે શુરુ કુલગરને ચરણે " નામચરણવાળું બજન કાને પડશે. આપું એક બજન સાંકળી રવામી આનદે પૂરેછા કરેલ કે આ સંતને થયે કેટલા વરસ થઈ હશે? રવામીને મન એમ કે કેાઈ મધ્યકાલીન સંત હશે બજન ગાનાર સવાદાસની જ કંઠીનો ધારણ કરનાર નીકળ્યો. તેણે કહ્યું, આ ભગત તો હજી હયાત છે અને બળણાથી થોડે દૂર પીપળા ગામે રહે છે અને ૧૫૭મા રવામી સંતને મળ્યા. આપુ જાનાથી તદ્દન નિવેંધ, સેંકડો વરસોની સરંધર્મસમન્વયના ભાવને મૂલો કરતી સોરઠી બજનોની પ્રણાલિકા ભળતી રાખનાર અને સમળ શબ્દોમા વેદોપનિષદનાં રહસ્ય રજૂ કરતી અનુભવની વાણી ગાનાર આ સતની સાદાઈ અને સરળતા રહેજે સ્પર્શી જાય તેવા હતા. રવામીએ સંતને મળ્યા પછી કહેલ કે મારી આવી જિંદગીમા સવાદાસની કક્ષાનાં પાંચ કે છ સતનાં દર્શન થયા છે.

આજથી સોએક વર્ષ પહેલાં પીપળા ગામમા સવાદાસનો જન્મ થયેલ. બાપુનું નામ કૃષ્ણદાસ, માતાનું નામ કાશી. પ્રજાવતિ દ્વારિમાં જન્મ થયો એટલે વ્યવસાય માટીના વાસણ ધડવાનો. આ માટીના વાસણ ધડનારે અમૃતરસભરો બજનો પશુ ઘણેસામ ધર્યા, તેને સાધનનું પરિણામ કહો, શુરુ કુલગરજની પ્રસાદી મનો કે પૂર્વ જન્મોના સંસ્કારનું ફળ ગણો. જે હોય તે, પશુ આ કુલગરે પોતાના અનુભવની માટીને ચિત્તના ચાકડે ચઢાવી આરતની આગમા પઠાવી ને બજનો ધડ્યા ■ તે ગિરજાવી રહેવા સંજ્ઞાયેલ છે, તેમ તે બજનોને રચ્યું જ કહી જાય છે. તેમની વાણીમા " તપાસી જ્ઞેને, વિચારી જ્ઞેને " જેવા લાવ વારવાર આવે ■ આ સતની પોતાના અનુભવના ખરાવણાની પોતે ટકે ચ મારી મારી કરેલ પરીક્ષાના પરિણામ રૂપે હોય, તેમ લાગે છે.

સવાદાસે ચાળીસ વરસ સુધી ગાપુકો ધધો

ચલાવ્યો. પશુ અંદરનો અલગારી આત્મા સાધુ સંતની સેવામાં જ રત રહ્યો. દરમિયાન વીરમગામ પાસે એક નાનકડી જગ્યામાં ધુણી ધખાવી બેઠેલા કુલગરજનો સમાગમ થયો. સવાદાસે તેમના પાનેથી ઠીસા લીધી. અને મુરખાસાથી પીપળામાં સદાવ્રત શરૂ કર્યું સદાવ્રત કેમ નભશે? શુરુએ કહ્યું, ચનેગા, જસ, તે એક શબ્દ પર શ્રદ્ધા રાખી સદાવ્રત ચડુ કરનાર આ સંતને તેમની હયાતી સુધી તો સદાવ્રત ચરાવવામાં મુરખી ન પડી પશુ તેમની પાછી પશુ આ સદાવ્રત ચાડુ રહેવ છે. શુરુની આગાં લઈ સવાદાસ પીપળા આગ્યા કે તેમના વિરમય વચ્ચે થોડા કલાકમા જ ગાડું આગુ ને દાણાની શુષ્ક ઉતારી ચાલતું થયેન. આ પડી ત્રીજે વારમે સવાદાસે પોતાની જગ્યામા રામદે પીરની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેની સેવા પૂજા હાલ પશુ ચાડુ છે.

સવાદાસની વાણીનો મર્મ છે વિશ્વઆપી ચેતનની એકતા. તે જ સત છે, તે જ આનંદ છે. વારતરમાં એક જ છે, બે લાગે છે તે બગાડ છે, આ સત્ત્વ સવાદાસે ફરી ફરીને કહેલ છે. એકનું જ્ઞાન કરના કરવી પડતી સાધના અને તેમા આવના વિધન પશુ સવાદાસે ગાયા છે. તેમની વાણીમા ગાન, કાકિત અને વેરાગનો ત્રિવેણી સંગમ છે. પશુ સંતે જ્ઞેર મુક્ય છે અનુભવ પર. તેમનાં પોતાનાં બજનો બાનવમાં પશુ તેમની હચ્છા એ જ રહી છે કે " અનુભવમશ્નુ આપજે, કરું વાણી પ્રકાશ. " સવાદાસે પોતાના બજનોમા પુરાણી પ્રણાલિકા ભળતી રાખી છે, પશુ તેમનાં અનુભવ પ્રકાશમા અભેળાઈ જે વાણી પ્રગટેલ છે, તે આગવી અને જોજસરવ છે. તેમા ભજનસાવની ખરી મરતી છે.

" કેાઈ નિરખી હયો નિજ સ્વરૂપ,

મદીમા અવિનાશી અવધૂત.

* * *

એ હિં મૂરતને જરા મરણ નહીં,
નહીં રૂપ, નહીં છાયા રે ભાષ,
નહીં રૂપ, નહીં છાયા.

મદીએ મદીએ આસન ઉતકા,
વિસ્તે દરશન પાયા. "

અને આ અવધૂતને પરખવાનો રસો પશુ
અનુભવ-સહેલો બતાવેલ છે.

"જાલે છે એને પરખી લેલે,
એ હિં મૂરત મિ જૂની. "

આ જ મરતીમાં તે પોતાની સ્થિતિ વર્ણવે છે.

"દશ દરવાજે દોઠ નરાણું, નહીં ભલી. નહીં ખૂરી;
સતશુરુ ચરણે દાસ સવો કહે, ભેક' બ્રહ્મ ભરપૂરી.
મેં નામસાહેબના નૂરી. "

સવાદાસની મમંગામી સમજ ગઠનભાવ પશુ
સાવ સરળપણે રજૂ કરે છે.

"નકરી જેણે નાગણી મારી,
તેની હશે દયા નિભરી.

નવે કુળના મંત્ર નવા છે, મૂળ તપાસી લે મૂઠ;
પરગટ દશા એતુ' પારણું,

ભલે હોય આશ્રમી કે અવધૂત :
ઇલમ અઢી અક્ષરનો જ હશે,

દાસ સવો કહે, દુાવધા તો ટળશે."

આ જ સરળતા અનુભવની ધુટમાં પ્રગટે છે
ત્યારે વાણી સાવ સહેલી બની જાય છે.

"હું ગયો ને હરિ આવિયા, પૂરા જૂઓ પિછાણી
રે ભાઈ,

પૂરા જૂઓ પિછાણી.

સતશુરુ ચરણે દાસ સવો કહે,
અદલ ફકીરી આણી. "

આમ ધીર ગંભીરપણે વક્ત થતી ભકિત પશુ
તપ્તિની વાત કરતા સાવ સહજપણે પ્રેમવક્ષણમાં
જ સરી પડે છે.

સખી, નિરમળ નાતો અમૈ બાંધિયો ફે,
કપટ ચતુરાઈ તણ મારી;
દાસ સવો કહે, શેલે દોરતી,
પરાણે પિયુને લાણું ખ્યારી."

આ તો યથ સવાદાસની અદ્વૈતને ગાતી વાણીની
વાત. પશુ અવર વાત કરતાં પશુ તેમની વાણીમાં
ભારે માર્મિક ચોટ હોય છે :

"કોઈ કાયા તૂંબડી કળે,
તેને જનમ મરણ લે ટળે."

આમ કહી, કાયાનો મમ સમજવા હાકલ કરી,
પછી તે હળવેથી ટકોર કરે છે ;

"તૂટતી વેળાએ તપાસ કરજો, પડે કરમની છાપ;
એકે તૂબડે બીજી મગાય છે, એકે જ પાય છે જાપ."

અને ઝણીની વાત કરતા :
"રણ ચડયું ચોરાસી કેડું, લેશે પવાલે પાલી."

કહી ઝણ ચૂકવતા કેટલા જનમ લેતા પડશે
તેનો ખ્યાલ આપી ચથચારી પશુ કે છે :

સવાદાસે નેત્રુંથી વધારે વરસની ઉંમર ભોગવી.
એકની જ રટણ કરી પંચેક વરસ પહેલાં પોતાનું
બ્રાહ્મિયું ચૂક્યું. તેમની જગ્યા બ્રાહ્મણથી પાંચ છ
માસ દૂર પીપળા ગામમાં છે. તેમની વાણી ઠેર
ઠેર ભજનિકોના કંઠમાં ધુટાઈને તેની શુંખના દ્વારા
વાતાવરણને ભરી દે છે. આપણે જીવતા તો તેમને
નથી પંજાન્યા. હવે તેમની યાદને પશુ સદંતર ન
શૂલી જઈએ તો ધણું છે. આપણા સંસ્કારવારસના
ભળવાનાર આવા પ્રસિદ્ધિની રહેજ પશુ એવના
વિના આતમની વાણી વહાવનારા આલિયા છે.
એવી લાપરવાહ મરતી વિનઃ આ વારસો કોણ
ભળતી રહે ?

હવે, સુપરિચિત ભજન યાદ કરીએ કારણ કે
આખર તો તે સંત તેમની વાણી દ્વારા જ જીવંત
રહેવાના છે.

અડગ મન

જેણે સેવ્યા સાચા સંત રે
જેણે સેવ્યા હરિ, શુરુ, સંત રે

(એ) અડગ મન કોઈ દિન ડગે નહીં. વચન ન માન્યું ત્યારે પ્રહરુરુ સંતનું દે,
શ્રી બાધના શબ્દને પ્રહલાદજીએ પાળિયા દે, વિચારી જો ને;
પુત્રને પિતાએ હોયોતો હોળીમાંય દે : વામન સ્વરૂપે જ્યારે લગ્યાંતા બળિસાય દે :
અડગ મન કોઈ દિન ડગે નહીં. અડગ મન કોઈ દિન ડગે નહીં.
સતને છોડવા વિશ્વામિત્રે વેચાવિચારે, બીરાંબાઈનાં દુઃખને જોવા મળેલી મેઢની દે,
હુએ નહીં ડગિયા હરિશ્ચંદ્રસાય દે : વિચારી જો ને;
અડગ મન કોઈ દિન ડગે નહીં. વચનું ના બાણે એનાં વીંધાણું શરીર દે :
સુમદ્રાને છળવા સુનિ મંદિર આવિયા દે, અડગ મન કોઈ દિન ડગે નહીં.
નારદ ત્યાંથી નાઠાં, સુખ પર ન રહું નર દે : હાસ સવો કહે, હરિજન આબ્યા દ્રમવા દે,
અડગ મન કોઈ દિન ડગે નહીં. વિચારી જો ને;
સતશુરુ ચરણે જઈને સોંખ્યાં શીપ દે : સતશુરુ ચરણે જઈને સોંખ્યાં શીપ દે :
અડગ મન કોઈ દિન ડગે નહીં. * * *

સડકનો પથ્થર

સહેરના પથ્થરના રસ્તા પર એક દિવસ એક ગાડું ટકરાવાથી એમાંથી એક પથ્થર ઉખડી
ગયો. એ પથ્થરને કપડું : 'હું અહીં' વા માટે ખીજા પથ્થરો સાથે પડી રહું' ફેં સ્વતંત્ર રહેવા માગુ છું.'
ત્યાં એક છોકરો આવ્યો. એણે પથ્થરને ઉચક્યો. પથ્થરને થયું : 'મુસાફરી કરવાની
મારી ઇચ્છા હતી તેથી જ આ સફર હું કરું છું.'

એ છોકરાએ એ પથ્થરનો એક ધર ધર કપો. પથ્થરને થઈ આવ્યું : 'મારે ગેડવું
હવું' માટે હું જીડમે ડેવું' સ્વાભાવિક !'

ત્યાં તો પથ્થર કાચ સાથે બફળાયો ને કાચ તૂટ્યો. એટલે કાચ બોલ્યો : 'ખરે હરામી !
જો તો ખરો, તે' છું' કહ્યું' !'

'તે' ખરો રસ્તો સાફ કર્યો એ ઠીક જ કહ્યું'. મને માથા માર્યામાં લોડો બાકા આવે એ
નથી ગમતું. મારી તો એ નીમિ છે કે દરેક રીતે મારી સમગ્ર કમાણી જ વતનું જોન એ '
પથ્થરે કાચને જવાબ વાળ્યો, ને કાચ વીંધીને પથ્થર પરની મજાની ચોમી તળાપમાં જઈને
પડ્યો. 'ખસ હવે હું અહીં થોડો આરામ લઈશ.'

ત્યાં નોકરે આવી પથ્થરીવાથી પથ્થરને બધું બારી કેઘાડી, બહાર ફેંક્યો. પથ્થર પાછો
પથરાવાળી સડક પર આવી પડ્યો. અને એણે ચોતાન જૂના સાથીઓને કહ્યું : 'કેમ દોરના ?
મજામાં તો ખરા ને ? હું ફરીવાર તમારી પાસે દાખર થયો છું'. અને હમણાં જ એક મોટા
મકાન માટેનું તેકું આવ્યું હતું, પણ તે જોવા મુશ્કેલીઓની પરવા જ ન કરી. મારું દિલ
તો આમ જનતા માટે તલસે છે અને એથી જ તે હું ફરી વાર તમારી વચ્ચે આવી ગયો છું.'

[એક રસિયન વાર્તા ઉપરથી]

ઇસ્લામ અને જ્યોતિષ

સાત્યાનંદ

પ્રથમ ભાગ ગોતમ,

પરીક્ષાનું પરિણામ આવી ગયું હતું. 'જ્યોતિષ' એ શાસ્ત્ર કે જ્ઞાન છે એમના નર્થની આપણી ચર્ચામાં આપણે જોઈ, જોઈ અને જોઈ આદિની રમ જ વિદ્યાવિધિ વિશે વાતો કરી શક્યા પણ મુસ્લિમ દલિલાસ અને સાહિત્યમાં જ્યોતિષ કે ભવિષ્યકથન એ એ જે કંઈ છે તેનો ઉલ્લેખ જુદા જુદા કરી શકાયો. પરીક્ષાના પરિણામ પછી હવે એકમિશન-નું જુદું જુદું એ ધર્માલમાં તમે જો ત્યાં આ પત્ર જ્યોતિષ પરની તમારી જાણ-અજાણ જાણે છે કે કેમ તે જોશો.

મુસ્લિમ પરંપરામાં ભવિષ્યકથન કરનાર જ્યોતિષ માટે શબ્દ છે 'જુજૂમી' એ શબ્દ અરબી ભાષાનો છે. મૂળ શબ્દ 'જુજૂમ' એટલે તારો (Star) એવું બહુચર્ચા 'જુજૂમ' અને તે ઉપરથી તારો તથા મહોત્વ જ્ઞાન ધરાવનારને જુજૂમી કહેવાય છે. જુજૂમને અર્થ તો છે જ્યોતિષી - ખગોળશાસ્ત્રી. આપણે ત્યાં એનો અર્થ હવે જુજૂ - જ્યોતિષી એવો પ્રચારમાં છે.

ભાષ, તમને અચરજ થશે કે એટલા મોટા મુસલમાન વિદ્વાનોએ જુજૂમી વિદ્યાને અમાન્ય રાખી છે એટલું જ નહિ તેને વિરોધ પણ કર્યો છે. મુસલમાન ધર્મના સર્વોચ્ચ વક્તા એમીર અલી બ્યારે સીરિયા ઉપર ચડાઈ કરવા નીકળ્યા ત્યારે રસ્તામાં તેમને ડેલાક કરાતી જુજૂમીએ મળ્યા. તેમણે તેમને જણાવ્યું કે "તમારો નીકળવાનો સમય શુભ નથી." ખતીબાએ જવાબ આપ્યો કે "અલ્લાહના ધર (માતા) ના મોગમ ખાઈને હું કહું છું કે જુજૂમીએ લખાવેલો જે સ્થાન કહે છે તેમાં જાણી જોયું હોય છે. ગણિત, જૂમિતિ, વૈજ્ઞાનિક, તત્ત્વજ્ઞાન આદિ વિષયો ઉપર જેમણે અનેક પુસ્તકો લખ્યા છે એ મદાપડિત અજુબી સીના, મદાન મુસ્લિમ રિલિજિયસ અને વૈજ્ઞાનિક જુજૂમ, જુજૂમ અને ખીજા રિલિજિયસે પણ ભવિષ્ય જાણવાની પદ્ધતિને નિંદા

અને અનિષ્ટ ગણી છે. મહાન ઈમામ મઝઝાલી જેના દિલ્લે અને અધ્યાત્મવિદ્યા પારંગત પુરૂષે પણ પોતાના જમાતનામ મધ્ય 'હદિયા ઉલ્લુમ' માં જુજૂમી વિદ્યાને આવકારવા યોગ્ય નથી ગણી.

અને આમ હોવા છતાં વિધિની વફા તો એ છે કે ખતીબાએ, સહેનચાહો અને મુસલમાનો દરબારોમાં જુજૂમીએની માનઅકરામ આપવામાં કરી મણા રખાતી નહોતી, અનેક જુજૂમીએનાં ભવિષ્યકથનો સાચાં થયાં હતાં, અનેક મહાન લેખકોએ આ વિષય ઉપર આધારભૂત થયા પણ લખેલા છે. ખતીબા હાનુન-અન-રશીદનાં કિતાબ ખાનામાં અજુ મદદશર તાર જુજૂમી-એણે મુસતાલીસની ઉંમરે જુજૂમીએ અજાણ કર્યો હતો - એ એક પ્રથમ ખગોળવિદ્યા વિશે લખેલો છે જેમાં તેણે જુજૂમી-જ્યોતિષવિદ્યાની પણ ચર્ચા કરી છે અને મુસલમાન લેખકોએ પણ તેના આધારો રાંધ્યા છે. અજુ બહર નામના ઈરાની ફજ-જ્યોતિષીએ તેનાં અનેક પુસ્તકોનાં લેખનમાં તરજૂમો કર્યો છે. આમ આ વિષય ઉપર અનેક મધ્ય અરબી-ફારસીમાં છે.

મુસલમાન જ્યોતિષીએ માને છે કે જુજૂમી-જ્યોતિષ વિદ્યા પ્રકૃતિવિજ્ઞાનની જ એક શાખા છે. ફજ-જ્યોતિષીએ પ્રહોનું જરૂર અંતર અને તેમનું શશિચંક્રમાં સ્થાન જોડેને ભવિષ્યમાં બનવાના બનાવો વિશે પોતાનો નિર્ણય કરે છે તેમને એનો આધાર શશિચંક્રમાં પ્રહોના બ્રમજ ઉપર હોવાનું માને છે. તેમને કાન્ડિના બાગો, પ્રહો આકાશમાં જે સ્થાને હોય તે સ્થાનના મુજબનો, પ્રહો, શશિચંક્રનાં સ્થાનો અને લગ્નચંદ્ર નક્ષત્રો કરવાની પદ્ધતિ આ પ્રથમ જાણીને દિવાલર મળી તેને આત્મ મદદત્વ આપે છે.

જન્મ સમયે રહિના ઉદય ઉપરથી તેમને જન્મકાળનાં જાણે છે. કાંઈ પણ કાળની સિદ્ધિ માટેનાં મૌલિક સમય અંતરમાં સ્થાન કંઈ રહિમા

છે તે ભેદને તેઓ નહીં કરતા હોય છે. ધારસી મહાકાવ્યોમાં પણ તેના નાયક (hero)ની જન્મ કુંડળા વિગતવાર આપવામાં આવે છે. એ લોકો પ્રમાણે, કળા જ્યોતિષી પવિત્ર હૃદયનો, પવિત્ર ચારિત્ર્યનો અને ધૃષ્ટિકર સ્વભાવનો હોવો જોઈએ.

કેટલાક કળા-જ્યોતિષીઓના અવિશ્વકથનો ગળજી રીતે સાચાં પડ્યાં છે એવા દાખલા નુજામી વિદ્યાના મહાન કાબેલ નિઝામ અફઝીએ તેમના ફારસી પુસ્તકમાં વિવરણ સહિત વર્ણવ્યાં છે. કળા-જ્યોતિષના આચાર્ય નીલકંઠા ભવિષ્ય-કથન બાબતમાં તેઓ અદ્દા ચાપન. કતિહાસકાર અદ્દમેરૂની મોટા ખગોળવેત્તા પણ હતા અને તે અનેકવાર મહામહા ગઝનવી જોડે હિન્દુસ્તાનમાં પણ આવી ગયો હતો. 'અદ્દમેરૂની એકવાર સુલતાન સાથે તેના પાલતુપત્ર ગઝનામાં ના 'દગ્ગર દરખત' (દગ્ગર ઝડ) નામના બગીચામાં આવેલ ચાર બારણાવાળા મકાનની અટારીમાં બેઠો હતો. સુલતાને તેના તરફ દૃષ્ટિ કરીને પૂછ્યું : 'હું' આ ચાર બારણામાંથી કયા વાટે બહાર નીકળીશ ? નહીં કર અને તારા નિષ્કંધ આ ચાપરખી ઉપર લખીને મારી મારી નીચે મૂક.' હવે, સુલતાન આ ચાર બારણા પૈકી કોઈમાંથી બહાર નીકળી શકે તેમ હતું નહિ અદ્દમેરૂનીએ મંત્ર મગાવીને સૂર્યના ઉન્નતાશ જોઈ લગન નહીં કર્યું. કાગળની એક કાપની ઉપર તેણે પોતાનું અનુમાન લખ્યું અને તે સુલતાનની ગાદી નીચે મૂકી. તે પછી સુલતાને એક આણીદાર ઝોળાર તથા કોદાળીથી પૂર્વ બાજુની દીવાલમાં ખંચ્યું બારણું નવું ખોદાવ્યું અને તેમાં મકાને તે બહાર નીકળ્યો ત્યાર પછી અદ્દમેરૂનીએ પોતે લખેલી કાપની મગાવી અને વાંચી તેમાં લખ્યું હતું કે 'આ ચાર બારણામાંથી કોઈમાંથી સુલતાન બહાર નીકળશે નહિ, પરંતુ પૂર્વ બાજુની દીવાલમાં ખોદાવેલું ખોદાવી તે બહાર જશે.' સુલતાન મહામહા ગઝનવી આ લખાણ જોઈ રાતોપીળો ચર્ચ ગયો તેણે મહેલના મધ્ય ભાગમાં અદ્દમેરૂનીને ઉપરથી નીચે ફેંકી દેવા ફરમાન કર્યું. તેનો અમલ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ વચલા માળમાંથી એક બળ ટાંગવામાં આવી હતી તે ઉપર અદ્દમેરૂની તો પડ્યો ! બળ વૂટી જતા

તે જોઈ ઉપર પડેલાં અને તેને ખાસ કરી ધમક થઈ નહિ.

તે છીં સુલતાનના હુકમ મુજબ અદ્દમેરૂનીને સુલતાન સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો. સુલતાને તેને પૂછ્યું : "અદ્દમેરૂની ! આ બનાવ વિશે કેાઈ પણ રીતે તને ખબર પડી ન હતી ?" અદ્દમેરૂનીએ કહ્યું : "મને એની ખબર હતી." મુકતાને કહ્યું : "એ માટે શું સાબિતી છે ?" ત્યારે અદ્દમેરૂનીએ પોતાના નોકરને બોલાવીને તેની પાસે પચામ મગાવી તેમાંથી અવિષ્ય કથન સુલતાનને બતાવ્યું. તે દિવસના અવિષ્ય કથનોમાં તેણે લખ્યું હતું કે "આજે મને જીવા રક્ષણથી ફેંકી દેવામાં આવશે, પણ હું સહીપલામત બોધવળિયે પડોચીશ અને કંઈ પણ ધન વિના છોડશ." સુલતાનને આથી વિશેષ શંકા થયો તેથી તેણે અદ્દમેરૂનીને ગઝનાના કિલ્લામાં પૂરી ઠીકો અને છ મહિના તેને ત્યાં કેદ રાખ્યો. ત્યાં તેને માટે સ્વર્ણ વ્યવસ્થા રાખી હતી અને તેના પોતાનો નોકર તેની સેવા માટે રાખવા દેવાની સગવડ પણ આપી હતી. તેને કાંઈ જોઈતું હોય તો તે લેવા પેટા નોકર બહાર પાડી જતો- આવતો.

હવે, એક દિવસે એવું બન્યું કે પેનો નોકર મજબૂતાના એક હરિજાણા મેદાન પાસેથી પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે એક કળા-જ્યોતિષીએ તેને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને પછી કહ્યું કે : "તારા બાગ વશે કંઈક કહેવા જેવું મને લાગે છે, હું મને કંઈ બેટ આપ, પછી તને હું તે કહીશ." નોકરે તેને બે દીરમ આપ્યા. કળા-જ્યોતિષી બોલ્યો : "તારા સ્વપ્નનું દુ.ખમાં જી આજથી ખીલ ત્રણ દિવસમાં તેને શ્રુતિ મળશે. તેને આનંદપાન મળશે તેને ધનામ અકાશમાં સાં રહેશે. તેની ખ્યાતિ વધશે, પ્રતિષ્ઠા જામશે." આ સંભળી નોકર સંધ્યા કિલ્લા તરફ ગયો અને પોતાના રોકને આ બનાવની ખુશખબર સંભળાવી. અદ્દમેરૂની હસ્યો. તેણે કહ્યું : 'શૂં, આના સ્થાનોએ જીવા રહેવું ન જોઈએ, તે તુ બાજુનો નથી ? બે દીરમ તે શુભાચાર્ય, નકશા."

કહેવાય છે કે સુલતાન મહામહા ગઝનવીનો વચર ખવાજા શુગ્ર અહમદ હસન મેમદી આ છ મહિના

દરમિયાન અલ્પેશ્વરી વિશે સુસતાન આગળ વાત
છેડવાનો મોઝો શોધ્યા કરતો હતો. અંતે એક
દેવસ સિંહાર વેળાએ તેણે સુસતાનને આનંદમાં
જોયો ત્યારે વાત ફેરવી ફેરવીને નુબ્જીના વિષય
ઉપર આણી અને પછી કહ્યું : “ગિયારા અલ્પેશ્વરીએ
બે સાર્યા લવિષ્યકથનો કહ્યાં હતાં એને ખિતાબ
અને સન્માનને બદલે બંધન અને કેદ મળ્યા.”
સુસતાન મદમદે કહ્યું : “બવાજી ! મને તેની ખજર
છે, અને લોહો માને છે કે અલ્પેશ્વરીનો તો ફૂનિયા-
માં જોડો નથી. પરંતુ તેનાં બેકે લવિષ્ય-કથન આશ
મત વિરુદ્ધના હતાં. પાદશાહો તો નાનાં ભાળો
જવા હોય છે. તેમની પાસેથી ફાવેલો મેળવવા
તેમના મત મુજબની વાતો કહેવી જોઈએ. તે
દિવસે તેણે બે લવિષ્ય-કથનો કહ્યા, તેમાંથી એક
બોલું પડત તો સાફ ચાલુ, પરંતુ કાલે તેને સુકત
કરવાનું અને સોનેરી સાજ સંહિત લોહો, ચાંદી
ગ્રામો અને કસમી હેરો, એક હબર દીનાર, એક
શુદામ અને હાસી તેમને આપવાનું ફરમાન કરે.”
જે દિવસે આ બનશે એવું કથન થયું પેલા
લવિષ્ય કહેનારે કહ્યું હતું તે જ દિવસે અલ્પેશ્વરીને
સુકત કરવામાં આવ્યો અને તેનું સન્માન થયું.

ધેર જઈને અલ્પેશ્વરી આરામ કરે છે ત્યાં જ
તેને અનેક લોહો સુતારકળાં આપવા આવ્યા.
તેમને તેણે પેલા લવિષ્ય કહેનારની વાત કહી. તેઓ
અચરજ પામ્યા. એક માણસ મોકલી તે લવિષ્ય
કહેનારને યોધાવવામાં આવ્યો. તે આવ્યો ત્યારે
જણાવ્યું કે તે નિહકસ બરબડ અને અણુપ્રમણ
હતો. અલ્પેશ્વરીએ પૂછ્યું : “તારી પાંચે જન્મ
કુંડળી છે ?” ત્યારે તેણે દકરમાં જવાબ આપ્યો
અને બતાવી. અલ્પેશ્વરીએ તે જોઈ અને અચાત
ખતાવી. જણવાની સહિત દર્શાવનાર સહિ-પાકનો
ભાગ લગ્નખિંદુ ઉપર આવેલો છે એમ એ કુંડળી
પરથી તેને લાગ્યું.

નિજામી અરઝીએ સાચા લવિષ્ય-કથન અંગેના
ખીએ દાખલો રાંકેલો છે. તેમાં તેણે એ વિષય અંગે
તેની પોતાની તોફારીની દાખલિયા જણાવી છે.
તેનો જન્મ થયે ત્યારે સુર અને મંદરી સુતિ હતી

અને તેઓની વચ્ચે કંઈ અંતર ન હતું. તેથી ભવિષ્ય-
દર્શક અને અચાત દર્શકે સચિયકતા એ બંને
ભાગે લગ્નખિંદુ ઉપર આવ્યા હતા. તેની ઉમર
પંદર વરસની થઈ ત્યારે મેં તેને ફલ-જ્યોતિ વિદ્યા
શીખવી. તેમાં તે એની નિપુણ થઈ ગઈ કે એ
વિદ્યા અંગેના મુશ્કેલ પ્રશ્નોના જવાબ તે આપી
શકતી. તે કહેતી તે સઘળું મોટો ભાગે સાચું પડતું.

એક દિવસ એક વૃદ્ધા તેની પાસે આવી અને
કહ્યું “મારો પુત્ર ચાર સાલથી સફરે ગયેલો છે
એ વિશે કશું જ માહિતી મને મળતી નથી. તે
જીવતો છે કે મરી ગયો ? તેનું જો. જ્યાં હોય
ત્યાં તેની હાલત કેવી છે તે વિશે તું મને વાતો
કર.” જ્યોતિષી બાઈ બીવી અને તેણે સુર્યાના ઉત્પત્તિશ
લોધા અને લગ્નખિંદુ નહીં કહ્યું, તે પછી કુંડળી
મૂકા પ્રદોર્ના રચન જોઈ તે બોલી : “તારો પુત્ર
પાછો આવ્યો છે.” આ સાંભળી વૃદ્ધા ઉંચેરાઈ
ગઈ અને જૂઠા પાંદો બીડી : “જાહ, બેરી, તેના
આવવાનો તો કેટલું સંભવ જ નથી. તે જીવતો છે કે
સુઓ. એવું જ કહે.”

જ્યોતિષ બાઈ બોલી : “કુંડળી છું કે તારો
પુત્ર આવ્યો છે. તું જા અને જો, તે ન આવ્યો
હોય તો તું પાંદો આવશે અને તું પરિશ્ચિતિ છે
તે કુંડળને જણાવીશ.” વૃદ્ધા પોતાને ધેર મૂક.
તેનો પુત્ર આવેલો હતો અને તેના ગરેષા ઉપરથી
તેના ધરના માણસો માલ સામાન લેનારતાં હતાં.
પોતાના પુત્રને જોઈ તેણે તેને વદાહ કહ્યું, તે પછી
બે શુરખા લઈ જ્યોતિષી બાઈને ત્યાં દોડી ગઈ
અને બોલી, “તે સાચું કહ્યું હતું મારો પુત્ર આવ્યો છે.”

તે જ દિવસની રાતે નિઝામી અરઝી ધેર પહેાંચ્યો
અને ઉપરની વાત સાંભળી ત્યારે જ્યોતિષ બાઈને
પૂછ્યું : “કયા પ્રમાણથી તે આ કુંડળી અને કુંડળીના
કયા ભાગ ઉપરથી આ જાનિય કથન કહ્યું ?” તે
બોલી : “મેં એટલો જાણો વિચાર કર્યો ન હોતો.
પરંતુ મેં જ્યારે કુંડળી દેરી ત્યારે એક માખી
આવી અને લગ્નના અંચ દર્શાવતી સંખ્યા ઉપર
બેડી. આથી મારા અંતરમાં મને લાગ્યું કે
એ જાહેર આવી ગયો છે. મેં વદાને તે કહ્યું

અને તે આતુરતાપૂર્વક ભણવા ગઇ, તે સમયે
છાકરાને ગધેડા ઉપરથી માલ ઊતારતો દુ જાણે
નેતી હોઇ એવી તેના આગમન વિશે અને ખાતરી
ચઇ હતી આ ઉપરથી નિઝામી અરજીને વિશ્વાસ
બેઠો કે અગાત ખનાવે ના યાન દર્શાવના શસ્ત્રચક્રના
ભાગનું પરિણામ એ હોયુ ભેષ્ય અને એ સિવાય
કશું જ નહિ

તમને કંદાળો ન આવ્યો હોય તો એક
ખીજુ દરિયાત ને પશુ નિઝામી અરજીએ ટાકયું છે
તે કહ્યું. તેજો નોંધે છે મદમદ દાખી એક મખ
માથુસ હતો, બેઠો, પાગલ હતો. તેને મીઠો વિરોધ
યાન ન હતું. પરંતુ ભાવિય કથન માટે તે કુડળા
ખનાવી શકતો તેનું ગાડપણ એટલું જાણુ હતું કે
એક વખત ધોરીવચના કુલ્છીદીન મોહમદ હબ્બ
કંઝમૂદીન ધુરોન ધોરીએ કુતરાની એક ભેડી મદમદ
દાખી ને અમીરને ત્યાં નોકરી કરતો હતો તેને
મોહલી. તે કુતરા ઘણા કદાવર અને ભયાનક હતા.
તેમની સાથે તે રવેચાએ લડ્યો અને ખતી ગયો,
એક દિવસ વાતવાતમાં તેની આગળ કોઈથી એવાઈ
ગયું. “અબુ અલી સીના કેવો મહાપુરુષ હતો.”
આ સાંભળીને એવો રોષે બરાબ ગયો કે તેના ગળાની
નસ કુદીને ફેખાતી ચઇ ગઇ તે તાડુડી ઊઠ્યો,
“અરે બાહ! અબુ અલી સીના કેણુ હતો? કું
એક હબ્બર અબુ અલી સીના જેવો છું તે તો કદી
એ જિલ્લાડી સાથે પશુ લડ્યો નહોતો અને એ

અમીરની દાખરીમાં બે કુતરા સાથે બાથખનાથી
કરી હતી.”

મદમદ દાઉદીમાં આવું ગાંડપણ હતું. એવામાં
એક વાર તેના અમીરની અમીર પાસેથી એક લશ્કર
કૂચ કરી જવું હતું ત્યારે અમીરે તેને આમંત્રીને
જલસો મોહ્યો ત્રીજા દિવસે નદી કિનારે સુતનાન
માછલી પકડવાનો આનંદ માથવા હોડીમાં બેઠો
હતો ત્યારે ડીખળ કરવા દઉંને પેતાની નજીક
બોના થો અને પૂછયું “હવે હું પકડીશ તે માછલી-
નું વજન કેટલું હશે?” દાઉદીએ કાંટો ઉપર
બેચવા કહ્યું સુતનાને તેમ કયું અને સુધના ઉત્તતાદ
હોવા અને થોડી વાર થોળી સુતનાને કાંટાનાખવા
વિનંતી કરી તે પછી તે બોલ્યો : “હવે ને માછલી
નીકળશે તેનું વજન પાંચ મણ નેટનું હશે” અમીર
દાઉદે કહ્યું : “અરે જુવાન! આ નાળામાં પાંચ
મણની માછલી કયાથી આવે?” દાઉદીએ કહ્યું :
“તું જાતિ રાખ. એ વિશે તમે શું જાણો.”
આથી અમીર દાઉદી ખામોસ રહ્યો. થોડીવારમાં
જ કાંટા ખેંચવા એક મણી મોટી માછલી વળગેલી
જણાઇ. તેનું વજન કરતા તે છ મણની નીકળી.
ખાધા આ ભેષ્ય આશ્ચર્ય થયું.

આ અને આવી અનેક વાતો હંરતામખાં પશુ
મળે છે. આપણી વ્યતોની પૂર્તિરૂપે આ પત્ર લખું
છું. કુદરત ?

સૌન કંસારી

વિગળશી મેઘાણું કં મઢવી

ઝોખો અખરો દેશ, પાકે શખ ને છાપલા,
કામન લમે કેશ, સૌન કંસારી સાપડી

ઝોખા મળના શખે દાર બેટના રાજ દુદા
વાટેરને ત્યાં નાણીએ બાળક અવતરવાનો સમય
છે યિયુ, થકુ ને આશે ત્રણેય કાળને બહુવાણા
ભેળીઓ વાચની કાળથી ભેવા ટીપણાના શીલવા
પાધડીમા રાખીને હાજર થઈ ગયા છે પાસેના
ઝોરકામાંથી બાનડીને કરેવરા થુ કે બાળકને જન્મ
થતા સુતરની દહી દેહી અમને ખમર આપ્યા
જરાય વહેવા મે ન કરતા ચીવટ રાખને, ભેળવતુ
કામ છે ધડી પળના જીવનો કરક પડી જાય

રાણીએ પુત્રીને જન્મ થયો ને માનડીએ દહી
કેહી ભેળીને ખમર આપ્યા પોતે પશુ ઝામે આવીને
ગેવ

ભેળીએ આરેય નાંડીને આગળીને લેટે
અઘાવી બાજીયોર વેધારીની જમ મણતરી ચર કરી
ભોજન ઉપર કુકળિયુ દોરીને ખાના પૂર્ણ
ધડીએ ધડીએ મેય, મકર સિદ્ધ કન્યા ને તુલા
કહી કહીને ગણે છે પશુ ભેળ તો એકના એક
આવે છે ભેળાએ નાજીરેથી નિ આસ નાખ્યો અને
માયુ હલાવું

માનડી ભેળી મહારાજ સામે ભેઈ મે વિચર્યા
પડી ગઈ પૂછ્યું મહારાજ રાજને ધરે જન્મ લીધો
છ ને આમ માયુ કાં હલાવો ?

ભેળીને થયું કે વત ક્યાં વગર જૂટો નથી.
દુદા વાટેર ઉપર વિખાતાના વાળ જીમટે રેવત માથે
આવત ગેતરે આ વાવથી દુદાને અગ્રણ્ય ન
રખાય આપુતી મોડું ભેલા માતા પિતાને અથે
અનેક દુખ આપી પડે જોવા કમહંતના જન્મદાર
નીકો છ મારા ભેળ એ તે વિખાતાના લેખ એમ
કેર ન પડે આ કુવરીનું મોડું દુદા વાગેરથી ન
ભેલાય પછી એમની મરજ

રાજની વફાદાર બાનડીએ આવીને દુદાજ પાસે
વાત કરી કે ભેળી કુવરીનું મોડું ભેલા ના
પાડે છે

બાનડીની વાત ઉપર વિચાર રાખી દુદાજએ
આ બાળકને એક લાકડાની પેટીમા પૂરી ને દરિ
યામા પધરાવી દેવાનું કયું.

તુલત જ લાકડાની પેટી તૈયાર કરાવી અદર
પવનની આવ બ થાય જેરી સગવડ કરી એમ
હો પોલ મૂકે પામડીમા વીટીને બાળકને અદર
સુવરાવી પેટીને દરિયામા પધરાવી દીધી

‘ જોવા તારા ભાગ્ય ’

આજે ચિવાણી નદરના વહાણે ઝોખાને આરે
નાગરેલ પડ્યા છે સવારે ભેળીને વહેવા કરવા માટે
ખારવો નામગ એથવા ભય છે ત્યાં વહાણની
નાણુમા એક પેટી તરતી ભેઈ ખારવાએ પેગી
દાથ કરી પોથીને ભેળુ તો એક તાજ જન્મેલી
બાળકી પામડીમા વીટેલ પડી છે આખુ વીચીને
આસની ધમચી પેચી રહી છે

ખારવો બાળકને ભેઈ વિચારમા પડી ગયો
કયા તમેરી માવતરનું વ્યા હશે કયા ચોધડિયામા
જન્મ લીધે દરો તે જન્મતાય માનુ યાન મળ્યુ
નહી ને પેલેથી ખસતી કરી છે

ખારવાને આ બાળકી ઉપર પેટના વિષા નેટનું
હેત વરસુ મ વજન કરવા લાગ્યો બાળકને પોતાના
બોળામા લીધી, રત્ન પૂલસુ રૂપયા પવાગીને મો ભા
નંચોવ્યુ પેટમા દુખના ટીપા ગયા ત્યાં ભલે
અમૃત સીમ્લુ હોય એમ ઘટક કરીને મૂટેડો
ઉતાયો મે ચાર પૂળકા વીચોવ્યા ત્યાં આંસો ઉપાડી
મે મૂલકા કરવા માડી ખારવો રાજ થયો સભાગ
પુરેક પાગી સુવમ્મની દીધી

વહાણને સારથ સજ્જાનીને મિયાણીને મારે
વહેતું કયું ખરાનો દોર નેટનો વહાણના સુકાન
ઉપર નેટનો જ આ પેટી ઉપર બ ધાપ ગયો
પવન પશુ વેગાસર પડોયાસલ ભળે નીવટ

શખીને વા'તા હોય સરજી ભગવાને ઘેરે જઈને રથના ઘોડા હોડયા ત્યાં વઢાણુ મિયાણીને ખંદેરે આવી પહોંચ્યું.

આ વખતે મિયાણીમાં આખી દરિયાપગીનો મુલક સર કરીને પ્રભાતસિંહ આવડો રાજ કરે. શહેરની બારે ભઠોજલાની છે. આલ સામે વાતો કરતો કરતો કાલ્દો બાધો છે. એક બાજુ રતનાકર ધુધવાટા કરે છે. દેશ પરદેશના વેપાર બેચાઈને [મિયાણીમાં કલવાઈ રહ્યા છે અનેક વેપારીઓએ આવીને વસવાટ કર્યો છે. જાધાને ધીકતો ધંધો હાલે છે.

આ ગામમાં સોનિંગ નામે એક ધનવાન કંસારો રહે મોટો વેપારી છે, હામ દામ ને હામ છે બધા સુખમાં ઉછુપ હોય તો એટલી જ કે પેટે કાંઈ સંતાન નથી.

બાળે માણસની અરધી જમવાર વીતી ગઈ છે. પ્રભુની આરદાસ કરીને કહેતા હોય કે, “અરે ભગવાન! અમારા ભાગમાં એક સંતાન નહિ! આટલું આટલું આપીને શેર માટી આપવાનું આજસ કહ્યું.”

“લૂલો અ ઘો કે પાંગળો, જા ઘર પૂત ન હોય; હીવા ફેરી નયોતમે”, ધણ અ ધેરે! સોય.

શેઠાણીએ તો અનેક માનતાઓ કરી છે. જન તપ, જપ, જપ, દાન, પૂન્ય, કરીને એક જ માગણી કરે, “અરે! ભગવાન! એક દીકરીનો પાણો તો આપશે! હવે તારે ધરે કયા કમીના છે આમ બેચ મણસને એક જ ધનવલાટ.

એક સમયે રાત્રીના બેઠા બેઠાં બેચ માણસ વાતો કરે ત્યાં ખારવો પેટી લઈને ભાષન ધ સોનિંગ કંસારાને ઘરે આળ્યો ને વાત કરી કે બેટને દારેયથી આ દીકરી મળી છે. લોકવાયકા એવી છે કે બેટના રાજા કુદા વાઢેરનું સંતાન છે. બેપાંચોએ મોડું બેવાની ના પાડતા દરિયામાં પધરાવી દીધી છે.

સોનિંગ કંસારે ખારવા પાસે દીકરીની માગણી કરી એટલે ખારવે આપી દીધી. બેચ માણસને

દરખતો પાર નથી. વાઢે ભગવાને દર્શાવેલ આપી. બહુ દયાળુ અમારી ધા સાંભળી ખરી અમારું વાંઝિયામેણું બાગ્યું. બેચ માણસ દીકરીના લાડોડામાં નવરા ન થાય. એક મૂકે ને બીજી તો. બેળામાથી અગળી ન કરે. સોનિંગે પોતાના નામ ઉપરથી આ દીકરીનું નામ પશુ સોન આપ્યું. દિવસ આખો સોન, સોન, કરતાં સાદ સુકાય. મેન સાદ કાઢે ત્યાં આતમા ફફડી ઊઠે.

દીકરીના પાણાને વડત શી વાર! બીજાના ચંદ્રની જેમ આજથી કાત મોતી પગમાં ધુપરિયું વાળી ઝાઝરી પહેરીને ત્રમઝમ રમઝમ કરતી સોન પશવિધુ ભરતી બેઠને સોનિંગ રાઈના રૂડ થાય.

વાતની વાતમાં પદર સોળ વરમ વીતી ગયા. સોનના શરીરમાં શરમાતી શરમાતી અવરચા આવરા લાગી મોઢા ઉપર સરમના ચેરકા પડવા લાગ્યા. બહાર નીકળતા એજાપાવા લાગી

એમ યાતા વસત કાવુંના આમનથી જેમ આખરો કુહડે ખવવની કોઢે એમ સોનની કાચા જીવની આવતા દીપી બિડી ભમરે પાંખો પ્રસારી હોય એવી કાનની બૂટ સુધી બેચાળેની કમાન બેવા કાળા ભમર નેજ પૂનમના ચંદ્ર જેવું ગોળમરોળ મોડું, ગાલ ઉપર ચુવાળના ફૂલ જેવી ઝાપ પડે લાલ પરવાળા બેવા હોઠની અંદર દાડમની કળી બેવા કાતની પંખત બલે હીસની કળીઓ અગળી રહી છે. રૂપ રૂપનો અંબાર છે

સોનિંગ કંસારો સારું ટેકાણું ગાતી ધામ-ધૂમથી લગન કરવાના પ્રેડ સેરી રહ્યો છે. ધરવાળી પાસે વાત કરતો હોય કે સોનના લગન તો કોઈ રાજકુવરીના જેવાં કરવા છે.

વાંત સાલગતા સેનના મોઢા ઉપર સરમના ચેરકા છૂટે, ને આથી પાછી થઈ જાય

સોનને પશુ અવરચાના અનુભવને તરવરાટ થઈ ને દરિયાની એટ જેમ સખી જતો.

એક દિવસ સોન ડેનીએ આવી હેમના દાડિયા બેવા હાચનાં ખારસાળ પકડીને જોવા છે. એવામાં પ્રજાતસિંહ ચાવડાની સવારી નીકળી સોનનાં ચોં

થોકે ખલવણતાં રૂપ ઉપર પ્રભાતસિંહની નજર પે'આણી. જેની નજર પે'આણી એવી સોન સડાપ દમને વીજળીને વેગે અંદર સરકી ગઈ. કોઈ દિવસ ન એવેલ-ન અનુભવેલ-એવે દેખાવ અને પ્રથમ જ પ્રતાપસિંહની આંખોમાં ભેલે. સોનના મનમાં મૂંઝવણ થવા લાગી.

પ્રભાતસિંહ સોનના રૂપ ભેટાં જ્ઞાન જૂઠી ગયો. અંગે અંગમાં જાણાં ભોંકાવા લાગ્યાં અને આમ જોયિંતા આ રૂપનો અંધાર અદસ્ત કયાં થઈ ગયો. હૃદયમાં ચિત્ર ખડું ઘઈ ગયું. કયાંય એન પડ્યું નથી. સવારી દરગાહમાં આવતાં અંગત માણસોને બોલાવીને કુકમ કહે. જલદી તપાસ કરો. મારા ચિત્તને આમ એકા. એક ચોરી લેનાર તે કોણ છે? એને માફ અંગ બનાવવા માયું છું. મિયાણીની તમામ સજ્જિ એના ઉપરથી એણ ધોળ કરી નાખવા તૈયાર છું. જલદી જાવ.

કુકમ થતા પાસવાનો તપાસ કરતાં કરતાં સોનિંગ કંસારીને ધરે આવ્યા. જાણી તકાડું કે આ મનોહર સુંદરી તે મોનિંગ કંસારાની લાડક વાઈ દીકરી સોન છે.

પાસવાનોએ પ્રભાતસિંહ પાસે વાત કરી કે 'મહારાજ, એતો સોનિંગ કંસારાની દીકરી મોન કંસારી કહેવાય છે તે. એતો વિચારો કંસારો કહેવાય. એ કાંઈ આપના કુકમનો અનદર ન કરે. ઉલટાનો રાજ થયો. આપ કહેવરાવો એટલે થયું. એમ છતાં કાંઈ હા ના કરે તો આપનો કુકમ થાય એટલી જ વાર માખણમાથી મોવાલો ખેંચે એમ બે'ગીને આપની સેવામાં હાજર કરીએ. આ માથા આપના મારે છે

પણ એમના ભાગ્ય ખૂબી ગયા છે. મિયાણીનો મહારાજ માયું નાખે અને કંસારો ના પાડે એવું બને નહિ" આમ પાસવાનોએ વાતને જારે મિલાવી એટલે પ્રભાતસિંહે માથું ઘડને પાસવાનોને મોકલવા.

સોનિંગને ધરે આવનાં હાથ તાળિયું દેવા લાગ્યા દાંત કાઢતાં વાત કરી. મોનિંગ! વધામણોમાં યું આપવાનો! તારાં જાગવો સીધારો ચમકવો

છે. મિયાણીનો મહારાજ પ્રભાતસિંહ તારી સોનનું માયું નખાવે છે. મોનને મિયાણીની મહારાણી બનાવવા તૈયાર છે. વાહ! તારાં નથી ન!

મોનિંગ કંસારે વાત સાંભળતાં જલે વીજળી પડી. જાતી સોસાવા લાગી. અરે! કયાં માથા દાંત જેવી મારી મોન અને કયાં આ રાખનાં કાવા-દાવા. દીકરીને ત્યાં દેવાય નહીં. ના પાડવામાં પણ બેખમ છે.

સોનિંગ કંસારે દિ'મત કરીને વગતો જવાબ આપતાં કહ્યું કે, "અરે, ભાઈ! અમે તો કંસારા! તોના પીતળના કામ વેચનારાં મજૂર. અમે કાંઈ રાજની વડય કહેવાયે! અમારું તો તમારે ખ્યાન રાખવું ભે'જી. વળી આ ગમરશી મોન, એની ઉમર તો જુવો સાવ નાની જાળ

સોનિંગ! રાજ થયને હા પાડી કે. નહિતર યું થારો એ ખખર છે? લક્ષ્મી ચાંદિયો કરવા આવી છે. વિચાર કરીને જવાબ આપ, આ અવસર ચૂક્યો તો બધું હારી જોડો છે એમ સમજજો.

આવા તારે આરો વારો નથી. આખું ઘર જળત થઈ જશે. મોન તો હવે પ્રભાતની જ થઈ ચૂકી છે, મારે જશ લઈ લેને! રાજના અનાદરના યું પરિણામ આવ્યા છે જલે છે ને? ના પાડીય તો જખરજસ્તી કરવી પડશે.

હજીરિયાની વાતો ઉપરથી સોનિંગ સમજી ગયો. એટલે જુદિપૂરક ઉતર આવ્યો.

"તો બહુ સારું હું રાજ છું. પણ જરા સોનને સમજવી પડશે લાડકી દીકરી છે એટલે જશ સમજવીને હેવરાલું ખુશીથી એવ વાજતે માજતે ફેરા કરી જાવ. મારી ના નથી.

જવાબ સાંભળી પાસવો તો બહુ રાજ થયા. વધામણી ખાવા જતા દેલ એમ પ્રતાપસિંહ પાસે ગયા.

સોનિંગ વિચાર કરે છે યું કરવું. દીકરીને ખખર પડનાં પરદીન એમ ફેરી છોડી ને મોલી ખાયુ! આજે આમાં રહેવું નથી. માગી જવું છે. અટકે કયો આજે જ અત્યારે જ જાગી જવું છે.

પ્રભુને જોપડે દરિયાક નોધાણી તે બધાને એક જ વિચાર આપ્યો કે જોન કહે છે તે વાત સાચી છે એટલે સતના જીવી ઝાસરીમા દોવો બળતા મૂંછી દરજી પાસલામાંથી છૂટીને જાને એમ ભાગવા માંડ્યાં અમુકિતુ ચૂક્યુ સો વરસ જીવે

અદિ વા પ્રભાતસિદને એકેક ઘડી જીવના નેવી જામ જી સવાર તો માડ થયું તુરત જ પાસલાનેને કૂકમ કર્યો જાએ સે નિગ પાસે રુ નકકી થયુ, તપાસ કરે

માણસો મે નિગને ઘરે આવીને જુએ છે તો ધર ઉજાડ પડ્યુ છે ઝાસરીમા એક દીવડો ટમ ટમતો હતો અરે ! ગયા કયા !

તપાસ કરે કે સારો જામ ક્યાં ? આપણી જાજી ઉધી વાળી ચારે બાજુ દોટાળવા લાગ્યા પછી સોનિગતો કયાપ પત્તો રહ્યો નહિ ફેટલાક દિવસે ખમર પડી કે માનિગ તે જરડાને પકાડ વટીને આલપરાની મોદમા જેઠવાની રાજધાની ધુમનીમા પહોચી ગયો

ધુમધીમા આ વખતે બાણુ જેઠવાનો વારે જેઠ મહિનાના મધ્યાનમા સુરજ જેમ તપી રહ્યો છે, મોત મો ખરડામા આજી વરતામ રહી છે કાંધેના બાર નહિ કે બાણુ જેઠવાની હદમા પેતજ ભરાય ધુમનીની રાજધાનીની રમેલાગી પોતાના સાળા મીયાવલ બામરિયાના પાટવી કુવર રાખયત બામ રિયાને સે પી આખા રાજ્યમા કહેવત સર થઈ છે કે 'માયે છોડે બામરિયો'

કકુવણી પાયાળની ભોમકામાં એક દિગજો કિયા માશવાણુ વેલકુ હાલ્યુ જામ છે મહ દેવના પોદિયા જેવા બળદિયાની ડોકમા ધૂધરમાળાના રજીકાર વાગી રહ્યો છે વેલકુ ઘર તરફ વગેલ છે એટલે બળદિયા દડાની જેમ ફેરવે જામ છે પાછળ ત્રણ થોડેરવાર મોદેડા બેલાવતા પડ્યા આવે છે અરધ પચ પડી ગયા છે એવામા વીજેક થોડેરવાર મારમર કરતા આવીને જિભા રજા વેનડાને ઘેરી વળ્યા હાયમા જૂતના દાલ જેવા બાલા ઝગમગ રજા છે પીક પર દાવો પડી છે વેલડામા ખેડેલ બાજી પચને જેવા મદાને છેડા ઉમે

કરી મોદુ' બહાર હાલ્યુ ને ટોળીના મોવડી હાલા-જીની નજર પડી

મોદુ જેતા હાનેજી બાન જૂત્યો ને માડામેડૂને પકકાર કર્યો મોદુ વેલકુ ?

ત્યા ધમ દઈને માફતો પડેલો પડી મરે જાણે અસાદી વાદળીમાં ચરમા ઝનોપ થઈ ગયો

વેલડાના વોળાવિયામાંથી એક સવાર આગળ આ થો ને મો થો

"તમે કોણ ?

"હું કોનોજી !"

"પૂછવાનુ રુ કારણ ?"

"કમ હશે ત્યારે જ પૂછતા હઈશુ ને ?"

હાલાજીના જવાબમા ભારેભાર કંઠરાસ જેતા વોળાવિયે વગાક લીધો ને સરમે જવામ આપ્યો

"વેલકુ ઉમરાડાન "

"અદર કોણુ છે ?"

ઉમરાડા દરવાર અમરા ખાચરતી દોકરી " મોસાલે આરો ગયા હતા અ ને પાછા ઉમરાડા જાન છે ને અમારુ વોળાવુ છે "

વેનકુ પાણુ વાલો " હાલે જી મો રો

"કેમનુ પાણુ વાળવુ છે ?"

"આમ સીસાગા બેળુ કરો "

કેમ મીસાગ અવવાનુ કારણુ ખરું ?"

કરણુ મૂંછી પૂછને યોગબતો નથી હું હ નેજી ! આત્રા વેનડાને પરમાડુ' જવા દેવાય !

હાલાજીને જવામ સાલળતા વોળાવિયો હેરન થઈ મોવો

"અરે કોરો આ ઉમરાડા દરવારના દોકરી છે આજ પડેવવહેવા જ મોસાલે મામાની બહુ તાવ્ય હતા એટલે આરો દેવા ગયા હતા બાપી દોકરીને કયામ બીજે જવા દેવાય ? તમારી સાથે આવે કયો સળધ' એમ કાંઈ વેલકુ પાકુ વળે ખરું ?"

એટલી વાત સાંભળ્યા હાલાજીના વીએથ થોડે

સનાર ફરતા હોયો ગયા. ને વેળાવિધાને પડકાર્યો કે, “હાલો હોળા કમળા ને આમાં એક જીવતા નહિ રહે. હું હાલોજી સીસગિના ગદગદા રાત રહ્યા વિનાં હાલોજી આ અપસરાને જવા દે ખરે?”

સામ સામી ચડાલકી યવા લાગી.

માઠમાં એકેસ બાઇને કાંતે અવાજ આવનાં કાળજી કરી શીલ્યાં. અરે “કમળાનાં મામા એટલી એટલી તાણુ કરતા હતા ને ચોકાણી નહીં. કેના માકાં શૂન થયાં !

એક બાણુ વેળાવિધા સાથે હાલોજી બોલ્યો ચાલી કરે છે ને બાઇએ બીજી બાણુથી એક વેળાવિધાને સનસ કરીને ધસે બોલાવ્યો ને જની દુપતી વાત કરી. સવાર સંચો સમી ગયો.

હાલોજીની પુરતી તૈયારીએ બેઠું બેઠ વેળાવિધા હારી ગયા ને વેનકું પાણુ વાળ્યું. વાસાલકી વીસેય ક્ષવારના ઘોડા હજીની ખૂદતા પડ્યા આવે છે. હાલોજી મનમાં કાઠિયાણીની શ્રુતિ કંઠારીને કંઈક મનમૂઠા સેવે છે.

કાઠિયાણીના સદેશો લઈને એક વેળાવિધા યાને મારગે વહેતો થયો તીર વેગે યાન પહોંચ્યો.

મારે એની તનવારનો જાનો. યાનનો રાજ બીઆવત બાગરિયાની આખા ધંજાજા હા હવારે. યાનથી ટેક કંઠારના ને કળાવાડ સુધીનો મુલક સાર ક્યો છે.

યાન કંઠારના ને માંડયા નવસો વાવ કૂવા, રાણા પહેલાં રાજિયા, યાન બાગરિયા હુવા.

બામ બીઆવત બાગરિયાને રખાવત નામે એક કુવર છે. રૂપ, શુણ, શીલ ને યુવરીતાનો ભંડાર ક્યો છે. હાડા લાકડાથી જીલ્યો છે. એને માટે યાનથી થોડે દૂર એક ફળદ્રુપ જમીનમાં જમીણા બનાવી મુંદર મકાન બાંધ્યા છે. આ જમીનમાં રખાવત બાગરિયા પેતાના વીશીક વિજેતા સથે રહે છે.

હનાજાની ઋતુ છે જ્યેષ્ઠની વેળાએ નધા મિત્રે તળાવમાં નાહવાનો આનંદ સાણી રહ્યા છે. તે

સમયે એક સવાર આવીને પોકાર ક્યો.

“અજાણીની વાર કરો, જુલમ થાય છે. સીસા-ગનો હાલોજી દિવજી લૂંટવા તૈયાર થયો છે.

પોકાર સાંભળતા એક પછી એક ટપોટપ તળાવની બહાર આવ્યા. સવારે વિગતથી વાત કરી.

રાખાવત ને જના મિત્રે એકદમ તૈયાર થઈ અજાણીની વારે સીસાંમને પથે પડ્યા.

વાતની વાતમાં વીસ ને એક એકરીય સવાર વેલકા પાસે આવી પહોંચ્યા. રાખાવતે પડકાર ક્યો આમાં હાલોજી કાણું ? સામદો થા.

હાલોજી વળતો જવામ આપે ત્યાં મોરમે કળા પૂરે એજ બાના લેખામાં ને હાલોજીના ઘોડા ઉપર રાખાવતે થા ક્યો તેરીય વીંધીને ધરતી સમેા ઝડી દીધી. તલવાર જેથી લા કરવા જાય છે ત્યાં હાલોજી થોડેથી ઉતરીને રખાવતના પગ પકડી શરણે થયો.

રાખાવત તો કુચીય ધમને વરેલો. શરણે આવેલા ઉપર થા ન ક્યો. હાલોજીને જીરો જરા દોષો ને વેલકાને પાણુ વાળ્યું.

ઉચરઆમ સીમાડા સુધી વળાવવા આવ્યો. સીમાડેથી રખાવતે રખા માંથી ત્યારે વેલકું જીલું રાખી બાઇએ માફનો પડકાર કીયો કરીને રાખાવતને જ્યો. મહાન ઉપકાર માન્યો. કંઈ સ્વામી વિનાં ચેતા મટે મરવા રોવાર બનાર વીર પ્રદુપ માટે બાઇને બહુ યાન થયું. બાઇએ ઉચરઆ સુધી આવવા આગ્રહ ક્યો. રાખાવત વિવેકથી જવામ આપી પાછો ર્યો.

આજથી અમરા ખામરની દોકરીએ રાખાવતને હુલસાં પધારી ને નકરી કરી લીધું કે પરલું તો રાખાવતને નહિતર જન્મ કુંવારી રદું. રાખાવતને પણ એવા કંઈક અનુસવ થયેલો.

ધુમગીએ જાણુ જેવાને વાતની ખબર પડી કે રાખાવતને હાલોજી હાથે વેર બંધાયું છે. હાલોજી તો છળકપટનો બરેલો. રાખાવતને ક્યારેજાનો ભોગ જનાની દે એ ચિંતા થયા કરે છે એટલે પેતાનાં ચણી રાખાવતના ફાઇને યાન મોકલ્યા કે રાખાવતને ખર્ચા ધુમગી તેડી લાવે.

હાણુ જેઠવાના રાણી થાન આવી જાત્રીજને જુએ છે તો શરીર સામે જોયું જતું નથી
રાખાયતને ઉમરાગને સીમાડેથી નોખે પડયો ત્યારથી કંઈક રોગ લાગુ પડ્યો છે અમરા ખાચ રતી દીકરીના વિયોગ જૂલાતો નથી

હાણુ જેઠવાની રાણી જાત્રીજ રાખાયતને તેડીને ધુમથી આવ્યાં રાખાયત મામા ફાંદને ત્યાં ગજા લાડોડેથી રહે છે આખા રાજમા રાખાયત, રાખાયત રાખ છે

રાખાયતને હંમેશા વહેતી ધવારે મનપસંદ ઘોડો લઈને ફરવા જવાની ટેવ છે જોકે દિવસ ઘોડો ફેરવીને આવે છે ત્યાં નગરના દરવાજામાં પહોંચીને બેઠું ભરીને જોકે નવયોવના હસની ચાને ચાલતી આવે વરસાદનું આગમન થતા ઘેર પહોંચવા ઉતાવળા પગના માંદી રહી છે પછવાડે ઘોડાના કાનલાની પડથી સામજતા પાણુ વળીને જોયું તો રાખાયત બાગરિયાને જોયો મોઢે ચરમના શેરડા છૂટ્યા જોકે સાકડી શરીરમાં તરી ગઈ ને રાખાયતને રરતો આપ્યો

રાખાયત જેવો પાસેથી નીકળ્યો જોયું લેલું યુગ્મના જેમ બેચાણુ થયું ને સામે જોયું તો રૂપ રૂપના અખાર જેવી સોન પાણીનું બેઠું ભરીને ઊભી છે આજ આજ વરસાદથી પાલવ બીજાં શરીર ઉપર મોટી ગયા છે આવેથી નવસરો હાર વીખાકેને મોતી હેરા પડતાં દોષ જેમ પાણીના મિઠું ટપકા રહ્યા છે સામ સામી બેવની નગર મળી ને રાખાયતે મોઢાને લગામ બેચીને જરા નજીક લીધો અખયથી સમરયા કરી સોને મલકાતે ઝુખડે મીઠું હાસ્ય વેરતાં કહ્યું

ઠાકોર મ કૌરો ઠેકડી રાખાયત બાગરિયા અમે વાદેરના વિયા, કરમે કસારા થયા

આમ જોકે જ ફાંદમાં સોને પોતાની જોળ ખાણુ આપી દીધી માણુસોની અવર જવર ચર્તા બુદ્ધિ પડી કેડા લીધો પણ બેવના મનમાં દોર બંધાઈ ગયો

રાખાયતે ધરે આવી ફેાઈ પાસે વાત કરી આખા દરવાજાનાં આ વાતની ચર્ચા ચર્ચા ફેાઈ

હાણુ જેઠવા પાસે વાત કરી હાણુ જેઠવે તપાસ કરાવતા ખચર પડી કે મિયાણીના સોનિંગ કસારા ની પાલક પુત્રી છે અને વાદેરની કુવરી છે પ્રથમ મિયાણીના પ્રભાતસિદ્ધિ આવડે માણુ નાખેત પરંતુ સોનની ધુચ્છ નહિ દોવ થી તેને નહિ અપતા અહીં ભાગી આવ્યો છે આમ બધી ખચર મગતા હાણુ જેઠવે સોન સાથે લગન કરવનું નક્કી કર્યું ને સોનિંગને ત્યાં માણુ નાખ્યું

સોનિંગ કસારાને યયુ કે પ્રથમ પથુ રાજનું માણુ હટુ અને અહિં આવ્યા તો પથુ એમ જ યયુ આ દીકરી રાજ યોગ છે માટે હવે ના નથી પાડવી સોન પાસે વાત કરી તો સોને પણ રાખાયત સાથે લગન કરવાની હા પાડી ને રાખાયતને કહેવાડ્યું

પેટી સમહર માય, મહરમખે ગળી નહિ, સોનિંગને સાપડતા, કરમે કસારા થિયા

હાણુ જેઠવે રાખાયતના સોન સાથે સબધ કર્યો ને લગનની તૈયારી કરી

ઉમરાજ દરવાર અમરા ખાચરની દીકરી, બખે વરસ થયા નીમ લઈને બેઠી છે પોતાનું શરીર રાખાયત બાગરિયાને અપયું કર્યું છે આ વાતની અમરા ખાચરને જાણુ થતાં પાંતે પણ થાન નાળિયેર મોકલ્યું ને મીયાવત બાગરિયાને કહેવરાવ્યું કે તમારા કુવર રાખાયત વેરે દીકરી આવી ચૂકશે છુ. રાખાયતને ધુમલીથી બોલાવે જોડે ફેરા ફેરવી દઈ. અમરા ખાચરે દીકરીનાં લગન લીધા ને ધુમનીએ રાખાયતને તેડવા માટે માણુસો મોકલ્યા

થાનથી તેડવા આવનાર માણુસો ધુમની આવ્યા તો અહીં રાખાયતના ઘડિયાં લગન લીધા છે ને આખી ધુમનીમાં આનંદ જોડે ધડ રહ્યો છે વરઘોડીઆ ચોરીએ યડયા છે મંગળ વરતાઈ રહ્યા છે જોકે ફેરા ફેરવી બીએ ફેરા ફેર છે, અક્ષત કંકનાં ખંટલા ૭ ટાઈ રહ્યા છે જોકે બાણુ દોલ સરચાઈના મીઠા મર વાળી રહ્યા છે એ સમયે જોયિતુ બુ બારણુ બોલ્યું મીનાજ આવીને રોડે પાડવા લાગ્યો કે હાવોજા ધુમલીનું ધણુ દાંડી બપ છે ધુમનીની આવડે ધૂજ

ચાટતી ઠરી છે. ઘોડો ઘોડો. કોઈ માથે વારે ચડશે ? અવાજ સંભળવા રાખાયતે કંઈમાથી વર-માળાનો ધા કયો ખખતર ધારણુ ક્યું, ભાણું જરણી હાથમાં લીધા, તલવાર કચરમાં કરી, પંકા સાથે દાલ ખાધીને તૈયાર થયો.

સોનના મનના મનોરથ રોજાઈ ગયા. અરે ! પ્રભુ ! એક રજની તો નહિ પણ ફેરા ફેરવા પણ અધૂરા રહ્યા ! રાખાયતે પાછો વળવા મન હણું ના કરે છે.

કોઈ ઝાલો હાથ, વજાફથી વળગાય નહિ, સૂરજ પૂરે ચાખ, રક્ષા કરને રાખાયતની.

ફેરા છે ફરિયાં, મીઠોળ ભાધી માંડવે, બાકી બાબરિયાં, મંગળ અધૂરા મિથાહિત.

ચોરી ચીતરાવેલ, રાખાયત બાંધી રહી, દેમ જમું કંઠાર, બાબરિયા બાળ કુંવારી.

રાખાયત મારતે ઘોડે મેદાને પડ્યો ને માથે પહોચી ગયો ગાયો હાકીને હાલેજી ભાણુવા નજીક આવી ગયો છે ત્યાં જન્મેનો બેસા થયો. ધોર ધીગાણું ક્યું. એક વખત હાલાજને જવતો જવા દીધો છે. આ વખતે ત્રીજો એમ નથી. રાખાયત ભારે વીરતાથી હડયો. કંઈક દુસ્મનોનો સોથ વાળતો હાલાજ પાસે ગયો. હાલાજને જોતાં બાલાનો ધા કરી છાતી વીધી ને હાલેજી દળી પડ્યો. હાલેજી પડતા વારમાં બંગાણ પડ્યું. દુસ્મનો ધણ મૂકીને ભાગી છૂટ્યા.

રાખાયત વિજયનો વાળટો ફરકાવતો અધૂરા ફેરા પૂરા કરવા માટે મારતે ઘોડે ધુમલી તરફ વળ્યો ધોડાને પૂર પાડીયે મૂક્યો છે એવામાં ચેલાવડ નામના એક અજાણુ વડવાની વડવાઈના શુભચમાં

ઘોડો જાટકાવાં રાખાયતનું માથું વડવાની વડવાઈ માં ભરાઈ ગયું. રાખાયત અંધર તોળાઈ રહ્યો ને ઘેડો રાંગમાથી નીકળી ગયો.

જ દેખાવ દુસ્મનોની નજરે ચડતાં એકદમ ત્યાં આવ્યા ને રાખાયતને ભામેથી વીંધ્યો.

રાખાયત કામ આપ્યો એવા ખખર ધુમલીમાં થતાં સોન કસારી માથાના વાળ પીંખીને કણું કંઈપાંત કરવા લાગી.

ધુસકે વાજે ટોલ, પંકા પોખાણું નહિ, એની હાથું ને હિલોળ, રફ યુ રાખાયતને.

રાખાયત જતાં રોળ, રાવે પંખીને રૂપડાં, પિંજર પડ્યું પડોળ, ચેલાવડ સૂઈ રહ્યો.

હુખે એને દાજ, હુખ્યા વિષુ હાજે નહિ, કોણ કિવાને કાજ, મરવા હાલ્યો મિથાહિત.

છીવો દેવળ માંય, યે માણસે બાળ્યો નહિ, હાથું હાંચા માંય, રહી ગયું રાખાયતનું.

યાનથી આવેલ મજસો રવાના થયા. સીધા ઉમરગ જઈને વાત કરી તો અમગ ખામરની દીકરીને સન ચડ્યું. વેલકું નેત્રાવી ધુમલી આવી. સોને અને કાઠી કન્વાએ ચેલાવડ આવીને સન લીધું ને તે જગ્યાને આપ દીધો કે :

ઉજડ હોજો વાસ, ચારે ચેલાવડતણે સતી કેરો આપ, વાસે કોઈ વસશે નહિ.

આજે પણ એ ઉત્તજ ચેલાવડ પાસે એક પાળિયો ને બે ખાંભીઓ ગિબી છે. એક બાજુ સોન કસારીનું મંદિર છે.

આતિથિસત્કારનું કથન

સતિશયક વૈષ્ણવ

રશિયાના ઝારનું નામ એટલું અજાણ-
મણું થઈ ગયું છે કે 'ઝાર' શબ્દ સાંભળતા
ખધા મોઢું મચકોડે છે; કોઈ ઝારના શાસનની
નિંદા કરે છે. - ભણે ઝાર નામની કેમ એક
જ વ્યક્તિ હોય !

જ્યારે રાજાશાહીનો યુગ હતો ત્યારે
રશિયામાં રાજાને ઝાર કહેવાતા. આજથી
સાઠાત્રણસો વર્ષ પહેલાં આઠઠાન નામનો ઝાર
(રાજા) થઈ ગયો. આ આઠઠાન પ્રભુપ્રેમી
હતો. પ્રભુના યુગ હુઝ બહુવા તે જાપાવેશે
રાજ્યમાં ફર્યા કરતો હતો જનતાના દુઃખની
માહિતી મેળવી સદાયે તે દૂર કરવા પ્રયત્ન
કરતો આઈઠન એક દિવસ મોરકો (રશિયાનું
પાટનગર) શહેરની આસપાસના ગામડાઓ-
મા એકઠો કરી રહ્યો હતો. ફરતા ફરતા તે
એક નાનાં ગામડામાં જઈ પહોંચ્યો ત્યાં જઈ
પોતે સુસાકર છે એવો દોષ રચી અનેક
મકાનોમાં જતો અને રાતવાસો રોકાવા દેવા
વનંતી કરતો હતો. પશુ હોઠો તેને ગુપ્ત
વેશી શુ ડો ખારી ઘરમાં પ્રવેશવા દેતો ન હતા.
ઝારને ઘણો શરસો થયો સાથે સંતાપ પહુ.
ખિન્ન વદને તે પોતાને મહેલે પાછો ફરતો
હતો તેવામાં તેની નજર એક ઝુંપડી પર પડી

રાજા ઝુંપડીના ખારવા ખખડાવવા લાગ્યો.
દાર ઉઘડયા. રાજાએ કહ્યું : "હું વટેમાર્ગ છું
ખુબ જ થાકી ગયો છું. મને એક રાત રોકાવા
દેશો ?" ખેડૂતનું વદન ચિતાપૂર્ણ હતું છતાં
તે હસતા બોલ્યો : " ખુશીથી બાસ આવો. "

રાજા જોવો અંદર પ્રવેશ્યો કે તરત જ
ખેડૂતે કહ્યું : " મહાશય ! મારા ઘરમાં ઘણું
થાક ખાવાનું છે. મારી પત્ની બીમાર છે
તેથી આપની સારી રીતે પરાવગત કરી નહિ
શકું માટે માફી આપશો. "

ઘણા બાળકો બેઠા હતા તેવા એક નાના
ખડમાં રાજા બેઠો. એક ખખડાવજ પારણામાં
જે બાળકો સૂતા હતા. ફાટલી ચાદર પર જે
બાળકોએ એકબીજાને વળગી બર ઊંઘમાં
સૂતી હતી રાજા બેઠો. થોડીવારમાં ખેડૂત
ફાટલી અને મધ લઈ આવ્યો. " ભાઈ મારા
ઘરમાં બસ આવડું જ છે તમે મારાં બાળકો
સાથે બેસીને આરોગો. હું મારી પત્નીની સેવા
કરું છું. " રાજા વિચાર કરતો જમવા લાગ્યો.
ખેડૂતના બાળકો પણ અર્ધઊંઘમાં ફાળયા
બરતા હતા.

કથા મિતિટમાં ખેડૂત એક નાના બાળકને
હાથમાં લઈ આવ્યો. રાજાને બતાવી કહે :
" મહાશય, કહે આ બચ્ચાનું નામ પાઠવાને
હું " રાજાએ છોકરાને ઘણા પ્રેમપૂર્વક બોળામાં
લીધો. ચુંબનોથી નવકાંચી બાળકને તેમણે
આશીર્વાદ આપ્યા, " હે બાળક, તું ઘણો
આચ્ચશાળી છે " અતિથિના આશીર્વાદથી
ખેડૂત ખુશી થયો.

રત પોતાની ગતિથી આગળ વધતી હતી.
બાળકો પાછા ઊંઘી ગયાં હતાં ગરીબ ખેડૂતે
ઘાસની પથારી રાજા માટે તૈયાર કરી. થોડી-
વર પછી રાજા સૂનો, ખેડૂત પણ ઘાસની
પથારી કરી સૂનો.

લગભગ અતિથિઓ સવાર થતા જ વિદાય
થાય છે. તેમ ઝાર આઈઠન પણ ખેડૂતની
રજા માગવા લાગ્યો. " સવાર થયું છે હવે હું
જદરા તારી આતિથ્યભાવનાથી હું ઘણો
સંતાપ પામ્યો છું હું તારા બદલે કમ વાળી
શકું ? પણ હું મોરકો પહોંચીશ ત્યારે મારા
એક ધનિક મિત્ર છે તેને હું તારા નાના
બાળકને પુત્ર તરીકે લઈ લેવાનો આગ્રહ
કરીશ મારા આચ્ચા વગર તમે નામકરજી

વિધિ કરશે નહિ હું ત્રણ કલાકમાં જ પાછો
આવીશ "

ખેડૂતને વિચારોની રત્નામાં ધકેલી રાત
ગયો.

ત્રણ કલાક વહી ગયા. કોઈ દેખાયું નહિ.
ખેડૂતની અધિવાઈ વધી. તે તેના પુત્રને લઈને
દેવળ પ્રતિ જવા લાગ્યો ત્યાં તો તેણે દર
ધૂનની ડમરી નોઈ. થોડી વારમાં થોડાના
હાથલાના અવાજ આવવા લાગ્યા.

ખેડૂત અચ્ચ બામાં ઊભો રહ્યો. બે મિનિટમાં
તો થોડા થોડેસવારો સાથે એક રથ તેના પગ
પાસે ઊભો રહ્યો. રથમાંથી ઉતરનાર વ્યક્તિ
તરફ ખેડૂત જઈ જ રહ્યો. એ જ કે જે ગઈ
રાતે વડેમાંશું થઈને આવ્યો હતો.

"આતો! બાળકને મારા બોજ મા આવે!
આપણે દેવળમાં જઈએ, મને મારી ટેક પૂરી
કરવા દો."

ખેડૂત નિઃશબ્દ થઈ ગયો.

"અચ્ચો લાગે છે? મને તો ઓળખ્યો!
હું એ જ કે જેની તરફ તમે માયાળુ રીતે
ગઈરાતે વર્ત્યા હતા. હવે હું જાહેરો વાળવા
આઈ છું."

ખેડૂતે પોતા નાનું બાળક રાતના હાથમાં
સોંપ્યું. રાજ બોલ્યા : "આજથી આ છોકરો
મારી દેખરેખમાં જ રહેશે " મંછી હસતાં
કહે : " કેમ મારા આશીર્વાદન સત્યતાને
વશ કે નહિ ? "

નિર્દોષ ખેડૂત સઘળું રહસ્ય સમજી ગયો.
એ ધનિક પુત્રુ જોઈએ આ જ જરૂર આછડાન.
ખેડૂતની જાંખમાં હાથોથુ આપી ગયા. તે
રામાચ અનુમવનો રાત્રની સાથે દેવળ
પ્રતિ ગયો.

જરૂર આછડાને પોતાના આશીર્વાદન સંપૂ.
ર્ણપણે પાછા. પોતાના પુત્રની જેમ ખેડૂતના
બાળકને રાત્ર મહેવમા રાખી ઉઠેયો. જોઈકું
જ નહિ ખેડૂતની જીંપડી ન્યાં હતી ત્યાં
એક મહાકાય હવેલી બંધાવી આપી. ખેડૂત
પોતાની છાંદગી ચમનથી ચુલરવા લાગ્યો.

*

ચેતા માટી નામના એક પરમ જાણત ધર્મ ગયા. દાઉડી પ્રત્યે એમને ખૂબ જ આક.
ર્ષણ હતું. એક દિવસ પૂર્ણિમાની સાંજે એ દાઉડીના દર્શન કરીને એક પૂજામાં ભેમી
અથા અને દાઉડીનું ધ્યાન કરવા લાગ્યા. થોડા જ વખતમાં એમનું ચિત્ત એવું
તત્લીન થઈ ગયું કે એમને પોતાના શરીરનું હેરા માત્ર પણ જાન રહ્યું નહીં. દેવધોગે
એ બેઠા હતા તેના ઉપરના ગોખલામાં રાખવામાં આવેલ દોડિયાની વાદ એમના
ફેંટા ઉપર પડી, અને તુરંત જ ફેંટામાંથી ધુમાડા નીકળવા માડ્યા. જ્યારે એમાંથી
આગ નીકળવા માડી, ત્યારે એક માણસનું ધ્વન ગયું. એણે પૂજારીને બોલાવેલો.
પૂજારીએ લાડલી વડે ફેંટા ગળાડાવી પાડ્યો. ફેંટા લગભગ જળી ગયો હતો, પણ
ચેતાને તેની મુદ્દલ ખબર નહોતી. પૂજારીએ એવું તો ચેતાના માથાને એક પગ વાળ
બળેલો નહોતો. લોકોને આશ્ચર્ય થયું, પણ ચેતા તો ધ્યાનમગ્ન જ હતા. મંછી વારે
એમને બાદ જાન થયું, ત્યારે લોકોએ બળેલો ફેંટો રખાડ્યો ને પૂછ્યું : 'કું
તમને ફેંટા વિષે લગીર ખબર નથી.

'ના હું કશું ય જાણતો નથી. હું તો દાઉડીનાં દર્શન કરી રહ્યો હતો : હું
હતો ને દાઉડી હતા, ત્રીજું કોઈ હતું નહીં. મને તો ઘણું જ આનંદ થતો હતો.
મને કશી જ ખબર નથી, ક્યારે આગ લાગી અને કોણે ફેંટો ઉગારી લીધો તેની.'

મોસ પ્રધસ

વિનુભાઈ માંડ

[ત કનની એક રાષ્ટ્રીય સરથા બની, જેણે આતરરાષ્ટ્રીય યયાતિ પ્રાપ્ત કરી છે આવી એક વેપારી પેઢીની રસિક કથા]

સ કનના 'એરોટ'ના રેષમોશના મેદાન ઉપર "શાહી વિભાગ" મા ૧૬૭૨ ટીકીટ ધરાવનાર પ્રેક્ષકો દતા અને બહુ સ કચિત અદાજ મુજબ આમાના અડથોબડથ જપાએ " મોસ પ્રધસ" - ડાવેન્ટ ગાર્ડન સ કન' ૧ તૈયાર કપડા પહેલા દતા

આ પેઢીના આઘ સરથાપકના મૌત્ર અને હાલ ૬ મેન્જમ કાયરેક્ટરના કહેવા પ્રમાણે 'મોસ પ્રધસ' જોડેને

'સવારના પહેરમાં માણસ શું જુએ છે? મને ફ્રેસ ફીટ થાય છે કે કેમ? એ ફ્રેસ બે 'ફીટ' હોય તો તે મોસ પ્રધમે મનાવેલો છે અને બે તે ન દતો હેમ તો તે ફ્રેસ તેને વારસામાં મળ્યો તે જ દશી! "

સો વધુ જૂની આ પેઢી છે તૈયાર કપડા બાડે આ પાને એના ધધા છે

મે સ પ્રધસ'માં ૧૪૫૦ ઠામ કરનાતા છે ૨૨ જગ્યાએ સ બ્લો છે અને ૪૦૦૦ એજન્ટો જુદે જુદે રથો છે

દર મહિને ૨૦, ૦૦ બ્યકિતઓના ફ્રૂમ તે ફીટ કરી આપે છે આ ધરકામમાં, નવવધુઓ, વરરાજાઓ, દરકરી અમલદારો, ફીલડમાણલો રાજ વડી નગરાઓ અને 'કીનર' માટે 'ફીટ' ફ્રેસ માગનારાઓના સમાવેશ થાય છે

વિક્ટોરિયન યુગના પુરાણા કિલ્લામાં રેજકર જાગ્રનમાં પચરાયેલી મોસ પ્રધ ની પોળમાં અનેક પ્રકારના તૈયાર કપડા હાજર હોય છે વિધ વિધ પેલાઓ ૧૦૦૦ જતની તો હાલ સમય માટેની 'રાન હેરા' - 'જવાહી ગાર્ડન પાર્ટી' માટેના પોષાકો, હટન-હેરાના કુટખોલ-કીમટના મેચ માટેના કપડા,

લશ્કરી ગથુવેશના બાગ્યુના રદવાળા પાટલોનેની બેડી ૩૦ દળર તે તૈયાર મળે માત્ર સનમાં જ ભાડે કપડા નેવા પડે જેતુ થોડું છે?

રમજાનયાત્રા માટે પથ્થુ ચોકકસ કપડા તો બેક્રએ અને તે પથ્થુ ભાડે મગે ૧ ૦૦ હેટ કાળી રેશમી તૈયાર આવી જ રીતે હાલ અને ધવનીમ પટી' માટે ૧૦૦૦૦ પોષાકો તૈયાર મળે. દરકરની એક એક 'રેન્ક' કક્ષા માટેના યુનિફોર્મો મગે.

આતુ પેષાક ભાડે મગે તેથી વાત અટકતી નથી પરવુ આપણે ત્યાનાટક કપની માટે જેમ 'પોષાક ભાડે' રળે એમ નર્પોલિયન અને કીમ્પિયન લડાઈમાં વપરાયેન ગથુવેશ જેવા ગથુવેશી પથ્થુ મળે દેશી મા વપરાયેન ગથુવેશ જેવા ગથુવેશી પથ્થુ મળે. જેવા જાછતર મગે જેવી તલતાર મળે અને રોટ-લેન્ડના બે કાળાના 'રાહલે ક પોષાક'ની ૨૪૦ જતની વિધ વિધ બેડી મગે

પ્રાટન તો પ્રજાલિકાનુ પ લન કરવામાં બારે ચુસ્ત મોસ પ્રધસ' ન હોય તે કાંઈ બૌધ્ધ્યારિક કપડા વિના ન ચાને એતુ તો ન બને પથ્થુ ખરે ટાણે મોસ પ્રધસ'ની બારે જરૂરત પડે જેમ કે વિનરન ચામલયુ અવસાન થયું' આવા પ્રસંગે સેરીમોનિયલ - પ્રસંગાનુસાર પોષાક સૌએ પહેરવા જ બેક્રએ એ તો મોટા માથુસો લાંબા પથ્થુ હોય પથ્થુ જાનુઆરીમાં ચર્ચીલતુ અવસાન થયુ ફડી સખત . . . અને દરકરના માથુસ માટે કોવરમોટ બેક્રએ-મોથ પૂરા પાડે? અને બે માલ્સ લામા દરકર માટે દરેક સિપાઈને 'મોસ પ્રધસે' જોતર કોટ પૂરા પાડવા!

રાખ્યારોહણના પ્રસંગે લશ્કરી અમલદારો જે નોકરીમાં હતા તેને તો ગથુવેશ દતા ઉમરવા સભામાં દ તોને ગથુવેશ દતો પથ્થુ નિંદતોને બારે ચુરકની અને 'વેરુમી ટિસ્ટર જેમી' મા રાણી જોલકાગેથના દમદમા મર્ચા દરવારના દર-

બારીઓના મોટા બાગના સભાસરોને મોસ ધ્રુવસે
કપડા ભાડે આપ્યા અને તેમણે દરનાર શેલાવ્યો

એક દરબારીએ કવિ પદ્ય ખરૂં “ મોસ
ધ્રુવસે ” ન હેત તો રાજ્યારોહણ ન થત એવું તો
ન ખનત-નજ અને પદ્ય રાજદરનારોને જો દમદમો
અને રંગ હોતો તે ન રહેતો ”

મોસ ધ્રુવસેની સિદ્ધિની કુચી છે “ તનરોડ
મહેનત ” નહીં પદ્ય “ ગજવર મોક ” એક પોસાક
મણિ અને ફીટ ન થાય તો શોદીક કાપડપની વાન
નહીં, ટુરતજ બીએ અને ફીટ થાય તેવા કપડા
હાજર કરે.

વિશેષ આશ્ચર્યકારક વાત તો એ છે કે, માનવ
શરીર રચના તેના અંગ ઉપચોલ માપ અને ખામ
કરીને પુરોના માપ મટે આ પેદી પ્રમાણભૂત રૂન
ધરાવનાર “ એ થોર્ડ ટી ” ગણાય છે

લડનનો વાહન વ્યવહાર કારે લડનની અડર
માઉન્ડ લોપ લીતર ટ્રેન માટે પેસેન્જર માટે
દવાએ બળવવાનો પ્રજા આવ્યો એક ફરકડી
દ્વારા બધા પેસેન્જરો ન કળે એવી ફરકડી કરવાની
હતી. આ ફરકડી એવી મોટી ન હોવી જોઈએ કે
નાના માણસો એક સાથે ન કળી શકે અથવા
તો એવી ન હોવી ને દોષી જોઈએ કે એક બેડો
માથુસ ફમાન પડે આ કોણે આ નો અને “ મોસ
ધ્રુવસે ” ની સલાહ લેવામા આવી અને એ થોડી
શહેલા જ પેદીએ માર્ગ શોધી સપ આપી દીધું
છતીના ભગમ પ ઈય અને રડના બા મા
જપ ઈય.

કપડા ભાડે આપવા એટલા પેદીનું એક પાસુ છે
તે “ જનરન ટે-લસ ” તરીકે અને “ સેન-ડેન્ડ કપડા
ખરીદનાર-વેચનાર તરીકે પણ કામ કરે છે રા
ટસને સમાન વેચે છે માલ સમાન લવગ
પહે ચડવાનું કરે છે દોડ ના જન પુગ પાડવાનો
અને મીટીટીના ગજવેશ પુ. પાડવામા તે નિમ્ન
જરમા ગોખરે છે. ગયા મહાદુદમા “ અથી દેશો ” ના
૬૦૦૦૦ ૬૨૨૨૨ નામ દારોન પેત પોતાના દેશના
ગજવેશ પુ. પડે.

મજ લાકમા ડાન્સનું મુદ્દ બેલાયુ. બ્રિગીટ

રોન્સને “ પેર કપડો ” લાગ્યું પડ્યું. ” ફેલ્લાને તો તે પદ્ય
નગેતા અને મોસ ધ્રુવસે ઉપર તે ભારે જવાબારી
જાતી પડી મોઝ એજર જનરલ હોય, મોઝ લેફ્ટ
નન્ટ હોય અને મોઝ ફાન્સનો તો મોઝ બીજા દેશનો
એ બધાને કપડા અને રચાનમુયક ગણવેશે
આપવા ! એક મેન્ડર જનરલ દુકાનમાં ગમલ થયા.
કથું : પેરેડ માઉન્ડ ઉપર હું હોઉં એવા મને સજી
દેશે ?... અને મોસ ધ્રુવસે તે કથું : ૧૫
મિનિટમા જ.

બ્રિગીટ ડાખામાર રોન્સને હવે જહાજ દ્વારા
ઉતારવું હતું કયા દેશના તે છે તે વર્તાવું ન
જોઈએ અને મોસ ધ્રુવસે ખૂન ગ્રાપ્તા સેરી, મોઝ
જસમ પણ જાણી ન જાય તે રીતે અને બ્રિગીટર
રોનિશ છે ને જાળખાય જ નહીં તેવી રીતે
કપડા તૈયાર કરી દીધા

કયા પસએ કયા કપડા પહેતા તે સંબંધી
સાન આપવા આ પેદીએ જુગી જુદી પુરનકાઓ
લખી છે-છપારી છે.

ધાડોદોડ સરત “ પે થોસીઝન ” “ સિયાગો ”
“ ગાડન પાગી ” “ લગનસરા ” “ લવ રના કપડા ” આવી
તો અનેક પુસ્તિકાઓ પેદીએ છપારી છે.

બ્રિગીટમા “ ગાડન પાગી ” નું મહત્વ ભારે એટલે
એ-કવેટ-નીનર-થુ ” છ લોજન મટેન પોસાકોને
લગતી વિમતો છપારી છે પેદીને એક મૂઝવણ અથ
છે લાડે કપડા લઈ જમવા ઉપડે પદ્ય આરોગતા
આરોગતા સર્ટ બમરે, કાયા પડે ! એટલે આ
પેદીને એક પેખી વિભાગ પદ્ય છે અને હર અમ-
વાકિરે ૧૫૦૦ સર્ટ આ વિભાગમા ધોરા માટે
આવે છે

ધમન કી થર્મ આર એવો પોસાક મને અને
ધરાક ભાડે એ એટલે પદ્ય એમ નહીં. આવા
લતક માટે પેટ એક “ Card index ” સાકળિડું
રાખે છે એક વાર તમે પોસાક જાડે દોરો એટલે
રજટરમા તમનું નામ અને માપ લમઈ જાય
અને તમારો નજર એ આંચરો લા જા હો તો પડી
પોસાક મેન્વરા કેઈ તકે દે જ નહીં.

આ રજાટર કેટલીક વાર મહત્વની કામગીરી બાબતે છે. પોલીસને એકે રખડતો માણસ મળ્યો. આ માણસ રમૂતિ ખોદા બેઠો હતો. નામ કામ આપી ન શકે પણ એણે જોમ બ્રધર્સના કપડા પહેરેલા. પેલીને પેડીને 'સ્ટ ન'નર' આપે અને ફોન ઉપર જ જવાબ મળ્યો પોલીસને એ બ્યક્તિનું નામ અને સરનામાની વિગતો. પોલીસે આશ્ચર્યસહ આમાર માન્યો : 'તમે તો બપોર' કામ કરો છો !

અનેકવધ પત્રબ્યવહાર ઉપરાંત આ પેડીને ચિગવિચિત્ર પત્રો પણ મળે છે બાડે લખ મળેલ પોશાકનું બટન દીપ્ત પડી જતા, હૃત્ય મહેરીદમા પ્રેવી તકવોડ પડી તેની ખીજ કાઢતા તો ને 'જુદ પોશાક' પહેરી ચોતે મળેન તે પોતાના પુરુષ મિત્રને ક્રોડ મળ્યો અને કેમ તે પરવર્ષો તેની વિમળ આપતા પત્રો મળે છે.

કપડાં વિશેની કેલ્પ પણ હરિશદ ઉપર તરત જ પ્ધાન આપાય છે. વર્ષો પહેલાં લેને બાડે લોધા દોલ તેનું બટન 'ટાકવાનું' કે ટાકા લેવાનું મોસ બ્રધર્સ કદબ કરી આપે છે.

એક રેકડી રાખીને વેપાર હાર કરનાર 'મોસ'ના પૌત્રો આજે ૨ એકર જમીન ધરાવે છે મુજ વાન એમ બની કે રેકડી રાખી જુના કપડાં ના વેપાર કરતા મોસને એક પ્રમખ એવે આપી પડયો કે એક સગીતક રને પોતાનો પોશાક ગીરી કુલ્લો પડે તેની વિચિત્ર આપી. મોસે તેને લીધો. બીજા પ્રસંગ એવો વરસાદનાં ભમડી મળેન કપડાં ઘુરત બદલાવી એક ભણતે કપડાં બેઠાં હતા... એજ ભરી મળો. ધંધાની કુલ મોસ સમજા આપી અને આ પેડી કલ્પ પડી

પહેલી લાખ બંધ પડી અને હરકરમાથી પુટા થયેલા રોનિહાને 'ગીરીઉપન પેશાક' ભેટા હતા અને 'મોસ બ્રધર્સ' ઉપર મો ત હળ પડયા... પેડીને નવો મગ સુખો... બાડે કપડાં આપવાનો...

સમજાના કે રજે સો વિમાગ પણ શરૂ મળો... નો રોનિહાના ઝણવેગ... અને પછી તે લગનના કપડાંની માગ વધી. એક ટંક મેનવા લગન જવું

હોય- કાલુ મોલા કપડાં વધાવે. બાડે લખ લેવા... અને પેડીએ નવો વર્ગક સ્વીકારી લીધો.

મોસ બ્રધર્સની પેડીના કામનો વ્યાપ છિટન પૂરતો જ મર્યાદિત નથી. આખા વિશ્વમાં તે સંકળીત છે, ખ્યામળેન છે. હોને હુલુમાં એક નાટક કરવાનું હતું. 'મેરીગી શો હનો અને જુના વખતના કપડા જરૂરી બન્યા... મોસ બ્રધર્સ' તે મહત્ત્વ કપડાં પુરા પાડવા સ્વીકાર્યું અને નાટક એવું સફળ થયું કપડાના કારણે કે બીજા શો-ટીકીટના ભાવ ૭૦ ડોલર એક ટીકીટના.

કોચનહેનન એક ડીપાર્ટમેન્ટલ રોડ તરફથી તાર મળે પેડીને : 'રાષ હેટ આપી શકશો ?' પૂછવું 'કલ સાધકની ?' જવાબ આવ્યો ગમે તે સામગ્રી સ્વલશે - અમારે તો આ મોટા રોપા બિધ વાળી કુડા રપે મુરી નેમ 'વીન્ડો ડીસાયે માટે ફૂન હાઈ રોપવા છે' અને પેડીએ જરૂરી માંગ પૂરી પાડી

આ છે "મોસ બ્રધર્સ" છિટનની એક પેડી ને માત્ર રાષ્ટ્રીય નથી રહી અને નેણે આતર રાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ મેળવી છે

સત્યાગ્રહ આશ્રમના રાષ્ટ્રીયશાળાના એક વિદ્યાર્થીની દૈનંદિની

પ્રણેતા ગાંધી

(૩)

કામળ સુદ ૪ સનિવાર તા. ૧૧-૩-૧૮

સવારે ૫૧ વાગ્યે ઊઠ્યો. કચરત કરી નાહ્યો અને પ્રાર્થના કરી. પ્રાર્થના બાદ મગન-કાકાએ કહ્યું કે આજે શાળા બંધ રાખવી ને મનુદૌ સાથે કામ કરવું એવો બાપુજીનો મત છે. તેથી શાળા બંધ રહેશે.

દરેક શિક્ષક તથા વિદ્યાર્થી કામે ચડશે એમ કહ્યું. નારતો લીધો. થોડો વખત જૂઠું જૂઠું કામ કહ્યું. પછી ૨૫ માણસોનાં નામ લખ્યા ને તેમની પાસેથી પાકી છંટે લઈ ખટકાવ-વાડું કામ કહ્યું. પાછળથી મારી મદદે કાનિત-લાલ તથા હંશરલાલ આવ્યા હતા. ૧૧૧ સુધી કામ કહ્યું. તે પછી નાહ્યો ને ૧૨૧ વાગ્યે જગ્યો. જગ્યા પછી મારી દુકડીને ૧૦ છંટના (એક) ગેસા લેખે ગેસા ચૂકવ્યા ને થોડો આરામ લીધો.

એક વાગ્યે મિલ માલિકે બાપુજી પાસે આવ્યા હતા ને વાતો કરી હતી. તેઓ ગયા પછી આનંદશંકરભાઈ સાથે બાપુજી વાતો કરતા હતા. ત્યાં અમે જઈને એકા ત્યારે વરસાદ આવતો હતો. ત્યાં મગનકાકા એક તાર લઈ આવ્યા, તેમાં હવું કે સ્વામી સત્યદેવજી નજર-કેક થયા છે.

આનંદશંકરભાઈની વાતો બંધ થયા પછી બાપુજી નહાયા ધોયા. અમે જમીને સભામાં ટાણાસર પહોંચી ગયા. ત્યાં બાપુજીએ બાબલુ આપ્યું :-

“મારી પાસે રાવ આવેલી છે કે રાજ એ પત્રિકાઓ નીકળે છે તેમાં તો લખેલું હોય છે કે મનુદૌએ શું કરવું જોઈએ અને શું ન કરવું જોઈએ. પણ એમ નથી આવતું કે લડત ક્યારે બંધ થશે. આનો જવાબ એ

છે કે જ્યાં સુધી શોધ્યાએને વિદ્યાસ નથી પણ વહેમ છે કે તમને એકવાર આપશે તો તમે માથે ચડી બેસશો ત્યાં સુધી આ લડત લવાશે જ. તમે સારા થાઓ તો આજે જ ૩૫ ટકા શું, ૬૦ ટકા (તમારે મરે) ચેળવી શકાય. નહીં તો છ મહીને પણ ન મળે.

“જો તમારે પૈસા ઘરુમાં કે જુગારમાં ઉઠાવવા હોય તો તો હું પણ નથી ઈચ્છતો કે તમને વધુ પૈસા મળે. અને જો તમે કહો કે આ હુશુણ અમારામાંથી નીકળે એમ નથી તો તમે અત્યારે મિલમાં બાંચો - જો કે મને તો કારી ઘા થયો જ.

“અને બીજું કે તમે આશ્રમમાં આવો છો ત્યારે તમે જે બાધચારો બતાવો છો તે ઠીક નથી. જેમ કે સુધારખાનામાંથી પાટિયાં લેવાં, ચરમા ઉપાડી લેવાં, કપડાં ચોરવાં, વગેરે તમે કરો છો તે ઠીક નથી. સોમનારે એવા માણસો કામ કરવા આવ્યો કે જેને કમાવાની ખાસ જરૂર હોય.”

સભા પછી અમે અહીં આવ્યા. હું દસ વાગ્યે સૂતો. રાત્રે ૧૨૧ વાગ્યે બાપુજી, અન-સયાબહેન તથા શંકરલાલભાઈ આવ્યાં હતાં.

રવિવાર કામળ સુદ ૫ ૧૭-૩-૧૮

આજે સવારે હું વખતસર ઊઠ્યો હતો. ઉઠી, નાહીને પ્રાર્થનામાં ગયો. આજે સવારે પ્રાર્થનામાં બાપુજી તથા અનસયાબહેન આવ્યાં હતાં. બાપુજીએ પ્રાર્થનામાં અમને બધાને નીચે પ્રમાણે બોધ આપ્યો.

“જ્યારે મેં ન ખાવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી ત્યારે મને થયું કે હું આશ્રમમાં ઉઠીને પકું ને બધાને કહું. આશ્રમ એટલે રાષ્ટ્રિયશાળા અને આશ્રમ. પણ આજ સુધી મને વખત ન મળ્યો. કહેવાનો વખત પ્રાર્થના જ છે. કારણ કે બીજા વખતમાં હું તમારી બીજી ફરજોમાં વિનમ્ર થવા નથી ઈચ્છતો.

“હું જોઈ છું કે હિંદુસ્તાનમાં જેઓને મોટા નેતા કહી શકાય, જેની ખાછગ મરવાને

એક લાખ માણસ તૈયાર હોય, એવાને પણ પ્રાચીન મુદારા ઉપર શ્રદ્ધા નથી તિવક મહારાજ એવાને પણ બોલ્યું ન પાગરામાં અધોર પાપ નથી લાગતું. તેમ જ માલવિરાજીનું મને આ અપવાસમાં અત્યંત શાનિ રહે છે ■ મહિના સુધી પણ ટકી શકાય”-આના ઉપર બીજું ધણું વિવેચન કયું છે પણ તે બહુ લાંબુ ને લખવું મુશ્કેલ છે

પ્રાર્થના પછી નારતો કર્યો ને બે દિવસની હથેરી લખી પછી મહાન કરી નહો જાયો. બપોરે બાપુજી સાથે (એમનાં) કપડા લઈ નદી એ તેઓ નહાવા ગયા હતા ત્યાં ગયો હતો પછી સાંઈકવ સાફ કરી સમ મા ગયો ત્યાં સાત વાગ્યા સુધી રાહ બેઠા અને બેક જાનન ગાયા બાપુજી માલિકો સાથે મસવત કરતા હોવાથી ન આવી શક્યા અને સભા બંધારના થઈ નોંધ

અનનો દાણે ન દેવાનો તમા વાહનમાં ન બેસવાની બાપુજીની પ્રતિજ્ઞાના એ દિવસેનું સ્મરણ આવર્તી આજે વધારે સમજાય છે કે એ કેવો કોટકોનો સમય હતો બાપુજીના અંતરમાં વિચરેનું અત્યંત ઉમ મયન ત્યારે ચાલી રહ્યું હતું

તે દિવસની અચરીમાં મે નોંધુ નથી નોંધવાનું મને સંજયુ નથી પણ ખૂબ જ જુખ્યા

[જનુ પાન ૬૭ માં]

બહાર કેવો છુ, બહાર કેવો છુ. અતરનો અવાજ આયરણ માટે જુદું કહે છે બહારનો અવાજ જુદું કહે છે હોકાને સારું લાગે ને પરિણામે હું મે ટા કહેવાઈ એવી રીતે વર્તું કે પછી જેનાથી પ્રભુ પ્રસન્ન થાય, સાચ તજ વાય નહિ એવી રીતે વર્તું બહે સત્યની જેમ તપશ્ચર્યા કરાવે પણ એનો જબ તો થાય છે જ અતરનો અવાજ સાંભળવાની સાધના રોજ શેજ કરવી પડશે

દરેક શાસ્ત્રમાં એક વાક્ય છે ચોનમાં

અને ધાકેન બાપુજીને પત્રને સામરમતીનાં નીરે મુધી ફૂ તે દિવસે એમના કપડા લઈને ગયો એ દૈન્ય આજે મારી સ્મરણમાં ખડ છે હવેકુ જ્યાં ઉપરવાસ તેઓ નહાવા ગયા હતા ની કોકો કાચો હતો જરાસાના કાકામાં થકને સાકરી ફેરી પર થઈ નહોતા પણી મુધી પડેલાં હતા. અત્યંત શાનિથી ધીરે ધીરે બાપુજી ચાલી રહ્યા હતા કેડ સમા વહેતા પાણીમાં ડોલા રહી બાપુજીએ રીનમર સ્નાન કર્યું ફું પાસે જ દાયમાં કપડા લઈ જીમો રહ્યો આજો વખત તેઓ ખૂબ જ શીડ વિચારમાં હતા એક અપર પણ બોલ્યા નહી એનું જ નહી એમના મુખ પર રાજના સ્મિતની રેખા પણ દેખાતી નહી તેઓ પોતાના અંતરમાં ખોવાઈ ગયા હતા અનશનનું અતિ તીનતપ પાર પાડવાને મનને પુષ્કળ દબ બનાવવું ચિતન ચાલતું હેવ એવું મને દેખાયુ એમના સાન્નિધ્ય ની એ અબુમોલક હાલે માગ જીવનની મોધામાં મોલી પગ રૂપે મનમાં સધરઈ રહી છે

જેને રસ હોા તે મહાદેવશબ્દે લખેલ પુસ્તક એક ધરપુલ અને સકરવાવમાર્ગે લખેલ “આધોજી મધૂર પ્રગતિ માં આ મધૂર હડતાલ નો ઇતિહાસ વાચે તે પરથી સમજાશે કે સ્થાપિત કિલ્લાઓ સામે મજૂર સંગઠનનું સાતિભડું બળ બાપુજીએ પોતે તપ કરીને કેવી રીતે પ્રગટાવ્યું તથા સ્વસ્થતા મેળવી

*

બેસો શૂંપ રહેા પછી ખબર પડશે સાચ શુ છે, પ્રભુ કોણ છે? ઇરાનમાં તો ફકીરોએ મોનની સરળ વાતો કેટલાય વર્ષથી કરી છે

પેટમાં ફૂં બે પણ ઉપવાસ કરવો નથી ગમતો હાકતર પાસેથી જૂલાબની ગોળી લવાય છે પણ સૂકીઓ તો કહે છે કે સવારે અને સાંજે પાચ મિનિટ માટે આજો બધ, મો બધ, કાન બધ ફક્ત બેસો બહારનો શબ્દ એ હો સલામતે તેથી અતરનો અવાજ સભા થાયે અતર દેખાયે અને જે એમાં નિરતર વસે છે જે ઝુરુઓના શુક ■ તેનો પણ આપણને સ્પર્શ થશે.

[અનુ. પાન ૧૦૫ આપુ]

અનુભવ મેં પણ કર્યો હતો. મારી આંખોમાં પણ અશ્રુ ઊભરાઈ આવ્યા- મારી પોતાની નિર્જનતા ઉપર. આ લોહો તો પ્રારબ્ધમાં માનવાસ હતા પણ હું કંઈ રીતે તેમને મદદરૂપ થઈ શકું?

ચોડીવારે અવિનાશે મારા હાથ પકડી લીધો અને કહ્યું : “આલો, આપણે જઈએ.”

મીમે પગથે અને ભારે હસ્યે અમે ગામ તરફ ફર્યા. ચોડીવાર સુધી અમારા ભેમાથી કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહીં. છેવટે મેં પૂછ્યું :

“શું આતો કોઈ ઉપાય નથી ! સોનબને નાથી શાપ નહીં ? મારા જ વતનની વાત કરે” તો મારા સહેરની પાસે હસન નદી એક માઈલ પહોંચી છે. જાણીતો પટે તેથી અડધો કરી જઈ હસન જોઈ મોટરમાં એક મિનિટમાં જાળગી સકાય એ નદી કોઈ ભોગ માગતી નથી.”

“તે પણ બનવું જોગ છે,” અવિનાશે ધીમા અવાજે કહ્યું : “પણ અહીં તો જ્યારે પણ કેન જો પૂરો થશે અને ચોમાસું શરૂ થશે ત્યારે આ પ્રમાણે

બનવાનું જ. એજ નદી એજ ધૂપવતાં પૂર- અને એ જ માનવબલિ. અમારે ત્યાં ફેરફારને અવકાશ નથી- You understand me, mr. Jones !”

મેં અવિનાશ તરફ જોયું. તેના ચહેરા ઉપર પ્રારબ્ધવાદી મનુષ્યની મક્કમતા હતી. પાઠા ફરીને સોનબ નદી તરફ જોયું-તેના રહેઠણથી ભારૂં પાણી નિર્દોષ રીતે વહી રહ્યાં હતાં-અણે કાંઈ મનુષ્ય જ નથી.

સોનાપૂરમાં ત્યાર પછી હું એ માસ રહ્યો. અને એ વર્ષ પછી જારન છોડી મારી માતૃભૂમિમાં પાછો ફર્યો છું. હસન જોઈ ઉપરથી મારી નવીનોર મોટર ગાડીમાં મો માઈલની ઝડપે પસાર થઈ છું અને અધરબંધે બ્રેક મારી ગાડી થોભાવું છું, અને એક પળ, નીચે હસનનાં કાળાં બમર પાણીમાં દિટિ ધરાવું છું. “એ પાક આપે છે ભરત-” તેની સોનબ નદી- અને રક્ષમય કહાણી. શું ફરેક નહીં- ના વહી જતા ગણીમાં આવી કયા છૂપાએની હશે ? ખીજ જ કાણ એક છોડી Top Gear માં ગાડી મૂકુ છું અને આલીસ એકડમાં હસન જોઈને બીજે છેડે આવી પહોંચું છું.

◆

[અનુ. પાન ૧૦૦ આપુ]

જુલાઈના પ્રથમ સપ્તાહમાં વિશાખાપટ્ટમ ખાતે વાહનઅવરોધ આતંકી પ્રધાન સંજ્ઞા દેહીએ, કાચા લોખંડની નિકાસ માટેની એશિયાની એક મહાન યોજનાની ઉદ્ઘાટન વિધિ કરી હતી તે સૂચક નવી રહે છે. અમેરિકાએ આપેલી ૧૪ કરોડ ડોલરની મદદથી વિશાખાપટ્ટમ ખાતે, જડાજમા દર કલાકે અડી હજાર ટન કાચુ લોખંડ ટાંચતી શકે તેવી અદ્યતન સામગ્રી ગોઠવવામાં આવી છે. એરિસામાં કિરિચુરુ ક્ષેત્રનું કાચુ લોખંડ અહીંથી જપાન ખાતે નિકાસ કરી શકાયે અને દર વર્ષે ૮૦ લાખ ટન લોખંડની નિકામ થશે, જારન અને જપાન વચ્ચેનો વેપાર દિન પ્રતિદિન વધી રહ્યો છે તેમાં આ લોખંડ સૌથી મોખરે છે. નિકાસની સ્થિતિને વિસ્તારતા માટે ચોતરફના પ્રયત્ન પુરુષાર્થની જરૂર છે.

એશિયાઈ પવન

અમેરિકાના રીનરરેકે, એશિયાની લાંબી મુખારી પછી જે અહેવાલ પ્રમુખ બેન-સન સમક્ષ રજૂ કર્યો છે તેમાં વોશિંગ્ટનને પ્રિય એવા અનુદાન પવન આ પ્રદેશમાં ફાટતા હોવાની વાત કરી છે. ઇન્ડોનેશિયા-એ આર્થિક સામ્રાજ્યને બાળીને જાડીમૂન કરી નાખ્યો છે; ભારત- પાક ગેમનરય તારકક કરારથી ઓગળી રહ્યું છે; જપાન સમૃદ્ધ અને શક્તિશાળી મનવુ જાય છે, મયેસિયા સામેનો જય અત્યારે ફર થયો છે; દક્ષિણ કોરિયા, દક્ષિણ વિયેટનામ અને થાઈલેન્ડમાં જનુ-ડીકીક છે. અને આ રીતે અમેરિકાના મત પ્રધાણે તેને એશિયાનું વાતાવરણ વડુ સાડાં લાગે છે. પણ એ તો અમેરિકાની દૃષ્ટિએ અપરા તે જ્યાં અમેરિકાએ પોતાના પૂરા સામ્રાજ્ય છે ત્યાંની વાત છે. પણ તેથી એશિયાનો મિત્રજ

પરખવા માટેનું યોગ્યિત્વ વોશિંગ્ટનમાં હોય છે કે ?
અમેરિકાને ખજાર દત્તી કે ઇન્ડોનેસિયાની જનતા
સુકર્નોની એક દમ્બુ સવા દેશો દેશો ? પાકિસ્તાન
અમેરિકાના અહેસાન નીચે હોવા છતાં ચીનની
એકાદમી બરાબર તે ખ્યાલ દોલો ? પાકિસ્તાન અને
ભારત વચ્ચે ભયંકર શુદ્ધ શટી નીકળશે એવી
આગાહી તેલે કરી હતી ? હાલુ પણ વિચેટનામમાં
હરકરી દયાલુ તથા હોમી મીન્હને સરલું સ્વીકાર
કરાવવામાં પેતે સરલ યશો એમ અમેરિકાની વર્તમાન
સરકાર માને છે. એસિયામાં કપારે શું બને તે
કહેવાય નહિ.

વિમાનમાં વનરાજ

વનરાજ જંગલનો રાજા છે એટલું જ નહિ
વ્યોમમાં પણ તે ચક્રવર્તીપદ ભળવી શકે છે તેનો
પ્રકાશ તાજેતરમાં પાશ્વમ જર્મનીથી ૩૩૭૦ પ્લેઝનમાં
મુલાકાતે કરી રહેલા ત્રણ વનોસરીઓએ આપ્યો
હતો. તેમને લઈને આગવું વિમાન ભણે બેટ્ટમની
હદમાંથી પસાર થઈ હતું ત્યારે પિંબરમાંથી આ
વનરાજને ઇટલી ગયા હતા અને સહ પાપોટો એક
કુહાડી વડે તેમની સાથે હરામા પડ્યું હતું. હતું
અને વિમાનને તાકીદનું ઉતરાણ કરાવવું પડ્યું હતું.

બન્ને વિમાનીઓ વિમાનની કચ્ચની બારીઓ
તોડી નીચે ફેદી પડ્યા હતા ત્યારે વનરાજ (જેમાં
એક બચ્ચું હતું) ધૂંકાટ કરતા રહ્યા હતા. દેખીતી
રીતે જ આ વનરાજની ઇંગ્લા લંડન જવાની નહિ
હોય. તે પછી તેમને પરાણે વ્યોમ પલદાર કરાવનાર
કાળા માથાના મગજીની દાદાગીરીનો જવાબ
આપવો જ રહ્યો. એટલું સારું થયું કે વિમાન હરામાં
હવું તે દરમ્યાન પાવલોટને ટ્વેલ્વે હજાર પહોંચાડી
નહિ; નહોતર બધાનું જ કષ્ટસ્તાન ત્યાં જ રચાઈ
ગયું હોત.

એ પણ કલાકાર છે !

હલદીવાટના શુદ્ધમાં શુરા બાતીસ હબરે જે
ભાગ બજબો તેની વાદ તાજી થાય છે. મુબ્બમાં
પંદર હજાર રેશકર્તન કામદારોએ અશુનપૂર્વે હડતાલ
પાડી. તેમની કિંપાદ સાચી હતી. તેમની કારીગરીને
યોગ્ય મોજો મળે અને વેતનની જામિયા તેજ પર

રચાય એવી તેમની આગવી દત્તી. જેઓ રવય' દાદી
કરે છે, તેમજ જેઓ વાણુદ પામે દાદી કરાવે છે
તે ઉપરાંત જેઓ દાદી નથી કરતા તે બધાની જ
સહાનુભૂતિ આ લેણા તરફ થવાની. બૂટ પોલિટ કર્મ
પછીબૂટ ચક્ર ચક્ર થાય તેવી જ રીતે દાદી પણ બનાવ્યા
પછી ચોરેશો ઝગાદળો ન થાય તો દાદી બનાવી ન
બનાવી બહુ જ સરખું. ઘણા લોકોને, દાદી બનાવીને
આફિને મથા પછીજ ખવાલ આવે છે કે પેનરમાં
હુંજા જીભાં રહી ગયાં છે ! બ્યારે આ દલાકરો જે
દાદી બનાવે છે તેમાં કંઈ જ કહેવાપતું રહેતું નથી.
તેમની કલામાં તેમનું નેપુણ્ય, દક્ષતા અને દૃષ્ટિ દાદ
આગી લે છે. અજાની ધાર તલવારની ધાર કરતાં
પણ કાતિલ છે, છતાં કેશ કનન કામદારના કાષમાં
રહેલા અજાની ધાર નીચે કંઈ પણ ધરાક પેતાને
સંપૂર્ણ સલામત માને છે. અજાને પદ્ધત સાથે
ધસવાથી બધી કારીગરી આવી જતી નથી; અજો
કેમ પકડશે, તેને કેટલું દયાલુ આપવું, ધરાકની
ચાદી સાથે કેરલી રીમો (અંક)ના ખુલ્લે રપટ
સાધવો આ બધી ગણતરીમાં વિરેક છે, ગણિત છે
અને તુલનાસંકિત છે. મુબ્બના વાણુદોની વાત
બોલી નથી.

રેડ્ડિલિંગ

ઇઝરાયેલ સિરિયામાં જોર્ડન નદી ઉપર બંધાતા
બંધ પાસે એન્ટિનિયરીંગ સામથો ઉપર બોમ્બ-
મારો કરી બારે મોટી ઉત્કરેલીનું કારણ આપ્યું
છે. આરમ રાજ્યો વળતો પ્રદાર નહિ કરે એમ
અનલ કારણ નથી. ઇઝરાયેલની ફરિયાદ છે કે
જોર્ડન નદીના પ્રવાહને વાણી લઈને તેને પાણીથી
વચિત રાખવાને આરમ રાજ્યોનો પ્રયાસ તેને
મજૂર છે. વળી મુનોને જળાવેલ એક નિવેદનમાં
ઇઝરાયેલ સરકારે જણાવ્યું છે કે તેણે રાજકીય
તેમજ અન્ય સથળા માંદોડાસા સિરિયાનું આન
દોરવા પ્રયત્નો કરી એવા હતા અને તેમાં ન કાચું
ત્યારે જ બોમ્બ મારો કરવો પ્રયોગ છે. હવે વાત
આગળ ન પડે તો સારું. આ પ્રદેશમાં પાણીની
બારે કિંમત છે અને પાણી ખાતર મુદ્દે મગરુ પડે
તેવી ખતરનાક પરિસ્થિતિ પ્રવેશે છે. [અનુ પૃષ્ઠ ૩ પર]

ધરાકના દા'ડા

દિલ્હીમાં ૧૫મી જુલૈઈએ સહકારી રીપબ્લિકેન્સ શોરુનું 'સુપર બજાર'માં શ્રાદ્ધોત્સવો ઉજવાયેલાં થયું અને ૩૦ ટકા ઝોલો બાવે ચીજ વસ્તુઓ વેચાવા મંજૂરી તેના ઉપર પડાપડી થઈ ભારતભરમાં આ પહેલો જ પ્રયોગ છે અને તે સફળ નીવડવા પુરી વક્રી છે. આવા શોર્સ ઝુંબેશ કલકત્તા, મદ્રાસ, અમદાવાદ એમ કેન્દ્રોએ ઉદ્ઘાટવાની તાત્કાલિક જરૂર છે તેમજ નાના સહેરોમાં છુટક સહકારી શ્રાદ્ધ બજાર વહેલી તકે ખોલી નાખવાની જરૂર છે. ચાલ્ય સરકારે બહુજ શિલ્પિ ગતિએ કામ કરે છે અને કેન્દ્ર શુ કરે છે, તે લાગે સમય જોવા પછી જ કોડીની ગતિએ વ્યાગળ વધે છે. આ નવીન સહકારી પ્રવૃત્તિથી વેપારીઓના પેટમાં તેવ રોડાઈ જવાનું છે અને સરકારે ફેક્ટો આ પડકાર તેમણે ઝીની લેવા જોઈએ અથવા પડ છેડીને ચાલ્યા જવું નહીં. માલો ધણું સહન કર્યું છે— હવે દિવસો તેના છે આટલાં વર્ષો સુધી કાળા જાળરમાં પ્રભુ રિગાઈ છે તો હવે શોડાં વર્ષ વેપારીઓ એ લાભ લે.

ખુદાઈ ખિતમતગાર

ઉપરાષ્ટ્રપતિ ડૉ. ઝાશીર હુસેન અફઘાનિસ્તાનની મુલાકાત વેળાએ કાજુલમાં સરહદના ગાંધી અબ્દુલ ગફારખાનને પણ મળી આવ્યા પેલોસો વર્ષના આ જાગૃતી પુરણે ધણું સહન કર્યું છે અને પાકિસ્તાનની સ્થાપના પછી પણ પંદર વર્ષ જેલમાં ગાળવા પડ્યા અને તેમની તનિયતને ખુબ સહન કરવું પડ્યું. છેલ્લા એ વર્ષથી તેઓ મુક્ત છે. 'તેઓ પારે તપારે અહીં આવી શકે છે' એવું જોકે આજ વાક્ય ઉચ્ચારવા સિવાય ભારતની સરકાર તેમને માટે કાંઈ કરી શકી નથી. તેઓ ગાંધીજીની જ રાજકીય શિલ્પી તેમજ તેમની સાદ્ગીમાં માનનારા હોઈ, ભારતની પ્રવૃત્તિમાં પરિશિષ્ટિ તરફ તેમને અચંપો લાગે, રાજ ધાય તે પણ શક્ય છે કેમકે ગાંધીજીના અનુયાયીઓ સ્વતંત્રતા મળ્યા પછી આવું કરશે એવી ધારણા મોઢાંજે ન રાખી હોય ગફારખાન ભારત આવે તે શક્યતા બહુ ઓછી છે કેમકે અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન હોઈ શકે? તેમના પક્ષને અને ખુદાઈ ખિતમતગારના રજા સલા નેતાઓને પાકિસ્તાને કચડી નાખ્યા છે અને જેલમાં જોઈ રાખ્યા છે પાકિસ્તાનના લોકશાહી દમે તેમને સ્વતંત્રતા નેડજે એ જે ભારત અપાવી શકે તેમ નથી.

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા બાપુ — ૧-૨-૪-૪—૨-૦૦
ગાંધી-શુરુ — — ૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ — ૦-૩૭
મસ્તીની પળોમા — — ૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા — ૦-૩૫

વૈષ્ણવજાળ

સાંસ્કૃતિક સમન્વય અંબત્ માસિક : ઓગસ્ટ, ૧

અનુક્રમણિકા

૧૧૧ મુદ્રા-દ્વય...	ગુરુદયસ નરિલક
૧૦૦ પરિભ્રમણ	'આયુક્તેય'
૧૩૬ એક રોનિક	કેદર જોશી
૧૩૮ માર્ગસિક	મજીરી સાયકલ
૧૪૨ 'સાગર'	મધુકર પટેલ
૪૭ વિચિત્ર અનુભવ	નિભાઈ એલિયા
૧૪૪ સાગ	મધુકર પટેલ
૧૪૫ વેદનાની વાણી	ધીરેન્દ્ર ભટ્ટી
૧૪૮ દુઃખ વિરોધાભાસ	અનિલચંદ્ર વેંકટચ
૧૫૦ અદ્વૈતબોધ	દેવેન્દ્રભાઈ પાટિલ
૧૫૪ એક વિચાર	મધુ શાહ
૧૫૭ દેવના	પરિષદ
૧૫૯ એક વિદ્યાર્થીની દેન દિની	પ્રજ્ઞાદાસ આંધી

કૃત્યમા

[૧૫૪ ૧૩૨ પછી અનુક્રમણા ભૂલથી ૧૩૫ છપાયા છે એવાથી ૧૩૭ વાંચવા અને ૧૩૮ પછી ૧૩૭ છપાયા છે તે ૧૩૯ વાંચવા અને તે પછી આગળના નંબરો વાંચવા વિનંતી છે.]

સપ્તાહ ૧ નવીન આંધી

મુદ્રા

(આદરોને)

માનવી માનવી તારીખે આ
મહિત્ત વાચક

જરૂરી મુદ્દામાં આ ન મને તે
પરિદેશમાં વપાસ કર્યા પછી માર્ગ
લવને ભજવવું. આંક દિશિમાં દશે
તે પ્રાપ્તિ

મને તે મહિત્તે મહત્ત વર્તે પ્રાપ્ત છે

આ મહિત્તમાં મહિત્ત વાચ વિચારો
ને તે મેળવેના છે કદાચ તે વિચારોમાં
સમવ છે ન તેમ માનવ નહિ.

(વેખોને)

'વેખુવજન'માં સમુદિ, મહા,
સિદ્ધાન્ત અને સાદિત્ય વિષય લખાવો
વેખામાં આવે છે

લખાવું સાદું, મોલિક, વાળું દેખ
એવી અપેક્ષા રહે છે માનવની એક ભાવ
સાદીથી લખવું.

મહિત્ત વેખેલી સામગ્રીની જોડીનીદક
સાથે આ અને થામ પ્રસાર મહિત્ત
પછી પ્રાપ્તિ છે.

વેખાનમ

દેવમાં (વરસદ) ૮ રવિય
પરિદેશમાં સોજા દિશિન

"વેખુવજન"

૬, વામનુજનમર
રાજકોટ-૨

મૃત્યુ-હત

શુભચાલ મહિલક:

મૃત્યુ એક ભૂત નથી જેનાથી માણસે બીલું જોઈએ તે પણ ભગવાનનું એક સ્વરૂપ જ છે. તેથી મૃત્યુ જ્યારે આવે છે - અને મૃત્યુ કોને નથી આવતું? - ત્યારે માણસે એનું આતિથ્ય કરવું જોઈએ.

આપણે મહેમાન સામે જે કંઈ સારી વસ્તુ આપણા ઘરમાં હોય તે ધરીએ છીએ અથવા જે એને ગમી જાય એવી હોય તે એને આપીએ છીએ, કારણ કે આપણે એ ગીતે એને આપણી એક યોગબાણ આપવા ઇચ્છીએ છીએ. તેવી રીતે જ્યારે મૃત્યુ - જે ઇશ્વરને! એક હત છે - આપણે આગળે આવે ■ ત્યારે જે એને સારુ લાગે છે અને જે એને જોઈએ છે તે એને આપીએ

એવું કરવામાં આપણને હુ ખ તો અતિશય થયે, પણ જે કંઈ આપવાથી આપણને હુ ખ થાય છે તે પ્રભુને એક લેટ તરીકે એના હત દાશ - મૃત્યુ દાશ - મોકલીએ છીએ. જ્યારે એવો વિચાર આપણે કરીશું ત્યારે તરત જ આપણું જો હુ ખ દાન કરવાથી અથવા આપણા પ્રિયજનને લેટ આપવાથી આનંદ ઉદભવે છે એમાં બદલાઈ જાયે જેમ એક મહેમાનને આપણા ઘરમાં જે છીથી સાગી વસ્તુ છે તે આપતા આપણને પહેલા હુ ખ થાય છે; પણ જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ કે તેને એ વસ્તુ બહુ જ ગમી ગઈ છે, ત્યારે આપણું હુ ખ દેણી મળે કયાય શુભ થઈ જાય છે.

ઇશ્વરને આ હત - મૃત્યુ - દરેકનું આતિથ્ય માગે છે. એને કોઈ પર દબાણ કરવાનું રુચતું નથી. તેથી જો આપણે સ્વેચ્છાથી અને શ્રદ્ધાપૂર્વક એનું આતિથ્ય કરીશું તો એને આપણા ઉપર કંઈ દગાણું કરવું નહિ પડે અને આપણને પણ કંઈ હુ ખ સંદેન ન કરવું પડે.

મૃત્યુ એ પ્રભુને એક ભુરખો - Mask - છે, જેમ માણસ તેના એક ભુરખો - Persona - mask - છે. તેથી માણસ અને મૃત્યુ બન્ને સહોદર છે, એમ આપણે કહી શકીએ તો પછી ભાઈ જ્યારે લાઈને મળવા આવે ત્યારે આનંદોત્સવ હિજવાવો જોઈએ, નહિ કે ભ ઇને પોતાના ભાઈ સાથે મળવા દોડકા શરૂ થઈ જવી જોઈએ.

પરિભ્રમણ

‘આશુતોષ’

સત્યં ચ સત્યં

એ વાતને આજે એક વર્ષ થવા આવ્યું છે. જ્યારે પાકિસ્તાને ભારતપર સશસ્ત્ર આક્રમણ કરી ભેવાને ભોખથી પ્રયોગ ૧૯૬૫ના ઓગસ્ટમાં કર્યો હતો. આની સફળતા એટલે માસ બંગાળ ઉગ્રાઈ સરહદ ઉપર કરવામાં આવી હતી અને પાંચમી ઓગસ્ટ બાદ કારિશરમા તેનું પુનરાવર્તન થયું હતું. સપ્ટેમ્બરમાં તે દાવાનળ પૂરેપૂરે સળગી ચૂક્યો હતો. મહાભારતમા ક્યેલા દેશે એ જવાબ આપ્યો હતો. આ સમયમાં બન્ને પક્ષો લડાઈની મંભીરતા, લયાનમતા અને નિર્ધનતા સમજી શક્યા. એ વાતને વર્ષ થવા આવ્યું છે. સવાલ એ છે કે આજે બન્ને પક્ષો કયા ઊભા છે ? જે તારકંદ કરાર બાતર થઈને આવે છે એક અભૂતપૂર્વ વડા પ્રધાનને મોલી બલિ આપ્યો તે આવે છે ભૂતકાળની વાત તે નથી ગણતા ને ? તારકંદ આવે છે શા માટે ગવા ? શાસ્ત્રીજીને યુધ્ધવાને આવે છે શું મેળવ્યું ? હજી એક વર્ષ પછી પછી તે કરારના પાલન માટે પાકિસ્તાનને આમદ અને સમજવદ કરવાની હોય તો, પાછા હતા ત્યાના ત્યા નથી જઈ રહ્યા ને ? એ કે છતેલો પ્રદેશ પછો આવે અને સરકારે પાછા બેઠીને પછી શુભેચ્છાની સ્થાપના થઈ નથી.

વાત આગળ વધી રહી છે. પાકની સસ્ત્રમજબદ પુરેજેસમાં ચાતુ છે. જ્યાથી મગે ત્યાથી પાકિસ્તાન શત્રો મેળવી રહ્યું છે. છેલ્લા અઢેવાલ પ્રમાણે બીજા ત્રીજા એજન્ડા દ્વારા, તેજે અમેરિકાના પચાસ સેન્ટરજેટ લડાયક વિમાનો ખરીદ્યા છે અને આ વાત ઉપર ઢાક પિછોડો કરવા માટે ભારત અરુણેશ્વર બનાવે છે એવી અફવાના મતારા વહેતા મુકે છે. આવે છે આ મતારાનો વિરોધ નોધાવવા જઈયું, દરમ્યાન પાકિસ્તાન તેની સસ્ત્રોડ તો ચાતુ જ રાખશે. એટલે સુદની પરિસ્થિતાત્વ નિર્મોહ્ય તો થઈ જ રહ્યું છે. તે પછી ભારતને શદ સ્પષ્ટ હોવો

એકજો. આવે છે દુનિયાને કહી શકવાની સ્થિતિમાં છીએ કે પાકિસ્તાને હજી નહીં કરી શકવાની સ્થિતિમાં અને હતા ત્યારે સયમ રાખીને આગળ ધપના અટકી ગયા; અને શાંતિની સ્થાપના બાતર અમાર મહામ્લા નેતાને ખોઈ બેસવા સુધી ગયા. છતાં પાકિસ્તાન અઢેવાલ કરવા માગતું હોય તો ભારતે કયા સુધી અપમનકાષ બતાવવી ? શા માટે પશ્ચિમના સશ્ત્રીને ખુશ કરવા, ભારતે અટકી અવહેલના સહન કરવી ? અને એ લોકો આવે છે એક દહે કે ચીન પાસેથી શસ્ત્રો ન મેળવે માટે અને આપોએ છીએ !

અરમ્ભન માટે અમેરિકાની અસર નીચે આવે છે આવી ગયા એવો કંપકો રસિધા આપી શકે ! અરમ દેશે નાખુશ ચાપ માટે ઇઝરાઈલ જેવા નાનકડા, સરત્ર, મળજૂર રાષ્ટ્ર સાથે સંબંધ પછી ન બાધી શકીએ. તો પછી જર્મનીના એકીકરણમાં તો આવેલાથી બોલાય જ કેમ ? અને વિષેટનામ થર બોલવા જઈએ તો ઊઠી જઈદાસી થાય. થીગડા મારી મારીને અત્યાર સુધી ચલાવ્યું છે. હવે આવેલી નીતિનો પાયો સત્ય ભૂમિકા ઉપર બાધી સજ્જ થવાની જરૂર છે ચીન ચોતાની માતેની ભૂમિકા ઉપર વિષસમક્ષ એકપુ ઊભું છે. તેની જ રીતે, પાકિસ્તાન સાથે ચોકકસ ભૂમિકા ઉપર, નીતિરીત બદલવાની જરૂર છે. આમે, ભારતના મિત્રો કેવા અને કેટલા છે તે અનુપમ નથી. શરૂઆતમા શોડાક મિત્રો દુરમન થશે; પછી જ્યારે આવેલી તાકાત વધશે અને સોને ખાતી થશે કે ભારત તેની સ્વચ્છ અને અદર્શમા અજીનમ ત્યાં પછી મિત્રો આવેલા પછે આવશે.

ટીંગાટોળી ઘર

દિલ્હીમા ભરતની સર્વોચ્ચ સંસદનું ટીંગાટોળી ઘરમા રખાતર થઈ રહ્યું છે. આશા તો એવી જમરી રાખી હતી કે પૂરેમાં એસિવાની એક મહાન લોક.

શાહી તરીકે ભારત ઝળટી હોઈ! પણ એ આશા
 હમારી નીવડી છે. લોકસભાના અને રાજસભાના
 માનનીય સભ્યો એવી રીતે વર્તે છે અને એવા
 શબ્દો પોતાના સંવેદન્ય નેતાઓ માટે મૂક્યાં વાપરે
 છે કે સંજ્ઞાનની તો મોલતાં છત્ર ચલણ અને
 સંમળનાં કાંતના કીડા ખરી પડે! વર્ણસનને
 પ્રારંભ સંસદમાં કાંઈક આવેજ થયો. વિરોધ
 પક્ષના નેતાઓ મેદાન છૂટ લે, અધ્યક્ષનું કહેવું
 માને નહિ, હાથપગ પછાડે, સૌરાજ્યોર મચાવીને
 સંસદના મોભાને દાણાપીંડે, શાક મારીટ કે ગેર
 ભગ્નની કક્ષામાં લાવી મૂકે, અને તેમને બહાર
 કાઢવા અધ્યક્ષને ફક્ત કરેલા પડે અથવા સજા
 મોકુફી બહાર કરવી પડે- આ બધું શું ખતાવે છે? અને
 ભારે વખતદાર અર્થ જેમના શબ્દમાં રહેલો
 છે તે અધ્યક્ષને એમ ચેતવણી આપવી પડે કે
 લોકશાહી રીતે વર્તવામાં આપણે નિષ્પન્ન જઈશું
 તો કાંતિ આવી પડશે. આનો સુચિતાર્થ શો? વિરોધ
 પક્ષી છાતી ઉપર હાથ મૂકીને એમ કહેવા
 તૈયાર છે કે અગર તેઓ સત્તાપર આવશે તો તેમના
 “વિરોધ પક્ષ” ને આટલી છૂટછાટ તેઓ આપશે
 ખરા? કે પછી રાષ્ટ્રપતિજ કહે છે તેમ અંદરના
 પશુને દાગવા અસમર્થ હીએ!

માર્શલ

“અહો, માર્શલ છે! પધારો, પધારો!”

“માર્શલ તો કહેવાનો- ધંધો સાથે નથી!”

“હીરા- માર્શલ?”

“હા, એનો વટ તો અમર પંચીથી પણ વધે!”

“ત્યારે એર- માર્શલ?”

“ના, ના- એ તો આશાજનો રાખ!”

“પણ ત્યારે તમે કયાના?”

“ગાંધી મેળના નહો!” કહેવાનું નામ રાખ્યું
 છે તે ખગર નથી. પણ લોકસભાના પગી નેત્ર
 કાંઈક ખરે! અને સાચું કહું- અને તો સરખ
 આવે છે- એવા મોટા ભોળા, કેટલું નહું બહેલ-
 અને કેટલી ખ્યાલિયાળા- હું તો એમને દાવેપત્રે

પડું, હો આપસા! બહુ ખરાબ ધંધો- નિશાળના
 છોકરાકે હોય તો તો બહેલે કાન આવીને બહાર
 લંગડી મૂકીએ- પણ આવડા મોટા ભાષાકે- તમેજ
 કહો, માર્શલના નામને મૂળો મૂકેલો છે!

ટપાલ ટિકિટ શ્રેણી

હવે તો એ ઝડપથી આવણે ત્યાં નિત્ય નવી
 ટપાલ ટિકિટ નીકળે છે તેથી સંચકોગોરને સંતોષ
 અવસ્થ થશે. પણ બીજા દેશોની સરખામણીમાં
 આપણી ટિકિટ ઝાંખી લાગે છે, બનવાનોજ છે કે
 ડાખવાની સગવડ અપણે ત્યાં સીમિત હતી. આફ્રિકાના
 કેટલાક નવાદિત દેશોની ટિકિટમાં રંગબેરંગી
 પક્ષીઓની ભૂમી બારે ખૂબીથી ડાખે છે. આપણું
 રાષ્ટ્રીય પક્ષી- મોર- તેની પણ રંગીન ટિકિટ કાઢી
 હોય તો? આમ તો આપણે સાહિત્યકારો, સંતો,
 કવિઓ, વાદ્યાર વ્યક્તિઓ અને બનાવે- સૌને
 ટિકિટમાં મઢી લીધા છે. પણ તે સામાન્ય ડાખ
 મૂકી લ્યાય છે- રંગીની દિલ્લદર મેળવણી કેખાતી
 નથી. ખાસ કરીને વિદેશો સાથેના વ્યવહાર માટે
 એ શીલ્પી પચાંદ યાવ તેમાં વિવધની પચાંદગી માટે
 કહિં અને દૂર દેશીપણાની જરૂર છે. પ્રત્યેક
 સિવિલ અને સ્વાતંત્ર્ય પક્ષી, નિઘાસ ભગ્નરને વેગ
 આપવા, એક વેપાર શ્રેણી અસ્તિત્વમાં આવે તો
 યરેસોમાં તેણું મૂલ્યાંકન સાડું થશે.

આ શું, હવે સૂઝયું?

અગર ચૂંટણી આવે છે ત્યારે? અલગત,
 પંખાનના ગર્વનર ધર્મશર આશિન દેવના અધિકારી
 છે. ભેજશેષ, કાળાગભર કંલપાદિ સામે જે કુખેય
 તેમણે ઉપાડી છે, અને મુનેચરને મિરતાર કરવા
 માંડવા છે તે ધણું સાડું છે, પણ નહીં મોડું છે.
 કેમકે વેણરિયર્ગ ચૂંટણીના વર્ષની કિંમત બાંહે છે.
 આમ કરવા જતાં, મતપેટી ઉપર અંધર થશે
 અરયામાં નળિયાને ભૂંડા આને કોઈથી વપરાય છે,
 એમ દૂધમાં ઘણી ગાળવા સિવાય માંડકને આપવા
 સામે પ્રતિજ્ઞા છે તેમ! શુદ્ધ લી અને વેન્ટેજલ
 એટલાં તો આગાહ ભગી અથ ઠી કે હાથડાવન

અને ઝોહસિબન મળી H_2O અને-પેટલું સહજ-તેને
 બુદ્ધિ કદવી સકાતાં નથી. સિમેન્ટ અને પતરાં માટે
 આને વખોથી પરમીટનો ચક્રાવે લેવાની અને નવેચો
 સંભળવાની જરૂરી પડી ગઈ છે તેમાં હોષ દા
 ખડે ત્યારે ધડીબર મરકરી જેવું લાગે છે! સિમેન્ટને
 ખડે રાખ તો નહિ હોય ને! અને પાણીનું જોધને,
 ખીજી રીતોએ બે - કલાવે તેમ કરવું પડશે-
 હોષ ક્રૂપ્ય પ્રધાનો. મનમાં ચોપ દાલવતા હશે-
 કેન્દ્ર તમારે દાખશે આંખીને કોષને બેદ ઉઠાડી
 મુકશે- એટલે લાંબા ગાળાના પરિણામનો વિચાર
 કર્યા વિના આવું ઉતાવળું પગલું કેમ ભરવું પડ્યું?
 ત્યાં તો દમચી ' પંતખો સુખ ' અને ' હરિયાણા '
 નું જીવનગતર ચાલે છે, ભાવતાલ તો કોષને વાદ
 પથુ આવતા નથી! હા, એ તો સાવ બૂલાઈ ગયું!
 તમારે ત્યાં રશ્મી રાષ્ટ્રપતિનું શાલન! એટલે કાંઈક
 વટ પડે એવું કરવું જોઈએ? દિલ્હીની સુપર
 માઈક જેવું જ કાંઈક! ભારતના સ્વાત લાખ
 ગામડાના લોકોના મોમાં પાણી છૂટ્યા છે-જ્યારથી
 દિલ્હીના ભાવતાલ બળ્યા છે ત્યારથી, હવે અહીં
 કેટલી વાર છે? કે નથી? કટોકટી પાર તરી ગયા
 છાંએ- જૂખમરાથી એક પથુ મૂલુ નોંધાયું નથી.
 અને ઝોહોહો, આ વખતે તો કાંઈ માડવી થઈ છે-
 મોસમ પૂરી થાય ત્યારે શુજરાતમાં તો ધરધર
 બદામના ટગમે ટગસા પછી અમેરિકન ધંધેને કોણ
 આ- મારી બહારોત?

વિદ્વત્તા

વિદ્વાને કાંઈ મર્યાદા હોય? હોષ શકે?
 આપણે ત્યાં તો એવું છે કે પી. એચ. ડી. થઈ ગય
 એટલે વિદ્વાની ચરમ મીમા ગણાય. પરદેશ જઈને
 અમુક ત્રિપથોમાં નિષ્ક્રાંત થનારા પથુ છે પથુ તે
 અહીં 'ગેળવેલું' જ્ઞાન ત્રિશેષ સ્વરૂપે સીખવાથી
 વધારે કાર્ય નથી. પી કામરાજને રસિયામાં ને
 અનુભવ થયો તેથી તેને નવાઈ તો લાગી હશે જ.
 કેમકે ભારતની રાષ્ટ્રભાષા તેજા બળવા નથી પથુ
 રસિયામાં, તામીલ ભાષાના બે હજાર વર્ષે જુના
 મંચનો અનુવાદ તેમને એવા મળ્યો, તેમજ
 એશિયામાં ભાષાઓના વિદ્યાવિદ્યમાં, તામીલભાષી

વિદ્વાનનું તામીલ ભાષામાં શ્વાગત પ્રવચન સાંભ-
 ળવા મળ્યું, તેથી મનમાં એવું તો આનંદ જ
 હશે કે કાંઈ ભારતીય બાપી રીતે પર રાષ્ટ્રની
 ભાષા સીમે, સંશોધન કરે અને તે પથુ તે દેશની
 મુખ્ય ભાષા નહિ-પથુ અનુકર્યાની એક-તે શક્ય
 છે? કેમ નથી? દાખલા તરીકે, ચીની ભાષા
 બળવાની આને તાતી જરૂર છે. એવી જ જરૂર
 જપાનીઝ ભાષાની છે, સંશયન ભાષાની છે. તો
 આ દિશામાં પ્રવાહ કેમ નથી થતું? આપણે ત્યાં
 એવી યુનિવર્સિટીની જરૂર છે જે આ પ્રશ્નો તોડ
 લાવી શકે. જગતના દરેક રાષ્ટ્રમાં એકથી નીમવા
 પડે છે ત્યારે તેને ભાષાના પ્રશ્નો સામનો કરવે
 પડે છે. પરંતુ જગતની વીસ-ત્રીસ ભાષા માટે
 મહાવિદ્યાલય આપણે આંગણે હોય તો તેનાથી
 આપણે એક એવી પેઢી તૈયાર કરી શકીએ જે
 આંતરરાષ્ટ્રિય વિનમ્રતા માટે બહુમૂલ્ય સેવાઓ
 આપી શકે. વિદ્વાનો સીમાઓ વિસ્તારવાની જરૂર
 તાકીદની છે કેમકે નહીંતર એક એવા દિવસ
 આવશે જ્યારે રસિયાના પાસેથી આપણે હિંદી
 શોખનું પડશે.

યુ. પી. ની હડતાલ

ઉપર પ્રકરના સરકારી નોંધરોએ જે અજૂત-
 પૂર્વે હડતાલ પાડી તેણે ભારે ખરાબ દાખલો બેસાડ્યો
 છે. કેમકે હડતાલ ન્યારે વ્યાપક અને ત્યારે તેને
 નિર્બળ બનાવવી મુશ્કેલ છે. વળી સત્તા હોવાને
 કારણે હડતાલ દખાતી નથી. એમાં જો બને પક્ષ
 પોતે લીધેલ વધુમાં અકેક જ રહેવા માગતા
 હોય તો બેમદાથી એકની દાર નિશ્ચિત હોય છે.
 આ એક એવી રાજ સત્તા જેવાં અટકોવી
 શકાતા નથી. મધ્યસ્થ સરકારના કમંચારીઓની
 પાસે વર્ષે પૂર્વેની હડતાલ પ્રસંગે સ્વ. વડાપ્રધાન
 નહેરુએ કહ્યું હતું કે જો તે સરજ નીવડી હોત
 તો સરકાર સ્થાનમુદ્દ થઈ હોત. શ્રીમતી સુચિતા
 સમલ આ દાખલો મોબુદ હતો. સત્તાથી બહુ
 થઈ શકતું હોત તો બાબોને વધતા બટકાવવા,
 કાળું નહું બહાર લાવવા અને યુનેયારને શિક્ષા
 કરવા સરકાર કંઈક કરી શકે હોત. સૌથી સાડું

એ છે કે હડતાલ આવીજ પડે તેવા પ્રસંગ નિવારવા.
 કેમકે પાછળથી જે પ્રતિષ્ઠા જોજમાય છે તેના
 કરતા શરૂઆતમાં તેની માત્રા ઓછી હજો. યુ. પી. નો
 દાખલો બીજાં રાજ્યોએ દાંદ્ર સમક્ષ રાખવો પડશે.

કુરે મળ્યાંક

મળક કરવાના ઇરાદાથી કોઈ અધર્મિત ગપ
 વહેતી કદવી અને દુનિયામાં હાંસીપાત્ર જનપું એ
 ભારતની સમસ્ત પ્રજા માટે શરમજનક જનશે.
 ભુચ પાસેના એક ગામમાં એક જાડને સાતમી
 સુવાવડ આવી અને અગાઉ સંદિતના સાતે જન્મ્યા
 સારી હાલતમાં છે એ સમાચાર એવી રીતે ફેલા-
 વનામાં આવ્યા કે એક સાથે સાત જન્મ્યાને જન્મ
 આપ્યો હોય! ખાજ જેવી દષ્ટિવાળા પડેલો પત્ર

કારોએ આ સમાચાર જાણ્યા ત્યારે ખાજકોને
 તેમજ માતાનો ફોટો લેવા અને ફિલ્મ પાડવા, અનેક
 સંકટો વેઠી રાત અને દિવસના ઉજાગરા કરી,
 હેરાન થઈ એક નાનકડા ગામમાં પહોંચ્યા ત્યારે
 સ્થળના થક કે જે તો દર વર્ષે આવતી, એવી
 સાતમી સુવાવડ હતી! જે ખપરપત્રાએ પરદેશમાં
 આ સમાચાર આપ્યા હશે અને ત્યાંથી આવેલી
 સૂચના અનુસાર વધુ વિગતો અને ફોટાઓ ઝાપી
 લેવા દિલ્હીથી વિમાનમાં ટ્રેપનમાં, મોટરમાં, અને
 ગાડામાં બેસી, ગમડે પહોંચ્યા હશે અને પોતે
 હાંસીપાત્ર જન્મ્યા તે જલ્દલ કેવા અનિર્વન આપ્યા
 હશે! બીજવાર, કોઈપણ ભારતવાસીનો વિધાસ
 નહિ કરવા તેણે સોગંદ લીધા હશે!

શાસ્ત્રજ અને સામાન્ય માણસો
 બંધાને એકસરખું ઉપયોગી

જન્મભૂમિ પંચાંગ

સંવત ૨૦૨૩

ક્રિષ્ત શ. ૨૦૫૦ (૨૭. પોરબ શ. ૧-૫૦ અધ્યયન)

ગુજરાતી તથા હિન્દી ભાષામાં અપાતું હોય,

જન્મભૂમિ ખગોળ સિદ્ધ સૂક્ષ્મ નિરચન ભારતીય પંચાંગ

સમગ્ર ભારતવાસીઓ માટે એક સરખું ઉપયોગી થાય છે.

જન્મભૂમિ પ્રકાશન મંદિર

જન્મભૂમિ જનન. ઘોષા સ્ટ્રીટ, કોટ, અંબા-૧

—પંચાંગમાં શ્રેષ્ઠ—
 જેમાં દર વર્ષે કંઈક વધુ, કંઈક નવું
 ઉમેરાતું જ રહે છે.

એક સૈનક

અનુ. ૬૬૫ લેસી

પોલિસ-ચાણા પાસે રેલ્વે ટ્રાઇનું ભેથું લેવા તે ત્યાં ગયો. એ હાલે દરેક જાણીની છાતીનું તે જીંઘાઈનું માપ કાઢતા હતા. એ લોકોએ તેને તેના પિતાનું નામ પૂછ્યું. કમાલિયા પાસે તેનો કોઈ જ બવાબ ન હતો અને તેણે એ લોકોએ તેને પસંદ કરી લીધી-ભરતી થયેલા એકસો તે પચાસમાંના એક તરીકે.

નવી ભરતીને તે જ દિવસે દૂર ૬૫ જવામાં આવી. બારે મજેદાર મુસાફરી નીવડી. રોજેરોજ દિવસમાં ત્રણ વાર તે બોબન મળતું, વાટખરચી માટે ખિસ્સામાં થોડાંક પિકકા ખખડતા અને સારામાં સારો સંધવારો.

ઠાણુ જાણે ટેલકાએ નવા રેલ્વેને પસાર કરતી આગાહી આગળ ધપતી જ રહી. કેટલાયે મોટા રથજો તે વટાવી ગયો. આઠમે દિવસે એ લોકો ધાંધે રથજો-પોતાના મુકામે-પહોંચી ગયા.

તાલીમનો વખત તે ખૂબ જ કષ્ટદાયી હતો. પશુ દિવસમાં ત્રણવાર જમવાનું મળતું એ વાત આગળ સંઘળી વિદ્યાર્થીઓએ હજી જૂથ ગણતો. વળા માત્ર એટલું જ ન હતું. જીવનને નવું જ ક્ષેત્ર નવો જ વર્ગીક અને નવું મહત્ત્વ રાખ્યું હતું. પોતે ઘરખાર વિનાનો રાજા બનાય હોય તે લાવણી ધીમે ધીમે રેલ્વે વિસારે પાડી દેવા માંડી. હવે સરસ પધારી વના તે ઊંચી સડતો નહિ, આવા નીચે એકાંતિય મળતું. અને જો સ્વાદ પારખવાનું શરૂ કરી દીધું...

પોતે કશુંક કરી છૂટવાનું હોય એ લાવણીએ તેના જીવનને નવી જ દિશા અને નવી સામર્થ્યતા દર્શાવ્યાં. હવે કેટલીક તેની ફરજે ઊભી થઈ અને તેને ટેલકાક હકોપ જાણ્યા.

અને પછી તે પ્યેટન વળા ઠાણુ દરને રથજો ઉપરી મઠ-લગભગ બે દબાર માંડલ દર. ત્યાંય તે રમાયી થઈ નહિ. ત્યાંથી વળા પાછી તે ત્રીજે રથજો ખસેડાઈ. ગીજી હાવણીમાં તેઓએ દોડા દિવસો

ગાળ્યા. દરમિયાનમાં તે સરસ હિન્દુસ્તાની બોલવા લાગ્યો હતો. હિન્દુસ્તાનના લગભગ વધા જ મુખ્ય રહેશે તેણે જોઈ નાખ્યા હતા. કેમ જીવન તે તેણે શીખી લીધું હતું. તેના ખિસ્સામાં હવે પૈસા હતા અને સરકાર તેને વધારેને વધારે આપવાની હતી.

એક દિવસે કમાન્ડીંગ ઓફિસરે બહેર કહ્યું કે જેઓની કમ્પા હોય અને જેઓ પોતાને ઘેર સમાં-વડાઈને મળવા જવા કમ્પા હોય તેઓ જાણ રહે છે, જેઓને એ માટે રજા લેવી હોય તેઓ અરજ કરી રહે છે.

હાવણી આનંદ ઉલ્લાસથી ફાલક - ડોલક થઈ ગઈ. તે દિવસના જીત્સાહની વાત જ રી! પશુ તેના પોતાના ઉત્સાહમાં કશુંક નકકર ખૂટતું હતું. આ વધુ તેને આશ્વાસી લાગ્યું.

તેણે પશુ રમ અરજી તો ભરી જ દીધી. તે રાત્રે, આજી પછી બધા વાતે વળા, મેસરના ઠાણુ જાણે તિનેવલિના ઠાણે પૂછ્યું : 'આપણે સાથે જ મુસાફરી કરીશુંને ?'

'હા, વધુ ચારે તો કાલે સાંજે જ નીકળવું પડવાનું.'

'મેં તે જ સમય નક્કી કર્યો છે. ભલા ભગવાન, ખરી દીકરીને એણે જનખારા વાલી અપા છે.' મેસરવાળો ૫ પળવાર તો વિચારમાં ગરક થઈ ગયો. તેના ચહેરા થોડી વાર પછી ચમકી ઊઠ્યો. બલ્કે તેણે તેની માનસ આંખોએ પોતાની દીકરી બ્રહ્મ લીધી ન હોય.

તિનેવલિવાળાએ કહ્યું : 'મારી છુટ્ટા માં ફ' તો તેને કશું જ કમા-કારના વિના જ નાસી છૂટ્યો છું! એકનો એક દીકરો છું ફ' !

તેને પોતાને પશુ થોડો વિચાર કરી લેવનો હતો. અને તેણે બલ્કે પોતાની જાતને જ સંભોધીને કહેના હોય તેમ હળવેથી કહી નાખ્યું : 'ગમડી બીચારી ! ખૂંપડીમાં એકલી બેઠી નાત પોતાના દીકરાના આવવાની રાહ જોતી રહી છે.'

પાલકાટના ઠાણુ રહેવાસીએ વળા કમાલિયાને જ પૂછી નાખ્યું : 'તું ક્યારે જવાને ? આપણે બેસ સાથે ?'

ક્રમાદિયાએ અમરતો જ જનાન વાળી દીધી -
‘મહે, એમ તો એમ.’

મદાસના એક શુદ્ધાનિવાએ ચારેકાર જોત્રને,
જલ્લે કે માર્ગદર્શન મેળવવા પૂછતો હોય તેમ પૂછી
નાખ્યું : ‘ત્રીશ દિવસથી વધારે વખત રોકાણ
પાડવા મારેનો કોઈ રસ્તો ખરો કે ?’

પાલકાટવાળાએ જવાબ આપ્યો : ‘મદદગીનો
તાર કરી દેવા. હું’ પોતે જ જ વેતરણમાં છું.
હજારવાના ઘેર જઈને આટાપવાના છે.’

કોઈ બીજાએ કહ્યું : ‘એવું કાંઈ ચલાવી લેવાય
એમ લાગતું નથી ખમર છે, આ રત્ન શેની મળી
છે ? ઘેર જઈ સર્ગો - વહાલા કુટુંબીઓને દરૂમદ
ધર્મ આવવાની જ માત્ર. જધાયને મળી લીધા પછી
તારતો તારત પાછું ફરવું પડવાનું. તમને જધાયને તો
કુટુંબીઓને મળવાનું થશે. અમને તો મોરચે
મોકલે છે, મોરચે.’

કોઈ કહ્યું બોલ્યું નહિ એ મંડળી એકાએક
દીઝરાઈ ગઈ.

આખરે મોરચવાળો બોલી શક્યો : ‘મને કાંઈ
થઈ ગયે તો મારી દીઝરીને એક હજાર રૂપિયા મળશે.
મારા ભાંગે જોડણું તો ધણું સંતોષ.’

તિનવલિવાળાએ મંત્રવત્ર ગેએયું : ‘હજાર
રૂપિયા મળે તો મારી માને ઘડપણમાં કોઈ સાચવ-
નારૂં મળી રહે.’

○ ○ ○

આખી રાત કોઈ સરખાઈનું શેલી ચક્રવું નહિ-
રાત આખીને આખી, કોઈ નિસાસાથી જીભરાઈ ગઈ.
ફેકત ત્રીશ જ દિવસમાં કરવા કારવણનું બધું જ
પતાળી ફેંવાતું હતું...

કમાલિયો પછુ રત્ન કેમ વીતાવતી તેની ધડ-
બાંજમાં પાડ્યો. પછુ તેણે કહ્યું જ કરવાપણું નહોતું
અને તેથી તેનો કાર્પકમ અનિશ્ચિત જ રહ્યો. ત્રીશ
વગર કામના આગસમર્થો દિવસો તેની સામે
તરવર્ધો થયા.

પાલકાટવાળો તેની બાજુમાં જ સૂતો તરફડીવા
મારતો હતો : ‘નારે ઘેર કોણ કોણ છે ?’
‘કોઈ નહિ.’

‘રત્નમાં તું ક્યાં જનારો ?’

આ સવાલનો જવાબ તેની પાસે નહોતો. તેના
મિત્રે વળી તેને પૂછ્યું : ‘તારું ઘર ત્રિવેંદ્રમમાં નથી ?’
કમાલિયો જવાબ આપતાં અચકાયો. આ
સવાલનો જ તેની કંને જવાબ નહોતો તો !

‘ત્રિવેંદ્રમથી જ મારી ભરતી થઈ છે,’ તેણે
જવાબ આપ્યો.

‘મૂળ તું ક્યાંનો ?’

‘હું ઘેર જવાનો નથી. મારે રત્ન જ નથી
જોઈતી.’ કમાલિયાએ ઉઘાડીને જવાબ આપ્યો.

તેના મિત્રે પૂછ્યું : ‘સાને રે તું’ ધિમ્મજ જામ
છે ? જો એવું જ હોય કે તું’ પછુ ધેરથી નાસી
છૂટ્યો હો તો મેં મારા પર સાને ઉઘાડ્ય છે ?’

એણેકોના લાતાંતારનો આમ એકાએક અંત
આપ્યો.

મળરકું થયું ત્યારે માગ એક જ માણસ જોડા
વિનાનો જામતો પડ્યો હતો-કમાલિયો. તેને અચરજ
થઈ કે તેને એ નામ કોણે આપ્યું હતું ? કઈ રીતે
તે નામર થયો ? ધરળદાર વિનાના રત્ન તરીકે
જ્યારે તે રસ્તે રખડતો ત્યારે તો કોઈએ તેને ‘નામર’
કહ્યો નહોતો. તેના જીવનની કઈ ખાસ ચોક્કસ
ઘડીએ તેને ‘નામર’ નામ અપ્યું ?

‘હું’ ઘેર જવાનો નથી. મારે રત્ન જ નથી
જોઈતી.’ તેના કાનમાં આ ચબ્બો તાતા સાપ
વચનોની જેમ પડીલા પડવા લાગ્યા. આટલી બધી
સખ્તાઈથી તેણે કહી દેવું નહોતું જોઈતું. ડેરલામાં
કોઈ એક રથો, તે અમાગણી બી, પોતાની મા-
જૂર જીવની હતી... અથવા તે અભાગિયો માણસ,
પોતાનો પિતા... અથવા તો તે જ માતો જીવ્યો-
કોઈ સહોદર, એવું તે કાંઈ દોષ કે આ દુનિયામાં
તેના વિચાર માત્ર પછુ કરનાર કોઈ જ ન દોષ ?
બને કે તે કોઈ એકને ખોળી ઓઢી રાકે. જદેમત
પૂર્વક જોઈ કરવી જોઈએ...

દેહ આખાના અનેક ભાગો તેણે જોયા છે, દરેક
જાત અને જાતના લોકો સાથે તે દુર્ગો મળ્યો હતો.
ખાતખતની બે લીએ તેણે યામગો હતી. પછુ ડેરલા,
તેને આદ આપ્યું, ડેરલાને તે કદી જ બૂલી શક્યો

નહેતો. રસ્તે રંગતો મિખરી દતો ત્યારે પણ નહિ. ત્યાં પાણી પણ કંઈ ખાસ પ્રકારનું હતું. ભલે ! ખરા બપોરનો સૂરજ પણ, ત્યાં નો આકરો નથી દેતો. મનાવલીના દારૂમાં પણ કદાચ ખાસ હાથ રખાઈ હતું. અને તે બાધા, રને માટે તો ગ્રેયના કુવારા જીંદગી મનમાં.

જે બૂમિએ તેને જનમ આપ્યો અને માની પેરે ભેળે તેને જનન કરીને ઉઠેયો, તેણે આખો મીઠી દીધી અને નાજિયેરીના શીળા છાયા તમે જીવવાની તેને ઉમંગવાળી પ્રજ્ઞા ભરી જીવી... તેની શરીરો અને મહીઆમાં રજવળાની તમન્ના ભરી જીવી... અને ફેરજ બૂમિના કટ્ટીબર ચોખા ખાવાની તેની વસના બમૂંડી જીવી...

કમાલિયો તે દિવસે સો- પહેલો જીવી ગયો, બધે, બધારે ખીળ જીવી તોયાર થવા લાગ્યા ત્યારે તો તે કમારનો એ ચુસારી માટે તોયાર થઈ ગયો હતો.

* * *

પ્રભુચાર દિવસથી એલવપીમાં સો કોઈ એક રોનિકને ભેષ રહ્યું હતું. અહીં - તહીં - સધળે તે ભેવા મળતો. દિવસમાં ગળુ ચાર વાર શહેરના એકે એક હલે તે ફરી વળતો. રાત વેળાએ તે જ રોતો નહિ. એક સજી કોઈ એક ચુરિયમ મજૂર પોલીસ ચોક્કસ એને વિશે કશુંક કહેતો સંભળાયો હતો. તે ક્યાં રહે છે તે કોઈ જાણતું નહોતું, તે ક્યાંથી આવી રહ્યો છે તેનો કોઈને ખ્યાલ સુધાં નહોતો.

અને પછી એક દિવસે સોઠો જુએ છે તો તે ક્યાંય ભેવા ન મળે. ખીલ સવારે તે અદનંદ દેવસેવરમ નજીકના એક ઘરના બે બારણાની નજીક ભેવા રહ્યો. કવિસોનમાં આ મંદિર છે. પતરાનો નાનકડો ટુંક તેના દાચમાં હતો. એક નાનકડો છોકરો ત્યાંથી પસાર થતો હતો. તેણે તેને કહ્યું કે એ ઘર તો ખાલી છે, કોઈ રહેતું નથી એ ઘરમાં.

કોઈવારમાં જ એક ઉર્જાળાત ભેવા સંજ્ઞાન મંદિરમાંથી બહાર આવ્યા અને કમાલિયો તેની પાછળ ચાલવા લાગ્યો. થોડા રસ્તો કાપીને તે સંજ્ઞાન જમણે વળ્યા અને તેઓ ભેવા પોતાના ઘરમાં દાખલ

થવા બધા છે કે તરત, દિવસ કરીને કમાલિયો પોતાની ઝાળખાળ આપી : 'ક' કમાલિયો !'

પેલા સંજ્ઞાને પાછા વળીને બરાબર ભેળું, અને રોનિક તો ભણે પચ્ચરમાંથી કંઠારેલી મૂર્તિ. દાચમાં ખતરાના ટુંક સાથે તે ગિતો રહ્યો.

'કમાલિયો ! કયો કમાલિયો !' પેલાએ પૂછ્યું. જવાબ માટે સખેડો જ ન મળ્યા થોડું ખચકાઈને રોનિકે રસ્તા પકડ્યો.

કમાલિયો શરીર આખી ઝાળખી ગયો ત્યાં સુધી પેલા સંજ્ઞાને તેની પીઠ લણી ભેષ જ રહ્યા. કમાલિયો ના, એમને કોઈ કમાલિયો પાદ ન જ આવી શક્યો !

ચિન્તાકાઝા પાસેથી નાનકડી રસ્તારસ્તના કમાલ ઉપર, ત્યાં હતું, ચપ્પુથી કાતરેલું નામ. 'કમાલ'. રોનિકે આલિંગને કહ્યું, 'પેલું નામ મેં કાતરેલું' !

માલિકે કશું બોલ્યો નહિ.

આખું ત્રિવેંદ્રવ તે બગ્યો. પારામ્મ નામના કોઈની કાગ કાઢવા. પણ એવું કોઈ તેને મળ્યું નહિ !

આમને આમ સત્તર દિવસ પૂરા થઈ ગયા. આટલા દિવસમાં કમાલિયાને ઝાળખ્યું એકેય રિમત મળ્યું નહોતું. કોઈ સ્વામતની રિમતલદરી તે પામ્યો નહોતો. આખું ફેરવા તે ફરી વળ્યો- 'બરે, તું ક્યારેનો આવ્યો ?' એવા સવાલ પૂછનાર કોઈ મળી આવે એની બોળી આશામાં રતો ! ઝાળખાણ કાઢવાના તેણે કેક પ્રયત્નો કર્યા, પણ બધા જ નિષ્ફળ.

અને, આમ જ ચીલી ગયા બીજા સાત દિવસ. રસ્તે મળતા હરેક સાથે વાત કરવા તેણે કહ્યું. કેટલાએ માણસોને તેણે 'કોઈ' કહી સંબોધ્યા. પણ તેને કોઈ મળ્યું નહિ. નતો તે કોઈ ઝાળખી પામી શક્યો કે ન તેને કોઈ ઝાળખી શક્યું. કાલકટથી લઈને નાગેરકોઈ સુધી તેણે ફરી નાખ્યું.

પૂરા ૨૮ દિવસ પસાર થઈ ગયા. જે દિવસ હવે તેની પાસે રહ્યા. ૨ દિવસનું પ્રત્યેક ખાણું તેણે ખિલ ભરીને ખાધું. કોઈએ તેને નામ દઈને ન બોલાવ્યો ! તે પછી નામ હોવાનો અર્થ જ શો ?

[અખ. પાન ૧૫૫ પર]

માનસિક રોગો

માનસી સ્વાસ્થ્ય

કુટુંબ જીવનની શિક્ષણ પર ખૂબ અસર પડે છે ને બાળકો સાથે કુટુંબમાં જન્મે છે તેઓ શિક્ષણનો લાભ લેળવે છે. સામાજિક કલ્યાણ અને પ્રેરણા માટે મુદ્દર સાહિત્ય મુખ્ય ગીળ છે, સાડું સાહિત્ય વાંચવા માટે બાળકને પુસ્તકાલયો અને શાળાઓમાંથી સારી પેરે મદદ મળે છે.

ઉગ્ગેડમાં અને પશ્ચિમ યુરોપમાં બાળે સદ્ધી મોટું સામાજિક મકદ એ છે કે કુટુંબ જીવન તરીકે રજુ છે. આ કારણે ખૂબ મુશીમતો ઊભી થઈ છે. કુટુંબજીવન તુલાના ઘણા કાગલો છે. કદાચ મોટું કાગલ એ છે કે બાળકોસ શહેરમાં મમાજ કેદિત થતે. જય છે, ગામડાં તુલતા જય છે શહેરમાં ફેકે વ્યક્તિ અલગ જલુની જેમ હોય છે અધુનિક જીવનમાં ખૂબ સપ્થામાં લોડો પોતપોતાના કુરબો છોડીને અલગ રહેવા લાગ્યા છે. સામાજિક, રાજ-નેતિક અને કાર્મિક સરકારોની જીવન ઉપર બાળે એ અસર છે કે વ્યક્તિને એના કુટુંબમાંથી હટાવીને એને બીજા સરયામાં નામે છે અને સમગ્ર જીવનની વૃત્તિ કુટુંબની બદાર ચાલી જય છે.

બાળકોને અસર પોતાના કુટુંબમાં સરક્ષણ નથી મળતું. માનસિક કુશલા નથી મળતી તે તેઓ ખંડિત થાય છે. બાધી તે એક વ્યક્તિના સ્વસ્થ-માં નિર્મોલ થાય છે બામ ખંડિત સમાજ જન વાના એ કારણો છે; એક છે કેદિત શહેરના જીવન અને બીજુ છે કોટુંબિક જીવનની કમબેરી. બાવા સમુદમાં માનસિક બીમારીઓ વધુ બાવે છે. અમેરિકામાં તેર વર્ષ પહેલા એક સમાજશાસ્ત્રીએ તપાસ કરી હતી કે એક સમુદાયમાં કેટલા લોડો આત્મહત્યા કરે છે, અને કેટલા પાગલ બને છે આ બે વીએ કોવી છે કે જેન દર્દીઓ કરિપનાવ-માન્ય જતાં. એઓ ખૂબ ગર્બર બીમારીમાં ધકેલય છે તેઓ કરિપનાવ લમા જાય છે. આમ હોવા છતાં પણ આ બે જાનેથી એક કલ્પના તે બાવે છે

કે સમાજમાં કેટલી હદે માનસિક બીમારી ફેલાયી છે. મલ્કૂર સમાજશાસ્ત્રીતું તે કહેતુ છે કે જેમ જેમ શહેરો વધતાં જાય છે તેમ તેમ માનસિક બીમારીઓ પણ વધતી જાય છે. સદ્ધી મોટા શહેરોમાં સદ્ધી વધારે પ્રમાણમાં માનસિક બીમારીઓ પણ હોય છે. આ લાકે એ માગ એક જ અપવાદ બતાવેલો કે જ્યાં ખીચ સમાજ નથી અને ને પોતાનાં કુટુંબ કાચે દૂર રહે છે, બાવા કુટુંબોમાં માનસિક બીમારી નથી અથવા એકી છે સદ્ધી સાર" સ્વસ્થ નાનાં ગામડામાં, નાના સમુદમાં હોય છે, જેમાં લગભગ બધા મરો આપસમાં પરિચિત હોય છે. આ કારણે પશ્ચિમી સમાજશાસ્ત્રીઓમાં ચર્ચા થવા લાગી છે કે એક સ્વસ્થ સમાજમાં સાધારણ્યે કેટલી લોકસખ્યા હોવી એકેએ બાદર માગની બા અગેની એક કિતાબ છે, "કમ્યુનિટી કોહ ધી રીપર" આ પુસ્તકમાં ખૂબ સારી કાદિતી છે.

ઉલ્લા પચ્ચાસ વરસથી માનસિક બીમારીની કરિપતાલોની સપ્થા ખૂબ વધી રહી છે. આ અગેની મહત્વપૂર્ણ વાત તે એ છે કે દર્દીઓ સાથેના વર્તોવમાં ખૂબ પરિવર્તન થઈ છે કેકટરોને અને નસોને એ વત સમનમ્પી છે કે રોગીઓ સાથે શુદ્ધ વ્યવહાર બે મરી તે રોગીઓને ફાપદો મરી, મદદ મળરી, ગેમ હટરી. પટેશના સમયમાં ઉગ્ગેડમાં એટલા પાગલખાના હતા, તેમાં દરેક રોગીને અલગ અલગ કમરામાં તાળા મારીને રખાતા. ફોપ ફોપવાર ફાચારી પણ લગાવતા. ફાજીથી સુધરવાની કાશિસ થતી, બાધી બીમારી વધતી, પણ અને એઓ આ કામમાં છે તેઓને પ્રતિતી મઈ મઈ છે કે સદિધુનાથી જ કામ કરતું એમને. ઉગ્ગેડમાં "કલેક્સ" લોડોના હસ્તક આવી કરિપ તારો છે તેઓ ખૂબ સૌમ્યતાથી કામ કરે છે. અને લીધે અન્ય કરિપતાલો ઉપર પણ તેમની અસર થઈ રહી છે. આ બધમાં સૌમ્યતા પ્રગન કરો રહી છે તેમ સારી કરિપનાલમાં જનાથી તપ

પૌરિવારિક વાતાવરણ ભેવા મળે છે આ વાતાવરણને લીધે માનસિક બીમારીમાં સુધાર થાય છે.

અહિં સમાજની બીજી સમસ્યા છે, અપરાધી વૃત્તિ. ઘણાને એ કારણે દુઃખ થાય છે કે નાની ઉંમરના બાળકો મુનાના રસ્તે ભ્રમ્ય છે, અપરાધ કરે છે, આત્મ અસહ કારણ તો એ હોય છે કે આવા બાળકને પોતાના કંઈ બોમા માનસિક સંરક્ષણ નથી મળેતું હોયું.

પાંચેક વર્ષ પહેલાં એક કવેકર માસિકમાં એક બહેનનો લેખ આવેલો હતો, તેમાં તેઓએ પોતાનો અનુભવ લખ્યો હતો કે નાની નાના બાળકોમાં સ્વાભાવિકપણે દોષ દોતા નથી. આ બાળકો સામાન્ય બાળકોની જેમ જ હોય છે અપરાધ તો તેઓ ધીરે ધીરે બનતા જાય છે, કેમકે તેમને ઘર નથી, રસ્તે રખડતા રહે છે, ઠંડકા સમાજના પરિઅપના દેઓ જાય છે. આજ સમાજમાં આ બાળકોને કેમ દેનાર કોઈ હોય નથી તો તેઓ સંભળવા દેખી છે, જેઓને એક જ સતાન છે અથવા જેઓને ગિલકુલ સતાન નથી તેઓ આવા બાળકોને શું પેતાના ન બનાવે? આ બહેનના લેખની અસર પડી અને કોશી આવા બાળકોને સ્વીકારવા લાગ્યા પેતાના કથી અને જાલન- પેપણ કરવા લાગ્યા ભરાખર પોતાના બાળકોની જેમ જ આરા એક મિત્રને પોતાની એક બેળી હતી, તેઓએ એક માળાને પસંદ કરી લઈ લીધો ધરમાં આ માળો અને બેળી બાક- મહેનતા સ્વરૂપમાં રહેવા લાગ્યા આ પ્રયોગ ખૂબ ઇશ થયો.

મેટાભાગના બાળકો અસળ હોવાના કારણોમાં એ ભેવા મળે છે કે તેઓને વાતસંજ્ઞાનું વાતાવરણ નથી મળેતું હોયું. એ બાળકો સારા ધરના વાતાવરણમાં રહે ૨૧ જુલૈ સારા બરે છે કોઈ કોઈ નાગરિકો કર છે કે એવા અભાગ, નિરધર ભેવા બાળકોને પોતાને ત્યા લાવવાથી પોતાના ધરના પશુ સરકાર બગડી જશે, પશુ અનુભવ જુદો.

સવાલ તો એ છે કે એ આ બાળકો ખરાબ બને ૨૨ એમના સુધાર માટે શુ યત્ન કરે.

આ અંગે મેં ઝોરિયામાં મુંદર કામ ભેડ્યું. કું આદેશ નામના સદેશમાં મુંદર હતી ત્યાં મામાજી કામમાં રસ લેનાર મિત્રોની એક સમા મળી હતી. સજાના અતર્થ એક બાઇએ મને કહ્યું કે, “ તમે માતું કામ ભેવા એ અવા તો મને ખૂબ ગમશે, કે સામાજિક કામ કરનાર કાર્યકર છું” અને સુરક અપરાધી સિંચમાં કું કામ કરું છું.”

મે ત્યા બહુને ભેડ્યું મામુલી એક ભેવ છે, દેખાવમાં લખકર આ ભેવના બે વિભાગ હતા એક કોડે માટે અને એક યુવકો માટે- ટોકરાઓ માટે. મે ટોકરાઓનો વિભાગ ભેડેલ તેમના એક પ્રિન્સિપાલ છે અને એક ભેવ અધિકારી છે. ભેવ અધિકારી પશુ એવું જ માને ૨૩ એવું કામ ટોકરાઓને કંઈ વેવાતું નથી પશુ સુધારણા કરવાનું છે.

ભારે કોઈ પશુ ટોકરા ભેવમાં આવે છે ત્યારે પ્રથમ કામ રહે છે તેવું અભ્યસન કાળજીપૂર્વક કરી ભેરાવું. તેનો કલિહાસ શું છે, તેવું કોટુંબિક જીવન શું છે, સ્થિતિ કેવી છે, પહેલાં શું શુ યત્ન, બેળી કઈ પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ કે ભેળી અપરાધ કરવો પડેલ. આ સંધ્યું ભણવાથી મામુમ પડે છે કે કોડું ગિલકુલ ભેડું કલણેતું હોય, સુધાએકું હોય, ધવાયુ હોય તેજા તુલ્યા કુટુંબમાંથી આવે ટોકરાઓ આવતા હોય છે. કેટલાક ધરમાં સારા સરકાર નથી હોતા, કેટલાક ધરમાંથી ધરના વડીલ બાળી ચાલ્યા ગયા હોય છે. કેટલાક ધરમાં કાસ્ટ વ્યસન હોય છે, અથવા આજ કારણથી આ ટોકરાઓ વિગ્રત બને છે.

ઉપરાંત ભેવમાં દરેકને અવરિયત ઉઘોગ આપવામાં આવે છે ભેડ-અપલ બનાવવાનું કામ, દરજી કામ, સુલારી કામ-કનીચર બનાવવાનું કામ, બાગ-બગીચાનું કામ આ બધા કામો અંગે ટોકરાઓની કસોટી કરી એને બે લાગુ પડતું હોય તેવું કામ અપાય છે. જેઓની મદ જુદા હોય છે તેઓ દરજીકામ તથા કનીચર કામ નથી કરી શકતાં. આવાઓને નાના બાળકો માટેના જે રમકડા બને છે તે રમકડાના રપેર પાટલ બનાવવાનું કામ અપાય છે-અથવા તો અલગ અલગ દુકાન સોંપીને મહે છે

નેહી દે. રંગવાનું કામ પણ આપે છે. આ જેલમાં બહારથી શિક્ષક ભેટા હોય છે. બહાર તો ધોરણસરના પાઠ્યક્રમ હોય છે, આ જાતનો અહીં પણ રાખે છે. આથી આ છોકરાઓ ન્યારે બહાર નીકળે છે ત્યારે સારી રીતે વાંચતાં લખતાં થવા હોય છે અને તેને કોઇને કોઇ ઉદ્યોગ પણ આવડતા હોય છે. આ કારણે તેઓ પોતે પોતાની આર્થિકતા કમાઈ શકે છે.

મેં પૂછ્યું હતું કે, “છોકરા બ્યારે બહાર છૂટા થાય છે, ત્યારે પાઠ્યથી આપની મદદમાં ઉપયોગી થાય ખરા? આપ ને પ્રભાશુભ આપો છો તેનું પરિણામ શું આવે છે?” તેઓએ જણાવ્યું હતું કે હજી આ સંસ્થા ચાર-પાંચ વર્ષથી જ કામ કરે છે, આટલા ગાળામાં અહીંથી કોઈ છોકરાઓને બહાર મોકલ્યા છે, માત્ર એક જ છોકરો પાછો આવ્યો છે. બીજા બધા સારા નામરોના રચકમાં ટપે છે, કામ કરે છે અને પ્રગતિ કરી રહ્યા છે.

જે છોકરાઓ આ ફૂલમાં આવે છે, તે બધા શરૂથી જ નાનાં નાનાં પરિવારના રચકમાં રહે છે. આ બધાને મોટા મોટા ખર્ચા એક સાથે નથી રખાતા પણ નાનાં-નાનાં કમરમાં પાંચ, પાંચ, છ, છ કે સાત, સાતની સંખ્યામાં રખાય છે. દરેકને પલ્લ, ખુરશી, ટેબલ, કપાડ વગેરે પણ આપાય છે. જે છોકરાઓ સારા બ્યવહાર રાખે છે તેને જાદી છુટી મળે છે. જે છોકરાઓ સાડું સફારી કામ કરે, તેને સામાજિક વર્તવ ઠીક હોય એવા-ઓને પણ છુટી જાદી અપાય છે. દરેક સપાહે અધિકારી, શિક્ષક અને છોકરાઓની એકઠે ભેગે અને દરેક છોકરાની પ્રગતિ ઉપર વિચારણા કરે છે. છોકરાઓ પણ પોતાના બારામાં સભા છે, કોઈ શિક્ષક હોય તે છોકરાઓ સમજા શકે છે, સભાગી હોય છે. દાબર રહેવાને કારણે આ બધું ઉપયોગી બને છે.

સોથા મુખ્ય વાત એ છે કે મોટા મુશ્કારો થવા પાડે નિર્મથિત દરેક માટે સાત-આઠ છોકરાઓ

એક શિક્ષક સાથે ફરવા બહાર બપ છે અને આમાં શિક્ષકની બવાબદારી ખૂબ રહે છે, એક શિક્ષક પોતે કહ્યું કે અમે બ્યારે બહાર ફરવા જઈએ ત્યારે અમારી બવાબદારી બહુ વધી જાય છે. અમારા સાથેના છોકરાઓ પોકા કોઈ માગી બવા ઈચ્છે છે તો તેને કોઈ શાંત નથી. એક મનુષ્ય કાંઈ નથી કરી શકતો. આ કારણે પરસ્પર વિવાદ હોવા ભેદ છે. આપસમાં અમે સંધળા મિત્રો છીએ, અમારામાં આપસમાં જિભેવારીનો આવ હોવા ભેદ છે.

મેં આ છોકરાઓ સાથે ખૂબ વાતો કરી. આ લોકો ખૂબ સુંદર ઝીંભે બનાવે છે. મેં એક છોકરાને કહ્યું કે તે તો ખૂબ સુંદર કામ કહ્યું છે આથી તે ખૂબ સંતુષ્ટ થયો. હું એ પણ જણાવી દેવા ચાહું છું કે આ છોકરાઓની અહીંયા રોનિક-કવાચત નથી રાખવામાં આવી. જાણી સમજીને જ આ કવાચ નથી રાખી. આ લોકોએ જેલના અધિકારીઓ અને સરકારના માણસો સાથે જે વાટાઘાટ કરી હતી કે બે આ સંતાનોને સારા નાગરિક બનાવવા હોય તો સારી સાબત, સારા શિષ્ટાચાર આ બધામાં આવવા ભેદ છે. આ કારણે અહીંયા જેલ સી. સી. નથી.

જે છોકરાઓ ચારી સાથે વાતો કરી, તે ખૂબ કરીને જેલમાં આવ્યો હતો. પરિવારની રિયલ ખરાબ હતી, આ કારણે તેણે ખૂબ કરેલું. કોઈ કોઈ વાર જે છોકરાઓ આવે છે તે બધું મોટા અપરાધ કરી આવતા હોય છે, આમ છતાં જેલથી તે માણસી જ લાગે છે. શુષ્ક વિગતોના સંભવ રહે છે. ખરાબ પરિસ્થિતિથી તેઓ ખરાબ થાય છે. તેના સુધરવાની સંભાવના રહે છે.

આ સહિષ્ણુતાની પરમ અને પરિત્ર વધતિ છે. આપણે બે નવા સમાજનું નિર્માણ કરવું હોય તો સવાલ આવે છે કે આપણે અપરાધીઓને કેયે વર્તવ આપીએ છીએ? આ સંબંધે પશ્ચિમમાં તે આવના પ્રયોગો આવે છે. [અ. કાકુ દોશી]

કાળજી

મધુક જ પરેલ

ખી એક ની વાર્ષિક ચરીફા વખતે જાનેલો પ્રસંગ છે. એક શિક્ષક પાઠ આપતા હતા બે નિરીક્ષકો નિરીક્ષણ કરતા હતા. એમાના એક નિરીક્ષક શિક્ષકના પરિચિત હતા, બ્યારે ખીજા અપરિચિત.

શિક્ષકે પૂરા ઉત્સાહ થી પાઠ શરૂ કર્યો.

એમની નજર વારે વારે પરિચિત નિરીક્ષક ઉપર ફર્યા કરતી હતી પરિચિત નિરીક્ષક પાચ-સાત મિનિટ તો સ્વસ્થ બની બેઝી રહ્યા પછી પછી સાથેના નિરીક્ષક સાથે વાતે વળગ્યા.

હતો વાર્ષિક પાઠ.

સુચોગ્ય રીવારી કરીને શિક્ષક પાઠ આપવા આવેલા.

...ને તેમા પેલા નિરીક્ષક વાતે વળજે .

અન્ય ય થઇ બેસવાનો પૂરેપૂરો ભય.

શિક્ષકે તો નીકરપણે પાઠ પૂરા કર્યો પછી નિરીક્ષક પ્રત્યેના એમનો રોષ પરાકાષ્ઠાએ પહોંચ્યો નિરીક્ષક ભડે પરિચિત રહ્યા પછી વાર્ષિક પાઠ વખતે આમ નિષ્કાળજી સેવે તો શિક્ષકને કેટલો અન્યાય થાય !

શિક્ષક તો ચાર ફૂલરકેપ કાગળ લઇને બેઠા યુનિવર્સિટીના વાર્ધસ-આન્સલરને ઉદ્દેશી ને એમણે આરંભ કાગળ ચિતરી નાખ્યા. એમણે પેલા પરિચિત નિરીક્ષક અંગે નિષ્કાળજી બહલ ફરિયાદ કરી હતી.

ટપાલ પર ભરોસો ન રાખતા તે જાતે જ વાર્ધસ-આન્સલરને ત્યાં ઉપડયા અને પોતાની વાત તથા લખાણ રજૂ કર્યો.

એમની આ વાત વાર્ધસ - આન્સલરને યોગ્ય જવાબ.

તેમણે એમને આશાસન આપતા જણાવ્યું 'હાલે, હું એ નિરીક્ષકને બોલાવી ખુલાસો માગીશ તમે બેઠીકર રહેજો.

વાર્ધસ-આન્સલર પોતાના ઠંઠક વચ્ચે માટે બેઠીતા હતા.

તેમણે પેલા નિરીક્ષકને 'તેડું' મોકલ્યું.

નિરીક્ષક ગભીર ચહેરે આંખા.

પ્રાથમિક વાતચીત પછી મૂળ વાત શરૂ થઇ.

વાર્ધસ-આન્સલરે સીધું જ કહી નાખ્યું,

'બાઈ, કહે તમે ગમ્મલ કર્યો. વાર્ધક પાઠના નિરીક્ષણ વખતે તમે તમારી સાથેના નિરીક્ષક સાથે વાતો કર્યા કરી ! શિક્ષકને ભારે અન્યાય કરી બેઠા.'

'હું !' પેલા બાઈ આશ્ચર્ય પામ્યા.

તે દંઢ લાગતા હતા

તેમણે કહ્યું 'આપ સ્પષ્ટ વાત કહો.

નિખિલકુમારની બાબતમાં તો નથી કહેતા ને !'

'હા, હું' એમની જ વાત કહું છું'

નિરીક્ષક એક પણ મીન રહ્યા.

પછી કંઈપણે ઘાંઘ્યા, 'સાહેબ, એમ કહે.

હું જાતે આ બાબતમાં કંઈ કહું તે કરતા તો તમે યુનિવર્સિટી ઓફિસથી એમની માક-શીટ મગાવો તો વધુ ઠીક રહેશે.'

'જે છે તે રજૂ કરો ને.'

'રજૂ એમ નહિ કહું. તમે માક-શીટ મગાવો, પછી વાત'

માક-શીટ મગાવવામા આવી.

તાલોમાર્થીએ પદ ટંકા શુભ મેળબ્યા હતા !

આશ્ચર્ય પામતા વાર્ધસ આન્સલરે પૂછ્યું,

'એમના શુભ તો સારા છે, તો પછી એમણે ફરિયાદ કેમ કરી ? જૂઓ આ રહી એમની અરજી'

નિરીક્ષક શાત ચહેરે અરજી વાંચી ગયા.

વાર્ધસ-આન્સલર તો આશ્ચર્યપૂર્વક એમના

તરફ તાકી રહ્યા હતા

અરજી વાંચીને હસતા હસતા નિરીક્ષકે ખુલાસો કર્યો, 'સાહેબ, એ બાઈ એવી કંઈ ગી રીતે પાઠ આપતા હતા કે, હું' જો પેલા સાથીદારને વ તોમા ન પરેડુ તો આ નિખિલ-લાઈને નાપાસ થઇ જવાનો સંભવ હતો.'

'એમ !' વાર્ધસ-આન્સલર પછી હસી પડ્યા.

ખીજે દિવસે નિખિલમાઈને સાની વાતની જાણ કરવામા આવી ત્યારે તેમના પસ્તાવાનો પાર ન રહ્યો.

વિચિત્ર અનુભવો

રતિભાઈ ગોધિયા

હું એક વખત ટ્રેનના પ્રથમ વર્ગમાં પ્રવાસ કરી રહ્યો હતો. પ્રથમ વર્ગની મારી ટિકિટ હતી એટલે રેશનથી રૂઝ ચલી ટ્રેનમાં મેં મારા રીઝર્વેશન ઉપર જગા લીધી. મેં રીઝર્વેશન સુવાની ૭ પથારીઓવાળા ખાનામાં હતું. મેં જોયું કે ૭ પથારીઓમાં ત્રણ જ રીઝર્વે ચમેલી હતી, પણ ખાની હતી. ચોખાંસાના દિવસો હતા એટલે લીડ જલ્દી ચોળી હતી.

મારું જોખન પતાવીને હું રીઝર્વેશનવાળી બે બ્યકિતરી રાહ ભેટો બોલો. કારણ કે સહ પેતાવાની જગા લઈ લે તો પછી દરવાજા બંધ કરી સુઈ જવાનું અનુકૂળ પડે.

ટ્રેન ઉપડવાની તોવારીમાં હતી, પણ મારા ખાનામાં કોઈ ન આવ્યું તેથી હું કંડકટરને પૂછવા ગયો કે મારા ખાનામાં જેનું રીઝર્વેશન છે તેણે ન આવવાના હેતુ તે હું સમજી.

કંડકટરે કહ્યું “જે ભાઈઓને બાજુમાં બાલી નાખ્યું છે. તમે એકલા છો તો હવે તમારે પણ બાજુમાં બાલવું હોય તો બાલી લાખો.”

“ના, એવી કંઈ જરૂર નથી. હું મારી રીઝર્વે પથારી પર સુઈ જઈશ” મેં જવાબ આપ્યો. અને મારી પથરી કરી મારી ખરણ બંધ કરી સુઈ ગયો.

આખા ખાનામાં હું એકલો હતો તે મેં જોયું અને મને શક્તિ વિચાર આવ્યો કે “પ્રથમ વર્ગમાં એકલી બેઠો પર આક્રમણ થાય છે તે આવશ્યક સંભોગમાં જ મરુ દો ને! આવશ્યક વિચાર સાથે હું સુતો અને અને પુરત શીવી ગયો.

હું ઘસઘસાટ ઉઠતો હતો અને મારો દરવાજો ભેરથી અખડાવવાનો અવાજ આવ્યો. હું સહોગો ભગ્યો અને ફરી વખત અખડાવવાના અવાજની રાહ ભેટા છાંયો.

ખટખટ ખટ અવાજની સાથે કોઈ બ્યકિતને અવાજ આવ્યો કે “દરવાજો ખોલો.”

જે વિચાર કરીને રાહ લેતો તેનો જાણે પ્રત્યક્ષ અનુભવ થઈ રહ્યો હતો. મેઈલ-માડી-પૂર અડપે દોડી રહી હતી અને બહારથી કોઈ દરવાજો ખોલાવી રહ્યું હતું. જરૂર દાખમાં કંઈક કહ્યું છે.

મેં કહ્યું “જીવી રીતે દરવાજો નહિ ખુલે તમે કોણ છો. સા માટે દરવાજો ખોલાવો છો?”

જવાબ મળ્યો “હું રેસેન્સર છું” અને બહાર રહી ગયો છું. અને ખુબ હવા લગે છે માટે દરવાજો ખોલો.”

જવાબ બનાવટી છે તેવું માનવાને પૂરું કારણ મળ્યું. મેં જણાવ્યું “દરવાજો અત્યારે નહિ ખુલે.”

મારો આ જવાબ સાંભળીને બહારની બ્યકિતએ મારી ખોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને મારી બાધી ઉઠવામાં, મારીમાંથી મેં જોયું કે બહાર ખુબ અંધારું છે અને બારી બહાર બે બ્યકિત છે અને જનરેશનથી મારી ખોલી રહ્યા છે. મારી ચંકા વધુ દબાવી, મેં કહ્યું, “મારી બંધ કરો નહિ તો હું સકિળ બેસું છું.” આમ કહી મેં ભેરથી મારી બેસી લીધી.

બહારથી વિનંતિ થઈ કે, “અમે હવામાં પડી જશું. અમારી આંખોમાં કાલસી પડે છે. ટ્રેન ખુબ અડપથી જઈ રહી છે, અમને કોઈપણ રીતે અંદર લો.”

મેં કહ્યું, “આ રિશિતમાં તમારા પર વિશ્વાસ ન મૂકી શકાય. હું દરવાજો નહિ ખોલું પછી તમે મુશીબતમાં દો તો હું સકિળ બેસી ટ્રેન છોડી શકું.”

“ના ના એમ ન કરો. સામેથી જવાબ મળ્યો. તેમના આ જવાબથી મારી ચંકા વધુ દબાવી અને હું પરિશિતનો સામનો કરવા મારી જગા પર જઈને ચઢતે બેઠો.

થોડો વખત બહાર થોડી વાતો સંભળ્યા પછી એ વાતે બાજુના ડવા પર સંભળાઈ અને પછી એકાદ ટ્રેન બેસી રહી.

બહાર લટકતી બન્ને વ્યક્તિઓ બાજુના પ્રથમ વર્ગના ડબ્બા પર ગમ્મ ત્યાં ઉતારીએ પૂરા દબા તેથી તેમણે બારીમાંથી આ બન્ને વ્યક્તિઓ સાથે વાત કરી. ઠાલસાની બુઝારી તેમના ચહેરા બરાબર ચઢી ગયા હતા એટલે તેમના પર વિશ્વાસ તો ન થયો. પણ સાંકળ ખેંચી ટ્રેઇન છોળી રાખી.

ગાડી-ટિકિટ કંપેક્ટર બહાર લટકતી બે વ્યક્તિઓ અને બંને પ્રથમ વર્ગના ઉતારીઓ નીચે એકઠા થયા. જે બંધુ તે આમ હશે.

બહાર લટકતી બન્ને વ્યક્તિઓ આફ્રિકાની રહીશ હતી અને તેમાં એક વરરાજી હતો. વરરાજી પગથાણ જઈ રહ્યા હતા. બંને બીજા ડબ્બામાં હતી ત્યાંથી આગલા દરેકન પર નારતો પાણી કરવા ઉતર્યા અને ટ્રેઇન ઉપડતા આભારા ડબ્બા પર લટકી ગયા. પરદેશી માણસો એટલે ગભરાઈ ગયા અને પાછું ડબ્બાથી દોડતી ટ્રેઇનની દબા અને ઠાલસી સદન ન કરી શક્યા.

ગાડી થોડો વખત નોંશજ થયા, પણ પછી આ સ્થિતિને ખ્યાનમાં લઈ તેમને હોડી ચૂકવામાં આભારી જાણામણની સહી લઈ સફતે પોતપોતાની જગ્યા લેવાની વિકસલ મારી ટ્રેઇન ઉપડી.

*

(૨)

.....જઈશનમાં રાતની ટ્રેઇન પકડવા માટે મારે ખસો દોઢકલાક એ જઈશનમાં કાઢવાનો હતો. મારી ટ્રેઇન પકેલા જઈશનમાં એક બીજી ટ્રેઇન આવે. મારે ખાસ કંઈ કામ નહોતું એટલે બાવેળી ટ્રેઇનમાં ઠાંધ ઝોળખાઈ છે કે નહિ તે જોવા અને સમય પસાર કરવા છેડેથી એન્જન સુધી ટ્રેઇન જોવાનું શરૂ થયું.

દૂં ટ્રેઇનના ડબ્બા જોતો આગળ વધી રહ્યો હતો ત્યાં એક સ્ત્રીને અવાજ આવ્યો “ભાઈ કેના હો ?”

મેં જોયું કે સ્ત્રીઓના ડબ્બા સામે છુ અને એક ડબ-ડબ વર્ગની સ્ત્રી બારીમાંથી ડાકું કાઢી અને પૂછી રહી છે, “ભાઈ કેવા હો ?”

“મેં બહેન તમારે શું કામ છે ?” મેં સામેથી પૂછ્યું.

બારીની બહાર ડાકું કાઢેલી સ્ત્રીએ કહ્યું, “વાત એમ છે કે હું દરેક વખતે તો ભાઈઓના ડબ્બામાં બેસું છું” પણ આ વખતે મારાથી બહેનોના ડબ્બામાં બેસાઈ ગયું છે.”

એ તો બહુ સારું. તમને બહેનો સાથે અનુદાન પડશે.” મેં જણાવ્યું.

જવાબ મળ્યો, “એમ નથી, ભાઈઓના ડબ્બામાં મને ઠાંધ ૫-૧૦ પૈસા આપે તો અઢી” કોણ આપે ?”

મેં કહ્યું “તો તમે ભાઈઓના ડબ્બામાં બંધને બેસો હજી ટ્રેનને ધણો સમય છે.”

“પણ તમે કેવા હો ? ક્યાલું છો ?” પેલી સ્ત્રીએ ફરી પ્રથમ પૂછેલો પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“અમે તો કેવા નથી. અમે તો ભારતના રહેવાસી છીએ.” મેં જણાવ્યું.

“પેલી બહેનની રીત અને વાતચીત મને ગમતી નહોતી એટલે હું આગળ જતો હતો ત્યાં એ બહેન બોલી “તમે મને હસીકે પૈસા આપો તો મારે આ પીની છે.”

એકતો મને એ સ્ત્રીની રીતમાત્ર ગમતી નહોતી તેમાં તેણે આ રીતે પૈસા માગ્યા એટલે મેં તુરત જવાબ આપી દીધો “હું તમને પૈસા નહિ આપું.”

મારો જવાબ સાંભળી જરાપે ધરમાળા વગર તેણે મને કહ્યું, “તો પછી તમે અહીંથી ઠાંધ ખાસેથી મારે માટે પૈસા મંગી દો.”

તે સ્ત્રીની આવી મારણીથી હું તો આભો જ બની ગયો. કંઈ પણ જવાબ આપ્યા વગર હું ત્યાંથી ચાલતો ચઢી ગયો અને ઘણા વખત સુધી આ વિચિત્ર અનુભવ પર વિચાર કરતો રહ્યો.

*

(૩)

લાંબા વર્ષો આફ્રિકામાં રહીને એક મિત્રે આફ્રિકા છોડીને ભારતમાં વસવા અને વ્યવસાય કરવાનો નિર્ણય લીધો. ભારતના એક મોટા શહેરમાં સારા લઠામાં સારો ફ્લેટ લીધો. પોતાની મોટર આફ્રિકાથી

સાથે સાચી. પોતાના કુટુંબ સાથે આ મોટો
શહેરમાં રહેવાનું શરૂ કર્યું.

આફ્રિકામાં પોતાને પેટ્રોલ પંપનો વ્યવસાય હતો
તથા ભારતમાં પણ એવો વ્યવસાય કરવાનું તેમણે
વિચાર્યું. આ વ્યવસાયનો વિચાર કરતા તેમને એવો
લાગ્યો કે હવે આપણી પોતાની જ સહીય તેન
સરખા છે તો શા માટે તેનો જ પંપ નાખવો ?
પરદેશી પેટ્રોલ કંપનીઓ સાથે હવે વ્યવહાર કરવાની
જરૂર નથી. આપણી શોખા પણ નથી.

જે મિત્રે આ વિચાર સાથે રાષ્ટ્રીય ઓધલ
કંપનીની મુલાકાત લીધી અને તેના વડાને ભારતના
જે મોટા શહેરમાં જળ્યા અને પોતાની ઇચ્છા પ્રગટ
કરી.

જવાબ મળ્યો " મારા મદદનીશને મળો. "

મિત્ર મદદનીશ અધિકારીને મળ્યા અને પોતાની
વાત સમજાવી મ-દ મળી.

વાત સંમળીને અધિકારી બોલ્યા, " જુઓને
મિત્રદર....., રાષ્ટ્રીય તેલનો પંપ નાખવાનું કામ
તો ખૂબ ખર્ચાળ છે તમારાથી એવો ખર્ચ થઈ શકે ? "

મિત્ર થનારા ખર્ચનો અર્થ સમજી ગયા અને
કહ્યું, " સાહેબ, કેટલો ખર્ચ થશે તે જરા સમજાવો
તો તેના પર વિચાર થઈ શકે. "

પેલા અધિકારી બોલ્યા અને નજીકની હોટેલમાં
પેલો મિત્રના ખર્ચે અધુનિક પીલુ લીધું.

ત્યારપછી ફરી મિત્રે પૂછ્યું " સાહેબ મારે
કેટલા ખર્ચની ગણતરી કરવાની છે ? "

સાહેબ બોલ્યા " પચ્ચસ હજાર રૂપિયાની
ગણતરી તમારે રાખવી જોઈએ. "

રાષ્ટ્રીય તેલ પંપ નાખવાનો મોહ મિત્રનો હતો
મળે અને તેઓ પરદેશી કંપની પાસે ગયા. પરદેશી
કંપનીએ તેમને પેટ્રોલ પંપ માટે મકાન બાંધી આપ્યું
અને કેટલીએ સગવડ કરી આપી. મિત્રને પેના
સાહેબના અવવાળો એક પેસાનો પણ ખર્ચ ન
મળે. ઉપરથી મકાન બાંધવાનો ખર્ચ ન કરવો પડ્યો
તે વધારામાં.

કે

(૪)

પેપનના પ્રવાસમાં આફ્રિકાના જે સંજ્ઞાને પ્રવાસ
કરતા હતા. જાને વચ્ચે વાતચીત ખુબજ નિરાશાકરી
નારાજગીભરી અને કંઠવાશભરી ચાલતી હતી. ભારત
દેશ, ભારત સરકાર અને વ્યવસ્થા વોડો પ્રત્યે મનમાં
ભારે કુ ખ બહુ હતું.

કુ વાતચીતમાં જોડાયો અને નીચે પ્રમાણે
બાણના મળ્યું.

અમે આફ્રિકાના..... દેશમાંથી રથર્નાતર
કરવા છુટતા હતા. ભારત માન્યુમિ સેટને અડી
આવવા દીવ લવવાય પણ અડીની સરકારની અને
તેના વહીવટની જે રીતે અમારે ત્યાં વાતો આવતી
તેથી મન ભારત આવવા તરફ વધે નહિ, અને
ઉપરેંડ જ્યાં મન લવવાય. કારણ કે અમારા ઘણાં
મિત્રો ઇંગ્લેંડ જઈને વરણા હતા અને તેઓ સુખી હતા.

આમ હતા મનમાંથી ભારત ભૂમિમાં વસવાનું
આકર્ષણ જ્યાં નહોતું તેથી અમે ત્યાંના દિેશીઓ
ભારત સરકારના અમારે ત્યાંના કોલમીને મળ્યા.
તેમની પાસે બધી વાત પૂછી. ભારતમાં અમને
પડનારી કુરોશીની સ્થુઆત કરી, તેમણે અમને
એવી સલાહ આપી કે મને મારી સરકારને પૂછાવી
જેવા દો ત્યાં સુધી તમે તમારા નિષ્ણ મોકલે રાખો.

અમને કેટલાક વખત પછી જીવવાનામાં આવ્યું
કે તમે જેની આ સહ કરો છે તેવી કમી કુરોશી
ન પડે તેની સરકાર કળજી રાખશે. ખાસ કરીને
તમે જે નાણાં ભાગત લઈ જશો તે માટે તમને બધી
અવગણતા રહેશે.

અમે આ અવવાસન ઉપર ભારત આવ્યા.....
લાખ રૂ. અમે લાખ્યા. રીઝર્વ મેન્ડમાં તે મકાન
તેને ઘણું સમય થઈ ગયો હવે મારે એક મકાન
લેવું છે મેં આજે વ-૬ સદિનાથી તેનો મોટો કરી
નાખ્યો છે પણ અને રીઝર્વ મેન્ડમાંથી મારી રકમ
નથી મળતી.

મેં કહ્યું, " તેઓ તમને શું કહે છે ? "

જવાબ મળ્યો, “આ અંગે નિયમને આધીન અરજી કરવાની દોષ છે જે મેં કરી છે. લગભગ અત્યાર સુધીમાં હું પાંચેક વખત રીઝર્વે બેન્કમાં જઈ આવ્યો પણ દરેક વખતે એવો જવાબ મળે છે કે હજી તમારો ડેઈસ પાંચો નથી. આ વખતે મેં બહુ નારાજ થઈને જ્યારે કહ્યું કે, “હાઈ મારો મકાનનો સોદો ફેક થઈ જશે. મારા કુટુંબ માટે મને રહેવાની મુશ્કેલી છે.” ત્યારે અધિકારીએ ખૂબ ગુસ્સે થઈને જવાબ આપ્યો. “અહીં તમારા એકલા માટે બેઠા નથી, અહીં હજારો ડેઈસો પડ્યા છે.”

લાડ

મધુકુંજ પટેલ

તે દિવસે હું વલસાડ ‘હોકલ’માં આવતો હતો. મારી સામેની બેઠક ઉપર બાવીસેક વર્ષની એક યુવતી બેઠી હતી.

તેની પાસે તેની એક દીકરી પણ હતી. દીકરી તોફાની હતી.

બાળક રમતિયાળ તો હોય જ. પણ આ બેળીનું હલન-ચલન બેઠક હજી આજીવનના ઉતાડીએને વળગે, એમને વહાલ કરવા પ્રેરે એ તો સમજ્યા પણ જ્યારે મારાવાળી બેઠક ઉપર એક માતાના બાળામાં સૂતેલા એના ચારેક વર્ષના બાબાને બચકું ભરી લીધું ત્યારે તો હાથ ધર ગઈ.

બાળામાંથી ઝબકીને પેલો બાબો ચીસ પાડી બેઠકે. એની મા એને પાંખાળવા લાગી.

પણ પેડી બેળીની મા સિક્તપૂર્વક વહી, “કેમ એવું કહ્યું! બચકું ભરી લીધું ને!” અહીં વર્ષની બેળી શું જવાબ આપે!

મા આગળ કહેવા લાગી, “એ તો છે જ એવી, હું લગનમાંથી આવું છું. ત્યાં પણ એ બધાં છોકરાંને બચકાં ભરી વળી. એને ટેવ પડી ગઈ છે, છુટ્ટી છે.”

બસ એટલું જ.

એટલામાં ખારી રીંગ આવી.

માએ લાડકી દીકરી માટે લીધી.

મેં કહ્યું “તે ખારાગર છે પણ તો અમને કાંઈ ચોક્કસ સમય કહો તો અમે ખોટા પકકા ન ખાઈએ.” “એવું કંઈ ન થઈ શકે.” જવાબ મળ્યો.

ભારત સરકાર આ બાબત ક્યારેય વિચારશે ખરી કે તેના વડીવટ અને વ્યવહારથી જેમ દેશના લોકોમાં એક જાતની નિરાશા અને નારાજગી બની થવા માંડી છે તેમ દરિયાપારના ભારતીયોમાં પણ ભારે અસંતોષ વધવા લાગ્યો છે. તેના કંઈ ઉપાય શોધવો જોઈએ.

*

હજી ખારી રીંગ પૂરી નહોતી થઈ એટલામાં ચણાની ફાળવાળો ટોકાયો.

માએ એવ લીધી.

બેળી અધકચરી ચાવીને ખાવા લાગી.

દશેઠ મિનિટ બાંધે જ થઈ હશે ને ટેળાંવાળો આવ્યો.

માએ ટેળાં લીધાં.

બેળીના મોઢામાં એ પણ ઘુસાડ્યાં.

બેળીને નહોતાં ખાવાં પણ માને ખવડાવવા હતાં.

બેળીએ અકળાઈને માને બાંગળીએ બચકું ભરી લીધું.

મા વહી, ‘અરે મૂઠાં! બચકું ભરે છે! લે, આટલું ખાઈ લે.’ પછી સામેની બેઠકવાળી સ્ત્રી તરફ એતાં કહેવા લાગી, ‘જોઈ! મનેય બચકું ભરે છે. આટઆટલું ખવડાડું છું તોય મારી શરમેય નથી રાખતી.’

પેલી બાઈ કાંઈ ન બોલી. એણે મોન સેવ્યું.

હું પીગે રહીને બોલ્યો, ‘પણ તમે એના પેટમાં બધું ઠોંસ ઠોંસ શા માટે કરો છો? આમ કરવાથી તમે વહાલ દેખાડી શકો છો?’

યુવતીએ મારા તરફ તિરસ્કારભરી રીતે બોલ્યું. ‘મેં કહ્યું, ‘આમ કરવાથી બેળીનું આરોગ્ય બગડશે.’ મારી બાજુમાં બેઠેલા કાકાએ મને સમજાવે આપ્યું, ‘ખરી વાત વાત છે, બેન. ને વધુ ખવડાવશે તો બેળીને બચકાં ભરવાનું વધુ જોર આવશે.’

ને ત્યાં બેઠેલાં સો ખડખડાટ હસી પડ્યાં.

વૈદનાની વાણી

અનુ : ધીરેન્દ્ર ભટ્ટી

સુકકા પતાંઓથી છવાઈ ગયેલો, વરસાદના વાણીથી ગારાવાળો અને અર્ધતેલી કબરો-વાળો. કબ્રસ્તાનનો એ વિલાગ બિખારીઓને દાટવા માટેનો હતો. એ વિલાગમાં એ સુકકાં ગાંઠના હુંઠાં વચ્ચે એક કબર પાસે ફાટેલાં કપડાં-માં, માથે શાળી ફાટેલી શાલ ઓઢીને એક ચોરસ બેઠી હતી. અકાળે સફેદ થયેલા લાગતા વાળની એક લટ એના કંપમાથેલા ચહેરા ઉપર ઉઠતી હતી, એના પાતળા હોઠ દૃઢતાથી બીડાયેલા હતા. એના હુઝારની ઝાંપવાળા ચહેરા ઉપર સંપૂર્ણ ઉદાસીનતા પથરાયેલી હતી. આંખોની ફરતે કાળા કુંડાળા અને ભારે પાંપણો ઉભાગરાઓ અને અતિ ફેલેલી અવરથા બતાવતા હતાં.

કોઈ જાતનું હલનચલન કર્યાં સિવાય એ બેઠી હતી. હું ફરથી જ એને જોતો હતો. એને કદાચ મારા આજમનની ખબર નહીં હોય. આમ તેમ ભેવાની એણે કોઈ કેમિશ પછુ ન કરી. હું થોડો વધુ નજદિક આંચો. કદાચ હવે એને મારી હાજરીનો ખ્યાલ આંચો હશે. હું જ્યારે થૂલ નજીક આંચો ત્યારે એણે પોતાની મોટી મોટી ભાવ વગરની આંખો મારી તરફ ફેરવી એકાદ પગ મારી આંખોમાં ભેંસું પછી આંખો નીચી કરી દીધી.

મારી હાજરીના કારણે ઉત્સુકતા, પરેશાની કે અન્ય એવો જ કોઈ ભાવ પ્રગટ થવાની આશા રાખી હતી પરંતુ તેવો કોઈ નામ માનનો ભાવ પણ એણે પ્રગટ ન કર્યો.

મેં સામાન્ય વિવેકનો એકાદ ચબ્દ કહ્યો અને પૂછ્યું કે, અહીં કેણુ સૂતું છે ?

“ મારો પુત્ર ” એણે કહ્યું.

“ મોટી ઉંમરનો હતો ? ”

“ બાર વરસનો. ”

“ ક્યારે સુઈ ગયો ? ”

“ ચાર વરસ પહેલાં. ”

એણે એક ઉંચા નિશ્વાસ નાખ્યો અને મેં પર ઉઠી આવેલી લટને માથે ઓઢી શાલ નીચે ખોસવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

હિવસ ગરમ હતો. બેરહેમ બનીને સૂરજ આ મુદાનગરી ઉપર જાણે આજ વરસાવી રહ્યો હતો. કબરો ઉપર ઉગી નીકળેલું ‘આછું’ ઘાસ તાપને લઈને પીગું પડી ગયું હતું. કબ્રસ્તાનમાં ઉભેલાં થોડાં સુકકાં હુંઠાં, અને ચવન વગર જરાયે ન હલતા કેટલાક પાંદડાં-વાળા વૃક્ષો પણ મૂક કબરો જેવા જ લાગ્યાં હતાં.

“ કેવી રીતે સુઈ ગયો ? ”

છોકરાની કબર તરફ જોઈને મેં પૂછ્યું.

“ થોડાના ઘગ નીચે કચરાઈ ગયો. ” એણે દૂંકમાં કહ્યું અને એક હાથે કબર આસપાસની માટી સરખી કરવા લાગી.

“ એ ફેલેટના કેવી રીતે બની ? ”

હું જાણતો હતો કે આ પ્રશ્નને ખજખોદ કરવી એ સબ્યતાથી વિરુદ્ધ ગણાય. પરંતુ આ સ્ત્રીના અતકાપણાએ મારામાં એક વિચિત્ર હાવ પણ પેદા કર્યો હતો કેઈ રીતે આ સ્ત્રી એક વાર રટે ! કેણુ જાણે કેમ એને રહતી ભેવા મન આવતુર થઇ ગયું. એની ઉદાસીનતામાં એણે કંઈક હતું કે જે અપ્રાકૃતિક હતું. સાચે સાચે એમા બનાવટનું ચિહ્ન પણ દેખાતું ન હતું.

મારો પ્રશ્ન સાંભળીને એણે ફરી એક વાર મારી આંખોમા એની શુભ દષ્ટિ પડેલી ભેંસું. એ પછી ઘગથી માથા મુધી મને જોઈ લીધો. એક ધીમે નિશ્વાસ નાખ્યો અને પડી ઉદાસીનતામા ફેણેલા અવાજે પોતાની વાત કહેવાની શરૂ કરી.

“વાત આમ બની” એણે કહ્યું, “એના બાપને નજીવા શુના માટે દોઢ વરસની જેલ મળી, એ સમય દરમ્યાન અમે જે કંઈ નજીવું બચાવી રાખેલું તે ખર્ચાઈ ગયું. બચત કંઈ વધારે ન હતી. એ જેલમાંથી છૂટ્યો એ પહેલાં થોડો સમયથી હું લાકડાંને બદલે ઘોડાની લાકડી કરેલાં છાણાં વાપરવા લાગી હતી. એનાથી ધૂમાડો પુષ્કળ થતો. પણ એ મફતમાં મળતું. છોકરો ઘણો સમજી હતો. નિશાળેથી પાછા ફરતાં રસ્તામાંથી જે ચાર લાકડાંના ટુકડા કે કરગડીયાં જરૂર વીણી લાવેનો.

એ દિવસો વસંતના હતા. ખરફ ઓગળતો હતો. પરંતુ કૉલુશ પાસે તો કપડાંના ફોટલા ભેઠા સિવાય પગમાં પહેરવા બીજું કંઈ ન હતું. જ્યારે એ ભેઠા કાઢતો ત્યારે એના પગ લાલ રંગે રંગ્યા હોય તેવા દેખાતા.

એ અરસામાં કૉલુશના બાપને જેલમાંથી છોડવામાં આવ્યો. જેલના લોકોએને ગાડીમાં બેસાડી ઘેર લઈ આવ્યા. જેલમાં જ એને લકવા થઈ ગયો હતો. એના ઠારણે ચહેરા ઉપર એક મેટાળ હાથ દેખાતું હતું. ખુણામાં પડ્યો પડ્યો એ મારી સામે ભેંધ રહ્યો હતો. હું પણ એની સામે ભેંધ રહ્યો. મનમાં વિચાર કરતી હતી કે તે જ અમારી આ હાલત કરી છે, અને હવે આ નવું દોજખ લઈને આવ્યો....હું શું કરીશ ? કેવી રીતે બધાનું પૂરું કરીશ ?...હા એક જ કામ હું કરી શકું તેમ છું કે તને ઉપાડીને કોઈ જગ્યાએ કાંતરમાં ફેંકી દઉં....પરંતુ કૉલુશએ જ્યારે એના બાપને જોયો તો એનાથી ચીસ પડાઇ ગઈ. ધોલેલી ચાદર જેવો એનો અહેરો સફેદ થઈ ગયો. એની આંખોમાંથી આંસુની ધારા ચાલી, “આમને આ શું થઈ ગયું છે મા ?” એણે પૂછ્યું “એના દિવસો હવે પૂરા થઈ ગયાં છે.” એ કહ્યું.

એ પછી અમારી હાલત બદલતી ગઈ.

કામ કરતાં કરતાં મારા હાથ પગ બંને ટુટી પડતા, પરંતુ અમે તેટલી મહેનત કરતાં પણ વીસ કૉપેકથી વધુ ન મળતું. અને એ પણ કોઈ શુકનવતો દિવસ હોય ત્યારે જ, રોજ નહીં. મોટાથીયે જૂરી હાલત હતી. ઘણી વાર મનમાં વિચાર આવતો કે આ છ'છગીના છોટા લાવી દઉં.

એક વાર જ્યારે સહન કરવાનું અસહ્ય થઈ ગયું તો મેં કહ્યું, “હું તો હવે તંગ આવી ગયું છું આ બે હાલ છ'છગીથી. એના કરતાં તો મરી જઈ તો સાડું, અને કાં તમારા બેમાંથી એકાદ મરી જાય ! કૉલુશના બાપે ડાક હલાવી બહુ કહેતા ન હોય કે એ પણ થયે આકળી શું કામ થાય ? મારા દિવસો હવે ભરાઈ રહ્યા છે. પરંતુ કૉલુશ કયાંય મુઠ્ઠી મારી સામે ભેંધ રહ્યો. કંઈ ન બોલ્યો. એ પછી એકદમ પાસે ફરીને તીર વેગે ધરની બહાર નીકળી ગયો. કૉલુશને જતાં જ મને મારા યોલવા ઉપર ભારે પસ્તાવો થયો.... પણ હવે શું થાય ? તીર બહુ દૂરી ચૂક્યું હતું...એક કડાક પણ નહીં થઈ હોય એટલા માં પોલીસવાળો ગાડી લઈને આવ્યો, “તમારું જ નામ શિયેશીના છે ?” એણે કહ્યું. મારું મન સીસા જેવું ભારે થઈ ગયું. પેટમાં ધ્રાસ્કો પડ્યો. “તમને ઇસ્પીતાલમાં બોલાવેલ છે.” એ બોલ્યો. “તમારો ઠીકરો આનોખીન શેકની ગાડીના ઘોડાના પગે કચરાઈ ગયો છે.” ગાડીમાં બેસીની હું સીધી ઇસ્પીતાલ પહોંચી ગઈ. ગાડીની ગાદી સળગતા કાંપલાની બનેલી હોય એવું લાગતું હતું. હું વારે વારે કપાળ ઉપર હાથ પછાડી મનને કહેતી હતી, “અરે હવેમાગી ઓરત, આ તે શું થયું ?”

“આખરે અમે ઇસ્પીતાલ આવી પહોંચ્યાં. જે પલંગ ઉપર આંગળી ચીંધી નસો મને બતાવ્યું ત્યાં મોઢા સિવાય કંઈ પાટાંપીડી. એણે એક લાંબું બંદલ પકડ્યું હોય એવું લાગતું હતું. એ કૉલુશ હતો. એનું મોઢું

દેખાતું હતું. એણે મારા તરફ સ્મિત કર્યું. એના ગાલ ઉપરથી આંસુ દેલઈ રહ્યાં. એ પછી ધીમા અવાજે એણે કહ્યું, “મને માફ કરજે મા, પૈસા પોલીસવાળા પાસે છે મેં એને આપ્યા છે.”

“પૈસા ! પૈસા શેના કાલુશા ?” એ કહ્યું હોઠાએ મને સઠક ઉપર આપ્યા હતા. બાનોબીન શેઠે પણ આપ્યા હતા એ પૈસા.... મા ?” એણે કહ્યું.

“શા માટે ?”

“આ માટે મા !” એણે કહ્યું, એક દુઃખ-ભર્યો સ્મિતાર એના ઓંઝાંથો સરી પડ્યો. એની આંખો ફાટીને મોટી ચંઈ એમાથી આંસુ સરવા લાગ્યા. “કાલુશા ?” આમ કેમ બન્યું ?.... તેં ઘોરા આવતા જોયા નહીં ?”

એ જાણ્યો. બહુજ ખીંચે.... સાફ અને સીધું. “મેં ઘોડા આવતા જોયા હતા મા.... પણ હું જાણી લેધને રસ્તા ઉપરથી પસ્યો નહીં.... મને વિચાર આવ્યો કે લે હું કંઈકાઈ જઈશ તો.... હોઠો મને પૈસા આપશે. અને હોઠાએ મને આપ્યા ... પૈસાની આપણને બહુ જરૂર છે નહીં મા !” બરાબર આ શબ્દોજ મારા લાઠે કહ્યા.... અને ત્યારેજ મારી આંખો ખૂલી... અને હું સમજી શકી કે આ એણે શું કરી નાખ્યું છે. અને ઠોળા માટે કંઈ છે... પરંતુ... હવે બધું પૂરું થઈ ગયું હતું. અને ખીન્ન દિવસે સવારે તો એ ગુજરી ગયો.

આંત સુધી એની બુદ્ધિ- એનું મગજ કામ કરતા હતાં અને એ કહેતો હતો કે બાપાને માટે આ લેજે અને તારે માટે તે લેજે... જાણે એને માટે જ એણે પૈસા... જાહ ! પોલીસવાળાએ મને પૈસા આપ્યા. છેંતાલીસ રૂબલ હતા.... એ પછી હું આનોબીન શેઠ પાસે પહોંચી... એણે મને ફક્ત પાંચજ રૂબલ આપ્યા અને એ પણ બઝબઝટ કરતાં કરતાં. કહ્યું, “છોકરો જણી લેધને જ ઘોડાના પગ નીચે કંઈકાઈ ગયો... આખું બજાર એ બાબતનું સાક્ષી છે... તું હવે શા માટે મારો જાન ખાય છે ?” બસ, એ પછી એની પાસે ન ગઈ” આમ આ બનાવ બન્યો બાઈ !”

બાઈએ બોલવાનું બંધ કર્યું અને પહેલાંની માફક જ એ નિઃશબ્દ નિર્જીવ જેવી બની ગઈ. કબ્રસ્તાન આંત અને વેરાન જેવું લાગતું હતું. આકાશમાં એકાદ વાહળી પણ દેખાતી ન હતી. સૂરજ આગ વરસાવી રહ્યો હતો.

મેં મારા ગજવામાંથી થોડા સિકકા કાઢ્યા અને એને આપવા લાગ્યો.

“માફ કરો બાઈ આજને માટે તો મારી પાસે પૂરું છે.... લવિષ્યમાં પણ કદાચ મારે જરૂર નહિ રહે.. હું એકલી જ છું” આ દુનિયામાં.. બિલકુલ એકલી.”

એણે એક ઉટો નિશ્વાસ નાખ્યો અને એના પાતળા હોઠ દુઃખ અને થોડની રેખા બેચેતા હોય એમ ખીકાઈ ગયા.

દુઃખદ વિરોધાભાસ

સતિશચન્દ્ર વેખ્ખુવ

જીવન છે. રોજ-બ-રોજની ધનકતી દુનિયામાં ખનતા પ્રસંગો, જે આપણે ખારીકાષ્ઠી વિચારીએ તો ગાંડા જ થઈ જવાય! કોઈને જીવન રતનવત્ લાગે; કોઈને જીવન મુંજવું કવન લાગે; કોઈને જીવન આવીશની જેમ માણવા ચોખ્ખ લાગે; કોઈને જીવન એમસૌંતની જેમ ભજવાયોગ્ય લાગે. આદિ અને અંત વચ્ચેનો આ ગળો કટોકટીના વિચારો ઉપરિચલ કરી બધ છે!

મને વિરોધાભાસો અવગણવા બહુ ગમે છે. માનવી અને પશુ વચ્ચે, માનવી અને માનવી વચ્ચે, દેશ અને વિદેશ વચ્ચે, એક રાજ્ય અને બીજા રાજ્ય વચ્ચે, આ વિરોધાભાસો અવગણી તેમણી સારતત્વ આપણા દિનાથે ઉપયોગમાં લેવું. આપણી નગણી કડી સખળી ખનાવવી અને સહેલાઈથી કે સંકટોથી-ગમે તેમ-વિરોધાભાસો અખની કરવા અને જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણને સૂખી સૂખી ઉપયોગ કરવો.

ભારતની ખેતી આવી કેમ અને છત્રારાચેલની ખેતી આટલા કુંકા ખાળખા આટલી સખૂક કેમ થઈ? કલ્પતવું તો ઉત્પાદન કરતાં ખારતવું કે કેમ એણુ ઉતરે છે? કે ભારતની ચેરડીમાં ખાડવું તત્વ કં-કેનેસિયા કરતા કેમ એણુ છે? અમેરિકામાં જગતની પ્રખળતા કણમેળો છે હતા ત્યાં એકતા છે, ભારતમાં એક જ દેશના લોકો દોવા હતા અવગતાવાહી, વિમાગવાહી કેમ છે? આ બધા પ્રશ્નો વિરોધાભાસોના છે. મને દરકોઈ માનવીની પ્રતિજ્ઞ પ્રથમ સોખન, પોતાનામાં અને બીજામાં, એકબીજા વચ્ચે રહેલો વિરોધાભાસ જેક-ગણી દૂર કરવામાં જાણું એ

અહીં હું એક માનવી અને તુલ્ય જવું વચ્ચેના વિરોધાભાસ જતાવવા માગું છું. આ વિરોધાભાસ મારી દિષ્ટિએ નેચેલો છે.

એ સવારે સૂરોદય થતાંની સાથે જ મારું મન અકથ વેદનાથી પીગાવું હતું ધીમે ધીમે એ વેદનાએ

મંભીર વિચારોમાં પોતાનું સ્વરૂપ બદલ્યું. 'માનવી' શબ્દનો ઉચ્ચાર જ કટોરો બન્યો છે! આ શબ્દના માત્ર ઉચ્ચારણ સાથે જ વિધના પટ પર પથરાયેલી વિચાળ સંસ્કૃતિ દિષ્ટિ સમક્ષ ખડી થાય છે. આટલો કાલો, સમય, સારું-નરમું જીવન મારી મનની યુદ્ધનો મુલાકા છે...

મનમાં ઉકલ વિચારોએ રધાન જમાની દીધું હતું અને હું આ વિચારો સાથે જ નિત્ય ક્રિયાઓ પતારી, મંડિટિંગ કરી આવી, ઘેર પાછો ફર્યો. દૈનિક પત વાગ્યું. પતના વાયનથી જાણે મારા વિચારોને પુષ્ટિ મળી અમેરિકાએ લેનોડને સીમાએ એકમધારો કરીને તેનમંડરોને નાસ ક્યોં હતો.....

જમીને કું (રજા હોવાથી) આરામ-પુરસ્કીમાં પડ્યો અને પડ્યે પડ્યે થી દશકંકૃત 'મે વિચારધારા, વાયવ્ય લાગ્યો. થી. દશકંકૃત અભ્યારી અને વિકાનની કસાયેથી કલમે લખાયેલ આ પુરતકના વાયનથી મન કંકંક કંકું પડ્યું.

વાચના વાંચતા મારી નજર સામે દિવાલ પર પડી. દિવાલના નીચેના ભાગમાં એક તિરાડ હતી. આ આલી-વાતળી તિરાડમાંથી કીડીઓ આવતી હતી,

જતો હતો. આ તિરાડની ઝાંઝરના બાગમાં પણ
કોડીઓએ દુનિયા વસાવી હતો ને? કેટલી સ્વામ્યથી
કોડીઓ છે? બીજાને રોજ-રોજ શીખામણ આપતા
આપણે આ કોડી પાસેથી શું શીખ્યા?.... ત્યાં
મારી નજર એક કોડી પર પડી. તે કોડી શકડના
મૂત્તેદને લઈ તિરાડ પ્રતિ ધસતી આવતી હતી. અને
મેણુ જાણે શું મુઠકું ને મેં એપણી જાણ પર મૂકી,
અનામકાના રેવાથી કોડીના મુખમાંથી મોકક
હોડાયો. કોડી ગભરાતી તિરાડમાં આવી ગઈ

પછી મેં કેપ્રક જલુવાની આગુરવાથી એક
આવડી કોડીને ધાવણ કરી. અને મોકકના ચીમળામ
મથેલા દેહને અને અર્ધજીવતી કોડીને, જાને તિરાડ
પાસે, કોડીના દર પાસે મુક્યા હું. બાકીની કોડીઓ
શું કરે છે તે જોવા લાગ્યો. થોડીવાર પછી પાંચ
કોડીઓનું જૂદું આવડું હતું. તેમનું ધ્યાન બેચાણ
અને તે કોડીઓ મોકક અને અર્ધજીવતી કોડીને
રિટળાઈ વળી. ત્યાં તે આશ્ચર્ય! બધી કોડીઓ
ધાવણ કોડીને ઉપાડી દર પ્રતિ ધીમે ધીમે લઈ જવા
લાગી. શકડ એમને એમ રહ્યો. નાની કોડીમાં પણ

બાઈમારાની લાવના જોઈ મારું હૃદય મુકાઈત મન્યું.

ત્યાં રસોડામાંથી માતૃચીતો કુકમ થયો. ગો
ગરાસની ચળી આવેને આપી આવવાની હતી. હું
થાળી લઈને મહાર મથે. ફળીમાં ફરાના ફેરા બગત
પર એક ગાય બેઠેલી જોઈ એટલે હું તેની સન્મુખ
થાળી મૂકી ઘરના બારણા પચ્ચે બેઠો. ત્યાં એક
મિત્ર નીકળતા હું તેની સાથે વાને વળગ્યો.

થોડીવાર મેં થાળી ખાધી થઈ કે નાંદ તે
જોવા માટે ગાય તરફ જોયું. હું આશ્ચર્યમાં પડી ગયો.
એક કિયોર વળેલા બિખારી મેં ગાય સમક્ષ મૂકેલી
થાળી પોતાની ઝોળીમાં ફલવેલી હતો. શાંત શરીરને
વિલુગને શોક લાગે ત્યારની સ્થિતિ મેં અનુભવી.
હું કયા પ જોલ્યો નહિ? જોલ્યું પણ શું? મારું
મન વધુ વિચારવાની તા' કહેતું હતું.

ઘેર મારું ખિન્ન વદન જોઈ સાથે પૂછ્યું :

“કેમ તનિયત રીક નથી?”

મારાથી જરાજ આપી ચકાચે નહિ.

★

પ્રભુનું નામ લેવું એટલે તેનું સ્મરણ કરવું. સ્મરણથી અંદર તેમજ બહાર
સર્વત્ર તેની હાજરીનું જ્ઞાન થાય છે. સમ-નામ તે પવિત્ર અને મહિમાવંત છે, એકલું
એ જ સત્ય છે. તમે સદા તેની સાથે યુક્ત છો. તે તથા તમે જુદા નથી. નમ્રતાથી
અહંત્વ ટળી જાય છે. નમ્રતા મહાન શુભ છે.

સમર્થ શમહત હનુમાનજી હતાશ બન્યા અને સમુદ્ર ઉલ્લંઘી લંકા સુધી ફૂદકો
મારવાનું પોતાની શકિત ઉપરવટનું કામ તેમને લાગ્યું; ત્યારે તેઓ જુની મથેલ
શકિતની યાદ મિત્ર બાંભુવંતે દેવકાની અને અસંભવિત દેખાતું કામ પેતે ઠગે ચકયા,
જ્ઞાનના પ્રકાશથી મન તથા હૃદય ઉજ્જવળ બને છે, ત્યારે બાપણામાં રહેલાં અખંડ
સુખ-શાંતિ આપોઆપ પ્રગટ થાય છે. તેમાં સંતજન આપણને સહાય કરે છે,
આપણે કેલુ હીએ તે વસ્તુનું જ્ઞાન ઢાલ વગાડીને તે જ કરે છે. કોઈ પાપી - તિરસ્કૃત
- હુબ જ તુ તમે નથી. તમારા હૃદયમાં વિચિત્રા મહાન પ્રભુની માદી છે. તમે સદા
પ્રભુમય છો - તમે તેનું જ રૂપ છો!

પ્રાર્થનાનો હેતુ જ પ્રભુ પ્રાપ્તિની જાણથી વૃત્તિ તમ બચાવવાનો છે. એ વૃત્તિ
ત્યારે જોઈતી લીનતા પામે ત્યારે જ પ્રભુદર્શન થાય છે. તેના પવિત્ર નામના જાપથી
પ્રાર્થનામાં બળ મળે છે ને ધ્યાનરથ થવાય છે. મન પર આ એક જ વાત પ્રબળ
બને ત્યારે જ ધ્યાનરથ સર્થ ચકાય...

- સુશી રામદાસજી

ચંદ્રસખી

દેવેન્દ્રકુમાર પંડિત

‘મારા સંબંધવામાં આવ્યું’ છે કે મજામાં જોકે સાધુ અવઠો ગાયક છે, ને, તે દીલખરનાં દીદાર કરાવે છે ?’

શહેનશાહ જહાંગીરે ખાનેખાના અબ્દુલ રહીમને શાહી મહેલોની રાનકદાર અણકતા ચીરામોની વચ્ચે બેસાડી પૂછ્યું.

‘શાહે બાલમ ! હીંદવીએ પણ એવુંજ કંઈકે કંઈજ’ તો છે. તેઓ કાબ્ય તો આબાદ કરે છે. ગાયકેય અવઠા છે, પણ દીલખરનાં દીદારનાં બારામાં શુલામ કશી માહિતી આપી શકે નહિ.’ રહીમે જણવું કરી.

‘અરુહા, તો એ, દીલેગ દીલનાં બોલિયાને તમેજ બોલવવા જાઓ. ને શાહી સન્માનથી દેહલી લાવો. આપણે તેની ગાયકી સાંભળીએ. ‘નર’ રાજ રહેશે. બાકી દીલખરનાં દીદાર તો દીલની ઉંઘત પર મદાર રાખે છે.’

‘આમીન ! આમીન ! શાહે હિંદોરાય નેક સખૂન કહી ગયા. શુલામ કાલે જ દેહલીથી રવાના થશે. અને એ બાલીમને હાજર કરશે.’

રહીમ, ધરાની રીત રસમ પ્રમાણે મોખલ શાહનાં કદમોમાં કમરમાંથી ત્રણ ત્રણ વાર બૂંધી બૂંધી સલામ કરી રવાના થયા.

શહેનશાહ જહાંગીરનાં કાન પર વાત આવી હતી કે, મજામાં સૂરદાસજી અવઠા ગાયક છે. ‘પીદર’ પાસે રહેતા. તાનસેનની ગાયકી અલત ખનાવે તેવી તેની ગિયાઝ થીંચી છે. કવિ દરસાજી આઢાએ પણ કહેલ કે, સૂરદાસજી શ્રી હરિને મળેલા મહાપુરુષ છે. ”

શાહ, હિંદુ માતાવું ફરજદ હોવાથી, આવી વાતો પર તેને શંકા હતી.

રહીમજી મજામાં ગયા. સૂરદાસજીની પૂચ્છ અને શોધ આદરી.

તેમણે શું એવું ? મજાની ધૂળમાં બેસી તાન-પૂરાના મોહક રણજણાટમાં કૃષ્ણની બાળલીલાના વણૂંન સમર, લાલીત્ય બરપૂર પદો, શુદ્ધ ભારતીય સ્વરાવલો-માં મરતપણે ગાઇ રહ્યા છે.

ગાન પૂરું થયા જાણીએ અખંડ રમ્યઅણુતા તાન-પૂરાના રણજણાટ વચ્ચે તેમની સામે ગોાણુબર બેસી નમ્રાથી પોતાના આગમનનું કારણ પેસ કહ્યું.

તાર પર જાંગળા ફેરવતાં સૂરદાસે પહેલાં તો ના કહી પણ રહીમની લણી આરબૂ અને શહેનશાહની તેમને અળવાની તડપન જણાવી એટલે સૂર દેહલી જવા સંમત થયા.

રહીમજી રાજ થયા.

ત્યાગની શાહી દરબારીઓમાં રહીમજી અવઠા કવિ અને રાજકારણનાં પાકા અભ્યાસી, બઢાદૂર સિપાહપાલાર મણાતા તેમની છિદારતાને જોરા ભારતમાં ન હતો. આઢધુ જતાં શુણવાનોમાં શુણુનો તે પૂનરી હતો.

એક શુભ સમયે શાહી મદાલમમાં મહારાના સૂરદાસજી આગમન થયું. નમ્રતા પહેરે સંજીતનો કાર્યક્રમ ચખતમાં આવ્યો.

શાહી ખાનદાન સિવાય ગેરને આવવાની મનાઈ ફરમાવવામાં આવી હતી પ્રુદ રહીમજી પણ નહિ.

નરકહાં, શાહજાદા, શાહજાદીઓ સમેત જનાનાના ખસ ખડમા કલામક બેઠકો પર બેસી ગઇ. જોાલિયા અંધ હતા એટલે પઢાની જરૂર ન હતી.

વિનંતી થતાંજ સૂરદાસજીના હાથમાં તાનપૂરાના તાર અણેણી ગેઠવા. મોહક અને રસબળાં કંઠે શુધ્ધ ભારતીય સ્વરોમાં કાન્દરા રાગમાં ગોપાલજી સ્વરૂપ વણૂંન ગાવા માંડ્યું. “ રણજણુતી કટી મેખલા માથે મોરપીચ, ધનસ્વામ દેહ, પીણું પીતાબર, ડોકમાં સાચ મોતીની માળા, ખમે ઝળકતા કેય, હાથમાં ખાંસુરી, હોઠ અને આંખોમાંથી ઝરતાં રસભાગી અમી. ”

સદાજ રોય છાંટી જન નથી રિદાય આપના
જાહેરી દુઃખમાં જ કહ્યું : 'આજ'

ને એજ રાજે 'આજ'ને દીવાની માની નરે,
પરી દીધી.

સરદાસના પદોએ અને એ પદોને સ્વગથી
સાકાર બનાવતા સંગીતે આજના હૃદયમાં કૃષ્ણ-
ભક્તિની ભોલ પ્રમટારી હતી. સરદશ્વિંમની
આંહીમાં રસ બધો જાસીનાદે રાસોત્સવ જીવવળે
કહાન ચોથેર દેખાતો હતો. યજુનાનો કઠિ કઠિ
ગૌધન ધોળા બંસીમાંથી સુરીલા લાન છાડતો જતો
કનૈયા કળાતો હતો બાલ સ્વરે ચસે દા પાસે
દહીં જાપણુ સાથે અમરે મચાવતો ગોપાલ સર્વત્ર
ભાસતો હતો. આવી 'આજ' ને તો કાવા બંધન
શું, કારાગાર શું કે શાહી મહાસય શું! બધું
સરખુ જ હતું. એ તો ત્યાંથી બેઠી બેઠી કનૈયાના
સ્વરૂપ વળું જાઓમાં ગૂંથતી હતી

ત્રણેક દિવસ બંદીખાનામાં ગયા. પરંતુ એજ
તાન, એજ લગન, કિમન સિવાય 'લગ' પર
એક પછી બીજે સંપૂર્ણ નહિ. એ બોલતી હતી.

'એ મારા દીલના દીવેરામ તારી રાહ આટલી
સુશીતત કારેલી હશે તે હવે જ સમજાય છે પછ
ક્યાં પરવા છે એકેજ વખત એકજ વખત કિમન
તારા દીલારની આજુ છે. પછી કલે આ બંદી-
ખાનામાં જ મોત આવવું.'

સાચી આરજૂ કદી નકામી જતી નથી. નૂરને
આ પ્રેમ પગલી પર રહમ આવી. તે ભલે બંદી-
ગૃહમાં આવી. 'આજ'ને ચુકત કરતાં બોલી :
'આજ! તારે હવે જનું હોય ત્યાં જ, તું
ચુકત છે.'

તેજ ધરીને ધન્ય માની આજ નર સાથે એક
શબ્દ પણ બોલ્યા સિવાય શાહી મહાસયો તરફ
એક નજર પછી નાખ્યા સિવાય, મજબૂત મારગે
આવી નીકળી.

નર મહાસયમાં પાછી આવી.

(૨)

મજબૂત પુલિય બેઝુવતાની ભિષા ઉઘી કારતને

નવા રંગે રંગતી હતી. શી નાથજીનું માગટય યથે
ચૂકું હતું.

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનાં બાલ સ્વરૂપનાં પૂજનો
દેર દેર ચતાં દતાં. જંગીધરનાં માનો માનાં મજ-
વાસીઓ મસત બનતા. ભારતીય દિન્દી સાહિત્યના
કાબેલ સમ્રાટો મજબૂત સ્થાન યથે, ભગવાન નંદ
નંદનના બાલ સ્વરૂપનાં પદો ગાંધી માનવી દુરંગોને
કાલવત્તા દતા.

'આજ' દેહલીથી પગપાળી ચાલતાં ધારી
અર્ધ. તેનાં કપડાં ધૂળથી ખરડાયા, તૂટ્યાં પછ
ખરાં છતાં ચહેરા પ્રસન્નતાથી પૂર્ણ હતા. તે
એના દીલારામને મળવા આવી હતી.

'બાજ' મોગલ પહેરેસ સાથે કનૈયાના મંદિર
માં પહોંચી એના દેહ પર્વટનથી ગંદા થયો હતો,
માથાના વાળ વીખરાયેલા હતા, દાખીપ તો હોય
જા સારી? કનૈયાના ચરણોમાં ચિત્ત હતું. એ ચિત્ત
દેહની સમ્બવટમાં કેમ ચોટ!

મંદિરના પૂજારીઓ અને તે પ્રેમ ધન્ય હતા.
એમણે આ ધારી આવતી મોગલ કન્યાને ભેટ.
પછ એનાં હૃદયના પ્રેમને પીછાની સકવા નહિ ને
બધા ઝીસ પાડી મીઠ્યા.

'અરે અરે આ રમેશ બાઈ મંદિરમાં ધમી
આવે છે.'

'હહ એય બાઈ, આવી દટ. મંદિર અપવિત્ર
સાથ છે.'

તે શાદી આંધે આ ધૂતકારની અચકેના પગમાં
પડી જતી આજ બોલી:

'મારા દીલદારના દશન કરવા દેહલીથી આવી
છું. અને તેવી સામે જ્યાં દો. એ ઉલ્લસને પીછાને
છે. એ ગરીબનવલ મારી ગરીબી પર નીગાહ કરી
ગોતાના કદમોમાં અને સ્થાન આપશે.'

પછ પૂજારીઓએ તેને દશન કરવા રળ ન
જ આપી.

'આજ' ત્યાંથી પાછી ફરી, બીજા મંદિરે
ગયા. પછ ત્યાં આ રમેશ કન્યાના સમાચાર
તેના ગયા વ્થાઉ પહોંચી ગયા. બધેથી 'આજ'નો
નિરાદર થયો.

એ શાળી, બૂચ તરસે બૂલી કિસનના દરવાજેથી
નિરાશ બની પછી ફરી ને તેને જણાવું કે, કિસન
તો અહીં મજબાં છે જ કયા ! અથ ગાયકે અને
ખોડું સમગ્રની કસાવી. અહીં તો નથી જ. કોઈ
ખોળ ઠેકાણું દરોજવા પડશે.

નમતે પરાંરે, માગેલા પગે ને હેથે એ મજબાં
મૂખવા નીળા ત્યાં એક રથને એ અટકી ગઈ.

અહીં આ ઉપાડા આજ તમે એક વેદીકા પર
આરસપહાણની ખંડીપર કોંચાની પ્રતિમા હતી.
તેનાં રૂપ રંગ સુરદાસે પદોચા ગાયા હતા તેવા જ
હતા. એને ભેતા જ તે દોડી અને કિસન કિસન
કહેતા તેને બેઠી પડી.

મેગલ ખાનદાનની એ કન્યા શારી બણી
હતી. આખનાં અંસુને કોંચાની પ્રતિમા પર અભિ-
ષેક કરતા એની જમાનમાથી શાપરી વણ્ટી.

સુનીહો સુભની મેરે દીલકી કહાની તેરે
હાથમે' બીકાની ખલનામી બી સહુ'બી.
દેવપૂલ દાની. તજ કલમાં કુરાની
નિમાઝ હું બૂલાની, તેરે યુનહીકે મહુંગી.
રમામલા સલોના, શીર તાજ શીર કલાધર
તેરે નેહ હાગમે', નીહાગ હો કે વહુ'બી.
નંદ કે કુમાર, કુરમાન તેરી સુરતપે
હો, તો મુગલાની, મે' હીન્દવાની હો રહુંગી.

એ પ્રાંતચારવાન સુરદાસનું હૃદય. શર સહેજ
જ દર હાથમાં તાનપૂરા લઈ ખેડા હતા. આજનો
જવાબ ને પ્રેમની ઉત્કટતા પારખી ગયા ને આજની
જ્ઞાતિ પરાવણતાથી એ પ્રસન્ન પ્રસન્ન બની ગયા.
તે કાંઈ ન બોલ્યા. શૂન્યાપ સામળવા લાગ્યા.

પણ ત્યાં તો દીલનાં કંઈ જણનારનું દીવ ફળી
ગયું. સાચા પ્રેમનો વિભવ થયો ને આજની કથ-
નામાં હતા તે કિસન પાપાણુઆથી પ્રગટ થઈ બોલ્યા:

'આજ, આજ મારી સખી તું મારા ને ભેતએ
તે માગ.'

શાપરી તજરે આજ પેટ ભરી ધનસ્વામના

દશન ક્યા ને કહ્યું:

'કિસન! મારે હર હમેશ તમારા દીદારના
દશન કરવા અહીં મજબાં જ વસવું છે પણ અર્ચકો
મને એવેજ ગણી અંદર આવવા દેતા નથી કે
દશન કરવા દેતા નથી. એ મને રોકે નહિ તેમ
કરો. તમારા દશન વિના હું જીવી નહિ શકું.'

'સખે! તું એવેજ નહિ પણ વૈષ્ણવનીચે
પરમ વૈષ્ણવ છે, મારા દશનનો ઉત્કટ તલસાટ એ
જ સચી વૈષ્ણવતા. તારું હૃદય એવેજ સમુ'
મંદીન નહિ પણ ચંદના તેજ સમુ' પ્રકાશવાન છે
સખી! તારો એ અભિલાષ પૂરા થશે, તને મજનના
તો શું ભારતના કોઈ પણ મંદિરમાં જતા તને
કોઈ પણ નહિ રોકે!' કહી કિસન અદશ્ય
બની ગયા.

ને ત્યાં જ આજના કાને સુમધુર સ્વર અથ-
ગયો: 'ચંદ્રસખી!'

આજ એ બોલનાર તરફ ફરી ભેધું તો પોતાને
કિસનદશન કરાવનાર અથ ગાયક સુરદાસ!

'અરે આપ બોલ્યા, ચંદ્રસખી એમ સુરદાસછ!'

'હા, હું બોલ્યો.'

'પણ હું તો દેહળી હતી તે મેગલ કન્યા
'આજ' છું.'

'ના આજ દરેથી ચંદ્રસખી બની છે. કોંચાએ
હમણાં જ ક્યું તે ને ન ચાંચુ'!

'હા, સામન્ય.'

'જસ, તો આજથી તારું નામ ચંદ્રસખી!
બહેન! તું ભારવંત છે. ઇશ્વરે તને દશન આપ્યા.

'એ કૃપા તમારી જ ■ સુરદાસછ! તમેજ
મારા શરુ.'

આ રીતે 'આજ'માંથી ચંદ્રસખી બનેલ એ
મેગલ ખાનદાન મજબાજ રહી અને સુરદાસની
એ પ્રશ્નનાં દળને પદ બનાવ્યા ને આજ પણ
એ સંપ્રદાયમાં 'ચંદ્રસખી' અને પાલકુજીના નામે
ભારતમંદિરમાં ગાયક છે.

એક વિચાર !

મહુ શાહ

આ સાલ આંખે ખૂબ મોર આંખે હતો. વયોથી જેના ઉપર મોર દેખાયો ન હતો એવા આંખાચ આ વખતે મો'ઈ હતો. તમે તો જાણો છો કે મોરના એક ગુન્ઠામાં હજારો ઝીણાં ફૂલો હોય. અને આખા ઝાડ ઉપર અગ્નિ જેવું ફૂલ હોય હવે દરેક ફૂલમાં એવી શક્તિ છે કે તેમાંથી ફળ નીપજે અને દરેક ફળમાં બીજાં શક્તિ છે કે તેમાંથી બીજું વૃક્ષ ઉપજે. એટલે એક આંખાના દરેક ફૂલ એની શક્યતાઓનો એની અત્તાનિહિત શક્તિનો - પૂર્ણ વિકાસ કરે તો એક જ આંખામાંથી અગ્નિ આંખાના વૃક્ષ થાય ! ખજ હકિકતમાં એવું કંઈ જનતું નથી. મોટાભાગનાં ફૂલો ખરી પડે છે. ચોરામાંથી વળી ફળો તૈયાર થાય છે. આમાંનાં ઘણાં તો ફેરી અને તે પહેલાં જ ખરનાં સ્વરૂપે જ ખરી જાય છે. વળી વાવાઝોડું આવે તો મોટી ફેરીઓ પલ્લ ઘણા પ્રમાણમાં નાશ પામે છેવટે થોડી ફેરીઓ ઉતરે ! એમાંથીયે કોંક ભાગ્યશાળી ફેરીનું બીજ વૃક્ષમાં પરિવર્તે !

આમ અગ્નિ ફૂલો - જેમનામાં વૃક્ષ બનવાની પૂર્ણ શક્તિ હતી - તેમાંથી કોંક ... જ પૂર્ણ વિકાસ પામ્યું !

માણસનું ય આત્મ જ છે. અગ્નિ લોકો જન્મે છે. દરેકના હૃદયમાં પરમેશ્વરનો વાસ છે. દરેકમાં સ્વતંત્ર વિચાર શક્તિ છે તથા સર્જન શક્તિ પણ છે. પણ કોઈમાજ એ ચરમ લક્ષ્યને પ્રાપ્ત થાય છે.

તત્ત્વતઃ બધાં સરખા પણ અત્તાતઃ જુદાં ! વાસ્તવમાં તો બધાં માણસો સરખાં છે એ માન્યતા જ ભ્રમક છે. દરેક માણસ બીજાથી જુદો છે. દરેકની માનસિક અને અધ્યાત્મિક ચોખ્ખતા ભિન્ન-ભિન્ન છે. આપણે બધાં એકજ કેટિના સામાન્ય છીએ એ વિચાર વિવેક દીન

છે. દરેક મનુષ્ય દરેકથી ભિન્ન છે આ સમજવું એ જાગૃતિની શરૂઆત છે. જાગૃતિનું અંકુરણ છે, દરેકથી ભિન્ન એવો, ચોતાને કાપીને અને સમજાવવાં જીવનની શરૂઆત કરનાર માણસનો અનુભવ એ ઘણાજ ઊંચો હોય છે. આ જગતમાં સૌથી મહાન વસ્તુ એ અનુભવ અને તેથી ક્ષિત થતો અભિપ્રાય છે. સ્વતંત્રપણે થતો અનુભવ મનુષ્યને જે જ્ઞાન કરાવે છે તે જ વસ્તુતઃ તેના બાવિને રેખાંકિત કરવામાં મદદ કરે છે.

જ્યારે પણ અનુભવ કરવાની ઈચ્છા જાગૃત થાય ત્યારે એને ન રોકવી. હા, પૂર્ણ જાગૃતિ એ વખતે અવરય હોવી જોઈએ પરતંત્રપણમાં સાપડતો અનુભવ એ વસ્તુતઃ અનુભવ નથી. અનુભવ હોઈ જ ન શકે. સ્વતંત્રપણમાં જે મળે છે તેજ સાચો અનુભવ છે. અનુભવ સારો - કે ખરાબ - ગોણ વસ્તુ છે. વસ્તુતઃ તમે ઘણાં અજ્ઞાન છો. પૂર્ણ જાગૃત અવસ્થામાં પ્રાપ્ત અનુભવ એ સારો જ અનુભવ હોય છે. તે જ જ્ઞાન કહી શકાય. કદાચ સ્વચ્છંદના આવે - તો પણ કરવું નહિ. વસ્તુતઃ ને પૂર્ણ જાગૃતિ ની ખાત્રી કરાવે છે.

એ કે પરતંત્ર અવસ્થામાં જીવન સમાપ્તિ સુધી પહોંચવું એના કરતાં સ્વચ્છંદતા ઘણીજ સારી છે એમ ચોક્કસ જ ચોક્કસ માનજો. તેમાં પણ અનુભવ છે. કારણ કે સામાન્ય સુધી તો તે પણ લઈ જશે.

જીવનદરેકી મનને ઘેનમાં ન રાખો કે તમે પણ એક સામાન્ય માનવી છો ! આ મારા વિચારો છે, માનવું એવો આગ્રહ નથી પણ નિસ્પૃહપણે વિચારો એવી ઇચ્છા ખરી !

આત્મ અધ્યુષ્ઠ ઘેનમાં અને મૂર્છામાં વિતાવવું તે શે પાલવે ?

ધર્માલિપા અને ધાંધલિપા સહેરી જીવનથી દૂર સુદૂર એક નાનકડા ગામડાની શાંતિ ! ટેકરીના ઢોળાવ પર, ખેતરની ખાજીમાં, હરિયાળી લિપાતરીથી ઝળમેયું એક નાનકડું ઘર ! તે ઘરની ઓસરીમાં, દીવાને અંજવાળે રોનિક પોતાનું 'લાજીવું' ખાણું લખે રહી છે ! એક વૃદ્ધ સ્ત્રી તેની પાજીમાં બેઠી છે. તે તેને પીરસી રહી છે. તે તેની સાથે વાત કરી રહી છે. વાત કરતાં કરતાં તે તેને જમાડી રહી છે.

તે તેને મા કહેતો હતો, અને તે તેને 'દોકરા' કહેતી હતી. અને એ ભોડો ઘરખટલાની વાત કરી રહ્યા હતા.

મા કહેતી, 'દોકરા મારા, હ જીવુંને મારે મહારાવવાના છે. તેમને દાંકવા દશરવા અને પેટ ભરવા. બધું મારે જ કરવાનું છે અને અમારી પાસે તો જમીનને આ નાનકડો દુકડો છે, ગયા વરસે સફરિયાનો પાક સાંગે ચંચો હતો. લાવ, તને થોડી કઢી આપું' પછી તને દડી' આપીશ.' અને વૃદ્ધ સ્ત્રીએ તેને થોડી કઢી પીરસી...

'હવે મારે જરાય વધારે ખાત આપે એજ નથી, મા ! આજે તો મેં ખૂબ ખાધ લીધું એક શેર જેટલો લાત અહિયાં કરી ગયો હત્ય, નહિ, મા !'

'નારે, દોકરા ના, મૂળે જ મેં અંજીરે ઝોરેલા તો !'

અને વળી વૃદ્ધ સ્ત્રીએ વળગે દેર સાંધો...
કમાલિપાએ પૂછ્યું : 'મ તમારે એકેય દોકરા નથી ?'

વૃદ્ધ સ્ત્રીએ સામે નિસ મો નાખ્યો અને કહ્યું :
'જગવાને મને એક દોકરા દીધો હતો. વળુ એજે જ તે પાછો લઇ લીધો. જો તે જીવ્યો હેત તો આજે ૨૦-૨૩ વરસગે હોત. નાની પછી તરત તે જન્મ્યો. તે તેનાથી માડ મેં વરસ થોડી'

વૃદ્ધ સ્ત્રીએ તેને થોડા ખાત પીરસ્યો. તેજે જુગ ના કઢી, પધુ તેજે ગમે તેમ કરીને થોડા તો પીરસ્યો. જ.

'મારો હાથ તું પાછો લેલમા, દીકરા.'

'પણ હવે તો દાઉં કરો, હું' થાસે ય લખ ચકતો નથી.'

જિન્દગીમાં પહેલી જ વાર આ જાનનું ખાણું કમાલિપાએ ખાધું. આજ દિવસ લગી કોઇએ તેને પૂછ્યું નહોતું કે તે મરણને ખાધું છે કે કેમ ?

તે રાતના, તે નાનકડા ઘરના આંગણમાં તે ટટેલ્યો. તેના મનમાં કરીક અવદાર હતી. એક પ્રકારનું બધન, જેને વર્ષોવડું મુશ્કેલ હોય છે, તેના જીવનમાં વિકસી રહ્યું હતું. જો તેનું હેડું ચડકતું હોય તો તે જરૂર કઢી શરૂ કે અજો તે આનંદથી નાખી રહ્યું હતું. ધીમે ધીમે તેના ચિત્તારો રપજ ધવા લગ્યા. તેને મા મળી ગયું હતી !

મા, મા 'થોડા વધુ જાત તો લે જાને, મા તને થોડી કઢી આપે !' એ સ્ત્રીના ચહેલા પરનું 'પેણું' સ્થિત તે કઢી પણ જુની શકતી નહિ. તે સ્ત્રીની ભંજા હતી કે તે બરાબર જામે. પણ બરાબર ન જમ્યો હોય અને જીજો રમી હોય તોને છ ? શું તે સ્ત્રી મને જીજો રહેલો જાણીને રાત્રે જીઘી શકવાની નહોતી ? શું મધરાત સુધી રાખ્યા ધાન સથે તે તેની ગદ્દ જોવાની હતી ? આખરે તો તેજે કયા તેને જન્મ આપવાની વેદના સહી હતી...

ના તેના માટે ગદ્દ જોવાનું કોઇ નહોતું ! અને જો લગાઈમાં તે કપાઈ મરે તો કાપને તેની ખોટ પણ સાલવાની નહોતી.

બીજો દિવસે તેજે વૃદ્ધ સ્ત્રીને પૂછ્યું : મા, હું કંઈ કહું ?'

'હા, કહેને દોકરા.'

'હા, હું નાવર છું, મા.'

'પણ એ તો ને કાંયે કહ્યું તું, દીકરા.'

'મારું કોઈ સચું નહોતું નથી. કોઈ નથી.'

'તે પણ તે કાંયે કહ્યું જ છે તો !'

'મારું પોતાનું મારે કોઈ નથી, મા' અને તે ધૂંકે ધૂંકે રહી પડ્યો.

વૃદ્ધ સ્ત્રી, બચિત ચપ્પ. તે જોઈ રહી

તે દિવસે, ધરમાં એક નાનકડો વિગ્રહ સંભા-
રેલ થયો. અને આમ રૂપની ઉંમરે નાનીને પતિ
મળ્યો !

પુરાનમાં સાંજનું ટાણું હતું. સૂર્ય અસ્ત જતો
હતો. અસ્ત પામતા સૂરજના કિરણોમાં ખેતર
સોનવરણું લાગતું હતું. હળવો શો પવન હળવા શા
નિઃસાસા પેઠે વહી ચાલ્યો હતો.

દિવસ આખાનો સાકયો એટલે પસાર થઈ
થઈ ગયો, તેને ખબરે હતું હજી અને મોઢામળા
હતી એ બળદની ભેડી. તેણે રામરામ કર્યા. 'કહે,
શું કરો છો ?'

'કશું જ નહિ' કમલે જવાબ આપ્યો.

હવે તે બોરીવળા થયો હતો.

'કેમ આજે તમારે જવું જ પડશે ?'

આ સવાલ જ્યારે તેણે સાંભળ્યો ત્યારે તેણે પાછું
વાળીને ભેડ્યું. તે પાછાં બીધી હતી તે તેની આંખમાં
ભેંધ રહી હતી, પંજી ધીરથી તેણે તેણું મથુ
બૂઝાવ્યું અને લળી પડી.

'હા, મારે જવું જ પડશે. ઇશ્વરની કૃપા,
તો આપણે ફરી મળીશું. તું રાહ ભેળ, જોવી છે
તેની જ.'

તેનો અવાજ જરાક આદ્ર થયો.

'હું મહા ભેંધ, પણ કાલે જાવ તો...?'

તેણે મથુ ધૂણાવ્યું.

સૂર્યેત્ર થયા પછી ચાર કલાક વીતી ગયા.
પૂણ્યચન્દ્ર આકાશે ચઢ્યો હતો. તે તેને જતો ભેંધ
રહી. હાથમાં હતો નાનકડો પતરાનો દૂન્ક. ખેતરના
શેઠાની ય પેલી બાપુ દૂર સુધી તેને જતો તે ભેંધ
જ રહી.

રોનિકનું માસિક બપુ એ ધીર નિર્વામન
આવવા લાગ્યું. મહિનાના ચારિત્ર્ય રૂપિયા તે,

શોહાં વાસણો, રૂપિયા સાક, ખરીદી આવી. એ ચાર-
પાંચ પણ ખરીદી. તેણે પોતાનું નામ તેના પર
મેતરાવ્યું. ઘર આપું તેણે નવેસર સમજ્યું.
આંગણ ફરતી તેણે વાડ કરાવી. ભેતભેતામાં
આંગણું ફેળથી બાંધ મથું. ધરમાં હવે તેની બોલ-
બાલા હતી. મા પણ નાનીની વાત દરખતેર
સાંભળતી.

શાજ નાની મંદિર જતી ને પૂજા કરતી, એ
ધરમાં એક લાલું શાજ કોઠની રાહ ભેડું તેવાર
રહેતું. મોટી રહેતે ભે જરાકે સંચાર થતો તો મા
પૂછી બેઠતી, 'શાજ એ ?' અને એ સાંભળીને
બાવરી થઈ નાની પથ્થરીમાંથી બીડી પડતી. અને
સરખી સાહેબીએ જ્યારે પૂછતી કે તારો ધણી
ક્યારે આવશે. નાની ત્યારે જવાબ બેળ્યા કરતી.

એક દિવસ ટપાલી મોટું પરમીડિયું લઈને
આવ્યો. એમાં સનિકનો ફેરો હતો. તે દિવસથી
તે ઘરની માટીની દીવાલ શોભાવવા લાગ્યો.

ત્રણ મહિનામાં નાનીને મહિને મહિને સો, સો
રૂપિયા મળવા લાગ્યા. ૭ મહિનામાં તે તેવ વીતે
દોહડો થયા...

એક દિવસે નાની ઉંપર પોલિસ રોકેટનેથી
નોટિસ આવી કે ચાલે જઈને ત્રણ દૂન્ક લઈ
આવે. કમિસન-કે બોલિસરના કપડાથી તે દૂન્કો
લદોલદ હતાં. એક દૂન્કમાં નાનીએ લગ્ન વેળાએ
રોનિકને આરોપેની મળા હતી. સાવ ચિમળાઈ
ગયેની... ---

નાની મૂંઝા બીડી.

બહુવાકિયા પછી નાનીને ફર હાજરનો એક
મળ્યો અને એ પછી મહિને મહિને મળતાં મતી-
એકડે પાંચ થઈ ગયા...

[યજ્ઞથી નામન પીયેની મળ મરપાલમના અંગેષ્ઠ પરથી]

પચિક

માનવતા એ રાષ્ટ્ર એક વર્ત્તેનો કળારો નથી કે ધર્મિક હોય તે જ માનવતાની મૂર્તિ હોય તેણે પણ નથી. ક્યારેક તો સાવ સમાજ્ય ગણાતા અને ગરીબમા ગરીબ માનવતા રહ્યું માનવતાનો મહાન ધોધ જોવા મળે છે આ સત્ય ઘટના તેનો પુરાવો નથી શું ?

રવિવારની નમણી સાજા હતી સતત પ્રવૃત્તિમા વિવેકા સુખાદના સાત દિવસો કોલેજ કે સ્કૂલમા પ્રાધ્યાપોના ગમતા બધું ગમતા લેકચરો સાંભળી સાંભળી મગજ ભમી રહ્યું હતું મનમા થયા કરતું રવિવાર આવે એટલે ફરવા જઈએ. દરમિયાનમા આવેના સમવયસ્ક પ્રહેમનોને રથળ બતાવવાના બહુ ના નવે ફરવા જવાની સુવિધા સાપડી.

લેનગામ શહેર એટલે કંઈ ખાસ જોવા લાયક રથળ તો નહિ જ હતા એકાદ બે રથળો જોવા જોવા ખરા, એકેતો નવો બધાથેતો વિરગાર અને બીજુ મીલીટરી મહાદેવનું મદિર

ફરવા જનારા અને બધા ધરના જ. અંદરો અંદરના ભાંડુ જ. લમસમ સાજના પચ્ચિક વાઝાના શુભારે અને ઉપકયા મોટરની બાજની સીટમા કુ અને મારી જ વધના કાકા અને માઈ હતી. પાછળ મારી ત્રણે બહેનો અને મારા કાકાનો એક બચેક વર્ષનો બાબો.

નવો વિસ્તાર, રેરોડમા, મીલીટરી મહાદેવનું મદિર વિ. રથળોની મુગાકાલ લેતા લેતા મારેક કલાક વંતી રમ્મ અને ઘેર જવા રવાના થયા. આનતો ગાડીનું ફાઈવીંગ અને ત્રણે ફરવા પણ અત્યારે માય ભાઈએ ફાઈવીંગ સંભાળ્યું. મોટર ક્યારેક પણ ધીમી ન ચલાવતી તે જ તેને મુદાલેખ હોય તેમ તેણે ગાડી ઉંઘાડી. માઈલ મીટરનો કાટો સીટર અને એ રીનીના આકાસ વચ્ચે એલા જવા લાગ્યા. પોતાની આગળ રોષ્ટ પણ વાહન ચાલ્યું

જમું હોય તો તેને ઢીલુપત દેખાતી. તેમા તેણે આગળ જતી લાંબુ બસ જોઈ અને તેનો પગ લંબર ઉપર વધારે દબાયો.

બસ પાસેથી સાઈડ મેળવવા તેણે દોનું દબાવેલ જ રાખ્યું પણ બસનો ફાઈવર પણ તેવાજ અંડીસો નિકળ્યો અને તેણે સાઈડ ન બાપતા બસની ઝડપ વધારી.

દરમિયાનમા સામેથી રીક્ષા આવતી હતી. પૂરઝડપે આવતી બસથી બચવા રીક્ષાવાળાએ પોતાની સાઈડમા રીક્ષા રોકીને લાઈટ બંધ કરી દીધી. બસવાળાએ રહેજ બસ સાઈડમા ફાકી અને જોમને થયું કે બસે સાઈડ આપી માટે એકદમ રપીડ વધારી જોવર રેષ્ટક કરવા રપીડ વધારી. ત્યાં રીક્ષાવાળાએ જતી કરી તે પોતાની હસ્તીનું લાન કરાવ્યું. એક જ સેકન્ડમા મોટર રીક્ષા સાથે બધઝાઈ પડત પણ કિરોરે સમય મુચકતાથી એક નાનો ટર્ન લઇને રીક્ષા અને બસ બન્ને વચ્ચેથી ગાડી પસાર તો કરી દીધી પણ પાછલી સીટનો જમણી બાજુનો ફરવાળો ત્યાં એકેલ જ વર્ષના બાબાનો હથ ફરવાળની રોડપરને લાગવાથી તે ખુરી ગયો ને બાબો બહાર ફેકાઈ ગયો. પણ આશ્ચર્ય સાથે તે પડ્યો પેની રીક્ષા ઉપર

પાછલી સીટમા બેરેખ ને જોઈ ચંડેલ નાની બેનને ખમાયેલ ન રહ્યો આ બનાવનો કે અડીધી બાઈ પડી ગયેલ મોટરનો ફરવાળો ટર્ન લેવાતા પાછો બંધ થઈ ગયો દતો.

મહાન અકસ્માતમાથી બચવા બદલ અને બસની આગળ થઈ જવા બદલ મોરવ અનુભવતા અને આનંદથી ખીલખીલાટ હસતા હતા. અમારે મન આ વિચલ પવન હતું.

મોટરમાથી ફેકાઈ જવાથી બાબાને થોડું લાગ્યું અફે પણ વધારે તો તે હેજવાઈ ગયો દતો. રીક્ષાવાળાએ ઘૂરન જ રીક્ષાનું મોડું ફેરવ્યું ને બમારી

માઠી માછળ પૂરુંડડપે રીક્ષા મારી મૂરી.

બસને રીક્ષાના અકસ્માતમાથી બચ્યા પછી ફરવીંગ ચોક્કું ધીસુ પડ્યું હતું. રીક્ષા વાળાએ ડડપ વધારી લગોલગ પહેાળી હોનું વગાડવા માડ્યું. પણ રીક્ષાને સાઇડ આપે તો એગમેસેડર લાગે ને ! અમે રપીડ વધારી, તેમ તેમ રીક્ષાવાળો પણ ડડપ વધારે. અમને યહુ, નકકો આપણાથી કંઈ નુકસાન યહુ છે. માટે પીછે પકડે છે. માટે ઊભા રહેવામા માલ નથી. અને અમે એકદમ ડડપ વધારી ઘર બેગા થયા ને નિરાંતનો શ્વાસ લીધો.

ક્યે ક્યે રથો યહુ આપ્યા વિ. નું અતિશયોક્ત સભર વણન કરતા હતા ત્યાં પેપો રીક્ષાવાળો દરવાજે આવી ઊભો રહ્યો. અમને યહુ નક્કો કંઈક ફરિયાદ હશે ને હવે બાપુજી ગરમ થયાના. ત્યાં રીક્ષાવાળો બાબાનો હાથ પકડી બહાર આપ્યો તેની સાથે બાબાને જોતાં અમારા ઉપર જાણે કે વીજળી પડી. અને રીક્ષાવાળાના મોમાંથી નીકળતા કડવા મેણે અમારા હેરા ઠેસ ઉઠાડી દીધા. અને રીક્ષા-

વાળાની વાત સાંભળી મોઠામાંની આંખોમાંથી તે આંસુની ધાર વહી કે આ બાબાને કંઈક યહુ હોતતો નાનાભાઈને ફું યું જવાબ દેત !

અમારા સો વતી રીક્ષાવાળાની માઠી માછી અને સો રૂપિયાની નોટ કાઢી તેના હાથમાં દેવા હાથ લાંબાવ્યો પણ એ રીક્ષાવાળાએ આપેલો જવાબ આન્યે ફું નથી જૂલી થકતો. તેણે કહ્યું : “ મેં તો માનવી તરીકેની ફરજ બજવી છે. તમે માનવતાને પૈસાથી ખરીદવા માગો છો ? મારે પૈસા નથી જોઈતા. તમારા ધનિકોના મનમાં તો પૈસો જ મહત્વની વાત છે. અને તેથી જ પામેનું સ્વજન ક્યારે સરી જાય છે તેનોય તમને કયા ખ્યાલ રહે છે. એ ધન લઈને મારે એવું નથી થાવું એ તમને સુનારક. ”

જાણે માલ ઉપર કેાઈએ તમાચો ખેંચી કાઢ્યો હોય તેવુ લાગ્યું અને રીક્ષાવાળો ચાલતો થયો. મોટા જાક મે દેવદૂત ને જતો જોઈ રહ્યા અને સોની નોટવાળો હાથ લગાડેલો તેમનો તેમરહી ગયો.

◆

◆ પ્રભુ ગ્રેમ ત્વરપ અને ગાન સ્વરૂપ છે, તેમ જ સોઈઈ સ્વરૂપ પણ છે. આથી પ્રભુએ રચેલી સર્વિમાં એવુ કશું થે નથી, કે જે સોઈઈ શંકન હોઈ શકે. યુવાળના વુધપમાથી પરિમલ પ્રસરે છે, સ્વર્ગમાંથી અધારનેા નાશ કરનાર પ્રકાશ ફેલાય છે, પૃથ્વીમાંની. ચાલનીઆથી અગ્રીસ વધી રહે છે, એમ એથી હજારગણું વધારે સોઈઈ પ્રભુએ સર્જેલી સકળ વસ્તુઓમાંથી વહે છે.

પ્રત્યેક મનુષ્યમા રહેલ સોઈઈની આ મૂલ ભાવનાને જાગૃત અને સચેત કરવી, તથા સાત્ય, રતેહ, સ્વાયથું કે દયા જેવા સદૃશ્યોથી સોઈઈ અભિન્ન છે, એમ સુશિક્ષિત અને સુવ મનુષ્યના અંતરમાં સ્થાપિત કરવું, એ જ સર્વ સર્વતિએત્રુ ભવ્ય અને ભગીરથ કર્તવ્ય છે.

સોઈઈની મહાન શક્તિ મનુષ્યની વાસનાઓનું ઇચ્છા રૂપે પરિવર્તન કરે છે; એના વર્તનને નિર્મલ અને પવિત્ર કરે છે; અને એના સકળ સંબંધોને સત્યશીલ બનાવે છે. તેથી જ સોઈઈમાં નૈતિક મહત્તા સમાવેશી છે. મનુષ્યને જીવન જીવવા માટે દયા કે નિંદ્રાની જોટલી આવરપકતા છે, તેટલી જ સાચું જીવન જીવવા માટે સોઈઈની પણ જરૂર છે. કારણ કે મનુષ્યે માત્ર આજીવિકાના સાધનો માટે જ કાર્ય કરવું - “ શરી ” માટે જ જીવવું - એ તો કાર્ય અને જીવન ઉભય વિરોધી રેવળ ખોટા ખ્યાલ છે. મનુષ્ય જો ઉપયોગી અને સુદર વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરવા માટે તથા એમાં આનંદનો અનુભવ કરવા માટે કાર્ય કરે, તો એનું જીવન સર્વાંગસુદર થાય, અને જીવનો પ્રત્યેક પ્રસંગ એને અમરતાની સુવાસ આપી શકે છે.

સત્યાગ્રહ આશ્રમના રાષ્ટ્રીયશાળાના એક વિદ્યાર્થીની દેનંદિની

મહુદાસ ગાંધી

(૪)

૩૧મણી સુદ ૬ સોમવાર તા. ૧૮-૩-૧૮

આજે સવારે પાંચ વાગ્યે ઊઠ્યો હતો, ઠસરત કરી હતી. નાઘો પ્રાર્થના કરી. પ્રાર્થના થઈ રહ્યા બાદ બાપુજીએ કહ્યું :

“ શારંગેમા કહ્યું છે કે જ્યાં અન્યાય પ્રવર્તતો હોય ત્યાં સત્ય પુરુષ જીવી નથી શકતો. મારી પણ અત્યારે એવી જ સ્થિતિ છે હું’ ગમે એવો હોઈ’ પણ સત્યનો તો ભરેલો જ છું. મને અત્યારે સાંસારિક પ્રવૃત્તિ એ ભેઈ બહુ દુઃખ થાય છે ”

“ હું દીનિકસમા ઘણી વખત કહી ગયો છું’ કે જ્યારે હું’ બચકાર નહીં’ ભેઈ શકું’ ત્યારે નાસી જઈશ અને શોકશે. મળવાનો નથી. (એવે સમયે) મને એમ લાગે છે કે શકામાં રહેવું એ ધર્મ છે ”

પ્રાર્થના થઈ રહ્યા પછી અમે નાસ્તો કરી સમામાં ગયા ત્યાં ભજન દીર્ઘન કર્યા બાપુજી ૧૧૧ વાગ્યે આવ્યા હતા કમિશનર સાહેબ પણ આવ્યા હતા બાપુજીએ ભાષણ કર્યું’ કે -

“ શેડીઆએ નીચલી શરત પ્રમાણે સુલેહ કરવા તૈયાર છે. પહેલે દિવસે ૩૫ ટકા બીજે દિવસે ૨૦ ટકા ને પછી આન દશ’કરલાઈ કહે ત્યાં સુધી રજા દમ આપવા ને તે બે ૩૫ ટકા કહે તો અગલા દિવસના રજા ટકા આપ્યા હોય તેના ૫૫ ટકા મનરે આવે ”

એ તેમણે કળવ કર્યું’ તેથી બાપુજીએ ત્યાં અપવાસ ને ત્યાં પટી અને દહી, પૂરી, શાક અનસુધાબહેનને ત્યાં જમ્યા. પટી હું’ મગનકાકા સાથે શહેરમા ગયો અને ત્યાં મારા નેન્ડડ (સમા કરાવ્યા) તથા તળલા વણા-

બ્યા. આઠ આનાનો ખચ’ થયો. ત્યાંથી મગન-કાકા અહીં’ (આશ્રમમા) આવ્યા અને હું’ નહી કાકે સમામા આવ્યો. ત્યાં બાપુજી મજૂ-રોને લાડુ આપતા હતા. ત્યાં ખૂબ ઘેઠકા ખાધા પટી અહી આવ્યા. અહીં દુઃખાકાર કર્યો

૩ મળવાર, ૧૮-૩-૧૮, ૩૧મણી સુદ ૭ ૧-૩-૧૮

આજે સાંકા પાંચ વાગ્યે ઊઠ્યો. નાઘા વગર તથા ઠસરત કર્યા વગર પ્રાર્થનામાં ગયો. ચિ કુણુ શને ૧૧ વાગ્યે આવ્યો હોવાથી તે સવારે પ્રાર્થનામા નહોતો આવ્યો આજે પ્રાર્થનામા આવવાને બાપુજીને વાર હતી તેથી શાસ્ત્રીજી (પરિત ખરે) ભજન ગાતા હતા. બાપુજીના આવ્યા પટી પ્રાર્થના શરૂ થઈ.

પ્રાર્થના થયા બાદ બાપુજીએ કહ્યું’ કે “ કાલે તો તમે બધા હતા એટલે કંઈ કહેવા નેવું’ નથી પણ એટલું કું’ છું’ કે “ મે’ થોડું’ જ ખાધું’ છે તો પણ આજે કાવના નેવી શાંતિ નથી. એટલે હું’ એમ નથી કહેવા માગતો કે બધાએ અપવાસ કરવા ભેઈએ. એમ માનવું જોઈ છે કે અપવાસ કરવાથી આવરદા ઘટે છે શરીર ફીક્ક થઈ જાય છે પણ તેથી આવરદા તો ઘટતી જ નથી ને હોમી શુદ્ધ હોય તો શરીર અતલ કામી છુપી ટકે છે એટલે કેહને માટેનો અનંતકાળ.

માન’ કામ હવે પૂરું થયું છે આવતી કાલે હું’ નડિયાદ જઈશ ને ત્યાંથી પરવારો અથવ એક દિવસ અહીં આવી જઈને ઈન્ડેર જઈશ ત્ય થી પણ અવાશે તો એક દિવસ અહીં’ મહીને દિલ્લી જઈશ ને ત્યાં ને યાય તે ખરું’.

પછી તેઓએ અમને નાસ્તો પીરવ્યો.
ખજૂર ને છાશ.

આને સંગીત હલાસ મોઠો ચરુ થયો.
ઈતિહાસમાં આજસુધીમાં શું શું થયું અને
હવેથી શું શું કરશું તે થયું. સંસ્કૃતમાં જે
સ્લોક થયા. ભૂમિતિમાં ગોથો સિદ્ધાંત અને
તેનું એક મનોધર્મ થયું. ગુજરાતી વ્યાકરણ-
માં વિકસિતગી ચાલી. આને તળલાં શીખવા
શરૂ કર્યો. અંગ્રજીતમાં અકવૃદ્ધિ વ્યાજ શરૂ
થયું. અંગ્રેજીમાં નરહરીભાઈએ મારો કરેલ
તરજુમો તપાસ્યો અને અલાહીનીનું સાતમું
પ્રકરણ થયું.

આને નહાવા ગયા ત્યાં પંડિતજીને (જે)
દૂબતા બચાવ્યા. સાંજે વાસણ ઉટકી લીધા
પછી બધાને રમવા તેડી ગયો અને રમ્યો.
બાપુજીનું પ્રૌણેશન શહેરમાં નીકળ્યું હતું.
સાજની પ્રાર્થનામાં રામાયણમાં હતુમાન અને
રાવણની લડાઈ ચાલી દીપક રાગ સિખવવામાં
આવ્યો. આને (તેને) ખીજે દિવસ હતો.
સૂતાં પહેલા ઠાપરી બખી. તળુની બહાર બેસીને.
ફાગણ સુદ ૮ પુષ્યવાર ૧૮૭૪. તા ૨૦-૩-૧૮

આને કસરતમાં મોઠો પહોંચ્યો હતો.
નાહીને પ્રાર્થનામાં ગયો હતો. આને સવારે
બાપુજી પ્રાર્થનામાં ન હતો, પ્રાર્થના સામાન્ય
હતી. આને નાસ્તો નહોતો કર્યો.

ઈતિહાસ કાલને આગળ ચાલ્યો હતો.
સંસ્કૃત (વર્ગ)માં ગિરધારી(૧) ઉપર તાર
આવ્યો હતો તેમાં તેના કાકા ગુજરી ગયાના
તથા પિતાને ખેલ ગયાના ખબર હતો. આને
વિન્યા(૨) આવેલ છે. મારા માતાજી(૩)
શહેરમાંથી આવ્યાં છે.

રાત્રે ૬ વાગ્યે સુતો ત્યાં મોટર આવી ને
તેમાં બાપુજી તથા મિ. એન્ડ્રૂઝ આવ્યા.

હારમાળા પૂરી કરી.

ફાગણ સુદ ૮ પુષ્યવાર ૧૧-૩-૧૮

આને ભુવરજી હાટવા નહોતા આવ્યા
તેથી કસરતમાં મોઠો પહોંચ્યો હતો. નાહીને
પ્રાર્થનામાં ગયો ત્યાં મિ. એન્ડ્રૂઝ તથા
બાપુજી આવ્યા હતા. કંઈ ખાસ ન હતું.
પછી નાસ્તો કરી શાળામાં ગયો. હિન્દી
બણતો (હતો) ત્યારે ગિરધારી દ્રાબાદ (સિંધ)
રવાના થયા છુટા અમલને ગેરહિપથોગ કર્યો
હતો. બપોરે વિન્યા ગયાં. ત્રણ વાગ્યે મિ.
એન્ડ્રૂઝ પોતાનો યુસાફરીનો(૪) અનુભવ
હિન્દીમાં લઈ સંભળાવ્યો તેમાં હતું કે અંતે
ઉપર બહુ જુલમ થાય છે. ઇસ્પતાલોમાં સ્ત્રીની
ચાકરી કંપાઉન્ડરી કરે છે. કોસ્ટલીયામાંથી
૮ મહમ ત્યાં જશે અને ત્યાં થતી બેઠાજતને
અમુક દરને અટકાવશે.

શાળા બપોરે છુટી હતી. રાત્રે વિજ્ઞાનમાં
બેઠતા સામાનની ચાદી કરી અને હતો તેટલો
કળાટમાં ગેહવ્યો. રાત્રે ૬ વાગ્યે સૂતો.

[(૧) આચાર્ય કુપ રાત્રીના મનોજી મારા સહુ-
પાઠી. (૨) વિન્યા ગાંધી, આણ દલાલજીગાંધીની
પુત્રી ફીનિક્સમાંની વિદ્યાર્થીની. (૩) મારા બા મજૂર
પ્રતિષ્ઠિ માટે પિતાશ્રી સાથે શહેરમાં જ રહેતાં.

[(૪) ફીજીમાં દિન્દુસ્તાનના ગિરમિટીયાઓના
'કેટ નિવારણ સોટ એન્ડ્રૂઝ સંલેખ ગયા હતા.]

વૈષ્ણવજન

આખરે ન છૂટકે સંજોગોએ ૧૮ વર્ષ પછી લવાજમમાં વધારો કરવાની ફરજ પાડી છે.

આશા રાખીએ છીએ આપ બંધાનો પૂરો સહકાર મળશે. હવેથી ગ્રાહક થનારને લવાજમ નીચે મુજબ ભરવાનું રહેશે.

દેશમાં ૮-૦૦ રૂપિયા
ખરદેશમાં ૧૬-૦૦ સિલિંગ

જેઓએ લવાજમ ભરી દીધા છે તેઓને આ વધારાની ચાલુ વર્ષે અસર નહીં થાય.

‘વૈષ્ણવજન’ કાર્યાલય

— ૨, શમકુલનગર
રાજકોટ-૨

ગુફશાનને નોતરશો ગાંધી.

ખરીદ-વેચાણ માટે જુના વજનો તથા માપોનો ઉપયોગ કરવો એ ગેરકાયદેસર છે. અગાઉના વજનમાપના એકમોમાં ભાવો દર્શાવવા એ પણ શિક્ષાપાત્ર ગુનો છે.

વડુપરાંત, જ્યારે જ્યારે તમે રોર તથા મણ લેખે લેવડ-દેવડ કરો છો ત્યાં પારે તમે શિક્ષા ભોગવો છો કારણ કે પૈસાના બદલામાં વજનમાં તમને ઓછું મળે છે.

માત્ર વેપારીજ મેટ્રિક એકમોવાળા વજનો વાપરે એ પૂરતું નથી.

તમે પણ માત્ર કિલોમાંજ ખરીદી કરો.

વૈષ્ણવજા

સાંસ્કૃતિક સમન્વય ઝંખતું માસિક : સપ્ટેમ્બર, ૧૯૬૬

પુરુષાર્થ ચરિત્ર

પવિત્ર ઉત્સવનો દિવસ હતો. હંમેશની જેઠ ભાઈનો ગાછને અને શાસ્ત્રોત્ત પારાયણ કરીને એ દિવસને ઉજવવાને સારુ ભક્તાજનો મંદિરમાં ભેગાં થયાં હતાં. ત્યારે ગાનારાઓના મુર સુમધની જેઠ રૂપેરી ઝાંઝ અને નગારાંના જવાજ સાથે ભળી ભડને બાંધે આકાશે ચઢ્યો, ત્યારે જે દેખા પર સાંસારિક વાસનાનો યર ભભી ગયો હતો. તેને વિમુક્ત કરે એવું 'મંવેદનશીલ પ્રેરણાત્મ' શ્રોત્ર' તેઓના હૃદયને સ્પર્શી ગયું.

તરત જ ગાન બંધ થયું. આખો જનસમૂહ એ માનસિક તંદ્રામાં ભળી ગયો. પુરોહિત અને ઓળો આશ્રય મુખ બની આંખો ઓળવા લાગ્યાં તેઓએ પોતાની વચ્ચે મેઘધનુષની જેવા રંગવાળાં વીંધણાં કંકણેલા વિખારીની દિવ્ય મૂર્તિ ઊભેલી જોઈ, નવાઈ પાળીને તેઓ અરસપરસ પૂછવા લાગ્યા: 'આ કોણ છે?' પણ કોણે જવાબ આપ્યો નહીં, કારણ કે, તેઓ જ્યાં જ આશ્રયમાં ગરજાવ બની ગયા હતા.

પછી મંદિરના પૂજારીને પોતાની જવાબદારીનું બાવ થતાં તે ઊભો થયો અને શોતાઓને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો:

"ભાઈઓ, આજે તમને કહુંને શરમથી ને દુઃખ માથે કહેવું પડે છે કે મંદિરમાંના પ્રભુને ચહેરાને વજ્ર નથી, એમનાં જૂના વસ્ત્રો છુલ્લું થઈ ગયાં છે."

ધણા ભક્તજનોની આખમાથી આંધુ ટપકવા લાગ્યાં તેજામાં એ જણ એ શહેરનાં શ્રીમતો હતા તેઓએ પોતાની આમડાની પ્લી જે.વી અને કેટલીક ચલણી નોટો કાઢીને મંદિરના પ્રભુને માટે રેશમી વસ્ત્રો ખરીદવાને મંદિરના પૂજારીને આગળ પૂજારીને આનંદ થયો અને આખા જનસમૂહે તાળીનો ઝડમડાટ કર્યો. બને શ્રીમતોના મુખડા પોતાની ઉદારતાથી ઝગકવા લાગ્યાં. પણ...હાથ મંદિરને પારથે ભીજ માગવા ઊભેલા છુલ્લા વિખારીને એક તાંજાનો પેગો કે સદાનુપૂતિ આપવાને સારુ એક પણ ભક્તને મન ન થયું.

પરિભ્રમણ

'આશુતોષ'

એકલાનો આતંનાદ

૬૪ વર્ષના પ્રિટિશ ફિક્શન, સાહિત્યકાર અને વિદ્વાન પર્સિ-ડ રસેલ વિયેટનામમાં અમેરિકાની યુદ્ધખોર નૃતિ માટે એકલા ઝંખૂગી રહ્યા છે. એક સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રમાં કબજગીરી કરવાના અમેરિકાના અધિકારને તેમણે પડકાર્યો છે અને વિશ્વના ખૂણેખૂણેથી તેમને અનુયાયીઓ મળી રહ્યા છે. અમેરિકા એક મહાન સત્તા છે, અને તેનો પ્રયુખ વિશ્વનો સૌથી શક્તિશાળી રાષ્ટ્રપુરુષ છે. તેની સામે જાહેરમાં બાય લિબર્ટી દિશ્મત બલભલા કરી શકતા નથી. રશિયા પણ વિયેટનામમાં સંઘર્ષવાર ન જવાય તેની બાજુ તોફારી રાખે છે. સત્યને ખાતર ઝેર પી જનર સોક્રેટીસના ખીજ અવતાર જેવા લોડ્સ રસેલ હવે તે એક પગલું આગળ વધીને, વિયેટનામ જેવડાં નાનકડાં રાષ્ટ્ર ઉપર, ધરાયે પોતાનું પ્રભુત્વ ટોચી બેસાડનાર અમેરિકાના પ્રયુખ, વિદેશ પ્રધાન તેમજ યુદ્ધ પ્રધાન સામે, યુદ્ધના યુનેગારો તરીકે કામ ચલાવી, તેમની સામે શિક્ષાત્મક પગલા લેવા એક જખખર વરોળ ઊભો કરી રહ્યા છે અને ડોટ્ કામ ચલાવી શકે તે માટે ફ્રાન્સ જેવા વગદાર દેસનો સહકાર માગ્યો છે. લોડ્સ રસેલે રશિયાને ક્યારની ખપીલ કરી છે કે અમેરિકા સામે લડવા ઉત્તર વિયેટનામને રિયાનો આપવા. આમાં ડેટ્યુ અમલી બને છે તે મહત્વનું નથી. પણ એક બંકિતનો અવાજ આખી દુનિયામાં શુંજ રહે અને અમેરિકા જેવા રાષ્ટ્રને નીચે જોવા જેવું કામ તે એક નૈતિક વિશ્વ નથી ? પર્સિ-ડ રસેલને તો હવે આપણે ખુબી પાન ગણવા જોઈએ પણ કલિદાસકાર અને લાલિ પેદી આ મહાપુરુષના અરપણુદનને માનવતાના ચુકિતગાનના ગાયક તરીકે નિરદાવશે નહિ !

આસામ

કમનસીબીને શીઝા નથી દોતા ચાલુ વખે

ચોમાસાની શરૂઆતમાં આસામમાં અતિશય ઠારણે જળરેલ અને હોનારન ઘણું. એતરો ધોવાઈ ગયાં; પાક તારાજ થઈ ગયો. ગયું વર્ષ નખળું હતું તેમાં આ વર્ષના કુદરતી કેપેવધારો કથો. અનાજની તંગી તો હતી જ. તેમાં વધુ મોટી આફત સળંગી. જાવતાલ આસમાને ચડ્યા. લોકોની ધીરજ ખૂટી. રોટી રમખાણ ફાટી નીકળ્યાં લરકરને બોલાવવું પડ્યું વિઘાથી-એ તકવાદીઓના હાથમાં રમી ગયા. પોલિસને ગાળીબારને આશરો લેવા પડ્યો. એક તો સરહદી રાજ્ય હોવને કારણે અને પાકિસ્તાનના તેહાની તરફ માટે આદેશ હેતુ અનુષ્ઠા ધરાયી, આસામની પરિસ્થિતિ વિચારણા માગે છે. ચોમાસાને હજુ છેલ્લો દપ્તો ખાધો છે... તેમાં પ્રલયપૂર હવે નહિ આવે ને ?

નાગાલેન્ડ

આવો જ ઉકળતો ચડુ નાગપ્રદેશ છે. ત્યાંના પ્રુખ પ્રધાન સામે અવિશ્વાસની હરખારત પસાર થતા, તેમને જવું પડ્યું છે. બજવાખોર નેતાઓ સાથેની વાટાધારો કંઈ નક્કર પરિણામો લાવી શકી નથી. અને મંત્રણાઓ લખાતી વ્તય છે. સત્તા ઉપરના નેતાઓ આવે ટાકણે વિશ્વાસ યમાવે તેનો અર્થ શું સમજાવે ? લોકો સાથેના સંપર્ક નથી રહેતો ? તેમના પ્રયોને વાચા નથી મળતી ? ખિરડીઓનું જોર ત્યાં છે જ. તેમને બહારની મદદ ધણા જ મોટા પ્રમાણમાં મળી રહે છે, અને તેઓ જે નાચે છે તે પોતાના જોર ઉપર તો નહિ જ. લરકરી દ્રષ્ટિએ આ પ્રદેશનું મહત્વ ક્યારનું સમજાઈ ચૂક્યું છે. સવાલ એ છે કે દખનનો આશરો લીધા વિના, લોકશાહી રીતે આ પ્રથ કેમ હલ કરવો ? ન કરવો ?

ચાની પ્યાલી !

રખે ઝુંટી લેતા, મનુભાઈ ! દરેક જણ એક ટંક, એક પ્યાલો ચાનો જતો કરે, તે અમુક લાખ

રતલ આ વધુ નિકામ થઈ શકે એવું આપે કંઈ ત્યારથી ચાના પીણમાં જનારાઓનો ફફડાટ વધી ગયો છે બદામ, ઘી, માવો, બજરી હવેનો જે ગરુ મામાન્યજન માટે દવાસ્થળને જેવું મની ગયું છે, તેનું અપ્રાપ્ય બનવું જાય છે ચોખાનું નામ નેચાય તેમ નથી બાજરો લઈ કરતા મોઘો છે અને ઘોળા ધકેનો બાવ પોસાય તેમ નથી આ મધ મા ચાની ખાલી ગરીમના બેલીની ગરજ સારે છે તથા રેલુ હોય તો, હાસે મારી સાથે - બતાવું ।

જુઓ - આ મ્યુનિસિપલ હિટીના સફાઈ કામદારો સવારના ૭ વાગ્યાથી શેરીઓ વાળીને યાકીને હોય થઈ ગયા છે અને ચીમન ચાવાળાની દુકાન પાસે બેસીને કહી રહ્યા છે 'બહી ગયું કોઈ રોસિલ આપી જાએ ।' અને એ ૭ બહી બધી બધી મટનટારીને ગામ આખાની શેરીઓ સાફ કરી નાખશે હજુ આગળ આ તો કામપાલક છજનેર સાહેબની ઝોદિસ-બહી તો સવારથી સાજા મુખી કીટનીઓ જરીખરીને બહાર જાય છે- નાનાથોટા કેટલા કેન્ટાકટર હોય- અને જેટલા જ સાહેબો- મગળ ઉપર કાચો બક્ષર બમરતો પડે છે ?- પેલું મકાનને ? એ તો જળીતા પત્રકાર સાહિત્યકાર ગઝલક્રમ્મટ જુઓને હિડોળા ઉપર બેઠો છે, હાથમાં આનો ખાનો રહી ગયો છે- ક પનાને આવાહન આપતા લાગે છે- આ દુમારત ને ? એ તો વિધાનસભા- ચાની ફીરોસ પડી છે- સંથોને ચાનાખાલામાં રસ તેડે તો કામવાહીમાં નથી- આ છે કોમર્સ કોલેજ, પ્રોફેસર ડી રૂમમાં છે- પછી લાયલુ આચરો- અને આ વૃત્તન ખાદી ભ ઠાર- બાજુમાં જ અનુપણી વિભાગ છે ત્યાં પણ આ કાઠડી મળે છે । બટને હું એમ કહેતો હતો- આ વર્ષ જલુ કરો ચાની ખાલી પીને ભારતવાસીઓ આસીવાદ આપજો ।

ભાવિના ઝોળા

ભારતની વસ્તીનું પ્રમાણ વધતું જાય છે તેમ તેની નબળાઈના અન્ડો દર્શિઓચર થતા જાય છે Survival of the fittest નબળાઓ નાશ- એ સૂત્રના આધારે ભવિષ્યમાં આ પ્રજા ટકી રહેશે ખરી ?

કે વધુ ઉપાદાન કરવાને અસમર્થ, માગીનીઓને ઉધાર અનાજ ખાનારી, રોગી ખાતર રમખાણ કરી કરીને નાશ પામશે ? છેલ્લે છેલ્લે વિરોધ પક્ષ તરફ થી આ દિશામાં જે થઈ રહ્યું છે અને અસહ્યતાને વણ શિ જલાવી દરેક રાજ્યોમાં તોફાન, 'બધ, ' હઠનાળ મત્વાદિનો આચરો લેવાઈ રહ્યો છે એ શું બતાવે છે ? મહારાષ્ટ્ર સરકારના કર્મચારીઓએ એક સાથે અનધિકૃત રજા પાડી અને કામકાજ રથગિત કરી દીધું અને રાજ્ય સરકારે આ બાબતને ગંભીર લખી તેને અર્થ શો ? બેક્રામ અને મનરથી વર્તન આચરીને સવા ઉપરની સરકારને પકાર કરવો અને સરકાર નિષ્ક્રિય રહેવા સિવાય કાંઈ ન કરી શકે તો પરિણામ ? એમ લાગે છે કે ચૂટણીને નામે તકવાદી મો મોટા પ્રમાણમાં પગપેલાઈ કરી રહ્યા છે સવાલ એ છે કે આવી પ્રજા મહાન બની શકે ખરી ? આવા રાષ્ટ્ર પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી શકશે ખરું ? પ્રતિકાસ બહુ જ નિર્દય છે નકારમાં જવાનું દેના વેને કાંઈ વાર લાગવ ની નથી

ચીમકી

સ્વાતંત્ર્યદિન નિમિત્તે ૧૫મી જોગસ્કટના પ્રવચનમાં રાષ્ટ્રપતિએ સમયની એ ક્ષણી પરખીને તથા રાષ્ટ્રની તેજારીનું માપ કાઢીને જ કદાચ પાડોશી સાથે સમાધાન કેળવવાની વાત કરી હશે. અનતકાળ સુધી પાડોશીઓ દુશ્મનાવટ રાખી શકે નહિ, રાખવા ધારે તો તે પણ શક્ય નથી આપણા રાષ્ટ્રપતિ વિશ્વ જુદાંમતના ધરાતના અનુભવી રાજપુરુષ છે શ્રી નહેરુના અવસાન પછી, અને રાજીનીની આકરિમક વિદાય પછી, અમેરિકા તેમજ રશિયાના ભારત તરફના વતણુમાં ફેરફાર દેખાઈ આવે છે પુરેલો મદદગાર જે કાંઈ મૂકાઈ ગયો છે અને મોઘી ચોળના માટે હજુ સુધી મદદનો નિર્દેશ મળતો નથી તે સૂચક છે પાકિસ્તાનને પાછો ભારતીયો દો જેટલા સેવગ્રેટ વિશ્વનો મળી શકવા તેમાં પશ્ચિમી રાષ્ટ્રોના આખ અક્કા કાન કરવાનો અણસારો છે. આ વિચિત્રતા ભારતને કાયમ માટે ચીન તથા પાકિસ્તાન સામે શસ્ત્રોટ કરવી પોસાય નહિ. અને

ને કરે, તો વિકાસ શોજનાઓ અમેરિકા પર મૂકી દેવી પડે. પાકિસ્તાનના પ્રમુખે ૧૪મી ઓગસ્ટના પ્રવચનમાં તેમના દેશની પ્રગતિનો અદવાલ આપતાં કહ્યું હતું કે એશિયામાં ઓલોમિક સ્થિરતા અને વિકાસની આબતમાં જનતાને બાદ કરતા, પાકિસ્તાન ખીજે નબરે આવે છે. ત્યાં અનાજ અને ખોરાકનો રક્ષ છે જ નહિ, આપણે પગલે પાકિસ્તાનને અવ-મુલ્યન કરવું પડ્યું નથી. તેની આર્થિક સંપ્દરતા સામીત થઈ ચૂકી છે. આ બધી હકીકતના સંદર્ભમાં, રાષ્ટ્રપાતના શબ્દોમાં ધક્કો અર્થ નીકળે છે.

ટપાલખાતું ખાનગીકરે ?

તાજેતરમાં બ્રિટનમાં એક મહત્વની ઓફિસએ સૂચન કર્યું હતું કે ત્યાંનું ટપાલતું તમ આધુનિકરણ માટે સરકારી અકુશ હોળ હોવાથી પ્રગતિ કરી શકતું નથી. તેને બદલે જલ્દિએત્રમ તેનું સંચાલન થાય તો કાર્યક્ષમતા વધે, એટલું જ નહિ, જે કામ કરતા સરકારી તંત્રને વર્ષો લાગે તે ખાનગી ધોરણે ધણી ત્વરાથી થઈ શકે. આ સૂચન ભારત જેવા દેશને લાશુ પડી શકે ?

બાકીની રમાયણ તો અનોખી છે. આપણું સરકારી તંત્ર એટલું નિયમજનક છે કે ડાકતારખાતું-એને તેથી બોડું લાગી જવા સભવ છે. એકસપ્રેસ ડીલીવરી જલ્દિ તેર પીસા લૂટી લેવા ચાલુ રાખી લાગે છે. મનીએડર અને રજીસ્ટરની પાવતીઓ માત્ર ૨૦ થી વધુ ટકા જેટલી પાછી મળે છે. બાકીની ગૂંમ થાય છે. કાગળ વહેંચવા આવતા ટપાલી જલ્દિ ડોઈ ડોઈ વડિયો પાળિત મિલકતની સોપણી સામાન્ય જનતાને દાન-દયા ભાવથી કરતો હોય તેવો દાસો અને ડુઆમ રાખે છે ટપાલમાં મોકલવાતા ખાતનામ અને ભોકમિય માસિમ, અઠવાડિકા, ઉપર ગ્રાહક અથવા માસિક રોકનો દહ રહેતો નથી. જ્યાં જ્યાંથી તે પસાર થાય ત્યાં ડોઈ ટપાલ સોટર જાણુ તેને ‘સેન્સર’ કરી શકે છે. પ્રિયતાએને લખાતા ૯૦ ટકા પત્રો અપવચ્ચથી જ ગુમ થાય છે. એકસપ્રેસ અને એડિંગર તારની કિમત, જે એડિંગે સીકારાય છે અને ત્યાંથી ‘ડીલીવરી’ થાય છે ત્યાં કાંઈ જ

નથી. અને જે જલ્દિ જનતાને ‘કાઉન્ટર’ ઉપર મેવાની અપેક્ષા રહેતી હોય તો તે તેમની રિયનિ રજવાડાની ગરીબ પ્રજા જેવી જ છે- કલાકો સુધી બોલવા ચાલવા વિના, બારી ઉપર લીમા જ રહેવાનું. ટાકટ જેતી હોય તો અડધા કલાક; રજીસ્ટર મ રે પોણા કલાક; તાર માટે પૂરા એક; રેલિંગન માટે રાત્રે સુવાની સગવડ કરીને જ આવવાનું—સવાર સુધીમાં લાગી જાય !

... બુલાઈ ગયું ! પ્રત્યેક રું દતો ! ના, બાકી આ પ્રયોગ જલ્દિ હોતે કયો હોય તો ? સરકાર મા આપ માથેથી ભાર હિનરે— સાધના ભારા સાચવવા નહિ— મોધવારી, લવાલીની લપ જનમ. છિટનમાં પહેલ થાય પછી આપણે આગળ વધીએ.

રેલવેમાં વીજળીકરણ

ભારતીય રેલવે પાસે અગિયાર હજાર એન્જિને છે તેમાંથી એક હજાર વીજળીથી અને ગાકી નાં વરાળથી ચાલે છે. આજે દુનિયામાં રેલવેની કામગીરી ઝડપથી મધાય છે અને તમાં ક્રાન્ત તથા જનતાન મોખરે છે. આપણે ત્યાં મેલસાથી ચાલતાં એન્જિને તે બદલી વીજળીગાડી શક કરવાની વિચારણા તો છે જ. આમાં રેલવેનો આગ નવેસરથી રચવાનો હોય છે. વળી ખાટલાં બધા એન્જિનેની આવરદા પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી તેને કયા નાખવા ? તમકકાવાર આ કાર્ય-ક્રમ મોકલવામાં આવે તો પણ દરકાએ લાગે, અર્થની ગણતરી તો જુદી જ. આ ઉપરથી એટલું તો સમજારો કે બીજ દેશોની દુરાળમાં આવવા માટે કેવી કેવી સુસીધતા છે; કેવા પ્રયત્નો જરૂરી છે અને કેટલાં નાણા— સાધનના જરૂર છે.

જળપરા નીકળ્યા !

સીડનીના શ્રી નામન કપુરે તાજેતરમાં ઓરટ્રેલિ-યાથી વોલિંગટન બયા-એન્જિન પર રેટ બિલ્ડી ગની સીડી ચડવા ખાતર ! તેમને વર્ષ પહેલાં હૃદય ઉપર ફૂમતો થયેલો અને તેમાંથી સંપૂર્ણ સાજા જતી ચૂક્યા છે. તેમને દીકરાને ઘેર દીકરા છે, પોતે દાદા છે અને સીડનીમાં ૨૫ મળતું મકાન તેઓ આસાનીથી ચડી શકે છે. તેમનું કહેવું છે કે હવે

તેમને હૃદયની પ્રાપ્ત તકનીક નથી અને ૧૦૨ માળનું અમેરિકાનું 'નિદરી'નું સામીત રૂપ આતર જ મડે છે! અને એટલા ખાતર અમેરિકા જ નહીં છે! આમ તો ઉલોગપતિ હેવાથી તેમને બીજી કંઈ તકનીક પડવાની નથી. પણ આવી રીતે જરૂર હતી? પણ એ તો ભારતના પ્રારંભિકાદીઓની દૃષ્ટિએ, તેઓ જ્યારે અમેરિકાથી પેતાના વનન પાછા ફરશે અને ગૌરથી વાત કરશે કે જગતની સૌથી જોડી પ્રમાણ ની સીટી પરે આવીને ચડશે છું ત્યારે ભવિષ્યના હૃદયરોગીનો રોગ આપના પત્રકારોમાં પણ વનનયજ્ઞ જે સ્પષ્ટ

મીનમાં 'સાંસ્કૃતિક' ક્રાંતિ આવી રહી છે. રાજમજાજ ને ખાતર કુનિયાને અળી રહી છે તે ઉપરથી જન જનતાં અનુમાનનું તારણ થાય છે. ત્યાં 'કાંઈક' આવી રહ્યું છે; પ્રાઈતેને માટે વિગદા સાક્ષરો માને છે; પ્રાઈતે આમાં આતરવિપ્રદાનાં નિશાન દેખાય છે; કેટલાક આને વનન પ્રગતિવાદી વિચારધારા સમજે છે જેહાદ ગણે છે પશ્ચિમની પ્રાપ્ત અધર અથવા તો લોકસાહિત્ય નામુ એવું બીજા જુલથી પણ ઠપાંપ પેતી ન જાય તે માટે મીન જે પગલાં ભરી રહ્યું છે તેની જગ હાંસી ઉડાવે કે, માયના વાળથી માંડી, પહેરવાના ગણવેશ અને પગના બૂટ સુધી ક્રાંતિ પહોંચી ગઈ છે. વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય, સાહિત્ય, કવિતા, સંગીત તમામ ક્ષેત્રોમાં નાગરિક લાગ્યાર છે. બંદૂકનો અવાજ એ મીનનું સંગીત છે અને કવિ મટે તો ભારતની જ એક ભાષના કવિની પકિતને મીને અપનાવી છે:

'ત્યારે હાય રે હાય કવિ તને શબ્દની ચાતુરી ચૂંધવી શેણે ગમે?' સાવરન વાગે ત્યારે ત્યાંના તમામ નાગરિકો કામગીરી છોડી પેરેડ માટે હાજર થાય છે. અને આવી રીતે ૧૦-૧૦ કરોડની મીની પ્રગતે આચાર-વિચાર અને વ્યવહારમાં એકતાત્વે બાંધવાની વિરાટ હસચલ આકાર લઈ રહી છે. મીન પછી, પ્રગતી સંખ્યા બાબતમાં ભારતનો મીને નંબર છે. જ્યાં પ્રગતિ વિરાટ હોય છે ત્યાં પ્રગતિ પણ વિરાટ હોય છે. મીન અને ભારત બન્નેના

પ્રશ્નો એકસરખા વિરાટ અને મુશ્કેલ. હિંદુ-મુસ્લીમ ભેદનરૂપનો અંત આણવા ભારને ભાગલા રીકાયાં. ત્યારનાદ ભાષાકીય ફેરણે પ્રતિતાની રચના કરવા બીજું ઝડપું—તેમાં વળી મુશ્કેલ—મહારાષ્ટ્રના દિલાપીનો અપવાદ સમજો. થોડા સમય બાદ, દિલાપીના બે ભાગ પાડ્યા, રહી રહીને પંચમમાં પણ ભાષાકીય ફેરણે બે અવગત વિસ્તારની રચના થઈ હવે વિદેશમાં સળવળાટનો પ્રારંભ થયો છે. આ ઉપરાંત નદીઓનાં પાણી અને સીમા મારેના ચિરદો, રાતે નહિ તેટલા દિવસે, અરે દિવસે નહિ તેટલા રાતે વધી રહ્યાં છે. દેશની એકના બિનબિનન થઈ રહી છે આના સંજોગોમાં લોકસાહિત્યો કદેમ ટપી શકે? સવાલ એ છે કે મીનમાં જે આવી રહ્યું છે તેની કેટલી ભારતમાં થઈ શકે ખરી!

ભારતના લોકસાહિત્ય માનવી બિખરદાર! તારી ચોતરફ નજર નાખીને જોશજર જોઈ લે ચારેકોર મધુ 'જય' લાગે છે ને? સંસદમાં તોફાનો; ભાષાના અને સીમા નેહાનો; રાજી, રાજી અને લાવવધારાના રમખાણો; વેતન વધારા માટે હડતાળો; ચારેકોર અશાંતિ અને લોકસાહિત્યના નામે હોખાળો; ઉત્પાદનમાં મીક; મીન દેશના નિષ્ણુઓ આવીને તમ રૂંટું ચલાવે; અનાજની બીજ માગવી પડે; અને આખી જીંદગી એક કાઈ મોટું પરાક્રમ કરવાની શકિત હોય તો મતપેટીમાં મન નાખવાનું! ન કદે નારા-મણ, અને મીન તથા પાકિસ્તાન સંયુક્ત રીતે હુપથા કરે તો? કેવળ શબ્દોના બાણથી અને અકિન સ્વાતંત્ર્યની નિમંજતાથી સામનો થઈ શકશે?

માટે જ સાવધાન! નહીંતર બિનબિનન રાષ્ટ્રના અને મરી ચૂકેલ લોકસાહિત્ય મુકાદા ઉપર સામનવાદી ગીરકા-કગડા-કૂતરા જપાઈતે ઉગાવના કહેણે: 'આ હતી ભારતની લોકસાહિત્ય અને તેના નાગરિકોની પોત અળવવાની વેવડ!'

જે લોકો આવડા વિરાટ જનમુદાયમાં સમુદગી ક્રાંતિ કરી શકે છે—પોતાના જ આવડાના બળથી તે કદ રીતે અપાણી નિષ્ણતાની સાથે સરખાવી-એ તો?

“આવી આઝાદી....”

જયંતીલાલ પી. મજાનર

“આઝાદી અમર રહો..આઝાદી અમર રહો.”

નાડકર્ણીને ઠાને આ અવાજ પકર્તા એ અગાશીમાં આપ્ણે, ટાળાના ઊંઠરાઓનું એક સરખસ દણું. વગ્ગે વગ્ગે ઊંઠરાઓના હાથમાં કેટલાક સુત્રોવાળાં પાટિયાં હતાં— નીચે માળથી નાડકર્ણી એ સુત્રો વાંચી શકે તેમ નહોતો.

સરખસની શિરન અને વ્યવસ્થા ભેદને એ દરથો દારથને રોકવા છતાં એ રોકી શક્યો નહિ બિચારા વિદ્યાર્થીઓ સરખસ દારા ભોળાને સ્વાતંત્ર્યદિનની યાદ આપી રહ્યા હતાં! જાડી, કયા આજ સ્વાતંત્ર્યદિનનાં ગૌરવ કે આનંદ જણાવતાં હતાં! જાણે સ્વાતંત્ર્યની ભાવના જ આ દેશની પ્રજામાંથી મરી પરવારી હતી, સ્વાતંત્ર્યે એ પ્રજાને એવાં તો કયા રૂળ આપ્યાં કે સોના દિનમાં નિરાશા ને હતાશા છતાં ગર્હ?.. સરખસના વ્યવસ્થાપોના વદન પર એ હતાશા રપટ વરતતી હતી. સરકારે પરિપત્ર કાઢી સ્વાતંત્ર્યદિન જીજ્વવા રૂમાન કાઢ્યું હતો એટલે શાળાના સંચાલકો આમ સરખસ કાઢી સમા ભરી, કવજવદન કરી સ્વાતંત્ર્યદિન જીજ્વવાનું ગૌરવ અનુભવશે— કંઈક કરાંતો સતોષ અનુભવશે.

એ ઝાપથી પચ્ચિમાં જીતરી ફૂટપાથ પર આવી પહોંચો... એ એક પછી એક પેલા સુત્રો વાંચી રહ્યો.. આઝાદી અમર રહો...શુદ્ધે અમર રહો... જય જવાન, જય કિસ ન...અમ વિના સિદ્ધિ નહિ. મહાત્મા ગાંધીજી જય...

વિદ્યાર્થીઓ આ બધાં સુત્રો દોંઘથી બોલતા હતા એ નિર્દોષ મુખાર્પવે પર આનંદને ગૌરવની રેખાઓ હતી. સ્વાતંત્ર્યદિનની તમન્નાનો ઉલ્લાસ હતો. રૂઝ એમની ઝલક હતી. ખાણુમાં ચાલના શિક્ષકોનાં મુખ પર કંટાળો— વધારાની હદાયેલ રૂ-જનો જાણે ખાર વાતો હવે. ટેરોને હાંકતા ભરવાડ એ વિદ્યાર્થીઓને હાંકી રહ્યા હતાં! નડકારની એ હાવાઓ વિદ્યાર્થીઓમાં કયો દિપાદ રેડી શકે?

વિદ્યાર્થીઓ દોંઘથી સુત્રો બોલતા હતા. એ જુલંદ અવાજ જાણે રાહદારીઓના કાન ફેડી નાખતો હોય તેમ રાહદારીઓ એ સામે રાપ વ્યક્ત કરતા.

“નરશ જ છે ને મારતશ, આ સરખસના ટાયફા શું કરવા કરના હશે?..એટલા કલાક ઊંઠરા-ઓ પાસે અમ કરાવતા હોય તો!..” દુકાન પર આરામથી બેઠેલ એક વેપારીએ કહ્યું.

“આ માયકાંગલા શરીરવાળા અમ શું કરવાના?..” આહકે ટાપસો પૂરી.

“અરે, એમનામાં તે મજામતો જુરમે અને તાકાત હોય છે આ વાનગેના કંઈ કમ નથી.. ધરે તો આ બધી દુકાનો બંધ કરાવી દે.”

“ઠીક મારા શાક, હમણાં જો મેરચે જરાનું શાય તો ખમર પડે.”

“એમણે હવે પાછા પડે તેમ નથી..એમના શરીર વિષે એમને બિચારાને શું કરવા હોય છે છે!.. આપણે એમને કયા પોષક તરબે આપીએ છીએ?.. આટલા આટલા વર્ષોની આઝાદી પછી પશુ શું સુખ મળ્યું છે?..શી શાંતિ મળી છે?”

સરખસ પસાર થઈ ગયું. પશુ પેવી ચર્ચા ચાલુ જ રહી. સરકાર, વેપારીઓ, મેંધવારી વિખેના ઉજરાઓ લાગના સમય મુધો ચલુ રહેતો, પશુ પેલા આહકને ઊતારણ જણાતી હતી એટલે વ ત વચ્ચેથી કાપી કહ્યું “જગા દો ને એ બધો વાતો! આઝાદી અમર રખીને વ શું કરવાનું છે?.. આઝાદી પહેલાં કેટલા સુખો હતા. કેવી શાંતિ હતી!..અને બાળે!.. આવી આઝાદી કરતા શુલામી લખ દમજાને સારી— જો સરકાર રાટલો ને એટલો પૂરા ન પાડી શકે તેને રાજ્ય કરવાનો અધિકાર જ નથી..”

આ ચર્ચા સંમળ “શુભામીના મિશન કરતા આઝાદોના સહ રાટલે વધારે મીઠા” એ વાક્ય નાડકર્ણીના દોઢ પર આવી ગયું હતું. પશુ એ કંઈ

એ સે તે પહેલાં તો પેનાં લાઈ રાષ્ટ્ર દાલવી આલ્યા ગયા..

નાડકણી પશુ દાહરના પાંચિયા ચડી પેતાના રમમા આપો, 'આહાદી અમર રહો' વાક્ય એ વાજોળવા લાગે. આ આહાદી માટે એવેય એક દિવસ 'વાહોમ કરીને' ઝંપનાયુ હતું.. દેશમા એ વખતે આહાદીની લડતનો પવન ફૂંકાયો હતો દેશને અંગ્રેજોની શુભામીમાંથી મુક્ત કરવા સો તત્કાલ મન્ય હતા.. રાષ્ટ્રની આહાદી માટે તન, મન અને ધન ન્યોચાવર કરનાર અનેક નવયુવાનો 'કરે જે વા મરે જે' ના શુભ દેશમાએથી વાતાવરણ ગળવી રહ્યા હતા. આમાલદહ નર ને નારી સોમા સ્વાતંત્ર્યની ચેતના ભગી હતી. આહાદીના રજાને સાકાર કરવા સો કદીબદ્ધ બન્યા હતા. કોરોડો ભારતીઓમા ભજેની એ નરચેતનાએ અમરભોને હાંધી નાખ્યા. ભારતની ભૂમિ છોડવાના દિવસો દાયવેત હોવાનું આંગ્રેજો કળી ગયા..

એ દિવસો... સ્વદેશીનો સ્વીકાર અને વિદેશી માલનો નાકિરકાર... વિદેશી માલની ડેર ડેર હોળી... પોટિંગ... એ બધામા એણે ભાગ લીધો હતો... એની રોમેશમમાં દેશભિમાન ઉભાગતુ હતું.. 'ભારતદેશ શુભામ હરગીઝ ન રહી રાજે, એ સ્વતંત્ર થવો જ ભેદખે' સોના ભણે એ નિરધાર હતો. આહાદીના સૂર્ય ઝગવાના એ ધાણુજણતા નાડકણી કંપના કરતો, 'મારો દેશ સ્વતંત્ર થશે, ભજે એક સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકે જોયા મરતે ફરી સકશુ.. કોઈ અમારી સામે આંગળી પણ નહિ કરી શકે.. શોકશાહી ભારત. Government of the People, for the People and by the People શોકરાત્મ આ દેશમા પછી કોઈ કુઃખી નહિ હોય, ગરીબ નહિ હોય. જીવનની ચના બેદલાવ નહિ હોય.. સર્વત્ર સુખસમૃદ્ધિની ગંગા વહેશે.. બનવાનથી આ દેશ એટલો બધો ઉમરાતો દઈ કે આપણુ વિશ્વ આ દેશની પ્રગતિ ભેદ આકર્ષ્ય અનુકરશે.. અમે હિંદી.. હિંદ અમારો દેશ-દુનિયાનું એક મહાન રાષ્ટ્ર બની રહેશે..'

માત્ર પચીસ જ વર્ષ પહેલાં સેવેલા એ બધાં

સપનાં એને યાદ આપ્યાં. રાષ્ટ્રની આહાદીની લડત માટે ઇંટરના વર્ગમાંથી જ કોનેજનાં દાર છોડી સેનાનીઓની ટુકડીનો નેતા મની ગયો હતો. અરશુ નાડકણીનો અવાજ એટલે એક પડખદ સેનાનીનો શુભદ અવાજ, એની વણી એટલે ચેતનાના એક અખડ વાણીપ્રવાહનો અસ્ખલિત ફવારો.. એની વણી હજારો શુભાને દેશ માટે ખડા કરી દેતી.. એના ચખ્દો શુભાનોમા રાષ્ટ્રપ્રેમ ભમત કરતા.. એના વાકીયોના દેશમા સૂનોની ભમવણાજ ભતા.

આહાદીની લડતનો આ અમર સેનાની આજ એક સૂત્ર બોલી ગયો "આરી આહાદી અમર ન રહો..." ચખ્દો પૂરા થયા ન થયા ત્યાં તો એ પોતે જ ખુરસી પર ઢગતો ચક્ર ને પડી ગયો.

એ ચખ્દો- નાડકણીના શુભામાંથી નીકળેન એ ચખ્દો સાંભળી પવન ભણે યંબી ગયો ધણી એકા. એક ધૂણુ ઊડી... વાતાવરણમા ભણે ભયંકર શુન્ધતા જવાનું ગમ્.

હાથમાં રાષ્ટ્રધ્વજ લઈ પ્રતિજ્ઞા પેના સામે લટ. કતો નાડકણીનો ફેરો ભણે હાવી ઊડ્યો અને સામે પડેલા નાડકણીમાં પચીસ વર્ષ પહેલાંના નાડકણીને શોધી રહ્યો... અને લલ લાલ આપો કરી કહેવા લાગ્યો, "ફટ રે ગોઝ રા માનવી. તુ આ શુન્ધોની ગયો! આહાદી અમર ન રહો!.. માનમા તો છે ને! તારા ચખ્દો કોઈ સામગી ને તો તારા રાષ્ટ્ર રાઈ એટલા ટુકડા કરી નાખશે, સમજ્યો... કયા છે પચીસ વર્ષ પહેલાંનો નાડકણી?"

"એ તો ગયો... અને કોઈ મારા રાષ્ટ્ર રાઈ ભેગા ટુકડા કરી નાખે.. મને આ જીવન કરતા બહુ વધારે પ્રિય મની રહેશે.. તાત્કાલે પે, લક્ષ્મીનાથ, લક્ષ્મીનાથ, દિગ્ગજ, જોખરે, સુભાષચંદ્ર બોઝ, ગાંધીજી, સરદાર, જવાહર.. ને હજારો નામો-અનામી સહીદોએ દેશને અંગ્રેજોના સર્જનમાંથી મુક્ત કરી આવી આહાદી માટે પ્રવલ્તો નહોતા કયાં. એમણે એક ભવ્ય સામ્રાજ્યની દિગ્વ્ય પ્રજાનાં સુખચેતની આહાદીની કલ્પના કરી હતી.. આ આહાદી કરના.."

એ એકાએક અટકી ગયો. સામેના સરકારી મકાન પર લહેરતા રાષ્ટ્રધ્વજને એ અનિ. ચિપ નયને તાકી રહ્યો.

એલેક્ટ્રીક રૂઢિચઢાને નીચે વીતેલાં આઝાદીના વર્ષો એની આંખ સમારે રમી રહ્યાં. આટઆટલાં વર્ષોની આઝાદી દરમ્યાન શું મેળવ્યું? કઈ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી? દેશની કચેરોની જનતાને ક્યાં સુખચેન આપ્યાં? પોતે તો એક સેનાની હતો છતાં આજ ક્યું સુખ ભોગવી રહ્યો હતો? સુખ નોડોતું મળતું એના અને જરોરે રંજ નહોતો, પણ એની રીતેય જ્ઞાતિયા છૂતી રાકતો નહોતો.

આઝાદીની લડતનો એ એક સેનાની હતો એટલે અમરગણ નામગિરીમાં એની ગણના થતી હતી. પણ એ ગણનાતેય એ આસીવાદને બદલે શાપક ગણતો હતો. એ કમને ઉપયોગી થવા હચે તો પણ બદલાયેલા તંત્રમાં એ કશું જ કરી શકતો નહિ. આસપાસના લોકો ક્યારેક એને કહે, “નાડકણીભાઈ, આ શું થવા બેઠું છે? આ આઝાદી? આ આઝાદી?.. જ્યાં આસમાન ચડે છે.. કલાકો સુધી લાઇનમાં બેસા રહેવા છતાં સારી અને સરસી બીજવરવુઓ નથી મળતી..”

નાડકણી એ વખતે મોન રહેવાનું જ પસંદ કરે. એને એ વખતે અસ્થિર થય, એ વિચારે “મારા જેવા એકલોકલ કરી પણ શું શકું?... મારા નવાનો અવાજ પણ યોગ્ય સ્થાન સુધી પહોંચી શકે નહિ, તો ગિયારા ગરીબનો, આમ જનતાનો અવાજ ક્યાંથી પહોંચી શકે?..”

લોકોની વિકટ પરિસ્થિતિ વિષે એ જાણતો ત્યારે એનું ‘દેવું’ બરાબ આવતું. લોકોની વાતો એને વિચાર કરતો કરી મૂકતો.

“પાંચ પાંચ વર્ષે અમારા રાજ્યનો બદલાય છે એટલે પાંચ વર્ષમાં પોતીકા સુખ માટે મૂકી બેઠી કરવામાં ધ્યાન આપે કે પત્તકલ્યાણની પ્રવૃત્તિમાં?” એમ જ્યારે વચોટક સામજીકાઈ કહેતા ત્યારે નાડકણી એમને કહે, “દા, તમે માંધીજના પ્રખર અનુયાયી પણ આપણા નેતાઓ વિષે આવું કહેજો?”

“કું આપણા બધા જ નેતાઓ વિષે નથી કહેતો.. સેવની મતિએ પણ એમાં છે.. પણ આ કટલાક નેતાઓમાં સેવાની વૃત્તિ જ ક્યાં છે? સેવાની તપોબૂમિ પર સરખતી સાહ્યારી ભેષ છે? જેને

સેવા જ કરવી છે તેને માટે કંઈ એકાઈ સ્થાનો નથી!.. સત્તા હાથમાં હોય તે જ સેવા થાય?” અને પછી જે જે મહાનુભાવોના-સેવા કરીને મેવા મેળવવાના જીવંત દાખલા આપે એ સાંભળી નાડકણી દિગ્ધ થઈ જાય.

સામજીકાઈના મુખે જ નહિ અનેકને મુખે એને ભારતની પડતીની વાતો સાંભળવા મળતી. આ બધી વાતો અને રોજગરોજ જની રહેલા પ્રયત્નો એ ધીરે ધીરે એની અદા ડગલી દીવી. એ ડગી રહેતી રૂઢિચઢા-જળતામાં લી ઉમેયું” તથ્ય દિવસ પર એને મળવા આવેલા આઝાદીની લડતના એના જૂના સાથીદાર નાના સરદાર.

જૂતકાળના એ રમ્ય દિવસોને યાદ કરી વાનવાતમાં એમણે કહેલું, “નાડકણી” સોમવારે સ્વાતંત્ર્યદિન છે.. એક કોરોનેમાં કવજવંદન વિધિના પ્રમુખ તરીકે જવાનું છે.. વિચારું છું શી વાત એમને કહું!.. ક્યા આદર્શની, કઈ લોકસાહીની એમને વાત કહું!.. આપણે આવી આઝાદી માટે લડત કરી હતી!.. કેવી અસંગતિએ આ દેશ પહેલેથી છે? આઠ દશ મણી મોંઘવારી વધી મઈ છે.. સામાન્ય માણસ તો જીવન જીવી શકે નહિ. જીવનમાંથી જલ્લે રક્ત ને કસ ચાલ્યા ગયાં.. આટલાટલી પંચવર્ષીય યોજનાઓ છતાં આપણે લોકોની જરૂરિયાતો.. લોકોને સુખ ને શાંતિ નથી આપી શક્યા. દેશમાંથી જ અષ્ટાચાર નાબૂદ નથી કરી શક્યા.. એક સામાન્ય માણસથી શરૂ કરી આપણા ઉચ્ચ શિક્ષક બેઠેલા મહારથીઓ સુધી એ બધી પ્રસરેલી છે. સ્વાર્થ સિવાય આજે શું ભેવા મયે છે!.. હજારો શિક્ષક બેઠારોને આપણે અચસાય આપી શકતા નથી. અરે, પ્રળને બેરારક અને આશ્રય આપવાની આપણી પ્રથમ નૈતિક જવાબદારી અદા કરવામાં પણ આપણે નિષ્ફળ ગયા છીએ.. પરદેશ પર અત્યાજ માટે આધાર રાખવો પડે એ જ આપણી લોકસાહીની નિષ્ફળતાયે નકકર પુરાતો છે.. નાડકણી, લોકોને મળો, લોકોને પૂછો ને એમની પાસેથી એમની યાતનાઓ, એમની વિટંજણાઓ, એમની યુરમિતો વિષે જાણો તો આ આઝાદીને તમે સાચ રૂપ જ મળે.. રામ અને કૃષ્ણની,

ગાંધી અને જવાહરની આ પુણ્યભૂમિ પર અવતાર લેવાને જે લોકો ધન્ય માનતા હતા તે જ લોકો આજ અહીં જન્મવા જ.દલ પોતાની જાતને શાપિત ગણે છે..."

આટલું કહેના કહેતાં એમનું લાગણીસીધું હૈયું ઊભાર્યું આપ્યું હતું. દેશની અવદશાનો વિચાર કરતાં જ એમનું હૈયું રડી ઊઠ્યું.

નાડકણીએ પણ બારે દેવે પૂછેલું, "આ બધું નિવરી આદરે શામરાજ્ય રચાવવાનો કાંઈ જ ઉપાય નથી ?"

"ઉપાય નથી જ એમ તે. કેમ કેવી શકાય... એ મારે શમ અને કૃષ્ણ...ગાંધી અને સરદાર, આ ભૂમિ પર ફરી અવતાર લેવો પડે અને આપણા નેતાઓએ સ્વાયંને રચાને સેવા, સત્યાને રચાને આદરે" નેતૃત્વ અને પ્રજાદિતને પ્રાવાન્ય આપવું જોઈએ."

નાડકણીને નાના સરદારની વાત સાચી લાગી હતી. આ દેશને એક આદર નેતાગીરીની જરૂર હતી. એવા નેતાઓ એક બે નહિ અનેકની જરૂર હતી. નેતાઓ કે જે પાળના અવાજને ન્યાય આપી એમના કલ્યાણમાં હંમેશા રત રહે.

નાડકણી એવા આદર નેતાઓની ગણતરી કરવા લાગ્યો...જવાહર. શાસ્ત્રી, એવાં પાયસાત નામે એને જડ્યા, આટલા મોટા આઝાદ દેશમાં આટલા જ નિરવાહ નેતાઓ ! એ વધુ ન વિચરી શક્યો...મોરથી બમડેવા લાગે, "આવી અઝઠી અમર ન રહો. આવી આઝાદી અમર ન રહો..."

બમડેતો બમડેતો જ એ રસતા પર આવી પહોંચ્યો, અને મોરથી એ સૂત બોલતો બોલતો વચ્ચે ચલવા લાગ્યો.

પોલીસના કાને આ શબ્દો પડ્યા. કશું જ વિચાર્યો વિના એને પકડી લીધો. એક દેશદોષીને પકડવાની મોરચાતીત રેખાઓ પોલીસ અમલદારના રકન પર ફરી વળી.

બીજે દિવસે વર્તમાનપત્રોએ પહેલા પાને સમાચાર ચમકાવ્યા : "આવી આઝાદી અમર ન રહો"

એવાં મુત્રો ઉચ્ચારતાં આઝાદીની લડતના અમર સેનાની નાડકણીની ધરપકડ..." અને પછી એના ફાટા સાથે એના જીવનનો ટૂંકા પ્રતિકાસ હતો. ધણીએ આશ્ચર્ય અને ગદ્યાનિ અનુભવ્યાં.

ત્રીજો દિવસે કેસ ચાલ્યો. સંરક્ષણ ધારા ફેંકળ ન્યાયાધીશે નાડકણીના વર્તનને એક મહાન યુનાતરીકે જાળખાવ્યો. નાડકણીએ કહ્યો જ અચાનક કહ્યો. જેણે સામેથી ફાંસીની સાળની માગણી કરી. ભારતની અવદશાના મૂક સાક્ષી બનવા કરનાં પ્રયત્નની જેમ વ્હરતંબ પર ચઢવાનું એણે પસંદ કર્યું. પણ ન્યાયાધીશે એની માગણી હસી કાઢી અને છ માસની જેલની સજા ફરમાવી.

જેલના મળિયા પાછળ ધોણાતાં પહેલાં નાડકણીએ મેજિસ્ટ્રેટ સામે જોઈ કહ્યું, "મને જેલમાં કે શ્રુત્યુના મુખમાં ધકેલો એ પહેલાં મારા દેશપ્રધેવોને એક સંદેશ આપણા વરિષ્ઠ નેતાઓને પકોંઆકળે... તમે આ દેશની પ્રજા છો...આ દેશનાં કંગોડો લોકોએ તમારામાં અપાર કૃત્તિ મુખી તમારા હાથમાં આ દેશનું સુકાન સોંપ્યું છે...તમે સુખ અને સમૃદ્ધિની ગંઝા ન વહાવી શકો તે કાંઈ નહિ, પણ સૌને શોટ્યો ને જોટ્યો બળી રહે જોટલું તો અવશ્ય કરજો...સેવા ને સમજણને જીવનમંત્ર બનાવી પ્રજાસ્વાસ્થ્ય માટે જ હંમેશા તત્પર રહેજો...નિઃસ્વા વિતાગવાદથી દૂર રહી આદરે" લોકશાહીના ફળ અહીંની પ્રજાને અપાડવા હંમેશા પ્રયત્નશીલ રહેજો. તમે તમારી ફરજ ચુક્યો નહિ...કથરને ખાતર, માનવતને ખાતર પણ. સાચો ધર્મ ન ચુક્યો નહિ-તર આ દેશની પ્રજામાં એક એવું બળ છે, એક એવી તાકાત છે કે જે વિરરશે ત્યારે તમારા શાપ શાપ જેવડાં દુકા કરી એક મહાન કાંતિ દ્વારા નવ ભારતનું સર્જન કરશે. જે ભારતની મહાત્મા ગાંધીએ જે આઝાદી અને આત્મહતી કંપના કરી હતી તે આઝાદી અને આત્મહતી લાવવાની તાકાત આ દેશની જનતામાં છે એ રખે બૂલતા. આજે તમને કલે આ પ્રજા શાંત દેખાય, પણ આ સમયનાંસાંતિમાં ભયંકર હાવાનળા છૂપાયેલો છે.ગાંધીના સંતાનો

સદનશીલ છે પણ એ સદનશીલતાની દૃઢ બાવશે ત્યારે તમારી દંમીને સ્વાર્થની નેતાગીરીને ક્ષમી આ દેશમાં એક નૂતન સામ્રાજ્ય સ્થાપશે. "

એ જ બુલંદ અવાજે- ૧૨મી સ વર્ષ પહેલાંના જાણે એ જ નેશીલા કંઈ સોનાં હોઈ હચમચાવી મૂક્યાં. અમરપત્રીઓ એ સ દેશ પ્રભુ અને નેતાઓને પહોંચાડવા વર્તમાનપત્રોની ઓફિસોએ ઊભી ગયાં હોયો એનો ચર્ચા કરતા કરતા રિખરાચ્યાં.

પોલીસ નાકકણીના હાથમાં કડીઓ પહેરાવી

એને દોરી ગઈ. દેશને ગુલામીની જંજીરોમાંથી મુક્ત કરનાર પીર સેનાનીના હાથમાં આ જ જંજીરો આવી પડી. આત્મા જતા તેજસ્વી મુખમુદ્રાવાળા નાકકણીના વાંસા પર નમતા ગયોરના સૂર્યનાં કિરણો પડતાં હતાં. એ દિવ્ય છાયાની પીઠ પર એ સો સુખનાં તેજ સમુદ્ર એક વાક્ય ગગારા મારી રહ્યું હતું : આવશે, એક દિવસ આ દેશમાં સાચી સેવામયી નેતાગીરી આવશે અને ભારતની કરોડોની જનતાને આઝાદીનાં મીઠાં ફળ ચાખવાનો પ્રુપ્ત લક્ષ્યો મળશે.

પ્રેમભરી લેટ

જમીનદાર દીવાનખાનામાં બેઠા હતા. ત્યાં તેમને જેડૂત આવ્યો. એક ખુલામાં જિલો રહ્યો.

જેડૂત પૂજ્યભાવે જમીનદારને જોઈ રહ્યો હતો. જમીનદાર માટે તેના દિલમાં ભારે ભક્તિભાવ હતો. તે કપડામાં ઢાકી કંઈક લેટ લાવ્યો હતો. તેથી તે શરમાતો જિલો હતો.

ચતુર જમીનદાર જેડૂતનો મનોભાવ કળી ગયા. તેણે અતિ પ્રેમથી પૂછ્યું :

" અરે રામજી ! તારા હાથમાં શું છે ? "

" સાહેબ ! આપના ખેતરનું સીતાફળ છે. " રામજી સીતાફળને જમીનદાર સામે મૂકતાં બોલ્યો : " કૃપા કરી આપ આ નજીવી લેટ સ્વીકાર્યો તો મને ઘણું આનંદ થયો. "

જમીનદાર પ્રેમથી સીતાફળ ખાતા બોલ્યા : " અરે ! આતો ખૂબ મીઠું છે, અરે આવા સરસ સીતાફળ તમે પકવો છો ? "

રામજીનો ચહેરો માલિકની પ્રશંસા સાંભળી તથા સહૃદયતા જોઈ ખીંટી ઊઠ્યો. નજીવી લેટ સ્વીકારી તેથી તેને આનંદ થયો.

ભગવાને કહ્યું છે ને કે-

" પત્ર, પુષ્પ ફલં તોયં જે આપે ભક્તિથી મને;

ભક્તિથી એ અપાયેલું, આરોગ્યં ચતનવાનનું. "

મણુ પણ આમ આપણા હૃદયનો ભાવ જુલ્યે છે નજીવી લેટને જોતો નથી. તે મહાન છે. આપણા પ્રેમ ભક્તિભાવનો જવાબ આપવા સદા તત્પર જ હોય છે.

આનંદવર્ધન

એકતાની દિશામાં

કાકાસાહેબ કાલેકર

પરંપરાથી આવતા પાંડિતો અમુક દિવસ ભારતમાં રહે છે અને આશ્ચર્યથી કહે છે: ‘આ દેશ અણગમ છે. અહીં અહોરાત્રોની, પહેરવેશની, ભાષાઓની અને રિવાજોની આટલી વિવિધતા હોવા છતાં પણ કોણ જાણે કંઈ રીતે એકતા છે! અમે જોઈ શકીએ છીએ કે અહીં ધર્મનું મહત્વ જોટલું સખત છે કે અહીં દરેક ધર્મનો સમાજ જ અલગ છે. કોઈ કોઈવાર આ સમાજની અંદર-અંદર પણ ગડબડ થાય છે, તોપણ બધામાં અમે એક વિચિત્ર પ્રકારની એકતાની પ્રતિતિ કરીએ છીએ, જેનું વર્ણન અહીં થઈ શકે. તોપણ એટલું તો ચોક્કસ કે બન્યું હશે! કરતા ભારતની એકતાની વાત નિરાળી છે. શું અમે તેને જીવન દૃષ્ટિની સમાનતા કહીએ? અમે માનેશું કે જોછામાં જોછું ભારતના એન્ડોર્થડીઅન તો ભારતથી પૂરેપૂરા અલગ જણાય આવશે. આ એન્ડોર્થડીઅન અલગ જણાય છે ખરા, પણ આમાં અમે જોઈએ કે એન્ડોના સાથે ઈંડીઅન તરફ પ્રગટ થાય છે. એન્ડો તો પોતાને સંપૂર્ણ અંગરેજ બનાવવા ઇચ્છે છે, પણ તેઓમાં ભારતીયતા ઝળકી જાય છે. આપ ભારતીયોને આ વિશેષતા નહીં પદાનમાં આવે. અમે તો સ્પષ્ટપણે જોઈ શકીએ છીએ.

આપણે ભારતીય લોકો માનીએ છીએ કે જોવી કોઈ એકતા છે ખરી, પણ કયા કારણે તે છે, એ તો આપણે નથી કહી શકતા અને આનાથી શું લાભ મળશે તે પણ આપણે હજી નથી જાણી શક્યા. આપણે જ્યારે આપણી સંસ્કૃતિની વિશેષતાઓનું વર્ણન અભિમાન સાથે કરીએ છીએ ત્યારે એક દાર્શનિક સૂત્ર જગત સમક્ષ રાખીને કહીએ છીએ કે-વિવિધતામાં એકતા. આ છે ભારતીય સંસ્કૃતિનું આંતરિક

પ્રાણતત્વ. જ્યારે કોઈ સુસલમાન ભારત બહાર જઈને પોતાને સુસ્ત સુસ્તિમ કહેવડાવવા તરફતરફની દલીલો કરે છે ત્યારે પશ્ચિમના લોકો અને અન્ય સુસલમાનો તેને તરત પકડી પાડે છે કે આ તો ભારતીય છે. ભારતના એક સુસ્તિમ મોલવીએ અભિમાન સહ કહેલું કે અરબસ્તાનમાં અમારી ઈજ્જત એટલા માટે છે કે અમે ઇસ્લામના રહસ્યને જોવી ખૂબીથી સમજીએ છીએ અને સમજવી જોઈએ કે ખીજાઓને આશ્ચર્ય થાય છે. ભારતીય દાર્શનિક આત્મા અમને ઇસ્લામનું રહસ્ય સમજવામાં મદદ કરે છે. ઇસાઈ પણ કહે છે કે ભારતીય ઇસાઈ જ્યારે ધર્મની વાતો કરે છે ત્યારે ઝીનામાથી અમે એક જોડી આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ, જે અમને આશ્ચર્યચકિત કરી મૂકે છે.

ભારતના વાતાવરણમાં સંતોનો ધર્મ-પ્રચાર જોટલી હદે એકાકાર બન્યો છે કે એક વિશેષ જીવન દૃષ્ટિથી કોઈ બચી નથી શકતું, આમ છતાં આપણે જોડી એકતાનો લાભ નથી લઈ શક્યા. આપણને તો રાજનીતિક જીવનમાં આપણી વિવિધતા કંઈ છે અને પ્રધાનો કરવા છતાંય એકતા પાસેથી આપણે લાભ નથી લઈ શકતા.

આપણે પણ જાણીએ છીએ કે ઘેઈ અદ્ભુત એકતા આપણને ભારતીય બનાવે છે, પણ તે એક પ્રકારની આજોહવા જ છે. તે આપણને એકત્ર નથી જમાવી શકતી. પરંત્રતાની પારિસ્થિતિ અસહ્ય થઈ તેથી આતંકની એકતા આવી હતી ખરી, પણ તેય કેટલી છીછરી અને ઉપરછલી હતી, તે અંગરેજ જાણતા હતા. આપણી વિવિધતાને વેગ આપીને તેઓ પોતાને ખૂબ સમય સુધી મજબૂત રાખી શક્યા હતા. સમાન પરંત્રતા અને સમાન અસહાયતા, આ હતી આપણી એકતા.

ગાંધીજીએ પોતાની અદ્ભૂત શક્તિથી જે થોડી એકતા દેશમાં પેદા કરી, તેના બળ ઉપર આપણે સ્વતંત્ર થયા ખરા, પણ તે એકતા એવી મજબૂત નહોતી કે દેશના દુઃ-
 ઠાને આપણે ટાળીએ.

સન ૧૮૫૬માં આઝાદી માટે જે પ્રયત્નો થયા, તેમાં મુસલમાનોને ફરીથી પોતાનું રાજ્ય પ્રાપ્ત કરવું હતું. ભારતના હિંદુઓએ દિવપૂર્વક મુસલમાનોને સહયોગ એ વખતે આપ્યો. પણ આઝાદી ન મળી. ૧૮૫૭ પહેલા અંગ્રેજ હોકો હિંદુઓને સમજાવતા હતા કે મુસલમાનોના આતંકમાંથી તમને અમે જ બચાવવાવાળા છીએ. મુસલમાનોને એ વખતે બ્રિટિશ સરત સાથે અણબનાવ હતો. અંગ્રેજો શિક્ષણ મુસલમાનોએ ન અંદણ કયું. હિંદુઓએ અંગ્રેજી શીખીને સારીપેઠે પ્રગતિ કરી અને અંગ્રેજોના પ્રિય પથ્ય ખેતેલા. ૧૮૫૭માં જે હિંદુ-મુસલમાન એકતા થઈ હતી તે ક્ષણિક હતી તો પણ અંગ્રેજો તેનાથી ઠરી ગયા હતા. આથી તેઓએ પ્રથમ હિંદુ ઓને અપનાવ્યા. પાછળથી જ્યારે શિક્ષણ સાથે હિંદુઓને સ્વરાજ્ય અંગેની ઇચ્છા થઈ અને સ્વરાજના સ્વપ્નોને જોવા લાગ્યા, આથી અંગ્રેજોએ હિંદુઓને રાજ્યનિષ્ઠાહીન ગણ્યા અને મુસલમાનોને લાગ્યા અપનાવવા. મુસલમાનોએ જાણ્યું કે શિક્ષામાં પોતે પાછા રહી ગયા છે આ કારણે હિંદુઓ સારી નોકરીઓ મેળવી શકે છે પણ આપણે નથી મેળવી શકતા. આથી તેઓએ અંગ્રેજી યુનિવર્સિટીની સ્થાપના કરી. અંગ્રેજોએ ત્યારથી મુસલમાનોને અપનાવ્યા અને મુસલમાનો પણ અંગ્રેજી રાજ્યના શુભેચ્છક બન્યા. ત્યારથી તે આજ સુધી સુસ્વિમ લીગે કેંગ્રેસનો વિરોધ કર્યો છે અને અંગ્રેજોના આથી તેઓ પ્રિયપાત્ર બન્યા. આજે પણ કૃત્તર અંગ્રેજો પાકિસ્તાન નો પક્ષપાત કરે છે, ખુદ પાકિસ્તાન નિર્માણ જ અંગ્રેજોને આભારી છે. કેંગ્રેસે મુસલ-

માનોને અપનાવવાનો પૂરો પ્રયત્ન કર્યો, જે અંગ્રેજોએ સફળ થવા ન દીધો. હિંદુ-સભાએ કેંગ્રેસની નીતિનો વિરોધ કર્યો, જે હજી પણ ચાલુ છે.

કોઈ થોડી સંખ્યામાં મુસલમાનો બહારથી આવ્યા. તેઓએ અહીંની પરિસ્થિતિ બેઠને અહીં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. અમલદાર હિંદુઓને, લોભી હિંદુઓને અને ઇસ્લામ પ્રેમી હિંદુઓને તેઓએ વટલાવી મુસલમાન બનાવ્યા.

હિંદુ સમાજમાં વિવિધતા વધતી ગઈ. એકતાનું મહત્તર જ ન રહ્યું અને હિંદુઓએ આંતરિક એકતા દૃઢ કરવાનું મહત્તર જ ન સ્વીકાર્યું. આજે પણ નથી સમજતા. એક ભતિની અનેક ભતિ બને છે પણ એ ભતિ મગીને એક ભતિ બની ગઈ તે ભતનું ઉદાહરણ હાલે વરસના ઇતિહાસમાં એક પણ નહીં મળે. ગાંધીજીએ અસ્પૃશ્યતા-નિવારણનો પ્રયત્ન જીવ સટોસટીની સ્થિતિ સુધી પહોંચીને કર્યો. આવો પ્રયત્ન હિંદુ-સભાએ કર્યો હોય તેવું જાણ્યું નથી. હિંદુ સંગઠનને હું એવા બીમારોનું સંગઠન કહું છું કે જે પોતાનો રોગ દૂર કરવાની કોશિશ કર્યા વિના, બદકે રોગને જ વધારે અજબૂત કરીને સંગઠિત થવા ચાહે છે. ભારતમાં બહુમત પ્રચંડપણે હિંદુઓનો હોવા છતાં ચૂંટણીમાં તો બહુમત કેંગ્રેસને જ મળતા આમ્યા છે આ બતાવે છે કે હિંદુ-સભામાં આત્મનિરીક્ષણની નીતિ નથી અને જો હોય તો તે નિરોગ નથી. ગાંધીજીએ-અસ્પૃશ્યતા-નિવારણનું કામ કર્યું તેનો વિરોધ હિંદુ સભાએ નથી કર્યો. આ યુવકર્મ થયું ખરું, પરંતુ આજે પણ ગામડાઓમાં હરિજનોની હાલત ગંભીરપણે વિચારવા જેવી છે, ભતિ બો આઝી કરવાનો અને ભતિઓ વચ્ચે પ્રેમભાવ વધારવાનો પ્રયત્ન હિંદુ તરફથી કયાંય નથી રહ્યો. હિંદુ-

ઓએ આને પણ ભતિના જિંચ-નીચ ભાવ નથી છોડયા.

જ્યારે મિશનરી લોકોએ ભારતના આદિવાસીઓને ઇસાઈ બનાવવાનો આરંભ કર્યો ત્યારે થોડા આદિવાસી કહેવા લાગ્યા કે અમે તો હિંદુ છીએ. મિશનરીઓએ સમજાવ્યું કે તમે હિંદુ નથી હિંદુઓએ આજુમુખી તમારી કોઈ સેવા નથી કરી. અમર છે તમે હિંદુ બનશો તો હિંદુઓ તમને અરપૂરથ કહેશે અને ઉપરથી કહેશે કે હિંદુ શાસ્ત્ર મુજબ નમ્રતાથી તમે સાત જનમ સુધી સર્વોની સેવા કરતા રહો પછી તમે અરપૂરથ મટશે તમારા બાલ-બચ્ચાં તો અરપૂરથ જ રહેશે આથી એ જ સાચું છે કે તમે ઇસાઈ બનો.

વિવિધતામાં એકતા જેની સંસ્કૃતિને બગ્ય કિદાંત છે એ હિંદુઓએ આદિવાસીઓને અપનાવવા શું કહ્યું છે? આર્યસમાજ તો હરિજનોને અને ગિરિજનોને તેઓની શુદ્ધ કરાવીને જ આર્ય બનાવવા તૈયાર છે એટલે કે હરિજન અને ગિરિજન બંનેએ પહેલાં એ માન્ય કરવું રહ્યું કે પોતે અશુદ્ધ છે. શુદ્ધ આર્યસમાજ અમારી શુદ્ધ કરે ત્યારે અમે આર્ય બની શકીએ. મને ખબર નથી કે આર્ય સમાજના પ્રયત્નથી કેટલા આદિવાસી આર્ય બન્યા અને હિંદુ-જાતિને કેવો સવાલ હલ થયો? આપણે લોકો આપસમાં શાસ્ત્રાર્થ અને સ્વાર્થ કરતા રહ્યા પણ આપણા ધર્મોને શ્રેષ્ઠ ભાગ આપણી જ પાછળ રહેતી જાતિએ છે ત્યાં સુધી કોઈવાર ન પડ્યો. સંતપુત્રોએ આ નિમ્ન સમાજને ઉચ્ચ સંસ્કૃત શિખવાડી એમને ધંધર પ્રાપ્તિનો આગ દેખાડ્યો, પણ હિંદુ-સમાજે આ ભટક જેવી નિમ્ન કોમનો સામાજિક હિસાર તો કોઈ દિવસ કર્યો જ નહીં. મુસલમાન અને ઇસાઈ રાજ્યકર્તાઓના સામે આપણે આપણને બહુ જિંચા માનનારા આપણે અરપૂરથો કરતા પણ બદતર હાલનમાં રહ્યાં, પણ આપણે આપણા જ સમાજમાં સમાનતા

ન આવતા દીધી. બુદ્ધ ભગવાને જિંચ-નીચના ભાવને તોડવા ક્રાશિષ કરી. હિંદુ સંસ્કૃતિનો થોડો વિકાસ કર્યો. આમાં તેમને ઘણી સફળતા મળી. તરત જ હિંદુ-સમાજે ઘોષણા કરી કે બુદ્ધ ભગવાન તો ભગવાન વિષ્ણુનો જ અવતાર હતા, પણ લોકોને ભટકાવવા જ તેઓ બોલ્યા હતા. વૈદિક ધર્મ-ચરણો ઉઠેદે કરવાનો અપરાધ તેમણે કર્યો, આથી અમારા શંકરાચાર્યે બૌદ્ધ ધર્મને ભારતમાંથી દેશનિકાલ કર્યો. આ છે આપણી રાજનીતિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિ!

જે બુદ્ધ ભગવાને આપણા માટે સારાગ્રેય જોશિયામાં એક વિશાળ ધર્મ-સામ્રાજ્ય બનાવી આપ્યું આ વાતને ઉત્તમાકૃપરદેશ સ્વીકારવાની વાતને આપણે હર ગામી અને ઉપરથી વિષ્ણુ ભગવાનને બદનામ કર્યા અને કહ્યું કે ભગવાન પણ લોકોને ભટકાવવા માટે અને એના વચ્ચે અધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે અવતાર લઈ શકે છે.

આને પણ તિષ્ઠેટમાંથી જ બૌદ્ધ શરણાથી ભારત આવી રહ્યા છે તેમને અપનાવવાનું કામ આપણે ગ્રાંધ જ નથી કરતા. સરકાર કર્યા કરે અને બીજા જે મિશનરીઓ તે કરે પણ આપણે તો તેમને આપણાથી અલગ જ રાખવાના અને તેઓ શરણાથીઓ પણ આપણો સ્વભાવ સમજીને અવગ જ રહેવું પસંદ કરે છે.

હિંદુ ધર્મની આને અલગ-અલગ રહેવાની અને બધાને અલગ રાખવાની પ્રધાન નીતિ છે છે તેને તોડવાનો પ્રયત્ન ખ્રિસ્તિયોના સમયથી થોડોથોડો થતો રહ્યો છે. આ પ્રયત્નને કોઈએ પ્રોત્સાહન નથી દીધું. બે કુળ વચ્ચેનું વૈમનસ્ય ટાળવા માટે સ્પર્ધાઓ નિયમ જતાંઓ કે વેદ પૂર્વે જેમ એક પરિવારની અંદર-બાઈ-બહેનના વચ્ચે પણ-જે વિવાહ સંબંધ થતો હતો તે બંધ થવો જોઈએ. સમાજે આ નિયમ માની લીધો અને પરિ-

વારની અંદરના વિવાહ બંધ થયા. માત્ર હિંદુ-સમાજમાં જ નહીં, આફ્રિકાની શાહી વનવાસી જાતો છોડીને તમામ દુનિયામાં એક પરિવારનો વિવાહ બંધ થયો. કુળની વિવિધતા તોડીને એકતા લાવવાનો અધિ-મુનિઓનો આ પ્રથમ પ્રયત્ન હતો.

ગૌતમિક અધિમુનિઓએ ખીએ નિયમ કર્યો કે ગોત્રોમાં અલગ અલગ રહેવાંતો સ્વભાવ તોડવો જોઈએ. તેઓએ નિયમ બનાવ્યો કે સગોત્ર વિવાહ નહીં થઈ શકવાના. વિવાહ થાય તો તે પોતાના ગોત્રના બહાર જ થવા જોઈએ. પોતાના જ ગોત્રોમાં વિવાહ કરવો તે નિષિદ્ધ છે, આ નિયમ હંમણાં હંમણાં સુધી આહતો વહ્યો સ્વરાજ મળ્યા પછી આપણે સગોત્ર વિવાહનો નિષિદ્ધ ઢીલો કર્યો.

મધ્યકાળમાં ક્યારે સાર્વભૌમ રાજ્યો નહોતા ત્યારે ગામ-ગામ વચ્ચે ઝગડાઓ થતાં હતા. આ માટે તો દરેક ગામને ફરતી કિલ્લાની દીવાલો બનાવાણી. સીમા વિવાદ નહીના પાણી માટે ચલતા. પરમાત્માની મહે-રખાની જ ગણવાની કે ત્યારે ભાષા-વિવાદ નહોતા. સામાજિક નેતાઓને ગામ-ગામ વચ્ચે ના ઝગડાઓ ટાળવા માટે નિયમ બનાવ્યો કે એક ગામના યુવક યુવતી પરસ્પર ભાઈ-બહેન માને પોતાને. લગ્ન કરતી વખતે વર કે વધુ ખીજ ગામથી શોધવા. આનું કૃષ્ણ સાડું આપ્યું. હોંકાએ વિચાર્યું, સમજી લીધું કે પરાશના ગામના બહાદુર યુવકને આપણે ઝગડામાં મારી નાખ્યું તો આપણા ગામની

કોઈ વિધવા બનશે. આ રીતે આવા યુદ્ધ ધીરે ધીરે ઝોછા થતા ગયા. રાજસત્તા મજબૂત થવા લાગી. સામાજિક સંગઠન વ્યાપક થયું. વિવિધગામો એકતા આવવા લાગી.

શું આજે હિંદુ સમાજ વિવિધતામાં એકતા આણવા ખાતર એ નિયમ બનાવવા તેવાર છે કે વિવાહ કરવો હોય તો ભિન્ન જાતિમાં જ કરવો જોઈએ, સ્વજાતિમાં વિવાહ કરવાનું નિષિદ્ધ મનાવું જોઈએ, અધર્મ મનાવો જોઈએ. અગર નો આમ બને તો જાતિ-જાતિ વચ્ચેના ઝગડાઓ સુધરી જશે. એકદમ પ્રગતિ થશે. ચૂંટણી વખતે જાતિ-સંપ્રીણતા વાંધો લાવે છ તે પણ દૂર થશે. આથી વિવિધતામાં મહુ મોટી એકતા સ્થાપિત થશે.

આપણે જાતિને કાયમ રાખીને દ્વેતવાદી અને અદ્વેતવાદી પારવારોની અંદરની લગ્ન-વિધિ મંજૂર કરીએ છીએ શેવ-ગૌણવ અને શાકત અરસપરસ લગ્ન કરી શકે છે. સના-તની અને શિખ પણ-જો જાતિ એક હોય તો લગ્ન કરી શકે છે. શુદ્ધરાતમાં જન અને ગૌણવ વાણિયાઓ પણ પરસ્પર લગ્ન કરી શકે છે. ધર્મલેહ, ઉપાસના-લેહ, દર્શન-લેહ આઠો નથી આવતો. તો આમ એક જ ધર્મની અનેક જાતિઓમાં વિવાહનો સંબંધ કેમ ન આગળ ચાલે? પાંચ-દશ અંતર્જાતિય વિવાહ થઈ બધ તેનાથી કાંઈ ન વળે. અધિમુનિઓના ઉપાયને સ્વીકારી અધિમુનિમાં પોતાની જાતિમાં વિવાહ નહીં થવા જોઈએ એમ ને નકડી થાય તો પછી વિવિધતામાં એકતા સિદ્ધ થાય.

[અ.વ. ૬૫૩ દેશી]

વિયોગનો યોગ

શુ. મ.

ઘણી વાર આધ્યાત્મિક જીવનનો આરંભ વિયોગથી થાય છે. જેને ખુબ જ આકર્ષતા હોય છે એવી કોઈ વિશેષ વ્યક્તિ મૃત્યુના દારૂમાંથી પચાર થઈને કોઈ અઘાત પ્રદેશમાં આવી જાય, આપણી આખા તેનાં બાથ રૂપ-રંગ નથી જોઈ શકી ત્યારે તે ક્યાં ગયું? એવો પ્રશ્ન સ્વાભાવિકપણે આપણા મનમાં ઊઠે છે. જીવન શું છે? મૃત્યુ શું છે? માણસ શું છે? આપણી આ દુનિયા સિવાય બીજી પણ કોઈ દુનિયા છે ખરી? આવા અનેક પ્રશ્નોત્તરે માણસને મૂકવે છે. તેના ઉત્તરો એળવવા તે પોતાની રીતે મથે છે. કોઈ યાત્રી યુરને રોકાયે છે, ખ્યાન ધરે છે, જોઈત સેવે છે, ધર્મશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે, સત્સંગ કરે છે.

પણ તે જાના, માણસને કોઈ કોઈ વાર 'વિયોગ' હઈ સામે છે, જેણે એક વિરાટ સત્યને પોતાનામાં ધારણ કર્યું છે, જીવનમાં ઉતારુ છે, એવા કોઈ મહાપુરુષને જોઈને તે તેના તરફ આકર્ષાય છે, અને પોતે પણ એવા સત્યને આચરવાને એક દીવના આશય પેઠે રાતદિન ઉદાસ ક્યાં કરે છે.

આમ, આધ્યાત્મિક જીવનનો 'અ' વિયોગ છે, એટલું જ નહીં, વિયોગ આધ્યાત્મિક જીવનનો પ્રાણ છે. સાધકો કેટલીક વાર એ તરવ જૂની જાય છે. તેથી તેમની આધ્યાત્મિક જીવનની સાધના નિરસ અથવા યત્નવત્ત બની જાય છે અને જે આધ્યાત્મિક જીવનમાં રસ નથી તે તો રાજરામ! રામરામ! શું રહત ક્યાં કરનાર પોષ્ટની સાધના જેલુ છે. તેમાં શ્રેય છે પણ જીવન નથી. તેથી જ તો તે વધી કુધી શાંતિમાં મને પડે છે, પણ શિવ નથી જનતો. અને એ જ કારણ છે કે, ધર્મશાસ્ત્રના હેતુમાં માણસ ફરે જતી જાય. અને અસ્પૃશ્યતા જેવા પાપમાં પડી જાય છે. તેથી, જો આધ્યાત્મિક જીવન પ્રાણમય બનાવવું હોય તો, વિયોગની ભાવના સાધકે સતત ઝેળવવી જોઈએ. પણ વિયોગ કોનો? એક એવી વિજૃંતિ કે એક એવા સત્યનો જે સાવ-

જોમ અને સદાશય છે. જેમ કે, પ્રભુ, સત્ય, શિવમ, સિદ્ધર્મ, અનંતમ. વિયોગ. જેમના વિશે ગમે તેટલું જાણીએ તોયે એમ જ લાગે કે હજી ઠણું જ જાણ્યું નથી, હજી તો ઘણું જ જાણવાનું બાકી છે. આમ યવાથી સાધકની સાધનામાં ગતિ રહેશે, અને એવી મનિ, મતિને વહેલી નીના પ્રવાહની જેમ નિર્મળ રાખવા મદદ કરે છે.

આવા વિચારો અને સૌથી પ્રથમ આપણા અજાણ્યો લગભગ માણસ વધે પડેના ત્યારે મેં એક સૂઝી ફીરને એક ગીતની મુખ પંક્તિ વાર વાર ગાતા સાંજળ્યા ત્યારે એ પંક્તિ હતી - 'હે મારા પ્રીતમ, કું' નને કહી ના મહું, કહી ના મહું' ! " તે શબ્દો હમણાં ગિરનારની તોળીમાં એક મસ્ત મજનને નીચેયું ગીત ગાતા સાંજળ્યા ત્યારે ફરી વાર વાગે થયા.

માડી, મને સાહે છે હઈ - વિયોગ ॥

મને બીજો નથી કોઈ રોગ,

મને ભસ સાહે છે હઈ વિયોગ ॥

હજી જે યયો નથી તારી સાથે મારો યોગ, તેથી મને સાહે છે હઈ - વિયોગ.

નહિ રે મટે પણ કોઈ દિવસ આ મારો હઈ વિયોગ.

ધાયજાહે ના માડી મારી, તારી સાથે યોગ ॥

આવા હૃદની માડી, છે એક જ હવા, 'વિયોગ-હઈ' મને સદા સાહે' એવી દિલ-ની કુઆ ॥

પણ આ મજનની માડી કોણ? એની પોતાની મા? કે જગત મા? કોઈ પણ હોય, પણ તે એક એવી વ્યક્તિ કે જેના તે પોતે સંપૂર્ણ ઐતિહાસ થઈને રહેવા માગે છે, જેને માટે તે સર્વેર સમર્પણ કરવા તૈયાર છે, અને જેનામાં તે પોતાને ભરત કરીને એક અદ્ભૂત અનંત આનંદ અનુભવવા ચાહે છે.

આધ્યાત્મિક જીવનનો મગ્ન આધર, વિયોગની વેદનામાં છે, અને વિયોગની વેદનાને પ્રાણમય પ્રેમ જ વ્યક્ત કરી શકે છે.

જીવનસંત્ય

રશ્મિન મહેતા

મોં માથુ દાન આપતાં રાજ પાછી પાની
કરે તેમ નથી; એવી ખ્યાતિ ચોમેર ફેલાઈ ગઈ
હતી.

એટલે જ એ કુરૂપ અને દરિદ્ર શિશુને રાજને
કહ્યું :

“ મહારાજ! માપનું કુળ દાનવીર તરીકે
પ્રખ્યાત જ છે. એમનો એ વારસો આપ આગળ
ધપાવી રહ્યા છો, એવું લોકોના માંએ સાંજીયાને
મને બહુ લાંબા યાદ છે. આ કુલ અતિથિને પણ
આપ સતેવવાના છો અને દરિદ્ર વસ્તુ આપ-
વાના તેમ જી બતાવી છે તેથી મને આનંદ યાદ
છે. કું ખેલું કંઈ નથી માંગતો, આપની રાજ-
નતંકી મીનાક્ષી મારી સેવામાં આપીને આપ મને
કુતાય કરો. ”

મીનાક્ષી! લાવણ્યવતી રાજનતંકી! તેનું નામ
સાજળતા જ રાજના આખા ઘરે પસંદગી વણ્ટસે.
શિશુ સમક્ષ રાજ હાથ નેડી ગમે હતો. પશુ
હવે તેના પગમાં ભાંગે રહેવાની સાક્ષાત રહી નહોતી.
અટકે તે એકદમ સિદ્ધાન્ત ઉપર બેસી ગયા.

આપણે પ્રુદ પેતાના ડાન ઉપર જ તેને
વિશ્વાસ બેસતો નહોતો આ ફોલ્ડ, જાજર, રૂફ,
વાળ અને નખ વધારેલા એવા કુરૂપવાની મૂત
સમા; હરતા-હરતા દારિદ્ર્યના પુતળો સમાન
શિશુને માથે માગીને આ શું માગ્યું !

મીનાક્ષી રાજદરબારની શ્રી-શાસા, સમસ્ત
પ્રજાનું તુલ્ય-ગાનથી મનેરજન કરનાર; રૂપ,
લાવણ્ય, વેશ, રવર એ જધામાં અદિતીય એવી
મીનાક્ષી શું આ રરતે રજગતા લિખારીને, જેનું
રહેવાનું કોઈ ટેકાલું નથી, પહેરવાના કપડાનું કોઈ
ટેકાલું નથી, એવા જરાજાજર અને રૂપકામ
શિશુને મીનાક્ષી આપની પડશે? પણ હવે યાદ
પણ શું !

હર દરબારમાં રાજએ પેતે જ એને “ ને
નેમ્મએ તે માગ ” એવું કહ્યું હતું.

રાજના વડવાઓની દાની વૃત્તિ બહુ જાણીતી
હતી. એ દાનવીર કુટુંબની ખ્યાતિનું રાજને કુલ-
લિમાન હતું. હવે પેતાના જ ટપકો પર પાણી
કેમ ફેરવાય ?

રાજ સમક્ષ ધર્મસંકટ આવી પડ્યું. શું કરવું ?
આ મરે કીર્તિની લાલસા અને કુળનું આંમમાન
વિજળી બન્યું.

રાજએ મીનાક્ષી શિશુને સોંપી-અપાઈ કરી.

શિશુ કંઈ દિશામાં જાય ? એના રરતો કોઈ
જાણતું નહોતું, દિશા અજાત હતી, મીનાક્ષી
લિખારીના પગસે પગસે તેની પાછળ ચાલી જતી
હતી.

મીનાક્ષી ધન-દોલતના ટગલામાં આઘાટતી હતી.
ટાક, તડો તેણે કદી સહન કર્યો નહોતો. ગેમવ-
ચાળી હોવાને કારણે આવા દુઃખોથી તે સાવ
અનજાણ હતી. સર્વ સાધનસંપન્ન એવી તેની હવેલી
અને રાજમહેલ મૂકીને તેણે કદી જમીન પર પગ
મૂક્યો નહોતો. આવી રૂપોવના રાજ-નતંકી આજે
એક જીલ્ડ-શીલ્ડ, દરિદ્ર શિશુની પાછળ પાછળ
કોઠા-ઝખરા અને ખાડા-રોકરાવાળા રસ્તા પર
ઠોકરો ખાતી ખાતી ચલતી હતી, અસહ્ય વેદના
થતી હોવા છતાં એ સહન કરતી શિશુને અનુ-
સરતી હતી, ક્યાં જતી હતી એ પ્રુદ એને પણ
ખગર નહોતી.

એના ઉડતો પાલવ એક કોટાળા ઝુડમાં બગાઈ
ગયા. પાલવ કોટામાંથી કોટલાં, નાનુક કુસની નરમ
કળી જેવા તેના અંગુઠાને કોટા વાગ્યા અને લોહીની
ધારા વહેવા માંડી, વેદના, દુઃખ અને હવે તેા ગુસ્સાને
લીધે એના ગેમાંથી તીણી ચીસ નીકળી ગઈ.
અવણની નીચે સાંતિને એ બીસે આરપાર વીંધી
નખી,

મિશ્રુક પાછો ફર્યો, તેણે પોતાના બરછટ દામ વડે રાજનર્તકીને પાલન કાટણા બ્રુડાથી હોડાવ્યો અને તેને પૂછ્યું. " બહુ કાંટા વાગ્યા ? "

ચુરસાની એક તીવ્ર લાગણી વીજળીના પ્રચલની જેમ તેના શરીરમાંથી પસર થઇ ગઈ, તેણે જવાબ આપ્યો નહિ ફરીથી એ મિશ્રુકની પાછળ પાછળ જવા લાગી.

" સુંદરી ! " નીરવ કાલિનો ભંજ કરતા જિહ્વુએ તેને બૂમ પાડી. હતા મીનાક્ષી કંઈ બોલી નહિ તેણે કંઈ જવાબ ન આપ્યો.

" તારી પાસે કેટલું ધન છે ? " જિહ્વુએ તેને પૂછ્યું.

" કુમેર કરતા પછુ વધારે. " એકાએક મીનાક્ષીના મોમાંથી વાણી કુલી

" અને કીર્તિ ? "

" કસ્તુરીની સુવાસ જેટલી મારી કીર્તિ " એ દિક્ષાએમા ફેલાયેલી છે.

" સૌ દર્શ ? "

" જો તો ભરપૂર છે મારા પગની ધૂળ બનીને સૌ દર્શ અને વળગી રહ્યું છે. " નર્તકીએ કહ્યું.

" આટલા બધા સૌ દર્શનો અર્થ શો ? "

" એ જીવન સફળ કરવા; સાધકે કરવા ઉપયોગી છે. "

" અને કીર્તિનો ઉપયોગ ? "

" એનાથી મીનાક્ષીનું નામ આખી દુનિયામાં અજરામર થશે. "

ઉવટનું વાક્ય જાદુ કંઈક અવાજથી મીનાક્ષી બોલી હતી. જિહ્વુના અધ્યાન બદલ તેના તરફ નર્તકીને તિરસ્કાર છટકે હતા.

ચાલતા ચાલતા મિશ્રુક એક ઔપરી નજીક ઊભો રહ્યો, એણે એક ઔપરીનું બારણું ખોલ્યું અને પોતાની પાછળ પાછળ આવવા મીનાક્ષીને ઈશારો કર્યો. અંદર ગાદ અધકાર હતો. મીનાક્ષીને કશું દેખાતું નહોતું. એટલું જ નહિ પણ કચ્છાની ઉમ

માયું ફાડી નાખે તેવી વાસ આવતી હતી, એ કુર્ચ પસંદન થતી નરોત્તી એટલે બહાર નીકળી જવા મીનાક્ષી પાછી ફરી, તેનામાં જ મિશ્રુકે કહ્યું : " ઊભી રહે. "

" જિહ્વુએ ધમેની એક બારી ખોલી, અંદર પ્રવેશવા આજા ઉપસંભા મીનાક્ષીને જે દર્શ નેયુ તેણે મીનાક્ષીના શરીર પરના રંગેલા પથા કરી નાખ્યા. "

એક ગલિતગાન; હાડપિંજર સમી રંગી એી એક ખાટકા પર પડી હતી. એના અંગ પર પૂતલા વસ્ત્રો નહેતા, એણે માત્ર એક અસ્વચ્છ ગાંભી વીટાવ્યો હતો. શરીરની લાજ ટોકવા પૂરતા જ. એની આંખોમાંતુ તેજ ખૂટી ગયું હતું, અંદર ઉપર માત્ર બે ગોખલા જ દેખાતા હતા. એકાદ પાંદડા જેવી સપાટ એની છાતી સહેજ જીંચી નીચી થતી હતી અને એ જ એ જીંચી જીવંત હોવાની માત્ર નિશાની હતી. તેનાં બ્યક્ત કરવાની પણ તેનામાં શકિત રહી નહેતી.

જીવનની નિ સહાય સ્થિતિનું આજુ નગન સ્વરૂપ આ અગાઉ મીનાક્ષીએ કદી નિહાળ્યું નહેતું.

" નર્તકી ! ઉર્વશી, રંગા અને તિનોત્તમા જેવી નર્તકીઓ પણ જેની આગળ દાસી જેવી દેખાય એવી એક જમાનાની આ રૂપ-યુક્ત સંપન્ન કામકનાની આવી અવસ્થામાંથી શુ તારું સૌ દર્શ તને ગમ્યાવી શકશે ? "

મીનાક્ષી ઉત્તર આપી શકી નહિ. એ શુ બોલે ? જે કામકલાનો આદર્શ નજર સમક્ષ સંપાદિતે તેના જેવી કીર્તિ કમણેને નામ અજરામર કરવાને ખ્યાલ મીનાક્ષીએ બાંધ્યો હતો તે જ આ કામકલા ! તેની આવી અવસ્થા ! પરંતુ જિહ્વુને ખોડું ખોલનાતું કંઈ કારણ નહેતું. મીનાક્ષી આગળ ખોડું ખોલવાથી એને શુ લાભ થવાનો હતો ? એ કંઈ મીનાક્ષીની નજરોના બાણથી ધાવત થયો નહેતો; કે તેના સૌ દર્શથી મોહિત થયો નહેતો.

" ભદ્રે ! કસ્તુરીની સુવાસ જેમ સર્વજન પ્રસ-

રેલી તારી ખ્યાતિના બદલામાં પણ તું ખાતું થોડુંક
કુન્ન છું હરે કરી સહીસ ?”

મીનાક્ષી બરાક બની ગયું.

“હે પ્રાચીનકંઠી ! તારા શરપૂર સોરથે અને
અનુપમ સુવાનીના પ્રતાપે પણ આની વેદના થોડીક
ઓછી શબ્દ સહશે ખરી ?”

“બસ કરો ! બસ કરો ! આશંકી આ બધું
સાંભળી સકાતું નથી.” મીનાક્ષી બૂમ પાડી ઊઠી.
એ રસ્કે ભેડું ન પડે એટલા માટે તેણે પોતાની

આંખો બંધ કરી દીધી.

મીનાક્ષીએ જ્યારે આંખો ઢાંકી ત્યારે ત્યાં
કિયુક નરોત્તમ; પેલી રાગ-જગર આ નહોતી અને
શૂંપડી પણ નહોતી !

રાજનતંત્રી મીનાક્ષી પોતાની દલેરીમાં હવ-
પણ પર, મુલાકાત માટે પર પડેલી હતી. સવારના
બાલ સૂર્યના કામળ કિરણો તેના શયનખંડમાં
તેજ વેરતાં હતાં. જીવનના સત્યનો ઉજ્જવળ પ્રકાશ
તેના અંતરને અજવાળતા હતા.

ગીત ગાવું હોય તો

તુકારામ મહારાજના સમયમાં હેલુ ગામમાં એક પ્રખ્યાત ગવૈયા ગવઈજીવા આવ્યા
હતા. એમણે સાંભળ્યું કે તુકારામ ગાય છે ત્યારે હંભરો લોકો જમા થાય છે ને
હેલુકાન બૂલી સંગીતમાં તાલીન બને છે. તુકારામ જીવા સંગીતમાં પારગત હશે
માનીને તેઓ એક દિવસ સાંભળવા ગયા.

એમણે ભેડું તો તુકારામ જીવા ભજનમાં લીન હતા. લોકો ડોકતા હતા. સૌ
તારીઓ વગાડીને સાથ દેતા હતા. પણ ગવઈજીવાનું મન પ્રસન્ન ન થયું. એમને
લામ્યું કે ગીતમાં તાલ કે સૂર નથી ધીમેથી હડીને તેઓ બહાર ગયા. દેવળની
ભીત પર લખ્યું : ‘ગીત ગાવું તો તાલસૂરથી ગાવું.’ ને પછી તે ઘેર ચાલ્યા ગયા.

તુકારામ જીવાએ ઘેર જતી વખતે એ વાંચ્યું ને તેઓ હસીને ચાલતા થયા.

‘સંગીત શું છે એ લોકોને એકવાર બતાવી દઉં,’ એવા ખ્યાલથી ગવઈજીવાએ
દેવળમાં સંગીતનો જલસો ગોઠવ્યો. જલસામાં તુકારામ મહારાજ પણ આવ્યા ને
હેલુકા બેઠા. તાન બાલાપ કરીને એકદમ સુરતાલ સાથે ગવઈજીવા ભજન કરતા હતા.
માં વાંકું ચૂંક કરીને તાન અને સૂરને ખેંચતા હતા, પરંતુ ત્યાં દેવને માટે પ્રેમ
નહોતો, અંતરની આસત નહોતી.

તુકારામ મહારાજ વચ્ચે જ હડીને ચાલી નીકળ્યા. બહાર ભીંત પર ગવઈજીવાએ
લખેલ લીટીની નીચે તેમણે પણ એક લીટી લખીને ઘર તરફ પ્રયાણ કર્યું.

ગવઈજીવા સંગીત સંભાષત કરીને વિજયીની અડધી બહાર નીકળ્યા ત્યારે
એમણે તુકારામને લખેલું વાંકય વાંચ્યું. ‘ગીત ગાવું તો પ્રેમથી ગાવું.’ ગવઈજીવા
લોકો પડીને ઘેર ચાલ્યા ગયા.

શ્રુત રંગનાથશ્રી

કાલિદાસ મહારાજ

ઊધ્વેગના આરથી કારેખમ દેવે વિષ્ણુચિત્ત શ્રી રંગનાથજીના આગમ પ્રુષ્પ ચૂંટી સાથેના વાંસ પાત્રમાં નાખતા હતા કાવેરીનો નિમળ પ્રવાહ ત્યાં સુધી સોનેરી ફરજો કે પુષ્પના આરે નમેલી વેલડીઓ પર મીઠું મૂજન કરતાં અનીરાજોઃ આમણું કશું તેમને ગમતું ન હતું.

આને ત્રણ ત્રણ દિવસ થયાં સંપૂર્ણ અંતથી શુદ્ધતા કિતમોતમ પૂષ્પહારો મંદિરમાંથી પાછા ફરતા હતા, શ્રી રંગનાથજીના અર્ચકોની ફરિયાદ હતી કે, હારે ચિમળામેલા તૂટેલા વા વાસી પુષ્પોના ફેવાથી શ્રીજીને ધરાવી શકાય તેવા નથી. કાંઈ માનવી આ હાર પહેરે છે.

વિષ્ણુચિત્તની પુષ્પસેવા આગવી મન'તી. આમ થાથી બનતા પામે છે આ બેદ કાંઈથી ઊંઘી થકાને ન હતો વિષ્ણુચિત્તથી પણ નહિ.

આને ચોથો દિવસ હતો પુષ્પોપૂજા જ ચીડથી થતાઈ કાળીમા પડતા હતા. વિષ્ણુચિત્તને સંપૂર્ણ ખાતરી હતી કે, આજની પોતાની પુષ્પસેવા શ્રીજી સ્વીકારશે. શ્રી રંગનાથજીના અર્ચકોએ જોતા જ વાહ વાહ પોકારી જોડે તેવા બનાવું.

ધેર આવી કવાના આશ્ચર્ય સમો એક હાર તૈયાર કર્યો. હાર એતા હેંધમા આનંદ મેઝરાવા લગ્ન, રૂબુની પુષ્પમેશમાં જીવન વીતાવનાર સારથ રંગપુર અને ત્રિચીમાં મુલ્યકાંઈમાં અદિતિય ગણતા વિષ્ણુચિત્ત આજની રહ્યા પર પેાને જ મુગ્ધ મની ગયા.

હારને શ્રીરંગનાથજીની સાન્નિધ્યમાં પહેા આડવાની તિમ્મર આડુરતાના વેશન મન સંવેદના પેાને ખાળના પોતે સ્વસેગમુદ્ધમાં ગયા.

ચોડી વારે જહાર આવી જુએ કિં તો હાર પોતાના રચનમાં ન હતો.

- કદો સમજ પડી નહિ હાર ક્યાં ગયો હતો!

શુ' શીજી જીતે પધારી સ્વરુપે નીજ કંઠે હાર ધરાવ્યો હતો? ના, ના, એમ અને જ નહિ સેરકની આંટલી યોગ્યતા નથી કે, જેને જાનેઃ આશ્ચર્યો સ્તવી ગયા. છતાં સ્વહરને તેમનું કામ ક્યું નથી, એ ચારો હાર વરદ હરને સ્વકંઠે ધરે એવડી આશા કેમ રખાય!

ત્યારે હાર કયા! પ્રત્યુત્તર કાંઈ જ ન હતો. જરા વધારે ઝીવટમરી લાંબી નજરે એતાં રંગનાથજીને પોતાના કંઠમાં હાર પહેરેલ સ્થિતિમાં પડ્યાં પાછળ એક વિષ્ણુચિત્ત ધીરે ધીરે સરકી પડ્યા પાંચે ગયા.

રંગનાથજી, શ્રીરંગનાથ માટે બનાવેલ હારને સ્વકંઠમાં પહેરી, એક મોટા અરીસા સામે જોતી હતી, તેના વદન પર દિવ્ય આભા છતાંયેલ હતી. તેનાં અધરપરજુ એક રિમત જીવનમાં કદી નહિ જોવાયેલ, વિષ્ણુચિત્ત તે બેધું.

તે ધીમે ધીમે મલમલુલ લાગી 'કેવે સુંદર હાર! શુ પ્રિયતમ આટલા સંગાસ્થી નહિ રીઝે! શુ કું વજની અહિરાણીઓથી જોણી સુંદર કું! પ્રિયતમ બસે દેવચાંદ રહ્યા, એથી શુ! છે તે જોખીજન વલ્લભ જ કું તેની જની છું' પડી તે આશા કેમ નહિ બને! બનશે જા.'

પડ્યા પસે આવી વિષ્ણુચિત્ત તે કહ્યું 'રંગનાથજી! આ શુ કરી રહી છો! શ્રી રંગનાથને તારા કંઠમાં ધારણ કરેલો હાર ધારણ કરવા મેં કલામ! ત્રણ દિવસ થયા હાર અર્ચકો પાંચે મોકલાવતા હતા. તેનો બેદ આજે, અત્યારે. ખૂંસે છે. મારી લાડીલી! માનવીએ ધારણ કરેલ વરુએ દેવ સ્વીકારતા નથી. આજ પછી આવી ક્ષતિ કરતી નહિ સમજી! તુ દણ્ડ સમાચીત થઈ નથી. ગેઢવેાની મર્યાદા તિડીપ થયા પછી જ સમજવ તેની દોષાથી તારો અપરાધ કાંતવ્ય છે.'

રંગનાથજી જોણી :

‘પિતાહા! આપણાં આ આર્ચકો વારંવાર કહે છે કે માનની માત્ર જન્મથી વૈષ્ણવ છે જ. વૈષ્ણવ બનવા માટે ખાસ પ્રયાસ કરવાની આવશ્યકતા નથી. માનનીએ ભુદિવાદી બની અવળા કાર્યો કરી વૈષ્ણવત્વ ગુમાવે છે-અવૈષ્ણવ બની’ જન્મ છે. (વૈષ્ણવત્વ દિ સંદર્ભે સંતો અન્યથા વિષયકઃ) જન્મબાળકનું આકર્ષણ માતા પ્રત્યે જન્મથી જ સંદર્ભ હોય છે. તેમજ માનનીએનું હૃદય ધી હૃદય પ્રત્યે મહંજ આકર્ષણ રહે છે. પરંતુ અહ-મહત્વનાં કાન્હે પ્રવૃત્ત આકર્ષણનાં તારો તુટી આયિક દિશામાં ભેડાય છે ફરી ગમે તે કારણે તેનાથી રચના અહ બૂલાય છે. ત્યારે તેનામાં મૂળ ભાવો ઉદય પામે છે. આથી ઇવ કૃતાધે’ યથો મનાય છે.

‘કુ’ વૈષ્ણવજ છું. શી વૈષ્ણવોની દૃઢ માન્યતા છે કે, ઇવ માત્ર કૃષ્ણથી અભિન્ન છે. કુ શીરંગના ચરણની દાસી છું. તેમનો પ્રસાદ કું લઉં’ તે તેઓ મારો પ્રસાદ શા માટે સ્વીકારે નહિ? ’

પુત્રીનાં વાણી પ્રવાહમાં વિષ્ણુચિત્તનું ચિત્ત વરી ગયું-તે સ્વનું બાન બૂધી પરમ તત્ત્વકાર તકાકાર ભાવાવેશે બની ગયા.

કેટલો સમય એમનો એમ વહી ગયો તેનું જાન રહ્યું નહિ. જગ્યા ત્યારે રંગનાયકી ત્યાં ન હતી. હાર કરમાયેલ સ્થિતિમાં પડ્યો હતો.

‘વિષ્ણુચિત્ત, વિરક્ત શ્રી વૈષ્ણવ હતા. એટલે રંગનાયકી તેમની પાસે પુત્રી હતી. એક સવારે પેતાના દુઃસહી વનમાં ફરતા હતા. (વિષ્ણુચિ તેમની હરિને નિત્ય હક્ક દુઃસહી દલ : ચક્રાવી ચક્રાય માટે, પેતાના નિવાસનાં પાછળની ચાકીમાં દુઃસહીવન તેવાર ક્યું-દુનું) દુઃસહીનાં એક વિશાળ ઝુંડ તથા, નાની બાળકીને પહેલી ભેજ, તે ડાહ્યા તબક્કેલી હક્કે આમ માની, વૈષ્ણવરાજ પેતાનાં આગ્રમમાં તેને લાગ્યા. અતે બાન્ધી છિંદરશ લાગ્યા, સમવનાં વડેલો પેતાની ગતીમાં હ મેલા વહેતા રહે છે. શ્રી વિષ્ણુચિત્તે આ આગ્રમનું નામ ‘ગેદા’ ભવવા ‘આગળ’ તામ્રીય જાય મા રાખ્યું.

બરત, હરણને છિંદરતા દરુણમય થઈ ગયા, ઠીક, એ રીતે આગળના બેરેમાં વિષ્ણુચિત્ત તે અ

બની ગયા, આટલું છતાં, શ્રી રંગનાયકીની પુષ્પ સેવા તે આપુ જ રાખી રહ્યા. ‘આગળ’ જામર લાયક થતાં. રંગનાયકી તરીકે યોગ્યભાવા લાગી.

રંગનાયકી સમજણી થઈ ત્યારથી, શ્રી રંગનાયકીનાં મંદિરમાં જવા લાગી. તેની ઇચ્છા ૧૨ થી રંગનાયકી વિના અન્ય નામો લાગ્યે જ ચક્રતા, તેની આંખો શ્રી રંગનાયકી વિના આગ્યે જ અન્ય કથાં ભેટી, તેના કાને શ્રી રંગનાયકીનાં શુભાતુવાદ વિના લાગ્યે જ અન્ય શબ્દો અથડાતા.

તે મંદિરમાં જતી ત્યારે તેની આંખોમાંથી અખંડ પ્રેમાર્થધારાઓ વહેતી ભેનારને ત્રિરહીગીનાં ભાવાવેશી દેખાતી. ઉચ્ચશાક્ષા સાથે ધડી ધડીમાં અર્ધ મૂંછિત બની જતી. લે ૩૧ આને ઉન્માદનો રાગ માનતા પ્રવક્તાઓ દિવાની ગણતા. ભવત-જનો ભાવાવેશી રંગનાયકીને દૂરથી વંદી જતા રહેતા. કોઈ એની ખ્યાનપરાયણતામાં વિશ્લેષ નાખતું નહિ.

રંગનાયકી આ જન્મ સુંદર હતી. યૌવન આગમને સૌ દર્શતામ, માધુર્યતા-માદકતા ઉમેરી અજબ મોહીતી બરી હતી, ત્રિચિનાપદ્મી કે શ્રીરંગપુર જન્મેમાં રહેનાર, સ્ત્રીસમાજમાં ત્યારે શ્રીરંગનાયકીની જરાખરી કરી સૌ તેની સુંદર કન્યા ન હતી, આ પ્રેમતાપસીને એક વખત ભેનાર માનવી કહી બૂધી લકવો નહિ.

તે આમ તો, શ્રી રંગનાયકીનાં નગરમાં રહેતી. પરંતુ તેનું ચિત્ત વૃજમડલમાં રહ્યું. શી શેવશાષ નારાયણની પ્રતિમાનાં દર્શન કરતી પરંતુ તેને હેથે શ્રી લલિતત્રિકાંગી રસિકમયૂરી રસરાજ રામેશ્વરીનાં પ્રિય વંશમરાજ દર્શાના, તેની અંબના રાધાથી લેશ પણ ઉતરતી પંકિતની ન હતી.

વિષ્ણુચિત્ત ધીરે ધીરે ઉગી આગ્રમતા અંદરના જાગ્રમ ગયા. દાર્શમાં ગ્રીયળાયેનો હાર હતો, તે ગંભીર નહી ગયા.

‘રંગનાયકી જમીન પર અર્ધ મૂંછિત દશામાં પડી હતી. તેના આંસુથી હૃદય પૃથ્વી સ્ત્રી જ્ઞાનાં છતાં.

‘આગળ!’ વિષ્ણુચિત્તે ધરમાં પ્રવેશ કરનાં

કહે : ' હે આ હાર, તારો પ્રસાદ હાર, જા, શ્રી રંગનાથજીને ધારણ કરાવી આવ, તું કોઈ પણ અચક કરતાં કોઈ પણ આદ્યારો કરતાં વધુ મહાન છો. શ્રીધર તારા હારની પાંછના કરે છે એ અર્થ તંદ્રામાં શ્રીજીનાં દર્શન કર્યો. તેજોશ્રીએ શ્રીમુખે આપ્યા કરી : ' હું રંગનાથકીનાં પ્રસાદ હાર વિના બાકુળતા અનુભવું છું. '

રંગનાથકી હર્ષવેશમાં ઊડી પિતા પાસે આવી બેસી : " સાચું કહો છો બાપુ ! મારા પ્રિયતમ મનાયા ! મારા યયા ! મારી અપેક્ષા એટલે ગમી ? મારાં સમુપદેશો સફળ થયાં ? આજ હું ધન્ય બની છું. લાવે લાવે મારા પ્રિયતમના કંઠમાં પરાવવાનો હાર લાવે. આજે હાર જ નહિ સાથે મારી મધુર લાલસા તેમને જળીયું કરી મુકામી બનું. "

પિતાએ સ્નેહભીની આંખિ હારનો સ્પર્શ કરી રંગનાથકીના હાથમાં આપ્યો અને બેલ્યા :

' આઝાણ ! આજે જીવનમાં પ્રથમવાર સમજાયું કે જકિત માર્ગનાં બોમિયાં આદ્યારો કયો માર્ગ બતાવી ગયા છે. સક્રિયો, નૃત્યગાનો વા કામિક માનસિક સેવા આ બધું સંપૂર્ણ સમર્થણ વિનાં વ્યથા છે. અચરિતાર પછી તે હીજૂજ હો, વા, ચતુર્જૂજ હો, તેમની અચરિતાએજી કળ મારા ભાવ વિશુદ્ધિ છે. જો ભાવાવેશતા પ્રાપ્ત થય : નહિ તો કોઈ પણ પ્રતિમાની અચરિતા સાથે થયેલી મનાય નહિ. તારી અચરિતા સફળ બની છે. '

સાચા ગૌરાવ વિના કયારેય ભાવાવેશતા પ્રોપ્ત ને સંપાદીત નથી બને ભાવાવેશતા અભાવે સ્વના અર્થજી રીક્રિત થાય નહિ, કદાચ થાય તો પ્રિય તમ સ્વીકારે તો નહિ જ. અનુભવી આલ્પવેશ માણ ગયા છે કે મહત્વાકાંક્ષાની સિધ્ધિનાં અર્થે આંતરવેદના જાગવી જોઈએ તેવી આંતરવેદના તારામાં જાગત યજ છે. આથી તારી ગજુના આદ્યારોમાં યજ.

' અલ્પારોથી-ભાકારોથી મજવાન લિન નથી. આ છે તત્ત્વમય પરમ અજોતતત્ત્વ : ચિત્ત શ્રીધર સાથે ભવાવેશ તાદાત્મતા સાથે જોડેલો તો, તે મય બને છે. '

પિતાની આજ્ઞા મળતાં રંગનાથકી તેજ વખતે તેજ વજોથી શોભતી મંદિરમાં આવી.

આમ તો રંગનાથકી દરરોજ દર્શનાર્થે આવતી. પરંતુ આજ તો કમો અલોકીક હતો. દેવદંડરી રસ ચરતીનાં ભાવે ઊછળતી હતી.

અચરિતાની રચ પણ પરવા કર્યા વિના જ, મંદિરનાં અવ્યતર વિભાગમાં પહોંચી. અર્ચા સ્વરૂપ શ્રીરંગનાથજીના કંઠમાં સ્વહરતે, પોતાનાં કંઠમાં પહેરેલો હાર કાઢી પહેરાવી પ્રતિમાને બે હાથ અકકાડી વંદના કરી સામે બેસી ગઈ.

મંદિરમાં પ્રેલાહસ મચી ગયો. દાક્ષિણાત્મ દેવોનાં અચરિતાની સત્તા, દેવની સત્તાની અપેક્ષાએ દેહલાયે ગળી વધારે હોય છે જ્યાં જ્યાં લોક લાગણીનો પ્રવાહ પ્રજાગતર વેગે વળેલો રહે છે ત્યાંના અચરિતા, સહજ ભાવે ઉન્નત બની રહે છે. તેનું જ્ઞાનસ જ્ઞાનવત્તા વિહેણું બની જાય છે. તેજો અર્ચા સ્વરૂપને મળતું સંજ્ઞાન પોતાની જાનને મજ છે આમ માનવા લાગે છે, શ્રી રંગનાથ મંદિરના અચરિતાને અપવાદ અણી બાદ કરાય તેવા ન હતા, તેજો પોતાની જાનને જ શ્રી રંગનાથજી માનતા હતા, તેમનાથી ભાવાવેશ થયેલું પ્રવૃત્ત હારા-રોપણું મહદ કાળ નિર્દીપ્ય હોવાનું. તેજો આઝાણને સિદ્ધા કરવા તૈયાર થયા.

પ્રતિમા પૂજનોમાં, લોકસિદ્ધિજીની દૃષ્ટિએ, અર્ચા સ્વરૂપની મહોદા સાચવવી જરૂરી છે. પરંતુ આવી મહોદા કયારેક પ્રેમીઓનાં પ્રેમનો અવિરિકતતા દારા ભગ થતો હોય ત્યારે અચરિતાએ ' પોતાની મહોદા ભગ થાય છે ' આમ માની હોહા કરવી એ સર્વથા અનુચિત છે. પ્રતિમાની હોવાલો વજની હોવી જોઈએ નહિ.

રંગનાથકીના કંઠમાં પહેરેલો હાર ભગવાનનાં કંઠમાં પહેલો જોતાં પૂજારીઓ વિના હાવાનજો સજાગી ઊઠવા. તેજો રંગનાથકીને તેના સ્થાન પરથી ખસેડી મંદિરને ધોરા લાગ્યા સાથે સ્તોત્રો અને પદ્ય પદ્ય પ્રમાણે પ્રતિમાની દેહશુદ્ધિના કાળને આરંભ કર્યો.

પેટની ખાતર પ્રતિમા પૂજનાર પૂજારીઓ પ્રેમની પરાક્રમ પર પહોંચેલા હૃદયના વેગને ક્યાંથી પીછાને ! નિત્ય પાપાણુ માની પ્રતિમાને પૂજનાર પાપાણુ હૈયાનાં પૂજારીઓમાં અને પામ-રોમાં બહુ તકાવત હોતો નથી. પોતાની દૃઢ માન્યતા પછી બધે તે ગમે તે ગમે તેવી ખોટી દોષ છતાં તેના સામે ગમે તેવી સત્તાવાત આવે તો પણ તેને તેઓ અવશ્ય જાણ પિલેક કે વિચારના અવલંબન વિના વિરોધ કરવાનાં જ. આદીથી કરતા આવ્યા છે.

એક અર્થક વિશ્વચિત્રને બોલાવવા ગયો.

વિશ્વચિત્ર મંદિરમાં આવ્યા ત્યારે પ્રતિમા પર અધિકેક થતો હતો. રૂપસંજ્ઞા દોષ નિવૃત્ત અર્થે 'કેક' પડેલો શુકભાષે લાંબા રવરે મંત્રાન્વાર કરી રહ્યા હતા.

મંદિરનાં બહારનાં ભાગમાં રંગનાયકી અર્ધપૂજી નયને તામીસ લાવામાં પડે ગાઇ રહી હતી. આખા મંદિરમાં સ્વરાવધી કણ્ણુતા ભરતી દર્શનીકોની આંખો બીંજવતી હતી.

રંગનાયકીનો સ્વર મધુરતમ હતો, તેનાં શબ્દે શબ્દમાં પ્રપતિના ભાવો ઊભરાતા હતા. તે વિરહની વેદનાથી સળગી રહી હતી.

એક તરફ રૂઢિના દાસો પ્રાતઃકાળે પુનિત જનાવવા મંત્રાન્વાર સાથે ઠાવેરીના પાણી સીંચી વિશુદ્ધિ કરના હતા, ત્યારે આ તરફ ભાવાવેશે રંગનાયકી વિદરાધી દ્વારા પોતાના પ્રિયતમના હૃદયને બીંજવતી હતી. હસ્ય ભોળા અને અધિ-ભોતિક ભાવોથી ભરપૂર હૃદય.

રંગનાયકીએ પિત્ત સ્વરૂપમાં વિનિત ભાવે પ્રજ્વાલ કર્યા.

પિતાએ હૃદયનાં વિશુદ્ધ માથા પર હસ્ત યુક્તી શુભાશિષ આપી અંદર ગયા.

પ્રતિમા પર રૂપસંજ્ઞા શુદ્ધિનો પ્રયોગ ચાલતો હતો. પડેલો, અર્થક અને તેમનાં શબ્દોને પ્રમણ-ભૂત માનનાર સમાજ, વિશ્વચિત્રને ભેટાં જ બિરુદો

ગયો. આજે તેમની પાસેક પુત્રી રંગનાયકીએ સ્વ-હસ્તે પ્રતિમાજના-ભગવન વિમલદનાં કંઠમાં માળા પહેરાવવાની કૃષ્ટતા કરી સનાતન પરીપાટીને ઊંચેકે કહ્યો હતો.

આવતાં વેંત વિશ્વચિત્રે કહ્યું :

‘ભાઈઓ ! આપ આ શું કરી રહ્યા છો !’

‘તમારી રંગનાયકી ભગવત વિમલદને રૂપસંજ્ઞા કરી દુષિત કરી ગઇ. આથી રવ વિમલદની દેહશુદ્ધિ યથા રહી છે. શું તમે ભોંછ શકતા નથી ?’ કામ અકળાયણની ચરમ સીમા પર પહોંચેલ ભાઈ બોલી ઊઠ્યો.

વિશ્વચિત્રે કહ્યું :

‘મારા વિદ્વાન મંત્રો ! ભગવાન પતિત પાવન છે. ભગવત વિમલદ અશુદ્ધિ માનવી એજ આપણાં અંતઃકરણની અશુદ્ધિ છે. આખોય સંસાર ભગવત સ્વરૂપ છે. ત્યાં શુદ્ધિ અશુદ્ધિની ચર્ચા જ કેમ સંભવે ! શ્રી હરિ “મયિ સર્વમિદં પ્રોથમ” સ્વમુખે કહી ગયા છે. એ ત્યારે અશુદ્ધ રહી ત્યારે તેની શુદ્ધિ કરનાર આપણે કાણુ !’

‘રગનાથકી દશેન્દ્રીય અને મન જોકાદશે વેગ
વાન સ્થાનેથી વિષયોને ત્યાગી શ્રી હરિપદ અનુતાગી
ગતી ॥ તેઓ શ્રીરંગના હૃદય કુધી પડેલેન છે
તમારું મિથ્યામાન, મત્સરદર્શન કરવા આપણુ નથી

‘કલિનમાગે’ અવા હૃત્ હૃત્ પશ્ચને સ્થાન આપતો
જ નથી તમે અબકત જેવું કાચું કરો છે .’

ત્રિપુચિતના ઉકન શબ્દેએ બળતાયા ઘી
હોમવનું કાંઈ કંઈ કાલિન માગેના આઠ ગ ઊઠાવ
ગીર અચેકા અને પાડને ઉકળી ગયા

ત્યા જ મદિરામાંથી ઘેર-ગભીર અવાજ
આળ્યો ‘હું રગનાથકીને સ્વામી છું તેમને
પહેરેલો દાર દરેજ અને ધારણ કરાવજે, એ મારી
આતા છે .’

અચેકા આ અસરીરી શ્રીહરિની વાણી સાંભળી
જલવત બની ગયા આગવતોએ શ્રીહરિની આસાઆ
પ્રેમનો વિશ્વ જ્યેષ્ઠ જળનાદોથી સ્થિત્યે બસાવા
લાગી

રગનાથકી દેડી શ્રી રગનાથજીના ચરણમા
લપગાઇ મૂક અને ‘પિતાજી’ લગન યોગ્ય કંઠા
છું મારા લગન શ્રીકૃષ્ણ સાથે કરી આપી મારા
ભારથી મુકન બનેા બે મારા લગન શ્રી હરિના
દિવ્ય વિષદ સાથે નહિ કરવામા આવે તો મારો
દેહ નહિ રહે .’

રગનાથકીનાં લગન શ્રી રગનાથ સ્વામિ સાથે
લેનાયા શ્રી વૈષ્ણવોએ મહાન ઉત્સવ કર્યો

આ સમયે ચોવ વચ્ચનો સમય રાજતી રાજ
રાજ કે જે વિશાળ વાદિની લઈ ત્રિચિનાપદનીમાં
પોતાની મહારાણી સાથે પડ્યો હતો તેને ખપર
થતા જ તે જાતે મહારાણીને લઈ આરી ઉત્સવને
ચોર ભવ્ય બનાવ્યો સમસ્ત ખચ ખલનામાંથી
આરી રાજગોષ્ઠને સુભાગી બના પો

લગનાતે રગનાથકી મદિરાના આરી આને શ્રી
રગનાથજીનું મદિર તેડું નિધુવન હતું શ્રી હરિના
વિગ્રહને પર્ચક પર બેસાડી ચરણમા મસ્તક અક
કાડતા જ તે જ પળમાં તેના પ્રાણ દેહ તજી ચાલ્યા
ગયા

બ મવતોએ, શ્રીવૈષ્ણવોએ તેમના દેહને ॥ તિમ
સરકાર કાવેરીના કિનારા પર શ્રી રગનાથજીના
જામમા કર્યો આને તે સ્થાન હયાત છે હથુની
દશમી છતાબીમા બનેલ પ્રસંગ રગનાથકીની કથા
તામીન લાપ યા વિવિધ પદોયા વણ્યેથી શ્રી રગ
નાથના દરબારમા આને પણ ગવાય છે.

રગનાથકી આસ્વાદમા ગદાપં, તેના બનાવેતા
સેકરો બજનેા તામીલ ભારી માધી સમાજમા આજ
પણ ગવાય છે જાર આનંદરોની ન માવરીમાં શ્રી રગ
નાથકીનું નામ આદર સાથે આને લેવાય છે

મગરાઈ શહેરમા એક વાર ફરીર ગુન્નેદ આ યા જતા હતા રસ્તામા જુએ તો
એક વૃક્ષની ઠાળે ઠાઇતું શબ લટકાવેલું હતું ગુન્નેદ ત્યા લેખા રહી ગયા નીરખીને
જેવા લાગ્યા કષાળ પ થી વાળ બેસા કરી એમણે મરનારનેા ચહેરો જોયો. પછી તરતજ
એના પગને ચુબન કરી ધોની ડિંકવા ‘વાક શાબાશ છે તને !’

એટલામાં રસ્તે એક ગૃહસ્થની નજર જુન્નેદ પર પડી એણે ફરીરને બાજુ પર
જોતાની ધીમેથી કાનમા કહ્યું એા સંઈ મોલા, આ શું કાંઈ છે ! એ તો બન કર ખૂની
હૂડારો હતો .’

જુ નેદે હમીને ઉત્તર અપ્યો “એટલા માટે જ તો એને શાત્રારી આપુ છું
જેલે પોતાનું પારિતુ પાર પાઠવા માધુની પરવા ન કરી પોતે માથે લીધેલ કામ
ખાતર જીવ માપવા મુશ્કેલ બન હોતું એ શું ધનવાદને પાત્ર નથી ?” પેલો
ગૃહસ્થ મૂનો થઈ ગયો

જોડે ખીજને ઘા ન વાગે

મહાસતી ઉચ્ચવર્ણકુંવરજી

કાઠિયાવાડમાં રામજીભાઈ નામના એક ભાઈ રહેતા હતા. તે લગભગ વિદેશમાં રહેતા હતા. લક્ષ્મીની તેમના પર કૃપા હતી. હોકો તેને 'કપાળ કુટયો' કહીને બોલાવતા, કેમકે તેના કપાળમાં એક ખાડો પડેલો હતો. તેનું જીવન બહું સાદું હતું. તેની પાસે જ એક ખીજને પટોરી રહેતો હતો. તેણે એક દિવસે રામજીભાઈને કહ્યું : 'રામજીભાઈ, તમે બહાનુર તો હોખાતા નથી; તો પછી કપાળમાં ઘા ક્યાંથી પડ્યો ?'

રામજીભાઈ જરા વિચારમાં પડી ગયા થોડી વારે તેણે કહ્યું : 'ભાઈ, મેં લડાઈમાં જઈ ને કોઈની સાથે યુદ્ધ તો નથી કર્યું, પરંતુ આ ઘા દીવાલ કામ કરે છે અને મને માર્ગદર્શન કરાવે છે.'

પાટોરીએ આશ્ચર્યપૂર્વક પૂછ્યું : 'તમે કેવી વાત કરો છો ? શું તે દીવાલ કામ કરે છે ?'

રામજીભાઈએ કહ્યું : 'ત્યારે શું હું જોડું કરું છું ? આ 'ઘા'ની કયા સાંમળવી હોય તો તમને કરું; જ્યારે હું નાનો હતો અને કાઠિયાવાડમાં રહેતો હતો, ત્યારે મારા મા-બાપ ઘણું ગરીબ હતાં. તમારી જેમ ત્યાં પણ મારા ઘરની બાજુમાં એક ધનવાન રહેતો હતો. તે મારા માત-પિતા સાથે બોલવામાં પણ પાપ સમજતો હતો, કેમકે અમે ગરીબ હતાં ! પરંતુ બાળકોના મનમાં કોઈ લેદ હોતો નથી. તેથી બાળકો સાથે રમતાં હતાં. શેઠનાં બચ્ચાં રોજ ફળ ખાતાં અને છાલ અમારી ઉપર ફેંકતાં. તેઓ રોજ મીઠાઈ ખાતાં અને વધુ પડતું અમારી ઉપર ફેંકતાં. તેમને ખાતાં જોઈને અમે પણ અમારા મા-બાપ પાસે

મીઠાઈ માગતાં પરંતુ તે ક્યાંથી લાવી આવે? અમારા માતપિતા દુઃખી થતાં અને અમારાં રડવા પ્રત્યે હમદદી દર્શાવતા; આથી વધારે કરવા અશક્તિમાન હતાં.

"આ રીતે રોજ અમે અમારાં માતપિતાને કહેતાં અને કહ્યાં કરતાં, છેવટે એક દિવસે મારી મા તે શેઠને ઘર ગઈ અને શેઠાણીને કહ્યું : 'શેઠાણીજી આપનું સુખ જોઈને અમોને પણ આનંદ થાય છે અને અમારા આશીર્વાદ છે કે આથી પણ વધુ સુખી તમે થાઓ. પરંતુ હું આપને એક અરજ કરવા આવી છું. આપનાં બાળકો રોજ ફળિયામાં આવીને મેવા-મીઠાઈ ખાય છે જે જોઈને અમારા બાળકો પણ અમારી પાસે મેવાં મીઠાઈ માગે છે. એટલે જો આપ આપના બાળકોને ઘરમાં બેસાડીને મીઠાઈ ખવડાવતાં હો તો આપનો ઉપકાર; આથી અમારાં બાળકોનો રોજનો કન્જિયો ફર થશે.' આ સુજન મારી માએ શેઠાણીને વિનયપૂર્વક કહ્યું. પરંતુ શેઠાણી મદમાં હતી; મારી માનો કહેવાનો અર્થ તે સમજી નહીં. તેણે કહ્યું :

‘મારા બાળકો ખાય અને તને હજમ ન થાય, તો તેમાં હું શું કરું?’ પુણ્યના પ્રભાવે મને મુખ મળ્યું છે તે તારાથી જોઈ શકાતું ન હોય તો આંગે ફેડી નાખ, એટલે જોવું નહીં, ને દાઝવું નહીં. મારાં બાળકો તો મેવા મીઠાઈ ખાશે અને ફળિયામાં આવી ને જ ખાશે.’

“મારી માએ આ વાત સાંભળીને હુંખ અનુભવ્યું કંઈપણ વિશેષ બોલ્યા વિના, તે દેર આવી. મારી મા જેવી આવી કે તરતજ મેં તેના સાંકડાનો છેડો પકડ્યો અને કહ્યું : ‘મા, મને બરફી દે; શેકનાં બાળકો બરફી ખાઈ રહ્યા છે, મને પણ મને દે.’ મારી માતા કોષમા હતી. મારી છદને કારણે તેને

કોષ ઉઘ થયો અને પટેલા પરથર ઉપાડી મને માર્યો અને કહ્યું : ‘આ હે બરફી.’ પરથર મારા કપાળમા વાગ્યો. કપાળમાં વાહું પડી ગયું. કપાળમાં જે ઘા તમને દેખાય તે ઘા તે જ પરથરનો છે. પત્રી તો મારી મા બહુ રોઈ, પરંતુ પછી શું થાય? પંદર દિવસ બાદ મારું હુંખ તો દુર થયું. પરંતુ મારા હૃદયમાં ઘા ઠેતરાઈ ગયો. તે દિવસથી મેં કદી મારી મા પાસે કંઈ માગ્યું નથી. શેકાં વર્ષો બાદ હું વિદેશમાં આવ્યો, ઈશ્વરની ક્યાથી ખાજે મારી સ્થિતિ સારી છે, પરંતુ આ ઘા બાજે પણ મને કહે છે કે,—

‘બીજાનું ધન જોઈને તારા કપાળમાં ઘા વાગ્યો છે, પરંતુ તારું ધન જોઈને બીજાને ઘા ન વાગે તેની ઠાળજી રાખજે.’ ”

ધર્મ કથા

૧૦
ટેલાએ માણસ હં ઉમરને મળવા ગયા, અને જુએ છે તો પોતે જંગમખાની માળ ચડાવીને આમ તેમ હડિપાહડી કરે છે માણસોને જોઈને કહે, ‘આવો, તમે પણ મને સમવારો પૂરાવો. બોનુલ માલ [રાફુકોરા]નો એક ઉંટ મારી ગયો છે. એક ઉંટમાં ટેલા મરીખનો હક ચામિલ છે તે તો તમે જાણો છો.’ એક જણ કહે, ‘અમીર-ઉલ-મોમીનીન (આસ્તિકના રાજા), બાપ શું કામ હાખડો કરો છો? કોઈ શુદ્ધમને કુકમ કરો એટલે એ ગોલી આવશે.’ હં ઉમર જોલ્યા; ‘મારાથી અંકે એવો શુદ્ધમ કોણ હોઈ શકે?’

૨૦
એક વેળાએ હં ઉમર સારી વાર ધરમાં રહ્યા બહાર આવ્યા તો લોકો વાટ જોતા હતા, એણે જણ્યું કે દરરત આગળ પહેરવાનાં કપડાંની બીજી જોડી હતી નહિ, એટલે પહેરેલાં લુગડાં ઘેાળ ને સકેલા દતાં. સૂકાઈ ગયાં એકલે એ જ વચ બહાર નીકળ્યા.

૩૦
એક વાર હં ઉમર રાતે નગરચર્ચા સંભળવા

વાલજી ગોવિન્દજી દેસાઈ

નીકળ્યા હતા, ત્યારે મહીનાથી ત્રણ માસ દૂર એક યુગમે જઈ ચડ્યા, અને જોયું તો એક બી કાંઈક રાધે છે અને બે ત્રણ છે કરા રા રા કરે છે. પોતે પાસે ગયા, ને શું વાત એ જિમ પૂછ્યું, તો ખાજ કહે, ‘ધણ વળતથી હોકરાને ખાવાનું મળ્યું નથી, એટલે એને ફેસલાવવા સારું કાનું હાડકું એમાં ખાણી નાખીને ચૂરે ચણવું છે.’ હં ઉમર એવે જ ટાણે મીના આવ્યા, રાફુકોરામાંથી લોટ, ઘી, ખજૂર એવું એવું લઈ, ને પોતાના શુદ્ધમ બરલમને કહ્યું, ‘માર વાસા ઉપર આ બધું રાખી દે’ બરલમ કહે, ‘હું ઉપાડી લઉં.’ હં ઉમર કહે, ‘હીક છે, પણ કયામતને દિવસે તું શોડા મારે બાર ઉપાડવાનો હતો?’ એમ કરીને એ તો પોતે ઉપર ઉપાડીને એ બાઈ આગળ આવ્યા ને એના મોઢા આગળ બંધી વસ્તુ ધરી. બાઈએ લોટ ખાધો, ને હાડકું ચૂને ચડાવ્યું; હં ઉમર પોતે ચૂનો ફૂંકતા ગયાં મોજન તૈવાર થયું એટલે હોકરાએ આનન્દપૂર્વક ખાવું, અને ફૂદાફૂદ કરવા માંડ્યા, તે જોઈને હં ઉમર પણ પ્રસન્ન થયા. બાઈ કહે, ‘ખુદા તમારું કાનું કરે. તમે જ અમીર-ઉલ-મોમીનીન ચઢાને પોતે જો.’

પશ્ચિમી પવન

હરજવન ધાનકી

પવનને શિશોના બાળને બાળવામાં રહેલા અગ્નિની સમાન રહીને આ લેખ લખુ છું. જ્યાં પવન ઝેર અને અશુભ જેવા તત્વોનો વાહક હોઈ તેને પણ શિશોનું બાળન રીકારણું પડ્યું છે. કેમકે ભગવાન સુરનારાયણ પણ અશુભ હાન કરવાની શરૂઆત પૂર્વમાંથી કરે છે. તેથી સ્વાભાવિક રીતે જ ઝેરનો અંશ પશ્ચિમને ફાળે જાય છે.

ભારતમાં યુરોપિય પ્રજાના આગમન સથેજ પશ્ચિમી પવનની લોકો વાવા લાગી 'છરટ ઇન્ડિયા કંપની'ની સ્થાપનાએ પવનની ગતિવિધિ વધારી. વ્યાપારી કંપનીએ આપણી નબળાઈ અને ગુલામીનો લાભ લઈ બીજા વસ્તુ સાથે આપણા પ્રદેશનો વ્યાપાર આકર્ષે. ત્યારથી એ પવન પૂર જોડમાં વાહ રહ્યો. અંગ્રેજોની સાથે અંગ્રેજીના આગમને ઝેરની સાથે સાથે અશુભનું પાન ફેલાયું. ભારતના બુદ્ધિધનને જમાડ્યું. અંગ્રેજ અપુત્રના લાંબે ભારતને કેળવાયેલો બુદ્ધિશાળી અને બુદ્ધિજીવી વગેરે સ્વર્ગના, શ્વેત અને ત્વરાળ જેવા લોકો અમરકાશ રીતે સામળવા મળ્યા મહાત્મા ગાંધીજી જેવા અવતારી પુરુષને અવતરવા માટેની યોગ્ય ભૂમિકા તેમજ થવા લાગી. યુરોપિય પ્રજાના આગમને આપણે બૌદ્ધિક અને હાઈકેટર ખૂબજ ઊંચે આવ્યા. પ્રાદેશીક ભાષાઓમાં પ્રાચુ પૂરવામાં પણ કાંઈ અંગ્રેજ ભાષાનો ફાળો નાનો મૂનો નથી. વીર નર્મદ જેવાએ અંગ્રેજીની મદદથી ગુજરાતીને જમાડી, ગુજરાતીને જમાડી અને ગુજરાતીઓને દેશ પરદેશ બતાડ્યા. ભાગતનો જાણેલ ગણેલ સુધરેલો વર્ગ પરદેશ તરફ જોકે યા બીજા બહાના તમે બેચાતો ગયો ગુજરાતીઓ વ્યાપારોને તે મરાઠીઓ શિક્ષણથી પરદેશ ગમન કરવા લાગ્યા. બેરિસ્ટર થઈને વકીલાત કરવી, કાયદા શાસ્ત્રનો ઉચ્ચ અભ્યાસ કરવો. પરીણામે એમણે, દાદાભાઈ તથા ધીરોજરાઈ મહેતા જેવી વ્યક્તિઓ દેશને સાવડી. એતીલાલ નેહરુ આવ્યા, જવાહરલાલનો વારસો

લાવ્યા. તે દરમિયાન ગાંધીજીએ પણ અનેક ક્ષેત્રે ચેતની પ્રતિષ્ઠા સ્થાપી. ખુદ ગાંધીજી પણ અંગ્રેજ કેળવણીના પ્રમાણથી વચિત ન રહ્યા. બેરિસ્ટર થવા ગાંધી - નેહરુ ઉગ્રવડ જઈ આવ્યા પણ એકની દૃષ્ટિ પૂર્વે રહી જ્યારે બીજાની પશ્ચિમી યત્ર.

આત્યાર સુધી વિકસેલી જાતની મહાન સંસ્કૃતિ જોનો ઇતિહાસ કહે છે કે જગતમાં ને ને ધર્મો જ્યારે ઉત્પન્ન થયા તેની પાછળ સ્થળ અને કાળનું મહત્વ કંઈ નાનું સું નહોતું. ભારતમાં હિન્દુ ધર્મજી. અમરતાનમાં ઋષિમ અને યુરોપમાં ખ્રિસ્તી ધર્મજી જન્મે. કેમકે તેની પાછળ તેના ભૌગોલિક સંજોગનું પીકમળ હોય છે. ત્યાંના સ્થાનિક વાતાવરણની અસર હોય છે. તેની ધરતીની સોડમ હોય છે.

ભારતમાં જન્મીને ઉછરીને જીવેલી વ્યક્તિ યુરોપમાં જઈને મોંઘે ટેટપુ યાન કે બુદ્ધિનું સંપાદન કરે છતાં ને જમી પર એ યાન કે બુદ્ધિના બીજા વાવવાનું છે તે જમીની ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ કે વાતાવરણને લગતી આગતો જ્ઞાનમાં ભેગી અનિવાર્ય રીતે આવશ્યક બની જાય છે. એ વસ્તુ ગાંધીજીએ કરી જ્યારે નેહરુ ગાંધીજીના એક નિર્વાચન અંદાજે સેવક હોવા છતાં એ ગાંધીજીની રીતે ન કરી શક્યા એવું સંજેદ નોધવું રહ્યું.

જસ, અહીંજ માંડી - નેહરુના વિચારોદ્ધે કે મતબેદની ભૂમિકા સ્પષ્ટ થાય છે. ગાંધીજી ભારતનો ભારતની ભૌગોલિક સ્થિતિ પ્રમાણે વિકાસ સાધવા ઇચ્છતા હતા જ્યારે નેહરુની ઇચ્છા ભારતનો વિકાસ પશ્ચિમી દબે કરવાની હતી. ગાંધીજી ભારતને ખાદી-મામોલોગ દ્વારા નીચેથી કમલ: ઉપર લઈ જવા માગતા હતા. જ્યારે નેહરુ પશ્ચિમી અસર તમે ઓલોચીકરણની હિમાયત કરીનેદેશને ઉપરથી નીચે લાવ્યા. પરીણામે ગરીબ, કંચાળ અને નિરક્ષર ભારત

ઔઘોગીકરણના ભારે બોજ નીચે દટાઈ ગયું, કચડાઈ રહ્યું. પશ્ચિમના દેશોમાં જે બન્યું, તે ભારતમાં એટલા માટે ન બની શક્યું કે ભારત પરાપૂર્વથી ખેતી પ્રધાન દેશ હતો. તેના મેંડા ભાગ આમડામાં ખેતી ઉપર અમણ અને અડાન દહામાં છૂંકનો હતો. એ ખેતી તોડી પરદેશી ખાતુની ઔઘોગીકરણની જગ્યાએ કાળા ખેડૂન ઉપર ખડકાઈ ત્યારે ગામડાઓ ભાંગ્યા. છતાં વાતો તો આમોદારથી જ ચર્ચ. 'ઉધાર' થતા જતાં ગામડાંઓમાં સાસન કરન રા-ઓને તો 'ઉધાર' જ થતો દેખાયો. ભારત દેવાદાર બન્યું. પરદેશી 'લેનો'ના મજબૂત ખડકાવા. મોંઘવારી વધી, અને છેલ્લે છેલ્લે ભારતીય મૂલ્યોનું 'અવમૂલ્યકિત' થતાં જે મોંઘવારી માઝા મૂકી રહી છે. તે ગરીબ વર્ગનો કમચર ધણુ કાઢી નાખ્યો. તેને બદલે જે ગાંધીજીની ભારતીયદાષ્ટ નો રીકાર કરી, ધીમે ધીમે ગામડાઓમાં ઉદાર કરી, ખડી પ્રામોદોગોનો સાચી રીતે વિકાસ કરીને જે દેશ ધીમે ધીમે છતાં સ્વરણપૂર્વક અને મજબૂત રીતે બોલો થયો હોત તો આજે જે યાતના ભારતનો મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગ વેળે રહ્યો છે તે તેને કાગળે નેકરી પડત! પચ્ચવીસ યોજનાઓની ડરજીશને બદલે પંદરવર્ષીય કામગીરીની ગતિએ જે આપણે આજે હોત તો 'Slow and steady wins the race' એ ન્યાયે કદાચ આપણે આપણા વિકાસ વડુ સગીન

અને દંડ કરી શક્યા હોત. આપણી પ્રગતિ વડે દુનિયાના સમૃદ્ધ દેશોને આકર્ષીને સંતોષી શક્યા હોત, મિત્ર બનતી શક્યા હોત. વેપાર વાણિજ્ય વિકાસાર્થી શક્યા હોત. ચીન પાકિસ્તાન જેવા પડોશી દેશોની ભારે દુશ્મનાવટથી છિન્ન થઈ હોત. બ્રિટીશરો જેવાઓની જેની મુલસલીખીરીથી આપણી જાતને બચતી શક્યા હોત. એટલું જ નહીં પણ ભારતીયોની વિકાસાર્થે જે દાયેલી આપણી ધોરમાંથી શ્રેમકુલગ બહાર નીકળી શક્યા હોત. અન્યારે જે ભારતનું માનવ ધન આર્થિક ભીંસમાં કચડાઈ રહ્યું છે તેની કલ્પના લાગ્યા વગર આપણે સાચી પ્રગતિને પથે ઉડવાને બદલે ધીરે છતાં મલમ ડગલે ચાલવા શકિતમાન થયા હોત.

શ્રી નેહરુની લોકશિયના, દેશવાજ તથા ત્યાગ વિષે કહ્યું 'કહેવાનું' ન હોય છતાં તેમણે કીચેયો દેશાદારનો મગ' સંપૂર્ણપણે સાચોજ હતો એમ કહેતા તો દેશને ગરીબ મધ્યમ વર્ગ આજે જરૂર અચકાગે. એ પણ તેમની બીજી જ પેઢીએ કે જગ્યાએ તેમની સુપુત્રી દેવદુત્ત સુકાન સાંભળી રહ્યાં છે. અત્યારથી કપરી અને કાળા પરિસ્થિતિ દેનના નીચના મધ્યમ વર્ગ માટે અસહ્ય છે જ તેમાં જરાયે સંક નથી. આજની અપકર ગોંધવારી સામાન્ય માણસને પણ વિચાર કરતો કરી દે તેની છે તેમાં જે મત નથી જ.

*

રશિયાની રાજધાની મોસ્કોની દિવાલો ઉપર લખ્યું છે કે, "ધર્મ જનતાને માટે અફીણની ગોળી સમાન છે" સાચે જ ધર્મ અફીણની ગોળી છે? ધર્મ નહિ પણ ધર્મને નામે વ્યાપેલી સામ્રાજ્યિકતા જ વસ્તુતઃ અફીણની ગોળી છે. ધર્મ ખરાબ નથી પણ ધર્મને નામે થતા લડાઈ ગમડા ખરાબ છે. ધર્મનાં સ્વરૂપ અહિંસા, સાત્ય અસ્તેય, અલ્પચર્ચ કોઈ ખરાબ નહીં કહી શકે. છીં કોઈ તેમને વત્તી બોધી માત્રામાં માને જ છે. પણ તેમને નામે જિંદી થતી સામ્રાજ્યિકતા ખરાબ છે, ઝેર છે, તે અફીણની ગોળી સમાન છે. તેથી ધર્મનો નહીં પણ તેની સામ્રાજ્યિકતાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

...ધર્મનો પરિમિત જે > ફીલ્ડ છે તે સારીથતાનો પરિમિત જે દારૂ છે. આજે આપણે જોઈ રહી દુનિયા બની છે. તે આ સર્વોચ્ચતાના પરિમિતનું ફળ છે. મનુષ્યનું ધ્યેય દેવળ પોતાના રાષ્ટ્ર પૂરતું નહીં હોવું જોઈએ પણ તેમાં વિશ્વમંદુરની કલ્યાણકારી ભાવનાનો સમન્વય થવો જોઈએ.

સત્યાગ્રહ આશ્રમના રાષ્ટ્રીયશાળાના એક વિદ્યાર્થીની દેનંદિની

પ્રભુદાસ ગાંધી

(૫)

કામલ સુદ ૧૦ ચૈત્રવદાર તા. ૨૨-૩-૧૮

આજે પાંચ વાગ્યા પછી ઊઠયો. દાતણ દરતો કોઠી (પાણીની) પાસે ગયો ત્યાં નવ દશ જણ જવાવાળા હતા. હું જતો હતો ત્યાં દેશુએ શેઠત કરી ને મારે પોણે કલાક ખોટી થયું પડ્યું. પાપખાનામાં હતો ત્યાંજ પ્રાર્થનાનો વંટ થઈ ગયો. પ્રાર્થનામાં મોટો પહોંચ્યો. પણ બાપુજી તે જ વખતે આવ્યા હતા. પ્રાર્થના પૂરી થયા પછી બાપુજીએ કહ્યું :

“હું” આજે નકિયાદ થઈ દિલ્હી જઈશ. અને ત્યાંથી ઈન્દોર આવી પાછો દિલ્હી જઈશ. ત્યાં મહુરમદખલી ને ઐકતચલીને નજર કેદમાંથી છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરીશ. વખતે સરકાર વિચારે કે ‘આ માણસ ધડીયે ધડીયે આટો આવે છે. તો તે મને બેસાડી દે અને આપણને લાંબો વિયોગ પણ થઈ પડે.”

પછી શાળા વિષે શિક્ષકોને કહ્યું : “આપણે આપણા છોકરાઓને હિંદુસ્તાનનું રાજ્યતંત્ર વગેરે તેના શેષે શેષમાં ઠસાવી દેવાનું છે.”

પ્રાર્થના થઈ રહ્યા પછી શિક્ષકો બાપુજી સાથે બેઠા ને શાળામાં અમે અમારો અભ્યાસ કર્યો ૮ થી ૧૦ા સંજીત થયું ને બપોરે ત્રણથી પાંચ શાળા ચાલી. બપોરે બાપુજી ગયા સાંજે મામા આવ્યા.

કામલ સુદ ૧૧ સનિવાર, ૨૩-૩-૧૮

આજે સવારે કસરતમાં ૧ વાગ્યે ગયો. બધી કસરત કરી પ્રાર્થનામાં ગયો તેથી મોટો થયો. નારતો કરી શહેરમાં જવાના વિચારથી સંજીતમાં ન ગયો પણ સાયકલ સમી કરતાં

કરતાં ૮ વાગ્યા તેથી, તથા કાઠેરલાલભાઈ સવારે જવાના હતા તેથી ન ગયો.

આજે ગિરધરલાલ કેટક આવ્યા છે. મારે માટે થોડી (જાજમવણવાની) બનાવવી શરૂ કરી છે. સાંજે આશર્યામાં કાકટર ન હતા એટલે બધાંએ લેગા થઈ મિ. એન્ડ્રુઝ વિષે વાત કરી હતી.

તેઓ દિલ્હીની એન્ટ સ્ટીવન્સ કોલેજમાં પ્રિન્સિપાલ હતા અને પાઠશી પણ હતા. ન્યાયથી તેઓ યુરુદેરના શિષ્ય થઈ રહ્યા છે ત્યારથી તેમને ‘હિંદુ ધર્મ’નો યોધ પવાથી તેમણે હિંદુ અને ખ્રિસ્તી કરવાનો ધંધો છોડી દીધો છે. તેઓએ દક્ષિણ આફ્રિકામાં, ફીજીમાં અને એવે બીજાં ઠેકાણે જ્યાં ગિરમિટીયા મજૂરો જતા હતા ત્યાં જઈ, તેમનું ડાખ વપાસી, તેઓને હિંદુથી જતા અટકાવ્યા છે.”

આ વગ પૂરે થયા પછી હું શહેરમાં સાઈકલ ઉપર ગયો. ત્યાં ૧માં ૨૦ મિનિટે પહોંચ્યો. એક કલાક પછી પાછો આવ્યો. અહીં ૭ ને ૨૦ પહોંચ્યો. ત્યાં કંઈ ખાસ વાત થઈ ન હતી. શંકરલાલભાઈ મુંબઈ ગયા હતા. બેક દિવસ પછી પાછા આવવાના હતા. રાત્રે વાળું નહોતું ક્યું. કિશોરલાલભાઈને ત્યાં દૂધ પીધું હતું. મજલાત આવેલ છે.

કામલ સુદ ૧૨ સનિવાર, ૨૪-૩-૧૮

આજે કાદ હતો. પાંચ વાગ્યા પછી ઊઠી પોણા છ સુમી દાતણ ક્યું. પ્રાર્થનામાં આજથી

૧ રીતસર જખાડની કસરતનો કંચ હતો. હંડ, બેઠક, મગલળ, મલખમ અને લકડી દા મારેના પેતરનો અભ્યાસ દશ દશ પંદર પંદર મિનિટ આવતો.]

તાંમલ ગાણું બંધે કયું. નાસ્તો કરી, ફરવા ગયા હતા. આજે પરચોતમના વાળ કાપ્યા. રાધાની રાંધેલી રસોઈ જમ્યા. મિત્રીએ ત્રણ ઘામાં નાળયેરની શેશ બહાર માટી કુતરે બજમની તાણીના તાર તોડી નાખ્યા. સાંજે કેશુના વાળ અર્ધા કાપ્યા સાંજે છ વાગે મારા બાઈ (પિતાશ્રી) આવ્યા હતા ને સાઈકલ પર પાછા ગયા હતા. ૯ વાગ્યા પછી સૂતો.

ફાગળ સુદ ૧૩ સોમવાર ૧૯૭૪ ૨૫-૩-૧૮

આજે ૪ વાગ્યે ઊઠ્યો. ઠાર સારો હતો. ઊઠી ખરચુ જઈ આવી હાતણું કરી, કમરતને વાર હોવાથી નાહી આખ્યો. આવી કસરત કરી થેડું લખી પ્રાર્થના કરી.

શાળાનું સમયખતક નવું થઈ ચયુ. વિનોબાએ ખધું સંસ્કૃત શીખવવું, કાકાએ અંગ્રેજી ને બીજાના વિષયો તો એમના એમ રહ્યા. કાકાને એક પછી છૂટી (સમય) રાખેલ નથી. કિશોરલાલભાઈ પાસે ૧૨૫ થી ૧૧ સુધી બીજગણિત શીખવું થઈ કયું છે. ૧૦થી ૧૧મા પાઠ્યભો સિદ્ધાંત લખ્યો. સાંજે કવાયત થઈ હતી. રાત્રે ખજોળ વિષે ચર્ચા થઈ હતી.

ફાગળ સુદ ૧૪ મંગળવાર, ૨૬-૩-૧૮

પ્રીતમલાલ ૪ વાગ્યે ઊઠાડી ગયા પછુ ઊઠ્યો ૫ વાગ્યે. કેડ દુખતી હોવાથી કસરત ન કરી ને લખવા બેઠા.

આજે સગીતમાં શાઆલએ પહેલેથી ફરી થઈ કયું છે. જે વર્ગ પાડી નાખ્યા છે. એક વર્ગ સોમ, બુધ અને શુક્ર. અમારા એટલે કાન્તિલાલ, નીલકંઠ, કેશુ, કૃષ્ણ, રાધા, ડુબી, પરશુ, ચંકર ને હું. ને બીજે વર્ગ મંગળ, શુક્ર ને શનિને ધાય તેમા જાડીના બધાએ જવું. આજે અલાઉદ્દી અને જાદુઈ દીવો એ ચોપડી અંગ્રેજી વાચનમાં પૂરી કરી. કવાયત પૂરી થઈ હતી. અનરપાટા રમવામાં હમેશને માટે એટલે જ્યાં સુધી બીજાની વધઘટ ન થાય ત્યાં સુધીને માટે ટુકડી નકડી કરી.

ફાગળ સુદ ૧૫ ૧૮-૩-૧૮ બુધવાર, ૨૭-૩-૧૮

આજે પછુ કસરતમાંથી રાગ લીધી હતી અને લખ્યું હતું. શાળાની છુટી હતી. નાસ્તો કરી લીધા પછી નારાયણરાવભાઈ સાથે ખેતરમાં ૮૫ વાગ્યા સુધી કામ કયું ને પછી ગાયન લખ્યા. ૧૦૫ વાગ્યે નાહી રાધાની રાંધેલ રસોઈ જમ્યો. પછી જગન્નાથભાઈ પાસે લઠાઈ (પ્રથમ ત્રિશ્યયુદ્ધ) ૧૫ સમાચાર જાણ્યા.

નારણદાસકાકાને ફાગળ આવ્યો કે પ્રભુને મોરળી જવું થયો ૩ વાગ્યે સાઈકલ પર શહેરમા ગયો ત્યા પુન્ય પિતાશ્રી, અનસૂયા-ગહેન અને ચંકરલાલભાઈ બાપુને મળવા નડિવાડ ગયા હતા. કાકા, શિવમૂર્તિજી અને નારાયણરાવ ઈન્દોર ગયા. સાંજે જુખ ન હોવાથી ન જમ્યો. બધા જમી લીધા પછી બધા ખૂબ રમ્યા. પછી પ્રાર્થના કરી ૯ વાગ્યે હોળી પ્રગટાવી ૧૦ વાગ્યે સૂતો.

ફાગળ વદ ૧, ૧૯૭૪ શુક્રવાર ૨૮-૩-૧૮

આજે પાંચ વાગ્યા પછી ઊઠી કસરત કરી હતી. સગીતને સમય આમ તેમ લખવા બેમવામા નીકળી ગયો. પહેલા બે સમયમાં બ્રામરતિને પાચ્યો સિદ્ધાંત લખ્યો. ૧૦૫ વાગ્યે ખૂમ નાહી. જમ્યા પછી મોરળી જવાની તૈયારી કરીને કાચરી લખી. સાંજે ૪ વાગ્યે પિતાશ્રી શહેરમાંથી આવ્યા. કેશુ, કૃષ્ણ ને કાંતિલાલ તથા પંડિતજી વસંત સંમેલનમાં ગયા. બે રૂપિયા કથ આનાનું એક ધોતિયું આહંથી લીધું (૧) સાત વાગ્યે પરચોતમ, પિતાશ્રી તથા હું ચાલતા અનસૂયાગહેનને ત્યા ગયા ને ત્યાં સુઈ રહ્યા.

ફાગળ વદ ૨ શુક્રવાર ૨૯-૩-૧૮

સવારે ઊઠ્યો ત્યારે ખબર પડી કે મુ. નારણદાસકાકા નથી આવવાના. તેથી નાસ્તો કરી અહીં આવવા હું ને પરશુ નીકળ્યા. રસ્તામાં જ નાઠ્યા.(૨)

અહીં આવ્યો ત્યારે બીજે સમય ચાલતો હતો. ચોથા સમયમાં નરહરિભાઈએ સામાન્ય

જ્ઞાનમાં સમેલનું કે સરકાર મહંસૂલ શું કામ લે છે, કેવી રીતે લે છે અને અચૂક રકમ લેવી એનો ઠરાવ કેવી રીતે કરે છે. ખેડા જીલ્લામાં શું ચાલી રહ્યું છે. (૩)

સાંજે ચાર વાગ્યે નાહવા ગયો ત્યાં ખૂબ નહાયો. બાને તથા કાકીને ખૂબ ડુંગડીઓ ખવરાવી. વાણુ કયાં પછી સાઇકલ લઇ બા સાથે પુલ પર થઇ શહેરમાં ગયો. પિતાશ્રીએ ત્યાં પરિકાર' મલ્લ આનામાં અને બે આંકણી એક એક આનામાં લઇ રાખ્યા હતાં. ત્યાં સૂઈ રહ્યો. રસ્તે જતાં બા સાથે આગળ પાછળની બધી વાતો ચાલી હતી.

ફાગણ વદ ૩ શનિવાર ૩૦-૩-૧૮

સાડા પાંચ વાગ્યે ઊઠીને તરત જ અહીં સાઇકલ ઉપર આવ્યો. આજે ગીતાજીના અર્થ પહેલેથી શરૂ થયા. બીજા સ્ટોકનેના અર્થ થતો હતો ત્યાં પ્રાર્થનામાં પહોંચ્યો. પ્રાર્થના કર્યા પછી હાતલુ કરી ખરચુ જઈ આવી નાસ્તો કર્યો ને શાળામાં ગયો ત્યાં ઘંટ વાગ્યો. કિશોરલાલભાઈએ ઈતિહાસ ૭-૮મા વર્ગનો લીધો. બીજગણિતના બે સમયમાં વીસ કાખલા કર્યા.

સાંજે નિશાળની પ્રાર્થનામાં શાળાના

વાર્ધકાલસવને દિવસે શું કરવું તે નક્કી થયું હતું. ચિ કૃષ્ણજી માથુ દુઃખવું હતું. ફાગણ વદ ૪, ૧૯૩૪ રવિવાર, ૩૧ ૧-૧૮

પાંચ વાગ્યા પછી ઊઠ્યો. હાતલુ પાણી કરી પ્રાર્થના નાં ગયો. નાસ્તો કર્યા પછી થોડો નિબંધ લખ્યો. પછી દુઃ, કાન્તલાલ, કૃષ્ણ ને પરચુ સાંકળ્યાં હલામ સાથે શહેરમાં ગયા. પછી અનસુયાબહેનને ત્યાં જઈ શિખંડપૂરી ખાધા ને સૂતા. સાંજે સવા પાંચે અહીં આવી પહોંચ્યા. ૬ વાગે સૂતો.

[૧ મિલનું સુતર તથા હાથ વજાટનું કપડું ત્યારે આશ્રમમાં ચાલતુ હતું.

૨ મિરજાપુરમાં એ વખતે અનસુયાબહેન રહેતાં ત્યથી શાહપુર અને પાણીની ટાંકી ઘડને ચાલનાં આશ્રમમાં આવતા. પાણીની ટાંકી આશ્રમથી નહીં જોળાઈ પડતી.

૩ ખેડા જિલ્લામાં દુકાળ પડવાને કારણે ચાર આની પાક માક થયેલો તેથી એ વરસનું જમીન મહેસૂન માફ કરવા માટે બાપુજીએ સરકાર સામે લખણુ વચેરે ચાર કરેલા અને વલખતમાઇ તથા બાપુજી ખેડૂનોને સત્વામક માટે તૈયાર કરી રહ્યા હતા.]

ખિલેલાં ફૂલ

એક ભક્ત ભગીચામાંથી વીણી વીણીને સુંદર સુંદર ખિલેલાં ફૂલ તોડતો હતો.

શ્રી રામકૃષ્ણદેવે જરા ઉંચે થઈ તેને પૂછ્યું :

“ અરે ! આ તાજાં ખિલેલાં ફૂલ શા માટે તોડે છે ? ”

“ ભગવાનને યઠાવવા માટે ” ભક્ત ગભરાતાં બોલ્યો.

શ્રી રામકૃષ્ણદેવે જવાબ સાંભળી ખડખડાટ હસી પડ્યા અને બોલ્યા :

“ જોહ, તો શું તું એમ માને છે કે ત્યાં કાળી પર જ તે પુષ્પ ભગવાનને અર્પણ નથી થયું ! ”

“ અરે ! તે તો પ્રભુના વિરાટ શરીર પર આબૂષણ સમાન પહેલેથી જ ચોલી રહ્યાં છે. તો તું શા માટે તેને તોડે છે ! કાળી પર ખીલેલું ફૂલ એ પ્રભુની પ્રસન્નતા નથી શું ? ”

— ભાખતી શુકલ

નગરશેઠની હવેલી

સામાજિક નવલકથાના ક્ષેત્રે, કથાવસ્તુને નવીન દૃષ્ટિકોણ આપી, અને વાતને અતે મોડું પ્રભાવે ચિહ્ન મૂકી, ભૂખીનહેન ભરવાડાએ ચીલાચલુ માર્ગ છોડી, એક નવી ડેરી ઉપર પ્રવાણ કર્યું છે અને તેમના આ પ્રવાસમાં વાચકને અભણી છતાં રમ્ય ભૂમિમાં લઇ જાય છે. આસીર્વાચનમાં વિદ્વાન સમાલોચક શ્રી ધનવંત ઝોઝાએ કર્યું છે :

‘સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ, ફલકની દૃષ્ટિએ, શૈલીની દૃષ્ટિએ, સોથી વિશેષ એમાં પ્રતીત થતી વિઠા સોનમુખ જીવનભારનાની દૃષ્ટિએ નવલકથા વિશિષ્ટ છે. વારતવનિરૂપણ- ને નવલકથા નવાચકમાં પરિચિત પરત્વે ચોક્કસ સ્વરૂપની વિચરણા જનન કરે છે-એ વધુ સાજા નવલકથા છે. આ બંને કતંગે બર્તવવા ઉપરાંત વાચકમાં ચોક્કસ અજવાળો પ્રેરે છે.’

આમ જોઇએ તો વિષય તદ્દત નવો નથી. સોરાષ્ટ્રના એક ગામડાની જાજરમાન સંસ્થા ‘નગર શેઠની હવેલી’ વાતોના કેન્દ્રસ્થાને છે. હવેલીમાં રહેતા પાત્રો, ત્રણ ફરકાની કાળની મજલમાં, જીવનનાં જૂનાં મુશ્કેલી રથાને નવાં રથાણે છે તે આ નવલકથાની સૌથી વધુ પ્રતીતિકર બાજત છે. અજીત-શેઠ અને વન્યા શેઠાણીનો કાલક્રમ આઝાદી પુલેનો ૧૯૪૭ પર્વત ગાંધીયુગમાં જન્મેલાં સતતોના આચાર વિચાર તેમની જીવનરીતીને અનુરૂપ ક્યારે બની જાય છે તેનો ખ્યાલ પણ ન આવે એટલી સહજ રીતે પાત્રનિરૂપણ થયું છે કથાનો ઉજ્જડ ‘વિજ્ઞાના ઝોરો બદલે છે’ એવા કલ્પવૃક્ષેક વિધાનથી થયો છે અને કુટુંબનિયોજનના આ યુગમાં શીર્ષકની મહત્તા અતેકગણી વધી જાય છે.

‘વિજ્ઞાન’ પાત્ર ભારતની નારીન’ તાલસ ચિત્રણ છે અને સાથે સાથે, મનની વિજ્ઞાનતાથી અજીત-શેઠની ક્ષતિએને એવી સીધીથી ટકી દે છે કે, જીવનની લપસણી પગમાં ચીસો માતરી જતા

દેખાયા : બબીબહેન ભરવાડા

(ભાગ ૧-૧ પૃષ્ઠ : ૪૪ + ૪૫૧ મુદ્રા :

રૂા ૭-૫૦ + ૬-૦૦; રવાણી પ્રકાશન મુંબઈ, દિલ્લો માર્ગ, અમદાવાદ-૧)

એકને ક્યારે અને કેવી પૂર્વીથી સ્વસ્થાને મૂકી દે છે એટલું જ નહિ પણ પોતાની મરણનોહ માદની-વેળાએ અજીતશેઠના લાગણી તથા પ્રેમને ને વાચા આપી રહે છે તેનાથી અધિક દંપતીના પ્રસન્ન-મધુર હાસ્યને વચકલની સંપત્તિ રહે છે. અજીત શેઠનું જીવન પન્દેરામનથી પાછા ફર્યા બાદ થાય છે તે વેળાનો દુઃખના કાળનો પ્રસંગ નેટનો વાચન-વિક નથી રહે છે તેટલો જ તેમના જીવનના કારણરૂપ પણ બની રહે છે.

આ રિવાની નંદિનીનું વિજ્ઞાન જીવન કરે છે અને પોતાના પુત્ર અરોહ તારે તેનું જોવાણ નવલકથાની શરૂઆતથી જ સમજી શકાય છે, અરોહ પરદેશ જાય છે, કન્યા પરિચયમાં આવે છે, અને ત્યાં તે જન્મે વચેનું આકર્ષણ સમજી શકાય છે કવ તેની પાછળ ભારત આવે છે ત્યારે નંદિનીને ત્યાં ને માનસિક લાગણીમાંથી ગણે પાત્રો હેમખેમ જલાર આવે છે તેમાં લેખિકાએ પોતાની પ્રતિભાથી પરિચિતિને મજામાં રાખી લીધી છે. હતાશ કવ પોતાના દેશમાં પાડી ફરે છે. પણ સંપૂર્ણ સમજણ સાથે. અરોહની કિમર જોનાં, પરદેશમાં તેનું વર્તન માનસસાક્ષી દૃષ્ટિએ બાજમી ફરે છે. એમ તો અજીતશેઠ જાપાન જાય છે ત્યારે પરિચારકા સુપ્રીક સાથે સુકળો સહવાસ કેળવે છે તે પણ વાચકને મળે તો કિતરી જાય છે પણ શેઠ પોતે મુશ્કેલીએવીવામાં તેને માટે પાલ દત્તર રૂપિયાના ભારતીય સરકાર અપવાનું લમત જાય છે અને જોડેમાં જ તેની લાગણીનું મુદ્દાંકન કરે છે.

યુવાન અને યુવતી જુગી જુગી ૧૯૪૭ જીવનમાં અવનવા સહજ અનુભવના દેવ છે. જીવનની શરૂઆતમાં યુવાન માનસ અતિશય લાગણી પ્રધાન દેવ છે અને કોઈ પણ આદર્શ કે માંગના પાછળ જીવન નોંધાવર કરી દેવાની તાલાવેલી ત્યારે સામતી દેવ છે.

એ દષ્ટિએ ભેદો સરલા, શેદિત અને ચોરીનાં પાત્રો વિરોધાભાસ ઠરતી કરીને ભાવગમ્ય અને માનસસાસ્ત્રીય ઉદ્દેશના ઉદાહરણરૂપ બને છે. શેદિત અને તેની મંદળી સહઆતમાં સેનાધારી બનવાનો ભેખ લે છે અને વિરોધાભાસી પેટે ગામડે ગામડે ફરે છે. એ જ શેદિત પાછળથી મુન્નમ્મરો બનીને રેડિયો ક્ષણમાં આધુનિક રીતે ઢરવા ઢરવાનું પસંદ કરે છે. આવી જ રીતે નખશીખ આધુનિક ભેર હોરોસ ચોરી મુન્નમ્મરો શેદિત સાથે અમન અમન ઉડાવે છે પણ હેલ્પે નગરશેઠની હવેલીમાં ખાદીધારી બનીને સરસાની મદદમાં રહે છે. નદિની શેઠઆતમાં શાસ્ત્રીજીની અસર નીચે સંસાર અસાર લાગે છે અને તપશ્વિયની જેમ જીવન ગાળવા યોગ્ય ભગે છે પણ પછી ગૃહસ્થાશ્રમ રીકારી લે છે.

આ બધામાં સરલાનું પાત્ર ધર્મ જ પ્રભાવ-શાળી અને રોશનતાથી બાલેખાતું છે. શેદિતનો પ્રેમપત્ર બને છે ત્યારે તે માનસિક સમતુલા બળવી શકે છે. અને મુન્નમ્મરો બ્યારે શેદિતને મળવાનું થાય છે ત્યારે પણ પોતાના 'શુરુ' તરીકે તેને મોભો બળવી શકે છે. પહેલેથી છેલ્લે સુધી, સરલા આદર્શમય કુવાગી નારીનું આચરણ કતી દાખ સમક્ષ ઢરતી રહે છે, અને તેની માધીમામની યોજનામાં મરત રીતે દુબેલી રહે છે

લેખિકાએ પ્રતાવનામાં જ કહ્યું છે :

“મેં આ પાત્રોને જીવનાં ભાવનાં ભેખાં છે. એકની મહાનબાવતા એકી આકાષ હોય તે એ મારી લેખનશક્તિની મર્યાદાને લીધે દોવી ભેખે. જીવનનાં ધોરણે અને મુદ્દાની જુની સમારતોની આચરણ પૂરી થઈ છે તેની જગ્યાને નવા ધોરણે અને નવાં મુદ્દાના પ્રામાણ દષ્ટિને ભરી રહ્યા છે. વિજય, નંદિની, સરલા, ચોરી, આરતી, અજીતસે, અતેક, શેદિત, દેવદત્ત-એ બધાં દિવસોના કિસ્સો સુધી રથૂમ રૂપમાં મારાં પ્રિયજનો તરીકે મારી સાથે રહ્યાં છે. વિજયની જળીર આંદોળી વમતે અજીત-શેઠ સાથે ફૂંચે ફૂંચે મૂંચે રહી હતી અને કાગળ ઉપર યાદી અને આસુ એક યજ્ઞ ગર્ભ હતો.”

સમાજનું કલેવર બદલવા મર્યાદા પાત્રો કથાના

અંતઃસાગરમાં કંઈક નિરાશા અનુભવે છે. જે ગતિથી પ્રગતિ થાય છે તેનાથી સરલાને અસંતોષ છે. આ દિશાએ, આ વિશદ દેશમાં પ્રભો ક્યારે દલ થાય? અને એક આદિશાન ધમારત જીમી થઈ-ન થઈ ત્યાં બાજુમાં જ કંગાળોના મૂંપડાની દાર બની જ ગઈ છે. એક ધનવાનની ખાતુમાં સો રંક કુટુંબો રાતો રાત ગેમાં થઈ જાય છે. દારિદ્ર્ય ફીટનું નથી-સમાજવાદ ભગે દૂર અને દૂર ઠેલાતો જાય છે.

એક મહાન પ્રભાવ યિદ્ર સાથે કથા પૂરી થાય છે-પાત્રોના મનનો અજબો એમને એમ રહી જાય છે. લેખિકાને પણ લાગે છે કે કથાને હજી આગળ ધપાવવી ભેખે-સરલા, મંદનવી બધાજ અતુરત રહી જાય છે. તેમના જ શબ્દોમાં :

“સ્વપ્નસેવી બદલ્યું ઉત્પાદકી કદતી મદનવી મારો હાથ પકડી અને કહી રહી છે : ‘અદેન મને દુનિયાનું પરિભ્રમણ કરાવો : મારે નવા સામાજિક પ્રયોગો ભેખા છે-નવી સામાજિક કિલમુદી જન્મ-ભોમમા ચીખતી છે.”

અને લેખિકા પોને જ જવાબ આપે છે :

‘મદનવી, જરૂર તને ફૂં જગ-પ્રવાસે મોકલીશ. તારી પાસે મારે ધણું કામ કરાવવું છે!’

એટલે આશા રહે છે કે સમાજની યુનિવાસ બદલવાનો જે નાદ કથામાં ગૂંજતો થયો છે તેને વધુ બાપક રચણ હવે પછી મળશે.

શુજરાત પાસે સ્ત્રી-લેખોની નામાવલિ અને તે સફળતાપૂર્વક નવતરકથા લખી શકે તેની નામાવલિ ગદ્ય જ દૂર છે. જર્મીનહેન મરગાડાની આ આશરણ નસલકથા સાદ્યત રમખાનુર બની છે અને પ્રસંગે અને પાત્રોની માનસસાસ્ત્રીય ગૂંથણી તેમજે જુમીથી કરી છે. રુચિનો અંગ થાય તેવા પ્રયોગો, સ્વચ્છતાને તરત જ પાસે બેમાડી દીધી છે. ભેખેના દોષો અક્ષર પમાણમાં રહી ગયા છે તે દોષ કોને ગણવો? પુરે સીરનો ? -શિ૦

વૈષ્ણવજન

આખરે ન છૂટકે સંજોગે ૧૮ વર્ષ પછી લવાજમમા વધારો
કરવાની ફરજ પાડી છે

આશા રાખીએ છીએ આપ બધાનો પુરો સહકાર મળશે
હવેથી ગ્રાહક ધનારને લવાજમ નીચે મુજબ બરવાતું રહેશે

દેશમા ૮-૦૦ રૂ.ગ્યા
પરદેશમા ૧૬-૦૦ શિલિ ૪

જેઓએ લવાજમ ભરી દીધા છે તેઓને આ વધારાની ચાલુ
વર્ષે અસર નહીં થાય

‘વૈષ્ણવજન’ કાર્યાલય

૨, રામકૃષ્ણનગર
રાજકોટ ૨

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા વ્યાપુ — ૧-૨-૩-૪ — ૨-૨૦	
માંધી-ચુરુ — — ૧-૨૫	
ગીતાંગલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫	
અલ્લાહના બંદાઓ — ૦-૩૭	
મસ્તીની પળોમાં — — ૦-૭૫	
માંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
ચુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫	
રામતીર્થની રત્નમાંલા . — ૫૦-૩૫	

અનુક્રમણિકા

૧૬૩ આનંદ કોલેજ અલમ્બો નારી
૧૬૪ ચંદ્રપ્રભ
૨૦૧ આ વ દાન
૨૦૨ આ તે પ્રમોટીંગ કામ લેખાથ
૨૦૩ દુકાન છે, દુકાન છે, દુકાન છે ..
૨૦૪ બાળ મુનેથાર
૨૦૬ નારી પુરો કરતા દાન સહી
૨૦૬ વિષયક
૨૦૯ પ્રજા દર્શન
૨૧૦ સૌર મૂનો કિંદ ના થા ર : ૨૨
૨૧૦ થાન નર
૨૧૧ મે મસેન જહાનમદમ
૨૨૧ ભાષાનો ભાષાઈ ગમે
૨૨૧ સોનમની ભાષા
૨૨૩ ભારતો
૨૨૮ ભદ્રાદ
૨૨૯ લા લા હાથાળ
૨૩૫ પ્રેમ
૨૩૭ ભોલિ શિખા
૨૩૮ સપાસ
૨૪૧ વંદના
૨૪૨ સામર્થ્ય ભાષા
૨૪૩ નવી વડુ
૨૪૪ કુલપી વર્તી સંદ

અનુદાસ મલિક
"અ રુનોથ"
અંકુજ ખોલ
મથારી
કુલપતિ સોહર
ધીરેન્દ્ર ભની

મથારી
અનુદાસ મલિક
ચિત્રાજીવ ના
"ચિત્રપ્રકાશ"
દેવેન્દ્રકુમાર પાંડે
મથારી
ચિત્રાજીવ
વિનોભાઈ
કાન્દ
કાલિદાસ દાસ
કા. મ.
આચાર્ય રાજનીકાંત
અનુભવ ભાવ
મલિકાલ પાંડે
કોનાલાલ વાધાણી
મુખ્યતા બીજાનુવ
રા.

સપ્તાહ : નવીન માધી

અંક ૧૧

(આકાશને)

જા માસની ભારતી તારીખે અંક

પ્રસિદ્ધ થાય છે.
પંદરમી ક્ષત્રીમાં અંક ન મળે તે
પાંદર બોલિસમાં તપાસ કરી પછી કામો
લખને જણાવડું. અંક શિલ્પીઓ દ્વારા
તે મોકલશે.

કરે તે મોકલે મોકલે મોકલે ન

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિષયો
એ તે લેખકોના છે સંસ્થા તે વિષયોમાં
સંમત છે એ તેમ માનવડું નહિ.

(લેખકોને)

"લેખકજન"ના સંસ્કૃતિ, ભા.
વિશ્વભૂ અને સાહિત્ય વિષયક લખાશે.
લેખકોમાં આવે છે.

લખાણ સાદું, મોલક, તાજું હોવ
એવી અપેક્ષા રહે છે કાવ્યની મિત્ર ભાવ
સાદીથી લખવડું.

પ્રસિદ્ધ મુલ્યે સમાધીની બોધીનલ
સાથે અંક અને યોગ્ય પુરસ્કાર પ્રસિદ્ધ
પછી મોકલવા થા

લખાણમાં

દેવર્ષિ (વરસડું) ના વિષય

સરસ્વતી કોણાલ પાંડે

"લેખકજન"

૨. લખાણનું નામ

સાપ્તાહિક-૨

આનંદ એટલે અહમ્નો નાશ

શુરુઆત મસ્તિસ્ક

પ્રભુની પાસે માગવું તે એવું માગવું નેહએ કે જે આપણને પ્રભુને ચરણે લઇ જવામાં સંકલ્પ રૂપ થઇ પડે. હરેક માણસમાં માનવાની વૃત્તિ તો છે જ. આ વૃત્તિ સૂક્ષ્મ ભાવે આપણામાં રહેલી અહંભાવ સૂચવે છે. એ અહમ્ સાર્વિક પશુ હોઈ શકે. વળી તે તામસિક કે રાજસિક પશુ હોઈ શકે. ને આપણા જીવનમાં સંટો હોય, કંઈ બગાડ હોય, તો આપણા અહંભાવ સાર્વિક ન રહી શકે.

માટે આપણે એવી રીતે જીવવું નેહએ જેથી આપણું અહમ્ ધીમે ધીમે ઓછું થતું જાય. એ રીતે જીવવું એ કંઈ સહેલું નથી. રાવણને દશ માથા હતાં તો અહમ્ને લાખો માથાં છે. એક જ જન્મમાં કોઈએ અહમ્ને જીવું છે એમ ન જ માની શકાય. એ વસ્તુ અશક્ય પશુ છે. એ તો જન્મજન્મોન્મતરની તપસ્યાના ફળારૂપ છે. પુણ્ય ભગવાને પશુ જન્મજન્મોન્મતરની સાધના પછી જ ઉચ્ચ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હતી. એવું કૃષ્ણ, જરથુષ્ઠ્ર, ઇશુ ખ્રિસ્ત, મહંમદ પેગમ્બર વગેરે મહાત્માઓ વિશે કહી શકાય. એમને મળેલી સિદ્ધિ એ કંઈ એક જન્મનું ફળ નથી. જન્મજન્મોન્મતરની સાધનાનું એ ફળ છે.

શુરુઆત પચાસ સાઠ વર્ષની સાધનાથી કવિસમ્રાટ થઈ ચક્રા એવું કંઈ નથી; એની

પાછળ તો જન્મજન્મોન્મતરની પૂર્વસાધના રહેલી છે.

ત્યારે પ્રશ્ન એ થાય છે કે અહમ્ને શી રીતે ઓછું કરી શકાય? એનો એક માર્ગ છે - પ્રેમ. બીજાનું બહુ શામાં રહેલું છે એનો વિચાર કરીને જીવન જીવવું નેહએ. એને અંગ્રેજીમાં Other-ism કહેવામાં આવે છે. બીજાનું કલ્યાણ સાધતા રહીએ તો અહમ્ વિનશિત થતું જાય.

અહમ્ને ઓછું કરવાનો બીજો માર્ગ સેવાનો છે. ધૃતિપતાલમાં જે સાચી નસ હોય છે તે નાતબાતનો ભેદ રાખ્યા વિના, આ ભંચ છે અને આ નીચ છે, આ શીમંત છે અને આ અરીઠ છે એવું માન્યા વિના એ તો બધા દર્દીની એકસરખી સેવા કરે છે. એને મન સેવા એ મુખ્ય વસ્તુ છે, પગાર ગીજુ છે. પોતાના ગુજરાન માટે પગાર તો નેહએ જ, પશુ એને એ મૂજ અહમ્ ન આવે. એને તો માનવજાતની સેવા કરવામાં જ સાચી મહત્તા દેખાય.

આપણે ઘેર નોકરને સંપ્રવામાં આવે તો તે ઘડિયાળ સામું નેહએ જ કામ કરશે. ક્યારે વખત પૂરો થાય અને હું છૂટો થાઉં એની જ એ રાહ જોતો હોય છે. વળી તે દિવસે ગણતો રહે છે. ક્યારે મહિનો પૂરો થાય અને પગાર મળે એ જ એનું મુખ્ય

લક્ષ્ય બની રહે છે. જ્યારે માતા એ રીતે વર્તતી નથી. એ કંઈ ઘડિયાળ સામે ભેટી નથી કે દિવસ ગણતી નથી. સવારથી તે સાંજ સુધી એ તો ઠામ કર્યે જાય છે. એમાં જ એને આનંદ મળે છે. સાચી નર્સ પછી એવા જ આવે સેવા કરતી હોય છે. આ રીતે સેવાને માર્ગે આપણે આપણા અહમ્મને સાત્ત્વિક માર્ગે દોરી જોણું કરી ચક્રીએ.

સાંજનો સમય છે. એક બહેન હાથમાં દીવો લઈને અંધારામાં નદી તરફ જતી હોય છે. રસ્તામાં એક જણ પૂછે છે. 'બહેન, ક્યાં જાઓ છો? અમારા ઘરમાં દીવો નથી. તમારો દીવો આપતાં જાઓ.' બહેન જવાબ આપે છે : 'આજે નહિ.' આમજી જતાં બીજો માણસ મળે છે એને પછી તે જવાબ આપે છે : 'આજે નહિ.' ઉવટે તે નદી કાંઠે આવે છે અને તે દીવાને નદીમાં વહેનો મૂકી વિશાળ આકાશ તળે વહેનો મૂકી, નદીને અર્પણ કરે છે!

આ દૃશ્ય પાછળ અર્થ રહેલો છે. એમાં ઊંડું રહસ્ય સમાયેલું છે. આપણે માગતાં માગતાં યાકી જઈએ છીએ. એક દિવસે આપણને થાય છે કે હવે ઘણું થયું. આજે તું તારું સુખડું મને બતાવ. તો જ મને ચાંતિ વળે. પ્રકૃતિ તો આપણને એ ભેઈએ તે આપતી રહે છે, પણ હવે તો એ પ્રકૃતિના સ્વામીને ભેવાડું મન થાય છે. માગવાની વાત તો બાજુએ રહી જાય છે અને અંતરમાં બીજા જ ભાવ બને છે. આપણને શાથી જાણ થાય છે એ વાત જતી રહે છે અને આપણા આત્માને શામાં આનંદ મળે છે એ મહેતવડું થઈ પડે છે.

હનિવા જેને વ્વયં માને છે, નકાચું અણું છે, મૂંઝવે વિનાડું માને છે એમાં સ્વર્ગપંથનો ભાવ રહેલો છે. આપણું અહમ્મ જોણું મનુ જાય તેમ એવી પ્રેરણા થતી બળે છે.

બાળક દરિયા કિનારે રેતીના ઢગલામાંથી મન ફાવે એવું બનાવે છે અને પાણું ભાંગી નાખે છે. આપણે ફેંકી દીધેલી ચીજોમાંથી એ

પોતાને ગમતી ચીજ લઈ લે છે અને એમાંથી આનંદ લે છે. કાગળની હેડી બનાવી પાણીમાં તરતી મૂકી દે છે. દુનિયાની દૃષ્ટિએ આ બધી પ્રવૃત્તિનું કશું મૂલ્ય નથી. પણ બાળકનું મન એથી આનંદ પામે છે.

શુરુદેવ યુરોપના પ્રવાસે નીકળ્યા હતા. એક વખતે તેઓ ક્રી-સથી જર્મની જતા હતા. સરહદ પર ચોક્કીદારોએ એમની પાસે પાસપોર્ટ માંગ્યો. શુરુદેવે એ બતાવ્યો. ત્યાંના રિવાજ મુજબ પ્રવાસીએ એક ફ્રામ ભરવાનું હોય છે, એમાં દશ-બાર પ્રશ્નોના જવાબ આપવાના હોય છે એમાં એક પ્રશ્ન એવો હોય છે : 'તમારો ધર્મ શો ?' શુરુદેવને એ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો. શુરુદેવે જવાબ આપ્યો : 'I belong to the brotherhood of the useless.' (હું તો નકામ માણસોમાનો એક છું.) ચોક્કીદાર તો એમને આ જવાબ સાંભળી નવાઈ પાડ્યો. તે બોલ્યો : 'તમે એમ શા માટે કહેતા નથી કે તમે રખડપંદો કરો છો?'

શુરુદેવની સાથે રહેતા મંત્રીએ એમને કહ્યું, 'શુરુદેવ, તમે આટલું બધું ઠામ કરો છો તો પછી તમે નકામો છો એમ શા માટે કહેો છો? તમે નંદક લખો છો, વાતા લખો છો, કાવ્યો રચો છો, એ બધું નકામું છે?' શુરુદેવ કહે, 'મારા એકાદ ગીતને બહારમાં વેચ્યા તો જા. કોઈ એને વેચાડું લે છે ખરું?' મંત્રીએ કહ્યું, 'શુરુદેવ, તમારું ગીત સાંભળીને બધાને આનંદ થાય છે, ઉત્સાહ મળે છે, તો શું ગીતની કરી કિંમત જ નહિ?' શુરુદેવ હસતા હસતા બોલ્યા, 'એ તો તું મારી સાથે રહે છે એટલે આમ બોલે છે. તું એ સમજી શકે. બધાં કંઈ જોણું આમ સમજે છે?'

હનિવામાં તો દરેક વસ્તુનું મૂલ્યાંકન આધિક દૃષ્ટિએ થાય છે. ગાડીમાં તમે સુસાફરી કરતા હો તો તમને કોઈ પૂછશે, 'કેમ વાઈ, ક્યાંથી આવ્યા? ક્યાં જાઓ છો? શો કામધંધો કરો છો?' આપણે જો જોણું કમાતા હોઈએ તો

આમ હુનિયા જેને નકાચું ગણે છે એમાં
જે આનંદ રહેલો છે, તેથી બહુને દીવો
નહી પર તરતો મૂક્યો. એ જોઈને કાંઈ
કહેયો, ‘અરે આમ કરવાથી દીવો, તેજ, દીવેટ
એ બધું ‘વ્યર્થ’ ગયું!’ પણ એ

પ્રજુ જે કાંઈ સચ્ચે સુ તેની હદ હોતી નથી. તે તો નિતનવું સર્જતો જાય છે. બાળકને થોપડી વાંચવામાં આનંદ પડે તો તે એક સામટા ચાર છતાંક વાંચવા બેસે, પણ જોને ‘ક’ ‘ખ’ ‘પ’ ટવા કે આંક મોટે કરવા બેસાડયો તો એ થોડીવારમાં કંટાળી જશે. તેથી મુખ્ય વસ્તુ આનંદની છે, જો આનંદ પડે તો હોય તે એ

જ આત્માનો ઉચ્ચ આનંદ રહેલો છે એ સત્ય લોકો ક્યાંથી સમજી શકે ? એ સત્યનો આનંદ તો અનુભવી જાણનાર જ માણી શકે.

એક સંગીતકાર મધુર સ્વરે વીણા વગાડી રહ્યો હતો. માણસો એની વીણા સાંભળીને મુગ્ધ થઈ ગયા. સંગીતકારે વીણા વગાડવાનું બંધ કર્યું એટલે બધા પ્રેક્ષકો એની પ્રથા સા કરના કરતા વખેરાઈ ગયા. પણ ત્યાં જિનેદી એક ડોશીમા કહે : 'આ માણસે નકાચું તુંબડું બગાડ્યું. એનો શાક તરીકે ઉપયોગ કરત તો ખાવા કામ આવતો !'

આપણે શાસ્ત્રીયામના પંથરને પૂછ્યો છીએ એમાં આપણને એક પ્રકારનો આનંદ મળે છે. એ શાસ્ત્રીયામના પંથરનો ઉપયોગ મસાલો વાટવામાં નહીં કરીએ.

અમુક વસ્તુ એવી હોય છે કે જેની કદર પ્રેમ, લાગણી કે આનંદથી થઈ શકે છે, ખેસાથી કે ઉપયોગથી નહિ.

ઘર રહેવાના ઉપયોગમાં આવે છે. પણ ફક્ત દીવાલો જ ચારે બાજુ હોત તો આપણે અકળાઈ જાત. એટલે આપણે બારીબારણાં કર્યાં. બારી મહાર જોઈએ એટલે ઘરની સીમિતતામાંથી આપણે અનંતતા, મહાનતાનું દર્શન કરી શકીએ છીએ.

મધ્યમયુગ એક કાળ છે :

'હે પંખી, તું તારો હુંડાળો માણો છોડીને ખોરાક છોડીને આમ જિંદા આકાશમાં ચા માટે નકાચું બિડચા કરે છે ?'

પંખી, કહે : 'હું જ્યારે મારા માળાની હદમાં પૂરાઈ રહું છું ત્યારે મને બધું સુખ મળે છે ખરું, પરંતુ જ્યારે હદની બહાર આમ જિંદા અનંત આકાશમાં બિડું છું ત્યારે મારા આત્માને આનંદ થાય છે; ત્યારે મારા આત્માને હું પામું છું.'

શુરેવ પણ કહે છે : 'જ્યારે હું ગાઉ છું.

ત્યારે હું જગતનો અર્થ સમજી શકું છું. ગીતરૂપી પાંખો વડે જિંદા બિડીને હું તારો સ્પર્શ પામું છું.'

આમ આનંદ દ્વારા જ આપણે આપણા આત્માનો અવિષ્કાર કરી શકીએ છીએ. અને એ આનંદ અહંભાવ ભૂલીને જ કરી શકાય છે. ગાંધીજી, શ્રી. મહાદેવભાઈ વિરે કહેતા : 'He reduced himself to zero' (મહાદેવમાં શૂન્યવત્ થઈ જવાની શક્તિ હતી.) ખરેખર, મહાદેવભાઈએ પોતાની હદની જ શુભાવી દીધી હતી. તેઓ બાપુમાં જ સમાઈ ગયા હતા.

એ જ રીતે આપણે પણ આપણા અહમ્મને ભૂલી સાચો આનંદ અનુભવવો ભણ્યો. આનંદ તો આત્માનો ખોરાક છે. દુનિયા ભલે એવા આનંદને વ્યર્થ ગણે પણ એ આનંદ વગર આત્મા છતી જ શકતો નથી.

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

સ્વદેશી

હવે તો એમ યામ છે કે બીજી ઝોઝોઝર આવે (અથવા રેટિંગઆરસ) અને બાપુનું નામ લેવાનું મૂકી દબાવે તો ? ગાંધીજીના નામનું રટણ કરવાયી શો કાયદો ? રામનામનું જપ-માળા કરવાયી કાન-સાગરની ત્રિવિધનાપધારી તકવીફ દૂર થાય છે. ગાંધીજીએ આચાર ઉપર કાર ચક્રોએ હતો, અને આચાર એ જ ધર્મ એવું શાસ્ત્રવાક્ય છે. આપણી તમામ જીદીસ સમસ્યાઓનો અંત આવે એવી જીદી-શુદ્ધી તેમણે બીધી હતી. બાપુનું નામ સ્વદેશીની ચળવળ, અને તેના પાયામાં તકવીફ અને ફતી પૂણી હતી. તેમના જીવનકાળમાં આ દિશામાં સફળ કામ-ગીરી થઈ. પણ તે યુગાવતાર પુરુષની દીર્ઘદષ્ટિ એવી હતી કે સ્વદેશીની કાવના પ્રજના વિશાળ સ્તરમાં અને દરેક દીક્ષમાં રેડાય તો સ્વાધીનતા ખજી આ પ્રજ પોતાના પગ પર ઊભી થકે એક મીઠા જેવી વાતમાં, જે એ પૈસે મજૂ મળતું હતું-તેમથી પ્રતિ-હાસ રખે. પણ બાપુ કાંઈ પ્રજને આજે ખજતું નથી. સતરના તાંતણાનું રથાન રેરવીને લીધું છે; મીઠાનું રથાન મગરળીના શાકકારણે પચાવી પાડ્યું છે અને સ્વદેશી ફેરી હોય તે જૂવણ કાગડતો ઠીક, બનાજ પણ પરદેશનું ખાંડએ તો જ પડે છે. ગાંધીજી શુજરાતી હતા એવું જ શા માટે યાદ રાખવું ? હશે મારતના કોઈ એક પ્રાંતના; હાંબી આપ્તી ગાંડધિયાં કાઢ્યાં અને સમયેકરીને કાળધર્મ પામ્યા ! આંહી તો સૌનજામની લૂટ આવી છે, કચાડા અને વ્યખે રૂપિયાની ઇન્દ્રજાળો ફેલાઈ ગત છે. તેલના કબજાના દિવાળી ઉપર માફ, અને પછી પચો-તેર; પછીના વીઠમાંથી નીચ; જાજવાના પણ વીચ, અને પચીશ; કોળાનું જોયુ જશે; આમાં તો લૂટ થકેતો લૂટ, નહીંતર રહી જશે કોરા એવી વાત છે ! ગાંધીજીનો આત્મા લીડમાં, નરેન્દ્રનો સાતિતનમાં, અને શાસ્ત્રીનો તારકંદમાં સખના માણે છે તેને નહક

દખમાં નાખવો ! મ્યુઝિયમમાં ગાંધીજી ઠીક લાગશે-તેમનું નામ પણ લેવાનો કારતની પ્રજને કોઈ અધિકાર નથી ! ઠીક છે, ઇન્દુલાલ યાત્રિક 'સ્વદેશી' શરૂ કરવાની વાત બલે કરે; જાણું વચીને આશુમાં ક્યાં નથી મૂકી દેવાનું ?

સુવર્ણમૃગ

જેના કોરે રામાવલ્યનું કચારસુ જન્મ્યું, તેનું આજે આરલા વર્ષો પછી પણ જેનું ને તેનું આકર્ષણ ચાપુ છે સરકાર ઉપર તેણે મૂરકી છાંડી, અને સોનું હસ્તગત કરવા સુવર્ણધારે અમલમાં મૂક્યો અને ૧૪ ડેરેથી વધુ શુદ્ધતા ધરાવતાં કાગીનાંની બનાવટ ઉપર અંકુશ આબે. સુવર્ણમૃગ જાછળ કોડરનો સામાન્ય માનવીનો મોઢા અલુનમ રહ્યો; અને સુવર્ણકારેએ જ મોરો ભાગ ભજવી, આ ધારને પાછો બેંચાયો, વળી આ જામત પરલે સત્તાધારી પક્ષમાં જે અતમેરો જોવા મળ્યા તે આશ્ચર્યકર હત. સામાન્ય માનવીને નાહવા નિમો-વચાનું જાહેર જોણું હતું કેમકે જન-માજરાના વાંધા હોય ત્યાં આમ જનતામાંથી સુવર્ણ ખરીદનારાની ટકવારી રેરવી ! આ કામો પાછો જેમો લેવામાં રરકારનું ગોરન જોરણું નથી હજાણું નેટણ રાજુનું હજાણું છે. જાનિયતો પ્રતિકામકાર તો અવરણ લમરી કે જે સમયે ભાસ્તમાં અનાજની અપૂર્વ કઠોકટી હતી, અને નાણાંબીડમાં સરકારની સ્થિતિ દેવાણું કાઢવા જેવી હતી અને તેની એનાની બનામત વડી પડી હતી અને સોનું ગેળવવા સરકારે કાંશા માર્યા હતા, તે જ વખતે જનતાએ મીતાની પેરે, સુવર્ણમૃગને પકડી પાડવા સરકારને લાચાર બનાવી હતી, એટલું જ નહિ પણ ચીન અને પાકિસ્તાનથી જે કાનરો ભાસ્તની સરહદની લરમણુરેખા યોગગરા અને રાષ્ટ્રિયતને અમકાવવા કટિબદ્ધ થયા તે જ વખતે સુવર્ણન મોઢક્યાં પજાએ મુકમિયન આઝાદીને કાળા દીલી ચોંકાડી !

મૂક'પની આગાહી

તુકા'ના ઈતિહાસમાં તાજેતરનો ધરતીકંપ માનવજાતનાની દષ્ટિએ ખરાબ ગણાયો છે. જો કે જુલકાળમાં પણ તુકા' તેમજ અન્ય આવી વધુ ભયંકર ધરતીકંપો મોંઘાવા છ પણ તેથી આશાસનની કોઈ શ્રમિકા બધાની નથી. દિવાલવની તળેટીમાં પસાર થતી પટી બને છે કે બૂં'પનાં મોળાં અચરનવાર ઉત્પન્ન કરે છે. વિદ્યાન દો હવે સાત સાગરને તળિયે અને નમના તારણવામાં રતદિવસ સરોધન કરી રહ્યું છે.

ઉપમહો દ્વારા હવામાનની અને સંબંધિત તોફાનની આગાહીએ હવે તો ઘણી વહેલી મળી શકે છે. દરિયામાં પણ ગાંધી વહાણને આગામી તોફાનથી બચાવી રક્ષાય છે, વિમાનો રાકરની બાંબવડે સેંકડો માર્કસ દર ભેદ શકે છે. પૃથ્વી ગોળ હોવાથી, બને ગોળાંમાં ટેલિવિઝનનું પ્રસારણ આજસુધી અસંકલ્પ દરુ ગમે તેના કિરણો સંધી લીટીમાં જ જાય શકે છે. હવે ઉપગ્રહની મદદથી અમેરિકાનો કાર્પેકમ ભવાનમાં ટેલિવિઝન પડકારે ભેદ શકશે. ત્યારે મૂક'પની ખાતરમાં વિદ્યાનીએ દ્વાર રજીકારેથી જ, ના. તાજેતરમાં ઉત્તર અમેરિકાની એક વિદ્યાની સરકારે અહેવાલ, L.A. કિરણની મદદથી મૂક'પની આગાહી કરી શકશે તેવા આશરપદ ચિતાર રજૂ કરે છે. બે જીઓ ટેકરીએ ઉપર સામસામે આપું કિરણ મોકલી તેને પાછું મેળવી, દરબાન તેની વક્તામાં થયેલ ફેરફારથી ધરતીકંપના શરણે, તેની વિશિષ્ટતા, પુનરાવર્તન, પ્રાપ્ત્ય, કેન્દ્રસ્થાન અને ધરતીના પેટાળના બૂં'પની આદિતી મેળવી શકાશે. ધરતીકંપને અટકાવી શકાય નહિ, પણ જે બપોરે સંકાર તે સંજ્ઞા શકે છે તેની માત્રામાં ધડાડે કરવા વિદ્યાન અવરમ શોધે આપશે.

દોન ધુવ

ઉત્તર અને દક્ષિણ બે ધ્રુવો બેસા કરી શકાય નહિ કદાચ પૃથ્વીનો પ્રથમ સાય અને ત્યારે એકીકરણ સાય તો જુદી વાત છે. તાજેતરમાં જે બે સમાચારો વાંચવા મળ્યા તે પૃથ્વી ભારત માટે આ અંતર કાપ્ય

રહેવાનું છે. પ્રથમ સમાચાર મુંબઈમાં રાષ્ટ્રીયાગની શ્વેત વાધણ અચાનક મરણ પામી તેના હતા. શ્વેતરંગની વાધની એલાદ દુર્લભ છે, અને મુંબઈ મુનિસિપાલિટીના સત્તાવાળાઓએ અહીં લાખની કિંમતે આ વાધણ ખરીદી હતી. મૃત્યુ પહેલાં તેને લોહીની ઉલટી થઈ હતી અને બીજો દિવસે મરી ગઈ. તેનું નામ હેલેની ટેનું અને મુંબઈમથાઓની તે પ્રિય હતી. ઉલટી શાંકારણે થઈ તેને તાત્કાલિક સારવાર ન પડેતી? અમદ્ય ગણાતા જનવરના રક્ષણ માટે બધી કાળજી લેવાઈ હતી? મુંબઈની લક્ષ્મી કર્ણાલંકરની એક કૂતરી ભારે બડમાઝી છે. પોતાના નાનકડા ફરકુરિયા સ્થા, સંપૂર્ણ નિદ્રામાં તેની તરવીર અખખારોમાં અલી હતી. તે વંકશા હતી અને તેની બચ્ચાંની ધૂંધા અપૂર્ણ રહેતા, પ્રાણી-સારત્રના તખીજ પાસે તેને લઈ જવામાં આવી હતી. ફરકુરિયાની અંખનાને પરિણામે તેને કૃત્રિમ સમર્થન વરચા પ્રાપ્ત થઈ પછુ બચ્ચું અચરતરવાની ગાંધી શક્યતા નહોતી. એક બીજી કૂતરી ગુલડિયાને પ્રસવ આપી મરી ગઈ, તે બચ્ચું આ કૂતરીને વંજગાડવામાં આવ્યું. તેણે માની લીટી કે આ તેનું પોતાનું જ બચ્ચું છે અને ઉઠેરવા લાગી. અહીં જે ફરક બે વાતમાં દેખાય છે તે માનસિક જડતાને છે. તેમાંથી એમ સાર નીકળે છે કે કાંઈ સાચી સમૃદ્ધિ, કશા કે વારસો સાચવી રાખવા આપણે અશક્ત છીએ.

રાજકારણના ચકાવામાં

ભારતમાં ગાયોન રચાત વિશિષ્ટ છે હજારો વર્ષથી. કાંઈપણ પશિમતા માનવીને બળદ, ગાય, બેસ, અચ્ચર, ફેકર, અને બકરી વચ્ચે પછુતરીકે ભેદ લાગતો નથી. કૃષ્ણની ખંસીના સૂરે નાચાનું ગાય અને ગોવાલિયાનું ધણુ ભારતવાસી માટે, ગોહીમાં મળેલી દષ્ટિનું લોતક છે. એટલે જીવલે ઉપર તાજેતરમાં ધર્મસાગરો અને રાજકારણના ફરકરો વાવટાળ એવો કરી રહ્યા છે અને ચૂટણી ખાવતા સુધીમાં ગિયારી ગવલકીનું સું બનશે તેની આગાહી થઈ શકતી નથી. કાં તો ગિયારી તે આધુનિક કલ્પનાવામાં ફેસાઈ પડશે અથવા

ઈતર લોકોની સહાનુજ્ઞિ મુશારી બેસશે. અથવા બેસ, પાડા અને બકરાની કતલ મેટા પ્રમાણમાં થશે. જીવદયાની દૃષ્ટિએ ગાય પ્રેમીઓની પ્રત્યક્ષ એવી નહિ હોય કે ગાયને બદલે બીજા જનવરોની કાત મલે યાવ મોઢ પછુ જીવની હિંસા ભારતની રમગા નથી ગાયને રાજકારણમાં શા માટે દાખલ કરાય છે? ચૂંટણી જીતવા? જેને જેને ગાય માટે પ્રેમ અને લાગણી છે તેણે મમજી લેવું ઘટે છે કે છાપાઓમાં અર્થા કરવાથી જ ગરીબ પ્રાણીને પાસવાર નુકસાન થશે. તેનામાં તેજીસ ક્રાંતિ દેવાનો વાસ છે તે સ્વીકારી તેના નશીબ ઉપર તેને છોડી દો! please!! મુખડા દેખો. . !

ત્રિપક્ષીની ગજના પૂરી ચર્ચ મનીલા અને ગોરકોમાં પણ આવી પરિવર્તો લગાઈ ગઈ. આપણે માટે તો આ પરિવર્તો રદિયાણું આજીવ પડુ પાડ્યું. તેમાં મોઢું નેવ થી ખ્યાલ આવે કે સિખર તો દૂર છે. હજી તળેટીમાં જ આગોત્રીએ છીએ! અગ્રેક હોલમાં ચક્રા કરે કે પર્વાનવધક ચોળના તૂટી પડે, એ તો જાણે સમન્થા, મહાનુભાવો માફ કરશે. પણ નાસર ને ચાખખો ભારી ગયા કે અમે તો કોમની મદદ લેતા નથી-લેવી બધ કરી છે અને પગમર બિલા છીએ - તેના સોળ કારે બિલા! અમે-રિકામાં ને સામાન્ય મત દર્શાવવામાં આવ્યો કે બિન જોડાણવાળા રાજ્યો તટલી આવક બચાવવા એકઠા મળે છે તે સાવ ખોટું નથી. શુભેચ્છાનું પોટનું માથે મુકી, બ્યારનવાર મળવું અને સહ-યોગ પ્રધારવો તે પણ યાવ તો ધણું છે. આરમ રાજ્યોમાં ને સંધ્યે ચાવી રહી છે અને પશ્ચિમ નાસર વિરોધીઓની પીઠે ઘાળે છે તેમાં કારણ પણ આવી જાય છે હરદાખી જૂથ અને ચીનને પડે રહી, પાકિસ્તાન ધણું નુકસાન ભારતને કરાવી શકે છે.

પરંપરા

ગમે ત્યારે આવી ચડે તેનું નામ અનિચિ તેમ ગમે ત્યારે યાવ તે અકરમાત. વેલ્સના એક ગાયકમાં કોલસાની ખાણ પાસેથી જુઓને હુંગર ધરી પડતા, શાળાનાં સોથી દોસ્રે વિદ્યાર્થીઓ મરજી પામ્યા;

કોસી નદીમાં હોડી દૂડી જતાં સો માનવીના મૃત્યુ; મનીલાના આખાતમાં બે જઠાંજી ટકરાતા ૭૦ જણનું અવસાન, મોઢીર જીલ્લાના લેખીસરાઈ રોશને પાટા ઉપર ગેમેન ૩૦-૪૦ પેસેન્જરો ધસમસાટ આવતી ગાડી નીચે કપાઈ ગયાં! છે ને પ્રસંગ અટકાવી શકાયો હોત, જે રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ હથેરાની બીડ અને મોરારીઓને ઉપયોગ કરવા બંદોબસ્ત રાખ્યો હોત. આ બધું રાકયા પછીનું કહાણું છે. સદેશ પાટીતની વાત સાચી છે રેલ્વે પ્રધાન આમાં શું કરે? રોશનમાં ઓવર-ધ્રીજ છે એટલે તેમની જવાબદારી પૂરી થઈ. એક સચન કરવાનું મન યાવ છે. અમદાવાદમાં, શુભગતને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી, મીટરગેજ રોશન અને ઓડોગેજ રોશન વચ્ચે આવું બચરયાન છે. ઉત્તર ગુંજર ત તેમજ સૌરાષ્ટ્રના થોકમંધ મુસ ફરો અહીં ગાડી બદલે છે. અને વહેરી બેઠક મેગવવા, પાટા ઓળંગી સમય બચાવે છે. રેલ્વે મજૂરો આમાં સારા આવે છે. કોઈ ગંભીર હોનારન સર્જાય તે પહેલાં, પોલિસની ચાલથી, ઓવરધ્રીજનો ઉપયોગ કરવા મુસાદરેને સમજવવું શક્ય નથી?

અમરોચ્યાનું

શુભરાત મુનિવરસિંટોના કલાવિભાગના 'ડીન' તરીકે તેમજ ઉપકુલપતિપદ મારેની મળમે ચૂંટણીમાં વિજયી નીવડનાર થી ઉમાશ કર નેશી મપ્પર વિદ્વાન અને અશ્વિમ સાહિત્યકાર તો છે જ, પણ રાજકારણથી અલિપ્ત હોવાને કરવો મનદારને આકર્ષી ગયા. થી મગનશાહ બે હોદ્દાની સુદત સુધી ઉપકુલપતિપદ સોંભાવતા હતા, અને તેમને જોઈતી તક મેળવી શક્યા હતા રાજકારણના ને વાવરા ફૂંકાય છે તેમાં તેમના પરાજય માટે અફ-સોસને રયાન નથી, કેમકે હાર અને જીત બન્ને મળીને જ જીવન બને છે. આને જોળવણીમાં ક્રાંતિની જરૂર છે તેમજ તે નવી દૃષ્ટિ માગે છે ત્યારે એક તાજગીમર્ચા વિદ્વાન ઉપકુલપતિપદ આવે તેમાં અર્જુનવ પપ કાઈ નથી થી ઉમાશ કર પોતાને અભિનંદન આપતા વિદ્યાર્થીઓને કહ્યું હતું. "તમારા પરાજયી શકિત છે; તેનો ઉપયોગ યાવ

“તો મોટા વાત છે અને હવામાં વેગદર્શી નબ તો ઠમનસીબી છે” વિદ્યાર્થીની આવી વરાળગતિતો તરંગો ગુન્નરાત અને દેશ ગટે ઉપદેશ કરે તેવી મહેન્ટા અવશ્ય રાખ્યું.”

શિક્ષકનો દરજ્જો

હુનેરોના મુખ્યત્ર ‘કુરિયર’ ના સપ્ટે. ‘૧૬ અઠમા શિક્ષકની ખેલાલ સ્થિતિ અને દરજ્જા તરફ ધ્યાન એ મવામા આપ્યું છે. વિશ્વજરમા શિક્ષકનું રયાન મોજાનું બની રહે, સમાજમાં તેની પ્રતિજ્ઞા થાય અને તેના વેતનમા સુધારો થાય તેવો પ્રયાસ વિશ્વસ રયાએ કરીને ‘યુરોપ’ ની અપૂર્વ સેવા કરી છે એમ તો આપણા રાષ્ટ્રપાત્ર એક આદર્શ શિક્ષક છે, અને તેમનો જન્મદિવસ ‘શિક્ષકદિન’ તરીકે ઉજવાય છે. વર્ગ આપણા દેશમાં ઔષ્ણિક સહાનુભૂતિ તો શિક્ષકને ખૂબ મળી છે, મળતી રહે છે પરંતુ ગરીબ દેશ હોવાને કારણે, શિક્ષકને મળતા વેતનમા ધારો સુધારો થઈ શકતો નથી. શિક્ષકની સંરચા વિશ્વ યાપી છે તે કોષ પછી વાદથી પર છે વિદ્યાદાન એકજ તેનો લ્હમ છે. વિશ્વસ રયા એ દરેક રાષ્ટ્રના શિક્ષકની મોજાળી આરબી, તેમના ઉજ્જવળ આંખ માટે સંકલિત પ્રયાસો કરવા જોઈશે.

વીરો વતન ફરે છે

ભારતના એક સપ્તતની ચોમાયક કઠાણી દેશ વાસીકોને સપ્ટેમરની ૧૫મી એ તાદૃશ યદ્ય. વતન માટે નોબલપરી કરનાર વીસમી સહીના આરંભકાળ-મા ડો અ. કરામન વિલાઈ દેશ કાળે અને સ્વત્રતા માટે ઝંખુયા. ‘‘ ‘ ‘ માં કરાર વર્ષની ઉંમરે તેમણે દેશ છોડ્યો અને જર્મનીમા જઈ વસ્યા. ૧૯૩૪ના મે માસમા બર્લિન ખાતે શંકારજી સંજોગોમા ઝેરની અસરથી તેમનું અવસાન થયું. આ બધો સમય તેમની ચળવળ ચલુ હતી બ્રિટિશ ગુપ્તચરો તેમના ઉપર ચનાક નજર રાખતા તેમના આધા સાટે એક લાખ પૌડનું કનામ જાહેર થયેલું. આ બધાને ટકકર મારી, ડો. વિલાઈએ દેશવાસીઓને પરદેશમા એકત્રિત કર્યો, સમાજો જારી; યુલેટીન બહાર પાડ્યા. તેમના જીવનમા એક પ્રતિયા લીધી હતી કે સ્વર્ગ

ભારતના, ત્રિંગી ઝડે! દરકાવના નોકાદળના યુદ્ધ જઠારમા જ વનન પાછા ફરવું. મૃત્યુ પછી તેમનાં અરિય પત્ની લક્ષ્મીબાઈ ખરે મુજબ ખાતે દતા. મૃત્યુ પછી બગીચા બગીચા વધે બાદ, પ્રમત્રીય સરકારે તેમનું અપૂર્વ સ્વર્ગ સાકાર બનાવ્યું, અને તેમનો અરિયકુળ ભારતના પ્રથમ યુદ્ધ જઠાર ‘દાલ્હી’ માં મુખ્યથી કાચિન લઈ જવામાં આવ્યો. આ દરમિયાને સ્વર્ગરચના આતમાએ જોયું હતું તો કેટલો પુલકિત બન્યો દર્શી? આ સહીના ૬૦-૬૧ વર્ષ પછી, બાર દેશ અગ્રદ બન્યો ત્યારે મન વિલાઈથી હવાઈ નબ છે. કયા માનૂમૂમ કાળે પ્રતિયા લેતા મા ભારતીના ખેટાઓ અને ‘કયા વિલાઈ, કૌનિક દોડ અને કાળાં બનરમા ગૌરવ અનુભવતી સુખલીન પ્રજા!

વહાણુ (બહાર) વટા કરાર!

ચીન અને પાકિસ્તાને વહાણુવટા કરાર કયો છે નથી ચીનના વહાણુ પૂર્વ અને પશ્ચિમ પાકિસ્તાનના મદરોએ છૂટથી આવી શકશે. આ વહાણુમા છૂપી રીતે લરકરી સરભમ અને લડાયક સામગ્રી આવી શકશે અને હિંદી મહાસાગરમાં પગફેડો જમાવી શકશે. તારકંદ કરાર પછી, એક કારે ખતરનાક પરિસ્થિતિ સજીવા, પાકિસ્તાન રાત અને દિવસ વણ્યજવા પ્રયત્નો કરે છે હરાન પાકિસ્તાનને જોડતા રેલ્વેમાર્ગો અને રસ્તાઓ બધાઈ રહ્યા છે; તુર્કીથી પણ મદદનો પ્રવાહ વણ્યજી રીતે આવે તે માટે બંને પ્રયત્નો આતવારે- હાલવારે મળે છે. પૂર્વ બાણુમા ભારતને રાહી રાખવા, પાકિસ્તાન ચીનને સમજળી શકશે તેમાં સમજવવાની જરૂર ક્યા છે? જર્મી સુધી, અગ્નિએસિયામા પંખે લખાવવાનું ચીનનું સ્વર્ગ જાણીતું છે. હેલ્વા ધણેશમાં પાકિસ્તાનને જે પરાજય મળ્યો છે તે બદ્ધ સાલે છે અને પોતે કપિક એવું કરી ખતાવવા મામે છે કે શુમાલેલી પ્રતિજ્ઞા પાછી પ્રાપ્ત થાય. બે દુસ્મનો સામે, દરિ-વાર્મા, બમિપર અને આકારમા બાય કીડરી તે લરકરી દષ્ટિએ શક્ય છે કે કેમ તે નિષ્ણાતો કહી શકે ને કે ચવાણુ સાદિએ તો ઘણીવાર જાહેર ક્યું છે કે ચીન અને પાકિસ્તાન બંને, સામે લડી

સમુદ્ર. પણ શબ્દોથી યુદ્ધ છતાંતાં નથી, આખા શાફ્ટને તોયાર કરવું પડ્યું.

પાણીની શોધ

આખા જગતમાં મીઠા પાણીની નંચી છે. આ વયે ભારતમાં ધણીખરાં રાજ્યોમાં અપુરતા વરસાદને કારણે પાણીની નંચીનો પ્રશ્ન મોખરે આવ્યો છે. ઈઝરાયેલ જેવું શબ્દ રણપ્રદેશને હરિયાળીમાં ફેરવવા સફળ થયું છે. સફરમાંજે આપણે ત્યાં મોટી નદીઓ વહે છે. પણ તેને નાથવાનો પ્રશ્ન તુચ્છરના કાગળમાંથી બહાર આવતો નથી, તાજેતરમાં સોવિયેટ યુનિયનમાં અણુવડાકાની મદદથી નદીનો પ્રવાહ વાળવાનો પ્રયત્ન થયો છે. આપણે ત્યાં યુજ્જરાતમાં સાગરમતી, નર્મદા, તાપી અને મહી જેવી વિશાળ નદીઓ છે પણ તેનો ઉપયોગ યર્ધ સકતો નથી. તેની જ રીતે સીરાપ્તમાં ભાદર, ઈન્દુજ, ઝોઝર, મધુ નદીઓ

ઉપર બંધ બાંધવામાં આવ્યા છે પણ તેનો લાભ બહુ ઓછોને મળે છે. યુજ્જરાત રિજાઇનરીને પાણી પુરું પાડવા ફેન્સ પદ્ધતિથી મહી નીચા નીચેના સ્તરમાં ફૂવા ગાળીને પાણી મેળવવામાં આવ્યું છે. આજ પ્રયોગ બીજી મોટી નદીઓનાં યર્ધ સકે. ઉનાળો આવશે ત્યાં સુધીમાં પાણી માટેનો પોકાર એટલો ઉમ્મ જની જશે કે તે વખતે 'પાણી' નું જ રાજકારણ ડેરેડેર જની જશે. રવરથ ચિતે અને સાર્તિથી પાણીનો પ્રશ્ન હલ કરવામાં આવે તો ખર્ચ ઓછો થાય અને બહેળા જનસમુદાયને લાભ મળે. પીયના પાણીનો પ્રશ્ન ઉકેલતાં બેનીવાડી માટે પણ ઉકેલ રૂચી આવશે. મોટા ભાગનાં શહેરો તેમજ મામકાને પીયતુ' મોખ્ખુ' અને સ્વચ્છ પાણી મળતું નથી. વડોદરા જેવા શહેર માટે પણ હજુ યોજના વિચારણ છે. રાજકોટ, ભાનગર, જેતપુર, પોર-બંદર, જુનાગઢ, જામનગર-મધાને જ પાણી બપે છે.

અજ્ઞાત દાન

શિક્ષકોના મહાવિદ્યાલયમાં શિક્ષક કુંડ તરફથી ગરીબ શિક્ષકોને મહા કરવાની રૂઠિ હતી.

એક દિવસની વાત છે.

આચાર્ય સમયસર કાર્યાલયમાં આવ્યા.

ખૂબ ચાંત હતા.

તેમના સૌમ્યભાવ વરસાવતા અહેરા ઉપર જકાઈ ગયેલી બે આંખો

ઝોરકામાં ફરી વળી. તે બેઠા.

'અરે!' તેમનાથી ઉચ્ચારાઈ ગયું, 'આવડું બાડું કરર ?'

કવર ઉપર શબ્દો હતા :

પ્રતિ આચાર્ય સાહેબ,

એમ. બી. પટેલ ટ્રેલેજ એન્ડ એલ્યુકેશન,

સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી,

વલ્લભવિદ્યાનગર (યુજ્જરાત)

પ્રેષકે પોતાની એક પણ નિસાની કવર ઉપર જણાવી ન હતી. કવર ટપાલમાં નહોતું આવ્યું, તે ટિકિટ અને સિક્કા વખરવું હતું.

આચાર્યને અંદરથી રૂપિયા પચાસની નોટો મળી. સાથેની એક તાનકડી ચીઠ્ઠીમાં લખ્યું હતું : 'શિક્ષક કુંડ માટે-એક ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થી.'

આ બનાવ સપ્ટેમ્બર ૧૯૬૬માં બન્યો.

ધન્ય છે એ અજ્ઞાત હૈયાને કે જેમાં ગરીબ શિક્ષકતાવીમાંથી એ પ્રત્યે મદદની ભાવના જન્મી !

- મધુકુન્જ પટેલ

આ તો ધર્મદાનું કામ લેખાય

અવાસી

ડોશદર્મો સોરઠ ક્ષય નિવારણ સમિતિ તરફથી દી. બી. હોરિપટલવું નિર્મોલ્ય કામ ચાલી રહ્યું છે. એક બે મિત્રો સાથે એ કામ ભેગા માટે હું ત્યાં જમ ચડ્યો. ત્યાંના વ્યવસ્થાપક સાથે અમારી વાત-ચીત ચાલતી હતી ત્યાં જગીયામાં ખામણી ગોડનો એક મજૂર દોડતો આવ્યો અને વ્યવસ્થાપકને કહ્યું, “રાણીઅપરાના એક જુવાનને વીંછી કરડ્યો છે તમારી રજા હોય તો એનો વીંછી કિતારી દઉં.”

“વીંછી કિતારવા જેવા પગેપાદારી કામ માટે વળી રજા લેવાની હોય નારણભાઈ! જાઓ જરૂરી ને છેનો વીંછી કિતારતો હોય તો,” વ્યવસ્થાપકે જવાબ આપ્યો.

“ક્યાં જવાનું છે જ નહીં. ગામમાં મારી તપાસ કરી પછુ હું ત્યાં હતો નહીં એટલે જાપડાને ડોશ દવાખાને લઈ જાય છે. અહીં મને ભાળી ગયા એટલે ગાડું કોણ રાખ્યું.” નારણભાઈએ રપટતા કરી.

“અરે બહા બાણસ! એમા રજા લેવા છું આજના!” વ્યવસ્થાપકે આશ્ચર્ય સાથે પૂછ્યું.

“મારે ધેર મોઢ ભોલાવવા આવે નો તો લાખ કામ પડતા મૂળનેય હું એમની ભેત્રો દાલી નીકળું છું. પછુ અહીં તો તમારે ત્યા મજૂરીએ આવ્યો છું તમારી રજા વિના માંસાથી કામ ખોટી કેમ કરાવું” નારણભાઈએ ખુલાસો કર્યો.

ગામડાગામના લોકોમાં પણ શિસ્તની કેવી ઉમદા લાગના પડેલી છે એ જોઈને અમે આશ્ચર્ય અને આનંદ અનુભવ્યા.

વ્યવસ્થાપકે નારણભાઈને તાજડનેજ જઈને વીંછી ઉતરને હોય તો કિતારવાની સૂચના આપી. નારણભાઈ કમ રીતે વીંછી કિતારે છે એ જોવાની જમને પણ જિજ્ઞાસા થઈ એટલે અમે પણ એમની પછળ પાછળ ચાલ્યા.

હોરિપટલના જગીયાના દરવાજે એક ગાડું ઠીમું હતું. ગાડામાં ૨૦-૨૦ વર્ષનો એક જુવાન

અર્ધબેલાન અવસ્થામાં પડ્યો હતો. નારણભાઈએ એ જુવાનને જગીયામાં લઈ આવવાની સૂચના આપી. જુવાન ચાની શેકે એમ હતો નહીં. એની સાથે આવેલ એક બહેન તથા ગાડા ખેડુ એને ઉપાડીને લગભગ ટકડીને જગીયામાં લઈ આવ્યા.

હોરિપટલના પગીની ઓરડીમાંથી નારણભાઈ મૂડી મરીને રાખ લઈ આવ્યા અને જુવાન પાસે બેઠા. ક્યા વીંછી કરડ્યો જ એમ જુવાનને પૂછ્યું પછુ જવાબ મેળુ આપે?

એતરમાંથી કાળોતરો વીંછી કરડ્યો. તમારી ખમર કાઢી પછુ તમે થૂંકે ગયાના વારડ મળ્યા. ક્યા ગ્યા છે એના વારડ મળ્યા નહીં.

મારી તો મતિ મુંઝાઈ ગઈ અમે રવા ઢેક વરણના. અમને ગાડું થ મેળુ આપે? પછુ ખેડુન દવા બાવી અને એણે ગાડું ભેડયું. ડોશ દવાખાને જતાંતા સારું થયું કે તમને ભાળી ગયા. નકરે ડોશ ભેગા યાવાની આશા નોતી” જુવાનની સાથે આવેલા બેને કરગરનાં અવાજે એક શ્વસે કંધની સંજોગવાની.

“કાંઈ રહર નહીં બેન ખાપા! જુવાનનો બોલને નથી પછુ એને વીંછી ક્યા કરડ્યો છે એની ખમર હોય તો કિતારવા નું સૂચે?” નારણભાઈએ કહ્યું.

બેને પમના પોચા ઉપર ડંખનો કાઢ બતાવી. નારણભાઈએ રાખની ચપડી લીધી. કાઢ ઉપર બેને થય ઉપર રાખ લગી. મનમાં કંઈક બોલતા હતા એ તો સંભળાયું નહીં. યોડી વાર પછી જુવાનનાં કાનમાં મોઢા અવાજે થય ખ ખેરવાની સૂચના આપી.

જુવાન જાણે અમી જ જાણી ગયો હોય એમ એણે આબો લિવાડી બને નારણભાઈની સૂચના મુજબ થય ખ ખેરો.

“હવે ક્યાં સુધી આવ્યો?” નારણભાઈએ પૂછ્યું. જુવને મૂર્ચા મૂચા સાથગના મૂળ તરફ ધસારો કર્યો.

નારણભાઈએ ફરી મનમાં કંઈક મંત્ર બોલતાં

એણતાં રાખની ચપટી લઈને પગની પીડીમાં માલીસ
ચર્ચે કહ્યું અને થોડી વહે ફરી પગ ખંખેરવાં
જણાવ્યું. જુવાન હવે શાનમાં હતો. એણે પગ ખંખેરો
અને વગર પૂછે જોણ ઉપર ધસારો કર્યો.

નારજીભાઈએ ફરી એની એ ક્રિયા ચાલુ રાખી.
જુવાને પગ ખંખેરો અને પગની ધૂરી સુધી વીંછી
ઉતરી ગયાનું જણાવ્યું.

નારજીભાઈએ વધુ એક વખત મંત્ર સાથે રાખની
ચપટી લઈ ડંખ, ઉપર જોગો. અને જુવાને પગ
ખંખેરી કહ્યું. કે હવે ડંખ ઉપર તમ્ભતમ થાય છે.

“ત હવે વીંછી ઉતરી ગયો. જેવડ હોય તો
ફૂંડાને એક રોટલો નાખજે. થઈ જાશે ! અને
શીશી ખેતરે, જઈને કામે લાગી જા.” નારજીભાઈએ
રાખવાળા હાથ ખંખેરતા ખંખેરતા કહ્યું.

અને અર્ધ બેલાન અવરથામાં ટસરીને હાવવો
પડેલો જુવાન સડકે હઈને ચીલો ઘડ ગયો.

“ભગવાન તમારું ભણું કરશે.” એને છેટેથી
ફૂંખણા લઈને અંતરના આશીર્વાદ આપ્યો.

ગાઠા ખેડૂં રાણીગપણ તરફ અને જુવાન તથા
એમની બેન બેન તરફ રજવા થયા.

મંત્રથી, વીંછી ઉતારવાની વાત તો ધણીયે
સાંભળી હતી. પરંતુ મજૂરીએ આવતો ગામઠા

ગામતો માનુષ ધડીના હકા ભાગમા આમ સ્મતાં
રક્તા વીંછી ઉતારી નાખે અને અર્ધબેલાન અવરથામાં
ગાંઠે નાખીને લાવ્યા પડેલા જુવાનને સીધા મજૂરી
ખાંડે ખેતરે મોકલી આપે એ ભેદને અમે હક ઘડ ગયા.

“નારજીભાઈ ! તમે વીંછી ઉતરી ગયો છે એજ
માનીને જુવાનને ખેતરે મોકલ્યા. પણ પાછો વીંછી
ચાહે તો ?”

અવરથાપકે સદેહ બોલત કહ્યો.

‘વાતમાં શું માલ ? એક વખત મેં વીંછી
ઉતાર્યો ઝેટરે ચડે ને નહીં. નારજીભાઈએ અહીં
પૂવંક જવાખ આપ્યો.

“નારજીભાઈ ! તમારી પાસે તો વીંછી ઉતાર-
વાની કુદરત સક્રિય છે. વીંછી તો ઘણાંમને કરાવતા
હોય છે. અમને આ વિદ્યા આવડે ખરી ?”

આમણા જોડવા માટે બગીચા તરફ જવા તૈયાર
ધવેલા નારજીભાઈને મેં પૂછ્યું.

“શું કામ ન આવડે ? ભગવાનની મરજી હોય તો
તમનેય આવડે.” નારજીભાઈએ આરથા અર્પે જવાખ
આપ્યો. “તમારા કબજામાં લેલક ભેદને મને થયેલું
કે જુવાન દરિજન છે એટલે તમે એને હાથ નાંદ
આડાડો. પણ તમે એને પગે રાખ મેળાને વીંછી
ઉતાર્યો એથી અમને નફો આનંદ થયો. ગામઠા
ગામમાંથી પણ આમડેટ જવા લાગી છે એ સંતોષની
વાત છે.” શારી સાથેના દરિજન સેવામાં
પરોવારેલા એક મિત્ર બોલી ઊઠ્યા.

“ગામઠા ગામમાંથી એમ તો ઝટ દઈને
અમડેટ અવ એમ નથી. પણ વીંછી કરડે એટલે
હું નાતખતનો એક રાખતો નથી. વીંછીની વેદના
તો સોને સરખી થાય ને ?” નારજીભાઈએ એમના
જીવનમાં વચાઈ ગયેલો સમજાવ અને ઉંડી સમજાવનો
સાદી ભાષામાં પરિચય આપ્યો.

“વીંછી ઉતારનાર તરીકે આસપાસ તમારી
સારી નામના જણાય છે. કંઈ ફી ખી લેતા હશે તો
તો સારી આવક થતી હશે ?” શારી સાથેના એક
ચહેરમાંથી આવેલા જુવાને પ્રશ્ન કર્યો.

“એ શું બોલ્યા ? વીંછી ઉતારનારી તે ફી
લેયતી હશે ! ધ કામ વેદ હાકતરનું, ફી લઈએ તો
મંત્ર વિદ્યા એક દિવે ટકે નહીં. જેવડ હોય તો
ફૂંડાને રોટલો નાખે ધ શારી ફી આ તો ધર્માંડાનું
કામ લેખાય.” નારજીભાઈએ જવાબ આપ્યો અને
ઉતારના ઉતારના બગીચામાં પડેલી અર્ધ ખામણા
જોડવામાં લાગી ગયા.

‘ગામઠા ગામમાં કેવી અફસુત સક્રિય પડેલી
છે ! અને કેવી ઉદાર માનના ! એમની પાસે
તત્ત્વજ્ઞાનની શ્રાદ્ધ કે ભક્તમત્રી ભાષા નથી. પરંતુ
એમના જીવનમાં વચાઈ ગયેલું તત્ત્વજ્ઞાન સાદી અને
સરળ ભાષામાં પણ તેઓ ટેટલી સચોટ રીતે બ્યક્ત
કરી શકે છે ?” અવરથાપકે કહ્યું. અમારા ખંડમાં
આપીને કાંતે અમારી વાતોએ વળગ્યા. પરંતુ થોડી
વારમાજ અમે ખીજ વાતો ઉપરથી નારજીભાઈના
પ્રશ્ન ઉપર આવી ગયા. એમણે સાદી સરળ
ભાષામાં બ્યક્ત કરેલા સૂચો થાદ કરીને અમે પ્રસ-
ન્નતા અનુભવતા હતા. એમનું છેવું વાક્યતો
વાતાવરણમાં શીકા પાડે પાડી રહ્યું હતું : “આ
તો ધર્માંડાનું કામ લેખાય.”

“દુષ્કર છે, દુષ્કર છે, દુષ્કર છે....”

શુભાખલાસ ધોકર

[જેન મુનિઓ અને ઇરિકયાકોરો આપણી આય' સંસ્કૃતિનો પ્રચાર વ્યાખ્યાનો અને કથાઓ દ્વારા કરી આપણા પવિત્ર મંથોની સુવાસ ફેલાવવામાં અનાદિકાળથી મદદરેખ થઈ પડ્યા છે. અધરા વિધિઓને સમન્વયવામાં પણ તેઓ એવા સુદર અને સચોટ દર્શાવે આપી એને સચિત્ત કરી ખૂં છે કે જેની સ્મૃતિ ધણા વર્ષો મુખી સાક્ષાત્કારના હૃદય પર હપર અંકિત રહે છે. આ નીચેની વાર્તા પણ લેખની એવી જ એક સ્મૃતિની પ્રસાદી છે.]

નાનું એવું છતાં રજિયામણું શહેર હતું. તેને ફરતો કોટ હતો ને કોટની દિવાલને ચારે દિશાએ ચાર દરવાજા હતાં. શત્રુના આનંદપ્રમોદનો સમય પૂરો થતાં અને આરામનો સમય શરૂ થતાં ચારે દરવાજા બંધ કરવામાં આવતા અને આખું શહેર સ્વસ્થ નિદ્રાને આસે ધસી રહેતું.

શહેરના લોકો વેપારધંધે કુશળ હતા એ શહેરની રાત્રે અને જાહોજલાલી સિદ્ધ કરતી હતી અને તેમની ધર્મભાવના અને ધર્મશ્રદ્ધા ઉત્કટ હતી એ આવા નાના એવા શહેરમાં પણ અનેક મંદિરોના શિખરો ઉપરથી ઊડી રહી હવાની સાથે ભેલ કરી રહેતી અનેક સ્વપ્ન પતાકાઓથી પ્રાંતપ્રાદિત થતું હતું.

એ ધર્મશ્રદ્ધા માત્ર શહેરના કોટની ચાર દિવાલોની વચ્ચે જ નહોતી પૂરાઈ રહી એ પણ ગામના લોકોએ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું હતું. ગામથી એકાદ ગાઉ દૂર રહેતી ચુંદર નદીના કિનારાના સુંદરતમ ભાગ ઉપર એક નાનું છતાં રમણીય મંદિર ધર્મધ્વજ ફરકાવતું ઊભું હતું એ આ ગામના લોકોની ધર્મભાવનાનું જ કળ હતું.

એ મંદિરની રચનાનો ઇતિહાસ આકર્ષક હતો. થોડાં વર્ષો પહેલાં એક વૃદ્ધ સંન્યાસી એમના એક જુવાન શિષ્ય સાથે આ શહેરમાં બિલા અર્થે આવી પહોંચ્યા

હતા. શુરુ-શિષ્યની એ ભેડી ગામના લોકોનાં આકર્ષણનો વિષય થઈ પડી હતી. શુરુની જ્ઞાન અંશીરણીવત સૌમ્ય મુખમુદ્રા અને શિષ્યની તેજસ્વ્યવદ દીપ્ત કાયા કોઈ પણ ભોતારને પોતા તરફ આકર્ષે એ સ્વાભાવિક જ હતું. માત્ર બિલા લઈ તરત જ એ શુરુ-શિષ્ય શહેરની બહાર નીકળી જતા એ વાત એ આકર્ષણમાં કુતૂહલનો ઉમેરો કરતી. એ કુતૂહલને સંતાપવો વૃદ્ધ શુરુનો ઉત્તર સચોટ અને સ્પષ્ટ હતો. સાધુ માણસે કહી પણ શહેરની વચ્ચે ન રહેતું ભેદજી. શહેરનાં આકર્ષણોમાં અને પ્રલોભનોમાં કોઈકવાર સંન્યાસીનો ગૌરાગ્ર્ય ક્યાંનો ક્યા તણાઈ જવાનો ભય રહે. એટલે તો એ બન્ને ગામથી ગાઉ એક દૂર આવેલા નદી તટ ઉપર એક ટૂટેલ ફૂટેલ જેવી ઝૂંપડી બાંધીને પડ્યા રહેતા અને માત્ર બિલા અર્થે જ શહેરમાં આવતા.

એ ઝૂંપડી કેવી હશે, આખો દિવસ આ બે જ જણ ત્યાં શું કરતાં હશે વગેરે તર્કો અનેક અર્થોના વિષય થઈ પડ્યા. ધીમે ધીમે એક પછી એક નગરજનો વાર તહેવાર અને વિધિવિધ સમયે એ ઝૂંપડી તરફ જ ત્રા લાગ્યા. સાર સાદી એવી જગ્યા હતી ને સાદામાં સાદી રીતે એ બન્ને રહેતા હતા. પ્રસન્ન થયેલા નગરજનો સાધુ પાસેથી શહેરમાં ઉપદેશની યાચના કરવા લાગ્યા, પણ બિલા તા પ્રયોજન સિવાય શહેરમાં ન રહેવાનો સંકટપતો શુરુએ જાહેર કરી દીધો જ હતો. ઉપદેશ સાંભળવો હોય તો એને માટેનું યોગ્ય સ્થળ શહેરની કોઈ સુસજ્જ વ્યાસપીઠ નહિ પણ આ નદીતટ ઉપરની તટી ફૂટી ઝૂંપડી જ હતી એમ સમજતાં નગરજનોને વાર લાગી નહિ.

ને ધીમે ધીમે જો સાંભળવા પલ્લુ લોકો ત્યાં જ લેગા થવા લાગ્યા. વૃદ્ધ શુરુની વાણી પણ તેમના બ્યકિતત્વ જેટલી જ આકર્ષક હતી અને હૃદયની ઊંડી અનુભૂતિમાંથી જ નીકળતી હોય શ્રોતાઓના હૃદયને પણ જો સીધી સ્પર્શી જતી. સાંભળનારાઓની મને ભકતોની સખ્યા ધીમે ધીમે વધતી જવા લાગી અને થોડા સમયમાં તો એ સ્થળ નગરજનોને માટે એક યાત્રાધામ સમુદાય બની ગયું.

શુરુ વૃદ્ધ થયા હતા અને તેની કાલા પરિભ્રમણનો ભાર સહી શકે એમ નહોતી. નગરજનોની વિનંતીથી અને પોતાની અને સ્થળની અનુકૂળતા જોઈ તેમણે આ જગ્યાએ જ જીવનનો શેષકાળ ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો નગરજનોએ એમના રહેઠાણ માટે એક નાની એવી છતાં સ્વચ્છ અને સુવ્યવસ્થિત પલ્લુકુટી બનાવી અને શુરુના હજીનની સાથે સાથે પ્રભુના દર્શનનો મોગ થાય એટલા ખાતર એ પલ્લુકુટીથી થોડે જ દુર એક નાનું છતાં સમૃદ્ધીય મંદિર બંધાવ્યું.

શુરુ એમના ઉપદેશમાં દરેક મહાત્મવ ઉપર ભાર મુકના અને તે કેટલું દુષ્કર છે તે સમજાવતા. પણ અપરિમલ, અસ્તેય, વગેરે બીજાં બધાં મનોની વાત આવી જાય અને પ્રહાર્યનો વાત આવે ત્યારે એ દુષ્કર છે એટલું જ માત્ર કહીને એ એનો છોધ નહોતા કરતાં, પણ ખાસ ભાર મૂકીને ધીમે ધીમે પલ્લુ સ્વીકારીતે તેઓ જાહેરતા : "અપરિશદ્ધ અસ્તેય વગેરે બધાં મનો દુષ્કર ॥ પણ પ્રહાર્ય તો દુષ્કર છે, દુષ્કર છે, દુષ્કર છે." પછી તેની દુઃકરતા અને તે પાળવાની જરૂરિયાત સમજાવતી વખતે તેમની વાણી અસૂતમય બની જતી અને શ્રોતાયગ્ અત્યંત ડાહી ઊઠતો, મિષ્ટ અને ઇષ્ટ ઇષ્ટો થઈ જતો.

પરંતુ પેલા જુવાન શિષ્યના મનમાં શુરુના આ પ્રકારના ઉપદેશથી એક ભાવનો વસ વસો રહી જતો. તેની જુવાન કાલા જેટલી

તેજસ્વી હતા, તેટલી જ તેજસ્વી તેની બુદ્ધિ હતી અને તેટલું જ નિષ્કલંક તેવું ચારિત્ર્ય હતું તેને જો નડોતું સમજતું કે એ બીજા બધા મનો દુષ્કર છે એમ ગુરુદેવ કહે ॥ તો આ પ્રહાર્યને જોવાને જ શા માટે ત્રણ વાર દુષ્કર દુષ્કર દુષ્કર કહી તેવું બહુ માન કરે છે? તે પે તે આજીવન પ્રહાર્યારી હોતો અને વર્ષોથી દરેક મતનું સેવન શુરુની અને શાસ્ત્રોની આજ્ઞા ધમાલે કરતો આવતો હતો અને તેમાં કયાંયે તેને એક મતથી બીજા મતનું પાલન વધારે મુશ્કેલ નહોતું લાગ્યું. તેથી શ્રોતાઓના વિપ્રશર્ષ ગયા પછી અને શુરુને પૂરતો આરામ મળી ગયા પછી તે ઘણીયે વાર પોતાને મૂંઝવતા આ પ્રશ્નની શુરુ પાસે ચર્ચા કરતો. શુરુ હંમિશાં એક જ વાત કહેતા : "મનોબળ મજબૂત હોય અને કસોટીનો કાળ ન આવે ત્યાં સુધી બધાં મતો મરખાં જ મુશ્કેલ બમર સંદેશાં લાગે. પણ વૃત્તિઓ બધારે કસોટી કરવા તોવાર થાય ત્યારે બધાંયે મતમાં પ્રહાર્ય મત પાળવું સીધી મુશ્કેલ ॥ એ ત્રણે કાળના મહાત્માઓના અનુમતિની વાત છે એ માત્ર ચર્ચાથી શી રીતે સમજાવી શકાય ?"

શિષ્યના મનનું કંઈ વાતે સમાધાન થતું નહોતું.

કાળક્રમે જો જ જગ્યાએ શુરુથી દેવમતિ પામ્યા. નગરજનોએ એમને યોગ્ય માન અને ભક્તિપૂર્વક એમની અંતિમ ક્રિયા કરી અને અત્યંત આશ્ચર્ય કરીને એમના તેજસ્વી શિષ્યને એમના ઉપદેશની ધારા ચાલુ રાખવા માટે પોતાની વચ્ચે રાકી રાખ્યા.

શિષ્યનો ઉપદેશ તો નગરજનોને શુરુના ઉપદેશ કરતાંયે વધારે પ્રિય થઈ પડ્યો. જીવના, વાણી કાયા, ચારિત્ર્યનું તેજ, વગેરે બધાંજમાન આપવા એમનો ત્યારે એવી અદ્ભુત રીતે એકબીજામાં વસૂદાય જતાં કે શ્રોતા અને દૃષ્ટા એ તેજના પટ્ટામાં પોતાનું સર્વે ભાન ભૂંટી

મુગ્ધ બની બેઠા રહેતા. મહારાજના જયજય-
કારથી, વ્યાખ્યાન પછીના અને પહેલાંના થોડો
સમય, એ નદીતટને નિર્જન આગ પછુ હંમેશાં
ગાજી બેઠો.

આ જુવાન સાધુએ ઉપદેશની ધારા તો
જે એના શુરુદેવની હતી તે જ રાખી હતી
પણ તેમાં શુરુદેવ જે બ્રહ્મચર્ય ઉપર શિષ્યને
મતે વધારે પડતો સાર હોતા તે તેણે કાઢી
નાખ્યો હતો. તેને મન બધાં વત સામાન્ય
માનવી માટે સરખાં દુષ્કર હતાં અને તેમ જ
તે તેના વ્યાખ્યાનમાં કહેતો. શ્રોતાઓ તો
શુરુને તેમની વાતમાં પણ હા જણતા તેમ
શિષ્યને આ તેની વાતમાં હા જણવા લાગ્યા,
અને સમય પસાર થવા લાગ્યો.

એક દિવસ આવી આ નિર્જન જગ્યાએ
અકસ્માત એવો બનાવ બન્યો. સાંજની બધી
દિશાએ પતાવી, પ્રાર્થના સમાધિ વગેરે પતાવી
હંમેશની માફક શાંત ચિત્તે આ શિષ્ય નિદ્રામાં
પડ્યો તે ઘસઘસાટ બેઠો હતો ત્યાં તેને
કાને ઝૂંપડીનું બારણું ઠોકતું હોય એવો અવાજ
આવ્યો. આવી જગ્યાએ અને આવે સમયે
એ વસ્તુ તો અસંભવિત જ હતી એટલે કંઈ
જામણા હશે એમ માની તેણે ફરીથી નિદ્રામાં
ચિત્ત પડાવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ ટકેરા વધારે
સ્પષ્ટ રીતે અને વધારે વેગપૂર્વક અંભળાવા
લાગ્યા. આજસ મરડી પથારીમાંથી બેઠો થઈ
તેણે ઝૂંપડીનું બારણું ઉઘડ્યું.

બારણું ઉઘાડતાં જ બહાર જે દૃશ્ય ભેટ્યું
તે, આશ્ચર્યમૂલક બની, પેતાની આંખને પણ ન
માનતો હોય તેમ, સાધુ ભેધ જ રહ્યો અકસ્માત
એવી વાત હતી. બારણામાં જ ગુલરોચેલી
હરિણી જેવી એક જુવાન સ્ત્રી બેઠી હતી.
તેની છાતી શ્વાસે ધડકી રહી હતી, તેના કેચ
આકાશવર્ણ વિખરાયેલા હતા, તેના મુખ ઉપર
ચિતા ઉદ્દેગ લપટી રેખાઓ પથરાઈ ગઈ હતી,
તેની આંખોમાંથી આંસુ વહીને જતાં હતાં.

“મહારાજ” તે ગદગદ કંઠે બોલવા ગઈ

ત્યાં મહારાજે જ જરા કંઠક સ્વરે પૂછ્યું :

“કેણુ છે બહેન તું ? આવે સમયે અહીં
યા માટે આવી છે ?”

“હું બધી જ વાત કહું, જરા મને અંદ-
ર...” રાતાં રાતાં બાધ બોલે ત્યાં તો મહારાજ
ફરી બોલ્યા.

“આ તો બ્રહ્મચારીની પર્ણકુટિ છે, બહેન
આમાં સ્ત્રીથી પ્રવેશ ન થઈ શકે.”

“પણ હું...આની રીતે...એકલી...”
બાધ કંઈ સ્પષ્ટ બોલી શકતી નહોતી કુદન
અને ભય તેના શ્વાસને પણ બંધે રોકી રાખતાં
હતાં.

પણ એ તો નિયમ જ હતો, અફર અને
અચેત બ્રહ્મચારીથી એકંતમાં કોઈ સ્ત્રી સાથે
એક ઘરમાં રહી ન શકાય, આ જુવાન સાધુ
પણ મતનિયમમાં અને તેના પ્રત્યેની શ્રદ્ધામાં
કોઈથી જીતરે એમ નહોતો એટલે એ સ્ત્રીને
અંદર આવવા દેવાનો તો પ્રશ્ન જ નહોતો.
પરંતુ એના અર્થ એ ન હતો કે ને તદ્દન દયા-
હીન હતો. રાતાં કંઠનાં વિનંતી વીનવણીઓ
કરતાં કરતાં બાધે કહેલી વાત તેણે પૂરેપૂરી
સાલગી એ સાંભળતાં બાઈના મનમાં કશો
દગો કે દુર્વિચાર નહોતો તેની પણ તેને ખાતરી
થઈ. પણ કરવું શું ? ધર્મસંકટમાં પોતે ઝુકાઈ
ગયો હોય તેવું તે આખી કથની સાંભળ્યા
પછી સાધુને લાગ્યું.

વાત આમ હતી. તે દિવસે મોડી સાંજે
એ બાઈને પેતાના પતિ સાથે કેટક નાની
વાતમાં લકરાર થઈ. નાની વાતે મોટું સ્વરૂપ
લીધું અને વાત વધી પડી. પતિએ એને ખૂબ
ગારી ગાઈ સામું બોલી. પતિએ એને ઘર-
સાથી દલી મૂકવાની ધમકી આપી અને “જ
નીકળ મારા ઘરમાંથી” કહી ધક્કો માર્યો.
સુસ્તમાં અને આવેસમાં અમ પછુ ઘરમાંથી
નીકળી ગઈ

તે દર દર ચલી ગઈ પોતે ક્યાં જાય છે,
શું કરે છે તેનું તેને જ્ઞાન નહોતું. ગામની

હું તો ક્યાંની ક્યાં રહી ગઈ અને પોતે તો ચાલી જ જતી હતી ઠંડી વધવા લાગી અને જરા ગુસ્સો ઓછો થવા લાગ્યો ત્યારે તેને ભાન આવ્યું. પોતે શહેરથી બહુ દુર નીકળી ચાવી હતી અને માથે ચંદ્ર પણ ચડી ચૂક્યો હતો બાંધને ખીંક લાગી. ઉતાવળી જેમ તેમ દેડતી આખરતી તે શહેર પાસે પહોંચી શહેરના દરવાજા બંધ થઈ ગયા હતા વડવી સવાર પહેલાં તે ઊઘડે એમ હતું નહિ. “ક્યા બક ? શું કરું ?” એ વિચારે એ ઝેળાકળી બની. આ તે એને યાદ આવ્યું કે સંન્યાસી મહારાજની પશુકૃતિમાં પોતે ગમે તેમ કરી રાત વિતાવી કાઢશે અને સવારના પહોરમાં ગામમાં દાખલ થઈ જશે.

પણ એ વાત તો અશક્ય જ હતી. પશુકૃતિમાં શત્રોને રખાય જ નહિ અને તેય આખી રાત ? સાધુ એ વાત તો વિચારી શકે તેમ હતું જ નહિ. પણ તો શું કરવું ? આવી ઝેળાંત રાત્રિએ એકલી રત્રીને આ વનવગડામાં રહડવા દેવાય ?

વિચાર કરતાં સાધુને એક સરસ ઉપાય સૂઝી ગયો. તેણે ઉમગ્યી કહ્યું :

“જે બહેન, કોઇ આપણને કેટલા પરવશ બનાવે છે એ તે ‘જેયું’ ને ? હવે એથી સજા બને. પણ અત્યારે તું એમ કર. આ સામે મંદિર છે તે ઉધાડું પડ્યું છે. ત્યાં નથી કોઈ પૂજારી કે નથી કોઈ રખેવાળ એટલે તારી મર્યાદા જળવાયે. તું એમાં સૂઈ જઈ આખી રાત કાઢી નાખજે. અદરથી બારણું બંધ કરજે. બારને લોગળ પણ છે એ પણ અદરથી બંધ કરી ફેર એટલે તને કોઈ બાતનો ભય ન રહે.”

“ને” પછી જરીવાર રહી તેણે ઉમેર્યું. “જે બહેન, તું સી છે અને વળી એકલી છે એટલે કહું છું હો ! માણસના મનનો ભરોસો નહિ. કોઈ પણ ગમે એમ કરી તને રાત દરમિયાન બારણું ઉધાડવા કહે તો એ વાત સાંભળતી જ નહિ, હોં ! હું કહું તો ચે નહિ.”

મહારાજનો ઉપકાર માની બાંધ મંદિરમાં ગઈ અને બારણું વાચી દીધું. પણ એક મહારાજ એને ચાલી જતી એઈ રહ્યા. અને પછી આજુબાજુ નજર કરી. ચારે બાજુ ચંદ્ર પોતાતું સ્થિત્ય તેજ દેડી રહ્યો હતો અને પ્રકૃતિ રમણીય બની ગઈ હતી આવી સુંદર સ્થાનમાં પણ માણસ પોતાને હાથે ફેવ દુઃખ વહોરી લે છે એ વિચારે એ નિઃશ્વાસ નાખી મહારાજે પણ પોતાની ‘જૂંપડીતું’ બારણું બંધ કર્યું અને પાછો સૂઈ જવા પથારીમાં પડ્યો.

પણ આ વખતે તેને ભિંમ ન આવી, માણસનાંત વિનાકારણ કેટલા શાગદેષમાં, કેટલા વેરઝેરમાં સળગી રહી છે ! નહિતર સૂઈ તો કેટલી સુદર છે ! ને આ રાત્રિ પણ.....

શાસ્ત્રોમાં, પુરાણોમાં, કથાઓમાં કાવ્યોમાં વાંચેલા કોડાના અનેકાંક વલ્લુ ને સંન્યાસીનાં હૃદય સમક્ષ ખડાં થઈ ગયા જેમ જેમ એ બધા દરેયોને હૃદયમાંથી હટાવી કાઢવાના સંન્યાસીના પ્રયત્ન વધતા ગયા તેમ તેમ વધુને વધુ દરેયો નયન સમક્ષ ઊભરાતાં લાગ્યાં ને એ બધાના મધ્યસ્થાનમાં અત્યારે પેલા મંદિરમાં પુરાણેલી રત્રીની આકૃતિ ગોઠવાઈ જવા લાગી.

એ જ વિચારોએ કોઈ દિવસ નહિ અને આજે સંન્યાસીનું ચિત્ત ચડી ગયું. આ સંસારની વિચિત્રતા ઉપર તેને હસતું પણ આવ્યું. રૂપ, રૂવન, વૈભવ, વિલાસ કેટલા બધા માણસો ઝળે છે, અને જેને મળે છે એ આમ એની કિંમત સમજ્યા વગર લાત મારીને એમને હાકી કાઢે છે ! પણ શા માટે આ બધું અંબતા હશે લોકો ? એમાં શી મજા હશે ? એ બધી વૃત્તિઓના શુભાશયમાં જીવનનું સાદૃશ્ય પણ શું ?

પણ જીવનને લોભે પણ એ મેળવવામાં જગતને મગા આવતી જ હશે ને ? એવું અલગ્ય સુખ હશે એમાં ? સાધુ ગુદા જ વિચારોએ ચડી ગયા. એ સુખ હોય તો ફેવ હોય ? નારીમાં એવું આકર્ષણ શા માટે ? પોતાને

પણ આટલાં વર્ષે એનાં વિચારો કેમ આવે છે? એ વિચારધારા ધીમે ધીમે, અબજપણે પેલી સ્ત્રી, એનું યોવન, એનું સૌંદર્ય એ બધા તરફ જ સાધુના વિચારોને દોરવા લાગી. ન અનુભવેલા શાવ તેણે અનુભવ્યા અને કલાક એ કલકમા તો એ ને એ જ વિચારોને બળે તે હતપ્રતિ બની ગયો.

તે પધારીમાંથી ઊઠ્યો અને ઝૂંપડી ખોલી બહાર નીકળ્યો. સુદર રાત્રિએ તેનું સ્વાગત થયું. થંદ તેની સામે હસી રહ્યો. સરિતાનાં જલ કિલકિલાટથી તેમને આમંત્રી રહ્યા. ને પેલા મંદિરના દ્વાર પાછળ પુરાયેલી સોની સૌંદર્યમય કાયા બંધે તેને કોઈ બચકર બળથી પોતા તરફ ખેંચી રહી.

આવેશમાં ને આવેશમાં તે મંદિર સુધી પહોંચ્યો. બારણું ધીમેથી હલેલી જોયું. તે બંધ હતું એણે જોઈથી ધક્કો માર્યો. અંદરથી મૂંઝતો અવાજ આવ્યો : “કોણ?”

“એ તો હું છું, સંન્યાસી.”

“શુ કામ પડ્યું, મહારાજ?”

“બરોબર સગવડ મળી છે ને? કંઈ સુરહેત્રી નથી ને? એ પૂછવા આવ્યો હતો.”

“આપની કૃપાથી બધું બરોબર છે. મહારાજ.”

મહારાજ મુઝાયો. ફરી એ સ્વલ્પ પછી તેણે બારણું ઠોક્યું :

“જરા બાર ઉઘાડજો તો.”

“આપે જ કહ્યું છે, શુરુદેવ, કે હું કહું તોયે તારે બારણું ન ઉઘાડતું તે હું નહિ જ ઉઘાડું.” બયભર્યો અવાજ અંદરથી આવ્યો.

સાધુએ ખૂમ ખેંચતાણુ કરી, કાલાવાલા કપો, વિનંતિ વિનવણીએ કરી, ધાકધમકી આપી પણ પેટી સી એકની એ ન થઈ તે ન જ થઈ. ચાકીને સંન્યાસી બીજે કોઈ રસ્તે અંદર જઈ શકાય તેમ છે કે નહિ તે બોવા

મંદિરની ચારે બાજુ ધૂમવા લાગ્યો, તેનો શ્વાસોચ્છ્વાસ જોઈથી ચાલતો હતો, માન સાન બધું તે ગુમગી બેઠો હતો, તેના ચરીરના અણુએ અણુ એ મંદિરની અંદર પ્રવેશ કરવા તરસતું હતું.

મંદિરની પાછલી દિવાલમાં એક નાની બારી જેવું બાકોડું હતું. સાધુને થયું કે આમાંથી કદાચ પ્રવેશ મળે. અંદર બાઈ રોતી હતી, મહારાજને પાછા ચાલી જવા પ્રાર્થના કરતી હતી, પણ એ બધું સાંભળનારાં મહારાજના કાન અને હૃદય તો ક્યાંના ક્યાં ઠાણુ બંધે ચાલી ગયાં હતાં. રહી હતી તેની પાસે માગ એક તૃણ, એક કામળા, એના પ્રેરાયા તેણે એ નાની બારીમાંથી પ્રવેશ કરવાનો પ્રયત્ન કરી જોયો. પણ તેનું ધડ મોટું હતું અને બારી બહુ નાની હતી. ફરી વિચાર કરતાં તેને લાગ્યું કે આમ ન જવાય તો કદાચ પથથા પહેલાં પ્રવેશ કરું તો ગમે તેમ કરી સકેથી લઈને પણ ચરીરને અંદર પ્રવેશ કરાવી શકીશ. વધુ વિચાર્યા વિના તેણે બાકોરામાં પગ નાખ્યા અને કમર સુધી પોતે અંદર ધૂસી ગયો.

પણ કસાયેલું ચરીર કમરેથી પાતણુ અને છાતીએથી વિચાળ હતું. જોરદાર પ્રયત્નમાં એ અંદર તો ન દાખલ થઈ શક્યું પણ એ બારી જેવા બાકોરામાં એનું ચોમકું એવું તો જઈએસલાક ગોઠવાઈ ગયું કે ન તે અંદર જઈ શક્યું ન પાછું બહાર પણ નીકળી શક્યું. બધું અંદર અને બધું બહાર એ રીતે તે બાકોરામાં ફસાયેલું જ લટકી રહ્યું.

પેલી સ્ત્રી તો રોતી રોતી, પોનાના લાચરને શાપ આપતી આખી રાત મૂંઝતી અને પ્રાર્થના કરતી બેસી રહી. આખી રાત મહારાજ લટકતો રહ્યો સવારના પ્રથમ કિરણનો પ્રથમ ઉદય ચાચ એ પહેલાં જ એ સ્ત્રી તે મંદિરના બાર ખોલી છત્ત લઈને નાઠી.

મહારાજની કદેડી હાલત સામે જોઈ લેવા પછુ તે એક પણ ત્યાં ન રોકાઈ.

વ્યાખ્યાનનો મય થયો અને ભક્ત-સમુદાય પહોંટી નાસે એકઠો થવા લાગ્યો. ટ્યાંય મહારાજ ન મળે. હમણાં આવશે, હમણાં આવશે કરી સમય જવા લાગ્યો પણ મહારાજ દેખાયો નહિ અસુક માણસો આગુ-બાગુમાં તપાસ કરવા નીકળી પડ્યાં. થોડા માણસો મંદિર પાસે પછુ આવી લાગ્યા. મહારાજને તેમણે ઊંધે માથે પણ અંદર અને બાહ્ય રીતે જોઈને બહાર એ હાલતમાં મંદિરની બારીએ લટકતો જોયો. અર્ધજોભાત જેવા થઈ ગયેલા સાધુને તેમણે બહાર કાઢ્યો. ખૂબ ભક્તિપૂર્વક તેને તે લોહો પળે લાગ્યા અને પહોંટી પાસે લઈ ગયા.

હમણાં જ વ્યાખ્યાન માટે આગુ છું કહી અંદર ગયેલો સાધુ પાછો આવે તે પહેલાં તે આખોયે ભક્તસમુદાય હ્રમેશ કરતાયે અનેક ગદી વધ રે ભક્તિવાળી દૃષ્ટિ ધરાવતો થઈ ગયો હતો. ગતનાં રાત ઊંધે માથે તપશ્ચર્યા કરનાર આ સાધુ માટે તેમના હૃદયમાં અનહંક માનની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ હતી.

મહારાજ આવ્યો, પાટ પર તેણે જગ્યા લીધી ત્યાં તે એકઠા થયેલા રત્ની પુરુષોના કંઈ જયનાદે ગાજી ઊઠ્યા અને તેમની કાયા

સાદાગ પ્રશ્નિપાતમાં ગૂંચી પડી મહારાજના મુખ ઉપરનો વિષાદ તેની તપશ્ચર્યાથી આવેલા થાકશ્વે તેમના અંતરમાં વમી ગયો.

સંન્યાસીએ વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું. મનોનો મહિમા ગાયો. બધાં મનો એક પછી એક દુઃખર છે એમ કહ્યા પછી બ્રહ્મચર્યમતનો વારો આવતાં તે મન દુઃખર છે દુઃખર છે, દુઃખર છે, એમ ત્રણવાર અત્યંત ભાવપૂર્વક તે જોઈયો અને પછી કહ્યું:

“તમે હમેશા જોયું હશે કે મારા શુભ દેવ બ્રહ્મચર્યમતને બીજા મનોની અપેક્ષાએ વધારે દુઃખર કહેતા હતા અને હું બધાંયે મનોને સ્વસ્થા દુઃખર કહી વર્ણવતો હતો. પણ આજે હું જે શુરુદેવની માફક જ બ્રહ્મચર્ય દુઃખર છે, દુઃખર છે, દુઃખર છે, અત્યંત દુઃખર છે એમ બારપૂર્વક કહું છું કેમકે.....”

અને તેણે શન્ના બનેલી હકીકત, અને ચોતાની પ્રભાતની રિચનિદ્રા-એ કોઈ તીવ્ર તપશ્ચર્યાને નહિ પણ ઉશ્કેરાયેલી કામવૃત્તિને આભારી હતી તેનું-મંચિરતર વર્ણન અશુ-ભિશ્રિત ગદ્યગદ્ મંત્રે કહી તબક્કાઓ ત્યાં સુધી ગયાં જ્યાં આખો અગ્રધી વીની થઈ ગઈ હતી અને સંન્યાસીને અહોરો તપા જ તેજથી ઘીપી રહ્યો હતો.

સાધના

બાળ ગુનેગાર

ધીરેન્દ્ર ભટ્ટી

દિવાળીની સાંજ હતી. સદાર મારણ નીકળી પડ્યો હતો. ચોક્કા આંખો ત્યાં સામેથી ટોળું આવ્યો હતું. ચાર પોલીસની વચમાં રસ્તાથી બંધાયેલો એક ચોદ પંકર વર્ષનો છોકરો, એક પોલીસ અમલદાર, અને ત્રણ બધાની પાછળ ચોડા કુવડલ પ્રિય માલસોડા ટોળું નજીક આવતાં જ મને ભેટને અમલદારે ખૂબ મારી,

“આલો ભાઈ! બાપને યોરાક મળે એવું છે. શુકન ભેટને નીકળ્યા લાગે છે! કુદમાલ સાથે ધરપકડ કરી છે મારા સાહેબ! આલો સમાચાર હમણાજ લખાવી દઉં?” છોકરાં સામે રહેજો ભેટને સજા દસ્તકેટરને મેં કહ્યું:

“તમારી બાકાત કહીએ તો ઠાપ રીટો શુનેગાર નથી લાગતો કેમ?”

“હા, પ્રક્રિયા જ વાર પકડાય છે.”

ટોળું નીચે રહી ગયું અને અમે સૌ પોલીસ ઓફિસમાં જવા ઉપર ચડ્યા. ધન્વેકેટરની પાછળ હું પણ ગયો. પેપે ‘ગુનેગાર’ હજી રસ્તાથી બંધાયેલી હાલતમાં ઓફિસની બહાર જ બેઠો હતો.

“હમણાં હમણાં બધે બાળગુનેગારાનું પ્રમાણ ખૂબ વધી ગયું છે નહોં સારંગ?” પુરથી ઉપર બેઠક લેતાં મેં કહ્યું.

અરે મેરમાન, વાત કરોતાં. આ છોકરાંઓ તો મોઢાં કરતાંય બારે બેપાની લાગે છે. અને..... ખાહ માળા કેમ કરીને હાથમાં ન આવે!..... બાગી બધ.

મેં એમને મુંબઈ અને બીજા પ્રાંતો તેમજ પરદેશમાં બાળગુનેગારો અને જેલ જીવન અંગની થોડી આકાંક્ષા કરી હતી.

“આલો! આપને તો આ છોકરાંઓ સખંધમાં મળે! સારો અભ્યાસ લાગે છે બાપ?”

“મને એ વિષયનો શોખ છે સાહેબ?”

“વાહ વા!” અને એમણે કુરુદ અગાળે ખૂબ મારી.

“એલા બહીં લાવો એને!”

માલુ વિધાનીને ચાર પોલીસોએ એ છોકરાને સાહેબ વાસે ‘બડો’ કરી દીધો!

“એક નામ શું તારું?”

“હા, નારણ...સારંગ!”

“એલા, ઘઃમાં યુર્યા પછી મોડું નાખી નાખીને રસોડામાં શું નાખ્યું? દંડ બેગમાં કે તીભેરીમાં હાથ આરવે? તોને? માળા, ફેરા તો સજા થાત!” સાહેબ પોતાની આ રમુજ ઉપર હસી પડ્યા. મારા તરફ ફરીને બોલ્યા:

“સાહેબ કેસની વિગત જાણી છે કે આ છોકરો મુંબઈમાં એક ફેંડના બંગલામાં નીચે બાજા-લાકડાં જરવાની ઝોરડીમાં રહે છે...કેમ અલ્યા?”

“હા હા.”

“...હવે સાહેબ! વાત, એમ બની કે શુનની સારી શેઠના ઘરના બધાં ‘ગરીબી રાય’ ભેરા ગયેલાં...”

“ગરીબી રાય?” મેં વચમાં જ પૂછ્યું.

“કેમ સાહેબ નાટક ચાલે છે ને હમણાં! વાહ બાપ જલ્લ સાચો બેલ નાખે છે...તમને શોખ નથી લાગતો માગ માલેબ!”

“ના ખાસ નહીં...હા તે પછી?”

“એ લોકો નાટક ભેજા ગયેલાં અને બૂલધી રસોડાં ખુલ્લું રહી ગયેલું. રસોડામાં થયેને આખા ઘરમાં જવાય એવું. અને આ બાપએ રાતે ધાપો માર્યો. રસોડામાં રોવાર પુરીઓ, અથાણું અને લોટનાં ડબ્બામાંથી ૧૫રસો પાચ શેર જેટલો લોટ, તેલનો કીરો, રોવાર રાંધેલું શાક...ખુલ્લું સાઈ...કેમ એલા હા ખુલ્લું ઉપાડી ગયેને તારી ઝોરડીમાં?” નીચી નબર લાગી હિમેલા છોકરાએ હકારમાં ડોક હવારી.

“પણ સાહેબ! રસોડાનું મારણું બેટો અંધ કરવાનું ભૂલી ગયો તે નાટક ભેજેને બધાં રાતનાં આખા કે રસોડાનું બાપણું ઉપાડું ભેટને શેઠની મોટી દોકળીને તરત ચોરીની રાહ પડી...માળા મુંબઈમાં માણસ એટલે આવાક તો હોય ને રાતનાજ શેઠને માણસ તેડવા આવ્યો...ને હું પોલીસ પાટી સાથે રાતે ચાર વાગ્યે રહોયી ગયો. આપણે તો સાહેબ તમારા જેવાની મદદરખાનીથી આ લાખનમાં

પર્યટીય વરસ કાઢી નાખ્યા. કનાકમા તો બધી તાગ મેળવી લીધો આ છે કર ના ધરતું" બારણુ ઉઘડાવ્યું પેલો ધા પરમેશ્વરનો એક તમાચા ભેળો તો ચૂકે આ કર્યા વગર સુદામાલ કાઢી દીધો " છેકરા તરફ ફરોને સાહેબ બેલ્યા

"એલા તને મે માયું ત્યારે તારી પગાડે જીભને કાચ બેકડો તાણુવું" માણુ અધારામા ઘાઇ દેખાણુ નઈ બરાબર "

"મારી નાની બહેન, સાહેબ "

"એમ ને અરે! સાહેબ માફ કરજો આતે હું આપને પોરી કરું છું આ હમણા જ નામ કામ અને વિગત આપને આપી દઉં પાચ મીનીટમા જ બધું પતી જશે... ધડ પેસી અઈ છે ને" ચોપટની જેમ બધું પડી જશે "

"મારે ખાસ ઉતાવળ નથી "

"એલા લખાવ બરાબર "

"નામ" ? "નારણુ "

"ધધો" ? "શુટ પાલીસ "

"ખાપતું નામ" ? "દેવજી "

"ધધો" ? "નોકરી કરતા"તા "

"હમણા શુ કરે છે એ બસને ? "

"મે મહીના પહેના યુજરી બધા, સાહેબ "

ઈન્સ્પેક્ટર જરા અચકાવા મે પછુ લખતા લખતા બીચુ બેઘુ. મારી અને એ છેકરાની આખો મળી એની કાળી લલાણુ આખોના ખુલ્લે ખુમારી અને માઈવતા ઇલકાતી દેખાઈ આખોના ઠીકાણુનો એકે એક ખુલ્લો નોખા દેખાતો હતો માનવીમ" રહેલા 'યુનેશર ને બચે સત્યાવાની એમા કે ૦ જગ્યા જ ન હતી. ધડીલાર ઇન્સ્પેક્ટર પછુ એની સામે બેઠને થઈ ગયા

મે સાહેબને વિનતા કરી કે કાચગનો કોઈ ખાધ એમને ન હોય તે હું નારજુને એકાક બે પ્રથ પૂજ્યા હજીતો હતો

"ખુશીથી પૂઠા" સાહેબે સમતિ આપી.

"ખાઈ નારજુ ઘ જ બધી વિગત બની હોય તેમ સાહેબને કહી દે ને" એણે ધડીલાર મારી સામુ બેઘુ.

"સાહેબ મારી,મા એક વરસ પહેલા મારી નાની બેનને ધાવણી મૂકીને યુજરી ગઈ માતા બાપાને દમ ચડતો તોય નોકરીએ જતા ધણીવાર હાઈ ચડતી અને મોકુ ઘટુ તે શેઠ ખીખના મારી નાની બેન અને નાના ભાઈને હું જ સચવતો મારા બાપાનો ૩૦ રૂપિયા પગાર હતો એમારી સાહેબ નવ્વસ રૂપિયા જ પાચતા. દસ રૂપિયા તે એરડીનું સાકુ અમે આપતા "

"ઈ એરડીનું દસ રૂપિયા ભાડુ ?" સાહેબથી વચ્ચે પૂછાઈ ગયું.

"છ હા બહીના વીસ રૂપિયામાથી અમે કેમ પડુ કરતા એ તો સાહેબ એક ભગવાન જ બાણુતા મારી મા મરી ગઈ ત્યારે એની પામે એક જ સાડતો હતો અને અમને બધા ભાડુને બારા કાઢીને બહુવાડીયે ઇ ધોઈ નાખતી ઇ મરી ગઈ ત્યારે મારા બાપાન શેઠે કંઈ કરીને પાચ રૂપિયા આપ્યા એમાથી એની કિંયા કરી. બે મહિના પેતા એકે દી' રાતની ત્રણુ બજ્યાની ગાડીમા એ શેઠના મેમાન આવવાના હતા. તે ગાડી મોઢી હતી એટલે મારા બાપાને ટાઢના રાતના બેથી સવાર લગી રેરાને બેસવું પડ્યું અને સવારે આઠ વાગ્યે તો સાહેબ, ઇ યુજરી મયા હું ખૂમ રાંધો ત્યારે શેઠે મને દસ રૂપિયા આપ્યા તે એમાથી મે મારા બાપાની કિંયા કરી બે રૂપિયા મારા બાપાના જૂના કોટમાથી નીકળ્ય, એમાથી હું છુટપાલીસનો સામાન લઈ આવ્યો ને ધધો રાઈ કયો. એમાથી રાજ દસ બાર આના મળે તે એમાથી રાજના એરડીના ભાડાના અમે જુડા રાખી પૂકતા અને બાકી વધે એમાથી હું ગાડીયા કે ખારી થીગ લઈ આવતો અને અમે બધા ભાડુ ખાઈ લેતા મારી નાની બેન તો હું એના મોઢામા મૂકતો ત્યારે ખતી, એરી મારી દેવાઈ હતી, મારા દોસ્તાશ મને રાતેમાની ટીકીટના કાળાગબાર કરવાનું કહેતા પછુ ધધો હું કેઈ દી કરતો નઈ, એવા ધધા કરીયે તે સાહેબ ઉપરવાળાને શું જવાબ દેવો ?

અમારા મકાન ધણી રેવા આવ્યા પછી તે માગી બેન ખૂબ થેલી અમારા શેઠની નાની ઠીકરી રેવેશ્યા બિબી બીબી દુધ પીયેને ઇ બેઠને

નાની બેન કુલે પેલાં તો બેય બાંકરડાં છાનામાનાં
 રમ્યા હતાં પણ દને બે ય શેષાં કરતાં સાહેબ !
 નાના બાંકરડા અડાને એટલે ખાવાનું મન તો
 થાય ને! કુ ધણેય દીંઆ ચાર પાંચ તાર કોર-
 ડીએ આવી જઈએ અને છાનાં રાખુ પણ છતો
 ખાવાનું વેન કયો જ કરે. શરૂવાર તો ખીજાંબને
 હું દોઢ ટાપલી કરી લઉં પણ સાહેબ પછી તો
 મારો જીવ એટલો જો એટલે બાંકે જઈને ટું જે
 રાખ લઉં. મે અમરા મકાન ધણી દોઢ સાહેબને
 જડુ આજીજી કરી કે સાહેબ મને પાંચ રૂપિય ઉઝીના
 આપોને ધરમાં થોડાક દાણાં નાખી દઉં અને આ
 ટાંકે ખવરાવે પણ સાહેબ, છતાં કંઈ ખીજાંબ અને
 શેની મે દીઠીકરીને મે દા સીંચા તો 'અંતી રીમન'
 (સતતિ નિવનન)ને એવી એવી વાત કરીને કાલ કાઢવા
 મડ્યા અને ગે તો કહી દીધું કે "ભાડું મગખર નહી
 કે તો કાઢી મુકીશ અને ચોમાસે કોરડી ખાવી
 કરવી પડશે અમારે એમા છાપડા લાકડા ભરવા છે."
 એટલે મને તો સાહેબ ઉઘી બીક લાગી કે
 ભર ચોમાસામાં કાઢી મુકશે તો ક્યા જીજી આમ
 નો સાહેબ કુ બે ચાનેજી બણે છે. અને ચાગી
 કરવી છ તો પાપ જ છ મને ખજર છે પણ સાહેબ
 આ તો યાત્રા થક મથુ પછી તો કુ દીએ પાનીષ
 કરને અને રતે જ્યાં વેચતો અને કોક દી બે
 આના વધારીને લોટનમાંથી પૂરી પણ લઈ આવે
 પણ સાહેબ નાના છોકરાબને એમ ધરવ થાય
 નહને! કુ આનું કામ ન કરે પણ સાહેબ શેઠના
 છોકરાય ખારા ડિમા ડિમા આવને એ જોઈને મારો
 નાનો કાઢને નાની બેન રોવા કરે. મારાથી ન
 દેખાણું. એમણે સાહેબ બે દિ' પહેલા તો શેઠની
 નાની દીકરી ચોસગંગા કીબી બીબી પ્યાલામાં કૂધ
 પીતાંતી તે મારી નાની બેને રોવા રોવા હાથ
 લારો કર્યો એટલે એણે એના હાથમાં રેડીને દેખા
 નાખ્યું. તે સાહેબ મારી નાની બેને ત્રણેર સુતી
 રોવા કહ્યું. આગળે દિવસે છાપા વેચવા નજવાણુ અને
 પાલીસમાં ખાલી મોર જ આના મળ્યાં તો એટલે
 બે આનાના ચણા લાવ્યો તો એમાં સાહેબ, પેટ
 શુ કરાવ! સાને અને તાર આવ્યો. અમે બધાં
 બાંકુ ધરમાં દર્ગા-આમ તો સાહેબ અને ત્રણ દીંથી

નાવ આવેતે પળ કું જાને કહું! તે સાંજે
 થોડા સાહેબનાં ધરમાં પૂરી તારાનીંતી એવી
 ભરાર વામ આવી એને મારી નાની બેને વળા
 ખાવાનો કહ્યો. ત્રણેર લવી રાખ રાખને એવી
 આખું સુતી ગઈતી એટલે મે' એને કીધું કે રાતે
 આવું પૂરી લઈ આવ્યું એમ કહીને બી રાખી
 એનાં સાહેબ, કમન' કહ્યું છે તે તે કાનાં ધરમાં ખર્ચ
 માંજે ખાર મર્ચા. મને રિચાર અ.ગ્યો કે મારીમાંથી
 લાકડી ભગતીને ને નજુ પૂરી લેવાય તો નાની
 બેનનો કહ્યો મટી જવ પણ સાહેબ, રમોડાનું
 બારનું જ ખાવી વાસેલું જોયું એટલે અંદર જાને
 પૂરી અને રાક લઈ આવ્યો, અને સાચું કહું સાહેબ
 અમે બધાં લાકુ એ ધણે વખતે તેંદી ધગાઈને
 ખાણુ સાહેબ, દુ રાષ્ટ' દી ચોરી ન કરું પણ....

કનરેક્ટર એકાએક બીને પાગુડા રમ્યા
 આવ્યા ગયા.

પાચેક મીનીટ પછી આવ્યા. મે' જોયું, એમની
 આખો બોનો હતો.

હું પણ રીક્યો.

"આતો સાહેબ, પછી મળ્યું. આ સમાચાર
 અટ નથી ચોકતવા"

ઈન્સ્પેક્ટર કંઈ ન બોલ્યા.

બીજે દિવસે હું સવારે પોલીસ લાઈન પાસેથી
 પસાર થતો હતો ત્યારે ઇન્સ્પેક્ટર એમના કચાટરના
 એટલેથી લાખલ કરતાં કરતાં જૂમ મારી.

“આવો સાહેબ.”

હું ‘બહા’ મારે હજી શાક લેવા જવું છે. શું થયું? પછી કાલના કેસણી!

“અરે, આ પીને જ આવ, આવો કંઈક જતાવું.”

એ મને ઘરમાં લઈ ગયા. અંદર જઈને નારણ અને ખીજાં બે ઊંઘાં આ નારણ કરી રહ્યાં હતાં. પાસે ઇન્સ્પેક્ટરના પત્ની બેઠા બેઠા નાની ઊંઘીનીં માથા ઉપર દારૂ ફેરવી રહ્યાં હતાં.

“સાહેબ, કાલે” રાતનાં જ આ બવાને લઈ

આવ્યો. હવે એ આપણે ઘેરજ રહેશે. બગવાને માથા નહોતી આપી તે હવે લીધી. અને સાહેબ ભેજે ને, આ નારણ તો મારો ખરો બકકમ્ફાર બેરો યાગે, અને... ઇન્સ્પેક્ટરે બરાબેલાં મળે ખેંખારો ખાઈ લીધો.

“એક ચા વધુ મૂકજે ને?” એમણે પત્નીને કહ્યું.

“ચાલો સાહેબ આપણે જહાર બેસીએ.”

હું પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરમાં રહેલાં એ સાચાં માનવીને ભેટ રહ્યો.

નૂતનવર્ષના પહેલાં આત્મદન મેં એમને આપ્યાં.

‘નકારા પુત્રો કરતાં ડાંગ સારી’

શરીરે માત્ર એક નાનકડી પોતડી વીટીને એક વર્ષ બાલક તથાગતને નમન કરી તેમની પાસે બેઠો.

તથાગતે પૂછ્યું : ‘બાલક, માત્ર નાનકડી પોતડી જ શા માટે પહેરી છે?’

‘તથાગત! મારે આર પુત્રો છું-પોતાની બીજાની અદવણીથી કોંઈ મને ધરમદાર કાઢી મૂક્યો છે, એટલે મારી આવી દયા છે આ વૃદ્ધાવસ્થામાં હું તો કંઈ કમાઈ શકતો નથી. ખાવાના કાંઈ પડે છે, ત્યાં શું વસવું?’

‘બાલક, હું તને એક ગાથા કહું છું. બીજા ગામમાં ડાંઘ સારી સમા થાય અને તારા આર પુત્રો ત્યાં હાજર દોષ ત્યાં જ એ ગાથા કહેજે. બાલકે તે ગાથા મોઢે કરી લીધી.

ગામમાં એક દિવસ બેઠી સમા થયું તેમા બાલકે ને તેમા મારે પુત્રો દાખર હતા સમા રમમાં આવી ત્યારે બાલકે કહ્યો થયો અને મહાની અનુમતિ માંગી. ‘મારે એક ગાથા કહેવી છે.’

‘પ્રધાયા કહે.’ સમાએ ગળ આપી.

બાલકે ગાથા બોલવા લગ્યો-તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-જેમના જન્મ થયો ત્યારે મને અત્યંત આનંદ થયો હતો, તેમની સુખાકારી એ મારો સત્વ ભંડાનો વિનય હતો. એ જ પુત્રો, શુંડ જેવી રીતે

ફૂલવાને હાંધી કાઢે છે તેમ પોતાની બીજાની સલાહથી મને હાંધી કાઢ્યો છે. અને ‘પિતાજી,’ ‘પિતાજી’ કહીને બોલવનારા એ ભોડા નીચ છે, બૂઝા છે-કેમકે, મને વૃદ્ધાવસ્થામાં હાંધી કાઢ્યો છે.

જેવી રીતે ધરડા થોડાને તેનો માનિક ધામ ને કાણા નીરવા નંધ કરી દે છે એ જ રીતે પુત્રોએ આ ધરડા બાપને બોલવન આપ્યું નંધ કયું છે અને તથા મરડો બાપ અન્ન મારે ખીજાને ખારણે બીજા માગતો ફરે છે.

એ નાસાયક પુત્રો કરતા તો આ મારી ડાંગ વધારે સારી છે-જે બકકેલા બળદોને ભગાડી મૂકે છે-અને બકકતા ફૂલારાંબોને પણ ભગાડીને મારું રક્ષણ કરે છે, અને અંધારામાં મારાથી આગળ એ જ જાય છે, અને રસ્તો બરાબર છે કે નહીં તે જોવા મહુન પગી જ મને ને રસ્તે દોરે છે-એમ છતાં મને ડોહર લાગી જાય છે ત્યારે એ મને બચાવી લે છે!

એ ગયા સાંજગતાં જ આખી રાત્રીએ પુત્રોના વર્તન પ્રત્યે મૂંઝવણ તરફ દર્શાવે તે પુત્રો પણ એવા હરમાથા કે તરત સમામાથી ઊડીને એ બાલકને ઘેરી વળ્યા અને પોતાને ધર સંમળીને લઈ ગયા. ને કામજથી નવકાની-પોતકાનીને દરેક પિતાને એકે પોતાનો આપ્યો.

વિપ્રત્યક્ત

અવારની

પહેલા વર્ગમાં સુસાકરી કરી રહ્યો હતો.

ચાર ઉત્તરુઓ માટેના ખાતામાં એક હતું અને બીજા એક ગુહસ્થ એક બે જ ઉત્તારુઓ હતા.

મહેસાણા ફેશન ભરે જમવાની વરખી માટે પૂછવા આવ્યો. 'એ સામેની બેઠક ઉપર બેઠેલા નેહીદાર મિત્રને પૂછ્યું.' 'કેમ જમશો ને ?'

"માફ કરજો, મેં આરુ લોજન સુધારેન પહેતાં પતાવી દીધું છે હું સુચારુ પછી લોજન કરતો નથી." સાચી ઉત્તારુએ છટાબંધ બજે છતાં જવાબ આપ્યો.

"આશીર્વાદની દૃષ્ટિએ આવો નિયમ પાળો છો ? કે ધાર્મિક દૃષ્ટિએ ?" મારાથી આશ્ચર્ય આવે પૂછ્યું ગયું.

"ધાર્મિક દૃષ્ટિએ. હું જાન છું." એમણે ક્રિસ્તી ભાષામાં જવાબ્યું.

વારે વારે એક પટાખાળો સિમની ખવર કાઢી જતો હતો એ પાથી લાગ્યું કે એ ઠેકાં સરકારો અમલદાર હોવા ભેધએ.

આજના જમાનાનું બહુતર ભણેલા અને સરકારી અમલદાર તરીકે ઓળો ધરાવતા ગુહસ્થને જાન તરીકે, ધાર્મિક દૃષ્ટિએ આવો નિયમ પાળતા ભેધને અને સાક્ષર્ય એમના પ્રત્યે માત્ર પેદા થયું.

પાલનપુર રેલેશન આવ્યું.

નેહીદાર ગુહસ્થ પોતાની બેઠક ઉપર પથારીમાં લાંબાવીને અખજારે વાંચી રહ્યા હતા હું મારી બેઠક ઉપર ભેળીને લોજન લઈ રહ્યો હતો. એવામાં હાથમાં ઠંડો લઇને એક કુપાન સિપાહી અમારા ખાતાનું પાવડું ખોલીને દાખલ

થયો. અને નેહીદાર ઉત્તારુની બેઠક નીચે ઠંડો બસાવીને લાંબી તરી ક્રિસ્તીમાં રુઆબભરે પ્રશ્ન કર્યો. "આ થેલી કોની છે ?"

નેહીદાર મિત્રે કહ્યું. "મારા નિસ્તરે છે."

સિપાહીએ ડાકાથી નિસ્તરે ફેંકવાનું શરુ કર્યું. નિસ્તારમાં થોડા કપડાં અને બીજા સામાન હતો. સિપાહીના વર્તનથી મને આશ્ચર્ય થયું. પરંતુ નેહીદાર ઉત્તારુ સામે ભેળાં ભેળાં પડી ગયેલાં લહેરો ભેળને વિશેષ આશ્ચર્ય થયું. જોડીવારે સિપાહીએ બેઠકની નીચે ખુણામાં ઠંડો ફેરવ્યો ત્યાં એક થેલી પડી હતી. સિપાહીએ થેલી ખદકાર ખેંચી કાઢી.

"આ થેલી તમારી છે ?" સિપાહીએ કરકાદીથી પૂછ્યું.

"થેલી મારી નથી. પણ એક મિત્ર સંપત્તિ તરીકે આપી ગયા છે." નેહીદાર ઉત્તારુએ ખુલાસો કર્યો.

"પણ અત્યારે તો આ થેલી તમારા કબજામાં છે ને ? એમાં શું બધું છે ?" સિપાહીના અવાજમાં વધુ કરકાદી આવવા લાગી.

"થેલી મારી નથી પણ હું મારી સાથે લઈ લઉં છું એ સાચું. એમાં કેવળ ખાવાની મીઠાઈ છે." નેહીદાર ઉત્તારુએ લીસા અંધારે જવાબ આપ્યો.

સિપાહી થેલી કુપાહીને નીચે ઉતાર્યો. નેહીદાર ઉત્તારુ પણ એમના પટાખાળા ઉપર સુરસે થતા થતા સિપાહીની પાછળ ગયા.

"પટાખાળાને એં ઘડીને ના પાડી હતી. પણ એ છે જ શિવદૂત." નેહીદાર ઉત્તારુ મોટી વારે પાછા આવીને બેઠકડાયા.

"પણ માનલો શું ?" થેલીમાં ખાવાની મીઠાઈ હોય તો ગજારાવાનું કારણ શું છે ?"

મેં પૂછ્યું.

“વાતમાં કંઈ માલ નથી. થેલીમાં ચાર કિલો તેલનો ઠંજો છે.” જોડીદારે ખુલાસો કર્યો.

“સત્તનની બહાર તેલ લઈ જવાની બંધી હોય ત્યારે તો તેલ લઈ જતું એ શુંનો જ ગણાય. પહેલા વર્ગમાં યુવાદારી કરતા તમારા જેવા અમલદારની થેલીમાં તેલનો ઠંજો જોની સિપાહીને બધું કંઈ રીતે થઈ જતું” મને આશ્ચર્ય છે. ખરી રીતે આટલી ખજરદારી માટે જોને ધન્યવાદ થટે છે.” મારાથી વગર માગ્યો અભિપ્રાય બપાઈ ગયો.

સુસ્થિત પછી ભોજન ન લેવાનો નિયમ ચુસ્તપણે પાળનાર શહેરથી અને શરકારી તંત્રમાં ફરજ બજાવનાર અમલદાર કાપડાની આ અવગણના કરીને ચોરી છુપીથી માલ લઈ જવાનો શુંનો કેમ કરતા હશે જોડું” મને આશ્ચર્ય થઈ રહ્યું હતું.

“ચોરી કરવાનું” થોડું મન થાય છે? પણ સંજોગો ફરજ પાડે છે. મોંઘા ભાવે પૈસા દેતાંય તેલ મંગળું” નથી. કાલે રક્ષાબંધનનો તહેવાર છે.” જોડીદાર ઉતારે આપમેળે પોતાની બતને ચોખ્ખી કરવા રોયબરી બાવામાં ખુલાસો

કરી રહ્યા હતા.

સિપાહીની ખખરદારી ઉપર મનોમન ખુદ થતો હવે શું” બને જ એ હું” કૃતકલ્પ ભાવે જોઈ રહ્યો.

થોડી વારમાં ફરી એક સિપાહી અમારા ખાનામાં દાખલ થયો. અને કૂણા અવાજે પૂછ્યું. “આપ સાહેબ કયા ખાતામાં અમલદાર છો?” “જોડીદાર ખાતામાં” જોડીદાર ઉતારુએ દુઠ્ઠો જવાબ આપ્યો.

“માફ કરજો સાહેબ! તમે અમારું રાખો, અમારે તમારું” રાખવું જોઈએ. તેલ લઈ જતું એ શુંનો છે એ તો આપ જાણો છો. કાયદેસર પગલાં લઈએ તો આપ હેરાન થઈ જશો. અમારા સાહેબનું આજે સ્ટેશન ઉપર ચેકીંગ છે એટલે ફરજ બજાવવી પડે. પણ આપ અમલદાર છો એટલે હું” કંઈ કરતો નથી.” ઉતાવળથી આટલું” કહીને સિપાહી રવાના થઈ ગયો.

થોડીવાર પહેલાં જેની ખખરદારી ઉપર હું” ખુદ થયો હતો એ જ આ સિપાહી હતો એ જોઈને મારા આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો.

તેલનું” શું થયું” એ વિષે મારી પ્રશ્ન પર”પરા પત્ની પણ હું” કંઈ જાણી શક્યો નહીં.

“ શાખાશી આખાદાનશાન તાકયુ” ! ”

આ શબ્દો મારા કાન પર બોમ્બ ધડાકાની માફક અથડાયા. હું ચમક્યો !

એક દિવસ હું વનમાં એકાંતના પ્રકાશમાં સ્નાન કરતો અને અનંતની હવાને અંતરમાં ભરતો બેઠો હતો, ત્યાં આ અચાનક ચથેલા દોલાહલથી હું ખરેખર ચમકી ઊઠ્યો.

થોડીકવારમાં હું સાવધ થઈ ગયો અને એ અવાજ ક્યાંથી આવ્યો એ જોવા લાગ્યો. અને હું બેઠો હતો એની નજીકમાં જ મેં માણસોનું ટોળું એકઠું થતું જોયું. એ માણસોની વચ્ચે વચ ખાખી પોશાકમાં સજ્જ થયેલો અને હાથમાં બંદૂક ધારણ કરીને બેઠેલો એક માણસ હતો તેના પગ આગળ એક પંખી પડ્યું હતું. એ માણસની બંદૂકની ગોળીએ એ બાષ્પકાને વીંધીને એના હૃદયમાં માળામાથી હેઠે પાડ્યું હતું. પંખી ભરેલા શ્વાસ લઈ રહ્યું હતું. સાચું કહીએ તો શ્વાસ લેવા મથતું હતું. જીવવા માટેના તેને તકદાત ખરેખર હૃદયક્રમક હતો !

પરંતુ નિર્દય શિકારીઓ તો એ પંખી કપાદે ઇલેક્ટ્રીક શ્વાસ લે એની જ શબ્દ ભેટા બિમા હતા. કારણ તેમને તો એનો આહાર કરવો હતો. વળી આજુબાજુનાં લોકો તો પંખીને તકદાત જોવાની સાથે પેલા નિશાન બાજની તારીફ જ કર્યા કરતા હતા એ લોકોને પેલાં બાષ્પકા પંખીની કારમી ચાતનાનો કયાથી ખ્યાલ આવે ?

એ લોકોમાંના એક પણ માણસનું હૃદય દયાથીન જ પીગળ્યું. તેમ જ પંખીની સુકરતાને વખાણવાનું પણ કાંઈને સ્વપ્ન નહીં !

પંખી હજી મરણની સાથે બાથ બીડી રહ્યું હતું.

એવામાં એક દૂધવાળી બાઈ ચક્રમકતા પીતળના વાસણમાં દૂધ ભરીને માથા પર મૂકીને એ રસ્તે થઈને બાજુના ગામમાં જતી હતી. બધા લોકોને ટોળે વળીને બેઠેલા બેઠેલો તે કુતૂહલથી એ ટોળામાં દાખલ થઈ અને માણસોને ખસેડતી અંદર ગઈ. પરંતુ પેલા તકદાત પંખી પર નજર પડતા જ તેનાથી ચીસ પડાઈ ગઈ. એ ચીસ હૃદયને પીગળાવી નાખે એવી હતી, જાણે કોઈ દિવ્યલોકમાંથી ઊઠેલો ઠરુણનો આત્મ રવ ન હોય !

અને આ શેઠ ચમત્કાર ! પેલું ધરવા પડેલું પંખી કંઈક સ્વસ્થ દેખાવા લાગ્યું. દૂધવાળી બાઈએ એને ધીમેથી ઉપાડ્યું અને પોતાની છાતી સરસું રાખ્યું. એવામાં એ ભલી બાઈની આસપાસ જાણે કારુણ્યની પ્રકા પ્રસરી ગઈ. એની આંખમાંથી દિવ્ય મૃદતા જાણે વરસવા લાગી.

પછી તેણે દૂધનું વાસણ હેઠે મૂક્યું અને પોતાના જમણા હાથની હથેળીમાં થોડું દૂધ લઈને તેમાંથી ટીપું ટીપું એ માથા પંખીના મુખમાં રેડવા માંડ્યું. થોડા વખત પછી તે પંખીએ પોતાની આંખો ઉઘાડી અને તેના જીવનદાતા તરફ પ્રેમથી નિહાળ્યું. દૂધવાળી બાઈની આંખ પણ પ્રેમથી ચમકી ઊઠી અને આંદોષી તે બોલી : ‘ એ મારા બાઈ ! ’

આ બેઠેલો શિકારી અને તેની આસપાસ બેઠેલા લોકો લગભગ થઈ ગયાં અને માથાં નીચાં ઢાળીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

પરંતુ એ દૂધવાળી બાઈના પ્રેમથી ઉજળા વલ થયેલી આખોમાં મેં શું જોયું ?

ભગવાન બુદ્ધની કારુણ્યમય મૂર્તિ ! કારણ, આ શું સાચું નથી કે, જ્યાં અપાર કટુતા છે ત્યાં બુદ્ધ ભગવાનનું તેજોમય અને પાવનકારી દર્શન ચાલે છે ?

સાચે જ કહેણા એટલે જ અનંત બુદ્ધ છે, અને ‘ એકમેવ અદેવ ’ છે.

સૌરાષ્ટ્રનો એક નૃત્ત પ્રકાર : રાસ

ચિત્તરંજન રાજ

સૌરાષ્ટ્રનો સુખ્યનૃત્ત પ્રકાર એ રાસ. શ્રીકૃષ્ણ ને પરમ તત્ત્વ તરીકે સ્વીકારનારા ગૌરુવ-સપ્રદાયોમાં રાસ લીલાઓ સ્ત્રીપ્રારથેલી છે ગીતગોવિંદકાર જયદેવ, બિહારના વિદ્યાપતિ, ચૈતન્ય મહાપ્રભુના અનુયાયી ભક્ત કવિઓ, પુષ્ટિમાર્ગના અષ્ટછાપ કવિઓ કે સધાવલ્લભ સંપ્રદાયના અનુયાયી કવિઓએ - એમની કૃતિઓમાં રાસલીલાનો નિર્દેશ કર્યો છે. આ બધામાં શ્રીકૃષ્ણની સુખ્ય સ્વામીની તરીકે "સધા" નું સ્થાન સર્વસ્વીકૃત છે. જ્યાંમાં પરસાના એમનું સ્થાન હેતુ અને એ વૃથાના ગોપના પુત્રી હતાં જા રીતે સૌરાષ્ટ્રના રાસના મુળ અને સુખ્ય પ્રણેતા તો શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનજી. શ્રીમદ્ ભાગવતના હશમાં સ્કન્ધમાં પણ લખ્યું રાસ અને બહુદ્રાસનો ઉલ્લેખ છે. હરિવંશમાંની કીડાઓમાંના સમૂહનૃત્યના નામ આપવામાં આવ્યું નથી. પરંતુ ટીકાકાર એવા પ્રકારનું નામ "હલ્લીપક" કહે છે. મહા કવિ ભાસ રચિત "ખાલચરિત" નામના નાટકમાં પણ ગોપકન્યા સાથેના વિહારને 'હળળીપચ' એવું પ્રાકૃત નામ આપે છે, અને શ્રીમદ્ભાગવતમાં રાસ નામ અપાયેલું છે. ભાગવતમાં તો અનેક ગોપાંગનાઓ સાથેની સમૂહનૃત્યકીડા છે. રાસક નામના ઉપરૂપકને સાહિત્ય સાત્ત્વના પ્રયોમાં ઉલ્લેખ છે, જેમાં જોખમાં જોખા ૧૪ લઈ વધુ યુગલોના સમૂહનૃત્ય માટેની સંજ્ઞા છે. રાસક કે રાસ શબ્દ સસ્તૃત આપાનો હોય એમ લાગે કે, પણ દેશ્ય પણ હોય એમ કેટલાક * (વદાનોત્) માનવું છે.

આ રીતે સૌરાષ્ટ્રના રાસના મૂળ પ્રણેતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનજી માનવા જોઈએ શ્રીકૃષ્ણ એ રાસ નૃત્યો પોતાનાં દેહિની ઉપાને શીખવ્યા. ઉપા મહાદેવના માનેલાં પુત્રી હતાં અને મહા-

દેવજીએ પણ શીખવ્યાનો એક મત છે. અને જલભદ્રએ શીખવ્યાનો ઉલ્લેખ પુરાણોમાં નીકળે છે ઉપાએ આ નૃત્ત પ્રકારો સૌરાષ્ટ્રની સ્ત્રીઓને શી મળ્યા જ્યાંથી એ પરંપરા પૂર્વમાં મણિપુર, બાલી, ઇન્ડોનેશીયા અને દક્ષિણ સુધી પહોંચી અને આજે પણ મહદઅંશે જળવાઈ છે મણિપુરના નૃત્તકારો આજે પણ નૃત્ત શરૂ કરતા પહેલાં પશ્ચિમાદીમુખે જોમા રહી નમન કરે છે તેનું કારણ દ્વારકાના ઉપાને શિખ્ય લાવે અંજલિ અર્પવાનું છે એમ કેટલાની માન્યતા છે

આ રાસ નૃત્યોના પ્રકારોમાં મુખ્યત્વે તાંડવ અને લાસ્યના અને કેટલાક સ્વરૂપોમાં બંને પ્રકારોનું સુદર મિશ્રણ એવા મળે છે. એકલા પુરૂષો લે તેમાં મહદ અંશે તાંડવ પ્રકાર હોય છે અને એકની સ્ત્રીઓ લે તેમાં લાસ્ય પ્રકાર હોય છે જ્યારે પુરૂષ અને સ્ત્રી બંને સાથે મળીને લે તેમાં તાંડવ અને લાસ્ય પકારનું મિશ્રણ એવા મળે છે

ખરેખર જોતા તો રાસ એ એક અદ્વૈતિક મિલન છે [રસો લે સગ] રથેય એકજ, અનંતમાં

એકરાગ થવાનું, એ રીતે જોતા તારા અને પ્રહોના ચલનને પણ એક પ્રકારનો રાસ કહી શકાય. અને લાગે છે કે રાસમાં તાંત્રિક ભાવના છે. શુજરાતી ભાષામાં આપણે રાસ લેવાયો નથી કહેતા પણ રાસ રચાયો કહીએ છીએ તેનું કારણ પણ આ તાંત્રિકતાનું હશે. આ રાસમાં કાં તો શિવતાંત્ર રાસ અથવા શક્તિ તાંત્ર રાસ અથવા વિધુતાંત્ર રાસ જોવા મળે છે. આ પ્રકારના નિયમો પણ છે અને સૌરાષ્ટ્રના રાસમાં આ ત્રણેય પ્રકારો પરંપરાગત રીતે ઉપલબ્ધ છે.

પ્રભાસમાંના સોમનાથ મંદિરમાં એક સાથે એક હજાર નૃતાંગનાઓ નૃત કરતી નજરે જોવાનો ઉલ્લેખ પરદેશી સુસાહરોએ કર્યો છે. આ નૃત પ્રકાર તે શિવતાંત્ર રાસ પ્રકાર હશે એમ માનવાને કારણ છે.

સૌરાષ્ટ્રના ગરબા અને ગરબી એ શક્તિ-તાંત્ર રાસ પ્રકાર હશે એમ લાગે છે. અને એક ઉલ્લેખ પણ કરવો જરૂરી લાગે છે. ગરબા શબ્દ અસલ ગૌરી શબ્દમાંથી આવ્યો લાગે છે. કેટલાક વિદ્વાનોનું માનવું છે એ શબ્દ મળ્યાંદિ પમાથી આવ્યો હોય. પણ અસલ શબ્દ ગોરી હોવો જોઈએ એમ માનવાને કારણ છે સોમનાથ ઉપરની ચઢાઈઓ રાહી ઘણા સૌરાષ્ટ્રવાસીઓ અન્યથા મહારાષ્ટ્ર અને દક્ષિણમાંના સી ગયેલા તેઓ તેમની સાથે રાસના પ્રકારો પણ લાવ્યા. આ પ્રકારો ત્યાં પ્રચલિત થયા અને શ્રાવક-તામીલ તેલુગુ ભાષામાં અલગ અલગ બધાંદે વપરાય છે, એટલે આ ગૌરી શબ્દ કોરી થયો. આજે પણ ત્યાં નૃત્તાના એક પ્રકારને કોરી જ કહે છે અને તે પ્રકારમાં અપૂર્ણ ગરબી માફક વયમાં દીવી રાજે છે.

સૌરાષ્ટ્રનો મુખ્ય રાસ પ્રકાર એ વિષ્ણુતાંત્ર રાસ પ્રકાર. આ તાંત્ર રચનામાં ધાર્મિક ભાવના જ દેખાય છે. (અર્ધાંગ) અઢંગો, (સાકસાંગ)

સોળીયો અને (ચતુશ્ચાંક) ચોસડીઓ આઠ વસુ મુચવે છે. (અધાવસુ) રાસ લેનારાઓના હાથમાં દોરીના છંદ હોય છે અને રાસ લેના લેતા અઢ, સોળ કે ચોસઠ દોરી મળી એક દોરડું બને છે. એટલે કે (બ્રહ્મા ઉર્ધ્વમૂલ મધ્ય શાખા)ની ભાવના નૃતરવરૂપે આમાં જોવામાં આવે છે અને ફરી એ દોરડું ઉપજે છે ત્યારે (એકોહમ બહુસ્વામ)ની ભાવના કેમ ન હોય ?

આ રાસના પ્રકારોનું ચલન ક્યાન જોઈએ એવું હોય છે. તેમાં તાલ કરતાં "માત" ને વધારે મહત્ત્વ છે. જૂના ગ્રંથોમાં પણ આનો ઉલ્લેખ યતિમાન, સૂરમાન (વગેરે તરીકે છે. ગીતગોવિંદમાં (યતિતાલેન ગીયને) એમ છે. આ યતિ તે આપણે આજુ જેત. એટલે આ રીતે આ રામના પ્રકારોમાં જેતમાન, સૂરમાન, તીયમાન વગેરે જોવા મળે છે. અને ગતિ, હાવ-લાવ, અને બન્ધ Steps, Jesters, Postures) ને દેશ્ય સ્વરૂપે કિંચ, હમચી, ઢાળ અને ઉચલો તરીકે જોવા મળે છે. કિંચ એ અડી તાલ નથી પણ માનને પ્રકાર છે. સીયો અને પુરુષો સાથે મળીને હેય તે કિંચ અને માત્ર સીયો મળીને હેય તેને હમચી કહે છે એ જાણીતું છે. એવી જ રીતે રાસડા સીયોજ લે છે પણ રાસ પુરુષો એકલા અથવા સીયો સાથે મળીને લે. ગરમા મોટે ભાગે સીયોજ લે જ્યારે ગરબી પુરુષો એકલા અથવા સીયો સાથે મળીને લે. કિંચ ગેયકૃતિનું નામ જાણીતું નથી, પરંતુ હમચડી નામ મળે છે, તો રાસ અને રાસડા પણ ગેયકૃતિઓનાં નામ જાણીતા છે. એજ રીતે ઉર્મિમય નાનીકૃતિ તે ગરબી અને કથાત્મક દીર્ઘકૃતિ તે ગરબા. આમ સાહિત્ય પ્રકાર પણ વચર્યા છે. આ બધાની પાછળ દેશી નૃત્યપ્રકાર પડ્યા છે- જેમાં શ્રી કૃષ્ણની પૌરાણિક સમ્બંધનૃત્તાત્મક ક્રીડાઓ હોવા વિશે આજે જે મત નહિ મળે.

પાનખર

‘શિવમકાશ’

[The First Autumn નામની અંગ્રેજી વાર્તા ઉપરથી અહીં યુજ્જ્વાલિતીમાં આવેબન કર્યું છે. શ્રી લેખક છે Erskine caldwell વિષય લેખકનો છે પણ વિચાર સાથે છૂટ લીધી છે. - આલેનક]

બગીચામાં ખાંકડા ઉપર બેસીને તરૂં બાળકો ખરતાં પાદડાં ભણી ભેંષ ગમ્મત માણી રહ્યાં હતાં. પવનની હલ્દર આવતાની સાથે જ ભલે પછુંવણિ થતી; તો વળી થોડીવાર રહીને બેચાર પાકેલાં પાન આપમેળે અમાનક ખરી પડતાં. એક બહેન અને બે ભાઈ - ઉંમરની દૃષ્ટિએ તરુ છ વર્ષની, રાજુ પાંચ વર્ષનો અને પીયૂષ સાત વર્ષનો.

પાનખર બેસી ગઈ હતી, વૃક્ષ ઉપરથી પાન ખરી પડતાં હતાં અને ડાંગીએ વેરાન લાગતી હતી. તરુ ભોમી બીડી :

‘વેનું’ ઝાઝ ઓધી જૂડું છે; તેનાં પાન ખૂબ ખરે છે!’ પીયૂષે જવાબ આપ્યો : ‘એવું કાઠ નથી; હાદા કહેતા હતા કે આ ઝડપમાં તો ફરેક વૃક્ષનાં પાન ખરે !

‘હાદાને આવવા તો તેમને જ પૂછીયું’ તરુએ કહ્યું.

એટલામાં ખરે બેસ અને હાથમાં લાકડી સાથે ધીમી ચાને દાદાજીએ પ્રવેશ કર્યો એટલે તરૂં બાળકો તેમને વીંટળાઈ વચ્ચા.

‘આલો હાદા, રમવા આવો! ચટ કરો !’

હાદાએ એકદમ ઠપકાં બદલી લીધાં અને બાળકો સાથે બગીચામાં નીકળી પડ્યા : ‘હાદા આને યું લમયું’ ? રાજુએ પૂછ્યું. ‘હાલની રમત અધૂરી છે; પૂરી કરીએ !’ તરુએ કહ્યું. ‘રોજ એકનું’ એક નહિ; આને હાદા હાથી યશે !’ પીયૂષ બોલ્યો. ‘નહિ, નાદા-હાથી તો જલ્દી મોટા હોય; હાદા રીંછ બનશે !’ તરુ બોલી. ‘હા, હા રીંછ મોટા થાતા વાળ વળું’ રીંછ !’ બાળકો નાચી રહ્યા !

‘અને થોડા થાકે’ તો !’ હવે હાદાએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘નહિ-નહિ થોડા પછી ચેલા રીંછ !’

‘હીક ચાતો તપારે; તૈયાર છો ને ? રીંછ આવે છે...ગુડ ઉલ્ડ ગુડ ઉલ્ડ !’

હાદા ઘૂટણીએ પડી ગોળાકારમાં ફરવા લાગ્યા અને ચાચું આમથી તેમ કુણાવવા લાગ્યા : વૂ...હ વૂ...હ !’

બાળકોએ કઠગાટ હતી મૂક્યો : ‘અલ્યા ભાગો જંગલી રીંછ આવે છે !’

હાદાએ તરુને પકડી પાડી. તે ગ્રીક પાડી બીડી : ‘મારી પાસે નહી. અને રીંછની બીક લાગે છે !’

પીયૂષે કહ્યું : ‘આ રહ્યા બેર ! રીંછને બેર બહુ લાવે છે. તેને મારી પામે આવવા દે !’ હાદા નજીક સર્પા એટલે પીયૂષ માથે ચડી બેઠો અને આનંદથી જૂમ પાડવા લાગ્યો :

‘ભેષ લ્યો બંદાનો વટ ! મને રીંછનો જરા ડર નથી ! કું તો આ રીંછ ઉપર સવારી કરીશ !’

પિયૂષે હાદાને આ રીતે મહાત કર્યા એટલે બીભ બે બાળકોના રક્ષ બીડી ગયે. તેમણે કહ્યું : ‘હવે બીભ રમત !’

હાદાએ જ કહ્યું : ‘ધોડા ધોડા !’

તરૂં બાળકો એક સાથે બોલી ઊઠ્યા : ‘મસ મસ આવશે-ધણે વખતે રમીએ છીએ !’

‘પણ ધોડા ઠાણ ધારો !’ હાદાએ પૂછ્યું.

‘તમે જ ધોડા ચાલે-તમને સરસ આવડે છે. આવો, હાદા ધોડા ધાવ છે !’

ત્યાં તો હાદાએ દબ્બ દબ્બવાનો અવાજ કર્યો. પીયૂષે પૂછ્યું : ‘ધોડા આમ કેમ કરે છે ? ધોડાને યું ભેંષે છે ?’ થોડો ચડેલા હાદાએ જ કહ્યું : ‘ધોડાને સાકર ખૂબ લાવે છે. તેને સાકર ખાવી છે !’ અને દબ્બદબ્બારી ચાલુ રાખી.

બાળકોએ દેકારો કરી મૂક્યો : ધોડાને સાકર ખાવી છે. ક્યાંથી લાવયું ? ધોડા તેમને ચડ્યો છે !’

હાદાએ પગ ઉછળવા માંડ્યા.

‘એલા ભાગ્યે ! ઘોડો લાત મારી દેશે !’

‘હવે બાપા બાપા ! એમ કરી જાય તે બીજા !’
પૂર્ણ ગવંથી કહ્યું અને ઉમેયું, ‘હું હમણાં જ ઘોડા ઉપર સવાર થઈશ’

દાદા ઊભા રહ્યા એટલે પીયૂષ બેસી ગયો અને ઘોડા ફરીયા ચાલવા લાગ્યો આ ભેઠને તડુ બોલી :

‘મારે પણ ઘોડા પર બેસવું છે અને બેસાડ.’

ઘોડા ઊભો રહ્યો તરુ પીયૂષની પાછળ તેને મજબૂત પકડીને બેઠી પણ નેવે ઘોડા ચાલવા લાગ્યો કે બન્ને એક બાજુ ટળી પડ્યા. અને ઘોડો પણ ગોચુ ખાદ ગયો ‘ખડખડાટ હારવતું’ મોજુ ફરી પડ્યું.

રસોડામાંથી મતાનો અવજ આવ્યો :

‘ચાલો, જમવાનું તૈયાર છે; હવે ઘોડીવાર રમત બંધ અને દાદાને આરામ !’

બે હાથે છાતી દબાવીને દાદા બેસી ગયા હતા. તેમને હાઈ ચડી ગયો હતો તેમણે માળખેને કહ્યું.
‘જાઓ જમી રહ્યા !’

બાળકોએ કહ્યું : ‘દાદા તમે પણ ચાલો !’

દાદાએ જવાબ દીધો. ‘મને જુખ નથી-મારે તો સવારે એક જ વાર બસ છે. હું તો હવે ખુદ પાન’ અને તેમના વકન-પને સમર્થન આપવા એક બે પાન વૃક્ષ ઉપરથી ખરી પડ્યા.

દિરસો જતા હતા. માળકોની રમત ચાલતી હતી, હજો ઉપરથી જુના પથ્થર વિદાય લઈ રહ્યા હતા અને નવી ફૂલો કુટલી હતી છવનનો સનાતન હમ આગળ ધપતો હતો. અને આવી એક સવારે.....

બાળકો પધારીમાંથી ઝીરી ગયા હતા પથ્થ દાદા હજુ સ્તૂતા હતા. બાળકોને અચરજ યત્ન હતું કે હમણાં સૌ પ્રથમ જગડી જનાર દાદા આજે કેમ સુખ રહ્યા હશે ? અને સૌના મુખ ઊતરી અચેલા દેખાય છે ! છેવટે માએ આવ્યોને કહ્યું :

‘તમે બધાજ છોકરાં ઉપર અગાથીમાં રમે : કું કું નહિ ત્યાં સુધી નીચે આવશે નહિ’

બાળકો ઉપર ગર્ભા. નીચે માણસો એકલા યદ રહ્યા હતાં. સૌના પરેરવેશ ધણુ નેવો હતો. કોઈ વાસ લાગ્યું અને કોઈ વળી અને સી ફરી, રડકકળ વધતી હતી ત્રણે બાળકો ભારે હૃદયે આ ગણુ.

એક રહ્યાં દનાં છેવટે દાદાની નનામી નીકળી ત્યારે દાદાને જડએલસાક બાધીને ચાર જણે ઉપાડ્યા હતા, એક જણ આગળ ચાલતો હતો, અને તેના હાથમાંની મટકામાંથી અગ્નિનો ધૂમાડો નીકળતો હતો. થણા બધા લોડો પાછળ ચાલતા હતા અને સૌના મુખમાં રામનું નામ હતું.

નક્કો કંઈક અનુમતું બની ગયું છે એવી આશા હાથે ત્રણે બાળકોની મુખમુદને ગભીર બનાવી ફીધી હતી પીયૂષ સૌથી મોટો હતો અને પોતાનાથી બે નાનારા ભાઈને સાચવવાની જાનમદારી તેની હતી. નાનો રાજુ રડમસ આવળે ભેલી ગઈશ :

‘દાદા ક્યા બધ છે ?’

પૂર્ણે કહ્યું : ‘દાદાને દાદાખાને લઈ જાય છે !’

ત્રણે વિશેષ કરી. એવું હોય તો બાપુ જ દાડારને ઘેર બોલાવે !

પરનની એક આછી લદર આવી. અગાથીની બેગાજર સામે પીપળાના બેચાર પાન ખરી પડ્યાં. તે ભેડ, વાત બદલવા, પીયૂષે કહ્યું : ‘અલ્પલ્પ ! ફેટલા પાન બધ !’

તરુએ પૂછ્યું : ‘દાદા પેનું શું કહેતા ?’

પીયૂષ જવાબ આપ્યો ‘ખુદ પાન !’

તરુએ આગળ પૂછ્યું ‘એટલે શું ?’

નાનો રજુ રડ્યો બોલ્યો ‘મને બહી ખમસ છે !’

પીયૂષે મુખ ઉપર હાસ્ય લાવવાનો પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું ‘હમણાં કું તને કહીશ !’

વાતાવરણ વધુ ગભીર બનતું હતું ત્રણે બાળકોના હૃદય ઉપર કેટલે જણે શિલાનો ભાર મૂકી દીધો હતો. પરનની એક વધુ લદર આવી. સાથેના વૃક્ષમાં આજો સંચાર થયો. એક પીયૂષ પાકટ પાન લદરાવ નીચે ખરી પડ્યું. ત્રણે બાળકો તે તરફ ભેડ રહ્યા. પીયૂષે કહ્યું : ‘ભેડુ ને, તફ ! દાદા કહેતા તે આ !’

તરુએ આગળ પૂછ્યું : ‘ત્યારે દાદા..... ?’

કૃત્રિમ રોષ દર્શાવતા પીયૂષ બોલ્યો. ‘સાવ માંડી છે ! એ તો પાદુ હોય તે ખરે-ખરુસ ખરતું હશે ?’

બલે સામેના વૃક્ષના પાન સાથે ફરીકાઈ કરવાના હોય તેમ, અને અર્થા કે ખરી પડશે તેવી રીતે ત્રણે બાળકોની આખમા અનુજો છલોછલ તોળાઈ રહ્યાં !

યોગદ્વેશ વહામ્બહમ

રવેન્દ્રકુમાર ખરિત

સમર્થ રામદાસ સ્વામી પાસેથી જ્ઞાનની વાતો શ્રવણ કરી શિવાજી, મા જીજ્ઞાસુને નમી મંત્રજ્ઞાનકૃત્ત્વમાં આપ્યા કે, અનુચરોએ, પરિભ્રમણની વિગતો કહેવા માડી.

તોખ તોખી બાપતોમાં અનુચરોએ કહેલ વાતો પડી રાત્નપરિયત ધર્મ ધર્મિક રથાનો અને ધર્મશીલ પુત્રોનો અરેવાલ પેલ થયો, તેમા મહારાજે દેહ ગામનાં સંત તુકારામ અંજે ખાસ મંગારેલ હાલત પૂછી. ને નમ્રભાવે રાત્રેસેવકે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

‘મહારાજ ! દેહ જહ તુકારામજીની મેં ને રિયનિ ભ્રષ્ટ તેનું વશું ન થાય તેમ નથી.’ સાલગી માઠી પડ્યી, અર્ધા બેઠા થતા શિવરાજ બોલ્યા : ‘એટલે ?’

‘મહારાજ ! કારખી કંગાલિયત લરમા આંઠા મારે છે. ખાવા અન્ન હોતું નથી. બાળકો ને પત્ની જુખ્યાં બેસી રહે છે, કોષનાય અંગ પર હાટવા વિનાતું વસ્ત્ર જ નથી, તુકારામજી ઇન્દ્રાણીને તીરે મંદિરમાં જઈ પાકુરંગ પાકુરંગના સ્તવન સિવાય કશું જ કરતા નથી

શિવાજીએ એક પલ અંખની પોંપણ નીચે નમાવી ઈચ્છી કરી. એ એક પલકારામા, એજુ ધર્મ-રત એ સંતપુત્રપત્નિ જીવન હાલતનું ચિત્ર નીરખી બીધું.

‘ભોજન બ્યવસ્થા માટે એ સંત કદોજ વતન કરતા નથી ?’

‘ના, મહારાજ ! રાત્રે મેં કાનેકાન એમનાં પત્નીને કહેતા મામલ્યા કે, “આજ બાળકો જુખ્યા સૂઈ ગયા છે.”

‘તુકારામજી શું બોલ્યા ?’

‘કહ્યું મહારાજ, “પાકુરંગની કન્ઠકાને આપણે આધીન છીએ. અતિ દુઃખથી આપણાં આ ભવ કે, પરમવનાં પાપ પોષાઈ જશે. દુઃખને પતુની અમેલી બેઠ છે.” ત્યાં મહારાજ કોઈક પાડોશી

બાઈ લોટ દાળ આપણાં આપ્યાં. તુકારામજીનાં પત્નીએ તેમને કહ્યું : “તમે યોટ દાળ લાગ્યા પછી હોકારના બાપની બેનો સ્વીકાર કરવા અનુમતિ બેઠાં.”

પડી ! મટકુંચ માર્યા સિવાય અનુચર તરફ નજર નેંધી શિવરાજ બોલ્યા.

‘પડી તુકારામજીએ કહ્યું : “મહેનત ક્યાં શિવાયનું ઉપાજન કરેલ અન્ન ખાતું એ પાપ અન્ન છે.” એટલે પેના પાડોશી બાઈ લોટ દાળ પાછા લઈ જતા રહ્યા.’

‘ધન્ય ધન્ય.’

‘પણ ત્યાં જ એમના પત્નીએ આંખમાં આંસુ લાવીને કહ્યું : “લોટ દાળ લીધા હોત તોયે તે રામરાના વાસણ કેદી દબા આપણા ધરમા !” ને તુકારામે પાકુરંગ પકુરંગ એટલે જ માત્ર ઉચ્ચાર કર્યો

સાલગી શિવાજી ક્યાંય સૂધી સુનસુન બેસી રહ્યા, એમરે સાતિને નીરવતા હતી. માત્ર જરા યોગાનબા જયવેાં જડે આજમાં લહોરાઈ રહી હતી. તેના પતનથી બેઠતા ફકાકે માત્ર સંભળાતા હતા.

‘અરે કાણુ છે !’

‘હા !’ અનુચર નમી ઈશું.

‘જરા ધર્મીદા ખાતાના અમાલ્યને કહી આવો કે દેહ મામમાં સંત તુકારામને ત્યાં એકસો સોના-મહોરના આદીના વાસણો આપી આવો. પછી એ તુકારામ ઘેર ન દોલ તપાર જ. નહિતર તો એ સ્વીકારશે નાંહ.

ત્યાજ રાજમાતા જીજ્ઞાસુ અંદર આપ્યા ને જતા અનુચરને રેણી કહ્યું :

‘શિવ ! ને કામથી આ અને આવતા ભવનું પ્રવરનું જાણુ જાણ છે. એ કામ રાજ એવશને અ પે છે !’

‘સાચું છે માડી, મારે જ જનું જોઈએ.’

‘સમર્થ’ના ઉપદેશને ટું એટલી વારમાં

વિસરી ગયો ! તેમણે કહેલું 'વાદ છે કે ને ગાળ્યમાં
ધર્મ, ધર્મરચાનો અને ધર્મપુરુષોનો આદર નથી
થતો રહેતો તે રાખ્યો કૃપ યાચ છે !'

'બૂલી નથી ગયો, દયો હું જ અહીં છું મા !'

કઠી સિવાજી ઘૂંટણીએ પડી માને વંદી બિતા
યયા અને એજ કાણે ચાંદીના વાસણ તયા અન્ન
ધરવખરી સાથે લઈ દેહુ ઉપડી જતા પહેલાં સમય
રામદાસ સ્વામીને વંદના કરવા ગયા.

હાથમાં માળા ફરવતા અને આંખમાંથી અમી-
ધારા રેલાવતા યુરુને નમી સિવરાજ બોલ્યા :

'દેહુ ભઈ છું, યરવઈ !'

'દુશરામજીનાં દર્શને !'

'હા, દર્શન અને ભેટ પણ ખરી.'

'ભેટ ?' આંખમાં અમક લાવી રામદાસ સ્વામી
બોલ્યા :

'હા હા, સાંભળ્યું છે કે, એમનાં ઘરમાં
રક્ષિયાનાં વાસણેય નથી, એથી જાતે આપવા ભઈ
છું.'

'ભાઈ.'

કેટલાં સમયનાં હોઠ પર એક મંદ હાસ્ય
ભર્યા વલણ મળ્યું. એ મર્મયુક્ત હાસ્યનું હાદ
સિવાજી ન સમજી શક્યા. ન ઉઠેલી શક્યા.

દેહુ ગામ બહાર યુકામ કરતાં સિવાજીને ભળવા
મળ્યું કે, દુશરામ બે દિવસ યયા બહારગામ ગયા
છે, એટલે સિવાજીએ વેશ બદલી અનુચો પાસે
એ બધું ઉપકાવી લઈ ગયા ને ઘરમાં મુકાવી પાછા
ગામ ખાદરની ધર્મશાળાએ રહ્યા.

ત્યાંજ પંડુરંગ પંડુરંગનો જમખવનિ ચોકારતા
દુશરામ આવતા રેખાયા. સિવાજીએ એમને ભેવાને
એનાં દર્શનો પાર ન રહ્યો કે, આજ આવા પ્રભુ
ભક્તને મેં સદાય કરી તેની ઉપાધિ દૂર કરી છે.

દુશરામ આખા ત્યારે સાંજ પડવાને બહુ થોડો
સમય હતો તોય સર્વ મહારાજે ભણે દળ્ય સંતને
ધેર પહેલ્યાડવા, બાળનાં પદાંગણમાં તેનો રમ દળ્ય
શોભે રાખ્યો છે.

દુશરામનાં પંડુરંગ પંડુરંગના શીળા બોલનું
લીંપણ ઘણું રજુ કે તેનો માળાઠા ઘર બહાર નીકળી
એમને વળગી પડતા બોલ્યા :

'બાપુ ! બાપુ ! આપણે ઘેર તે આજ પાર
વખરની જલ્લો છે '

'જલ્લો ?'

'હારો, ચાંદીના મઝાના, કેતરણીશાળા
વાસણો ને એવું તો ઘણું બધું છે.'

દુશરામ ઘરમાં આવ્યા.

પત્ની સામેજીમા હતા. એને જતાં વેંત પૂછ્યું :

'છાકરાઓ સાચું કહે છે ?'

'હા.'

'કોણ આપી મળ્યું ?'

'અભણવા હતા.'

'ચલો સાડું થયું, પંડુરંગની આપણાં ગરીબ
પર કુપા ગિતરી.'

સદાના અપરિમલ સ્વામીની આ વાત સાંભળી
પત્ની જરાક ચોંકવાને સ્વામીનાં બેલોને અથ
શોભવા માંડ્યો પણ ન સમજાયું, અંતે પૂછ્યું :

'એટલે ઘરમાં લીધા તે સાડું કયું ને ?'

'એક રીતે.'

'કય રીતે સ્વામીન !'

'આપણે ગરીબ કઠી કાંઈને દાન-ધર્મ કરી
શકતા નથી તે દાન કરવાનો અમૂલ્ય અરસર આજ
પંડુરંગે આપ્યો છે.'

'એટલે શું બાપુ !' બાળાએ પૂછ્યું.

'બેટા ! આપણે બીજાને આ વાસણો આપી
દઈશું. એ વાસણો લેનાર કેવા રાજ ધરો ! નેવા
તમે રાજ થાજો છો !'

'અને આપણે ?'

'આપણને પંડુરંગ સદાય મળ્યું આપશે.'

'પંડુરંગ તો કશુંજ આપતા નથી. એક દિવસ
બગાઉ પણ આવી જ બિમલો ભેટ સોગાદ આવેલી
તે તમે બાળી વાળેલી.'

‘બચ્ચાઓ ! કારનાં સૌને ભાગ હોય. આપણે એકલા સારાને ઉપભોગ કરીએ તો પાંડુરંગ દુઃખાય. કહો, પાંડુરંગ દુઃખાય એવું કહે કે, તમે દુઃખાય એવું કહે ?’

‘ના, ના, સ્વામિન ! પાંડુરંગ રાજ રહે એવું જ કર્યું. બાળકોના બોલતા સાચું ન બનેયો.’
‘બસ ત્યારે આપણે આ વાસણના ઢાલ દાન કરી દઈ પાંડુરંગની આશિષ મેળવીએ. દાનધર્મ પાંડુરંગને બહુ વહ હો છે. આશો તમે મને સદાય કરો.’

‘હી ?’

‘જાળો ઘેર રહેયો. આ વાસણને અન્ય સામગ્રી આપણે બેઉ ઊપાડી ગ્રામનાં યોગ્ય જાણીએ તો ત્યાં તેનું દાન કરી કૃતાર્થ થઈએ. આપણે ગરીબને દાન કરી કૃતાર્થ થવાનો આવો સુંદર મોઝો કરી ધ્યારે મળશે !’

‘પધારો સ્વામિન ! કું તમારી ભેટે વાસણો ઊપાડી આપીશ.’

‘પાંડુરંગ ! પાંડુરંગ !’ કરતા તુકારાએ વાસણો પત્નીના માથા પર અડાવી બીજા પોતે ઊપાડી લીધા ને બેઉ દંપતી ચોક્કસ આપ્યા.

ત્યાં વાસણો નીચે મૂક્યા ને જતા આવતા ફેડું વસીએને કહ્યું : ‘આ વાસણોનું મારે દાન કરવું છે જેને ભેષણે તે ખુશીથી લઈ જાય.’

હોડાને કમ જ થયું : ધરમા દીકરાના વાસણો વ રાધવા રાક નથી તે તુકારામ આજ એવેના ચાલીના વાસણો દાનમા દઈ દે છે.

ચિત્તરાજને ધર્મસાગામાં જાણ થઈ એ વેશ પગો કરી, પાંડુરંગના આ કૃપાવાનની કારમી કંઠાલિપતમાય જગતને દાન ધર્મનો મદિમા સમજાવતી આ દાનશીલતાના દર્શન કરતા ચોક્કસ આપ્યા.

દંપતીના મો પડ બીજાને સારામાં સદસ્યગીદાર બનાવવાની રૂપરમયી વિશ્વસતી જાવના નીરખી એ મનોમન વદી રહ્યા.

નૈત્યેનામાં તો અધી સામગ્રી દાનમાં અપાય ગઈ.

પછી દંપતી ચોગેર દિશાઓને વંદના કરી ઘેર આપ્યા ત્યાં સતતની આ દાનશીલતાનાં દર્શન કરી સુધંદેવ સિતિજીમાં નીચે ફૂળી ગયા અને આ સુસગ દર્શનથી જાણે હર્ષ પામ્યા હોય તેમ આય-મણી દરમિયાન તુકારામ પર અત્યંત કંઈક વણી તેજ રેકું પર લેળાઈ રહ્યા.

શત પડી આબના એવારે તારલા ટમટમી ઊઠ્યા.

ચિત્તારાજ વેશ જઠ્ઠી તુકારામના મર સમીપ આવી જીતા.

ધરમા દાંત (ચતો બેઠેલ તુકારામ પાસે બાળકો આવી બેઠાં ને રાયા.

‘કેમ, કેમ, કેમ, રાતું આવે છે ?’

‘ત્યારે શું દસીયે ?’

‘પણ છે શું એ તો કહો !’

‘રાત્રી બોજન મળ્યું નથી.’

‘હા !’

‘મા ખાવાનું દેતા નથી.’

‘ક્યાં ગયા’ પત્નીને દાક દેતા તુકારામ બોલ્યા.

‘કહે’ તુકારામની સમીપ બેસતાં એમનાં પત્ની બોલ્યા.

‘બાળકો શું કહે છે ?’

‘સાચું’

‘કેમ ?’

જવળમાં એમની આંખોમાંથી ડગ ડગ આંસુ સરી પડ્યાં.

પત્નીને રક્તા ભ્રેષ્ટને તુકારામ બોલી ઊઠ્યા.

‘અરે તમેય રડો છો ?’

‘ત્યારે શું કહે ?’

‘બોજન નથી ?’

‘હે, પણ રાધવાનાં વાસણો નથી’

‘હીકરાનાં દત્તાને આપજે! ફૂટી મળ્યાં!’

‘ના’

‘ત્યારે?’

‘ધારમાં ચાંદીનાં વાસણો આગળ કે તુરત મેં
એ હીકરાનાં વાસણો દાનમાં આપી દોષા.’

‘વાદ વાદ! ધન્ય તપને, પાંકુરંગનાં તમારા
પર અનંત આશીર્વાદો જે રોડા, દાનની મદદા,
તમારા હૃદયમાં આટલી રિશ્તર છે એ જોઈ હું
પ્રસન્ન થાઉં છું. મારા પાંકુરંગ પણ આજ

પ્રસન્નતા અનુભવતા હશે.’

‘નાથ! આથી જ મેં રસોઈ કરી નથી.’

‘ત્યારે હવે!’

‘આપની જે આગા હોય તે.’

‘આપણાં યોગદોષનું’ વહન કરનારા પાંકુરંગની
અમૃત સંપ્રેક્ષના દર્શન કરી ચતમર અમંગો
ગાણું. છોકરાઓ સૂન જશે.’

તે કંપની પાંકુરંગનાં અમૃત ગાવા પ્રાર્થનાં.

અજાણી પર એ કંપાણકારી નિમંગ રત
પસરી રહ્યો.

•

જમાનો બદલાઈ ગયો

“હરોજ આઠ વાગ્યે કામે ચી જાઓ છો અને આજે કેમ મોઠા
પડ્યા?” રસ્તા ઉપર પોદાણુ કામ કરતા મજૂરને ઈજનેરે ટોકાર કરી.

“મોઠો નથી સાહેબ, પાંચ મિનિટ વહેલો છું” ત્રિકમ ઉદર હાથ
ફેરવતાં ફેરવતાં મજૂરે જવાબ આપ્યો.

“શું વહેલો છો ધૂમ? આઠ ઉપર પાંચ મિનિટ થઈ ગઈ, “ઈજનેરે
પોતાની કાફા ઘડિયાળમાં જોઈને કહ્યું.

“માફ કરજો સાહેબ! મારી ઘડિયાળમાં હજી આઠમાં પાંચ મિનિટ
ખાડી છે.” પાટણનના ખિસ્સામાંથી ઘડિયાળ કાઢીને મજૂર ઈજનેર સાહે-
બની સામે ધરી.

“તારી ઘડિયાળ દસ મિનિટ પાછળ હતી!” ઈજનેર સાહેબે કરકા-
ઠીથી કહ્યું,

“હજી ગઈ કાલે રાત્રેજે ફેડિયો સાથે મેળવી છે. સાહેબ! પણ તમારા
વેલુની ખાતર પાંચ મિનિટ વહેલું કામ આજેની રાત્રી છું.” ફિફી ગ
ઉપર જતા કોઈ ખેટધરની અદાથી મજૂર ત્રિકમ લઈને કામે વળગ્યો.

“જમાનો બદલાઈ ગયો.” ઈજનેર સાહેબ મજૂરને કહ્યો. - અચ્ચત્તી.

સૌન્દર્ય ભાવના

જિનરાજકાસ

પ્રભુ પ્રેમસ્વરૂપ અને રાગસ્વરૂપ છે, તેમ જ સૌન્દર્યસ્વરૂપ પણ છે. આથી પ્રભુએ સ્વેલી સદૃશ્યાં એવું કશું બે નથી, કે જે સૌન્દર્યરહિત હોઈ શકે. શુભાખના ગુણમાંથી પરિમલ પ્રસારે છે, સર્વમાંથી અધારનો નાશ કરનાર પ્રકાશ વેલાય છે, પૂર્વમાંની આંદનીમાંથી અમીરસ વર્ષા રહે છે, એમ એથી હૃદયગણ વધારે સૌન્દર્ય પ્રભુએ સર્જેલી સકળ વસ્તુઓમાંથી વહે છે. આ કથનમાંજ્ઞરાપણ અતિશયોક્તિ નથી. પ્રભુએ સર્જેલી અસંખ્ય વસ્તુઓમાં મનુષ્યને જ પ્રાધાન્ય આપવામાં આપ્યું છે, તે સર્વ રીતે ન્યાયસૂક્ત છે. કારણ કે સૃષ્ટિની તમામ વસ્તુઓમાં મનુષ્ય જ પ્રભુનો યોગદામ યોગે અમરાર છે. આ અવતી ઉપર એવા એક પણ મનુષ્ય નથી કે જેનામાં સૌન્દર્યભાવનાનો અલ્પ અંકુર-મદ શુભિંગ-પણ અસ્તિત્વ ન ધરાવતો હોય. મીસ દેવ જેની મહાન સંસ્કૃતિમાં ઉછરેલ સ્ત્રી પુરુષો જીવનના અસંખ્ય ક્ષેત્રોમાં સૌન્દર્યનો પ્રકાશ નિરખી શકે છે. એમ જગતીમાં જ ગતી મનુષ્ય પણ જીવનના એકાદ ક્ષેત્રનું સૌન્દર્ય નિહાળી શકે છે. કારણ કે, 'સૌન્દર્ય' એ કુદરતના મૂઠાં નિયમોનું પ્રકટીકરણ છે. 'જગતી મનુષ્ય' પણ પોતાના પાંચેવાં પ્રાણીઓમાં કે પોતાના ઓળસોની આકૃતિમાં સૌન્દર્યનાં દર્શન કરી શકે છે. લક્ષ્મીદેવ તારાથી હવાવેલા આકાશમાં કે રમ્ય સરોવરમાં સુંદરતા ભ્રમ શકે છે; પોતાની આકૃતિ આલેખી પવિત્ર અને ખાલિમાં એને સુંદરતા દેખાય છે; તેમ જ કાષ્ટ રમણેની ગુણમાં પણ એ સુંદરતા નિહાળે છે. ગમે તેમ હોય પણ 'કુદરતના' ખનાવો શુદ્ધિ શાલ છે, અને કાષ્ટ સનાતન ભાષાના (વ્યાકરણના) પદો જેવા લાગે છે, એ ઇશ્વરના કથન પ્રમાણે ઉપરાકત વસ્તુઓ એનામાં સૌન્દર્યની જ્યવના પ્રકટાવે છે. અત્યેક મનુષ્યમાં રહેલ સૌન્દર્યની આ મૂઠાં ભાવનાને જાગ્રત અને સચેત કરવી, તથા સ્વાય, રમેદ, સ્વાર્પણ કે દયા જેવા મહાવૃણેથી સૌન્દર્ય અજિન્ય છે, એમ સુચિત્તિ અને સુચ

મનુષ્યના અંતરમાં સ્થાપિત કરવું, એ જ સર્વ સંસ્કૃતિઓનું ભાવ્ય અને ભવીશ્ય કર્તવ્ય છે.

સૌન્દર્યની મહાન શક્તિ મનુષ્યની પાસનાઓનું ધ્રુવ શરૂ પારિવર્તન કરે છે; એના વર્તનને નિર્માણ અને પવિત્ર કરે છે; અને એના સકળ સંજોધોને સત્પણીલ બનાવે છે, તથા જ સૌન્દર્યમાં નૈતિક મહત્તા સમાવેલી છે. મનુષ્યને જીવન જીવવા માટે હવા કે નિકાની જેટલી આવશ્યકતા છે, તેટલી જ સાચું જીવન જીવવા માટે સૌન્દર્યની પણ જરૂર છે. કારણ કે મનુષ્યે માત્ર આજીવિકાના સાધનો માટે જ કામ કરવું- 'શરી' માટે જ જીવવું- એ તે કામ અને જીવન ઉભય વિશેનો કેવળ યોગદામ છે. મનુષ્ય ને ઉપયોગી અને સુંદર વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરવા માટે તથા એમાં આનંદનો અનુભવ કરવા માટે કામ કરે, તેા એનું જીવન સર્વાંગ સુંદર થાય. અને જીવનનો પ્રત્યેક પ્રસંગ એને અમરતાની સુગ્રાસ આપી શકે. વગી સૌન્દર્ય ધૈત્યને પ્રમળ બનાવે છે, જીવનનો પાયો દઢ કરે છે, તથા અમિત અને નિર્જાળ મનને ઉત્સાહથી ભરતક કરી, એને નવજીવન અપે છે. સૌન્દર્યની સહાય વડે કથા આત્માને અવનવીન પ્રેરક આપે છે, અને એને જીવનસંજ્ઞામાં માટે નવીન ઉત્સાહથી સજ્જ કરે છે. કારણ કે 'દુષ્ટીકરોના' આત્મા પ્રકટ કરે, એ જ સાચી કથા છે, અને વાંછેલી વસ્તુઓના સત્પરસ્વરૂપને સાક્ષાતકાર કરાવે, એ જ સૌન્દર્ય છે. સાચો કામકરકર્તવ્ય ક્ષેત્રોમાં પ્રવેશતા પહેલાં પોતાના અંતરને સૌન્દર્યની સુવાસથી હોષાહ ભરે નહિ, તેા તે પોતાની કૃતિમાં સૌન્દર્ય ક્યાંથી આપી શકે ?

'જે વસ્તુ સાગી છે, જેમાં એક પણ નકામું અંગ નથી, જે પોતાનો દેવ જાળર સિદ્ધ કરે છે, જે સર્વ ચીજો સાથે સુસંગત છે, અને જે ને સીમાન્તોનું મધ્યગિન્દુ છે, તેને આપણે સુંદર કહી શકીએ.' જેટલું કઠીને ઇશ્વરને સૌન્દર્યની આપ્યા અપવી પાની મૂળ. પરંતુ સૌન્દર્ય એટલે શું, એ

પ્રશ્ન મનુષ્યના અંતરમાં વહેતો મોટો ખડો થવા વિના રહેતો નથી.

વસ્તુઓ વસ્તુઓની ખાતર જ સુંદર નથી. સાદ્યના સાચો આધાર દેવી મન હૃદય છે; એ દેવી મન તમામ વસ્તુઓને તપાસે છે, તેમના વિભાજો-ને પરસ્પર સાંકળે છે અને તેમના સ્વરૂપના યોગ્યતા અને ઉપયોગિતા કરતાં ફેર્ષ અધિક તત્વનું દર્શન કરાવે છે. આ પ્રોટ ઇશ્વરી મન સંસ્કરણ અને સર્વ કળે વસ્તુમાનને નિરખે છે, અને એ તે જ સૌન્દર્ય સ્વરૂપ હોવાથી, અન્ય વસ્તુઓને એતાના સૌન્દર્યની ઝાંછીવત્તી પ્રતિકૃતિ રૂપે જુએ છે. શુદ્ધાત્મા પુષ્પને રૂપ, રંગ અને સુગંધના કોષ મહાન. આદર્શની, કે કોષ 'જીવન-સહચરી' ની રમૂતિની દષ્ટિથી નિદાનતા એ નેટલા પ્રમાણમાં એતાના સૌન્દર્યનાં ધોરણને મળતું આવે તેટલા પ્રમાણમાં ઇશ્વરી મન અને સૌન્દર્યમય લેખે છે; તથા આપણને તે (પુદ્ગલનું) પુષ્પ) નેટના પ્રમાણમાં ઇશ્વરી મનની ઝાંછી કરાવે, તેટલા જ પ્રમાણમાં આપણે તેને સુંદર કહી શકીએ.

હજીમના 'પિરામિડ' મા તે કાળ અને દેશના નાગરિકોની ધાર્મિક સંકુચિતતા, તેમની ઝેંદી અને ગમનચુખી આસાઓ, તેમ જ તેમના જીવનની રુદ્ધતા વગેરેના અભેદ્ય ચિતાર રજૂ થાય છે; આ શુણ્ણને લીધે જ 'પિરામિડ' કલાસુકત ગણાય છે. કાવચર શેકસંપીઅરે નવપુવાન પ્રેમીજનોના વિરહનું સત્યસ્વરૂપ માત્ર એ પંક્તિમાં જ આલેખ્યું છે : 'પૂજક ભાવથી, અસંખ્ય આમુધ્યાં, રનેહન વિલાપથી અને જવાલામય કુસંધાથી' : વર્ણનની આવી સુંદરતા જ કવિને મહતા આપે છે. વસ્તુઓનો આદર્શ ચિતાર રજૂ કરી શકે તે જ કલા પરંતુ "કોષ સુંદર એ એક અવદારક કવિ છે; એતાના જગમી પતિને સંસ્કારી જનાવે છે; અને જેના સમાગમમાં આવે છે, તેનામા કોમળતા, આશા અને વાક્યાનુષ્ઠ રહે છે, " એવી ઉચ્ચ જાનાઓ સર્વની ઉપર એક સરખો અસર કરી શકતી નથી. મનુષ્યે ની વણખીલી કલ્પનાસકિત સુંદરીઓના આવા ઉચ્ચ આદર્શની ખુબી અનુભવી શકતી નથી; તેમ જ સૂર્યોદય ને પુષ્પ જેવી સુમધુર વસ્તુઓમાં પણ સંદરતા પેખી

શકતી નથી. આનુ કારણ એ જ કે એવી વણખીલી કલ્પનાસકિતમાં ઇશ્વરી મનના ઉચ્ચ આદર્શો પ્રાતે-જિગિત સર્ધ શકતા નથી. કવિ વર્ણવતું કુદરત રખી મહારેખીતું નેટલું સૌન્દર્ય ઝીલી શકે છે, તેટલું અન્ય આત્માઓ નથી ઝીલી શકતા. કોષ કલાકાર એતાની કલા દ્વારા ઇશ્વરી મનનો નેટલો સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે, એટલે બીજાઓ માટે સંભાવત નથી, એમ કહેવું એમાં લગાર અતિશયોક્તિ નથી. મનુષ્ય ઇશ્વરી મનમાં વસતાં માદ્યના આદર્શોને નેટલા પ્રમાણમાં એતાના મન અને હૃદયમાં ઝીલી શકે છે, તેટલા પ્રમાણમાં જ એ સાચા સૌન્દર્યને નિદાન શકે છે. સંજીત માટે કલાધીવે લખેલાં વચનો વાદ કરા : 'અનંતતા તરફ પ્રયાણ કરાવી, તેની ગહન-તાની કંઈક ઝાંખી કરાવનાર, કોષ જેમી તાલ, એ જ સંજીત છે ' પરંતુ સંજીતની સદાય વડે સ્વર્ગમાં સંચરણ, સર્ગને માટે સરખું ધરણ નથી એતાના આતર પ્રકાશના પ્રમાણમાં જ મનુષ્યો ઉચ્ચ ભૂમિકામાં કલ્પો મારી શકે છે

પણ પ્રશ્નની કટુતા અવગણે છે; ઇશ્વરી યોજનાની દવા અકથ્ય છે. જેમ સ્પર્શનાં કિરણો મુગ્ધ કલિકાની પાંખડીઓ વિકસાવે છે, ચંદ્રની અમીધારા કુમુદને જીવનસંયુ પાન કરાવે છે, તેમ સૌન્દર્યરૂપે પ્રજ્ઞ

પોતાના પ્રેમના બળથી મનુષ્યને સુંદરતાની પ્રાપ્તિ માટે તૈયાર કરે છે, અને મનુષ્યની સર્વ કૃતિઓની ષડયે રહીને પોતે એને સાક્ષાત સોન્દર્યની સમીપ આણે છે.

આ પ્રમાણે, બાવીના ષડધા સુણી તેમને આતર સુરથી લવકારનારા કવિઓ, માનવ જાતિની મુઝવણી ઉઠાવનારા નાટ્યકારો, નિર્દોષની ભાવનાને રચી રૂપ આપનાર ચિત્રકારો, સજ્જ દાસ આત્મરચનારને ગજવનારા સાહિત્યકારો, તથા સ્વર્ગની સહેન કરાવનાર સંગીતકારો આ છને પર્વદ સોન્દર્યનાં દર્શન કરાવી રહ્યા છે. ઇત્થનની સ્વર્ગીય વાતો યુજનાર તે એક જ વ્યક્તિ છે પરંતુ તેના દર્શનથી અજાણને કલાકારો પોને નિહાળેન પ્રાપ્તના બાબા વટયા કિરકો આપણી સમક્ષ રજૂ કરે છે એ જ કલાકારોની સાચી વિશેષતા છે.

સર્વ જોમ વાદ્યમાત્ર ઉપર ઉદ્ભૂતા અને પોષણથી બને રહી રહ્યો છે, તેમ સોન્દર્ય પ્રજુ પશુ મનુષ્યમાનના અજ્ઞાન ઉપર સોન્દર્યના કિરણોની શકિત કરી રહ્યા છે. મનુષ્ય જ્યારે સોન્દર્યના નિવ જોને વળે છે, ત્યારે સોન્દર્યને રચામી પોતાના

નયીન સન્દેશ સાથે મનુષ્યના અંતરમાં પ્રવેશ કરે છે. નાનકડે જેવાં નિરીષ હૃદયો, અને પુષ્પ જેવાં નિર્મળ અંતરોને સોન્દર્યની શોધનથી કરવી પડતી. જક્ષ, રોષ અને હતા, સાગર, સૌન અને સરિતા, સુર્વેચા કોઈ નિદા લેલી પ્રિયતમાના રિમત સરણુ સોન્દર્ય રચેલું જ છે. અંતરની મલિનતા ઓસરે, દર્શિયથ વિશાળ બને, તથા વસ્તુમાનમાં એક જ ચેતન્ય પરબાય, તે સોન્દર્યનાં ઝરણુ અખુટ છે, એમ મનુષ્યને સમજાવા વિના રહે નહિ. ખનિજ અને વનરપતિ, ધણ અને મનુષ્ય, સર્વ સોન્દર્યથી ભરેલા છે. આ અવનીર્ધાં એવું એક પશુ રમાન નથી કે જે સોન્દર્ય વિનાનું હોય. પર્વતની શ્રીકતામાં કે સાગરના ધ્રુવવાટમાં વડોળિયાના વૃક્ષાનમાં કે અરણ્યના નિરીષ પગથારમાં, નરની પુષ્પ વાદિકામાં કે જ્યોત્સ્નાના રૂપેરી તરંગોમાં, કોઈ સુક્રુચર આગાનાં સંવનનમાં કે સુમધાન પુષ્પ-પકુલ્લ દારવમાં, જ્યાં જ્યાં પ્રભુતા છે, ત્યાં ત્યાં રચે રચે, સોન્દર્યનો સુવર્ણ-ચપ પ્રકાશ ઝગઝગી રહ્યો છે. કારણ કે જ્યાં પ્રભુતા છે, ત્યાં જ સોન્દર્યનો નિવાસ છે.

વારસો

આને જે લોકો પોતાની સંતાન માટે મિલકત મૂકી જાય છે, એમના હોકારાઓ આગસ, વ્યસન અને છુરાઈમાં બધુ બરબાદ કરી નાખે છે અમે ત્રણ ભાઈઓ છીએ. અમારા પિતાજીએ અમને સારી રીતે કેળવ્યા, પરંતુ કોઈ મિલકત ન આપી. એટલા માટે ત્રણે ભાઈઓ પરાકંભી અને મુખી થયા પિતાજી જે અમને જેવદૂર શખત અને અમારા માટે પૈસા મૂકી જાત તેા વિદ્યા વ્યવસાય, અકકલ આદિ શ્રેણીના બદલામાં અમે પૈસા લેત અને નાતાથક બની જાત. એટલે માટે અમે, અમારા પિતાજીને ઉપકાર માનીએ છીએ કે એમણે અમને શિક્ષણ આપ્યું અને પૈસા ન આપ્યા જે પિતા પોતાના પુત્ર માટે સારી મિલકત, વૈશ્ય-ટકા મૂકી જાય છે તે પોતાના પુત્રનો યત્ન

પુનમનુદિષ્ટ લોકચમણ : પિતા પુત્રને સાચું દિક્ષણ આપે તે એની સફળતિ થાય છે. પુત્રને શિક્ષણ, મહેનત, ઉદ્યોગ અને નીતિ રીતજીવનને બદલે મિલકત આપશે તેા તમને પરલોકમાં અને પુત્રને આ લોકમાં દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થશે. -વિનયભાણ

અહંકાર

૫૬

આનવીના વિકાસને રોકનાર એ કોઈ હોય તો તે આપણો અહંકાર છે. અહંકાર આપણા જીવનને રુધિ નામે છે. હું ને કહું છું એ જ ખરું છે, હું કહું છું એ જ સાચું છે, હું ને જીવન જીવી રહ્યો છું એ જ ઉત્તમ છે, એનાં કરતાં બીજું કંઈ સારું છે જ નહિ; એવી એવી સંકુચિત લાવનાઓ આપણા મનમાં અહંકાર જગાડે છે. તેથી આપણામાં કંઈ ખામી હોય તે આપણે જોઈ શકતા નથી તેમ જ બીજામાં કંઈ સારું હોય એની કદર કરી શકતા નથી કે આપણા જીવનમાં એને ઉતારતા નથી.

એક વાર એક જૈન સુનિજીએ એક વાતો કહી હતી તે ખરેખર સમજવા જેવી છે. કુલતા એક પતંગિયાને નરકના કીડા સાથે ભાઈબધી થઈ. સુગંધી ફૂલો પર બેસનાર, રહેનાર પતંગિયું કીડાને આવા ગંધાતા નરકમાં રહેતો જોઈ ને ખેડ પામવા લાગ્યું. તે કીડાને કહે, 'કીડાભાઈ, તું આવી ગંદ-કીમાં શા માટે પડી રહ્યો છે? એક વાર મારી સાથે મારા ફૂલ-ગેર તો આવે ત્યાની સુગંધી હવા તું એક વાર આંખ તો ખરે. પછી તને અહીં નહિ ગમે.'

પણ કીડાભાઈ તો કરેજા કંઈક બહાનું કાઢે એને મનમાં થાય : "ત્યાં વળી એવું તે કું હશે કે મારી અહીંની તાજગીભરી હવા કરતાં સારું હોય? અહીં રહેવાનો આનંદ એ પતંગિયાને ક્યાંથી ખબર? પતંગિયું નકાસું બહાનું મારે છે. અહીં મને જે નુજ અને આનંદ મળે છે એવું ત્યાં ક્યાંથી હોય?"

પરંતુ પતંગિયું તો દરેજા તેને પોતાને ઘેર આવવાનું કહે. ઇવન્ટ કંટાળીને કીડાભાઈ બોલ્યા : "હીક ત્યારે તારો જીવ આશ્રય છે,

તો ના શી રીતે પડાય? ખરી રીતે મને તો અહીંથી ક્યાંય બીજે જવાનું જરાયે ગમતું નથી પણ આજે તો આવી યકાય એમ નથી. ત્યાવતી કાંઠે સવારે આવજો. હું તારી સાથે જરૂર આવીશ "

બીજે દિવસે સવારે કીડાભાઈ વિચાર કરવા લાગ્યા : "મને તો અહીંથી ક્યાંય જવાનું ગમતું નથી. પતંગિયાને ઘેર જઈશ હું શુગળાઈ મરીશ અને મારી તબિયત પણ બગડશે. કંઈ નહિ એક કામ કરું." એમ વિચારીને તેણે નરકની જે ગોળી બનાવી અને નાકમાં ઘોસી દીધી!

કીડી વાર પછી પતંગિયું આવ્યું અને કીડાને લઈને તે પોતાને ઘેર ગયું. ત્યાં કીડાને તે જાતભાતના અને રંગબેરંગી સુગંધી ફૂલો પર ફેરવવા લાગ્યું અને વારે વારે તે પૂછતું જાય "કેમ ભાઈ અહીંની હવા તારા કરતાં ફેવા છે? અહીં આવીને રહેવાનું મન થાય છે કે? ત્યાં નરકમાં પડી રહેતા કરતાં અહીંથી તું સુખેથી રહેજો. મને પણ ખૂબ ગમશે "

પણ કીડાભાઈ તો માથું ધ્રુણવીને કહે, "મને તો અહીં કંઈ જ ફેરક લાગતો નથી! જેવી હવા મારે ત્યાં છે તેવી અહીં છે, તું જ મારે ત્યાં રહેજા ચાલોને!

પતંગિયું તો બાપડું નયાઈ પામ્યું! તેણે ધારી ધારીને કીડાને તપાસવા માંડ્યો; અને જુએ છે તો કીડાભાઈના નાકમાં નરકની ઘોળી!

એવું જ આપણા જીવનનું સમજવું. જ્યાં સુધી આપણામાં અહંકારરૂપી નરક ભરેલું છે, ત્યાં સુધી બીજે બધે સુવાસ હોય એનો આપણને ક્યાંથી ખ્યાલ આવે?

ભારતના કાલિકારીઓમાં લાલ હરદયાળી નામ જોવા દેશભક્તોની પ્રથમ હરોળમાં આવે છે કે જે-એને વર્ષો સુધી માતૃભૂમિથી દૂર દૂર પરદેશમાં દર દર ભટકતું પડ્યું હોય અને માતૃભૂમિના પુનઃદર્શન કરવાની ઝંખનામાં તે ઝંખનામાં તરફડીને ગાજી પડ્યાનું નસીય પ્રાપ્ત થયું હોય. એમનો મુનો ફક્ત દેશ ઉપર પ્રેમ કરવાનો હતો. દેશની આઝાદી કાળે સર્વ કંઈ હોડમાં ચકવાનો હતો. કોસવેલે જે કંઈકાંડ માટે ક્યું, વોશિંગ્ટને જે અમેરિકા માટે ક્યું, ડી વેલસએ જે આયર્લેન્ડ માટે ક્યું હિન્દુસ્તાન માટે તે કાઈ કંઈવાનો તેનો અપરાધ હતો. તે પંજાબના એક ખાનદાન કુટુંબના નજીરા હતા. હિન્દીમાં જન્મ્યા હતા તે હિન્દીમાં ઉછરીને મોટા થયા હતા ખીજ વધારે સફાગી નેતાઓની જેમ તેને યશુ તક મળી હોત તો દેશને કોઈ ખીજ જવાહર, સરદાર કે રાજેન્દ્રપ્રસાદ મળત. યુધ્ધમાં એ ઉપરના કોઈ નેતાથી કમ ન હતા. દેશ પ્રત્યેની નિષ્ઠા યશુ જેટલી જ હતી હતી. આઝાદી માટેની ઝંખના અને તરફાટ યશુ ઉપરના કોઈપણ નેતામાં હતા તેના કરતા જરા એ ઓછા ન હતા. કાઈ શક્તિ યશુ અચુક અને જુરસી યશુ અદમ્ય હતો. તે એક આધી, તોફાન જેવા હતા. અને જ્યાં જતાં ત્યાં એ અધીનો વટોળ લાગતો જતા. તેની આસપાસ જે કંઈ હતું તે તેની લપેટમાં સમાઈ જતું. તેઓ અચુક શક્તિવાળા, રાષ્ટ્રીયવાની ઉંમ આવાવાળા દેશની શુનામી ફૂર કરવા માટે આજીવન સત્તવાળા, આઝાદી માટે તરફાટ કરનાર પરમ તપસ્વી અને યોગી હતા, જિન્દાદિલ આદર્શી હતા આવા વીરપુરુષ દેશભક્ત અને બલિદાની જીવનચરિત્રને પ્રિય સરાજખના શાસનકાળમાં નિર્વાસિત બન્યાને વર્ષો સુધી દુખમાં તડકાયા ને છાંયામાં પર દેશમાં રહેવું પડ્યું, એ યશુ વિધિની એક વિચિત્રતા જ ને!

જે શુનામી માટે, જે કાઈ માટે એમના પર

પ્રિય શાસનના ન્યાયની તનવાર ટોળાઈ રહી હતી તે દૂર થયા પછી યશુ વર્ષો સુધી તેમને ભારત પાછા ફરવાની અવકુળતા ન મળી તે ન જ મળી. તેમણે બ્યારે જીવનના છેલ્લા તપ્પકા દરમ્યાન માતૃભૂમિના ફરી દર્શન કરવાની, તેના યોગે રહીને મરવાની તમન્ના બંધન કરી અને તેના કેટલાક મિત્રોએ, ભારતની થડી ધારાસભાના સભ્યોએ બ્યારે લાલા હરદયાળ માટે ભારત આગવાની છુટ છે કે નહિ એ પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે ભારત સરકારના મુક ખાતાના પ્રતિનિધિએ ત્યારે જવાબ આપેલો કે.....

લાલા હરદયાળના ભારત પાછા ફરવા સામે કોઈ પ્રતિબંધ નથી આમ જના તેમની સામે રાજકોટ તથા સહનતને ઉચલાવા પાડવાના કાર્ય અંગેના જે શુનામી ઊભા છે તે શુનામી માટે તેમની સામે કેસ ચાલશે. મનલય કે એમના ગળામાં નાખવા માટેના ફરિતોના ફેદો હજી એવા ને એવા અકસ્માત ઊભા છે. બને આવે ને ફરિતને દેરડે મૂવે!

આમ જના યશુ તે ભારતની ધરતી પર થયે મુશી ગમે તેવા જોખમ ખેડવા રોવાર હતા. મોતને તેમને જરા યશુ ડર ન હતો. મિત્રો સાથીદારો ને રનેહીજનોની સલાહ અને સૂચના હતી કે દેશમાં અત્યુદ્ધ વાતાવરણ પેદા થાય ત્યાં સુધી નેમણે ભારત ન આવવું. અને કમનસીમી એ હતી છેલ્લા શ્વાસ સુધી એ અત્યુદ્ધ વાતાવરણ જિતું જ ન થયું! અને બ્યારે ૧૯૪૭ના જોગરટમાં ભારત ઉપરથી યુદ્ધમીત્ર કોણ વાળું દૂર થયું ને આઝાદીની ઉંચા પ્રક્ટી ત્યારે લાલા હરદયાળ એના પ્રકાશ ભેગા આ પૃથ્વી પર હયાત ન હતા.

આઝાદી પડેલા ધણી વર્ષે દેશશક્તિ હરદયાળને જીવનદીપ જુગાપ ગયો. પરંતુના કોઈ અનુવા નગરમાં, અનુવા મકાનમાં, અધારામાં ભારતના આ પ્રથમ દેશભક્તે માતૃભૂમિના દર્શન માટે ઝંખના કરતાં કરતાં જ તડખી તડખીને પ્રાણ

છોટલા, ક્રેમની છવન કિતાબનાં પાની-આપારે એ જ દેશની રાજધાની દિલ્હી ને એમની કિંગ્ડમ અને રાજધાની હતી ત્યાં જ એમના છવન-સાથી અને અનુજ સગા સાત્તા હનુચત સહાયને હાથે લખાતે રહ્યાં છે. એ જગારે બહાર પડશે ત્યારે જ દુનિયા એમના છવનગી સાચી જતાં લોમહાંશ અને રોમાંચકારી રિતરોપી એમના ત્યાગ, તપ, ખતિદાનમય છવનથી આશિનગાર ચર્મ શકશે. આપારે આપણી પામે એ થોડી ધણી હજી હતાં ઉપલબ્ધ છે તેના ઉપર એક સરસરી નજર નાખીને તેનું વિદ્યમાન્યોકન કરી લઈએ.

ઉપર જણાવ્યું તમે સાના હરદયાલ દિલ્હી શહેરમાં એક સુખી સરકારી અને ખાનદાન કુટુંબમાં જન્મ્યા હતાં. નાનપણથી જ તેનામાં એક પ્રકારનો તરસાદ અને જુસ્સો હતો. સાથે જુદિનો અમમર નણ અસાધારણ હતો. તેમની માફકારત વિને તે એક કહેવાય છે કે તે એક વખત જે વાખના તે તેને ઘૂસતે જ પાદ રહી જતું.

બારી કુશળતા, જુદિ અને અજ્ઞાતિમ રમરજુ-કક્ષિત અને સમજણને કારણે જણવામાં તે ખૂબ જ દોશિવાર નીચકમા. અને પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ઉચ્ચ શક્તાના શિક્ષણમાં ને દરેક જગ્યાએ ઝળગી શક્યા ને બહુ જ સારા શુણ્થી એમ એ પાસ યદ સરકારી રોલરશીપ મેળગવા જાગરશાન્ત થયા. સરકારે આ ઝળગતી કારકીર્દીવાળા નેજરથી વિવાદીને પોતાને ખરો એકસરકાર જુનિવર્સિટીમાં મળવા મોકલ્યા. સાના હરદયાલ ઇંગ્લાંડ ગયા અને ત્યાં પછુ તેણે પોતાની અપ્રતિમ જુદિ-પ્રતિભા, વિશાળ-વાચન, શિક્ષકી જ્ઞાન અને અસાધારણ ક્રીડા-મ બતાવી વિદ્યાર્થીના પ્રાખ્યાપણ અને બીજાઓના મન હરી લીધાં. સાના હરદયાળ અરિખ્યમાં એક અસાધારણ પદ પ્રાપ્ત કરશે એમ સૌને લાગ્યું.

પછુ બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે એક દિવસ તેમણે પોતાની આ ઝળગતી કારકીર્દી અને અપ્રિયના છાંય પડને લાત મારી તેણે એકસરકાર જુનિવર્સિટી છોડી ઇંગ્લાંડ છોડ્યુ. અને દેસ બારી સરદેશી અને મોલમીટના સાધન દ્વારા બારવની સેવા કરવા મહી

પડ્યા. આ એકાએક ફેરફારનું કારણ ઇંગ્લાંડમાં અજગ્રાસ હરખાન સ્થાપત કુચુપમાં અને તેના સાથીદારોના સમર્થમાં આજ્ઞાહતા તે હતું. અંદરથી તેમને ક્રાન્તિનારંગ સાગી ચૂકપો દેતો. બહારથી સરદેશી ને ગલ્ફિબારની હિનચાલમા તેમણે ભ્રમ્મહ ભેર ઝપવાવ્યું, તેના મોટ, પેન્ટ, ટાઇ બટ્ટ ફાશુ-વારમાં અદરશ થત ગયું. તેની જગ્યાએ સાદી દેશી પોતી ઉપર કુકુ અને અદર ને માથે પાપડી આ તેનો પોશાક બની ગયો.

સાના હરદયાળ કોઈ મીજ અરોપી છોકરા નહિ. જે વરડુનો સ્વીકાર કરતા તેમાં ગંગાદુષ ખૂધી જતા. સરદેશી આદેશકમાં પછુ તેણે એવા જ ખૂંચી ગય. પંત્યમાં વાલટોળની જેડે ખૂંચી તે સરદેશીને મિટીલ સાલના ગલ્ફિબારની હિનચાલને થેમ આપી રહ્યા.

પછુ મિટીલ સરકારના અસુમેને તેમની વૃત્તિની અને અદરના ભે.ની ગંધ પડેપથી જ આરો ગંધ હતી તેણે તેની પાછળ પડને કચડું દગાવક છેક ઈંગ્લેંડથી આજ્ઞા અજ્ઞા હજા ને સાના હરદયાળની પ્રત્યેક હોલચલ પર જુણી દેખરેખ રાખી રહ્યા હતા. સાલ્લજ પછુ ક્યા એવા એકા ઉપર તેમ હતા તેમની પ્રકામ જુદિ અને જોતારક દરની નજરે સરકાર અસુમેના મનનો ભેદ પકડી પાડથી ને તેણે જગ પાથરીને તેના પર જીરો મારે આ પડેના સાના હરદયાળ હિંદને કિનારો છોડી ઇંગ્લાંડ પકડવી ગયા ત્યાં પછુ વાતાવરણ સત્તામત નથી જોરો પ્રતિનિધિ થતા ઘૂસતે જ લંડન છોડી પેરિષમાં ભડ રહ્યા.

આ રીતે ભારત અને ઇંગ્લાંડના કુખી પોતીસના સત્તાચાળાએ હાથ લપટા રહી ગયા. તેમણે પકડવા ધારેલું પંખી હાથમાં આવે તે પહેલા જ ગ્રીડને તેની પહોંચની ગહાર ચાલ્યું ગયુ.

સાના હરદયાળને બપારે એમ લાગ્યું કે પેરી-સમાં રહીને પછુ પોતાના મનમાં લડી રાખેલી રાજતા યુજન કાન્ત-પદ કામ આગળ લખાવી શકશે નહિ ત્યારે તેમણે પરીસ્થિતિનું પ્રતિપત્તન કયું અને

એ કામ માટે ભેદની વધુ શક્તિ વધુ આત્મ વિશ્વાસ મેળવવા માટે તે કોઈ જુદી જ જગ્યાએ જઈ તપ કરવા લાગ્યા.

આફ્રિકામાં આવેલું ફ્રેન્ચ સંસ્થાન અલ્જિરિયા આ માટે અનુરૂપ થશે એવી તેમની ધારણા હતી. આથી અલ્જિરિયાના એક દૂર દૂરનાં ગરમમાં રહી સાધુ જીવન ગુમરવા લાગ્યા. પણ એની ધારણા ખર ન આવી. અલ્જિરિયામાં તેને જાદુ અત્યંત ન આવતા તેકરી પેરિસ પાછા ગયા ને ત્યાંથી પશ્ચિમ અમેરિકાના ફીલિપ્પાઈમાં આવેલાં ફ્રેન્ચ માટેનીક ટાપુમાં જઈને રહ્યા. અહીં એક નાનાં ઓરડામાં તે રહેતા હતા સવારમાં વહેલા ઊઠી ઉપવાસનાં ખ્યાન વગેરે કરતા હતા. ઉઘાડી બોય પધારી કરી તે પર સૂતા હતા. કોઈ એકદ અનાજ અથવા બટાટા બાકીને અધિ યુનિઓની જેમ જીવન ગુમરતા હતા. ધણીવાર નજીકની એક ટેકરી ઉપર તપ કરવા ચાલ્યા જતા.

તે ભરિ રહેતા ત્યારે નીચે એક દનથી કુટુંબ રહેલું હતું એ કુટુંબનો મુખ્ય માણસ દિનજર મજૂરી કરી પોતાનું જીવન ચલાવતો હતો. આ કુટુંબને લાલા હરદયાળ જેવા હિન્દી થેગી ઉપર અધ્યા અને પ્રેમ ઉપજ્યો.

૧૬૧૧માં ભ્રમ પરમાનંદ ભારે દેશી ઓપધિની ફામ્સીનું કામ શીખવા અમેરિકા ગયા ત્યારે લાલા હરદયાળને મળવા માટે તે આજ માટેનીક ટાપુમાં ગયા હતા.

લાલા હરદયાળના રંગ દંગ ભેદ એ ને તાજગ જ બની ગયા. થોડી વખત એ તેના મહેમાન બનીને રહ્યા એટલે તેને પણ એ જ બે વપધારી અને ઉઠા-રેશ - ખાંદેલા બટાટા ને અનાજની યે સ ઉપર રહેલું પામું.

જામ પરમાનંદને તેમની સાથે આ જાગનામાં શુભાતમાં ને દોડી વાતચીત વધ તે પછીથી ઉમ ચર્ચામાં પવટ છ ગઈ. લાલા હરદયાળે તેમને જણાવ્યું કે હું ભુલ મગચનની માફક નવો પથ જોએ કરગ મનુ હુ અને તેને ગતિ આપવા માટે કાંઈ તપ જરૂરી છે. લામ પરમાનંદ તેને આ માર્ગેથી પાછા વળી આઈ મિશનરી બની કમ-

લેનમાં આવવા ધણું સમજરી ભેવા પણ લાલા હરદયાળ એમ લીધી વાત મૂકે તેના ન દન એમ ઝટ દમને તે ભાઈ પરમાનંદની વાત રચીકારવા તૈયાર ન થયા. જાદુ દીવસોના વાદવિવાદ પછી છેવટે હાલડું યુનિવર્સિટીમાં પ્રાધ્યાપક બની વ્યાખ્યાનો આપવા માંડે તેમને સમજરી શકાયા.

ભાઈ પરમાનંદ તો એ પછી માર્કિનિક ટાપુ છોડી ચિટીય ગિવાના ચાલ્યા ગયા અને લાલા હરદયાળ થોડા વખત પછી પોતાનું તપોમય જીવન પુરું કરી હાલડું ગયા. પણ ત્યાંની આશોદવાનિમને માફક ન આવતા તે હોનોલુલુ ટાપુમાં જઈને રહ્યા. ત્યાં કરી તેમની તપની ધૂન તેના મનજ ઉપર સવાર થઈ અને માર્કિનિક ટાપુમાં ને રીતે તપ કરતા હતા તે જ પ્રમાણે એક વખત ખાંદેલું અણુ મોજન ખાઈને તથા કલાકોના કલાકો ખ્યાન ધારણા આસન પ્રાણવાય વગેરેમાં ગાળાને તે ઉમ તપ કરવા લગ્યા.

એ દરમ્યાન ભાઈ પરમાનંદ સાનફ્રાન્સિસ્કોમાં જઈ ફામ્સી અંગેની વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. લાલા હરદયાળ અને ભાઈ પરમાનંદ વચ્ચે પરબવદાર ખરાબર ચાલતો હતો. ભાઈએ લાલા હરદયાળની પ્રવૃત્તિના છેલ્લા ખજર મળતાં તેમણે તેમને સાનફ્રાન્સિસ્કો ખેલાવી લીધા ને એક દેસ બાડે રાખી તેમના હિંદુ દર્શનશાસ્ત્ર પર વ્યાખ્યાનો ગોઠવાયા. આ વ્યાખ્યાનો ખુબ જ સફળ નીરકમાં સાનફ્રાન્સિસ્કો માં લાલા હરદયાળની હિંદુ થેગી તરીકેની ખ્યાનિ વધી ગઈ. એવી સુવાસ મકર્થે યુનિવર્સિટી મુખી પડોચના ન્યા પગુ લાલા હરદયાળને વ્યાખ્યાનો માટે આમ ત્રણ અણુ. લાલાજ અગરાસી વિચારક પ્રખર વકતા તો હતા જ ઉપરાંત એમની તેજસ્વી દુનિયુ અને પ્રકાશમાન આપોમાથી મેનું વ્યક્તિત્વ નભાવ ગઈદળનું રહેલું. અર્થે યુનિવર્સિટીના વિચારીઓ અને પ્રાધ્યાપકો એના વ્યાખ્યાનોથી ખુબ જ પ્રભાવિત થયા બહુને યુનિવર્સિટીના એક અમેરિકન પ્રોફેસર તેમને સકત બની ગયો.

તેના પાશ્ર્વ અને હિંદુમયી રોડાં યુનિવર્સિટીમાં લાલાજને સંસ્કૃત અને દર્શન શાસ્ત્રના પ્રોફેસર તરીકે નિમણુંક આપવામાં આવ્યા.

લાલાજી વેતન લેતા ન હતા. જરૂર એમું ખર્ચ લેતા હતા. એથી તે યુનિવર્સિટીના સંચાલકો ઉપર એની વધારે ઊંડી જાણ પડી. આખી યુનિવર્સિટીમાં તેનું ચાન પાન વધી ગયું. સમાચાર પત્રોમાં પણ તેમના વિશે દિન-દિન રૂઝિ, મહાન તપસવી, ભારતીય સંન્યાસી વગેરે ઉપનામથી મોટા મોટા મયળાં નીચે લાલાજીના સમાચારો છપાવા લાગ્યા.

એડી રહીને લાલા દરદયાળે પશ્ચિમનાં નવજ્ઞાન અને સમાજશાસ્ત્ર તથા રાજ્યશાસ્ત્રને ઊંડે ઊંડે જાણ કર્યો. એ પછી તેના વિચારો સમજવાદી અને સામ્યવાદી રંગે રંગાવા લાગ્યા પણ ત્યારમાટે વિશેષ પાંચન અને મનન પછી તે સંપૂર્ણ અરાજકતાવાદી બની ગયા.

આગાઉ જણાવ્યા મુજબ લાલા હરદયાળ એક તોફાની વર્તણૂકના એવા હતા કેકત વિચારથી અટકતા ન હતા એવી તેમને અરાજકતાવાદ ઉપર શ્રદ્ધા બેઠી કે તરત જ તે એના ખુદને ખુદનો પ્રચાર કરવા લાગ્યા. યુનિવર્સિટીમાં પણ તેમને લાન, ખાનગી મિલકત, અને પ્રાધાપિત હરકાર વિરૂદ્ધ ઉધારે છેડા બાજુપાતો આપવા લાગ્યા. યુનિવર્સિટીના પંચે થી ૧૦૨૬ દળુ. ૫૪ લાલાજીને એની કથા પરવા હતી, કે જે વાત સાચી લાગે તેમના બગપણ અચકાટ વિના બેઠીરૂપે બચન કરતા. અને વિચારોમાં તેમના આત્મમગ્નને જુરસો ઉમેરતા એ જીવન બોધન જેવા બની જતા.

યુનિવર્સિટીના સંચાલકોને આ વાત ન રૂએ તે રાજાસાવિક દળુ. તેમની સામે મતબેઠ થતાં લાલા દરદયાળે યુનિવર્સિટી ટોડી દીધી ને ફરી ધાણ તે સાનકાનિકસો ચાલ્યા ગયા.

ભાષ પરમાનંદને લાલા હરદયાળ સાથે વિચારોનું એ અંતર દળુ તે વધુ દળુ તે વધુ જ ગયું. તે તેમના ભાષ પરમાનંદે તેમના જીવનમાં રસ લેવાનું નંધ કર્યું. તેમને સંપૂર્ણ સંન્યાસ તત્ત્વેદ્ય બે કે ન મયે જા પરમાનંદ સાથે પહેલાં જેની નિકટની દેશી હતી તેવી કેવી જાન પરમાનંદને એ અરલાવા યુનિવર્સિટીની કિમી યળા જતા ને અમેરિકા છેડી ઇન્ડિયા આવે દેશમાં પણ ફરે.

આ ભાષુ લાલા હરદયાળે અમેરિકામાં રહેના ભારતીય વિદ્યાર્થીઓ, વિદ્યા અભ્યાસ, ટોફારો, અને અન્ય ધંધાર્થીઓ સાથેના પોતાને સંપર્ક વધારી ઘોષા અને તેમનામાં રહેતી દેશઝળે ઉત્તેજન આપી ભારતની રતનત્રતા મોટું કરી શકાય તેના વિચારો દેશરવા લાગ્યા. આ અમલ દરમ્યાન લાલા હરદયાળે તેમના ફેલાક મિત્રોની સાથે મળીને પોર્ટલેન્ડ (એન. રેટ) માં એક વાર રવાનું સંધ નામની સમિતિ બનાવી. તેમને વિચાર દરે એકાદ પ્રેમ છડે કરી એ ખવાર એક પૂન શરૂ કરવાની હતી. આ વિચાર કેવો સમિતિ સમજામૂકો જેને વધારી લેવામાં આવ્યો.

એ પછી ૧૯૧૩માં ટોફીશાનવાના પ્રુથે નમના નમરમાં ભારતીય મિનિમાં શ્રદ્ધા રાખનારા રાજદારી કાગેરો અને નીચવાનેની મીટીંગ મે માસની ૧૦ તારીખે રાખી મે માસ ૧૦મી તારીખ મે હાંદ માટે એનિદાસિક દેન છે. ને દિવસે ૧૮૫૦માં ભારતના દેશમકનોએ બ્રિટિશ સંજન ઉમેડીને કેંકી દેવા માટે ખુદને જંગ આપ્યો હતો. આ ઓતિદામિક દિને કેનેડા યુનાઇટેડ રેટમ, અને આસપાસના દાપુઓમાં વસતા અનેક દેશકત ભારતીય યોગ આ પરિષદમાં હાજર રહ્યા હતા. તેમાં કરતારસિંહ પાંડત અગ્રતરામ, લાલા હરદયાળ, અગરતસિંહ, લાવા, સોદનસિંહ જાકના યુરુખસિંહ પાંડુરંગ, ખાનખેલે તારકનાથ દાસ, ચોરિદાસદારી લાલ વગેરે હતા.

આ પરિષદમાં દેશની વર્તમાન પરાધીન દશા પર ખુબ વિચારવું થયું. દેસજકતેદ્યે શુલામીના દુષ્ટે પર આસુ ઓડાવ્યા. ને બ્રિટિશ સત્તા મે હલની વચળા દહી. આ પરિષદમાં જ પારદેશી સત્તાને ભારતમાંથી હાથ કાઢવા છું કર્યું. નેમરો તેની ચર્ચા વિચારણા ચાલી. અને ચર્ચાને અંતે યોગના પણ મની. અમેરિકાના યોરેગેન રેટના એરોરિયા નગરમાં એની ૩૫મ પરિષદ થઈ. આ પરિષદમાં જદર પાટીની નિયમ મુજબ સ્થાપના કરવામાં આવી. જેના પેટુ નામ અગરત રતનત્ર સંધ હું પણ તે બદલીને 'ગદરખટી' એટલે નામ આપવામાં આવ્યું. જંગળના પ્રખ્યાત બોધનવાદી ખારીન્દ કુમાર યોપના મદળ ઉપરથી આ પ્રેસનું નામ

‘યુર્ગાતર પ્રેસ’ રાખવામાં આવ્યું. યુર્ગાતર આશ્રમ-
માંથી ‘ગદર’ નામનું અખબાર પણ બહાર પડતું
રહે ને બ્રિટીશ રાજ વિરુદ્ધ લખવાના વિચારોનો
ફેલાવો કરે એ માટેની વ્યવસ્થા નક્કી થઈ ગઈ.
ગદર પત્ર દિંદી, રૂઢી પંડામી, (ચૂંટી) અને
યુજ્જ્વલતા એવ મારે ભાષામાં બહાર પડે એવી વ્યવ-
સ્થા કરવામાં આવી. આ બધાનું મુખ્ય કાર્યાલય
સોન્ક્રાન્સિસમાં રાખવામાં આવ્યું.

આ પરિપક્વ સંજ્ઞા જતાવવા માટે લાલા હરદયાળે
પ્રમુખ તરીકે બહુ જ નિષ્ઠાવાળા લાલ ભજાણે હતા.

ગદર પત્રિકાનો પ્રથમ અંક ૧૯૧૩ના નવેમ્બરની
૧લી તારીખે બહાર પડ્યો. પત્રના તૃતીય તરીકે
બહુ ગોવિંદ નિહારીલાલ હતા.

આ પત્રિકાની ભાષા ધણી જાનરરી અને
ભુલસાદાર હતી. એના આગ ઝરતા લખાણો દ્વારા
બ્રિટીશ સમ્રાજ્યના દોષો જનતા સમક્ષ પુરસ્ક
કરવામાં આવતા હતા ને આવા સંકેપો સમ્રાજ્યને
ઉખેડીને ફેંકી દેવા માટે ભારતવાસીઓને કટિબદ્ધ
થવા આહવાહન કરવામાં આવતું હતું.

પહેલી જ પત્રિકામાં હિંદીઓને ઉદ્દેશીને લખ-
વામાં આવેલું.

“યુરોપમાં થોડા વખતમાં જ મહાયુદ્ધ ફાટી
નીકળ્યો. એ વખતે અંગ્રેજો પોતાના સામ્રાજ્ય અને
સ્વાધીનિતાનું રક્ષણ કરવા બદલે યુદ્ધમાં સંડોવાય
ત્યારે એ અવધરનો લાભ લઈ ભારતમાં વિધ્વન
જગાડવો ભેદ એને લશ્કરી જાવણીઓમાં જઈ દેશી
શ્રિપદી રાને ફોડી તેમને ત્રિશી પંથમાં ભેગી
બ્રિટીશ સામ્રાજ્યની જડ એના મુળમાંથી હસમય તી
નાખી ભેંસે. માટે હે ભારતવાસી ભાઈઓ આ
મહાયુદ્ધમાં તમારો આગ ભજવવા ભારત પહોંચી
જાઓ ને દેશમાં વિરોધ માટે જુમિકા તોશર કરો.

આ પાંગડાઓની નકલો અલંદેશ, સિયામ,
ભવા, હોંગકોંગ, ટોન્કીઓ, ચાંપદાઈ, સિંગાપુર અને
બીજા અનેક સ્થળોએ વસના ભારતવાસી પંજાબીઓ,
શીખો, રજપૂતો ભટ્ટા વગેરે ઉપર મોકલવામાં આવતી.
‘ગદર’ પત્રિકાની મુજબતી આટલિ થી ખીમચંદ

દામજીની હાથમાં હતી. અલંદેશમાં આ પત્રિકાઓ
૧૯૧૧ના જન-ફુઆરી સુધી નિયમિત આવતી રહી.

અમેરિકામાં જ-મેલી અને વિકાસ તથા વિસ્તર
પાગેલી હિંદની આ ભળવાબાર પાટી પ્રયે જર્મની,
તુર્કિસ્તાન તેમજ હાજીતને ઘણી સફાનુશીન હતી.

પરિપક્વ પૂરી કર્યા પછી લાલા હરદયાળ અને
તેના સાથીદારોએ અમેરિકા તથા આસપાસના
પ્રદેશમાં ખૂબ પ્રવાસ ખેડ્યો. ઠેક ઠેકાણે હિંદીઓની
સભાઓ ભરી અને તેમને બ્રિટીશ સામ્રાજ્યની વિરુદ્ધ
ઉશ્કેરી ખરે વખતે તૈયાર થવા હાંકલ કરવામાં આવી
હતી. લાલાજીના મુખ્ય સાથીઓમાં શ્રીરામચંદ શુક્લ
ખડકુદલાખાન તથા બીજા કેટલાક હિંદી ભક-
વીરો હતા.

આ સમય હરદયાળ છૂપી પોલીસ લાલા હર-
દયાળની પાછળ પાછળ પડીયો. જતીને ધુમની હતી
અમેરિકામાં વસના ભારતવાસીઓની એ માન્યતા
હતી કે બ્રિટીશ સરકાર અમેરિકન સરકારને મોટી
રાજકીય લલચ બતાવી લાલા હરદયાળની ધરપકડ
કરાવવા ઝાલસ કરતી હતી તેમાં તેઓ કાબૂ
આખરે ૧૯૨૨ના માર્ચની ૨૫મી તારીખે લાલા
હરદયાળની વિરજાનીનું વેરન્ટ કાઢવામાં આવ્યું ને
તે આધારે લાલા હરદયાળની ધરપકડ કરવામાં આવી.

અસલ સમક્ષ તેમને હાજર કરવામાં આવતાં
સંખ્યાબંધ અમેરિકન મિત્રો ને સહાનુભૂતિકારો
રકમ રજૂ કરી તેમના જબીન પડવા. પરિણામે અહા.
લતે તેમની જામીનગીરી મંજૂર થાખી લામાજીને
જામીન ઉપર છોડવા.

હવે અમેરિકામાં રહેતું તેને માટે ભેખમ અરેમુ
છે એમ લાગના જામીનગીરી પડવા કથો વગર
તેઓ અમેરિકાનો કિનારો છોડી સ્વીટ્ઝરલેન્ડ
ચાલવા ગયા.

એ વખતે યુરોપમાં મહાયુદ્ધ ચરુ ઘર્ષમય હતું.
લાલા હરદયાળ ‘દુરમતો દુરમત તે આપણે મિત્ર’
એ સમજીતિના સૂત્રને લાભ લઈ જર્મની પહોંચી
ગયા ને ત્યાંના સત્તાવળાઓ સાથે વાત ચલાવી

અંગ્રેજોની તાકાત ઝાઝી કરવામાં દિન્દીઓ શુ સહાય આપી શકે અને = દલામાં તેણે પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય મેળવવામાં જમની તેઓને શી સહાય આપે તે ખદસ વાતચીત ચલાવી. જમની સમ્રાટ વિલિયમ કેસર તેની વાતથી એટલો ખરો પ્રભાવિત થયો કે તેણે લાલા હરદયાળને તેની સુદ્ધ સમિતિના સભ્ય તરીકે લઈ લીધા. એમ કહેવાય છે કે એ પછી લાલા હરદયાળે અંગ્રેજો સામેના નોકાસુદ્ધમાં ઘણી જગાએ લાગ લીધા. દિંદી લશ્કરને ફેરવામાં તેમજ ગિરફતાર થયેલા દિંદી લશ્કરી કેદીઓને પોતાની આઝાદ ફીજમાં ભેગવવા માટે પણ તેમણે બરપૂર ડેલિશ કર્યો શાખી.

પણ વખત જતાં જ્યારે તેમને એમ લાગ્યું કે જમનીની નિયત પણ સારી નથી અને તેઓ તો બ્રિટીશ સામ્રાજ્યવાદીઓને માથે પછાડે તેવા છે ત્યારે તેમણે એક દિવસ લાજ એક જમની પણ છોડી દીધું તે સહદ પાર કરી હોમ્સ-જર્ડ ત્યાં ગ્રુપ રીતે રહેવા લાગ્યા.

પ્રથમ મહાસુદ્ધ બંધ થયા પછી લાલા હરદયાળ ને ક્યાં રહીને જીવન વીતાવવું એ સવાલ ચઢ પડ્યો. ઇંગ્લાંડના એ. દુરમન હતા. જમની સાથેના સબધો બગડી ગયા હતા. હૃદયમાં ભારત પ્રત્યે હજી એટલો જ પ્રેમ, એટલી જ તકપ હતી પણ ભારતમાં તેને માટે ફાંસીના ગાળિયે કે આંધામાનની કાળી ટાટરી રાહ એમને જ ભેડી હતી. આ દેસભક્તે સ્વમાન-પૂર્વક જીવન કેવી રીતે ગુજારવું એ એક ક્રોધકો બની ગયો. જેમ તેમ કરીને તેણે તટસ્થ અને રક્ત-તંત્ર ગણાતા નાના નાના ફેશમાં થોડો વખત ગાળ્યો આજીવિકા માટે તે તે દેશની ભાષા શીખી ફેરોએ, યુનિવર્સિટી કે શાળાઓમાં કામ મેળવ્યું. વર્તમાન પત્રોમાં લેખો લખીને પણ થોડો ઘણો ગુજારો ચલાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

દરમાન ઇંગ્લાંડમાં સમુદ્ર પક્ષ સત્તાપર આગ્યો. રામ્સે મેકડોનલ્ડ તેના વજ્રપ્રધાન થયા. મેકડોનલ્ડ લાલા હરદયાળના મિત્ર હતા, સહપાઠી હતા. એક ખીમને સારી રીતે ઝોળખતા હતા. લાલાણ પ્રત્યે

રામ્સે મેકડોનલ્ડને મિત્ર સહજ પ્રેમ હતો, અંધુમાં હતો. આથી તેમણે બહુ જ મહેનત કરી લાલા હરદયાળ માટે ઇંગ્લાંડમાં ફરી અનુકૂળ વાતાવરણ સર્જી આપ્યું.

લાલા હરદયાળને ખત લખી તેણે જખાણ્યું કે “તમે ઇંગ્લાંડ આવી શકો છો ને એ રોકડોક જીવન જીવી શકો છો. તમારા પર ઇંગ્લાંડમાં કાયદા-નું કોષ બંધન નહિ રહે. તેમજ તમારા ભૂતકાળના ભારત સરકારની વિરુદ્ધના ઇંગ્લાંડમાં તમારા પર કોઈ પણ કાર્ય માટે મુદ્દાઓ ચલાવવામાં આવશે નહિ તેમજ તમને પકડીને સરકારને (વાયસરોયની સરકારને) સોંપી દેવામાં આવશે નહિ.

આથી તે ફરી ઇંગ્લાંડ આગ્યા. ત્યાં કોઈ સારી યુનિવર્સિટીમાં લખાણ થઈ ફરી વિદ્યાની ઉપાસના કરી પી. એચ ડી. થયા. હવે તેનો કાન્તિનો આત્મક છુઝ-છ ગયો હતો. પશુદેવમકિતના અને દેશ પ્રેમના નિર્મળ નીરે તે તેના હૃદય સરોવરમાં નિરંતર વહેતાં જ રહેતાં હતા.

ભારત પાછા ફરી એકવાર ફરી માતૃભૂમિના દર્શન કરવાની તેની ઇચ્છા અખતાની હઈ પહેંચી ગઈ હતી. પણ ભારત સરકાર છેવટ સુધી તેની વિરોધી જ રહી.

૧૯૩૭માં વાયસરોયની અવરયાપક સભામાં Executiveના એક સભ્યના જવાબમાં ગૃહપ્રધાને એવો જવાબ આપેલા કે તેને દિન્દે આવવા પર કોઈ પ્રતિબંધ નથી પણ એ પાછા ફરશે તો તેના પર કાયદા મુજબ કેસ તો જરૂર ચાલશે.

આથી તે ભારત આવવાની પ્રમણ ઇચ્છા છતાં ભરત આવી શક્યા નહિ. ત્યારમાઁ મોડે મોડે જ્યારે તેને ભારત આવવાની મંજૂરી મળી ત્યારે એમની સ્થિતિ એટલી દદ સુધી ખરાબ થઈ ગઈ હતી કે તે ભારત આવી શક્યા જ નહિ. વચ્ચે વચ્ચે આર્થિક સ્થિતિ પણ ખુદ જ કહોડી રહી. દેશમાં તેમના એક સાથી મિત્ર અને અદ્વજ જેવા લાલા

હનુમંતસહાયે પ્રેમ પ્રદર્શન થોડી કમાણી કરીને તેમને વિદેશોમાં મોકલી.

આ દેવભક્તે તેના જીવનના પાછલા વર્ષો કેવી નાણાકીય તંત્રીમાં, ગરીબાઈમાં અને દુઃખમાં કાઢવા એ તો એક એ જાણે છે ને કંઈક એના મિત્રો જાણે છે. કાલ્યા હનુમંત સહાય જેવા જે ૭૫ વરસની જર્જરિત વયે તેમનું જીવન ચરિત્ર લખી રહ્યા છે

એ બહાર પડશે ત્યારે આ દેશભક્ત વિશે પૂરી વિગતો જાણવા મળશે.

એમનું અવસાન ક્યારે જો કેવા સંજોગોમાં થયું તે પણ પૂરું બહાર નથી આવ્યું. અત્યારે તો આપણે આ બહાર વિદ્વાન અને પ્રખર દેવ-ભક્તને તેના અવિદ્વાન માટે, દેશને માટે તેણે વેઠેલ દુઃખો માટે અને દેવની મુકિત મટે કરેલા કામ માટે અંજલિ જ આપીને કૃતકૃત્ય થઈએ.

✽

પ્રેમ

શુ. મ,

પ્રભુની લીલા અજબ છે. જે ચીજે આપણને જીવન બક્ષે છે તેની આપણે કદર કરી શક્યા નથી. કારણ કે તે આપણને મક્તમાં મળી છે ને !

આકાશ, હવા, પાણી, સપ્ત-પ્રકાશ અને પ્રેમ આ બધી ચીજો ઈશ્વરે આપણને મફત બક્ષિમ આપી છે-કારણ કે ઈશ્વર સાચેનો આપણો સંબંધ પ્રેમનો સંબંધ છે. એટલે ઉપલી બધી બક્ષિસો વાસ્તવમાં પ્રેમનું દાન છે, એટલા માટે પ્રેમના દાનની કદર કરવી જોઈએ. પણ કદર કેવી રીતે કરવી ? એ પર વાર વાર વિચાર કરવો જોઈએ. ઇશ્વરને અંતરમાં સ્થાપી એનું ફરી ફરી ચિંતન કરવું જોઈએ-જે રીતે માતા પિતાજીના વાસણને ફરી ફરી માંછીને સ્વચ્છ કરતાં કરે છે-જાગળા કરે છે. આમ કરતાં એક દિવસ આપણે એટલું લીકાણ પ્રાપ્ત કરીશું કે ઇશ્વરની કદર કરતાં આપણને આવડી જશે.

આપણે પ્રેમની કદર નથી કરતા. આપણે કદર કરી હોત તો જીવનમાં માત્ર પ્રેમ જ પ્રેમ હોત ત્યાં પ્રેમ મળે છે, પ્રેમ દર્શાય છે ત્યાં આદરભાવ, અદાભાવ આ બધું હેતુ નહીં ત્યાં એ બધું હોતું નથી ત્યાં પ્રેમનું આતી માટીમાં મળી જાય છે. એટલા માટે પ્રેમ કરવાનું આપણે ઈશ્વર પાસેથી શીખવું જોઈએ.

એણે જ પ્રેમ કરવાનું શીખવ્યું છે. જ્યારે જન્મ થયો તો માતાની ગોદમાં પડ્યા પડ્યા માતાવા મોંમાં દહન થયાં. દુનિયામાં જન્મ લેનાર ઇશ્વર પાસે કંઈ ચિઠ્ઠી નથી લખાવી લાવતો કે. 'હે નવા આત્મા ! તું' દુનિયામાં જન્મ્ય છે, જેની ગોદમાં તારો જન્મ થાય છે તે તારી માતા છે.' પ્રેમના સંબંધમાં માત્ર દિલની સાક્ષી જ બસ છે.

પ્રભુ પ્રેમ વરસાવે છે પણ પોતાને પ્રગટ નથી કરતો. એ પરદાનશીન છે-છુપાયેલો છે. મા ઘરનું બધું કામ કરે છે. કોઈ મહેમાન આવે છે તો કામની ધમાલમાં એનું મોં પણ તે જોવા પામતી નથી. મહેમાન બહાર ફરવા જાય છે ત્યારે ઘરની સજલવટ કરે છે. અને મહેમાન પણ માને જોઈ શકતો નથી એટલે જે ખરો પ્રેમ છે તે માત્ર સેવાકાર્યમાં જ વ્યક્ત થાય છે. સેવા કરવી સહેલી તો નથી જ. સેવા કરનારે અહુકારનો સમજો નાથ કરવો જોઈએ. જ્યાં સુધી એમ નથી થતું ત્યાં સુધી સાચી સેવા થઈ શકતી નથી. સેવા કરવાની પ્રેરણા પણ નથી થતી. એટલા માટે તો કહેવાય છે કે પ્રેમ કરતાં શીખ્યો તેણે પ્રથમ પોતાનું અસ્તક ધરી લીધું. અજબ ઇશ્વર હે ઉચકા

મુઝે વહ યુદ ધરક શિખાતા હે,
જામ મેં ધરક કરતા હું.
તો સૂલી પર ચઢતા હું.

પેગંબર હો, સાધક હો, પ્રેમી હો એની
સેજ શળી પર હોય છે. એક ભક્તમંડળીના
ધરની ભિંત પર એક ચિહ્ન હતું-ગોમ અથવા
શૂળી પર શુભાખ મુકયું હતું-એવું એ જ
કારણ હોયું જોઈએ. પ્રથમ જ્યારે મેં એ
ચિહ્ન જોયું તો ઘડીભર મને આશ્ચર્ય થયું.
વિચાર કર્યો: આ શી લીલા છે! મેં તો શૂળી
પર ઊંઘતું હોય એવું કોઇ શુભાખ જોયું નથી.
પરંતુ જ્યારે ભક્તમંડળીમાં મુકયા પડે
તો ખુબી ધ્યાનમાં આવી ગયું. જ્યાં જ્યાં કાર
શૂળી પર ચઢે છે ત્યાં જ પ્રેમનું શુભાખ ઊગે
છે. એટલે માનવું જ પડે છે કે જ્યાં ચઢકાર
હોય છે ત્યાં પ્રેમ નથી હોતો. જ્યાં ચઢકાર
હોય છે ત્યાં મોહ હોય છે, એ જ તો મોહ
અને પ્રેમમાં ફરક છે. મોહ અહંકારથી રાખેલો
હોય છે અને પ્રેમ કુશળીથી રાખેલો હોય
છે. અને પ્રેમને કોળખવાનો રાહ પણ પ્રેમ
જ છે. પ્રેમને જ્ઞાનના રસ્તે નહીં, ખમી સકાય,
ધ્યાનના રસ્તે પણ નહીં, કુશન પુરાણ
દ્વારા પણ નહીં, વાદનિવાદથી પણ નહીં,
માત્ર પ્રેમથી જ પ્રેમને પામી સકાય છે.
મીરાંએ કહ્યું જ છે: સાવત પ્રેમ કે ડેર.
એ પ્રેમની દોરી જોઈએ. જેનાથી આપણું ચિત્ત
દૃશ્યના ચરણો સાથે ન પાવેલું રહે. જેના
દૃશ્યમાં સાથે પ્રેમ હોય છે તે દ્વિમતવાન
હોય છે. જમ કે એક ભક્તે કહ્યું છે: "અરે
પ્રભુ! એક રીતે તું પ્રીતમ છે અને બીજી રીતે

તું બાદશાહ છે, તું તારા સિંહાસન પર બેઠો
છે, અને હું તારી પાસે આવવા માથું છું. તું
મહારાજા છે, હું તારી પ્રજા છું. એટલે તારી
ને મારી વચ્ચે અંતર રહે છે. પરંતુ પ્રેમમાં
કોઈ અંતર નથી હોતું. માટે તારે તારા
સિંહાસન પરથી નીચે ઊતરવું પડશે. આ જે
હું આ રક્તા પર બેઠો છું, વર્ષોથી તારી લગની
લાગી રહેલી છે, પણ હું જોઈ છું કે તું તો
આવતો નથી; એટલે મેં આજે નકકી કરી
લીધું કે, તું જ્યાં મુખી મારી પાસે ન આવે
ત્યાં મુખી હું જાણીશી અમયાનો નથી તું.
તારા સિંહાસન પરથી ઊતરી આવ. પ્રેમમાં
જેવું નીચના લેદ હોતા નથી.

પ્રેમનો જાઠ રોજ જાજ કરી કરી જોખવો
જોઈએ, નિત્યજીવનમાં ઉતારવો જોઈએ પ્રભુ
કેવા બધા મથે પ્રેમ-સંબંધમાં રી રાખે છે!
આપણે પણ એમનું અનુકરણ કરવાનું છે.
એમ કરતાં મરીશું. આધ્યાત્મિક જીવનની એ
જ નિશાની છે. જેને મરતાં નથો આવડતું એ
પ્રેમને જોળખતો નથી પણ પ્રથમ મરનક
ધરવાને કોણ તોયાર છે? એક દૂદીરણું ભજન
આહ આવે છે:

પ્રેમ ખ્યાલા પ્રભુ દિયા,

બાણું મરત મગ હમ હુઆ.

પ્રેમ ખ્યાલા

પ્રેમ-મટીકા સતગુરુ સાદી!

સિર છાટે હમ તિયા,

પીવત પ્રેમ નિમરી મધ કાયા,

દિવ દર્પણુ કર દિયા.

પ્રેમ ખ્યાલા

પાણીની નંદર વહાણુ રહે તેમાં વાધો નહિ. પણ વહાણુની નંદર
પાણી ભરાતા ન દેખું જોઈએ. નહિ તો વહાણુ ટૂંકી બચ. તેમ સાધક
સંસારમાં રહે તેના વાધો નથી, પણ સાધકના મનની અંદર સંસારનો
એક ન લાગવો જોઈએ.

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ

જ્યોતિ શિખા

આચાર્ય રત્નનીશાસ

કોઈસ્ટે કહ્યું છે

‘માગો અને મળશે.’

‘ખખડાવો અને દાર ખુદી જશે’

હું ફરી ખજ કહી રહ્યો છું.

કોઈસ્ટની પહેલા પલ્લુ આજ કહેવામા આવ્યું

હવે.

મારી પછી પણ એજ કહેવામા આવશે.

ધન્ય છે એ લોકોને, જેઓ દાર ખખડાવી
જાણે છે.

આશ્ચર્ય છે એ લોકોનું, જેઓ પ્રભુના દાર
પાસેજ ઊભા છે અને આખો બધ કરીને
રહી રહ્યા છે.

*

અહંકાર સિવાય બીજી કોઈ નર્ક છે જ નહીં.

કહેવાયું છે કે નર્કમા કેવળ અહંકાર જ
લકડે બળે છે

અહંકારને ફર કરો.

પછી કોઈ નર્કનું અસ્તિત્વજ રહેતું નથી.

*

યાદ રાખજો કે,

આશા અને આશ્વાસન સાથે,

શક્તિ અને સંકલ્પ સાથે,

પ્રેમ અને પ્રાર્થના સાથે,

જે સ્વયં, સ્વયં ડી સત્તાના દાર ખખડાવે છે

એ કહિ નિષ્ક્રાંત બનીને પાછો ફરતો નથી

કારણ કે પ્રભુના મગ ઉપર નિષ્ક્રાંતને

શ્યામ જ નથી

પાપના માર્ગે સફળતા અર્થસાવન છે

પ્રભુના માર્ગે નિષ્ક્રાંતતા અર્થસાવિત છે

પાપના માર્ગે સફળતા દેખાય તો સમજાએ કે

એ ભ્રમ છે

પ્રભુના માર્ગે નિષ્ક્રાંતતા દેખાય તો સમજાએ કે

એ પરીક્ષા છે.

*

સત્ય જો જ્ઞાત ન હોય તો પણ શાઓ વ્યર્થ છે.

અને જો સત્ય જ્ઞાત હોય તો પણ શાઓ વ્યર્થ છે.

*

સત્યની જિજ્ઞાસા સેવો છે,

અને મન પર ધૂળના યર એકઠા કરતા જાણો છો?

મન તો કંપણ જેવું છે

એને સાફ કરો,

અને તમે જોઈ શક્યો કે સત્ય તો સામે છે.

અને કાયમથી સામે જ છો

*

એક બ્રમ ટાળવા બીજો બ્રમ પેકા ન કરો.

એક સ્વપ્ન બૂસવા માટે બીજા સ્વપ્નમા જવું

ઉચિત નથી

ઈશ્વરની કલ્પના કરો નહીં.

કલ્પના છોડીને જાતા રીખો.

જે સમક્ષ પામ્યો એ જ કથર છે

*

કથા ભઈ રહ્યા છો?

જેને શોધો છો એ તો નિકટ છે, ફર નથી.

અને જે નિકટ છે એને પામના માટે ભે

યાત્રા આદરી, તો એની નજીક નહીં, ફર

નીકળી જશો.

જે નિકટ છે એને પામવા માટે તો થોભીને જેવું

એ જ ધર્માન છે

*

હું કોણ છું? પૂછો તમારી જાતને પૂછો.

હું કયા છું? શોધો તમારામા જ શોધ કરો

જ્યારે તમે તમારી જાતને કયાય જોઈ

નહી શકો,

ત્યારે તમે જાણી જશો કે તમે કોણ છો.

‘હું’ની ‘અનુપલબ્ધી’મા જ ‘હું’નું રહસ્ય

છપાયેલું છે.

અખરસ

નાથુભાઈ ભાટ

નવા વર્ષના સપરચે દહાડે સૌ સખરસના શુકન કરે. અખરસ એટલે મીઠું. મીઠાના અનેક નામ. ઘણાં હોડો અને દિવસ, જીવનરસ, ગમરસ અને નમક પણ છે.

પણ મીઠાને શુકનવંતું શા માટે ગણવામાં આવે છે ?

એની એક વાત છે.

દેવ - દાનવાએ મળીને સમુદ્રમંથન કર્યું. એમાંથી ઘણી વસ્તુઓ મેળવી. પણ મીઠું કાઢવું જ બૂલી ગયા.

મીઠું તો સમુદ્રના પાણીમાં હોય છતાં મીઠું ન મેળવી શક્યા. આથી મીઠાને ખોડું લાગ્યું. તેણે પ્રતિજ્ઞા લીધી, કે દેવાને માડું મહત્વ ન બતાવું તો માડું નામ મીઠું નહીં !

→ કામ દેવો ન કરી શક્યા, તે કામ માનવજાતે કર્યું. વધેથી સમુદ્રમાં સંતાયેલું મીઠું, માનવીએ પુલિધી જહાજ કાઢ્યું.

માનવજાતે મીઠાને અમૃત સમાન ગણ્યું. આથી મીઠું બહુ ખુશ થયું. તેને બધા શુભે માનવીઓને સ્પર્શી દીધા.

માનવીને મીઠું મળ્યું, ને જાણે જીવન મળ્યું. સરવું અને સોંપું મીઠું ગરીબથી માંડી તવગર અને રાજાથી માંડીને રંક સુધી સૌનું એ પ્રિય બની ગયું. પણ મીઠાને એનું ન પડે. આરામ ન મળે. રહી રહીને પેલી પ્રતિજ્ઞા યાદ આવે, ખેતાની મહત્તા બતાવવાની પ્રતિજ્ઞા !

એક દિવસની વાત. દેવ હોડોના રાજા ધરતી પર ઉતર્યા. સાધારણ માણસવું રૂપ લીધું. તેમને જોઈ હવું કે ધરતી પરના માણસો કેવી રીતે રહે છે.

ફરતા ફરતાં તે બધું જોવા લાગ્યા. જોતાં

જોતાં જાણે થયું. રાજાને પાણીની તરસ લાગી. ત્યાં થોડે દૂર એક ચૂંપડી દીઠી. એમાં એક ખેડૂત રહે. દેવાના રાજા તો આવ્યા પેલી ચૂંપડી પાસે અને ઊભા રહ્યા. તેમણે પાણી માગ્યું.

‘ભાઈ, થોડું પાણી પીવડાવશો ?’

‘અરે, આવો આવો ભાઈ આવો... ! એસો !’ આટલું જોઈ પેલા ખેડૂતે પાથરણું પાથરી, આદરથી રાજાને એસાડ્યા. દેવ હોડોના રાજાને આવકાર મળ્યાથી ઘણું આનંદ થયો. તે નિશ્ચયવા લાગ્યા.

‘આ સૃષ્ટિહોડોના માનવી પણ અજબ છે. ન મળે નિશ્ચિન કે ન મળે અહંકાર. ન મળે મોટાઈ કે ન મળે કોપ !’

આમ વિચાર કરેછે, ત્યાં તો ખેડૂત ઘરમાંથી થોડું ખાવાનું અને કળશયો ભરી પાણી લાવ્યો અને બોલ્યો :

‘દયો, ભાઈ થોડું જમો. બહુ દૂરથી આવ્યા હશે. માટે શાંતિથી એસો !’

હા - ના, હા - ના, કરતાં દેવાના રાજાએ ખાવા માડ્યું. એ ત્રણ બટકાં ખાધાં હશે, ત્યાં તો તેમને નવાઈ લાગી.

‘અરે, વાહ ! આ તો બહુ સ્વાદિષ્ટ વસ્તુ છે !’ આમ જોલી તે અંકપથી ખાવા લાગ્યા. અને જોતજોતામાં બધું જ પૂરું કર્યું. હાથ મોં ધોઈ, પાણી પીધું. અને પછી દેવાના રાજા બોલ્યા :

‘હે ભાઈ, આ તે કઈ મીઠાઈ હતી કે જમ્યાં આટલી બધી મીઠાશ અને સ્વાદ હતો ? મેં આજ સુધી અનેક ભતના પકવાન અને ભત-ભતની વાનગીઓ ખાધી છે. પણ તમે જમાડી એવી મીઠાઈ મેં કદી ખાધી નથી.’

ખેડૂત હસતાં હસતાં બોલ્યો :

‘ભાઈ, શા માટે ગરીબની મરકરી કરો છો ! અમારો ગરીબના ઘરમાં મીઠાઈ કેવી ? આતો અમારો રાજાનો ખોરાક, ધરતીમાતાએ લીધેલું ખાન, જે અમે આરોગીએ છીએ. આ દેખરાં

અને છાશ તો અમારો રોજનો જોરાક છે.'
આ સાબળી રાજા બોલ્યા.

‘કહે ન કહે પણ ભાઈ, તારા આ ઢબરામા કોઈ
અમૃત કરતાય મીઠી વસ્તુ છે ખરેખર બતાવ,
તેં એમા કંઈ પીજ નાખી છે ?’

ખેડૂત બોલ્યો. ‘અરે ભાઈ! એમા તે
ખીજી રીં પીજ નાખનારી હેય! આ ચોડું
મીઠું નાખીને બન વીએ છીએ! રાજા બે દ્યો.
‘શુ મ્હું મીઠું? મીઠું વળી શી મીઠું છે?’
‘દ્યો તમે પણ ગજબ છો મીઠું નથી દીઠું ?
અમે તો રોજ રસોઈમા એ નાખીએ છીએ
એના વગર તો રસોઈ ફીકી જ લાગે!’

આમ બાદી ખેડૂત હસેને હસતો ઘરમા
ગયો અને હાથમા ચોડું મીઠું લાવી રાજાને
બતાવ્યું.

રાજાએ મીઠાની એક કાકરી ચોમા નાખી
અને બોલ્યા ‘અરે વાહ ગજબ સ્વાદ છે ને!
ખસ હું પણ રોજ આ મીઠું નાખેલી રસોઈ
જમીશ!’

પણ રાજા મનમા વિચારવા લાગ્યા કે આ
મીઠું દેવલોકમા મળતું હું નહીં છે સ્વર્ગમા
મીઠું કયાથી મળે? મારે લાવ ચોડા દિવસ આ
ધરતી પર જ રહું અને મીઠાવાળી રસોઈ જમું!

દેવલોકેના રાજા તો દ્વા ધરતી પર તે
રોજ મીઠું નાખીને રસોઈ બનાવે અને વહ
વાહ કરતા જાય! એમને તો મીઠાની રસોઈને
જખરો સ્વાદ લાગી ગયો. સ્વર્ગના પકવાન
અને અવનવી વાનગીઓ તુરંત લાગી એ તો
સ્વર્ગનેય ભૂરી બેઠ

દિવસોના દિવસો વિતવા લા ના અને આમ
ખાસ્સા બે મહિના થયા હતા રાજા સ્વર્ગે
જવાનું નામ ન લે

દરો નો તહેવાર નજીક આવ્યો. સ્વર્ગમા
દેવોને ચિંતા થવા લાગી રાત વિના દરોરા
કેમ ઉઠવાય! અને રાત વિના રાજ પગ
કેમ ચાલે મધા દેવો ઉપર ધરતી પર અને
દેવરાજને વિનવવા લાગ્યા

‘મહારાજ, આપણે રક્ષા દેવ લોકે આ તો

મૃત્યુ લોક છે અહીં તો માનવી રહે આપણું
સ્વાન તો સ્વર્ગમા વળી તમારા વિના રાજ-
કારભાર પણ ચલકી ગયો છે. મારે ચાલો
હવે સ્વર્ગમા!’

હા-ના, હા ના કરતા દેવલોકના રાજા
સ્વર્ગે જવા તૈયાર થયા પણ જતા જતા મીઠું
નાખેલી રસોઈને સ્વાદ ચાખીને જવા નહીં
કયું તે દિવસે બધા દેવો મારે પણ રસોઈ
બનાવવાના આવી સહજા દેવો એકી પગતે
જમવા બેઠા

પહેલો કાળિયો ખાતા જ, સૌના મો મલકી
બેઠા

વાહ! દેવ મધુર જમણુ છે!’

સૌ વખાણ કરતા નય, ને જમતા નય
વાહ, વાહ કરતા બધી રસોઈ ચટ કરી ગયા!
એક દાણો પણ બચ્યો નહીં

હવે તો સાજની રસોઈ જમીને જઈયું
એમ વિચારી સાજે સૌ શેઠાયા પણ જીસને
સ્વાદ એવો લાગ્યો કે સાજે નહીં કાલે કાલે
ની પરમ દિવસે એમ કાલ કાવ કરતા
ખાસ્સા પદર-વીસ દિવસ નીકળી ગયા

સ્વર્ગમા ન મળે દેવો કે ન મળે દેવોના
રાજા બધી દેવીઓ અકળાવા લાગી દેવ વિના
ધર સૂનું દેવો વિના સ્વર્ગ સૂનું વળી દિવા
ળીના દિવસે બાળકો પણ અધીરા થયા હતા

છેવટે દેવીઓની ધીરજ ખૂટી કાળી ચૌદ
સનો વિસ મધરાને દેવીઓ, દેવબાળોને
બિલના મૂંડીને ધરતી પર ઉતરી દેવોને
સ્વર્ગે લઈ જવા દેવો તો આરામથી બેઠે છે
મીઠાવાળી મધુરી રસોઈ જમવાથી મીઠી નિદ્રા
લઈ રહ્યા છે

દેવીઓએ દેવોને જણાવ્યા અને કહ્યું

આ શું માડયું છે સ્વર્ગ મૂંડી ધરતી પર
આવ્યા? ધર ભૂત્રી આરામ કરે છે? તમને
અમારી ચિંતા છે કે નહીં? ગિચરા બાળકો
કંવાત કરે છે? પણ દેવો એમ તે માને?
મધુર રસોઈ અને મીઠી બિલ છોડાય? તેમજ
તો સહજાની દીધું.

‘સારું. સવારે રસોઈ જમીને આવીશું’ !
 દેવપત્નીઓ સમજી ગઈ, કે આ દેવોને મીઠાંની
 માયા લાગી છે. માટે ચાલો મીઠાંને મનાવીએ.
 આમ વિચારી મધરાતે જ દેવપત્નીઓ પહોંચી
 મીઠાં પાસે. દરિયાનો કિનારો. સુમસામ જગા.
 મોટા મોટા ટગ. ધોળા ધોળા જગલાની પાખ
 જેવા અગર. ત્યાં મીઠાંનો વાસ. દેવીઓએ
 મીઠાંને કહ્યું :

‘જાણ, તારી માયા દેવોને જબરી લાગી છે.
 હવે તો તેઓને અમારા હાથની રસોઈ પણ
 નહીં ભાવે. માટે કૃપા કરી તું અમારી સાથે
 સ્વર્ગમાં ચાલ !’

મીઠું કહે : ‘હા, હવે તમે મને લેવા
 આવ્યા છો ? તે દિવસે સમુદ્ર મંથન કર્યું
 ત્યારે તો કોઈએ મારી સાથે જોયું ન હતું !’
 દેવીઓ કહે : ‘હા, તે વાત ભૂલી જાણ’
 તારું મહત્ત્વ હવે બરાબર સમજાયું છે. માટે
 તું ચાલ અમારી સાથે.

‘ના એ વાત નહીં બને. હું નિમક હરામ
 નહીં થાઉં’ ! માનવજાતે મને સમુદ્રમાંથી
 બહાર કાઢ્યું. એમનો ઉપકાર હું શી રીતે
 ભૂલીશ માટે જ્યાં સુધી જીવીશ ત્યાં સુધી
 એમની સાથે જ રહીશ !’

ઘણાંય કાલાવાલા કર્યા. પણ મીઠું એકવું
 બે ન થયું વાતમાં ને વાતમાં સવાર થયું. દેવ
 લોકોએ દિવાળી ધરતી પર મનાવી સાથે
 દેવીઓ પણ હતી. તેથી મનની રમેઈ જનાથી
 અને દેવીઓને જમવા કહ્યું. પણ દેવીઓ સમજી
 ગઈ કે નો આ રસોઈ જમશું તો આપણને
 પણ સ્વાદ લાગી જશે અને સ્વર્ગમાં છોકરાંઓ
 એકલા ટળવળશે આથી દેવીઓએ ઉપવાસ કર્યો.

દેવીઓને ધરતી અને તેના લોકો લેવાનું
 મન થયું. તેઓ ક્રેવા નીકળ્યાં તેમણે જોયું
 હવાળીનો ઉત્સવ ઉજવાઈ રહ્યો છે. ઠેર ઠેર
 તેમની પ્રતિમાનું પૂજન થઈ રહ્યું છે. કોઈ
 શારદા-સરસ્વતીનું પૂજન કરે છે તો કોઈ
 તક્ષરીની આરાધના કરે છે

આ ભેઈ દેવીઓ મૃત્યુ લોકના માનવીઓ

પર ખુશ થઈ. તેમણે અનેક આશીર્વાદ આપ્યા.
 સાંજ પડી જગમગ જગમગ અનેક દીવાઓ
 પ્રગટ્યા. રોશની અને શણગારથી વાતાવરણ
 દીપી ઊઠ્યું. આતસમાળ અને ફટાકાથી
 ધરતી ધમધમી ઊઠી. ઘેરઘેર આનંદ છવાયો.

પણ આ શું ? સ્વર્ગમાં અધકાર કેમ
 છવાયો ? દિવાળી જેવો તહેવાર અને ન મળે
 શણગાર કે ન મળે દીપમાળ. સ્વર્ગમાં ન મળે
 દેવ કે ન મળે દેવીઓ. બિચારાં દેવબાળ વિદે
 મોટે મહેલની બારીએ અને અટારીએ બેઠાં છે.
 અને ટગર ટગર ધરતી તરફ મીટ માડીને
 બેઠાં કરે છે.

મા-બાપ વિનાનાં દેવબાળ રડી રહ્યાં છે.
 કેટલાંક ટોળે મગીને આકંઠ કરે છે. પણ શું
 થાય ? દેવ-દેવીઓ તો ધરતી પર છે ! બિચારાં
 આખી રાત ટળવળતાં રહ્યાં.

આખરે રાત્રીના છેલ્લા પહેાંરે દેવોએ ધરતી
 છોડી. પણ જતાં જતાં દરેકે એક એક મુઠી
 મીઠાંની બરી અને સરગે જવા ઉપવાસ.

પણ મીઠું એ મીઠું હતું, તે વચન પાલક
 હતું. દેવો જેમ જેમ ઉપર જેવા લાગ્યા
 તેમ તેમ મીઠું ઓગળવા લાગ્યું. તે પ્રવહી
 થઈ ધરતી પર પડવા લાગ્યું. જોત જોતામાં
 દેવલોકોની મુઠીમાંથી મીઠું ગળી ગયું.

મીઠાંની વફાદારી ભેઈ દેવો ખુશ થઈ ગયા.
 તેમણે મીઠાંને આશીર્વાદ આપ્યાં, કે બધી વસ્તુ-
 ઓમાં તારું સ્થાન શુભ અને ઉપયોગી ગણાયે !

વહેલી સવારે ધરતીના માનવો અગાં
 જોયું તો કોઈના આગણમાં તો કોઈના બારણે
 કોઈના ઝરુબે તો કોઈના છત્રે મીઠાંના કણ
 વેરાણા છે

સપરવે દહાડે મીઠાંનાં શુકન ! સૌ જોડે
 નવાઈ પામ્યાં. મીઠું પણ મલકાઈ રહ્યું. તેની
 પ્રતિષ્ઠા પૂરી થઈ.

જસ, તે દિવસથી આપણે નવા વર્ષના
 સપરમા દહાડે પ્રથમ સપરસના શુકન કરીએ
 છીએ. જેને આપણે શુભ અને શુકનવંતું
 માનીએ છીએ.

બ્રહ્માંડના સ્વામીનો દિવ્યલોકમાં દરબાર લાગ્યો છે.

આ સમાધા કોઈ કેવળજો નથી, જાણજો નથી, યાત્રી નથી, વેદાંતી નથી, બાળકોનો નથી, કર્મ-કાંડીજો નથી.

હે અધા શુશ્રુણુરાઈ માતાવાળા, હરિસ્વરચુનાં સતત અભિલાષી ભક્તજનો-સમર્થ રામદાસ, નામ દેવ, તુકારામ, મીરાં, કમીર, નરસો થો, સૂરદાસ, ચૈતન્ય નાનક, રંગબાઈ, ક્યાનંદ, ગુનસીદાસ, સુદામા, નાજાજી, વગેરે.

ભગવાનના મોં પર આજ તો આપુરતાભરી રેખાઓ હાવડી આવી છે. આખોમાં કંઈક મમ્ દેખાય છે. ને એ જોઈ નરસીરામ બોલ્યા:

‘કેમ પ્રભુ, આજ સોઈવાસી જેવી ભાઈકતા આપના મોં પર ભાણુ છું.’

‘મારે કંઈક પૂછવું છે.’

‘તમારે ?’ નામદેવ બોલ્યા.

‘હા, આજ તો મારી એવી ધજા થઈ છે.’

‘અરે પૂછવા તો અને યુગોથી તમારા અરણ્ય પાસે બેઠા છીએ. તોય પૂછવાનો અત અવતો નથી. ને પૂછવું છે ? કોને ?’

‘કોને કેમ તમને કોઈકને જ તો ?’

‘હો, આજ તો બહાક હાલક લોકક મધુ જોઈએ. ત્રિભુવનના નામ અમને તુલ્ય માનવ જીવોને કંઈક પૂછવા માટે છે.’ ચૈતન્ય બોલ્યા.

‘કે પ્રભુ, તમારે પૂછવા જોય તો કૈં જાણિ મુનિઓ, કંઈક દેવજો, પ્રવાળી શબ્દિઓ, વેદ વેદાંતના રચયિતાઓ બેઠા છે, ને અમે શું આપને જવાબ વાળવાના હતા ?’ સુદામા બેલ્યા.

‘એ કાંઈની નહીં સકાય એવો મારો સવાલ છે.’

‘ચલો, પ્રભુ આજ કૃષ્ણાવતારમાં હતા ને અસલ સોરઠિયા બની આપણી મજાક લેવાવવા માંડી.’ નરસીરામ બોલ્યા.

‘હા, કૃષ્ણાવતારમાં હું દારમ ગયો હતો

મને બાણુ છે.’ સુદામાએ કહ્યું.

‘ત્રિલોકના સ્વામીને એ અવતાર સાંમગ્યો લાગે છે.’

‘ના, ના, એવું કંઈ નથી. મારે એક પ્રથમ પૂછવો છે. જેમારા હૈયાની બીજ યુગોથી સચવાએલો પડ્યો છે. ને તમારી સમક્ષ મૂકવાની વાટ જોતો હતો, તે ઘડી આજ આવી છે.

‘તો કરી નાખો.’

‘સામગ્યો.’

ને બધા ભક્તોએ કાન માંડ્યા.

ભગવાને કહ્યું :

‘યુગોથી બધા મને ધરે ભાવના આપ્યા છે. હજુએ લાગે છે થણુ મને ધરે ભાગવાની ધજા થાય તો મારે કોના ધરે લાગવું તે પૂછવું છે.’

એક ધજા ને બીજી ધજા. સમાધા મીન : ફર ફર માધવેના સૂરીના ગાન સમગાતા હતા. વાદ્યોના ‘ઝહાર ગીતના હતા ફૂલની ફોરમ ખૂણે ખૂણે બગી રહી હતી ફર ફર મુનિજોના ગાન અર્ચાના વરક પર સભાગાતા હતા.

‘બોલો પુણ્યપ્રત્યાજ્ઞા ? આત્મા જવાબ વાળો.’

જવાબમાં મીન : કોએ એકમીગના સામે જોયું,

‘કોઈ નહિ. બોલે ?’ ભગવાને ત્રાજી વાર કહ્યું.

‘ભગવાન ! રામદાસ સ્વામી બોલ્યા.

‘કહો.’

‘અમારામાં તો આ આપના સવાલનો પ્રત્યુત્તર આપવા હાથ નથી પકડે ..

‘પણ ...’

‘મધુ, એક સત તુકારામ છે. એ આપને સાચો જવાબ વાળી શકશે.’

‘અરે તુકારામજી !’ ભગવાને તુકારામ બળી નેઈ કહ્યું.

‘હા મહારાજ !’

‘રામ ! સ્વામીએ કહ્યું. તે તમે સંતજી !’

‘હા. સંતજી.’

‘તો હવે મને કહેા. મારે કેને પાથે વંદના કરવી !’
 ‘કહુ’ ?’
 ‘હા. કહેા.’

પ્રકાશમ કીધા, કીજા થયા, ને ડોકમાં
 લટકતા એકતારને રણઝણવતા અભંગ લલકાર્યું,
 ‘જોસે, તોસા ચોસે, ત્યાંસી વંદન પાળિલે.’
 હે પ્રભુ ! ને જોસે તેણું ચોસે તેના પાથે વંદના
 કરીએ ?

સુશાધ કયા

ગાગરમાં સાગર

કનૈયાલાલ જાધાણી

ને માનવી લોભી જનીને અલ્પ વસ્તુ માટે
 કામના કરે છે અને ને કંઈ પામે હોય તે પણ
 જોવે છે તેના નેવા વિચારહીન મૂઠ અન્ય કોણ
 હોઈ શકે ? રેવડી માટે ફાંકડી યુમાવવી એના નેવું
 અથવા દુઃખકર યું હોઈ શકે ?

એક લોભી માનવી ધન કમાવવા પરદેશ ગયો
 હતો. અત્યંત કષ્ટ અને મહેનત કરીને વર્ષો સુધીની
 મહેનત બાદ એક દુબર સોનામહોરો એકત્ર કરી
 શક્યો. એક દુબર સોનામહોરો લઈને તે પોતાના
 દેશ આપવા નીકળ્યો.

રસ્તામાં એક જગ્યાએ ટીમણ કરવા બેઠો
 ટીમણ કરીને જરા આરામ કર્યો પછી ત્યાંથી માત્રી
 નીકળ્યો. બે ગાંઠ ગયા પછી તેને માથુમ પડ્યું કે
 એક ચીંદડી ન હતી. એ ચીંદડીમાં માર પૈસા
 છુટી રાખ્યા હતા, આમ તેમ જોયું થયેા તપાસ્યો
 પણ ચીંદડી જડી નહિ. “ અરે રાંમ ! માર પૈસા
 ક્યાં ગયા ! ”

માર પૈસાની ચીંદડી ગોતી કાઢવા તેણે ખૂબ
 ફાંદામાં પડ્યું જડી નહિ. તેણે વિચાર કર્યો : “ કું
 ન્યાં ટીમણ કરવા બેઠો હતો ત્યાં કદાચ રડી ગયેલ
 હશે. ત્યાં જઈને ગોતરાં ભેંજીએ. ”

લોભી પાસે દુબર સોનામહોરો હતી તેણે
 વિચાર કર્યો કે આટલો ભોળો લઈને કેમ જવું !

ને દુરત ભગવાન પોકારી કીધા : ‘ જય હો આં
 મહાસત્યનો જય હો. આ પરમ સુંદરતા સહર આ
 બોલનો. આજ યુગોથી મારી તુલા છીપાઈ, હે સતતા !
 હું ય આવા બોલે તેણું ચાલનારને વંદી ધન્ય બનીશ ’
 પ્રકાશમના એ મોલ બધા સતોએ બેવડાવી
 ગયા માંડ્યું :

જોલે તેસા ચોલે, ત્યાંસી વંદન પાળિ લે.
 ને ઘણડિ એ અભંગ બોલે છાપ રણું.

આસપાસ મેલે નજર કરી પણ કોઈ દેખાવું ન હતું
 લોભીએ એક ખાંડ ખોદી અને તેમાં દુબર
 સોનામહોર ફાટી દીધી અને પછી ચીંદડી ગોતવા
 ઉપડ્યો.

લોભી જ્યારે ખાંડ ખોદતો હતો ત્યારે એક
 ચોર ઝાડની ઝોલે લપાઈને આ બધું જોતોજોતો
 બેસા કરતો હતો.

જેવો લોભી નજર બહાર ગયો કે તે ચોર
 ખાંડ ખોદી સોનામહોરો ફાટી લીધી અને સોના
 મહોરો લઈને નાસી ગયો.

આ માનુષ પૈસા લોભી ને જગ્યાએ આરામ
 કર્યો હતો ત્યાં પહોંચ્યો તો તેની ચીંદડી, એમને
 એમ પડી હતી.

“ હા.....ય ચીંદડી મળી ગઈ. એમ માર
 પૈસા જતા કરાય ! ” આવા વિચાર કરતો, એ
 લોભી ચીંદડી લઈને પાછો ફર્યો. ને જગ્યાએ
 સોનામહોરો ફાટી હતી ત્યાં આપી પહોંચ્યો અને
 જોયું તો સોનામહોરોવાળો ખાંડો ખુલ્લો હતો,
 સોનામહોરો ન હતો.

એ લોભીનું હૃદય ભાંગી ગયું. માર પૈસા લેવા
 જતાં એક દુબર સોના મહોરો ખોઈ. જીવનમરની
 મહેનત એણે ગઈ.

લોભી પોક પોક મૂછી રડવા લાગ્યો. પણ હવે
 એ રદન શા કામનું ? વિચાર્યાં વગર કામ કર્યાં
 પછી પરતાવાનો શો અર્થ ?

તે લોભીએ માર પૈસા જેવી નજીવી મૂડી લેવા
 જતાં જીવન મરની કમાણી ખોઈ. આપણે પણ
 યુગ વિષયો ખાતર અમૂલ્ય માનવ જીવન ખોઈ
 રજા છોડે તેનું યું ?

નવી વહુ

સુશીલા શીખારતન

પ્રત્યેક યુવતીના જીવનમાં ક્યારેક તો એ પ્રસંગ અવશ્ય આવે છે, જ્યારે તે એ શર-
ણાઈના સૂરો અને મનોઆરની સાથે તે કોઈ
બીજા ધરની સભ્ય બની જાય છે. એ દિવસ-
નો તે પ્રતિક્ષા કરતી કરતી મનમાં અરમા-
નોની માળા ગૂંથ્યા કરતી હોય છે- જ્યારે તે
સાડીના ધૂંધટમાં વિંટાઇને ઘરેણાં-કપડાંથી
હુસનજ થઇને સાસરે જશે. એ ઘરે જશે,
જે તેનું હશે, જેની તે ગૃહરાણી થશે આ
બધા વિચારોવાળી કદપના કેટલી આકર્ષક
ગાદુરં અને સુદર લાગે છે! શોભાસ્પદ ભવિ-
ધની આ કદપના તેના શોમેશભને આનંદ
વટે પુલકિત કરી દે છે, અને પછી એ દિવસ
આવી પહોંચે છે કે જ્યારે તેની કદપના
સાકાર થાય છે.

આનંદોદ્ભાવપૂર્વકની સંપૂર્ણતા સાથે તેના
દિવસો વીતતા જાય છે. પતિ-પત્ની બંને બાંહે
પરીઓ અને અપ્સરાઓના સ્વર્ગમાં વિહરતાં
લાગે છે. તેમના જીવનની પ્રત્યેક શત દિવાળી
ની જેમ હામગી કિંટ છે. દરરોજ મધની
મીઠાશ રૂપે વર્ષા થતી હોય તેઓ અતુલ્ય
થાય છે.

એ યુવતીની શરમાળ દૃષ્ટિ સુંદર અને
સહોષા સુખ ઉપર ચમકતી કાજળ ઘેરી આંખો
પર તેના 'એ' આકાશના તારા અને આદો
હઈ આવવા માટે તત્પર થઈ જાય છે. ધીમે
ધીમે કદપના જગત પરથી દૂર થતી જતી
તેમની દૃષ્ટિ ધર અને કુટુંબ પર પણ રિધર
થવા લાગે છે. ન્યાં સાસુ, નણ્ડ, દિયર અને
જેક વડેરે અન્ય સ્વયે. પણ પોતાનું અસ્તિ-
ત્વ ધરાવે છે. અને પછી એકએક એવું
લાગવા માટે છે કે બંને સમતોલ જીવનમાં
કોઈ અઠસ્ય ન લેવી થઈ હોય! બંને એક-

એક કાળજીમાં કોઈ કાંઈ ન લાગ્યો હોય!

તે વિચારતી થાય છે. એ આ નણ્ડે ન
હોત! સાસુ અને દિયર ન હોત! તો પોતે
એ ધરની સંપૂર્ણ માલિક બની શકી હોત,
સિનેમા જેવા જતી વખતે સાસુની રજા ન
લેવી પડત. બંનેને એકાંતમાં હસવાબોલવાનો
કે હળવા-મળવાનો અવકાશ મળત. કેટલી
બધી સ્વતંત્રતા હોત! પોતાના પતિને દિયરની
દી દેવી ન પડત, નણ્ડે માટે સાડી કે ખ્વા-
ઉંચું કાપક ન ખરીદવું પડત. તેને વિચાર
આવે છે કે એ તેના પતિની બધી જ આવક
માત્ર ફક્ત પોતે જ જ જાય એ અચીં શકતા
હોત તો કેટલો મોજશોખ થઈ શકત! આમ
તેના મનમાં અશાંતિના બીજ વવાતાં જ ઊગી
નીકળેલાં દેખાવા માટે છે. હસતાં બોલતાં
ઘરમાં આ રીતે ટંટા-ફિસાફ શરૂ થઈ જાય છે.

જ્યારે પોતે નવવધૂ બનીને આવી હતી
ત્યારે તો કુવારી નણ્ડે હોયે દોડીને તેને
કૂદેલી શલુગારેલી મોટરમાંથી ઉતારીતી,
સાસુએ તેના આરતી ઉતારીતી, કેમકે
ભવિષ્યમાં આ વહુ જ તેનું સ્થાન લેવા આવી
રહી છે, પોતાના લાડલા દીકરાની ભાવિ સંતા-
નોની મા એ જ હતી. ગૃહિણી અને માતૃ-
પદ્ધતિ ગેરવસ્થ બનીને સાસુએ તેને હૃદયની
વિચાળતા વડે સત્કારી હતી. પરંતુ કુટુંબના
એ જ સ્વયે આને તેને આખના કણાંની
માફકે ખૂચી રહ્યા છે.

આને સાસુ કુટુંબમાં એક અનાવશ્યક
સભ્ય લાગે છે તેનું થોડું પણ બંધન પણ અસહ્ય
થઈ પડ્યું છે. નણ્ડે તેને મી. આઈ. ડી. જેવી
લાગે છે કેમકે તે તેની આવ-ભ નો રિપોર્ટ
પોતાની મા પાસે રજૂ કરે છે. આ બધું વિચા-
રતી વખતે વહુ કદાચ એ જૂઠી જાય છે કે

દોડી બેઠા જીવનની સફળતાનો આધાર તેના સભ્યો વચ્ચેના આપસ-આપસના સબંધ ઉપર આધાર રાખે છે. સ્વભાવની કૌશલતા, સહયોગ અને સમજણ શકિત ઉપર જ કુટુંબનો આધાર રહેલો છે. જ્યારે તે એક વિચારે છે કે આસુ કુટુંબની આનાવશ્યક સુધે છે, હિંચેર-જેઠ અને નજીક તેની સ્વતંત્રતાની બાધ છે, ત્યારે એ, ભૂલી ગઈ હોય છે કે જે પતિને તે પોતાના પાણીથી પ્યારા ગણે છે, જે તેના મન મરિના દેવતા છે તે કોઈના લાડકા દીકરા ઉપરાંત કોઈના લાઈ પણ છે. તેના પર માત્ર વહુનો જ બધું કાર નથી, હું માનું છું કે લગ્ન બાદ દીકરા માત્ર દીકરા જ નથી. તે કોઈનો પતિ પણ બની ચૂક્યો છે. આજ સુધી તેના જીવનમાં માત્ર એક જ નારી હતી જેણે પાણી પે પીને તેને માટે ક્યો, ઉછેર્યો જેની છાયામાં તે કિશોરમાથી તરૂણ અને યુવાન બન્યો. પરંતુ લગ્ન બાદ એક બીજી નારી તેના જીવનમાં પ્રવેશ કરે છે, જે એવો દાવો કરે છે કે હવે તેના પતિ પોતાના બાળકોના રક્ષણ થી માત્ર તેનો છેડો જ પૂરતો છે. તેના પતિને હવે કોઈ મા, બા ની જરૂર નથી, કોઈના વાનસ્વની આવશ્યકતા નથી માની બૂમકો પૂરી થઈ ગઈ છે. પરંતુ તે એ ભૂલી જાય છે કે કોઈ પુરુષના જીવનમાં માનું સ્થાન પત્ની નથી લઈ શકતી. એટલા માટે ઈર્ષ્યા કે અદેખાઈનો સવાલ જ ન ઊઠે એ બેઠો. મમત્વવાળી માતા જુએ છે કે જ્યારે એક બીજી ઘરની યુવતી કે જે તેની વહુ બની ને આવી છે તે પોતાના સ્નેહપાત્રને જુદું પાડી રહી છે કે તેના સોના જેવા શુદ્ધસ્યાશ્રમમાં ચિનગ્રાસીએ એટલી રહી છે એ એવું થાય તો સાસુ પણ વફ પ્રત્યે ઠંડી બની જાય છે. આમ સચુકત કુટુંબની ઇંટ પડતા લાગે છે... પારણાએ ઘરનું વાતાવરણ સ્મશાન જેવું ઉદાસ બની જાય છે.

આપણી આધુનિક બહેનો એ ન જાણે કે આપણા કોટુમ્બિક જીવનના ઘટક સૂના હોય છે. જિંદગીની કઠોર ચાપક બાધા બાદ

સંધ્યા સમયે વ્યક્તિને શીતળ છાયા પ્રદાન કરનાર પીપળાના વૃક્ષો હોય છે તેની દિવાલોની ઇંટોમાં ઉત્સર્ગ અને કર્તવ્ય સમયે હું હોય છે એ તેનું વાતાવરણ વિવધી બને તે વ્યક્તિ અને સમર્પિ કોઈની ઉન્નતિ શક્ય ન બને. આમ વીસમી સદીની અતિ આધુનિક વહુ બન્યાં છતાં પણ જીવનની ટેલીક અતિ પ્રચીન માન્યતાઓ અનુસાર તેણે ભગ્ન અને કર્તવ્ય પરાયણ રહેવું જ પડશે. શુદ્ધસ્યાશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યા બાદ તેના કેટલાક મૂળભૂત સિદ્ધાંતો અનુસાર આચરણ કરવાની તેને ફરજ પડે છે કોઈ વિશ્વવિદ્યાલયના 'યુનિયન હોલ'માં સહિષ્ણુતા, આત્મત્યાગ, અને બહિષ્કાર ઉપર સમયાકાર લાપણ કરનારી આધુનિક યુવતી જ્યારે શુદ્ધસ્યાશ્રમમાં પ્રવેશે છે ત્યારે પોતાના

પતિની મા અમે લાઇ-અડેનેને માટે આત્મ-ત્યાગની વાતો ભૂલીને તેને પોતાની સ્વતંત્રતામાં અડચણરૂપ માની જોડે છે. તેનું કારણ એ છે કે બાળપણથી તેને જીવનમાં શ્રેયસ્કર વ્યક્તિઓને લગતું શિક્ષણ નથી મળ્યું હોતું. તેને એવું નથી સમજાવવામાં આવતું કે સ્ત્રી માત્ર પત્ની જ નથી, પરંતુ તે મા, બહેન અને પૂતવધુ પણ છે. પતિની આવક ઉપર માત્ર

તેનો જ અધિકાર નથી પરંતુ આખા કુટુંબનો આધિકાર છે. તે એટલું નથી સમજી શકતી કે કુટુંબમાં માતૃત્વનો ચિરંતન ત્યાગ, પુત્રની કર્તવ્ય નિષ્ઠા અને પતિનો અનુરક્ત પ્રેમ બધું જ એકસાથે વર્તમાન જીવનમાં જ હોય છે. પોતાના સંક્ષિપ્ત અને ધનીભૂત રૂપમાં અહીં જીવનના ચિરંતન તત્ત્વોનું સામંજસવ સંધાય છે. લગ્ન તો પાત્ર વ્યક્તિની સામાજિકતા અને સમાજ પ્રત્યે તેનું કર્તવ્ય પૂરું કરવાનું માત્ર પ્રથમ પગથિયું જ છે. આ ત્યાગ અને કર્તવ્ય જ પ્રથમ તો સાવદેશિક શાળા છે.

આ વવાહ બાદ પતિ પત્ની બંને કર્તવ્યના કઠોર બંધનમાં બંધાય જાય છે. જીવન ચક્ર કે સંસાર ચક્ર એક ક્ષણ પણ થોભતું નથી. અને તેની સાથેસાથ શરીર અને મનની ભાવનાઓ પણ બદલતી રહે છે. આજે જ્યારે તે નવતર વહુ છે તેથી ઘરના અન્ય સભ્યો તેને અપ્રિય લાગે છે. પરંતુ એક સમય એવો પણ આવશે કે જ્યારે તેને એ પણ અનુભવ થશે કે ઘરનાં એ ઘરડાં ડોસાં ઠગરાં અને આત્મીય-જનોની રમેહ છાયામાં તે વધુ સુખ માણી શકે. એ સમયે તે સ્વતંત્ર હતી. જવાબદારીઓથી મુક્ત હતી, તેના પર શૂદ્રસ્થીનો બોલો ન હતો.

કુટુંબના દરેક સભ્યને પોતા-પોતાનું સ્થાન અને મહત્ત્વ હોય છે-દરેકને તેની પોતાની ઉપ-યોગિતા છે, આજે તમને સાસુ ખરાબ લાગે છે પરંતુ એક દિવસ આ જ પદ તમને પણ મળશે. ક્યારેક તમે પણ સાસુ બનશો. આજે નણંદને તમે કુટુંબનો બોલો માનો છો પરંતુ ક્યારેક તો તમે પણ કોઇની નણંદ હતા ને ! એટલા માટે કુટુંબના સુખ અને શીત માટે નિષ્કપટ, ઉત્સર્ગમય શૂદ્રજીવન આવરણક જ નહિ બાંહે અનિવાર્ય છે. તેને તોડવાથી જીવન કદા સુખી નથી બની શકતું. અહીંની દુનિયા કોઇ હોટેલના સૌંદર્યની જેમ પાઉકર આદિથી આયોજિક કે આચ્છદિત નથી હોતી. અહીં કદાચ પુરોષના બગીચામાં લહેરાતું વાયોલેટ તમને નહિ મળે. અહીં તો માત્ર પોતાની સુગંધ ને સ્વયં છુપાવતી જૂંધની કળી જ તમને મળશે. આમ આપણા કુટુંબની આધુનિક નવવધુઓ એ પોતાની સામે લગ્ન જીવનનું ઉપર મુજબનું ચિત્ર આંકશે કે ન્યાં કર્તવ્ય અને કલ્યાણ સાથે સાથે ગાડીનાં બે પોંડાંની જેમ ચાલે છે ન્યાં એક વિના બીજાનું અસ્તિત્વ જ નથી તો આપણાં કુટુંબો વધુ સુખી અને સંપન્ન રહી શકશે. અનુ : ઉચ્છવન ધાનકી

ગુલાબી વાર્તાસંગ્રહ

સિ.

શ્રી. જગદીશ પરમારનું નામ શુભરાત માટે નવું નથી; કેમકે આ પહેલાં તેમણે પોતાની આગવી સૌદીને પરિચય 'સંગમ' વાર્તાસંગ્રહમાં શુભરાતને કરાવ્યો છે. નવસિદ્ધાની તેમની આરાધના આ વર્ષે દરમ્યાન આશુ જ રહી છે અને પ્રચલિત વાર્તાસંગ્રહની સ્તર નવસિદ્ધાએ અનેક રીતે વિશિષ્ટ બની છે અને તેના કતીને શુભરાતના પ્રથમ પંક્તિના નવસિદ્ધાકારોની હરોળમાં સ્થાન અપાવે તેવી ગરવી અને સમૃદ્ધ બની છે. આજે જ્યારે ઘટના પ્રધાન નવસિદ્ધાનો યુગ આધમી રહ્યો છે અને આ ક્ષેત્રના પેઢાણની દિશાએ સંકુલ બની રહી છે ત્યારે એવી શક્યતાઓ તેમણે ધરી દીધી છે કે નવસિદ્ધા નિત્ય-ધોવના રહી શકે છે અને સજ્જની પ્રતિભા મેઘધણી નિયમનને આજુએ રાખી આશ્ચર્ય સરજી શકે છે એ વિધાનની પ્રતીતિ થમા વિના રહેતી નથી.

વાર્તાસંગ્રહની પ્રતાવનામાં શ્રી રામપ્રસાદ બક્ષીએ આ વાર્તાઓને 'પર્ય અને પ્રિય' કહી છે અને 'આરા સારસ્વત વિરતાશર્મા મીડી રીરડીએ બેવી' ગણાવી છે અને 'તમસ્માંથી જ્યોતિ તરફ અને અસત્પ્રતિ સત્ તરફ જતી' વળુંવી છે. આખો સંગ્રહ વાંચ્યા પછી એમ લાગે છે કે માનવ જીવનની કુશળતા, કુશળતા, અસહાયતા અને વિવિધતાના સમુદ્રમાં દુખથી મારીને સાહિત્યિક મરજીએ બહાર આવે છે ત્યારે તેના બેલામાં કાઢવ નથી પણ વીણેલાં મોતી છે અને ભેનારને દેખાય છે કેવળ જીવનની સરસતા અને માનવીના જ્ઞાતસ્તત્ત્વમાં રહેલી કલ્પણ-કારી ઉદાત્ત ભાવના.

પહેલી જ નવસિદ્ધા 'જીવતપાનું' એક પોસ્ટમાસ્ટરના અંતરજીવનને લાગણીના કારે ઋતુમય રસથી અવશેષ છે. શ્રી. ધૂમકેતુએ પોસ્ટ ઓફિસની પરસાળમાં મરિચમના પત્રની શઠ ભેટા બધી ડાયમેનને બેસાડી એક વિશ્વવ્યાપી સંવેદના

તકની ધંપડીનાં કૂચ : શુભાજી

લેખક : જગદીશ પરમાર

સસ્તું સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલય :

અમદાવાદ - પાના ૨૧૨

શુલ્ક રૂ. ૭૦

જગદી. ટાગોરના એકલા બૂટલા પોસ્ટમાસ્ટરે રતનમાં પુત્રીને લાવ રથાપી તેને બધાવી અને પોતાની બદલી યદ્ય ત્યારે એક બદાવરી કન્યાના નાટ્યક ભિમિતનને છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યું. શ્રી જગદીશ પરમાર એ જ પોસ્ટ ઓફિસ પાસે વાચકને લઇ જાય છે અને તે બધું ચક્રચિત્ર ભેટો હોય તેમ પોસ્ટ માસ્ટર, તેની પામકપુત્રી અને પોસ્ટલ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ દીક્ષિતની ત્રિપુટ ને ફક્તની ધેરી વાસ્તવિકતા, પાગલપણની કુશળતા અને અધિકારીના કોર વતનના ત્રિવિધ સંધર્માં રહેસાઈ જતી નિહાળે છે અને તેની આંખો અશ્રુભીની બને છે ત્યારે જ લેખક તેની બહાર ચડે છે અને કથાનક સાકાળી રહેલા મોહનને એ જ પાગલ પુત્રીના પાછળથી ધયેલા પુત્ર તરીકે જણાવી વાર્તાપ્રવાહને કોસલયુક્ત નાટ્યાત્મક વળાંક આપી Postic Justice નો બાળો પરિચય કરાવે છે.

આવી જ બીજી વાર્તા 'મદ્યો' છે, જરાક મોડા પડવાથી રજીસ્ટર, પાસેલ કે મની ઓડર પોસ્ટ ઓફિસે ન રચીકારતું હોય તે સૌના અનુભવની વાત છે. આવા એક કિસ્સામાં ફરજ હપરના પોસ્ટલ સુપરવાઈઝરે કરેલો નાનકડો હિપકાર લવિષ્યમાં ઋણવિમોચનનો કેવા મોટા પ્રમંજ બને છે તે કાવ્યમય સૌદીમાં રજુ થયું છે. અરજી મોકલવાનો છેલ્લો દિવસ છે તપાલ રવાના થવાનો છેલ્લો કલાક છે - સનિવારનો દિવસ છે અને તે ચૂકાય તો સોમવાર સિવામ આરો નથી - પોસ્ટલ ઓફિસે મળે નહિ, અરજી રવાના થાય નહિ, પરદેશની શિબરજીત ન મળવાથી અમેરિકા આગળ અભ્યાસ થાય નહિ. પણ આ બધું જ પોસ્ટલ સુપરવાઈઝરની માનવતાવાદી ભવમનસાઈથી શક્ય બને છે. તેમના જ શબ્દોમાં :

'એવું નહિ બને, લાઈ! લજ્જતર મોટી વાત છે. સરકાર શિબરજીતો આપી વિદ્યાયાંઓને

અદૃષ્ટ અને મનવરે અકલ્પ્ય એવા સંજ્ઞાઓ વાચા
આપવામાં થી જગદીશ પરમારે ગજબનાક દલોડી
જતારી છે અને શુભરાતની એજેટમ પ્રથમ સેા
નવસિકામાં સમાન પામે એવી શક્યતા આ વાર્તા
ધરાવે છે.

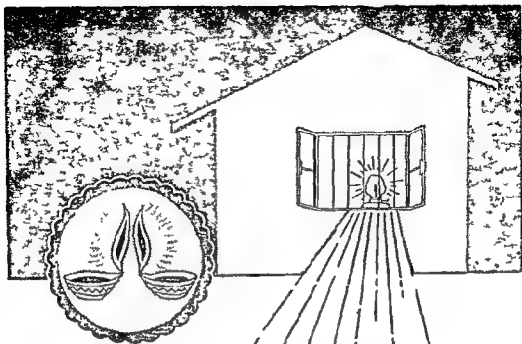
‘કાનોમારામ’ તેના તળપદા સજ્જતોએ
અને જરકાના વાતાવરણને લીધે વાચકને જકડી રાખે
છે, અને તેણે જ ‘ચૂંટણી’ માં જતું છે. રતન
પાસે ગળાનો અખૂટ લંકાર છે અને તે આવેશમાં
બોલીને બાહી કરે છે ત્યારે તેના રતનના દુધની
સરવાળી પથ્થ ખલાસ થઈ હોય છે અને નવસંબેનને
વીનવે છે.

‘મને માફ કર, મારી માવડી ! કુવા દે - મારી
જાતીમાં પાણું ધાવણ આવે ! મારો ડોકરો જૂઓ
તરફે છે !’ ‘જેનાની છુમ’માં એકધરેટા શાંતવું
શેઠનું હૃદય પરિવર્તન આપમેળે થતું દર્શાવ્યું છે.
તેની જ રીતે ‘સોસ’પક’માં સુઅર બહેનને જે
જાન લાગે છે-પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાંના પોતાના
પુત્રની બાલ મૃતિને પુવાન પુત્રવરરૂપે ભેટાં-તે પથ્થ
એટલું જ સાહજિક છે. સંકુચિત કુટુંબની પ્રથામાં
જે વિદ્યાર્થી ગેદી છે, તેણે હજાર દર્શન ‘અય-
દાસજીને આરે’ તથા ‘તરૂડી ઈપડી’માં થાય છે.
શ્રી જગદીશ પરમાર વાર્તાઓમાં એવી જૂળીઓ લાવી
છે છે કે પાત્રોના માનસનું શુભ પરિવર્તન થઈ
નાના ધમધમતા પ્રવાહમાં ફેરવે થઈ જાય છે તે
વાર્તાના અંતમાં જ ખગર પડે છે. નીચલા ચરનાં
પાત્રોમાં કેટલી હદના માનવતા ધરાવતી હોય છે
તે ‘પરજી હડીને આતલ’, ‘ગુરુદાસિ’ તથા
‘હમ મદ દે’ માં ભેષ શકાય છે. ‘જાગસ’નો
ધનિયો દુનિયાની દૃષ્ટિએ જ ગાંઠો છે-લેખકની
દૃષ્ટિએ તે તે પરાવકારી જીવ છે જે બીજાના સુખમાં

પોતાનું સુખ બુઝે છે, ‘પહાડની નિશાની’ માં
નીલકંઠ પહાડની છોકરી તરફ પોતાના બેંચાણની
કથા કહેતો હોય છે ત્યારે વાચક સાથે જ ધસાડો
હોય છે, અને છેવટે પોતાની મૃત પુત્રી સાથે તેના
મોંને સરખાવે છે ત્યારે તે છોશીએ પડી જાય છે.
નીનિનું બંધન આપમેળે રસીકારતો-આચરતો
‘ધરબળી’ નો દેશળ તે જ પ્રમાણે ધન્યવાને
પાત્ર બને છે. સંચર નવસિકાનો આ સંગ્રહ વિશ્વની
દૃષ્ટિએ ભેષજો તો માનવ જીવનની સફરનાં બધાં
પાસાઓને આવરી લે છે, અને જ્યાં જ્યાં લપસણી
છે ત્યાં, ડગીમગી જતા પાત્રોને, ડોર આપી રહે છે.

આખો સંગ્રહ વાંચ્યા પછી લેખકની એક જ
નયનાઈ દૃષ્ટિ સમક્ષ રહે છે. માનવજીવનની કુરૂપ
બાળને નિહાળવાનું કે બીરહાવવાનું તેમણે પસંદ
કયું નથી. વાસ્તવિકતાને નામે, કાંચનો લગ કરે
એવો પ્રસંગ કે ચિત્રણ તોયો દૂર રાખી શક્યા છે-
નહિ કે તેણે અસ્તિત્વ નથી મારે. મટાખટો વિકાસ
કે સચ્ચિતિના વિકાસ અધોમુખી આદર્શના અવસાનનથી
થયો નથી વધે ઉચ્ચતર અને કોઈપણની નીતિમત્તા-
ના પાયા ઉપર જ તેની ચાકણી થઈ છે. જો દૃષ્ટિએ
લેખકનો માનવમૃત્યના કોઈકરણનો સાહિત્યભિમુખ
પ્રયાસ દાદ માગી લે છે, શ્રી જગદીશ પરમાર પાસે
પ્રસંગ અને કથનના વણી લેવાની સમર્થ શૈલી અને
ધારી છે-એટલું જ નહિ અનુભૂતિને બધકત કરવા
એટલી સચોટ શબ્દ સજિત છે કે ‘શબ્દ એ જ
બ્રહ્મ’-એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી. આ સંગ્રહ-
માની કેટલીક નવલિખાઓ ભારતનો અન્ય ભાગમાં
અનુવાદિત થાય તો ગુજરાતી સાહિત્યની કિંમત
જરૂર વધારે, અને અંજીજમાં થાય તો ભારતની એક
પ્રાંતીય ભાષા કેટલા પોતવાળી છે તેનો ખ્યાલ
હરોણ વાચકને જરૂર આવશે.

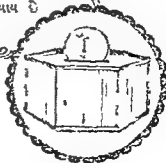

એક દીવાથી બીજો દીવો પેટાય છે ... એક નાનકડી
જ્યોત ઘર આખામાં અજવાળું કરી મૂકે છે ...

આપ સૌ એક એક પેસો કે એક એક
રૂપિયો બચાવતા જાઓ તો એ નાનકડી
બચાવમાંની નોટી રકમ બાળીને રાષ્ટ્રનાં
ઉપયોગી કાર્યોમાં મદદરૂપ થાય છે

નાની ઉચ્ચત

નાને । પ્રયાને ન મોટું પગલાય

ગુજરાત સરકારના માનનીય ખાતા તરફથી પ્રસારિત

બાદ છે અને મનવરે બાકીય જોવા સંજોગોને વાચા આપવામાં શ્રી જગદીશ પરમારે ગજબનાક દયોદી પતાવી છે અને ગુજરાતની એજ્યુકેશન પ્રથમ સો નવલિકામાં સ્થાન પામે એવી સફળતા આ વાર્તા ધરાવે છે.

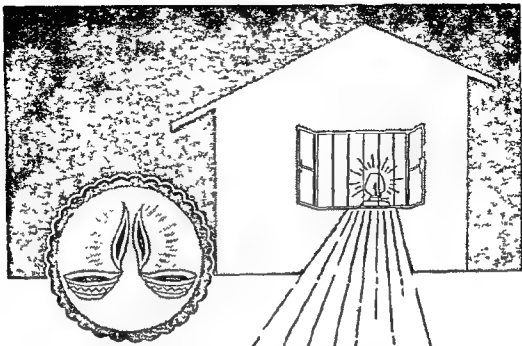
‘કોનોમારાજ’ તેના તજપદના સબ્દગ્રંથેશ અને ગરકાના વાર્તાવરણને લીધે વાચકને જકડી રાખે છે, અને તેનું જ ‘શૂદ્ધી’ માં બન્યું છે. રતન પાસે ગણોત્તો બખુટ લાડલ છે અને તે આવેશમાં બોલીને ખાલી કરે છે ત્યારે તેના રતનમાં દુધની સરવાણી પણ ખસાસ થઇ હોય છે અને નવલિકાને વીનવે છે.

‘અને મારે કં, મારી માવડી ! કુલા કે - મારી છાતીમાં પાણું ધાવણુ આવે ! મારો દોકો જુઓ તરફ છે !’ ‘કોનોમારાજ’માં જોડાયેલા સાતનું શોડનું હૃદય પરિવર્તન આપણે ધણું દર્શાવ્યું છે. તેની જ રીતે ‘લોકસંપર્ક’માં સુસાધ બહેનને જે દાન લાધે છે-પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાંના પોતાના પુત્રની ખાલ મૃતિને પુવાન પુત્રવરણે ભેતાં-તે પણ એટલું જ સાદજિત છે. સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથામાં જે વિદેશી ગહેલી છે. તેનું દુઃખ દર્શાવે ‘અવગમણને આરે’ તથા ‘લગ્નનાં છાંયડી’માં વાપ છે. શ્રી જગદીશ પરમાર વાર્તાઓમાં એવી ખૂબીઓ લાવી શકે છે કે પાત્રોના માનસનું શુભ પરિવર્તન થતાના ધમધમતા પ્રવાહમાં ક્યારે થઈ જાય છે તે વાર્તાના અંતમાં જ ખચર થઈ છે. નીચલા ચરનાં પાત્રોમાં કેટલી ઉદાત્ત માનવતા ધરાવતી હોય છે તે ‘પાણી કહીને જાગતલ’, ‘ગુરુદિ’ તથા ‘હમ મદે દે’ માં ભેષ દર્શાય છે. ‘પાખલ’ના ધનિયો દુનિયાની દૈનિકે જ ગળે છે-લેખકની દૃષ્ટિએ તે તે રોડાગરની જવ છે જે ખીબા સુખમાં

પોતાનું સુખ જીએ છે, ‘પદોડની નિશાની’માં નીલકંઠ પદોડની છોકરી તરફ પોતાના અંધારા કંઈક કંઈક દોષ છે ત્યારે વાચક સાથે જ પચ્ચીસ દોષ છે, અને છેવટે પોતાની મૃત પુત્રી સાથે છેલ્લા રૂંદેને સરખાવે છે ત્યારે તે છોકરીને પડી બર છે. નીનિતું બંધન આપણે રચીકારો-આજો ‘પરમણું’ નો દેશન તે જ પ્રમાણે ધન્યારને જાન બને છે. સત્તર નવલિકાઓ આ સંપ્રદાય વિષયે દૃષ્ટિએ ભેષજો તો માનવ જીવનની સારનાં મધાં પાસાઓને આવરી લે છે, અને જ્યાં જ્યાં લખણ છે ત્યાં, કળીયતી જતા પાત્રોને, રોકો આપી રહે છે.

આજો સંપ્રદાય વાંચના પછી લેખકની જો જ નવજાત દુનિ સમજ રહે છે. માનવજીવનની કૃપ બાળને નિદાનવાનું કે બીરદાવવાનું તેમજે પચ્ચીસ કંઈ નથી. વાર્તાવિજ્ઞાને નામે, કાવ્યને લંગ કરે એવો પ્રસંગ કે ચિત્રણ તેમજે દૂર રાખી શકાય કે- નહિ કે તેનું અસ્તિત્વ નથી મારે. મનુષ્યનો વિશ્વ કે સંસ્કૃતિનો વિકાસ અણીમુખી આદરના અવગમનથી થયો નથી બલકે ઉચ્ચતર અને કૃત્રિમતાની નીતિમતાના પાયા ઉપર જ તેની માણી થઈ છે. એ દૃષ્ટિએ લેખકનો માનવમૂલ્યવાદીકરણનો સાહિત્યમિશ્રુપ પ્રવાસ દાદ માગી લે છે. શ્રી જગદીશ પરમાર પાસે પ્રસંગ અને કલ્પનાને વણી લેવાની સમર્થ રોશી અને ધારી છે-એટલું જ નહિ અનુભૂતિને વ્યક્ત કરવા એટલી સચોટ સબ્દ શક્તિ છે કે ‘સબ્દ એ જ શક્તિ’-એમ લાખા વિતા રહેતું નથી. આ સંપ્રદાયની કેટલીક નવલિકાઓ ભારતનો અન્ય ભાગમાં અનુવાદિત થાય તો ગુજરાતી સાહિત્યની એ જરૂર વધારે, અને અંગ્રેજીમાં થાય તો ભારતની એ પ્રાચીન ભાષા કેટલા પોતવણી છે તેનો ખ્યાલ દરેક વાચકને જરૂર આવશે.

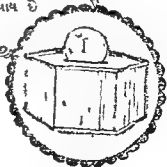
એક દીવાથી બીજો દીવો પેટાય છે ... એક નાનકડી
જ્યોત ઘર આખામાં અજવાળું કરી મૂકે છે ...

આપ રોજ એક એક પેઠો કે એક એક
રૂપિયો બચાવવા બાબો તો એ નાનકડી
બચતમાંની નોટી રૂબ બનીને સંપૂર્ણ
ઉપયોગી કાર્યોમાં મદદરૂપ થાય છે

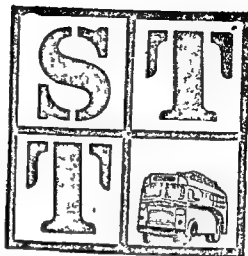
નાની બચત

નાનતા પ્રધાનેન મોટા પરિણામ

ગુજરાત સરકારના માનિતો ધાના તરફથી પ્રકાશિત

પાર્સી સર્વિસ

ગુજરાતના ગામેગામ ભાલ પહોંચતો કરવા

વસિષ્ઠાબી

૨૦૬૫

શાહીસલામતી

સસ્તો દર

પ્રવાસી

સાચા ગામિંગ

જેમા ગુજરાતના સભ્યપ્રતિષ્ઠ સેવાઓ નિયમિત લખે છે.

જુદા આકર્ષક હપ્તાઈ

કુટુંબમાં સૌને મળે તેવું

આર્થિક સલામત રૂ. ૫.૦૦

કુલ નફા રૂ. ૦.૫૦ રૂ. ૧૦૦

માહિતી માટે લખો:-

ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહનવ્યવહાર કોર્પોરેશન

વાહનવ્યવહાર ભવન, અમદાવાદ ૩૮.

ସାମ୍ରାଜ୍ୟ

सांस्कृतिक समन्वय अ'णेतु' मासिक : डिसेम्बर १९६६

અનુક્રમણિકા

૨૪૬ અવકાશની અમત્યતા..	અરુણાલ મસ્તિક
૨૫૦ પરિભ્રમણ...	આશુતોષ
૨૫૫ પુનરુત્થાન..	પદ્મિક
૨૫૬ અમૃત..	આચાર્ય રજનીકાંત
૨૫૭ લોકસાહી અને હિંસા..	ઉમાશંકર ભેશી
૨૫૮ વંદનીય વિભૂતિ..	ધીરજલાલ સાવલિયા
૨૬૧ ભગવાને આપેલી આજ્ઞાઓ..	પ્રવાસી
૨૬૨ વેપાર ન થાય..	જયપ્રકાશ નાથપણ
૨૬૩ કામ સ્વચ્છ નથી ?	શુદ્ધલાલ મસ્તિક
૨૬૪ વિશ્વ બહુતાલ નીજ..	ધનરત્ન શાસ્ત્રી
૨૬૪ સુધી ૨ ૭ કુમાર..	કનીયાલાલ વાઘાણી
૨૭૨ ગુપ્તમા સાગર..	જેક અરબી વર્તા
૨૭૩ મંમત્વ ની મોટી...	દેવેન્દ્રકુમાર પાંડિત
૨૭૬ નેચરવજન તો...	સિ
૨૭૬ અનિવાર્ય વાચન..	

શુભાશા

(આદોને)

હવે માણની આરમી લારીને આ મસ્તિક વાગે છે.

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તો પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કરી ખર્ચા કરવે 'જન્યુવન'. અંક યિલ્ડિમાં હશે તો પ્રાપ્ત થશે.

મને તે મંદિને પ્રાપ્ત કરવામાં છે.

આ માસિકમાં મસ્તિક થતા વિચારો એ તે લેખકોના છે. સંસ્કાર તે વિચારોમાં સમાવે છે જ તેમ માનવું નહિ.

(લેખકોને)

'જેન્યુવન'માં સંસ્કૃતિ, શાસ્ત્ર, ઇતિહાસ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેખકોમાં આવે છે.

લખાણ સાદું, મીઠું, તાજું દેવ જેવી અપેક્ષા રહે છે. કારણકી એ માન્યતાથી લખવું.

મસ્તિક લેખકો સામગ્રીની ઓફીસીયલ સાથે અંક અને યોગ્ય પુરસ્કાર મસ્તિક ખર્ચે પ્રાપ્ત થાય છે.

લેખકોના

દેશમાં (પરવત) ૮ રૂપિયા

પરદેશમાં સેના યિલ્ડિ

"જેન્યુવન"

૨. ૨૧ મે ૧૯૬૬-૨

રૂપિયાની વધી : પ્રકાશક અને અંક : ધીરેન માધી, સાપાદક : નવીન માધી, સમગ્રપણ નંબર ૨, જોડા-૨
અંક-પ્રકાશન સ્થાન : સુરત મુદ્રિત, રેલવે સ્ટેશન રોડ, રાજકોટ.

અવકાશની અગત્યતા

શુદ્ધયાલ મગિલક

આપણી આધુનિક સભ્યતાના સિદ્ધાંતોમાં એક સિદ્ધાંત એવો પણ છે કે સવારથી સાંજ સુધી આપણે હલકામર વિરામ અથવા અવકાશ વિના કામ કરતા રહીએ તેથી જીવનનો સાચો અર્થ, વિશેષ કરીને પશ્ચિમમાં, કમ-અથ તામાં રહેલો છે એમ માણસો સમજે છે; To die in harness-કામ કરતા કરતા મરવામાં મહત્તા માનવામાં આવે છે.

પણ જો કમ્પેનિઝમ આપણે સમજીએ હોય તો અત્યુક્ત સમય માટે આપણે નિયમિત કમ્પ્યુટ થઈ અવકાશના આકાશની છાયામાં બેસીને શાંત રહેવાની ટેવ પાડવી જ પડશે કારણ કે કમ્પેનિઝમ પાછળ જે ભાવ-સમર્પણનો ભાવ-આપણે કેળવવો જોઈએ તે અવકાશ વિના અને શાંતિ વિના કદાપિ કેળવી શકીશું નહિ.

તેથી જ તો જીવનમાં પ્રકૃતિ અને પ્રાર્થના એ બંનેની જરૂર છે. પ્રકૃતિની વિવિધતા અને સુદૃઢતા આપણને કમ્પેનિઝમથી થોડા વખત માટે દૂર લઈ જાય, એ પણ તેનો હેતુ હોય છે પ્રાર્થના આપણે મન ખાલી કરીને એક જાતનો આત્મિક અવકાશ અને આકાશ સર્જે છે તે અવકાશ અને આકાશમાં આત્મા કમ્પેનિઝમથી નીકળીને હો-એ જોડે છે અને કમ્પેનિઝમથી ઉપર એવું જે સુદૃઢ અને અદૃશ્ય પણ સાચું જગત છે તેની પ્રતીતિ આપણને કરાવે છે.

જો પ્રતીતિ—ખમર—કેવી? આત્મા આપણને કહે છે: 'કમ્પેનિઝમ' ત્યારે બનશે, જ્યારે તેને તે પરમાત્માને ચરણે સમર્પણ કરશે. તેથી પહેલાં પ્રભુને ચરણે શાંતિથી બેસો—'ઉપનિષદ'નો અર્થ પણ 'પ્રભુની' પાસે બેસવું' એવો થાય છે—પ્રભુનું ઉત્તર-વળ મુખ જુઓ અને વિચારો: 'જો કમ્પેનિઝમ કરી રહ્યો છું એ પ્રભુને પસંદ છે? જે રીતે હું કમ્પેનિઝમ કરી રહ્યો છું તેમા એક સાચા કલાકારની પ્રવીણતા અને અદ્ભુત સુક્ષ્મતા એવો આનંદ છે કે?'

કમ્પેનિઝમ પાછળ જે મતિ રહી છે અને એની જે ગતિ છે એ બંનેનો વિચાર વારંવાર કરવાથી જ કમ્પેનિઝમના તેમ જ ફેટિના ફેટામાંથી મુક્તિ મળી શકે છે. કમ્પેનિઝમમાં કેવળ પ્રવૃત્તિ જ અગત્યની નથી પણ એમાં સ્વાસ્થ્યની નિવૃત્તિ પણ જોઈએ ત્યારે જ કમ્પેનિઝમ સફળ થોગમાં બદલાઈ જશે. કમ્પેનિઝમને એક થોડી બની જશે.

હાલના વખતમાં માણસ અવકાશની અગત્યતા ભૂલી ગયો છે. તેથી તેનું કામ ઘણીવાર ફેલવશ હોય છે તેમા ઝડપ હોય છે, પ્રતીક્રિયા પણ હોય છે; પણ તેનું કામ તેના આત્માના વિકાસમાં મદદરૂપ નથી બનવું. 'ભવતું' તેના સ્વાસ્થ્યને એ પામે છે.

જેમ કાળમાં અથવા નૃત્યમાં વિરામની જરૂર છે, તેમ જીવન-કાળ અથવા જીવન નૃત્યમાં વિરામની અગત્યતા છે.

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

અખખારી સ્વાતંત્ર્ય

પાકિસ્તાનમાં અખખારી સ્વાતંત્ર્ય ઉપર અવારનવાર સત્તાવાળાઓને પંખે પડે છે. તાજેતરમાં આવેલા અંકુશધારાને વધુ કડક અનાવધારી બાળ્યો છે અને પરિણામે પૂર્વ પાકિસ્તાનના એક અખખારી પ્રકાશન બંધ થયું છે, કેમકે તે અયુનિટરની ટીકા કરતું હતું. ભારતમાં તો Fifth Estate અખખારી ઝગીરને ઘીંગાં છે અને સ્વાતંત્ર્યના અંતિરેથી તે ખોડાય છે. પરિણામે લોકસાહીના નામે કહીને અખખારી જગત ઠીક પડે તે જાણી શકે છે, નિવેદ્યુદ્ધિની જગર પાતી નથી અને સમાજ ઉપર કેવા પ્રત્યાઘાત પડે તેની ઝાને પડી છે? પણ પ્રધાન મંત્રીશ્રી નહેરુએ પણ કિસ્મત કરી હતી કે વિદ્યાર્થીઓના તોફાનોને અમગવધાર્માં અને તેને આપક પ્રચાર આપધાર્માં અખખારીને કિસ્મો મેરો દેવો. ધણીવર પોતાના અખખાર-સામયિકને ફેલાવે. વધારવા અંતે પણ સંનુસાની ઈર્ષા સંક્રમણ અખખારી ક્ષાલ્ય તંત્રીઓ અને સંપાદકો રેણી શકતા નથી હેતુ તો દુષ્ક્રમ ન પડવો હોય ત્યારથી જ આઘાત ભ-ભાવે તેના ફોટોઓ છાંયે, પરંતુ અખખારી શબ્દપ્રતિભાને દબો તેવો ચિતાર રજૂ કરવા ઠોકને જાણે કિચકિચાટ થઈ નથી. મોત્યને પ્રત્યાઘાતો હોય ત્યારે શક્યતાઓની ધર યજ્ઞના સ્થાપકો મેઢા શીપક અને ફોટા સાથે છાપી, જાણે જળતામાં લી હોવાય, અખખારી જોરવ લે છે. આ જ સમાચારને એકાદ ખુલ્લે છાપે, ઉદ્ગેરાટ લઈ રાત્રી કેમ ઠોકને સંજગત નથી? કાલે અને વ્યવસ્થા જાળવવામાં આનાથી આડકતરી ઉત્તેજના મળે છે, અને રચ પિત્ત ઉરકાર લાગે પડાર બની રહે છે. આ જાણું વિચરીએ ત્યારે લાગે છે કે પાકિસ્તાનનું અખખારી રમન સંપૂર્ણિતની દ્રષ્ટિએ દંડ નથી? અને આપણે ત્યાં ને સ્વાતંત્ર્ય છે તે પ્રત્યક્ષ અર્થાત્ ફેલાવવા સિવાય બીજો રી

ઉપયોગ થાય છે? આલની ગાડીમાં બેની જવા સિવાય, અખખારી સ્વાતંત્ર્યક ફોટા આપવાની સ્થિતિમાં નથી? સ્વાતંત્ર્યનો મેરુપયોગ થાય તે અટકાવવાનું શક્ય નથી? ને રાજાવાદ અને રાજા શાહીને જ ઉત્તજન આપવું હોય તો છુદ્ધિ આપણી વચ્ચેથી વિદાય લેજે, અને વધુ ઠંડુલતા તો ત્યારે આવશે જ્યારે લોકસાહીનું સ્થાન સરમુખત્યારીએ લીધું હશે. લોકસાહી ત્યારે જ ટીકે જ્યારે દરેક નાગારક તેની જાળવણીમાં કાળો આપે.

છૂક છૂક ગાડી

પડેલી એક્ટોમરથી દનિમર મેટલની સીકમ બદલી ચુકા છે અને ડીઝલથી આલવા એન્જિનથી તેની ઝડપમાં વધારો થયો છે. પણ અક્સેસ? તેરે દલો અને રૂબાન અદર-થર્ષા છે. તે પસાર થાય છે ત્યારે પ્રયાગના મેઢા તેના એન્જિનને સ્થામલ અને કાળજીભરી ભવ્યતા અર્પીતા નથી; એટલું જ નહિ તેના પેડા ઉપર પિસ્ટનરોકનું ગોળાકાર અતિ કમચ્ચુ પછુ ભંધ થયું છે. રેલવે પ્રધાન પાલીસાકાંઠેને કહ્યું છે કે વધુ અને વધુ રેલવે માર્ગો ડીઝલ એન્જિનથી આવરી લેવામાં આવશે અને આધાસન આપ્યું છે કે તેનાથી પેસેન્જરને એલનમાથી નીકળતી ડાલસી અને રજકણો હવે માસ નહીં આપે પણ દાન? જારનના ખાળકેનું શું? મેઢા આજળી ઝીલી દરેશી નંબી, છૂક છૂક અવાજ કાઢી, અને બે લાય વડે ગેળાકાર દતાં પિસ્ટનરોકની નકલ કરી તેજે ટાઢી ભય છે ત્યારે તેમને અનદ આનંદ આવે છે કે છૂક છૂક ગાડી તેજે પણ દોડારી જાણે છે બનીયમ ડેરેલી રના રૂબા નેના એન્જિનને એગ્રીની પેડે તાટલમલે દોડતું નેક તેમને રેભાય નંદિ થાય. વળી તેને ધરેકે કે “બીલક” પછુ ક્યાં ચંચકરચા વાગે છે? માન તાતામની ડીઝના ભાર-ખટાસા નેના, એકધારા, કંટાળાજનક, આરોહ

કવિરૌઠ સપ્તક વિનાનો, માથું ચડી આવે તેવો હોઈ જેવો અવાજ-આ તે કાક જાણ કવનાની રેલગારી છે? બસે ઝડપ વધી જવું અસલ છૂક છૂક ગાડીની અપૂર્ણતાનો વસવસો આગાસટ્ટ સોના મનમાં રહી બરો!

વિદ્યાર્થી - શિસ્ત

વિદ્યાર્થીઓએ શિસ્ત જાળવી કે કેમ તે પ્રશ્ન થોડું સ્વરૂપ લેતા જાય છે. દેશમાં, રાજ્યોમાં અને કેકેકેકાણે વિદ્યાર્થીઓના હેતુ રાજકારણ માટે થઈ રહ્યો છે અને ગૃહપ્રધાનશીલ વિરોધપક્ષોનું ધ્યાન જેમ્મી આ વાતને બટકાવવા પહેલ કરી છે તે એક સ્વતંત્ર પ્રશ્ન છે, ને માથેસે વિદ્યાર્થીઓને આગમ કરી, પોતાની જાત છૂવી રાખી, માથું કામ કરાવે છે, તેમને આ મુદ્દામાં બાહ્ય કામમાંથી સરી જતી લાગશે. વિદ્યાર્થીઓમાં ઉત્કૃષ્ટ સવળનાથી અને ઝડપથી થઈ શકે છે અને તેમની સામે કામ લેતાં સત્તાવાળાઓને પણ વિચારવું પડે છે કે આ હાલની બધા પક્ષોને જાય છે. વિદ્યાર્થીઓમાં અશિસ્ત વધી જતા કેકેકેકાણે કુલવસિટ્ટી અને કાલે બંધ રાખવાની ફરજ પડે છે પરિણામે વિદ્યાર્થીઓનું જ અદિત થાય છે. વિદ્યાર્થીઓ ઉપર કોણે કયું અણ કાઢી પડ્યું છે કે તેમણે આવી પ્રવૃત્તિઓ કરવી નેહજો. અને રાજકીય પક્ષોના કાપા જાનવું એકલે રીસ પ્લાન્ટ બહાસમાં નાખવો કે આંધ્રમાં તે વિદ્યાર્થીઓએ નકકી કરવાનું છે વિવાદાસ્પદ કરવી એ જ તેમનો ખેવ છે, તે પછી રાજકારણમાં અપલાવવાની તેમને માલ ફરજ પડે છે? લોકસાલી-માં દરેક પ્રશ્નના ઉકેલ માટે અધારણીય માર્ગો છે, ત્યાં કુલગેશની જરૂર પણ થી છે! આજનો વિદ્યાર્થી આવડી કાલનો નાગરિક છે, અને લોક શાહીના રક્ષક છે, ને તે શિસ્ત નીકળે અપનાવે, તે બાબિ અપકારમય છે.

કડવો તે લીમડો

મોરંગાક વધો પૂરે ગાઢ ગથા છે 'કડવો તે લીમડો ચોળ્ય મા રે?' છતાં કલોલના રોચને રેલે સત્તાવાળાએ તેમની આશાનું ઉલ્લંઘન કરી, પેટ-

શળ લીધું' કયું છે! લીમડાના પાનમાંથી કોષ મધના ટીપાં ઝરતા નથી. કલોલ પામે તેલદ્રેવ મળી આવવાથી, ત્યાંના રેલે રોચનને મોટું જાતાવવાની ચોખ્ખામાં આડે એક લીમડો આવ્યો. તેણે કોલાંડ રચ્યું છે. વૃક્ષ કાપવાની પરવાનગી માટેની આજ કમનસીબે રાજગોટને બદલે દિલ્લી પહોંચી ગયું. મંજૂરી ન આવી એટલે એક ભે વર્ષની સંશોધન થરી બહેમદાદ તેવું પત્રોનું દિલ્લી રેલવેસ્ટેશનના હજીરમાં નીકળ્યું એટલે ત્યાં ગાડી ઉપર બિરાજ-માન નવરત્નોના મગજમાં અવનવા તુકા કીધા : લીમડાને પાડવાનું અર્થ કેટલું થાય? તેના કાકાના વળતરમાંથી ખચે નીકળે કે કેમ? ઉપરાંત ખચે કરવું પડે કે પૈનક વધે? આ પ્રશ્નોના જવાબ ત્યારે દિલ્લી પહોંચી ત્યારે વળી સાહેબો બદલાઈ અને નવાં ભેળાં બીજા પ્રશ્નો પૂછી. બીજા કોષ રોચને આવી સુરોલી ચક્ર હતી? ને ચક્ર હતી તે ત્યાં શી રીતે હવ ચક્ર? એવો કોષ વૃક્ષ શ્રેષ્ઠી મળે ખરા ને પોતાને ખચે લીમડાને લઈ જાય? કુલગેશમાં લાખો છે કે એક આપું? વૃક્ષ રચનાંતર કરીને બીજે લઈ જવાયું હતું, તે કલોલમાં કેમ ન થાય? આ પ્રશ્નોના જવાબ અપાય ત્યાં સુધી રોચનના વિસ્તરણનું કામ આટલે નહીં માટે એક નમ્ર સૂચન ખાનગી રીતે કલોલના રેલે સત્તાવાળાઓને કરવાનું મન થાય છે કે હવે તે સિપાણા છે-પવન ખૂન પુકારો. તબક્કાને લીમડાને પાડીને કહેલે કે વાવાઝોડમાં ઉખડી મથો છે! કાંઈ કામ બટકે!

અમ્ર અને અપલોકન

ભારતને બરો અનસહાય આપવામાં અમે-રિકા બખેડા કરી રહ્યું છે અને નિરીક્ષણ માટે નિષ્ક્રિય રહેવાની રજા છે ત્યારે રશિયાએ ૧૦ હજારનું એક એવા પાંચ કાચે શિખાં કરવા સાધનો અને સંત્ર સામગ્રી પેટ કરોડ ઉપરાંત કિંમતની લેટ ભારતને આપી છે અને તે ઉપરાંત દરેક રાજ્યમાં એક એટલે દસ કાચે માટે ઉદાર ધરતે વધુ મહત્વ આપવું વધન આપ્યું છે. અમેરિકા અને રશિયાની મહત્વ વચ્ચેના એ આપોઆપ પ્રલોભ થાય છે,

ચોલાદનાં કારખાનાં તેમજ ખનિજ તેલના સંશોધનમાં પશ્ચિમી રાષ્ટ્રો અને રશિયાનો આપણે અનુભવ લઇ ચૂક્યા છીએ, અને આ ખાતરમાં રશિયાનું ઝણુ આપણા માથે છે. સુઘલવ્યમ અન્ન બજેટની, અને અન્ન વિશેની પરિસ્થિતિનું પુનરાવલોકન મદિના ૧૯૬૧ કરવાની વાતો કરે છે. અવસોકન કરો કે વિદ્યાર્થવલોકન કરો, પરિસ્થિતિમાં ફેર પડતો નથી. ઝોનખંધી રાખવી જ હોય તો એમ જા માટે સ્પષ્ટતા નથી કરાતી કે દરેક રાજ્યે ચોતાની જરૂરિયાતોનું ઉત્પાદન ધર આપે છે. વધુ ૬૫૮ ટો એ જ લાગે છે. અને દરેક રાજ્યને આર્થિક મદદ તે હેતુ માટે થાય તો ઉત્પાદનની માત્રા થયું વડે ડેમાં આપું એક પરિણામ એ આવે કે મગફળી અને ચોખા ઉગાડતા પ્રદેશોએ ધકે અને બાજરો થયું ઉગાડવા એકઠાં.

જનરલ ફાન્કો

૨૧નમાં આંતરવિશ્વદાના સમયથી આજસુધી એટલે ત્રીશ ત્રીસ વર્ષો સુધી આપણે સત્તા ભોગવનાર જનરલ ફાન્કો હવે વિદાય થાય છે. યુરોપના રાજકાણુમાં રપેનને કાળે વિશ્વજી છે. રૂરખુખત્વસીમાં માનતા ફાન્કોએ જૂન્યે લોકસાહીનું કિરણ રપેનની બુમિમા પેમી ન જાય તેની જ રે કાળજી લીધી છે. પછી તેમની વિદાય ૧૯૬૧ રપેન કયો રાહ પસંદ કરશે ? ત્યાની ડબ્બને લોકસાહીને સ્વાદ માણવા મળશે કે પ્રાઇ બીએ સરખુખત્વ જ જગસી ? ગમે તે થાય પછી જુની આખે નવો તમાશો જોવા, ચોતાના રેય જીવમમાં જનરલ ફાન્કોએ તૈયાર રહેલું પડશે.

સહકારી ?

મુખ્યમાં કારીગર દરજ્જોની ત્રણ અઠવાડિયાની હડતાલ પછી પછી જાને પછે અણનમ રહ્યા ત્યારે એક ત્રીજી પરિસ્થિતિએ દેખા દીધી. ધરાહનું ઘણું શોષણ અટકાવના દરજ્જોએ સરકારી ધોરણે દુકાન ખોલી, એકા દરે કપડાંની સીલાઇ કરાવી, એક નવા જ પંચે પ્રયાણ ક્યું છે. આવી એક જનતા રહસીયો દુકાનનું કારુદાર ખાતે તાલેવરમાં ઉદ-

ઘાટન થયું હતું. મોટી નામધારી દરજ્જોની દુકાનો તેમજ જથ્થાનું કપડાં સીવડાવતી પેટીઓમાં કારીગર દરજ્જો તેમજ આદક બનેલું શોષણ થાય છે. મુખ્યના દરજ્જોએ ને ક્યું ? તેનું દરેક સેવમાં થયું જરૂરી છે. વ્યાજબી ભાવે દુધની દુકાન, ખટ અપલની દુકાન, ફરસાણુ મિઠાઇની દુકાન, જરૂરિયાતની નામાવલિનો ભાજી અંત નથી ! સામાન્ય માનની દરેક સેવમાં રાહત દરજ્જો છે અને તે અપાય તે આદક અને આપનાર બનેલું ભાવિ ઉત્કળવળ છે.

એશિયાઈ વિકાસ યેન્ક

૨૨મી નવેમ્બરે રાકિયો ખાતે એકગ્રીસ દેશોની નેધરલેન્ડ અને એક અમજ ડોલરની મુદી સાથે એશિયાના પછાત દેશોના વિકાસ માટે એક મહત્વનું પત્રક પૂર્વ એશિયાઈમાં કારવામાં આવ્યું છે. આતરે વિશ્વજેક પ્રસર્ય કામગીરી બનતી રહી પછી દુનિયાના દેશોની સજ્જા તેમજ નવેદિ રાષ્ટ્રોની જરૂરિયાતનું પ્રમાણુ બેતાં, એક બેક આવી કામગીરીને પહેલવી રહે નહિ. વળી એશિયામાં અગાન, શાગ, જૂખમરો અને ગરીબીનું પ્રમાણુ એટલા વિપુલ પ્રમાણમાં છે કે આ પ્રદેશ માટે એક અલગ ચોજના જરૂરી છે. બેકની કામગીરી મનીલા ખાતે આવતા વર્ષની સરખાતથી ચરી. બેકના હીરેકટર તરીકે ૬૦ વર્ષના પીઠ અને અનુભવી ગવર્નાની વરણી સર્વથા ચોખ્ખ છે. સમય પૂર્વમાં હથોળ અને ઉત્પાદનના સેવે જાપાનનું દરીક પ્રાઇ નથી અને આવા રાષ્ટ્રોને સુકાની એશિયાઈ બેક માટે ગીરવરૂપ ગણાય.

સમૃદ્ધિના શ્રી ગણેશ

શુભરાત રિશાધનગતે ૧૮-૧૦-૬૧ના રોજ રાષ્ટ્રપતિએ ઔપચારિક રીતે ઉદઘાટન વિધિ કારવાણુ બહેરે કરી હતી. ૧૮૦૦ એકર જેટલી જમીનમાં, વડોદરા પાસે કાવલે નજીક રચપએતી આ રિશાધનની બારતની સીધી મોટી બહેરે સેવતી એક વિરાટ કાવ રચન છે. તેનો પાયો ૧૬મી મે ૧૯૬૧ના રોજ રચ જવાહરલાલજીએ નાખ્યો હતો અને ત્રણ વર્ષ જેટલા દુકા ગાળામાં આ મહામારત કાવ ખાર

પાડવામાં આવ્યું ત્યારે સ્વપ્ન સાક્ષર બનતું જોવા તેઓ આપણી વચ્ચે ન રહ્યા તે કેટલું કડુણ! તેલ સંશોધન, વ્યાપારી ધોરણે તેલ ઉત્પાદન, તેલનું શુદ્ધિકરણ અને વહેંચણી આ બધી જ ક્રિયા એટલી અટપટી, અને ઘૂમ્મ પ્રકારનું ચાનકોલેલ્લ માગી લે છે કે પરિશ્રમના કેમ રાખે. ભારત જેવા પછાત દેશને હવેપૂર્વક મદદ કરી, તેલનકશા ઉપર તેનું નામ મૂકવાનું આવે જ પસંદ કર્યું હોત. નિઃશ્વકે કબજા કરવું પડે કે અંકલેશ્વર ખાતે જીરતરખીય સંશોધન કરી, અંગ્રાજી ઝાળી, સ્ફુલ્લિને સો યાને ચઢાવનાર સોવિયેત દેશનું ભારત ઝડપી રહેશે. તેલનું એક અનોખું શસ્ત્ર છે અને તેની ટેન્કોલોજી ઘૂમ્મ પ્રકારની શુદ્ધિમતા માગી લે છે તેનું સંશોધન તું કાપ જેટલું વિકટ તેટલું જ જોખમથી ભરેલું છે, અને તેને સંગોપાંગ પાર ઉતારવાની પણ એક કલા છે. રશિયાએ સાથે સાથે આપણા પોતાના નિષ્ણાતો તયાર કરવામાં, તાલીમની ઘણી સગવડ આપી છે. વળી ભારતીય ઇન્જનેરી અને ભારતની જ ઇન્દ્રિયો ટેકાઈન સંસ્થાએ યુગ્રાત રિશર્ષનરીની રચનામાં ફાળો આપ્યો છે તે પણ એક આપણી જમા બાજુ છે રશીન પ્લાન્ટ અને રિફર્નરીઓ ખીખે રાષ્ટ્રો બાંધી બોમા કરી આપે અને અપમણે પોતે તે બનાવીએ એ જે વચ્ચે ધણી ફરક છે. આ રિશર્ષનરીની બાજુમાં જ રાસાયણિક ખાતરનું કાર ખાતું બીણું થઈ રહ્યું છે, અને એક પેટ્રો-રેમિકલ સંકલનના રચનાથી ઘણી આકર્ષકશક્તિના ક્રિયોગો રચી શકાશે બહી થી મળતું તેમ ધુવાળુ ખાતરના વિદ્યુત મથકને બેળાલ્લ પૂર પાડશે અને એ રીતે યુગ્રતને વધુ વીજળીસાકર આપી બીઘોગીકણુમા લેમ આપશે. ઉત્પાદન ક્ષમતાની દૃષ્ટિએ, ૨૦ લાખ ટન તેલ દૈનિક કરવા ધારણી આ રિશર્ષનરીનું વિસ્તૃતીકરણ પશુ સાધવામાં આવ્યું છે અને ૩૦ લાખ ટન સુધી તેનું શુદ્ધ થક શકશે. હવાઇ ઉડવન માટે કેરોસીન, જેટ બળતણ ઉપરાંત પેટ્રોલ, કેરોસીન, લીઝલ, પ્રવાહી મળતજા, સોલવન્ટ એમ બધું જ રિશર્ષનરીની લ્પથસંચાલિત યગ દનિથી શક્ય બનશે.

જેમિની પ્રયોગશીલ્પી

ચન્દ્ર ઉપર માનવીના સફળ ઉતરાણ માટે અમેરિકા તથા રશિયા અનવિરત પ્રયોગો કરી રહ્યા છે. આમાં તાજેતરનો જેમિની ૧૨ અમેરિકાની જોનીની શ્રેણીનો છેલ્લો મણો હતો. પ્રથમ જે પ્રયોગમાં માનવી વિદેશી અવકાશવાન છેડવામાં આવેલ ત્રીજા પ્રયોગમાં જો માનવ પ્રવાસીએ પૃથ્વીની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી. ચોથામાં અવકાશમાં ચાલવાનો પ્રયોગ થયો, અને પાંચમી વખતે અવકાશમાં આઠ દિવસ સુધી માનવીને રાખવાનો અખતરો હતો, એથી આગળ વધીને છ તથા સાત જેમિનીયાનનો અવકાશમાં સંયોગ સધી, એક પખવાડિયા સુધી અવકાશમાં રહેવાનો અમૂત દૂર પ્રયોગ થયો. ત્યારપછીના પાંચ પ્રયોગમાં, વધુમાં વધુ ઈન્સાઇએ (૧૩૬૮ કી. મી.) જવાની, અવકાશમાં વધુમાં વધુ વખત ચાલવાના (૨ કલાક ૮ મિનિટ) તેમજ જે ઉપગ્રહોના નેહાણ સાધવાના વિધિવિધ પ્રયોગો દ્વારા અમેરિકાએ ચન્દ્ર સુધીની મુસાફરીમાં જે જે સુધીગતો પડવાની છે તેનો ખ્યાલ મેળવી લેતા, તેમજ અવકાશયાનનું સચાવન માનવીની દોરવણી અને ધારણા પ્રમાણે થઈ શકે તેમ છે કે નહિ, તેમજ ચન્દ્ર સુધી મુસાફરી કરી પૃથ્વી પર પાછો ફરે ત્યા સુધી અવકાશમાં રહેવાથી માનવીને શું શું વિવતિઓના સામનો કરવાના છે તે બધો ખ્યાલ મેળવવા, તેમજ ખીજ અનેક ઉપયોગી માહિતી મેળવવા બાજુ મેળવી ચીડું છે. હવે પછી શરૂ થનારી ત્રણ માનવી સાથેની એપેલો શીણ આથી પણ વધુ વિશ્વમથક રહે હશે અને ૧૯૬૬ના અવ સુધીમા અમેરિકન સફળગી અવકાશયાનીને ચન્દ્ર ઉપર લઈ જશે આ તથી યોજનાઓ કેટલી વિરાટ છે નેમજ કેટલો ખર્ચ તેમા થતો હશે તે તો જાણી શકાય. પણ ખર્ચ આશ્ચર્ય તો ત્યા છે - આવી અટપટી યંત્ર રચના અને પૃથ્વી પરથી તેનું નિયંત્રણ - તેને કિલ્ક કર્યા પછી આ જ મહાન રાષ્ટ્રો નાનકડી પૃથ્વી (મહાકાના દિપાને) ના, જેનર એતર જેઠર્ડ રાષ્ટ્રો (અવકાશની સરખામગીમાં) ના ટચકડા પ્રમો (કાર્પર, રહેડોશિયા, વિગેટનામ)

૩મ હોસી શતા નહિ હોય? જે સક્ષિત, શુદ્ધિ અને ઉપાસના પ્રજ્ઞાઓ વિજય મેળવવા મથે છે તેને પૃથ્વીના પ્રશ્નોનો તોડ ૩મ નહિ મળતો હોય? હહેવત છે કે મન વિના માળવે ન જવાય, એટલે મહાસત્તાઓને પ્રશ્નો ગેભા રાખવામાં જ રસ છે?

સૌન્દર્ય શું, જગત શું?

જે કવિએ માધુ' છે? "સૌન્દર્ય શું, જગત શું" તપ એ જ સાધી" તેને વિષ્ણુ સૌન્દર્ય સ્વર્ણનો ખ્યાલ નહિ હોય. દરેક દેશને પોતાની સુંદરી હોય અને જો રીતે દરેક દેશનો સુંદરીઓમાંથી વિશ્વ સુંદરીની પસંદગી થાય અને તરત જ જાવાવાળા, સુનેમ, રાણા, સૌન્દર્ય પ્રસાધનો ખનાવતી કંમનીવાળા અને જાહેરાતવાળા - આવા સૌન્દર્ય પછળ પડી જાય છે. મોટી લક્ષ્યો અને આકર્ષક થઈને પુણીને, સૌન્દર્યને ખરીદી લેવામાં આવે છે. આર ૧૬મી ચ ૧૬મી પડી, અત્યંત સૌન્દર્ય ટ્રાણ જાણે કયા કર-માઈ જાય છે - દુનિયાને જાણવા મળતું નથી. ખજો વધે' બીજી સ્વર્ણ અને એટલું એ વિષયક? કવિની અર્ધવાણી ટેકરી સાચી છે? આજના જિન્દુ નેત્ર આ સૌન્દર્ય - અને એટલું જ તેણે આધુન્ય છતાં ટેકરી ઉન્માદ!

હાઈકુ

કવતામાં નીતનજ પ્રયોગો યામ છે. ઓહ લીટી-તું સોનેટ પક્ષિમાંથી સર્વપ્રથમ આપ્યું ત્યારે મારે અચરજ થયો. હવે તો એ આપણી કવતા-માં અત્યંત પ્રમાણ હાથ લેવા લાગી ગયું છે. અર્થ પ્રધાન કવિતા લખાવી શકે યથા ત્યારથી જ્યેષ્ઠ અને શ્રેષ્ઠ તંત્રવર્તી આવી ગયું! લલિતજી, મોટાદર, કલાપી, વાલ્યારકર અને ન્હાનાલાલના લોક મનોમાં એ ચાહી ગયેલા ગીતો આજે નાઈક લાગણી વેશ અને ભય' પકવડ લે છે! જ. કે હાનો જ્યેષ્ઠ જમાનો હતો તેમ અત્યારે દાખડનો છે. જાણવાનો ગરમ ગરમ ધણે જીવે તેમ હાઈકુનું જન્યાયક સર્જન થઈ શકે છે. તેના અર્થ એવો નથી કે હજારને ગાંધિયે ગાંધી યથા જવાય છે.

બે ઉદાહરણો :

નખાડું!

છે આવાદાય પ્રથમ

બજે પડવા દિ'અત

બોલે ડમર!

ચૂંટણી!

ચાંપી રહી કપાકપ

અધુ' જી મંધને અંધ

ઉવાડી બારી!

માનવ મર્દટ

એશિયા અને અમેરિકાના બે ખંડોને હિંતામાં ૭૫ મીલોમીટર લાંબી મેરી'મી સામુદ્રીનિ જુવા પાડે છે. રશિયા અને અમેરિકાના ગૈરમાનખાડું ખ્યાન અહીં ઊંડાંત થયું છે. ઉત્તર મુરમાં કાયમ મારે તરફ જાયેલા રહે છે. અને દંડીના મોળા અને બરફના લેકોનો જુવન્યાન પછુ અહીં છે, અમે-રિકા, રશિયા તેમજ સુરોપના હિંતાના પ્રદેશમાં હવામાન ધણું જ ઠંડું રહે છે અને તેથી ત્યાં આબે હવામાં ઉષ્ણતામાનની જરૂર રહે છે. માનવીએ અવકાશમાં અસાધારણ સિદ્ધિ મેળવી છે અને એ સમય દૂર નથી જયારે તે ચંદ્ર ઉપર સફેદ કરેલા હશે. કાળા માથાનો માનવી પૃથ્વી ઉપર અબોહવા ની શુલાબી ૩મ સહન કરી શકે! તેથી ઉત્તર, મુરના બરફ વિદ્યારની મદદથી ઓગળાને સમય વિશ્વના હવામાનમાં પરોડે આણુવાની દામ ભીડી છે. આમાં પછુ અમેરિકા અને રશિયાના ઇજનેરો પોતાપોતાની રીતે વિચારી રહ્યા છે રશિયા એમ માને છે કે મેરી'મ સામુદ્રીનિ ઉપર બંધ બાંધો, તેના ઉપર રક્ષાસી પડેપો ગોઠવી આકેટિકાનુ ઠંડુ પાણી બેરીંગના દરિયામાં છાલવું. આમ થતાં નીચેનું જાડું ખાડું પાણી સપાટી ઉપર આવશે અને તેણે બરફના રૂપાંતર થઈ શકશે નહિ. વળી 'મર્દટ રૂમી' જે આટલાન્ટિકમાંથી પધાર થઈ, ઉત્તર મુરના પ્રદેશનાં ચક્રર લગાવી, ઉષ્ણતા શુભાવી, કડા પ્રવહ તરીકે પછો ફરે છે તેને પ્રચાંત મહા-સાગરમાં વાળી શકશે. વૈજનિકો માને છે કે આ પ્રમાણે આકેટિકામાં તરફ દૂર થતાં સમય વિશ્વની આબોહવામાં ફેરફાર કરક પડે! આથી, આથી પાંચે ખંડોમાં અતિશય વર્ષા થશે પરંતુ પવનની દિશાઓ

ખાલાશે, વિરાટ દરિયાજી તેજ નો થશે. ગરમ પાણીના પ્રવાહો ઉત્તર મુર તરફ ધકેલાયો, અને માનવી ઉત્તરદુરમાં બસવાટ કરશે. સવાલ એ છે કે માનવ મકંટ કુદરતને નાથી શકશે કે આતું આપતું કરવા જતા બીજી અસર થાય અને દરિયાના પ્રદેશો રક્ષામાં ફેરવાય તો? વિચરના બધાજ દેશો અને બધાજ દેશના વેગાનાઓ સાથે બેસી સંલવિત પરિક્ષામિતો વિચાર કરે.

પ્રશ્નાવલિ

ગોવધના પ્રશ્ને જે સ્વચ્ચ લીધું તે બેતાં સેકેડે પ્રશ્નો મનમાં ભજો છે સો પ્રથમ એ કે મુકપ્રધાન બનેલા સંદર્શણ મંત્રી, જેઓ કુદમાં દુરમન સામે વ્યૂહ રચવાની કલા જાણે છે કેમ બહુકં રસા? વિરોધી-ઓની ચાલનાથ તથા ધાર્મિક આચાર્યોને સંરોધવાની પ્રવૃત્તિ અહિનાઓથી ગાળતી હતી અને

સરકાર પાસે અગ્રિય પગલું ભરાવી, લાગણી ઉત્તેરી મૂકવાની દેહન્યાપી ચેતના હતી તો પ્રથમથી જ જગતપુરુષો સાથે વિચારણા કેમ ન થયું? અમ પવિત્ર છે તો ગહરાયેટાનો વાકા તેમની વક્રીલાત ધમકીરજો સહિત કાઢ કેમ નથી કરવું? જીવન ચાગની દિંસા પાપ છે. એકથી ગામની નહિ વળી સરકાર શા માટે એમ ભડેર નકરે કે તેની મનોદા-ઓ પચાસ કરોડ લોકોને પેટ પૂરવું જોઈતી આપના નેટથી માંડે છે. આશ માટે નિરજી ને લોહો આવે, અને ધારદાઢ એક એક ગાય પાળવાનું મોમકેતો સ્વીકારે તો જ આ દિશામાં આગળ વધાય. પૂ. સંકરાચાર્યજી મહારાજ જગતપુરુ છે તેમણે ન્યાયા-ધીર તરીકે જન્મે પક્ષોને સંભળવા ભ્રમ્યે અને દોરવણી આપવી ભ્રમ્યે. ઉપવાસનો શદ લઈને તેમણે ન્યાયાસનનો ત્યાગ કેમ કર્યો હશે? ગોવધના પ્રશ્ને લાગણીની જાણ છે તેમ તાર્કિક પણ છે.

પૂનરણુ

કુવણુંના ધાળમાં ચૂટી ચૂટીને ભરેલાં પૂમોને ગોળી. એણે સજીયાર સજી પૂનરણુ આવી પોતાના પ્રણુની પૂલ કરવા. કમળે ને પથને મળવાની ઉતાવળ દેશ ખરવાવની હતી પણ તોય તેની આંખો તો ચોટી હતી ૩૩ દુર દેખાતાં એ રથાન ઉપર ભ્યાં તેના પ્રણુને વાસ હતો.

મંદિર આખું. અંદર જઈ કુવણુંને ધાળ નીચે મૂકી ચરણે પુષ્પો ધરવા બાળમાંથી બેળો. ભર્યો પણ આ શું? કોઈક ગેબી અવાજે તેને રોડી. પૂનરણુ! એક જ કમળ ધર....! પૂનરણુ થંભી ગઈ. તેણે ગળું કંધાવા લાગ્યું. ભરણેલા કંઠે તે મોલી પ્રણુ! આ કમળ પૂષ્પો મેં મહા મહેનતે કોઠકાં કર્યા છે અમુક તો તળાવની વચ્ચેથી જાનના બેખરે લીધાં છે. પ્રણુ! સ્વીકાર કરો. પણ પ્રત્યુત્તર ન મળ્યો. અને પૂનરણુ વિચારમાં પડી.

એક જ કમળ ધરવાનું તો કયું ધરવું? મનમાં સવાલ થયો. અને આંગિયામાં એક પછી એક કમળ ઉપર ફરવા માંડી. અને આંખો પસંદગી માટે ફરવા લાગી. પણ આ શું? સુંદરમાં સુંદર માની ચૂટલા કમળમાં તેને ન્યુનતા દેખાવા લાગી. કોઈના રંગમાં, તો કોઈની પાંખડીમાં, તો કોઈની ડાળામાં, તેને હલુજ દેખાણી, એકેય કમળ તેને ચરણે ધરવા જેવું ન લાગ્યું.

શું પોતે એક પણ કમળ ધરી નહીં શકે? શું આટલા પુષ્પો હોવા છતાં પૂન નહિ થાય? પૂનરણુનું હૈયું હાથ ન રહ્યું તે જાગવાનના ચરણે પડી ગઈ અને તેની આંખો રડી પડી. ખૂન રડી. અને આખરે તે મેડી ચઈ અને તેણે આંખો બેલી ત્યાં તેની નજરે એક સુંદર કમળ દેખાયું જેવું કમળ ભેની બેને જાંબના હતી. સર્વગીર, સપૂષ્પ. જાણે કે આંખોના પવિત્ર અંત્રિયાથી મેવાઈ ગયેલા મેલ પછી તેણે દર્શન ત મધું હોય!

એક પગનો વિલંબ કર્યા વગર તેણે સેડી એ કમળ જાગવા ન ચરણે ધરી લીધું. એ હતું

હૃદય કમળ...

પૂનરે સ્વીકાર થવાની ખાત્રી સમેા મંદિરમાં થંટવાદ મૂંઝી ગયો.

અંધિક

રાજા જનકને વિદેહી કહેવામાં આવતા હતા. એક દિવસ એક યુવાને હિંમત કરીને એમને પ્રશ્ન પૂછ્યો. “મહારાજ! આપનું શરીર હયાત હોવા છતાં આપ વિદેહી કઈ રીતે હોઈ શકો?”

રાજા જનક હસ્યા અને મૌન રહ્યા.

થોડા દિવસો વિત્યા બાદ જનક રાજાએ એ યુવાનને લોજનનું આમત્રણ આપ્યું. જનક રાજા સાથે લોજન લેવાનું સહભાગ્ય ભાગ્યે જ કાઢીને મળતું. યુવાનના હૃદયને કાંઈ ખાર ન રહ્યો.

છીજે દિવસે હૃદયેર એ લોજન માટે જનક રાજાના મહેલે જવા નીકળ્યો. અને થોડી વારમાં જ એના હૃદય વિષાદમાં ફેરવાઈ ગયો. રસ્તામાં એણે ઢાંઢેરા પીટાના સાંભળ્યો કે કાંઈ રાજ-અપરાધ માટે એજ દિવસે સાંજે એને ફાંસીએ લટકાવવામાં આવનાર છે.

કેવો ઉપહાસ! જયારે રાજા મહેલમાં આતિથ્ય અને સાંજે ફાંસીએ લટકીને જીવનનો કષ્ટક આપે!

મનથી ભાગી પડેદો. યુવાન જેમ તેમ સ્વસ્થતા ધારણ કરીને લોજનના નિમત્રણને માન આપવા રાજામહેલ જઈ પહોંચ્યો.

જનક રાજાએ યુવાન માટે મીઠા વિનાની રસોઇ બનાવવા રસોયાને સૂચના આપી હતી. યુવાન આવી પહોંચ્યો. એટલે એનું સ્વાગત કરીને જનક રાજાએ ખૂબ આગ્રહ અને પ્રેમથી એને લોજન કરાવ્યું. યુવાન લોજન તો કરતા હતા પણ એવું મન એમાં નહોતું. હોઈ

પણ કેમ શકે? એક એક ટપ્પા વિતતી જતી હતી અને મૃત્યુ વધુને વધુ નજીક આવી રહ્યું હતું.

લોજન પૂરું થયા પછી જનક રાજાએ યુવાનને પૂછ્યું: “લોજનની વાનીઓમાં કોઈ પ્રકારની ઉણપ તો નહોતી ને બાઈ?”

યુવાન ભણે ઉઘમાંથી ઊઘડીને બાગી ગયો. હોય એમ બોલ્યો: “લોજન! હા, મેં લોજન તો લીધું પણ સમા કર્યું! મને એવું સ્મરણ રહ્યું નથી. માથે તોળાઈ રહેલા મૃત્યુના ભયે મારો સ્વાદ છિનવી લીધો છે, મારી સાન પણ ઠંડાણે નથી હું! શરીરથી શરીર” હું પણ વાસ્તવમાં અહીં નથી.”

યુવાનનો ઉત્તર સાંભળીને જનક રાજા હસી પડ્યા અને બોલ્યા: “તને યાદ હશે કે થોડા દિવસો પહેલાં તો મને પ્રશ્ન કર્યો હતો. એ પ્રશ્નનો તને ઉત્તર મળી ગયો. ગમરાઈય નહીં; તારે આજ સારું ફાંસીએ ચડવાનું છે જ નહીં! વારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા માટે એ તો મેં ચોક્કસથી ચોજના હતી. જેને મૃત્યું નજર સામે દેખાય છે એ ફેડ હોવા છતાં વિદેહી બની ભય છે. અને જે વિદેહીની અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે એને માટે મૃત્યુ વિલીન બની ભય નથી. આવી અવસ્થા પ્રાપ્ત થયેલ વ્યક્તિને એક અણમોલ ચીજની પ્રાપ્તિ થાય છે અને એ છે અમૃત.”

(હિન્દી-“ન્યાતિ શિષ્યા” માં પ્રગટ થયેલ આશ્ચર્ય રજનીશંકરની કહેલી એક બોધકથા ઉપરથી)

લોકશાહી અને હિંસા

ઉમારાઈવ જોશી

લોકશાહી અને હિંસા એ બે સાથે સુશી શકે નહીં. કેમ કે લોકશાહીની રચના જ એ સમજના પાયા ઉપર થયેલી છે કે મતબેઠોનો નિકાલ માયાં માંડીને નહીં પણ માયાં ગણીને લાવવો.

માણસ સામાજિક પ્રાણી છે. સમાજમાં રહીને જ જીવવું એને શક્ય છે. પણ સમાજ બાંધીને જીવવું, સમાજના એક ઘટક બનીને જીવવું એ માણસની ભારે કસોટી પણ છે. કોઈને યોગ્ય વાતમાં સંદેહ સંદેહમાં ખીલેલ વ્યક્તિ સાથે ચર્ચાઓ-અરેટકરામણ પણ થઈ જાય છે. વ્યક્તિ-વ્યક્તિના જ નહીં, જૂથ-જૂથના, રાષ્ટ્ર-રાષ્ટ્રના સંઘર્ષો જાગે છે અને એમની પતાવટ હાથેમાં કાંઈ ચાંતિભર્યા માગે થતી નથી. વધુમાં વધુ ચાંતિભર્યા માગે એવી પતાવટ શી રીતે થાય એ માટે માણસજાતિ મથામણ કરતી રહી છે એટલું જ નહીં પણ એ હેતુ સિદ્ધ કરવામાં જન ધસી નાખી છે, પોતાના જીવનની આકૃતિ આપી છે.

તેમ છતાં માણસ તો જાણે હાજરા વર્ષ પહેલાં જ ગણમાં હતો તેવા જ ધણીવાર ભરવરની વચ્ચે પણ વર્તી બેસે છે. ખાસ કરીને ટોળામાં હોય ત્યારે તો એ જાન જૂની બેસે છે, સદ્ભાવધિ વરસોમાં થાંડ મેળવેલી એની સંસ્કારિતા ધણીવારમાં સરી પડે છે અને એટલું અસહ્ય પોતા-વન્ય હિંસા પ્રાણીનું એટલું પુરાણું સ્વરૂપ-પ્રગટ થ જાય છે.

મનુષ્યજાતિ માટે બે સરખાએ અનિવાર્ય છે : કુટુંબ અને રાજ્ય. કુટુંબસંસ્થા સંઘર્ષનની સંસ્થા છે. રાજ્યસંસ્થા સરહાજની સંસ્થા છે. કુટુંબ સંસ્થા માટે સ્ત્રી પુરુષ સંબંધને ઠીક રીતે મોઢવવાનું જરૂરી બન્યું. એમાં બાજ સુધીના બીજા બધા પ્રયોગો કરતાં લગનસંબંધનો પ્રયોગ સૌથી વધુ સારો ગણાયો છે. રાજ્ય અંગે અનેક પ્રયોગો થયા છે અને ઘણાં કરે છે. પણ એ સૌમાં લોકશાહીનો પ્રયોગ એ સૌથી વધુ સારો છે. અનુભવદશ રાજપુરુષ ચર્ચિને ચોખ્ખી રીતે જ કહ્યું છે કે હા બાપ, લોકશાહી એ સૌથી ખરાબ શાસનપ્રકાર

છે. પણ મનુષ્યજાતિએ આજ સુધીમાં ઉપજાવેલા તમામ શાસનપ્રકારોમાં એ ઉત્તમોત્તમ છે.

લોકશાહીનું આજ સુધીમાં નો સ્વરૂપ વિસ્તરવું છે તેમાં પણ વૈચલેય નથી એમ નહીં. બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી દુનિયામાં અનેક રાજ્યો સ્વતંત્ર થયાં તેમાં રાજકીય રીતે લોકશાહીનું માળખું સ્વીકારવા છતાં એમાં આર્થિક સમારના મોટા અભાવ જોવા મળે છે. પારશ્યને ધનજો અકળાય છે અને લોકશાહીના માળખાને ફાંટવું બનતી ચૂકના પ્રેરાય છે એવું જોવા મળે છે. વીસમી સદીના હતસાઈની એક મુખ્ય યથસ્થ હોય તો તે એ છે કે રાજકીય લોકશાહીની બીજામાં આર્થિક લોકશાહીનો લોકીકરણ થાય એ કેવી રીતે સિદ્ધ કરવું.

હિંદુસ્તાને-સખ્યા હિંદુ મોઢામાં મોટી લોકશાહીને ત્રણ ચૂંટણીએ જોઈ એ જેવી તેવી સિદ્ધિ નથી મોટી ઉમેઠ છે કે ચોથી ચૂંટણીએ પણ હેમખેમ પાર જીતરશે. પણ જો જાંસમાં દેડ અને દુનિયા અત્યારે જીવી રહ્યાં છે તે જોતાં આપણે સૌ હિંદીએ પુરી જવાબદારીથી વર્તીને જ પાંચમી ચૂંટણીએ માટેની પાતતા ફેગરી સજીવું. હિંદુસ્તાનની ચારે બાજુ નવી નવી સ્વધાયેવી લોકશાહીઓ ભારે ધૂળ પહેંચી છે. અપીરાધપી, અકળામણમાં, આપણે આપણા લોકશાહી માળખાને ધૂળ પમાડે એવું કાંઈ ધન કરી ન બેનીએ તે માટે આપણી આસપાસ પોરાશી દેશમાં ભરપૂર ચેનરણી પોથી છે દા.ત. આર્થિક બીંતમાંથી ટૂંકે માઈ કાંઠના રાજકીય લોકશાહીને જોએ છેક દે છે, તે નથી કશી એવે આર્થિક લાભ ખાટતા, અને રાજકીય સ્વતંત્રતાને તો પોતે યવને જ તિલાંજલિ દઈ બેઠા છે. લોકશાહી જાગવીને સમાજવાદી રચના ખીન-વચાને કાંઈક લાંગો એવો પણ સાચો માર્ગ, તેથી, આપણે અપવાજી છે. લોકશાહીને આપણે બાપણે સાચવવાની છે. એટલે કે બીજાના અંજાપાય પ્રત્યે

માન રાખતા રેવાવાનું છે-મતભેદ હોય તેથી મન
ભેદ થવા દેવાનો નથી. અદેર મિલનને નુકસાન
પહોંચાડનારી ગેરલોભ્યાદી વૃત્તિને ખાળવા મથી
હુટવાનું" ૧૭ અને રાજામા હેરાજે ત્યારે માનવ
તરીકેનું રાજાનું આત્માને મદને ભારત જેવા

પ્રાચીન દેશને નને એક નવીન મહાન લોકશાહીને
જાળે એવા ગૌરવથી અને જવાબદારીથી વર્તવાનું
છે.

(આકાશવાણી પરથી તા ૨૬-૧૧-૧૯૫૫
રાજ પ્રસારિત થયું)

વંદનીય વિભૂતિ

ધીરમલાલ સાવલિખ

‘આમળા’ ન મનો નવીન પદ પ્રકાર રચી, ગુજરાતી
સ લિપિમા અમરકીર્તિ પ્રાપ્ત કરનાર અને પોતાના
■ હિત્ય સર્જન દ્વારા ગુજરાત નોકમાનસને ધડતાર,
બોજા ભગવના પૌત્ર લક્ષમણ ભગત આરાદ દેવાય

બોળ ભગત પોતે તો ગૈરિક્ષિત બ્રહ્મચારી હતા
તેમણે લગ્ન કરેલ ન હતા. પણ એમને બીજા બે
ભાઈઓ પણ હતા તેમા કરમણ ભગત મોટા અને
જસો ભગત નાના કરમણ ભગતને કંઈ સત્યાન
ન હતા તેઓ ધરમગ થયેલા એટલે બે ભાઈ ભાતતી
સાથે જ રહીને ઈશ્વર ભજન કરતા સ્તરીર મજબૂત
અને પઠ્ઠી હતુ એટલે ફનેપુત્રી પુર્વમાં બે
ભાઈસ દૂર અમરેલીથી ચક્રકરગઢ અને ફતેપુ થી
લાતાદ ના રસ્તાઓ ‘ફેલ’ થાય છે ત્યા ધરમાં
પથ્થર ટોડી એક સુદર વાવનું સર્જન કરેનું
સુસાફર પોતાની તુલા તુલત કરે તેવી પરોપકારની
ભારના આ વાવ ખનાવવા આરેની હતી એ વિલજા
-કાચ ત્રાવ માળે પણ પોતાની ભવિષ્ય દેહ વતી
મત રમૂતિએને માદ કરતી જીજ્ઞાસ અવરથામા બીબી
છે બેળ ભગતે ત્યા હનુમાનજીની રથાપના કરી
થીડી જમીન પણ ત્યા હતી અને કરમણ ભગત
જવિત હતા ત્યા સુધી તેઓ ત્યા રહેતા પણ એમના
અવસાન પછી ત્યા માણસ રખત મા આવતો
નહિ એક દિવસ એક કો કરી તેમા પછી ચરણ
પામી સરકારે ફરા કું કે કારે ત્યા એક માણસ
રાખવો અથવા વાવનો કળને સરકારને સે પી દેવો
થોડા સમય પછી સરકારે તે વાવનો કળને લીધો.

બોળ ભગતના નાનાભાઈ જસો ભગતને બોળ
ભગતે કહેલ કે તારે એક પુત્ર થશે પણ તે તારે

કામ આવશે નહિ. અર્થાત તે સંસારી જીવ નહિ
થાય. આ જસો ભગતને એક પુત્ર થયા તે અજબ
ભગત. અજબ ભગતને બેળ ભગતે દત્તકપુત્ર
તરીકે લીધા હતા અજબ ભગતને ત્યા સંવત
૧૮૮૫માં લક્ષમણ ભગતનો જન્મ થયો. તેમને એક
ત્રીજા પણ પુત્ર હતા, તે રામજી ભગત. તેઓ
શામાબજીના સારા વિદ્વાન હતા

બોળ ભગતનો દેહવિતથ સંવત ૧૯૦૬માં
થયો ત્યારે લક્ષમણ ભગતની ઉંમર ૨૧ વર્ષની
હતી ત્યારે લક્ષમણ ભગતની ઉંમર ૧૦ વર્ષની
હતી ત્યારે બેળ ભગતે તેમને પોતાની પાસે
બોલાવ્યા હતા, અને મ થે હ થ મૂકી જ નુમાં બીનેલા
કુટુંબી જોને ભા.બ.વાણી ઉચ્ચરતા થયું, “લક્ષમણ
ભગતે નહિ તે છતા સારા વિદ્વાન હશે.”

શાળશાહીના એ જમાનામા અજબાસ કરવાની
સગવડતા આ મુખ્ય પ્રદેશમાં ન હતી. પોતાના
બોજાશોખમાં રત રહેલા શાળાઓને પોતાની પ્રભા
સંસ્કાર અને શિક્ષણમાં કયાથી રસ હોય પોતાની
પ્રમ્મ શિક્ષિત અને કુશળ અને તેમ કયા શાળાઓ
બચ્ચા હતા એક સવાજીશવ હતા પણ એમણે
ફેપુરમાં શાળા ખોલી શિક્ષણની શરઆત કરી
સંવત ૧૮૪૮માં. અમરેલી તા.ગુકામા શિક્ષણની
ફેલ થાય એટલે પહેલી શાળા ફેલપુરમાં શર
કરી

લક્ષમણભગતે વ્યવસ્થિત શિક્ષણ લીધુ ન હતું.
પણ તેમની ઉંમર ૧૦ વર્ષની હતી ત્યારે તેઓ
અમરેલી સરકૃત પાઠશાળામાં થી વૃદ્ધસી દવે પાસે
સરકૃત ભણત્ર જતા તે વખતે બ્રાહ્મણો સારસ્વત
જ બાધુવત તે વ્યાકરણ પાશ્ચિનિય વ્યાકરણની
જેમ સંસ્કૃત વ્યાકરણ નથી, જના પણ તે વખતે
કાર્યાવાચકમા સારસ્વત બાધુવતું. લક્ષમણભગત

ફતેપુરથી આવીને રસ્તેજ બહુવા જતા. ત્યાં અભ્યાસ કરતા પ્રાહ્લોને આ વાત ન ગમી પ્રાહ્લો લક્ષ્મણ ભગતને હેરાન કરે. તેઓને એક વાય છે કે કુટુંબી સરકુત બહુશે તો પ્રાહ્લણી કંઈ કિંમત રહેશે નહિ. લક્ષ્મણભગત કિષર અભિચારને પ્રયોગ કરવાનું પણ તેમણે વિચાર્યું. આ કનકચતથી તેમણે અભ્યાસ છોડી દેવાનો નિશ્ચય શ્રી તુલસી દેવને જણાવ્યો અને પ્રાહ્લણીની કપાળી વાત કરી. શ્રી તુલસી દેવેને ખૂબ દુઃખ થયું. તેમણે કહ્યું કે તારે સંરક્ષિત ભણવાની જરૂર નથી. તને વગર લાલે વેદ શાસ્ત્ર અને સંરક્ષિતનું જ્ઞાન થશે. અને તું વિદ્વાન થઈશ. ભોળા ભગતની જ અવિધ્યવાણી જાણે તુલસી દેવેએ ફરીથી ઉચ્ચારી. તુલસી દેવે ખૂબ પવિત્ર પ્રહાણુ દત્તા અને સારા વિદ્વાન પણ દત્તા.

લક્ષ્મણ ભગત એક દિવસ 'નિચાર સાગર' નામનું પુસ્તક લઈ બહુવા જતા હતા તે વખતે પાઠી સડક ન હતી. આથી ફતેપુરથી જજરેલી જતો રસ્તો કામનાથ મહાદેવના મંદિર પાસે થઈ ઠેમી નદીમાંથી જતો. એક સાહુને લક્ષ્મણ ભગતે નદીમાં યુતેશા જોયા. તેણે ત્યાં ગયા અને સાહુને પ્રણામ કર્યા.

સાહુ કહે : " શે કયા છે ? "

" મહારાજ, વિચાર સાગર છે, મેં પઢવા કું. "

લક્ષ્મણ ભગતે કહ્યું.

સાહુ કહે : " વિચાર સાગર મેં કયા પઢના.

મેં તુલે પઢાઉં ? "

લક્ષ્મણ ભગત તેમને પ્રણામ કરી પાઠશાળામાં ગયા. અને તુલસી દેવેને આ પ્રશ્નગની વાત કરી. અધા ઠેમી નદીમાં ઘણાજ તો મોટા પ્રહાનનંદ ત્યાં સ્નાતા હતા. આ મોટા પ્રહાનનંદ યુદિયા સ્વામીના યુદ્ધ વાય, તેઓ મોટા પડિત હતા.

લક્ષ્મણ ભગત તેમને ફતેપુર લઈ આવ્યા અને પછી તો તેઓ અવારનવાર ફતેપુર આવતા. આમ સંત સમાગમ અને ભોળા ભગતની કૃપાથી તેમણે શાસ્ત્રો અને રામાયણમાં સાડું પ્રાવીણ્ય મેળવ્યું. ફતેપુરમાં રામાયણની પાઠશાળા ચરૂ કરેલી જેમા

ધણા વિદ્યાર્થીઓ રામાયણનો અભ્યાસ કરતા, તેમાં પ્રાહ્લો પણ હતા. જે પ્રાહ્લો પહેલા તેમની દષ્ટી કરતા તે જ પ્રાહ્લોએ તેમનો વિદ્વાન તરીકે સ્વીકાર કર્યો. પેતે કહ્યું પાસે જાણે તેની પ્રાહ્લોને શરમ ન હતી. અને પેતે પ્રાહ્લોને બહુવે છે તેવું લક્ષ્મણ ભગતને અભિમાન ન હતું. આ પરપરા પ્રમાણે મારા પિતામહી લવણ ભગત પાસે ધણા જ જાણી શ્રીમદ્ બાગવત અને રામાયણ બહુ ગયા છે, અને જાણે છે.

લક્ષ્મણ ભગત જ્યારે સતારમાં રામાયણની યોષાઈ ગાતા અને અર્ધ કરતા ત્યારે શ્રોતાઓનો વિશાળ સમુદાય મંત્રમુગ્ધ થઈ જતો તેમના સતારના સર સાલગવા મગનમંથી પદ્મીઓ પૂરતી ઉપર ઉતરી આવતા. વાતાવરણ ધીમર થઈ જતું. તેમનો શુભંદ અવાજ ગેરલાઓને મેઘમંજીના અવાજ આરતો. પવિત્ર વાતાવરણમાં સમા રામાયણનું રસપાન કરતી. તેમનું આગવું વ્યક્તિત્વ, મોટી મોટી મૂલ્યો, ફેરીની શરૂ જેવી આંખો, સફેદ કસવાણું અંગરણ, સફેદ પાંચડી, એકમાં મોટી માળા, વિશાળ બાલ પ્રદેશમાં શોભતું તિલક, તેમનો પ્રેમ અને પવિત્રતા વર્ણવતો ચરેશ, વ્યક્તિઓને પોતાની તરફ આકર્ષિતો-એવો, વિશાળ વિશ્વ સમુદાયની વચ્ચે તેઓ નક્કરોમાં ચંદ્રની જેમ શોભતા.

ભોળા ભગતનું મમક સાહિત્ય તેમના અત્યંત વિશ્વ જીવજીમને બોડિયા લિપિમાં લખી રાણેલ-જીવજીમને જાણવાના રહીશ હતા. અને તેમના પત્નીના અવસાન પછી ભોળા ભગતના સાન્નિધ્યમાં રહેતા. તે બોડિયા લિપિમાંથી જીવજીમમાં ઉતરી તેને સાચવી રામનાર લક્ષ્મણ ભગત હતા.

બોડિયા લિપિ એ આપણે માટે પ્રાચીન લિપિ બની મઈ છે. તેના એક જ લખવે લઈએ. બાળકને જન્મ થાય ત્યારે પત્રમાં લખે " હ ક ર અ વ છ " આમાં કાનામાત્ર ચંદાવવાથી દીકરી આવી છે અને દીકરી આઓ છે એમ જાને થાય ત્યારે સમજવું જાય પછી તેને ચારે વ આ લિપિમાં વ્યવસ્થા હતી. જો માત્ર " હ ક ર અ વ છ " એમ કેવલ તો સમજવું કે " દીકરી આવી છે. ", પણ

ને તેની નીચે બીજી લીટી હોય કે “કદરખ”
તો સમજ લેવાનું કે “કદરાખ” દીકરા આગ્યો
છે. બનવાભોગ છે કે આ લિપિથી તે વખતે
ધણી અથોના અનથો થયા હશે.

વડોદરા રાજ્યના લોકપ્રિય રાજની શ્રામંત
સમાજરાવ સાહિત્યપ્રિય આત્મા હતા. જ્યારે તેઓ
રાજગાદી ઉપર બેસા ત્યારે તેઓશ્રીએ પ્રાચીન
સાહિત્યના સંરોધન માટે ખાર હબર રૂપિયા
ફેબ્રુઆરી આપ્યા અને તે એ શ્રરેતે કે વડોદરા
રાજ્યમાં થયેના કવિઓનું જીવનચરિત્ર અને
કાવ્યોના સંરોધન સંપાદન કરી તેને યુજીપ્રગળ
સમક્ષ મૂક્યું.

આ કાવ્ય માટે વડોદરા રાજ્યના દીવાન શ્રી
મણીલાલ જલભાઈના પ્રમુખપણા નીચે પાંચ
માહસની કમિટિ નીમાણી. તે કમિટિના એક સભ્ય
અને “પ્રાચીનકાવ્યમળા” ના સંપાદક શ્રી
હરોજીવંદલાલ દારદલાલ કંઠાવાળા અને તેમની
નીચે કામ કરતા શ્રી નાથાલાલ પૂનશંકર શાઓ,
અમીની આરી તે વખતના લોકપ્રિય વકીલ અને
ભોજ ભગતની જગ્યાના નન-ચ શ્રદાળુ શ્રી નથુ
લાલ શીવલાલ વખતને સાથે લઈ, ફતેપુર જગ્યામાં
લક્ષમણ ભગતની પાસે આપ્યા અને તેમની પાસેથી
ભોજ ભગતનું હસ્તલિખિત સાહિત્ય વડોદરા લઈ
જઈ “પ્રાચીનકાવ્યમળા”માં મેં ૫; ભોજ ભગતનું
જીવન ચરિત્ર અને કાવ્યતા” નામનું પુસ્તક લક્ષમણ
ભગતના અવસન પછી ૭ વર્ષ સંવત ૧૯૪૬ના
ગેશાખ સુદ ૧ તારીખ ૨૦ એપ્રિલ સન ૧૯૮૦
ને વિવારે બહાર પડ્યું.

લક્ષ્મણ ભગત નિપુણ લલિત્રા હતા. તેમના
લખ્યા હસ્તલિખિત પુસ્તકો ભોજ ભગતની જગ્યામાં
સમઢાયવા પડ્યા છે. પ્રેસ એજા હોવાથી તે
વખતે સારા અને ઉપયોગી પુસ્તકોનો પ્રચાર હાથથી
લખીને થતો.

રામાયણ એ તો દરેક હૃદયના જીવનમાં વણાય
ગરેલ ધર્મમંથ છે પણ તેના જેટલો પ્રચાર ઉપર
ભારતમાં હોતો તેટલો કાઠિયાવાડમાં ન હતો.

લક્ષમણ ભગતે કાઠિયાવાડમાં રામાયણનો પ્રચાર

કયો. તેઓ પ્રથમ ઠોટીના અને કાઠિયાવાડના સર
પ્રથમ કયાકાર હતા. અનેક સિંધોને તેમણે રામા
યણ બણારી, તેમના સિંધો અને તે વખતના
જનસમુદાય તેમને તુલસીદાસનો અવતાર માનતા.
તેમનું એક સ્તુતિ ગીત છે.

પ્રિતિ અપાર વધારન તારન;

સેવક દુઃખ નીવારન ભારી.

જ્ઞાન વિચાર પ્રચારક હેં;

ઉરિ ભક્તિ અખંડ ચડી ઉર ધારી.

શાન્ત નવીન નવીન પદો;

સખ સત્ય ચહે શુભ દાપ વિચારી.

સો ગુરુ લક્ષ્મણકે પદ પદન;

શીશ નરાઈ કે વંદ હમારી.

જે મંથ વધારે પ્રમાણમાં લોકભોગ અને
તેમાં અનેક અનુદંબો અને અપ્રમંથ મગતા નય.
અરપટ વક્તાની પરંપરા તેમાં વધારી કરે. રામાયણ
જાગત પણ આમ જ બનેલ. જેના અનેક પાઠભેદ
થયેલા છે. એક જ દાખવેા લખ્યો.

રામાયણના બાલકાકામાં એક પ્રપંચ આવે છે.
ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજી કોતાજની શોધ કરતા
હતા. ત્યારે તેમને કેતરવા માટે, પાર્વતીજી
શંકરની ના છતા પણ સીતાજીનું રૂપ ધારણ કરી,
મેઠા છે તે જોળખી જાત છે. પ્રજામ કરી શંકર
ભગવાનના સમાચાર પૂછે છે. પાર્વતીજીને શરમ
આવે છે. શંકર ભગવાન તો આ બધું જાણે છે
સીતાજીને શંકર ભગવાન માતા તરીકે માને છે અને
તેનું રૂપ ધારણ કર્યું. એટલે શંકર ભગવાન, પાર્વ-
તીજીનો ત્યાગ કરવાનું નહીં કરે છે. જો જુદે જુદે
સમયે પ્રકાશન થયેલી રામાયણમાં જુગી જુગી રીતે
લખાયેલ છે.

૫૨મ પ્રેમ નહિ જાય તણ ! કીયે પ્રેમ બડ પાપ

[આમરા પ્રકાશન]

૫૨મ પુનિત નહિ જાય તણ ! કીયે પ્રેમ બડ જાય

[ગિરખપુર પ્રકાશન.]

૫૨મ મિથ્યા નહિ જાય તણ ! કીયે પ્રેમ બડ જાય

[લક્ષમણ ભગત]

ઉપરના દષ્ટાંતોમાં લક્ષમણ ભગતના હસ્તલિખિત

[અનુસંધાન પાન ૨૬૬ ઉપર]

ભંગવાને આપેલી આવડતનો વેપાર ન થાય

મવાસી

એક મિત્રની આંગળી મરહાઈ ગઈ. પંદરેક દિવસ તો માથું મરી ગયું. પણ દિવસે દિવસે પીઠા વધવા લાગી.

“અમારા ગામમાં એક શાઈ મરહ સરખો કરી આપે છે. કહો તો શાલે બોલાવતો આવું.” બગીચામાં કામ કરતા એક મજૂરે કહ્યું.

“ગામડિયા માણસ કોઈનું ચોક કરી નાખે ઠાકરને બતાવવું સારું.” મિત્રે આંગળી પંખાળતાં પંખાળતાં જવાબ આપ્યો.

પીળે દિવસે હું અને મિત્ર બગીચામાં આવતા કામકાજનું નિરીક્ષણ કરતા હતા ત્યાં એક વૃદ્ધ ડોસા ખરગચડા રસ્તા ઉપર સાઈ-કલ દોરીને અમારી પાસે બાવી બેઠા.

“કોની આંગળી મરહાઈ ગઈ છે?” ડોસાએ શ્વાસ ખાંધને પ્રશ્ન કર્યો.

“અમારા આ મહેમાનની આંગળી મરહાઈ ગઈ છે. ‘મે’ જવાબ આપ્યો.

ગામડિયા માણસ પાસે સરવાર લેવાની અનિષ્ટા ધરાવતા અને આનાકાની કરતા મિત્રનો ડોસાએ હાથ પકડીને મરહાઈ ગયેલી આંગળી હાથમાં લઈ, થોડીવાર નજર કરીને એક ઠંકણે અંશુકો કાળી પૂછ્યું: “અહીં ખટકે છે ને?”

મિત્રને હા પાડવી પડી.

“અહીં બિંદાં બિંદાં થવા જરૂર છે” મેં ડોસાને જણાવ્યું.

“મારે કયાં પા અડધા કલાકનું કામ છે. હમણાં બિંદાંબિંદાં આંગળી ઠીક થઈ જશે. ઘડીભર આખો મીંચી જાશે અને કંઈક રહેશે.” ડોસાએ મિત્રની સામે જોઈને સૂચના આપી.

ડોસા શું કરે છે એ હું વિસ્મયભાવે જોઈ રહ્યો.

“લ્યો ચેરમાન, મન થાય તો એકાદ વખત પેટ્રોલ લઈને ચાલજો. ન ચાલો તોય વાંધો નહીં.” ડોસાએ મિત્રની આંગળી બે ત્રણ જાણું મરડી, એક હાકકી ઉપર અંશુકો દબાવી, સહેજ લાર દઈને મસળી હાથ મૂકી દેતાં દેતાં કહ્યું.

“પતી ગયું?” મેં આશ્ચર્યથી ડોસાને પૂછ્યું.

“એમાં કેટલી વાર લાગે!” ડોસાએ હસતાં હસતાં જવાબ આપ્યો.

“કેમ, તમારી આંગળી શું કહે છે?” મેં મિત્રને આશ્ચર્યભાવે પૂછ્યું.

“એક સણ ખટકો ભેટી ગયો. પણ હવે જાણે આંગળી મરહાઈ જ નહોતી એવું લાગે છે! બાપાએ તો કમાલ કરી.” મિત્રે થોમર આંગળી વાળી જોઈને કહ્યું.

“જરૂર જરૂર તમે ધકકો આપો હવે હરકત ન હોય તો શીટલા ખાંધને જાનો.” મેં વિવેક કર્યો.

“ના રે! હમણાં થેર પહોંચી જઈશ જમવા બેસતો, તો ને તમારા માણસે આવીને વાત કરી. વાઈક (કહેણ) આવે એટલે ભંગલ બટકુય પડતું મૂકીને કાઢી નીકળવાનું મારે નીમ છે.” ડોસાએ સામકલ વાળી.

ગામડાઓમાં આવી અફસુન થઈ જાનાર લોકો કેવળ નિસ્વાયં ભાવે જ પોતાની સેવા આપતા હોય છે. પરંતુ આ ડોસા કઈ મહેનતાણું લેતા હશે કે કેમ એવો પ્રશ્ન થયો. જમવાનું ઠેલીને, જરૂર જરૂરે સામકલ ઉપર એ માર્દલો એમણે ધકકો આપો એટલે

કંઈક આ પુત્રુ' જોઈએ એમ પણ થયું. સીધી રીતે પૂછવું પણ કેમ! જોટલે મેં આડકતરી રીતે પૂછ્યું : “તમારે તો હાલતાં ને ચાલતાં અડખે પડખેથી કહેજુ આતા હશે. કેાઈ તમારી મહેનત અને ધોડા સામું જુએ ખરા?”

“એ શું બોલ્યા! હું કયાં મરડ મટાડવાનું કયાંય ભણવા ગયો તો! દેશ્વરની દયાથી એની મેળે નજર પડવો માંડી એમાંથી જોટલો ન રળાય! હોફો-રાજી થઈને આશીર્વાદ આપે એ જ મારી મહેનતનો ખદલો.” ડોસાના ચહેરા ઉપર ભકિત અને આસ્થાનો ભાવ ઉપસી આવ્યો.

“પણ કામકાજ છોડીને રોજ આવા ધોડા કરવામાં કેાઈ દિં કંટાળો ન આવે?” મેં આશ્ચર્ય ભાવે એ વધુ પ્રશ્ન કર્યો.

“અમે ગામડાના માણસ અમને એવો હિસાબ કરતા ન આવડે. અમે તો જોટલું ભણીએ કે ભગવાને આપેલી આવડતનો વેપાર

ન થાય. સેવા ભાવે જ એનો ઉપયોગ કરાય. અને-સેવાના કામમાં દિવસેરી નો કરાય જ્યો હવે મારે માડું થાય છે. રામ રામ.” ડોસાએ ટૂંકમાં ઘણું ઘણું કહી દીધું અને સંકેતક દોરીને ચાલવા માંડ્યા.

“પણ આવ્યા છે તો આ પાણી તો પીના બાપો. વાર નહીં લાગે.” મેં આમહ કહ્યો.

“આજ તો મરડ મટાડવા આવ્યો છું. પાણીનું ટીપુય હરામ નિરાંતે કોકવાર ભોલાવતો ત્યારે આ પાણી પીશું.” ડોસાએ હસતાં હસતા જવાબ આપ્યો અને ફરી રામ રામ કરી રવાના થયા.

હું અને મારા મિત્ર કયાંય સુધી ડોસાને સાંકળ દોરીને અને થોડી વાર પછી સાંકળ ઉપર સવારી કરીને જતાં જોઈ રહ્યા. એમની કિલસૂકી હજી કાનમાં યુજ્યા કરે છે : “ભગવાને આપેલી આવડતનો વેપાર ન થાય.” (સત્ય ધટના ઉપરથી)

કામ સૂઝતું નથી?

એકવાર હું પટનાથી મારા આગ્રમે જઈ રહ્યો હતો મારી સાથે જવાનથી આવતા એક ભાઈ હતા. અમે રોડા મોંઘન ગયા તો તે પૂછ્યો સાચા : ‘તમે તો કહેતા હતા ને કે ભારત બહુ ગરીબ દેશ છે? મેં કહ્યું, ‘હા વળી, તમે નજર નજર ન જોયું?’ તેણે જવાબ આપ્યો કે ‘ના, હું એ નથી માનતો કે ગામની નજીકથી આપણે પસાર થતા ત્યાં મેં જોયું કે દિવસનો વખત છે જાણે લોહો અરામથી બેસા છે. તે રોડા આ બધા ખૂબ જ ખર્ચેર હશે. ખૂબ ખાતા પીતા હોવા જોઈએ, મોઝમઝા કરવા દર્શી.’ મને ગુસ્સો થયો મારી. ‘નાય મેં કહ્યું : ‘આ રોડો જોટલા માટે બેસા છે કે તેમની પાસે કંઈ કામ નથી, તેઓ ખેડાર છે.’ પેલા જવાબના ભાઈ ટૂંક જ બોલ્યા : ‘કામ નથી! આપણે પાણી પોતા ગયા ત્યારે આસપાસ કેટલી બધી ગદગી હતી! છુ અને સાફ કરવાનું કામ નથી?’ મારી પાસે આવો કંઈ જવાબ નહોતો કહી શક્ય. ઘમંડ ગયો. સૌ વિચાર કરશે તો માનુષ્યની પછવાડે કામ દોડતે. આજે તો નરી અકર્મભૂષતા છે

—જય પ્રકાશ નારાયણ

વિશ્વખંધુતાનું ખીજ

શુરુદ્ધાણ મહિલક

દરેક બાળક જન્મથી જ એક વિશ્વખંધુ હોય છે. જ્યારે તે પોતાની માતાની જોદમાં આવે છે, ત્યારે તેના ચરીર ઉપર કોઈ એવું ચિહ્ન ભેરા મળતું નથી કે જે ભેદને કોઈ કહી શકે કે આ હિન્દુસ્તાનનું છે, અથવા પાકિસ્તાની છે, અથવા રશિયન છે. આ તે ભૂમિરક્તનું છે અથવા છે. કેવળ એકલું જ નહિ, બલકે એ પણ કહી શકાતું નથી કે પ્રભુના આ નવા પ્રતિનિધિ કયા ધર્મના છે. તે શું આ હકીકત પરથી એવું અનુમાન નથી કરી શકાતું કે પ્રભુની એવી જ ઇચ્છા છે કે માણસ પોતાની જાતને એવા તમામ વિચારો, વૃત્તિઓ અને વાતાવરણથી દૂર રાખે જે તેના હિલ-દિમાગ અને હરવાળ તથા હુનિયાની વચ્ચે અનેક રીતે બાધા રૂપ થઈ પડે.

પરંતુ હુઃખની વાત તો એ છે કે બાળક જેમ મોટું થતું જાય છે તેમ તે અસંખ્ય સંકીર્ણતાઓ અને સંકીર્ણોના હિકાર બની જાય છે - અથવા એને બનાવવામાં આવે છે. દેશ, ધર્મ, જાતિ, જ્ઞાતિ, સંસ્કૃતિ, સભ્યતા, સાહિત્ય અને રીત રિવાજના નામે તેને એવો તો સંકળમાં લેવામાં આવે છે કે તે જે રચનાવત્તા તો આકાશમાં સ્થોર વિહંગનાર પંખી છે તે એક બંધિયાર અને સાંકડા કૂવામાં નો દેડકો બની જાય છે, અને પછી જ્યારે પણ તેને કંઈક આત્મજ્ઞાનનો આભાસ થાય છે, ત્યારે તે રડી પડે છે અને ખીડિત થઈને પૂકારી ભીંટે છે: 'મને આ બધોનામાંથી છોડાવો, પ્રભુ! હું તો હવે શ્વાસ પણ સરખો લઈ શકતો નથી-એટલું મારું દિલ, મન અને ગળું કેંધારી રહ્યું છે.'

તેટલા સાર, પ્રત્યેક કુટુંબમાં, એ પ્રકારનું વાતાવરણ સર્જવું ભેદને કે જ્યાં ભેદ-ભાવની

બૂટી દીવાલો ન બંધાય તેના દિલ અને દિમાગ અને બાંની દશાઓમાં ખુલ્લાં રહેવા ભેદને અને તે માટે તે એક જ સાધના તોત્ર ભાવથી રાતરવિષ કરતો રહે, જેથી તે રાંક-દિલ અને રાંક-ભુદિનો ન બની જાય અને પોતાની જાતને તે વિશ્વ, માનવ અને પ્રકૃતિના પ્રસાવોથી અળગી ન રાખે. હુંકમાં, તે હરએક પ્રકારની અસ્પૃશ્યતાથી પોતાની જાતને બચાવી રાખે. એના દિલ ઉપર 'સ્વાગતમ્' લખેલું હોય અને દિમાગ ઉપર 'સાવધાન.'

જેમ ઘરમાં તેમ જ વિદ્યાલયમાં પણ સંકીર્ણતા-સુકત વાતાવરણ હોવું ભેદને, એ માટે જ કેળવણીકાર દર્શન, સંગીત અને કળાના અધ્યયન પર ભાર મૂકે છે.

એ સાચું છે કે, કારણ કે માણસને એક વિશેષ સ્થાન પર જ રહેવું પડે છે તથા કામ કરવું પડે છે તેથી તેના દિલમાં એ સ્થાન માટે મમતા જન્મે છે-જાણી છે. અને પછી તે આ મમતાને વશ થઈને મોહ-માયામાં ફસાઈ જાય છે અને 'આ મારું અને આ મારા' તેમ જ 'આ તો તારું' અને આ તારા'ની બેશુભાર દીવાલો પોતાની અને ખીજોની વચ્ચે બિંધી કરી દે છે.

દરેક જગ્યા વિશ્વખંધુ બની શકે છે, અને તે માટે આચાર્ય શ્રી ચિનોબાળોના મંત્ર સહુ કોઈને ઉપયોગી છે. અર્થાત, તે પોતાના દિલમાં 'જય જગત'ની ભાવનાનો દિન પ્રતિદિન વિકાસ કરે અને જ્યાં લગી તેની કામકાજ અથવા સમાજસેવાના ક્ષેત્રનો સંબંધ છે, તે 'જયજગત'ની ભાવના અનુસાર તન-મન ધનથી પોતાની જાત સમર્પણ કરી દે.

જો આ જાતની ભાવનાઓની હાલમાં બાળકનો વિકાસ થાય, તો વિશ્વખંધુતા જ કેવળ તેના ધર્મ બની જશે, વિચાર અને આચાર ઉલ્લસના વિશ્વખંધુતા જ તેના એકમેવ ધર્મ બની જશે.

સુખી રાજકુમાર

અનુ. પ્રા. ધનરયામ શાસ્ત્રી

એક સુદર નગર હતું. નગરના મધ્ય ભાગમાં જિન્દી બેઠક પર રાજકુમારનું સુદર પૂતળું હતું. સાવ સોનાથી મટેલા તેના દેહમાંથી નીકળતો સોનેરી રંગ આંખને આંછ દેતો તેની આંખમાં જડેલા દુન્દીસમણિનાં બે રત્નો આરા નગરના સુખ અને દુખને રાત-દિવસ ભેગા કરતાં.

કામદેવ રૂપાળો રાજકુમારના પૂતળાને ભેળને સો કોઈ બોલી ગયો, “કેવો સુખી રાજકુમાર!”

સાંજે નગરપલિાના સૂર્યો જનચર્ચા સંભળવા નીકળતા, એક સમાચારે આ સુદર પૂતળાને ભેળને પોતાના સોદેશી વિધેનો ખાસ જૂઠું કર્યો, “આ પૂતળું તો કળાગેલ ગોર બેલુ સુદર છે.”

ખુલ્લા આકાશમાં રહિશતા ચંદ્રને માટે કોઈ આગક રડવું ત્યારે તેની માતા હાડકી કહેતી, “એલો સુખી રાજકુમાર કેઈ પક્ષ વરતું માટે રડતો નથી. તું કેમ આપ રહે છે

જીવા રધાન પર મૂકેલા રાજકુમારના પૂતળાને ભેળને જવું આવતું સો કોઈ બે સખ્દો બોલી ગયો.”

“હુનિયામાં મારા સિવાય કોઈ તો સુખી છે,” કોઈ ભગ્નહૃદયી દુઃખી માણસ પૂતળા નીચે જમડતો.

સાંજે નિશાળમાંથી છૂટતાં છોકરાં રાજકુમારને ‘દેવહૂત’ કહીને આનંદથી નાચી જીતતા ત્યારે પાછળ આવતો ગણિતનો શિક્ષક ધનકાવતો, “તમે દેવહૂત ક્યારે ભેગો છો?”

“સ્વપ્નામાં,” સો આનંદથી બોલી જાય. છોકરાને સ્વપ્ના ન આવે તેથી ત્રિરાસિ જાણતો મારતર મડતો.

એક સાંજે એક મધુ પંખી બીતું ગયું તો પૂતળાની જખેલમાં આવીને લપાઈ ગયું. હવે આ દેશમાં ખૂબ ઠંડી પડેલી એટલે આ મધુપંખીએ વિચાર કર્યો કે હું તો મિસર(ઇજિપ્ત)માં આવ્યું

જાઉં. નાઈલ નદીના રમ્ય પ્રદેશ તરફ ઉડીશ, પીરામીડો ભેળેલ - તેને રાજ દિવસે જીડવાનું અને રાત્રે જીંદી જવાનું હતું. આજે જ્યારે તે આ નગરમાં આવ્યું ત્યારે તેણે નક્કી કર્યું કે આ પૂતળાની ગમેલમાં સ્થૂ જવું.

મધુપંખી પંખિમાં ચાંચ બરાબીને પૂતળાની બેઠકની જખેલમાં લસાઈ મધું. માંડ આંખ મીચી ત્યાં તો તેના પર પાણીનાં ટીપાં પડ્યાં.

પંખીએ જીંદે ભેળું. સ્વસ્થ આકાશમાં અટૂલી વાળી ય ફરકતી નથી ને આ વરસાદ ક્યાંથી? આ દેશની ઝાડુ જમજર નથી. કાંતે તો સૂર્યનું પડેલું કિરણ દેખાતાં જ નાઈલ નદીના જીવનમય પ્રદેશ તરફ જીડવા ચાંદીસ એમ વિચારીને વળી પાછું લપાઈ ગયું. તેવમાં વળી બે ટીપાં પડ્યાં.

આ પૂતળું વરસાદના જાડા થ ન શકે તો તેનો જીપયોમ શો? લાવ કોઈ જ પગનાં આઠારમાં મરાઈ જઈ.

જીડવા માટે પંખીને પાંચો કલાકો ત્યાં એક ત્રીજું ટીપું પડ્યું. સહેજ ખીજાઈને જીંદે ભેળું. ચંદ્રના રૂપેરી પ્રકાશમાં સુખી રાજકુમારની આંખો રહતી હતી - તેના સોનેરી માલ પર દુઃખની રેખાઓ અંકિત કરતી. પંખીનું ઢેલું પીગળી ગયું. જીડીને તેના ખજા પર બેઠું.

પંખીને પૂછ્યું, “તું કાણ છે?”

“એક સુખી રાજકુમાર!”

“સુખી માણસની આંખમાં આંસુ નાં ઢોલ.” પંખીને કહ્યું, “તારાં આંસુથી મારી, પાંચો જીંદી થઈ ગયું.”

રાજકુમારનું પૂતળું પગવાર ન બોલ્યું.

પછી પૂતળાએ પોતાની વાત શરૂ કરી, “પર દેશી પંખી, મારા જનજનમની વાત સંભળ, મારા જીવનકાળ દરમ્યાન મને એક સુખ વાળો સુવચ્ચ-મહેલમાં રાખવામાં આવ્યો. મહેલને ફરતી

વિશાળ જિંદગી દીવાલ દુનિયાના દુઃખ અને ગરીબાઈને મહેલમાં આવતાં અટકાવતી. ઉપવનમાં સાચી-દારો સાથે દિવસ અને રાત્રી ક્યાંય સંતાઈ જતાં પેલી દીવાલની પાછળ શું હતું એનો ખ્યાલ સુધ્ધાં હું ન કરતો. દુનિયાનાં સર્વ સુખ આ મહેલમાં હતાં. લોહા મને 'સુખી રાજકુમાર' કહેતા. આનંદ એ જ સુખ માનીને હું જીવ્યો અને મર્યો.

"મારા મૃત્યુ પાદ લોહાએ શરૂં સુંદર પૂનર્જન્મનાં અને જિંદગી જગ્યાએ મને જાડી દીધી. જેથી નગરના તમામ દુઃખો હવે મને દેખાય છે. દુઃખીઓને ભેષ્ટ શરૂં છું પણ દિલાસો આપવા બંધ થકતો નથી મારા સીસાંના દેહને આ લોહાએ સોતે મર્યો છે. હતાં દુઃખ ભેષ્ટને સીસાંનું દેવું ફરી જોઉં ત્યારે આંખો આંસુથી ઉભરાય છે. પ્રિય પંખી, આ વિશાળ નગરમાં તું એકવું જ મારા આંસુ ભેષ્ટ થો છે."

વાત સાંભળીને પંખી ગમગીન થઈ ગયું.

આ કહેવતો સુખી રાજકુમાર નગર તરફ જતા લાગ્યો. "જે, ત્યાં દૂર એક ગરીબ બાપ કાકા ધનિક સ્ત્રીનાં કપડાં પર ભરત ગૂંથી રહી છે. આવતા કાલે એ ધનિક સ્ત્રી રાજની મિજલસમાં જવની છે. તેના કપડાં તોયાર કરત પેલી દુઃખી બાઈ તનતોડ મહેનત કરી રહી છે. અતિશય અમથી તેનો અહેસાસ દિશ્તો અને દુનિયા પડી ગયો છે. શિતાવળમાં ગૂંથતા તેની આંગળીઓ પર સોપનાં અર્ધમાં લાગ્યા છે ત્યાં સોહીની ટીશીએ બાગી ગઈ છે. અને તેનો દીકરો તાવથી પીડાય છે. મારા પગ બેઠક સાથે જકડ્યા છે તેથી હું ત્યાં જઈ શકું તેમ નથી."

પંખીએ કાંઈ ગળગળાવું નહિ તેની ઝીણી આંખો તો હનસે ગાઉ દૂર નાછવેળે રમ્ય પ્રદેસ ભેગા લાગી : દિવસે મારા મિત્રો પાણીના પટ પર જિંદગી નીચા ઉડતા હશે. સાંજે ઘાડીને તેજો ખરેખર દીવાલમાં સંતાઈ જશે. વિરામિકની દારમણા ઉપર ગીડવાની રમત રમીને તેજો આકાશના આનંદ મેળવતાં હશે હું પણ કાલે ત્યાં ગીડી જઈશ.

"મધુપંખી, એક રાત તું ના રોકાયો ને મેં પેલી બાઈનું છેકરું જૂવળી રહે છે. નહીના પાણી સિવાય તેની મા પાસે કશુંય નથી."

"છોકરાં મને ગમતાં નથી, રાજકુમાર. ગઈ વખત તમણમાં હું માલો જનારનું દંત ત્યારે બે છોકરાં મારા પર પથ્થરો ફેંકતાં હતાં."

આ સાંભળીને રાજકુમારની આંખમાં આંસુ આવ્યાં.

પંખી તેની અસલ વેદના કળા ગયું.

"મધુપંખી, આ તલમરની મૂક પગું લાલ માલુક તે દુઃખીને તું ન આપી આવે ?"

"હવે, તારા કામ માટે હું આજની રાત રોકાઈશ."

"તારો આભાર, પરદેશી."

આંખમાં લાલ માલુક લઈને પંખી ગયું.

આવિશાન મકાનની જિંદગી અટારી અને લગ્ન મંદિર પરથી તે પસાય થવા લાગ્યું. મંદિરના અનેક સ્થંભ પરની પ્રતિમાઓ અજ્ઞાન મૂંગા સૂર રેલાવતી રિથર ઊભી હતી.

રાજમહેલના પ્રવચનમાં નમતાં સ્ત્રી-પુરુષોનો આનંદ કિલોલ આકાશમાં જિંદગી ચકતો હતો. નસાથી છલકારેલી નિશામાં એક યુવાન યુગલ પ્રવચ મસ્તી કરતાં પુલ્લી અટારીમાં ધસી આવ્યું.

આકાશ તરફ ખીંટ માંડતાં યુવતીએ કહ્યું, "મૂંગા તારાએ કેવું સુંદર છે."

"તેનાથી વધુ સુંદર છે પ્રેમનો પ્રભાવ," કહીને ગાદ આલિંગન સાથે પિતમ્હે સાક્ષી પૂરી.

બહુપાત્રમાં લાગેલી યુવતીએ કહ્યું, "આવતા કાલના વિચારભૂલ્ય મારેના મારા કપડા પેલી કારીગર બાઈ કયારેય આપશે. આપણું કપડાંની તેમને પડી જ નથી, કેવા લે કા છે?"

યુવકની વાત પૂરી થતાં પંખીનો વિચારો પણ પૂરો થયો.

હસાના પવન સાથે પંખીએ પાવો ફરડાંની.

‘લક્ષ્મી વિલસ’ની શરીરોમાં ધનિકાને તુલાથી નાણું તોળતા નેણે ભ્રાણ.

હુન્નથી પીડાતા છોકરાની આજુબાજુ વર્તુળાકારે ઊડીને પખીએ પંખિયા ફરડારી, ‘ચેતુ’ લાલ માણેક નાંખ્યું.

“બા, મને દેવે કાંઈક ઠીક લાગે છે. હું છતીશ.” કહીને છોકરું ઊંઘી ગયું.

પખીએ બધી વાત રાજકુમારને કહી.

“ઠીક છે છતાં હેયું ઉભાબધું” લાગે છે.” પખીએ આકાશ સાંધું ભેળાં કહ્યું.

‘તારા સદ્ ઇર્ષ્યોને ખાદ્યો, પખી.’

નિશબ્દ રાત્રીમાં ચંદ્ર જેવે ને જીવે ચઢતો હતો. પાંખમાં આય ભરાતી પખો જીંઘી ગયું.

સિયાળાના ઉમાબયો સુખ દેખાતા મધુપખી મારા માટે કુદરતમાં ઊડી જાયું.

‘સિયાળામાં આ પરદેશી પખી અહીં કયાથી ?’ સનામમાં ફરવા આવનાર ઝુલોલોછના પ્રોફેસરે નોંધ લીધી. બીજે દિવસે સ્થાનિક વર્તમાનપત્રમાં તે વિશે પાડિત્યભર્યો આખો લેખ આપ્યો.

પુલની રૂપાળી રૂપાળી ખાતીએ,મા રસ પીતાં મધુપખીએ વિચાર્યું ‘આજ રાત્રે તો પિરામિડના પ્રદેશ તરફ ઊડી જઈશ.”

આટો ઊગ્યો આભમાં.

પખીએ રાજકુમારને કહ્યું, “આજે તો હું મિસર તરફ જઈશ. કયું કામ છે ?”

“પખી, પરદેશી પખી, એક રાતનો મહેમાન થા.”

હાડીથી મુન્નતાં પખી કહેવા લાગ્યું, “હવે તો હું એ જીવંત પ્રદેશની રાહ ભેડું છું. નાઇલ નદીના કાંઠે ઊગતાં કુમળા છોડ પર ભેસતાં રંગીન પત્તંજિયાની પાછળ મારા કાચી પખીએ ઉડતાં દશે, જલપ્રવાહની પડતી અનેક ધાણજોમાથી ખાર નીકળતે તેમજ પવનતાવીની રમત રમતાં દશે. બપોરે સૂર્યના વાવથી જયરા વિક્રમળ કાવાવાળા

જળધોડા નદીના પાણીમાં સાંનિયે જળવિહાર કરતા દશે. ત્યાં જો નાઈલનાં અગાધ નીરમાં સન્ન-મરમરતી કાળી શીલા પર નર્પી પ્રકાશનો બનેલો જળદેવ બેગે છે, ઉપાના પ્રથમ સ્થિત માથે તે આનંદથી ચીસ પાડીને અગાધ પાણીમાં ડૂબી પડે છે પછી ત્યાં નિઃશબ્દ ચાંતિ પથરાય છે. આયમતે અજવાળે કેસરી સિંહનાં તરસ્યાં રોળા પાણી પીવા આવે છે પ્રિય રાજકુમાર, આવાં સેદામણાં ફરેનાં હું રવપનાં સેવું છું.”

પૂતળાની આંખો દૂર દૂર કાંઈ ભ્રમ રહી હતી.

“ભે ને પંખી પેલા લરમાં એક લેખક કાગળના ઢગ વચ્ચે મથુ દારીને પડ્યો છે. ઉગ્ગ-ગરા અને ચિંતાથી તેની આંખો ઊંડી ગઇ છે. ફૂલડાના ફૂલ પછુ કરમાઈ ગયા છે. આવતી કાલે નાટક મંડળીના માલિકને આખું નાટક પૂરું કરીને આપવાનું છે હરી ગયેલી સગડી પછુ અચેતન પડી છે, મારી આખનું એક નીલમાણુ તેને ન આવે ?”

“તારી આખનું નીનમણિ કાઢનાં માડું હેયું માતલું નથી.”

“એક આંખથી પછુ દુનિયા તો દેખાશે. એક આંખ મેં કાંઈને જીવન મને તો ધવું.”

બીજે દિવસે પખી ચણુ માટે નદીએ ગયું. વહાણના કુવારશબ પર બેઠું બેઠું આવની જતી હોડીઓ અને દૂર દેહાસર જતાં વહાણ ભેળને ધડી જર તેનું મન મિસર તરફ સફર કરવા લાગ્યું. આ બલાસીઓ અને વેપારીઓને મારા જેવાની પડી નથી.

રજની શણિની ચાંત આંખ જેવે ચંદ્ર પ્રકાશ્યે ત્યારે મધુપખીએ રાજકુમારને હળવેથી કહ્યું, “આજે હું જઈશ ?”

“પ્રિય પખી, મારી ખાતર એક રાત વધુ રોકાનો !”

“પ્રિય રાજકુમાર, સિયાળો બેસી ગયો છે. થોડા દિવસમાં ખરફ પડશે હું ચીજ જઈશ. મિસર દેશનો ઉમાબયો સુખ નાઈલના જરા પાણીમાં પ્રકાશતો દશે. નદીના કાંઠે પડેલા આગસુ મગરો

તાડની દારમાળાને બેદરકારીથી ભેટ રજા હતો. રજામાં જીએલા જીવું સુધર્યાં દિરમાં મારા સાથીઓ, ન્યારે માળા બાંધનાં હશે ત્યારે પેલાં અર્ધજૂખરાં અને અર્ધગ્ગેલ કબૂતરાં એક જ્વાનથી ભેટાં હશે. રાજકુમાર, હવે તો મને જા જોવાની લગની લાગી છે. આવી વસંતમાં ફરી આવીશ ત્યારે તારા માટે મળોતી જેવું એક લાલ માણેક અને આકાશ જેવું એક શુક્ર નીલમણિ લાવીશ.”

રાજકુમારની એક આંખ નમર તરફ જોવા કરતી.

“પેલા રસ્તાના યુવા પાસે કારેલકગડામાં એક ગરીબ છોહરી કંઈક લેખે છે. તેના ઉધકડાં પણ કંડીથી ફાટી ગયા છે. તેની પાસેથી કોણ ખરીદે ? છું જા, મારી બીજી આંખનું નીલમણિ આપી આવ.”

“જાણ રાજકુમાર, તારી બીજી આંખ જતા હું સાચાં બાંધીશો ધર્મ જાણ.”

“જીવતો હતો ત્યારે મારી આંખો કોઈના કામમાં ન આવી. મૃત્યુ પડી એ આંખો કાઢીને જીવન આપે તો હું સુખી થાઉં. જીવતો હતો ત્યાં સુધી હું બાંધીશો જ હતો.”

રડતી બાંધે પંખીએ રાજકુમારની બીજી આંખ કાઢી

થોડીવાર પછી પંખી આમ્મું.

“રાજકુમાર, તો હું સાચાં બાંધીશો થઈ ગયો.”

અથ પૂતળું આનંદભર્યું હસ્યું. “પ્રિય પંખી, તેં માનું છાણું કામ કર્યું છે. આભાર. હવે હું મિસર જવું રહે.”

“ખાશા કુમર ! હવે તે હું તારી જીભે રહીશ. હું મારી બાંધે જો.”

તે દિવસે પંખીએ મધુરગીત ન ગાયું, અથ માટે પંખી રાજકુમારને મુકીને ક્યાંય ન ગયું.

બીજો દિવસે પંખીએ અંધ પૂતળાને નવા નવા દેશની અદ્ભુત વાતો કહી, “ત્યાં નાદવનન લાગ્યા લાગ્યા કંઈક પર લાલ નગવા સ્થિર લીલા હોવા છે પણ સોનેરી ગાળવી દેખાતાં એક પગમાં પકડે છે.

નાઇલન નીર દૂર દૂર જ્યાં વડી ભય છે ત્યાં આજગ રજામાં એક બેઠી મુનિ છે. તેની વિશાળ કાન કેટલાય કાળખીટ ટપરાની બનેલી છે. તેનું મોં અને જીભ રંગીનાં છે, દેડ આનનો, પૂઠી સાપની, પાંખો પંખીની, પંખે સિંકનો અને માનવીના અવાજ જેવો થોડો અવાજ રજાના વટેમાર્ગીઓ માટે ભયરપ છે. કહેવાય છે કે જતાં આવતાં લોકોને તે કેવાય સવાલો પૂછે છે. કોન જવાબ ન આપે ત્યારે આ મુનિ એવું તો અટકાવ કરે છે કે થોડો જીના હંસ્યથી છળાં મરે છે. એકલદેકલેને તે એ મુનિ જરખી ભય છે.”

રાજકુમારનું પૂતળું ફિરવું હેરવું

જોડના કારલાની, વાંસના લીલા સાપની, જંગમના બેંડિયા લોકોની વાતો કરીને પંખી રાજકુમારને આનંદ આપતા પ્રવલન કરતું.

“પ્રિય મધુ, દેશવિદેશની અદ્ભુત વાતો કરતાં માનવીનાં દુઃખની વાતો વધુ અદ્ભુત છે માનવ દુઃખની વાતો જેવી કોઈ ગ્રેષ્ઠ વાતો નથી, ગ્રેષ્ઠ મારા શહેર પર ઊડીને એક નજર કરને કોણ કોણ દુઃખી છે.”

વળી પંખીએ પાખો પસારી.

ધનિક સોડાના મહોલ્લામાં મિષ્ટાન્નનો વ્યય થતો હતો. બહાર સિંચારીઓની જમાત જોવાયું જાનના કાળિયા માટે પડાપટી કરી રજા દર્શાવતા. ગામની બહાર ચૂંકામાં જુલકાં જુલકાં રડી રજા દર્શાવતા. પવના છેડે બે જાળકો કંડીયાં ભયના એક ગ્રેસે વગમીને સ્પર્શ રજા દર્શાવતાં, રાતના રમેરાઓ તેમને ધમકાવીને કાઢી મુક્યા.

પંખીએ આવીને એ ભેટું હવું તેવું વચન રાજકુમાર આપ્યું હતું.

“મારા દેહ પરનું મોનું એ દુઃખી લોકોને આપી દે.”

થોડાક સમયમાં રાજકુમારને સુંદર દેહ કદરો અને ઉધાટે જતી ગયો.

પાનખર આવી, ગરમ વરસવા માંડ્યો. નાના

છોડ તે ધરતીમાં સંતાપ ગયા. ઘણે હાડપિંજર
જેવાં જનીને જાણે કુદરતને શાપ આપતાં હોવા
હતાં !

અસહ્ય દીકરીમાં પણ પેતુ પખી રાજકુમારને
છેડીને કમળ ન જવું. જ્યારથી “ચાતુજ યત્નાં સાધેન્તી
દુઃખાન્યાયી ભાડાંજનની નજર ચૂકવીને જોવાદ
ગણે મમતો ભડ લેતું.”

એક રાત્રે પુષ્પજ હીમવર્ષો યથા.

મધુપંખીને લાગ્યું : જીવનનો આ છેલ્લો દિવસ.

સદ્યું જળ ભેરું કરીને એક વાર રાજકુમારના
ખમા પર બેઠું, “હેલા રામરામ, રાજકુમાર.
તારો હાથ પર એક ચુપન કરવા દયશ.”

“આખરે તું મિસર જાય છે તેથી હું ખુશ
છું. તું મને અતિમિત્ર છે માટે મારા જોષ્ટ પર
ચુપન કર.”

“રાજકુમાર, હું મિસરના દેશમાં જવું નથી.
હું તો શાયતા દેશમાં જઈ છું.”

રાજકુમારના જોષ્ટને ચુપીને પખી તેના પગ
આગળ પડી ગયું.

તે સાથે જ પૂતળાની બીજરમા કાળી માંજુએ
એક મોટો ટકાનો થયો.

બીજે દિવસે સવારે નગરપાલિકાના સભાસભે
નગર જોવા નીકળ્યા.

કરિષ્કા અને મેડાંઆ પૂતળાને જોઈને નગર
પાલકે [અ. ‘મેયર’] ટીક કરી, “હવે તો આ
મુખી રાજકુમારનું પુતું મદુ દેખાય છે.”

“સ્વા મંદુ છે” ખુશમતિયા સભાસભે બોલી
શીયા.

“એની તકવારની મૂઠં પરનું લાલ માલુક
માર્મ લક્ષ મડું લાગે છે અને એની આંખો પજુ
નથી. સીસાન દેહમાં બિખારી જેવો દેખાય છે.”
અને મેયરના આ સંબંધને ખુશમતિયાએ વિચમ
પ્રમાણે બિખારી લીધ, “બિખારથી જ વધારે
ખરામ.”

પૂતળાની બેઠક પ્રભે જોતાં નગરપાલક ગંભીર
યથ ગયો.

“સહેરમાં કહેશે ખીટાંને કે રાજકુમારના
પૂતળા આગળ પંખીજોડે મરતું નાંદ. અલી
મરનારને સખત દિશા કરવામાં આપશે.” નગર-
પાલકે ગંભીરતાથી કંકમ કાઢ્યો.

પાસે જોએલા કારકૂને આ ગંભીર સંબંધની
ગંભીર નેધ લીધી.

સભાસભેનું ટાણું આગળ વધે તે પહેલાં
નગરપાલકે પોતાનો નિર્ણય જાહેર કર્યો, “આપ
કરેલાં પૂતળાં સહેરોની શીમા બમાટે છે. હવે
એનો કશો ઉપયોગ નથી.”

તે સંજો સભાસભેની પરિષદમાં તેણે કાક
સંબંધમાં જાહેર કર્યું, “આ સખી રાજકુમારના
પૂતળાને જોવાળી માડું પૂતળું મનાવે.”

બધા જ સભ્યો એવી સાથે ખરાડી ઊઠ્યા,
“નહિ મારું, નહિ મારું.”

“આ પૂતળાનું ખંડિત હેતું કમે કરી
જોવાળું નથી,” સીડું જોવાળનાર એક પુઠાર
જાહૂના અધિકારીને જાણ કરી

“નાખી દે એ કુદરતે.”

જે ઉદ્ગમ પર મધુપંખીએ મુદિલ પડ્યો
હતો ત્યાં આ રાજકુમારનું ખંડિત હેતુ ફેંટી દેવામાં
આવ્યું.

રમતવાટિકામાં વિચારતા પ્રભુએ દેવદૂતને કહ્યું,
“પુરી વરથી બે પવિત્ર અને અપ્રમ ભેટ મને
લાવી આપ.”

દેવદૂતની પદ્મદંબી પાગળા. ખંડિત હેતુ અને
મૃતપંખી

પ્રભુએ દેવદૂતને કહ્યું, “તું સાચો દાસ છે.
મારી રમતવાટિકામાં આ પખી બપર જીન ગાગે
અને સુપચુંનગરીમાં આ મુખી રાજકુમાર રાજ
કરશે.”

રમતવાટિકાના દિવ્યરક્ષો આનંદથી મોડી
હોવા

મૂળ લેખક : Oscar wilde
વાર્તા : The Happy Prince

[વંદનીય વિમુતિ : અનુ. પાન. ૨૬૦થી]
 રામ યજુમાં 'પરમ પ્રેમ' શબ્દ છે. જે ચેગ્ય છે.
 ગોરખપુરના પ્રકાશનમાં 'પરમ યુનિત' શબ્દ છે.
 ૧૫ પાવનીય શંકર ભગવાન માટે યુનિત ન હોય
 શકે. અંગ્રાના પ્રકાશનમાં 'પરમ પ્રેમ' શબ્દ છે.
 જેમાં 'પ્રેમ' શબ્દ એક જ શરિતમાં એવડાય છે
 જે ચેગ્ય નથી.

હૃદયજી ભગતની દસ્ત લિખિત રામાયણને સાચી
 માન્યતાને ખીજ પછી કારણ છે. જેમાં ઉત્તર
 ભારતના સાત ખાખીઓ દારખની યાત્રાએ આવવા
 નીકળ્યા. તે સાત ખાખીઓ વચ્ચે એક જ આખ
 હતી. કથાત ૭ ખાખીઓ બંધ હતા. અને જે
 સૌથી આરણ ચાલતા તે સાધુને એક જ આખ
 હતી. તેઓ કાઠિયાવાડમાં આવ્યા. આ સાતેય
 સાધુઓને રામાયણને એક એક કડિ કંઈક રસ્ય હતો.
 તેઓ ચાલતા જાય અને પાઠ કરતા જાય. ખાખીઓ
 રામકૃપાસક હોય છે. અને રામાયણ તેનો પ્રાધુ-
 ન્ય પ્રેમ છે. સામાન્ય રીતે જાને છે તેમ પ્રજાજનોએ
 તેમના તરફ દુર્લભ સેવ્યુ હતી, પણ હૃદયજી
 ભગતે તેમને ફેરેપુર શિક્ષા. તેમની પાસેથી રામા-
 યજુ ઉતારી લેવાની હૃદયજી જગતને ઇચ્છા થઈ.
 ૧૫ સાધુઓ ત્રણ દિવસ જ શિક્ષાવાળા હતા. એટલે
 તે વખતે તે હૃદયજી ખર ન બાવી.

ફરતા ફરતા આ સાતનોરી જામનગર ગઈ,
 ત્યાંથી મારડ જતાં લાલજી નામના છવાણાએ
 તેમને એક દિવસ શિક્ષા. તેમને રામાયણ બાલુપાની
 હૃદય થઈ, કાથી લાલકાસ નામ પારણ કરી બડી
 વર્ષ તેમની સાથે રહ્યાં, અને સંપૂર્ણ રામાયણ
 શીખી લીધી. તેઓ મારડ પાછા આવ્યા. હૃદયજી
 ભગતને ખજર પડી એટલે લાલકાસજીને ફેરેપુર
 બોલવ્યા અને ૭ વર્ષ સુધી ફેરેપુર રાખી તેના
 પાસેથી ખાખીઓએ બોલેલી સંપૂર્ણ રામાયણ ઉતારી
 લીધી. જે પુસ્તક અત્યારે જગ્યા સ્થાનમાં છે.

આ લાલકાસ મહારાજ રામકૃપા સારી કરતા.
 અને ખુજ નિરપૂરી માણસ હતા. એક દિવસ
 જુનાગઢની જામરમાં તેઓ નીકળ્યા. માત્ર ૬ ગોડી
 પહેરેસ અને હાથમાં નાની એવી ટુંગડી. સામેથી

હાથી ઉપર નવાજની સવારી આવે. લાલકાસજી
 મહારાજને 'ચેત' ચેત' એમ બોલવાની રેવ હતી
 હાથી પાસે આવ્યો હતો. લાલકાસજી ટુંગડી ભેંચી
 કરી કહે 'ચેત' હાથી ચમકી ગયો રહી ગયો.
 નવાજે જોયું તો એક લગેડી પહેરેલ બાવો હતો,
 નવાજ તો આલિયો મારણસ. તે કહે "મેં" તેર
 પર પ્રમનન હું. માગ. કહે તો જુનાગઢની ગાદી
 દે હું!"

લાલકાસ કહે "તું મેરે પર પ્રમનન હો તો
 મેરી ચહ ટુંગડી લાલ રંગવા દે."

નવાજ કહે : "મેં જુનાગઢ કા નવાજ બોર
 તુમ મેરી પાસ ચહ ટુંગડી રંગવાને કા દેા પેસા
 કા કામ ચંગતે દે." લલકાસે કહ્યું : "તુમ નવાજ
 હો તો મેં નવાજકા બી નવાજ હું" એમ કહી તેઓ
 ચાલતા થયા.

સંસ્કૃતમાં એક પકિત છે.
 'તરમીન ફેરે તરમીન કાવે ચ વતે.' અર્થાત
 જેવો દેશકાળ અને જેવો સમય હોય તે પ્રમાણે
 માણસે વર્તણું જોઈએ. તેથી તે સમયના રાજ-
 મહારાજ અને કાઠી-દરમોરો સાથેનો હૃદયજી
 ભગતનો સંજમ ઠીક ઠીક સાથે કહી ચકાય તેવો
 હતો. યોગ પ્રસંગો જાઈએ.

સંવત ૧૬૧૮માં હૃદયજી ભગત રાજકાથ માટે
 વડોદરા ગયેલા. ત્યાં રામજી મંદિરમાં ઉતર્યા હતા.
 કથા ચાલતી હતી. હૃદયજી ભગત કથા વાંચી
 બેઠા. દિવસે સ્વિસે માણુમે વખત ગણ સમય જતાં
 માનવમહેરામણ કથા સાંજળવા ઉમટયો. આ
 વાતની ખબર જી વખતના વડોદરાના મહારાજ
 ખડેસવને પડી કોઈએ વાત કરી કે ફેરેપુરના
 ભગત આવ્યા છે અને કથા સારી કરે છે. આથી
 ખડેસવે ભગતને રાજમહેનમાં બોલાવી પોતાની પામે
 શિક્ષા. તેઓ રજકુટ પાસે હંમેશા કથા વાંચતા.
 ખડેસવે વડોદરા આવવાનું કારણ પૂછ્યું ભગતે કહ્યું
 કે ત્રણસો વીધા જમીન માલકચક સરકાર તરફથી
 આપવામાં આવેલ છે. તેના પર ખામ મટાઈ લેવામાં
 આવે છે. ખડેસવે જામ જટક માફ કરી.

ખરેડી વીરપુરના દરબાર ઓ સરતાનસિંહજી
લદમણુ ભગતના સિધ્ધ અને સેવક હતા. તેઓ
ત્યારે પાલીતાણા જ્યાં ત્યારે સાથે બીજા ત્રીસ
આલીસ ઘોડેરવારો પણ સથે હોય. બધા ફતેપુર
આવે. થોડા દિવસો રોકાય. કથા - વાર્તા સંભળે
અને સરસંગ કરે. દરબાર સરતાનસિંહજી લદમણુ
ભગતને વિનંતી કરે કે મારે જગ્યામાં "ટેલ" છે.
તો મને કંઈ કામ બતાવો. દરબારને ઇં કામ બતાવ-
વનું? એટલે લદમણુ ભગત તેમને રામાયણનાં કાંડ
ઉતારવાનું સોંપે. સરતાનસિંહજી સારા બહારે રામા
યણુ લખે, કીશ્કિંધા કાંડને અંતે લખ્યું છે:

“હતિ થી રામચરિત્ર માનસે કલિકાલુષ
વિદોશના ઈતિ શુદ્ધો સોપાન” કીરકંજા કાંડ
લીખતે! લખીતમ બદલેલ સવતનજી ખરેડી-
વિરપુર વાઘા, જે વાંચે તેને રામ રામ લોજલ
રામ છે. સંવત ૧૬૦૩ હા આવાડ વડે ૧૩ ને
વાર છુપે સંપૂર્ણ!

ભાવનગરના દરબાર ઓ વિજયસિંહજી બંધ ૧-
સિંહજી (આતાભાઈ) તરફથી જગ્યા રચાનમા સદા-
નત માટે એક કળશી બાજરા લીંલવાના રાજકોટ
રમાંથી મળતો, વખતસિંહજીના વખતનો રાજગી
મહેર મારલ ૫૨, બહારી પાસે છે. જે બનાજ
સંવત ૧૮૮૬થી ૧૬૭૧ સુધી મળતું.

યાજુઃ દેવળીના દરબાર લદમણુવાળાનાં ભાવત
એસનવાળા લદમણુ ભગતનો સિધ્ધ હતા. રાજ્ય
ભાગ માટે તેઓએ બહારવટું બેડેલ અને મતીગણનામાં
રહેતા. ત્યાં માર સાંતીની જમીન આપેલી અને
સદાનત ચાલતું છવામગત ત્યાં રહી વહીવટ કરતા
પછીથી આ જમીન ખાલસા થઈ.

લદમણુ ભગતને જગીયાનો જોખ હતો. જગીયો
સારો બતાવેલ, તેમાં ગણસો ડેળનાં વંજ પણ હતા.
આ વાડી આજે પણ "બાગ" તરીકે જોખાય છે.
તે સમયના અમરેલીના મનાદા સૂત્રાની દીકરીના
લગ્ન હતા, લગ્ન પ્રસંગે મંડપ યજુમારવા ડેળના
ઘડની ખરે પછી, કોઈએ ખાત કરી કે ફતેપુરના
ભગતના જગીયામાં ડેળા છે. આથી દીધને ચાલુસો

ગેઠલી, વાડીએથી કોઈને પૂછ્યા સીવાય, એથી
ડેળા કાપી ગાડાં બેડી અમરેલી લઈ આવતા હતા.
સાથે લદમણુ ભગતનો સંભામ મળ્યો. તેઓ સારા
ગેય હતા. દરદીને તપાસો તેઓ પાછા આવતા
માડવાગાને ડેળે બાગત પૂછપરછ કરી. ભગતને
ખગર પડી કે કોઈને પૂછ્યા સિવાય વાડીએથી ડેળા
કાપી છે. એટલે મમને ગાડાં પાછા વળાવ્યા અને
સૂત્રા સાહેબને સમાચાર મોકલવા કે પ્રભુની વાડી-
એથી ચોરી કરવા ગાયકવાડ સરકારે તેમને નથી
નિમ્યા. આથી ભગતની સાથે તેમને થોડું મનદુઃખ
થયેલું.

લદમણુ ભગતના અવસાન પછી ૧૬ વર્ષે
સંવત ૧૬૫૧માં ઇલમેડ નામના અગ્રેજ અમલદારે
ગાયકવાડ સરકારને રીપોર્ટ આપ્યા કે જમીન
અને મદિગને આપાયેલ જમીનથી આ લોહા એસ-
રામી અને આજસુ જમીન મળ્યા છે. માટે આ જમીન
ખાલસા કરવી, અથવા આ લોહાએ પોતાના દરના-
વેળે કે પટા-પરવાના રજુ કરવા. લદમણુ ભગતે
આવા કામગીરી લખાવેલ નહિ આથી ગાયકવાડ
સરકારે આપેલ પત્ર જમીન ખાલસા થઈ.

લોખ ભગતના સિધ્ધ જલારામ ભગતનું સંવત
૧૮૩૭માં વીરપુરમાં અવસાન થયું. ત્યારે તેમના
લતકપુત્ર હરિરામ ભગતની ઉંમર ૧૨ વર્ષની હતી.
અવસાન સમયે જલારામ ભગતે તેમના રનેડીએ
અને સેવકોને કહ્યું કે ફતેપુરથી લદમણુ ભગત આવે
ત્યારે તેમને આ માળા બતાવજો પછી હાજરમા ચિત્ત
પરિચી જલારામ ભગતે દેહ છોડ્યા.

ફતેપુર ખગર આપ્યા એટલે લદમણુ ભગત
સંભામ બેડી વીરપુર ગયા. માળા બતાવતા તેમનો
જાવાજ સમજી ગયા. ત્રણ માસ વીરપુર રોકાય
કથા-વાર્તા કરી જલારામ ભગતની પાછળ મોટા
મેળા કર્યો હળસે ચાલુસો એકત થયેલા. તેમની
વ્યવસ્થા ભળવવા માટે વીરપુર દરબાર સુરાજનાપુલે
કોટ વાળી, ઘોડેરવાર લઈ ત્રણ દિવસ અને ત્રણ
રાત મેળાનું રક્ષણ કરેલું.

મારજધારના વાલમરામ ભગતનો યુગ્રેમ
બનકદ હતો. ત્યારે તેઓ ફતેપુર આવે ત્યારે

પોઠા ઉપર આવતા. ફતેપુરથી પૂર્વમાં બે માર્ધલ દૂર એક વાવ છે. જોનો ઉદ્દેશ્ય આપણે ઉપર કરી ગયા છીએ, ત્યાં આવી લક્ષ્મીરામ ભગત નીચે ઉતરે અને ઘોડાને છૂટા મૂકે, પોતે દંડવત કરતાં કરતાં ફતેપુર તરફ આવે. તેમના પડેલાં ઘોડા ફતેપુર આવી જાય એટલે લક્ષ્મણ ભગતને ખગર પડે કે વાલમરામ ભગત આવે છે. લક્ષ્મણ ભગત તેમની સામે જાય. શુરુ બહામોતું મિલન થાય. સત્સંગ કરે અને આનંદ કરે.

સવંત ૧૬૦૬માં ભોજા ભગતની પાકુકા પદ શાવવા મેળો કર્યો તેમના જૂના મોપડામાં મેળાનો દિવાળ્ય લખ્યો છે જેમાં ૧૦૦ મણુ ઘી વપરાયેલ ત્યારે ઘીનો ભાવ મણુના ૬ રૂપિયા હતો.

ફતેપુરમાં સંવત ૧૬૪૭માં લક્ષ્મણ ભગતે રામજી મંદિર બાંધી તેમાં રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાજીની મૂર્તિઓનું સ્થાપન કર્યું. આ મંદિરનો અર્જુનકાર સંવત ૨૦૧૬માં ‘જલારામ ટ્રસ્ટ’ તરફથી કરવામાં આવેલ છે.

લક્ષ્મણ ભગતને પાછળી અવરયાએ પગે વાણુનું દંડ હતું. શરીર મોડું અને ભરાવદાર એટલે તેમાં મારે હમેશાં પસે લાકડી રાખતા. શ્રી હારામ ભગતની સાહિત્યમિતતા અને શુરુબક્ષિતને લઇને તેઓ વીરપુર તે અવારનવાર જતાં, વીરપુર જાય ત્યારે દરવાજા ઉપરની ‘માદમેડી’માં તેમનો ઉતારો રહેતો. જ્યારે ત્યાંથી તેઓ નીચે ઘટારે ત્યારે બે ભગવતી જહેનો તેમને તેમાં આવે અને ગાંધીજીની જેમ તેઓ વચ્ચે ઝડે. એક દિવસ એક રવાળીના સાધુએ આ જોયું. અને તેણે કહ્યું. “અરે! ભગત આ શું કરે હો?”

ભગત કહે: “શુ !”

તે કહે “આ તમારો જન્મે ગાળુ નાગળીએ

છે તેનું પશુ તમને ધ્યાન નથી !”

“ભાઈ, અમે તે વાદી રહેવાઈએ એટલે નાગ-લ્હીએને કરંડિયામાં પુરી દુધએ પશુ તમે ધ્યાન રાખજો. નહિતો તમને એ કરડી જશે.” ભગત બોલ્યા. આવો હતો એમનો વિનોદી સ્વભાવ.

વીરપુરથી ફતેપુર આવ્યા ત્યાં એમનું શરીર લયકયું. લક્ષ્મણ ભગતને બે માતાઓ હતા. મૃત્યુ વખતે તેમની જન્મે માતાઓ તેમની જાણમાં બેઠાં હતા. લક્ષ્મણ ભગત કહે “માડી, હું જાઉં છું.” માતા કહે “લયે બેઠા, જા.” કંઈ રોકાણ નથી, કંઈ ભલામણ નથી.

વાસાંસિ અજાંનિ યથા વિભાય

નવાનિ જૃલજ્ઞાનિ નરોપરામ્ભિ.

તથા શશિરાવિ વિભાય અજ્ઞાં

ન્યન્યાનિ સ યાતિ નવાનિ રેહી !”

આ ગીતામંત્રેક જાણે હૃદયમાં ઉતારી લીધો હોય તેમ માતા સ્થિતપ્રથ યજ્ઞ બેઠા છે.

લક્ષ્મણ ભગત કહે “મા, હું કયે રસ્તે જાઉં !”

“માડી, આપણે તો અયોધ્યાતે રહેને જ જવાનું હોય. જમવાન કો સમયદંડની પામે” માતા બોલી. અને લક્ષ્મણ ભગતે “હે રામ.” કહીને પોતાનો નધર રેહ હોડી દીધો. જીવનની તકડી હાંધી સહન કરી. પરાપકારે પોતાનું આયુ જીવન વ્યતિત કરી સવન ૧૬૪૭ના બાદરના વડી ૨ ને દિવસે, ૫૫ રવળી વચે તેમનું અવધાન થયું.

તેમની પાછળ મોરો મેળો કર્યો અને તેમની પકુકા પધરાવવામાં આવી. ફતેપુર મામને પાદર યશોરામ જનરાજીના, સગાકારે જહેનો રેખી નહીના કોનાર આ દેરી આજે પણ અનિનની વાતો કહેતી જોની છે. ત્યાં દરરોજ ધૂપ-દીપ થાય છે.

મુખેાધ કથા

ગાગરમાં સાગર

ઠંઠેયાલાલ વાપાણી

માનવી માનવ જીવન પામીને ઉચ્ચતર બનીને જીવન સાક્રેય કરી નથી શકતો તે માનવીનું જીવન એણે બાંધ છે. માનવ દેહ મળ્યો પણ દોષ પણ રીને સાર્થક ન કર્યું તો માનવ જીવન શા કામનું ?

એક નગરીમાં એક ધનવાન ગૃહસ્થ રહેતા હતા. ઇશ્વરકૃપાએ શેઠ સર્વપ્રકારે સુખી હતા. શેઠને ત્રણ પુત્રો હતા.

શેઠની ઉત્તરાવરણ શરૂ થઈ હતી એટલે પોતાના વેપાર તથા અઢળક ધન કથા પુત્રને સોંપવું તેના વિચાર કરવા લાગ્યા.

શેઠ પોતાના ત્રણેય પુત્રોને ઘાલાયા અને ફરફને બધા હજાર રૂ. આપીને કહ્યું, “તમે ત્રણેય પરદેશ જઈને તમારું બાંધ અજમાવો અને જ્યારે હું તમને તેડાવું ત્યારે અહિં આવજો.”

ત્રણે પુત્રો બધા હજાર રૂપિયા લઈને પરદેશ ચાલ્યા ગયા. સૌથી મોટા પુત્ર ખૂબ ચતુર અને ચાલાક હતો. એક શહેરમાં જઈને વેપાર શરૂ કર્યો. ખૂબ સંભાળપૂર્વક કામકાજ કરતો. શહેરના લોકો સાથે સુમેળ સાધીને ચતુરાઈથી કામકાજ કરવા લાગ્યો વેપારમાં સારું ધન કમાયો અને તેની મૂડી વધવા લાગી.

વચ્ચે પુત્ર સાહસિક ન હતો. પોતાના પિતાએ આપેલ મૂડી એણી ન ચાલ તેની જ કાળજી રાખતો હતો. એક શહેરમાં તે એક વેપારીને ત્યાં નોકરી કરવા લાગ્યો અને પોતાના પેટચુન્દરો કરવા લાગ્યો. મૂડી સંતોષવામત રાખી પણ વધારી ન શક્યો.

ત્રીજો નાનો પુત્ર ઉઠક હતો મોજમજાહ કરવા લાગ્યો, પિતાએ આપેલી મૂડી સાફ કરી અને એલાલ બની ગયો.

ત્રણ વર્ષ બાદ શેઠ ત્રણે પુત્રોને તોડાવી લીધા મોટા પુત્ર તો ખુશમીજમાં હતો. વચ્ચે પણ આનંદમાં હતો પરંતુ સૌથી નાનો ખૂબ કુષ અને હુ.ખી દેખાતો હતો.

શેઠ સૌ પ્રથમ મોટા પુત્રને ઘાલાવીને એકાન્તમાં પૂછ્યું, “બેટા ! મેં તને બે હજાર રૂપિયા આપ્યા હતા તેનું શું કર્યું ?” “પિતાજી ! મેં વેપાર કરીને ખર્ચ કાઢતાં એ રકમ બહી ગઈ છે. ખાંચ હજાર રૂપિયા આ રહ્યા.”

શેઠ પછી વચ્ચા પુત્રને ઘાલાવીને પૂછ્યું, “બેટા ! મેં તને બે હજાર રૂપિયા આપ્યા હતા તેનું શું કર્યું ?” “પિતાજી ! આપેલા રૂપિયામાંથી મેં શતી પાંચ પણ ખરી નથી આપના બે હજાર રૂપિયા એમને એમ સાંચવી રાખ્યા છે.”

છવટે સૌથી નાના પુત્રને ઘાલાવી શેઠ પૂછ્યું “બેટા ! તને આપેલા બે હજાર રૂપિયાનું તેં શું કર્યું ?”

નાનો પુત્ર શું જવાબ આપી શકે ? તેણે મૂડી સફ કરી નાખી હતી.

શેઠ સૌથી મોટા પુત્રને પોતાનો બધો કારભાર સોંપ્યો, વચ્ચા પુત્રને કારભાર ઉપર દેખરેખનું કામ સોંપ્યું અને સૌથી નાના પુત્રને પોતાના વારસામાંથી રહ બાગલ કર્યો.

સંસારમાં જીવ પણ ત્રણ પ્રકારના છે જગત પિતાએ મનુષ્ય દેહ રૂપી પુંજ સોંપી છે. એક માનવમાત્રી દેવ બને છે. બીજો મનુષ્ય અને મનુષ્ય જ રહે છે નથી કરી શકતો ઉન્નત કે નથી કરે. પીકેહક. ત્રીજો મનુષ્ય હોવા છતાં દુરાચર્ય કરીને માનવમાત્રી પણ બેવો બની રહે છે.

માનવ જીવનના મહાન લક્ષ્ય ઉપર ચાલ નાદા સદાચારી કાંઈ હુ.ખી બનતો નથી

“નર-કરણી કરે તો નારાયણ બને.”

મમત્વની કસોટી

એક અરબી વાત

અરબાઠ બની ગયેલા આ ગામની રેનક વિશે તાહિર પોતાની મા પાસે ઘણું સાંભળી ચૂક્યો હતો. અહીં એક ધર્મશાળા પણ હતી. અને તાહિરે આ બધાની સાથે પોતાના પિતાની હકારતા અને બહાદુરી વિશે પણ મા પાસેથી ખૂબ સાંભળ્યું હતું. પોતાના પિતાની કબ્રીયે તરવીરો એણે કંપનામાં પોતાના માનસપટ પર ખેંચી હતી. કંપન માં એટલા માટે કે જે સમજણે ધર્મે ત્યારથી એણે પોતાના પિતાને જોયા નહોતા હજુયે તાહિરની માતાને તો એના પિતા અનવર જીવતા છે એનો ખાતરી હતી, પણ તાહિર એમાં માનનો નહોતો. એ અનવર જીવતો હોય તો પોતાના પ્યારા પુત્રને મળવા માટે એક વાર પણ ન આવે? એમ તાહિરે વિચારતો.

ધર્મ શાળાના દરવાજાને બંધ કરીને તાહિર આ વિચારોમાં મગ્ન હતો ત્યા જ દરવાજા પર ટકોરા પડ્યા. તાહિરે દરવાજો ખોલ્યો. દરવાજા બહાર એક વૃદ્ધ ઊભો હતો. ટોપ જઠાણ ખલાસી હશે એમ માનીને તાહિર એને આદરપૂર્વક અંદર આવવાનું કહ્યું. વૃદ્ધ અંદર આવીને ચારે બાજુ જોયું અને પછી ઝડપથી દરવાજો બંધ કરી દીધો. એણે બોલે જ પુરશી જેવીને બેસતાં કહ્યું : 'કેમ બેટા! તારું નામ જ તાહિર ને ?'

‘હા તમે કયાથી બોલી ગયા ?’

‘બહુ છું, તાહિર. તારા પિતાએ અને તારી પાસે મોકલ્યો છે.’

‘મારા પિતાએ ?’ - તાહિર સ્વપ્નમાં હોય એમ નોંધી ઊઠ્યો.

‘હા એમણે જ આ ભેટ મોકલી છે. પણ એ તો હું પછી આપીશ. પહેલાં એ કહે કે તારી મા બગે છે કે સુઈ ગઈ છે ?’

‘સુતી નથી પણ સધ્યા પછી એ કેટલાક દિવસ થયા ઉપરના ખંડમાં રહે છે અને નીચે નથી આવતી, તમે કહો તો હું એમને ખોલાવું.’

‘નહિ, જવા દે. તારા પિતાએ તો કહ્યું છે કે આ ભેટ આપીને હું તરત જ ચાલ્યો બહાર, કેમ કે...’

‘ક્યા છે મારા પિતાજી ?’ - તાહિરે વચ્ચે જ પૂછ્યું : ‘હું એમને ગમે તેમ કરીને પણ મળવા માશું’ હું એમના સંબંધમાં બળવા માશું છું.’

વૃદ્ધે લાંબો શ્વાસ લઇને કહ્યું : ‘જેટ, હું તારા પિતા સાથે તારું મિલન કરાવી શકત તો કેટલું સારું થાત-પણ જવા દે એ ...એના સંબંધમાં તારે કંઈ પૂછવું હોય તો પૂછ.’

‘હા ઘણું પૂછવું છે. તેઓ આટલા લાંબા સમય થયા અહીં કેમ નથી આવતા ?’

વૃદ્ધે કહેવા માંડ્યું : ‘તારા પિતા અનવર બેગ આ ગામ, જે અત્યારે ઉત્તરજઠ જેવું થઈ ગયું છે એના એક શરીર, બહાદુર, ધર્માનંદ હોદાર હુકમના વ્યક્તિ હતા. આ ધર્મશાળા, જેનો તું અત્યારે માલિક છે એ તારા પર-દાદાએ બંધાવી હતી. આ ધર્મશાળા એમણે એટલા માટે બંધાવી હતી કે તેમાં આવનાર જે પ્રવાસીઓને રહેવા માટેની જગ્યા ન હોય એમને અહીં રહીને આરામ મળે. તારા પિતાએ પણ પોતાના વડીલોની એ પ્રજ્ઞાહિને આશ્રુ સખામાં કસર નહોતી રાખી એ વખતે પણ એના વફાદાર નોકર હતા અને એની સાથે જ રહેતા....

‘એ ખરાબ દિવસ આજે પણ મને યાદ છે કે જ્યારે આ ધર્મશાળામાં રહેવા આવેલા બરહામના એક વેપારીનું લટારાઓએ ખૂન કર્યું હતું. મને કે મારા ચેડાને આ વાતની કશી ખબર નહોતી. એમના પોરાક અને સાપાથી એમ લાગવું હતું કે તેઓ રંગીલાની

હુંટારા હશે. આ ખૂન બાદ ધર્મશાળાના માલિક તરીકે શાડી ફરમાનથી તારા પિતાને અદાલતમાં બોલાવવામાં આવ્યા પોલીસે એમને ખૂબ હેરાન કર્યા અને છેવટે અદાલતે કોઈ પણ બતના પૂરાવા વિના તારા પિતાને અને મને તેમ જ બીજા અગિયાર જણને જન્મ-કેદની સજા કરી. એ વખતે તારી ઉંમર બે વર્ષની હતી.

‘એ પછી તારા પિતા અને હું’ અમે બંને નેલમાંથી નાસ્ત્ર ગયા. મહિનાઓ સુધી ભટક્યા બાદ અને બૂખે મૂંઝે બાદ અમે એ જ ધણે શરૂ કર્યો જે માટે અમારા પર એક વાર ખોટો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. અને બદ્દ નાગરિક જીવનમાંથી અમને સદાને માટે વંદાય આપી દેવામાં આવી હતી. જૂન પણ ક્યાં સુધી સહી શકાય? રેગીસ્તાની દૂટારાઓના સાથે અમે પણ એકસર લોકોને લુંટવા લાગ્યા.....

‘....અને આવી છેલ્લા વીસ વર્ષ’ થયા અમે શુનાઓની હુનયામાં જીવન ગુજારી રહ્યા છીએ. દોહલત પણ અમારી પાસે જોઈ નથી. તારા પિતા હજુ એ પોતાના વ્યક્તિગત સંપત્તિમાં ધર્મનિષ્ઠ અનવર એજ જ છે. દૂટારાના સરદાર ‘ચેરે રેગીસ્તાન’ નહિ ....એના હૃદયમાં એક કામના હંમેશા રહી છે કે એ તને આર્થિક મદદ કંઈ રીતે પહોંચાડે. એ તને એવા પણ માગે છે અને કદાચ એ તને જોશે પણ ખરા, પરંતુ એ પોતાના અપરાધી જીવનની અપવિત્ર છાયા તારા પર પડવા દેવા નથી માગતા.

‘હા, એમણે પાંચ હજાર મહોરોની આ લેટ તને મોકલી છે. તું જે રીતે ચાહે એ રીતે એને વાપરી શકે છે. પણ શુનાના માગે એના ઉપયોગ કરીશ નહિ. અરુછા, હવે હું બહુ ભારી પાછળ પોલીસ પછી હશે.’

તાહિર બધું કે એક લાંબા સ્વપ્નમાંથી

બગાયે હોય એમ સ્વસ્થ થયો અને એણે કહ્યું : ‘નહિ, હું હવે તમને કંઈ રીતે જવા દઉં ? આજ રાત તમે અહીં જ આરામ કરો. સુરજ ઊગતાં પહેલાં જ હું તમને જગાડી દઈશ. હા, ચાલો હું તમને બિલકુલ સુરક્ષિત કરી આપું.’

અઠધી રાત પછી ફરી કોઈએ દરવાજો ખખડાવ્યો. તાહિરે ધરતાં ધરતાં દરવાજો ખોલ્યો. ચહેરોના કાટવાલ પોતાના સિપાઇઓ સાથે બહાર ઊભો હતો. તાહિરને ભેંઠ ને કાટવાલે પૂછ્યું : ‘માલિકન કયા છે ?’

તાહિરે પોતાની માને બોલાવી. કાટવાલે પૂછ્યું : ‘તમારે ત્યાં કોઈ વૃદ્ધ માણસ આવ્યો છે, જેનો એક પગ થોડો જખમી છે અને પોશાક જહાજમાં કામ કરવાવાળા ખલાસીના જેવો છે.’

‘મારે ત્યાં... ? અહીં’ તો દિવસો થયા કોઈ આવ્યું જ નથી. પણ વાત શું છે ?’

‘એક ખૂની ચહેરોમાં આવ્યો છે....’

‘નહિ, અહીં કોઈ નથી આવ્યું; છતાં તમે ઘર તપાસી શકો છો.’

‘ના, ના, અમને તમારામાં વિશ્વાસ છે.’

પોલીસ ચાલ્યા ગયા બાદ તાહિરે પોતાની માને બધી વાત કરી. સાંભળીને સહિનાએ શરસે થઈને અફસોસથી તાહિરને કહ્યું :

‘તાહિર, હું એવું નહોતી ધારતી કે તું’ એક શુનેગારને બચાવવાનો પ્રયાસ કરશે. બહે એ તારા પિતાનો સાથી તો શું’ પણ તારા પિતા જ કેમ નથી હોતા....તું એ નથી બાજુતો કે હું તારા પિતા વિશે ઘણું બાજુતી હતી છતાંયે તારાથી બધું છુપાવી રાખતી હતી, જેથી કરીને તારી પર એની ખરાબ અસર ન પડે. ખેર ! બહુ સૂઈ બ. હું જઈને ભેઠ કું કે એ કોણ છે...પછી જે કરવાનું હશે તે કરીશ.

થોડીવાર પછી માની બધી વાત સાંભળીને

તાહિરે અજ્ઞાતમુથી પૂછ્યું: ‘મા, મા, તે’
મને એ કેમ ન કહ્યું કે મારા પિતા જ હતા.
એમને તે શા માટે જવા દીધા? બોલ...મા.’

સકિનાએ તાહિરને પોતાની નજીક લેતા
કહ્યું: ‘બેટા, હું તારા પિતાને જોજા આહું’
હું, એમ નથી. પણ...પણ તું એ નથી બલુને.
કે પાનીના હૃદય કરતાં માત્ર હૃદય વધારે
ભાવુક હોય છે...તું આટલું સમજી શકે કે
તારા એ પિતા જેમને વિશે હું તને અનેક
વાતો કરતી હતી તે મૃત્યુ પામ્યા છે...અને
આ જે આવ્યા હતા એ તો એનું પ્રેત હતું.

હું એ નથી આહવી કે તારા પવિત્ર આચાર
વિચાર પર તારા પિતાના અપરાધી વ્યક્તિ-
ત્વની છાપ પડે...તાહિર, મારા બેટા પ્રદા
વાસ્તે અને વૃદ્ધ માં ખાતર પણ હવે કદી
તારા પિતાનું નામ ન લેતો કે ન એને મળ-
વાની કોશિશ કરે.

છેલ્લું વાક્ય બોલતાં સકિનાના ચહેરા પર
અસીમ વેદનાની છાયા પથરાઇ ગઈ. તાહિરથી
એ છુપું ન રહ્યું એણે પોતાનાં આંસુઓને
છુપાવવા માટે મારી રેનેહમરી ગોઠમાં પોતાનું
મોં છુપાવી દીધું.

ત્યાગ

‘એક રાત હતો. ખૂબ ઉપરેલ સમિત્રો, પણ એનું આચરણ કંઈ કરતો નહિ. આંખો
દિવસ મોખિનાસમા રૂચી રહેતો એ; દિવસ સન્ધ્યા સુધી એની પછગ આંખો એટલે રાત
સિંહાસન પરથી ઊઠીને ચરણરજ લેવા ગયા, પણ સન્ધ્યા સુધી જાજ હટી ગયા. રાત્રીએ અધર્મથી
પૂર્યું: ‘આપ મને ચરણરજ શા માટે લેવા દેતા નથી?’

સન્ધ્યાસુએ સામે પૂછ્યું: ‘આપ મારી ચરણરજ શા માટે લેવા દેતા હો?’

રાત્રીએ કહ્યું: ‘અંધ પરમ ત્યાગી છે મારે.’

સન્ધ્યાસુએ હપોને કહ્યું: ‘નહિ રાત્રી આ, મારથી વધારે ત્યાગી છે.’

રાત્રી અધર્મજારી નજરે સન્ધ્યાસુ તરફ એક રથ, એટલે સન્ધ્યાસુએ કહ્યું: ‘કારણ કે
મેં તો માત્ર કાચત, કાચિની, ભોજવનાસ છોડ્યા છે; જગારે તમે તો, જોનાશા અનંતગણી
મહાન વસ્તુ ‘ધર્મ’ને જ છોડી દીધા છે’ સંજ્ઞાને રાત્રીના રાત્રીયક્રમ પુરી ગયા અને આંસુ-
મરી આંખે સન્ધ્યાસુના ચરણમા લેટી પડ્યા.

રાત્રીયક્રમ પરમહંસ

ભગવાનનાં દર્શન

મહર્ષિ રમણ પાસે જે ત્રણ વારી ગયા તે ગુરુભાષા દ્વિધર્મ વિશે ગમે તેમ બોલવા
લાગ્યા. એમણે કહ્યું: ‘તમે પાપી છો, દેવ સર્વે તમે ત્રણ કલાક ધર્મ સંધે મર્યા છે,
અને ધર્મ તમને મળી ગયા છે, એનું એનું કહીને ભોગ લોડાને ભપવો છે. ક્યાં છે તમારો
ધર્મ, અમને જાણો, નહિ તો અમે તમારી પોલ ખૂચી કરી નાખીશું.’

શ્રી રમણે સ્મિત કરી બીજે દિવસે સત્તારે ભગવાનને મળવા નાથે આવવા તે પાદરીઓને
આમંત્રણ આપ્યું.

પાદરીઓ તે મહર્ષિને શ્રદ્ધ પાડવાના ઉત્સાહમાં આખી રાત કોંપા નહિ ને વહેવા
પડતા આશ્રમમાં પડોળી ગયા. મહર્ષિ એમને જે ત્રણ માર્ગદર્શક હતા તેમાં લઈ ગયા. ત્યાં
એક મૂંડીમાં બે કોટિંગ પત્થરની રહેણ હતી. મહર્ષિએ એમને તેનું આલેખ કરી રાત્રી
કારણ ને ખીચડી પકારી, જમાડી ને ત્રણ કલાક પડી પછા કર્યા. પાદરીઓ તે આ રમ
એક દંડ જ મધ ગયા તે ત્યાં ને ત્યાં મદનદ મધ મહર્ષિને ચરણે પડ્યા.

બીજે દિવસે ચંદ્રમા એમણે બદેર કહ્યું કે હાલે અમે પુદ મુનનાં દર્શન કર્યા.

વૈષ્ણવજન તો....

રવિન્દ્રકુમાર પંડિત

સામંતશાહી અને ગોરાશાહીવાદની નાંગચુકમાં બીંસાતા સોરઠ પણ ઇશ્વરની મદદેર જિતતરી હતી. અહીં સમાજસેવક, સ્વામીનારાયણ ધર્મનો ઉદય થયો. નરસૌયાના રસાવલોર પ્રભુ પદોનો શું જનરવ હંજુ શરૂ થયો નથી. ગામે ગામના ઠાકુરદાસ અને વગડાની જગ્યાઓમાંથી જન્મના સર મધરાત સુખી ગર્ભનના ધુમ્મસને બરી રહ્યા છે. જગવા પરિધાનયુક્ત સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના સાધુઓ અને ખેલે કાવઠ લઈ જીવ્યાંઓ માટે ઠેરઠેર ધૂમતા સંતોના પાદરપરથી આ લે મહા પાવન બનતી હતી.

સોરઠનું - તેમાંથી પાંચાળનું કલતમંડળ આપો જાહેર, આપો વિસામજી, આપો મેપો ને આપો હતો-દેશખ્યાત બનતું આવતું હતું. ગો સેવા, અન્નદાન ને પ્રભુમંડિતને જયનાદ સોરાષ્ટ્રના મતો દાસ ગાજતો થયો હતો. આ નાદ એક સોરઠ નારીએ ઝીંધ્યો. ભૂખ્યાંઓને અનાજ આપવાના કાર્યને એને જીવનનું મહાવ્રત બનાવ્યું.

એવું નામ અવલમર્ધ. જાતે બરવાઠ ધધો દોર ચારી ઉછેરવાનો.

ઊધાડા આલ હેઠળ માલ લઈ ધૂમતા અવલમર્ધ ધાન, મોલકી, સોનગઢ ને તરજીતર સંતોના જીવ-કવન રાત દિવસ સાંભળ્યાં. હુલ્મર ને રાજકોટ પોતાની જ નાતના રાણ બાઈનાં ભૂખ્યાંઓને સુખી ગાંઠિયાનું સદાવ્રત આપવાના આજીવન બિયજી મત જિયાં. મંજુરા ને એકતારામાં મરત બની પ્રભુ પદ ગાતી સત ગઠિતાએના દર્શન કર્યા ને એમના અંતરમાં થયું કે, જીવનર કોષ્ઠક ચોક્કસ હેતુ માટે છે. અને તે હેતુ માનવોના કલ્યાણ અર્થે જ છે, અમજી, અજ્ઞાન, ધર્મમંથેના અધ્યયન અને શ્રવણ વગર તેમના હૈયાની રસાળ લેમ-

કામાં આ મધુર ભાવનાનું ઉદીપન થયું. ને એનો મધનઘાટ પાંચળની લેમકા પર પમરી રહ્યો.

પાંચાળના મંડિતધારના ઝરિયા મહાદેવ પાસે આ અભજી બરવાડની દીકરીએ સામાન્ય પ્રભુ પ્રતિમા બનાવી તેની પૂજા આદરી. ગાયોનાં દૂધ વેચી વેચી તેમાંથી અનાજ ખરીદ્યું. ને એ અનાજ દળાવી હોટ લાવી તેના મંડિત એ પ્રભુ મંદિરનાં મૂંપડામાં દીપી દીપી જતા આવતા અધ્યાગતોને સાફ દઈ રૂઈ દૂધ રોટલો જમાડવા માંડી.

ગાયો હતી. ગાયો ચરાવવા બંધ તો અધ્યાગતોને રાંધી જમાડવાનું અટકે, અધી ચરિયાવમાં ગાયોને મૂકી આવતા રહેવા લાગ્યાં. ધીરે ધીરે ગાયોને એવી ટેવ પડી ગઈ કે, અવલમર્ધ હાંકી મૂકે, તે પછી ગાયો વગડામાં ચરી સાજે એની મેળે પાછી રયાનકમાં આવી જાય. ભાવનાની ઉત્કટતાની અસર જાનવરો પર પણ થાય છે એ વાતની આ બીના સાબ પૂરે છે.

અન્નદાનની અતી તીવ્ર ઈચ્છા છતાં, તે આઠે કોઈ પાસે ધાયના ન કરી, ને કદાચ આધી જ એમની અન્નદાનની મહત્તા પવનની પાખે ચડી ખાસ કરી પાચાળ પ્રદેશમાં પ્રસરી ગઈ.

ને ના પાંચાળ પણ કેવો ?

ખડ, પાણીને, આખરા, પાણીને નહિ પાર, કલત રીશખળી નીપજે. પડ લેલે પાંચાળ.

આવા લોક કપિ ગાયા પાચાળમાં સવત ૧૮૬૬માં યોગજીતરોના નામે યોગખાતો દેશવ્યાપી માનવસક્ષી દુષ્કાળ પડયો. આલ-માંથી પાણીનું ફોફું ન પડ્યું, ને વસુંધરાએ તે રોપથી જિની જિની લાય નાંખી એના જોખે જિલેલાં જાડપાન આ લાયથી સડમડી ગયાં નવાજોનાં નીરની વરાળ ઘઈ ગઈ. પણ

પાંચાળનાં આ પથરાળ પ્રદેશમાં ઊગતું લાપડું
(ઘાસ) અકબંધ રહ્યું.

અવલગાઈના ભત્રાસાઈ શરવાડો. દુષ્કાળ-
થી ઊઘરવા માલ હાંડી આ માંડવ હુંગરમાં
આવ્યા.

અવલગાઈએ આ બધા માલધારીઓને
ટાકરના ઉંબરે આવ્યા ગણી એય વખત
પેટપુર અન્ન આપવા માંડ્યું. માલધારી અને
તેમનો માલ સુખચેતથી રહેવા લાગ્યો.

આ હકીકત પાંચાળમાંથી સારાય સોરાષ્ટ્રમાં
ગઈ. અને ઘણાં માલધારી પોતાનો માલ અને
કુટુંબ કબીલો લઈ માંડવરાયના હુંગરે અવલ-
ગાઈનાં આશરે આવ્યા.

અવલગાઈને આ
તમામને અન્નપીર
શી જમાડતા અનહદ
આનંદ થતો હતો.
જીવતરનું સાક્ષ્ય
દેખાતું હતું.

આમ ને આમ
બધાને એક વર્ષ
રાખ્યાં. ને ખીલવરસે
ગેઘરાલ અવલગા-
ઈનાં આ અન્નદાનના મહાવજ્રથી રીઝવા હોય

તેમ ખીલ વરસે મન મુકી વરસ્યા. ધરતીને
જાળમય કરી. સૂકાઈ ગયેલ વનશય ફેરી લીલી
કુંજર ખતી. વાવ ફવા, નજાવ નદી ને
સરોવર મેંજળ બન્યા હરખાતા માલધારીઓએ
આગને ટાકડે આળેખાએલા ગેઘધનુષ્ય સામે
નેતાંનેતાં અવલગાઈને કહ્યું :

‘અવગાઈ! તમે, અમને ને જનવરોને
ઊગાર્યાં. એનો મણપાક જનમારા સુધી શે
બૂલ્યું?’

‘એમાં શે કાંઈ જલેય નથી કર્યો ને પાડેય
નથી કર્યો. કાંઈ નર્ણવ કયું’ નથી. ઠાકર અહીં
ભેડા છે. એની દયાથી અન્નદાન આપ્યો ભાદરા

હતા. એનીજ કીરપાથી આ દુકાળમાં દેખા
પથર વચાળેય લાંપડું ગવતરી સાડું ધરતી
માતાએ એને ખોળે સાચવી રાખ્યું હતું.
આમાં મારું શું ભતા?’

‘એ તો તમારી સમજણ એવું બોલાવે
છે. પણ હા, અમારી સૌ માલધારીની એક
અદકી અબળખા છે.’

‘શી? કહો.’

‘આપણી જાતમાં રામુહ લંગ ધાય છે.
નાના ને માટા, દીકરા દીકરીઓ એક મણીક-
યલે પરણે છે એવો વિવાહ અહીં માંડવરાય-
ના હુંગરે કરવાની અમારી મરજી છે. કારણ
કે, દુકાળ મયાથી કાંઈ માલધારીનાં ઘરમાં
કુટેલ તાબિયેય
નથી, વિવાહ કેમ
કરે?’

‘હમણે, આ,
તો બધું આડી,
ઠાકરે તેના ક્વરપ
માનવખાળે મારેજ
આપ્યું છે. ખુશીથી
તમારી એ મનોકા-
મના પૂરી કરો.’

અવલગાઈની આ ઉદારતા. સોરઠના માલ-
ધારીઓનાં ઘર ઘર પહોંચતી થઈ, અને
તમામ કન્યાઓ ને વરપક્ષવાળા અવલગાઈનાં
સ્થાનકે પહોંચી ગયાં.

અવલગાઈએ પૂરા એક મહિનો; શરવાડોની
જાનને રોકી બધું ખર્ચ પોને આપ્યું. આટલું
સાંસારીક જીવે મારે કર્યો ઉપરાંત જાનો વિદાય
થઈ તે દિવસે પાંચાળના બ્રાહ્મણો અને મહા-
ત્માઓને બોલાવી ‘મીઠું અન્ન’ જમાડ્યું. વરત્રો
અને ગાયોનાં દાન દીધા, જાત્રા કરવા જવા
ઈચ્છા રાખતા સંત મહાત્માઓને વાટ ખર્ચી
આપી,

સંવત ૧૬૮૩માં આ તયાગ અને સેવા
મૂર્તિ અન્નપૂર્ણા અવલગાઈ કાળધર્મને પામ્યાં.

સૌરઠનાં નવા સુરજદેવજથી પશ્ચિમ તરફ યાનથી દક્ષિણ બાજુ તેમનું સ્થાન આજેય મોજુદ છે. તે આ પૂણ્યમાથાને સજીવન રાખી રહ્યું છે તેમણે સ્થાપેલી પ્રભુ પ્રતિમા આજે તેમના નામ પરથી 'અવલિયા ઠાકોર'ના નામે ઓળખાય છે.

કશી જ ધમ-સૂઝ નહિ છતાં ગદ્યા કથોનાં સમન્વય રૂપ અન્નદાનની-અવસાનગતોને

અહંકારનો ધુરખો

એક અરિહન સિક્ષિકા બહેન પાસેથી સાંભળેલી આ વાત છે વાત તદ્દન સાદી અને દ્રુડી છે, પણ એ જે વસ્તુ કહી જાય છે અને એની દિલ પર જે અસર થાય ■ તે કદાચ ચારસો પાનાની નવન-કથા વાચના પણ ન થાય. એ વાત એમની પાસેથી જ સાંભળીએ.

'મારા હડા ધોરણના વર્ષમાં એક વિચિત્ર સ્વમાવનો ઓકરો છે. મારે અલ્લહ અને તોફાની. વર્ષના દરેક ઓકરો પર રોડ છાંટે, પોતાને સોધી દોષિયાર સમજે, સાધારણ રીતે ઝાઝની સાથે હમે મને નાહ ને ગર્વભર્યું 'ફૂંડું' નો રાખી ર્ષી કરે. મારા માટે એ એક 'મુઝવતા ખાજક' જેવો હતો. જેમ જેમ હું એને સરળ અને સામાજિક બનાવવા પ્રયાસ કરું તેમ તેમ એ મારાથી વધી રહે, મારી સાથે ધૂરકથા કરે. દેખાવે એ એટલો સુદર ને લાજવામાં પણ એટલો શુદ્ધિશાળી ને તેજસ્વી કે એને 'નોર્મલ' બનાવવાનો લોભ હું કેમ જતો ન કરી શકું. પણ મેં એક કે હું એને સારો કરવાને બદલે વધુ ને વધુ બગડી રહી છું, એટલે છેવટે મેં મારું જ્ઞાન એના તરફથી બેચી લીધું. એનું નામ હતું 'નેન'.

જે દિવસે મેં એને મારી નજીક આવવાના પ્રયાસો બંધ કરવાનો નિર્ણય કર્યો તે દિવસની જ આ વાત છે વર્ષમાં એ છેલ્લી દારમાં બેઠો હતો, બાથરૂમ એની નજીકમાં જ હતું. પાંચ પાંચ મિનિટે એ બાથરૂમમાં જાય અને પાછો બાળીને જોડી જાય, મારા મનમાં ગુસ્સો અને ભય બંને વધી જાય.

તીથે રૂપ માનવાની ભગવાન કૌટીલ્યની આ વાણી બંધે રગ રમમાં પ્રસરી ગઈ.

માતા તીથે, પિતા તીથે, તીથે જેઠ બંધિવા ખરે ખરે ધુર તીથે, સર્વ તીથે અભ્યાસતા

પાંચાળના કુંભરાઓ પરથી આજેય બંધે અવલગાઈનો બહાદુર્યાપી બોલ મારી રહ્યો છે; સર્વ તીથે અભ્યાસતા

'વળા પાછું એણે રું' નવું તોફાન આવ્યું હતું !' 'નાની નાની બીજેની ચોરી કરતો હતો ? દિવાસળા પેટાવીને કંઈ ભય કર રમત રમતો હતો ?' થોડો સમય તો મેં જોવા કહ્યું, છેવટે મારું મન ન રહ્યું, એ રું કરે છે તે જોવાની ઇચ્છાએ હું તેની પછગ પાંચળ ગઈ. જઈને જોયું તો એ એક પાણીની બાઈ પાસે ધૂંરણીએ પડીને બેઠો હતો ને 'ડાકું' બાઈ પર નમાવી નમાવીને ધારીને કંઈક જોતો હતો મેં પાસે જઈ ને જોયું તો બાઈમાં એક નાની સોનેરી માછલી તરતી હતી. મને ત્યાં જોઈને પ્રથમ તો જોન ચિચી ગયે. એનું મુખ તિરસ્કાર અને કોષથી કરડું બની ગયું. પણ બીજી જ પળે લોભા યઈને એણે મારા 'સ્કટ'માં મોં છુપાવી દીધું. મને વળગી પડીને મુલક ખાતા ખાતા તે બોલ્યો : 'બેન એ મારી સોનેરી માછલી છે, મરવા પડી છે. ઘેર રહે તો તે એકની એકની મરી જાય, એના ખરડુ સમયે એની પાસે મોં ન હોય એટલા માટે હું એને બહી શાળામાં લઈ આવ્યો છું.' 'બાઈ' કહેતા તો એનું રૂદન વી પડ્યું. એના એ આંસુ બને એની વેદનાએ મને પણ દલાવી દીધી જે ઓકરો અહંકારનું પૂરું મહાપ ને જે તોફાન સિવાય કદાચ સમજે નહિ એવો દેખાવ તે પોતાની નાની એવી એક માછલીને એકથી મરવા દઈ ન શક્યો ? એ વિચારે જોઈને પાળતા પાળતા મેં પણ મોડું રડી લીધું. ને મને ત્યારે જ ખબર પડી કે એ અહંકારી શુરખા નીચે એક સુદર માનવમન પોડું છે.'

અર્નવાય વાયન *

પ્રિય

સ્વેન હેડિનના પ્રવાસ પુસ્તક ઉપરથી રચાયેલ આનંદે બે ભાગમાં, તેનાં પાંચ સરસો સંક્ષેપ ગુણગતીમાં આપેને, એક અમૂલ્ય પુસ્તકની જેટ ધરી છે. આને પ્રવાસ પુસ્તકો ગુણગતીમાં ખાસ નથી અને જે છે તેમાં સ્વામીશ્વર પ્રદાન અદ્વિતીય બની રહે છે.

પ્રિય વરસની દૂમળી વધે, ધર છાડી સ્વીડનના રોકેટોમાંથી પમખળા નીકળી ડોલ્ફિયા, બાકુ યુદ્ધ પ્રાન, બસગ, ભમકામ - તહેરાન કલ્યાણિ પ્રદેશો છુપી સ્વેન હેડિન પાછા ફરે છે. 'પ્રિય વર્ષ' પછી, ફરીથી ધરાન યુદ્ધ યોગ્યતાન અને દુર્ગમતાન પ્રદેશમાં યુદ્ધ છુપાવા - સમરકંદ - તાશકંદ અને ચીનનું આયમશુર સહેર કાશ્ગર યુદ્ધ તોર હજાર ફીટ જેવા પર્વત ઘાટ કોળીથી એસોપોટોમિયા, ધરાન અને ફરી દુર્ગમતાન યુદ્ધ પાછો ફરે છે. રહેતે વણખાગે, દરવેશો અને ભગવાનના ટોળા પાસેથી સ્વામીનક અદ્વિતી એકી ફરે છે. નીચસકર મધ્ય કોષ્ટકની સાડાતણ વધે સુધી ચાલે છે. યુદ્ધ નહીને કહિ સુરોપના ઉદ્ધા સહેર કોટરકમી દુર્ગમતાન અને સાહર્ભરિયા મારત પામીરના એકાનોમા ભજ મટે છે.

આ બધી યુદ્ધાફરી એટલાએ જમખળા અને જીંટ, ખચ્ચર તેમજ ધોપાની ખદકથી કરી હોય. ■ ખગ્તુ સાડા છ હજાર મહલ સુધારી સાત-ભાગદ તથા ચાર વધે સુધી કરી અને તે વણખ નિવનિત્ર હવામાનવળા પ્રદેશોમાં - બર્મીથી કાંત અને નીકે પછ પાસે હોય તે પછુ યુદ્ધામણુ પટે - તે સહેરુ નથી. ખરાબ વરનાએ, નદીએ અને સરો-વરો, પર્વતમાળા અને ખીણો, બચ્ચથી છવાએલી જુમિ અવના ધોમ ધપતા રણની કુરતાર પ્રદેશ, ધુન્ય નીચેનું અવના ધોમ ધખુનું હવામાન, રેતના ફરિયા તેમજ સૂર્યાવાટ મારવા પવન સાથે બચ્ચની અંજાવત અને અકલ્પ્ય વિદ્યુત્ક્રોધોમથી-

બીમારીનાં અને જુદા જુદા પ્રદેશોની રામકીય અદ્વિતીયતાથી એક અત્યંત વિમલવાસીની ઘોરો બાત તિબેટ, ચીન, ચેકિંગ, મંગોલિયા, સાહર્ભરિયા, કિંદુસ્તાન માર્ગે કાશ્ગર યુદ્ધ પાછી સ્વીડન પૂરી થાય થાય છે. વળી થોડા આરામ બાદ, પાંચમી સરસમાં કલ્ત-જુન, બુધિચરનાન, સિમલા, કાશ્મિર જેલ, કારાગરમધાટ, તિબેટ - બીજા જ રિદ્ધામાંથી થાય છે અને ચાર વર્ષ ચાલે છે.

પુસ્તક પાંચમી યુદ્ધાફરીના પ્રસંગોની વિવિ-ધતા, જુદા જુદા યુદ્ધની વિવિધતા, રુદિ અને રિવાજો, કુદરતી સૌંદર્યના વણુને, કમી અને પચલે મોન સાથે ઝમૂમી એકએક પમલે આગળ વધતી યુદ્ધ ફરીની ચાંડલ, ખૂલુને મેટવાં સાધીએ, ટપોટપ રાજસારણ યતાં યાક, ખચ્ચર, જીંટ અને અથોઃ મત્રો ધીબવી મૂકે છેવી દંડીમાં અને બચ્ચના તોફાનોમાં સર થતી આમજીથી દિમાલમની મિરિમાળાએ અને ડેવળ નિશ્ચવના બળે અને કુદરતની ચહેરથી એજાગાતું તાકવા માકનવું રણ અને તેના બડ વચ્ચેને પુરથીમાંથી જીએ કરી દેવા બેટલું વિધવિધ રસમાધુર્ય અર્પા રહે છે.

સ્વેન હેડિને પોતાના મારલમાં ડેકોકાસે માણસો અને પશુઓની મરતી કરેલી. તેમને નવ પણ એકથી જ ત્વચથી ઘસો રલો. બચ્ચની બેખડા તો અને તેમાં દલદલ બપાની સકવતા સાથેજ રાક એલી હોય તો બચ્ચની વડે અને રીંછના ટોળાં શરૂ તંબુ આસપાસ ફરતા દોવ અને યાક, ખચ્ચર કે થોડા બહાર બાંધ્યા હોય તો સવારે કાંડપીનર મળે! હવામાનની અચર તનિયત હપર ધાવ - બચ્ચરાણુ, નાકીની મોડેડ, લેલી ટાકઠ, અનિદ્રા, સરડી બચેરે તલ્લવે. સામાન્ય જતાં સ્વેન હેડિન વિદ્યુત્ક્રોધને દસમે મોંમે સીકારી છે. આ રણુ એવ દલદલચ :

* 'કેલિયાનાં ભખણુ અને સંકોષન' સંક્ષે-પકાર; રવામી આનંદ.

“અથ ધમ્મે મુરજ દંભો ને ઉત્તમથે ચંદ્ર
જિગ્ગો; લોહી જમી જમ્ય એવી ટાઢમાં આ અવશ્ય”
નીય શાલા નિરખવા તંજુ જહાર મોઢીરાત સુધી
હું બરાબર રહ્યો. આ અજવાળી રાતે જે રાતે જે
દસ્ય ને નિહાળ્યુ તેવું આખા એશિયાયા ખીણું
ભાગ્યે ક્યાય જ્યું હશે એવરરતને છોડીએ તો
કિમીમાનગરો જેવા પવંતોની ટોચથી વડુ કીચે
હું હતો એક કદમ બડું તો આકાશના તારાપર
પગ પડે; હાથ સખાવુ તો ચંદ્રને જીડું!”

કેવળ પરિશ્રમથી, રવેન હેડિનનો હેતુ નથી.
તેજે સશોધનની સામગ્રી પછુ કાગેબજ સીધી છે
નહીએના મૂળ, સગોવરની કીડાઇ, પવંતોની
જીંવાઇ, જપા માનવીએ પ્રથમ પગ રવેન હેડિન
મારફત મૂક્યો એવા અજબવા પ્રદેશનો ખૂરચના
અને આબોહવા; દટાઇ અછલાં પ્રાચીન સરેશ,
તેમને ઇતિહાસ અને દંતકથાએ-આમ પછી
સામગ્રી તેજે દુનિયાને આપી છે તેના કેટલાક
વિધાને આપણને નવાઇ વમાડે છે. ગિજેગની
મુસાફરીમા શાપુ (અહા પુત્રા)ના વર્ણનમાં તે
કહે છે

“અહાપુત્રાના કાઠાથી આ ધાર સુધીયું” અહીં
એટલે એણે છે કે નહીં અને ઘટની જીવાઈ
વચ્ચે માત્ર ૩૧૫ કૂદનો જ ફરક છે માર્ક નહેર
એટલે તો આખી અહાપુત્રા નેપાળના પહાડોમા ચઢને
સાધી ગયાને મળે!”

કેવરનો પાડ મનો કે આપણે ત્યાં ઇજરેરી
કોશન કે બુદ્ધિવેમર એટલા પ્રમાણમા નથી કે આ
સૂત્રમા રહેલી ગર્જિત સકલતાથી હરખાઇ જીડે
પણ રસિયા અવધ અમેરિકામા આવુ વિધાન
જલ્દ પડ્યું હોત તો આખા પચુ મૂળી ઠીક
હોત!

રવેન હેડિનની આ બધી મુસાફરીનો સરવળો
કરીએ તો તીડ હજાર માંલ ઉપર થાય છે, અને
હુટ-પટક ત્રીસ વર્ષના ગાળામા થઇ છે ૨ વર્ષની
વિગાળા અવરમાએ શરૂઆત ગણીએ તો તે ૧૦
વર્ષનો પ્રોદ બન્યો ત્યાં સુધી તેજે સરેર ક્યાં જ
કરી સવાન એ યાવ છે કે કઇ જીવનસાકતએ

આ દરમ્યાન તેના દેહ આત્માને ટકાવી રાખ્યો
દશે કે મુસાફરીમા તેનાં બધાં જ સાથીઓ, જન-
વગે, ઘોડા-કૂતરા-બાક ખપી જાય છે-અરે,
તાકલા મકનના બળમળતા રણમાં પાણી વિના
સો ખપી જાય-ત્યારે હેડિન એકેએ જ બચે છે.
તેમાં કુદરતનો માથ દશે કે સંભવ છે કે આવા
માનવીઓનું નિર્માણ કુદરત સંકેતુક કરતી હતો.
જેએ જુદા જુદા કળે, જુદા જુદા દેશમાં
દુનિયાને આપવા જેવું આપીને, જીવન સાચું
કરી જાય છે. રકેટ, લુ-એન-સંગ, માર્શલસ એ
બધા આ એટીના જીવો કાંઈ અજાયબ અખના
મનવીને પ્રેરી રહી હોય છે ત્યારે તેનો અજ પો
દુનવવી ગિટજીને મજકારતો નથી.

સંશ્લેષ કર્યો હોવા છતાં રચમીજીની સૌથીએ
રસની અખાંડ પ્રવાહીતા જાળવી રાખી છે અને
નિનજરૂરી વિગતો-વર્ણનો છોડી દીધાં છે.
તળપહા શબ્દપ્રયોગ બધાતરને જીત બનાવે છે.
વિદેશમા તો પુસ્તકની છપાઇ એક ખાસ આકર્ષણ
બની રહે છે આજે રચમી અખાંડ મુદ્રણકલાની
ક્ષતિએ તરફ આખ આડે કાન કરવામાં માનના
નથી. પચુ આ પુસ્તકમા તો મુદ્રણકલા દીપી જીડે
તેવા પરિશ્રમ તેમજે લીધા છે મોટા ભાગના
લેખકોને પુરનોની છપાઇ તરફ પડી નથી હોતી
તેમા રચમી આખાં ખાસ અપવાદ છે.

એક સૂચન કુરચાનુ મન યજ્ઞ જન છે, આ
પુસ્તકની ઉપયોગિતા એના, તેમ જ ઉગતી પેઢીને
પ્રયસની પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન મળે તે ખાતર,
શાળા અને મેનેજેમા અભ્યાસક્રમમા તેને રચન
આપવુ જોઈએ અને સરખાર નરફથી તેની મસ્તી
આવૃત્તિ જહાર પડી, વિદ્યાર્થીઓના વિશાળ
સમુદાયને પહોચતી કરતી જોઈએ પ્રાપ્યથી દાંડ
બને છે અને આજે, અસિસ્ત યુવાનોમા કે બીજા
રહી છે ત્યારે, લોકસાહીના રનજ માટે પચુ
અવતી પેઢીના ઘડતરમા ફરજો આપી રહે તેવુ
જે કાંઈ આખ હોય તેનો સુધયોગ કારે થયે ?
એક સુદર પ્રયામ પુસ્તકનો મુજરોનીમા
અનુવાદ આપી રચમી રસનું મહાન સમાજસેવા
કરી છે.

.....ना सौम्यथी

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા બાપુ—૧-૨-૩-૪—૨-૦૦	
ગાંધી-ગુરુ — — ૧-૨૫	
ગીતાજી સિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫	
અલ્લાહના બંદાઓ — ૦-૩૭	
મસ્તીની પળોમાં — — ૦-૭૫	
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શુરદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૩૦	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા— ૦-૧૫	
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા— ૦-૧૫	
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫	
૧-રામવીરની રત્નમાલા... ૦-૨૫	

ବୈଷୟିକତା

ସାଂସ୍କୃତିକ ସମନ୍ବୟ ଅଂଗୁଳି' ଭାସିକ : ଜାନ્યୁଆରୀ ୧୯୬୭

ગ્રંથપાલિકા

વર્ષ : ૫

જાન્યુઆરી : ૧૯૬૭

અંક : ૧૦

અનુક્રમણિકા

પરિવહ કે ઉપનિવહ?	શુદેવભાઈ મલિક	૨૮૧
પરિભ્રમણ...	આપ્તેશ	૨૮૧
અત્યંત વિનયશીલ...	રાધાકૃષ્ણ	૨૮૬
દુનિયા રંગ કેળીથી મળ્યા...	કૌશલભાઈ વાધવાળી	૨૮૬
સેવાધર્મ...	કદામનાથજી	૨૯૦
જાન્યુઆરી...	સુરેશચંદ્ર દાંડલ	૨૯૩
સુખથી જીવન...		૨૯૪
સ્વપ્ન શા મારે...	વિવેકકુમાર ખડિત	૨૯૮
વધાસનો અચાપ...	જેમન ગેલિન	૩૦૬
રજે અમરતા...	સરોહ	૩૦૧
ન્યાયી અથવા...	બિલાય	૩૦૪
દરેકનું વધુ આદર પડેના જો...		૩૦૫
સમાર સારતા...	હરદેવન માનજી	૩૦૬
મધાવનોકન...	ઈ.ક.	૩૧૧

મુદ્રા ૧૧

(આદ્યોત્તર)

દર માણસી આદમી તારાંધે ના
મલિત થાય છે

પંડિતશ્રી કુળીયા અંક ન મળે તો
પોતે ઓળખાઈ તપાસ કરી પછી માથા
લગતે જણાવવું. અંક યિતિમાં દરે
તો ચોક્કસ.

મમે તે અંકને આઠ વડે છાંય છે

આ માણસીમાં મલિત થતા વિચાર
એ તે લેખના છે. સંસ્કૃત તે વિચારોમાં
સંમત છે ન તેમ માનવું નહિ

(સેખોત્તર)

વૈષ્ણવજાનમાં સંસ્કૃતિ, કલ્પ,
યિતિ અને સંવિધ વિષયક લખાણે
લેખામાં આવે છે.

લખાણ આર, મોલિ, વાજી, ટેન
મિત્રી અપેક્ષા રહે છે. કાવ્યની કિંમત આઠ
સાલેથી લખવું.

મલિત થયેલી સામગ્રીની ઓળખાઈ
આર અંક અને ચોક્કસ પુસ્તકો મલિત
પછી મોકલાય છે.

લેખામાં

દેશમાં (વસતી) ૮ રૂપિયા
વરદેશમાં ચોરણ યિતિ.

“વૈષ્ણવજાન”

૯. વામદેવજાન
શાસ્ત્રોત્તર

શ્રવાણ વર્ષ : ૧૯૬૭ અને ૧૯૬૮ થી ૧૯૭૦ સુધીના ૩ વર્ષના ગાળામાં, સામુદાયિક નગર રાજ્યોત્તર-૧
સંસ્કૃત-પ્રકાશન સમાન ૩-સરખા સુદિના, રવિવારના રોજ, ગોળકોટ.

રચનાનું જ મહત્ત્વ હોય છે. કોઈ જાડળચક્ર કાર્ટિંગ છત્તે કૃતિ બની જાય છે. રેડિયોમાર્ફિ પદ્ધતિથી ટેસ્ટ કરવામાં આવેલ પોલાદનો માઇક્રોગ્રાફ આકારેક રૂપ ધારણ કરે છે. મુકદ્દમ વલ્લ અધુનિક રચના તરફ હોય છે—પછી કો અિત્ત રચના હોય, કે પોલાદ રચના

મુકદ્દમ પોલાદ

Source: M.J.C.

ગુજરાત સરકાર દ્વારા તૈયાર કરેલ, ગુજરાત સરકાર દ્વારા તૈયાર કરેલ, ગુજરાત સરકાર દ્વારા તૈયાર કરેલ

શ્રી ઉના તાલુકા સહકારી ખરોદ વેચાણ સંઘ લી૦

ઉના (જિલ્લો જૂનાગઢ)

પ્રમુખ : પરમાણુ દક્ષિણ જીવાભાઈ જોષા

મેનેજિંગ ડિરેક્ટર : ચંદ્રશંકર લાલરામ કર જાની

તાર સહકાર

રજીસ્ટ્રેશન નંબર : ૧૫૪૧

તારીખ ૨૫-૬-૧૯૫૬

રેસિડેન્સ ઓફિસ-૭ : રસિડેન્સ-૧૮

ઓફિસ વર્ગ 'અ'

તા ૧૮-૧૧-૧૯૪૪

સભાસદ મુખ્ય, મહાગીઓ-૫૫

અધિકૃત શેર બહાવ રૂ. ૩.૦૦ લાખ

સરકારશ્રીનું રૂ. ૧.૪૨ લાખ

અનામત ફંડ રૂ. ૦.૮૩ લાખ

ભરપાઈ થયેલ શેર બહાવ રૂ. ૨.૮૪ લાખ

સરકાર મહાગીઓનું શેર બહાવ રૂ. ૧.૪૨

અન્ય ફંડ રૂ. ૧.૮૧ લાખ

આ સંઘ તરફથી સભાસદ સહકારી મહાગીઓ મારફત ખાવેલા ખેતી ઉપજના માલનું યોગ્ય મિલ અને જીનીંગ ફેક્ટરી દ્વારા રૂપાંતરનું કાર્ય કરવામાં આવે છે

આ ઉપરાંત સયોજીત સહકારી મહાગીઓ મારફત ખેતી ઉત્પાદિત દરેક પ્રકરના ખાતર, નિવારણ, જંગીનાશક દવાઓ, ઝોળશો વગેરે પૂરા પાડવામાં આવે છે

ભોખડ, સિમેન્ટ, પલરા, ખજૂર, સૂકો મેવો, ખાડ વગેરે વસ્તુઓના વિતરણનું કાર્ય કરે છે.

અન્યક શુભેચ્છાઓ સાથે.....

પ્રભા મિલ્સ લિ૦
વીરમગામ

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓપરેટીવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લી૦

૪૮૯, આશ્રમ રોડ, નવરંગપુરા, અમદાવાદ ૯.

(તા. ૩૦-૧૨-૬૬ સુધીની માહિતી દર્શાવતાં આંકડા)

ટેલીગ્રામ "જેતી બેંક"

ટેલીફોન ૭૮૪૩૬

૭૮૨૨૫

	કરોડ લાખ
૧ અધિકૃત અને બહાર પાડવામા આવેલ ચેર બ ડોળ	રૂ. ૫ ૦૦
૨ ભરપાઈ થયેલ ચેર બ ડોળ	રૂ. ૩ ૪૬
૩ રીઝર્વ ફંડ અને અન્ય બ ડોળ	રૂ. ૦. ૭૫
૪ કુલ ધીરાણ	રૂ. ૪૯ ૬૬
૫. ડીમેન્ડર્સ દ્વારા ભિજી કરવામા આવેલ ફંડ	રૂ. ૩૯ ૨૭

આમ અચૂતનાં રાશી સુધીને વેગ આપવાના હેતુથી બેંકે જોડાણે અચૂત તરફ વાળવા બેંકે આઠ વર્ષથી આમ ડીમેન્ડર્સ (રૂ. ૩૯-૨૭) ની યોજના દ્વારા કરેલ છે. જેમાં બચતિગત રાશી સુધી જ થઈ શકે છે આ આમ ડીમેન્ડર્સ રાશી સરકારની પાસેથી ધરાવે છે અને તે એપ્રુવડ અને ટ્રસ્ટી સીક્યુરીટીઝ તરીકે ગણાય છે

બેંક બોલ રહિતની જમીનની જમીનમીટરી પર રૂ. ૧૦ જેટી-વિષયક લાગુ માળાનું ધીરાણ કરે છે

સને ૧૯૬૫-૬૬ થી બેંકે આસ યોજના દ્વારા ગુજરાત રાજ્યના સાગરકાંઠે નાણિયેરીનું વાવેતર વિકસાવવા માટે બેંકે જોડાણે લેન્ડ આપવાનું શરૂ કરેલ છે તે ઉપરાંત આ બેંકમાંથી રાજ્યના રૂ. ૧૦ કરોડની જમીનના જનવચ અને કાંડાનું વાવેતર કરવા માટે પણ બેંકે જોડાણે લાગુ માળાનું ધીરાણ મળી શકે છે

વિશેષ માહિતી માટે બેંકની ૧૭૮ પૃષ્ઠ ગમે તે સ્થાનના અથવા અમદાવાદ, રાજકોટ કચેરીના સંપર્ક સાધી અથવા લખો

ઉદયભાઈસિ હાજી

ગુવરાજ સાહેબ ચોરણદર

મધુખ

હરિપ્રસાદ હ. ત્રિવેદી

આઈ. એ. એસ. રીડાગડ

એન. જી. શ્રીકાંટર

મગનભાઈ ર. પટેલ

ઉપ-પ્રમુખ

એકધારી પ્રેરક પ્રગતિ

૧૯૬૬

દેના બેંકના

વર્કિંગ ફંડ

૩૧.૫૫૫ થી વધુ

૧૯૫૮

વર્કિંગ ફંડ

૩૧.૩૨ કરોડ

૧૯૪૮

વર્કિંગ ફંડ

૩૧.૧૦ કરોડ

૧૯૩૮

વર્કિંગ ફંડ

૩૧.૧૮ લાખ

સત્તાવાર થાપણ
ભરાયેલી અને ખખાર થયેલી
રિઝર્વ ફંડ
કુલ ડિપોઝિટ
આતાંઓની સંખ્યા
ઓફિસો
સેધ ડિપોઝિટ વૉલ્યુમ

૩૧. બે કરોડ
૩૧. એક કરોડ ને પચીસ લાખ
૩૧. એક કરોડ ને વાળીસ લાખ
૩૧. નેત્રું કરોડથી વધુ
આર લાખ ને પચાસ હજારથી વધુ
૧૭૪
૪૬

૧૧ રાજ્યોમાં ૧૭૪ શાખાઓ દ્વારા
દેશની સેવા બબલે છે

દેના બેંક લિમિટેડ

૧નિરતી ઓફિસ: દેવડગ્લ નાનલ નિમિત્ત, ૧૦, હાંનિયેન સર્કલ, ફેર્ટ, મુંબઈ-૧.
અવીજીચંદ ન. બાંધી, મેનેજિંગ ડિરેક્ટર

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

...અને વર્ષ વીત્યું

ઈસુના વર્ષ ૧૯૬૬ની શરૂઆત જ કાંઈક અશુભ થઈ. કેમકે તારાંક કરારની સિદ્ધિ તેના સિદ્ધી શાસ્ત્રીજીના અચાનક મૃત્યુથી ધૂળધાણી થઈ ગઈ. તેમની પાછળ અણુહસ્યના મહાન પુરુષ મી. બાબાએ વિદાય લીધી. નવા વડાપ્રધાન ઇન્દિરાજી ચૂંટાયા પછી તેમને માટે કસોડીની હારમણા શરૂ થઈ. વિદાયીઓની અદિરતે માત્રા મૂળી તેમજ વિરોધ પક્ષના કિંસક દેખાવોને પરિણામે. લાઠીમાર તથા ગોળીમારની સંખ્યાએ પણ આ વર્ષે વિક્રમ તોડ્યો. ચોમાસા નિષ્ફળતાએ પણ અનાજ જામતમાં સરકારને વિષમ અને લમમમ અસહાય સ્થિતિમાં મૂકી દીધી. રૂપિયાનું અચમૂદ્ધવન થયું. વડાપ્રધાને કાન્સ, અમેરિકા, યુ. કે. અને મોરોની યાત્રા કરી તેમજ નરી દિલ્હીમાં પણ ત્રણ તરફ રાખોની પરિષદ ફૂનિયાનું ખાન એટલા મટે એન્જી ક તેને વધુ સહન ન મળી જાય પંજાબી સુધો અને હરિયાણા એમ બે નવા રાજ્યોના સિદ્ધિતનો સ્વીકાર થયો અને રચના પણ થઈ. ગોવધના પ્રાંતે દિલ્હીમાં સાધુઓના અશ્રુધાર તોફાનો થયાં અને હતાકાંક રચાયા. પો કંઈરાચીંજીની ધરપકડે દેહનો શાસ અહાર થઈ ગયો અને વર્ષે પુરું થયું ત્યાં સુધીમાં પણ તેમના ઉપરાસનો અંત આપ્યો નહિ મુકપ્રધાન તરીકે નંદાજીની વિદાયે દેશમાં સતસર્નદી બાપી ગઈ, અને નવા ફેરારામાં મી ચરાણુ, ચામલા અને શ્રી રાજુસિંગને અનુક્રમે જુક, પરદેસ, અને સરસ્વતી ખાતે પેંપાલ. ખેતિલ્લે પિંહિર મેને પકડે, જીપ્સાસ્ટર અને પનાયાની પાડીએ તંત્રીને વિશ્વવિદ્યમ રચાવે. પંત ક તેસિહે ઉપરાસ અને આત્મ વિવેકની ધણી માનજેર સવયસર પાછી બેંચી લીધી. એસિપન સમતમનોમાં મારને હોણમા અગદગતો વિજય મેગળો. વિદેશના જવાબો પણ

નારકીય તત્વોથી ભરપૂર રહ્યા. નાઈજીરિયાના વડા પ્રધાન સર અણુ બકર અને દક્ષિણ આફ્રિકાના નાયબીન વેરવુની કટુલ હત્યાએ થઈ. એરટે-લિયાના રોજી મેન્જીય અને રેર્નના કાન્સએ સ્તાની લમણો છોડી, વિવેટનામનું મુકવકુ સ્થાપક અને ભોંનમરો જલદે જન્યા; ધાનાના એન-કુમાને તેમની ગેરહાજરીમાં કાંતિકાંગે પદભ્રમ જરેર કરી તરીમાર કર્યા, જનમત આગળ મૂકી પડી, પ્રમુખ મુકલુંને જનરલ મુદરી નીચે બોલુરયાન સ્વીકારવું પડ્યું. ઇન્ડોનેસિયાએ સ્વીથી યુનોમાં રયાન લીધું. ભારત સાથે સંજોષો મુકવરી લીધ તેમજ વેપારી કરારો પણ કર્યા. પદેલીજશર રાંછવાના પરદેસ પ્રધાને નામદર પોપની મુકાકાલ લીરી. આમ ચૂટણીમાં જિટનમાં મજૂર લશ્વ સલાધર આવ્યો; ચીને ખોન અણુ ધમકા કર્યો. મલેસિયા સાથે 'ઇન્ડોનેસિયાના સંધ-ર્ષનો અંત આપ્યો; ચીનમાં સાંસ્કૃતિક કાંતિએ તરખાટ મચાવી દીધેલ. જિટનમાં નાવિગોની હક-તાએ ત્યાંના અર્થતંત્રને જડમૂળમાંથી હલ્યમચારી મૂક્યું; પાકિસ્તાનમાં જનામ છુતોએ વિદેશપ્રધાન તરીકે વિદાય લીરી; તુર્કીમાં ધયેલ વિનાસમારી ધરતીકંપમાં ચાર હજાર જેટલી જનહાનિ થઈ, કાન્સના પ્રમુખ ફોગેસે રશિયાની મુકાકાલ લીરી, મનીલામાં સાત રાષ્ટ્રોના વડાઓની પરિષદ મળી ગઈ; સલામતી સમિતિમાં ભારતને રયાન મળ્યું; વિષે મુંદરી તરીકે ભારતીય સ્ત્રીલગ્ની મળુના થઈ, વેસ્ટ જર્મનીમાં એરહાડને ચણનામું આપવું પડ્યું, અને તેમને રયાને બોજી કરીસીન્ગર આપ્યા અને આ પ્રમણિ ધર આંગણે તેજવ વિદેશમાં ર્ષે પોને જ વીત્યું.

રવંચન સિદ્ધી

‘શ્રી કાકડ’ અને ડીઝનીલેન્ડની રંગરંગીની સુદિતો કર્યા વેલ્ટ ડીઝની મરણ પછી છે કેમકે

સૌને માટે એ અનિવાર્ય છે. પરંતુ તેનું અમરત કાષ્ઠ જૂંટી સકશે નહિ કાઢી નાંચિતો દારા આ-
વાલટક હો કાઢના ચક્રેણ ઉપર હાથની રંગત
આપનાર આ વિષય પુરુષ પાસે જન્મતો દરેક
માનવી સમજે તેવી ભાષા હતી, કલ્પના હતી અને
અનાદિનીના જન્મનું કાનસ જેવી કનાકાસીગીરી
હતી. સર્ગના કાઢીનું અર્ચાયત જતાવનાર વોલ્ટ
ડીઝનીમાં એક એવી વિરત પ્રતિમા હતી કે કાલથી
અનાધિન એવા કલ્પના પ્રદેશમાં પશુ, પખી કે
જનશ્રેણી-સૌની સોમત તેને મર્ગો રહેલી અને
ખદલામાં તેમના જીવનરહનો તે ઝીંકી લેતા
એટલું જ નહિ, તેના રજાસ્વરૂપ સૌને કરાવતો
કાઢીન દારા કેવળ આનંદ પ્રમેદ નહિ પણ કેળ
વણી આપવાની એક વિચિત્ર દષ્ટિ તેની પાસે હતી,
જેને આવી સર્જક પ્રતિમાના, મેધવનુષ જેવા
જનક રંગો તેના સર્જનમાં ઝળકતી રહે છે.
તેની રચનાની દુનિયા જેવા ડીઝનીને-કમા, દુનિયાના
મહાન પુરુષોએ આગળ જતીને રસદલાયુ લૂંટી છે.
યાદ છે કે ભારતમાં પણ આજે એકાદ ડીઝની
પાકે તો કેવુ સાર !

રૂઝડી

શ્રીમતી ઇન્દિરા ગાંધીના વ્યક્તિત્વનું એક
પાસું એટલું જાણું પ્રકાશમાં નથી અને આ છે
તેમની નાદી સહજ સમાનતા. દેશવિદેશીની સફરમાં
મુકામ અને વિદેશના આપણા વડાપ્રધાનની તાજેત
રની યજ્ઞરાતની મુલાકાતમાં ક્યારે પણ મુખ ઉપરથી
સાદી નીચે પડતી ઢીંધો નથી. જ્યોતેશની મુલા
કાત વખતે પણ તેઓ નૃપા જોડાયા નહિતા
અને સ્પષ્ટતા કરી, હતી કે મારા દેશવાસીઓ અને
આમ જોવા દેવાએલા નથી. ધંચમહાલની તેમની
મુલાકાત વેળાએ રાહત કાર્યોમાં મળ્યું કરતી રૂઝડી
તેમને ગમી ગઈ હતી. કેમકે રૂઝડીને ઇન્દિરાજી કાલુ
છે તે ખબર જ હતી; જ્યારે તેને કડકામાં જબુ
કે તેઓ આપણા દેશના વડાપ્રધાન છે ત્યારે પણ
તેને લેલમાત્ર અચંપો તે પામી નહિ તેને ઘણું હશે
આના કાષ્ઠ પ્રાણી વિષે તેણે આજ સુધી સાંભળ્યું

નથી. તેનું નામ પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે ઉત્પાદ
બેર કહ્યું : 'રૂઝડી !' સંભવ છે કે વિષયદરીનું
ગિરદ પામી, પ્રચારના વાવટોગમાં ધૂમગી ખાઈ,
પરદેવી સૌનિકોના મતોરંજનના ઉમદા કાર્ય કરતા
જેને મેયાર દિવસની મજૂરી નથી મળી એવી
મરીમ અને આત્મવિનોયનની પ્રતિભા સમી,
અને વડા પ્રધાનની તમા ન રાખનાર રૂઝડી
ઇન્દિરાજીને વધુ પસંદ આવી હશે. છેવટે તો આ
દેશમાં આવી રૂઝડીઓ દેર દેર વ્યાપી રહી કે અને
સાને સાદ પડી રહી છે, પણ તેમને જોગવાની
કાને પડી છે !

જેજે જીવાન રંગ જાય ના !

એકિર્ધાર રમતમગમાં બેગોક ખાતે ચાનુ
વરે પણ હોડીમાં ભારતને વિજય મળે તો
રમતમગતના શીખીઓ આનંદમાં આવી ગયા છે
અને ટપાલખાતાએ તો ખાસ ટિકિટ મકાર પાડી
છે તેવીજ રીતે એરોપ્લાનમાં મેલમોન ખાતે
ડેરીસકપ કાષ્ઠનતમાં ભારતના સુરધાર રામનાથન
કુલને જે હવેક જતાવી તેનાથી તો ખુદ
વિદેશીઓ આશ્ચર્ય પોકરી ગયા છે. કેમકે જેમ
ક્રોટમાં વેસ્ટ ઇન્ડીઝ તેમ ટેલિસમાં આસ્ટ્રો
લિયા વિધવા મેખર છે અને તેમની બરોબરી
કરવી સહેન નથી. જે કે ક્રોટના ફેરે હજુ ધણો
ધંધ આપણે કરવાનો છે. આપણી ક્રોટ ડીમમાં
આમ જતાના પ્રતિનિધિઓ વિશેષ આવે અને
અમીશ તમા રાજ મહારાજના ફરજ દો વિદાય લે
તે હિંચકા જેમ છે. શ્રીમતો ફિલીંગ માટે નકામાં
છે. વળી રમતમગતના ખીજ ફેરેમાં તો આપણુ
નામ પણ નથી. ભારતના યુવાનોને રમતમગતો તરફ
કેવળ આકર્ષિત કરવાની જ નહિ, પણ વિશ્વરખ
ધોમાં ટકર લઈ રહે તેટલા સામર્થ્ય સુધી લઈ
જવાની જરૂર છે, અને તેને માટે ખાસ જાન
માલમંદિરથી માડીને કોનેજે સુધી અપાય તો જ
સફળતા મળે. એક નાનો દાખવો ત્રવ યર્મ પડશે !
સોરાષ્ટ્ર દ્રવ પત્રો ચોટી સાઈકલ રમ્યાં જજ્ઞરાત
અને સોરાષ્ટ્રમાં પ્રતિવર્ષ પશુ યુવક યુવતીઓને

એથી લાવે છે આમાં રાજ્ય સરકારે પણ રસ લેતા નેહલે અને થોડાક છતાંમો રાજ્ય તરફથી આપવા નેહલે કેમકે દેશના સૌવનધનની રક્ષા કરવી અને પંપાળવુ એ દરજ્જા રાજ્યની પણ છે.

રાણીપુર
 કેન્દ્રના ઉદ્યોગ પ્રધાન શ્રી. સંજય્યાએ હરદાર પામે રાણીપુરમાં પંચાયતી કરોડની યોજનાનો ઉદ્દેશન વિધિ કર્યો ત્યારે ધોરકદોર મોટરોથી ભરપૂર એક વેગન દુગોપુર જવા રવાના થઈ હનુ. મોપાન, હેડલામ્પ અને તિર્ચીરાપદની ખાતે અપવા. તથા કારખાના છે પણ રાણીપુરના કારખાનાની વિશિષ્ટતા એ છે કે રાસકી ક્વો મોટરો, ટર્બો એનજીન, હાઇડ્રો-પ્રાપેલર જેવા વસ્તુ બનાવશે અને દેશમાં અન્ય કારખાનાઓનો પાયો નાખવા જરૂરી સામગ્રી પૂરી પાડશે બહીલા આઠ હજાર માથુસોને રાજી મળશે અને દર વર્ષે પંચાસ કરોડ રૂબાની સામગ્રી મળશે જેમ જેમ દેશમાં વીજળીનું વિસ્તરણ વ્યાપક બનતુ જશે તેમજ ઉદ્યોગીકરણ લીધે વીજળીનો વપરાશ દરેક જૂસકે અમળ્ય વધશે તેમ તેમ આવા કારખાનાઓ ઉપર સામગ્રી માટે આધાર રાખવો પડશે અને તેની જ ઉદ્યોગીકરણનો ને પાયો આજે નખાય છે તેના રૂબ આખતા, જે આર વર્ષના ગાળા નેહશે

સરવરની પાળે
 સુચિત ગાંધીનગર પે વાતો સામગ્રીને મેદાઈ પછી છૂટે છે અને કવિજનોને હંમેશાં નંદની હેલી ચડે છે જે સહેર શુજરાતની રાજધાની બનવાનુ છે તેના રૂપરખાની પ્રસિદ્ધ થઈ છે અને એમ લાગે છે કે અમદાવાદની સરખામણીમાં, નવી રાજધાની માત્ર રજિયામણી જ નહિ, પણ કલ્પનાને તરખતર રાખે તેની શ્રી સરસ્વતીયુક્ત અને સોહામણી બનશે કેમકે સ્વાજરમતી આમળ બધ બધી, સરોવર રમવાની જે કલ્પના છે તે કલ્પન હીટ પહેળા રસ્તા કરતા વધુ નહીલી છે ઉદ્યોગીકરણ તો અમદાવાદમાં છે જ. ગાંધીનગરમાં

ઉદ્યોગો ન હોય તો શુજરાત ભંખારી બનવાનુ નથી રાજાઓ, કોતેને, બેલીવાડી કોતેને, ઉદ્યાનો, રમતગમતનાં મેદાનો, અને નજર પડોવે ત્યાં સુધી બગલાઓની લીલીછમ 'લોન્જ' દેખાતી હોય, એ દરેક તો ટંચે જ. પરંતુ માનદપ્રભેદ માટે નંદીને તીરે અથવા સરોવરને કાંઠે અવનન અલિલ્લાન હોટતો હોય અને શ્રીમંત નમીરાઓ પગ મિયા જેની શુજરાતને સાથે ને મોટરમાં ટહે-રાના હોય તો તેની સામે ફરિયાદ છે તેને બાદને સરવરની પાળે, માદીના અવનન બૂપણ હોય, ફરતા માટે નોકા હોય, વૈભવને રચ ને સાદગી હોય, આ-ચેરડો અને ભજાને રચાને રૂબ અને રૂબ હોય આ ચોતરફ પુરાકાલેથી વિધવિધ વિધવિધ પથરાયેલ હોય, બાકડ વર બેનીને યુવક અને યુવતીઓ યાન ત્યાં છીપાવતાં હોય- સરવરને કાંઠે ફરતુ આટનું હેવ-મીડુ બધુ છે. સહેરમાં રહેતુ-નો રૂબ મૂમકેતુનું નગરો કલ્યાણીનું રવન સહાર થાય- અને મહાન રવખોમાં રામની પ્રભાના મકલુ થાય એવી પ્રભા જેને મા ભારતીની આરતીમલની ચિતા હોય અને મોત સામે ગેજી હોય તો પણ રૂબ શ્રી મેદાણીના શબ્દોમાં "સુખ સરવરની પાળે, શેરાતી રાતના ટાલે છે-લાં આસ વૂટતો શુજરાતનો કાઈ બાગુડો" દેહાપંથુ ખોલ માટે જ કરે આ તો મનમાં ગેજી એટલે જાણી તમતમારે બધુ પ્રીન્ટમાં સિમેન્ટના અને જુનાના ટપકાનું જેમ, ચીરકું હોય તે કરને-કવિનો તે માડોનેના કાંઠે !

ધર્મનું સ્વરૂપ
 વીસમી સદીમાં ધર્મનું પ્રિયુવિશાસન સ્વરૂપ રિયલિટયાપકતાને પથે જાય તે જરૂર છે. એક એવો જમાનો હતો જ્યારે પેપર વેટિકન બહાર પગ ન ચૂડતા આજે તો કેથોલિક સ પ્રધાનનો આધર્મ-શુર વિદેશોના પ્રવાસે જાય છે. પોપ અને રહિયાના પ્રમુખ વચ્ચેની સુચિત સુવાક્ષત પણ જાહેર થઈ છે. ધર આમણે નેહલે તો આપણે ત્યાં પણ ધર્મ-શુરોમાં રાજકારણમાં ભાગ લેતાં થઈ ગયા છે

આપણે ત્યાં ગરીબી અને ભૂખમરનાં હાલ લાગી
ખિસ્તી પાડીને લટાળ પ્રવર્તિ, કરી પોતાનાં સંપ્ર-
દાયનો પ્રચાર કરી રહ્યા છે. માલુમ, સમગ્રતા
ખાતર, એક ધર્મનો ત્યાગ કરી, બીજો ધર્મ અંગી-
કાર કરે છે, અને ઝીતમાં આક્રમણ વાઢવને
(સર્વોપ ધર્મના પરિત્યાગ બાબે) કારણ કાઢ
પાડે પણ કરતું નથી. ધર્મમાં પણ વેપારીવૃત્તિ
પેલી ગઈ છે. અને અનુયાયીઓ જોડીનલુની કરતા
ચર્મ ગયા છે કે આ સંપ્રદાયમાં રહેવાથી વધુ લાભ
છે કે પેલામાં ! ડમકે રચાડતા અને રમચાન રહેતા
કંકર ભગવાન પાસેથી ભણત સિવાય અન્ય કો
તેમ ન હોય તો સ્વાભાવિકપણે શું ખોટા !
ધર્મના સ્વરૂપમાં ને, ફેરફાર થઈ ગયા છે તો નહીં
આંખે દેખાતાં નથી પણ કામચી ખાંદેથી બેઠે રાક્ષસ.

વળતાં પાણી ?

ભારતના હિન્દુઓ એક એમેરિકન ચિંતક
ચેતવણી આપી છે કે ભારતની સંસ્કૃતિ નાથ પામી
રહી છે અને આક્રમક તત્વોની ચરભાગતિ સ્વીકારી
રહી છે. મુઘલનાં એક અગ્રેજ દેનિકે આને સંદેશો
આપતાં કહ્યું છે કે આ વાત સાચી નથી. જૂનાં
મુઘલોનું યુનકલ્યાણ આને આરોપર થઈ રહ્યું છે
અને સાંસ્કૃતિક ફેર બેઠેને કે સંઘીન, નાટ્ય અને
સંહિત્ય, હાલકલ્પાક્રિમાં જુદું એટલું સોડું જાળીને
સંશોધન પણ થઈ રહ્યું છે. આ બધાંય મને કિતરે
તેજા નથી. કોઈ ગણી ગાંઠી સંસ્થાઓ આજુ કાર્પ
કરે તેથી સંસ્કૃતિના વળતા પાણી અટકાવી શકાય
નહિ. સવાલ એ છે કે જે એક એમેરિકનને એમ
લાગતું હોય કે ભારતની નીજ સંસ્કૃતિ ચેતવણીથી
રહી છે તેવું કારણ અચર્ય હશે. આજે વિષયિક
વિષયોનું જ્ઞાન, દક્ષતા અને નેપુણ્ય પામવા આપણે
પરદેશ જઈએ છીએ અથવા પરદેશીઓની મદદ
સ્વીકારીએ છીએ, પરંતુ બહારના આત્મિકને આપણી
સાધાએ તેણું આપણી પાસે રું ■■■ વિચારને બાંધ
કરીએ તો આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે આપણી સંસ્કૃતિનું
પ્રદાન કેટલું નેમ વિવેકાનંદે કહ્યું. સ્વામી દવાનંદ
સરસ્વતીએ કહ્યું તેમ આપણા આધ્યાત્મિક, પાર-

સમાં વિષયી જાગે સહજાગી મનાઈ આપણે
સમજી છીએ કે વગ બહારનું લઈએ છીએ -
આપણું આપી શકતા નથી એવો ખરનિ અમેરિકાના
હિતચિંતકના સંબેદમાં હશે ! અનેક પ્રયોગ પ્રયાસ
છે. ખરખર સાંસ્કૃતિક એટલે હોય તો તે અટકાવી
શકાય તેને આરે શું કરવું બેઠેએ ! કોણે કહ્યું
બેઠેએ અને કેમ કરવું બેઠેએ ? હિંદુ જાગૃતિને
છાયાડવાનો પ્રયત્ન હોય તો આત્મ મંત્રી નથી. ગંભીર
વિચારણા પણ જાગી છે છે.

રાધા વિનોદ પાંડ

પ્રખર પડિત, રિતમુદ્ર અને વેદાંતના અગ્રણી
તેમજ કબૂત તથા ન્યાયમીમાંસા પર વિદ્વતા અને
સંશોધનયુક્ત પુરાણના સેખર તરીકે ખાતર
રાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ પામેલા રાધા વિનોદ પાંડવું અવ
ધાન યતાં રાષ્ટ્રે એક અણુમોલ રાત શુભાશુ
બીજા વિશ્વયુદ્ધ પડી જ્વાળાનાં યુદ્ધ યુનેમારે માટે
ને લશ્કરી યુદ્ધનો આદેશ તે લશ્કરી દ્રોહપ્રસંગ
તેઓ સંબંધિતા અને ૮૦૦ પોતાના બીજા નાના-
છોટાથી વિરુદ્ધ પડતા તેમનાં યુદ્ધો પાછાગાર બની
ગયા છે. જેને લીધે જુનપુર જ્વાળાની વડા પ્રદાન
તોષણો કીધી તેમજ સહાયક લશ્કરીઓને
છાતકાન મળ્યું હતું. જાણનાં સંકેતવાદ તેમજ
અનેક સંસ્થાઓએ તેમને રાષ્ટ્રદુત ઉપન મના-
નિશ્ચય અર્પણ કરેલ. કુનોની કાવુની સમિતિનાં
તેઓ બે વખત ચેરમેન તરીકે ચુંટાયા હતા અને
કેમ ખાનેની આતર રાષ્ટ્રીય અગાધનાં તેમજ
સુવાસ પક્ષી હીની તેમના સંબાણની કિંમત કાન
દાથી પણ વિશેષ પ્રભુ છે. અને ભારતમાં તો
હીકે, ખરેખરમાં તેમના સંબંધે તરફ આપરની જાણી
ભારોચર રહી.

આવકારદાયક સંમેલન

નવી દિલ્હીમાં મિનપક્ષી અથવા પક્ષયુક્તોડા
એક સંમેલન ગમે મહિને મળ્યું તેમજ એક કરતા
વધુ દરિએ ઓગિલ્ય હતું. વૃદ્ધાશ્રમ વર્ગમાં રિસો
જ્યોનો રાષ્ટ્રો કોટે છે. અને પ્રચારમાં તો કોઈ

પ્રકારનો આચાર સંહિતા અમલમાં રહેતી નથી. અનેક પ્રકારનાં વાજનો એક સાથે વાજે અને, જે વિચિત્ર બપૂરો કોઈક વાર અને શ્રોતાઓ, ગાત્રી કોઈ તેની રિતિ આપજનનાની યામ છે. મનની મિત્રા પાયાનારાઓ એકના વધી પડે છે કે સમગ્ર અને સાચા યોગ સિવાય મેહા આમની જનતા હાજર, હ બની ગમે તેને મન આપી એમ છે ત્રણ અનેક આગા દમાઓ અને યુક્તિ પ્રયુક્તિનો આસરો, યેરામા આવે છે - જેમા ધર્મ, જ્ઞાતિ, દેવનાલય

એમ સમગ્રાનો ઉપોગ, યાવ છે રાત્રનામાં તો વિરોધ પક્ષો જેમ જોઈ તેમ સારું-સારું તો જ તેના સંકળન પૂરેક વડવડી સંચાલન કરી, રહે. વિરોધ; પ્રક્રીની નામી દારમાળા કે વ જેટલે પરિવાર, મીડું-સૂત્ર, જુદા વિરોધ વૃદ્ધો હેય તેના કરતાં એક, મુખ્યત્વે વિરોધ પક્ષ વડુ સચોટ પરિણામ જુદાવે છે. રહે તો મતદાર સમજનાની આ વાત છે એટલે, જ પક્ષમુકતો સુવેનન મરાય તે જ્ઞાતિ નજ સૂચક છે.

સત્યવાદી વિનાયકેરામ

રૂપાકરુ
વિનાયક આમે માણસ બહુ સાજા, ને કોઈનું દેવામા ન કહ્યું કોઈને દેવામાં જો વાત હોય, સાવ સાફ અને ચોખ્ખી, ચણક કરી દેવાના. આથી વાન કહેના, એમની વાલી પ્રખર ધર્મ જાય અને આવી વાત કહેવામા એ કોઈથી ડર નહિ. એમણે કદી કોપ્રતું ગાઇ બુટું કહ્યું નહોતું કોઈવાર જૂઠી સાક્ષી નહોતી આથી સદાય સત્યનો જ પક્ષ લીધો હતો.

આવા માણસ કદી કોઈને ખપના, નથી હોતા હા કોઈ નહિ, ને કોઈ પણ રીતે તેઓ પોતાનો નિર્વાહ કરી લેતા હોય છે, પણ વિનાયકેરામ ને એ પચુ ન કરી ચકયા. એમના જે પડોશી હતા : સુચિત રાય અને પ્રભુ રાય એ બન્નેએ લેમા મળીને એમની પ્રભુ એકર જમીન પચાવી માકી અને કહ્યું પચુ ખડું કે બાઇ, જમીન, તમારી હોય તો ચે કમલે તો અમારો છે ને? - અચો, તે અખડાવો ન્યાયમ દરના બારણુ વિન વકેરામને સત્યનું નેર હતું સારે મોટું. એમણે મારી લીધું કે ગામલોકો એમનો પક્ષ લેતો અને સત્યનો-સત્યાધને જ. લેલો/લેલોરાશે મણુ વિનાયક રામે કોઈ દિવસ કમળા તરફી જુલાની તો આપી જ નહોતી, કોઈની સાથે હળી-મળી જઇ કોઈની પચુ પુરાઈ કરી નહોતી, એ

કોરણે, આમનું કોઈ એમનો પક્ષ લેવા, તોયાર ન થયું.

ત્યારે લાચાર થઇને વિનાયકેરામને ન્યાય કોર્ટની રાજીલું લેવું જ પડ્યું. ત્યાં એમના વકીલે કહ્યું કે સત્યને ચળવટ કરવા માટે અસત્યનો પાલિસ ચલાવવો પડે છે, પરંતુ, વિનાયકેરામને આ વાત સ્વીકાર્ય નહોતી અઠહનીય ન્યાયધીશ પાસે એમણે મત્ર એટલું જ કહ્યું, જેટલું સાવ સાચું હતું. પરિણામ એ આબુ કે પાંચ વર્ષ સુધી દાવો લડીને ય અંતે તો તેઓ હારી જ ગયા.

હવે હાઇકોર્ટમાં અપીલ કરી કે વિનાયકેરામને હાઇકોર્ટ ઉપર મોટો બરોસો છે, કોરણુ કે ત્યાં તો દાખલા સાથે દાખલાનો અને કામળા સાથે કામળાને મુખમત્રો ચર્ચા હેય છે હાઇકોર્ટમાં દ્વિપતું દ્વિ અને પાણીનું પાણી યઇ જશે. આજે હાઇકોર્ટમાં કેસની તારીખ છે સુચિત રાય અને પ્રભુ રાય અંતેવો હાઇકોર્ટની પડમીળમા લેમા અને માંહોમાહે વાળો કરે છે હાથેથી વિનાયકેરામ જતાં લેવા મળ્યા. કોર્મની આખોમાં કોઈ હતો. એ નેઇને જ પ્રભુરાય મરક મરકે હસવા લાગ્યા સુચિતરાયે એમને કાનમા કહ્યું "જરા ટકપ રાખજો. સાવાને જરા છેડવાની જ જરૂર છે પછી તો

એ હુમલો કરીને માથા ઉપર આકાશનો ભાર ઊઠાવી લેશે. સામાવાળી કોટની ન્યાયધીશ પદપ્રેશરના દરદી. એમનાથી હુમલાવાળી વાણી સહન નથી થતી.”

પ્રભુરાય વાત સમજી ગયા. એમણે કહ્યું : ‘વિનાયક શાકા’ વિનાયકરામનાં પાછા જવ્યા અને પૂછ્યું : ‘શું છે ?’

“આપનો નાહક કેસ લડી રહ્યા છો.” સચિતરાયે કહ્યું : “આપ પણ પરેશાન થાઓ છો. અને અમારો કોનો ત્યાગ પરેશાન કરે છે. જમીન તો અમારી છે નહિ, તોય પછી ને આપ સાત હજાર રૂપિયા આપી રહેશે, તો અને દોઢો શાકી છીએ.”

અને બસ, બંને બળતારમાં થી ‘હોમાયુ’ વિનાયક રામ સળગી ઊઠ્યા. અને ‘જેમના, હુમલા’ એવા ચઢો ઉપચારીને ચોતાનો હકક સમિત કરવા લાગ્યા. એમનો અવાજ ઘાંટામાં

પડતોયો, અને સૈમો ચીડાતો ચોતાનો પક્ષનું સમર્થન કરવા લાગ્યા અને પેલા બેઉની જેમનાની અને બદમાશીની ઘેરપેઠું કરવા લાગ્યા. સંક્રમ હાથકોટનો એક અપરાધી દોડતો આગ્રે અને બેલેયો, ‘સાહેબ આપને બોલાવે છે.’

વિનાયકરાયને કરવાની તો વાત જ નહોતી. એમનાં પક્ષમાં સમ્માઈ છે, તેઓ નિર્ણયક થઈને ન્યાયધીશની સામે જઈ જીતાડે. ‘સાહેબ’ નામનામની પૂછ રંછ કરી અહાલત સામે ટંકાબાજી કરવા બદલ વિનાયક રામનો પચાસ રૂપિયાનો દંડ કપકોયો. વિનાયક રામ ચોડી-ઊઠ્યા અને ‘દંગ’ થઈ એવા લાગ્યા. હે ભગવાન, આ ન્યાયધીશ પચુ સમ્માઈ નથી સમજતો !

સુચિતરાય અને પ્રભુરાય હસવા લાગ્યા.

[વાહુ પાન ૩૦૮થી
ગીરીમાં રસ નથી અગાસ માલુ રાખવા માગે છે,
પત્રીથી તેણે ઘણીવાર ચોતાનાં મંતે બદલા કર્યા.
નવેમ્બર ૨૨ :]

સંક્રમ આપની ધરપકડ : ઉપવાસી જગદેવ
સંક્રમ આપ, ગોવર્ધનપીઠ, પુરી, ની દિલ્લીમથી, તેમનાં
ઉપવાસના ચોથા દિવસે ધરપકડ કરવામાં આવી
અને પાંડિચેરી લઈ જવાયા. અહવાડિયા પછી પુરીમાં
એમને પ્રકાશ કર્યા.

ડિસેમ્બર ૧ :
ડો. મેરફોડ - પશ્ચિમ ભૂમીનીના અન્ડેસ
તરીકે રાજનાં આપે છે : બજેટ આગતના
મતબેકોને કારણે ફી ડેમોક્રેટીક રોડા સુભાવી છે.
હુડવીક ‘મેરફોડ’ રાજનાં આપી તેમનો પુરોગામી
છે ડો. કુર્વેને કેમીંગર એમણે વિવિધ પ્રશ્નો
પૂછી મેળવ્યા છે.

ડિસેમ્બર ૬ :
ડેવીસકપની અંતિમ સ્પર્ધામાં ભારતનો પ્રવેશ :
આઝાદને ૩૨ થી હરાવીને ભારતે ડેવીસકપના

છેલ્લા એવેન્જ રાઉન્ડમાં પ્રવેશ કરીને રનિસ ક્લેર
પ્રતિકાસ સળગી છે.
ડિસેમ્બર ૧૦ :

સંત ફેલેસિયના ઉપવાસ : આઠાલીનેતા સંત
ફેલેસિયે પંચન અને હરિવેલાની મામાન્ય કહી
આનાં વિરામ આ દસ અપનામ તર ક્યા જેને
અંતે તેઓ આત્મચરિત્રોપન કરશે એવી તેમણે
ધમતી પછી આપી છે.

ડિસેમ્બર ૧૬ :
ભારત એશિયાત રમતપ્રમતમાં હોજી રાઈ
ટલ મેગેવ છે અનુભવી સિંધવી એક એકરૂ
રાષ્ટ્ર ગોલ સ્પેષ ભારતે ફ્રાન્સિસતા ઉપર હોજીમાં
સરસામ મેળવી છે.

ડિસેમ્બર ૨૬ :
સંત ફેલેસિયના પારણા : લખાણ વાંદા
ઘાટોને અંતે લોકસભા અધ્યક્ષ સરદાર વૃક્ષ
સિંધના પ્રધાસેને લીધે સંત ફેલેસિયે આત્મવતોપન
ન કરવના અને ઈન્ડિસાળની લય : ફરીકારવાનો
નિષ્ણેય કર્યો છે. [સંકલિત]

દુનિયા રંગ રંગીલી બાબા

કોનોવાલ વાધાણી

એક સંત મહાત્મા પ્રભુ ભજનમાં અસત રહેતા હતા. એક રથને તેમનો વસવાટ રહેતો. નહિ. હતા બટકેતા રામ. આજ પહોં કણ વહાં.

સંત મહાત્મા અનેક રથોએ ફર્યા કરના એટલે દુનિયાની અનેક ફરેમનના પ્રસંગો એવા મળ્યા હતાં.

એકાન્તમાં મોઢા હોય ત્યારે મહાત્માજી આત્મ-સ્વરે કહી પ્રાર્થના કરતા કહેતા, "હે દયાળુ! તારી બકળ લીલા સમજાતી નથી."

સત મહાત્મા વારંવાર આ પ્રમાણે આત્મનાદથી પ્રભુને પ્રાર્થના કરતા રહ્યા.

ફરતા ફરતા સતજી એકાન્ત રથને નહીતટ પાસે આવી પહોંચ્યા. એક ઘટાદાર વૃક્ષ નીચે કમ-હળ અને ધાળો ઝુક્યો. આ એકાન્ત રથને મહા માણને ખૂબ શાંતિ લગવાથી ત્યાંજ રાત્રી માળવ નો નિશ્ચય કર્યો.

મહાત્માજી ધાળો ઉપર સુતા હતા, અને એ જ આત્મનાદે કહ્યું, "પ્રભુ! તારી આવી છે દુનિયા?"

સંત મહાત્મા નિદ્રાધીન થઈ ગયા. મહાત્માજીને સ્વપ્નમાં દેખાયું કે ભગવાન વિષ્ણુ યમરાજ પાસે બેઠા હતા.

આ સમયે એક અત્યંત મરીમ નિર્ધન વ્યક્તિ જેને અનન્યા એક એક કણ માટે વાખા હતા તેવી વ્યક્તિના મૃત્યુ પાદ યમરાજ પાસે હાજર કરવામાં આવી.

ભગવાન વિષ્ણુએ તેને મદમક રિખત કરતા પૂછ્યું "હે માનવી! તને મારી રચેલી દુનિયા કેવી લાગી?"

"ભગવાન! આપની દુનિયા નિષ્કુર, ધાતકી, કુતલ અને માનવતાહીન અને લાગી. પ્રભુ! આપની દુનિયાના માનવીને કષ્ટ ઉપમા આપવી તે સન્દે-

મારી પાસે નથી. પ્રભુ! આપની દુનિયા માનવતા હીન બની રહી છે."

સંત મહાત્મા સ્વપ્નમાં આ ભેદ રહ્યા હતા. તેવામાં એક બીજી વ્યક્તિ જેણે દુનિયામાં મોજ વેશવ માણ્યા હતા, જેને દુનિયા પછાડે પછાડી શકે. નહતો તેવી વ્યક્તિના મરણ પાદ યમરાજ પાસે હાજર કરવામાં આવી હતી.

ભગવાન વિષ્ણુએ તેને પૂછ્યું "માનવી! તને મારી રચેલી દુનિયા કેવી લાગી?"

"ભગવાન! આપની દુનિયા આનંદમય મંગલ-મય છે. ખુબ સુખી છે. દુનિયા જેવું સુખ સમૃદ્ધિ તો આપના રચેલા સ્વર્ગલોકમાં પણ નહીં હોય. એમ કું માત્ર કું. પ્રભુ! મને એટલી જ ફીલગીરી થાય છે કે મારી માત્ર પંચોતેરવર્ષની વયમાં આવી રંગીલી દુનિયામાંથી મને યમરાજે અહીં તેડાવી લીધો."

સત મહાત્મા સ્વપ્નમાં આ સંલગ્ન થકે થકે ગયા. એક કહે છે દુનિયા નિષ્કુર છે ધાતકી છે, અન્ય કહે છે દુનિયા સુખમય છે. આ કું?

મોડા સમયમાં અન્ય વ્યક્તિ જે સ્વેચ્છાચારી સમ્રાટ હતા જેણે અમાધીત સત્તા ભોગવી હતી તેના મૃત્યુપાદ યમરાજ પાસે હાજર કરવામાં આવ્યો.

ભગવાન વિષ્ણુએ તેને પૂછ્યું, "માનવી! તને મારી દુનિયા કેવી લાગી?"

"ભગવાન! દુનિયાના માનવીઓ તો ખુબ ખુબ આરાધિત છે. મારી આરાધનું કોઈએ ઉલ્લ-લન કું ન હવું. આપની દુનિયાને માનવી નમ્ર અને આરાધિત પ્રભુ! મારા સામ્રાજ્યને હું જ પ્રજા હતા પરંતુ યમરાજે તેનો જરાપણ વિચાર ન કરતાં મને અહીં તેડાવી લીધો એવું જ મને દુઃખ થાય છે."

મહાત્માજી તો સ્વપ્નમાં આ બધું ભેદ રહ્યા હતા. દુનિયા કેવી છે એ વિચારે ખુબ મુંઝવણમાં પડી ગયા.

ખરાબર આ સમયે જોને સિંહાસન ઉપરથી પદચ્છેદ કરીને દાર કરવામાં આવ્યો હતો એવા એક સામ્રાટને ધમરાજ પાસે હાજર કરવામાં આવ્યો.

વિષ્ણુ ભગવાને તેને પૂછ્યું, “માનવ તને મારી દુનિયા કેવી લાગી?”

“પ્રભુ! આપની દુનિયાના માનની કૃતદત્તી છે, વિદ્યોદ્ધી છે, નરાધમ છે, જે ગ્રન્થ માટે મેં મારી સેવાઓ આપી તે પ્રત્યક્ષે અને પદચ્છેદ કર્યો અને ગોળાથી દાર કર્યો.” પ્રભુ! આવી નસુણી દુનિયા ઉપરનું ન કરી દોત તો આપને શું હરકત હતી?”

આમ દરેક વ્યક્તિના જવાબો તદ્દન જુદા પ્રકારના હતા, સંત મહાત્મા સ્વર્ગમાં જઈ ગયા વિચાર સાગરમાં ડૂબી ગયા.

ત્યાર પાદ તરત જ એક બાળકે જન્મીને મન દમેક દિવસ દુનિયામાં શ્વાસ લીધો હતો અને મૃત્યુ પામ્યું હતું તેને મૃત્યુપાદ ધમરાજ પાસે લાવવામાં આવ્યું.

ભગવાન વિષ્ણુએ તેને પૂછ્યું, “હે બાળ! તને મારી દુનિયા કેવી લાગી?”

“પ્રભુ! આપની દુનિયા પેષક ભૂતિવાળી હોય એમ મને લાગે છે, મારી માતા અને ધરણવી

હતી અને મારું પોષણ કરતી હતી. મારી અત્યંત સંભાળ રાખતી હતી. વશુ! આપની દુનિયા પોષક ટુચિવાળી હોય એમ મને લાગે છે.”

સ્વર્ગમાં આ બધું જોઈ સંત મહાત્મા ખૂબ મુશ્કેલીમાં પડી ગયા.

છેવટે જન્મીને તુરત જ મૃત્યુ પામેલા એક બાળકને લાવવામાં આવ્યું.

ભગવાન વિષ્ણુએ તેને પૂછ્યું, “બાળ! તને મારી દુનિયા કેવી લાગી?”

“પ્રભુ! હું તો દુનિયા ઉપર જોડે જન્મી તેવો જ બહી પાડો આવ્યો અને આપની દુનિયાનો ખ્યાલ ક્યાંથી હોય! પરંતુ હું મરું છું કે પરિસ્થિતિને અનુરૂપ હશે.”

ભગવાન વિષ્ણુ મંદમંદ હવતા એ દેખાડે “બળ! તે જ મારી દુનિયાને ખરાબ પીછાની હોય એમ લાગે. માનવ પરિસ્થિતિને અનુરૂપ રહીને જીવન જીવવા પ્રયત્ન કરે છે. મારી દુનિયાના જીવનનો સાચો પીછાણનારો તું જ છે.”

પ્રભાત થવા આવ્યું હતું. સંત મહાત્માની આંખો ઉઘડી ગઈ. સંત મહાત્મા એ સૃષ્ટિ નિર્ધારની લીલા સમજી ગયા. દુનિયા કેવી છે તે બધું સમજી ગયા.

મેં ઘણા ઉપદેશ સાંભળ્યા છે, પણ મારા સફેદ વાળથી મોટેા ઉપદેશ કોઈ સંભળ્યો નથી મેં ઘણા લોકોની સલાહ લીધી છે પણ અંતરણમાં આવજા જેવી ઉત્તમ સલાહ કોઈ પાસેથી નથી મળી. મેં ઘણાં પ્રકારનાં ખાનપાન અને લોગની મજા મેળવી છે પણ તંદુરસ્તીની ખરાબરીનો આનંદ કયામાં મેં પણ નથી મળ્યો. મેં કંઠવામાં કંઠની વસ્તુઓ ખાધી છે, પણ ગરીબીથી કંઠની ચીજ કોઈ ન મળી. મેં ગોટાં બાર જિઠાંયાં છે, પણ કશું સરખો ભાર કોઈ ન હતો. મેં જમી બહુતું એકદમ જોડું પણ સંતાપની ખરાબરીનું કોઈ એકદમ ન જણાયું.

— અરબી

સેવાધર્મ

કેશીનાથજી

સેવા એ પરમધર્મ છે. જીવનશુદ્ધિ માટે નિર-
વેશ સેવા એ મહાન સાધન છે. સદ્ભાવ સાથેની
સેવા કષ્ટમય નથી લાગતી. પગેપકારવૃત્તિથી અને
ઉદરતાથી કરેલી સેવા કદિન નથી લાગતી. જાળકો
માટે માતા પિતા ડેટકું બધું કષ્ટ ઉઠાવે છે, મિત્ર
મિત્ર માટે ડેટકું સહન કરે છે, છતાં તેનું કષ્ટ
નથી લાગતું, કારણ તેમાં રહેલી લાગણી અને શાવ
કષ્ટ ઉઠાવવા માંદગી અને છે આ બાવેથી જ
મનુષ્યની જીવનતિ યાય છે.

જે દોઠા એમ સમજે છે કે સંસાર એ માયા
છે, જાળજ છે, તો કંટકું પડે છે કે તેઓ સંસાર
શું તે સમજ્યા નથી. સંસાર એટલે પોતાની પત્ની
અને જાળપર્યા એ તો બહુ સકુચિત વિચાર છે.
સંસાર એટલે જગતના બધા સંબંધો. સંતો કેને
માટે કષ્ટ સહન કરે છે? લગ્ન ન કરે એટલે શું
તેને સંસાર નથી? સંતોને સંસાર આખો મન
સમાજ છે. મંદાર તો ઉન્નત જનમણું છે.
આને જે કષ્ટિત સંસાર દેખાય છે તેને દુઃખરૂપ
કરનાર મનુષ્ય જ છે. આપણી બાંદર રહેલા કામ,
ક્રોધ વગેરે ક્યાંથી આવ્યા? સંસારને જગાડનાર
પણ આ જ શુદ્ધ વૃત્તિઓ જ છે આપણા જ
દેહોના પરિણામે સંસાર દુઃખરૂપ મન્યો છે માટે
જ ને બધા કમ બેવરિયત રીતે અને મુદ્દિથી
કરીએ તો સંસાર સુખરૂપ અને છે. વગર વિચારે
વર્તવાથી પરિણામ દુઃખરૂપ આવે છે.

જીવનતિને આધાર જગતમાંથી ડેટકું એવું
તે નથી, પણ જગતને ડેટકું આપ્યું તેના પર
છે. શેષશુદ્ધિ આટલી વધી છે તેનું કરણ પણ
આ જ છે કરોડપતિ એક મનાય છે. પૈસાના
માપથી ધનિકતા મનાય છે બધારે જીવનશુદ્ધિની
દૃષ્ટિથી તે પ.પ અને દેહોનું લોનક છે. શુદ્ધ શુદ્ધિથી
જીવનારથી કરોડપતિ થવ જ કેવી રીતે?

સેવા એટલે ધર્મશુદ્ધિથી થતી સેવા. સેવા દ્વારા

માનવતા વિકસે છે. સેવા કરવી હોય તો પ્રથમ
સેવક જનજની લાવકાત પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. સેવા
એ કાંઈ સહજ વસ્તુ નથી. ભગવાનની મૂર્તિ બનાવી
તેની સેવા કરવી તે તદ્દન સહેલી વસ્તુ છે, પણ
સમાજની સેવા કરવામાં થણા કંઈ સહન કરવા
પડે છે. પ્રસંગ આવે પ્રાણપાલ્ય પણ કમચ પડે
છે, જોળી ખાવાને પણ વખત આવે છે. ભગવાનને
તો ન્યારે સ્વડીએ ત્યાં સુએ અને જગાડીએ
ત્યારે અંજે, પણ બીમારની સેવામાં તો પારવાર
ઊર્ધ્વ પડે છે. ભગવાનને માટે જે ભોજન બનાવે
તે ચાલે, પણ દર્દીને માટે તો કેવળ પ્રથમ જ વાની
બનાવાય. ગમે તેવા પ્રસાદ હશે છતાં ભગવાન
ભોજનાર નથી, પણ બીમાર તો પ્રાણ રેડીને બના-
વેલું હશે છતાં અનુચિત લીધે કહેશે કે શું ખૂણ
જેવું બનાવ્યું છે. આને અર્થ એમ નથી કે તમે
કારણથી સેવા ન કરો, પરંતુ સાક્ષાત મૂર્તિની શુદ્ધિ-
પૂર્વક સેવા કરવાથી માનવતા વધશે. આવી સેવા કરવા
માટે સારીરિક, નૌદિક અને માનસિક તૈયારી
હોવા જોઈએ. વધુમાં વધુ સેવા તો બીમારની કરવી
પડે છે. અશક્ત સેવા કરવાને બાધ હોય, પરંતુ
એ ભગવાને ન કરી શકતા હોઈ તો સેવા નહિ
કરી શક. શુદ્ધિ નહિ હોય તો એકતે બાંસે બીજી
દવા આપી દેવાશે. યોજનાશક્તિ, કષ્ટવશાક્તિ ન
હોય તો વધુ સેવા નથી કરી શકાતી.

ગાન, યોગ, ભક્તિ વગેરે શક્તિ વધારવા માટે યા
સાધનો છે. પુમપાદ, રતન, શાધના, તીર્થ વગેરે
કરવા છતાં શક્તિ વધતી ન હોય તો જનશુદ્ધિ કે
સાધન જગાડ નથી. ભક્તિ કરીને તિરસ્કૃત ન
આવે તો ભક્તિને અર્થ શું? ભગવાનને માટે
અર્પણ થાય તે ભક્તિ. જેનામાં માધુર્ય, વાસના,
તૃષ્ણા ન રહે તે જ અર્પણ બને છે. મારામાં લેશ
હશે તો સેવામાં હોય દશે. ભક્તિથી સંપાદન કરેલ
સદ્ગુણોને ઉપયોગ માનવજાત માટે છે. ભાવ
ઉત્પન્ન થાય તો તેને મુક્ત દિવા થવી જ જોઈએ.

ગાન થયા પછી તેને અનુરૂપ કર્મ થવું જ જોઈએ. દયાની પૂર્ણતા તેને અનુરૂપ કર્મમાં છે. એક બાબતથી જીવનની શુદ્ધિ કરવાની છે અને બીજી બાબતથી તેનો વિકાસ પણ સાધવાનો છે. વિકાસ સંધાય છે સદ્ગુણો અને ચારિત્ર્ય દ્વારા. સદ્ગુણોના વિકાસ સેવામાં થાય છે. શુદ્ધિ + સદ્ગુણો = માનવતા.

સેવા કરીને પોતે ઠાંટના ઉપર ઉપકાર કરી રહ્યો છે એવું ને કહી શકાય તેવા નથી તે સત્યો સેવક છે. આવી અંતઃકરણની રચનાના સેવાઈતિ એ જ પૂર્ણ માનવ બનવાનો માર્ગ છે. ને ને શક્તિ પ્રગટિ કરી છે તેનો ઇતિહાસ તપાસવું તો માત્ર પડે છે ત્યાંના લોકોમાં સેવાઈતિ અને એકબીજાના સહકારથી કામ કરવાની રીત એ પ્રધાન શુભો દત્તા, જ્યારે આપણે ત્યાં વેપકિતક માનવ-જીવનને હેતુ બહુ થયો છે, પણ સામુદાયિક ધ્યેય એટલું જીવું નથી.

સોશીમાં એવી યોદી જાય પડી ગઈ છે કે આપણું જીવન આપણા પોતાના માટે જ છે. અન્યને માટે છે - સમાજને માટે છે એવું કહી આપણે વિચારતા નથી, અન્ય સાથેના સંબંધોને તો માયા મનાય છે, 'મને મોઝ મળે' : 'હું' વિદ્વાન બનું' હું બળવાન બનું' : આવા વ્યક્તિગત ધ્યેયો હમેશા આપણી નજર સામે રહે છે. પણ ને સમાજનું જ 'હું' એક જગ હું' તે સારા શે સમાજ પ્રગટિ કરે, બળવાન બને, સમાજમાં વસતાં સર્વ ઠાંટનો વિજય થાય એવું 'ધ્યેય આપણું' રહ્યું નથી. આવી વિચારધરણી ને ઘીધે જ આપણા પર આજદિન સુધી અનેક વિદેશી આક્રમણો થયાં ને આપણે ધણી સહનંતોની શુભાશી ભોગવી.

આથી જ 'હું' 'હું' હું' કે આવા સેવકે તો સમસ્ત સમુદાયનો વિશ્વાસ કરવો જોઈએ. વળી ઉપર કહ્યું તેમ સેવા કરતી વખતે સેક માત્ર પણ ઉપકારની ભાવના ન હોવી જોઈએ. શેલકું સામા આજસને ખજાર પણ ન પડે એવી રીતે સેવા કરવી જોઈએ.

સેવા કરીને એનો ધર્મ સેવકો તે તદ્દન

અચોગ્ય છે. કોઈ વ્યક્તિ કહી ઉપકાર કરે પણ ને ઉપકાર કરનાર વ્યક્તિ તે માટે કહી બતાવે તો તો એને માટે ગદ્ય વસતું થઈ પડે છે.

સેવા કરવી એ તો આપણો સ્વાભાવ નથી મરેલો હોવા જોઈએ. સમર્થ શુદ્ધિ કરેલી સેવામાં જ સતોષ રહેતો છે. માતા બાળકને માટે અતિથય કષ્ટ ઉઠાવીને એની મેવા કરે છે તો શું એ માટે એને ગર્વ થય છે? એ તો એનો ધર્મ હતો.

આથી જ જ્યારે કોઈ જાહેર કાર્ય કરને માનવજ આપવાના સચારનો થાય છે ત્યારે મને બહુ જ નરાધ લાગે છે. એ તો એની ફરજ હતી, એમાં એણે નહુ શું કહ્યું? એમાં માનવ્યકતા મેળવ્યા શાને? સેવા કરી પછી જ્યાં પણ વિદેશના લાગે તો તેમાં સેવાની ઉન્નતિ નથી પણ અવનતિ છે. માનવજીવનની શ્રેષ્ઠતા કેવળ દ્રવ્ય કે સમ્પત્તિથી નહિ મળે. પરંતુ બીજાએ આપણા જેવા જ ગણીશું, 'આત્મવત સર્વભૂતેષુ' ની ભાવના કેળવીશું' તો જ મળશે. સમાજને એક કુટુંબ સમજીશું' તો આપોઆપ સમાજ સેવા થશે જ; ને એવી સેવાથી સદ્ગુણી પણ બની રાહીશું. જ્યારે સેવામાં શોભા દાખલ થાય છે ત્યારે સદ્ગુણમા દેવ પેસે છે. સેવા તો એવી હોવી જોઈએ કે એથી મન શુદ્ધ થતું રહે. આ દષ્ટિએ સેવા એ મહાન શોભ છે. એકાન્તમાં બેસીને ખ્યાનસમાધિ લમાવવાનું સહેલું છે. પણ હૃદયમાં ધર્મશુદ્ધિ રાખી સોની સેવા કરવાનું કામ બહુ જ કઠિન છે.

આપણને માનવજન્મ તો સહજતાથી પ્રાપ્ત થયો છે, સધળા ઇન્દ્રિયો તો માનવની મળ્યા છે, પરંતુ હૃદય માનવનું બનાવવા માટે પ્રયત્ન કરવો પડશે. ઉચ્ચર વધે છે તેમ ઘટીર તો વધે જ પણ શુદ્ધિનો વિકાસ, સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ આપણે થતી નથી. ધનદેવત કદાચ વારસામાં મળે પણ બળશુદ્ધિ તો પ્રયત્ન કરીને જ મેળવવા પડે છે. આમ જ્યાં સુધી હૃદયમાંથી દુષ્ટતા નીકળી નથી. હ્રદય માનવીનું જન્મું નથી ત્યાં સુધી આપણે સાચા માનવ નથી. આપણું શુદ્ધ, નિર્મલ હૃદય થશે તો જ બીજાનું દુઃખ

એધને આપણને લાગણી ઉત્પન્ન થશે. ખીમતુ' દુઃખ જોઈને જે વિદવળતા થાય તે જ દયા, અને તે દયા મુજબનું આચરણ એ જ સેવા.

જેમ કુટુંબના સભ્યોને એકબીજા પ્રત્યે લાગણી હોય છે તેવી જ રીતે સમાજના બધા સભ્યોને એકબીજા માટે લાગણી હોવી જોઈએ. સમાજ એક ખીમતને આધારે તે એકબીજાના સહકારથી ટકે છે. માનવીઓના ટેવળ સંખ્યા સમુદાયને આપણે સમાજ નહિ કહી શકીએ. જે સમુદાયના માનવીઓ અચૂક નિયમોથી બંધાયેલ હોય, એકબીજા માટે લાગણી ધરાવતા હોય તેવા સમુદાયને જ આપણે સમાજ કહીશું, અથવા સમજીએ સો ઠાંડ એકબીજાને દુઃખ દુઃખી અને સુખે સુખી થાય છે. આવા સમાજની શક્યતા માનવસંમુદાયમાં જ છે. યશુઓના સમુદાયમાં નહિ.

આરા સમાજમાં કે ન્યા ટ્રેમની ભાવના છે, એકબીજાને માટે મૈત્રીભાવ, દયા, કરુણા વગેરે છે એવા સમાજમાં પછી ઠાણુ ઠાણુ શોધણુ કરશે ? ઠાણુની પછી લાચારી કે અડચણનો લાભ શોધવાનું ઠાણુને મન નહિ થાય. શિલકું બાવે પ્રસંગે સો ઠાણુ એની મદદ આપશે. ૧૭૧ ખુદામત ઈલાહીની પોનાનો અગત દવાઈ સાધવાનું તે જ સારકીન મનુષ્યોનો સમુદાયમાં સજારી શકે. સાચા માનવીનું બા લક્ષણ ન હોય શેઠો મળતા પૂછી હલાવવાનું કામતો ફતવાનું છે.

આ વિચારસરણીને અપનાવીશું તો વિશ્વ-શાંતિ માટે આટલાટલાં તલખાં નહિ મારવા પડે. કરણ જ્યાં સા ઠાણુને એકબીજા માટે સમજાવ છે, ભાવભાવ છે ત્યાં પછી લક્ષણ ઝગડા માટે શું બહાનું હોઈ શકે ?

માટે જ દુઃ આપ સૌને વિનંતિ કરીને કહું છું કે આપણે સો સાચા અર્થમાં સેવક બનીને શોભી-લીન સમાજરચનાની દિશામાં આગળ વધીએ અને એટલું ખ્યાનમાં રાખીએ કે આ કાર્ય કરવામાં અખુટ ધીરજ અને શ્રદ્ધાની જરૂર રહેશે. આપણું જન ખૂબ મોટું અને દિલ ખૂબ ઉદાર રહેલું જોઈએ. આપણે કહીએ તે જ થાય એવો આગ્રહ આપણે કદી પણ નહિ રાખીએ. અને જો તે રાખીએ તો તે સેવાને બદલે સરમુખત્યારી થઈ જાય. આપણે આપણું મતભ્ય જરૂર રજૂ કરીએ અને જ્યાં સુધી અન્યાય કે અતેજિક વાત ન હોય ત્યાં સુધી એક-બીજાને સમજાવીને જ કામ સેવાનો પ્રયત્ન કરીએ. જીવનના દરેક કાર્યમાં ઉન્નતિની દૃષ્ટિ હોવી જોઈએ. આ ઉન્નતિ એટલે સમતા પ્રાપ્ત કરવી. તે સમતાને લીધે જ દવા, પ્રેમ, મૈત્રી, ઉદારતા વગેરે સેવકને યોગ્ય સદ્ગુણો આવશે ને માનવીઓ સત્તાસેવી પ્રતિજ્ઞાના બુદ્ધિ કે ઠાણુ પછી શોધણુ કરનારા નહિ હોય; એઓ તે નિસ્વાર્થ અને શુદ્ધ સેવા કરી પોતાના સમાજને ઉન્નતિને પથે લઈ જનારા હશે.

અંજવાળાં

મુદ્રેશચંદ્ર પંડિત

હજીઅણના હુંગરાઓ એને એની ઘેઘુર વનરાઈ પર ળળીથી ચોકેલા સૂરને આથમણી દરેયે નમવા માંડ્યું ત્યારે હિલોળાં લેઈ ગામનું ગોધન ગામમાં પેસતું હતું. અને એ ગોધનના પગની ખરીઓના અવાજે ગૃહનારીઓ સાંજના લોજન પ્રભંધમાં ખૂંચી, દેવાલયોમાં દેવપૂજાની તૈયારી કરવા પૂજારી નદીમાં ઝડપથી સ્નાન પતાવી વિઠોળા વિઠોળાના જયનાદ કરતો ઘંટ ઘણેણાવતો મંદિરના ગભ-દારમાં પેસતો હતો.

ને એજ વેળા ગામથી દૂર ખૂંપડીમાં બેસી ઇશ્વર ધ્યાનમાં લીન બની સમયે રામદાસ હાથમાં ભિક્ષાપાત્ર લઈ બિલા થયા.

ગામના હરવાળાના પહેલાં જ ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો.

ઘરમાં ગૃહનારી સંખ્યાકાળના પુરોગામી કામના ભારે બોલાની દહેઘતમાં છોકરાંઓને ઢગુરતી માંગરતી એકથી બીજે ફરતી હતી. રાખની આકશે જોંધી રાખેલ અગ્નિદેવને સાયંલોજન સારું પ્રભવતીત કરવા કૂંકેા મારતી હતી.

ત્યાં સમયે નાદ કર્યો : 'ભિક્ષાન્ત દેહી ભગવતી.'

ગૃહનારીની નજર એ ઉઘાઠા અંજવાળા ચશકત અને સપૂણે માધુર્ય વેરતા નયનદંચ સામે ગઈ. ને તિરસ્કારથી સ્વામીના ચખ્દો બેવકાવતી બોલી : 'ભિક્ષાન્ત દેહી ભગવતી : ' જુએ છું કાંઈ, કે આને ભિક્ષા દેવાનીયે નવ રાશ નથી એ !'

રામદાસ સ્વ મીએ ગૃહનારીના આ ઉદ્વેગ-પૂજું નેપથ્ય બોલ સાંભળ્યા ને વળતી જ પળે માધુર્ય વળુંબ્યા એજ બોલનો પુનરાવ્યાર કર્યો : 'ભિક્ષાન્ત દેહી ભગવતી.'

'અરે માંરાજ !' બાઈના અવાજમાં ભારે-ભાર તિબાચ હતી. .

'હં મા !' સાથેથી ચાંતિનો નળે મહા-સાગર ઘુહર્યો

'હં મા. ગામમાં બીજા ઘર નથી ?'

'પ્રભુના વસાવ્યા ઘણાય છે.'

'તો અરી' શીદ બિલા છે ? નવ બીજે. ભેતા નથી ? મને ભિક્ષા આપવાનીયે વેળા નથી ?'

'વત છે મા મારે કે, જો ઘર જ ભિક્ષા માગી પાછા ફરવું.'

'અહાહાહાહા ! થવું ભેગટા. ને પાછા રાખવા વત કોકના પર.' ને રાખ ભરી નજર સમયે લણીનોંધી બોલી : 'મારાજ ! નબો. વેળા નથી.'

સમયે મીન, સિંધર કીમા છે. હાથમાં ભિક્ષાપાત્ર છે. ખસે એળી છે. આંખોના અમી ચતચત ધારે પેલી ગૃહનારી, ને ગૃહ પર વરસી રહ્યા છે. વહન પર જરાય ઉઠાસીનતા નથી. હૃદયમાં લેચ ઉદ્વેગ નથી. ચોમિર ચાંત-ના જ કચાંત કરતા ત્રોછાર નાદ પોકારો : 'ભિક્ષાન્ત દેહી ભગવતી.'

'મારો રોયો જતો નથી. લાગ્યો છે. ઢાણું કટાણું કાંઈ ભેતો નથી ને ?'

ગૃહનારીના હૃદયનો કોષ બેકાણું બન્યો. હાથમાં કાણું ડીખણું મસોતું હતું. તેનો છટ્ટો ઘા સમયે પર કર્યો એ એમના ગાત્ર પર વાળ્યો. ફટાકે. ભેળા જ ચખ્દે. આગ્યા. 'ટળતો નથી. કથારનીયે કીધા કડું છું' .

'જયહો જયહો મા અન્નપૂજાનો.' કહી સમયે એ મસોતું ભિક્ષા પાત્રમાં રાખ્યું ને

એક હાથ ઊંચો કરી આશિષની બમી વર્ષા
કરી પાછા વળ્યા.

ક્યાં મયા !

ખીજી ઘેર મધુકરી અર્ધે નહિ 'પાંખું' મૂક-
ડીએ પ્રસ્થાન આણું.

સૂરજ મા'રાજ એ ત્રેયા હર્ષપ્રભુનાં હું ગરા-
એને કસ બતાવે રંગે રંગી રહ્યા હતાં. હોતો
વાણી, જાણે શેર મચાવી રહ્યા હોય એમ વન-
સાકમાં અસંખ્ય પંખીઓ, કલબહાટ મચાવી
ગળનના નિસ્તબ્ધ ધુમ્મસને ભરી રેતા હતાં.

સમર્થે મૂંપડીમાં આવ્યા બિલાપાગ મૂંડી
પેનું મસોતું લઈ નંદી તટે આવ્યા પુલકવ
હૈયે મસોતું મચળી પેનું ને જાહે કરી મુકુંબુ
પછી એને લઈ મૂંપડીએ આવ્યા.

આસને બેસી મસોતું હાથમાં લીધું ને
તેમણી એક પછી એક ઘાસ મૂક કાઢે બે-
બેની જુદાં મૂકવા માંડ્યા.

સમર્થની આં લીલા એવા સૂરજરવને
જિજ્ઞાસા થઈ, આવના જોવારે એણેય એનો
રથ જણાવે થભાવી પાપથો.

મસોતાના બધાજ ઘોરા એકાંઈ રહ્યા કે,
સમર્થે એની વાત બનાવા માંડી.

'એ જ કણે હાથમાં ઘડે લઈ પેલી મૂક
નારી નહીં તટે પાણી ભરવા નીકળી માર્ગના
ઠાંઠે જ આ મૂંપડીમાં એની શીખ માચવા
આવેલ વિતરણ પર નજર મઠે ખીજી કણે
એ યાત્રી,

થરીને "એણે ને એણું" એ એના એના
નેત્રે વિચર થઈ રહ્યા.

'પેલા ઘા માટેલ મસોતામાંથી આ સપ્ત
એક પછી એક તારખેંચી એની દિવેલ બનાવી
રહ્યા છે બધાં ?'

મૂકનારી સ્વંય બની.

'ને જો ! નેત્રે, જરી બાઈ ! એણે એ
વાટ ધીમાં ઝખેડાળી પાંદુરજની પ્રતિમાં પાસે
સળગાવી.'

'અરે, આટલું જ ક્યાં બસ છે ? દિવેલ
સળગાવી એ હાથ એકી વંદના કરતા આ ઝમણ
શું જોયરે છે. માડી રે !'

, ને' પ્રહાંઠ વિતરતા સમયનાં બોલ મૂક-
નારીએ સંજાળ્યા.

'હે પ્રભુ ! હે કુલુનિધાન ! હે પતીત-
પાવન ! હે પુણ્યસતીત ! હે તેજસ્વી ! જેવું
અજવાળું આ દિવેટથી અહીં મારી મૂંપડીમાં
પ્રકાશી દેણું છે આલું જ અજવાળું હે વિભુ !
મને આ કાનમાં આપનાર મૂકનારીના અંતરને
અજવાળાએ એવા મચોતાની ભેમ તેના હૃદયે
પોણ એના જીવનની મહીનતાને દૂર કરશે,
ને એવું શુદ્ધ પ્રકાશમુકત હૃદય આપના અરજે
પ્રકાશી, લીડે.'

ને આ હૃદય નિહાળતી વેળાનો કણે કણે
પેલી મૂકનારીના અંતરમાં અજવાળાં પથરાતા
જતા હતા તેના અંતરમાંથી મહીનતા ધુન
થઈ. પરમ પ્રકાશ છવાતો જતો હતો, અને
એની જૂઠ સમર્થ અગ્નિ સમભાઈ, ઘાનતી
મહત્તા સમર્થ.

એ ઘડો ત્યાં જ મૂંડી મૂંપડીમાં દોડી,
સ્વામી, સાંમદાસ સમક્ષ એ હાથ એકી નમી
જોલી : 'હે દવાનિધાન ! મને ક્ષમા કરો,
અન્નાનની મહત્તા મને હીણભાગીને ન
સમર્થ.'

આ હૃદય પરિવર્તનથી દેવામાં અપાર હર્ષ
અનુભવતા સમર્થે જોલ્યા. 'હે મા ! તારું
અંતર તો રહીક સત્ત્વ ઊજાળવળ, સુધેના તેજ
સરખું પ્રકાશવાન. અને મેં ગા સરખું પાવન
છે' વું હીનભોગ્ય કેવી મા ! જય હો તારા
જીવનનો, જય હો તારા કર્મ માર્ગનો, તારી
સૂઝ ભવ્ય હૃદયેનાં દેવાને સ્પર્શે.'

ને એ જયજોલ, તરુવરોની ડાળીએ ડાળીએ
દંખલેના હું ગરાયોની રેથે રેથે વહેતી
સરિત નાં જળપર, સંજાળા તહેરાતા મુખદ
વચુની પ્રાંખપર થઈ, યોચેર ધુમી વળ્યા ને
વિસંખાપી બન્ધા.

સુવર્ણ જીવન

એક ધાર્મિક મંથન

આપણે બધા લાંબુ જીવન જીવવા ચાહીએ છીએ. કેટલાંક મનુષ્ય કહેને કહે કે અચૂક દિવસે તારું મૃત્યુ થવાનું છે તો તે સાલણીને તે ગંભીર જાય છે અને તે મૃત્યુને ટાળવાનો પ્રયત્ન કરે છે. બુદ્ધિમાન યુવકોએ કહ્યું છે કે માનવે લાંબુ જીવન જીવવાની ઇચ્છા કરવી ન જોઈએ, બલકે થોડું જીવવા પછી સારું જીવન કેમ જીવવા તે જ વિચારવું જોઈએ. ગજસુક્રમાવ પોતાની નાની જિજ્ઞાસા કેવળ ૧૨ વર્ષની ઉંમરમાં જ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી ગયા. આપણે ૧૦૦ વર્ષ જીવીને પણ દુનિયાના ભલા માટે કંઈ કરી શકતા નથી તો પછી આટલા લાંબા જીવનનો અર્થ શો? અગ્રેજ મહાકવિ લોગ ક્રેવેએ એક જગ્યાએ કહ્યું છે, “આપણે કેટલું લાંબુ જીવન જીવીએ તેને બદલે આપણે કેવી રીતે જીવન જીવીએ છીએ એ પ્રશ્ન મહત્વનો છે.

દુનિયામાં સુસાક્ષીના ત્રણ ભાગ છે. આકાશભાગ, જમીનભાગ અને જળભાગ. તેની જ રીતે જીવનની સુસાક્ષીના ત્રણ ત્રણ ભાગ છે. આધિકૃતિક, આધિદેવિક અને આધ્યાત્મિક અને આપણે જડવાદ, બુદ્ધિવાદ અને આત્મવાદના નામોથી ત્રણ જોગણી શકીએ છીએ. જડવાદ એટલે જમીન પર ચાલવું, બુદ્ધિવાદ એટલે પાણી પર ચાલવું; આત્મવાદ એટલે આકાશ પર ચાલવું.

હવે આ ત્રણ ભાગમાંથી આપણે કયો ભાગ ચાલવું તેનો વિચાર કરવો જરૂરી. જડવાદના બળ પર ચાલનારનું જીવન, જમીન પર પેટ ટેકડીને ચાલનાર કીડાઓના જેવું હોય. સંપત્તિ એકઠી કરવી અને તેનો ઉપયોગ કરવો એ જ તેનું ધ્યેય રહે છે. આજના ધનવાન લોકો ખીજુ શું કરે છે?

તેઓ તેમાં જ સુખ સમજે છે પણ તેઓની આ માન્યતા ખોટી છે. રજુમાં માણસો પાણીના જમથી ફર્યા કરે છે પણ પાણી મળતું નથી, જડવાદ પર ચાલનારની આવી જ દશા ચાય છે તે પોતામાં સુખ સમજે છે પણ મૃત્યુની જેમ તેને પણ સુખ મળતું નથી, સુખ તેનાથી દૂર ભાગે છે. આમ છતાં આજે જ્યાં જોઈએ ત્યાં આજ વાદની પ્રુદ્ધિ થઈ રહી છે. માનવ ‘જડ’ની પાછળ દિવાનો બની રહ્યો છે. તેની રક્ષા માટે વિજ્ઞાને અણુઘોષમની શોધ કરી છે પણ ચોક્કસ માનવને કે અણુ-ઘોષમ અથવા અણુને કમતું વિરોધી શસ્ત્ર કંઈ ન શોધવામાં આવે, આથી માનવ જાતને કંઠી સાંનિ વળવાની નથી.

વિજ્ઞાને આજે મનુષ્યત્વ છિનવી લીધું છે અને તેને ક્ષયગચર અને જલચર બનાવી દીધેલ છે, તેથી જડવાદ પર ચાલવું એ માણસનું કર્તવ્ય નથી ઉપનિષદમાં કહ્યું છે ‘સત્યતુ મોહું સુવર્ણના ઢાંકણથી ઢાંકવામાં આવેલ છે સત્યના દર્શન માટે સાધક ઇન્દ્ર પાસે આર્થના કરે છે કે ‘ઇન્દ્ર! તું આ સુવર્ણના પાગને ખેંચી લે અને મને સત્યતુ’ દર્શન કરવા દે. જ્યાં સુધી આપણા હૃદય પર સુવર્ણનું ઢાંકણ હશે ત્યાં સુધી આપણે સત્યતુ દર્શન નહીં કરી શકીએ.

એક ધર્મશુરૂની પાસે એક માણસ આવ્યો અને જોણ્યો: “ઇન્દ્ર કયાં છે? મને તો દેખાતો નથી.” ધર્મશુરૂએ એક કામળ પર ‘ઇન્દ્ર’ લખ્યું અને તેને પૂછ્યું: “આ શું લખ્યું છે?” આવનારે વાંચ્યું, ‘ઇન્દ્ર.’ પછી ધર્મશુરૂએ તેના પર એક સોનાની મહોર મૂકી અને પૂછ્યું: “આ શું છે? તે માણસે કહ્યું. ‘સોનાની મહોર.’ ધર્મશુરૂએ તેને સમજાવતા

કહ્યું : “ભાઈ, જેમ સોનાની મહોર નીચે ઇશ્વર દબાઈ ગયેલ છે અને જોવામાં નથી આવતો તેમ મનુષ્યની નજર જ્યાં સુધી જડ વસ્તુઓ તરફ જાય છે ત્યાં સુધી તે ઇશ્વરને જોઈ શકતો નથી. તે સમયે તેને પોતાની કે ખીજની બહાઈ નથી દેખાતી. આ સ્થિતિમાં ઇશ્વરત્વનાં ઈર્શન કેમ થઈ શકે ?”

જડવાદની વસ્તુઓ જોઈ શકી કરવા માટે કેટલું પાપ કરવું પડે છે ? જ્યાં સુધી માણસ ખીજની સંપત્તિ ન હોય ત્યાં સુધી તેની પાસે ખેંસો જોઈ શકે થઈ શકતો નથી. આ જાણીતી વાત છે કે જેની રીતે જુગારીની પાસે જોઈ તરફ માટીને ઢગલો હોય છે તો ખીજ તરફ ખાંડો, તેવી જ રીતે પૈસાદારોએ પણ જો સમજી લેવું જોઈએ કે તે બંધે જોઈ બાજુ તિજેરી ભર્યા કરે, પણ ખીજ બાજુ તિજેરી ખાલી પણ થાય છે.

આજે આપણું જીવન હિંસક પશુઓથી પણ ખરાબ થઈ ગયું છે. જોઈ સમયની વાત છે : જોઈ રાજકુમાર શિકાર જોડવા ગયો. જંગલમાં જતાં તેણે જોઈ હરણ જોયું અને તેની પાછળ પોતાને ઘોડો દોડાવ્યો. હરણ આગળ ને આગળ ભાગતું હતું અને રાજકુમાર પણ તેની પાછળ પાછળ પોતાનો ઘોડો દોડાવી રહ્યો હતો. બહુ દૂર જતાં સામે જોઈ ખાડી આવી જ્યાં હરણ રોકાઈ ગયું. હવે આગળ જવાને કોઈ માર્ગ રહ્યો નહીં. રાજકુમાર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે નિશાન તાકીને હરણનો શિકાર કર્યો.

રાજકુમારે શિકાર તો કર્યો પણ તે રસ્તો ભૂલ્યો. કોઈ વટેમાર્ગની શોધમાં હતો ત્યાં જોઈ સંન્યાસીને તેણે જોયો. જે બહુ મસ્ત દેખાતો હતો. રાજકુમારે હરણનો શિકાર કર્યો છે જાણી સંન્યાસી રાજી થયો અને પોતાના આશ્રમમાં તેને લઈ ગયો. રાજકુમાર માટે લોજનની વ્યવસ્થા કરાવી પોતે સંગીતમાં

તત્ત્વીન થઈ ગયો. થોડી વારે સંગીત બંધ થયું ત્યારે રાજકુમાર સંન્યાસી પાસે ગયો અને જોડ્યો : “મહારાજ, વાવું સંગીત તો મેં આજ સુધીમાં મારી જિંદગીમાં નથી સાંભળ્યું, જોવી ઈચ્છા થાય છે કે જે મારો વિવાહ ન થયો હોત તો હું કદી આપને છોડત નહીં.”

સંન્યાસીએ રાજકુમારને કહ્યું : “ભાઈ, રાત વણી જ ગઈ છે માટે તમે અહીં જ રહી જાઓ. મને પણ શિકારનો શોખ છે. આપણે બંને રાતના શિકાર કરવા નીકળીશું.”

રાજકુમારના મનમાં અચકામજલ તો થઈ પણ શિકાર માટે ત્યાં રોકાવાનું તેને મન થઈ ગયું. રાતના બાર વાગ્યે બંને શિકારે ઉપડ્યા. ચાલતાં ચાલતાં બંને જોઈ બાંધ પાસે આવ્યા—જ્યાં કેટલાંક માણસો બેઠા હતા. તેમના તરફ ઈશારો કરી સંન્યાસીએ કહ્યું : “રાજકુમાર, તું આનો શિકાર કર; આ જોર લોકો છે જે ગરીબ માણસોને તંગ કરી ધન લૂંટી લે છે. હિંસક પશુઓ કરતાં પણ આ લોકો વધુ બધાં જ છે.” રાજકુમારે પોતાની બંદૂક ઉપાડી ત્યારે સંન્યાસીએ કહ્યું : “ભાઈ, રહો, આથી પણ સારો શિકાર આગળ મળશે.” બંને આગળ વધ્યા. ચાલતાં ચાલતાં સંન્યાસીએ જોઈ વૃક્ષ પર ચઢીને રાજકુમારને કહ્યું : “જુઓ, આ મકાનમાં સફેદ વસ્ત્ર ધારણ કરેલ જોઈ ઢગ બેઠેલો છે. જે સુંદર જીવાન રમણીઓ સાથે હાંસી-મરકરી કરી રહ્યો છે. આ દિવસનો મહાન્ત અને રાતનો વિલાસી છે. તું આનો શિકાર કર.” રાજકુમાર નિશાન તાકે છે, પણ સંન્યાસીએ તેને અટકાવતા કહ્યું : “થોભો, આગળ આથી પણ સારો શિકાર મળનાર છે.” બંને ત્યાંથી આગળ જતાં જોઈ હાઈકોર્ટમાં પહોંચ્યા. જ્યાં માણસનો ઇન્સાફ થતો હતો. સંન્યાસીએ કહ્યું, “રાજકુમાર, અહીં દિવસના ન્યાય થાય છે પરંતુ રાત્રે તે પૈસાથી વેચવામાં આવે

છે. જુઓ, ત્યાં શું અવાજ થઈ રહ્યો છે ?" બંને ચૂપચાપ ઊંચા થઈને સાંભળવા લાગ્યા. એક પસાદાર માણસ ન્યાયાધીશને કહી રહ્યો હતો : " સરકાર, આ દશ હજાર રૂપિયા હો અને મને બચાવી દો. " રાજકુમારે આ જોડ ગોળી ચલાવા માંડી પણ સંન્યાસીએ કહ્યું, " હજી થોભો, આથી પણ સારો શિકાર આગળ મળનાર છે " પછી તે વ્યાપારીએ પાસે તેને લઇ ગયો અને બોલ્યો : " તું આનો શિકાર કર, કેમકે તે ગરીબોને લૂંટીને પોતાનું ઘર ભરે છે, કાળા બળર કરે છે અને મોજમજ કરે છે " આ રીતે સંન્યાસી ત્યાં જ્યાં રાજકુમારને લઇ જાય છે ત્યાં ત્યાં તે ધર્મને સ્થાને અધર્મ અને સ્વાર્થનું પોષણ થતું જુએ છે. આખરે સંન્યાસી તેને બધે ફેરવીને પોતાના આશ્રમમાં લાવે છે અને આ રીતે હુનિયાનું ખરું દર્શન કરાવીને સૂર્યોદય થતાં વિદાય કરે છે. અહીં કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જડવાદ તમામ અનિષ્ટોની જડ છે.

બીજો માર્ગ છે-બુદ્ધિવાદ અથવા જડ-માર્ગ. કેટલાંક માણસો બુદ્ધિથી સિદ્ધ થાય તે જ વસ્તુ માને છે. તર્કથી સિધ્ધ થાય તેવી વાતો પર જ તે વિશ્વાસ રાખે છે પણ વિચારવાની વાત છે કે જે કામ હથોડીથી કરી શકાય તે કામ હાથથી નથી થતું અને કરવામાં આવે તો હાથ તૂટી જવાનો ભય રહે છે. તેવી જ રીતે જે વસ્તુ વિશ્વાસથી માનવાની હોય છે તે તર્કથી કેવી રીતે સમજી શકાય ? કેમ કે તર્ક તો સત્ય વાતમાં પણ ચલાવી શકાય છે અને અસત્ય વાતમાં પણ તર્ક તો ચાલે છે.

હવે ત્રીજો માર્ગ છે જાતમવાદનો-આધ્યાત્મિક માર્ગ. આ માર્ગે આપણે જીવે ચડી શકીએ છીએ. આધ્યાત્મિક માર્ગનો અર્થ કોઈ સમજે કે આ માર્ગે ચાલનાર મનુષ્યે

સંસારમાં ન રહેવું જોઈએ તો તે બરાબર નથી. સાધુ બની કે હુનિયા છોડીને જગલમાં જમ્મએ પણ આપણે ઈર્ષ્યા, દેવ, છળ, કપટથી સુકત ન બનીએ તો તે પણ સંસાર જ છે. તેથી સંસારને છોડી સાધુ વેષધારી બનવાથી કંઈ લાભ નથી, પરંતુ સમજપૂર્વક ત્યાગ કરી આધ્યાત્મિક માર્ગ તરફ આગળ વધવામાં જ લાભ છે. જે પુરુષના દૃઢ્યમાં આત્મવિશ્વાસ હોય અને હંમેશાં પ્રસન્ન મુખે રહેતો હોય તે આધ્યાત્મિક માર્ગે ચાલી શકે છે અને તેને જ આધ્યાત્મિક માર્ગે ચાલનારો સમજવો જોઈએ.

અગ્રેજીમાં કહ્યું છે કે તમે બધું બૂલી જાઓ પણ બે વસ્તુ કદી ન બૂલો-કાન દેવાનું અને ક્ષમા કરવાનું. આ બે વાતોને યાદ રાખવાથી જ તમારું જીવન સફળ થશે. તમારી પાસે જે કંઈ હોય ન ઉઠાર હાથે આપી દો, અને કોઈ તમારું ખૂરું ધમ્મી તો તેને ક્ષમા આપી દો. આ બે જ વાતો તમારા માટે ઘણી છે જે તમને માણસમાંથી ભગવાન બનાવી દેશે.

જડ વસ્તુઓનો ત્યાગ આધ્યાત્મવાદ છે અને તેનો સંગ્રહ કરવો જડવાદ છે. શુદ્ધ ગોવિંદસંકનો એક કિસ્સો છે. એક વાર જમુનાને તીરે બેઠા હતા ત્યારે તેમનો એક શ્રીમંત સિધ્ધ રથુનાથદાસ ભેટ લઈ આવ્યો અને બોલ્યો : " આજે મારી આ ભેટ સ્વીકારો. " ભેટમાં બે સોનાની બંગડીઓ હતી જેમાં કિંમતી હીરા લગાડવામાં આવ્યા હતા. શુદ્ધ આધ્યાત્મવાદી પુરુષ હતા. તેમની નજરમાં માટી અને સોનામાં કંઈ ફેર ન હતો. તેઓ તો બંગડીઓ લઇને પોતાની આંગળીમાં ફેરવવા લાગ્યા. ફેરવતાં ફેરવતાં એક બંગડી જમુનામાં પડી ગઇ. ભેટ આપનાર તરત જ જમુનામાં પડ્યો પણ તેને બંગડી મળી નહીં. હતાશ થઇને ખાલી હાથે તે પાછો

ફોઈ ત્યારે શરુછએ બીજી બંગડી જુનામાં ફેંકતા કહ્યું : 'જો બંગડી ત્યાં પડી છે.'

આ પ્રકારે જે માણસ સોના અને માટીને એક સરખાં સમજે છે તે માણસ આકાશમાગી બની શકે છે અને પવિત્ર આધ્યાત્મિક જીવન જીવી શકે છે જ્યાં સુધી મનુષ્ય જડવાદ છોડીને આધ્યાત્મવાદ ગ્રહણ નહીં કરે ત્યાં સુધી તે સત્યતા દર્શન નહીં કરી શકે.

ઉપનિષદમાં યથાર્થ કહ્યું છે : 'સત્યતા દર્શન કરવા માટે સોનાનું દાંકણ ઉઘાડીને દેડી દેવું જોઈએ.' જો આપણે જીવન સુવર્ણ-ઉત્તમ બનાવવું હોય તો સત્ય પર છવાયેલું સોનાનું દાંકણ ઉઘાડીને ફર કરી આધ્યાત્મિક માર્ગે વિકાસ સાધવો જોઈએ. આ માર્ગે વિકાસ કરતાં કરતાં 'દાન દેવું' અને 'લાભ બક્ષવી' એ જ આપણો જીવન-મંત્ર બને તો આપણું જીવન શાંતિના માર્ગે આગળ વધી યશસ્વી બનશે.

સ્તૂપ શા માટે ?

એક વખત ભિખુ આવે, ભગવાન તથાગતને પ્રત્ન કર્યો :

"હે પ્રભુ ! સ્તૂપ (સમાધિ) શા માટે બનાવવામા આવે છે ?"

ભગવાન તથાગતે કહ્યું :

"મતે ! ક્ષણભંજર આ દેહનો ત્યાગ કરનાર ચર એવા પ્રકારના મનુષ્યોનો સ્તૂપ મનાવવામાં આવે છે કે,

"જે જીવનમાં, સતત ભગ્ન રહેલ છે, ધર્મ-પ્રચારથી તે બીજનો ઉદ્ધાર નથી કરી શકાય, પણ, પોતે સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાન અને પ્રેમાવાન મની બીજનો માટે આદર્શરૂપ રહેલ છે."

"જેણે જીવનભર સદિના તમામ જીવનમાત્રો ભરી સમાન સુધિથી રહેલ છે."

"જેણે તથાગતના ધર્મનો, ઉપદેશનો, શાંતિનો સદેશ, જીવનમાં ઉતારી, બીજને તે સમજાવી ધર્મમાર્ગે ચીરશાંતિને માર્ગે વાળ્યા છે, તેવા બોદ બ્રમણેનો."

"તથા, તથાગતના શ્રેષ્ઠ ધર્મનો પ્રચાર કરનાર જીવનમા એક માત્ર લક્ષ સંજનારાઓનો."

"હે બ્રાહ્મણ ! આ રીતે ચર વ્યક્તિઓના નિર્વાણ પછી સ્તૂપ બનાવવામા આવે છે."

વળી આવે પૂછ્યું :

"હે પ્રભુ ! એવી ચારે પ્રકારની વ્યક્તિઓના નિર્વાણ પછી સ્તૂપ બનાવવાથી લાભ શો ?"

ભગવાન જુલે કહ્યું :

"હે ભિખુ ! એ સ્તૂપની સમીપ જનાર મનુષ્યને દુરન જે ખ્યાલ આવે છે કે, આ

સમાધિય મનુષ્યે, પોતાના જીવનમાં, તથાગતના શાંતિ-ધર્મને નિર્વાણના રાહનો, અમૂલ્ય પ્રચાર કરી, ભગવાને સ્ત્રી-સાધન તથાજી છે, અને સ્તૂપની નજીક જતા, દાસનીકને આ પામતલું સ્મરણ થાય છે, અને એ સ્મરણથી તે પ્રસન્નતા અને શાંતિ કેમ મળી શકે, તે વિચારનાને માર્ગે પ્રેરાય છે, એથી સ્તૂપ એ, પવિત્ર અને અમૂલ્ય દ્રવ્યનું દાંકણીકને બને છે, તેથી તે લાભદાયી છે."

બ્રાહ્મણે આ જુલ વાણીથી પ્રસન્નતા વ્યાપી.

- દેવેન્દ્રકુમાર પંડિત

વકીલનો ખચાવ

એલન પૅલિન

મિટરી ગૈરીનિનનો કેસ ચાલી રહ્યો હતો. એના પાટોશીએ પીટર ગૈરીનિન પર એનો ઘોડાની હત્યા કરવાનો આરોપ મૂક્યો હતો.

હિનાળાના દિવસ હતા કેમેરીની અંદર સખત તાપ લાગતો હતો. લોકોની પણ ખાસ હાજરી નહોતી. માત્ર બે ત્રણ એકબીજાને કેસમાં સાક્ષી આપવા માટે આવ્યા હતા. એ યોગે ત્યાં બેઠાં બેઠાં બેઠાં નથી કાપવાથી સંકળી રહ્યા હતા.

આરોપીનો વકીલ કેસ સમજાવી રહ્યો હતો. એની દૃષ્ટિ અદાલતના અધ્યક્ષ પર મંડાયેલી હતી. પોતાના કથનથી લોકોને પ્રભાવિત કરવાનો એ પ્રયત્ન કરતો હતો. લોકોનું ધ્યાન આકર્ષવા માટે એ હાથ હલાવતો હતો અને પોતાની વાતને રપટ્ટ કરવા પ્રયત્ન કરતો હતો. આટલી મહેનત પછી પણ ન્યાયમૂર્તિએના અંદરે પર એના કહેવાની અસર થતી હોય એવું લાગતું નહોતું.

અદલતના અધ્યક્ષ ચિંતામય લાગતા હતા. અને એની પાસે બહેલા ન્યાયમૂર્તિએનાથી એક ઘોડાનું ચિત્ર દોરી રહ્યા હતા અને બીજા ન્યાયમૂર્તિ સંબંધિત ઘોડાથી ત્યાં બેઠાં બેઠાં સંબંધિતની રચના લખી રહ્યા હતા.

આરોપી મિટરી ગૈરીનિન જૂગવાળવાળો બેસતો હતો. એના પગ ખુલ્લા હતા અને કાચામાં હેટ રાખીને એ લોકો હતો. એ પોતાના વકીલના લાગા કથનમાંથી કંઈ સમજી શકતો નહોતો. એનું ધ્યાન તો બારીના કાચમાં એક માખી ફરકેટ કરી રહી હતી, અને બહાર નીકળવાનો એને માગ મળતો નહોતો, એના પર હુલુ. એકાએક વકીલે થસ થસેવા માટે એક રાખ બેસવાનું બંધ કર્યું. ત્યારે મિટરી બહારથી કચેરીના અપરાધી પાસે ગયો અને કહ્યું :

‘અરે ભાઈ, આ માખીને બહાર નીકળી જવા દેને ? ઘણીવાર મથા એ ફરકી રહી છે.’

ન્યાયમૂર્તિએએ એના તરફ સહાનુભૂત અને દયાના ભાવથી જોયું અને ત્યાં અંધારે ધંટડી વગાડીને કહ્યું :

‘મિટરી ગૈરીનિન, તું બહાર એક આરોપીની હેસિયતમાં છે. તારી પસંદગી ખામેશ રહેવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે.’

‘જોહ, માખી ચાલી જતી.’ મિટરીએ બારી તરફ એતાં કહ્યું.

ન્યાયમૂર્તિએ દમી પડ્યા વકીલે પોતાના અસીલ તરફ જોયું અને પછી માગળ અલાપ્યું....

‘સાહેબ, ને કંઈ થયું છે એ કેવી પરિસ્થિતિમાં થયું છે એના તરફ પણ આપણે આપણું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ. આની મનોવિજ્ઞાનિક બાજુ પણ વિચારવી જોઈએ એક રાતની કથનના કરી ને જાણવાના જેવી કાળી છે અને એ પણ એક ગામમાં... મારા અસીલ પોતાના બેટરમાં શાકમાજી અને ધડેલા પાકની રજોરાજી કરતો મૂતો હતો પણ ખૂબ પરિશ્રમ કર્યા બાદ બધું જૂનીને એ નિદ્રાધીન થઈ ગયો હતો...પણ એકાએક રડી શીલ રિયતિમાં એણે હું એણે ? ટબ્લ એનું વર્ણન કરી શકે તેમ નથી. જોહ ! એણે કેવું બવાનક દ્રશ્ય જોયું. મારા અંદરની નિદ્રા કાચાદરા પર લટકી રહી હોય એવું એને લાગ્યું એના માથા પર એક બવાનક રાક્ષસ જાણે એનું લક્ષ્ય કરી જતા ગળુખી રહ્યો હતો. એણે એણે કે રાક્ષસના મોમાંથી આગ વરસી રહી છે. મારા અંતરના ખૂન મકરાઈ ગયો. જાંઘકરી આંખે જ એણે બેઠું છાતરી અને ઝોળીવાર કપોઈ, રાક્ષસ પડી ગયા. પણ એણે બિહવાનો પ્રયત્ન કરતાં મારા અંતરના તરફ ઝાપટ મારી અને પછી દર્દનો અવજા કરતાં મુલુ પામ્યો. આમાં મારા

અસાધની શું બૂલ ? એ રક્ષકને જાણે પીટર
 મેરીનનનો ધોડો નીકળ્યો એમાં એ શું કરે ?
 એક ધોડો... મરીન જાનવાર, એની કિંમત પણ શું
 હશે !... એટલે સાહેબ, આ બાજતમાં તમે એ
 સિદ્ધાંતોની દૃષ્ટિએ વિચાર કરો. એક ધ્રુવરનો
 સિદ્ધાંત, જે બધાને પોતાનું રક્ષણ કરવાનો અધિ-
 કાર આપે છે. અને બીજો માણસનો સિદ્ધાંત, જે
 બધા ક્રિયાઓને નિર્દોષ અને દોષિત એવા વિવેક-
 ગેમાં વહેંચે છે. આ બંને સિદ્ધાંતોની દૃષ્ટિએ
 મારા અસીલ નિર્દોષ છે.’

વજીલત ઇચન પુઠું થયું પણ અખ્યએ કહ્યું :
 ‘મિટરી મેરીનન, આગેાપો.’

‘હાજર છું.’

‘તું આ વિષયમાં કંઈ કહેવા માગે છે ?’

‘જાણ હું ?’

‘હા, હું.’

‘અખ્ય તો આ બધું કેમ થયું એ હું કહી
 શકું ?’

‘હા, પણ સાચેસાચ જે બન્યું હોય તે જ
 કહેતો.’

મિટરીએ કહેવા માંડ્યું : ‘એ થોડા વારવાર
 મારા ખેતરમાં આવતા હતા. મેં ધણીવાર મારા
 પાંદાશી પીટરને થોડાને વાડામાં પૂરી રાખ્યા હતા
 હતાં. કોણે મને પાછું તુકસાન કયું ? છે. એ મારા
 ખખીયાને બગાડતો હતો, દિવસ લગતા જ એ
 મારા ખેતરમાં આવતો અને બધું બરમાલ કરી
 નાખતો. એમાં મને કાચીકાચી એટલી ચિંતા
 હતી એટલી ખીજા કલાની નહોતી. તમે એવઠાં
 મોટા કાચીકાચ એવાં તઢિ હોય. મને થયું મારા

કાચીકાચને બરમાલ કરવાનો મોધપાક હતું આ થોડાને
 શીખવીશ. મેં બંદૂક લરી અને હું આ થોડાની
 રાહ એવા લાખેલ મધરાતે હતું ચતા માટે
 બધ રકો હતો ત્યારે થોડો ફોતે મારા ખેતરમાં
 આવ્યો.’

‘અખ્ય, પછી શું થયું ?’ - અખ્યએ પૂછ્યું.

‘મેં એને મારી બંદૂકથી મારી નાખ્યો.’

‘અને પછી ?’

‘અને પછી હું અને મારી પત્ની એને જામની
 શીખ લુધી લઇ ગયાં. અને ત્યાં બમે એને ફાટી
 દીધી.’

વજીલે પોતાના અસીલની સીંધીસાદો વાત
 સાંભળી, અને ■ ગુરસાથી તમતમી થીક્યો. વજીલને
 થયું કે ક્યાંયે કરીને હતું એને રોજી રહે’, પણ
 મિટરી તો પોતાના વજીલને જુસીને અખસની સામે
 ભેષ ને જ બોલી રકો હતો.

‘હીક છે, તો પછી તારા મને થોડાની શું
 કિંમત થાય ?’ અખ્યએ પૂછ્યું.

‘અને શું ખમર પડે એની કેટલી કિંમત
 થાય ? પણ એ સારો થોડો હતો.’ મિટરીએ
 ઉત્તર આપ્યો.

વજીલ ગુરસામાં થીક્યો અને બધાં કાગળો એણે
 ચિના પર ફેડી દીધાં. અખમ્યુતિએ એ અંદર
 અંદર વિચાર કરતા માટે અદાલત બરમાલ કરી.
 વજીલે મિટરીને બકાર લઇ બધને ગુરસાપી કયું :

‘હું મેચૂર છો. મે તને જુકું બેલનાં નહોલ
 આવડતું તો પછી વજીલ જ દા. મારે રાફયે ?’
 અને ગુરસામાં જ એ ત્યાંથી આવ્યો ગયો.

રૂપે ગભરાતાં

સરોહ

તમે ઓછા વત્તા અંશે ગભરાવા વિના રહેવાની નથી જ. પણ એ ગભરાટને તમારા વિષે ગભરાટનું કારણ બનવા દેતા નહીં. સાહેબનું પીંજનું કંપું જ છે. ત્યાં ઊભા રહેતાં જલજલા ગભરાઈ જાય છે. ઇંગ્લેન્ડની વરિષ્ઠ અદાલતના ન્યાયાધીશ શ્રી. બકેને એક વખત સાહેબ તરીકે બોલાવવામાં આવેલ તેણે પોતાના અનુભવ વિષે કહ્યું કે સાહેબનું માત્ર મારા માટે તદ્દન કંપું હતું, મને લાગ્યું કે અદાલતની કોઈ વસ્તુ મારા માટે પરિચિત નથી, જે હકીકત વિષે મારે જુમાની આપવાની હતી તે મહારવની હતી, તે વિષે કું જે જાણતો હતો તે પણ મહારવનું હતું. છતાં મારા મનમાં એક જ વિચાર ઘોળાવા કરતો રતો કે લોડ ઝૂમ મારી ઉપર તપાસ કરવાના છે અને તેથી મેં શું જુમાની આપી તે મને યાદ રહી નથી. આમ અદાલતના જીતે પણ સાક્ષીના પીંજરમાં ઊભા રહેતા અપરિચિત વાતાવરણથી હૃદયભરતે ક્રોધકો અનુભવેલ. ત્યારે તમે તો અદાલતની કાર્યવાહીથી વાકેફ નથી અને ગભરાઈ જાય તેમાં નવાઈ નથી, છતાં હકીકતમાં તમારે ગભરાવા નેનું કંપું જ નથી.

ટિફડન |વરુદ બીચરના સુપ્રસિદ્ધ યુદ્ધમાં જેની બીચર સાક્ષીના પીંજરમાં હતા. સામા પક્ષના વકીલ વિલિયમ કુલરટન તેની ઉલટ તપાસ કરતા હતા. બીચર જવાબ દેતા ચોંચાઈ ગયા, કુલરટને ધોરો પાડ્યો, કેમ મારા સ્વપ્ના થતા સીધા જવાબ દેતા નથી? બીચરે પ્રત્યેક સાક્ષીના હૃદયને પકીપાડ્યો, સાહેબ, હું તમારા પીંજરમાં છું. આ પ્રસંગ પરથી તમે સમજી શકશો કે સાક્ષીના પીંજરમાં ગભરાટ એ સામાન્ય વસ્તુ છે. તે ગભરાટથી ગભરાતા નહીં, કારણ કે ગભરાટ નેનું કંપું નથી તેમ હું તમને ખાતરીપૂર્વક કહું છું.

. અદાલતમાં હાજરી આપનાર જોતા હશે કે ત્યાં ગાલતી રાજ, ખરાબની કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર અને -

સાહેબને જે સામનો કરવો પડે છે તે સામાન્ય નિઃશસ્ત્ર માણસને કેટલું આધુનિક ચત્રોથી સજ્જ રોનિક સાથે મુકાવલો કરવો પડે તેવો છે. તેમાં જાણે કે તે સામાન્ય માણસને અર્થશુદ્ધ પાર ઉતારવાની કોઈ શક્યતા જ નથી. એક બાજુ અદાલતની કાર્યવાહીથી અપરિચિત, ગભરાટથી ધ્રુજતા અંગને પરાણે રિયર રાખવા અથવા કાનૂનોથી બિનવાકેફ કે અર્થવાકેફ પક્ષકાર કે સાહેબ ઊભો છે. બીજી બાજુ અદાલતની કાર્યવાહીથી પરિચિત, કાનૂનોથી વાકેફ, રચય, ચાંત અને બાવા મુકાવલાના અનુભવે કાબેલ વકીલ ઊભો છે. આમાં પેલા પક્ષકાર કે સાહેબનું ગળું જ કપા કે તે સફળ સામનો કરી શકે? સાક્ષીના પીંજરમાં ઊભા રહેલ માણસની આ સ્થિતિ છે તે ખરું છે. જ્યાં હું કહું છું કે ભાઈ, ગભરાતા નહીં.

તમે ગભરાતા નહીં, તેમ કું કલા કડું તેથી તમારો ગભરાટ મટવાનો નથી તે કું જાણું છું. તમે સાક્ષીના પીંજરમાં ઊભા છો, તમારા પગ છૂંકે છે, તમારા કંઠે શૈથ પડે છે, તમને આખી અદાલત ચક્રર ફરતી લાગે છે. તમે પીંજરને કંઠોડો પકડી માંડ સમતુલ્ય જાળવો છો. તમારા પર પ્રશ્નોની ઝડી વરસે છે. તમારા જવાબ તુટક છે. તમને લાગે છે કે તમે અવળા સવળ જવાબો આપો છો. ક્યાંક જવાબ દેવામાં ભૂલ કરી બેસો છો. તમે પરસેવે રેખાગ્રેય થઈ જાય છો. તમને થાય છે કે આમાંથી ક્યારે મારો છૂટકારો થાય. આખર તમારી જુમાની પૂરી થાય છે, તમે રાહતનો દમ ખેંચો છો. પણ ચોક્કસ ક્ષણમાં તમે રિયર ગભરાટ અનુભવો છો. તમને થાય છે કે તમે જે જુમાની આપી તે સત્ય હકીકતને સમર્થન આપનાર નહીં થાય. સામા વકીલે તમને ચૂંચવાડામાં નાખી દીધા તેથી તમને તેના પર શૈથ ચડે છે. તમારો ગભરાટ ઉકળાટ જની જાય છે. હું આ વખતે તમને લાસપૂર્વક કહેવા માણું છું કે તમારા ગભરાટ મારફત તમારો

ઉંચેરાટ પશુ વિના કારણ છે. હું આ હકીકત તમને બરાબર સમજાવવા માણું છું. તમારા ઉંચેરાટ જોઈ કદી મને યાતિથી સાંભળો. જુઓ, ફરી ઉંચેરાયા ના, બાઈ, ના. સામે વચીત તમારો દુસ્મન નથી. માનવ માત્ર વચ્ચેના ન્યાય માનવ કરે ત્યારે તેની હાજરી અત્યંત આવશ્યક છે તેના વિના ન્યાય શક્ય જ નથી. તમે વિસ્ફારિત બાજે મારા તરફ જોઈ ન રહો. જરા રસ્થ થઈ મારી વાત સંભળો.

તમે તમારા ગમરાટ અને ઉંચેરાટમાં જેનું અસ્તિત્વ જુદી ગણા છે તે ન્યાયાધીશને યાદ કરો. તમે તેને જુદી જાણ તે શ્રાવ્યમાંથી છે. તે બહુ જોડાઈ જોને છે. તેથી તેની હાજરી ઘણી ઘણી વાર જુદી જવાય છે. તે ન્યાય કરવાનો છે ને ? તે તમારી જુવાની વાંચશે, પછી બીજા પુરાવા સામે તેની વિચારણા કરશે અને તેના બરાબરોટાપણા વિષે નિર્ણય આપશે. હવે, તમે જો તો જાણો છો કે કોઈ બજારમાં ચાલ્યા જતા માણસને ન્યાયાધીશ તરીકે બેસાડી દેવામાં આવતો નથી. તે ન્યાય કરવાની બાબતમાં નિષ્ણાત કહી શકાય તેવો માણસ છે. તે શ્રેષ્ઠ બેઠે જણા માણસોને સાક્ષીના પીજરામાં જુએ છે. તે જાણે છે કે આ પીજરામાં કોનો રહેલ માણસ ભાગ્યે જ ધૂન્યા વિના રહી શકે. તે જ પશુ જાણે છે કે તમે બદલાતની કાબેવાદીથી વાકેફ નથી અને તમને સવાસો પૂછવાર વચીત નિષ્ણાત છે. આ મુકાબલામાં તમે તમારી જુવાની-મા મૂંઝવણ કોણ કરો જ તે હકીકત પશુ તે જાણે છે. આ બધી બાબતોના વિચાર કરી તે જુએ છે કે મહત્વની બાબતમાં ઉચ્ચ તપાસની ઝીંક તમે ફરી રીતે ઝાંલી શક્યા છો. જે મહત્વની બાબતમાં તમારી જુવાની તુડી નહીં હોય તો તમે બરાબર સાચા રાશો. તેમાં રહેજ પશુ શંકા સેવતા નહીં. આથી જ હું કહું છું કે તમે નકમાં ગમરાવ છો.

વળી તમને એક બીજા બાબતોના ખ્યાલ પશુ નહીં હોય. કયાથી હોય ? તે તમારું હોત નથી. તમે તમારા કાર્યમાં કુદરત કાલે રહ્યા, પશુ પુરાવાની તુલના વિષે વિચાર કરવાનો અવસર તમને ક્યારે

મળ્યો હોય ? આને વળી બદલાતમાં આવવાનું થયું. ત્યાં જોવો અનુભવ થયો કે આ બધામાં ક્યાં ફાસ્ટ પડ્યો ? પશુ યાતિથી સાંભળો. પછી વિચાર કરજો કે આ બધું આરક્ષક છે ના નહીં. હા, તમારો ગમરાટ પશુ-હું કહું છું કે તમારો ગમરાટ પશુ આરક્ષક છે. સાથેસાથ એમ પણ કહું છું કે એ ગમરાટથી ગમરાવ નહીં.

માનસસાક્ષી કેટલી પ્રગતિ કરી ચૂક્યું છે તે જાણે છો ? નથી જાણતા તો ફિકર નહીં. આપણે તેના જોડા પાણીમાં નહીં મીટરીએ, આપણે ક્યાં મનને તાગ લેવો છો ? પશુ જરૂર પડતી તેની ચર્ચા કરીએ. મન મહા વિચિત્ર વસ્તુ છે, તે તો તમારા અનુભવની વાત છે. મનની આ વિધિવિધ વિચિત્રતાના મહાકુમાં અમુક સારથ છે, ભાઈ, મનુષ્યના સિન્ન મિન્ન ચહેરા મહેરામાં અમુક લાક્ષણિક સામ્ય છે તેનું કારણ આ જ છે. પશુ તે તો જુદી વાત થઈ હું જે આમ ફટાઈ જઈશ તો પાર નહીં આવે. માટીને ફરી પાટા પર લાવું, જુઓ, આ સામ્ય પરથી નિર્ણીત થઈ શકે છે કે મન પર અમુક હકીકતના અમુક પ્રત્યાધાત પડે. એવી ઘણી બીજી બાબતો છે જેના પ્રત્યાધાત સરખા પડતા નથી. આ બધી બાબતોના પુરાવાની તુલના કરતી વેળા વિચાર કરવામાં આવે છે, કેટલું કહું તો તમને સતેજ થશે ? નહીં થાય ? ત્યારે થોડુંક વધારે કહું, હું જાણુ છું જ હોય કે મારે થોડું વધારે કહેવું પડશે

માનસસાક્ષી હોય આ બાબતના પ્રયોગો થયા છે. માનસસાક્ષી કોયેજના યાંત્રવાતાવરણમાં ત્રણ થીંજોને એક ખંડનું ચિત્ર બતાવવામાં આવેલ. તેમાં એક માણસને ભોજન લેતા ચિત્રેલ. બાજુમાંજુમાં બીજા બીજા વસ્તુઓનું આલેખન કરેલ. પાંચ મિનિટ તે ચિત્ર જતાવ્યા બાદ વિદ્યાર્થીઓને તે ખંડમાં જે ચીજ વસ્તુઓ હતી તેની માત્ર તંબાર કરવા કહેલ. ચિત્રેલ વસ્તુઓ પોતીતી અર્ધથી વધારે વસ્તુઓની માત્ર ભાગ્યે જ કોઈ વિદ્યાર્થી તંબાર કરી શકેલ. પશુ દરેક વિદ્યાર્થીની માત્રા ભોજન લેતા માણસની નોંધ હતી જ,

યાદી રજુ થયા બાદ તે વિદ્યાર્થીઓની ઉલટ તપાસ કરવામાં આવેલ. તેમાં પૂછવામાં આવેલ કે તે ખંડમાં રટવ હોતે તે તમે જોયેલ. પચાસ ટકાથી વધારે વિદ્યાર્થીઓએ કહેલ કે હા, અમે રટવ જોયેલ... પણ સરતચૂડથી યાદીમાં લખવા રહી ગયેલ વિરેલ સત્તાસના જવાબમાં તેમણે ખંડના ક્યાં આગમાં રટવ હોતે તે ભાગ પણ કહી જતાવેલ. યાસતવમાં તે ખંડમાં રટવ હોતો જ નહીં, વિદ્યાર્થીઓના જૂલમરેલા જવાબ સૂચનાત્મક તપાસના માત્ર પ્રત્યાધાત દત્તા. આવાજ બીજા પયોગે માં નિષ્ણાત પરીક્ષાર્થીઓએ રંગ વિષે, સમય વિષે અને સંખ્યા વિષે જૂલમરેલા જવાબો આપેલ આ તો રાત રવ રથ વાતાવરણમાં ફેવ થેલ પરીક્ષાનું ફરિયામ હતું. ત્યારે તમે તો અદાલતના તમને અદરશ બનાવતા વાતાવરણમાં, મહિનાઓ અને કલાકો વરસે પર અનેલ બનાવોતું, અલપ જલપ અગર તો પરાધ્યાન વિના કરેલ અપરોક્ત વિષે જુગાની આપો છો. તેમાં સૂચનાત્મક સવાલોના જવાબોમાં ઉલટી સુઝટી હકીકતો કહો. તેમાં કશું અસ્વભાવિક નથી ન્યથા-ધીસ આ હકીકત બરાબર જાણે છે, બનાવની મુખ્ય હકીકત જ યાદ રહે અને ગોણ જાખત યાદ ન રહે, તે વિષે તેની પૂરી જાણકારી છે. આથી વિગતે જાખત ઉલટ તપાસના સંદર્ભ અને સૂચનો દ્વારા મેળવા-થેલ જવાબોના વિરોધ તે ગોણ અણાશે. નાની નાની વિગતમાં તમે ઉલટા સુલટા કે સત્યથી વેગળા જવાબ આપી બેઠા હશે. તે તમારી જુગાનીના બરાબર અને તમારી વિશ્વાસ પાત્રતા ને કશી અસર નહીં પહેાંચે, અને લાગે છે કે તમારી જુગાની વિષે તમારા હોયે થોડી ક્ષણી ધરપત યથા હશે.

પણ બે મુખ્ય જાખતમાં વિરોધ હશે તે? જે આજેન સામાન્યપણે માણસ ન જલે તેવી મહત્વની જાખતમાં મુલ કે વિરોધ હશે તો તમે અદાલતને

વિશ્વાસ શુભાવી બેસશે. હું સમજું છું કે તમે વહેવાર છો અને આવા સંજોગમાં અદાલત તમારી જુગાની પર ભરોસો ન રાખે તે સામે તમારે કશું કહેવાનું નહીં હોય. પણ માફ ને ગતિતપણે કહેવાનું છે તે જુદું જ છે. તમારી આ મુખ્ય હકીકત બાબતને વિરેલ કેવી રીતે જોતે થયો? ઉલટ તપાસ દારા જ ને? બે ઉલટ તપાસ ન થઈ હોત તો આ વિરોધ જોતો ચાત નહીં, વળે ગેાખિયા સાક્ષીએ પણ આવે છે. પદાવેલ પેપટ માફક નાની નાની વિગતો વિષે પણ તે કડકડાટ બોલી જાય છે. આ સાહેબે પણ ઉલટ તપાસ દારા જ ખુદશ પડે છે. આથી મારા બાપ, સારો વકીલ તે દાનવ નથી, માનવ છે અને માનવ માનવ વચ્ચેનો ન્યાય બ્યારે માનવ કરે ત્યારે તેની હાજરી અનિવાર્ય છે. તેના વિના ન્યાય યથા થઈ નહીં. તમારો ગભરાટ પણ આવશ્યક છે, બે તમે સંપૂર્ણ રચયતાથી જુગાની આપો તો બેટી વાતને પણ ખુબ સરળતાથી વળગી રહો. અદાલતનું વાતાવરણ તમને આમ કરવા દેતું નથી, તે ન્યાયના પક્ષની વાત યથા. બે તમે સાચા હો તો આ ગભરાટ તમારા ગભરાટનું કારણ હોઈ શકે જ નહીં.

વળે માણસની મજા શકિત, સ્મરણ અને નિરૂપણ શક્તિ એક સરખી હોતી નથી. કોઈની નિરૂપણ શક્તિ સારી હોય છે, કોઈની યાદ રાખવાની શક્તિ સારી હોય છે અને કોઈની યાદ રહેલ વસ્તુને રજુ કરવાની શક્તિ સારી હોય છે. અદાલતમાં હાકલબોનો ન્યાય થતો નથી, જતાં પ્રત્યેક સાહેબની આ શક્તિઓને લક્ષમાં રાખી તેની જુગાનીને પ્રવવવામાં આવે છે. મૂલતવાર માણસ તટાઈ છે, ન્યથા છે, નિષ્ણાત છે. ત્યારે શાના ગભરાવ છો? મારા બાપ હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે ગભરાવાનું લેશ પણ કારણ નથી આટલે રખે ગભરાતા!

ન્યાયી ખલીશ

‘નિતાપ્ત’

ઉપલા, સીરિયાનો મશહૂર રહસ-એક રીતે સળ જેવા-હતો.

ઉપલાએ પણ ધરલામ ધર્મ અંગીકર કર્યો હતો. હાખાની યાત્રાએ એ ગયો ત્યારે એ હાખાની પર કરમા રહેતો હતો. એની સાથે એક બીજો ગરીબ મુસલમાન પણ કરે રહેતો. ઉપલાની લાંબી ચાદર જમીન સાથે સહેજ ધસડાતી હતી. હવે પેલા મુસલમાન પાસે જ આવતો હતો તેથી તેનો પગ ઉપલાની ચાદર પર પડ્યો.

‘ઉપલા તો યુરસાથી લાલ લાલ ઘઉં ગયો અને તરત પેલા માથુસને તમાચો મારી દીધો. પેલા માથુસ પણ એણે ન હતો, તેણે પણ ઉપલાને એક તમાચો ચોટી દીધો !

ઉપલાના યુરસાને પાર રહ્યો નહીં. તેની સાથે વધારે ઝવડો ન કરતાં તે સીધો હજરત ઉમર પાસે પહોંચ્યો. અને ફરિયાદ કરી. બાબો કિસ્સો સાંભળીને હજરત ઉમરે કહ્યું કે, ‘પેલા માથુસે તમને તમાચો માર્યો એમાં શરૂ કયું મોર્ડ કયું નથી. તમે જે કંઈ કયું એની સજા તમને મળી તેમા ફરિયાદ શેના કરેા છો ?’

ઉપલા તો જવાબ હાંજળી આશ્ચર્યચકિત ઘણ ગયો : ‘અરે પણ અમારા દરજ્જાનો તો રિવાજ કરો ! ક્યાં ફૂં અને ક્યાં એ ! અમારી સાથે આવી બેઠકની રજાનારુ’ તો માથુ’ કાપી નાખવું બોધએ !’

‘પરિવા એમ જ ઘડું ફૂં’, તમારા જેવા યુનો કરે’તે યુનો નહીં, અને સામાન્ય માથુસ રજાવાવ માટે પણ હાથ ઉઠામે તે યુનો ગણાતા. પણ હવે એવું નહીં ચાલે. ધરલામ પહેલાં એવું જાણું માલુ’ તે માલુ’ હવે ધરલામમાં નાના-મોટાનો કરો બેઠ નથી.’

ધરલામમાં એવી સમાનતા હોજ તે હું ધરલામને

નથી માનતો’ હજલાની આ ધમળી. છતાં હજરત ઉમરે કામદો બદલ્યો નહીં.

ઉપલા આખરે ત્યાંથી નાસી છૂટ્યો,

***

હજરત ઉમરને એકવાર એક સરદાર સાથે ઝપડો થયો. સરદારે હજરત ઉમર ઉપર બદાલતમાં કેસ કર્યો.

હજરત ઉમર પ્રતિવાદી તરીકે બદાલતમાં ગયા. કાઝી એમના માનમાં જિનો યમ્મ ગયો, કારણ કે એ મોખીનોના નેતા-ખલીશ હતા ને !

હજરત ઉમરને એથી ઘણું ખેડું લાગ્યું. કાઝીને એ કહેવા લાગ્યા : ‘તમે મને માન આપવા બીજા કેમ થયા ? આ તો ચોખ્ખો અન્યાય છે ! અહીં ફૂં પ્રાતવાદી તરીકે હાજર થયો છું-ખલીશ તરીકે નહીં.’

પછી પેલા સરદાર પાસે જઈને બેઠા.

કેસ ચર થયો. કાઝી પાસે પૂરેતો ન હતો. હજરત ઉમર પોતાના પર મુકાયેલા આરોપનો ધન્ડાર કરતા હતા.

વાદી સરદારે હજરત ઉમર પાસે મોર્ગંદ લેવડાવવાની માંગણી કરી-કાયદા પ્રમાણે એ માંગણી બાબતી હતી પણ હજરત ઉમરનો દરજ્જો સક્ષમાં સક્ષ કાઝીએ વહીતે કહ્યું : ‘હજરત ઉમર મોખીનોના નેતા છે- ખલીશ છે, એમની પાસે મોર્ગંદ ન લેવાયો તો સારું.’

હજરત ઉમર તરત બીજા ઘણને કહેવા લાગ્યા : ‘અરે તમે દેવા કાઝી છો ? એક સામાન્ય માથુસ અને ઉમરને સમાન નથી ગણતા તો તમારા ધન્ડાક પર ભરેસો કેમ મૂકી શકાય ?

દરેક આરોપી પેડે ફૂં મોર્ગંદ લેવા તોવાર છું.’

એ કેસમા હજરત ઉમર નિર્દોષ થયો.

આખરા તોલનમાં એમણે પોતાના મદાન પડને

વચમાં આવવા ન દીધું.

૧૯૬૬નું વર્ષ : યાદગાર ઘટનાઓ

ઝોગણીસો ને છ.સંજુ વરસ ઇતિહાસમાં તારકંત વરસ તરીકે ઓળખાય તો નવાઇ નહિ. તારકંત નેજે ભારત-પાક સમજૂતી પર સહીઓ થતી એક-એકે ભારતીય વડા પ્રધાનનો કરુણ અંત જોયો. અલખત વરસને પોતાનો રાખેતા યુજળનો પરિવર્તો તેમજ રમખાણોનો કવોટો તો હતો જ, ને એજે પૂરા કયો. ઝોઝામાં ઝોજ ત્રણ વડા પ્રધાનો અને પ્રમુખોની હત્યા થઇ હતી. નોંધાએ કે આ વર્ષે આફ્રિકન હતો ! ભારત માટે ચ આ વરસ નરસુ રહ્યું. દેશની એકતાને ખંડિત કરતાં એક વર્ષી એક કરુણ ઘટનાઓ જનતા ને રહી.

આ રહી ૧૯૬૬ની રાષ્ટ્રીય તેમજ આંતર-રાષ્ટ્રિય ઇટલીક યાદગાર ઘટનાઓ.

ભાનુઆરી ૪ :

તારકંત મિટિંગઃ ભારતીય વડા પ્રધાન લાલ બહાદુર શાસ્ત્રી અને પાકીસ્તાની પ્રમુખ ફીરઝ માર્ચલ ભાનુખર્ખાન મધ સોવિયેત એશિયાના ઘણેર તારકંત ખાતે સપ્ટેમ્બર ૧૯૬૫માં બે દેશો વચ્ચે આલેવી દ્વંદ્વી પશુ કાતિલ લગાઈ પડી, પરંપરના વિખવાદો પ્રશ્નોની સમજૂતી કરવા મળ્યા.

ભાનુઆરી ૧૦ :

તારકંતમાં ભારત-પાક-સમજૂતી પર સહીઓ થઈઃ ભારે કપરી ઘાટીઓમાં લગભગ આવાડિયું તો લાખ્યું કે પરિવર્ત બાંગી પડી. પશુ પડી, સોવિયેત વડા પ્રધાન એલેક્સી કોસિગિને તેને ખૂબ જ અનુરાધમરી કાબેલિયત તથા સહકર્ય સમજાવટથી ઉગારી લીધી. રાતોરાત નોંધપાત્ર સમજૂતી સાધી ચકાઇ.

ભાનુઆરી ૧૦-૧૧ :

શ્રી. રાજીન્દ્ર તારકંતમાં અવસાન થાય છેઃ સમજૂતી પર સહીઓ થયા બાદ દલોઝમાં જ ભારતીય વડા પ્રધાનનું તારકંત ખાતે અવસાન

થયું. એકાએક આવી પડેલા ભારતીય નેતાના આ મરણને કારણે તારકંત સમજૂતીમાંની ઇટલીક કલમે વિશે દેશમાં ને તીવ્ર રિખયાઃ હતો તે સમી ગયો. એ કે પુનર્વસવાટ ખાતાના પ્રધાન શ્રી. મહાવીર ત્યાગીએ એમાંની અમુક કલમે સામે વિરોધ દોષને રાજનાયુ આપ્યું.

ભાનુઆરી ૧૪ :

નાઈજીરિયામાં સત્તાપલટોઃ કોમનવેલ્થ રાષ્ટ્રોની પરિવર્ત પડી થોડા જ દવસોમાં નાઈજીરિયામાં લશ્કરી બળવો ફાટી નીકળ્યો અને તેમાં તે દેશની નાગરિક સરકારએ હુલસારી દેવામાં આવી. વડા પ્રધાન સર અયુબકર તફાય તેમજ બીજા અનેક નેતાઓની હત્યા કરવામાં આવી. લોકોપાળ ઝપાઝપીને અંતે મેજર જનરલ અયુબકર ધરોનસી નવા ચળખૂત નેતા તરીકે બહાર પડ્યા.

ભાનુઆરી ૧૬ :

કોમિસ પાર્લામેન્ટરી પકીના નેતા તરીકે મિન્દિરાફની ચૂંટણીઃ લશ્કરતના પાર્લામેન્ટરી ઇતિહાસમાં વડાચેલી લડતોમાં સોથી વધુ કલવાઈ ગરી લડતને અંતે શ્રીમતી ઇન્દિરા ગાંધી ૧૮૬ મતની જક્રમ-લીથી નેતા ચૂંટાયા અને કુનિયાની સોથી મોટી લોકસભાના પ્રથમ મહિલા વડા પ્રધાન બન્યા. એમણે કસાયેલા કોમિસી શ્રી. મોશરરફ દેસાઇને પ્રત્યક્ષ જગમાં ઉપધ વિ. ૧૬૬૫ી દરાખ્યા.

ભાનુઆરી ૨૦ :

ઝોરૂટ્ટીઆના વડા પ્રધાન રોબર્ટ મોન્ડક નિવૃત્ત થાય છેઃ આખાઓલા બહમ ઝોરૂટ્ટીઅન રાજપુત્ર ૩૭ વર્ષની સક્રિય કારકિર્દી આખમાં અંતુ સાથે અને 'કુ' દને ચાકયો છું અને નધના જતા કાવડાઓને ન્યાય આપવા અલગત યતો જાઉં છું એ વચનો ઉચ્ચારીને સમેટી લીધી. એમના અનુગામી થયા ફેરર દ્રેક્સર હેરોલ્ડ થોલ્ટ.

કોન્યુઆરી ૨૪

એર-ઈન્ડિયા વિમાન હોનારતમાં ડેલાનાના મૃત્યુ થાય છે. વિમાની ઈતિહાસના એક ખુબ ખરાબ અકસ્માતમાં એર ઈન્ડિયાના બોમ્બીય 'માયનજી' ડો. મેન્ડેલેનો સર્વે ટકરાયું અને ૧૧૭ યાત્રીઓનો નાશ થયો. એમાં હતા યોશિકિ એનું જ ડિવાઈમેન્ટના અલુવિયાની જી. જી. મા. ના મુખ્યારી ૩૧

એમેરિકા ઉત્તર વિષેટનામ પુર બોમ્બારો ફરી શરૂ કરે ૫; ૩૭ દિવસના નાત લી હયા પછી ૩ મુખ્ય ને-સને નહેર કરેલી 'યુદ્ધ અને' શાંતિ મેરચે મધ્યે કામમીરી નીનિના પરિચામે ફરી બોમ્બ વરી શરૂ થય

ફેબ્રુઆરી ૩૦
સોવિયેત અવકાશયાનનું ચર્ચ પર ઉતરેલું થાય છે સોવિયેત યુનિયનની દ્વિતી અવકાશયાને ૧૯૮૫ કલાક ચર્ચ ઉપર હળવું ઊતરેલું સફળ રીતે સાંધું અને ઊતરેલું પછી ૫૫૫ ૫૫૫ સાથે સદેશા વ્યવહાર નરી નાખ્યા, દુનિયામાં આ પહેલી સિદ્ધિ હતી.

ફેબ્રુઆરી ૨૪
યાનાના પ્રમુખ એકુમાદને પદમથ કરાવે છે : પ્રમુખ એકુમાદે નવારે ચીનનો સહી પ્રવાસ બેઠી રહ્યો હતો ત્યારે મંજૂરો અગાઉના બાવવાને પરિચામે લેખી લોહીવાળ કતિ થય અને લશ્કરે તેમને પદમથ નહેર કર્યા ધારા સરકારને કમળે લેસ્ટનન્ટ જનરલ એમેક એન્કારાદે લીધો અને તહોમત મુક્ય છે એ કુર્વાઈ દેલને આધિ દેવાળામાં દેશી લીધો હતો

માર્ચ ૧
વિંડસ પર સોવિયેત રોકેટનું ઉતરેલું રસિયન માટે વેળો આ મેઈ પ્રથમ સિદ્ધિ હતી ૧૦૬ દિવસની અવકાશ યાત્રાને અંતર્ગત વિંડસ પર આ રોકેટ ઉતર્યું ૬૬૫ દુનિયાના ઇતિહાસમાં આ પ્રથમ ઘટના હતી કે પુરોમાં બનેલી ગ્રીજ ખરેખર બીજા મહામા 'ઉતરે' વિનસ ઉતરી ૧૭૫ ફરી સત્તા કમળે કરે છે આમ ચૂટણીઓમાંથી

કેરોડ માઈલનો માત્રા અગાઉની ચોક્કસ ગણતરી પ્રમાણે થતી હતી અને કિમલી ગૌણનિક સિદ્ધિ હાસલ કરેલા ઉપરાંત શેપર્ડનો ખાસો ખ્યાલ પ્રાપ્ત થયો હતો.

માર્ચ ૬
ઝાગ્રેસ કારોવારી ૫૦૫ મી સૂચાની રચના માટે નિર્ણય કરે છે : આખરે અલગ મળતી રાજ્ય માટેની મોંઝણીને ઝાગ્રેસ કારોવારી કબ્જે રાખે છે અને સરકારને એ દિશામાં પગલા લેવા વિનંતી કરે છે

માર્ચ ૧૨
કોચેનેસિયાના પ્રમુખ સુચીને સત્તા મીળતે એ પી દેવી પડે છે : સામવાદી પક્ષને ગેરકાયદે રંગવાના નહેરન મામા સહી કરીને આખરે પ્રમુખ સુચીને પોતાના જળવાન જમણેરી લશ્કરી ૧૧ લેફ્ટનન્ટ - જનરલ સુહાર્તને સત્તા સોંપી દેવી પડે છે, અને પોતાને પછી લાગે શુ પડે છે.

માર્ચ ૨૭
વડા પ્રધાન ઈન્દિરાજી લોશિંગન આવી પહોંચે છે - કારન-અમેરિકા સત્તા ચેનો અમુતપૂર્વ અનિયતના ધમ્મો લીમતી ઇન્દિરાજી અમેરિકામાં પ્રમુખ ને-સન સમયે અતિ અગત્યની અને માવિ પર અસરકારી વાતચીત માટે આવી પહોંચે છે મુલાકાત ઈન્દિરાજી માટે, મહાન વૈપક્તિક વિશ્વ પૂરવાર થય અને એમણે મજમાન દેશ પર છાપ પાડી આપી કે ભારત 'મહારત્ન' અને તેથી નોંધ લેરો ઘટે

માર્ચ ૨૮
પ્રમુખ ને-સન ભારત-અમેરિકા ફાઉન્ડેશનની નહેરે આકર કરે છે રૂપિયા ૧૫૦ કરોડનું 'ભારતની સાધ્યેમી જુવાન મળેના લાભાર્થે' ભારત-અમેરિકા ફાઉન્ડેશનની ઇન્દિરાજી અને પ્રમુખ ને-સન સ્થાપના કરે છે આ રકમ પી એલ. ૪૮૦ થાપી લેવાશે

એપ્રિલ ૨
જમી મુદ્દમી સાથે ઇર્લાંડમાં મજૂર ૫૫૫

નીને ગોલ ય-૨ થી હરાવીને ઇંગ્લેન્ડે પહેલી જ વાર વિશ્વ-કળશ મેળવ્યો. વિશ્વ ઇન્દિયન વેળાએ અનુભવેલા આનંદ અને ઉત્સાહ વચ્ચે ઇંગ્લેન્ડની પ્રજાએ આ વિજય વધાવ્યો.

ઓગસ્ટ ૧૫ : -

ઇટાલીની ફીચટ કંપની રશિયામાં એટલે વાંદોનીની ફેક્ટરી પાંધવાના કાર્ય કરે છે : ઇટાલીની ફીચટ કંપનીએ ૮૦૦ કરોડ ડોલરની એક ફેક્ટરી રશિયામાં બાંધવાનું કાર્ય શરૂ કર્યું. વોલ્ગા અને રશ્માંની આ કંપની વચ્ચે ૬૦૦,૦૦૦ એટલે જતા વર્ષે, જન સામાન્યમાં એટલેનો લાભ આપવાનો રશિયાનો હેતુ છે.

ઓગસ્ટ ૨૦ :

તુર્કિસ્તાનના ધરતીકંપમાં ૩૦૦૦ માણસો માર્યા ગયા : પૂર્વ તુર્કિસ્તાનમાં અનેક ગામડાં અને શહેરોને હાથમચાવી મૂકનારા જોહામાં જોહા ૩૦.૦ લોકોનો ભોગ લીધો. એક સોથી વધારે આંધકા વાતો અને હીનીસે અનુભવ્યાં. ત્યાં જ એક હાલની વધારે તો મુશ્કેલી.

સપ્ટેમ્બર ૧ :

દક્ષિણ આફ્રિકન વડા પ્રધાનની હત્યા : ડૉ. હેનરિક વેરવૂડની હત્યા પાક્ષીમેન્ટમાં જ એક ગેરકાયદેસરની સંદેશવાહકે કરી. રંગેદના મહાન પુરસ્કારો તેની કારકીર્તિના અધ્યાન્હે જ થયું.

સપ્ટેમ્બર ૧૩ :

વોરસ્ટર આફ્રિકાના નવા વડા પ્રધાન બને છે. ડૉ. આ.ની નેશનલ પાર્ટીએ ડૉ. વેરવૂડના ન્યાય પ્રધાન બી. જે. વોરસ્ટરને વડા પ્રધાન ચૂંટ્યા. ચૂંટણીએ બધા જગ્યાએ છે કે ડૉ. આ. વધુને વધુ રંગેદ નીતિ અપનાવશે.

સપ્ટેમ્બર ૧૮ :

ઇન્ડોનેશિયા સંપૂર્ણપણે પુનઃ ઘડેલો છે. ૧૬ મહિનાના વિરહ પછી કોઇ પણ સરકાર સંભાળના વિશેષ વિના ઇન્ડોનેશિયાએ પુનઃગઠન પોતાનું સંવત્સર ૫ પુર્વ રીકાનું છે.

ઓક્ટોબર ૨૧ :

દિલ્હીમાં જિન-જોડાણી રાષ્ટ્રોની સિખર પરિષદનો આરંભ થાય છે. સંયુક્ત આરંભ પ્રજા-

સત્તાક, યુગોરસ્થાપિતાના પ્રમુખો અને ભારતના વડા પ્રધાન વચ્ચેની ત્રિપક્ષીય સિખર પરિષદનો આરંભ થયો.

ઓક્ટોબર ૨૨ :

સત્તા રાષ્ટ્રોની સિખર પરિષદ મનિલામાં બને છે : વિયેટનામમાં લડી રહેલા સાત રાષ્ટ્રોના નેતાઓ- અમેરિકા, ફીલીપીન્સ, દક્ષિણ કોરિયા, અને દક્ષિણ વિયેટનામના પ્રમુખો તેમજ જોરૂંધિયા, ન્યુગ્રીયેન્ડ અને થાઇલેન્ડના વડા પ્રધાનોએ વિયેટનામના યુદ્ધની પ્રગતિ ચર્ચવાની આ પરિષદમાં ભાગ લીધો.

નવેમ્બર ૦ :

નવી દિલ્હીમાં રમખાણો : પાકીમેન્ટ સામે જ, કદી ન જતેલી ઘટના બની અને જંગની દિલ્લેશ ઠોળાંએ ત્રાસ વર્ત્યો. સાંજેના સંપૂર્ણ ગોરવ બંધી થઈ દેખાવો ચોળા હતા. તેઓને પોલિસ સામે ભડકે માર્ગો તેમજ શેડીઓમાં- યુદ્ધ આદ્યુ, ભડકે ઇમારતોને આગ ચાંડી મુકી થઈ. કોયેક પ્રમુખનું ઘર લૂંટાયું - બાળક. ગોળી પારમાં આઠ માર્યા ગયા. ગૃહપ્રધાન નંદાને રાજીનામું આપ્યું થયું.

નવેમ્બર ૧૩ :

પ્રધાનમંત્રીમાં ફેરફાર : ભડકે થાય છે : અલ્લાહાબદ અત્યંત ગૃહસ્થાન, રવિનંદ્ર સિંઘ સંસ્થા પ્રધાન, ચાંગલ વિદેશ પ્રધાન, નંદાના રાજીનામી આ ફેરફાર થયા.

નવેમ્બર ૧૨ :

ભારત સલામતી સમિતિમાં ચૂંટાય છે : સિરિયાને પહેલા મેલેટમાં ૪૦ મનના તરફાતી હરાવીને આ પંદર વરસમાં બીજવાર ભારત સલામતી સમિતિના મિનિસ્ટર સભ્ય નીકે ચૂંટાયેલા.

નવેમ્બર ૧૬ :

યુનિયનની પુલ્ટી કુમારી વિશ્વ બને છે. કુ. રીટા કારિયા લંડન ખાતેની પસંદગીમાં કુ. વિશ્વ ચૂંટાયો. રહે વરસની વયના કુ. કારિયા મેડિકલ વિદ્યાર્થી છે. ઘરમાં તેણે કશું કે તેને ફિઝીકાલ [અત્રી ૦ જાન ૨૮૭

સંસાર સરિતા

હરણવન થાપી

કાન્તાબેન સાથે કેમ અને ક્યારે ઓળખાણ થઈ, એ કહેવું મુશ્કેલ છે, પણ પ્રથમ દૃષ્ટિએ જ્યારથી મેં તેમનામાં માતૃચાતુર્યનાં દર્શન કર્યો ત્યારથી મેં તેમની સાથે અવારનવાર વાન-ચીત કરવાનો મગેઢો મોકા જતો કર્યો નથી. તેમના વિચારોની સાર્વિકતા તેમજ હૃદયની ભિન્નતા અને તેમના પાસેથી કશુંક મેળવવા પ્રેરતા, મુઝાયમ લાગણીથી વહેતું રહેતું હરણ, તેમના મીઠા મધુર સ્વરની સંગીતમયતા તથા ભાવુકતા સોનામાં સુગંધ પૂરતા.

દ્રષ્ટિ પડતા વેંત ગમી જાય તેવો સુડોળ, બેડી દહીનો શારીરિક બાધો, હર્યોભર્યો લીંગો-છમ ચહેરો, અને તેમાં બાકગતો બિન્દુની માફક ઝંખમગતી બાબો, જાણે સહુકથી આત્માને તેમના પ્રેમનું પાન કરવાનું નિમત્રણ ન પાઠવી રહ્યા હોય એવું લાગતું. તેમની પાસે જઈએ એટલી વખત આપણી આસપાસ એક પ્રકારની કિંચિત્તા છવાઈ રહે, કે જેની બહાર જવાની ઇચ્છા જ ન થાય.

આધેડવયના પ્રોઠા ગણીશકાય એવાં કાન્તાબેનની કાતિ એટલે બધે ફર સુધી ફેલાઈ ચૂકી હતી. કે તેનું તેજકિરણ જ્યાં ઉપર પડતું તે તેની બહાર નીકળે આવીને તેનું બકત બની જતું. તેમને મન સમાન વયની પુત્રુષ વ્યક્તિ બાઈ સમાન, નાની વયની પુત્ર કે મોટી વયની પિતા સમાન હતી એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર જણાય. તેમને મન ઠોઠ પારકું કે પોતાનું નહોતું. સહુ કોઈ ઇશ્વરના સંતાન છે, એ તેમના આંચરણ દ્વારા વ્યક્ત થતું.

કોઈપણ વ્યક્તિ તેની પાસે આવીને બેસે ત્યારે તેમણે ચાંતો ચોખસ જાણી ન પડે પરંતુ વાતનો વિષય સ્વાભાવિક રીતે જ હૃદયના જાંઠાણમાંથી સ્ફુરે. મોટે ભાગે તેમની વાતનો વિષય પોતાની બે પરિણીત પુત્રીઓની આસપાસ

એવી રીતે વીંટળાયેલો રહેતો કે જે દ્વારા વિશ્વની સમસ્ત માતાઓ પોતાને રનેહવડે પુત્રીઓના રનેહને ન વણી લેતી હોય !

તેમનો એકનો એક પુત્ર જવાહર, તેમની બાકીની જિંદગીનું આશા ચિહ્ન હતો. તેને બચાવના - ગચાવના ઉપરાંત તેના ભવિષ્ય માટે એક પ્રકારનું સામાજિક વાતાવરણ તૈયાર કરવું એ તેમની મનોકામના હતી. દિવસના મોટા ભાગના સમય દરમિયાન પિતાની છત્રછાયા નીચે આર્થિક વિકાસ સાધતા જવાહરને માતાની મમતાનું પાન કરવાનો સમય ભાગ્યે જ મળતો. મોટે ભાગે આપણે ત્યાં પુત્ર ઉપર પિતાની અને પુત્રી ઉપર માતાની અસર વધુ જોવા મળે છે. એ વિષે મહાન ચિંતક બકીદ જિજ્ઞાસે ચોગ્ય જ કહ્યું છે કે, — માતાનું કાર્ય તો પુત્રને જન્મ આપવાનું છે, એ તેને પ્રેમ આપી શકે પણ વિચારો તો ન જ આપી શકે.

એમ જવાહર પ્રેમ માતાનો છતાં વિચારો તો પિતાના જ પરાવરતો. કાન્તાબેનની તેણે બચાવીને આગળ લાવવાની ભારતી, પિતાના વિચારો સમક્ષ ઢંકાઈ ગઈ. છતાં પુત્રના ભક્તિ માટે માતાની દૃષ્ટિ જેટલી લાભી હોડે એટલી પિતાની ન હોડ એ પણ સ્વાભાવિક છે. સત્તર વર્ષની ઉંમરે ઐદ્રિકમાં નિષ્કૂળ ગયેલા જવાહરે આર્થિક જવાબદારીમાં પિતાને સહકાર આપ્યો છતાં તેણે પોતાનું વાચન તો ન જ છોડ્યું. તેણે પોતાનો આંતરિક વિશ્વાસ તો આણું જ રાખ્યો.

સુખી દંપતી વચ્ચે મતભેદ સદા છે. પરંતુ એ મતભેદ મનભેદ સુધી ન પહોંચે એ એવાની ફરજ સ્ત્રીની છે. એટલું તો કાન્તાબેન જેવી સુદક્ષણ સ્ત્રી ન સમજે એવું બને જ કેમ ? પ્રત્યેક સ્ત્રીમાં ઇશ્વરે એટલી તો સમજણ

શાકત મુકી જ છે. એ ઘર આર્થિક રીતે સદર અને તો જ તેમાં પ્રગતિ ઝડપી અને એવું ધારી કાનાથેને કેળવેલી સ્ત્રીસહજ સહનશીલતાનો અમલ કરવાનું ધાર્યું. પોતાની પાસે રહેલા સ્ત્રી ધનને રોકડ નાણામાં ફેરવી જવાહરના વિકાસ પાછળ લગાડ્યું. પાંચ માણસોને રહેવાના વિશાળ મોટા મકાનને સ્થાને તેમણે જરૂર પૂરતું નાનું એવું ઘર વસાવ્યું. જવાહરની પ્રગતિ માટે પ્રગતિશીલ શિક્ષકો, પુસ્તકોની એવી વ્યવસ્થા તેમણે કરી કે કોલેજની ડીગ્રી ન મેળવી શકનાર જવાહર સંસારની ઉપાધિને તો ઉપાડી શકે.

પચીસ વર્ષની ઉંમરે તો જવાહર પગલાર થઈ ગયો ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ માતાપિતાને તેના લગ્નનો વિચાર આવ્યો. એ વિચાર ની રજૂઆત જવાહર સમક્ષ થતા તેની માતાના સંસ્કાર રજૂ થી બિંધ્યા, “મારી બા જો કન્યા પસંદ કરશે, તેને હું પરણીશ” જવાહરે સ્પષ્ટતા કરતાં કહ્યું. ત્યારે કાન્તાબહેનનું હૃદય આનંદથી પુલકિત થઈ ગયું.

લગ્ન એ પ્રેમનો વિષય છે, નહિ કે

વિચારનો. આ બાબતમાં જ્યારે જવાહરે માતાની લાગણીને વાચ્યા આપી ત્યારે તેના પિતાને સ્હેજ દુઃખ એટલા માટે થયું કે તેના પિતાએ જવાહર માટે એક લક્ષ્યાધિપતિની પુત્રી પસંદ કરી રાખી હતી. જ્યારે કાન્તાબહેનની પસંદગી એક તદ્દન સામાન્ય છતાં સુસંસ્કારિ કુટુંબની કન્યા ઉપર ઉતરી હતી. કે જેમાં તેને વર્ષોથી પરદેશ સીધાવેલી પોતાની બે પુત્રીઓની સામ્યતા જોઈ હતી.

પોતાની પુત્રવધુમાં પોતાની પુત્રીઓની આખી કરનાર કાન્તાબહેન પોતાના પતિને આ બાબત ન સમજાવી શક્યા હોત! એ જવાહર દ્વારા પોતાના સંસ્કાર વાચ્યા પામ્યા નહોત.

આમ પોતાની બાવી પુત્રવધુમાં પોતાની પુત્રીઓની સામ્યતાના દર્શન કરનાર કાન્તાબહેનોની સંખ્યા ઝડપથી વધારનાર દિવસોની હું તે દિવસથી પ્રતિક્ષા કરી રહ્યો!

શુશ્રુણુમાંથી સ્ત્રીઓના આપઘાતની સંખ્યા જોઈ કરવા માટે કાન્તાબહેન જેવી દાષ્ટ કેળવવાની શું આવશ્યકતા નથી? મારું મન વિચારી રહ્યું.

૧૯૪૬માં આત્મક અને ભારતવચ્ચે રેલવેલાઇન નખ તી હતી. સ્વ વક્ષત્રમાઇને એ લાઇન જેમ મને તેમ જલદી પૂરી થાય એ માનવ વધારે ચિંતા હતી. તેમણે અધિકારીઓને સંદેશો મોકલાવ્યો: ‘૧૯૪૬ના અત પહેલાં લાઇન પૂરી થઈ જવી જોઈએ.’ આ સચતા પારિસ્તરેને એ વખતે પેદા કરેલી કેટલીક સરહદો મુશ્કેલીઓ પાનમાં લઇને આપણમાં આવી હતી.

સરદારનો કુકમ કોટસે પત્નરતી લગી કામ ધપવોકાર શત ને દિરસ ચાલવ લગ્યું એક રાતે અકસ્માત થયો: નહી પર બધાતા પુલ પર કામ કરતો એક મથુર પગ ખસી જતાં પાણીમાં પડી ગયો, તેની પાછળ તુરત જ બીજા મજૂરો પણ તેને બચાવવા કૂદી પડ્યા પરંતુ બચાવી શક્યા નહિ.

બીજે દિવસે એન્જિનીઅર સાહેબ ફરતાં ફરતાં પુલનું કામ ચાલતું હતું ત્યાં આવ્યા. આગળી રાતે પાણી! કુમ થયેલા મથુરના જલ પિતા-એ મથુરોનો ઉપરી હતો તેની-પાસે આવ્યા અને પોતાનો ખેડ વ્યવસ્થા કર્યો. જલ બોલતા: ‘સાહેબ, મારો પુત્ર ગયો તેમ’ મને દુઃખ જરૂર છે, પરંતુ એથીયે વધારે દુઃખ તો એ ગતનું છે કે આવી કોટાકટી વખતે એ દેશના આ મહાન કાર્યમાં વધારે સમય સુધી કામ ન કરી શકો.’

‘એન્જિનીઅર સાહેબ એ જલ સાથે જોઈ રહ્યા અને એની દેશભક્તિને મનમાં જ વંદન કયું.’

‘ગદ્ય વિશેષ’

સિ.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં અર્થશીર કે ચિંતન પ્રધાન સાહિત્યની ખોટ નથી વિવેચન અથવા હળવી રીશીવું કટાક્ષપુકત સાહિત્ય, બહોળા નહિ તો પશુ, ઠીક પ્રમાણમાં મધ્યસ્થ થાય છે. પરંતુ પ્રા. સુરેશ ભેખીના પચાસ લેખોનો સંગ્રહ ‘જનાતિ’ પ્રસન્નશૈલીમાં સાહિત્ય યચ્ચામન પૂર પાડે છે અને વિશેષ ૩૫૧-૧-૧ ફેનિકે ઘટખાળના શુદ્ધતાકવંચુતી સીમાને વટારીને કેટનીક ઘટનાઓ ચિત્તના ખગોળના મદકથ બનીને સદા ધ્રુવ રહે છે” અને એની પરિક્રમાના યાત્રાપથ આરુપાસ, બાળપણથી માંડી આજસુધી લેખકના માનસ પર અકાવેળી સ્મૃતિ - જ્યોત રચીમાથી, શું બ લાગે? જુદા પડી અદીતલી વેરવિખેર ભેગા મળે છે એને તેમાં ભેગી બની છે હોળીના દિવસોમાં પ્રાપ્ય પ્રદેશમાં ફાગણની બળતી બપોરે ધ્રુવતો નાવક - આખમાં ફાગરતો નરે! ભોહીયા મહુડાના ફૂને ધૂટોને ઉન્માદ કાનમાં ખોસેતુ કેસાણ ફૂલ - શી એની જુમારી છે? બાળપણની સ્મૃતિઓ જીવનમાં એવી વખાણ ગઈ હોય છે કે લેખકના યતનમાં પરિભ્રમણ કરતા બહે એકાકાર થઈ જવાય છે! જૂનાગઢને પડોઢે એવી સિદ્ધિ અને ઋતુમય અઢાર્થા કચકાય છે કે વર્તમાન અને જલકાળ વચ્ચે! ભેદરખા તો બળે કગાતી પશુ નથી

એક નવીન દરિઢકેણથી જ એક જીવનને નિહાળે છે માયાના ધેળવ ઢને તમે કમ જુએ છે?

“ચરજીવે પુછુ ‘આ નમરો વાજ ગોળો કમ સુધ ગયો?’

જીવનપરખને પ્રશ્ન હોતે મે જન મ આખો : ‘તુ પારી માવે તુએ છે ત તને મેજ રૂપરી

રાતે આકશમાં રમવા ઉપાડી બધ છે; એની રૂપરી ખાખની રજ જરાક ખરી મન તે મારા વાળને લાગી છે’ એ ને કવિ લાચાર નની ભામે ભામે ટગર ટગર જુએ તેવી કલ્પના!

વિષયની પંસદગી માટે મોઢ યોક્ષક મર્પાદ લેખકે રાખી નથી. પવન હેલ્ય મીઢમની બપોર ઉત્તણની સવારનો તડકો હોય, કો સ મુકોતે કવિતા કરતો આજતો કવિ હોય, તેમના સૌરાવદારને પ્રેમધનુષના રંગો જેવી વિવિધ મનોહરતા ઘેરી વડે છે, ખરતાં પીંછામાંથી જે અદર રેખાઓ અકાય છે તેમાં તેમને ઇશરતુ નિરાકર ચિત્ર દેખાય છે. મધમાસની સુષ્ટિમાં અવાકની મેદુરતાનો સંરપક અને પોતાના પાનમાં પ્રિયમને સુગોળીને લગાડી લઈ જવા અધોરી બનેલી પ્રયત્ન દેખા દે છે, તો વળી ટગર પમેથી ઉપાડીને રાખટ પ્રેવની મુલાકાત કાવે છે અને ‘ટાગરવેક’, ‘કાનિદાસવેક’, ‘વાલ્મિકિવેકાથી’ કંટાળાએ ત્યારે એનિયટની ખૂમીગોતુ દશન કરાવે છે મુશળધાર વર્ષોરી બડી ધરા ભેખને કાશગારના સગિરા અને વસુદેવ માદ આવી આવ છે તે વળી નરી નગુને એક કરી નામના ‘એર કન્ડીશનર’ પડેલા કોમકે હીને ધૂટો પીના રુદ્ધીપ અને અમજળાને આતાસ ઘાય છે, માગીમના કોષ્ટકે પાસે કિલનાના જીરજ ઉર કોટ અઢા નરને હોય અને To be or not to be નગડતો હોય તેવો ખસ થાન છે, કરિ રિતના પ્રેમપત્રો અને અદાર વર્ષની પ્રેવસી એદિકા પાસે પશુ લેખક અપખુને અનુજીતના નસ પરિમાણને રાદ કચવે દે, એજીની વિવિધ બાથુ - પન પિાની પાખ જેવું, કમારા ખન, પારાના પ્રવાહી પેરે ઘન્ટા બધું એવું અદર રપ એવું અને છે અને તા વ આવે તો ત્યારે

પણ ભૂતકાળના અધાતાવનું ધણુ છરીરમાં ભેગું થાય છે, અને તાજે રચેલું ઉજ્જ્વળ એકાન્ત, સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ થોડા દિવસ વળગી રહે છે;

એમ એમ પુસ્તક વાંચતાં જઈએ તેમતેમ ફાલે ફાલે 'નવતામુપૈતિ' જેવો અનુભવ થવા વિના રહેતો નથી. લેખકની આ પુસ્તકની ઉપમાઓ ઉપર અલગ અલગ થઈ શકે તેવી, કલ્પનાબલવથી શોભતી બની છે. પ્રયત્નકામ વક્ત્રસામ્ર - ગણ લેટિન ભાષામાં એના નામનું 'પાટિયુ' ટાંચ્યું છે - જાણે નંદરવાળો ડાંગરો પહેરેલો જેલનો કેદી તે શુક્રપંક્તિનો વિન્યાસ જુએ છે અને પશુભરમરનો જન્મ પણ તેને સંભળામ છે.

નિરીક્ષણ તો સૌ કરે છે પણ તેને હજુદ વાચા બહુ જ થોડા આવી શકે છે. પ્રજ્ઞાભર્યા પણ વધુ સચોટ ધા લેખક 'લોકાભર્યા' મારી શકે છે તેના પુરાવો આ રહ્યો :

'સત્જનો-કામિયમ ધોરઃ સૌજન્ય, અસૌ જાંઘ કકરી મુધકતા અને તેમના સ્મિતમાં ઇશ્વરની શીતળતા પાસે ખડા થવાનું હેતુભારે ભોત અમતું લાગે છે. એમની કાલિને ખાંધ આપી પડે છે. અને એમના મોઝાનું વજન આપણે મજર માફક ઉપાડી પડે છે ! !' મોઝામનો રવાંજ મારણ કરી સમાજને ઊતરતા દબીએાનું કુંડું સચોટ વજન !

શ્રી. સુરેશ જોશીમાં સજીવ તરીકેની મોહિતા અન્ય ક્ષેત્રે પણ ઝંખી ગઈ કે તે 'ક્ષતિજ'માં એક કાકા છે. કરિ તરીકે, નવલિ કે કાર તરીકે અથવા વિવેચક તરીકે તેમનાં (નજીક) પ્રવેશન રહી નથી સમજા તેમજ અંગ્રેજ સાહિત્યના નહોતા લેખકો અંગ્રેજીને કારણે આ બે મહાન ભાષાનું એક જ પુસ્તકમાં સુંદર આયોજન તેઓ પાઠી શક્યા છે. આ મને ભાષા જાણનારને તો રમના ઘૂંટણ જ મળે ઉતારવાના છે, પણ કેઈ ભેમાંથી એક ન જાણતો હોય તેને પણ તે દિશામાં કદમ ઉપાડતો કરી મૂકતા જેટલી લાલચ આ પુસ્તકનું વાચન અરસા આપે છે શુદ્ધ અને છપામની માન્યતા પણ પુસ્તક દેશન બેચનરૂં જ છે રહે છે. [વિવેચન રહે તેઓ ચોતે શુ કહે છે ?

'અનુભવશી પ્રાણી! આપણે ત્યાં બેન' પ્રકારના વિવેચકો છે. અનન્યમત્ત અને અનન્યમત્ત. વાર્તાઓ થોડાજ લખાય છે. ઈનામોનો વરપાદ વાસે છે; પણ સરતે થયો છે; આ મધ્યમાંથી વિવેચને માર્ગ કાઢવાનો છે, સાચું વિવેચન શીતીમુખ માણવા લખાવું નથી. સત્યની મેઝા કરતા લખાય છે. સાહિત્યના સ્વાધ્યાય અને પરીક્ષણનું પવિત્ર કાર્ય છે. અવ્યયની કૃતિઓના ઉદરમાંથી એકાદ બે રતનો હાથ લાગે તો એ શ્રમ કરવાનો છે.'

[વિવેચનની આટલી સાદી અને સરળ ભાષા કેમ કેવળ આપી દેાય તેનું ખ્યાલમાં નથી. અલગત વિદ્વાતા પ્રચુર લેખો અપ્રચીત હશે અને પુરાનો પણ હશે, પણ સામાન્ય માણસ મનને એવો વિવેચકનો ધર્મ તો અહીં જ કયો છે.]

જેનું વિવેચન, તેનું જ સાહિત્ય માટે પણ લેખક કહે છે 'સાહિત્યના ઉત્પાદનનું પ્રયત્ન' છે પણ સમૃદ્ધિ વધી નથી. મૂળને દેશો સરખે કૂટરો ન હોય અને ત્રણ ત્રણ નવનકયાઓ નામે આગવી હોય - એવધનસમની યાદ આપવાનો કશો અર્થ નથી નવા લેખકોને શા માટે દોષ દેવા ? સાહિત્યને સાધનને જાણે વ્યવસાય બનાવી દેવાનો અપરાધ તેમણે જ કર્યો છે એવું નથી. વર્તમાનસત્રો 'ભારે આઉધરા હોય છે. એમો ઘણીસર આખાને આખા સજીવોને લગણી જાય છે. પેતાના વૈપુલ્યની કીનામાં જ રેદ દાય છે.. અબે દવાનાં સુક્રમ પરિવર્તનો કે તોષા શકતા નથી'

પ્રયસ લેખેના આ મધ્યમકમા રસન સુરે ન જાણે નવનકયા વાચક હેતુએ તેટલું લાગે છે અને કેટલો નથી આરતો એ જ લેખકની સદગ વલોનીનું લોક છે અંગ્રેજમાં 'A window is a window' નું કારણ નથી નવના ૧૧૧ ૧૧૧ ૧૧૧ રજાકોનો કોનો યુજસાનીમા જુનુસારે નમાયો ના મન' : શ્રી નોતારે જવજુ જગરે જાનિતક હયમ જાતી પાણુ ! આ પ્રકારના સજીવની કારકારીને જ દોષ છે અને શ્રી મુકલ નેની પસા ન છે ન વિરારે નેની આતા અરયાને નથી

જલનાથ

સાગર ખેડુઓનો રખેવાળ

ધી રત્નાકર સાગરની મહેર હોજો

પરિવરેલ લક્ષ્મણ વહાણવટીએલું અહેનિય અવન કરે છે વિજાનની
કિલી થોપને આપરે બપોલેલ સિધિયાનાં આધુનિક અને પેલાલી
અહાલે મુસાફરોની સ પૂલું સલામતી, મુખ અને સગવડ સાચવે છે
આસ્તર્માં કોથી મોટો સિધિયાને વેપારી નીકડાકેલો દેવાન કમળા
અને દરિયાપરના દેશે સાચેલ આપણુ વ્યાપરનું મહત્વ અમ છે

સિધિયાનાં અહાલે રાષ્ટ્રની આવરવડતાઓ પૂરી પારે છે

ધી સિધિયા ફટીમ નેલીગેશન ઠ પની લિમિટેડ, સિધિયા હાલ સ મિલડું મેલડું મુખડું

1 STA 2-SEN 4 GUT

ધી જામનગર ડીસ્ટ્રીક્ટ સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટીવ બેંક લી.

મનમોહન મારકેટ, જામનગર.

* તારલું સરનામું :- 'CoopBank'

ચેરમેન

કાન્તિલાલ પી. શાહ

ફોન નં. ૬૦૧

વાઇસ ચેરમેન

બૃહદ્દલાલ ડી. મેસવાધીયા

ચેર કારોળ : રૂ. ૨૨ લાખ

ધીરાણો : રૂ. ૧૦૮ લાખ

કાર્યબંડોળ : રૂ. ૧૫૦ લાખ

- (૧) બેંક થાપણો ઉપર નીચે જણાવ્યા મુજબ આકર્ષક વ્યાજ આપે છે.
  - (અ) સેવિંગ્સ ખાતા ઉપર ૪% દરેક વ્યાજ આપવામાં આવે છે.
  - (બ) જાહેર સરકારી-દરેક, પેટીમાં આગર વ્યક્તિઓની ફીક્સ ડીપોઝીટ ઉપર મુદત પ્રમાણે ૪ થી ૭% દરેક સુધી વ્યાજ આપવામાં આવે છે.
- (૨) મુજરાત તથા મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના અમરતા સહેરા માટે ફાઇટ આપવાની તથા બેંક, ફંડી
વ. વટાવવાની બેંક તરફથી સમગ્ર મળે છે.

સાખાઓ - જામનગર જિલ્લામાં દરેક તાલુકા મથકે તથા ગ્રામીણામાં મેંકની સાખા છે.

એમ. એલ. વોરા

મેનેજર

નિત્ય નૂતન, ફેશનેબલ અને પ્રશંસનીય

ઠાકરસી ફેબ્રિક્સ

ફેશન માટે સર્વોત્તમ પ્રસંગી
સેન્સેટિવ ટેક્સટાઇલ કાર્પ્સ [સપ્લાયર્સ]

ઠાકરસી ગ્રુપ

- ધી હિંદુસ્તાન સ્પિન્નિંગ એન્ડ
વોલ્વિંગ મિલ્સ કંપની લિ.
- ધી ઇન્ડિયન ટેક્સટાઇલ
કંપની લિ.

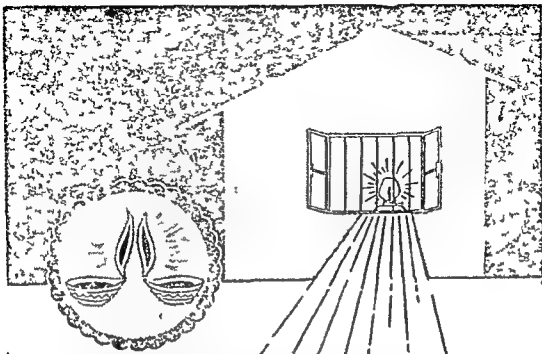
સાવધાન

..... ના સૌજન્યથી

.....ના સૌજન્યથી

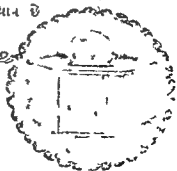

એક દીવાથી બીજો દીવો પેટાય છે ... એક નાનકડી
જ્યોત ઘર આખામાં અજવાળું કરી મૂકે છે ...

આપે તે એક એક પૈસા કે એક એક
રૂપિયો બચાવતા બાબો તો એ નાનકડી
બચતમાંથી મોટી રકમ બનીને તમને
ઉપયોગી કાર્યોમાં મદદ થાત છે

બાબી બચત

નાને પ્રવાહન લોક સંચય

૩૦-૧૧-૨૦૧૭ ૧૦:૦૦

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ બહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

ઇન્ડિયા એક. ચેન્ન.
કલકત્તા-૧
ફોન : ૨૨-૧૦૭૨ આમા NOBISUCI

મિલ્સ સ્થળ:
રેલવે સ્ટેશન, બગહા,
પો. ઓ. નારાયણપુર
બિ. ય પારબ (ગહાર)
(આમ KANORIA)

વૈભવવજ્ર

ઈતિહાસિક સમન્વય ઝંખતું માસિક : ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૭

અનુક્રમણિકા

૩૧૩	મરણ-પથ...	સુરદાસ રહિનક
૩૧૫	પરિમલ...	'આશુનાથ'
૩૧૬	પ્રેમમા છો...	ચક્રવર્તી રાજગોપલાચર્ય
૩૨૧	કરીધી ભોલાવળે છે ..	...
૩૨૩	પોતાને સુધારો...	રાધરાવ
૩૨૫	સહુ પર સરખી ખોત !...	ગિરિનાથકર ક બ્વાસ
૩૨૬	હૃદય પ્રાપ્તિ કેમ થાય ? ..	રામકૃષ્ણ પરમહંસ
૩૩૧	મત મજુલનાથ ..	કનેવાલાલ વાલ્મી
૩૩૧	પરમેશ્વરનું અસ્તિત્વ ...	રશ્મિન મહેતા
૩૩૪	પરિચિતનો જે માર...	અમૃત મોદી
૩૩૮	જુઓ અને જાણો...	રવિશંકર મહારાજ
૩૪૧	અંતિમ ભોધ ..	દેવેન્દ્રમારુ પંડિત
૩૪૨	મધાવસોહન .	સિ

મુશ્વત

(આવેશને)

હવે આસની મારમી તારીખે ના
પ્રસિદ્ધ શાય છે

પરમી સુધીમાં આ ન મળે તો
પાર્શ્વ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યા
લયને જણાવવું. આ સિલિંગમાં ઉપે
તો મોકલશે

અમે તે મહિને આદક થઈ સમાપ્ત છે

આ આસિંગમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારો
એ તે યોગેશ્વર કે સંસ્થા તે વિચારોમાં
શ્રમત છે જ તેમ માનવું નહિ

(વેપ્રગણને)

'વેપ્રગણ'માં સરુતિ કમા
વિશ્વજી અને સાલિત્ર વિવચક લખાણો
લેવામાં આવે છે

લખ જી સાફ મોલિક, તાન્ત્ર હોવ
એવી અવેશ રહે છે કાળજી એક બાજુ
સાદીથી લખવું.

પ્રસિદ્ધ થવેલી સામગ્રીની ઓફીસીનું
સાથે આ અને યોગ્ય કુરુકાવ પ્રસિદ્ધિ
પછી મોકલાય છે

લખાણ

દેવર્ષી (વરસ) ૮૨૧૫

પરદેશમાં યોગ્ય સિલિંગ

''વેપ્રગણ''

૧. રામકૃષ્ણનું મર

૨

સૈંપલાવજીના

ગ્રાહક બંધુઓને

વૈષ્ણવજન-કાર્યાલય,
૨, રામકૃષ્ણનગર
રાજકોટ-૨ (સીરાપ્ટ)

યોગાક અપવાદ સિવાય મોટાભાગના ગ્રાહકોનું લવાજમ આ પછીના અંક સાથે પૂરું થાય છે. તેથી નવા વરસનું લવાજમ મનીઓર્ડરથી જલ્દી મોકલવા વિનંતી છે લવાજમ ૩૧મી માર્ચ મુધીમાં મોકલી આપો તો સારું, જેથી નવા વરસના અંકો મોકલવાનું ચાલુ જ રહે.

ચાલુ વર્ષે આપે ગ્રાહક ખની અમારા કાર્યને પ્રોત્સાહન આપવા જે સહકાર આપ્યો તે આવતે વર્ષે પણ ચાલુ રાખ્યો એવી આપને વિનંતી કરીએ છીએ.

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં ૩૧. ૮-૦૦
" " પરદેશમાં શિલિંગ ૧૬-૦૦

શ્રી ઉના તાલુકા સહકારી ખરોદ વેચાણ સંઘ લીં

ઉના (જિલ્લો જૂનાગઢ)

પ્રમુખ : પરમાણુદાસ જીવાભાઈ જોગા

મેનેજિંગ ડિરેક્ટર : ચંદ્રશંકર લાલશંકર જાની

તાર : સહકાર

રજીસ્ટ્રેશન નંબર : ૧૫૪૬

તારીખ ૨૫-૬-૧૯૫૬

રવિશન આર્કિસ-૭ : રેસિડન્સ-૧૮

ઓડિટ વગેરે 'અ'

તા. ૧૮-૧૧-૬૪

સભાસદ સંખ્યા, મંડળીઓ-૫૫

અધિકૃત ચેર બંટોળ રૂ. ૩.૦૦ લાખ

અરકારશ્રીનું રૂ. ૧.૪૨ લાખ

અનામત ફંડ રૂ. ૦.૮૩ લાખ

અરચાઈ થયેલ ચેર બંટોળ ૨.૮૪ લાખ

સભ્ય મંડળીઓનું ચેર બંટોળ ૧.૪૨

અન્ય ફંડ રૂ. ૧.૮૧ લાખ

આ સંઘ તરફથી સભાસદ સહકારી મંડળીઓ મારફત આવેલા ખેતી ઉપજના માલનું યોગ્ય મિલ અને જીનીંગ ફેક્ટરી દ્વારા રૂપાન્તરનું કાર્ય કરવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત સંયોજિત સહકારી મંડળીઓ મારફત ખેડૂતોને ખેતી ઉપજોની દરેક પ્રકારનાં ખાતર, ત્રિધારણ, જંતુનાશક દવાઓ, ઓળચો વગેરે પૂરાં પાડવામાં આવે છે.

સોખંડ, સિમેન્ટ, પતરાં, ખજૂર, સૂકો મેવો, ખાડ વગેરે વસ્તુઓના વિતરણનું કાર્ય કરે છે.

અનેક શુભેચ્છાઓ સાથે.....

પ્રભા મિલ્સ લિં
વીરમગામ

ભાતકાંડા રંગેશનો આને પહેલો જ અનુવંશ છે નજલીકાના, ફરલા—રમેશના
 બાપા જ મિત્રો આવી પહોંચ્યા છે અને વગર ભૂલે એને માટે સેટ-ટોપમાં પણ
 લાવ્યા છે. દેશનો ડોલરો હાથી આવ્યો અને બો-બો. “હુ તને મારું બળ આપુ છું.”
 અને હુ આપુ છું મારા શબ્દો અને સામર્થ્ય.” કહેવા હરણ ફરીને આગળ આવ્યું
 “આ રહી વારે માટે મારા આ અજબૂત કાવ” કહી સમજાવે એની સેટ કરી.
 “મારી વીડિયુ નજર તને સેટમા આપુ છું” એવી મીનીમાટ્રીએ લટકે કયો. ધોવણ
 અવાજમા પિંડ બેલ્યો, “હે આ અજબૂત હાંડકા” હીરે સેટ આપવા કહ્યું “અને
 કાદગીનો આમળો કરવાની રહિત માલ તરખી.” ને...
 અપણ એ બર્બા જ વગરો જેમા રહેલા છે એવા મહાભૂલ અમૂલ દીનુની સેટ
 હોને હું આપુ છું” કહી સમજાવે એની સેટ કરી.

અમૂલ એવી ફેર આપના ભાગ્યને માટે

આવરણ બધા જ વિદ્યાર્થીનો વડે સમૃદ્ધ છે.

આવરણ એમણે વિદ્યા: **VISTAR** એમણે વિદ્યા

° મનમનામણીની માયાનગરીમાં....

માયાનગરી બહુ દુનિયામાં આનંદથી ખેલે છે આ નાનાં બાળકો! એમને શિરે કોઈ ચિંતા નથી! બાળપણની બેક્રિકરાઈના મુગ્ધ દિવસો છે આ. પરંતુ આ બાળકો ઝડપથી મોટાં થઈ જાય છે. ને પછી તો નિશાળ, ...હોલેજ. ...લગ્ન ... અને તેમનાં પોતાનાં બાળકો! તે દિવસની નાણાંની જરૂર માટે આવે જ બચત કરવા મોડો ...

વધુ સુખમય જીવન માટે દેના બેંકમાં બચત કરો.

દેના બેંક

બચત ખાતું - વ્યાજ ૪%

સંગીર બચત યોજના - વ્યાજ ૪%

રિકર્ડિંગ રિપોઝિટ - ચાલુદિ વ્યાજ ૫૩% ધોડી ૬%

દેના બેંક લિમિટેડ

રજિસ્ટર્ડ ઓફિસ : રેવરેન્ડ નાનલ બિલ્ડિંગ, ૧૭, હોર્નિંગ સર્કલ, મુંબઈ-૮

અધીક્ષક વ. બાંધી રેવેન્યુ ડિપાર્ટ

સૈંધવજી

ચરણ - ૨૫૨

ગુરુદેવ મહિમ

માણસે જીવનની સફળતા માટે આનંદને ખાતર દરરોજ કંઈક કામ કરવું જોઈએ. ખીલના સ્વાચ્છ માટે કે કોઈ કરવા કહે એ સારું નહિ, પણ આનંદને ખાતર જ. આનંદ પાછળ શાંતિ રહેતી છે અને શાંતિ પાછળ આનંદ રહેલો છે. શાંતિ અને આનંદ એ બંને અભિન્ન છે.

કલાકાર કે સહિત્યકાર જ્યારે કંઈ સર્જે ત્યારે તે પ્રભુમાં હીન થઈ જાય છે. પ્રભુમાં મગ્ન બની જાય છે. પ્રભુ વ્યક્તિ નથી પણ વિરાટ સ્વરૂપ છે. પ્રભુ તો પ્રત્યેકને પોતા પોતાની ભાવના અનુસાર આલિંગન પામે છે. જે માનવી પોતાના નિજત્વને, સ્વત્વને, પોતાના અહમ્મને વીસરી જાય છે, ત્યારે જ તે પ્રભુનો સંપર્ક બનતો શકે છે. તે પોતાના સંકુચિત અહમ્મમાંથી વિરાટ ચેતનામાં પ્રવેશે છે. તેને એવી અનુભૂતિ થાય છે કે પ્રભુ તેના માથા પર હાથ ફેરવી ગયો, મારી પાસે બેસીને ગયો. જગતનું એ આશ્ચર્ય જ છે કે પ્રભુ આપણા અંતરમાં જ રહેલો છે તોયે એને આપણે મહાર શોધીએ છીએ! પણ જે પ્રભુના સાચા ભક્ત છે તે તો પ્રભુને પોતાના મનના ભાવ પ્રમાણે માને છે અર્જુન શ્રી કૃષ્ણને સખા કહીને બેલાવતા હતા. પણ જ્યારે મગ્નતાને એમને વિરાટ-દર્શન કરાવ્યું ત્યારે જ પ્રભુની મહાનતાનો એને ખ્યાલ આવ્યો. પણ એ પહેલા તો ભગવાન એને 'સખા' રૂપે જ હતા.

મને ખૂબી મધ્યયુગની એક વત ચાહ આવે છે : રજપૂતાનાની એક ગામમાં એક દિવસે પ્રભુના એક ભક્તને ઘણું કે આજે

સવારે જે પહેલાં પાંચ જણ અહીંથી પસાર થાય એમને પૂછું કે, તારો પ્રભુ કેવો છે.

પહેલો ત્યાંથી એક લાગી પધાર થયો. ભક્તે પૂછ્યું, 'ભાઈ, પ્રભુ છો કે?' તે કહે, 'હા છે.' ભક્તે પૂછ્યું, 'તને એનામાં શ્રદ્ધા છે ખરી?' લાગીએ જવાબ આપ્યો : 'હા છ.' ભક્તે પૂછ્યું, 'તારો પ્રભુ કેવો છે?' પેટો લાગી સહજભાવે બોલ્યો : 'મારો પ્રભુ તો બહુ મોટો લાગી છે!'

બીજો આવ્યો ધોળી તેણે જવાબ આપ્યો : 'મારો પ્રભુ તો બહુ મોટો ધોળી છે!' ત્રીજો વણકર આવ્યો તે કહે : 'મારો પ્રભુ તો મોટો વણકર છે!'

ચોથો માણસ હાથમાં ત્રાજવું ધરીને આવ્યો. તેણે જવાબ આપ્યો : 'મારો પ્રભુ તો બરાબર તોલ કરે છે!'

છેલ્લો માણસ તબૂર વગાડતો વગાડતો આવ્યો, તેણે કહ્યું : 'મારો પ્રભુ તો રાત્રિ-દિવસ ગાથા જ કરે!'

એ જ રીતે આપણને પણ આપણા વિચાર પ્રમાણે, આદર્શ પ્રમાણે પ્રભુની પ્રતિતિ થશે આપણે જે કંઈ વાચેલું કે કહેલું હશે તેવો પ્રભુ આપણને દેખાશે.

હજારો વર્ષ પહેલાં માણસે પ્રભુની કલ્પના એક 'આધારીય' તરીકે કરી હતી. તેના હાથમાં એક ચાળુક હતી ચાળુના જોડે તે બધા ઉપર શાસન કરતો હતો. ત્યાર પછી દેવતાંયે વર્ષો વીની થયાં. ત્યાર બધા પ્રભુને 'રાત્રિ' રૂપે માણસે માનવા લાગ્યા. ત્યાર પછી પિપા રૂપે સમજવા લાગ્યા. ઇરાનના એક ભક્ત તો પ્રભુને 'મિત્ર' કહેતો થોડાં વર્ષો ઉપર એક ભક્ત પ્રભુને 'માડ' કહીને સંબોધતો હતો.

ગુરુદેવને મન જગત કવિતા રૂપ છે તેથી ગુરુદેવ કહે છે કે પ્રભુને હું મનથી

પહેંચી શકતો નથી, પણ મારાં ગીતો વડે પ્રભુના ચરણોના સ્પર્શ કરી શકું છું. અહીં મને એક વાત યાદ આવે છે : જર્મનીના એક ગણિતશાસ્ત્રીએ એવું વિધાન કર્યું હતું : 'God is A Mathematician,' પ્રભુ તો ઘોટો ગણિતશાસ્ત્રી છે, એક કલાકરે કહ્યું હતું : 'God is an Artist.' પ્રભુ તો કલાકર છે. વળી એક નૃત્યકારે કહ્યું હતું : 'God is a Dancer.' નૃત્યકાર છે. એવી રીતે જ શુરહેવ કહે છે પ્રભુ મહાન યંત્રીતાર છે, અને એ ગાયક સાથે સંમંથ તો ગીત દારા જ થઈ શકે. જે ધોળી સાથે ધોળી છે તે પ્રભુને ધોળી જ માને છે પછી રીપોતાનું કામ ખૂમ ચીવટથી કરશે. એમાં જ એને પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. મને સીધમાં એવા એક ભંગીનાં દર્શન થયાં હતાં તેને ભાગે એ રસ્તા સાફ કરવાના હતા ન્યારે તેને વખત મળે ત્યારે ત્યારે

તે ત્યાં પડેલો કચરો સાફ કરી આવતો. એ વિના એને ચેન પડે નહિ. રાતે પણ સ્ત્રી પહેલાં તે ત્યાં જઈ આવે અને કચરો પડેલો હોય, તે ઉપાડે. 'મેં એને પૂછ્યું : 'અરે, તમે સવારે સફાઈ માટે જવાના તો છો જ, પછી રાતે જવાની શી જરૂર ?' તે કહે મારું દિવ આનંદુ' નથી. મારી તો એ જ પૂજા છે, સાધના છે' આમ બહુત પોતાની અને પ્રભુની વચ્ચે પુરા બાંધે છે. પ્રભુની અને આપણી વચ્ચે કેટલુંચે અંતર હોય. એની અને આપણી શક્તિ વચ્ચે મોટું કેટલોચે તફાવત હોય, પણ એ મન યાંત હોય છુદ્ધિ યાંત હોય, ચિત એકામતા પામતું હોય અને નિઃસ્વતંત્ર વિસ્મરણ થતું હોય તો એવી કુચ આવે જ છે જ્યારે પ્રભુ અને આપણી વચ્ચે એકમ સંધાય છે.

કાયા પરપોટા જેવી છે.....

..... અને પંચી વિમલકીર્તિ પોતાની માંદગીના લામ લઇને તેમને મગસ આવનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિને કહેવા લાગ્યા :

સજ્જનો, આવો ! આ માનદેક અસાધ્ય ટકતારો, બદલત, નવાયે, બકકથો આ મારું છે. એનો વિચાર કદી પણ ન રાખો. શેમના દૂમલાથી તે રીનાય છે.

હે સજ્જન, છુદ્ધિલાણી માણસ આવી ગ્રીજમાં કદી વધાસ રાખતા નથી. કાયા તો પાણીના પરપોટા જેવી છે - કાણમાં ફરી આવ.

કાયા

- * એ તૃણાની તુલ્યા જ એક શકે એવી મુમજવત છે.
- * એ બહારથી સુંદર પણ અંદરખાનેથી પેલા - બોખરા વૃક્ષ જેવી છે.
- * એ મિથ્યા વિચારો આપતા રરખ જેવી છે.
- * એ આકાશવહારી વાદળ જેવી છે - જે સ્વરૂપ બદલા કરે અને નાશ પામે.
- * એ વીજળી જેવી છે. અંચળ. એકાએક આવે અને ચાલી જાય.
- * એ ધરતી નંબી છે. એની કશી જ શક્તિ નથી.
- * અગ્નિની જેમ તેમાં કશું પોતીડું (મોલિક) નથી.
- * તાપુની જેમ તેમાં જ કશું ટકાડેપણું નથી.
- * જળની જેમ તેમાં કશી વ્યક્તિતા નથી.
- * એ સાચી ગ્રીજ નથી. ચાર તરફો એનું ઘર છે.
- * 'માડુ' અને 'મારા'નો મિથ્યા વિચાર ન્યારે ટળે છે ત્યારે તે ખાલીખમ થઇ નાથ છે.

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

દીવ - દમણ - ગોવા

આ ત્રણે ગામના નામ પછી આપણે ફીરંગીઓને રેવા બેસાડતા; હવે આપણે રેવાનો વારો આવ્યો છે. આ ત્રણ ફીરંગી સંસ્થાઓની આઝાદીનો પ્રશ્ન ભારત માટે ચેટરજી સમાન હતો અને જળતા ઉપયોગે મોટી દિધા જિમી કરી હતી. ૧૯૬૨ ની ચૂંટણીનો સમય ન હોત, અને કુચુમેનન સરકાર પ્રધાન ન હોત, તો આ સંસ્થાનો હજી પણ ચોટ્ટામલના સામાન્યમાં જ હોત. આપણે જીતી તો લીધાં પણ પછી, જેમ આઝાદી પ્રાપ્ત કરી પછી ફેરની પાંસરવાતે જગાડી નાખી, તેમ આ ત્રણ સંસ્થાનો ખામનામાં પણ ચેપુ જ નહોતું. કેન્દ્ર અને રાજ્યો વચ્ચેના વિખવાદો, ગોરા મહા-રાષ્ટ્રમાં જળ કે મહેસૂરમાં, ત્યાંની ભાષા મરાઠી કે કોંકણી, મોનરફે દારૂબંધીથી ચેરાચેલા પ્રદેશો વચ્ચેના પીટી પ્રજાની માનસિક ઉત્તેજના, ફીરંગી ટાઇમના ફેટલાક લાભોથી વચિત થવાની ભીતિ, વૃંદાઈ મારફત જુખ્યા ભારતીયો તરફથી જોજોખોખની વચ્ચેના ઉપર પડાપડી-માત્રધાથી ત્રણે સંસ્થાઓની સ્થાનીય પ્રજાને ખનમાં શંકા પેડી ગઈ કે જે પરિવર્તન આવ્યું તે સારા માટે નથી. વળી ડાયેલીક અને હિંદુઓ વચ્ચેના અંતરાય વધતો આવ્યો. જહુમતિ હિંદુ રાષ્ટ્રમાં નાનકડી લઘુમતીના હિતોની ભાળ મેણ રાખશે? વળી પડોણના રાજ્યોમાં જોડાવાથી જે ફુલદા થાય તેનો ખ્યાલ, કેન્દ્ર નીચેની સલામતીની સંકેત તરફ દર્શાવેલો. શુજરાત અને મહારાષ્ટ્ર અને રાજ્યોને આ રીતુકા પ્રદેશોના રહેવાસીઓએ જે લપડાક મારી છે તે બહિષ્કાર માટે સિપ રૂપ છે. અંગ્રેજોમાં રાજ્ય ચલાવવાની લાપકાત હતી માટે રોક સદી સુધી ટકી સકવા. ફેટલી બધી સરમની વાત છે કે નાનકડા ત્રણ વિસ્તારે સંભાળી લેવા નેટકુ સાથપણ, આઝાદીના અદાર વચે પછી પણ ન આવ્યું? અને હવે આવશે એવી આશા પણ કયા ભેર રાખવી? ફેટલીવાર લોક-સાહીને દંભ કરવામાં સત્તા ચોરસ માને છે. આ

ત્રણે પ્રદેશો યસોથી જીતી લીધા બાદ, તાત્કાલિક આશુતોષના રાજ્યમાં બેળરી દેરાણું કઢાવણ કેમ ન સૂઝવું? તે વખતે લોકો ગરમ હતું અને ટોપી નાખ્યું હોત તે આ દિ' આરત નહિ!

અણુનમ આત્મા

અન્ન ઉપર ઉતરાણ કરવાના અમેરિકાના 'એપોલો' શ્રેણીના પ્રાયોગિક ઉડવનની ચકાસણી વખતે જ, 'સેટન' વાહક જહાજમાં આગ લાગતાં ત્રણ પ્રથમ પકિતના અવકાશયાત્રીઓનું કચણ મૃત્યુ થયું તે બતાવ એ દિશિએ દુઃખદ છે કે અત્યારજુદીની અવકાશ સિદ્ધિઓમાં એકપણ જીવ-હાની થવા પામી નથી, અને પ્રયોગોની ચોકસાઈ તેમજ સંપૂર્ણતામાં કયાંય ન્યૂનતા ભેગમાં આવી નથી. જહુ જ ધાર્વા પ્રમાણે સંગોપાંગ પાર જીતવું" છે. ત્રણ અવકાશયાત્રીઓમાંથી જે તો કલાએલા અને સુનંદા, અમલિ સંજી ઉડવન કરી ચુકેલા ઓરમ અને એડવર્ડ વ્હાલ્ટ હતા. અગાઉના પ્રયોગે, અન્ન ઉપર ઉતરાણ કરવાના માનવીના પ્રયોગ વિષે તેમણે જ ઉચ્ચાકુ હતું : "અગર અતરીક્ષની ખોજ અવકાશયાત્રીનો ભેગ માગે તો પણ આ પ્રયોગો આજુ જ રહેશે." બોલનારે તો લાચક કરી બતાવ્યું, અને ભોગ આપી બપોરો. જે પ્રજામાં આવા અણુનમ આત્માઓ વધે છે તે ઉવટે વિશ્વ હાલલ કરે જ. સંલોપ છે કે ૧૯૬૬ના અંત-સુધીમાં અન્ન ઉપર માનવીને ઉતરાવાની અમેરિકાની યોજનામાં આ બનાવવશે વિશ્વેર પડે કેમકે એક અવકાશયાત્રી તૈયાર કરવામાં વધે વધી જાય છે. લરકરના રોનિકને તાલીમ આપી તૈયાર કરવામાં નાકે દમ આવી જાય છે. ત્યારે આ તો અવકાશમાં કુદરત સામે લડતો માનવ રોનક! તેની ખોટ પૂરતી જહુ વધતી છે. રસિયા પણ આ દિશામાં અંતરત પ્રયાસો કરે છે વરતુ ત્યાં નિષ્ફળાને વાચા આપવાનો રિવાજ નથી-સાચતા મળે તે જ

પ્રચાર થાય છે. એટલે કોણ કેટલું આગળ છે તે કહેવું મુશ્કેલ છે. અવકાશયાત્રાનો પ્રથમ અતરનાક ખર્ચાગ અને ભોખમથી ભરપૂર હોય છે. યાત્રિક ચોક્કસાઈ અને નાબુક ગણત્રીઓમાં જરા આશી રહી નાથ તો, અમને રૂપિયા એક સંજુમાં ભરિમથૂત થઈ જાય છે. ચન્દ્ર ઉપર માનવી ભીતરી સહે તે પહેલાં કેટલા ભોમ સેવાશે તે કેમ કહેવાય? પણ જગતમાં એવા આત્માઓ જન્મતા જ હોય છે ને નિષ્જનતાનો એકરાર કરવા કરતાં જનની અહિત આપવામાં બધું માને છે.

ચૂંટણી પર્વ

દર પાંચ વર્ષે આતી ચૂંટણી એક બધં કરવારે ટોળ અગાવી જાય છે. આપણે ત્યાં પુખ્ત મતાધિકાર હોવાથી; મોટા ભાગના મતદારો અમલ છે ને ચાંચી-લખી શક્તા નથી. પોતાના મતનો ઉપયોગ તેઓ સ્વતંત્ર રીતે કરી શક્તા નથી. એટલે જુદા જુદા પક્ષો અનેક જાતની યુક્તિઓ ફેંકીને, ઝોટી રીતે લામણી ઉશરીને, યાતિયાદને આગળ ધરીને મતપેટી સુધે ઝોડાં કરી શકે છે. પરિણામે સાચા પ્રતિનિધિઓ સત્તા સ્થાને જવાને બદલે ટોટા મતથી ચૂંટાએલા ઝોટા પ્રતિનિધિઓ વિધાનસભામાં - લોકસભામાં જઈ બેસે છે. સત્તા પરનો પક્ષ ધણી તાર લાચાર રીતિમાં ચૂંટાઈ જાય છે - તેને પણ આખા આગળ મતપેટી દેખાય છે. અમુક પગલું ભરવાથી અમુક વર્ષ નારાજ થશે, ફાણા વગેરે ચૂંટણી છાત્રામાં મદદ કરી હતી - અવી ગણત્રી વધીવધી સંચાલનને નિષ્જન બનાવી મૂકે છે. આપણે ત્યાં ઉમેદવારો પેલા યા બેરે, ધર્મના નામે, યાતિની જૂથ બંધીના ઇન્કારે મતદારોને નમાવી શકે છે. મતનો વેપારમાય છે - કાળાજાનર પણ યાય છે. ત્યારે મોટા સવાલ એ છે કે લોક-સાહી જીવશે કઈ રીતે? આપણે જ્યારે કહીએ છીએ કે અદાર વર્ષમાં કંઈપણ હિંદ મેળવી નથી ત્યારે મતદારો કેમ શૂલી જાય છે કે જે નિષ્જનતા તેમની પોતાની જ છે? પુખ્ત મતાધિકાર આપી દીધા પછી નરકારની સંજનતા અથવા નિષ્જનતા, લોકોની પોતાની જ છે. માટે જ ચૂંટણીપર્વ આવે ત્યારે

કાંઈએ વિચારવાનું હોય તો મતદારોએ છે. બને ઉમેદવારો શું લાપણ કરાના હતા? તેમની ચુંબકશક્તિ શું? મતદારો જ લાપણ કરે - ચોરે અને ચોરે - ગામડામાં અને શહેરમાં - કે અમે આવા પ્રધારના વિમેદવારને જ ચૂંટણી - મળે, તમારો લેનાર બદલી આવે. જરા પણ શંકા નથી કે વ્યવસ્થા મતદાર સમજ અને વિચારશીલ હશે તો બધાજ ઉમેદવારો તેની સમક્ષ આવી કથકલી નૃત્ય કરશે - ને આજે કમનસીમે તેને કરવું પડે છે કેમકે તે અમલ છે [મોટે ભાગે] મારે.

સુરતિયા ખાતર

જમીનકદામના ટેલિફોન સત્તાવાળાઓને ૧૯ વર્ષની મુંઝરી બાજરાએ મદાત કરી દીધા છે. એ કઠાણી રસિક છે નેટલી જ મોડિક છે. ટેલિફોન જોડાણ માટેની અનેક વિનંતિઓ છતાં, તેના મકાનમાં ઘંટડી રણજણી થોડે તેવી શક્યતા દેખાઈ નહિ. ત્યારે તેણે સત્તાવાળાઓને સ્પષ્ટ ધમકી આપી કે તેના પુરુષમિત્રો તેની સાથે વાત કરવા બાહુર પણ જ્યારે તેમને ખબર પડે છે કે ટેલિફોનનું જોડાણ તેના મકાનને પાવન કરી શકાય નથી ત્યારે નિરાશ થાય છે. આમાં ગતિત સૂર એમ પણ નીકળે છે કે મોટા સુરતિયા હાથમાંથી અલ્થો જાય તો હોય ટેલિફોન ખાતરના છે. સત્તાવાળાઓએ તેને સંતોષવા ચોદ ચોદ કમચારીઓની દૂકડી ખડે પગે ચાપી છે ને કયા મુશ્કેલી આવે છે તેની સમજ મીડા બાજરાને આપવા માગે છે. પણ તેની વાત એક જ છે : 'તાત્કાલિક ટેલિફોન આપો.' આપણે ત્યાં પણ ટેલિફોનના જોડાણની અરજ મંગર થયા બાદ ત્રણ ચાર વર્ષસુધી તેણે જૂંજૂં ફરકતું નથી! એટલે જો કિમિયા બાજરાએ અજમાવ્યો તેનો અવધાસ જરૂરી બને છે.

મૃત્યુનું અવસાન

જ્યારે કવિ માય કે 'મૃત્યુ મરી ગયું' ર લેહલા? ત્યારે કંઈપણ મૃત્યુની લાસ ઉપર કાંઈ કંઈ જોહાણું નથી. પરંતુ હન્ડવેન્ડમાં ભારતના એક

ડોક્ટર ઉપેન્દ્ર તેમના પ્રિય ધર્માધારી મદદથી એક મૃત્યુ પામેના અદૃશીને વીજળીના આંચકા તેમજ કૃત્રિમ આલેષ સહ વડે સજીવ કરવામાં સફળ થયા છે. દરદી ૯૦ મિનિટ સુધી મૃત અવસ્થામાં રહી હતો અને સજીવન ઘલાળાદ હવે તેને ધરિતાલમાંથી રખ પણ આવી દીધી હતો. તારકદર્માં શાસ્ત્રીજીના મૃત્યુ વખતે ડોક્ટરોએ આવી જ મધામચ્છ કરી હતી પણ ડૉ. ઉપેન્દ્રને જે સફળતા મળી તે તેમના ભાગમાં નહિ હોય. કયા સંજોગોમાં જીવન પુનઃ પ્રાપ્ત થઈ શકે તે માટે હવે આ પ્રયોગનું કાર્યક્ષેત્ર વિસ્તારાય તો ઘણું મન મનવીએ થોડા સમય માટે પણ મૃત્યુ ઉપર વિશ્વ મેળવી શકશે.

બિહાર

બિહાર જૂલાઈ મહુ' છે - ચૂંટણીની ધમાલમાં પણ હવે એ પની જવામાં છે. નહીંતર પણ જય પ્રકાશજી તેમજ અન્ય નેતાઓએ અવારનવાર બિહારની કચ્છતાને ન જૂલવા અર્થેન કરી છે. તાજેતરમાં મુન્નમ પુનિવર્ધીદીએ પચાસ હજાર રૂપિયાનો ફાળો મોકળીને એક દાખનો બેલાઈયો છે. આ પૈકા વિદ્યાર્થીઓ તેમજ શિક્ષકો પસંદથી મળેલા હતા અને તેનું મૂલ્ય ઘણું છે મુન્નમની એક બે જૈન સંસ્થાઓએ લાખ ઉપરની મદદ કરી છે. દયાની સરગણી હજુ સૂઝાઈ ગઈ નથી - જોઈએ હવે રાષ્ટ્રવેરણે બિહારની લકડમરન પરિસ્થિતિમાં સહાયમૃત યવાનો પ્રયત્ન ગામોગામ યથા જરૂરી છે. જુલમગમના બધારે પણ મોઢ કટોકટીમાં સાદ પડશે છે ત્યારે જનતાનો ટોક હમેશા મળ્યો છે. ભારત જોડા અતિ રિશાળ દેશમાં હવામાનનું મનમેજી પણ કોઈએક પ્રદેશમાં અનર્થ સરજી શકે તે યકવતા હમેશ માટે રહી છે, વળી જોમાણની સફળતા વિશે હમેશા આશંકા રહ્યા કરે છે. આજે બિહાર છે - બારો કે બીજાનો પણ વારા આવે. માનવતાનો સાત પડે ત્યારે અતારામ્યે જ્યાં જ દેવાનો હોય છે.

સેમ્યુઅલ એગેનોન

૭૮ વર્ષના વહની લેમક સેમ્યુઅલ એગે

એગેનોનને ૧૯૬૬ના વર્ષનું નોબેલ પારિતોષિક મળ્યું તે દિવસ ભાષામાં તેમના પ્રદાન માટે સ્વીડિશ એકાદમીએ રુબુ' તેને આપ્યો છે. એગેનોન - વાણી સામળીને આપણને લાગે કે કોઈ આર્થિકાધિ દિવસ ભાષામાં બોલી રહ્યા છે :

“સર્વે સુખિનો સન્ન સર્વે સન્ન નિરામય : સર્વે ભદ્રાશ્ચિ પશ્યન્ ન કશ્ચિન્ દુઃખમાપુચ્યાન્”

તેમને ધનામ મળ્યાની ખતર પડી ત્યારે ધંધરની સ્તુતિથી અભિશંકન કર્યું. સ્વીડિશ એકાદમીના સભાને પણ તેમણે આશ્ચર્યન કલા અને સ્વિકરના રાજ માટે પણ પ્રાર્થના કરી, તેમની ભાષા આધુનિક નથી; વિસ્તારમાં કોનિ નથી; તેમ જના હૃદયની આરખાર નીકળી જતા તેટલું સામર્થ્ય તેમની સૌથીમાં છે. આ રહ્યા તેમના પોતાના સંદેહ :-

‘હું’ માત્ર પાંચ જ વર્ષનો હતો જ્યારે પ્રથમ જાન મને સુધું અને તે મારા પિતા માટેની અખનાને લાગે મને તેમને વેપાર ધંધ માટે ખસાર જવું પડતું અને તેમને મળવાની તીવ્ર અખતાને પરિણામે મારી લાગણીએ જે કવિનામાં લાગરન થોડું. ત્યાર પછી મેં ઘણાં કાળે રમ્યા જેમાંથી કોઈ હવાત નથી. જે જોડામાં ભગીને મારી ‘લેખન સમૃદ્ધ’ હતી તે અમ્યા લખીમૂન યન મર્ધ-પહેના વિશ્વગુહ દરમ્યાન, મરી કવિતાને ગનાશ કારીગરો દરજીએ અને મોચીએ પણ આ સુદમાં મારી ગયા. જે સોપુરોએ જમ્યાં, તે પણ દુરમનના કરતુકોને લીધે જીરની કબરમાં દટાઈ મૂયા. ત્યાર પછી લખેના મારા પુસ્તકોની પણ એજ દશા થઈ - આકસ્મિક આગમાં સળગી મર્ધા - જેમાં એક ૭૦૦ પાનાની નવવક્યાની હસ્તપ્રત હતી અને જે હાપાના કચર પ્રકાશક સથે યઈ ગયા હતા મારા વકતાઓ તરફથી મળેન ચાર હજાર દિલ્લ પુસ્તકો પણ ન શકાયા... ..

‘...’ ૬ વર્ષની ઉંમરે રોટ્ટેને રજવા ઇશ્રામકમાં આંગે અને ચારેશર પેટિયા મારે તર કશ્ચિ માર્યા. અ’ દરમ્યાન દરેક યહૂદીને જોગ મનો યા જાડીના સાથે મે પ્રમથી જોગ થાચુ વધારી મન

કુંઠી થકું કે કોઈપણ ચઢી સી, પુરુષ કે
બાળક નહીં હોય જેને કુંઠી યોગ્યતા ન હોઈ .
મારી મિલકત આગમાં નાશ પામ્યા પછી, દેવી
પ્રેરણાથી હું જેનુસનેમ આવ્યો અને ઈશ્વરે મને જે
આપ્યું હતું કસમ દારા રજૂ કરું, નાનીમેટી
વાર્તાઓ લખી થોડીક છપાણી - ઘણી બધી હજી
લખેલી પડી છે.. કવિતા અને સાહિત્યમાં અદા
સુરુજનો ઠેણું હતા ? જેમના નામ પણ મેં સાંભળ્યા
નથી એવા સજ્જાની મારાપર અવર હોવાનું ઘણા
માને છે - તે વળી જેમના નામ કુંઠી અણુ છું પણ
પણ જેમના સજ્જાને મેં જોયા પણ નથી તેમની
અક્ષર મારા લખાણમાં ધણીને દેખાય છે પણ

મારો પોતાનો અભિપ્રાય શું છે ?...મને પ્રેરણા
મળી અથવા ધર્મગ્રંથોમાંથી આથ કવિઓમાંથી -
પ્રાચીન વિભૂતિઓમાંથી જેને જેને મળ્યો તે દરેક
સી, પુરુષ અને બાળકમાંથી - તેમની વાતચીતમાંથી,
રસ્તે જતા પ્રાણીઓમાંથી - ગાય અને ફૂતરામાંથી,
આકાશમાં ઝીકતા પંખીમાંથી - સમુદ્રના દરેક નામાંથી
હવા સૌંદર્યમાંથી - રહેતા ઝરણામાંથી મને પ્રેરણા
લીધી છે જે પંખીને અને જે જ્વાળને મેં પુસ્તકમાં
આનેખ્યા છે તે ગાય છે કે બસે છે ત્યાં કુંઠી
હંમેશા વિચાસણ અનુભવુ છું - તે મને કપોડા
આપે છે કે અજલિ.. આ છે નોમેગ
પરિતોષક વિજેતાની પ્રતિમા.

ધણા જૂના કાળની વાત છે

ક્રીસમા કિનેચીસ કરીને એક યુવક રહે એથેન્સના પ્રખ્યાત તરારેત્તા જીનોની પાંદરાગામાં
મેં બજતો હતો મલ્લે જ ગંગીય કપડાં પણ કાટલા તૂટલા પહેરે, પણ એથેન્સમાં રિવાજ એવો
કે નિશાળની ફી દરરોજ જ અપી દેવાની દરરોજ આ ફી કિનેચીસ ચૂકવતો બજવામાં એટલો
ખર્ચા હોશિયાર કે બધા જ નિવાસીઓ એની હાખાં કરતા આવો અકિચન ને દરરોજ પૈસા લાવે
છે કંપાથી ? એના પહેરવેશનું તો ઠેકાણું શે નથી, છતાં પૈસા કપાયી લાવે છે સૌને સદેહ થોડો.
આખરે કહે થીકને ચોર બનાવવામાં આવ્યો. વાત અદાલતમાં પહોંચી ન્યાયાધીશ સમક્ષ પોતાની
સમગ્ર છં પુરવાર કરવા કિનેચીસ બે સાક્ષી લાવ્યો-એક હતો માળી ને બીજો હતો એક વૃદ્ધ ડોશી.

માળીએ કહ્યું

છેકારો સાચું કહે છે નામવર, કારણ રોજ મેં મારા બાગમાં આવી ફૂરામાંથી પાણી ખેંચી
આપે છે ને એ મારે હું એને લોડા પૈસા આપુ છું.'

ડોશીએ કહ્યું :

'મારી તો અવરધા થઈ મારે ઘેર અવીને મને રોજ દળી આપે છે ને બદલામાં થોડા પૈસા
લઈ જાય છે

કોટીમાં સહ કોઈના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહીં '

આપકમીટ ને સ્વાસ્થ્યની જીવન પર ખુબ યર્થ ન્યાયાધીશે કિનેચીસને મલાવવા માટેનો
બધિયો ખર્ચ આપવા જણાવ્યું.

તેના જવાબમાં કિનેચીસ બોલ્યો .

'જી, નહીં જલે પરિશ્રમ કરીને જ કુંઠી બજવા તથા જીવવા માગુ છું દાયપગ સાબૂત છે
ત્યાં સુધી કોઈ પાસે દાન લેવાની મને જરૂર નથી.'

પ્રેમમાં પણ ઇર્ષ્યા

અકવર્તી રાજગોપાલાચાર્ય

એક સિંહણ હતી, તે જ અવધા રહેતી હતી. તે ઘરડી યથાગત હતી. તેથી તેના કરીરમાં પહેલાંના જેવી તાગત રહી ન હતી. તેણે એક નવજવાન સિંહને શોધી શકીને પોતાની જુવાન દીકરીનાં લગ્ન તેની સાથે કર્યાં.

ઘર શરૂમાં તેના દિવસ આનંદમાં વતર થવા લાગ્યા. તેની દીકરી અને જમાઈ બંને જણ સિકાર કરી લાવતાં હતાં, એમાંથી ઘરડી સિંહણને પણ પોતાના પૂરતું મળ્યા રહેતું હતું. તેને હવે મહેનત કરવાની જરૂર નહોતી. દીકરી પોતાની માની બરાબર સંભાળ લેતી હતી.

પરંતુ ધીમે ધીમે ઘરડી સિંહણના મનમાં ધ્રુવોનો ભાવ પેદા થવા લાગ્યો. તે વિચારવા લાગી કે, “દીકરી હવે પહેલાંની માફક મારા ઉપર વહાલ રાખતી નથી. તે તે હંમેશાં પોતાના પતિની સાથે રહી કંઈક છે અને મારું તો કશું જોતી જ નથી!”

પરંતુ ખરી રીતે એમ ન હતું. દીકરી પોતાની માની હંમેશાં સારસંભાળ લેતી હતી. માને તે ખૂબ આદરતી હતી. પોતાનાથી યથા હોય એટલું તે પોતાની મા માટે કરી છૂટેલી હતી. ગેલકું એના પતિ સિંહને હંમેશાં એમ લાગતું હતું કે, “મારી પત્ની હંમેશાં પોતાની માની જ રિકર કર્યાં કરે છે અને મારા તરફ સાવ ઉદાસીન છે!”

એક દિવસ ઘરડી સિંહણે દેવીની ખાસ પોતાની દીકરી સાથે ખૂબ દુઃખો યથા કરવા લાગી.

એ સાંલગાને દેવી કહેવા લાગી: “દીકરી, તારા પોઠાર સાંલગાને કું જડી” અથવા પહેલાંથી કું. તું ખૂબ ભાગ્યદાણી છે. તારી દીકરી તારા પર ખૂબ પ્રેમ રાખે છે. પરંતુ તારે માટે એ પોતાના પતિનો ત્યાગ નહીં કરી શકે. તે જ એનાં લગ્ન એની સાથે કર્યાં છે ને!”

“જી હા, દેવી માતા! આપ બરાબર જ કહેા છે. પરંતુ મને એવી કલ્પના સુધ્યાં નહોતી કે, મારી દીકરી લગ્ન પછી મને એકદમ બુધી જશે.

મારે હવે એમ અને તેમ જલસી આ કાંતી દુનિયા જોડીને આપની ખાસ આલ્પા અપવુ” છે. મારાથી અહીં નહિ રહેવાય!” એમ કહીને ઘરડી સિંહણ રડી પડી.

“તું તો સાવ મુરખ છે! આવી વાત તું નકામી કરે છે.” એમ કહીને દેવીએ તેને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ સિંહણે રડવાનું ચાલુ જ રાખ્યું. છેવટે દુઃખમાં ને દુઃખમાં તે એક દિવસ મરી ગઈ.

દેવીની કુખાથી ઘરડી સિંહણ અલગ વખતે માલસ રૂપે અવતરી. તે એક સારા પરિવારમાં વહુ બનીને ગઈ. લોકો એને કમળા કહીને બોલાવતા.

કમળાએ પોતાના નવા ઘરમાં ભેગું કે, એને પતિ સુદરસિંહ પોતાની મા તથા બહેનોને ખૂબ આદરતા હતા. કમળા અલગવા લાગી કે, તે પોતાનું વહાલસોયું વિચર જોડીને અહીં ક્યાં આવી પડી? તે પોતાનાં મામાપને કંઈક આપવા લાગી કે, મને અલગ તે કેવા ઘરમાં ધોડી મૂકી? તે એવું માનતી હતી કે, એને પતિ એને આદરતા જ નથી.

એક દિવસ કમળાએ પોતાના પતિની આગળ પોતાના મનનો ઉલ્લેખ દાલવતાં કહ્યું: “તમે કમળાએ તો છો, પરંતુ તમારી કમાઈના પદા જ પૈસા તમે તમારી માને તો માટે આપી દો છો! મારા તો તમે વિચાર જ કરતા નથી. મારે પણ મારા ખર્ચે માટે શોધાવવું પૈસા ભેગાં કે નહીં?”

સુદરસિંહ બોલ્યો: “જપા લોકો પોતાની કમાણીના પૈસા માને જ આપે છે, એમાં ખોટું શું છે?”

“શું તમને એમાં તુકસાન નેવું દેખાયું નથી? તમારી આ તો, ને કંઈ તમે એને આપો છો, એ મધું જની રીતે પોતાની દીકરીએ મોકલી દે છે! એને તમારી જગ્યાએ ચિંતા નથી.” કમળાએ કહ્યું.

“પરંતુ કોઈ આ પોતાની દીકરીએને આદરતા હોય, તેમાં ખોટું શું છે?” સુદરસિંહે કમળાને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

પણ એથી કમજાનના મનનું સમાધાન ન થયું.
થોડા દિવસ પછી તેને એક સુદર જાળક અવતર્યું.
પરંતુ પોતાના મનની જળતરામાં ને જળતરામાં તે
બીમાર પડી ગઈ અને જાળકના જન્મ પછી થોડા
દિવસને આંતરે મરી ગઈ.

મઃજી પછી તેનો આત્મા દેવી પાસે ગયો.

દેવીએ પૂછ્યું : 'કેમ, હવે કંઈ સમજવામાં
અવ્યવસ્થિતિ ત્યારે તું સિંદણ હતી, ત્યારે તું તારી
હાકરીથી નારાજ થતી હતી કે, પતિવત્ની પોતાના

પ્રેમમાં માને બૂલી જાય છે. હવે કહે, મનુષ્ય-જન્મમાં
તને શો અનુભવ થયો ?'

'હા, હવે સમજાય આવી,' સિંદણે કહ્યું.
'પતિ અને પત્નીના પ્રેમ જોઈને માએ ક્યાં કરતી
ન ભેળે, એ હું હવે જરાવર શીખી ગઈ છું.
પરંતુ દેવી મા, અને તમે ફરીને સિંદણ બનાવી દે;
એ ભ્રમ' કે માણસો ધણા ખરાબ દોષ છે. હું એ
લોકો વચ્ચે પાછી જવા નથી માગતી.'

દેવીએ હસીને કહ્યું : 'તાઠું ગાંડપણ દણ મળ્યું
નહીં કે ?' હવે કથાય ન જા; મારી પાસે જ રહે.'

સુપ્રસિદ્ધ ક્રાંતિકારી મહનલાલ ધિંગરાએ કર્નલ વાયલીનો વધ કર્યો ત્યારની વાત
છે. ક્રાંતિકારી મહનલાલ ધિંગરાના આ કૃત્યને વખોડી નાખવા માટે એન્ગ્લોઇન્ડિયન
હોકોની એક પ્રચંડ સભા ઇંગ્લેન્ડમાં મળી હતી. સભામાં કેટલાક હિંદીઓ પણ હાજર
રહ્યા હતા. સભાના અંતે ધિંગરાના કૃત્યને વખોડી નાખતો એક ઠરાવ રજૂ થયો. ઠરાવને
સહતિ આપવા માટે એક પછી એક વક્તાઓ ઊભા થવા લાગ્યા. એવામાં એક નીડર
ભારતીય નવજીવન સભાના મંચ પર આવ્યો અને તેણે નિર્ભયપણે માટે અવાજ
જાહેર કર્યું, 'આ ઠરાવ સામે મારે મૂળભૂત વિરોધ છે !'

જે હેતુ માટે સભા ભરાઈ હતી અને જે ઉદ્દેશ માટે સહુ એકઠા થયા હતા તે આ
રીતે માથો જોડી હોઈ સહુ કોધભરી આંખે ઠરાવનો વિરોધ કરનારા પેલા નવજીવન સામું
જોઈ રહ્યા. સભામાં હાજર રહેલા એન્ગ્લોઇન્ડિયનો નવજીવન સામે પૂરેપૂરા રીતે ભરાયા.
કોઈ બોલ્યું : 'જોઈ શું રહ્યા છે ? સાળાને મંચ પરથી નીચે હડસેલી મૂકો !' બીજો
અવાજ આવ્યો : 'હરામીને ટાંકિયો ઝાલીને નીચે ઢસડી કાઢો !' ત્રીજો અવાજ આવ્યો :
'સાળાને હજુ સુધી મંચ ઉપર જોડો શું કામ રહેવા દીધો છે ? તેને મંચ સુધી અવરવા
કોણે દીધો ? લાત મારીને નીચે ગબડાવી પાડો !'

છેવટે સભામાંથી મોટી એક અવાજ આવ્યો : 'અરે, કોણ જો તું ?'

નવજીવને નિર્ભયપણે પોતાનો પરિચય આપતાં કહ્યું : 'હું કોણ છું, એ જાણવા
માગો છો ને ? મારું નામ વિનાયક હામોદર સાવરકર. સહુને પોતપોતાના સુલકની
આઝાદી મેળવવાનો હક્ક છે !'

જીવન દેશમક્ત સાવરકરનાં આવાં નીડર સાચાં અને તાતાં વેળે સાંભળી ઘડી ભર
સહુ સ્તબ્ધ બની ગયા. પણ પછી તો ફરી પાછો 'મારો' 'કાપો' ના અવાજો જોર પક-
ડ્યું; અને સાત્તાજીવવાદના નશામાં ચક્રવર્તનનેલો એક અંગ્રેજ મંચ પર ચડી ગયો અને
માથાભારે નવજીવન બેરિસ્ટર-સાવરકરના ચહેરા પર જોરથી એક મુકો માર્યો. એથી
તેમનાં ચશ્માં ટૂટી ગયાં અને તેમની આંખમાંથી લોહી વહેવા લાગ્યું. એથી સાવરકરનાં
કપડાં લોહીથી રંગાયાં. આમ છતાં તેઓ સહેજ પણ ગમરાયા નહિ અને નિશ્ચયાત્મક
સ્વરે પોતાની વાતનો પુનરુચ્ચાર કરતાં સભાને કહ્યું : 'આમ છતાં પણ સભાના ઠરાવ
સામે મારો વિરોધ જોડો જ છે !'

ફરીથી બોલાવજો હો....

૦

આપણા દેશના અનેક પત્રકારો અને સાહિત્યકારો મોટે ભાગે અમેરિકા, રશિયા અને ચીનની સરકારોના આમત્રણથી તે તે દેશની મુનાકાતે જાય છે આ પ્રમાણે આમત્રણ પત્રકારો ચિત્રકારો, અને સાહિત્યકારોને પ્રવાસપથએ તે તે દેશની સરકારો આપે છે. તે દેશોમાં તેમનો ખૂબ સત્કાર થાય છે અને બેઠા પછી આપણામાં આવે છે. જોકે સત્કાર યથા થયું છે, એમાં કંઈ ખોટું નથી; પરંતુ આ ગરીબ દેશના ગરીબ અને સાધારણ સ્થિતિના પત્રકારો એ અતિરવથી મુગ્ધ થઈ જાય છે અને આમારે વ્યક્ત કરતા લાભપ્રમાણ જ કહે છે કે, ‘અમને આપ ફરીથી બોલાવજો’

પડિન જવાહરલાલ નહેરુ છુટાભે પોતાની એક સમાચાર આ બાબતની ફરિયાદ કરેલી કે ‘આપણા દેશના પત્રકારો અને સાહિત્યકારો જરૂર દેશમાં જન્મને ત્યાં પોતાને ફરી બોલવવામાં આવે એમ કહે છે. વિદેશોમાં તેમના અતિથિ બનીને એક પ્રકારે તેમનું લઘુ આર્પન જ્યારે તેઓ પોતાને દેશ પાછા ફરે છે ત્યારે તેઓ એ દેશની આંતરિક સ્થિતિની પ્રથમ સાના પુલ બાધે છે. એ કહેવાયે હિંદી સાહિત્યકારો તથા પત્રકારોએ ચીન અને રશિયા વિશે લખેલા લેખો વાંચ્યા છે. એમાં ત્યાંના જીવન અને સમૃદ્ધિની તટસ્થ સમીક્ષા નથી હોતી, પણ જાણે કે ઈ. સ. ૧૯૪૯ ને દેશની વફોનાત કરી રહ્યા હોય એવું વાગે છે’

બેની, ઉલોગ તથા અન્ય રચનાત્મક કાર્યોની જામનમાં આપણા હિંદી પત્રકાર અંગ્રેજોને વિશેષ જ્ઞાન નથી હોતું. તેમણે કેવળ એ વિષે થોડું થણું વાંચે તો સામગ્રેતું જ હોય છે અને તેમના અડવાનો એવી સામગ્રેતી વાતો ઉપરથી જ તૈયાર થયેલા હોય છે. અને એ ખમર છે કે વોક-સમાના સંબોની પ્રતિષ્ઠા તથા તેમની બીજી

બાબતોનની મોખ નવી તિહીમાં રહેતા વિદેશી એકઠીબોની પામે પૂરેપૂરી હોય છે. તેઓ એ વાત જાણે છે કે કયા પ્રકારની રીતભાતથી કયો પત્રકાર ખૂશ થશે.

પારકે જેસે પરદેશનો પ્રવાસ કરવો અને તે તે દેશોના અનિશ્ચયોક્તિમર્થો વર્ણનો કરવા એ આપણા દેશની નિમકકરારથી કરવા બરાબર છે. એક વાત ત્રિયારવા જેવી છે કે આ પ્રકારની દૃષ્ટિ એ રૂઝ નૈતિક પતનની દ્યોતક નથી? જાણીયાર અને નૈતિક પતનના અનેક પ્રકારો છે. અને લેખકો તથા સાહિત્યકારોના જાણીયાર તો બીજા બધા જાણીયારો કરતા વધુ ભયકર છે આપણી દૃષ્ટિ પોલીસ જેમ બીજા સકેમક લોકોની તપસ કરે છે, એ રીત એ તપાસ કેમ નથી કરતી કે કયા કયા પત્રકારો કે સાહિત્યકારો પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષપણે વિદેશી પાસેથી ધન લઈને દેશને બદલ મ કરે છે? પોતાના નૈતિક દરજ્જાને સામગ્રેતીએ તો પોતાના જ હાથથી વાળે છે. અને એ રકુ ખપર છે કે મેં હિંદીના એક મેં સાહિત્યકારો અને પત્રકારોને પરદેશીયાથી અનેક વાર નિમત્રણો મળ્યા છે પણ તેમણે એ રીતે ત્યાં જવાની ના જ પાડી દીધી છે.

‘એકડ’ (૧૦૫)ના વિખ્યાત સંપાદક રવ. શ્રી રામાનંદ યદ્યોપાધ્યાયને એક વાર બ્રિટિશ તરફ તરારથી રાષ્ટ્રસંઘની બેઠકમાં સામેન થવા માટે નિમત્રણ મળ્યું. એ સમયે ભારતમાં તરીકે લોકો બેઠકનહેડ હતા બેઠકનહેડ ખૂબ બાહોશ અને ભારતની સ્વાતંત્ર્યસાચનાના વિરોધી માણસ હતા. શ્રી રામાનંદ યદ્યોપાધ્યાયે પહેલા તો રાષ્ટ્રસંઘની બેઠકમાં જવાની ના કહી દીધી; કારણ કે તેઓ બ્રિટિશ સરકારના અંગે રાષ્ટ્રસંઘની બેઠકમાં સામેલ થવા દુઃખતા ન હતા. અને પોતે સ્વાતંત્ર્ય રીતે પોતાના અંગે યુરોપ જઈ શકે એટલા પૈસા

તેમની પાસે ન હતાં લોકોએ તેમને આમલ ક્યો અને રવીન્દ્રનાથ ટાગોર સુદાંએ પણ એ વાત પર ભર આપ્યું કે તેમણે રાષ્ટ્રસંઘની બેઠકમાં અવરજ સમાવેલ થવું. કારણ કે એથી ભારતનું દિલ યથો-આથી રામાનંદનાથએ તેમાં હાજર-ધરાનો સ્વીકાર કર્યો, પણ તે એ શરતે કે પોતે પોતાના ખરેખર મુસાફરી કરશે. અને માટે તેમણે આઠ હજાર રૂપિયા દેવું કરેલું.

તેઓ પુરોષ ગયા અને રાષ્ટ્રસંઘની બેઠકમાં સામેલ થયા. જીતીવામાં તેમણે એક દિવસ લોડી બર્કનહેડ પાસે મુલાકાતનો સમય માગ્યો. એ વખતમાં 'મોડન' રિયૂ' સરકારના પ્રતિપક્ષો તરીકે પરદેશમાં ભરતની રાષ્ટ્રીયતાની હિમાયત કરતું હતું. 'મોડન' રિયૂ'ની પ્રતિધ્વાની ખૂબ ધાક હતી અને રામાનંદનાથના લેખો વિખ્યાત પત્રોમાં આગળપડતું સ્થાન લેતા હતા. લોડી બર્કનહેડે મુલાકાત માટે રામાનંદનાથને જે સમય આપ્યો હતો એ જ સમય બરાબર તેમણે એ વખતના ટેનેસાના વડા પ્રધાનને આપ્યો અને જ્યારે રામાનંદનાથ બર્કનહેડને મળ્યા ગયા ત્યારે તેમને કહેવામાં આવ્યું કે એ સમય તો તેમણે ટેનેસાના વડા પ્રધાનને માટે નક્કી કરી દીધો છે.

અપમાનનું ઝેર પી જઈને રામાનંદનાથના જાણ આવી ગયા. તે રહી છઠ્ઠા અને દસમી રાત્રી પુરુષોએ બર્કનહેડને સમજાવ્યું કે તેણે એક લોખંડી પુરુષ સાથે દસર લંધી હતી. પછી તો પોતાની જૂલ સમજીને લોડી બર્કનહેડે જાતે રામાનંદનાથને મળવા માટે પત્ર લખ્યો. જવાબમાં રામાનંદનાથએ લખ્યું કે, 'મારા દેહમાં કંઈ દિલ્લી પ્રધાન કરતાં એકો કામંમન નથી રહેતો. મારા દેહની અનેક સમસ્યાઓમાં કંઈ કામચેતી હું આપી સારી પ્રક્રિયા સમય નથી.'

ભારત પાછા ફર્યા પછી રામાનંદનાથએ રાષ્ટ્રસંઘની બેઠક વિષેની, મુસાફરી વિષેની અને લંડન મંત્રી સાથે પોતાની મુલાકાત વિષેની વાત

'મોડન' રિયૂ'માં લખી. સત્ય અને શિષ્ટ વાત કહેવામાં તેઓ કદી પણ અચકાતા ન હતા. તેમની ગોષ્ઠી (નોટસ) વાંચીને બ્રિટિશ રાજનીતિજ્ઞો, બ્રિટિશ પત્રો અને ભારતમાંના બ્રિટિશ અધિકારીઓ અતિશય તપી ગયા. એ સમયના લાહોરના જોરાઓના પત્ર 'સિવિલ એન્ડ મિલિટરી એજેટ' લખ્યું: 'આ વગેરેદ્દ મહાશયને બ્રિટિશ અભિપ્રાયનવાનું માન પ્રાપ્ત થયું, છતાં તેઓ આ પ્રકારનું ખોટું સાહસ કરી રહ્યા છે...' અને આજે પણ 'સિવિલ એન્ડ મિલિટરી એજેટ' તો તે કહેતા થાકે છે.

રામાનંદનાથએ તે પત્રનો ઉત્તર આપતાં પ્રારંભમાં આ પ્રમાણે લખ્યું કે, 'મેં બ્રિટિશ આત્મરક્ષની એક ખાસો આ પણ પીધી નથી...' રામાનંદનાથને આ ઉત્તર વાંચીને બ્રિટિશ રાજનીતિજ્ઞો અને અંગ્રેજ પત્રકારો પર કંઈ પાણી રેસાઈ ગયું.

એ તો ૧૯૧૬ જ છે કે રામાનંદનાથએ બ્રિટિશ અભિપ્રાય તરીકે રાષ્ટ્રસંઘમાં સામેલ થવા હોત તો તેમની સત્યપ્રિયતા, નિષ્ઠા અને સ્વતંત્રતા પર કંઈક તો દવાથી પહોંચત જ, અથવા કંઈક કંઈક ને રામાનંદનાથ પોતે અભિપ્રાય થયા એને વિષે શિષ્ટ અને સાચી આલોચના કરવાનું પણ તેમને કંઈક અસ્થિર લાગત. આથી આપણા પત્રકારો અને સાહિત્યકારો કાં તો આપણી સરકારના ખર્ચે કે કાં તો પોતાના ખર્ચે જ વિદેશની મુલાકાતે જાય. અને તો એ વાત પર દસવું આવે છે કે જેમણે પોતાના જ દેશને યરાબર જોધો નથી એવા કેવળ વિદેશને જોવાની લાલસાથી જેમણે ગયેલા પત્રકારો કાઠૂરા અને એકાદમી દેવડો આપે છે આ કમલેની ખીલના ખર્ચે વિદેશની મુલાકાતો નૈતિક દૃષ્ટિએ ન કમજોર થાય અને ભારતના દિલની દૃષ્ટિએ ખૂબ હાનિકારક અને એ સંમતિત કે.

'વિશાળ ભારત'

પોતાને સુધારો

ટાઈટલ

મોઝી સીવે ■ તે દોરાને તે શુચીને જતાવે છે, તે પૂરી ઝોઝામતા, કાળજી, કાળજતા ને જાણે કે પ્રેમથી તેને વળ આપે છે.

નિષ્ણાન ધડિયાળી જો પોતાના કામમાં પાવ-રથી હોય તો ધડિયાળીને જોઈવતી વખતે શું કરે છે? તેનાં બધાં જ આંગળાં કામે લાગી ગયાં હોય છે: કેટલાંક ચક્રર પકડે છે, કેટલાંક ધરીને જરાજર ગાંઘે છે, કેટલાંક વળી ખીસી ફેરવતાં હોય છે. આ બધું તે ધોરેથી દલકે દાલકે કરે છે. તે જાણે છે કે જોકે ચીજ બીજામાં ગમે તેમ ધોચી દીધી અને જોકે કાગનો ખ્યાલ રાખ્યા વગર ખીજને જરાક વધુ ભેરથી દબાવ્યો તે આખું ધડિયાળી અસ્તબ્ધ થઈ જશે. અને તે સમજે છે કે પૂરું ધ્યાન ન અપાય તે બહેતર છે કે ધડિયાળીને હાથ જ ન લગાડવો.

ઉપરું ઉઠાઢરણુ તો હેતુસર આપું છે. આજ-કાલ સોઝો જીવે છે પણ જીવનનો ઉદ્દેશ શો છે તેના જ્ઞાન વગર સહુ પોતાના મોજશોખ માટે જીવે છે. અને તેને જીવનનો હેતુ શું તે સમજાવું નથી. પણ સમય જતાં ફરેક સમજી વ્યક્તિને થાય છે કે આ 'જીવન શા માટે મળ્યું છે?' અને તેનો ઉત્તર મળે છે, 'મગવાનનું' કામ કરવા.'

પરમાત્માનું કામ દોરા કે ધડિયાળી કરતાં જોખું મહત્વનું કે વધારે સફળ હોઈ શકે? તે ક્ષમ જેમ તેમ કરી નાખીએ તો સાડું પરિણામ આવી શકે?

ધડિયાળીનાં નાનુકે બંજો પર બહુ ઘમ મૂકી શકે તો નથી, પણ દુનિયાદરીનાં પચાવ કરનારા ઠકે ■ કે જીવનમાં એવી માયાકૃત કરવાની શી જરૂર? જો એક ચીજ જરાજર બધેસતી ન આવે તો તેને હથેલીથી ટીપવી એટલે બેસી જશે. પણ પારણાએ બાકીનું બધું ચપકું ચઢી જાય તેવી તેમને પડી નથી શોતી.

ધડિયાળી ઉપર સંપૂર્ણ લક્ષ્ય ઠેરવ્યા વગર, તેના બધાં જાગો માટે કાળજી રાખ્યા વગર તેને જરાજર ગોઠવતું શક્ય નથી. તેમ જીવનનાં બધાં અંગોની સુવ્યવસ્થા જાળવ્યા વગર માણસ કમ-વાનનું કામ કરી શકે તો નથી.

જો વ્યક્તિ પોતાનું કામ જો કમવાનનું જ કામ છે, એમ ન માનતી હોય તે પોતાનો વ્યવહાર અસ્તબ્ધ રાખે, એટલે કે પોતાના માનવ બંધુઓ સાથે સુમેળ અને પ્રેમથી ન વર્તે જો તો કીક, પણ માનવાની એકતા માટે સહકારથી જીવનામાં પોતાના જીવનની સાથેકતા રહેલી છે એમ જો જ્યારે માનવો થાય, ત્યારે જો પ્રયત્ન જો કામ કરી રહ્યો છે તે પ્રયત્ન માટે પોતાની જાતને ન્યોમ્બાવર કરી દીધા વગર જો રહી શકે તો નથી. મનુષ્યો તો પરમાત્માના જ કામનાં ચક્રો, ખીલીઓ અને કાંતા હોય જે સોઝોના સંપર્કમાં પોતે આવે તેમની કાળજી, સાર-સંભાળ રાખ્યા વગર કે પ્રેમથી તરબોળ થયા વગર તેમને ચાલવું નથી.

આવા માણસો અને ધડિયાળી વચ્ચે માત્ર એટલો જ ફરક છે કે, બધા જાગો ગોઠવાઈ ગયા એટલે શું જનરો તે ધડિયાળી જાણે છે, પણ કમ-વાનનું કામ કરનાર માણસ કામની બહારની બાજુ જાણે તો નથી કે સમજતો નથી. જીવનરૂપી ધડિયાળીના નિરનિશાળા માગોને દાઘ લગાડે, સાફ કરે અને તેમને એકબીજા સાથે ભેડે, પણ જો માણસનું કામ એક નવા સિખાઈ કારીગરના જેવું હોય છે. જીવનના અંતરાત્મા ધ્રુવરોને ભેને ખ્યાલ હોય છે, પણ જીવનના બાહ્ય સ્વરૂપનાં બધાં પાસાં. એની સમજ બહાર હોય છે.

જો વ્યક્તિ પોતાના જીવનને પરમાત્માના કાર્યની સિદ્ધિ માટે ચથેકું સમજે છે, તેણે સોઝો સાથેના સંબંધ અને વર્તણૂકમાં અંબીરતા, એકમતા અને

કાળજી ન આવે ત્યાં સુધી તે માટે ઝંઝૂમ્યા કરતું
 ભ્રમ્યે. વળી તેણે એવું સંજગ રહેવું ભ્રમ્યે કે
 ખટરાગ જગજગતી કે તૂટેલાં અસંકલ્પ બની જાય
 અને બધી વ્યવહાર હંમેશા ક્રોધગતી અને પ્રેમપૂર્વક
 ચાલે. રહે-અને તેવ કંઈ તેના પોતાના આનંદ
 માટે નહિ પણ ભગવાનનું કામ કરવાની શરત જ
 એ છે એમ સમજીને ત્યાં લગી એ સ્થિતિ ન આવી
 હોય ત્યાં સુધી તે આતુ રહે.

જે કોણે ધડિયાળામાં જરાયે ખટખટ કે ચૂંચું
 થાય છે ત્યારે ધડિયાળી પોતાનું કામ ચલાવી દે છે.
 તેન કામ પણ માણસ સાથે ખટરાગ થતાં શ્રદ્ધાવાન
 માણસે થાંભી જતું ભ્રમ્યે. અને તેણે સમજી લેવું
 ઘટે કે એ માણસ તેને બહુ જોષા મહત્તરનો લાગતો
 હોય તોપણ તેમની વચ્ચે ઘણું હોય ત્યાં સુધી એ
 માણસની સાથેના સંબંધ સુધારવા માટે પ્રયત્ન કરવા
 કરતાં વધુ મહત્તરનું તેને માટે બીજું કંઈ જ
 ન હોઈ શકે.

આનું કારણ એ છે કે ભગવાનના કામમાં માણસ
 માત્ર અનિવાર્ય ચક્ર છે. જ્યાં તેનું રથાન છે ત્યાં
 એ પ્રેમથી ન પ્રવેશી શકે તો ભગવાનનું બધું જ કામ
 બટકી જાય છે.

માણસ માણસ વચ્ચેના સંબંધો ભ્રમ્યે તો
 વ્યકિતગત માણસમાં કે સમૂહગત સર્વમાં, મનુષ્ય
 માત્રમાં જે માનવ તત્ત્વ રહેતું છે તે સાથે એકતા
 સાધવી એટલે કે સર્વેએ પોતામાં તેમજ બન્ય
 સર્વમાં પ્રમપૂર્વક રહેવાની ભાવના જમાવવી અને
 તે પ્રમાણે વ્યવહાર કરવો.

કોઈ કહેશે કે, 'એમ કરવું' તો મુશ્કેલ છે.'

પણ એમાં તો આપણે માત્ર પેલા ધડિયાળીની
 માફક કામ કરતા ધવાનું છે. એટલે કે એની જેમ
 કાળજીથી હલકે હાથે, પોતાના સંતોષ માટે નહિ,
 પણ ભગવાનનું કામ સારી રીતે પાર પડે એ ભાવથી
 કામ કરવાનું છે. અને એમ કરવા પ્રયત્ન કરીએ
 તો જી સફળ છે.

જોડા ચક્રમાં બળાતકારે ધરી બેસાડી દેવા
 ઇચ્છીએ કે પ્રયત્ન કરીએ છીએ ત્યારે જ જી રતમાં
 કલહ અને કલેસ ઊભો થાય છે.

બીજાની સાથે સુમેળ ન બેસતો હોય તો પોતાની
 જાતમાં કંઈક ઊણપ છે તેમ સમજી તેપાસ કરી
 પોતાને સુધારો. એ માણસને માટે પણ દુનિયામાં
 કંઈક જરૂરી રથાન છે અને યોગ્ય રથાન શોધી
 એને ત્યાં મૂકીશું તો એ કામ બરાબર ચાલશે જ.

પગરખાં કે ધડિયાળો સુધારવામાં બળની ઉત્કેટતા
 નહિ, પણ કાળજી અને નાળુકાતા વધુ સરસ નીવડે
 છે અને કામ પાર પડે છે. તેનું જ માણસો સાથેના
 વ્યવહાર વગેરે પણ છે તે એટલું જ નહિ પણ તેના
 કરતાં અનેકગણું સાચું છે; કારણ કે ધડિયાળ કરતાં
 માનવીની રથાના વધુ બટપરી અને નાળુકા છે.

લોકનાં સન મેળવવા માટે જે વિનવણી કરવામાં
 આવે છે તે સામાન્ય રીતે પૂરતી હોતી નથી. જો તે
 લાગે વખત અને ધીમે ધીમે પ્રેમથી થતી હોય તો
 માણસના દિલને તે વધુ ભેરથી હલાવે છે. મારી
 નજીકની વ્યકિત આગળ કે મોઝાહું જીવન ન ગાળે
 એમ હું ઇચ્છું છું અને જો હું બળાતકારે તે
 માટેની તેની અનુકૂળતાઓ ખુટવી લાગે તેને કામ
 કરવાની ફરજ પાડી શકું તેમ હોઈ, પણ એમ
 કરવાથી ભગવાનના કામને હું લગીરે આગળ ન
 ધપાવી શકું, તે માણસના આત્માને દંડોળી ન શકું.
 જો હું રજૂઆત વધુ સારી રીતે અને લાંબી કરું
 અને દલીલો તથા ચોક્કસતાથી તેને પુરવાર કરી
 આપું કે તેનું જીવન ઉઝાડ ને અધમ છે, તો તેથી
 વધુ કંઈ હું પ્રયત્નું કામ આગળ ધપાવી ન શકું.

પરંતુ જો અમને જાનેને જોડી રાખતાં તત્ત્વોને
 શોધી તેને અજ્યુત બનાવી મને જે કંઈ ન રહે
 તેથી મુક્ત થઈ તેની સાથે સુમેળથી રહું અને જો
 હું પોતે પ્રયત્નું કામ કરતો હોઈ અને તેને માટે જ
 શ્વાસ લેતો હોઈ તે જો વાત તો ચોક્કસ જ છે કે
 હું એ માણસને પરમાત્મા તરફ દે. અને તેને પરમા-
 ત્માનું કામ કરતો બનાવું.

સહુ પર સરખી ગ્રીત ।

ગિરિમશંકર કે. વ્યાસ

સાંજ નમી ગઈ હતી. ગામમાં અંધારું થવા આવતું હતું. ચોરામાં ઠાકરમંદિરે ઝાલર વાગી રહી હતી. સીમમાંથી ઢોરઠાંખર ઘર-ભણી આવતા હતા. ગાડા ખેડુઓ અને હળધારી પોતપોતાનાં બળદોને નીરાંતથી ગામની શેરીમાં હાંકી રહ્યા હતા અને બળદો પણ ભણે હવે તો ઘર આવી ગયું છે એમ ભણી નીરાંતથી ગાડાને તથા હળને ખેંચી રહ્યા હતા.

શેરીમાં ઠાકરાઓ દેખાતા હતા પણ તે અત્યારે રમતમાં મશગૂલ ન હતા. ચોરાનાં ઠાકરમંદિરેથી પોતપોતાનાં ઘેર જવા ઉત્સુક દેખાતા હતા. ઘરનાં છાપરા પરથી નાંધણી-આનેા ધૂમાડો આછા ઝાંખા શરૂ થતા અંધ-ઠાકરમાં ઓછા દેખાતો હતો. કયાંક કયાંક ઘરનાં અને ડુંકાનનાં દીવા ટમટમતા હતા.

આ વખતે ભયંકર ગામમાં આવી પહોંચ્યો. એક તો તેના દેખાવ જ ભયંકર લાગતો હતો. મોટી ચક્રી ગએલી કાઢી, માથાનાં ઝીંઘ-રીઆ મોટા વાળ જે છૂટા છવાયા પવનની અપટમાં એકમેકથી છેદા પડી ગયા હતા, ફાટેલા કપડા અને ઉઝડાએલા હાથ પગ-આવેા એનો દેખાવ જ ભયંકર થઇ પડે તેવો હતો. વળી અત્યારે અંધારું થવા આવતું હતું એટલે એને જોઈને તો ઠાકરાઓ બૂમપાડી ઊઠ્યા, મોટાશ ત્યાં આવી અત્યારે આ “ભય” કયાંથી આવી એમ ગણી એને ગામમાંથી હાંકી કાઢવા માંડ્યા. એ જોતો હતો, “મને ખાવા દો હું ભૂખ્યો છું” એકું પણ અત્યારે એવું કોઇ સાંજે એમ ન હતું, ઉલટાવું જવારે એ વધારે જોતવા જતો હતો ત્યાં જ એક એકને તેને એક ઠંગોરો લગાવી તેને ગામના પાદ-રમાં જ પડતો મૂક્યો. એ પાછો ઊભો થવા

જતો હતો પણ પેલાએ અને બીજા તેનાં સામગ્રીતોએ તેને તતકાલીને કહ્યું: ‘ઊભો-યથે ને જો ગામમાં ગયો તો જીનથી ખંડા, છત્રવું હોય તો માંઠ મૂકીશો વાળીને ભાગવા. અહિં રોકાઓ તો અયો જ સ્ત્રમજને.”

અને પછી જ્યારે ત્યાંથી ભાગ્યો ત્યારે જ તે લોકો ત્યાંથી ખસી ગામમાં ગયા.

ભયંકરને હવે શું કરવું એ જ મૂંઝવણ થઇ પડી. આખા દિવસનો તેને થાક હતો તે કિવસમર ચાલ્યા જ કર્યો હતો. સાંજે નજીકવું આ ગામ આવતા અડી થોડું ખાવાનું મળે તો તે ખાઈને એકાદ જગ્યાએ પડ્યા રહી તેને શત વીતાવવી હતી પણ અહિં તો આવું બની ગયું. કોઈએ પાણીનું ટીપું પણ ન આપ્યું! ગામ લોકોએ તેને ગાંઠો કે ચોર ગણી હાકી કાઢ્યો હતો!

અને એમ ભૂખથી, તરસથી અને થાકથી કંટાળી તે અંધારામાં જ એમને એમ ચાલવા માંડ્યો. થોડે દૂર ગયો ત્યાં જંગલમાં - સીમમાં - એક મંદિર જેવું જથાણું તેમાં નેણે જવા ઈચ્છા કરી. મંદિરને ફરતી હાથલીઆ ચોરની વાઠ હતી, અને તેમાં જવા માટે એક ઝાંપો હતો. ઝાંપો ખૂંચો જ હતો તેમા તે ગમરાતો ગમરાતો ગયો. અંદર ચોગાનમાં રામમંદિર હતું. મંદિરમાં ભગવાનની મૂર્તિ પાસે ઘીનાં દીવા જગી રહ્યા હતા મંદિર ખૂલુ હતું પણ અત્યારે ત્યાં કોઈ નહતું! સાંજે એક બોલડી હતી. ભયંકરને અત્યારે કફડીને ભૂખ તરસ લાગ્યા હતા તેથી તેણે મંદિર તરફ ન જતાં દૂરથી ઠાકર મારાજને નમન કર્યાં ન કર્યાં અને તે સીધો જ પેઢી ચોરડી તરફ પડોંડી ગયો.

ચોરડીમાં એક જુઝાના ભાગે મંદિરનો સાધુ ઘાસવેટનાં દીવા આગળ પોતાની

જમવા માટેની યાજી તૈયાર કરતો હતો. ત્યાંજ લય'કર પહોંચી ગયો. જમવાની યાજી સામે જ તે ટગરટગર ભેઈ રહ્યો.

મદિરને સાધુ-પૂજારી-લય'કરને ભઈ પ્રથમ તો તેની સામે જ ભેઈ રહ્યો પછી જ્યારે તે કાંઈ ન બોલ્યો પણ જમવાની યાજી સામે જ ટગરટગર ભેઈ રહ્યો હતો તે બંધી પૂજારી બોલ્યો: 'એસી ભજો.'

લય'કર ચૂપચાપ બેસી ગયો. પૂજારીએ પોતાનો જમવાની યાજી તેની પાસે મૂકી. નજીકમાં પાણીનો હોટો મૂક્યો અને જેવી યાજી તેની પાસે મૂકી કે તરતજ લય'કર એક ખાઉંધરાની આફક લપટપ યાજીમાં પીરસાએલી ખીચડી અને રોટલો ખાવા માંડ્યો. ઘડીકવારમાં જ તે બધું ખાઈ ગયો. તેને હજી પણ કુધા ભેઈ પૂજારીએ હવું તે તમામ નેને પીરસી દીધું ! લય'કર તો જમી પરવારી પાણી પીને ઝોડકારી રહ્યો. પૂજારી બુખ્યો રહ્યો. તેણે પછી વાસણ ઉપાડી એક ખાજુ રાખ્યા.

"મને સુવા આપશે?" લય'કર આટલું જ બોલી ચકયો. પૂજારીને જોકે તેનાં વિષે ધડીભર વહેમ ગયેલો પણ એતો પૂર્વ સાધુ હતો ખરા નિખાલસ બ્રાહ્મણ હતો. તેને કોઈ દેરી કે વહાલું ન હતું સર્વ તરફ સમાન પ્રીત તે રાખતો ગામમાં તે જ્યારે પહેલ વહેલા આવ્યો અને અહીં રહી તે મદિરની પૂજા કરતો હતો ત્યારે ગામનાં કેટલાક ઇર્વાણુ લોકો તેને ત્યાંથી હાકી પોતાનો માણસ પૂજારી તરીકે રાખવા માગતા હતા ત્યારે તેણે આજેથી. કહું નહું. "જી. ને. માણસ અહીં આવે ને પૂજા કરે મારે પોતાને તો કાંઈ ન ભેઈએ કે ન કાંઈ લાગે વળગે."

પણ પછી જ્યારે તે આપ નિરજૂદી બની ગામ લોકોની સમાન ભાવે ચાલેના રાખી જે તે પોતે બેઠક બાજુતો તે ઉપરથી

સર્વની દવા કરતો અને જ્યોતિષ ભેઈ આપતો અને સહનું કરવાણુ ઇચ્છતો તે જોઈ લોકોએ તેને ત્યાં રહી પૂજા ચાલુ રાખવા આગ્રહ કર્યો હતો, અને તે માટે તેને જે કાંઈ ભેઈએ એ આપવા આગ્રહ કરતા, ત્યારે પણ આ નિખાલસ નિરજૂદી પૂજારીએ કાંઈ પણ વસ્તુ કે પેસો લેવાની ના જ પાડી હતી !

લય'કરને જમાડી પોતે વાસણ ઉટકવાની તૈયારી કરતો હતો ત્યાં તેણે સૂચા માટે પરવાનગી માગી અને તે સાંભળી પૂજારીએ તો તેને પોતાની પધારી જ કરી આપી !

લય'કર તો થાક્યો પાક્યો જેવી પધારી મળી કે આઠો થઈ માંડ્યો જીંઘવા. પૂજારી બુખ્યો રહ્યો હતો. છતાં આવનારને જે કાંઈ હતું તે આપી તેને સુવાડી પોતે વાસણ વગેરે ઉટકી જ્યાં ત્યાં ગોઠવી ઘાસલેટનાં દીવા આગળ રાખાવણુ વાંચતો રહ્યો ! અને એમ મોડો રાત્રે પછી ત્યાં નીચે જ એકાદ કામળી પાચરી તે સૂઈ ગયો !

મધરાત વીતી ગઈ હતી અને બે એક વાગ્યાનો વખત હતો ત્યાં લય'કરનો આંખ ઉઘડી ગઈ. દીવા તો આંખો આંખો ટમટમતો હતો અને નીચે પૂજારી નિરાંતથી ઉઘડતો હતો. અચાનક તેની હિંમમાં પણ ચાલ અને સુખપૂરકની કથવાણુ વાંચનાના ભાવ તેનાં મુખ ઉપર તગતાગતા હતા ! પણ લય'કરને એ ભેવાની જરા પણ જરૂર ન હતી. તે ઊઠ્યો અને બેનોમાનો જરાય અવાજ ન થાય તે રીતે ચાલીમાં પડેલા વાસણમાંથી થોડાક વાસણો ઉપાડી ચાલતો થયો.

વહેલી સવારે પૂજારી ભગ્યો "તો પેલા રાતનો અતિથિ દેખાયો નહિ ! હશે કયાંક" ગયો હશે એમ ગળી તે તો પોતાના નિત્ય કમમાં "મશરૂલ બની" જઈ નાહી પોઈ પૂજા કરવા માંડ્યો લગવાન રામચંદ્રની પૂજા આરતી કરી પૂજારી જેવો પોતાની ઓરડીમાં

આવે છે ત્યાં તો પેલા રાતનાં અતિથિને સિપાઈએ આંપેડી હાલતમાં ત્યાં લઈ આવ્યા. અતિથિ-ભયંકર-તો પૂજારીને જોઈ બોલી બેઠ્યોઃ “બાપુજી ! બચાવો !”

પૂજારી ધડીલાર તેની સાથે જોઈ રહ્યો. ત્યાં સિપાઈઓમાંથી આગેવાન હતો તે બોલ્યોઃ “મહારાજ ! આ તો હરામખોર છે. તેને લૂંટ બદલ કેદ મળી હતી, અને કેદની સજા લોગ-વીને થોડાક દલાકો જ હજી બાકી હતા ત્યાં તે જેલમાંથી ભાગી છૂટ્યો છે. રાત તમારે ત્યાં રહી તમારા જ વાસણ ચોરી આ હરામ-ખોર ભાગી નીકળ્યો હતો. અમને વહેમ જતાં તેને શક્યો. હવે અમે તેની સામે ધોરણસર કામ ચલાવવા માગીએ છીએ અને તેથી તેણે કહેલી ચોરી અંગે તપાસ કરવા ઈન્ચીજે છીએ.” પૂજારી હંજુ કંઈ બોલે ત્યાં તો ફરીવાર ભયંકર બોલી બેઠ્યોઃ “બાપુજી !...” પણ તે આગળ કંઈ બોલે તે પહેલાં તો પોલીસે તેને વાળો અને તે વધારે બોલી ન શક્યો. પૂજારીએ હસીને કહ્યું. ‘જમાદાર !’ આ માણસે મારે ત્યાં ચોરી નથી કરી. એને થોડાક વાસણો ભેગતા હતા એમ તેણે જણાવ્યું હતું. મેં તેને ખુશીથી આ વાતણો આપ્યા હતા. અને સવારે મેં જોયું કે તે વાસણો-માંથી અમુક વાસણો તો બાકી રહી ગયા છે, તે હવે મારે તેને કેમ પકોચાડવા એ જ વિચારમાં હું પડી ગયો હતો. પણ સાડું થયું તે તમે તેને અહીં લઈ આવ્યા. ચોરી અંગે જો એને પકડ્યો હોય તો છોડી મૂકવા હું વિનંતિ કરું છું” અને એમ કહી બાકીના રહેલા વાસણો પૂજારીએ ભયંકર આગળ મૂકી દીધા !

ભયંકર તો પૂજારી સામે ટગર ટગર જોઈ રહ્યો ત્યારે સિપાઈઓએ બાણ્યું કે ભયંકરે ચોરી કરી નથી પણ પૂજારીએ આપેલ વાસણ લઈ જતો હતો એમ ખાત્રી થઈ એટલે

પછી તેમણે ભયંકરને છોડી મૂક્યો. પણ જેલમાંથી તે થોડા સમય માટે પણ ભાગી નીકળ્યો તે અંગેનું વારંટ તો હજી તેના પર ભિજ્યું જ હતું ! એટલે સિપાઈઓએ ભયંકરને વાસણની ચોરીમાંથી મુક્ત કરી જેલમાંથી ભાગી નીકળવા બદલના કામ માટે તેને પકડી ચાલતા થયા.

જેવો ભયંકર પોલીસ હવાલે જેલમાંથી ભાગી નીકળવા બદલનાં કામ માટે ચાલતો. થયો કે જતાં જતાં તે પાછો પૂજારી તરફ વળી કરગર્યો “બાપુજી ! બચાવો.”

પૂજારી વળી તેની પાસે આવી તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યુંઃ “માઈ ! મૂંઝાવો નાંહ. ભગવાન રામચંદ્રની ઇચ્છા હશે તો જરૂર તને બનશે તેટલો મદદ કરવા પ્રયાસ કરીશ. તારું ભગવાન બહુ” કહે, તને સન્મતિ આપે.”

અને પછી જ્યારે ભયંકર સામે થોડા સમય માટે પણ જેલમાંથી ભાગી નીકળવા માટે મુકદ્દમા ચાલ્યો ત્યારે પૂજારી જાને કોર્ટમાં હાજર રહી ભયંકરને બચાવ થઈ શકે તેટલો કરમ માંડ્યો. ભયંકરને લૂંટ બદલ સાત વર્ષની કેદ મળી હતી. સાત વર્ષ પૂરા લોગવાઈ જવા આવ્યા હતા. ફક્ત છેલ્લે દિવસ બાકી હો. છેલ્લા દિવસનું પ્રમાત થયું ને તે હવે જેલની બહાર જવા બહુ જ ઉતાવળો થવા લાગ્યો. પણ જેમ તે ઉતાવળ કરતો તેમ તેને દિવસના કલાક પણ વીતતાં ન હોય તેમ લાગ્યું ! અને એથી ટંટાળી આખરે તે મૂંઝાવો અને હજી પાંચેક દલાક બાકી હતા ત્યાં તો તે જેલની દિવાલ કુદીભાગી નીકળ્યો !

આવા થોડા કલાકના સમય માટે પણ ભયંકરે કાપકાનું પાવન તો કરવાનું જ હતું. તેણે તેનો અમલ ન કર્યો અને તે માટે તણે ચોખ્ખા સિફા તો લોગવવી જ જોઈએ એમ કોર્ટ તરફથી ફલીલ થઈ. એના મત્યુતરમાં

પૂજારી તરફથી લય'કરના બચાવમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવેલી કે લય'કરે પોતાની વૃદ્ધ માતાની બીમારી અંગે દવાની જરૂર હતી તેથી તેના પૈસા અંગે લૂંટ કરેલી અને એ બદલ તેને સજા થયેલી. જેલમાં તેણે જાણવા મળેલ કે તેની માતા તો મૃત્યુ પામી હતી પણ તેની નાની બેન તેની રાહ જોઈ રહી હતી. આ બેનને મળવા લય'કર ઉતાવળો થયો હતો. ગમે તેમ તો એ માનવીને પોતાનાં કુટુંબની પરવા ચિંતા હોય જ. માનવી આવી પોતાની પરિસ્થિતિમાં કેઈ કાઈ શું કરી મૂકે તો નામદાર કેટે', દયા હાળ વળી જોઈએ.

અને પછી તો આવીને, આવી દલીલમાં કાયદા અને માનવતા વચ્ચેનાં ભેદભાવ કાયદા ઘડનારાઓએ પણ માનવતાની જાણ પીછાણ કરીને જ અમુક કાયદાઓ ઘડેલા છે અને એમ જે તે યોગ્ય દલીલો પણ સારા પ્રમાણમાં આવી. પૂજારીએ બચાવપક્ષે જેટલી દલીલ કરી શકાય તેટલી રજૂઆત કરાવી અને નામદાર કેટે'ને કાયદો પણ માનવતાની પૂરી પિછાણ કરીને જ રચાય છે એવી ખાતરી કરી બાપી.

બાપરે નામ. કેટે' પૂજારીની દલીલ માન્ય કરી અને લય'કરને જોકે તે યોગ્ય સમય માટે પણ ભાગી નીકળ્યો તે બદલ સજા નહિ ફરમાવતાં છએક માસ સુધીના સમય માટે પૂરતી શાંતિ ભાગવી કોઈ પણ ભતવું શુંના કીત કૃત્ય નહિ કરે તેમ લખી આપી યોગ્ય જામીન આપવા ફરમાન કર્યું. અને તે માટે પૂજારી જાતે તેના જામીન થયા !

લય'કર હવે પૂજારી સાથે પાછો મંદિરમાં આવ્યો. તેને હવે પૂરતો પચાતાપ થયો હતો. તેની આખ ઉધડી મઝ હતી અને હવે તે પ્રાણીમાત્ર તરફ દયા અને રોહાણા રાખી સરખી રીતે જ પોતાના કુટુંબીજનો તરીકે વર્તવા લાગ્યો.

પૂજારી તો તેને ઓઢેથી કે શબ્દો દ્વારા જરાપણ શિખામણ ન જ આપતા. પોતે જે આવરી રહ્યા હતા તેવું જ તે પાલન કરે એટલું જ એ ઇચ્છતા હતા. અને આમ છ માસ વીતી જતાં લય'કરનાં જામીન ખતપત્ર પણ પૂરા થઈ ગયા. તે હવે તદ્દન બદલાઈ ગયો હતો. પૂજારીએ પછી તેની બેનની લાજ કઢાવી એક સારા સંસ્કારી યુવાન સાથે તેને પરણાવી દીધી. આમ લય'કરનાં તમામ ચિંતા લય અને ઉપાધિ વ્યવહારો દૂર થયા. તે નિશ્ચિંત બન્યો.

લય'કર હવે સાધુચરિત ખરો માનવી થયો હતો. તેણે પોતાનું નામ રામદાસ રાખ્યું, અને જગવાન રામચંદ્રની ખરા અંતઃકરણથી સેવા પૂજા કરતાં કરતાં માનવી માત્ર તથા પ્રાણી માત્રની પણ સેવા ઉઠાવી લીધી. તે હવે ખરો પ્રમાણિક સાધુ બની ગયો હતો. પૂજારીને આથી સંતોષ થયો.

હવે પૂજારી વૃદ્ધ થતાં પથારીપથ થયા. મૃત્યુ વખતે તેણે રામદાસને કહ્યું : "ભાઈ ! માનવ સેવા એ જ સાચી પ્રજ્ઞ સેવા છે એ સૂત્રને હંમેશા પાળજે, ને તે પ્રમાણે જ જીવન ચીતાવજે."

પૂજારી પછી સ્વર્ગવાસ પામ્યા. રામદાસે હવે પૂજારીની આખરી શિખામણ પ્રમાણે જીવન ચીતાવવા માડ્યું. સર્વત્ર તેથી પ્રથંસા થઈ. તેણે તો મનમાં એક જ ગાંઠ વાળી કે માનવ સેવામાં સાચી ઇંધર સેવા છે.

અને આખરે રામદાસ પણ સ્વર્ગવાસનો વારસી થયો !

અત્યારે એ પૂજારી અને રામદાસ નથી. છતાં એ જ ગામને પાદર રામચંદ્રનું મંદિર, તથા તે ચોરડી એમનાં પ્રતીક - સ્મારક - રૂપે હજી પણ છે !

ઇશ્વર પ્રાપ્તિ કેમ થાય ?

રામકૃષ્ણ પરમહંસ

જીવ ચાર પ્રકારના કહ્યાં છે-બદ્ધ, સુમુક્ત, સુકૃત અને નિત્ય.

સંસારને જાળના જેવો સમજો; જીવો બધા જો માછલાં અને ઇશ્વર (જેની માયા આ સંસાર) જો બધા જો માછલાં પકડનારો. માછીમારની જાળમાં જ્યારે માછલાં સપડાય, ત્યારે કેટલાક માછલાં જાળ તોડીને નાસી છૂટવાનો જોતલો જો સુકૃત થવાનો પ્રયાસ કરે. તે બધા નાસી છૂટે નહિ, બે-ચાર માછલાં ધપાંગ કરતાને નાસી છૂટે ત્યારે માછીમારો ખૂબ પાડી જોડે છે, 'એ એક મોટું માછલું નાસી ગયું!' એવા બેચાર માણસો સુકૃત જીવ. કેટલાક માછલાં પહેલેથી જ એવાં સાવચેત કે ક્યારેય જાળમાં સપડાય નહિ. નારદ વગેરે નિત્યજીવ ક્યારેય સંસારજાળમાં સપડાય નહિ; પરંતુ ચોટા બાળનાં માછલાં જાળમાં સપડાય ને તે છતાં તેમને જોતલું બાળ પણ હોય નહિ કે અંત્ર જાળમાં પડ્યાં છીએ ને મરવાનાં! જાળમાં પડ્યા પડ્યા જાળ સહિત ફોટ મૂકે તે ઠંઠ તાજે કાઢવમાં જઇને શરીર છૂપાવવાનો પ્રયાસ કરે, જાળમાંથી બહાર નાસી છૂટવાનો પ્રયાસ નહિ. જીવતાં જોડા કાઢવમાં જઇને પડે! બદ્ધ જીવો એવાં જેવાં કે તેઓ કાળજાળમાં પડ્યા છે, પણ મનમાં માને છે કે અહીં મનમાં છીએ! જેમને સુમુક્ત અથવા સુકૃત કહી શકાય તેમને સંસાર દૂવા જેવા લાગે, સારા લાગે જોતલો કેઈ જાનપ્રાપ્તિ પછી, સગવડ હશે ન પછી શરીરત્યાગ કરે, પણ એ જાતનો શરીર-ત્યાગ બહુ દુરની વાત.

બદ્ધ જીવને-સંસારી જીવને-કોઇ રીતે હોશ આવે નહિ. આટલાં દુઃખ, આટલી બળતરા ભોગવે, જોતલી વિપદમાં પડે, તોય ચેતના આવે નહિ.

જીવને કાંઈનાં અંખરાં બહુ ભાવે, પણ જેમ જેમ ખાતું બંધ તેમ તેમ મોટેથી લોહી દડદડ નીકળતું બંધ તોય એ કાંટાનું અંખરું છોડે નહિ. સંસારી માણસો પણ આટલો શોક-તાપ પામે તોય થોડાક દિવસ પછી પાછા પહેલાંના જેવા. રત્ની મરી ગઈ ગઈ, તોય પાછા વરસે! છોકરો મરી ગયો, કેટલો શોક થયો, પણ થોડાક દિવસમાં જ બધું ભૂલી ગયા. એ જ છોકરાની મા જે શોકથી આકુળબ્યાકુળ થઈ ગઈ હતી, તે જ પાછી થોડાક દિવસ પછી અંજોડામાં વેણી ગૂંથે ને શણગાર સજો! એવા લોકો દીકરીના વિવાહમાં સાવ સાફ વર્ષ બંધ, તોય પાછી વરસે વરસે તેમને છોકરી જન્મે. કોટના સુકઠામાં સર્વસ્વ ખર્ચાઈ બંધ, પણ તોય પાછા ફેસ લેડે! જે છોકરાં થાય છે તેનેય સાડું ખવરાવી શકે નહિ, પહેરાવી શકે નહિ, સારા ઘરમાં રાખી શકે નહિ, તોય વરસે વરસે છોકરાં થાય!

વળી ક્યારેક તો સાપે છત્તુંદર ગળ્યા જેવું થાય. ગળી પણ શકે નહિ ને છોડી પણ શકે નહિ. બદ્ધ જીવ કદાચ વળી સમજે કે સંસારમાં કશો સાર નથી, તોય છોડી શકે નહિ, ને ઇશ્વર તરફ મન વાળી શકે નહિ. કેશવ સેનનો એક સગો, તેની પચાસ વર્ષની ઉંમર જોઈ છું. તે ગંજીપો ફૂટે છે, બધા જોઈ ઇશ્વરનું નામ લેવાનો સમય ન થયો હોય!

બદ્ધ જીવનનું બીજું એક લક્ષણ. તેને સંસારમાંથી ખસેડીને સારા ઇશ્વરપરાયણ વાતાવરણવાળી જગ્યામાં રાખો તો તલસી તલસીને મરી જાય. વિષ્ટાના કીડાને વિષ્ટામાં જ મળ, એમાં જ મળનો દૃષ્ટ્યુષ્ટ થાય. જો એ કીડાને ભાતના વાસણમાં રાખો તો મરી જાય.

ઇશ્વરકૃપાથી તીવ્ર વૈરાગ્ય આવે તો કામિની-
કાંચન પરની આસક્તિમાંથી છુટકારો થાય.
તીવ્ર વૈરાગ્ય કેને કહે ? 'શાય છે, થયો, હવે
જરા, ભગવાનનું' નામ લખજો,' એ બધી મંદ
વૈરાગ્ય. જેનામાં તીવ્ર વૈરાગ્ય હોય, તેના પ્રાણ
ભગવાન સાડુ આકુળવ્યાકુળ થાય, જેમ માતા
પ્રાણ પેટના છોકરા સાડુ આકુળવ્યાકુળ થાય.
જેનામાં તીવ્ર વૈરાગ્ય હોય, તેને ભગવાન
વિના બીજું કંઈ જોઈએ નહિ, સંસારને દૂર
જેવો દેખે, તેને લાગે કે એ દૂરથી ! સર્ગ-
વહાલાને કાળા સાપ જેવા જુએ અને નાસે
પણ ખરો. ધરને બંદોબસ્ત કરી લઈ, ત્યાર
પછી ઇશ્વરચંતન કરજી; એ વાતનો વિચાર
પણ ન આવે. અંદર ખૂબ જોર.

તીવ્ર વૈરાગ્ય કેને કહે તે વિષે એક વાત
છે. એક દેશમાં અનાવૃષ્ટિ થઈ એટલે ખેડૂત
બધા ધોરિયા ખેડીને નદીમાંથી પાણી લાવવા
લાગ્યા. એક ખેડૂતને મનમાં ખૂબ જોર. તેણે
એક દિવસ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે જ્યાં સુધી ખેતરમાં
પાણી ન આવે, ધોરિયા અને નદીને જોળાય
ન થઈ જાય ત્યાં સુધી ધોરિયા ખાવો જ જવો;
અને તે કામ લાગ્યો; આ બાળુ નાહવાનો
સમય થયો એટલે છોકરીએ આવીને કહ્યું,
'બાપા, નાહવાનું ટાલું થઈ ગયું છે, હવે
નાહી હો.' ખેડૂતે કહ્યું: 'તું જા, મારે હમણાં
કામ છે,' એમ કરતાં બપોર થયા તોય પાછો
ખેડૂત તો ખેતરમાં ધોરિયા ખાવો જાય છે,
નાહવાનું નામ નહિ ! એટલે તેની સ્ત્રી ખેતર
આવીને કહેવા લાગી, 'હજી સુધી તમે નાહ્યા
નથી ? રાંટલા કરી ગયા. તમારે તો બધું
અત્યારે ને અત્યારે ! માણસ કાલે કરે કે ખંધ

પીને કરે, પણ તમારે તો બધું અત્યારે જ.'
એ સાંભળતાં ખેડૂતે કંઠાળી ઉગામીને એની
પત્નીને ગાળો ચોપડી ને બોલી બેઠયો, 'તને
અકકલ નથી. વરસાદ થયો નથી, ખેતરમાં દાણો
પાકશે નહિ તો આ વખતે છોકરા ખારે શું ?
બંધાને જૂને મરવા વારો આવશે ! મેં નીમ
લીધું છે કે આજ ખેતરમાં પાણી લાવવું તો
જનાહવાળાવાની વાત કરવી.' સ્ત્રી તો ખેડૂતને
મિબ્બજ જોઇને એક ગળદ વધુ બોલ્યા વગર
ઘરસેગી જ થઈ ગઈ. આ બાજુ ખેડૂતે આખો
દિવસ તનતોડ મહેનત કરીને સંધ્યાસમયે
ધે રિયો નદી કાંથે જોડી દીધો. ત્યાર પછી એક
બાજુ બેચીને જોવા લાગ્યો કે નદીનું પાણી
ખળખળ કરતું ખેતરમાં આવી રહ્યું છે, એથી
તેનું મન શાંત અને આનંદથી પૂર્ણ થયું; એ
પછી ઘેર જઈને સ્ત્રીને કહ્યું, 'હિ, હવે નાહવાનું'
પાણી મૂક ને જરા હોકા ભર.' ત્યાર પછી
નિશ્ચિંત થઈને નાહીખાઈને સુખે ઘરડ ધરડ
કરતો જીંઘવા લાગ્યો.

બીજો એક ખેડૂત હતો, તે પણ ખેતરમાં
પાણી લાવવા સાડુ ધોરિયા ખેડવા લાગ્યો
હતો. તેની સ્ત્રી જ્યારે ગઈ અને કહ્યું કે 'ધણે
વખત થઈ ગયો છે, હવે ચાલો. એટલું બધું
વધુ પડતું કામ ન કરીએ.' ત્યારે એ બીજું
કંઈ ન બોલતાં કંઠાળી એક બાજુએ રાખીને
કહે : 'તું કહે છે ત્યારે ચાલો !' એ ખેડૂતથી
ખેતરમાં પાણી લાવવાનું બંધું નહિ ! આ મંદ
વૈરાગ્યની ઉપમા.

અંતરમાં ખૂબ જોર ન હોય તો આ ખેડૂ-
તને જેમ ખેતરમાં પાણી ન આવ્યું, તેમ
માણસને પણ ઇશ્વરપ્રાપ્તિ ન થાય.

સંત ગણેશનાથજી

કનૈયાલાલ વાઘાણી

મહારાષ્ટ્ર પ્રાન્તમાં આવેલા ખાતલાદે જિલ્લાના સરસી પાસેના એક નાનકડા ગામમાં જન્મ ગણેશનાથજીનો જન્મ થયો હતો.

ગણેશનાથના માતા-પિતા ખૂબ સંસ્કારી હતા. માતા તે પોતાના પુત્રને મગવાનનાથ સ્મરણનું રસપાત કરાવતી હતી. ગણેશનાથ પાંચ. વર્ષના થયા ત્યારે તેની માતા તેને પગે ધૂધરા જાંઘરી વિદ્યુતપ્રભુ સામે નમવાતી હતી.

માતા તાળી પાડીને 'રામ રાધન કૃષ્ણ કેશવ રામ રાધન, કૃષ્ણ કેશવ' બોલતી હતી. ગણેશ પણ પગે ધૂધરા બાંધી તાળી પાડી સટકો કરતો નાચતા નાચતા બોલતો, 'લામ લાધન કરન કેશવ'

ગણેશ તો ઝાંઝ યોગસખ્ત જીવ હતો. બાળ-પણથી જ તેને દરિનામને ત્યાં લાગ્યો હતો.

માતા પોતાના આવ પુત્રને જોઈને ખાડી-ધેમી બની જતી. કાળ કાળનું કામ કર્યું જાય છે. એની ગતિ ઝાંઝ અજાય છે. ફળુ તો ગણેશ બહુ મોરો થયો ન હતો ત્યાં કાળે તેની માતાને તેડા કર્યા અને માતાએ ગામવરા કરી. યોગ સમયમાં ગણેશના પિતા પણ સંસાર ભેડી આવ્યા ગયા.

ગણેશ તો દુનિયામાં એકયો જાહેરો બની ગયો. ગણેશને જરા દુઃખ થયું પરંતુ તેણે તે જગત્ પિતાનો આશરો લીધો હતો એટલે એ કેમ અજ્ઞાન ? ગણેશજી જીવન તો પ્રભુમય હંતુ અને એ પ્રભુનય બની ગયો. સાધુ સંતોના સત્સંગમાં રહેવા લાગ્યો.

ગણેશનાથ તો ભગવાનનાથ સ્મરણમાં જ તટનીન રહેતા. રસ્તામાં પણ નાચતા નાચતા ભગવાનનાથ સ્મરણ કરતા નીકળે, કોઈ કોઈવાર દેહનું બાન બુટી જાય.

લોકો કહેતા 'ગરુડિયાણું ચરકી ચડ્યું છે. હીક દાંડી રાખે છે. માત્રી ખાણુ અને મળીદે સુખ. મળાને હીક લઘુ ફાવી ગયું છે.'

લોકો ગણેશનાથજીની ટીકા કરતા. 'કોઈ તેને પાગલ કહેતું તો કોઈ તેને ધૂતારો કહેતું'. લોકની જીમ જેમ ફારે તેમ વગે, પરંતુ ગણેશનાથજીને તો લવણે રંગ ન હતો. એ તો 'વિદ્યુત હરિ, વલ્લુ હરિ' કરતાં હસતા જાય.

મહારાષ્ટ્રમાં સંત ગણેશનાથજીની ખ્યાતિ ફેલાઈ ગઈ હતી. એ સમયે જત્રપતિ શિવાજી મહારાજનો સમય હતો શિવાજી મહારાજે પણ જાન ગણેશનાથજીની ખ્યાતિ સામળી હતી.

એક વખત શિવાજી મહારાજ પંદરપુર જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે ભકત ગણેશનાથજીના દેહન કરવા તેમને ઈચ્છા થઈ.

શિવાજી મહારાજ સંત ગણેશનાથ પાસે આગ્રહ ત્યારે સંત તો બાવાવેશમાં ભગવાનનાથ સ્મરણમાં લીન બની ગયા હતા. પોતાની પાસે ઝાંઝ આગ્રહ તેનો પણ ખ્યાલ ન હતો. પગે ધૂધરા બાંધીને નાચી રહ્યા હતા.

શિવાજી મહારાજ ત્યાં ઊભા રહ્યા. બપોરે બાવાવેશ પૂરી થયે ત્યારે સંતની નજર શિવાજી મહારાજ ઉપર પડી. 'મહારાજ ! આપ બહી ?' આપને ખાતરી થયું પડ્યું તેમજ દિલ્લીરે છું.'

'મહારાજ ! આપના દેહને આગ્રહો છું. આપ જેવા સંત મહારાષ્ટ્રની મૂર્તિ ઉપર વસે છે એ મહારાષ્ટ્રની ભૂમિના અદોભાવ્ય છે.'

શિવાજી મહારાજે મરતકે ઉપરથી મુગટ ઉતારી સંતના ચરણ પાસે મૂકીને સંતને પ્રણામ કર્યા.

'મહારાજ ! મારી એક અરજ સીકારના વિનંતિ છે'

'રાજા ! શી આગ્રહ છે ?'

'પ્રભુ ! આપ મારા આવાસે એક રાત્રી પધારીને આપના પુનિત ચરણોથી મારો આગ્રહ પાવન કરો.'

‘રાજન ! મારા જેવા પામર જીવને મહેલના વસવાટ સ્થા ? રાજન ! મને ક્ષમા કરો.’

‘પ્રભુ આપે મારી વિનંતિનો સ્વીકાર કરવો જ પડશે. આપ એક રાત્રો માટે જરૂર પધારો.’

માનવાનથી તો મહેલનાયજી ગૂંચળાઈ જતા હતા. સિવાજી મહારાજના આગ્રહને વશ થયા વિના આવે તેમ પણ ન હતું. લાચારીએ સંત કબૂલ થયા.

મહેલનાયજીએ થોડાક પદ્યરસ ભેગા કરીને એક ઝોળામાં સાથે લઈ લીધા.

સંત રાજમહાલયમાં પહોંચ્યા. સંત માટે મખમનના ગાદી તકિયા ખીજોરી દેવાયા આવ્યા હતા. ફૂલ રોયા અત્તરથી મહેલ રહી હતી. જનમ તની મીઠાઈએ અને ફળફાદિ પણ રાખવામાં આવ્યા હતા.

‘સંત મહેલનાયજી તો એમને હેમતાઈ ગયા. કોઈ ખરો સિંહની બોડ પાસે જવી પડોયે અને તેના હાથમાં જેવી કંવાળી છૂટે તેવી કંવાળી સંતને છૂટવા લાગી. મહેલનાયજી વિચારમાં લાગ્યા, ‘મારા વિહન ! તે’ મને કેવો ફસાવેલો ! તે પણ મારા માથે ફીક રોજડી કરી છે ! બાપ ! જેવી તારી મરજી’

મહેલનાયજી તો ઝોળામાંહેના પદ્યરસો ફૂલ રોયા ઉપર પાથરવા લાગ્યા. એક એક પદ્યર પાછે ઉપાડતા જન અને ‘વિહુડ’ ‘વિહુન’ કરતા જન. સંતે એક મટકું પણ ન માયું અને આ મી રાત્રી વિક્રમ, વિકલ કરતા રહ્યા.

ખીજે દિવસે પ્રમાટે સિવાજી મહારાજ સંતના હશેને આવ્યા અને પૂછ્યું ‘પ્રભુ ! સમય તો બરાબર હતો ને ? કંઈ અમરક પડી નથી ને ?’

‘રાજન ! તમરુ’ કદવળુ ચાલે. ગઈ આખી રાત્રી મારા માટે ધન્ય મની છે. જો આ ફૂલ રોયા ન હોત તો હું આગળ જતીને મુંડ જાત પરન્તુ આ ફૂલ રોયાના પ્રતાપે હું આખી રાત્રી જાગતો રહ્યો અને વિહવટ સ્મરણ થયું. આના

કરતા વધારે સમયક ક્ષી હોઈ શકે ?’

સિવાજી મહારાજ સંત મહેલનાયજીની ત્યાગ ભાવના ઉપર ખૂબ પ્રસન્ન થયા, અને સંતના ચરણોમાં પડી ગયા.

મહેલનાયજીની કીર્તિ ચારે બાજુ પ્રસરી ગઈ હતી. કીર્તિ એ સાધનાની મહાન બાધક છે એમ સંત માનતા હતા, એટલે સંત મહેલનાયજી એકાંત જંગલમાં ચાલ્યા ગયા અને ત્યાં રહીને ભગવાનના મંત્રમરણ કરવા લાગ્યા. જંગલમાં જંગલના ઢિંસક પછાએ પણ ઢિંસકપણુ બૂનીને એ અધૂની તાપણો પોસે આવીને ભેટવા હતા. ઢુંકાર કરતો સાવજ પણ એ સંત પાસે મોંદડી જેવો બની એમી જતો હતો. આવો હતો સંતનો નિર્મોહ પ્રતાપ.

સંત જંગલમાં જઈને વરષા છે એ ખમર લોભને પડી ત્યારે લોભ એ જંગલમાં પણ જવા લાગ્યા

મહેલનાયજી બપોરે ભાવાવેશમાં આવીને તૃપ્ત કરતા ભગવાનનામ સ્મરણ કરતા ત્યારે કોઈ વ્યક્તિના મરતક ઉપર હાથ મુકતા તો એ વ્યક્તિ પણ ભાવાવેશમાં આવી જતો.

કેટલાક દેવીના લોભ પણ દીખળ કરતા નંત પાસે જવા લાગ્યા કેમકે ‘ફીક ધનીંગ’ માંધા છે. ઇ તો કાંઈને સિખરી રાખ્યું હોય અને એના માથા ઉપર હાથ મૂકે એટલે નાચવા મડી જાય. એ લાત સાચો હોય તો આ સૂઝ ઝાડ ઉપર હાથ મૂકીને લીડુચ્છ બનાવે છે તો ખરો હતું. જાણી તો બાપી મુળી લાખની અને ઉપાડી વા બાય ફીક બધા હાની મળ્યા છે.”

મહેલનાયજી તો ભાવાવેશમાં તદ્દતીન હતા. એને તો કાંઈ શું કહે છે તેવી પરવા ન હતી. એ તે મચગૂન જની નાચી રહ્યા હતા તેવામાં તેનો હાથ એ સૂઝ વૃક્ષને ઝડી ગયો અને એ વૃક્ષ તવ પલતીત જતી થયું સો કાંઈ દીગ જતી જોઈ રહ્યા.

મહેલનાયજી તો ભાવાવેશ પુરો થયો ત્યારે તેમને કહ્યું ‘આ બાવડું દશ કેટલાય સમય થવા જુઓ હું’ તેને ભોજન તે આપવું જ જોઈએ ને ?’

ત્યાં જે અન્ન જળ પાયા હતાં તે સંતે
દાયમાં લીધા અને વૃક્ષ તરફ દાય લંબાવ્યો ત્યારે
વૃક્ષના યડનો એક ભાગ ખૂંટી ગયો. વૃક્ષ જાણે કે
અન્ન-જળ લેવા પોતાનું સુખ ઉઘાડતું ન હોય
એમ સૌને લાગુ. સંતે એ અન્ન-જળ વૃક્ષના
ઉઘાડા ભાગમાં મુક્યા કે તરતજ વૃક્ષનો એ ભાગ

નષ્ટ થઈ ગયો.

‘વિટલનાથની જે’ ‘સંત ગણેશનાથની જે’
ના પોકારો થવા લાગ્યા દેખીએનાં મોં કાળા
પડી ગયા તેઓ પરતાવા અને સંતના ચરણે પડી
દામા માગી મદારાદૂતો એ સંત બચવાન રમણ
કરતાંજ જમનાના ચરણોમાં લીન થઈ ગયો.

પરમેશ્વરનું અસ્તિત્વ

વશિષ્ઠ મહેતા

પરમેશ્વરનું અસ્તિત્વ છે કે નહિ? બે યુવાનો વચ્ચે આ બાબતમાં વાદવિવાદ જાગ્યો.
તેઓ કોઈ નિષ્ક્રિય પર પહોંચી શક્યા નહિ.

હેવટ બે યુવાનો એક યુનિ પાસે ગયા અને પોતાની શંકા બજાવી. યુનિ મહારાજે
તમને ખીજ દિવસે સવારે આવવા કહ્યું,

ખીજ દિવસે બે યુવાનો યુનિ પાસે પહોંચી ગયા. એ વખતે યુનિ મહારાજ પોથી
વાંચતા હતા, પેલા બે યુવાનો યુનિએ પોથી ક્યારે વાંચી રહે તેની આતુરતાથી વાટ જોતા
બેસી રહ્યા. એટલામાં પાસેની બંધ ઝોરડીમાંથી બંગડીઓના ખજાજાદા અવાજ થયો.
મહારાજી યુનિ મહારાજની ઝોરડીમાં સ્ત્રી ક્યાથી? બે યુવાનોના ચહેરા ઉપર આ પ્રશ્ન
જાણે કે અંકારી ગયો હતો. વારંવાર કંકણનો અવાજ આવતો અને યુવાનોનું પ્શન અંદરની
ઝોરડી તરફ દેશતું હતું. એમ એમ વખત વીતતો જતો હતો. તેમ તેમ તેમની આતુરતા વધતી
જતી હતી.

આખરે યુનિએ પોથી વાચન પૂરું કર્યું. તરત જ પેલા બે યુવાનોએ પહેલો સવાલ
કંકણના અવાજ વિષે પૂછ્યો.

જવાબ આપવાને બદલે યુનિએ કિષ્કિને જૂમ પાડી અને પેરી ઝોરડીનું ખારણું ઉઘા-
ડ્યું. ખારણું ઉઘાડતાની સાથે જ નિલાડીનું એક બચ્ચું જહાર ધસી આવ્યું. તેના ગળામાં
ચાર બંગડીઓ પહેરાવામાં આવી હતી. એ દશ્ય જોઈને પેલા યુવાનોની નવાઈનો તો પાર ના રહ્યો.

તેમની આવી રિયાત જોઈને યુનિએ કહ્યું:

“આ ઝોરડીમાં જે આકાંક્ષા નહોતી તેનું અસ્તિત્વ કંપીને તમે વિચારિત થયા અને
પ્રાપ્ત પરિરિચિતને પણ જૂની ગયા. એટલું જ નહિ પણ તમે શું પૂછવા આપ્યા હતા
તે પણ જૂની જઈને તમે અને ખીજે જ પ્રશ્ન પૂછી નાખ્યો. ત્યારે સામાન્ય માણસો ઈશ્વરનું
અસ્તિત્વ કંપીને પ્રાપ્ત પરિરિચિતને સુખ માને તેમાં તમારે વાદ-વિવાદ ચડી જવાનું શું કારણ?”

પેાતે જે બાબત અંગે વાદ વિવાદ કરતા હતા તે બાબત કેવી દુર્લભક હતી તેનો ખ્યાલ
આવતા અને યુવાનો શરમ્મણે, યુનિને પગે લાગી પોતાને સરતે પડ્યા.

પરિસ્થિતિનો પોષાર

-અમૃત મોદી

ભારત પર દુકાળના ઝોળા ઉતરી રહ્યા છે. બિહાર અને પૂર્વીય ઉત્તર પ્રદેશ દુકાળના ખરપરમાં સપડાયો છે. કહેવાય છે કે સો વર્ષોમાં આવો 'ભયંકર' દુકાળ નથી પડ્યો. ૧૮૭૦ પછી આવી ક્ષીયણ પરિસ્થિતિ પડેલીવાર ખડી યથ છે. જોકે છેલ્લા સો વર્ષોમાં ભારતે નહીં તોએ ૨૨ દુકાળોમાં વર્ષે એવાં છે. ૧૮૭૪માં બિહારમાં અને ૧૮૭૬-૭૮માં મેસુર, મુંબઈ તથા મદ્રાસ, ઈન્ડિયામાં પડેલા દુકાળે કહે છે કે ૫૦ લાખ માણસોના ભોગ લીધેયો. ૧૯૬૭ના દુકાળનો સામનો સારી રીતે યથ શકેલો. જે કે તે વર્ષે ૧.૮ કરોડ ટન અનાજની જ યથ હતી. મુજરાતમાં 'હિમનિવા' તરીકે જાણીતા ઘણા ૧૮૬૬-૧૯૦૧ના દુકાળે દર લાખ માણસોના ભોગ લીધેયો તેમાં અંદાજ છે. ૧૯૦૮ થી ૪૨ સુધી દેશમાં ૧૩૫ ઉલ્લેખનીય દુકાળ ન આવ્યો. જે કે અજીતની પરિસ્થિતિ આવતી ખરી પણ ૪૩ના દુકાળમાં જગાળ રમશાન મું બની ગયું. તે વર્ષનો મરણનો આંકડો ૧૫ લાખ નોંધાયો છે.

ફરેશીનાં નારાને રિશી સહારા

તે પછી આઝાદી આવી. પરિસ્થિતિ બદલાઈ, પંચવર્ષિય યોજનાઓ યથ. પહેલી યોજનામાં ખેતીને વિશેષ સ્થાન આપાયું, પણ બીજી યોજનાને મુખ્યત્વે પોલાદ યોજના અને ત્રીજીને પેટ્રોલ-ઓઈલની ક્ષતિ સહાય તેવું આયોજન થયું. ને પરિણામે અનાજ કમીમાં આવતાની સુચિમાં સામેલ યથ ગયું. 'રેશીનીના નારા' અને 'વિદેશીના સહારા' અનાજની જાતમાં આપણા હાથમાં રહ્યા. આને રિયલિટી છે કે ૧૯૫૧ થી ૬૬ સુધી આવતાં આવતાં એકલા અમેરિકા પાસેથી આપણે ૪ કરોડને ૪૦ લાખ ટન અનાજની મદદ લઈ મુક્યા છીએ. છેલ્લા ૧૨ માસમાં જ ૧ કરોડ ૧૦ લાખ ટન અમેરિકાને અનાજ આપણે

આપ્યું છે. કેમકે દેશમાં વસતીના વધારાના પ્રમાણમાં અનાજનું ઉત્પાદન વધતું નથી તે વારતા-રિકના છે. ૧૯૬૧માં ભારતની વસતી ૪૪ કરોડની હતી. ત્યારે તે વર્ષનું અન્ન ઉત્પાદન ૮ કરોડ ૩૦ લાખ ટન નોંધાયું છે. જ્યારે આને ૬૬માં વસતીનો અંકડો કદાચ ૫૩ કરોડ પર પહોંચ્યો છે, ત્યારે ૬૫ ૬૬નું અન્ન-ઉત્પાદન ૭ કરોડ ૨૦ લાખ ટન થયું છે.

બિહારના દુકાળની લીધેલું રિયલિટી

જ્યા પરિસ્થિતિમાં દેશે દુકાળનો સામનો કરવો છે. બિહારને ઉત્તરપ્રદેશ દુકાળમાં સપડાયા છે. ત્યાંની પરિસ્થિતિ કેવી નિકટ છે ! અનુમાન છે કે બિહારમાં ૧,૦૪,૧૦ ચો માઈલના વિસ્તારમાં લગભગ ૩૭૩ કરોડ લોકો દુકાળમાં સપડાયા છે. સરકારે જાહેર કર્યું છે કે આ દુકાળના કારણે ૩૦ કરોડ રૂપિયાની ફક્ત નષ્ટ યથ છે. તો વળી વચ્ચે નીચેના પૂરા આવેલા, તેને લીધે ૫,૪૨ લાખ એકર જમીનમાં ખરીદ પાક અને ૭.૬૬ લાખ એકર જમીનના રતી પાક પર પાણી ફરી વળ્યું છે. બિહારના આંકડાએ પરથી જણાય છે કે ૨૭૩ ૦૨ લાખ એકર જમીનમાંથી ૧૫,૫૩ લાખ એકર જમીનની ફક્ત પર તે બહુ ખરાબ રીતે તરાઈ ફરી વળી છે. જ્યારે ૩૨.૩૬ લાખ એકરને કેંદ્ર એક્ટું નુકસાન થયું છે.

આને કારણે ખેત - મજૂરોને શરી - શીની શોધમાં ઔદ્યોગિક કેન્દ્રો તરફ જવાની ફરજ પડી છે. નવેમ્બરના અરસે અગાઉ લગભગ એ નાખ આવ્યો ખેત - મજૂરો ઘર - ગામ છોડીને ઔદ્યોગિક કેન્દ્રોમાં ચાલ્યા ગયા છે. જ્યારે ફેબ્રુઆરી સુધીમાં દસથી વાર લાખ લોકોને આમ સ્થળાંતર કરવું પડ્યું. એટલે અનાજની અછતની સાથે લાખો લોકોને આમ સ્થળાંતર કરવું પડ્યું. એટલે અનાજની અછતની સાથે લાખો લોકોના વસવાટ

તથા રાજગારની સમસ્યા પણ છે. તેથી દુકાળ પૂરંમરત લોકોને વસાવવા માટે રાજ્ય સરકારે કેન્દ્ર પાસે ૧૦ કરોડ રૂપિયાની માગણી કરી છે

બિહારને ૫૦ લાખ ટન અનાજ જોઈએ છે

બિહારમાં સામાન્ય રીતે દર વર્સે ૭૩ લાખ ટન અનાજ પેદા થાય છે જ્યારે તેને ૮૬ લાખ અનાજની અવસરકતા છે એટલે ૧૩ લાખ ટન અનાજની ખાધ રહે છે હવે આ વરસે અપેક્ષિત રવી ફસવની અછતરી કરીએ તો ૨૨ લાખ ટનથી વધારે અનાજ નહીં થાય તેવો અંદાજ છે એટલે ૬૪ લાખ ટનની ખાધ બિહારમાં આ વરસે રહેવાની છે બિહારની કેવી વિકટ પરિસ્થિતિ છે તે આ આકાંક્ષા કરે છે તેરી રાજ્ય સરકારે કેન્દ્ર પાસે આ વરસ માટે ૫૦ લાખ ટન અનાજની માગણી મૂકી છે એટલે કે માસિક ૪ લાખ ટન જ્યારે નવેમ્બરમાં તેને ૧ લાખ, ડીસેમ્બરમાં દોઢ લાખ ટન અનાજ કેન્દ્ર તરફથી મળે છે જેમાં જન્યુઆરીમાં ૨૫ હજાર ટનનો વધારે થવાનો છે ૧ લાખ ટન અનાજ સાવ અપૂરવું છે યુનુસ પ્રધાન શ્રી કૃષ્ણ વલ્લભ સહ વનાજીના ના પ્રમાણેનો ૩૬ હજાર ટન થક મેકરી હોટન નથા પિરપીટ અનાવનાઓની ન્યૂનતમ આવરકતાઓ પૂ. કરવા જોઈએ ખાડી વધુ-૬૪ હજાર ટન અનાજ હવે તે ર કરોડ ૫૬ લાખ લોકોમાં વહેંચતા માણક દીક રાજ્ય કેવળ ત્રણ ઓલ અનાજ આવે બ્યારી ગભીર સ્થિતિ કે

પાણીના તાંસા ને વેચાતા છેહકર્તા

વળી ધણા ભાગોમાં હવે કૂવાઓ પણ સુકાઈ ગયે જેને લીધે પીવાના પાણીની ચે અછત થતા બિહાર જુદાનયથ સમિતિના મંત્રી શ્રી રામનારાયણસિંહ ગવા બિહારની પરિસ્થિતિ જતાવતા લખે છે કે 'જૂખમવાની રથતિ એટની વિકરાળ થવા લગી છે કે માતાઓને પોતાના બાળકો વેચવી નોગત આવી છ ગવા નગરના લહેરિયા મહેતાની એક પચીસ વર્ષની માતા એનો દસ દિવસની બાળકોને વેચવા માટે ધરાક

શારી રહી છે! મહોદલાના લોકોએ ખુબુ તો છેદના ત્રણ ઘડાથી અનાજનો દાણો પણ એ જ્વેના પામી ન હતી !"

ત્યારે ઠાકુર જમદીસ નારાયણસિંહ કરે છે કે - "હું ૩૦૦ વીધા જમીનમાં ભેતી કરું છું. પણ એમાંની ૩૦ વીધામાં અનાજ થતું નથી. પણ હવે રોડાનું તો એ છે કે પીરાના પાણીના થ સાસા પડવાના છે. અમે તો ૫-૧૦ ગાંઠી પાણી લઈ આવ્યું. પણ આ ટોર-ટાપરની થી દયા થશે?"

ગગાની દક્ષિણના ૧૪ બિહવાઓમાં દુકાળનો કારમો પળે ફરી વળ્યો છે. જ્યાં ખાવા-પીવાના સાસા હોય ત્યાં કપડાંની તો વાત જ થી કરરી? વળી બિહારમાં કળકત્તી ઠંડી પડે છે! તેમાંય નેપાળની તોડીમાં જમુન, મોઘિર, વિસ્તારમાં તો અપલ ઠંડી પડે છે તેથી ત્યાં ગરમ કપડાં, ધામળા વગેરેની ખૂબ આવરકતા છે

ઘામને પહોંચા ખાતા લોકો

ગવા બિહારની ૪૦ લાખની વસ્તીમાં ૪૦ લાખ લોકો તો જૂરી રીતે દુકાળમાં ઘેરાય છે ૪૦ નાખની વસતી અને ડાગર થત છે ૨૦ લાખ મળે! ગયે વચે એક સહકારી જેતરમાં ૭૩૫ મળ ડાગર થઈ હતી ત્યાં આ વડે ૭૫ મળ થઈ છે એથી અનાજના અછતે જ ગલમાં રહેતા લોકો 'ત્રેથી' નામનાં મૂળિયા, ને ધાસ ખવાની લાચારીમાં મૂકાય છે પણ? પરિસ્થિતિ યુખવને મુજેર ગવા, સહાનંદ, હામરીનામ પનામ, મુઝફરપુર, ને સરણ બિહવાઓનો હાનત કરેહી છે

પરિસ્થિતિને સુકાખવે સરકારી રાહે

આ વિકટ પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા ત્યાં જ નતા કટિગદ્ધ થઈ છે કેમકે આ મધ સામાન્ય દુકાળનું વર્ષ નથી પણ આ તો રોકામાં ઠોકવાર આવે તેવું સકટ છે ત્યારે પક પેદા કરવાની યોજનાને સારો એવો ઉત્સાહવધક જરાગ મચ્યો નહેર-મહેરાની બહારના વિસ્તારમાં ૨ લાખ ૮૦ હજાર એકર જમીનમાં ઉનાડુ

પાઠ (વેન) કરવાની યોજના બની છે. ૨ લાખ પચાસ હજાર ઠાવા દૂધ મોદીને ૪ લાખ એકર બીજી જમીનમાં ખેતી કરવાઈ' લક્ષ્યાંક છે. દૂધ દીઠ ૨૫ રૂપિયા સરકારે મદદ આપે છે એવા ૧, ૩૪,૭૭૫ ઠાવા દૂધ મોદી ગયા છે. સરકારે ૪૦૨૪ ડીઝલ પંપ ખેડૂતોને આપ્યા છે. બીજા મદદ ૩૫ આપવાની યોજના છે. બપોરે ત્રીજી પંચવર્ષીય યોજનામાં કેવળ ૧૦૨૭ ડીઝલ પંપ ખેડૂતોને આપવાની સરકારી યોજના હતી. મત કોપ્રલથી ૧૫ નવેમ્બર સુધીમાં પાણી ખેતર માટે ૧૫ ૫ દૂધાઈ' વીજળીકરણ કરવામાં આવ્યું છે. સરકારે મંજૂરી આપવા મારેનાં ૧૪,૦૦૦ થ્રમ-કાર્થ' રાફ કરવાની છે. તે પેટી અત્યારે ૭૩, ૬૬ કાર્થ' રાફ થયાં છે, જે દારા ૨,૬૦,૪૦૭ બ્યક્તિઓને કામ અપાવ છે.

મળકીય પુરવઠા

પણ સંકટનો સામનો તો સહુએ સાથે મળીને કરવો રહ્યો. નિહાર રીલીફ કમીટીના હાથ કમે મળકીય પુરવઠાઈ' થઈ રહ્યા છે. બી જયપ્રકાશ નારાયણના પ્રમુખરયોને સર્વ પક્ષીય સમિતિ બની છે, સમિતિને ૧૬ ડીસેમ્બર સુધીમાં ૧૪,૫૪,૦૨૩ રૂપિયા પ્રાપ્ત થયા છે. સમિતિએ નિહારના ૨૦૦ ૧૧૬૩૬ ઘટકમાં જોજનાલયો ચલાવવાનો નિર્ણય કર્યો છે જ્યાં સત્તર સર્જ ૨૫ નેટમાં ઘરડાં ખીમાર તથા બાળકોને જોજન અપાશે. સમિતિની પ્રખંડવાર શાખાઓ શરૂ થઈ રહી છે. સૌથી વધુ પીઠિત ૨૦૦ બંનેકમાં સમિતિના પ્રખંડ સંઘોજક પાસે સંકટ સમયની સાકળ રૂપે ૨૫ મહુ અનાજ મત વહેચવા માટે અપાયું છે. ૩૦ હજાર બાળકો માટે ચઢી ખમીસ. વહેચવા માટે દેડ લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ થશે. દળવા ચમની યોજનાનુસાર દરેક કેન્દ્રમાં ૫૦૦ એવા ૧૦૦ કેન્દ્રમાં રેડિયો ચલાવશે. જેનાથી ૫૦ હજાર કંતનારીઓને કામ મળશે. કેન્દ્રો રીલીફ કમીટી, દિલ્હી દારા મળ્યાં ૫૦ ગાંધી કપડાં ઉતાર નિહારના વિસ્તારમાં વહેચવા માટે પહોંચી ગયા છે.

આમ સરકારીને ગ્રેસરકારી બધી રીતે દુષ્કાળનો સામનો થઈ રહ્યો છે. પદામ-દળની બાગ નિલ્દામાં ૨૫ થી ૫૦ હાથે પાણી મળે છે. તો જે પદામ નિલ્દામાં ૧૦ હજાર દૂધ લોકોએ પેતાનાં બાવડને ભેરે ખેતી કાઢ્યાં છે. ને. એટલા બીજા સરકારી-મદદથી ૧૫૨૨૨૧૧ વન-ચિનારમાં આદિવાસી ગેરી (કેરી વનકંદ, જેને ઉકાળીને ખાવા લાયક બનાવાય છે) કે ચક્ર. વડ, ઘાસ, સરકાઈ, વૃક્ષ-દગ ખાઈને ગુજારે કરે છે. પણ તેમને માટે એ ચીજો પણ મળી મુશ્કેલ થઈ ગઈ છે. કેમકે વરસાદ વધારે એ વધુ' ય સૂકું થઈ ગયું છે.

વિનોબાજીની અપીલ : મામૂલી દુકાળ નથી

કેવડું મોડું છે નિહારનું સંકટ! માટે તો વિનોબાજીએ અપીલ કરી છે કે, "આ વરસનો જે દુકાળ છે, તે મામૂલી દુકાળ નથી, તેની બે ઉપેક્ષા થઈ, તેની તરફ જે પૂરતું ધ્યાન ન અપાયું, નિહારના બધા વિદ્યાર્થી, વિદ્યાર્થી, પ્રધાનો, નામ-રિક્ષા વગેરેની શક્તિ આમાં ન લાગી, નિહારની, નિહારના પ્રતોમાંથી બે મદદ ન મળી કેન્દ્ર સરકાર બે પરી મદદ ન કરી શકી, બને દુનિયાજરમાંથી જરૂરી મદદ ન મળી, તો લાખો લોકો તમારીને મારી આંખો સામે જુએ મરતા દેખાશે કે એવા જીવમાણના સમાચાર અખબારોમાં વાંચવા મળશે... જેના મનમાં પ્રેમ છે, એવા દરેક ભારતવાસીને પેતાનાથી જે કાર્થ બની શકે તે રીતે પ્રેમ પ્રગટ કરવાનો અત્યારે મોકો છે."

આ રીતે મદદ કરી શકીએ :

આવડા મોટા સંકટનો સામનો કેવળ સર-કારથી ન થઈ શકે. માટે સમુદાય દર્દી-જરી અપીલ કરના જયપ્રકાશ કહે છે કે "અમને માત્ર અનાજની જ જરૂર નથી, પણ બધી જાનની ખાદ્ય-સામગ્રી, કપડાં, ધાનજી, દવા, રિટામિનની ગોળાઓ અને પરુઓ માટે ચારાની જરૂર છે. તે ઉપરાંત રાખ પાસે જે કાર્થ છે, તેના પૂરક રૂપે કરોડો રૂપિયાની જે જરૂર છે. પરંતુ બીજા આવરવસ્થાઓ પણ છે,

નેતી પૂર્વે દુરત થવી જોઈએ. દાખલ તરીકે પાણી કાઢવાના અને બોદકામ કરવાના હસ્ત-અલિત તથા અન્ય આધુનિક યંત્રો અમને જોઈએ, જેનાથી પરસ્પર દોડીને બોદકામ કરી શકાય. આવાં યંત્રોની અછત છે. 'નિહારના' ઘણા ભાગોમાં હવે દૂધ પશુ સ્કાઇ જશે. અને પરિણામે પીવાના પાણીનીયે અછત થશે. તેથી જો બોદકામ માટેના આવા યંત્રો પૂરતી સંખ્યામાં મળે, તો આ કઠણ સંસ્થાઓમાં દીક દીક હળવી બની શકે. તદ્દુપરાંત ટેકનિકલ નિષ્ણુઓ તથા બધી જાતના આત્મિકતા પુર્ણ જો નીચે જરૂર પડશે. સરકારનાં સાધનો ઉપરાંત ખાનગી એજન્સીઓ દ્વારા આની પૂર્વ કરવાની રહેશે.

રાષ્ટ્રને આવાડન : માનવતાને પોષક

આને સંકટનો પ્રમાણનો કરવા પરિચિતિ રાષ્ટ્રને આવાડન કરે છે. જનતા પરિશ્રમ કરવા તૈયાર છે. આશ્વના સમયમાં સફળતા સહયોગની અપેક્ષા સહજ ગણાય. આ માનવતાને પોષક છે. નિહારની ૫૦ લાખ ટન અથાજની ન્યુનતમ આવ-સ્થિતિ માનીએ. અને ૬૦ રૂપિયે મળુને ભાવ

ગણીએ તોયે પોણા ત્રણ અજબ રૂપિયા થાય. એ અને બીજા જરૂરિયાતોને આંકડા અમને રૂપિયામાં પડેએ, પણ દેશ અને દુનિયાનો ટોકા થાય તો એ કંઈ મોટી વાત નથી. અત્યારે દુનિયાભરના દેશો વર્ષે દહાડે ૧૪,૦૦૦ કોટકો વધર સરકારી પાછા ખર્ચે છે. એટલે કે રાજ્ય કે અજબ રૂપિયા જેની સરખામણીમાં આ આંકડો કંઈ મોટા નથી. ૧૯૭૨ સુધીમાં લગભગ દેશના યુવક યુવક રહે-માર્ગો બની ગયા છે, આને રહે-મોટર, વિમાન, સીમર જેવા ઝડપી વાહનોને જાના છે, ને ક્યાંક કંડાર ભરાં છે. ત્યારે તો કો જુએ મરે તે શોભે? લાખો માણસોને દુઃખના શૂળમરામાંથી ઉગારો લેવાનું કમીરિય કામ આપણી બોગળ પાણુ છે. ત્યારે આપણા સંકટ મરત દેશ બંધુઓની વહારે દોડી જવું એ આપણો પવિત્ર ધર્મ છે. જ્યમકાસણ કહે છે તેમ, 'આ એક એવો પ્રસંગ છે, જ્યારે દેશની અમીર-ગરીબ દરેક વ્યક્તિએ પોતાના ભાઈએ ને કંઈપણ મદદમાંથી મચાવવા પરાસકાય કાંઈને કાંઈ કરવું જ જોઈએ.' (સર્વોદય પ્રેસ સર્વિસના સોજનથી)

૮૦ વર્ષ પહેલાં.....

આજથી ૮૦ વરસ પહેલાં અમદાવાદમાં વીજળી તે શું પણ કેરોશીનના દીવા પણ નહોતા, દિવેશનાં કેડિયાં, કાચના પોટાવાળાં ફાનસ ને કાષ્ટક મોટા રૂઢિયાને ઘેર મીજીનતીઓ વપરાતી. દિવા-સગી અપકેતા લાલ રંગના ટેપકાવાળા, બધાં ઘસે ત્યાં સળગે એવી આવતી. કામ-બસ તે ક્યાંથી હોય? પણ મોટા માણસોને ત્યાં બળદગાડી અને બહુ બહુ તો ઘોડાગાડી એટલે કે ડમચિયુ, રોડિયા લોગો અને અર્ધવત્તા.

ઘેર ઘેર રેડિયો આવતા. પોળને નાંકે પીંબારે પૂણીએ લઈને વહેલી ધરામાં મેલે, ત્યાંથી પૂણીએ લઈ, સૂતર કાંતી પાછું એને પહેંચાડવામાં આવતું.

ધી રૂપિયાનું બટ્ટી-ત્રણ રતલ મળતું. તેલ તથા ખાંડ રૂપિયાની ૨-૨૫ અને દૂધ બે પૈસે શેર. દૂધમાં પાણી મેળવવાનો રિવાજ તો અજની જોમ ત્યારે પણ હતો. સાક સામાન્ય રીતે બેનજી પેસે અને રોર જીડુના સાક પેલાના બે-ત્રણ રોર મળતાં.

પેલે પેલે માણુમટ્ટની કથાઓ ચલી. રામાવજી, મદાભારત વગેરે અને રાતના નવથી એક સુધી આવી કથાઓ ચાલતી.

રોમાં બેર, રાવજી, જમજી વગેરે મળતાં. પૈકાને બદલે અનાજની વિનિમય પદ્ધતિ હા. આજનીમાં આપેમાપ મળે. ઘડેમાં જમણું માપ મળે ને લીલી પરિચાજ તો લોહાનું જામમાં આપી જતા

—વીદ્યાબહેન નિલકંઠ

જુઓ અને અનુભવો

રવિશંકર મહારાજ

કોઈ પણ કામની કોષ્ઠતા પણ વધુજો પર નિર્ભર છે : (૧) ક્રિયા (૨) જ્ઞાન (૩) ભક્તિ. આ ત્રણ આખરો હોય તો કામ સુંદર ચાલે. વેદમાં પણ કર્મકાંડ, જ્ઞાનકાંડ અને ઉપાસનાકાંડ છે. તેમાં પણ આ ત્રણે વાતો કહી છે. પ્રાચીન કાળમાં આને માટે ઘણા વાદવિવાદો ચાલેલા છે. તેમાં કેટલાક ક્ષાંધજો એવા નીકળ્યા જેમણે જ્ઞાનને પ્રાધાન્ય આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે જ્ઞાન એ જ ત્રેષ છે. માટે જ્ઞાન જ મેળવે. આ કષિંઓએ ઉપનિષદો લખી પોતાનો મત પ્રદર્શિત કર્યો વળી કેટલાક કષિંઓ એવા નીકળ્યા, જેમણે કહ્યું કે ક્રિયા કરો, ક્રિયા વગર જ્ઞાન થતું નથી. પોતાના મતની પ્રુષ્ટિ માટે એમણે બ્રાહ્મણગ્રાંથો લખી તે પછી કેટલાક કષિં ધ્યા, જેમણે ભક્તિને મહત્ત્વ આપ્યું. તેમણે જણાવ્યું કે જ્ઞાન વગર કામ થતું નથી, પણ એને માટે ભક્તિ હશે તો ભગવાન દોડતો દોડતો આવશે. આ વિચારવાળા કષિંઓ ભક્તિ લઈને બેઠા અને ભક્તિવિષયક ગ્રંથો લખ્યા. છેલ્લે વ્યાસઘણ. તેમણે કહ્યું કે કોઈ પણ કામ એક રીતે કરવું હોય તો એકલા જ્ઞાન, એકલા કર્મ કે એકની ભક્તિથી દહાડો નહિ વળે એ માટે તો ત્રણેય વાતો જોઈએ.

તમે શિક્ષક છો. તમારી પાસે વિદ્યાર્થીઓ આવે ત્યારે બધાવડું એ તમારી પ્રધાન ક્રિયા છે પણ કેમ બધાવડું એ જ ન જણતા હો તો? જ્ઞાન વગર ક્રિયા થતી નથી. તેથી જ્ઞાન માટે સરકાર તરફથી ચકાવાતા તાલીમવર્ગો, અજ્ઞાનમ દિશો તથા બી. ટી. કોલેજ છે. સરકાર અને શિક્ષક દ્વારા આ દેશમાં સારો પ્રગતિ થાય છે. શિક્ષકોને તેમાંથી પોતાના કામ માટે કંઈક પ્રેરણા પણ મળે છે, જ્યાં એમાં કંઈ જરૂરત આવતી નથી. આમ કેમ? કારણ કે એમાં બધું કાવેદર ચાલે છે. સરકાર કાવેદો ધડે એ મુજબ શિક્ષકે એ કરવાનું હોય છે. આમ આને કાવેદોથી દુનિયા ચાલે છે. આ પરિસ્થિતિમાં કામ ચી રીતે દીવે?

શિક્ષક જ એક જુડી જ માટીનો માનવી છે. ખરેખર જાણીને કોઈ શિક્ષક થઈ શકે જ નથી. તે તો સ્વભાવથી થાય છે. સ્વભાવથી એટલે જ્ઞાન અને ક્રિયાથી નહિ પણ ભક્તિથી. જ્યારે શિક્ષકમાં ભક્તિ આવે છે ત્યારે તે કેટલાં અને કેવાં કામ કરી શકે છે તેની તેને ખબર પડતી નથી. ભક્તિમાંથી ક્રિયા-કામ કરવાની શક્તિ જન્મે છે. તેથી ભક્તિ એ મહત્ત્વની ચીજ છે. આનો અર્થ એવો નથી કે ક્રિયા અને જ્ઞાન નકામા છે. ત્રણેય મહત્ત્વની છે, પણ ક્રિયા અને જ્ઞાન બહારથી આવી શકે છે, જ્યારે ભક્તિ કંઈપણથી આવી શકતી નથી. ભક્તિ જન્યુતિ માટે છે ભક્તિનો જાણે તો પોતાને જ્ઞાન થાય ત્યારે જ આવે આપણા સમાજમાં જ્યારે ધર્મમારના હતા ત્યારે ભક્તિ હતી ધર્મને રચને કાવેદો આપે. કે ભક્તિનો લોભ થયો. ભક્તિમાં કોઈક વાર કાવેદો કેવો આવે છે તે કહું :

એક સાળામાં એક શિક્ષક પોતાના વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને જુગોળ શીખવતા હતા. એવામાં અમા- નકે ત્યાં વિદ્યાર્થીઓ આવી ચડ્યા. શિક્ષક શીખવવામાં તદ્દીન હતા, એટલે પાછળ વિદ્યાર્થીઓ આવીને ઊભેલા હતા તે ન જોયું. પિરિયક પૂરો થયો છતાં શિક્ષક જુગોળ શીખવવાનું ચાલુ જ રાખ્યું. છેવટે યાજ્ઞીને વિદ્યાર્થીઓ વર્ગમાં પ્રવેશ કર્યો. તેણે શિક્ષક પાસે દાઈમરેત્ર માર્યું. નિશ્ચિન સમય કરતાં શિક્ષકે જુગોળ શીખવવા માટે વધુ વખત લીધો હતો. એટલે કાવેદોમાં બદલ નોંધમાં લખાયું : 'શિક્ષક નિયમિત અને વ્યવસ્થિત નથી.'

આવી પરિસ્થિતિ હોવા છતાં તમારે નાટકની રંગમંચ પર શિક્ષકનું પાત્ર ભજવવડું છે. નાટકમાં કોઈ પાત્ર પોતાનો પાઠ સારી રીતે ભજવે છે ત્યારે શિક્ષકો પ્રુથ ઘડ તાળીઓથી તેને સન્માન છે. પોતાનો આમ ભજવી તે પડામાં જાય છે ત્યારે પણ તાળીઓ પાડી પાછો બોલાવે છે. નાટકમાં નાટ પોતાનો પાઠ જરાજર ભજવે છે કે નહિ તે જોવા

પડ્યાં એવે નાટકનો મેનેજર ઘણી વાર સોટી લખને
 બિચો રહે છે. પરંતુ જ્યારે પાત્ર પોતાનો પાઠ
 પોતાની બધી કળા અને શક્તિ ખરચી લખવે છે
 અને પ્રેક્ષકોને ખુશ કરે છે, ત્યારે મેનેજર પણ ખુશ
 થાય છે. નાટકમાં જેમ ઉપરી હોય છે તેમ કળાવણી
 ખાતામાં પણ શિક્ષકોના કામ ઉપર નજર રાખનાર
 કોઈ ને કોઈ ઉપરી હોવાનો જ. શિક્ષકોએ તેની
 તરફ વિવેકથી એવું નોંધ્યું, પરંતુ એમણે એ કદાચ
 ન જુલું નોંધ્યું કે તેમનો સાચો ઉપરી તો જનતા
 છે. તેમણે ઉપરીને ખુશ કરવા નહિ, પણ જનતાને
 ખુશ કરવા પોતાનો પાઠ ભજવવાનો છે. એ ભાગ
 ભજવવાની સુખ્ય આવી ભક્તિ છે. શિક્ષક પોતાનું
 કામ ભક્તિપૂર્વક કરે તો જનતા તેના પર ખુશ
 થઈ તેનું બહુમાન કરશે એમાં શંકા નથી. આ
 રીતે કામ કરનારને ઉપરી અધિકારીની કંઈ પડી
 હોતી નથી.

જૂના વખતમાં સ્ત્રીઓ કોઈને ટાણે ભારતી
 કરતી કે આને મહેતાની મા નેટયો મદ છે કારણ
 કે મહેતાને ડોકરાં ઘણા હોય-પણ એ ડોકરાને
 પોતાનાં ગણાં હોય તો. પહેલાં શિક્ષકને વિદ્યાર્થીઓ
 પોતાનાં ડોકરાં કરતાં વધારે વહાલા હતા. આને
 એની કીધપ છે તે કલિનથી પૂરી થઈ શકે.
 ભક્તિમયી પ્રેમ ઉદ્ભવે છે. ભક્તિ જ જ્ઞાન અને
 કિંમતી જનની છે. જે શિક્ષકમાં ભક્તિ જાય છે
 તેનામાં જમે ત્યાંથી જ્ઞાન એકઠું કરવાની તમન્ના
 જાય છે. એવા શિક્ષક પોતાના વિદ્યાર્થીઓને એવું
 એવું શીખવી દે છે કે ઘણી વાર એને પોતાને
 પણ આશ્ચર્ય થાય છે. વાહરડાને હોડા જ ગા
 પારો ખેંચે છે, તેમ વિદ્યાર્થીઓને નોંધ શિક્ષકમાં
 યાનતો પાડે. મુકાવે નોંધે

એક સામાન્ય માતા પણ પોતાના બાળકને
 ઘણું ઘણું શીખવી દે છે. માતા બાળક સાથે સ્ત્રી
 હોય અને બુદ્ધિ કે બાળક બીનામાં સુનેવું છે તો
 તે તરત બેઠી થઈ તેને કારમાં સુ રાશે ને પોતે
 બીનામાં સુઈ રહેશે. રાત્રે અનેક વાર જાગી તે
 બાળકને ધવડાવે છે. કાલેદર તો માતાએ જીલ્લું
 નોંધ્યું! હતા આ બધું માતા શા માટે કરે છે?

કારણ કે માતામાં ભક્તિ છે. ભક્તિ એને બાળક
 માટે સર્વકાંઈ કરાવે છે મીરાંએ ગાય: 'મેરે તો
 નિરધર ગોપલ હસરા ન કોઈ' આ ભક્તિ છે. આ
 ભક્તિમાંથી જ મીરાંને જ્ઞાન થયું. એ રીતે શિક્ષકને
 માટે તો વિદ્યાર્થીઓ એવું સર્વસ્વ બની જવું
 નોંધ્યું. વિદ્યાર્થીઓ વધારે એને એન ન પડવું
 નોંધ્યું. વિદ્યાર્થીઓને એમાં જ એવું હેતુ પ્રેમથી
 ઉભરાઈ જવું નોંધ્યું. આવી ભક્તિ હશે તો થોડા
 કલાકનું ભણતર પણ પૂરવું થઈ જશે.

એક માસ્તર હતો. તે દુહો પીતા હતો. સવારે
 જીરી ચૂલા આગળ બેસી પી લે, પણ વિદ્યાર્થીઓના
 દેખાઈ નહીં. વિદ્યાર્થીઓ નીકળે ત્યારે નીચું
 નોંધને ચાલે એક દિરસે એમણે મને મારેશો.
 અગિયારસનો એ દિવસ હતો. બધા માસ્તર મારીને
 ખૂન પચાયા. તે યું લાલુઆવતા અને કેરી રીતે
 લલાવતા તે આને વાદ આવડું નથી, પરંતુ
 આનેય એમના રમણથી મને ભક્તિ થાય છે.
 વિદ્યાર્થીને નોંધ એ ખુશ થઈ જતા અને એમને
 નોંધ વિદ્યાર્થીઓ ખુશ ખુશ થઈ જતા. આ બધું
 શું તાલીમવચોમ મેળવું હશે?

કેટલાક માસ્તરો કહે છે: ખળી આ નોકરી.
 તકલીને તો રાવણિયોય હોય છે એમને તો શાક
 સરખું પણ કાંઈ ન આવે પણ તમને ખતર નથી
 કે તકલીને તો એકવો રાવણિયો મદદ કરનાર, ને
 કપા દેનાર ધણ: જ્યારે શિક્ષકની પાછળ તો
 આખું મામ હોય છે. પોતાના વિદ્યાર્થીઓ સાથે
 પ્રેમ કરનાર શિક્ષક તેમના માખપોતો પણ પ્રેમ
 સ પદન કરી શકે છે ઉપરી અનલદારો પણ તેના
 પર ખુશ રહે છે. એવા શિક્ષકની ખાલી પણ કોઈ
 કરતુ નથી. પટલમાં એક શિક્ષકે ૨૦ વર્ષ એ જ
 શળામાં નોકરી કરી હતી. એમને કોઈએ જદલા
 નહિ ને કરીની મુદત પૂરી થતા પહેલાં જ માસ
 અગાઉ તેમનું અવસાન થયું. પણ નોકરી દરમિયાન
 એમણે એવું સાઈ કામ કર્યું હતું કે તેમના અવસાન
 પછી તેમના બે હોકરાઓને આગળ અગાધ માટે
 સરકારે નવરચા કરી આપી.

વિદ્યાથી'એ પ્રત્યે અખુટ પ્રેમ અને કક્ષિત ધ્યાનનાર સિદ્ધાન્તી બદલી થાય તોપણ શું? 'એકોદ' બદ્ધ રૂપામ' અનુસાર તે જ્યાં જશે ત્યાં તેની સામે હોકરાં જ હોવાનાં. હોકરાને જોઈ તે ખુલ્લો થશે. એને મન હોકરાં એ એની મોટી સંપત્તિ દશે. સ્વધર્મમાં રત થઈ ગયેલા સિદ્ધાન્તને ધીમા કલાવની પડી હોતી નથી. એક ઋષિ પ્રકૃતિની ગોદમાં એક ઝાડ નેચે બેસી વિદ્યાર્થી'એને શીખવવામાં તન્મય હતા. એવામાં ત્યાં એ પ્રદેશનો રાજા આવી ચડ્યો. એની નજર ઋષિ ઉપર પડી. કંઈક ઉપયોગી વસ્તુની દૃષ્ટિએ રાજા ઋષિ સામે જઈને શેનો રહ્યો પણ ઋષિએ તો તેની સામે ભ્રુવું પણ નહિ. ઋષિને રાજા પ્રત્યે શ્વેષભાવ નહોતો. પણ ચોતાના કાષ્ટમાં તસ્તીન થયેલા ઋષિને કંઈ રપૂઠા નહોતી. ચાકીને છેવટે રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો : 'હું આ પ્રદેશનો રાજા

છું. તમારે કંઈ જોઈએ છે?' અદ્ધ સાડું. મારે કંઈ જોઈતું નથી. આ વિદ્યાર્થી'એ મારું સ્વસ્થ છે.' ઋષિએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો છતાં રાજા અનાજ વગેરેની જરૂર હોય તો આપવા કહ્યું; પણ ઋષિએ કહ્યું: 'મને ખબર નથી કે માથ ધરમાં શું ખુટે છે. છતાં તમ દે પૂછવું હોય તે ઘેર જઈને મારી પત્નીને પૂછો.' રાજા ઋષિ પત્ની પાસે ગયો છે અને કંઈ જોઈએ તો માગવા કહે છે. ત્ત પંચતીએ પણ એવો જ જવાબ આપ્યો. હોકરાં પ્રત્યે કક્ષિતવાળા સિદ્ધાન્તી પાછળ ભય' આપમેળે આવે છે. એવો સિદ્ધાન્ત પગાર અને પ્રતિષ્ઠા પાછળ દોડતો નથી. ઉઠવું પગાર અને પ્રતિષ્ઠા તેની પાછળ આવે છે. કક્ષિતને પગાર અને પ્રતિષ્ઠાની પડી હોતી નથી. મેં' તો આ ભ્રુવું' અને અનુમત્યુ' છે. તમે પણ જુઓ એને અનુભવો.

સદાચારી છોકરો ?

કિંકેટનો દડો જોઈથી આવી બારીના કાચને તોડી રસોડામાં પડ્યો ઘરની માલિક બાઈ એ જ વખતે દોડીને બહાર આવી, પણ મહોલ્લામાં ફાઈ જોવામા બાળુ' નહીં. આથી તે શુરસો પી જઈ કંઈ બોલવા વિના રસોડામા ચાલી ગઈ.

તે પછી લગભગ અડધા કલાકે એક છોકરો ડરતો ડરતો એ બાઈની પાસે આવ્યો અને નમ્રતાથી બોલ્યો, 'માણ, મારાથી ભૂલ થઈ ગઈ, મને ક્ષમા કરે. પેસા મારા પિતાણ આવે છે, તે તમારી બારીને નવો કાચ લગાવી દેશે.'

ત્યાં ફરથી એક માણસને કાચ લઈ આવી રહેલો જોઈ છોકરાના સદાચારીપણાથી બાઈ ખૂબ પ્રસન્ન થઈ એણે છોકરાને ચામાશી આપી એનો દડો પાછો આપ્યો. તે લઈ છોકરો ત્યાંથી જતો રહ્યો.

પાચેક કલાક પછી પેલા માણસે બારીમાં નવો કાચ બેસાડી દીધો અને બાઈને કહ્યું; 'આપને આના કુદર અહીં રૂપિયા આપવાના થશે આમ ભેલા જઈએ તો કાચની કિંમત જ ત્રણ રૂપિયા બેટલી થઈ જાય છે. પણ તમારી પાસેની વધારે નહીં લઉં.'

ઘરની માલિક બાઈ આશ્ચર્યમાં પડી ગઈ અને બિભાષને બોલી: 'પેસા કેવા વળી તમારા છોકરાએ કાચ ફેંડી નાખ્યો, તે તમે લાવી દીધો. હવે અહીં રૂપિયાની કેવી વાત કરો છો?'

'શું કહો છો? શું તે તમારો નથી? મને નો એ દુકાનેથી એમ જ કહીને બોલાવી લાવ્યો હતો કે અમારી ઘરની બારીનો તૂટેલો કાચ નવો બેસાડવા માટે મારાં બાએ તમને બોલાવ્યા છે.'

અતીમ યોધ

દેવેન્દ્રકુમાર કા. પંડિત

કુશીનગર સ્થિત સુભદ્ર નામે પરિવ્રાજકને ખબર થાય કે, 'આજે રાત્રીના છેલ્લા પ્રહરે મહાશ્રમણ ગૌતમનો પરિનિર્વાણ કાળ છે.

એણે વિચાર્યું : 'આચાર્યો અને વૃદ્ધ પરિવ્રાજકો, કહે છે કે, શ્રમણ ગૌતમ જેવા, સમ્યક, સંયુક્ત, અર્હંત તથાગત કેણક જ કાળમાં પૃથ્વી પર આવે છે. આજે તો એમનો પરિનિર્વાણ કાળ છે, અને મારા મનમાં, ધર્મ અંગે થોડો સંશય રહી જાય છે. આ સંશયને હું મહાશ્રમણ ગૌતમ પાસે જઈને જ દૂર કરું.'

અને પરિવ્રાજક સુભદ્ર, જ્યાં મહાશ્રમણ ગૌતમ મિરાજે છે, તે શાલીવનમાં ગયા, અને સિમ્પ્રુ આનંદને મળી કહેવા લાગ્યા.

'ભગવાન તથાગત, આજ રાત્રીના શેષ પ્રહરે પરિનિર્વાણ પ્રાપ્ત કરશે. મને ધર્મના વિષયમાં થોડો સંદેહ રહી ગયો છે. તે હું તથાગતના દર્શન કરી દૂર કરવા માશું' હું તો મને ભગવાનના દર્શન કરાવો તે માટે પ્રાર્થના કરવા આપની પાસે આવ્યો છું.'

આનંદ, પરિવ્રાજક સુભદ્રની વાત સાંભળી બોલ્યા : 'સુભદ્ર! હવે તથાગતને કષ્ટ દેવું ઉચિત નથી, ભગવાન નિર્વાણ સમ્યક પર છે.'

આનંદની વાત સાંભળી સુભદ્રે, બીજીવાર ઉપયુક્ત પ્રાર્થના બરી રાખી આનંદે બીજીવાર પણ નિવેધ કર્યો, સુભદ્રે ત્રીજીવાર પણ દર્શન માટે પ્રાર્થના કરી. ત્રીજીવાર પણ આનંદે નિવેધ કર્યો.

આનંદ અને પરિવ્રાજક સુભદ્રની આ ચર્ચા ભગવાન સાંભળી રહ્યા હતા.

પીસતાલીસ વર્ષ સુધી અવિરામ જ્ઞાન-વાંકુઓની ગિરજા પૂર્ણ કરવા જ્ઞાનની અમૃત વર્ષા કરનાર, ભલા પોતાના અતીમ સમયે, આ કરણને કેમ વિસરે?

ભગવાને આનંદને બોલાવી કહ્યું : 'આનંદ, સુભદ્ર પરિવ્રાજકને મારી પાસે આવતા રોકો

નહિ. આનંદ! સુભદ્ર મને જે કાંઈ પૂછશે તે સત્ય બાણવાની ઇચ્છાથી જ પૂછશે, તેને હું જે કાંઈ સમજાવીશ, તે તુરત સમજી જશે.'

તથાગતની આજ્ઞા, આનંદે સુભદ્રને કરી એટલે સુભદ્ર, ભગવાનની નજીક જઈ અભિવાદન કરી. એક બાજુ બેસી અને બેલ્યા :

'હે મહાશ્રમણ! આ સમયે અનેક બ્રાહ્મણ, શ્રમણ, આચાર્ય, અને શાસ્ત્રકારો, ધર્મને માટે જે વાત કરે છે. તેઓ બધા તે ધર્મને બાણવામાં સમર્થ થયા છે કે નહિ તે મને કહો.'

સુભદ્રની વાણી સાંભળી ભગવાન તથાગત બોલ્યા : 'હે સુભદ્ર! એ વાત જવા દો, તમને સત્ય-ધર્મ શું છે એ કહું એટલે, તે સાંભળવાથી તમારી સઘળી ચર્ચાનો અંત આવી જશે.'

'સુભદ્ર! જે ધર્મમાં, સમ્યક જિંદગી, સમ્યક સંકલ્પ, સમ્યક વાત્સલ્ય, સમ્યક કર્મોત્ત, સમ્યક આજીવ, સમ્યક વ્યાયામ, સમ્યક સ્મૃતિ, અને સમ્યક સમાધિ આ એક આઠ માર્ગો હોતા નથી તે ધર્મમાં શ્રમણજીવન પવિત્ર હોતું નથી, પણ તે ધર્મ શૂન્ય અને નિરર્થક હોય છે. પરંતુ જે ધર્મમાં આ આઠ માર્ગોની ઉપલબ્ધિ હોય છે. તે ધર્મના શ્રમણોનું જીવન પણ પવિત્ર હોય છે. માટે હે સુભદ્ર! દૃષ્ટિ છૂટકે, એજ ધર્મને લાભપ્રદ માર્ગ સમ્યક રૂપથી ધર્મ-જીવન વ્યતીત કરવું.

'હે સુભદ્ર! અમે યોગજીવીશ વરસની અવસ્થામાં પ્રવળ્યા ગ્રહણ કરી, અને તે બાદ ધર્મના અન્વેષણમાં એકાવન વર્ષ વ્યતીત કર્યા અને તેમાં અમેએ ઉપર કયેલ, સમ્યક ધર્મનું અનુકલન કરેલ છે. જે લોકો અમેએ આશ્વરેલ આ ન્યાય-ધર્મનું અનુશીલન નથી કરતા, તે ધર્મમાં, વારતત્વિક અર્થમાં શ્રમણ થઈ શકતા નથી.

'હે સુભદ્ર! જેમ આકાશને, કોઈ પદ કે રૂપ નથી, એમ જ અમેએ આ કયેલ શાસન બહાર કોઈ શ્રમણ નથી, સંસાર અશાશ્વત અર્થાત નાશવાન છે. કેવળ સમ્યક ધર્મ જ શાશ્વત છે.'

ઉદયારત (લે : શ્રી ચતુરસેન શાસ્ત્રી : અનુ :
૪-૬૬૩માર ભેષી : પ્રક સન વોરા ક્રેન્ડ કા.
મુખ્ય. પાના ૪૨૦ રૂ ૪.૫૦)

સ્વ ચતુરસેન શાસ્ત્રીની નવલકથા 'ગાલી'ના
ચુજરાતમાં 'હુ રાજરાણી'ના શીર્ષકથી સંજ્ઞ
અનુવાદ કરનાર શ્રી ઇન્દુકુમાર ભેષી તેમની બીજી
નવલકથા 'ઉદયારત'ને ગરવી ચુજરાતીમાં અક્ષરકા-
રક શૈલીમાં ઉતારી શક્યા છે. આઝાદી પછીના
હારતમાં જે રહીસહી રિસાયતો ખરેખર શેષ
રહેવા પામી તેમાંની એક રાજાબદની નાનકડી રિસા
યતના બાપુની આ વાત છે. શ્રી. ચતુરસેન નહેરુ
સરકારના અગ્રણી ટીકાકાર હતા, અને તેમના
અંગના આખા બલભાગની આમડી ઉતારી નાખે
એવા અક્ષરકારક હતા. બાપુ હોય છે તો નાનકડા
ગામના. માડ સો-સવસો ઘર, એકમાત્ર મોટા
ભાગના કાચા. વસ્તી મોટા ભાગે ખેડૂતની ગામમાં
એક નાનકડી બજાર એમાં દસપાંચ દુકાનો બાપુના
'પેલેસ'ની ચાર હીવાસો અર્ધો ગામને ઘેરીને બેસી
છે. બાપુને સંગીતનો શોખ, ફરસ પાંગવાનો શોખ,
જૂની મોટરો ખરીદવાનો શોખ. બાપુનું નામ છે
રાજા રૂપ પ્રતાપનારાયણસિંહજી બહાદુર હરવશી.
જૂના વિચારના બાપુ અને નવા વિચારના તેમના
M A ધવેલા કુવર સુરેશસિંહ દ્વારા બે જામાં
નાની તાસીરવું દુબલ આલેખન થયું છે, અને
વેઠે આલવાની ના પાડનાર મગજ ચમારની આસ-
પાસ વાર્તાનું વસ્તુ ચઢાવા લે છે. બાપુના રાણી-
વાદમાં ડઝનબધ સ્ત્રીઓ છે પણ સૌપાત્રોમાં
પુત્રવધુ પ્રમીલારાણી, સુરેશની વિચારસરણીને સાથ
આપવામાં મોખરે રહે છે એક ચોક્કસ વિચાર
સરણીને વાચ્યા આપવા સ્વાભાવિક આવદનું જન લેખકે
સમજ્યું છે, અને સુરેશ સાથેની તેમની ચર્ચા વાર્તા
પ્રવાહમાં અચાનક રૂપાવટ આણી દે છે. બીજી

તરફ કેલાસ, પહા, રેલુકા અને પુરુષોત્તમ
શૈક્ષાં પાત્રા લેખન દ્વારા લેખકે મૂડીવાદ અને
સામ્યવાદ વચ્ચેના ધર્ષણને સખ્ત સ્વરૂપ આપ્યું
છે. કથામાં વર્તમાન પરિસ્થિતિ તરફ સચોટ
અગ્રસિનિદેશ લેખકે કર્યો છે; જેમકે : 'પહેલાં ચપ
સાસીઓની જે હારમાળા હતી તેમાં તસુમારનો ચ
ફેર નથી. પહેલાંના સમયમાં સાહેબની રાહ ખેતા
નેહનું બેસી રહેવું પડતું એટલું જ આજે બેસી
રહેવું પડે છે, ત્યારે સાહેબ સ્નાન કરતા. આજે
તો સ્નાન અને માલિશ બને કહે ■ 1'

કથાને અતે રિજવાડાનો અસ્ત થાય છે
અને નવી સામાજિક પ્રક્રિયાનો ઉદય દર્શાવે છે :
દિવસો વીત્યા, સપ્તાહો વીત્યા, મહિનાઓ
વીત્યા અને એમ કરતાં પાંચ વર્ષ વીતી ગયાં.
જૂની દુનિયા નવી ઘડ ઘડ અને નવી દુનિયા
જૂની ઘડ ઘડ સુરેશ-પ્રમીલા દુરાપનો પ્રવાસ
કરી આ થા, એમલે સમાજરચના, માનવજીવન,
માનવદોષરૂપ, પાઉંડ અને ડેપ્રેશનની સતરજ ચાલ-
વધુ ભેખુ, ભણુ અને હવે એમલે પોતાનું એક
નવુ જ જીવન અપનાવ્યું; ત્રણ મોટા કામ રચા-
ખા છે, બધા જ કામો આધુનિક યત્રોથી થાય
છે, વહીવટ સરકારી ધોરણે ચાલે છે, ભધા સ્ત્રી
પુરુષો મહેનત કરે છે, કામલ છે, સૌ પ્રસન્ન છે.
સાંજે સૌ પછા ફરે છે ત્યાં ગડના વિદ્યાળ
ચોક્કા રત. બાપુની આરસની પ્રતિમા છે, ત્યાં સૌ
બેસે છે. સત્તાત્રિયા અવસ્થા હાજરી આપે છે,
વહીવટ પણ ચાલે છે, લોકો ગાય છે મીરાંના ભજનો
અને ગીતાના મનોકા કપારેક કાંઈ કવિ આવી ભય
છે ત્યારે કવિસમેલન પણ ભમી ભય છે. સૌજી
નર્તી મક્કન બનાવ્યાં છે ગામનાં રંગ બદલાઈ ગયો
છે. દરેક કામ પાસે એની અગત મોટર લોરી છે.
કામ વચ્ચે સિનેમા છે. શાળા છે હરિપતાલ છે.
રમાયેણુ શાળા છે, જાળા છે ભણે છે, એટલું જ
નહિ, રાત્રિશાળામાં પ્રાંટો પણ ભણે છે.'

વરતુની દૃષ્ટિએ વિષયમાં નવીનતા નથી. રાજસાહી વિરુદ્ધ સમાજનાદની વાતે રાજ સાંભળા છે, પણ અનુવાદનું મત્તવ એ રીતે ધટાવનું ભ્રષ્ટ્ર છે કે સમાજની જે પેટી આઝાદી પછી જન્મી છે અને જે આ જન્મવાની સાક્ષી નથી. તેને ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ આ કથા વરતુમાં ઔચિત્ય જણાયી. મૂળ કથા, ભાવ અને રીતીને અનુવાદક વફાદાર રહી રાક્યા છે એટલું જ નહિ, પણ કથાને રસ સાથે જળજી રાખવામાં ત્રીવટ પણ રાખી છે. પ્રકરણો ટૂંકાટૂંક હોવાથી, વાચક ભણે દૂરે દૂરે આગળ ધપતો હોય તેવી પ્રવાહીતા સાધી રાખા છે. નીરસ ચર્ચાના પ્રકરણોને ત્યજી દેવા એટલી છૂટ અનુવાદક કંઈ શકે નહિ પણ થી. ઇન્દુકુમાર ભેશીની ભાષામાં નૈસર્ગિક તાજગી અવશ્ય ભ્રષ્ટ્ર રાકાય છે.

(૨)

રાજેન્દ્રભાણુ: વ્યક્તિત્વ દર્શન (હિંદી સંપાદન ઉપરથી અનુ: થી બી. જે. કાપડી. પ્રકાશક ગુજરાત પુસ્તકાલય સદાયક સહારી મંડળ, વડોદરા. પાનાં ૨૫૬ મૂલ્ય રૂ. ૩.૫૦)

અનુવાદોની વાત નીકળી છે એટલે કહી રાખાય કે નવલકથા સિવાય બીજા ક્ષેત્રે એટલે કે જીવનચરિત્ર જેવા પ્રકારે ભાગ્યમાં પ્રકાશન ઓછા થાય છે. ભારતના પ્રથમ રાષ્ટ્રપતિ રાજેન્દ્રસહૈ પોતે લખેલી આત્મકથાના ગુજરાતી અનુવાદ ઉપલબ્ધ છે, પરંતુ તેમને મોટા સમાજીક મહાપુરુષોએ જે કહ્યું છે તેમાંથી તેમની પ્રતિમાનાં અનોખા તેજ ચમકી રહે છે. મૂળગ્રંથ હિંદીમાં સમર્થ સંપાદન મંડળની રાહચરી નીચે તૈયાર થયો છે જેમાં જનારસીદાસ ચતુર્વેદી, વિરોગીદર, યશ પાલ જૈન, અશોક ભાજપાટ, ભટનાગર અને દરિયાઈ ઉપાધ્યાય મુખ્યત્વે છે. ડૉ. ગાંધીર દુસેને આમુખમાં કહ્યું છે: “મારું હિંદી શીખવાનું મારણ રાજેન્દ્રભાણુ દત્તા; એકવાર મેં તેમને હિંદીમાં પત્ર લખ્યો, મારું હિંદી ભાંગુપટ્ટનું હતું; તેમણે જવાબ ઉદ્ધમાં જ આપ્યો. પડીથી જ્યારે જ્યારે મેં તેમને લખ્યું,

ત્યારે ત્યારે તેમના ઉદ્ધમાં જ ઉતરો આવતા તેમણે પ્રેમને ક્યારેય કહ્યું નહિ કે ઉદ્ધું છોડીને હિંદીનો અભ્યાસ કરો.” આ પુસ્તકમાં ડૉ. રાધાકૃષ્ણન, મહાત્મા ગાંધીજી, વિનોબા ભાવે, ચક્રવર્તી રાજ, ગોપાલચાચ, લાલજીદાદર સાસ્ત્રી, સત્યનારાયણ સિંહા કાકાસાહેબ, જનારસીદાસ ચતુર્વેદી, રાજકુમારી અમૃતકોર, યશપાલ જૈન, વિષ્ણુ પ્રમાકર, જનારસીદાસ ચતુર્વેદી, આચાર્ય દુલ્લભી, રાજેન્દ્ર હાંડા, જનકીદેવી મળજ, ઇન્દ્ર સેન, તારકેશ્વરી સિંહા એમ દરેક સ્તરની વ્યક્તિત્વ અવાજ સંભળવા મળે છે અને સૌની પોતાપોતાની રીતીમાં વાંચતી વખતે ભણે કાંઈ ધાવક કથાના રસપ્રસૂર પ્રકરણો વાંચતા હોઈએ તેવું લાગે છે. “તેમની આત્મકથા ભારતીય લોક ચળવળનાં ઉત્કર્ષ ત્રોસ વાસોનાં ઇતિહાસ છે. (ટંડનજી) “એકવાર તેઓ (જીતુસુરેશ્વર) કંઈક દરિયાઈ લઈને રાજેન્દ્રભાણુ પાસે પહોંચ્યા. રાજેન્દ્ર ભાણુ સદાકત આશ્રમમાં જમીન પર બેસીને રાંટિયો કાઢી રહ્યા હતા. મૌલનાએ ત્યાં પહોંચીને કંઈપણ કહ્યા વિના રાજેન્દ્રભાણુને જેમતેમ ગાળો ભાંડી રાંટ કરી દાંધી. રાજેન્દ્રભાણુ પર આની કંઈ અસર જ ન થઈ. આ દરમિયાન મૌલના ચૂપ થઈ ગયા હતા. તેમને ચૂપ ભેંધ રાજેન્દ્રભાણુએ પૂછ્યું: કેમ મૌલના સાદેજ, આપની ગાળો પૂરી થઈ કે મૌલના પર આની એટલી અસર થઈ કે તેમના આંખો ભરાઈ અને તેમણે છોડીને જાણના પગ પકડી લીધાં (સત્યનારાયણ સિંહા) “નિરૂત્તિ લીધા પહેલાં રાષ્ટ્રપતિજીએ સંસદના સભ્યો સમક્ષ છેલ્લું ભાષણ આપું તેના સંજોગે તેમના સાંસ્કૃતિક જીવનના નિયોગરૂપ હતા. તેમણે રાષ્ટ્રને ચેતવણી આપી કે ભૂં આપણી ચુરંદારી પદ્ધતિ આ આ પ્રકારની જર્ણાળ રહેશે તો ભારતમાં લોકસાહીનું જનિત્વ ઉજ્જવળ નહિ રહી શકે. ખરું વધવાથી રાષ્ટ્રીય નેતાઓએ રાજદારી પગેએ / દરદંમેદા શ્રીમતેના પ્રણવમાં - રહેવું પડશે અને ગરીબ જનતાના હિતોનું રક્ષણ કરી રાકવું નહિ.” (શ્રી મન્નારાયણ). હું પારદેશના લોકો ઓળખ કહેતા: અચાર્ય રાષ્ટ્રપતિ એક ખેડૂત જેવા જ લાગે છે. તેમનો ચક્રો, અનિશ્ચિત અનગની તેમની

વિનમ્રતા ને પોષક પશુ; ઇચ્છાંકતા રાજા જેમ
 નાવિક હોય છે, અકસ્મત જાહેરાત જેમ વજીરનું
 કામ સીધા હતા તેવી જ રીતે આપણ રાજેન્દ્રમાયુ
 નબલિય ખેડૂન જ છે. (કાલેન્ડર) “મારા માટે
 તેમનો પ્રેમ એક એવી વીજ છે જેને માટે કપારે મ
 પશુ પુરેપુરો આભાર વ્યક્ત કરવા સફળ થય
 રાજીશ નહિ કે ન તો તેમને ભુલી છોડીશ.” (રાજાજી)
 તેમનો અહેદા અને આજો ભુવાઇ શકે તેમ નથી”
 (નહેરૂ) ‘રાજેન્દ્રમાયુ પટલાથી મુગલસરાર્થ જઈ
 રહ્યા હતા. આ પેસેન્જર ગાડી દરેક રેલેને ઝીળી
 રહેતી હતી. હું આ ગાડીમાં આગળેથી તેમનાજ
 હાથમાં ગ્રંથો. મેં પૂછ્યું: ‘ક્યાં જઇ રહ્યા છો?’
 ‘પેસેન્જર ગાડીમાં મુસાફરી શા માટે કરી?’ ત્યારે
 તેઓ ખૂબ હસ્યા અને એવું લાગ્યું કે જાણે

તેમણે મારી પાસેથી જ ‘અવધુ’ કે આ લોકત્ર ગાડી
 છે. તેમણે કહ્યું, ‘આવો, કંઈ વચિ નહિ’ (સાન્નીજી)
 રાજેન્દ્રમાયુ એક એવી વાકી છે જેને હું
 ઝેરનો આવો આપું તો પણ નિઃશંકાય પી જતી.
 (યાધીજી).

આવા સેકંડો બંદે હાજરો પ્રસંગોત્
 સંપાદન ભારે કુશળતાથી કરવામાં આવ્યું છે. મૂળ
 પુસ્તકમાંથી કેટલાંક સરખરગો જતાં કરતાં પડ્યા
 છે કેમકે પુસ્તકનું કદ પૂર્વનિર્ધારિત હતું. આજા છે
 કે બીજા ભાગ રૂપે બાકીના પ્રસ્થરણે આવરી
 લેવામાં આવે. પુસ્તક વાચતી વખતે રાજેન્દ્રમાયુ
 સાચી પ્રતિભા આંખસમક્ષ ખરી થાય છે. આ
 બી જે કાપડી જેવા જીવના મનકે એક મની
 વિષયને ઝડપી અનુવાદ કર્યો તે આનંદની વાત છે.

એમને કામા આપો

ઈ. સ. ની નવમી સદીમાં મન્સુર દિલાજ સૂફીમતના મહાકવિ થયેલા. ‘ઇશ્વર એક છે,
 એના જેવો ખીએ કોઈ નથી’ એમ ત્યારે ઇસ્લામના ધર્મગુરુએ માનવા. પણ આ મન્સુરે તો
 કહ્યું: ‘હું ખુદા છું.’ આમ કહ્યું એટલું જ નહીં એના જન્મદરત પ્રચાર પણ એ કરના રહ્યો.
 ઇસ્લામધર્મીઓ આવી જાહેરાત. મન્સુરને પકડવામાં આવ્યો. કાજીએ એને કોર્ટમાં સજા કરી.

એને મુકરર રમણે લઈ જવામાં આવ્યો. પહેલાં એના હાથ કાપવામાં આવ્યા. સુદીનાદની
 પરિભાષામાં મન્સુરે હમીને કહ્યું :

‘જાને તમે હાથ કાપ્યા પણ પ્રિયતમ (ઇશ્વર) સાથેના મારા સંબંધ તમે કાપી શકતા નથી.’
 પછી એના પગ કાપવામાં આવ્યા. દરમિયાને મરત કવિ બોલ્યો :

‘આ પગેથી હું જગતનો પ્રવાસ કરતે હતો, જાને તે કપાવા, પણ પ્રિયતમ (ઇશ્વર) પસે
 જવાના મારા ખીજ પગો તમે કેમ કાપી શકો છો ?’

જાહેદી એની અગિય કાઢી. મન્સુરે ત્યારે જણાવ્યું :

‘આ દુન્યવી વસ્તુઓ જોનાર અગિય એકે ગઈ પણ પ્રિયતમ (ઇશ્વર)ને જોનાર મારી
 દિવ્યદષ્ટિ કપાની થે જમૂન થઈ ગઈ છે.’

જે જીમ કાપ્યા પછી પણ પોતે રિયત જરી રાખ્યું હતું તે જીમ કાપતાં પહેલાં કાપનારને
 મન્સુરે જરાવાર ચોંટી જવાની ચિનતી કરી ને મોટેથી પોતાના કિલ્લાર પ્રજ્ઞી પ્રાધન્ય કરી:

‘આ માણસો ઉપર દયા કરી એમને કામા આપો.’

કેમ જાણે નવસો વર્ષ પછી ઇસ્લામ વધારવા આજા કરીને એકતાર કામા ન બાપા
 હોય! [વરોધીને આવી પછીને કામા આપવાનું ઇસ્લામી માનવજીવનની આકેટલી ઉત્કૃષ્ટ પ્રાપ્તિ છે]

સ્વામી આનંદનાં

લખાણોની ગ્રંથમાળા

સ્વામી આનંદ સંતમતના રામકૃષ્ણાનુયાયી સાધુ છે. ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, ઉત્તર હિંદ ને ઉત્તરાખંડના પહાડોમાં અનેક સંસ્કારી કુટુંબોમાં વસીલ કે ગુરુજનને નાતે જાણીતા છે. દેશનાં રાજકીય-સામાજિક આદોલનના તથા હરિજન, આદિવાસી કે વિપ્લવસ્ત્રોની સેવાનાં ક્ષેત્રોમાં, એમણે દેશના સર્વશ્રેષ્ઠ વડા નેતાઓ બેઠે સાચી તેમ જ સેવકને નાતે અરધી સદીથી વધુ સુધી દેશની ને સમાજની ઊંચી સેવાઓ કરી છે.

એંશી ઉંમરે પહોંચેલા સ્વામી ઊંચી હરોળના વિચારક અને લેખક છે. હિંદી, મરાઠી, ગુજરાતી, અંગ્રેજી સરળી જ આસાનીથી બોલેલખે છે. વિશેષ કરીને ગુજરાતી જ પોતાની આગવી શૈલીમાં લખે છે. અવારનવાર સામયિકોમાં પ્રગટ થતાં એમનાં લખાણોનો જરાતરા આસ્વાદ પામી ઊંસો થએલો એવો એમની ઠલમનો ચાહક વર્ગ વર્ધે થી ગુજરાતમાં છે.

એમનાં છેલ્લાં ૩૦-૩૫ વર્ષનાં લખાણો (નિબંધો, ચરિત્રકથાઓ, ચર્ચા અવલોકનો, પ્રસ્તાવનાઓ, રજૂઆત, મુક્ત અનુવાદો કે સંક્ષેપો વગેરે)નેા સંમત એક મધ્યસ્થ ટ્રસ્ટ સમિતિના અંકુશ તથા ઘટલા સંપાદન હેઠળ, એકધારા હદ કાગળ છાપ તથા બાંધણીવાળી પુસ્તકમાળા રૂપે પ્રગટ કરવાની યોજના ‘બાલગોવિંદ પ્રકાશન’ તરફથી કરવામાં આવી છે. એમાં સુધક છાપેલાં દરેક આશરે ૨૦૦ કે વધુ પાનાંનાં, પાકી બાંધણીનાં આશરે ૧૨ પુસ્તકો થશે; ને તેની વેચાણ કિંમત, ટપાલ, રજિસ્ટ્રી, પેકિંગ અથવા ખીજી ખરાબત મળી કુલ રૂ. ૧૨૦ ની આસપાસ થવા જશે. તા. ૩૦ મી જૂન ૧૯૬૭ સુધીમાં રૂ. ૧૦૦ એકસામટા અગાઉથી ભરીને હાલની યોજનાના સભ્ય થનારને યોજના હેઠળ પ્રગટ થનારું દરેક પુસ્તક ૬૨ વેળાએ ટપાલ-નિર્દેશીથી અગર ખીજી રીતે કરી વધુ ખરાબત વગર થેરબેઠાં પહોંચતું કરવામાં આવશે. રસ ધરાવનારાઓએ નીચેને સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો :

બાલગોવિંદ પ્રકાશન,

ગાંધી માર્ગ

અમદાવાદ

રચનાનું જ મહત્ત્વ હોય છે એક જાણ્યકુ કારિદેશ જીવન કૃતિ જાની જાય છે . શક્તિપ્રેરણાથી
પદ્ધતિથી દેશ કરવામાં આવેલ પોલાદનો માઇક્રોગ્રાફ આકર્ષક રૂપ ધારણ કરે છે મુકુંદનું વલણ
આધુનિક રચના તરફ હોય છે—પછી એ ચિન્ન રચના હોય, કે પોલાદ રચના

મુકુંદ એલે પોલાદ

ગ્રાંથ જાણના કૌંસ જીવન જાહેર વિધિય, જાણ દેશ, દેશ, દેશ, દેશ, દેશ, દેશ, દેશ, દેશ

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓપરેટીવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લીં.

૪૮૯, આશ્રમ રોડ, નવરંગપુરા, અમદાવાદ ૯.

(તા. ૩૦-૧૧-'૬૬ સુધીની માહિતી દર્શાવતાં અંકકા)

ટેલીગ્રામ : “ બેલી બેક ”

ਟੈਲੀਫੋਨ : ੭੮੪੩੬

04294

કચ્છ દાખ.

૧. અધિકૃત અને બંહાર પાઠ્યામાં આવેલ ચેર બાંટાળ	રૂ. ૫. ૦૦
૨. ભરપાઈ થયેલ ચેર બાંટાળ	રૂ. ૩. ૪૬
૩. રીઝવું ફંડ અને અન્ય બાંટાળ	રૂ. ૦. ૭૫
૪. કુલ ધીરાણ	રૂ. ૪૬. ૬૬
૫. ડીએનસર્સ દ્વારા વિશ્વં કરવામાં આવેલ ફંડ	રૂ. ૩૬. ૨૭

આમ બચતનાં શિક્ષણ કાર્યને વેગ આપવાના હેતુથી ખેડૂતોને જયન તરફ વાળવા બેંકે આજ વર્ષથી આમ ડીપો-ચેર (રૂ.૨૫-ડીપો-ચેર) ની સેવાના હાથ ધરે છે. જોમાં વ્યક્તિગત શિક્ષણ બંધ થઈ રહે છે. આ આમ ડીપો-ચેરના સરકારથીની મારેધરી ધરાવે છે. અને તે એકમ અને દરદી સીકધરીદાજ તરીકે મળ્યા છે.

એ'ક બેાજ્ઞ રહિતની જમીનની જમીનગીરી પર રૂક્ત ખેતી-વિષયક લાંઝા માળાનુ' ધીરાણુ કરે છે.

અને ૧૯૬૫-૬૬ થી બેઠે ખાસ યોજના દ્વારા ગુજરાત રાજ્યના સાગરકંઠે નાણિયેરું વાવેતર વિસ્તારવા માટે ખેડૂતોને લેન આપવાનું કાર કરેલ છે. તે કિપરાંત આ બેઠકાંથી રાજ્યમાં ફળદ્રાવણ બગીચા બનવા અને દામિયું વાવેતર કરવા માટે પણ ખેડૂતોને લાંબા ગણાનું ધીરણ મળી રહે છે.

વિરૂપ માહિતી માટે બેંગ્લોર ૧૭૬ પેજી ગ્રુપે તે જાણનારો અથવા અમદાવાદ, રાજકોટ હોટેલના સંપર્ક સાધી અથવા લખો.

ઉદયભાષાસંહત

પુત્રરાજ સાહેબ ઓફ પેરામંદર

५३५

હરિપ્રસાદ હ. ત્રિવેદી

આપ. એ. એસ. રીટાઇડ'

એનેકમ ડાયક્ટર

મગનભાઈ ર. પટેલ

६५-२३५

જલનાથ

સાગર ખેડુઓનો રખેવાળ

શ્રી રત્નાકર સાગરની મહેર હોજો

કૃષિવિદેવ જલનાથ વહાણવટીએલું જહેનિસ જનન કરે છે. વિજ્ઞાનથી ઉદ્ધતી શેષને અધારે બંધાયેલા સિંધિયાના આધુનિક અને પેલાની જહાજો મુસાફરોની સંપૂર્ણ સગવડો, સુખ અને સગવડ સાચવે છે. ભારતમાં કોઈ એટલે સિંધિયાનો વેપારી નૌકાકાફલે દેશના કાંઠાના અને કૃષિવિદેવ દેશે સાધેલા અપરુપ વ્યાપારનું મહત્વનું અંગ છે. સિંધિયાનાં જહાજો રાષ્ટ્રની આવશ્યકતાઓ પૂરી પાડે છે.

શ્રી સિંધિયા સ્ટીમ નેવીગેશન કંપની લિમિટેડ, સિંધિયા હાઉસ, બેંગલૂરુ, કુર્ગ ૧.

SIYA & SON & CO.

શ્રી જામનગર ડીસ્ટ્રીક્ટ સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટીવ બેંક લી.

મનમોહન મારકેટ, જામનગર.

તારનું સરનામું :- 'CoopBank'
ચેરમેન
કાનિતલાલ ખી. શાહ

ફોન નં. ૬૦૧
વાઇસ ચેરમેન
શ્રીપરબ્રહ્મ ડી. મેસવાણીઆ

શેર બંડોળ : રૂ. ૩૨ લાખ
ધીરાણો : રૂ. ૧૦૮ લાખ
કાર્યજોડાણ : રૂ. ૧૫૦ લાખ

- (૧) બેંક ચાલણ ઉપર નીચે જણાવ્યા મુજબ આકર્ષક વ્યાજ આપે છે.
    - (અ) સેવિંગ્સ ખાતા ઉપર ૪% ટકા વ્યાજ આપવામાં આવે છે.
    - (બ) જાહેર સંરક્ષા-ટ્રેસરી, પેટીઓ જાહેર બંકિંગમાંની ફીક્સ ડીપોઝિટ ઉપર મુદત પ્રમાણે ૪ થી ૭% ટકા સુધી વ્યાજ આપવામાં આવે છે.
  - (૨) ગુજરાત તથા મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના અગત્યના ઘઉંના માટે ગ્રાન્ટ આપવાની તથા બેંક, ફંડી વ. વટાવવાની બેંક તરફથી સગવડ મળે છે.
- સાખાઓ :- જામનગર જિલ્લામાં દરેક તાલુકા મથકે તથા અનીવાર્યતામાં બેંકની સાખા છે.
- એમ. એલ. વોરા
મેનેજર

.....ના સૌજન્યથી

ପିପ୍ପଳୟ

અનુક્રમણિકા

૩૪૫	ધીરજની મહત્તા....	પુરુષોત્તમ મલ્લિક
૩૪૬	પરિણમણ....	'આશુતોષ'
૩૪૭	નીડર પત્રકાર....	સુરેશચંદ્ર પડિત
૩૪૮	મુક્તિની રાહ....	હિમનેશ
૩૪૯	ગાંધીજીની ચીરટ....	કમલનયન બળજ
૩૫૦	લક્ષ્મીનો નિવાસ....	ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચાર્ય
૩૫૧	રાજચોખી....	દેવેન્દ્રકુમાર કા. પડિત
૩૫૨	જવધી પછુ વધુ મેધિરી....	સરોજકુમાર રાવચોખરી
૩૫૩	ધડો અબડાસી....	... ..
૩૫૪	અન્નદાતા	વાલજી ગોવિંદજી દેસાઈ
૩૫૫	રસિક કિરણ....	બ્લેન ગાલસરધી
૩૫૬	રમણ પ્રસંગી....	નરેન્દ્રકુમાર ચી. ચોકમી
૩૫૭	સન્નિધિ કેળવે ?....	... ..
૩૫૮	અવધીકન....	શિ. અને મુકુન્દભાઈ

સુધ્ધતા

(આઠોને)

જા માલની બારમી તારીખે અંક મસિદા થાય છે.

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તો ચોક્કસ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યાલયને જણાવવું. અંક વિભાગમાં હશે તો મોકલાશે.

અમે તે મહિને શાહક પર્વ ઘડાય છે

*

આ માસિકમાં મસિદા થતા વિચારો એ તે લેખકોના છે. સંસ્થા તે વિચારોમાં સંમત છે જ તેમ માનવું નહિ

*

(દેખોને)

'વૈષ્ણવજ્ઞાન'માં સંસ્કૃતિ, કલા, શિક્ષણ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખણ સહી, મોસિક, તાન્ડા દોષ એવી અવેણા રહે છે. કાગળની એક બાજુ યાદીથી લખવું.

મસિદા થયેલી સામગ્રીની ઓફીસીન્ડસ સાથે અંક અને ચોક્કસ પુરસ્કાર મસિદા થતી મોકલાય છે.

૧૯૬૭મ

દેવતા (વરલગુ) ૮ રૂપિયા

પરદેવતા ચોગા સિલિન

“વૈષ્ણવજ્ઞાન”

૨, રામકૃષ્ણનગર

રાજકોટ-૨

એકધારી પ્રેરક પ્રગતિ

૧૯૬૬

દેના બેંક ના

વર્કિંગ ફંડ

રૂ. ૧૫૫૪ થી વધુ

૧૯૫૮

વર્કિંગ ફંડ

રૂ. ૩૨ કરોડ

૧૯૪૮

વર્કિંગ ફંડ

રૂ. ૧૦ કરોડ

૧૯૩૮

વર્કિંગ ફંડ

રૂ. ૧૮ લાખ

સત્તાવાર ચાપલુ

ભરાયેલી અને ખમર થયેલી

રિઝર્વ ફંડ

કુલ ડિપોઝિટ

ખાતાઓની સંખ્યા

ઓફિસો

સેફ ડિપોઝિટ વોલ્યુમ

રૂ. બે કરોડ

રૂ. એક કરોડ ને પચીસ લાખ

રૂ. એક કરોડ ને ચાળીસ લાખ

રૂ. નેત્રું કરોડથી વધુ

ચાર લાખ ને પચાસ હજારથી વધુ

૧૭૪

૪૯

૧૧ રાજ્યોમાં ૧૭૪ શાખાઓ દ્વારા
દેશની સેવા બળવે છે

દેના બેંક લિમિટેડ

રજિસ્ટર્ડ ઓફિસ દેવસ્તુ નામનગર ગિરિધર ૧૦ હોર્નિંગેન રોડ ફેર્ડ મુંબઈ ૧
પ્રધીપુત્ર વ ઓપી. મેનેજિંગ ડિરેક્ટર

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓપરેટીવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લી૦

(૧૯૨૮ ઓફિસ અમદાવાદ)

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ-૯

સહકાર ભવન,
ટેન્ડરમાર્ગ રોડ,
રાજકોટ

ગુજરાતના ખેડૂતોની તેમની જરૂરિયાત
૧૭૯ શાખાઓ દ્વારા પૂરી પાડનારી
રાજ્યની કેન્દ્રિય સંસ્થા

(તા. ૩૧-૧૨-૬૬ સુધીની માહિતી દર્શાવતા આંકડા)

ગુજરાત રાજ્યમાં જમીન ધારણ કરનાર વર્ગની ખેતીના વિકાસ અને પિયતની સમગ્ર વધારવા માટે નવા કૃષિ ગાળવા અને જૂના કૃષિઓની મર્યામત મટે જોઈતી એન્જન કલેક્ટર મોટર અને પંખીંગ સેક્ટર ટ્રેક્ટર વિગેરે આનુષંગિક હેતુ માટે ૧૭૯ શાખાઓ દ્વારા લગભગ ગાળાનું ધીરાણ કરતી રાજ્ય વ્યાપી આ સહકારી સંસ્થા છે. પ્રતિ શાખાથી વિપેક્ષ સંખ્યા ધરાવતી આ સંસ્થાએ અત્યાર સુધીમાં ૧૬૧૨ ટ્રેક્ટર ૭૧,૩૩૮ એકર એન્જન મોટર ૫૨૫ ૬૮,૬૬૫ કૃષિ માટે તથા અન્ય હેતુઓ માટે મળી કુલ રૂ. ૫૨૫ કરોડ અને તેનાથીસ લાખનું ધીરાણ કરેલ છે.

કરોડ-લાખ

ભરપાઈ થયેલ શેર ભંડોળ

૩-૫૭

ડીબિ-ચર્ચથી મેળવેલ ચાપલ

૪૨ ૭૦

અનામત તથા અન્ય કે ટો તથા પુરાંત

૦-૭૫

ઉદયભાલુસિંહજી

પુતરાજ સાહેબ ઓફ પોરબંદર
પ્રમુખ

હરિપ્રસાદ હ. ત્રિવેદી

આઇ. એ. એસ. રીટાયર્ડ
મેનેજિંગ ડીરેક્ટર

મગનભાઈ ર. પટેલ

ઉપ-પ્રમુખ

સ્વામી આનંદનાં

લખાણોની ગ્રંથમાળા

સ્વામી આનંદ સંતમતના રામકૃષ્ણાનુયાયી સાધુ છે. સુબાઈ, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, ઉત્તર હિંદ ને ઉત્તરાખંડના પહાડોમાં અનેક સરકારી કુટુંબોમાં વસીલ કે ગુરુજનને નાતે જાણીતા છે. દેશના રાજકીય-સામાજિક આદિલનો તથા હરિજન, આદિવાસી કે વિપદમસ્તોની સેવાનાં ક્ષેત્રોમાં, એમણે દેશના સર્વશ્રેષ્ઠ વડા નેતાઓ ભેટે સાથી તેમ જ સેવકને નાતે અરધી સદીથી વધુ સુધી દેશની ને સમાજની જાંચી સેવાઓ કરી છે.

એંશી હંમરે પહોંચેલા સ્વામી જાંચી હરિજનના વિચારક અને દ્વેષક છે. હિંદી, મરાઠી, ગુજરાતી, અંગ્રેજી સરખી જ આમાનીથી બોલેલજે છે. વિશેષ કરીને ગુજરાતી જ પોતાની આગવી શેરીમાં લખે છે. અવારનવાર સામયિકોમાં પ્રગટ થતાં એમનાં લખાણોનો જરાતરા આસ્વાદ પામી ઊસો થએલો એવો એમની કલમનો ચાહક વર્ગ વર્ષો થી ગુજરાતમાં છે.

એમનાં છેલ્લાં ૩૦-૩૫ વર્ષનાં લખાણો (નિઃપો, ચરિત્રકથાઓ, ચર્ચા અવલોકનો, અસ્તાવનાઓ, રજૂઆત, સુક્ત અનુવાદો કે સંક્ષેપો વગેરે)નેા સંમિલ્લ એક મધ્યસ્થ દ્રષ્ટ સમિતિના અંકુશ તથા ઘટતા સંપાદન હેઠળ, એકધારા દર કાગળ છાપ તથા બાંધણીવાળી પુસ્તકમાળા રૂપે પ્રગટ કરવાની યોજના 'બાલગોવિંદ પ્રકાશન' તરફથી કરવામાં આવી છે. એમાં સુચક છાપેલા દરેક આશરે ૨૦૦ કે વધુ પાનાંનાં, પાકી બાંધણીના આશરે ૧૨ પુસ્તકો થશે, ને તેની વેચાણ કિંમત, ટપાલ, રજિસ્ટ્રાર, પેકિંગ અથવા ખીલ ખરાબત મળી કુલ રૂ. ૧૨૦ ની આસપાસ થવા જશે. તા ૩૦ મી જૂન ૧૯૬૭ સુધીમાં રૂ. ૧૦૦ એકસામટા અગાઉથી ભરીને હાલની યોજનાના સભ્ય થનારને યોજના હેઠળ પ્રગટ થનારું દરેક પુસ્તક દર વેળાએ ટપાલ-ગિરદારીથી અગર ખીલ રીને કશી વધુ ખરાબત વગર ઘેરબેઠા પહોંચતું કરવામાં આવશે રસ ધરાવનારાઓએ નીચેને સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો:

બાલગોવિંદ પ્રકાશન,

ગાંધી માર્ગ,

અમદાવાદ-૧.

લેખકોના ના

વૈષ્ણવજન-કાર્યાલય,
૨, રામકૃષ્ણનગર
રાજકોટ-૨ (સીરાઈ)

ગ્રાહક બંધુઓને

ચોડાક અપવાદ સિવાય મોટા ભાગના ગ્રાહકોનાં લવાજમ આ અંક સાથે પૂરા થાય છે. લવાજમ મનીઓર્ડરથી મોકલવાની અમારી સૂચના ગયા અંકમાં આવેલી તે અનુસાર મિત્રો તરફથી આ નવા વર્ષ માટે લવાજમ મળવું શરૂ થઈ ગયું છે. પણ બધા મિત્રોએ અમારી આ વિનંતી પર બહુ ધ્યાન નથી આપ્યું. લવાજમ મનીઓર્ડરથી મોકલાવો તો અમારી ઘણી મહેનત બચી જાય. આમ છતાં આપ જે મનીઓર્ડરથી ન જ મોકલી શકો તો વી. પી. થી મોકલવા અમને લખી જણાવશો ? આવતો અંક બહાર પડતાં સુધીમાં ઉતાર નહીં મળે તો આપ ચાલુ રહેવા ઇચ્છો છો એમ સમજી આપને ક્રમાનુસાર વી. પી. મોકલાશે, જે સ્વીકારી લેવા વિનંતી છે. અને ચાલુ ન રહેવું હોય તો કૃપા કરી અમને વેળાસર જણાવશો જેથી અમને પોસ્ટેજનું અને અંક ચોળાઈને પાછો આવવાનું નાહકનું નુકસાન ન થાય. પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે અથવા લવાજમ મોકલતી વખતે આપનું પૂરું નામ તથા ગ્રાહક નંબર લખવાં આવશ્યક છે. જેથી તુરત ધ્યાન આપી શકાય.

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૮-૦૦

” ” પરદેશમાં શિલિંગ ૧૬-૦૦

ધીરજની મહત્તા

ગુરુદયાલ મલિકજી

પ્રતિના અંતરમાં શાંતિ છે; એનું કારણ શું છે? એનું એક જ કારણ છે કે, તે ધીરજ રાખવાનું સારી પેઠે બાંધે છે. તેના કામમાં એક જાતની નિયમબદ્ધતા છે, છંદ છે, જે સાચવીને તે પોતાના ખ્યેયમાં અચોત પ્રત્યેક કૃતિમાં પૂર્ણતા મેળવવા સફળ થાય છે. અને જે કંઈ પોતાના જીવનનું ખ્યેય અને તે ધ્યેયના વિકાસની પદ્ધતિ બાંધે છે તે ધીરજ રાખી શકે છે; તે શાંત રહી શકે છે.

પણ માણસની પ્રવૃત્તિઓમાં ઘણી વાર અચળતા, ઉતાવળ એવા મળે છે. એનું કારણ છે તેની પોતાની અધીરઈ. તે કંઈ છે અને એવી આશા પણ રાખે છે કે, તેનું દરેક કામ જેમ અને તેમ જલદી સફળ થાય. પરંતુ તે જલ્દી બાય છે કે જેમ એક બીજ પોતાની રીતે, પ્રકૃતિની રીતે, અમુક સમયમાં જ ફળીભૂત થાય છે, તેમ માણસની દરેક પ્રવૃત્તિ પણ અમુક સમયમાં જ સફળ થશે.

જેમ પ્રતિભા રજ્યમાં, તેમ જ આધ્યાત્મિક જીવનના ક્ષેત્રમાં પણ, જે વ્યક્તિ ધીરજ રાખવાનું બાંધે છે તે જ સત્યને આપરે

ઝોળખી શકે છે. એટલા માટે જ એક મહા-પુરુષે કહ્યું છે કે, જેઓ ધીરજ રાખી શકે છે કુલ તેઓ જ સ્વર્ગમાં પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર મેળવી શકે છે તેથી જ 'ધર્મનું' એક અગત્યનું અંગ છે-ધીરજ રાખવાની શક્તિ અને તે શક્તિ કેવી રીતે કેળવવી એની પદ્ધતિ.

માણસની એક જુ-જુદી માન્યતા છે કે ધીરજ રાખવામાં તેનો સમય નકામો ભરખાઈ થઈ જાય છે. ખરી રીતે જેઓ ધીરજ રાખવાનું બાંધે છે તેઓના જ સમયની વૃદ્ધિ થાય છે, એમ એક કહેવત છે ધીરજ રાખવાથી બાહ્ય દૃષ્ટિથી સમયનો જે નાશ થતો દેખાય છે, તે અંતરદૃષ્ટિથી પૂર્ણતા તરફ એક વધારે પગલું ભર્યા બરોબર છે.

જીવનનું સાચું ખ્યેય તેના સર્વાંગી વિકાસ છે. એ સર્વાંગીપણામાં જ તની સંપૂર્ણતા છે. અને જે કંઈ સંપૂર્ણ છે તે છદ્મય છે; અને જે છદ્મય છે તેના વિકાસના વાતાવરણમાં અરકાશ છે. એ જ અવકાશનું એક અગત્યનું રૂપ છે ધીરજ ધરવી તે.

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

રે મહાકાલ !

મહાકાલને પશુ કયા ખચર હતી કે નાઈલ નદીને કાંઠે ચાર હજાર વર્ષોથી માનવજાતની વચ્ચેથી કૂચ નિકાળી રહેલી અશુ પ્રિન્સેલ મહિરોમાં બેસાડેલી રાજા રેમ્પોસની કદાવર શિલ્પકૃતિઓ, જળાશયમાં ફૂંટી જવાના ભયે, ઢુકેઢુકકામાં કપાઈ, રૂંટી ફૂટતી વધુ ઉંચાઈએ પુનઃ પ્રતિષ્ઠા પામશે! છતાં આવું ભગીરથ અને કપડે કવં વિશ્વના માનવીઓએ બેમા મજાને પાર પાડ્યું છે વિશ્વના જાવન રજીએ મળાને પૈસા એકઠા કર્યો; વિશ્વખ્યાત ઇજ્જતેશ અને જમમહદર ઇટાલિયન પરચરપોદ કારીગરોની, દિવસો અને મહિનાઓની ચોક્કસાઈથી રાતદિવસની અખંડ આરાધના પછી, પાણીમાં કોતરેલી વિરાટ શિલ્પોના ગીતા અને આડા ચોસલા કંવામાં આબ્જ, જેમા એકનું વચન તેરથી માંડી તેત્રીસ ટન સુધી થવા જઈ હતું. રેતીના પરચરમાંથી મૂર્તિઓ કઢારેલી હોવાથી ખાસ પ્લાન એ રાખવાનું હતું કે શિલ્પનું જરાપણ ખડન ન થય; હીરાની ધર ચડાવેલા ખાસ ઓળંગ, નિષ્ણાગેની સાચી દેખરેખ નીચે કારીગરો ઉપયોગમાં લઈ રહ્યા હતા. મહિરો મારેની નવી જગા ખસો ફૂટ ઊંચે પસંદ થઈ હતી અને ત્યાં સુધીના પાંચે રસ્તે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો; શિલ્પના જુદા જુદા ચોસલાઓને બારે વળન ઉંચડી શકતી ટ્રેલર ગોડીઓમાં રેતી અને રૂના ઓલિશકા ઉપર, એક કાકરી પશુ ન ખરે લેવી રીત જતનપૂર્વક ખસેડકમાં આવ્યા. આરવાન કેમમાં પાણી ભરાતા, 'નાસર' સંગવરમાં મૂળ જગા ફૂંટી ગઈ છે તેની જ ભંગાખર ઉપર, ખસો ફૂટતી ડીચાઈએ, પાણીની ચારે ચર વિરાટ આકૃતિને તેના મુશ રચનામાં રચપતિ અને શિલ્પીઓએ પાછી બેસાડી દઈ અને તેમના પગ નીચે રૂકત દસબાર ફૂટ મહાનદીના પાણી પૂરતી રહ્યા છે. મૂળ કદાવર મૂર્તિઓના '૦૪૧

ભાગ કરવામાં આવ્યા હતા, તેમાંથી માત્ર ૫૭ ઢુકકાઓને રહેજ 'ઈમ, યર્થ' હતી; બ્યારે કેવળ બે, વૃં પડ્યા હતા. સમયની સામે માનવીએ ખાચ બીડી હતી, નાઇનામાં પાણી ડીચે ચડી રહ્યા હતાં અને ચોજનામાં જરા પણ ફેર પડે તે ખતું જ પાણીમાં ગરકાવ થઈ જાય તેમ હતું. ૩૨૦૦ વર્ષો જુની પાણી મૂર્તિઓને માનવીએ નવજીવન તો આપ્યું પણ તેમની આંખો, અનંદિ અનંત મહાકાલની જે લીલા નીરખી રહી છે-અને જે રીતે- તે માનવી શોખશે ખરા ?

ડા. "ઓપી"

અલ્બ્રેચમના જનકે ડા. રેનટ ઓપનહીમરનું ૬૨ વર્ષની વયે અમેરિકામાં પ્રિન્સ્ટન ખાતે અવસાન થયું છે. તેમણે ૧૯૪૩-૪૪ના ગાળામાં આલ્બ્રેચમ તરંગતાપૂર્વક મનાવ્યો અને તેને માનવદોષી અખતરે અમેરિકાનો સરકારે હીરાશીમાં અને નાગાસાકી ઉપર કર્યો અને જે પ્રત્યક્ષારી વિનાશ વેરાયો અને લાણે માનવજાતની હત્યા થઈ તેનાથી સારી માનવજાત ચોક્કસ ગિની. વિનાશનું આપું બધ કર સ્વેચ્છ શોધ્યા પછી જમનને તેનો અસરમાંથી બચાવવા એ જ વૈજ્ઞાનિક કશું કરી શક્યા નહિ. તેમના નિકટના મિત્રે 'ઓપી' ના કૃપામણ નામથી તેમને સંબોધતા. સંસ્કારીઓ તરફ તેમની કુણી લામણીઓથી અમેરિકાના સત્તાવાળાઓ સંવધાન થઈ ગયા હતા અને ૧૯૫૦ પછીના ગાળામાં અલ્બ્રેચમની જાનથી દસ્તાવેજ ભેગા માટે તેમને અપાતા નહિ. એ કે પ્રમુખ બ્લેન્કને તેમનું બહેનમાં જન્મમાન કરેનું-૧૯૬૨ની સાતમ'. પણ છેલા વર્ષોમાં તેમને યુલ્લાદિવસી સંશોધન કરવાની તક મળી જ નહિ. જ્યાં સુધી માનવી અલ્બ્રેચમ નહિ જુને ત્યાં સુધી આ વૈજ્ઞાનિકને પણ યાદ કરશે જ, કરશે.

'વેદ ભવન'

ઘણકતામાં હુમલી નદીને કાંઠે 'સામવે.'

‘કાંપના’ માટે ‘વેદભવન’ શબ્દ સાચ છે જેમાં આપણે શુરુકૃત પદ્ધતિ પ્રમાણે શુરુ ‘શિષ્યોને સંસ્કૃતમાં ન્હાયાં. ભણાવ્યો. દક્ષિણ ભારતમાં આ પ્રથા અસ્તિત્વમાં છે પરંતુ કલકત્તામાં શુરુશિષ્યો એક જ પથ્થરના ઘરમાં સાથે રહીને પ્રાચીન આક્રમણ’ જીવન જીવી ચકશે તે બદ્ધ મોટી વાત છે. ખરી રીતે ભારતના દરેક રાજ્યોમાં આવું ‘ભવન’ હોવું જોઈએ અને તેમાં ચારે બેરો, શાળાવાની સમગ્ર હોવી જોઈએ. આને સંસ્કૃત શાળાના પુનરુત્થાન અને પ્રચારની તાતી જરૂર છે કેમકે જે સમયોદયમાં તે માનવસંસ્કૃતિને આપી શકે તેમ છે તે વિશ્વમંદિરોમાં મારફતે ચક્ર ધનવાની પૂરેપૂરી તક છે. વિશ્વના શાંતીની પરિસ્થિતિ આને ઝીંકી છે કે તેમને વિદ્યાન દ્વારા વિનાશમાંથી બચવા જે કેળવણી પાઠ્ય પતાવી શકશે તે તરણેશમાં બનો રહેશે; અને વેદ ભવન વિશ્વભવન બની રહેશે.

ચિત્રમય જગત

જીવનમાં અને માનવ સંસ્કૃતિમાં કલાની જરૂર છે તે તારણેતરમાં પ્રાચીન ખાતે, ‘કલા દ્વારા શિક્ષણની અખિલ વિશ્વ સંસ્થા’ ના અદ્યક્ષ સંમેલનમાં તબક્કાએ ભારે તક-દલીલથી અને વિશ્વભરમાંથી આદ્યો અદ્યાર વર્ષની ઉંમરના બાળકોનાં ચિત્રકામની પ્રાદર્શનમાં સમગ્રજનું હૃદય ધ્રુવી, દિનલેન્ડ, યુગારસેવિયા, ષિટન, હંગેરી, જપાન, ન્યુઝિલેન્ડ, ઇજિપ્ત એમ લગભગ દેશોનાં ખાલ કલાકારોએ પોતાની કૃતિઓ મોકલી હતી. તે બધાનાં નરીશક્તિ ઉપરથી આજના વિશ્વબાળકોને રસપ્ર આવેલકાર પડે છે. (વર્ષોની પસંદગીમાં તે વિદ્યાન તરફ અવશ્ય છે-અવકાશમાત્રી, કે નેટ વિમાન, તેજે દોરવી રેખાઓમાંથી આકાર પામશે. નાની વયનાં બાળકોની કૃતિઓમાં પ્રમાણ જ્ઞાન અને દૃષ્ટિના ઔચિત્યની પ્રાપ્તિ દેખાતી હતી; મોટી વયનાં બાળકો વિવિધની પસંદગીમાં મોકકસ હતાં અને લગભગ કે મનની સ્થિતિ વધુ સચોટ રીતે દર્શાવતાં હતાં બપોરે નાનેરાં રંગોની મિલકવટમાં મોખરે રહેતાં. નિશાળ પ્રત્યે આકર્ષણ જન્માવવા બાળવયમાં ચિત્રકામ જરૂરી છે; પણ

વય અને કેળવણી વધતાં, તેના દૃષ્ટિકાંક્ષા ભૌતિક બનતો જાય છે. આ સંમેલનમાં જે વિચારો રજૂ થયા છે તે અભ્યાસ માત્રી છે-તેની મૌલિકતા ખાતર.

આને બાળક મોટો થતો જાય છે. તેમ તેમ પ્રાણ વધવાનું દેખાણ એટલું વધતું જાય છે કે તેમના વ્યક્તિત્વનો વિકાસ સર્જનશીલ ભૂમિકા પર ન થયો હોય હોય તો તે કાંઈ મેળનો નહિ રહે. જે કેળવણી તેનામાં રહેલ નૈસર્ગિક સર્જન-શક્તિને વાચા આપે છે તેમાંથી જ તેને દુનિયાનો ષકાર ઝીંકવાની આત્મક દા પ્રાપ્ત થાય છે. વિદ્યાને આપણને હસરાડમાંથી ગચ્છાવ્યા છે પણ સાથે સાથે વ્યક્તિનો, પરિશ્રમ દ્વારા રચાસિદ્ધિનો આનંદ મૂટવી લીધો છે. રહિયત કલાકારને વારંવાર પાંખો બનતો જાય છે. કુંજાર મરીના આકાર બનાવે છે તેમાં તેની પોતાની પ્રતિભાનો વિકાસ પણ અસિદ્ધિત છે. આને રહોલોજીએ માનવ જીવનની ગાંતને એટલી ત્વરિત બનાવી મૂકી છે કે આસપાસ નજર નાખીને, હૈયે કાંઈ ચિત્રને સંભવવું પણ બનતું નથી-દેખાય છે આછેલી ધુમ્મસગાંઠે રેખાઓ! રેલિવજનમાં લાંબો પ્રેક્ષકો એક જ દ્રશ્ય જુદાં જુદાં ત્યારે પોતપોતાની રીતે જાગતો નિહાળવાનું રજાતંત્ર ગીરો મૂકે છે. સર્જકની ચેતનાએ જાગ્યું રહેતું પડે છે કેમકે તેણે ચેતવણનું વાવાવરણ હૃદયમાં ઉતારતું પડે છે.

ગ્રા. સાયન્સે એવી ચેતવણી ઉઘારી કે જેમ વિદ્યાનનો વિકાસ થશે તેમ માનવીને કુરુદ્ધ વધુ રહેશે અને આવી શ્લોકોના ઉપયોગ નહીં આવશે તો નવરાત્રી નંખોદ વાળશે. માટે આજથી નિશાળમાં બાળકને સમયનો સંદુપયોગ કરતાં શીખવવું જોઈએ અને તેની સર્જનશક્તિ કેમ ખીસે નથી કરી સર્જનનો આનંદ મેળવતા તે શીખા લે.

સર હર્બર્ટ રીડ નામના વિદ્વાને કહ્યું કે આને વિશ્વની મોટી કુલુલતા એ છે બાળકની કલ્પનાને કુદિત કરી દેવામાં આવે છે. પશ્ચિમ અનિનના ડો. સોલકા વધુ વિશદ જણાવત કરે છે. આ કહે છે કે કલા અને વિદ્યાન પરસ્પર વિરોધી બળ

નથી, બન્ને સત્યને શોધે છે, બન્ને બન્નેમાં એક સર્જક પ્રતિભાની આવશ્યકતા છે. જો કંઈ ફેર હોય તો સત્યને શોધવાની રીતમાં છે. કલાકારને સૃષ્ટીદયમાં નીત નવીનતા હોય છે; વૈજ્ઞાનિકને તેમ નથી થતું. મીસ એલિનોર હીપ્પેલે એક સરસ દલીલ કરી કે સામાન્ય માણસને છું ને છું છે તેની ઠાંધ ઈમ તપાસ નથી રાખતું? પોતાની આસપાસ પણ એક ભેવા જેવી દુનિયા છે તેવો રસ આમજનતામાં ફેળવેલા ને છું. નહીંતર કલાકારની કૃતિ તેઓ શું સમજવાના? સૌથી વધુ હૃદયરસી વાત સંગેહનના પ્રમુખ ઝોરહોલેફિયાના હો. જરોમીર ઉઝ્દેલે કહી, તેમણે પોતાના દેશના તપાસે આપી કશું કે સમાજમાં જોયો માનસિક અને શારીરિક રીતે અશક્ત છે તેમની મુરજીતી પ્રતિભાને અચાવવા કલાને આશરો લેવા ને છું. તેમનામાં લયુતા પ્રથિ હોવાથી તેમની પ્રતિભાને વિકાસ ફેંકાય છે. પણ જો કલાકાર તેમની સર્જનશક્તિને આવિષ્કારની તક મળે તો તેમનું આત્મભજન પુનઃ પ્રાપ્ત થશે જેમ કે આધના માણસોના ક્રાંતિકિ ચિત્રોમાં એવું ભેવા મરણે ને સામાન્ય અને દેખતા માણસના સર્જનમાં ન હોય. આસ કરીને માનસિક ચેતના દરદીઓમાં ચિત્રકલા ભારે મદદરૂપ બને છે. અંતમાં કલા દરેક મનુષ્ય માટે છે-પણ બધા જ મનુષ્યો કલાકાર નથી હોતા. ગેલિગિન, ફિલ્મો, સામયિકો દર્શકોનું ધોરણ બીજુ લાવવા માટે કલાકારની સ્વચ્છિય જરૂર છે. ડેમકે આ બધા, Mass Media બહુજન પ્રચારના સાધનો છે. ઝોરહોલેફિયામાં તે એક બીડી કલા સંમિતનું એ જ કામ છે કે સામાન્ય મહેરોતો તથા સમાજમાં શાંતી વપરાતી મંજીની ડીઝાઇન તે પાસ કરે પછી જ નવા જનતા સમક્ષ મુકાય. આપી માનવ જાતને એક તંત્રો એક સાથે જોડનારી કલા જ ■ ડેમકે તેની બાબને રચન-કાંતનું બંધન નથી. જગતને ચિત્રોથી રજૂ કરવામાં આવે તો તેના આનંદ ચીન, આફ્રિકા કે અમેરિકાના માનવાને એક સરખો જ થશે.

પૃથ્વર કોણે ફેંક્યો?

વડાપ્રધાન ઇન્દિરા ગાંધી ઉપર શુબનેશ્વર ખાતેની

એક સભામાં પૃથ્વર ફેંક્યો જેને લઈ તેમને નાક પર ધગ થઈ દોરિપટલમાં રહેતું પડ્યું. કલાપીની પેલી પ્રખ્યાત પંક્તિઓ માદ આપી જાય છે જેમાં એક પંખીની ઉપર જુલજુલમાં પથરો ફેંકાય જાય પણ પછી ફેંકનારને પચાતાપ થાય છે; બન્ને પાસે બીએલી નિર્દોષ ગાય સાથે પોતાને ટરખાવી, અમય વચન આપતાં કહે છે.

‘ફે પંખીડા શુભથી ચણુને ખીત વા કંઈ જાણે!’

પરંતુ ઇન્દિરાબેનને કાંઈએ આવું કશું નહિ તેમજ શુનેગાર વિદ્યાથી (1)એ માફી પણ માગી નહિ. આમાં કાંઈ મંબીર સવાલ બીજો થયો હોય તો આજની ઢીઢરતી પેઢીની સંસ્કૃતિને છે. બાલમંદિરમાં બાળક જાય છે અને ‘પપ્પા’ ‘ડેડી’ બોલતાં શીખે છે ત્યારે માખાપનો દરખ જાણે માતા નથી. તેઓ એમ માને છે કે જા બને બાપને બહેને, આ સંબોધી, ડેવવણીમાં અમેરિકાની લગોલામ પહેલી ગયા છીએ, પછી આવે છે શાળાની કારકિર્દી. ત્યાં મોટે ભાગે શિક્ષકને બાળક તરફ જોવાની કુરુક્ષેટ નથી; તે મોટે ભાગે વગ જ બહાર રહે છે. નમતેમ કરી મેટ્રિક પાસ થાય છે. પછી ડાકેજમાં તે પોતાને કાંઈ અજાણ ને પોલિયન બેનાપાટ માને છે. તેનું માનવું એવું છે કે તિનેમા જોઈને તેના ડાકેજમાં પ્રદર્શન છોકરીઓની હાજરીમાં થાય તે જ આધુનિકતા છે. તેના માખાપને તેની પ્રગતિ જોવાનો સમય નથી તેમ તેની અશિશ્ન બરી વર્તણૂક અટકાવી શકતા નથી. પરિણામે આજની ઢીઢરતી પેઢીમાં બારતીય સંસ્કૃતિના મૂળ તે નથી જ પણ ખીજી કાંઈ સંસ્કૃતિ તે હવે તેનાથી વધી દૂર છે. અધોવિકસિત, અત્પર, દિશારૂપ યુવક-યુવતીઓ સમુદાય કાંઈના કુકડા પેટે ધ્યેયવિદોષા સમય વીતાવે છે. ધણીવાર વિચાર કરનાં અકલ બહેર મારી જાય કે આપણી રાષ્ટ્રીય સરકાર ને શીલ સે-સર બોડ રચ્યું છે તેમાં કાંઈ શુદ્ધિશાળી માણસો બેસે છ કે તરગાળા લોગા ક્યાં છે? તદ્દન ચીન-હાજી કલાનાં ચલચિત્રોને ‘A’ તથા ‘U’ સર્ટિફિકેટ આપતાં પહેલાં મોડેના

સમયેને પોતાની, અને દેશ પ્રાચીની જાળવદારીનું જાન છે? છેલ્લીઝિટિનાં ચલચિત્રોમાંથી આજનો યુવક-અથવા યુવતી ફેશન પરસ્ત જનતા મનસૂબો સેવે છે અને ચૂંટણી સલામમાં પણ હાજરી આપવા જાય છે. લાલ, બાલ, પાલ, રાણુ હતા, તિલક, રાનર, ગાંધીજીએ દેશ માટે શું કર્યું તેમાં તેને જરા રસ નથી. તેની પાસે ખમો જા છે: વેસ્ટ ઇન્ડીઝનો ડ્રેપ્ટન સોનસ' અન્ન તરફ કેમ આકર્ષણી! કિંમતી અભિનેતાઓ કેવો પોષાક પહેરે છે! અભિનેત્રીઓ બાય ફોટો રયા સ્ટીમીંગની સૂટની પસંદગી કરે છે? અને કિંમત સૂઝીત! બાપરે! વિવિધ ભારતી વખતે દરોડો ભેળે, અને દરોજ બપોરે એકથી ત્રણ ભારતના ગામેગામની બપોરીની સાંતિમાં ખસેલ પાડતો રૂડિયે નો પકજાટ કાનમાં જવા દેતો આવો ડાઇ બેજવાબદાર, આજની પેઢીના પ્રતિનિધિ, વડાપ્રધાન તરફ પથ્થર ફેંકે તેથી શું થઇ ગયું? અગર તે પથ્થર ઇન્દિરા ગાંધીને ઇજા પહોંચાડે તેનું પણ કાંઈ મહત્ત્વ નથી. 'પોક મૂકીને રૂબાનું' તો ત્યારે આવશે જ્યારે આવતી કાલના નાઝરિક તરીકે ફેસનું સુકાન તેના હાથમાં આવશે: ત્યારે નાવને કયાં હંકારી જશે?

વિરલ શોધ

તાજેતરમાં રપેઇનની નેશનલ કાઉન્સિલીમાંથી ૭૦ પાનાની અમૂલ્ય હસ્તપ્રત હાથ લાગી છે. આજથી બે સદીથી ગૂમ થયેલી અનાતી, વિશ્વજિયાત કલાકાર સિએનાદ' વીન્સીની નોંધો તેમજ અંતે તેમાં સમકામેલા છે, તેની શોધ વીસમી સદીની એક આશ્ચર્યકારક ઘટના અભિવ્યક્તિ છે. તિલાકારની કલમે ગણાશે. આ ચિત્રોનું મૂલ્ય આજે અનેકગણુ વધી જાય છે કેમકે આજથી ચારસો વર્ષ પહેલાં વિજય અને પરવુ મહાદેવનામાં કલાકારની કેવી અભિવ્યક્તિ હતી તે જોતાં તેની પ્રતિજ્ઞા મારે માન વધી જાય છે. 'મોના લીસા' અને 'પી લાસ્ટ સપર' સિએનાદની અમરકૃતિઓ છે જે આજે પણ કલાની દૃષ્ટિએ નિલ્પનવીન લાગે છે. પરંતુ કહેવાય છે કે ચિત્રો કરતાં પણ આ કલાકારોની નોંધો વધુ કિંમતી છે. અને અનેક

દૃષ્ટિએ તેનું મહત્ત્વ વિશ્વવ્યાપી અને સંલગ્ન છે. આ નવી શોધને દુનિયા સમક્ષ મુકતાં કદાચ થોડો સમય લાગશે પણ જ્યારે મુકાશે ત્યારે ઇતિહાસનું સન્માન થશે.

મતદારનો મિનજ

ચોથી ચૂંટણીના પ્રારંભે વિદેશમાં પણ અમંગલ આપાહીઓ થઇ હતી. ભારતની લોકસાહીના વિકાસ પ્રણાલિ ખૂબે છે. કમનસીબે આપણે પુખ્તમતા-ધિકાર નિરક્ષર પ્રજાનો છે એ જોઈ મોટી કડબુતા છે વળી રદગાતલ થતાં મતોની સંખ્યા ચોંકાવનારી છે એટલું જ નહિ મતદાન મથકે જે છપ્પરડા વળે તે પણ અભ્યસ માત્રી લે છે. ગામગામી નિરક્ષર જનતાને તો આ એક કારસ જ હશે, કેમકે કેને મત આપવો, શું કામ આપવો, કેવી રીતે આપવો તેની કાંઈ જ અતાખમ તેને નથી છતાં મત તો અચૂક આવે છે. પછી સિક્કો, મતપત્રકને ખદતે રૂબલ ઉપર મારે તો પણ તેને આત્મસંતોષ છે, છેલ્લી ચૂંટણીના પરિણામે આ અપજનક આવશે એમ સંકુને બજાર હતી છતાં દુરધરોના પરાજય તરફ ખેદ બ્યક્ત ન થય તો અવિવેક ગણાય. પ્રેક્ષકને બજાર હતી કે આમજનતાને પેટમાં કયાં દુઃખે છે વળી જે અસંતુષ્ટ તરવે રિસાઇ ખેડા હતા તેમના તરફથી પણ હિલચાલ થશે જ જે સો ભણતું હતું ટિકિટોની વહેંચણી માટે પક્ષમાં મતભેદ હતો. એટલે જે કાંઈ જાન્યું છે તેમાં આશ્ચર્યનું ડાઇ તરવ નથી. સંકટમાં નો સંકુલે એક થઇ જવાનું હોય છે. ડેરળ અને મ્હાસમાં વિરોધ પક્ષની સરકાર શુ કરે છે તે પણ ધરો લેવા જેવી બાબત બનશે જ્યાં મિત્ર સરકારે સ્વચાનો પ્રસંગ આવશે ત્યાં અણકચલુદિની જરૂર પડશે કેમકે હવે પછીના જનસંઘ અને રજત-રમણના અપજનનું મહા ટકરો નહિ જ્યાં સુધી બાવની સપાટી નીચે આવે નહિ અને લોખોને જોડાની જરૂરિયાતોમાં હાલાકી જોગવાઈ પડશે ત્યાં સુધી સત્તાવારી પક્ષને નિરાંત રહેશે નહિ. અત્રે સુધીની ચૂંટણીમાં નહેરુ ધ્રુવતારક હતા. ચોથી ચૂંટણીથી મતદાર કેન્દ્રમાં આપ્યા છે. હવામાન વિશે જેમ વાયુશ જોની

આગાદી સાચી પડતી નથી તેમજ મનારાના વર્ગન વિશે કમ કમી શકાયું નથી. તેનો મિલજ એ લોકશાહીનો મિલજ છે. તેને ડેળવવા જ પડે.

આણ્વિકી વાર્તા

જનસ કોવની 'The Untold Story' ના પ્રકાશને એક ચર્ચાસ્પદ ગ્રંથો ઉભા કર્યો છે. સામાન્ય રીતે હરકરની નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થયેલા હૃદય અશ્વમેશ પાસે અનેક ખાનગી માહિતીઓ હોય છે. વળી તેમને અવારનવાર હૃદય કક્ષાએ ઝિંમેદારના પ્રવાનો અથવા વડાપધાનને મળવાનું જ ને છે. ત્યારે થવી વાતચીતને અવિરતમાં ઉપયોગ થશે એવા ખ્યાલ કાઢતે હોતા નથી. એટલે હરકરની રહસ્યો શૂદ કરી, ચોતાની નિરોપના અથવા નિષ્ફળતા સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન પાછળથી પ્રયાસ કરે તો તેમાં અભિચિત્ત વિશે શંકા થવાની જ. વળી આજ લેખકના વિધાનને પડકાર ફેંકી શકે તેવા પ્રતિરથ ધીંઝી પછુ હરકરની પાંખમાંથી મળવાના. આ બધા વિવાદોની અસર હરકરમાં, નીચેના અધ્યયનો તેમજ રોનકો ઉપર પડવાની. દેશના સંસ્કૃતિનો પ્રશ્ન જે ૫ ત્યારે લોકશાહી બંધાવવાનો પ્રયત્ન કરે તેથી દોષ ગણે? હરકરમાં પણ જિજ્ઞાસા યોગ્ય હોય છે. તો આવી પાઠા પાછળની વાતો અહેરમાં રહે છે અથવા મુજી શકાય, તેમજ તેના પ્રકાશનથી લોકશાહીની માંગ અને દેશને નકસાન બને તેવાના હોય તો પસંદગી મેની કરવી? જે વાતો, કથા થવા સંભવિની નથી તેવું માન શકાય?

કાણુલીવાણી

કાણુલીવાણી સાથે આપણો નાગે કેટલાં વર્ષોથી રચિત છતાં મીની બદ મ-કાણુ લેઈ શીખી ત્યારથી. આજે સહી મેલો અસલ યોધો બન્યો છે પણ અશ્વમેશની રત્નાને વ્યેથિ આપણી જરૂરિયાત પૂરી પાડી છે. આગા દેવના રાજ અદ્યમદ અંદીરસાદ બારતની સુધ મારે આપણા એટલે આ બધું માદ આવે છે. રશિયાને પ્રાપ્ત રાજ્યશાહી સાથે આભીય સંબંધ હોય તે અધ્યાન રાજ સાથે. અને અંદીરસાદના રાણી, પ્રાપ્ત પદાનચાન બારત નથી: સંપૂર્ણ રત્નાન્ય ભોગવતાં પ્રાચીન રહેણીકરણોને સ્વીકાર કરવું આ રાજકુલ અધ્યયનમાં નવીનતા છે.

બારત તેમજ રશિયા સાથે ધનિક સંબંધો બનગી રાખવામાં અશ્વમેશની વિદેશનીતિનો સફળતા છે કમકે પાકિસ્તાન સાથે તેને 'પખ્તુનીસ્તાન' ના પ્રયત્ન મનદુઃખ થયેલું છે અને આવાત-નિકાસના તેના. ચામેં તે દેશમાં થયેને ભય છે. ચોતરફ અશ્વ રાષ્ટ્રોત્ત સમુદ વચ્ચે, તેમજ એક તરફ ઠંઠાકીલ પોષ્ટી અને બીજી તરફ સામ્યવાદી પ્રદાસતા વચ્ચે કાણુલીવાણીએ ચોતાની ને પ્રતિમા મેલી દીધી છે તે તેના સ્વભાવની કુનેદખાણ ઉદારાં તેના દરિવાન દીલની પણ ધીરક છે.

પરીક્ષા

નિકાસ ઉલોખ આપણી આકરી પરીક્ષા કરે છે. રશિયાને આપણી પમરમાં અમે છે, અમેરિકાને બારતની બીડીમાં નીતનના લાગે છે; પાદાપુરી અજલ પણ તેમને આંકર્ષી ગયા, આપણી સાહકો, સીવવંતા સંચ, રેલિફેન તેમજ એન્જીનવર્ગીય સામાન પરદેશ ભય છે; પૂર્વ જમીની અને ડોગ્ડોગેરિયા તેમજ યુરોપીય સાથે આવાત અને નિકાસની બાજતમાં આપણે પકડ કરી છે. અલુશિત પ્રારે Heavy Water નો આપણી પાસે લગભગ ઇંગ્લેંડ છે, જપનને કાચુ' લોખંડ મોટા પ્રમાણમાં પૂરું પાડનાર પ્રાદ્ય એક દેશ હોય તો બારત છે રેલવેના વેગને ધરા દેશોને નિકાસ થાય છે તાજેતરમાં રશિયાએ એક લાખ વેક્યુઅમ ફ્લારક (થર્મોસ) ની વરદી આપી છે એક રીતે આ બધી આપણા ઉલોખની પરીક્ષા છે નિકાસ પ્રારેલું જગત મળી ભય એટલેથી પની જતું નથી. આ જગતને ટકાવી રાખવું તેમજ અન્ય દેશોની દરીશાલ સામે ટકી રહેવું એટલું જ મુશ્કેલ છે આ તેમજ કાપાની બાજતમાં આપણને કડવો અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે. નાનકડું સિલોન આપણને દંડારી ગણે. કાપામાં ચીન તથા પાકિસ્તાન આપણા મંદર દરીશા છે. ઉત્પાદનનું ધોરણ હૃદય કક્ષાએ ટકારી રાખવું, નિકાસપ્રાધતી પડતર કિંમત વધે નહિ, તેમજ ખરેદેશી ધરાઓ બારતના માલ તરફ આકર્ષિત રહે તે માટે સતત કાવધ રહેવું તે જ મોટી કમોટી છે. રશિયા, અમેરિકા, એશીઓનિકિયા જેવા સમય અને સમુદ રાષ્ટ્રો આપણી પાસેથી માલ મંગાવે ત્યારે સમજવું આપણી પરીક્ષા કરે છે.

નીડર પત્રકાર

શુદ્ધિશયન પ'રિત

આઝાદી પછીથી ભારત માટે એક ખતર-
નાક પળે આવતી જતી હતી. હૈદરાબાદમાં રાજાકારોનો
રાજન્યાપી દમનરોર આવડતો હતો. નિઃશ્ચયે સાર્વભૌમ
સત્તાધીશ બનવા માથું ઊંચક્યું હતું. દેશના કેંક
દુસ્મનોનો એને સરાસો હતો. નહોતો તેને સાથ
રાજાકારો થઈયો, ભણ્યો અને પ્રલોભનોથી મેળવતા
હતા.

સૌથી પહેલાં કાસીમ રજીએ હૈદરાબાદ
પત્રકારોને પોતાના કરી લીધા. કેંકને મઝકુના
નામે, કેંકને ભાવીની લાંબી આશાઓ આપીને,
કેંકને અલગ 'હૈદરાબાદ' રાજ્ય પદવીઓનાં પ્રલોભન,
કેંકને જાહેરખર્ચની લાલચે અને આટલાથીયે ન
ડગનારાને રંગેલા કામળના મોઢા થોડકા બિસ્સામાં
સેરવીને.

પણ, એક જાગમાં નહોતો આવતો હૈદ-
રાબાદનાં ઉડૂં દૈનિક 'ઇમરોઝ'નો તંત્રી શોષણવાદ-
ખાન.

એનાં દૈનિકમાં એ રજાકારોના જૂલમ અને
ભારતની અખંડિતતા માટે ચોટદાર લખાણો છાપે
જતા હતા અને જનતા પર એની ધેરી અસર
પડતી હતી. એની કલમમાંથી સત્ય ટપકતું હતું.

'ઇમરોઝ'ની કટારે રજાકારોને યગની જેમ
ખટકતી હતી તે એને ચૂપ કરવા કાસીમ રજીની
મોહવા થોડા રજાકારો ખાન પાસે આવ્યા.

'ઇમરોઝ'ની કચેરીમાં ખાને એમને આદર-
પૂર્વક બેસાડી કહ્યું :

'બોલો ! રીદ આવવું થયું ?'

'થોડું કહેવા.'

'કહો.'

'નિઝામ માટે રીદ અવજી' લખો છો ?'

'સત્ય લાગે તે બોલવાનો પત્રકારનો ધર્મ
કે. સત્યને ટુંધાવું જુએ ત્યાં પત્રકાર કરવાનો પત્ર-

કારની શ્રેષ્ઠ ફરજ છે પછી એ નિઝામ હોય કે
ભારતનો પ્રથમ પંક્તિનો આગેવાન હોય, પત્રકાર
એટલે સત્યનો પૂજારી.'

'તમે મઝકુને ચાહો છો કે નહિ ?'

'જે'લા, મારો મઝકુ દેશવાસી તરીકે,
રાષ્ટ્રની અખંડિતતા જાળવવાનો, પહેલો દુ દેશ-
વાસી, પછી બીજો જકુ'ય.'

'તમે એક જ પત્રકાર છો કે મીઝા છો ?'

'હશે તે માહેનો દુ નથી.'

'બધાએ મઝકુના નામે નિઝામ અને
રજાકારો માટે બોલવું બધ ક્યું' છે. અને તરફેણ
ચર કરી છે'

'એ પત્રકારો નથી, કલમના વેપારીઓ છે.
પત્રકાર જુઠની બરદાસ ન કરી શકે, એની નજર
જે ધર્મ દેખાય તે સારું ચૂપ એ ન રહી શકે, એનું
નામ પત્રકાર. તમે મઝકુનાં નામે દેશવાસીઓ
પર અમાનુષ્ટી ત્રાસ વેરો, દેશનાં દુસ્મન બનો, એવા
મઝકુને મારો સહારો ન હોય એ જોઇ દુ' સગળી
ઊકું' હું.'

'નિઝામ-દુનિયાના અગ્રવણ ન'બરતા શીખ ત
અને સત્તાધીશની કૃપા નથી ખપતી !'

'એટલે ?'

'નિઝામ તમારા પર મહેર વરસાવવા માગે
છે. ધન અમુક નહિ, જોઈએ એટલું માગી લ્યો.'

કહી રજાકારોએ બે લાખ રૂપિયાની નોટોના
ખંડેલ ટેમન પર ખાનની સામે મૂક્યા.

'એ નોટો જલ્દી અરીયા ઊઠારી લ્યો. દુ
બીજાએ માહેનો વાણીનો, કલમનો વ્યભિચારી નથી.
મારા અંતરના અવાજને ધમી દઇ આ મવંચના
કરનારો પાપી કુ' નથી કે તમારી નોટો લઈ તમને
વેચાઈ જાઉં. પત્રકાર તો સત્યનો પૂજારી છે. એને
કાંઈ ધનની, કે સત્તાની લાલચ નહિ હયાં'

પત્રકારો પ્રલોભનથી સિદ્ધાંતમાં બાંધછોડ કરી
વેચાણ જગ્યા માંડશે, સત્તાધારીઓનાં ખોટા 'ગુણ-
ગાન' ગાઇ બાટાઇ આચરશે, તે દિવસે દેશની દેશ-
વાસીની કે દેશની સંસ્કૃતિની સુરક્ષા નહિ હોય -
નોટા ઉઠાવી લો.'

'ખાનની સત્ત્વ જાણુર પાણીદાર વાણીએ શેઠ
ખાતા રજાકારોએ, બે લાખ રૂપિયાની નોટોના
ખંડસ પાછા લઇ લીધા ને લેતાં લેતાં તેમ ગોલ્ધા :

'ખાન! ચાર લાખ લઇ લે, ઉપરથી
જાહેરખતોનો ગંજ આપશું. કેંક તમારા સમાન
ધંધાદારીઓએ આ સ્વીકારી લીધું છે. સૌ પૈસા
માટે પત્રકાર બને છે, આ એક જાતનો કમાવાનો
ધંધો જ છે.'

'એ બાડખાયા મારેનો દુ' નહિ મારી
જનેતાની કૃપ લાગે, સત્ત્વને, ધર્મને, નિતિને નાણાં
સાટે વેચું' તે જાહેરખતોની આવક અને તમારા
ચાર લાખ રૂપિયા મારે મન ધૂન સરખા છે, ભારત-
વાસી પર તમારા છાના-ચીછા જૂથમ, અને
દેશદોષી પ્રવૃત્તિને ખીરદાવવા, શોષણનાં તમારાં
પગલાંને શબ્દોની કૃત્રિય ઘણીએ શુ'થી વધારવા એ
નાણાં સ્વીકારીયા તે દિવસે જુદાને મારા પર કોય
ગતરશે.'

રજાકારો એ વખતે તો ગયા.

અને 'ઇમરોઝ' જમણાં વેપારી રજાકારોનાં
દમનની - ત્રાસની અને અખંડ ભારતની ઘોષણા
એની કઠોરમાં કમર રહ્યું. પહોડનો બેઠો ખાન,
એના સિદ્ધાંતમાં કાણુથી કુંગરમાળો રહ્યો. 'ઇમ-
રોઝ' નિઝામ માટે ધાર્તીકંપ શું જની રહ્યું.

કાસામ રજારીએ એજ દિવસની રાતે એક
સલામાં કહ્યું : 'અતારી વિષદ હાય જી'યો કર-
નારનો હાય કાપી નામગમાં આચરશે.'

બેઠક, આ બોલ, શોષણવાખાન માટે
બેલાખા હતા.

મિત્રોએ એને ચેતાવ્યો, જલ્પજમાં જાને કહ્યું
'હું પહોડનો જાગ્યો છું, ગોતાથી ડરતો નથી
અને મરીને કવવાનો મત્ર તો માર્પીછ સૌ દેશ-
વાસીને શીખવી ગયા છે. અનેક કાસીમ આવે તો

પણ ભારતની એકતા માટે કલમ ચલાવવી મૂકીય
નહિ. અધર્મ, અન્યાય, જુદ અને પ્રાપ્તના મુળમૂળ
હકો પર પડતી તરાપ સામે ચૂપ રહી શકું નહિ.'

નિઝામના રાફાહી જળ પાસે એ નિડર
પત્રકાર ન બૂક્યો.

શોષણના મા-પાપને ખપ્પર થયા કે, એના
બેટા માટે રજાકારોના પંખે લાંબો મયો છે. પણ
શોષણની નિર્ભયતાની, નિડરતાની અને વતનવર-
સ્તાની વાતો સાંભળીને તો એ બેઠેની છાતી ગજ
ગજ ફૂલી ગઇ.

'ખાનની જોરત પણુ, ખાવંદુ' મન મોથું
પડે, એવી વાત કયારેય પણ કાદતાં નથી.

માર્ગે માર્ગે હેણું હાથ રહેણું નથી. શોષણ
એણું અગિયારમું સંતાન હતો. ખાકીના દશ
મુલ્યના પંથે પરવાવાં હતા. એના બોળાનો ખૂંદ-
નાર શોષણ એક જ જીવંત બેઠકો હતો.

'ઇમરોઝ'ની કચેરીમાંથી થેર આવતાં મા
શોષણના દેહ ફરતો ધ્રુજતો હાથ પસવારે છે અને
જમ છે ત્યારે માથું સંધી રળ આપે છે ત્યારે
ગંદાદુર ખાન બોલે છે.

'કુમ મા'

'કાઈ નહિ બેટા !'

'કર લાગે છે કાંઈ ?'

'ના.' કહી મા આંખો ઢાળી જાય છે.

'હું ધર્મ માર્ગેથી પાછો વળી, નિઝામના
અધર્મ કાર્યની કદમબોલી શોધું એણું' તો ઈમ્મિતા
નથી ને ?'

'ના બેટા, ઘું તો સત્તો પૂખરી, મારી
કૃપ બિભળજુદાર. તારા માટે એણું કેમ ઇચ્છું ?'

'તો હોયે હામ રાખજો.'

'રાણું છું, ખૂદ તારાં રબોપાં કરો.'

નિડર, નિર્ભયને લોક જાગૃતિની આઠે પડેર
આલમેવ પોકારણું અજુકમ 'ઇમરોઝ' રજાકારો માટે
અસહ જન્મું. ને ખાનને ખતમ કરી નાખવા નકરી
ચુ.

એક દિવસ સાંજે 'ધમરોઝ'ના અંક તૈયાર કરી એ ઘેર પાછો ફરતો હતો. વલ્લુવંબા એના કદમ તાટ કાપતા જાય છે આગળ ને આગળ.

ધર અબ્બુ.

ત્યાં જ એક તલવાર ઝપટી ને એ એના જમણા ખત્રા પર પડી.

હાથ ખત્રામાંથી કપાઈ બોંધ પડ્યો. રઝા-ઝોરો તૂરન એને ઘેરી વળ્યા ને ધડ ધડ ધડ જિયરા છાપરી ત્રણ ગોળાઓ એનાં દેહ પર વરસી.

અત્રાજ ઘટા જ એના પત્ની ઘરમાંથી દોડતા આવ્યાં, હત્યાય નાસી ગયા.

પત્નીના દેહના ટેકે એ ધરખા આવ્યા.

બિઝાનામાં બેસાડી નજીક બેપો એમનાં પત્નીએ પૂછ્યું :

‘તને એ લોકોને બેપાંતા ?’

‘હા, મારા માનની બલુમાં જ મેં એમને બેપાં તા’

‘તમે જલ્લતા હતા કે, એ લોકો તમને માર્યા જ આવ્યા છે ?’

‘હા, પૂરેપૂરું જલ્લતો હતો, કે એ લોકો મારી હત્યા કરવા જ ગયા છે.’

‘તો પછી બ્રાખ્મ જ કરી હતી ને ? લેકો બેળા થઈ જતા.’

‘હું, પંડાણુ જમ્યો બુધો પાડું’ તો કાયર ન ગણાઉં ? છત્રનરમા હું કોઠથી કપોં નથી. અસત્ય, અધર્મ ને અન્યાય સામે સામી છાતી એ ઝૂંચ્યો હું’ તે આપા વખતે મોતથી ડરી ભવની ઝીંકો નાખું ? કે ને મોત એકવાર અંદર આવવડું જ છે.’

જાણીત અગ્રેજ નાટ્યગાર જનાડે જાને એક વાર ખૂબ જ જલ્લીલી અભિનેત્રી પોતાને ખરેં મિતેમા ભેવા લઈ ગઈ. તેને ખુદ કરવા ગોએ કંઈ ‘તું’ ખરેખર ખૂબ જ રૂપાળી દેખાય છે, હા’

આ સાંજે અભિનેત્રી મનમાં ખુશ લઈ, પણ તેજે આનંદ ખુદને જ્વલત ન કરતા બેપી, તમે મને રૂપાળી કહી દેના જલ્લામાં હું તમને રૂપાળા કહીશ એમ ન માનતા.

રૂંઝે તરત જ ઉતર આવ્યો, ‘બહે મનથી મને મુઠર ન ગણતી, પણ મારી માકક મેંએ કંડગામાં તારું શું જાય છે ?’

જપ્તમમાંથી લોકો વહેતું હનું. તે વજમાન-માંથી વીરતાની વાતો ટપકતી હતી અને આવા ખાવંદની ધલ્લિયાણી હોસના ગૌરવની અમા ખાનની પત્નીના મોં પર પ્રસરી રહી.

મા બાપ આવ્યા, એને ભેંધ સને સૂને જહાદૂર ખાન બોલો.

‘અમા ! અજમાઝન ! મારા સાર જરાય દુઃખ લગાડશે નહિ. હું તો ધર્મ સુદનો ચેલો હતો. ચોદાએનો ધર્મ લડતા લડતાં ખપી જયોતો. નાચીઝ છાંદગાનીના મોહમાં લપેટાઈ ધર્મચ્યુત થવાનો નહિ. અમા ! તારા બેટાને દુવા દે, મેં તો ખીત્તના ભલા સાડું, નેટલું છવન ખૂંદાએ દીધું’ તેટલું ખચી નાચ્યું છે.’

માના પિતાની આંખમાં આસુની ધાર આવી. ને ચોંટખવા પત્ની હાથમાં જદ્દક પકડી ગિમા થતા બોલ્યા : ‘મારા ખાવંદને મારનારને મારી હું’ તેડું વેર લઈશ.’

ને સુને, મુલુનાં, આખરી સ્વાચ્છ ગણુનો ખાન બોલ્યો.

‘ર...રે ચોલી જી, બમોશ પકડી જી, જધાના ખાજમ કારોનો દિશાગ લેનાર ખુદા બેલો છે. ત્યાં, આપણે જદ્યે લેનાર કોણ ? હિંસા એ વધ છે, એવો મંત્ર હરેક પહાણુ જમ્યાને ગાંડી છીખરી મળા છે. એવી હિંસા આપરી મરી લઈ રહો આખરી પુણ્યમય માર્ગ પાપ જાયોં કરીશ નહિ.’

પત્નીએ, પતિના બોને જદ્દક કોરે મૂળીવી રી. ચોઈકુદનાખાન, દેશ ખાતર ચઢીરી વર્ગ.

સલમ હાલે એ ચઢાદતને, સલામ હાલે એ નિહર પગકારતના પદ્યને, સલામ હાલે એના નિષ્કામ અભિવાજને.

મુક્તિની રાહ

ચિત્રનેજ

દસ હજાર શુદ્ધાત્માના માસિક 'જૂરોના સરદાર' બોગાના મનમાં એક ગાંઠ બંધાઈ ઝઈ હતી. વાત ગમે તેટલી સાધારણ હોય તો પણ અર્થસુધી એ વિશે મનમાં સમાધાન ન થાય ત્યાંસુધી એમને શાંતિ જાતી નહિ. સરદાર બોગા પોતાના સાસરે જઈ રહ્યા હતા, એ ત્યાં ખુબ જ જલદી પહોંચી જવા માગતા હતા. જ્યાંના આવાસના સમાચાર ત્રીજે દિવસે સાસરે પહોંચ્યા. પોતાની ભતિપ્રથા મુજબ એમણે પુત્રીને પાંતળા રવામત મારે મોકલી આપી ગામની સીમમાં જને જણ્ય પેતપોતાનાં અધેડાં પર બેઠાં બેઠાં જ એક બીજાને મળ્યા અને એકબીજા સામે હાથ લંબાવીને પોતપોતાનો આનંદ વ્યક્ત કર્યો. પતિ-પત્ની ની આ કુલાકાત દરમિયાન જ ને ગધેડાં એકબીજાની સામે આવ્યા અને રત્નલાલ-વસા બંને ગધેડાંએ કાન દલાવ્યા, નીકે કૂણાં અને ચુપચાપ એવી રીતે જિભા નીચી ગયા ભણે કોઈ પ્રશ્ન પૂછતાર ઉત્તરની અપેક્ષામાં સાચક યદને ઝીરો રહી ગયો હોય. આ દરમિયાન બોગાના મનમાં ચિંતા જાગી ઊઠી અને એ બેશુદ્ધ જેવા યદને મનના જિંઝારામાં ફાંપી મારવા લાગ્યા.

સાસરે જઈને બોગા પોતાના સાસરેને રળ્યા પણ એના મનમાં એક પ્રશ્ન વારંવાર ઊઠતો હતો : એ જ ને ગધેડાં શું કરી રહ્યાં હતા ? એ જ ને અપરિચિત હોવા છતાંય ચિરંપ રચિતની માફક એવી રીતે કેમ 'એકબીજા' સામે જોઈ રહ્યાં હતાં ? બે ગાને મારે સસરાનું 'અહુ' આરિય નમસ્કૃતિની ગયું અને જવન કબરદાનક યદ ખુબ.

સરર એજુબાઈની ચિતાજનક સ્થિતિનું કારણ જાણીને સમગ્ર રત્નલાલ દેવેશ પિટાબો કે જે કોઈ સરદારનો સંકેતનું સમાધાન કરશે એને એના વજન નેટલી અસરાર્થિયાં આપવામાં આવશે. દુનિયાના ખુલ્લે ખુલ્લામાંથી ચિંતક-વિચારક, પાની સાધુ અનેક પ્રકારના

લોગો આવ્યા. પણ અધેડાંની ભાષા સમજવાનું ગાન કોઈને નહોતું. સરદાર બોગા સંતાપથી આકુળ-આકુળ થઈ ગયા, કેમકે એના પ્રશ્નો જવાબ કોઈની પાસે નહોતો.

એક સાંજે એક વૃદ્ધ શુભામ ખુબ અદમ્યથી સરદારની પાસે આવ્યો અને નમીનમીને કોણે કહેવા માડ્યું : 'અનન્યતા, જમામરાજની પરીધાનીનું કારણ હું જાતારી શકું તેમ છું.' રત્ન આપો તો કહું.

અધજન શું મારે ? બે આંખે ; એકદમ વૃદ્ધ શુભામને બોગાની સામે ખડો કરી દેવામાં આવ્યો. શુભામે કહ્યું : 'માસિક, ધણો સમય પીતી. ગયો ; ખુદા રહમ કરે. માણસના જીવમોથી મુક્તિ મેળવવાના વિચારથી દુનિયાના તમામ અધેડાંની એક સલા યદ અને છેરે એમ નકકી થયું કે એક ગધેડાને પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે પસંદ કરીને ખુદાના દારનારમાં મોકલવામાં આવે અને ખુદ પાસેથી અધેડાંની મુક્તિનું ફરમાન લઈ આવે. હજાર એ પ્રતિનિધિ હજુ ખુદાની પાસેથી પાછો આવ્યો નથી. દુનિયાના સધળાં ગધેડાં હજુ એ એના પાછા આવવાની રાહ જોઈ રહ્યાં છે, ક્યારે એ ગધેડો પાછો આવે અને ક્યારે એમને મુક્તિ મળે ? આજ કારણ છે અનન્યતા, કે જ્યારે અને જ્યાં પણ બે અધેડાં મળે છ ત્યારે એકબીજાને ખુદાના ફરમાનની વાત પૂછવા વિના રહી શકતા નથી. એ પૂછે છે કે ભાઈ, અમારા નેતાના કંઈ ખમર આવ્યા છે ? અને આ પ્રશ્નો નકારાત્મક ઉત્તર સાંભળીને જનેનાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને આત્મીયતા ભગી ઊઠે છે અને જને જડતલ જિભા નીચી ગય છે. ન જાણે કેટલાય વખતથી આપ આલ્યા કરે છે પણ અધેડાંને હજુ પણ આઠા છે, માસિક, કે એક દિવસ તો ખુદા એમના પર મહેરમાની કરશે અને એમના નેતા ફરમાન લઈને જરૂર પાછા આવશે.'

ગાંધીજીની ચીવટ

કમલેશ્વર બજાજ

સેવાશ્રમમાં ગાંધીજી ફરવા જઈ રહ્યા હતા. અન્ય આશ્રમવાસીઓની સાથે સાથે હું અને મારાં માતૃશ્રી પણ તેમની સાથે ભેડાયાં ફરતી વખતે ચર્ચા કરવા માટે એમણે કોઈકને સમય આપ્યો હતો, તેની સાથે વાતચીત કરતા કરતા તેઓ આવી રહ્યા હતા. એવામાં રસ્તામાં તેમને પૂછીને એક બહુ નાનો ટુકડો દેખાડ્યો. ઈશારાથી તેમણે એ ઉપાડી લેવા કહ્યું. મને થયું કે હું એ ટુકડો ઉપાડી લઉં, પણ એ ઉપાડવા હું આગળ ધપું એ પહેલાં જ એ છોકરીએ તેના પર ઝપટ મારી અને એકે એ ટુકડો ઉઠાવ્યો. મારા મનમાં વિચાર આવ્યો કે એ ટુકડો હું એમની પાસેથી માંગી લઉં, કારણ કે બાપુ કદાચ પાછળથી એ સંબંધી ઠંઠકે પુછપરછ કરશે, પણ વસ્તુ એટલી મામૂલી હતી કે મેં તેમની પાસેથી એ માંગ્યો નહીં. ફરી આવ્યા પછી બાપુ જ્યારે રેલિયો કાંતવા બેઠા, ત્યારે એમણે પૂછીને એ ટુકડાને સંભાળ્યો. એ છોકરીએ એ ઉપાડ્યો હતો તેની ચોખ્ખોળ શરૂ થઈ. એ આવી, બાપુએ એની પાસે એ ટુકડો માગ્યો ત્યારે એણે કહ્યું કે, 'એ તો હું' કચરાની પેટીમાં ફેંકી આવી છું.' બાપુ આ સંજોગો નામુશ અન્યા અને કહ્યું : 'એ એને ઉપાડી લેવા એ માટે કહ્યું હતું કે તું એને કચરાની ટોપડીમાં ફેંકી આવે ?' છોકરીએ જવાબ આપ્યો, 'હું તો એને કચરા બાણી ઉપાડી લાવી. મને એમ કે રસ્તામાં કચરા પડ્યા છે એમ સમજી વગેરે મને એ ઉપાડવાનું કહ્યું' હશે. એટલા માટે હું એને સાચવીને કચરાની પેટીમાં નાખી આવી.' બાપુએ પૂછ્યું, 'એ જગ્યાએ પૈસો પડ્યો હોત તો તે પણ તું ઉપાડીને કચરાની પેટીમાં ફેંકી આવત ?' એણે જવાબ આપ્યો, 'ના.' બાપુ બોલ્યા, 'આ પણ

પૈસો જ હતો. સાચું' ધન શું છે એ તારે આશ્રમમાં રહીને બાણુ' એવું, જેણે એ પૂછીને ટુકડાને પૂરો કાંત્યા વિના ફેંકી દીધો એણે તો એ ધનને વેદફુલ જ. મેં તને એ ઉપાડવાનું કહ્યું તોય તું એ ધનને ઝોળખી શકી નહીં. હવે જ એને અહીં લઈ આવ,' શરમની મારી એ છોકરી બોલી, 'બાપુ! મારી ભૂલ થઈ ગઈ. હું તમારી વાતને બરાબર ન સમજી શકી. હવે એ ટુકડાને હું જાતે જ કાંતીશ. તમે એને માટે ખોટી ના થતા.' પણ બાપુ ક્યાં એમ માને તેવા હતા ? એ તો એ ટુકડાને પોતે જ કાંતવા માટે મક્કમ હતા. એમણે એ છોકરીને પૂછીને ટુકડો લઈ આવવા આમંત્રણ આપ્યું અને ઉપરથી ઠપકો આપ્યો, કે 'મને કેવી રીતે ખાતરી થાય કે ભવિષ્યમાં તું આવી ભૂલ નહીં કરે ?' એમણે કહ્યું, 'ધન મહેનતથી પેદા થાય છે અને એ ધનને સદુપયોગ કરવા એ આપણી ફરજ છે.' બિચારી છોકરી શરમાઈ ગઈ અને કચરાની પેટીમાંથી એ પેલી પૂછીને ટુકડો શોધી લાવી. તેના પર થોડી માટી ને ઘાસ ચોટેલા હતાં. ફૂલીને થોડો પહોળો પણ થયો હતો. તેમ છતાં બાપુએ તો એને પૂરેપૂરી રીતે કાંતવાના ઉપયોગમાં લીધો. એમાંથી જે સૂતર કાંતાયું તેનો રંગ કાળો હતો અને બીજા બધા સૂતરમાં એ જદું તરી આવતું હતું. પણ એની જરવા ન કરતાં બાપુએ કહ્યું, 'આ સૂતર વખાનું પણ નથી જાયરો; ત્યારે આ અહીં પણ તેમાંથી ફર થઈ જશે.'

આવી આવી તો ઘણી વાતો છે. બીજી એક વાત કહું. કલકત્તાની વાત છે. જે નમાંથી છુટ્યા પછી કોંગ્રેસ કારોબારીના સભ્ય તરીકે એ સોદપુર-આશ્રમમાં રોકાયા હતા. જવાબદારી તેમને મળવા આવવાના હતા.

ઓઝાદ હિંદ ફોજ સંબંધી તેમને બાપુ સાથે અગત્યની ચર્ચા કરવી હતી. એમનો આવવાનો સમય થઈ ગયો હતો, જોળખાણપિછાણ-વાળાઓમાંથી એક કુટુંબના કેટલાક માણસો બાપુને મળવા આવ્યા હતા, એમાંથી એક છોકરો એ વખતે મૅટ્રિક કે કોલેજની કોઈ 'પરીક્ષામાં' સારા નંબરે પાસ થયો હતો. એની સાથે વાતચીત કરતાં બાપુએ બંધુ' કે એ લોકો સાંજ સુધી આશ્રમમાં રહેવાના છે. એટલે પોતાની ટપાલમાંથી જેમાં માત્ર સૂચનાઓ જ આપવાની હતી એવા પત્રો જૂઠા તારવી એ છોકરાને આપ્યા અને એ સૂચનાઓ મોકલવા કહ્યું. પરિતલ આ દર-ગ્યાન આવી ગયા હતા. છોકરો એ ટપાલ લઈ બહાર જતો રહ્યો. પરિતલ સાથે વાત-ચીત પૂરી થયા પછી એ છોકરો પાછો આવ્યો અને તથા એક બે લખેલા પત્રો બાપુને આપ્યા. બાપુએ 'પ્રશ્ન', 'બસ આટલા જ લખ્યા ? બાકીનાં છુ' ?' એણે જવાબ આપ્યો, 'ખીલ બધા તો કલકત્તાના જ હતા. એટલે એ બધાને ટેલિફોનથી સૂચનાઓ આપી દીધી છે. માત્ર બહારગામના કાગળોના જ જવાબો લખ્યા છે.' બાપુએ કહ્યું: 'એ તને ટેલિફોન કરવાનું ક્યાં કહ્યું હતું ?' એણે જવાબ

આપ્યો, 'માત્ર સૂચના જ આપવાની હતી, એટલે એ' વિચાર્યું કે ટેલિફોનથી તેમને જલ-દીથી ખબર પહોંચશે.' બાપુએ તેને મીઠા શબ્દોમાં કપકો આપતાં કહ્યું, 'ટેલિફોન કરવામાં જે માણસને જવાબ આપવાનો હતો તે મળે કે ના મળે એ ભ્રમ છે. ખીલું, ખીલ કોઈએ સદેશો લીધો તો એને સંદેશ પહોંચાડવામાં કંઈક ભૂલ થવાનો સંભવ છે. તું સાંજ સુધી તો અહીં રોકાવાનો હતો. તારી પાસે વખત કંઈ યાદો નહોતો. વળી તે' પોસ્ટકાર્ડ લખ્યા હોત તો ત્રણ પૈસામાં કામ પતી જાત. ટેલિફોનમાં તો વધારે પૈસા થયા હશે. આ કાગળો તું લખી લાવ્યો છે તે પણ પોસ્ટકાર્ડ પર લખવા બેઠતા હતા. પણ એમાં તો મારી ભૂલ હતી કે તને પોસ્ટકાર્ડ પર લખવાનું કહેવાનું હું જૂઠી મર્યાદા લખવાનો મજદૂર એટલો નાનો હતો અને વાત પણ એટલી સામાન્ય હતી કે તે પોતે વિચાર કર્યો હોત તો પોસ્ટકાર્ડ પર તે લખી ચકત.' એ પછી બાપુ એ છોકરાને બવિધ્યમાં એકેએક પાંચને હિસાબ કેવી રીતે રાખવો બોધ્યો અને નકામે ખર્ચ બિલકુલ ન થાય તેનું ધ્યાન કેટલી હદ સુધી રાખવું બોધ્યું એ સમજાવવા લાગ્યા.

એક મંત્ર કપડાં શીયીને પોતાનું ચુશ્વરન ચસાવતા હતા. એક આદક, જે એમની પાસે જ પોતાના કુટુંબનાં બધાં જ કપડાં શીયરવરતો હતો, તે સંતને સાચા એકા બોટા પૈસા સરકાવી કેતો. આ પોટા પૈસા જ એ જાણતા હતાં પણ સંત શૂપચાપ એ સ્વીકારી લેતા.

એક દિવસ સંત પોતાના મિત્ર સાથેની દુકાન પર બેસાડીને બહારગામ ગયા. એ દરમિયાન તેઓ સુઝો આદક પોતાના નેગર કપડાં લેવા આવ્યો અને હંમેશની જેમ બોટા પૈસા આપ્યાં. સંતના સાચીએ તે બોટા પૈસા પાછા આપતાં કહ્યું, "અરે ભાઈ ! આ તો બોટા પૈસા છે. હું નહિ લઉં, ખાજ આપો." પેલા આદકે બદલીને સાચા પૈસા કચવાતે મને આપ્યા.

બીજો દિવસે સંત બહારગામથી આવ્યા ત્યારે તેમના સાચીમિત્રે બોટા પૈસાની વાત કરી. આ સાંકળી સંત બોલ્યા, "અરે ભાઈ, તમે એ બોટા પૈસા શા માટે ન લીધા ? એ મને હંમેશાં બોટા પૈસા જ આપી જાય જ અને હું એ લઈ લઉં છું. એ હું એ બોટા પૈસા ન લઉં તો તે મીઠા મીઠાને આપીને છેતરશે. હું નથી ધન્યવે કે તે બીજાને છેતરીને સમાજમાં ભુરાઈ ફેલાવે."

—ચામમનોહર વ્યાસ

લક્ષ્મીને નિવાસ

અકવર્તી રાજગોપાલાચાર્ય

વિશ્વજિત યજ્ઞમાં રાજા રઘુ પોતાના સર્વસ્વનું દાન આપી ચૂક્યા હતા. એવામાં એક દિવસે વરતંતુ નામના ઝવિનો કોતસ નામનો એક શિષ્ય રઘુ રાજાની પાસે આવ્યો. રઘુએ હાદિક લાવપૂર્વક કોતસનું સંમાન કર્યું. પરંતુ કોતસે એનું કે રાજા તો પોતાની બધી જ સંપત્તિ સત્તામાં દાન કરી દઇને કેવળ દુર્ભાના આસન પર બેઠેલા છે. તેમનાં ખાવા-પીવાનાં ખાત્રો પણ મરીનાં છે. પોતાના ગુરુને ગુરુદક્ષિણામાં આપવાનું યુક્તળ ધન મેળવવા માટે જ કોતસ આ અકવર્તી રાજા રઘુની પાસે આવ્યો હતો. પણ રઘુની આ રિયત ભેદ કોતસની બધી આશા પડી ભાંગી.

આમ છતાં પણ કોતસે કહ્યું: 'રાજન, સૂર્યની આગળ જેમ અંધર રહી શકવું નથી, તેમ તમારા ગભ્યમાં કોઇને પણ હું ખેનો અનુભવ કરવો પડેનો નથી. હું તમારી પાસે એક માગણી કરવા આવ્યો હતો. પરંતુ મને લાગે છે કે હું ઘણો મોટો પડ્યો છું. તમે તમારું સર્વકંઈ બીજાને આપી દીધું છે, કેવળ હવે તો તમરું શરીર જ તમારી પાસે ભાડી રહ્યું છે. મારે મારા ગુરુને ગુરુદક્ષિણા મા આપવા માટે ચોદ કરોડ સોનામહોરો ભેદજે છે. પણ હવે મારી એ કામના તમારી પાસે સફળ થઈ શકે એવું નથી. એથી હું ભઉં છું. તમારું કલ્યાણ હો.''

પરંતુ રઘુએ, મૈત્રાને, મોહિને, અણ, નમ્રતાથી કહ્યું: 'સુનિવર! આપ અહીંથી નિરાશ થઇને ઠાંઠ બીજાને દાર ભજો. એ કેમ બની શકે? કૃપા કરીને આપ મારી યજ્ઞશાળામાં આવી ત્યાં થોડો વખત વિશ્રામ કરો. બે ત્રણ દિવસમાં હું તમારી ગુરુદક્ષિણાની વ્યવસ્થા કરી દેશ.''

રાજા રઘુ અકિંચન રિયતમાં હતા છતાં તેમણે આપેલું આ આધાસન સાંભળી કોતસ બહુ પ્રસન્ન થયો. આ બાબુ રાજા રઘુએ મનમાં વિચાર કર્યો કે મારા ખજાનામાં તો હવે ધન નહીં. આથી હું કુબેરની પાસે ભઉં અને તેને છતાં મુનિની ગુરુદક્ષિણા માટે ધન લઈ આવું.

બીજે દિવસે સવારે રાજા રઘુ કુબેર પર ચડાઈ લઈ જવા માટે તૈયાર થવા લાગ્યા. એ જ વખતે સંન્યતા ખજાનાના રક્ષકોએ આવીને ખબર આપી કે 'મહારાજ, ગઈ રાતમાં ખૂબ જ વાર સુધી ખજાનામાં સોનાની વૃષ્ટિ થવા કરી છે. ખજાનામાં એકઠો થયેલો સોનાનો ઢગલો ભણે સુમેરુ પર્વતનો એક મોટો ભાગ અહીં ઉઠાવી લાવવામાં આવ્યો હોય તેની જેમ ચળકી રહ્યો છે.'

રઘુએ એ બધું જ સોનું કોતસ અધિને લેટ આપી દીધું. પરંતુ કોતસે કહ્યું: 'હું આટલું બધું સુર્વજી લઈને શું કરીશ? મારે તો ગુરુદક્ષિણા ચૂકવવા જેટલું જ ભેદજે છે.' રઘુએ નમ્ર ભાવે હાથ ભેડીને કહ્યું: 'મહાત્મા! આ બધું ધન તો તમારા જ નિમિત્તનું છે. હું એને કેવી રીતે રાખી શકું?'

આ રીતે ધન દેણે રાખવું એ મોટો જટિલ પ્રશ્ન બની ગયો. કોતસ પોતાની જરૂર, મરતાં, વાપરે, વેચા, નોપર નહેતો, તેમ ચાલુ રઘુ પણ એ અખાર ધનરાશિને પોતાની પાસે રાખવા ચ હતા ન હતા. પૂરવી પર આ બે બલોદિક વિશ્વતિઓની વધુ ધન ન દેવાની સ્પર્ધા ભેદને નિરંતર ગતિમાન રહેનાર મહાકાલ પણ ભણે પોતાની ગતિ ધંભવીને દાનુવાર સ્તબ્ધ થઈ ગયો.

આ ભેષ આકાશમાંથી જ્યજ્યયકાર થવા લાગ્યો. શેવશાયી વિષ્ણુની સાથે સ્વયં મહા-માયા લક્ષ્મી પણ રંધુની યજ્ઞશાળામાં આવી અને પોતાની રમણીય આકૃતિથી કહેવા લાગી : 'રાજન્ ! આજથી તમે ત્રણે લોકની ધનસંપત્તિ ના અધિકારી બની ગયા છો. જે મનુષ્ય ત્યાગ કરીને લોભવે છે, તેનો ખબરનો કદી હું આછો થવા નથી દેતી વળી જે અત્યંત દીન દશામાં પણ યજ્ઞને માટે-લોકોની જીવનરક્ષાને માટે પોતાની બધી સંપત્તિ અને સાધનો વાપરી નાખે છે અને પોતાની બધી શક્તિ અને પરાક્રમ એમાં જ લગાડે છે, એવા ત્રિષ્ણુના પ્રતીકરૂપ માનવને-વિષ્ણુવૃદ્ધ્ય પ્રરૂપને છોડીને લક્ષ્મી બીજે ક્યાં જવાની છે ?'

રાજધર્મ અને પ્રજાધર્મનાં આવાં ઉદ્દેશરો આપણા દેશને ક્યારે પ્રેરણા આપશે ? બુદ્ધિથી લઈને ગાંધી સુધીની સંતોની પરંપરા પણ જો આપણી આ જહાતને ન ધોઈ શકી તો આગળની વાત તો ઈશ્વર જ ગણે.

અલિરાજ અસુરોનો પરમ ઐશ્વર્યશાળી રાજા હતો. તેના રાજ્યકાળમાં પૃથ્વી ખેટલા વગર જ અન્ન-ધાન્ય અપતી હતી નહીંએતું પાણી કદી સૂકાતું ન હતું. જે દિશામાં રાજા બલિ જતો હતો, તે દિશાને લોકો મસ્તક નમાવતાં હતા, પરંતુ ચોરા સમય પછી હુડુંબે બલિ રાજાને રાષ્ટ્રવ્રજ કરી દીધો અને જીવનને બાંટીને લોભ તે અણતવાસમાં વિતાવવા લાગ્યો.

આ સમયે એક દિવસ દેવોનો રાજા ઇંદ્ર બલિની પાસે આગ્યો. બંનેનો વાર્તાલાપ થઈ રહ્યો હતો તે વખતે બલિના શરીરમાંથી પરમ તેજસ્વી સ્વરૂપવાળી લક્ષ્મી પ્રગટ થઈ અને ઇંદ્રને કહેવા લાગી :

'દેવરાજ ! મારા ચર ચરણ છે. જે રાષ્ટ્ર આ ચારે ચરણોને સ્થિર આધાર પર સ્થાપિત કરી શકે છે તેની અંદર હું સ્થાયીપણે

નિવાસ કરું છું. બલિ મને સ્થિર આધાર ન આપી શક્યો. આથી મેં તેના રાજ્યનો ત્યાગ કરી દીધો છે. હવે હું તમારા રાષ્ટ્રમાં આવવા ઇચ્છું છું. કહેા, મારા સ્થિર ચરણને તમે ક્યાં ક્યાં સ્થાપિત કરશો ?'

ઇંદ્ર કહે : 'શુભે, આપનો પહેલો ચરણ આ પૃથ્વી પર મૂકો. જોને અમે અમારા પ્રયત્નથી મનુષ્યમાત્રને માટે અન્નપૂર્ણ બનાવી દીધી છે અમારો જો નિત્યનો પુરુષાર્થ છે કે આ પૃથ્વી પર ઉત્પન્ન થયેલો કોઈ પણ માણસ કદી પણ અન્ન વિનાનો ન રહે. બીજો પણ આપ અમારા રાષ્ટ્રના આ જળભંડાર પર મૂકો નદીઓ અને સરોવરોનો જ જળભંડાર અમારી ભુદિ અને બળથી સુનિયંત્રિત બનીને નહેરો વગેરેના રૂપે અમને અમૃતની પેઠે જીવનદાતા બની ગયા છે. જો જલ-રાશિને અમે ઇચ્છા પ્રમાણે ધાન્ય અને વનસ્પતિ ઉગાડવામાં ઉપયોગમાં લઈ શકીએ છીએ. ત્રીજો ચરણ આપ અગ્નિ પર મૂકો. જો અગ્નિ જ અમારા રાષ્ટ્રની માનવશક્તિનું પ્રતીક છે રાષ્ટ્રના ઉત્કર્ષમાં અમે જો અગ્નિનો પુરેપુરો યથાધોગ્ય ઉપયોગ કરીએ છીએ. અને આપનો ચોથો ચરણ આપ અમારી પ્રજા પર મૂકો જો પરાક્રમી, હાનશીલ અને સદાચારી છે.'

ઇંદ્રના આ આમત્રણથી લક્ષ્મી ગદ્ગદિત થઈને પોતાનો વરદ હસ્ત ઊંચો કરીને ભાલી : 'દેવરાજ, હું બલિના રાજ્યમાં દેવળ ત્રણ જ ચરણથી રહેતી હતી. મારા ચોથા ચરણને તેમાં આધાર ન હતો. આથી મારે ત્યાંથી નીકળી જવું પડ્યું. જ્યારે કોઈ રાજ્યમાં પ્રજા સદાચાર જોઈ બેસે છે, તો ત્યાંની પૃથ્વી, જળ કે અગ્નિ કોઈ પણ મને ત્યાં સ્થિર રાખી શકતાં નથી. હું લોકશ્રી છું મને લોકોના ચારિત્ર્યનું સિંહાસન ભેજે. વ્યકિતવ્યકિતના સદાચારી માનસમાં હું અચળ નિવાસ કરું છું'

રાજયોગી

દેવેન્દ્રકુમાર ઠા. ૫ ડિલ

નીલા આજના છત્ર હેઠળ કુ'અરના સિંહાસને હાથ ના બેરખાના મધુકા ફેરવતા શુરુ બેઠા છે. વૃક્ષોના હાથે શિષ્યો આશુભાવુ બેસી ચોગના પ્રયોગ' અધ્યયન કરી રહ્યા છે. ચોમેર શાંતિ છે. પવનની લહેરો સિવાય.

સામે સાંકડી પગદડી પર માથે લાકડાનો જારો ઉપાડી ધીરા કમલે વજા આવતા એક શિષ્યને શુરુએ જોયો એની મૂખપ્રદા વાચીને મધુકા ફેરવતો હાથ થીજી રહ્યો. આખની પાપજ નીચી ઢળી ને પાછી ઉઘડી ક્રેટલા વારમા એણે કોઈક નિશ્ચય કરી સાદ દીધા.

'અરે કોઈ એક શિષ્ય ઉઠે તો? ને સામે આવતા ભટ્ટદરિની સામે અચ્ચાત. એવુ અચ્ચાત કે, માથા પરનો લાકડાનો જારો કોય પડી જાય. ને તેનામા કોય પેદા થાય. જોખેએ માગવાનું રાજ અને પીગળા જેની રૂપવતી ભાષા મૂકી આવનારમાં કોય કેવો છે?'

'આતા શુરુદેવ.'

કહી, એક શિષ્ય ઉઠ્યો અને વજા આવતા ભટ્ટદરિની સાથે અજાણ્યો. એવુ અજાણ્યો કે, લાકડાનો જારો, કોય પડી ગયો. ભટ્ટદરિ પશુ સમગ્રલા શુભાવે તો પગદડીની બેય બાલુની વચ્ચે જઈ રહ્યામા પડી જઈ ગયું શુભાવે.

સામે બેઠા બેઠા શુરુ આ દખ જુએ છે. પગદડીની બેય બાજુની વૃક્ષસજી પર બેઠેલા વન-પંખીઓય ડાલે વજગી આ નિહાળ્યા કરે છે.

પશુ, આ છુ' ભટ્ટદરિની આખમાતો હતું તેવું જ માધુસ' વરસી રહ્યું છે. જો પર જો જ રિમત ટપકી રહ્યું છે. અચ્ચાએલા શિષ્ય જગ ન કોય કયો, ન કયો વાણીના અવ્ય કયો. મૂક પ્રસન્નતાથી શિષ્યને આગળ જવા દીધો. ને પડીથી મહામુસીજતે જાતે જારો માથા પર ચઢાવી આગળ પ્રવાણ આપ્યું' કે, આ મહાન જોદાવ' પર, ક્રેટનીવતા પર વન પંખીઓએ પ્રસન્નતાથી ટડકી

વન ગળ'કુ. ગળના ધૂમટમાં એ મધુરા ટડકારના પડયા ઉઠ્યા. શુરુ પશુ મલકી હાંપા. ને 'વચ્ચા' 'રાજયોગી જાંધી વાજનાથી પર છે. એને કોઈ સિદ્ધિનીય આકાંક્ષા જણાતી નથી. તોય એક વારસી કસોટી કરી લઉં.

જારો ઠેકાણે મૂકી શુરુને બે હાથે પ્રભુપાત કરી ભટ્ટદરિ સમીપ બેઠા

જવાબમા ભટ્ટદરિએ બે હાથ જોડીને કહ્યું: 'આતા મહારાજા!'

'જયો' બે વરસ મરુમુમિને પ્રવાસ કરી આવો.'

આ સાંભળી અધ્યયનશીલ શિષ્યમણે થયું: મરુમુમિને પ્રવાસ! જ્યાં કેઈ તીથ' નથી કોઈ સત નથી તે ભોમકાનો હેતુવિહિન પ્રવાસ?'

પશુ રાજયોગીના દેવે તો પ્રવાસનું કારણ જાણવાની-પૂછવાની હઠ્યા જ ન જન્મી. એ તો એજ કણે, એજ સ્થળે ને એજ હાલતમાં શિષ્ય થયાને ફરી શુરુને વંદના કરવા બોલ્યા. 'આ આદ્યો શુરુવર્ષ!'

ને બીજી જ કણે પ્રસ્થાન. એ જ પગદડી પરથી એણે કુ'અર હોડયો. મરુમુમિની વિજન વાટે.

મરુમુમિ ક્રેટને રેતાનો-રણ-પ્રદેશ. ત્યાં ઝાડ નહિ, પાણી નહિ, યાક ખાવા ઝાડનો હાથાય નહિ. કોઈ માથાએલા જારો આવે છે ત્યાં નિશ્ચા માગવા જાય છે. કયાક મલે છે તો ખાખ લે છે. કયાક મળતું નથી ને ચારચર દિવસના કડાકા થાય છે. ને જૂખ્ય પેટે ચાલતા ચાલતા ત્યાં ધરતી બધાર પછેડો જોડી લે છે ત્યાં રાતવાસો રડી જાય છે.

વગી પ્રજાતે આગળ કદમ મારે છે. ધગધગતી રેતમા પરના તળવા સંસરી જાય છે. આજમાથીયે એવી પ્રચડ ગરમી પડે છે કે તરસ્યા મોમા દારૂ રોય ઉઠે છે પશુ મહેરા પર એવું નિરાન સરખુ નથી. ભટ્ટદરિનું જાત કરણ મુખ અને દુઃખ આ બેક ધરોથી સાવ નિશ'ય જન્મ' છે.

ખૂન ચાલ્યા. રજુનો પંથ ધણો કાપ્યો. દેવે તે અંત પર એક વરસકે બંને એક જોળી દત્તા તેજ શરીર મેળા.

વિચાર કર્યો : 'સંધી લઈ. પણ, આ ઝાકે પાન રહિત ખગખગતી નિંજન જોતકામાં સોપ દોરો હોય ક્યાંથી ?'

પણ, ત્યાં જ્યાં જ દર રેતમાં કેઈક વજ્રાચાર્યાથી પડી ગયેલ સોપ તળકી, ભટ્ટદરીએ આ ભેટુ'ને પણે સુકાક મયેલ એક ઝાકમાં રેવાચ્યાથી દોરી ખનવી. મહાકાબ્યના હંદો રચનાઈ આત્મા સાંધવા તે બેઠા પણ સોવના નામમાં રેવો જવો નથી. ફરી ફરી દોરાતો છોડા વણી સોવના નામમાં નાખવા ક્યાસ કર્યો, મહેનત પણ લણી કરી. પણ નકામું થયું.

તે અધ્યાત્મ કામમાં, આશ-પરતીઓથી ભણે અગિત વરસવા માંડ્યો. રેતીના ફરેક છલુ અગિતકલુ સરમો ભની ગયો.

હજુ યોગ સિદ્ધિના બળે શિખની પાછળ જ વસા આપતા દત્તા, આટલી વિપદ સામે રાજ્યોત્તીની મહાસાગર કમી છતિ નિહાળી હળેથી જોયની ઝાતી કાટકે દ ધાવ છે.

ખીજ પળે શુરુએ કમળે 'આ વિચાર'ને ત્યાં એક નાટુ છું' ખીજાં પાછીનું સરોવર અને એક વજ્ર યોગવિદ્યાથી સરજી, શુરુ તેની કાંધમાં મેક્ષી ગયા બરબર ભટ્ટદરીના સામે જ.

સોવના નામમાં કાળો પરાવવાના નિર્ધન પ્રણસોથી ઘાટી ભટ્ટદરીએ જેવું માયું 'જિયું કમળે' ? સામે વજ્રની કાંધમાં શુરુ બેઠો છે. પાસે ખીજા ટાટા પાછીનું સરોવર હોલોળા દેવે છે.

શુરુને ભેનાં જ ભટ્ટદરીએ દરખી વંદના કરી. મદ મળે ભૂતું રિપત વરસાવતા શુરુએ હતું. 'બેટા ભટ્ટદરી, દેવે આ કાંધમાં આવી ના. 'શુરુદેવ ! આપની કૃપાથી આ હંધમાં, દેવે તરકા અને કાળોને નેક રહી નથી.

શુરુએ જે પ્રવૃત્તિની આટા રાખી હતી, એ જ મળ્યો. જોમના અંતરમાં ફરેતો મહા ઉદ્ધિ ઉઠાળા લેવા માંડ્યો.

'બેટા ! ફં તારા પર ખૂબ પ્રસન્ન થયો છું. કંઈક માંગ. સિદ્ધિ અમરતા, શોષ પરમપર, કંઈક માંગ.'

ભટ્ટદરીને કંઈ જ માંગવા હમ્મકા ન હતી. કાંઈ કાંઈ, લેલ, મોક આદી બધાને જોતામાંથી લેપ થયો છે એને કાંઈ જ આકાંક્ષા રહી ન હતી. સામે શુરુદેવને આજેક વજ્ર એવો જ તીવ દત્તો. એટલે માયું :

'શુરુદેવ ! આ સોવમાં દોરો પરાવપાં જાણે છે માયું છું.' પણ, ખીજું કંઈ નહિ. નિરજુદી. તે મોઢ રહિત ભટ્ટદરીના આ બેલે ત્યાં ન હતા દોષ ક્યાંકથી આવી થઈએ. માંડુ ટહુકયા, શીંગે સુમધપુલક સમીર લાયો. બગખગતું રણ જાણે નંદનવતમાં વલટાઈ અર્ધુ પરમ શાંતિ છવાઈ મળ. શુરુએ બીડી સિખને જાણમાં લીધા.

#

એક વાર કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર શ્રી અરવિંદના દર્શન કરવા ગયા. શુરુદેવ અંદર ગયા ત્યારે હસતા હતા. બહાર આવ્યા ત્યારે તેમની આંખમાં આંસુ હતાં. કેટલે પૂછ્યું : 'આમ કેમ ?' શુરુદેવે જવાબ આપ્યો : 'શ્રી અરવિંદ મારા મિત્ર હતા. બંગલગંની લડતમાં અમે સાથે કામ કર્યું હતું એટલે અંદર જતી વખતે હું મિત્રને મળવાના આનંદમાં હતા. પણ અંદર જઈ મેં શ્રી અરવિંદનાં દર્શન કર્યાં, તેમના તપનું તેજ જોયું, વલાટ પર શક્તિની લખવા એક, તેમના ચરીર ઉપર પ્રગટ થયેલી સુવર્ણમય દિવ્ય કાન્તિ જોઈ. અનુભવ પોતાનો આવો વિશ્વસ સાધી ચકે છે એ જોઈ મારી આંખમાં આનંદનાં આંસુ આવી ગયાં.'

જીવથી પણ વધુ માંધેરી -

સચ્ચાંદ્રમાર રાયચૌધરી

ચોડાક મહિના પહેલાંની વાત છે.

તે દિવસે ગરમી પણ ખૂબ અસાધારણ પડી હતી. કલકત્તા સહેરના રસ્તાએ ઉપરનો ઝનર પણ પીગળી જાયો હતો. ચોરગી સાથેના મેદાનમાંનાં અને રસ્તાની બન્ને બાજુએ આવેલાં ઝાડોનાં પાંદડાંએ નિજી વસ્તુની જેમ ડાળાએ પર ઝૂલી રહ્યાં હતાં. હવાતું નામનિશાન નહોતું. આપણાં ગામડાંઓમાં આવી ભયંકર ગરમીના દિવસોમાં બપોરના વખતે રાજમાગે ઉપર એક પણ ચણસ ફરકતું દેખાય નહીં. કલકત્તા સહેરની બધી વાતો ન્યારી. રોટલો રળી ખાવાની ચિંતામાં આ સહેરમાં માણસને ભણે લીધેર મધુ વિકાસો-આરામ લેવાની કુરસદ નહોતી. સજમાગે એક ટ્રામ પછી બીજી ટ્રામ અને એક મોટર પછી બીજી મોટરની હારમાળા ચાલી જ જતી હતી, અને કૂટપાય ઉપર એક માણસ પછી બીજા માણસનો પ્રવાહ ચોથી રલો હતો-કીડી ઝોનાં રોળાની માફક.

હા, કીડીઓનાં રોળાંઓની પેઠે જ તે વળી !

કાંઈ નહીં તે અને તે એમ જ લાગ્યું-એટલાં છૂદા, એટલાં નળનાં, એટલાં ધોધલિયાં અને એટલાં જ ધનભૂખ્યાં. એમને ભેતાં જ મનમાં દયા ઉપજે. ને વળી ન પણ ઊપજે. કાંઈ નહીં તે એમની તરફ ભેતાં ભેતાં, ભો-ભો-કરતાં એમો મોટરમાં એમની પાંસેયી પસાર થઈ જાય એમના મનનો ભાવ તો આવો જ હતો.

ધરમતલા યમને મોટરમાં જતાં જતાં મારા મનમાં તો એ જ વિચારો આવ્યા. એટલે કે દયા પણ ઊપજતી ને વળી ન પણ ઊપજતી. કેવી રીતે, કહું ? પશુપક્ષીના સમઘરવાન-ગીડિયાખાનામાં પાંજરામાં પૂરેલા જીવથી દુઃખના દાઢિપંજર બનેલા વાધને ભેડને જેની મનમાં દયા આવે તેમ ઘણાં વધો પડેલા ગીડિયાખાનાના એક દુઃખના બનેલા મોટા વાધને ભેડને મારા મનમાં જે દુઃખ થયું હતું, તેનું વધુનં અને યદ્યપ્તે તેમ નથી. આવડાં

ગોટાં સકિતશણ પ્રાણીને ફક્ત ચાતુર્ય અને ઇગકપટના ભેદે, આવી શોધનીય સ્થિતિમાં લાવી મુકવામાં આવ્યું છે. એવો વિચાર આવતાં હું તે ઉપર ઉદ્દેશ્ય મણો હતો. મેં મારી સાથેના મિત્રોને કહ્યું હતું કે, 'ભે મારા હાથની વસ્તુ હોત તો હું હમણાં આ 'દારે જ આ પ્રાણીને પાંજરામાંથી છોડી મુકત'

'બાણુજી !'

અમારી પાછળ જ એક ખાખી પાટેલન પહેરેલા ને હાથમાં લાકડી પકડેલો માણસ ઊભો હતો. તે મારી ઉપરનો તરણ નહોતો. મારી આ વાત સાંભળી તેણે કહ્યું હતું, 'બાણુજી, એમ ભે કયા તે આ મગીચમાંતું' એક પણ માણસ જીવડું ઘેર જવા પામે નહીં, તમે પોતે પણ નહીં !'

'બાપ રે બાપ !'

જીવથી મૂછ એટલાં મારાથી બોલી જવાણુ : 'બાપરે બાપ ! હું પણ જીવતો ન તદું-એમ ! કેવી ભયંકર વાત !'

તે વખતે કાંઈ ભે મને એ પિંજરાની ચાવી હાથમાં આપીને કહેત કે, 'આદર્યો ચાવી, બોલી નાણે પાજર', તે હું તેમ કરી સજત નહીં પણ ભેને અથ' એ પણ ન યાવ કે, પાંજરામાં પૂરાયેલા વાધ ઉપર ઊપજેલી મારી દયા જીડીને અગ્રોપ યદ્યપ્ત હતી.

કુટપાય ઉપર ચાલી જતી જનતાને ભેડને મારા મનમાં એવી જ જનતાના વિચારો આવ્યા લાગ્યા. અને વિચારો આવ્યા કે, 'આ માણસ' જે આકાશમાંથી વીજળી પાસે નોકરીની માફક મનમાંનું કામ કરાવે છે, જે કલકત્તામાં બેઠે બેઠે હમરા માઈલ દૂર બોલાં માણસો સથે વાત કરે છે. જળ, રચળ અને આકાશો જેની અપાધિત ગતિ આગળ સિર ઝુકાવ્યાં છે, આ એ જ માણસની જાત કે જે બે વખતનું ચાર રોળિયા અન્ન મેળવવા માટે આવી સખત મરમી ને ખરે બપોરે અગ્ન

ધરસાવતા તાપમાં ક્યાં નહીં જતો, ને શું નથી કરતો? ડાણ કહેશે કે આ લોખા એમના જ જાતભાઈ છે કે જેમની પાસે દિમાલય જેવા પહોડાએ સિર બુકાવ્યાં છે, સમુદ્ર જેમને માટે માનપૂર્વક પોતાની વિશાળ છાતા ખુલ્લી મૂકી દીધી છે; સદારાતું મોટું-મસે રણ પશુ જેના પગને તળિયે નાતું-ગાયત્રી ખરી જેવું જાની મધુ છે-એ જ માણસની જાત હતી આ ?

નવાઈ જેવું નહીં ? મનમાં હ્યા ન આવે? ને વળી ન પશુ આવે. એમને ભેતાં મનમાં એવો ભાસ જ થાય કે, આ લોખા કીડીએ કરતાં જરા પણ અંશમાં મોટાં છે, એમની તરફ અદા-માન દેખાડવાં પડે; એમની વાત ખાન દર્શને સાંભળવી-વિચારવી પડે, એ પણ એક આશ્ચર્ય જ ને !

અથવા કદાચ નવાઈ ન પશુ લાગે. ભાઈ મળતા બપોરના તાપમાં ધીમી ગતિએ મોટરમાં આવતાં આવતા ગેશાખ, અહિનાની 'તુ'વાળા હવાથી શરીર જેમ ધાકી જાય, તેમ આવા વિચારોથી માટું મન અજાણમણ બનુભરી રહ્યું હતું. નવાઈ જેવું નથી; કારણ કે એમની રોકના નાભાથી મોરંગી ઘડને ધરમતલાને રસે કું કેટલીયે વાર આવ્યો-ગયો હોઈશ; પણ આવી જાતના વિચારો અને કથારેય આખ્યા ન હોતા; ફક્ત તે દિવસે જ કેમ આવતા હતા; શમ જાણે !

મારી મોટર ચાલતી હતી વીજળી વેગે, કું પસાર થઈ રહ્યો હતો વિચિત્ર રૂપધારી જનતા તરફ ભેતો ભેતો, અચાનક એક મરવાનો સુકકેડું સુકકેડું કકંઈ શબ્દ અને પડતાં કું અથડાઈ ગયો. અણચિંતવ્યો ધક્કો લાગતાં મેં અકલિત ઘડને સામેની તરફ ભેડું ને જે દરમિયાન મારી નજરે પડ્યું, તેથી છત્તાડું લોહી જ થીજી મધુ !

તમે કાંઈ વખત કાંઈને મોટર નીચે આવી જતો ભેગો છો ! અથવા તમે ચોતે કાંઈને મોટર તળે ચમકી-કચકી નાખ્યો છો ! એક ઝાળ કીડવાની જેમ વીંટાળેલો કાંઈ માણસ જમીન ઉપરથા જોડે લેખળવામાં આવ્યો હોય, તેમ મોટરના એજિન

ઉપર પડ્યો ને ધડવાની સાથે સાથે જ તે ત્યાંથી સરળીને નીચે પડી ગયો.

મારો ક્રાઈવર જીવ બચાવવા માટે તેની જપ્તથી જ મોટર ચલાવી નાકો. રાત્રે વળીને માણસો ભેગાં થઈ ગયાં. કેટલાક પેલા કચકાઈ ગયેલા માણસને ઘેરી વધ્યા. એથી વધુ ઉત્પાદી હતા તેઓ મારી મોટરની પાછળ પાછળ દોડ્યા. કું પણ જાણે ઉત્કેશઈ ગયો. સાચી વાત કહું તો કું ભે ન હોત તો ક્રાઈવર મોટર લઈને ક્યાં ચાલ્યો જાત તેનો કાંઈ પતો લાગત નહીં. બિચારો રેકસી ક્રાઈવર ! પોલીસ તેની મોટરનો નખર બચે નોંધી લે-ને નવાઈની અદાવતમાં તેને ખડો કરી તેનું 'લાપસ-સ' બંદો મૂકી લે, તેને દંડ કરે, જેલમાં મોકલે, જે થવાનું હોય તે બંદો થાયો, 'પશુ' તે તો આવતી કાલે ને ! પણ બીજું કાંઈ નહીં તો આજ તેને નિષ્કુર જનતાના હૃદયથીન અભ્યાસારના હાથથી તે મારે ઉગારવો ભેદભે ને !

પણ એટલા બધા વિચારો કરવાની તે વખતે મારા મનની સ્થિતિ નહોતી. મેં તેને એક રીતે કહ્યો તો ભેરજીલમથી એનો હાથપકડી બળજબરીથી કોમે રાખ્યો ને રેકસી પાછી ફેરવી. કું પાછો તે બનાવવાળા રથને હાજર થયો. બિચારો તે વખતે બીકનો માર્યો થરથર દૂનતો હતો. વચમાં રસ્તામાં જ લથ્થા યે માણસો રેકસીની પા-દાની (અં કુટ રેપ) ઉપર ચડી ગયા ને તેને જે ઉત્તમ-મધ્યમ વાણી સંભળાવી તે શબ્દો શબ્દોમાં શોખ્યા જડે નહીં. કું તેમને પણ શાંત પાડવાનો તનતોડ પ્રયત્ન કરી ગયો હતો; પણ પોલીસ ભે વેળાસર ન આવી પહોંચી હોત, તો વિદેરેલી જનતાના હાથમાં ગરીબ બિચારા ક્રાઈવરને કું કાંઈ રીતે બચાવી ન શક્યો હોત તે વાત યોક્ષ્ત હતી.

પછી જો જ રેકસીમાં કું પેલા માણસને લઈ ગયો મેડિકલ કોલેજ હોસ્પિટલમાં.

એની ઉંમર કાંઈ બહુ મોટી નહોતી, ચોરીસ કે બેઠ્ઠમકુ તો પચીસ. શરીર ઉપર એક અરધું, મેડું ખાદીનું પહેરણ હતું. આંખ અને અંધેરો

નેતાં તે સદ્ગુરુચનો છોકરો જો બાળતમાં કાંઈ ચંકા રહેતી નહોતી. નિચારના હાથ અને મોઢાં ઉપરના ખુદલા જામખોમાંથી લોહી વહેતું હતું. ડોક્ટરે જખોએ બધા ધોષ પ્રાયશ્ચિકિ ગ્રહિત્વા કરી; પણ એને પગમાં અને કમરમાં જ વધારે પડાડી લાગી હતી, ઉપરથી જખમ થયો નહોતો; પણ ત્યાં સખત કળતર ચતી હતી. મોટરનો પ્રથમ ધક્કા કમરમાં જ લાગ્યો હતો અને પગ ઉપર થકને મોટરનું પેડું ફરી ગયું હતું; એટલે માટે 'એક્સર'ના ફાસ લેવાની જરૂર છે એમ ડોક્ટરનું કહેવું થયું. છતાં સાથે સથે એમ પણ કહ્યું કે, અણધાર્યો આ અકરમાત થવાથી દેહ કરતાં મન ઉપર જ જુદું અસર થઈ છે ને તેથી બેમાન થઈ ગયો છે.

બે ત્રણ કલાક પછી ને છોકરાએ એક્સર આપી ઉધારી લેયું 'એલ્યુ'. ધીમે સદે તેણે પાણી માંગ્યું.

આટલી વારે અને તેના તરફ સરખી રીતે ભેવાનો વખત મળ્યો. મનને એમ લાગ્યું કે, આ ચહેરા કયાંક ભેયો છે, પણ કયાં ભેયો હશે તે નક્કી કરી શકાયું નહિ.

નસે આવી એક શિંગ બોટલમાંથી એને કાંઈક પાચું. ધણું કરીને થોડુંક ગરમ દૂધ અથવા ખાન્ડી હશે. તે પેટમાં ગયા પછી એમ લાગ્યું કે, જાણે તેને કાંઈ સારું જણાય છે એકવાર આખો ઉધારી ચોનરફ જેવે લીધા પછી વળી આખો બંધ લીધી ને બધી ઘટનાને યાદ કરવાનો પ્રયત્ન કરતો હોય એમ જણાયું.

ડોક્ટરે મરી પાસેથી આ બનાવનો દૂડા અહેવાલ લખી લીધો બની શકે તેટલી હદ સુધી ફાઇવરને બચાવી મારે જે કહેવાતું હતું તે બધું કહ્યું તે પછી ડોક્ટર રોગીની પથારી આગળ તેના માથા પાસે આવીને જણાવ્યું.

છોકરાએ પગરવ સાંભળી આંખો ઉધારી. ધારે હળવે સદે તેણે પૂછ્યું: 'હું શું હોરિપટલમાં છું?'

'હા.'

'મોટર નીચે આવી ગયો હતો કેમ?'

'હા.'

તે બીજું કાંઈ બોલ્યો નહીં. તેની વાતચીત સાંભળી યને લાગ્યું કે કાંઈ બહુ વધારે વાગ્યું નથી. જલદી સારો થઈ જશે.

ડોક્ટરે પૂછ્યું: 'તમારું નામ શું છે બાઈ?' જરા વાર આનાકાની કર્યા પછી તે છોકરો બોલ્યો: 'લુજ-ગધરાય.'

ડોક્ટરે નામ લખી લીધું.

મને જરાગર મનમાં લાગ્યા કરતું કે આને હું જોળખું છું ને એમ ધારતો હતો કે એવું નામ જણવામાં આવતાં જરા હું તેને જોળખી શકીશ, પણ નામ સાંભળી હું તો વધુ ગોટાળામાં પડી ગયો. એ નામના કાંઈ માણસને હું જોળખતો નહોતો, ત્યારે કદાચ મારા જૂલ ચતી હશે.

ડોક્ટરે પાછું પૂછ્યું: 'શું ધણો કરો છો?'

'ધણો કાંઈ નથી કરતો.'

'અહીં તમારા કાંઈ સગાંસંજાથી છો?'

'ના.'

'ક્યાં રહો છો? શું ટેકાણું?'

એક એકમા રહું છું,' કહી તેણે લોજનું નામદામ ટેકાણું આપ્યું.

આટલી વારે હવે તેની નજર મારા ઉપર પડી. નજર પડતાં જ તે જાણે ચમકી બિડ્યો! લપભીત ચહેરે તે બોલ્યો: 'તમે?'

'હા, હું. મને જોળખો છો તમે?'

જવાબમાં તે છોકરાએ ફક્ત આંખો મીચી લીધી.

ડોક્ટરે વિરમપૂર્વક મને પૂછ્યું, 'તમે આને જોળખો છો?'

ફિક્કું હમી હું બોલ્યો, 'એવું લાગે તો ખરું, જાણીતો માણસ લાગે છે.'

એકાએક પેલી આજુબી ડોક્ટરને બોલાવવામાં આવતાં તેઓ મને ઉદ્દેશીને બોલ્યા, 'તમે જરા અહીં બેસજો, હું હમણાં જ પાછો આવું છું.'

ડોહર ચાલ્યા ગયા.

થોડીવાર પછી તેની માદી માગતો દોઢિં તેવે સારે
હું બોલ્યો, 'તમારી આ સિધ્ધિ માટે આકતરી
રીતે કું જવાનહાર છું.'

તે છોકરા તરત જ બોલી બીધો, 'ના, ના,
એમાં તમે શું કરો? રોષ માથ નસીંગનો છે, હું
જરા બે ક્યાન ચક્રને રરતે ચાલ્યો હતો, એક
ખાસ માગતમાં...જવા દો એ વાત.'

મેં કહ્યું, 'હું' પહેલાં તો તમને જાણખી
દાકરો તરી; ને વળી મારા ખ્યાલ પ્રમાણે તમારું
નામ તારાપદ તો નહીં ?'

આદલા હુખમાં થયું તે છોકરા પચણે
જરા દિકકું હરશે ને કહ્યું, 'તમારો ખ્યાલ
પરાખર છે !,

'પણ તમે તે અત્રે નામ કહ્યું...'

એક ઘેરો બીડો નિસાસો નાખી છોકરાએ
આંખો મીચી દીધા. ધણું કરીને વધુ બોલવાં રને
હુખ થઈ હશે.

હા, એવું નામ હવું તારાપદ તારાપદ વિખ્યાસ
અથવા તારાપદ સરકાર, જે વર્તમાનપત્રની
એડિસમાં હું નોકરી કરતો હતો તે જાખખાનાનો
જ તે હતો કમ્પોઝીટર નોખાખલીનો રહીય હતો.
એક બે વર્ષ થયાં મેટ્રિક પાસ થયો હતો.

મને ખરેખર શાદ છે. એક દિવસ એડિસનું
કામ પૂરું કરી હું ઘેર જવા માટે નીચે ઉતરજો
હતો; ત્યાં અરધે કાદે જોયું, તો પાંચ-છ છોકરા
ખજા ઉપર એકેક નિસ્તારો સર્પ ઉપર આવતા
હતા સૌથી આમળ હતો આ તારાપદ

મને જોનાં જ તારાપદ બેલી બીધો, 'શેઠ
સાહેબ, અમારે રહેવા સૂચનું ક્યાં છે.'

પૂરેપૂરા અપરિચિત આ પાંચ-છ છોકરાઓને
નોંદે આવી સવાલ સંજ્ઞા અને નવાઈ લાગી.
એમની વાતચીત કરવાની હળુ જોઈ હું સમજ
શકા કે, આ લોકો સીધા જ પ્રાકૃત સ્વજનમાંથી
આવેલા છે.

મને જારે કોટક થયું. મોડું બારેખમ રાખી
કું બોલ્યો, 'હા, જોયું' ને ! તમારે રહેવા માટે
શું થાય-હવે ?'

તારાપદ બોલ્યો 'આ જુઓ ! આટલો
રસ્તો પગે ચાલી આવી હવે અમે...'

'મેં પૂછ્યું, તમે કાણ, મને જરા કહો તો
ખરા !'

'અમે અમરનાથના ડેચના છીએ.'

અમરનાથ ખૂબ દેસવિખ્યાત માણસ હતા.
ચારપાંચ લાખ રૂપિયા બેગા કરી લીધા પછી
હાલમાં તેઓ સમાજવાદી જન્યા હતા અને પોતાની
ખુશીથી જ આ દુશ મનુ ચાલતા ને બંધ થવાની
અણી પર આવેલા છાપાનો બાર ઉપાડી સર્પ
તેમણે અમારા ઉપર ઉપકાર કર્યો હતો. એમની
મર્જદક્ષતા વિશે અમને અથવા બહારના કોઈ પછુ
માણસને જરા થયું સહેલ જોયું નહોતું. આ
એક વર્ષના અરસામાં એમનાં વિનંતી કારેલાં
અસરકારક કાપણેથી અમે એક પછી એક એમ
એક સાથે નવ મહિનાનો પગાર છોડી દીધો હતો.
બાકી તથા માસનો પગાર તેઓ તરતમાં જ
ચૂકવશે એમ કહેતા હતા. આ પ્રમાણે એક જ
વર્ષમાં તેમણે કમચારીઓનો પગાર ચૂકવી દીધો
હતો, કે જે સમાજવાદીઓ સિવાય કોઈ પછુ
કરી શકે તેમ નહોતું. હાલમાં તેમને એવો વિચાર
આવ્યો હતો કે, રદારના દરેક દરેક માણસને
પગાર પર રાખવા પોષાય તેમ નથી. ને ધણું
કરીને જોટલા મારે જ દેસમાંથી આ છોકરાઓની
જરૂરી કરવી સારું કરી હતી ને તેવું આ પહેલું
'કન્સાઇન્મેન્ટ' હતું.

મને મુપચુપ જોતો રહેલો જોઈ તે છોકરાઓ
બોલ્યા: 'વારુ, રહેવાની જગ્યાની વાત પછી થઈ
રહેશે હાલ દુરત અમાગ ખજા ઉપરના આ
નિસ્તાર ક્યાં ઉતારીને રાખીએ તે તો કહો !'

મેં કહ્યું: 'એક બે મારા માથા ઉપર
લિતારો ને જાગીના બધા અમરનાથ ના માથા ઉપર
લિતારો. એમનું માથું (અમર) બદ મોડું છે ત્યાં

જગ્યા જરૂર હશે જ !

હું વધુવાર ત્યાં ઊભો રહી નહીં.

તે પછી એમની કાંઈ વધુ ખબર અંતર
હું રાખી શક્યો નહોતો, વચ્ચે વચ્ચે કાંઈ કાંઈ
વાર તેઓ રસ્તે મળીએ મળી જતા, એટલું જ.
એમનાં નામ જાણી લેવાનો સુયોગ પણ પ્રાપ્ત
થયો ન હતો.

મેં તારાપદને પૂછ્યું, 'મેં તમને હાથ
પણા દિવસ થયા એવા નથી.' તારાપદ જરા
નારાજ થતાં બેઠ્યો, 'એ જાણત વધુ વાત
કરશે મા આપ.'

'તમે આવજા એ જ કારખાનામાં નોકરી
કરા છે તે ?'

'નોકરી !' તે ઊઠવાના હોંનને ખૂલે
જાંખી મરકરીનું હારથ બેલી ગયું. કહ્યું, 'હા,
વગર પગારે કામ કરીએ છીએ ખરા !'

'વગર પગારે એટલે ?'

'એટલે કે જોરે ચાર પૈસા અને સાં-
ચાર પૈસા, તે પણ એક સાથે નહિ, જને વાર
માઝવા પડે ત્યારે મળે...'

'હંમ...'

'હા, ચાર કોળિયા બનાજ કાંઈ એમ
સહેજમાં મળતું હશે બાપસા ! એમ વાર મેટમાં
નાસ્તો કરતાં પહેલાં શેઠની સામે જઈ હારમંથ
જીમા રહેતું પડે છે. તેઓ ડાબે હાથે બંધ થને
એક એક બાની ફેંકે, તે ઉપાડી લઈ પછી
પાપસ હોટલ !'

હું યુપચુપ બેસી રહ્યો.

તારાપદ ઉત્કરશ્વરે સારે બોલ્યો,
'પાપસ હોટલ એક છે તમે ? બે પૈસાના ભાત,
એક પૈસાની દાળ અને એક પૈસાનું ચાક. શેઠે
કહ્યું કે, વચ્ચે વચ્ચે સ્નાદ જદલાવેલા, એટલે કે
માઝવાર દાળને બદને ઝોસામણ, કાજર વળી
એક પૈસાની પૂરી કે ભજિયાં, એકાદ પૈસાના
ગાંધિયા, મોજીયા ખાઈએ છોએ ?'

'ત્યારે અહીં તો કશું ને કે તમે મેસમાં
રહો છો ?'

'એ કું જૂકું બોલ્યો છું !'

'ને તમારું નામ બે તમે કશું ?'

'એ પણ જૂકું'

હું તો મોં ધીરે નેધ જ રહ્યો. આ
ઊઠવાની ઝગણી ચક્રી ગઈ છે કે શું ? ચોરી
કરી નથી, લગાડી કરી નથી, લૂટ નથી કરી,
કોઈનું ખિસ્સું પણ કાત્યું નથી, મોટર નીચે
આવી જવાથી હોરિપટલમાં આવ્યો છું ત્યાં આમ
જૂકું નામદામ-ઠેકાણું આપવાની શી જરૂર ?

તારાપદ એકાએક ઉત્કરશ્વરે જઈ બોલી
ઊઠ્યો: 'તમે વિચાર કરતા હશે કે સારા
માણસનો દોકરો આમ જૂકું બોલી શું કરતો
હશે, ખરું ને ? સાહેબ માસ, જૂકું બોલવાના
શું કોંક ચાલ છે મને ? સંજોગો અનુસાર લાચારીથી
બોલવું પડે છે સમજવા !'

ઉત્કરશ્વરમાં તારાપદ પથારીમાંથી બેઠો થયો
થયો જતો હતો. મેં તેને તરત જ પાછો સુવડાવી
ઢાંધો ને કહ્યું, 'ઊભો મા, સૂતે સૂતે જ બોલો.'

'વાડુ, સૂતે સૂતે કડું છું. જુઓ સાંભળો.
મને ખબર નહોતી કે સાધના પ્રેસમાં બે-ચાર
કંપોઝીટરોની જરૂર છે. રજા તો અમને મળે
સાની ! ત્યાં મા માંડી છે, મારે એક વાર દેશમાં
જવું પડ્યો એમ કહી અમરનાથ પાસેથી સાત
દિવસની રજા લીધી. આજ દિવસ સુધમાં કુલ
ચાર દિવસની રજા લીધી. હવે પછી ૨-૩
દિવસ ફરી પડશે એમ મને કહેવામાં આવ્યું.
ત્યાં તો આ આદત બાવી પડી !' તારાપદે મોં
કટાણું કહ્યું.

મેં કહ્યું, 'તેમાં શું થયું ? એટલા માટે
જોડું નામદામ ઠેકાણું દેવા ઈ શી જરૂર હતી ?'

'હા ! કું ચાડું ખરું નામદામ ઠેકાણું
કહું ને આ હોરિપટલવાળા ઝોલકમાં ખબર
પહોંચાડે અથવા તો જાપામાં આ બધું જાણે,

અમરેશભાઈને ખમર પડે કે જોડું બોલી રહ્યા હતા
હું એક બીજા હાથખાનામાં કામ મેળવવા પ્રવર્ત
કરી રહ્યો છું, એટલે તમને બધાને ખૂબ મજા
પડે ખરું ને ?

આટલી વારે મને આ વાતનું ખરું રહસ્ય
સમજાવું ! મનમાં હરકતું પણ આવ્યું. મેં કહ્યું,
'જોહોહોહો ! ખારી મોટી નોકરી ખરી ને !
કેટલા મારે આટલું બધું ?'

તારાપદની આંખોમાંથી આમના તલુખા
ઝરવા લાગ્યા. વ્યંગભરે સાહે તે બોલ્યો, 'જુહા !
માદનાના પોણાચાર રૂપિયા. પણ આજકાલ
એટલું પણ કોણ આપે છે તે તો કહે. જેમ તેમ
કરીને ચેટ થીંગડાં મારી બે વાર ચાર ઠાળિયા
ખાતાનું તો મળે છે નોકરી બધા તો તેના પણ
વાપા થઈ પડે ને ?'

'હા, એ વાત ખરી !'

તારાપદ બોલવા લાગ્યો, 'પણ મારી
શ્રદ્ધા ખરાબ છે. તમે સમજ્યા ? તે દિવસ

કૂટપાથ ઉપર જોતિતીને દાખ દેખાડ્યો હતો.
તેણે કહ્યું હતું કે, સનિતી દશા ચાલે છે. હજી
ત્રણ વર્ષ દુઃખમાં પસાર થશે. ત્રણ વર્ષ મારે
કેમ રીતે વિતાવી દેવા છે, સમજ્યા, તમે ? તે
પછી મા કાલિની કૃપાથી સારા દિવસો આવશે
જ, તમે શું કહે છે ?'

મારે કહેવાનું તો કાંઈ હતું જ નહીં.
હું તેની દવાદાર અને સંભાળ લેવાનો પ્રયત્ન
કરી મુપત્યુપ ચાલ્યો આવ્યો. હું મનમાં ને મનમાં
એ જ વાતનો વિચાર કરતો હતો કે આ છોકરો
મોતના મુખમાં તો આવી પડ્યો જ હતો. એક
તકનો ફેર પડ્યો ફાત તો મરી જ ગત ! હજી
પણ શું થાય, શું ન થાય, કંઈ કહેવાય નહીં.
આવી ખરિસ્તિયાતમાં પણ બન આવતાં વેંત જ
તેને સૌથી પડેલો ખાસ આવ્યો કે જીવને
જોખમે-જીવથી પણ મોઢેરી-નોકરીને પડેલી
સંભાળની પડશે, અમરેશભાઈને ખમર ન પડતી
જોખમે ! [અત્યંત કુદ ઉપા દેખાઈ]

ઘડો અલડાશે

સોરઠનાં મહંત સીમરોળી ગામની આ વાત છે. આમે દરિજનો મઠે સાર્વજનિક કૂવો
પ્રવેશ મુક્યો હતો. દરિજન બહેનો તે કૂવે પાણી ભરવા આવે પણ સંકાય સેમ્યા કરે. કૂવા
પર એક વખત નહિં મુત્તન, નહિં પ્રાદ એવા એક સવર્ણ બહેન કૂવાને મરેડે પાણી સિંચે.
ખાતુના મરેડે સમસ્ત દરિજન બહેન પાણી ભરવા આવ્યાં. ઘડાને બે ગાળિયો નાંખી તેઓ
તો સંકાયથી બેસા રહ્યા.

પાણી સિંચતા સવર્ણ બહેને કહ્યું, 'કેમ બેસા છે ? સિંચોને પાણી.'

'તમારો ઘડો ઉપર આવી બધા એટલે સિંચું. મારો ઘડો નાંખતાં તમારો ઘડો સાથે
અચકાય તો તમારો ઘડો અલડાશે.'

'હવે તો બધું જથ્થું થઈ ગયું છે, મારી જીન, બધો એકાકારોળ થઈ ગયો છે ને !
તમે ય સિંચોને' ઉપર આવેલા ઘડાનું પાણી હાંડમાં હાલવતાં સવર્ણ બહેને મલકાતાં કહ્યું.

હસતા મોંઝે સવર્ણ બહેનના બોલાયેલા આ બોલથી દરિજન બહેનનો સંકાય ઝાસરી
ગયો અને તેણે પણ સવર્ણ બહેનની સાથેસાથ મલકતા મોંઝે ખાતુના મરેડેથી કૂવામાં તેનો
ઘડો વહેતો કર્યો.

'વિકાસ'

અનદાતા

વાલજી ગોવિંદજી દેસાઈ

આકરે નામે દ્રાવિડ (તમિલ) પ્રદેશમાં એક ગામડું હતું, ત્યાં સુબોધર નામે બ્રાહ્મણ રહેતા હતા એને ખેતર ખડુ હતું, ને એ અન્નદાન ખડુ કરતો. શ્રીરંગમ જગત્તા યાત્રાળુ આ ગામને પાદર ચઢતે જાય એના એ સ્તંભકર કરે. સૌ અવગતને જમાડીને પછી પોતે જશે. બૂખ્યા માણસ ગમે તે વર્તેના હોય ને ગમે તેવે ટાણે આવે તો પણ તેને એ જમાડે.

આ બ્રાહ્મણનું ઘર એટલે જાણે દુર્ગાળા તથા ભોજનાશાળા, ઘરમાં નોકર-આકર ન મળે. ધરની સ્ત્રીઓજ રાંચે, પીરસે ને એઠવાડ કાઢે.

કે કેઓને પૂછ્યું, ‘આમ તે કેટલો સમય ચાલશે?’ તે બ્રાહ્મણ કહ્યું, ‘આ તો અમારો કુલ-ધર્મ છે ને વસપર પરાએ શેતરી આવ્યો છે. દાન જ પનમાત્રમાં પ્રધાન ધન છે. જુખ્યાને ભોજન આપવું તે ઉદ્ધમ દેસેવા છે. ભગવાન એ કરવા દેશે ત્યાં લગી કરીશ.’

એક વર્ષ દુકાળ પડ્યો એટલે બ્રાહ્મણને માથે સકટ આવી પડ્યું તો વ એણે અન્નદાન તો ચાલુ જ રહ્યું. ખેતરમાં અન્ન જ ન પાક્યું, એટલે એણે ધરની સ્ત્રીઓના ધરેલા વેચી નાખ્યા ને દાનસત્ર ચાલું રાખ્યું.

દુકાળને કારણે રાજભાગ ભરવાનું એનાથી બન્યું નહીં. એટલે એણે અંગ્રેજ સરકારના યાજુસને કહ્યું, ‘મા યી જમીનમહેસુલ ભરાય એન નથી તે તમારા ઉપરીને લખી નાખો. એને પછી જે કરવું હોય તે કરે મારી ભાવ વેચવી હોય તો ભણે વેચી નાખે. જેવી ઇચ્છા રહે.’

બ્રાહ્મણ મિત્રએ એને કહ્યું કે, ‘શોડાક દિવસ અન્નદાન બંધ કરો ને એમ કરતાં પૈસા બચે તેમાં રજમ મ ભરો. તો એણે જવાબ આપ્યો, ‘ગરીબ માણસને મદદ કરવાનું આજ ખરું ટાણું છે. આજ હું દાન બંધ કરું તો પહેલાં કરવું દાન પાણીમાં ભળે. જુખ્યાને હું જુખ્યા

પાણ કાઢું એના કરતાં મરવું શું ખોટું? પૈસા છંપીના લેવાય ને પછી ભરી દેવય, પણ ધર્મ ન ચૂમવ.’

ગાયના તલાટીએ ઉપરીને કાને વાત નાખી, એટલે મામલતદાર આંકરે આવ્યા ને બ્રાહ્મણની જમીનનું લીલામ ક્યું, પણ જમીનનો કાંઈ ઘસાક થયો નહીં. લોકો કહે: ‘આ દાતાની જમીન આપણે વેચાવી ગઈએ તો આપણે ધણી નીકળી જાય.’

મામલતદારે અંગ્રેજ કલેક્ટરને રિપોર્ટ કર્યો, એટલે એ પણ આંકરે આવ્યો. એણે કેટલાક ગ્રામ-વાસીને પૂછી એણે તો સૌએ બ્રાહ્મણનાં વખાણ જ કર્યાં.

✽

તે દિવસે રાત્રે બ્રાહ્મણ પોતાના ધરની ઝાંસરીમાં સૂતો હતો. ત્યાં અધીર રાતે આરેથી કાંઈએ ‘સ્વામી’ શબ્દ પાડી એટલે એ જાગી ગયો, ને બપોથી સાદ આવ્યો હતો ત્યાં ગયો.

જે માણસે શબ્દ પાડી હતો એની પામે જઈને બ્રાહ્મણે પછ્યું ‘બાઈ તમારે શું બોલ્યું? તમે કીય છે?’

‘હું એક અરીજ પારિખ (ડે) છું એક આધું ગામડું છે ત્યાંથી ચારે ગામ જતો હતો ત્યાં રાત પડી અર્ધ. હું ખડુ થાડી ગયો છું ને બૂખ્યો છું, એટલે મને ખાવાનું આપો.’

‘કીક છે. તમે ધડીક અહીં ખમો ત્યાં હું આવું છું.’

બ્રાહ્મણના ઘરમાં એવી રીત હતી તે મોડી રાત્રે અર્ધ બપોળી ચારે તો. એને આપવા થાય. અંગ્રેજ કરીને શોડાક અન્ન કાંઈ મુકતું. બ્રાહ્મણે ધરનાં માણસને જમાડવા ને એક લાકડાના પચલામાં રાખેલ મોખા ભરાવ્યા ને તેના ઉપર દાળચણકાશના પડિયા મુકાવ્યા. આ બધું એણે અતિથિને આપ્યું ને કહ્યું, ‘આ ખાઓ ને તમારે ગામડે જાવો પચાણું પાણું આપવાની કાંઈ જરૂર નથી. બને તો

કાલ પાછું 'એ નહીં' તો તમે જ રાખી લેજો.'

'બગવાન તમારા બંડાર થયાં રાખે. તમને ધરમની રક્ષા,' એમ કહીને કવિયિ ચાલતો થયો.

બીજા દિવસે પ્રાદ્યુષને કલેક્ટરે અગર ખોલાવ્યો હતો. એ તેની એ વિશે પૂછ્યો, એટલે કલેક્ટરે કહે 'કેમ મોડા આવ્યા?'

'મને કામા કરે સાહેબ, મારે સવારે અન-સન્ધ્યા કરવાં હોય ને જગ્યા પહેલાં બીજાને જમાડવા હોય એટલે મોડું થયું.'

'તમારી પાસે રાજભાગ લેજો કે તે ભલે છે?'

'હા, પણ ખેતરમાં કાંઈ પાકયું નહીં એટલે શું થાય?'

'તો પછી જમણાને જમાડો છો ક્યાંથી?'

'એટલા સારુ તો મારે સીંચાનાં ધરેણાં વેચવાં પડ્યાં છે.'

'ધરેણાં શું કામ વેચવાં પડે? બીજાને જમાડો નહીં તો ન ચાલે?'

'ના, સાહેબ. કોના કરતાં તો મરવાયું મને વધારે ગમે.'

'તમે લોખાને કીજે જમાડો કે રાતે પણ?'

'બેય ટાણાં. જુઓ જેવે ટાણે આવી ચડે એવે ટાણે એને જમાડું છું.'

'તમે બધી નાતના માણસોને જમાડો કે?'

'હા જી. મારે ધેરથી કેમ જુઓ જમ્યા વિના ન જાય.'

'પરિયાને પણ તમે જમાડો કે?'

'હા જી. બીજા જગી રહે પછી એને પણ જમાડું.'

'પરિયાને તમે ટેટલી વાર જમાડ્યા છે?'

'એ તો કેણુ ભલે, પણ કીક કીક વાર જમાડ્યા છે.'

'હમણાં હમણાં નમે કેાઈ પરિયાને ખાવાયું આવ્યું છે?'

'હા જી, ગઈ કાલે જ એક જણ મધરાતે આવ્યો હતો, એને મેં ખાવાયું આપ્યું.'

'કીક છે, તમે તેને શું આપ્યું? એકું-ચુંકું'

કાંઈક કીધું હતું.'

'ના જી. રાત વખતના કાંઈ આવી ચડે એના ચારુ અને બાણું લાંબી રાખીએ છીએ. કાલે રાતે પણ પૂરું બાણું જ આપ્યું.'

'પૂરું બાણું? કોના ગોઠા આગળ પાન મૂકાને ખાવાયું પીરયું?'

'ના ના. મેં એને લાકડાના પત્તાલામાં ચોખા આપ્યા ને પડિયાકાચીમાં દાળતાક અને ૭ જ આપ્યા.'

'એને તમે જમાડ્યો તે પરિયાને તમે જોળ્યો છો?'

'ના અધારું હતું, એટલે કીધું છે તે કાંઈ કળાયું નહીં.'

'એને આપેલું પચાણું તમે મને બનાવે?'

'એ હજુ પાછું નથી આવ્યો ગયો.'

'તો પછી તમે એને જમાડ્યો એમ કેમ કરીને મનાય?'

'કાંઈ માને, ન માને એમાં મારું શું જાય?'

'મારો ભગવાન ભલે છે ને.'

'એ પચાણું પાછું નહીં આપે તો તમે શું કર્યો?'

'એમાં કાંઈ મને વારે ખાટ જાય એમ નથી અને તો જ પાછું આવ્યું એમ મેં એને કહ્યું છે.'

'કીક,' 'એમ કહીને કલેક્ટરે ટેમલ ઉપરથી ટેમલકલેય આપ્યું ક્યું તો ટેમલ નીચે, બાહ્યણું પચાણું પડ્યું હતું.'

'આ પચાણું તમારું કે? જુઓ.'

પ્રાદ્યુષ તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો. 'અર્થ' રાતે હરિજનને આપેલું પચાણું અકી કલેક્ટરના ટેમલ નીચે ક્યાંથી આવી ગયું?'

કલેક્ટરે કહે, 'કેમ બોલતા નથી? તમે રાતે જેને જમાડ્યો તે કું જ હતો, ને આ રજુ' તમારું પચાણું. તમારા ધરની રસોઈ મેં આપી.

સરસ હતી. તમે સમજાવે છો. બગવાન તમારું ભણું કરે.'

[શ્રી શ્યામીનાથ અચરના વામિવના રાજાએ કરેલા અંગ્રેજ ઉપરથી]

રસિક કિસ્સો

લેન માસવધી

વકીલસાહેબે કહ્યું, 'તે દિવસે મારા પિતાજીના જૂના કાગળો ફેંદાં આ છાપાના કતરણ મારે હાથ ચડ્યાં. તારી ઇચ્છા હોય તો વાંચી સંભળાવું.'

'સંભળાવો ત્યારે !' મિત્રે કહ્યું.

વકીલસાહેબ વાંચવું શરૂ કર્યું, 'કાલે લંડનની પોલિસકોર્ટમાં એક ખાનદાન જેવા જણાતા, પરંતુ જૂનાપુરાણા કપડાં પહેરતા માણસને કારણે સનસનાટી પ્રસરી ગઈ. એ માણસને ન્યાયાધીશસાહેબે કેટલાક સવાલ પૂછ્યા. અમે એ સવાલ-જવાબ તેઓના જ શબ્દોમાં નીચે આપીએ છીએ-

'શેર વરશય ! શું હું એક સવાલ આપને પૂછી શકું ?'

'જરૂર'

'શું હું જીવતો છું ?'

'આ શું બકો છો ? અહીંથી ગયા જાવ.'

'સાહેબ ! હું પૂરેપૂરી ગભીરતાથી વાત કરી રહ્યો છું. આ વાત જાણવી મારે માટે ઘણી જરૂરી છે.'

'શું તમે સંપૂર્ણ બાનમાં છો ?'

'જી હા, સાહેબ ! હું સંપૂર્ણ બાનમાં છું.'

'તો તમારો અહીં આવવાનો અને મને આવો સવાલ, કરવાનો હેતુ શો ?'

સાહેબ, હું બેકાર છું.'

'તમારા પ્રશ્નને એની સાથે શું સંબંધ છે ?'

'સાહેબ, વાત એમ છે કે હું છેલ્લા બે મહિનાથી બેકાર છું, જેમા મારો કયો કોય નથી. સાહેબ, આજે ખરેખર સાંજનું જ હશે કે મારા જેવા હજારો માણસ આવી જ

રીતે બેકાર છે'

'હું, આગળ કહ્યો.'

'સાહેબ, મારો કોઈ પણ 'યુનિયન' સાથે સંબંધ નથી, કારણ આપ જણો જ છો કે મારા સરખા બેકારોનું કોઈ 'યુનિયન' નથી.'

'હા, હા.'

'સાહેબ, છેલ્લાં ત્રણ અઠવાડિયાથી મારી પાસે ખાવા-પીનાનું પણ કશું સંધન રહ્યું નથી. મેં કામ મેળવવાનો બારે પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમા મને જરાય સફળતા ન મળી.'

'શું તમે તમારા જિલ્લાની દુઃખનિવારક સમિતિને બાજુ ન કરી ?'

'સાહેબ હું ત્યાં પણ જઈ આવ્યો છું. ત્યાં ય જગા નથી !'

'શું તમારા મિત્રો કે સંબંધીઓ તમને મદદ કરતા નથી ?'

'સાહેબ, એમાંના અરથો તો મારા જેવી જ દશામા છે ને બાકીના મારાથી ત્રાસી ગયા છે.'

'તો તમે...'

'તેઓ મને જે કંઈ આપી શકે એ બધું જ લઈને મેં ખરચી નાખ્યું છે'

'તમારે પત્ની-બાળકો છે ?'

'ના, સાહેબ !'

'હીક, તો 'પુનર - લોન્' (ગરીબો 'માટેનું રહેઠાણ) તમારા જેવા માટે જ છે. તમને હક છે કે...'

'સાહેબ, એવી બેજગાએ હું રહી ચૂક્યો છું જેથી મને કાલે રાતે જમને કેટલાય જણને જગાના અવાવને કારણે ત્યાથી ન

છે સાહેબ, હું ભૂખ્યો છું. શુંમનેકામ કરવાનો અધિકાર છે?’

‘માત્ર ‘પુઅરલોન્’ને આશ્રયે રહીને જ.’

‘સાહેબ, એ તો મેં પહેલાં જ જણાવ્યું કે મને ગઈ કાલે રાતે ત્યાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યો છે. શું હું કોઈને કામ આપવા માટે ન કહી શકું?’

‘ના, મને અફસોસ છે’

‘સાહેબ, મને લોજનની અત્યંત આવશ્યકતા છે શું આપ મને સડકે પર ભિક્ષા માગવાની રજા આપશો?’

‘ના, ના, તમને ખબર જ છે કે એવી રજા હું ન આપી શકું.’

‘હલે ! તો સાહેબ, હું ચોરી કરવી શરૂ કરું?’

‘તમારે અદાલતનો સમય ખરગાઠ નહિ કરવો ભેઈએ.’

‘પણ સાહેબ, હું ભૂખે મરી રહ્યો છું એ વાત મારે માટે ઘણી જ અગત્યની છે. શું આપ મને મારાં કોટ અને પાટલૂન વેચવાની રજા આપી શકશો?’ તેણે પેતાના કોટના બટન ખેલતા કહ્યું, જેની નીચે તેવું ‘ખુલ્લું’ શરીર હતું, ‘મોરી પાસે આ સિવાય બીજું કશું નથી...’

‘તમે બદમાશની પેઠે આમ તેમ ફરી નહિ શકો. હું તમને ગેરકાયદેસરનું કામ કરવાની રજા ન જ આપું.’

‘હલે, સાહેબ ! શું આપ મને રાતે બહાર ક્યાંય સૂઈ રહેવાની રજા આપશો, જેથી બદમાશીના ગુનાસર મને પકડવામાં ન આવે?’

‘તમારા સઘળા સવાલનો એક જ જવાબ મારી પાસે છે, તે એ કે, તમને તમે સૂચવેલાં કામોમાંથી એક પણ કામ માટે રજા આપવા નેટલી સત્તા મારી પાસે નથી.’

‘તો સાહેબ, હું શું કરું?’ હું આપને ખરું જ કહું છું કે હું કાયદામાં રહેવા ઇચ્છું છું. શું આપ મને કોઈ એવી સલાહ આપી શકો કે વગર કશું ખાધે જ હું છૂટી શકું?’

‘હું એવી સલાહ આપી શકતો નથી.’

‘ઠીક, સાહેબ ! હવે હું આપને પૂછું છું કે, શું કાયદાની નજરમાં હું ખરેખર છૂટી છું.’

‘આ એક એવો સવાલ છે જેનો જવાબ હું આપી શકતો નથી. ખરી વાત તો એ છે કે, જો કાયદો તોટો તો તમે છૂટતા છો, પણ મને ખાતરી છે કે તમે એમ નહિ કરો. મને તમારે માટે ખરેખર દિલગીરી થાય છે. તમે પેલી જેડીમાંથી એક શિલિમ લઈ શકો છો. બીએ કેસ...’

વકીલસાહેબ વાચતાં થઈ ગયા.

તેમના ભિન્ને કહ્યું, કિસ્સો ધણે રસિક છે. સાચે જ, એ જમાનામાં અજબ હાલત હતી !

*

પક્ષીઓમાં પુરુષ તેમ જ સ્ત્રી નિર્વાદન્ય ધંધા જાણે છે, તેઓ પોતાનાં અર્થમાં મમતાથી પાલન કરે છે અને તેમને ઘર ગાંધતાં અને ખોરાક મેળવતાં શીખવે છે તેમના નિર્વાદની ચિંતા નથી હોતી. જાણકો, પક્ષીઓને આ સિવાજ સસારમાં કેટલો ગંધો સુખધારી છે ! દુન્યવી સુખારો આપણા કરતાં પક્ષીઓમાં વધારે થયો છે એમ શું ન કહી શકાય ? તો પછી આપણે મનુષ્ય છીએ એટલા જ ખાતર ગંધા પ્રાણીઓમાં કોઈ છીએ એમ કહેવામાં શો સાર ?

- ધર્મોત્તમ કોસાબી

રમૂલ પ્રસંગો

નરેન્દ્રકુમાર ચી. ચોકર

આપણા લોકલાડીલા ર. પડિત જવા-
હરલાલ નહેરૂની શુજરાતી વાણિયા પરની
ટકોર વિશેની આ વાત છે. ૧૯૩૧ની સાલમાં
શ્રી જવાહરલાલ નહેરૂ સિલોનની સુલાકાતે
ગયેલ, ત્યાં તેમને માટે આસ નિમાયેલ
સત્કાર સમિતિના મંત્રી શ્રી હિરાલાલ એમ.
દેસાઈ (જેઓ તે સમયે સંધ્યા કંપનીના
સિલોન ખારેના મેનેજર હતા.) તેમની
તહેનાતમાં હતા.

એક રાત્રે શ્રી નહેરૂ શ્રી દેસાઈ અને
બીજા હિન્દી મિત્રો સાથે ન્યુવેશ એલિયામાં
એક રમણિય તળાવની પાસે જ આવેલી
'સુધ્ધ હોટેલ'ની આલિયાન અગાસીમાં
બેસી જૂના રમરણ તાજ કરી રહ્યા હતા.
વાતાવરણ આનંદાદક હતું અને ગરબીના
લોકન પછી મિજલસ ખરાબર જામી હતી.
શ્રી નહેરૂ પુરા મિત્રજમાં સત્યાગ્રહની લડતના
તેમના અનુભવો વર્ણવી રહ્યા હતા. ૧૯૩૦નો
શાત્રુ-મ-ગ્રામ પછે એથી લેવામાં આવ્યો
ત્યારે છુટા કરવામાં આવેલ મુબઈ કોંગ્રેસના
સ્વયંસેવકો તે વખતના બી. પી. ની. સી. ના
પ્રમુખ શ્રી કે. એક. નરીમાનને કેવી રીતે
હરાન કરી રહ્યા હતા, તે પ્રસંગ શ્રી નહેરૂએ
તેમની ભરવાર ભાષામાં આગેદુલ વર્ણવ્યો.
'શ્રી નરીમાનની મોટર પર પત્થર ફેંકવા
સુધીતું' તોફાન આ શરૂ થઈ ગયેલા સ્વયં-
સેવકોએ કહ્યું. તેઓને કાળમાં રાખવાનું કામ
ખરેખર સુરકેલ બની ગયેલ. હું તે સમયે
નજીકમાં જ હોઈ, તરત જ શ્રી નરીમાનની
મહટે દોડી ગયો અને આ વફરેલ સ્વયં-
સેવકોને જે તેમના પાંચ પ્રતિનિધિઓ સુધી
કાઢી તેમની મારફત ચોતાની ફિયાદો ચાલવી
રખ કરવા જણાવું.'

શ્રી નહેરૂ બહુ ખરેખર લડતા તેવાર

થતા હોય તેવી રીતે કફનીની બાંધ ચકાવતાં
આ પ્રસંગ સિલોનમાં યાદ કરતાં બોલ્યા :
'મે' તેઓને ધમકી આપતાં જણાવું કે જો
તમારે મારી મદદની જરૂર હોય તો ફક્ત
આ એક જ રસ્તો તમારા માટે ખુલ્લો છે, પણ
જો તમારે મુઠાગીરી જ કરવી હોય, તો એ
ન જુદી જતા કે હું કેઈ એક બીકણુ શુજ-
રાતી વાણિયો બ્રથી.' (I am not a
coward Gujarati Bania)' આ વાક્ય
પૂરું થતાની સાથે જ સામે શ્રી દેસાઈને જોતાં
શ્રી નહેરૂને યાદ આવ્યું કે શ્રી દેસાઈ પણ
એક 'શુજરાતી વાણિયા' હતા. એટલે તરત
જ તેમણે હસતાં ઉમેર્યું, 'દેસાઈજી, ખરેખર
દિલગીર છું' આ સાંભળી મિત્રોનો સમુદાય
ખડખડાટ હસી પડ્યો.

શ્રી દેસાઈએ ખુશનુમા વાતાવરણમાં
વધારે કરતાં જણાવ્યું : 'પડિતજી, કંઈ વધી
નહિ, છેવટ આ પ પણ એક 'શુજરાતી વાણિયા'
(તેમનો નિર્દેશ મહાત્મા ગાંધીજી તરફ હતો)
ના અનુયાયી છો અને મને ખાતરી છે કે
તેમને બીકણુ કહેવાની તો આપ હિંમત નહિ
જ કરો.'

ફરીને એકવાર ન્યુવેશ એલિયાના
'સુધ્ધ હોટેલ'ની અગાસી પર હાસ્યવું
માણું ફરી વળ્યું.

*
પૂ મહાત્મા ગાંધીજીના જીવનમાં
કટલાય રમૂલ પ્રસંગો બની ગયા છે છતાંય
એક પ્રસંગ તો અજુબરો જ રહ્યો છે.
૧૯૪૫ની સાલમાં બ્યારે નેતાજી શ્રી સુભાષ
જોડના જાપાનમાં થયેલ મૃત્યુનાં રહસ્ય વિષે
દુનિયાભરમાં ચર્ચા ચલી રહી હતી, તે સમયે
ગાંધીજીનો સુકામ પુતાના 'નેયર ક્યોર
કિલત્રક'માં હતો. એક સત્તરે ત્યાં સન-

મનાટી ફેલાઈ ગઈ. નેતાજી સુલખ યોજાએકાએક ત્યાં મોટરમાં આવી પહોંચ્યા સડ-સડાટ મોટર 'કિલનિક'ના દરવાજા પાસે આવીને ઊભી રહી. બહાર ઉભેલ સ્વયં સેવકો નેતાજીને સામે આવેલ ભેઈ, રતબધ ચર્ચ ગયા અને આંખો ઓળતા ફરી ફરીને જોવા લાગ્યા કે 'આ તે સ્વપ્ન છે કે સત્ય' પણ હતા તો તે જ પ્રયત્નકાય નેતાજી સોની સામે સ્મિત વેંતા અંદર બેઠા હતા. ગાંધીજીને મળવા અગાઉથી સમય લીધા વિ. કેઈ પણ આવે તો સ્વયંસેવકો કેઈને પણ અંદર દાખલ થવા દેતા ન હતા પણ આ તો નેતાજી સુભાષ! તરત જ તેઓએ 'કિલનિક'ના દરવાજાનાં બારણાં ખોલી નાખ્યાં અને મોટરને ઇક ગાંધીજીના ખડ સુધી જવા દીધી.

'કિલનિક'ની બહાર તો તે સમયમાં સી. આઈ. ડી નાં શુભચરણે રૂથો જ કરતા આમાંના બે માણસોએ તો નેતાજીને આગળ થી જ 'કિલનિક' તરફ આવતા જોયેલ અને તેમનો પિછા પકડેલ તેમને માટે તેમની કારકિર્દીની મોટામાં મોટી સિદ્ધિ મેળવવાની તક આવી લાગી હતી સ્વયંસેવકોની આવી વર્તણૂક ભેઈ, સી. આઈ. ડી. વાળાનાં હૃદયનાં ધબકારા જોરે વધી ગયા, અને તેઓએ 'કિલનિક'ની અંદર દાખલ થવા પ્રયાસ કર્યો, પણ સ્વયંસેવકોએ તેમને બહાર જ અટકાવી રાખ્યા. તેઓ શ્વાસભેર તેમના હેડકવાર્ટસ પર જઈ પહોંચ્યા, અને પોલીસની એક મોટી ટુકડી સાથે લાવી, તેમણે 'કિલનિક'ના મકાનને ચારે બાજુથી ઘેરી લીધું.

અર્ધ કલાક પછી ગાંધીજી સાથે વાત ચીત પતાવી, નેતાજી બહાર આવ્યા સ્વયંસેવકોએ હાજારો મારે પકાપકી કરી પણ

તેઓ બહુ ઉતાવળમાં હોઈ, હસતાં હસતાં થોડી વાતો કરી, મોટર બહાર હંકારી ગયા. જેવી મોટર દરવાજાની બહાર નીકળી કે આખી પોલીસ પાટી તેમની પછવાડે દોડી ગઈ... 'અતે સુભાષ જોજ આપણા હાથમાં ઝડપાઈ ગયા છે... સરકારી ઇનામ હવે હાથવેંતમાં જ છે, તેમ મનમાં જોલ મ પોલીસ અમલદારો ઉત્તરહાસેર પાસેને પાસે આવવા લાગ્યા. આ બધું સરવસ પાછળ આવતું ભેઈ નેતાજી હેબતાઈ ગયા. તેમણે મોટર થોભાવી અને તુરત જ પોલીસ ટુકડી તેમને ઘેરી વળી. આવેલો શિકાર હાથમાથી છટકી ન જાય તે મટે તેમણે નેતાજીને યુલદ અવાજે જણવ્યું, 'મિસ્ટર સુભાષ જોજ! આપ હવે અમારા કબજા હેઠળ છો.'

'અરે તમે લોકો કેવી વાત કરો છો? હું સુભાષ જોજ નહિ પણ તેમનો નાનો ભાઈ, શેલેષ જોજ છું. 'પોલીસે નેતાજી ધારેલ વ્યક્તિ જોલી ઉઠી, અમલદારો અને બીજા સી ત્યાઈ. ડી ના નિષ્ક્રિયતા પર તો જાણે વીજળી પડી તેઓ તો ત્યાં ને ત્યાં બરફ જેવા ઠંડાગાર ચર્ચ ગયા. વાત એમ બની હતી કે આ મહાશય બીજા કેઈ નહિ પણ શ્રી સુભાષ જોજના નાના ભાઈ શેલેષ જોજ હતા તેમનો અહેસા અને આકૃતિ પોતાના ભાઈ સુભાષ જોજને આજેહુંમ મળતા આવતા હતા

ગાંધીજીને જ્યારે સી. આઈ. ડી.એ કરેલ અમરકાનાં ખબર પડી ત્યારે તેઓ અડખડાટ હમી પડેલા અને પેલા સ્વયંસેવકો તો જિયાસ શરમના માર્યા થોડા દવસ ગાંધીજીને સુખ ભતાવનાં પણ અચકાતા હતા.

સન્માન કૌનું ?

વાર્તા સાંભળવી હોય તો સ્થાય પિટરને મુખેથી સાંભળો. શું વાર્તાને લગાવવાની તેની દગ્ધ એ વાર્તા કરતો હોય ત્યારે નાનાં બાળકોથી માડી છુટ્ટાઓ એક ધ્યાને સાંભળતા. અને વાર્તા દ્વારા એ બધારે રૂઝ મસ્કરીના કુવારા ઉડાડતો ત્યારે બધાં તેમાં તરબોળ થઈ જતા. આસ પ્રસંગો, સમારંભોમાં એને અચૂક આમંત્રણ મળતું અને પ્રસંગોને દિવાવતો.

એકવાર એના એક પૈસાદાર મિત્ર પોતાનાં લગ્ન સમારંભમાં આમંત્રણ આપવા એને ઘેર આવ્યો.

‘તમે મારા લગ્ન સમારંભમાં જરૂર આવશે. હું મારા કુટુંબના ડેટલાક આગળ પડતા માણસોની સાથે જોળખાણ કરાવીશ.’

‘આભાર, જરૂર હું આવીશ, અને સમારંભમાં હાજર રહીશ.’

લગ્ન સમારંભ ઘણા મોટા પાયા યોજવામાં આવ્યો હતો બધા આમંત્રિત અતિથિઓ સુદર, સરસ પોષાક પહેરીને આવ્યાં હતાં. મકાનના આંગણના બગીચામાં મોટા મોટા ટેમ્બો પર ભાત જાતના શરબતો, ફળ, મીઠાઇ વગેરે ઘીએ ગોઠવેલી હતી. સંજીત વૃત્ત્ય અને મહેમાનોના આનંદથી બગીચાનું વાતાવરણ ગૂંચી ઊઠ્યું હતું.

મસ્ત સ્થાય પિટર પોતાની મક્તીમાં મંદા જૂનાં કપડાં પહેરીને જ લગ્ન સમારંભમાં આવ્યો. હોળીએ એને ભરેલો એટલે તેણે મચાલીને તેની મસ્કરી કરવા લાગ્યા. તેના મિત્ર કે જેણે આમંત્રણ આપ્યું હતું તેણે પણ તેનો આદર સત્કાર કર્યો નહીં. અરે, બેલવ્યો સરખો ચે નહીં.

‘એહ ! સાચું છે, આ પૈસાદાર લોકો અતિથિઓને એમનાં પોષાક, જોઈને માન અને આવકાર આપે છે. એમનામાં માત્ર શુદ્ધ કે કઠાપણ હોય તો એમનો તિરસ્કાર કરે છે—’ સ્થાય પિટર એક બાજુ જરા વાર લેતો રહી આમંત્રિયારી રહ્યો.

ચોડીવાર આમતેમ એકલા ચે આંટા માર્યા અને કંઈક વિચાર આવતાં જ મનોમન દસીને પોતાને ધરે ગયો. આંખ ઊડીને વળગે એવો ભમકાદાર પોષાક પહેરીને તરત પાછો સમારંભમાં આવ્યો. જેઓ એ દાખલ થાય છે તે જ બધા મહેમાન ઊભા થઈ ગયા અને આવકાર આપવા લાગ્યા. ગામના આજેવાનો પણ ઊભા થઈ એને પોતાની પાસે બેસવા આમંત્રણ કરતાં લાગ્યા. બધા નાસ્તો કરતાં હતાં. તેને માટે પણ તરત જ નાસ્તાની પ્લેટ હાજર થઈ.

‘પિટર, આ શરબત અને મિઠાઇ લો.’
આ લો, તે લોના ચારેબાજુથી બવાળે આવવા લાગ્યા ‘મજબૂં મોટું કરીને આ તમારા યુવાન મિત્ર કંઈતેને શુભેચ્છા આપો.’

‘આભાર, મારા યુવાન મિત્ર કંઈતું જીવન ખૂબ આનંદથી પસાર થાયો મને તેઓ વધુ બાળકોના માતા-પિતા બને.’

આમ પોતાની શુભેચ્છા આપતા પિટર શરબતથી ભરેલો ગ્લાસ હાથમાં લીધો અને પોતાના નવા નરાર પોષાક પર એ ટેવળી દીધી.

આ દૃશ્ય જોઈને આમંત્રિત ગૃહસ્થો આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ગયા. અને મોટી લાડવા :

‘ખરે, પિટર, આ શું કરી રહ્યા છો ?’
કશું જ કરતો નથી. મારા નવા પોષાકનું સન્માન કરું છું. તમે બધાએ આ પોષાકને આવકાર આપેલો મને થોડો આપેલો ? તથા તેને મીઠાં મધૂરા શરબતોનું પાન કરાવવું જ નોંધ્યું ને ?’

આમંત્રિત ગૃહસ્થો અને પિટરના પેલા પૈસાદાર મિત્રને આ શબ્દો કેવા લાગ્યા હશે !

અવલોકન

સાહેબ - બીબી - ગુલામ

લેખક : બિમલ મિત્ર;

અનુ : શ્રી. રમણિક મેવાણી

ભાગ ૧-૨;

મૂલ્ય, રૂ. ૧૫-૫૦

પ્રકાશક : આર. આર. રેડ, મુંબઈ

બંગાળી નવલકથાનું આકર્ષણ ગુજરાતને ક્યાકુધી રહેશે તે કહેવું મુશ્કેલ છે. શરદામાસ, બહીમચન્દ્ર, કાવિવર ટાંગેર જેવી આજન્મ સાહિત્યવિભૂત કોષ્ઠપણ સાહિત્ય માટે આકર્ષણ જન્મવાની શકે. પરંતુ આધુનિક નવલકથામાં બિમલ મિત્ર કે 'જવાસુધ' હજુ એ વારસો જળવી રાખે છે. તેમના વિષે આ નવલકથાની શરૂઆતમાં જે જોળખ આપવામાં આવી છે તે ઉચિત છે: "સાહેબ - બીબી - ગુલામ ધણીની હિટિએ વીસમી સગીનીએ 'કલાંસીક' નવલકથા છે જેમાં ક્ષિતિશીલના ૨૫૦ વર્ષના અમલ દરમિયાન ભારતીય સમાજે કરેલી ઉત્ક્રાંતિની કથા આલેખનમાં આવી છે. બંગાળીમાં એની ચોદ આવૃત્તિ થઈ ચૂકી છે; ઉપરાંત એને અનુવાદ હિન્દી, કન્નડ, ઉડિયામાં પ્રગટ થઈ ચૂકે છે. અંગ્રેજ અનુવાદ યુ કેમ પ્રગટ થવાની તોવારી માં છે એમની ગણ મહાન નવલકથાઓમાં 'સા. બી. યુ.' પડેલી છે. તે પગીની કૃતિ 'કોડિ દિયે કિનલામ'માં ૧૯૧૨ થી ૧૯૪૭ની ૫૬૨મી આગળ સુધીના સમયનું અને ત્રીજી કૃતિ 'એકે દસક-શતક'માં ૧૫ આગળથી ૧૯૬ મા થયેલ ચીની આક્રમણ સુધીનું (ચત્ર ૨૪૪ કવમાં આબુ છે.)"

વાર્તાનો મુખ્ય નાયક છે અનુલ અકરવો; પરંતુ તે નામ બદલીને, કથના જૂતનાથ રાખે છે. બંગાળના ગામડામાં જન્મ ગળતા તેને જન્મમાં એક મનોરથ જગે છે-એકવાર કલકત્તા જવાનો. તેના બચપણનો દેશ નથી પણ ત્યાં ગયે હોય છે. અને એક દિવસ જૂતનાથ કલકત્તા આવી ચડે છે અને એ મહાનગરીના વેતવણાળી મજકામાં અને હોલહલમાં, વનમાંની સરકાર લેઈનામાં આવી ચડે

છે. જૂની જોળખાણ હોય છે જગ્યાશુરી, તેને જોટલો મળી આવે છે - પગી રોટલો મળે છે અને આમ તેને જન્મ પ્રવાસ શરૂ થાય છે, અને યુગ-મણિ ચોધરીની દવેનીમાં જીવનની અનેક લીલી-મૂળીનો તે અનુભવ કરે છે.

આ દવેની પણ કાંઈ સામાન્ય દવેની નથી, તેના ઇતિહાસ પણ કલકત્તાના ઇતિહાસ જેટલો જ પચરંગી અને પાચીન છે. આ શહેરની પ્રથમ સ્થાપના થઈ અને અંગ્રેજ વેપાર જોળ ચાનેકિ સો પ્રથમ દુગલી નદીમાં તેનું વહાણ લંગારવા આગ્યો અને સુતાનુદિ નામે જોળખાતા નૂંપકાના પડાવ જેવા ગામે તજ ખેડયો અને કલકત્તા શહેરનો પાયો નાખ્યો; ત્યારપછી ધીરે ધીરે વેપારીઓ આગ્યા; અંગ્રેજે તેમની પામેથી ઠાપી લીધી; ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીનો પ્રતિનિધિ શહેરશાહ ઔરંગઝેબના દર-બારમાં આવે છે અને વિલયમ મોરિસની પોતાના એજન્ટ તરીકે નિમણુંક કરે છે; પછી આવે છે મુલ્કિદ-કુનિયા નવલ (સિરાજુદ્દોલા; પ્લાસીનું યુદ્ધ; ત્યારબાદ અંગ્રેજ હાકોમની હારમાળા-લોડો ઠાપો-વોલસ, લોડો બેન્ટિક, કમ્પન, અર્વામિન્ડો, લોડો હાડિન્જ. આ વાઈસરોયો બંગાળમાં રહેલકે પરિ-રિથન નિહાળો તેના ભાગવા કહે છે અને રાજધાનીને કવગાથાથી ખસેડી દિલ્હી લઈ જાય છે. જાહેરમત અને ક્રાંતિકારોની વિચારતક પ્રવૃત્તિ મ્યાનમાં લઈ, ભાગવા છેવટે રદ થાય છે

આની સાથેસાથ બંગાળી સમાજમાં પણ જીવનદાર કુટુંબોને ચડની-પડતોના દિવસો આવે છે. જૂતનાથ જે ચોધરી કુટુંબમાં આવી ચડે છે તે પણ રાજકીય વાતાવરણ સાથે જુમિપતિ ચોધરીથી શરૂ કરી તેના વંશજો સુધર્મણિ, વૈદ્યર્મણિ, દિવ-વર્મણિ, કોલુતર્મણિ અને છેલ્લા યુગમણિના વંશજોની સાલગી વચ્ચે ધૂધરીઓ દરે છે. આ દવેલીમાં શું નથી? બધું જ છે અથવા એક નાનકડું રજવાડું જેમાં દોહી, ખમીરો, ખમનગી. ખાનુ, નોમતખાનુ, તેવાખાનુ, મિરતીખાનુ,

નાચધાર, પૂનપર બધું જ છે. અહીં ચોધરી કુટુંબની પરદાનશીન વડુએ છે જેમણે પરણીને હવેલીમાં આઆ બાદ કદી બહાર જગ મુકયો નથી, તે બીજી તરફ યુનીદાસી અને નન્નીબાઈ જેવી નગરવધૂએને ત્યાં જ શુદ્ધીમર પડ્યા પથારી રહેતા ચોધરી પુરુષવર્ગના સભ્યો છે. કૃતરાઓને રમાડતો નવબો જેવા કમ્પુરને હિડાડવાનો રમત રમતા હૈરવી બાથુ છે; તે વળી પતિને પરમેશ્વર માની, ચોવીશે કલાક જસેદલાલની પૂજા કરતી પરમશરીભાષી છે. જગતમાં સફુંને વસ કરી શકાય તેવા 'મોહિનિ' 'સિદ્ધ'ના કારખાનેદાર સુવિનયમાયુ છે, તે વળી એ માસની જ વચે જેવું લગ્ન કરી નાખવામાં આગ્યું છે તે જવામયી અને જીવનસાથી બનવા ઠંડછતા સુપરિચ બાથુ છે. હવેલીમાં સેકંડો નોકર આક્રમ છે ચોધરીઓની ગાડી હ કારને બ્રાહ્મણ ડાયમેન છે, દેહીને જમાદાર બીજાસંગ છે; હવેલીના તમામ ચોરડાઓની હડિયાળાને આશ દેતો, નિયામી રાખતો, અને તેજ દૂટવાના અચાજ સાથે ફટ ફટને બિરસામાંથી હડિયાળ કાઢી સેકંડનો પછુ કલાલ કાઢના ખર્ચામાં પ્રસાદ છે, પૈસાનો હિસાબ રાખ્યા વિધુ સરકાર છે.

આત વિદાળ ફલક અને સેકંડો પાત્રોને આવરી લેવું કયાતું વાગુ ચિત્તાકષ્ક બની રહે છે. બિમલ ત્રિત્રાએ ખૂબીથી વચ્ચે રવાની વિવેકાન દને પથુ મૂકી દીધા છે એટલું જ નહિ વેશવાગમી ચોધરીઓ નાચમુજા અને દરૂક મહેફિસો વચ્ચેથી 'પથુ સમય કાઢીને જીવનની મહન ફિલમૂકી જીટી સરહતાથી મૂકી દીધી છે કે વાયકને ખવાલ પથુ નથી આવતો; કે નન્નીબાઈના બલ ઘામંદો જીવનિદ્વાના જિંયા રતર ઉંચર તે ક્યારે જાઈ ગેડો! છતિહાસનો ત્રિત્રાને વફાદ રહીને પથુ જગ જગે સામાજિક ટચો લેખક એવી ખૂબીથી ઉપસાઓ છે કે સામાજિક અનિષ્ટોની ટીકા કર્યા સિવાય તેની કરણતાની જાણ વાચકના મન પર જમરજમત અસર કરી ગય છે. જેમકે પતિને છુલ કરવા પોશરી દાડુ પીધતું પથુ સ્વીકાર છે, અને જમર સ્ત્રી, જેટલું કરે તે મધું કરવા તૈયાર થાય છે.

પરંતુ એ લતમાં પડ્યા પછી છોડી શકતી નથી અને ત્યાં ત્યાં બાટલી લાવી આપવા બંસો ત્યજ જીતોને વારવાર કલેલુ કરે છે. અને તે પથુ છુટકે બાથુએ ફારની લત છોડી દીધી હોય છે ત્યારે. આવજા કુરુદિને પ્રસંગ છે જવામયીના લગ્નો, તે બાળકી હોય છે ત્યારે જ જીતનાથ સાથે તેવું લગ્ન થઈ ગયું હોય છે. પછી બંને કુટુંબો વિખૂટા પડી ગય છે. જ્યાં પ્રાણો બની ગય છે બંને મૃત્યુ સમયે તેના પિતા ઘટ્ટેદાટ કરે છે ત્યારે સુપરિચ સાથે તેવા સંગ્રામ બાથુક હૈ પહેંચી ગયા હોય છે. પરંતુ પતિવ્રતા સ્ત્રીનો અદભૂત ઠાકા તે ના પાડે છે. જ્યારે જીતનાથને ખબર પડે છે કે તેની સાથે લગ્ન થયેન વચકિત અતુલ ચક્રવર્તી પોતે જ છે ત્યારે તે રહમ છૂપાવી રાખે છે એટલું જ નહિ જવાને છેલ્લો પર લખી ગય છે કે અવલવું મૃત્યુ થયું છે - છેક બાળક અરસાનો સંબંધ હવે બાપ આવે નહિ અને સુપરિચ સાથે તેણે લગ્ન કરી લેવું. જવામયીના પાત્રનો ફરજિયાત પોશરી બાવી કરતાં કોઈ રીતે ઓછાં નથી. છોરે, જમીન-દારીમાં કસ નહિ રહેવાથી ચોધરીઓ ડાયલાની ખાલો ખરીદે છે, તેમાં ખોટા ભય છે અને કુટુંબની પડવી સર થાય છે. હવેલીમાંથી તેજ ઘટવું ભય થી-ચાલી જાય છે અને પૈયા ધીરનાર નનીબાથુ જાગ્રે લારે છે. દરમ્યાન જીતનાથ ઓવરસિયર થયો હોય છે. બાઈઓ વચ્ચે હવેલીના ભાગવા પડે છે; નોકર આક્રમ અદૃશ થાય છે. જીતનાથ સથે થોડાગાડીયા બકાર જતા પોશરીનું ખૂન થાય છે. છુટકેમાથુ મૃત્યુ પામે છે. જીતનાથને માર પડે છે જ્યારે સાતો થાય છે ત્યારે હવેલીમાં કોઈ હથાવ નથી કલકતા મુખપ્રવેશ્ટ દ્રુષ્ટ રસ્તાને પડેલા કરવા, હવેલી પાડી નાખવાનો દુક્રમ કરે છે. અને એ ફરજ ઓવરસિયર જીતનાથમાથુ ઉપર આવી પડે છે. તેની છોટછટની પડની જોઈ, જીત-કાળની જાહે જલાલી તેની નજર સમક્ષ પડી થાય છે

નવનકથાનો અવ કેવળ કરચું નથી, આર્થ સંસ્કૃતિના કોઈ ક્રમિ, કોઈ જાગરિ કે કોઈ શુદ્ધ

અવલોકન

સાહેબ - બીબી - ગુલામ

લેખક : મિમલ મિત્ર;

અનુ : શ્રી. રમણિક મેધાણી

ભાગ ૧-૨;

મૂલ્ય, રૂ. ૧૫-૫૦

પ્રકાશક : આર. આર. રેડ, મુંબઈ

બંગાળી નવલકથાનું આકર્ષણ ગુજરાતને ક્યાંક સુધી રહેશે તે કહેવું મુશ્કેલ છે. સરહદનાથ, બામચન્દ્ર, કવિવર ટાગોર જેવી આજન્મ સાહિત્યવિભૂત કોષપથ સાહિત્ય માટે આકર્ષણ જન્માવી શકે. પરંતુ આધુનિક નવલકથામાં બિમલ મિત્ર કે 'જ્વરાસાધ' હજુ એ વારસો ભળવી રાખે છે. તેમના વિશે આ નવલકથાની શરૂઆતમાં ને ઓળખ આપવામાં આવી છે તે ઉચિત છે: "સાહેબ - બીબી - ગુલામ ઘણાંની દૃષ્ટિએ વીસમી સદીની એકે 'કલાસીક' નવલકથા છે જેમાં પ્રિટિશરોના ૨૫૦ વર્ષના અમલ દરમિયાન ભારતીય સમાજે કવેલી ઉત્તાંતિની કથા આલેખ્યમાં આવી છે. બંગાળીમાં એની ચોદ આરંભિત યથા સૂચી છે; ઉપરાંત એનો અનુવાદ હિન્દી, કન્નડ, ઉડિયામાં પ્રગટ થઈ ચૂક્યો છે. અંગ્રેજી અનુવાદ યુ કેમ પ્રગટ થવાની તોફારી માં છે એમની ગણ મહાન નવલકથાઓમાં 'સા. બી. યુ.' પડેલી છે. તે પછીની કૃતિ 'કોડિ દિવે કનસામ'માં ૧૯૧૨ થી ૧૯૪૭ની પદરમી ઓગસ્ટ સુધીના સમયનું અને ત્રીજી કૃતિ 'એક કદાચ-સાતક'માં ૧૫ ઓગસ્ટથી ૧૯૬૪ માં થયેલ ચીની આક્રમણ સુધીનું (અત્ર ૨૪૪ કરવામાં આવ્યું છે.) વાતોના મુખ્ય નાયક છે અનુલ ચક્રવર્તી; પરંતુ તે નામ બદલીને, કૃષ્ણા જીતનાથ રાખે છે. બંગાળના ગામડામાં જન્મ ગાળતાં તેને જીવનમાં એક મનોરથ ભગે છે-એકવાર કલકત્તા જોવાનો. તેનો જયપણનો દોરત નવી પથુ ત્યાં ગયો હોય છે. અને એક દિવસ જીતનાથ કલકત્તા આવી ચડે છે અને એ મહાનગરીના પેશવણી મહાકામાં અને કોલાહલમાં, વનમાળી સરકાર ક્ષેત્રમાં આવી ચડે

છે. બુની ઓળખાણ હોય છે વજમાણી. તેને ઓટલો મળી જાય છે - પછી રોટલો મળે છે અને આમ તેનો જીવન પ્રવાસ શરૂ થાય છે, અને યુગ-મણિ ઓધરીની હવેલીમાં જીવનની અનેક લીલી-સૂનીનો તે અનુભવ કરે છે.

આ હવેલી પથુ કોઈ સામાન્ય હવેલી નથી, તેને ઇતિહાસ પથુ કલકત્તાના ઇતિહાસ જેટલો જ પચરંગી અને પ્રાચીન છે. આ શહેરની પ્રથમ સ્થાપના ઇર્ષ અને અંગ્રેજ વેપારી ભેખ આર્નોલ્ડ સો પ્રથમ દુનસી નદીમાં તેનું વહાણ લંગારવા આવ્યો અને સુતાનુટિ નામે ઓળખાતા બૂંપડાના પડાવ જેવા ગામે તંબૂ ખેડ્યો અને કલકત્તા શહેરનો પાયો નાખ્યો; ત્યારપછી ક્ષીરંગી વેપારીઓ આવ્યા; અંગ્રેજો તેમની પામેથી કોવી ક્ષીધી; ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીનો પ્રતિનિધિ સહેનસાહ ઔરંગઝેબના દર-બારમાં આવે છે અને વિલયમ મોરિસની પોતાના એજન્ટ તરીકે નિમણુંક કરે છે; પછી આવે છે મુર્શિદ-કુલિયાં નવખા સિરાજુદ્દોલા; પ્લાસીનું યુદ્ધ; ત્યારમાદ અંગ્રેજ હાકોનો દારમાળા-લોડો કોર્ન-વોલસ, લોડો એન્ટિક, કમ્પન, અલ્મિન્ટો, લોડો હાડિન્જ. આ વાપસરાયો બંગાળમાં રફોટક પરિ-રિયતિ નિહાળી તેના ભાગલા કરે છે અને રાજધાનીને કલકત્તાથી ખસેડી દિલ્હી લઈ જાય છે. બહેરમત અને ક્રાંતિકારોની વિનાતક પ્રવૃત્તિ ધ્યાનમાં લઈ, ભાગલા છેવટે રદ થાય.

આની સથેસાથ બંગાળી સમાજમાં પણ જીવનદાર કુટુંબોને ચડની-પડતીનાં દિવસો આવે છે. જીતનાથ ને ઓધરી કુટુંમમાં આવી ચડે છે તે પથુ રાજકીય વાતાવરણ સાથે જુમિપતિ ઓધરીથી શરૂ કરી તેના વંશજો સુવંમણિ, વેદુનંમણિ, દિર-વરમણિ, કોરુમમણિ અને છેલ્લા યુગમણિના વંશજોની સાલળી વચ્ચે ધૂમરીઓ લે છે. આ હવેલીમાં શું નથી? ખુબ જ છે અથવા એક નાનકડું રજવાડું જેમાં દોટી, ખગીચો, ખમનચી-ખાનું, નોખતખાનું, તેવાખાનું, ભરતીખાનું,

નાચધર, પૂનાપર બધું જ છે. અહીં ચૌધરી કુટુંબની પરદાનશીન વધુએ છે જેમણે પરણીને હવેનીમાં આઆ બાદ કદી અદાર પગ ચૂક્યો નથી, તેમની તરફ સુનીદાસી અને નન્નીબાઇ જેવી નગરવધૂએને ત્યાં જ છાંયીતર પડ્યાપ થયાં રહેના ચૌધરી પુરુષવર્ગના સજ્જનો છે. દૂતશીએને રમાડતા નવબો જેવા કબૂતરને ઘિંડવાનાં રમત રમના ગૌરવી બાણ છે; તેા વળી પતિને પરમેશ્વર માની, ચાવીશે દલાક જશેદ લાલની પૂજા કરતી પરચરીમાથી છે. જગતમાં સહુને વચ કરી ચક્રવ તેજા 'મોહિની' સિદ્ધાના કારખાનેદાર સુવિનયબાણ છે, તેા વળી બે માસની જ વયે જેનું લગ્ન કરી નાખવામા આગ્યું છે તે જવામયી અને જીવનસાથી જનવા હંધતા સુપરિચ બાણ છે. હવેનીમા સેકડા નોકર આકશ છે ચૌધરીઓની ગાડી હકારેના ઇશ્વારીય ડાયમેન છે, દેહીને જમાદાર શીજાસંગ છે; હવેનીના તમામ જોરડાઓની લડિયાળાને ચાલી દેના, નિર્વાચન રાખતો, અને તેપ કૂટવાના અવાજ સાથે ફટ ફટને ખિરસામાંથી ઘડિયાળ કાઢતી સેકન્ડનો પજી કવાલ કાઢનાઅદરશ પ્રસાદ છે, પૈસાનો દિસાન રાખના વિધુ સરકાર છે

આત વિઠાળ ફલક અને સેકડા પાત્રોને આવરી લેતું કયાનું વસ્તુ ચિત્તાકર્ષક બની રહે છે. બિમલ ચિત્રાએ ખૂબીથી વચ્ચે રવાની વિવેકાન દને પથ મૂકી દીધા જેટલું જ નહિ વેરનાગમી ચૌધરીઓ નાચસુજરા અને દરેક મહેફિલો વચ્ચેથી પથ સમય કાઢીને જીવનની ગઢન ફિનપ્રદી જેટલી સરલતાથી મૂકી દીધી છે કે વાચકને ખ્યાલ પથ નથી આવતો કે નન્નીબાઇના બલ તામાથી કુખ નિપદ્ના જોયા રતર ઉપર તે ક્યારે જઇ ગેડા! ઇતિહાસનો વિગતોને વાદર રલીને પથ બગળેના સામાજિક દયો લેખકે એવી ખૂબીથી ઉપસાઓ છે કે સામાજિક અનિષ્ટોની ટીકા કર્યા સિવય તેની કરણતાની જાપ વાચકના મન પર જમરજસ્ત અસર કરી જાય છે. જેમકે પતિને ખુલ કરવ્ય પટેધરી દારુ પીધાનું પથ રચીકાર છે, અને પગરુ ત્રી, જેટલું કરે તે ખડું કરવા તૈયાર થાય છે.

પરંતુ એ લતમાં પડ્યા પછી છોડી શકતી નથી અને ન્યાં ત્યાંથી બાટથી લાવી આપવા બંસો તમજ જુતોને વારવાર કાકલૂદી કરે છે. અને તે પથ છુટક ગાણએ દારની લત છોડી દીધી હોય છે ત્યારે. આતેજ કુરંદિને પ્રસંગે જવામયીના લગ્નને, તે બાળકી હોય છે ત્યારે જ જીતનાથ સાથે તેનું, લગ્ન થઇ ગયું હોય છે. પંચી જને કુટુંબો વિખૂટાં પડી જાય છે, જવા બાલો બની જાય છે અને મૃત્યુ સમયે તેના પિતા ઘટસેદ કરે છે ત્યારે સુપરિચ સાથે રેયા સબંધો નાબુક હડે પહોચી ગયા હોય છે. પરંતુ પતિવ્રતા સ્ત્રીના અદશ છોકરા તે ના પાડે છે. જ્યારે જીતનાથને ખબર પડે છે કે તેની સાથે લગ્ન થયેન વપકિન અતુલ ચક્રવર્તી પોતે જ છે ત્યારે તે રહસ્ય છૂપાવી રાખે છે જેટલું જ નહિ જવાને છેલ્લે પગ લખી જાય છે કે અતુલનું મૃત્યુ થયું છે - છેક બાગક અરથાનો સબંધ હવે બાધ આવે નહિ અને સુપરિચ સાથે તેણે લગ્ન કરી લેવું જવામયીના પાત્રનો કરણતા પટેધરી બાબી કરતાં ઠાઇ રીતે ઝોછાં નથી. ઉવરે, જમીન-દાનીમાં કસ નહિ રહેવાથી ચૌધરીઓ ડાયલાની બાલો ખરીદે છે, તેમાં ખોટ જાય છે અને કુટુંબની ચકતી ઘર થાય છે. હવેનીમાથી તેજ લટનું જાય શી-ચાલી જાય છે અને પૈવા ધીરનાર નતીમાણ જાયે લાર છે, દરખાન જીનનાથ જોવરસિયર થયો હોય છે. લાઇઓ વચ્ચે હવેનીના લાગવા પડે છે, નોકર આકરે અરથ થાય છે. જીતનાથ સથે થોડાગાડીમા ગડાર જતા પટેધરીનું ખૂન થાય છે. છુટકેગાણ મૃત્યુ પામે છે. જીતનાથને માર પડે છે જ્યારે સાળે થાય છે ત્યારે હવેનીમાં ઠાઇ હયાત નથી રલકતા ઇમ્પ્રુવમેન્ટ ટ્રીટ રરતાને પેડેળા કરવા, હવેની પાડો નાખવાનો દુકમ કરે છે. અને એ ફરજ જોવરસિયર જીતનાથગાણ ઉપર આવી પડે છે. તેની ઇમેઇટની પડની બેઇ, જીત-કાળની જાહે જાલી તેની નજર સમશ ખડી થાય છે.

નવનકયાનો અત કેવળ કરણ નથી. આર્થ સંસ્કૃતિના ઠાઇ ત્રિપિ, ઠાઇ જીવરિ કે ઠાઇ બુદ્ધ

બળે જીવનની નિર્યંકતાનો સદેશ આપતા સૌથી
તેજો કનકમક મળે જોદકામ મજૂરો, એક
માનવ હાડપિઝર ખડેરાથી-જોદકામમાંથી નીક
જતા, વધુ આગળ કામ કરવા ની પડે છે એક
મજૂરને ઇલાચ દોલ છે અને લોહી ની મગની
હાલમાં સુનસુન પડે છે મુતનાથ જુએ છે -
હાડપિઝર આપુ છે પણ ચરીર અસામાન
સુવર્ણ અનકારો - કદોરા હેય છે આખા ગોળમાં
તે એકજ હાડપિઝરને મુગમલે જોડ રહે છે
પરેશની ભામી ' પતિને પામવા છેના સ્વાસ સુધી
મધામણ કરી પણ છેવટે જીવુ દારાજ સાચકોનાને
પામ્યા !

નિમન મિનતી વાર્તા કહેવાની રીતી પણ
અનોખી બુનનાયના મનમાં શ્રેષ્ઠતા તરંગો ધારાજ
કાનાંક શૈલીથી આમી વાર્તા મે આમમાં ખેચી
કાઠી છે છતાં ૨૫ એટલે જગવાઇ રહે છે અને
પ્રમગોના મધુકા એવા સકળાર્થ રહે છે કે નિરૂ
પણ ધારી ચોટ મારી જન છે પાનોના મનમાં
આલના ગદનતમ સલાને પ્રાટ કરવા જ સી જેવા
નોકરના પાનને પણ લેખક બૂનના નથી થી રમણીક
મેઘાણીને અનુરૂદ ગુજરાતને એક ગરવી અને
સમર્થ નવનકથા આપી જન છે અનુરાદ એટલે
સદજ લાગે છે કે તે એક મૌલિક કૃતિ નથી એ
ખ્યાન તો રહી રહીને જ આવે છે એમ પણ
થાય છે કે ગુજરાતમાં માત્રી નવનકથા કોઈ ક્યારે
લખે ?

શિ.

*

આચાર્યનક જીવનપ્રસંગોમાંથી
લેખક વિમળાબહેન પટેલ,
૫૩૧૦ શ્રી લક્ષ્મી પુસ્તક બજાર,
ગાંધી માર્ગ અમદાવાદ

જગદાદોને બાદશાહ એકવાર રસ્તામાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો તે વેળા તેને એક કાણો
મનુષ્ય સામે મળે બાદશાહને મળક કરવાની ઇચ્છા થઈ આવી તેણે તે કાણા મનુષ્યને થોભાવી
પૂછ્યું ' કેમ રે કાણુયા તને એક વસ્તુની જગ્યાએ રે વસ્તુ દેખાય છે એ વાત સાચી છે કે ? '
તે કાણુ મનુષ્યે હાથ જોડી નમ્રપણે કહ્યું ' હા મહારાજ ! એ વાત તદ્દન સાચી જો કારણ
મનુષ્ય જ મને આપના એ પગની જગ્યાએ આર પગ દોલ એવુ દેખાય છે "

કિં ૦ ફેબ્રુઆરી, ૫૦ ૧૬૪૧૫૨

પૂ. શ્રી. ગુરુદવાલ મલિકજીને સી ડાઈ
'આચાર્ય'ના વડાવગેલા નામે જોનવે છે તેઓશ્રી
શાંતિનિકેતન સરથામાં ગુરુદેવ રીન્નાય દાખર
સથે નીસેક વાં અખ્યાતક તરીકે જ્યાં દત્તા વળી
તેઓ મહાત્મા માધીજના નિકટ સમાગમમાં આન્યા
દત્ત દીનમધુ એન્ડ્સ સાટેજ સાથે પણ તેમણે
સેરાકાઈ ક્યુ છે તેઓશ્રી પોતે સરદારના છે,
પરંતુ તેમનો પ્રેમજ આત્મા 'દદ'ને 'મર' કરી
મથો છે, એટલે કે તેમણે દહના મકુચિન સીમાં
મારી નીકળીને માનવપ્રેમની અશિમતામાં પોતાના
અત્માને નિહાળે કાળી છે તેથી જ થયે છે
ગુજરાતીને ગુજરાતી લગે સિતીને નિધી લગે,
જગજોને વળાળી લાગે, કોને આચાર્ય પોતાના
જ નામે

પૂ. આચાર્યના પ્રેમજ દેશનો પરિચય ના
તે જાણીના પ્રવક્તા સમાગમમાં આવવારને જ આવી
થકે તેઓશ્રીના આત્માની સુચારુ તેમના સદાનુ
જીતિમાં પ્રેમજ સદાચારમાં પામી શકાય

શ્રી વિમળાબહેને આપુરકમાં પૂ. આચાર્યના
જીવનમાંથી પ્રેરક પ્રસંગો સમૃદ્ધીન કરાં છે વિમળા
બહેન આપણા મહાત્મ સાપરશી નિમિ કલાઈ
પલના મુખુરો થાય પૂ. આચાર્ય જ્યારે શાંતિ
નિકેતનમાં હતા તે જ વેળાએ નસિદલાઈ પણ
અખ્યાતક તરીકે હતા એ વેળાએ વિમળાબહેન
નાનકકા દત્ત એટલે નાનપણથી તેઓ આચાર્યના
પરિચયમાં બાળમાં હતા એ રીતે જોએ તો આ
પ્રમગો આચાર્યના જીવનમાં અનેવિધ પાસાઓને
સમજવામાં અનિહિપરોગી થઈ પડે એમ છે શિક્ષકો
મને વિદ્યાર્થીઓને આ પુસ્તક પ્રેરણાદાયી અવરસ
થઈ પડશે આવુ પ્રેરક પુસ્તક આપના ખબર જી
વિમળાબહેન ધન્યવાદને પાત્ર છે

-સુલભાઈ કલાઈયા

વૈષ્ણવજન અંગેની માહિતી
ફોર્મ નં. ૪
(નિયમ નં ૮ની હેઠળ)

૧. પ્રકાશન સ્થળ...	સુરત મુદ્રિકા, રેસકોર્ડ રોડ, રાજકોટ
૨. પ્રસિદ્ધિ સમય	દર માસની ૧૨મી તારીખ
૩. ૪. મુદ્રક અને પ્રકાશકનું નામ...	ધીરેન ગાંધી
રાષ્ટ્રીયતા....	ભારતીય
સરનામું...	રામકૃષ્ણનગર, રાજકોટ-૨
૫. તત્ત્વોનું નામ...	નવીન ગાંધી
રાષ્ટ્રીયતા...	ભારતીય
સરનામું...	૨. રામકૃષ્ણનગર, રાજકોટ-૨
૬. ખત્રની માલિકી ધરાવનારનું નામ....	રૂપાવતન

હું ધીરેન ગાંધી જાહેર કરું છું કે, ઉપર દર્શાવેલ વિગતો મારી જાણકારી અને માન્યતા મુજબ ખરી છે.

તા. ૧૫ ફેબ્રુઆરી '૬૭

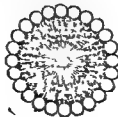
ધીરેન ગાંધી

પ્રકાશક

વિશ્વ નૂતન, ફેશનેબલ અને મશાસનીય

ડાકરસી ફેબ્રિક્સ

ફેશન માટે સર્વોત્તમ પસંદગી

ENFORCED

સેન્સેસિવિટી લેખનવાળું કાપડ

ડાકરસી મુંબઈ

• ધી હિંદુસ્તાન સ્પિન્નિંગ કોર્પો

• નીલિંગ મિલ્સ કંપની લિ

• ધી ઇન્ડિયન કૉન્ટ્રી કંપની લિ

શ્રી ઉના તાલુકા સહકારી ખરોદ વેચાણ સંઘ લી૦

ઉના (જિલ્લો જૂનાગઢ)

પ્રમુખ : પરમાણુદાસ જીવાભાઈ જોશી

મેનેજિંગ ડિરેક્ટર : ચંદ્રશંકર લાભરાજકર બાની

તાર : સહકાર

રજીસ્ટ્રેશન નંબર : ૧૫૪૬

તારીખ ૨૫-૬-૧૯૫૬

રેસિડેન ઓફિસ-૭ : રસિદાન-૧૮

ઓફિસ વગેરે 'અ'

તા. ૧૮-૧૧-૬૪

સભાસદ સંખ્યા, મંડળીઓ-૫૫

અધિકૃત શેર ભંડોળ રૂ. ૩.૦૦ લાખ

ભરપાઈ થયેલ શેર ભંડોળ ૨.૮૪ લાખ

સરકારશ્રીનું રૂ. ૧.૪૨ લાખ

સભ્ય મંડળીઓનું શેર ભંડોળ ૧.૪૨

અનામત ફંડ રૂ. ૦.૮૩ લાખ

અન્ય ફંડ રૂ. ૧.૮૧ લાખ

આ સંઘ તરફથી સભાસદ સહકારી મંડળીઓ મારફત આવેલા જેની ઉપજના માલતું ઓધસ મિલ અને જીનિંગ ફેક્ટરી દ્વારા રૂપાન્તરનું કાર્ય કરવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત સંયોજીત સહકારી મંડળીઓ મારફત જેકૂતોને ખેતી ઉપયોગી દરેક પ્રકારનાં ખાતર, મિયારણ, જંતુનાશક દવાઓ, ઓળસો વગેરે પૂર્ણ પાડવામાં આવે છે.

સોખંડ, સિમેન્ટ, પતરાં, ખજૂર, ઘઠો મેવો, ખાડ વગેરે વસ્તુઓના વિતરણનું કાર્ય કરે છે.

અનેક શુભેચ્છાઓ સાથે.....

પ્રભા મિલ્સ લિ૦
વીરમગામ

ગુકશાનને નોતરશો ગદિ.

ખરીદ-વેચાણ માટે ચુના વજનો તથા માપોનો ઉપયોગ કરવો એ ગેરકાયદેસર છે. અગાઉના વજનમાપના એકમોમાં લાવેો દર્શાવવા એ પણ શિક્ષાપાત્ર ગુનો છે.

તદુપરાંત, જ્યારે જ્યારે તમે ગેર તથા મળુ લેવડ-દેવડ કરો છો ત્યારે ચારે તમે શિક્ષા બાગચો છો કારણ કે પૈસાના બદલામાં વજનમાં તમને આણું મળે છે.

માત્ર વેપારીજ મેટ્રિક એકમોવાળા વજનો વાપરે એ પૂરતું નથી.

તમે પણ માત્ર કિલોમાંજ ખરીદી કરો.

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા વ્યાપુ	— ૧-૨-૩-૪—	૨-૦૦
ગાંધી-ગુરુ	—	— ૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	—	— ૧-૨૫
અહલાદેવી અંદાઓ	—	— ૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	—	— ૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	—	— ૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	—	— ૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ		
સાથે જીવનયાત્રા	—	— ૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે		
જીવનયાત્રા	—	— ૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	—	— ૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	—	— ૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	—	— ૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા	—	— ૦-૩૫

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ જિહાર સુગર મિલ્સ, લિમટેડ

કનિયા એક્સપોર્ટ્સ

કલકત્તા-૧

ફોન : ૨૨-૧૦૭૨ ગ્રામ : NOBISUCB

મિલ સ્થળ :

રેલવે સ્ટેશન, બગહા,

પો. ઓ. નારાયણપુર

જિ. ચંપારણ (જિહાર)

(ગ્રામ : KANORIA)